LARRY L. WATTS
CEI DINTÂI VOR FI CEI DIN URMĂ
LARRY L. WATTS
CEI DINTÂI VOR FI CEI DIN URMĂ
România şi sfârşitul Războiului Rece
? 5
Traducere din limba engleză ADRIANA BĂDESCU

Descrierea GIP a Bibliotecii Naţionale a României WATTS, LARRY. L
Cei dintâi vor fi cei din urmă: România şi sfârşitul Războiului Rece / Larry L. Watts; trad.: Adriana Bădescu.
— Bucureşti: Editura RA0,2013 ISBN 978 – 606 – 609 – 428 – 3
I. Bădescu, Adriana (trad.)
94 (498: 47)
Editura RAO Grupul Editorial RAO Str. Turda nr. 117 – 119, Bucureşti, România www.raobooks.com www.rao.ro
LARRY L. WATTS Extorting Peace
România, the Clash within the Warsaw Pact & The End of the Cold War
© 22013 by Larry L. Watts Toate drepturile rezervate
© Editura RA0,2013 pentru versiunea în limba română
2013
ISBN 978 – 606 – 609 – 428 – 3
Cuprins
PREFAŢA AUTORULUI / 9 ABREVIERI ŞI ACRONIME / 12
I. PERCEPEREA GREŞITĂ A ROMÂNIEI / 19
Capitolul 1: Perceperea greşită a României / 21
România ca problemă analitică: moştenirea unei înţelegeri eronate / 28 Prejudecata cognitivă de bază: România, „cea mai puţin capabilă” să înfrunte Moscova / 35
Erori acumulate: nu pune niciodată sub semnul

întrebării apartenenţa la Pactul de la Varşovia / 46
Erori auxiliare: opoziţia ascunsă a altor membri ai Pactului / 53 Patologiile organizaţionale, criza rachetelor din Cuba şi imaginea duşmanului / 63
Secretizare, compartimentare şi războiul din Vietnam / 68
Inducere în eroare şi dezinformare: intoleranţa şi genocidul cultural / 82
Inducere în eroare şi dezinformare: România, cal troian sovietic / 92
Operaţiunile sovietice de disuadare şi blocare / 103
Tendinţa alarmantă a relaţiilor româno-americane / 110
II. CONFLICTUL DIN 1978 / 119
Capitolul 2: Fuga lui Pacepa, iulie 1978 / 121
România distribuită în rolul de „prinţ al hoţilor” / 121 Pretinde că este oficină sovietică, discreditează-i prietenii! / 132 DSS în degringoladă / 136
Dezmembrarea spionajului militar românesc / 143 Mitul Pacepa / 148
Capitolul 3: Conflictul clandestin devine public / 153
Dezacordul pe tema terorismului internaţional / 154 Percepţia asupra axei Beijing-Bucureşti / 159 Axa Beijing-Bucureşti sub asediu / 166
Confruntare decisivă pe tema Statutului Forţelor Armate Unite (FAU) pe timp de război la summitul din 1978 al Pactului de la Varşovia / 172 Lupta cu „isteria războiului” lansată de Kremlin / 178 Pregătirea pentru contramăsurile sovietice / 181 Recurgerea la transparenţă / 184
Dezvăluirea direcţiilor de subordonare în cadrul Pactului / 192
III MĂSURILE ACTIVE SOVIETICE LA SFÂRŞITUL ANILOR 1970 / 199
Capitolul 4: Tiparul operaţiunilor ostile ale blocului / 201
Bătălia cu conspiraţia în Occident / 204

Contracararea României pe direcţii ascunse de influenţă Est-Vest / 207
România abordată dintr-un alt unghi / 210 Reinterpretarea Coşului III ca o armă anti-românească / 216 Izolarea RSS Moldoveneşti de activitatea subversivă a României / 219 Conspiraţia sovieto-cehoslovacă din 1978 – 1979 / 223 Misivele lui Király şi „politica secretă de asimilare” urmată de România / 226 Mistificarea privind abuzul asupra minorităţilor / 231 Provocarea românească la adresa unităţii Blocului / 233 Scenarii privind o intervenţie sovietică: conflict etnic, secesiune şi destabilizare / 241 Pretinsul abuz ca justificare pentru rectificarea graniţelor / 247 Capitolul 5: Invazia sovietică în Afghanistan / 251 Furtul Afghanistanului/ 252 Disimularea unui protest extraordinar / 257 Destrămarea „alianţei” între Belgrad şi Bucureşti / 261 Mobilizarea loialiştilor în favoarea invaziei în Afghanistan / 264 Campania împotriva Pakistanului / 266
IV ŢINTA: DENIGRAREA INSTITUŢIILOR ŞI A POLITICII DE APĂRARE A ROMÂNIEI / 273
Capitolul 6: Rescrierea rolurilor în criza poloneză, 1980 – 1981 / 275
Exploatarea contradicţiilor dintre Polonia şi România / 276 Antagonismul polono-român pe tema integrării Pactului de la Varşovia / 281 Măsurile active sovietice şi principiul românesc al neintervenţiei / 287 Opoziţia României faţă de intervenţia în Polonia, în 1980 / 294 întrunirea miniştrilor Apărării din Pactul de la Varşovia, în decembrie 1981 / 299 Fabricarea unei Ungarii „sfidătoare” / 303 îngroparea sfidării româneşti / 306 Capitolul 7: Discreditarea armatei române / 309
Relaţia specială româno-americană înainte de 1980 / 311
Disecarea autonomiei militare a României: Studiile Alexiev – RAND / 318
Istorie versus ideologie / 322
Demonizarea şi denigrarea armatei române: studiul

Volgyes / 325 Imaginea privind inamicul a forţelor armate române / 331 Impactul studiului Volgyes / 335 Deosebirea dintre realitate şi aparenţe / 340 Capitolul 8: Ţinta: „Grupul consultativ” al armatei / 344 Bătălia pe tema istoriei militare / 349

Eforturile de a închide Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară / 355

Influenţa sovietică asupra accesului la informaţii al regimului / 360 Percepţia privind disponibilitatea României pentru operaţii sovietice ofensive / 362 Obstacole în calea evaluării americane la începutul anilor 1980 / 367

V DETURNAREA POLITICII EXTERNE A ROMÂNIEI / 373

Capitolul 9: Politica blocului sovietic faţa de România în mandatul lui Andropov / 375

Manipulările sovietice ale liderilor supuşi din cadrul Pactului de la Varşovia / 377

Trage România înapoi, împinge Ungaria înainte / 379 Distorsionarea politicii româneşti în Balcani / 386 Personalităţi şi instituţii maghiare / 392

Precedenţa maghiară în organizaţiile „de faţadă” sovietice / 395 Distorsionarea intenţiilor şi a comportamentului României / 401 România în derivă / 406

Ambalarea motoarelor operaţionale asupra României / 408

Capitolul 10: Euroracheteie şi „independenţa” Ungariei / 412

Negarea RYAN / 413

România, Ungaria şi politica de „diferenţiere” / 419 Consolidarea Ungariei, distrugerea României / 424 Ofensiva serviciilor de informaţii în 1983 / 426

Politică externă extinsă, paranoia şi declinul capacităţilor administrative / 430 Realitatea şi percepţia asupra „disidenţei” Ungariei / 432 În culisele „disputei” euroracheteie / 437

Iniţiativele Sziiros şi disputa mediatică în privinţa euroracheteie / 444 Originile româneşti ale „noii” politici

externe a Ungariei / 450 Opoziţie făţişă şi complicitate mascată / 453

VI SCHIMBAREA ARHITECTURII DE SECURITATE ÎN RĂZBOIUL RECE /459

Capitolul 11: Transformarea securităţii ca mijloc de supravieţuire / 461

Strategiile româneşti de combatere a controlului militar sovietic / 462 Creionarea imaginii de inamic a SUA şi NATO / 465 Influenţarea strategiei sovietice prin intermediul Pactului de la Varşovia / 470 Moştenirea Cubei în politica românească de control al armamentelor / 472 România susţine MSI şi verificările obligatorii / 476

Opiniile sovieticilor şi ale Pactului asupra poziţiei române referitoare la MSI / 480 Instituţionalizarea CSCE / 484 Protejarea procesului CSCE la Madrid / 489 Capitolul 12: Impunerea prin şantaj a încheierii Războiului Rece / 493

Ameninţare iminentă şi disciplină în alianţă versus dezarmare / 493 „Isteria războiului” versus raţiune, la întrunirea CPC din 1983 / 496 Trecerea la dezarmare, reformarea Pactului şi Comisia Specială / 499 O „atitudine distructivă, dictatorială, care ignoră raţiunile de clasă” / 502 Crearea discuţiilor virtuale pe tema FNRM / 505 O aniversare nedemnă de celebrare / 511

În căutarea unui profit: reînnoirea Tratatului de la Varşovia, ianuarie 1985 / 517 Iniţiativa pentru trecerea la dezarmare „reîncărcată”, martie 1985 / 523 Transformarea sfidării româneşti în opoziţie maghiară / 526 Condiţiile militare impuse de România pentru semnarea unui nou Tratat de la Varşovia / 529

Capitolul 13: Artiştii mărunţi împrumută, marii artişti fură / 533

Experienţa României în domeniul controlului armamentelor şi agenda de securitate a lui Gorbaciov / 535

Trecerea la „Noua Gândire” / 537

Problema militară a lui Gorbaciov / 539

Recuperarea agendei de securitate sovietice / 541

Coliziunea frontală dintre România şi armata sovietică / 542
Moscova sub continuă presiune: summitul de la Sofia, în 1985 / 545
Întâlnirea miniştrilor de Externe şi summitul de la Reykjavík din 1986 / 550
La summitul din mai 1987 / 554
Politica de apărare a cui? / 557
Ascunderea rolului deţinut de România în chestiunea FNRM / 561
VIL CU ASEMENEA PRIETENI, CINE MAI ARE NEVOIE DE DUŞMANI? 1988 – 1989 / 567
Capitolul 14: Reformarea pactului de la Varşovia / 569
Transformarea alianţei: „integrare” versus democratizare / 569 Propunerea de reformă din 1988: dizolvarea Pactului de la Varşovia / 574 Răstălmăcirea unei ameninţări militare româneşti / 577 Temeri sovietice privind retragerea României / 584
România „antireformistă”: eliberare sau liberalizare / 590 Temerile stârnite de fascism şi Pactul Ribbentrop-Molotov / 593 Distragere, doctrina Brejnev şi drepturile minorităţilor / 599 Cele trei niveluri ale confruntării sovieto-române / 603
Capitolul 15: De la partener la paria / 609
Pregătirea terenului pentru violenţe / 609
Ungaria şi „agresiva ameninţare militară românească” / 617
Ameninţarea nucleară românească / 623
„Bomba” lui Ceauşescu / 628
Cine face pregătiri militare împotriva cui? / 639
Comunicatul emis la consfătuirea Pactului de la Varşovia de la Bucureşti, în iulie 1989 / 647
Polonia şi „ameninţarea militară agresivă românească”: august-decembrie 1989 / 651
Condamnarea intervenţiei şi solicitarea de retragere a trupelor: decembrie 1989 / 659

TRECUTUL CA PROLOG: ROMÂNIA ÎNŢELEASĂ GREŞIT ÎN AJUNUL REVOLUŢIEI / 665 MULŢUMIRI / 675 INDICE / 677

Prefaţa autorului

Ca sovietolog, m-am implicat în studiile privind România în perioada de vârf, post-destindere, a Războiului Rece. Pe vremea aceea, spre sfârşitul anilor 1970, subestimarea semnificaţiei declaraţiilor, politicilor şi acţiunilor României şi extrapolarea acestor atitudini şi comportamente la ceilalţi membri est-europeni ai Pactului de la Varşovia deveniseră o practică uzuală în rândul analiştilor americani specializaţi în politica regiunii. Sursele româneşti care afirmau contrariul erau tratate cu neîncredere. Cum România era pe atunci doar un subiect de interes periferic, am „clasat” această informaţie într-un ungher îndepărtat al minţii. Mie nu-mi fierbea nicio oală acolo, dacă pot să spun aşa.

Vizitele repetate în România în anii 1980 şi expunerea mea directă la condiţiile de viaţă dure impuse populaţiei în cursul respectivului deceniu nu au făcut decât să mă predispună la aceeaşi lipsă de încredere. După 1989, când am revenit în România, am început să lucrez cu diverse oficialităţi în probleme de prevenire a conflictelor etnice, de reformare a armatei şi a serviciilor de informaţii şi de integrare în Organizaţia Tratatului Nord-Atlantic (NATO). Faptul că am putut remarca direct eforturile lor autentice de instaurare a democraţiei în ciuda aparatului administrativ cvasi-distrus şi a reacţiilor neconstructive din partea unui Occident lipsit de bunăvoinţă mi-a readus în minte atitudinile neîncrezătoare ale analiştilor americani faţă de sursele româneşti, atitudini pe care le observasem în anii Războiului Rece. Astfel, dorinţa de a descifra cauzele acestei continue percepţii greşite asupra intenţiilor şi comportamentelor României s-a transformat pentru mine într-o preocupare constantă.

Deja evidentă în volumul *Fereşte-mă, Doamne; de prieteni*, această preocupare este ilustrată mai explicit în

lucrarea de faţă. *Cei dintâi vor Ji cei din urmă* reia firul conflictului manifestat între România şi Pactul de la Varşovia de acolo de unde fusese întrerupt în *Fereşte-mă, Doamne, de prieteni*, în 1978, şi îl continuă până în prima săptămână a lunii decembrie 1989. Volumul începe prin a aborda dificultăţile pe care anomalia românească le ridicase în faţa analiştilor occidentali începând cu sfârşitul anilor 1970 şi până în ajunul Revoluţiei care a dus la căderea regimului comunist.

Nu m-am bazat, în documentarea mea, pe multe surse româneşti. Motivul nu este nicidecum lipsa unor analize clare şi bine realizate, fiindcă acestea nu lipsesc. Ele nu au fost însă reprezentate aici deoarece practica de a pune sub semnul întrebării credibilitatea surselor româneşti era atât de extinsă, încât atunci când am început acest proiect am preferat să evit (aproape) în întregime acest risc, încercând să creionez imaginea în principal din perspectiva rapoartelor şi documentelor alcătuite de ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia. Obstacolul „concepţiilor încetăţenite” este unul greu de surmontat, iar pentru a-i convinge pe ceilalţi să-l abordeze sunt necesare dovezi nu doar limpezi şi convingătoare, ci incontestabile. Excepţiile pe care mi le-am permis sunt studii sau culegeri documentare cu anexe oficiale, pe motivul că acestea pot fi accesate mai uşor decât arhivele respective. Aceeaşi logică a stat la baza website-ului www.larrylwatts.com, pe care am postat circa 300 de link-uri şi documente originale din arhivele foştilor membri ai Pactului de la Varşovia, ale fostei Republici Sovietice Socialiste Moldoveneşti, ale Agenţiei Centrale de Informaţii a Statelor Unite, a Departamentului de Stat şi ale Casei Albe, la care se vor adăuga alte documente.

Cei dintâi vor fi cei din urmă se constituie în esenţă într-o serie de studii de caz. Unele examinează principalele ţinte ale operaţiunilor clandestine şi de dezinformare ale sovieticilor şi procesul de sistematică atribuire eronată din cadrul alianţei. Altele se concentrează asupra eforturilor

româneşti de a bloca utilizarea Pactului de la Varşovia ca pe un instrument de proiecţie a puterii sovietice, de folosire a medierii ca o modalitate de blocare a extinderii influenţei sovietice în diverse regiuni ale lumii şi de a urma politici de securitate şi dezarmare capabile să limiteze exercitarea puterii militare sovietice.

Căldura cu care publicul român a primit volumul *Fereşte-mă, Doamne, de prieteni* a fost copleşitoare pentru o lucrare de anvergura şi dimensiunile ei, cu mai multe tiraje după cel dintâi, lansat în 2011. Deşi în cuprinsul său era reliefată discrepanţa uriaşă dintre politica internă restrictivă a României şi cea externă evident liberală, unii au criticat lucrarea ca fiind o abordare „unilaterală”, deoarece nu aborda şi situaţia grea a populaţiei în perioada regimului comunist. Faptul că volumul în cauză nu s-a axat asupra acestei chestiuni este, în mod cert, real.

Dar *Fereşte-mă, Doamne; de prieteni* a fost conceput, în parte, pentru a corecta o perspectivă. Înainte de publicarea sa, analizele post-1989 privind România în cursul Războiului Rece care nu se focalizau în mod covârşitor şi deseori exagerat asupra represiunii interne, ignorând complet comportamentul şi politica sa externă şi de securitate, erau extrem de rare. Atât de rare, încât extraordinarele sale parteneriate occidentale erau interpretate deseori ca o consecinţă a percepţiilor eronate ale Vestului, iar opiniile laudative exprimate de cinci preşedinţi americani şi de diverşi lideri europeni erau privite ca fiind nu evaluări corecte, ci rezultatul credulităţii occidentale. Chiar şi izolarea României în cadrul Pactului de la Varşovia a fost atribuită în mod greşit eşecurilor ei în domeniul liberalizării şi al reformelor.

Aşa cum am menţionat, obiectivul acestor studii este acela de a analiza rolul României în cursul Războiului Rece ca actor statal în cadrul unei alianţe şi în plan internaţional. Politica internă este importantă în acest context doar atunci când şi în cazurile în care influenţează politicile externe şi de securitate. *Cei dintâi vor fi cei din*

urmă tratează problema politicii interne într-o măsură mai mare decât *Fereşte-mă, Doamne, de prieteni*, deoarece în cursul anilor 1980 politica internă a României a devenit un factor important în relaţiile sale cu Occidentul în general şi cu Statele Unite ale Americii în particular. Dar focalizarea pe România ca actor statal este neschimbată şi, cred eu, justificată, din mai multe motive. În primul rând, deoarece dovezile că URSS a exercitat sau a intenţionat măcar să exercite presiuni asupra României în cadrul Pactului de la Varşovia pentru liberalizarea politicii sale interne în anii 1980 (sau în orice altă perioadă a Războiului Rece) sunt firave. În al doilea rând, fiindcă documentele sovieticilor şi cele ale altor membri ai Pactului de la Varşovia subliniază în mod repetat că problemele Moscovei în privinţa României erau determinate de politica externă şi de securitate independentă a acesteia din urmă – cursul său „separat”. Şi, în ultimul rând, pentru că, până cel puţin în ultimul trimestru al anului 1989, reformele implementate de Mihail Gorbaciov erau menite în principal să accentueze controlul central sovietic asupra politicilor externe şi de securitate ale celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia.

Focalizarea îngustă a unei mari părţi a literaturii post-1989 pe tema caracterului represiv al regimului politic din România i-a determinat pe numeroşi autori să conchidă că, spre deosebire de alţi foşti membri est-europeni ai Pactului de la Varşovia, România nu beneficia de un „istoric utilizabil” de pe urma trecutului său comunist. Dimpotrivă însă, analiza popularelor politici externe şi de securitate româneşti demonstrează că trecutul său în acest domeniu critic are o utilitate considerabil mai mare decât cel al oricăruia dintre foştii săi „tovarăşi de luptă”. Iar această utilitate are, după părerea mea, ecouri care reverberează până în ziua de astăzi.

Larry L. Watts 31 martie 2013

ABREVIERI ŞI ACRONIME

Departamentul al V-lea Secţia pentru operaţiuni împotriva statelor NATO (cu excepţia SUA, Marea Britanie şi RFG), a României, Iugoslaviei şi Albaniei, din cadrul Direcţiei Generale întâi a KGB

Departamentul al XI-lea Secţia pentru cooperarea cu serviciile frăţeşti din cadrul Direcţiei Generale întâi a KGB

AAN *Archiwum Ackt Nowych* (Arhivele poloneze pentru Documente Noi)

ACSI Assistant Chief of Staff for Intelligence (Adjunctul Şefului de stat-major pentru informaţii, Statul-Major al Armatei SUA)

ADIRI Asociaţia pentru Drept Internaţional şi Relaţii Internaţionale din România ADST *US Association for Diplomatic Studies and Training* (Asociaţia americană pentru pregătire şi Studii Diplomatice)

AFCIN *US Air Force of Assistant Chief of Staff for Intelligence* (Biroul Aviaţiei SUA al adjunctului Şefului de stat-major pentru informaţii)

AFL-CIO *American Federation of Labour – Congress of Industrial Organisations* (Federaţia Americană a Muncii – Congresul Organizaţiilor Industriale)

AFP *Agence France Press* (Agenţia France Press)

AGERPRES Agenţia Română de Presă

AGM/S (Arbeitsgruppe Des Ministerslur Staatsicherheit) Grupul de lucru special al Stasi

AMAE Arhiva Ministerului român al Afacerilor Externe AMVR *Arhiii Ministerstvo na Vâreshnite Raboti* (Arhiva bulgară a Ministerului de Interne)

ANIC Arhivele Naţionale de Istorie Centrală

AOSPM Arhiva Organizaţiilor Social Politice din Moldova

APN Agenţia de Presă Novosti

ARLUS Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică ARTA Unitatea antiteroristă din România, până în 1977

AS *Academy of Sciences* (Academia de Ştiinţe a SUA)

ASB Arhivele de Stat Bucureşti

ASRI Arhiva Serviciului Român de Informaţii, după 1989 (vezi SRI)

AVH *Allamvedelmi Hatdsâg* (Securitatea de Stat maghiară, după 1949)

AVP RF *Arhiv Vneshnei Politiki Rossiiskoi Federatsii* (Arhivele pentru Politică Externă ale Federaţiei Ruse)

AVP SSSR *Arhiv Vneshnei Politiki SSSR* (Arhivele pentru Politică Externă ale URSS) BBC British Broadcasting Sistem

Bfv *Bundesamt jur Verfassungsschutz* (Oficiul Federal pentru Apărarea

Constituţiei din Germania Federală)

BM III Securitatea de Stat maghiară – Administraţia Principală III

BM III/I Serviciul de Informaţii Externe maghiar

BNA *British National Archwes* (Arhivele Naţionale Britanice)

BND *Bundes Nachrichten Dienst* (Serviciul de Informaţii al Germaniei federale)

BINE Bureau of National Estimates, CIA

RPB Republica Populară Bulgaria

BStU Die Bundesbeaujtragte jur die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der *chemaligen Deutsches Demokratischen Republik* (Biroul împuternicitului federal pentru documentele Securităţii de Stat a fostei Republici Democrate Germane)

BTA *Bulgarsko Telegrqfna Agentsiia* (Agenţia Telegrafică Bulgară)

FAU Forţele Armate Unificate

MSI Măsuri de sporire a încrederii

CAER Consiliul de Ajutor Economic Reciproc

CC Comitetul Central

CMA Comitetul Miniştrilor Apărării din cadrul Pactului de la Varşovia

CAME Comitetul adjuncţilor Miniştrilor de Externe din cadrul Pactului de la Varşovia

CME Comitetul Miniştrilor de Externe din cadrul

Pactului de la Varşovia

CEE Comunitatea Economică Europeană Ceteka *Ceská tiskov*ă *kancelâr*

(CTK – Agenţia de presă cehă)

CIA *Central Intelligence Agency* (Agenţia Centrală de Informaţii)

CIE Centrul de Informaţii Externe, România

CDO Comitetul pentru Drepturile Omului, România

CNA *Chrezvychaynaya Komissiya* (Arhivele Naţionale Cehoslovace)

CNSAS Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, România

CONCEN *Communications Centre* (Centru de Comunicaţii)

GOMINFORM Biroul Comunist de Informaţii COMINTERN Internaţionala Comunistă

CCP *Christian Peace Conference* (Conferinţa Creştină pentru Pace)

CPC Comitetul Politic Consultativ (organ de conducere al Tratatului de la

Varşovia)

CSA *Tsentralen Drzhaven Arhiv* (Arhivele Centrale de Stat bulgare)

CSCE Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa

RSC Republica Socialistă Cehoslovacia

CSS Consiliul pentru Securitatea de Stat, România, 1968 – 1972

CTK *Ceská tiskovă kancelâr* (Agenţia de presă cehoslovacă)

CWIHP Cold War International History Project (Proiectul de Istorie Internaţională a Războiului Rece)

Departamentul IV Securitatea armatei române (unitate a DSS)

RDG Republica Democrată Germania

DGFP Documente despre politica externă germană

DGIE Direcţia Generală de Informaţii Externe,

România, 1951 – 1965

DGSE *Direction Générale de la Sécurité Extérieure* (Serviciul de Informaţii Externe francez, după 1982)

DIA *Defense Intelligence Agency* (Agenţia de informaţii pentru apărare, Departamentul Apărării, SUA)

DIE Direcţia de Informaţii Externe, România, 1965 – 1978

DIM Direcţia de Informaţii Militare, România

Divizia SE Divizia CIA pentru Europa de Est şi URSS DOD *US Departament of Defense* (Departamentul Apărării al SUA)

DSS Departamentul Securităţii Statului, România

DST Direction de la Surveillance du Territoire (Contrainformaţiile franceze)

DPPS Departamentul pentru propagandă Politică în Străinătate (numit şi

Departamentul pentru Contra-propagandă), URSS, 1978 – 1986

EMGE *Erdélyi Magyar Gazdasàgi Egyesülă* (Societatea Agricolă Maghiară din Transilvania)

EME *Erdélyi Mûzjeum Egyesület* (Societatea Muzeelor din Transilvania)

ETH Colegiul Tehnologic Elveţian

FBI *Federal Bureau of Investigation* (Biroul Federal de Investigaţii, SUA)

FBIS Foreign Broadcast Information Service

FGD Direcţia Generală I a KGB

FCO British Foreign and Commonwealth Office (denumirea oficială a Ministerului de Externe britanic)

FNLA *Frente Nacional de Übertaçao de Angola* (Frontul Naţional de Eliberare a Angolei)

FO *British Foreign Office* (Ministerul de Externe britanic)

FOIA *US Freedom of Information Act* (Legea liberului acces la informaţii)

FPEP Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei

FRUS Foreign Relations of the United States

(Relaţiile externe ale SUA)

GPO Government Printing Office, SUA

GRU *Glavnoe Razvedyvatelnoe Upravlenie* (Serviciul de Informaţii Militare sovietic)

GSG9 *Grenzschutzgruppe 9* (Unitatea anti-teroristă din Germania)

H. Res. *House Resolution* (Rezoluţie a Camerei Reprezentanţilor, SUA)

HA *Haupabteilung* (Departamentul central al Stasi)

HA X Departamentul de dezinformare al Stasi

RPU Republica Populară Ungaria

PSMU Partidul Socialist Muncitoresc Ungar

HUMINT *Human Intelligence* (Spionaj prin mijloace umane)

HVA *Hauptverwaltung Aufklärung* (Administraţia centrală de spionaj est-germană)

AIEA Agenţia Internaţională pentru Energie Atomică

IGJ Inspectoratul General al Jandarmeriei

ÎN *Informâdbs Hivatal* (Serviciul maghiar de informaţii postcomunist)

IIM US Interagency Intelligence Memorandum (Memorandum comun al agenţiilor de informaţii ale SUA)

IMEMO *Instituia Mirovoi Ekonomikii Mezhdunarodnikh Otnoshenii* (Institutul sovietic pentru Economie Mondială şi Relaţii Internaţionale)

FNRM Forţe Nucleare cu Rază Medie de acţiune INTERKIT Deliberările interne ale Blocului sovietic asupra Chinei IMN Institutul pentru Memoria Naţională, Polonia

IREX US International Research and Exchanges Abroad (Comitetul de Schimburi şi Cercetări Internaţionale al SUA)

ISPAIM Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară, România UIS Uniunea Internaţională a Studenţilor, organizaţie tip front sovietică

JPRS *Joint Publications Research Service* (Serviciul reunit de cercetări editoriale)

KAL Liniile Aeriene Coreene

KC PZPR Komitetu Centralnego Polskiej jednoczonej Pârtii Robotniczej (Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez)

RPD Republica Populară Democrată Coreeană

KDS *Kormtet zfl Drzhema Sigomost* (Comitetul bulgar pentru Securitatea Statului)

KGB *Kbmiiet Gosudarstuermoi Bezppastnosd* (Comitetul sovietic pentru Securitatea Statului)

KKI *Kulturâlis Kapesolatok Intezete* (Institutul pentru Relaţii Culturale, Ungaria)

KOMSOMOL Uniunea Tineretului Comunist Leninist din întreaga Uniune, URSS KUM *Kulugyminiszterium* (Ministerul de Externe ungar)

LWF *Lutheran World Federation* (Federaţia Mondială Luterană)

LYA *Lietuvosypatingasis archyvas* (Arhivele Speciale Lituaniene)

MAE Ministerul Afacerilor Externe, România

MBB Messerschmidt-Bolkow-Blohm

MBFR *Mutually Balanced Force Reductions* (Reducere a forţelor mutual echilibrată) PCM Partidul Comunist Moldovenesc

Mfă *Mimstemmlur Staatssicherhdt* (Ministerul est-german pentru Securitatea Statului)

MGB Ministerstvo Gosudarstvennai Bezopastnosti (Securitatea de Stat sovietică.

1946 – 1953)

FNM Forţa Nucleară Multilaterală în Europa

MOL *Magyar Orszâgos Levetlâr* (Arhivele de Stat maghiare)

MOSSAD Serviciul israelian de informaţii MPA Administraţia Politică Centrală în armata sovietică

MPLA *Movimento Popular de Libertação de Angola* (Mişcarea Populară pentru Eliberarea Angolei)

MTI *Magyar Tăvirăţi Iroda* (Agenţia maghiară de presă)

MVSZ *Magyarok Vilâgszovetsege* (Federaţia

Mondială a Maghiarilor)

NARA US National Archwes and Records Administration (Administraţia Naţională a Arhivelor, SUA)

NASA US National Aeronautics and Space Administration (Administraţia Naţională pentru Spaţiu şi Aeronautică, SUA)

NATO *North Atlantic Treaţy Organisatim* (Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord) NEM *New Economic Mechanism* (Noul mecanism economic)

ONG Organizaţie non-guvernamentală

NIC *US National Intelligence Council* (Consiliul Naţional de Informaţii al SUA)

NID *National Intelligence Daily* (buletin zilnic destinat preşedintelui SUA şi celor din imediata sa subordine)

NIE *US National Intelligence Estimate* (Estimare a Consiliului Naţional de

Informaţii al SUA)

NKVD *Narodnyy Komissariat Vnutrennikh Del* (Securitatea de Stat sovietică în perioada stalinistă)

NSA *US National Securiţy Agency* (Agenţia de Securitate Naţională, SUA)

NSC *US National Securiţy Council* (Consiliul Naţional de Securitate, SUA)

NSDD *National Securiţy Decision Directive* (Decizie a Consiliului Naţional de Securitate, SUA)

OCH *Operations Coordinating Board* (Consiliul de Coordonare a Operaţiunilor, SUA)

OCI *CIA Office of Current Intelligence* (Biroul CIA pentru informaţii curente)

OEP Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei

ONE CIA's Office of National Estimates (Biroul pentru estimări naţionale al CIA, SUA)

ONU Organizaţia Naţiunilor Unite

OPEC Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol

OPR CIA Office for Political and Regional Analysis (Biroul CIA pentru analize regionale şi politice)

OSA *Open Society Fund* (Fundaţia pentru o Societate Deschisă)

OSS *US Office of Strategic Services* (Oficiul pentru Servicii Strategice al SUA)

PCB Partidul Comunist Bulgar

PCF Partidul Comunist Francez

PCM Partidul Comunist Maghiar, 1945 – 1948

PCR Partidul Comunist Român

PCUS Partidul Comunist al Uniunii Sovietice

PER *US Project on Ethnic Relations* (Proiectul SUA pentru relaţii etnice)

PHP Paralel History Project on Cooperative Securiţy (Proiectul de Istorie Paralelă pentru Cooperare de Securitate)

PMR Partidul Muncitoresc Român

propublic Records Office (Biroul pentru dosare publice, Arhivele Naţionale britanice)

PZRP *Polskiej ¿jednoczonej Pârtii Robotniczg* (Partidul Muncitoresc Unit Polonez)

PMUP Partidul Muncitoresc Unit Polonez

RADOR Societatea Română de Radiodifuziune

REL Radio Europa Liberă

RFER Radio Free Europe Research (Institutul de cercetări al Radio Europa liberă)

RFG Republica Federală Germania

RG *Record Group* (Grup de înregistrare)

RGANI *Rossiiskii Gosudarstoennyi Arkhiv Noveishei Istorii* (Arhivele Ruse de Stat pentru Istorie Contemporană)

RGASPI Rossiiskii Gosudarstvennii Arkhiv Sotsiavnoii Politicheskoi Istorii (Arhivele Ruse de Stat pentru Istorie Politică şi Socială)

RMA *Romanian Military Archives* (Arhivele Ministerului Apărării Naţionale)

RPC Republica Populară Chineză

RPP Republica Populară Polonă

RPR Republica Populară Română

RPU Republica Populară Ungară
RSC Republica Socialistă Cehoslovacia
RSR Republica Socialistă România
RSSM Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
RUMNO Razuznavatelno Upravleniie na Ministerstvoto (Spionajul militar bulgar)
RYAN *Raketno-Tadernoe Năpădenie* (Atac cu rachete nucleare)
S & T Science and Technology Section (Secţia pentru Ştiinţă şi Tehnologie)
SACUER Supreme Allied Command Europe (Comandamentul Suprem Aliat pentru Europa)
ZB *Siuzba Bespieczenstwa* (Securitatea de Stat poloneză)
SDI *US Strategic Deferise Iniţiative* (Iniţiativa de apărare strategică a SUA, numită şi „Star Wars”)
SED *Sozialistiche Einheit Partei* (Partidul Socialist Unit Est-German) Serviciul
A *Sluzhba Aktimykh Meropriyatiyl* (Serviciul sovietic pentru măsuri active, 1962 – 1991)
SHIN BET Contrainformaţiile israeliene (cunoscute şi sub acronimul SHABAK) SIE Serviciul român de Informaţii Externe, post-1989
SIS Serviciul de Informaţii Special (Spionajul extern român din perioada interbelică)
SNIE US Special National Intelligence Estimate (Estimare specială a Consiliului
Naţional de Informaţii al SUA)
SOFAS Status of Forces Agreements (Acordurile vizând Situaţia Forţelor) SOVA *CIA Office of Soviet Analysis* (Biroul CIA pentru analize sovietice)
SOVROM întreprinderi mixte sovieto-române
Spetsnaz *Voyska spetsialnovo naznacheniya* (Unităţile GRU pentru obiective speciale)
SRI Serviciul Român de Informaţii
Stasi *Staatssicherheit* (Securitatea de Stat est-germană)

Sth *Stătni bezpecnost* (Securitatea de Stat cehoslovacă)

SVR *Sluzhba uneshnei razjoedki* (Serviciul de Informaţii Externe rus post-comunist)

TASS *Tydyegrafruye agpentstro Soiyetskogo Sqyuzfl* (Agenţia Telegrafică a Uniunii Sovietice)

FRIGA Training, Research, Isotopes, General Atomic (tip de reactor nuclear oferit de SUA României în cadrul programului „Atomi pentru Pace”) TSKhă D Centrul rus pentru păstrarea documentelor contemporane, până în 1999 (acum RGANI)

FAU Forţele armate unite cele Tratatului de la Varşovia

UDMR Uniunea Democrată Maghiară din România UM Unitate militară, România

UM 0110 Unitatea română anti-KGB, 1978 – 24 ianuarie 1990 UM 0544 Unitatea română de informaţii externe UM 0920/A Unitatea română anti-KGB, 1965 – 1978

UNESCO United Nations Educaţional, Scientific and Cultural Organisations (Organizaţiile

Culturale, Ştiinţifice şi Educaţionale ale ONU)

UNICEF *United Nations Children} s Fund* (Fondul Internaţional pentru urgenţe ale Copiilor al ONU)

URSS Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

USIA *United States Information Agency* (Agenţia de Informaţii a SUA)

UTC Uniunea Tineretului Comunist, România

UWCS *Unified Wartime Command Sistem* (Sistemul de comandă unificată pe timp de război)

VOA *Voice of America* (Radio Vocea Americii)

VOKS Vsesoiuznoe obschestro kul turnikh svizei’s zagranitsei (Asociaţia Uniunilor pentru Legături Culturale cu Străinătatea, 1925 – 1958)

VPK *Voenno-Promyshlennaya Kommissiya* (Comisia Industrial-Militară sovietică)

VRYAN *Vnezapnqye Raketno-Yademoe Năpădeme*

(Atac prin surprindere cu rachete nucleare)

WARC *World ALE – ance of Rejurmed Churches* (Alianţa Mondială a Bisericilor Reformate)

AMBR Alianţa Mondială a Bisericilor Reformate

WCC *World Council of Churches* (Consiliul Mondial al Bisericilor)

CMB Consiliul Mondial al Bisericilor

WFDY *World Federation Democratic Youth* (Federaţia Mondială a Tineretului Democratic – organizaţie tip front sovietică)

FMTD Federaţia Mondială a Tineretului Democratic

WFTU *World federatxon of Trade Unions* (Federaţia Mondială a Sindicatelor – organizaţie tip front sovietică)

FMS Federaţia Mondială a Sindicatelor

WPC *World Peace Council* (Consiliul Mondial pentru Pace – organizaţie tip front sovietică)

WSI *Wojskowe Służby Informacyjne* (Serviciile militare de informaţii şi contrainformaţii poloneze, 1990 – 2006)

WSW *Wojskowa Służba Wewnqtrzna* (Serviciul de contrainformaţii militare polonez, până în 1990)

WWC Woodrow Wilson International Center for Scholars

ZAIG Zfntrale Aujwărtungsund Informations gruppe (Grupul central de informare şi analiză al Stasi)

I

Perceperea greşită a României înir-o discuţie fără precedent care a avut loc la recepţia prilejuită de Ziua Naţională a Iugoslaviei, organizată la Bucureşti pe 29 noiembrie, prim-secretarul Partidului [Muncitoresc Român], Gheorghiu-Dej, a subliniat în faţa ministrului plenipotenţiar al SUA, Thayer, necesitatea de a construi strânse relaţii economice şi culturale între România şi Statele Unite ale Americii.[1]

---

1 „Romanian Leader Promises Co-operation to Improve Relations with US“ in Current Intelligence Bulletin, 4 decembrie 1955, Special Collections „Best of Crest“, CIA.

Agenţia Centrală de Informaţii a SUA, decembrie 1955

De la revolta din Ungaria, regimul din România, în unele privinţe, a mers mai departe decât ceilalţi sateliţi conformişti în direcţia reformelorposistaliniste.1[2]

Comunitatea de informaţii din SUA, februarie 1958

Partidul din România şi-a declarat fără echivoc dreptul şi intenţia de a acţiona independent în cadrul lumii comuniste.[3]

Agenţia Centrală de Informaţii a SUA, aprilie 1964

Îmi exprim sincera gratitudine pentru eforturile guvernului român de a facilita o soluţionare onorabilă şi paşnică [a războiului din Vietnam].[4]

Preşedintele Lyndon B. Johnson, ianuarie 1968

România a adoptat una dintre cele mai ferme poziţii publice cu privire la [invazia în Cehoslovacia, comparativ cu toate guvernele la nivel mondial.[5]

Directorul CIA Richard Helms, august 1968

Întotdeauna am presupus că chinezii sunt cei de linie dură, iar sovieticii sunt mai rezonabili. Există însă motive să ne îndoim de acest lucru. Iată ce s-a întâmplat. Ceauşescu spune că sovieticii sunt mai duri şi mai agresivi decât chinezii. Pe termen lung, trebuie să privim către China.1

Preşedintele Richard Nixon, august 1969

România şi-a pus pielea la saramură pentru noi... [Ceauşescu] a demonstrat disponibilitatea de a colabora îndeaproape cu noi într-o serie de probleme internaţionale,

---

2 Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58) (înlocuieşte NIE 1957), 4 februarie 1958, pp. 6, CIA.

3 Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, Current Intelligence Relating to National Security, 29 aprilie 1964, p. 5, CIA.

4 From Secretary of State, Washington, DC., to American Embassy Bucharest, Immediate 3243, 0 1423257 Jan 68 ZFFA, State 93493, Modis-PACKERS, Eyes Only for the Chargé.

5 Summary of Meeting in Cabinet Room, Washington, 23 august 1968, 1.07-3.06 p.m., Document 85 in Foreign Relations of the United States, 1964—1968, Volum XVII, Eastern Europe, http://his- tory.state.gov/.

şi are posibilitatea şi viziunea necesare pentru a aduce contribuţii semnificative la îndeplinirea unora dintre obiectivele noastre.[6]

Secretarul de Stat american Henry Kissinger, ianuarie 1975 în ciuda puternicelor presiuni sovietice, românii au fost uneori dispuşi să rupă rândurile şi să colaboreze îndeaproape cu SUA pe problemele internaţionale. Ceauşescu doreşte să lărgească această relaţie.[7]

Agenţia Centrală de Informaţii a SUA, ianuarie 1977

[Ceauşescu ne-a fost] de mare ajutor, mie şi predecesorilor mei de la Casa Albă, în încercarea de a aduce direct mesaje de la liderii cu care noi nu comunicăm, ca urmare a absenţei relaţiilor diplomatice, şi a oferit o punte de diminuare a tensiunilor şi o mai bună înţelegere la nivel mondial. Această abilitate s-a dovedit foarte fructuoasă pentru noi.[8]

Preşedintele Jimmy Carter, aprilie 1978

Capitolul 1

Perceperea greşită a României în ultimul deceniu al Războiului Rece, analizele americane susţineau că regimul comunist din România n-ar mai fi „rebelul” (*maverick*) care fusese cândva. Pe la mijlocul deceniului, mulţi dintre cei mai bine informaţi specialişti în problemele Europei de Est erau convinşi, de exemplu, că multe dintre analizele anterioare „bătuseră prea mult monedă pe independenţa României în cadrul Organizaţiei Tratatului de la Varşovia,

6 Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President’s Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft), Washington, 23 ianuariel975, Document 12 in Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976.

7 World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum, 2 ianuarie 1977, p. 28, CIA.

8 Visit of President Ceausescu of Romania Toasts at the State Dinner, 12 aprilie 1978, John T. Woolley si Gerhard Peters, The American Presidency Project [online]. Santa Barbara, CA: University of California, Gerhard Peters. Disponibil la: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30660.

în contrast cu «cei cinci loiali»”, iar această atenţie exagerată faţă de aparentul diferend sovieto-român de asemenea „predispunea la exagerarea fidelităţii restului ţărilor din Pactul de la Varşovia”.1 „Problemele economice grave şi dependenţa de sprijinul economic sovietic” ale României, se credea acum, permiseseră Moscovei să o „mituiască, furnizându-i energie, pentru a-i câştiga asentimentul sau măcar supunerea faţă de deciziile Pactului de la Varşovia”, transformând-o într-un „aliat ceva mai cooperant”.[910]

Câţiva analişti au insistat că sfidarea afişată de România faţă de Moscova a fost doar o aparenţă; că România nu a fost o „rebelă”, ci mai degrabă un „cal troian” sovietic, iar această servitute secretă faţă de Moscova ar reprezenta caracteristica definitorie a

---

9 Citatul este preluat dintr-o prelegere a lui Robert Hutchings la o conferinţă desfăşurată în mai 1984 pe tema studiului coordonat de Teresa Rakowska-Harmstone şi Christopher D. Jones pentru Departamentul Apărării din Canada - The Warsaw Pact and the Question of Cohesion: Volume I, The Greater Socialist Army: Integration and Reliability (1983). Pentru a fi cinstiţi faţă de Hutchings, percepţia sa era împărtăşită de majoritatea participanţilor, printre care se numărau 97 de specialişti şi oficiali guvernamentali din America de Nord şi Europa. La vremea respectivă director în cadrul postului Radio Europa Liberă, Hutchings a fost în scurt timp recrutat ca ofiţer al National Intelligence Agency din SUA, unde a coordonat buletinele National Intelligence Estimates produse de întreaga comunitate americană de informaţii în ultimii ani ai deceniului. „Remarks of Robert Hutchings“ în „Part II: The Warsaw Pact Forces: Fragmentation and Reintegration“, The Warsaw Pact and the Question of Cohesion: A Conference Report, cosponsorizată de Kennan Institute for Advanced Russian Studies şi The Woodrow Wilson International Center for Scholars, 1985, 25, Washington, D.C. Unica voce de la conferinţă care a subliniat caracterul singular al politicii externe şi de securitate a României a fost cea a lui Christopher Jones.

10 Christian Nünlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-90“, mai 2001, prin amabilitatea Parallel History Project on European Cooperation (PHP), ww.php.isn.ethz.ch, cu permisiunea Centrului pentru Studii de Securitate de la ETH Zürich în numele reţelei PHP (de aici înainte PHP), la http://www.php.isn.ethz.ch/ collections/coll_cmd/introduction.cfm?navinfo= 14565.

regimului de la Bucureşti.1 Aceşti analişti au argumentat că liderii occidentali creduli (ca şi liderii de opinie) au fost duşi cu zăhărelul de docilitatea liderilor români, care ar fi lucrat neîncetat împotriva intereselor SUA şi în beneficiul Kremlinului. Conform acestei viziuni, fiecare demonstraţie a opoziţiei României faţă de URRS şi fiecare exemplu admirabil de comportament al Bucureştiului reprezentau o parte a unui complot sofisticat de câştigare a unei încrederi nemeritate din partea Occidentului sau de înşelare a poporului român.[11]

Cu o frecvenţă crescută în perioada premergătoare Revoluţiei din decembrie 1989 din România, ţara şi liderul său au fost portretizate ca fiind responsabile de provocarea în mod deliberat a unor tensiuni internaţionale, de pe urma cărora ar fi tras foloase[12], în acest sens: promovând şi pregătind agresiuni militare în Europa[13]; conspirând cu state-paria, cum ar fi Coreea de Nord şi Libia, împotriva SUA1; conducând programe de înarmare

---

11 începând cu 1989, această direcţie de interpretare i-a determinat pe unii să susţină că sprijinul explicit acordat de Bucureşti regimului Dubôek şi chiar mai spectaculoasa denunţare a invaziei conduse de sovietici în Cehoslovacia nu fuseseră altceva decât o „mascaradă politică“. Vezi, de pildă, Vladimir Tismăneanu şi Bogdan Iacob, „Betrayed Promises: Nicolae Geauşescu, the Romanian Communist Party, and the Crisis of 1968“ în Vladimir Tismăneanu, editor, Promises of 1968: Crisis, Illusion and Utopia, Budapest, Central European University Press, 2011, p. 257; Vladimir Tismăneanu, „Behind the Façade of the Ceauşescu Regime“, Radio Free Europe, 28 iunie 2008, la http://www.rferl.org/content/Behind_Facade_ Ceauşescu_Regime/l 145867.html; şi Tom Gallagher, Theft of a Nation: Romania Since Communism, London, Hurst & Co, 2005, p. 58.

12 Ivan Volgyes, The Reliability of the Warsaw Pact Armies, Durham, Duke University Press, 1982, pp. 94-97 Volgyes citează o recomandare politică făcută de istoricul Charles Găti.

13 Henry Kamm, „Hungarian Accuses Rumania of Military Threats“, The New York Times, 11 iulie 1989; Andrea Tarquini, „Ceauşescu is Buying Missiles to Aim at Hungary“, La Repubblica, 16/17 iulie 1989; Douglas Clarke, „The Romanism Military Threat to Hungary“, RAD Background Report/130, Radio Europa Liberă (REL), 27 iulie 1989, Open Society Archives (OSA), Box 143, Folder 4, Report 53.

nucleară şi bacteriologică[14] şi angajându-se într-o politică de „genocid cultural” împotriva minorităţilor[15]. Acuzaţiile de şovinism extrem, în special în rândurile militarilor români, au fost atât de dese în anii 1980, încât serviciile secrete din SUA au inclus conflictul etnic şi pogromuri împotriva maghiarilor din Transilvania drept scenarii probabile, în caz că s-ar ajunge la instabilitate în România[16]. Conform unei evaluări de la mijlocul anului 1988, o „revoltă generalizată” ar fi dus „aproape la anarhie, lucru care ar conduce la o preluare a puterii de către forţele militare”, timp în care violenţele interne s-ar putea „transforma în violenţe etnice îndreptate împotriva minorităţii maghiare din Transilvania”.[17] La doar câteva luni de la Revoluţie, acest portret sumbru părea să-şi capete confirmarea, odată cu ciocnirile etnice din oraşul transilvănean Târgu Mureş, pe care presa internaţională le-a prezentat drept un atac furibund al şovinilor români împotriva etnicilor maghiari, lucru asimilat ulterior cu pogromurile antisemite din perioada Holocaustului.[18]

Descoperirile din arhivele Pactului de la Varşovia

---

14 Vezi, de pildă, Ion Mihai Pacepa, Red Horizons, Washington DC, Regnery Gateway, 1987, pp. 99-100, 297,300-301.

15 Vezi, de pildă, Witnesses to Cultural Genocide: First-Hand Reports on Rumania’s Minority Policies Today, New York, American Transylvanian Federation, Inc şi Comitetul pentru Drepturi Umane din Romania, 1979; Volgyes (1982), pp. 82-83; Genocide in Transylvania: Nation On The Death Row, compilat de Transylvanian World Federation şi Danubian Research and Information Center, Astor, Fl., Danubian Press, 1985.

16 Pentru presupusul şovinism al militarilor români, vezi Volgyes (1982), pp. 41, 45, 47, 54-56, 58, 83, 94, 98.

17 „Romania: Impending Crisis?“ în Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev: National Intelligence Estimate (NIE11/12-9-98), 26 mai 1988, p. 16, CIA.

18 Vezi, de pildă, The Washington Post, 22 martie 1990. Relatarea originală a fost trimisă de jurnalistul Gary Lawon Honeyford de la Sky News. Elod Kineses, Marosvâsârhely fekete mârciusa (Martie Negru în Târgul Mureş), Piiski Kiado, Budapesta, 1990, disponibil în engleză cu titlul Black Spring: Romania’s Path from Revolution to Pogrom December 1989-March 1990, Budapesta-Miinchen, Present LTD, 1992, la http://www.hunsor.se/dosszie/elod_ blackspring.pdf..

după 1989 şi investigaţiile conduse de organisme de monitorizare americane şi internaţionale au infirmat toate aceste acuzaţii anterioare anului 1989. Ele au relevat faptul că Bucureştiul a continuat să sfideze Moscova pe „aproape toate punctele de pe agendă”, în interiorul Pactului de la Varşovia1. Într-adevăr, românii intraseră atât de tare în conflict cu URSS, spre finele anilor 1970, încât ţara lor fusese transferată, în cadrul KGB-ului, de la departamentul de colaborare cu alte state socialiste frăţeşti, la cel care se ocupa de statele NATO duşmane (împreună cu Iugoslavia şi Albania).[19] KGB-ul punea România în aceeaşi categorie cu SUA, Germania de Vest şi Israelul – centre ale unor operaţiuni subversive antisovietice, îndreptate împotriva popoarelor din URSS.[20]

De fapt, revelaţiile postcomuniste provenite din arhive şi investigaţii nu au reuşit să confirme în niciun fel existenţa unor preparative pentru operaţiuni militare agresive din partea României, îndreptate împotriva niciunuia dintre vecinii săi – în ciuda unor schimburi de replici adesea acide, care au avut loc la sfârşitul anilor 1980 între Budapesta şi Bucureşti, şi nu s-au descoperit nici arme de distrugere în masă, nici urme că ar fi existat vreodată astfel de arme pe teritoriul României.[21] Departe de a fi militarii şovini arzând de nerăbdare să lanseze un pogrom împotriva minorităţilor etnice, Forţele Armate Române au jucat, de fapt, un rol important de mediere între popoare şi state, după Revoluţie – un rol pe care

19 Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance - The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990“, mai 2002, PHP. Vezi şi Nünlist (2001), PHR

20 Vezi, de exemplu, documentele sovietice din arhiva moldovenească nr. 3, 11, 15 şi 27, în Larry L. Watts, A Românim LNTERKIT? Soviet Active Measures and the Warsaw Pact „Maverick(< 1965-1989, Cold War International History Project Working Paper #65, December 2012b, Woodrow Wilson International Center for Scholars, la http://www.wilsoncenter.org/sites/ default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf. (de aici înainte CWIHP).

21 Vezi „Ameninţarea nucleară română“ în Capitolul 15.

Budapesta l-a recunoscut public.[22]

Filmul original al ciocnirilor etnice despre care s-a spus că au fost provocate de români la Târgu Mureş, în martie 1990 – neacceptat multă vreme de anchetatori –, precum şi interviurile cu regizorul şi jurnalistul britanic care a relatat către Occident ce se întâmpla au relevat că lucrurile au stat exact invers.1 Grupul mai mare de demonstranţi de etnie maghiară (majoritar în zona respectivă) i-a atacat pe cei de etnie română, iar victima confruntărilor brutale, portretizată în presa internaţională drept un etnic maghiar atacat de un şovin român, era de fapt un etnic român atacat de maghiari. [23]Jurnaliştilor

---

22 Vezi, de pildă, Nepszabadsag (Budapesta), 15 decembrie 1990, tradus în Foreign Broadcast Information Service East Europe (FBIS-EEU), nr. 243, 18 decembrie 1990, p. 62; interviu luat lui Lajos Für de Peter Marvanyi la Radio Kossuth Budapesta, 3 iunie 1992, ora 18.30 GMT în „Minister Fur on Military Agreements with Romania“, FBIS-EEU-92-109, 5 iunie 1992, p. 19. Vezi şi Zoltan Barany şi Peter Deak „The Civil-Military Nexus in Hungary“ în Constantine P. Danopolous şi Daniel Zirker, editori, The Military and Society in the Former Eastern Bloc, Boulder, Westview, 1999, p. 46.

23 Vezi interviul cu directorul de program Patrick Swain, luat de Mihai Mincan, „Culisele manipulării conflictului româno-maghiar din 20 martie 1990“, Adevărul, 14 martie 2010, la http: / / adevărul. ro / ne ws / eveniment / exclusiv-culisele-manipularii-conflictului-romano- maghiar-20-martie-1990-l_50ad49937c42d5a663924d61/index.html. Vezi şi Dorin Suciu, „Postscriptum la o manipulare“ la http://roncea.ro/2010/03/22/dupa-20-de-ani-post- scriptum-la-o-manipulare-dorin-suciu-prezinta-noi-dovezi-de-la-targu-mures-ungurii-au- reusit-sa-blocheze-pe-youtube-documentarul-despre-ororile-din-1990/. Poveşti despre pogromul la care i-au supus românii pe etnicii maghiari din Târgu Mureş continuă să circule, puţini întrebându-se cum s-a putut ca o „mulţime“ estimată la 500 până la 3 000 de indivizi a putut lansa un „pogrom“ împotriva unui grup de 9 000 până la 15 000 de persoane, sau cum e posibil ca un „pogrom“ să se soldeze cu 135 de răniţi în rândul celor care l-au comis şi numai 33 printre presupusele victime. Ministrul de Externe maghiar Gyula Horn a fost primul care a numit evenimentele de la Târgu Mureş „pogrom“, la întrunirea Consiliului Europei desfăşurată la Lisabona, în 22-24 martie 1990, cu privire la relaţiile cu Europa Centrală şi de Est. Vezi şi „Minority Situation in Romania Seen as Worst in Central Europe“ şi „Anti-Hungarian Attacks in Mureş County Discussed“ în Joint Publications

britanici care relatau ciocnirile li s-au oferit desfăşurătoare ale evenimentului gata interpretate, pe care ei n-au avut posibilitatea de a le supune unei verificări, de vreme ce nu i-au putut intervieva pe cei implicaţi.[24]

Chestiunea arzătoare este aceasta: cum şi de ce au înţeles atât de greşit analiştii americani evoluţia situaţiei din România şi dinamica relaţiilor din interiorul Pactului? Cu siguranţă, aceste concluzii eronate au fost plauzibile graţie logicii situaţiei. Mediul economic şi politic intern din România degenera atât de repede, încât părea că este în cădere liberă, în vreme ce reformele în direcţia liberalizărilor erau respinse din start de dictatura care îmbătrânea şi devenea tot mai capricioasă.1 S-a presupus, aşadar, că lipsa de raţiune internă s-a aflat şi la baza comportamentului extern.

Post factum, declinul accelerat al situaţiei din interiorul României a fost adesea citat ca aflându-se la baza acestei schimbări de paradigmă. Totuşi, nu este o explicaţie satisfăcătoare pentru modul greşit în care au fost percepute în SUA politicile externe şi de securitate ale României. În primul rând, modificarea paradigmei de interpretare a survenit în prima parte a anilor 1980, cu cel puţin un an înainte de apariţia lui Mihail Gorbaciov şi a reformelor sale în direcţia liberalizării şi cu câţiva ani înainte ca Gorbaciov să renunţe la încercarea de a reînvia imperiul sovietic – în conformitate cu modelul conceput de protectorul său, Iuri Andropov – şi să abordeze relaţiile

---

Research Service Report: Eastern Europe, JPRS-EER-90-166, 19 decembrie 1990, Foreign Broadcast Information Service, U.S. Government Printing Office, pp. 1-2, 5.

24 In conformitate cu Swain, el a fost angajat de postul londonez Channel 4 să regizeze segmentul intitulat „And The Walls Came Tumbling Down: Bad Neighbours“, dar proiectul a fost finanţat şi produs de la Budapesta. Mai mult decât atât, imaginile folosite în film şi informaţiile referitoare la identitatea grupurilor şi a persoanelor, dar şi la caracterul acţiunilor, au fost furnizate de producătorul maghiar. Swain s-a bazat în întregime pe partenerii săi în privinţa interpretării evenimentelor şi niciun român nu a fost intervievat în cadrul acestui proiect. Vezi Mincan (2010).

externe pe linia „Noii gândiri”.[25] De exemplu, în 1984, încă nu exista niciun fel de liberalizare politică în interiorul Blocului sovietic, care să ducă la etichetarea Bucureştiului drept „întârziat”.[26]

Între 1982 şi 1984, liderul sovietic Andropov a încercat să exercite un control mai puternic asupra membrilor Pactului de la Varşovia, impunând în acelaşi timp represalii împotriva disidenţilor din Blocul sovietic.[27] Legea marţială fusese aplicată în Polonia – şi, deşi ridicată oficial în 1983, restricţiile sale abuzive deveniseră foarte vizibile spre finele anilor 1980.[28] Iar Bulgaria a continuat să practice represiuni atroce asupra identităţii minorităţilor, pe tot parcursul deceniului.1 Chiar şi Ungaria s-a simţit obligată să-şi înăsprească temporar acţiunile la adresa disidenţilor politici.[29] Reprimarea

25 Vezi, de pildă, Soviet Policy Towards Eastern Europe Under Gorbachev (NIE 11/12-9-88), mai 1988, p. 7, anexă, CIA.

26 Astfel, spre exemplu, afirmaţiile făcute după 1989 de diverse personalităţi militare şi politice din România, cum că ar fi conspirat împotriva lui Geauşescu şi a regimului său la începutul deceniului 1980, în favoarea liberalizării în locul unui control sovietic mai accentuat, nu sunt credibile. Vezi, de pildă, generalul Nicolae Militam şi Silviu Brucan, „Adevărul şi numai adevărul“, România Liberă, ianuarie 1990. Interesant este că Ion Iliescu, preşedinte interimar al autorităţii provizorii de după Revoluţie, primul preşedinte ales al României post-1989 şi unul dintre disidenţii din interiorul partidului în perioada comunistă, a refuzat să ia parte la complotul evident prosovietic împotriva regimului Ceauşescu la începutul anilor 1980.

27 Vezi, de pildă, Andropov’s Approach to Key US-Soviet Issues (NIE 11-9-83), 9 august 1983 (declasificat 27 februarie 2001), pp. 19-22, CIA.

28 J.F. Brown, Poland Since Martial Law, N-2822-RC, Santa Monica, RAND, decembrie 1988, pp. 4,13, 22.

29 Lilia Petkova, „The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian- Turkish Relations, 1947-2000“, The Global Review of Ethnopolitics, voi. 1, nr. 4 (iunie 2002), pp. 42-59; Bozhidar Zahariev, „The Treatment of Ethnic Turks by the Bulgarian Communist Party and Their Status Quo“, 2003, la http://www.ithaca.edu/hs/depts/history/docs/ histjourndocs/spring04/turkishminorities.pdf; Jeri Laber, Destroying Ethnic Identiţy: The Turks of Bulgaria, Helsinki Watch, September 1987. Vezi şi Glenn E. Curtis, editor, Bulgaria: A Country Study, Washington

disidenţei din interiorul URSS era, desigur, cea mai rea dintre toate. Şi, cum se întâmplase deja timp de 40 de ani, majoritatea de etnie română din RSS Moldovenească rămăsese cea mai sever privată de drepturi dintre toate naţionalităţile din cadrul URSS.[30]

Singura direcţie în care România îşi câştigase în mod evident pe drept eticheta de „cea mai rea” era aceea a nivelului de trai. Românii sufereau sub povara triplă a unei economii naţionale centralizate, a unor politici draconice de austeritate introduse încă din 1981 pentru stingerea datoriei naţionale şi a lipsei oricăror subsidii sovietice (sau occidentale), dintre cele pe care Moscova le acorda regulat tuturor celorlalţi membri ale Pactului, pentru a împiedica apariţia unor nemulţumiri populare care ar fi ameninţat supremaţia comunismului.[31] Totuşi, şi aici, ca peste tot, posibilitatea de a face diferenţa prin comparaţie era considerabil diminuată de gravitatea stării economiei din întregul Bloc sovietic[32]. Ideea centrală a acestui studiu subliniază că perceperea constant greşită a României de către SUA poate fi înţeleasă nu ca reprezentând mai întâi de toate o reacţie la situaţia internă care se degenera, ci mai degrabă ca reflectarea unor vulnerabilităţi inerente

D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1992.

30 Vezi, de pildă, Dennis Deletant, „Language Policy and Linguistic Trends in Soviet Moldavia“ în Michael Kirkwood, editor, Language Planning in the Soviet Union, Londra, Macmillan şi Universitatea din Londra, 1989.

31 Keith Crane, The Soviet Economic Dilemma of Eastern Europe, R-3368-AF, Santa Monica, RÂND Corporation, mai 1986, pp. 4-5, 19, 31, 56; J.F. Brown, The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Bulgaria and Czechoslovakia, N-2498-FF, Santa Monica, RÂND Corporation, decembrie 1986, pp. 5,11; A Ross Johnson, preşedinte, Barbara Kliszewski, raportor, United States Policy Toward Poland: A Conference Report, R-3545-FF, Santa Monica, RÂND Corporation, aprilie 1987, pp. 28, 31.

32 Laura D’Andrea Tyson, Economic Adjustment in Eastern Europe, The RÂND Corporation, R-3146-AF, septembrie 1984, pp. 75-76, 94; F. Stephen Larrabee, The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany R-3190-AF, RÂND Corporation, decembrie 1984, pp. 30-32.

ale procesului analitic, conjugată cu o dezinformare intenţionată care a exploatat aceste vulnerabilităţi.1

România ca problemă analitică: moştenirea unei înţelegeri eronate

Fără îndoială, România merită să fie încadrată într-o categorie analitică separată, iar asta nu (doar) din cauza comportamentului sfidător al conducerii sale, care a devenit manifest doar după moartea lui Stalin, în martie 1953, ci şi din cauza atitudinilor şi intenţiilor sovietice, foarte diferite faţă de această ţară, încă de la începuturile experimentului comunist din Europa. *Prima fade*, în cadrul Blocului, România avea în comun cu Polonia nefericita caracteristică de a fi considerate zone ale expansiunii teritoriale ale URSS încă de la Revoluţia din octombrie 1917. Totuşi, Friedrich Engels şi Karl Marx, întemeietorii comunismului, ale căror opere l-au inspirat pe Lenin şi i-au alimentat politicile faţă de naţionalităţi, deciseseră, cu mai bine de jumătate de secol înainte, că polonezii – ca şi ungurii şi germanii – erau un popor „revoluţionar”, care avea dreptul de a hotărî destinul Europei.[33][34]

Filonul etnic român, dimpotrivă, fusese definit de Engels şi de Marx ca fiind „contrarevoluţionar prin însăşi natura sa”, şi astfel destinat să fie eradicat, pentru binele revoluţiei mondiale.[35] Identificarea aneantizării etniei

---

33 în accepţiunea de aici, sintagma „vulnerabilităţi interne“ se referă la ceea ce un alt autor a etichetat ca „inamici inerenţi“ - disfuncţii şi limitări „extraordinar de rezistente“ şi stăruitoare, care „derivă“ din practica analizelor serviciilor de informaţii şi „îşi pun amprenta asupra procesului indiferent de cei implicaţi“. Richard K. Betts, Enemies of Intelligence: Knowledge and Power in American National Security, New York, Columbia University Press, 2007, p. 12.

34 Friedrich Engels, „Der Magyarische Kampf ‘ (Lupta maghiarilor), Neue Rheinische Z'dtung, 13 ianuarie 1849, în Marx and Engels Collected Works (MECW), vol. 8, Articles from Neue Rheinische Zeitung: November 8, 1848 - March 5, 1849, Moscova, Progress Publishers, 1977, pp. 227-235, www.marxists.org. Engels a scris articolul în ziarul pe care îl edita împreună cu Karl Marx, acesta fiind în mod evident de acord cu respectivele premise.

35 Roman Rosdolsky, Engels and the Nonhistonc> Peoples: The

române ca scop al revoluţiei – unul dintre primele popoare care fuseseră etichetate drept „duşman de clasă” şi care nu meritau altceva decât să fie distruse – a fost un caz unic între ţările care au ajuns ulterior să formeze Pactul de la Varşovia.1 Şi, odată cu întemeierea statului rus bolşevic, a fost singura dată când acest scop a fost urmărit cu consecvenţă de partidele membre ale Internaţionalei Comuniste.

Paradoxal, eliminarea identităţii etnice a românilor se potrivea perfect pe şovinismul oficial antiromânesc adoptat de Rusia ţaristă şi de partea maghiară a Imperiului Habsburgic şi a succesorului său, Imperiul Austro-ungar, în scopul justificării expansiunii lor imperialiste asupra unor teritorii deja locuite de alţii, în punctele sale esenţiale, nu era cu mult diferit de şovinismul oficial adoptat de americanii de origine europeană faţă de populaţiile indigene din America de Nord. Într-adevăr, călătorii britanici din secolul al XIX-lea au pus semnul egal între cele două, relatând că „valahii (românii) din Transilvania” ocupă acelaşi loc ca „nativii indieni şi negrii din America”.[36] Nu era o prea mare diferenţă nici în gradul de

National Question in the Revolution of 1848, Glasgow, Critique, 1987; Walker Conner, The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy, Princeton, Princeton University Press, 1984, p. 15; Michael Lowy, „Marxists and the National Question“, New Left Review, no. 96 (martie-aprilie 1976), p. 84; Roman Szporluk, Communism and Nationalism: Karl Marx versus Friedrich List, New York, Oxford University Press, 1988, p. 175.

36 Engels i-a inclus pe „slavii sudici“ - sloveni, croaţi, sârbi şi macedoneni, dar şi pe bulgari -

în aceeaşi categorie, dar panslavismul şi devotamentul faţă de Internaţionala Comunistă (Comintern) le-au adus o clasificare mai favorabilă în perioada lui Lenin şi Stalin. In orice caz, Iugoslavia nu a făcut niciodată parte din Pactul de la Varşovia. La o lună după articolul original, Engels afirma că „«crimele» germanilor şi maghiarilor la adresa «naţiunilor mici, pipernicite şi neputincioase» erau unele «dintre cele mai bune şi mai lăudabile fapte cu care poporul nostru şi cel maghiar se pot lăuda în istoria lor»“. Friedrich Engels, Nene Rheinische 15 februarie

1849. Pentru aprobarea dată de Stalin acestei abordări generale, vezi

folosire a clişeelor negative, românii fiind descrişi ca fiind „cu puţin – sau chiar deloc – mai buni decât un trib de piei-roşii”, care, neîngrădiţi de nicio lege „jefuiau, ardeau şi ucideau” fără a ţine seama de nimic.[37]

Eradicarea, considerată necesară, a acestor români „contrarevoluţionari”, pentru binele revoluţiei, se „asorta” de minune cu politicile de asimilare şi redefinire etnică, prin intermediul cărora Moscova şi Budapesta aveau să „aducă lumina” civilizaţiei „barbarilor” şi „sălbaticilor” indigeni. Imperiul rus avea şi alte interese pentru înlăturarea singurei populaţii nonslave care stătea în calea unei continuităţi panslave – care-i cuprindea pe bulgari, macedoneni, muntenegreni, sârbi, croaţi şi sloveni. Deloc surprinzător, în Primul Război Mondial, cu toate că formal erau aliate, Rusia tratase România într-o manieră ostilă şi chiar conspirase cu Puterile Centrale inamice – Germania, Austro-Ungaria şi Bulgaria – pentru a-i împărţi teritoriul între ele, atât înainte de căderea ţarului, cât şi după aceea.[38]

La cinci ani de la crearea Cominternului la Moscova, noul „sediu central al revoluţiei mondiale” îi excludea pe etnicii români de la conducerea Partidului Comunist din România, transferând conducerea acestuia, prin succesiune, membrilor partidelor comuniste din Ungaria, Ucraina, Polonia şi Bulgaria, în perioada 1924 – 1944. Politica oficială a Cominternului, care nu a fost niciodată abandonată înainte de dizolvarea sa oficială, 20 de ani mai târziu, făcea apel la distrugerea României şi cerea o

---

Iosif Stalin, Foundations of Leninism, vol. 6, The National Question, New York, International Publishers, 1932, p. 77.

37 Charles Boner, Transylvania; Its Products and Its People, Londra, Longmans, Green, Reader, şi Dyer, 1865, la http://depts.washington.edu/cartah/text_archive/boner/btoc.shtml. Boner s-a căsătorit cu o tânără dintr-o familie a nobilimii maghiare transilvănene şi a ajuns să împărtăşească prejudecăţile acesteia.

38 Relaţia ruso-română şi apoi sovieto-română în timpul şi imediat după Primul Război Mondial este descrisă în Larry L. Watts, With Friends Like These: The Soviet Blocks Clandestine War Against Romania, Bucureşti, Editura Militară, 2010, pp. 29-49.

cooperare activă a partidelor comuniste în realizarea acestui deziderat, urmând ca părţile sale componente să fie împărţite între URSS, Ungaria şi Bulgaria.1 Merită subliniat că etnicii români formau majoritatea populaţiei în fiecare dintre aceste teritorii.[39][40]

Această situaţie era singulară în interiorul mişcării socialiste. Nici măcar Polonia, care fusese, şi ea, împărţită între Stalin şi Hitler ca urmare a Pactului Molotov-Ribbentrop, nu fusese marcată de Comintern ca ţintă de distrus, aşa cum fusese România. În vreme ce Moscova arătase acelaşi interes pentru eradicarea elitelor poloneze, prin epurările din anii 1930 şi din timpul războiului, raderea acestei etnii de pe faţa pământului, pe motiv că ar fi „duşman de clasă”, nu figurase printre scopurile sale.[41] Procedând astfel, Uniunea Sovietică crease, în rândul tuturor vecinilor României, susţinători aprigi ai distrugerii statului român. Cel mai fervent dintre toţi era Ungaria care, ca şi Uniunea Sovietică, împletise laolaltă şovinismul imperialist antiromânesc, ce avea rădăcini şi mai adânci, cu imaginea de „duşman de clasă” pe care o avea România în interpretarea Marx-Engels-Lenin.

---

39 Uniunea Sovietică avea să primească provinciile româneşti Basarabia şi Bucovina. Ungaria urma să primească Transilvania, Crişana şi Maramureş, plus o parte din Banat, în sud-vestul României. Bulgaria trebuia să primească Dobrogea, de-a lungul ţărmului Mării Negre. Iar Iugoslaviei îi revenea cea mai mare parte a Banatului. Ghiţă Ionescu, Communism in Rumania 1944-1962, Oxford, Oxford University Press, 1964, p. 24; Dennis Deletant, Romania Under Communist Rule, Iaşi, Center for Romanian Studies, 1999, pp. 12-13.

40 Vezi şi Documentele 22-24 în Gheorghe E. Cojocaru, Cominternului originile „Moldovenismului“ Chişinău, Editura Civitas, 2009. Românii constituiau majoritatea absolută în Basarabia, Transilvania, Crişana, Maramureş, Dobrogea şi Banat, dar una relativă în Bucovina. Pe de ciltă parte, etniile nonslave - români, germani, evrei etc. - îi depăşeau numeric şi aici pe slavi.

41 Polonezii şi germanii fuseseră menţionaţi alături de români ca ţinte principale ale epurărilor staliniste în Comintern, în anii 1930. Vezi, de pildă, Marcjansen şi Nikita Petrov, Stalin’s Loyal Executioner: People’s Commissar Mkolai Ezhov 1895-1940, Palo Alto, Hoover Institution Press, 2002, pp. 35, 40, 50, 134.

Un alt factor care a fost trecut cu vederea de aproape toate analizele americane a fost impactul statutului României, de inamic beligerant al URSS-ului, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Acest lucru este important dintr-un şir lung de motive, începând cu seria de extraordinare drepturi şi privilegii asupra României care i-au fost conferite URSS-ului, pe tot parcursul Războiului Rece, de legislaţia internaţională, inclusiv dreptul de intervenţie (în problemele sale interne), care fusese, de asemenea, încorporat în carta ONU1. În consecinţă, conducerea comunistă de la Bucureşti se opunea cu toată forţa Acordurilor de la Potsdam, care stabiliseră acele drepturi, şi sprijinea pe faţă reunificarea Germaniei – poziţii care erau singulare printre membrii Pactului de la Varşovia, înainte de sfârşitul anilor 1980.[42][43]

Deşi Germania de Est şi Ungaria avuseseră acelaşi statut ca România, de inamic beligerant, Kremlinul le-a iertat efectiv pe amândouă.[44] Stalin a mers până acolo

---

42 Până la mijlocul anilor 1970, Bucureştiul a reuşit să aducă în atenţia SUA chestiunea Potsdam şi poziţia României în acest sens. Totuşi, aceasta a continuat să fie considerată un caz aparte, nefiind inclusă în analizele cu privire la comportamentul şi intenţiile României în cadrul Pactului de la Varşovia. Vezi, de exemplu, perspectiva lui Henry Kissinger asupra poziţiei României în ultimul volum al memoriilor sale, Tears of Renewal, New York, Touchstone, 1999, pp. 660-662.

43 O afirmare clară a perspectivei româneşti cu privire la acordurile de la Potsdam, dreptul de intervenţie al Moscovei şi necesitatea unei Germanii unificate pentru a pune capăt războiului este făcută în Memorandum al convorbirilor, Bucureşti, 2 august 1975, 19-20.10, Document 36 în Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976.

44 în conformitate cu istoricii ruşi, după Primul Război Mondial, interesele identice ale „Uniunii Sovietice şi Ungariei cu privire la România au împins unul spre celălalt guvernele celor două ţări“. Vezi studiul introductiv în Tatiana V Volokitina, Tofik M. Islamov şi Tatiana A. Poliakova, editori, Transilvianskii Vopros: Vengero-Rumynshii Territorialnii Spor ISSSR, 1940-1946. Dokumenti (Problema transilvăneană: Disputa teritorială româno-maghiară şi URSS 1940-1946, Documente), Moscova, Rosspan 2000. Vezi şi Vasile Şandru, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane“, Magazin istoric, nr. 10

încât a intervenit, în faţa Satelor Unite, a Marii Britanii şi Franţei, pentru a nu-l aduce pe liderul de extremă dreaptă al Ungariei în perioada războiului, amiralul Horthy, în faţa tribunalului de la Nürnberg pentru crime de război, desemnându-i Ungariei un loc de „non-inamic” în istoria celui de-al Doilea Război Mondial.[45] Ca parte a eforturilor Kremlinului de a face din RDG un stat loial sovieticilor, Stalin a absolvit şi Germania de Est de culpabilitate pentru agresiunile de război şi a şters pata nazismului, transferându-le în întregime Germaniei de Vest – lăsând astfel România să pară singurul „inamic agresor” din interiorul întregului Bloc sovietic.

Şi poate cel mai important aspect este că, pe parcursul ultimei jumătăţi a secolului XX, aproape tot s-a publicat despre cel de-al Doilea Război Mondial a trecut cu vederea poziţia extraordinară a României, drept singurul stat din Axă care a avut legislaţia internaţională de partea sa când s-a alăturat, în 1941, ofensivei răsăritene. Finlandezii, despre care toată lumea a considerat că au avut autoritatea morală de partea lor atunci când au intrat în război împotriva URSS, au fost consideraţi agresori, conform dreptului internaţional, pentru că au semnat un tratat, la sfârşitul Războiului de Iarnă sovieto-finlandez,

---

(octombrie) 2000, www.magazinistoric.ro. După ce a invadat Basarabia, Moscova a asigurat Budapesta că o va susţine cu privire la România, la orice „conferinţă la care se va ridica problema pretenţiilor maghiare“. Volokitina, Islamov şi Pokivailova (2000); G.A. Macartney, October Fifteenth: A History of Modern Hungary 1929-1945, Edinburgh, At the University Press, 1957, volum II, p. 23; Gyula Juhâsz, Hungarian Foreign Policy (1919-1945), Budapesta, Akademia Kiado, 1979, p. 189.

45 La sfârşitul războiului, Stalin a pretins că „armata germană fascistă“ a avut parte doar de „sprijinul direct pe front al trupelor italiene, române şi finlandeze“. Iosif Stalin, Marele război pentru patrie al Uniunii Sovietice, Moscova, Editura pentru publicaţii în limbi străiune, 1944, pp. 23, 43. Stalin a informat Tribunalul de la Nürnberg că nu este nevoie să-l judece pe amiralul Horthy pentru crime de război şi a instruit în mod similar conducerea comunistă maghiară. Vezi, de pildă, Miklos Szinai şi Laszlo Szucs, Documentele confidenţiale ale amiralului Horthy, Budapesta, Corvina, 1965, pp. 289 şi 300-303; Sakmyster (1994), p. 382.

pierzând în mod legal dreptul asupra teritoriilor ocupate de sovietici. Spre deosebire de cazul finlandez, România nu a încheiat niciun document care ar fi făcut legală anexarea de către sovietici a Basarabiei şi a nordului Bucovinei înainte de sfârşitul războiului. În mod ironic, Bucureştiul ar fi încheiat un astfel de document legal pentru a proteja ce mai rămăsese din frontierele sale, după ultimatumul sovietic şi invazia din 28 iunie 1940. Totuşi, Moscova a refuzat să stabilească o frontieră definitivă, pentru că încă mai aştepta să obţină foloase în detrimentul României, în special sudul Bucovinei şi încă alte câteva teritorii din Moldova românească.1

În primăvara anului 1941, roata s-a întors. Acum, Moscova era disperată să-şi legalizeze ocupaţia/anexarea, în vreme ce România refuza să-şi pună pecetea pentru a da girul acestei coerciţii ilegale.[46] Stalin a reuşit să redreseze situaţia doar la sfârşitul războiului, prin impunerea unei stipulări fals transparente în tratatul de pace semnat cu România, pretinzând că teritoriul pe care trupele sovietice îl invadaseră şi ocupaseră în iunie 1940 era, de atunci, din punct de vedere legal, o posesiune sovietică, Moscova prezentând de la acel moment ultimatumul din iunie 1940 ca pe un „tratat” bilateral.1

Cunoaşterea acestor lucruri, generalizată în rândul

---

46 Forţele sovietice au provocat în această perioadă peste 39 de incidente de-a lungul graniţei, soldate cu decese, răniri grave, răpiri şi reţineri ale unor ambarcaţiuni. Pe 25-26 octombrie 1940, patru vase de război au atacat două insuliţe, Daleru Mare şi Salangic, şi le-au anexat la teritoriul URSS. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (de aici înainte MAE), fond 71/Uniunea Sovietică, dosar nr. 124/1940, ff. 290-1; Arhiva Ministerului Apărării Naţionale (de aici înainte MAPN), fond 337, dosar nr. 182/1939-41, f. 310; Constantin Hlihor şi Ioan Scurtu, TheRedArmy in Romania, Iasi-Oxford-Portland, Center for Romanian Studies, 2000, pp. 20-21. Molotov a continuat să facă lobby la Berlin pentru transferul sudului Bucovinei şi a altor teritorii din Moldova românească, în noiembrie-decembrie 1940. Document 328 în Documents on German Foreign Policy, 1918- 1945', Series D (1937-1945), Volume XI, The WarTears, September 1, 1940-January31, 1941, Washington, D.C., US Government Printing Office, 1960, pp. 550-561.

elitelor româneşti, a marcat, de asemenea, atitudinea comuniştilor autohtoni, care au preluat gradat puterea în partid, în ultimul an de „domnie” a lui Stalin. Ei aveau prea puţine iluzii cu privire la bunăvoinţa „fratelui mai mare” sovietic şi nutreau resentimente considerabile faţă de robia pe care o percepeau ca fiind impusă fără drept, printr-o etichetare retroactivă a ţării lor ca naţiune agresoare în război.[47] Aceste lapsusuri surprinzătoare din istoriografia occidentală s-au reflectat ca atare în analizele serviciilor de informaţii ale SUA din primii ani şi chiar din primele decenii ale Războiului Rece, servicii care s-au obişnuit repede cu regula generală a unor lideri servili faţă de sovietici şi a căror înstrăinare de populaţiile locale era pe măsura dependenţei lor de centrul de la Moscova şi a apropierii faţă de acesta.

Problema fundamentală era că România constituia o anomalie în cadrul Blocului sovietic. România a reprezentat o provocare analitică majoră mai întâi din cauză că această caracteristică bizară a sa – faptul că

47 în conformitate cu primul articol al Tratatului de pace din 1947, „Frontiera sovieto-română este stabilită în concordanţă cu Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940“. Tratatul de pace cu România a fost semnat pe 10 februarie 1947 şi a intrat în vigoare pe 15 septembrie 1947. 7reaties and Other International Agreements of the United States of America 1776-1949, Volum 4, compilat sub îndrumarea lui Charles I. Bevans LL.B., Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1969. Secretarul de Stat american Cordell Huli l-a informat confidenţial pe ambasadorul la Moscova, Averell Harriman, imediat după ce România s-a retras din Axă în august 1944, că „Departamentul ar fi preferat să vadă că acest principiu, anume amânarea deciziei finale în privinţa disputelor teritoriale până după sfârşitul războiului în Europa, este aplicat deopotrivă Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Dar guvernul sovietic şi-a afirmat poziţia fermă conform căreia aceste provincii se află în interiorul CITAT DESCHIS frontierei de stat sovietice stabilite în 1940 printr-un tratat între Uniunea Sovietică şi România CITAT ÎNCHIS, şi pare a exista din partea românilor o disponibilitate de a considera pierderea acestor provincii ca fiind inevitabilă. (Prin urmare,) Departamentul nu doreşte să inserezi această problemă în actualele discuţii vizând armistiţiul“. United States National Archives and Records Administration (NARA), RG 226 OSS,’740.00119EW/8-2744, #2073, 27 august 1944.

legitimitatea şi existenţa sa ca stat teritorial fuseseră contestate de toate celelalte partide comuniste

(şi de însăşi ideologia marxist-leninistă), timp de două decenii înainte ca acestea să preia puterea în ţările respective – fusese trecută cu vederea în totalitate de analiştii occidentali şi de Occident în general. Probabilitatea – de fapt, inevitabilitatea – ca România să se arate sfidătoare cu orice ocazie a fost, prin urmare, percepută flagrant greşit ca reprezentând exact opusul ei; iar analizele şi-au limitat consideraţiunile asupra variabilelor semnificative la existenţa unei forţe sovietice coercitive copleşitoare (pierzând din vedere interesul român sau limitările apărute odată cu exercitarea acestei forţe).

Procesele analitice instituţionalizate nu ţin seama prea uşor de anomalii. Apariţia probabilului, evenimentul anticipat, continuarea tendinţelor curente – niciuna dintre acestea nu pune probleme analiştilor. Spre deosebire de ele, anomaliile constituie surprize improbabile. Este dificil să te pregăteşti pentru ceva ce, prin definiţie, te găseşte nepregătit.

Şi este în mod special dificil să acceptăm că improbabilul s-a întâmplat atunci când acesta are implicaţii serioase asupra paradigmelor de gândire curente. Avem o gamă largă de mecanisme prin care ignorăm sau asimilăm anomaliile, în cadrul nostru curent de înţelegere, chiar şi atunci anomalia chiar ne stă în cale. Este extraordinar cât de des un elefant intră neobservat şi cât de puţini îl văd când se află în mijlocul camerei – şi cum până şi cei care îl văd tind să găsească explicaţii raţionale pentru prezenţa sa acolo.

În mare parte, această stare a lucrurilor poate fi atribuită unei serii de „suspecţi de serviciu” care duc la erori în analiza serviciilor de informaţii – prejudecăţile cognitive, patologia organizaţională şi dezinformarea intenţionată.[48] Prejudecăţile cognitive sunt modele mentale

48 Pentru o discuţie mai detaliată privind prejudecăţile cognitive şi

prost aplicate. Modelele mentale care ne abilitează în mod normal să înţelegem mai rapid devin distorsiuni atunci când nu sunt adecvate la situaţia respectivă. Ele constituie acele lucruri deja cunoscute şi considerate adevărate, pe baza cărora procesăm informaţiile noi, uşurând procesul prin care, pe de o parte, informaţia ce ne confirmă „adevărurile” ajunge să fie acceptată şi, pe de alta, devenind extraordinar de dificil ca informaţia contrară – anormală – să primească atenţia cuvenită sau să fie analizată în mod serios.

Prejudecăţile cognitive ne concentrează atenţia asupra unor direcţii anume, deturnând-o de la altele. Într-un sens, ele acţionează ca un telescop care oferă o imagine de o claritate deosebită asupra unei serii finite de elemente, ascunzând privirii ceea ce se află dincolo de câmpul de percepţie vizuală. Când modelele mentale sunt adecvate, ele ne ajută să ajungem mai rapid la o înţelegere pe cât posibil corectă. Când nu sunt astfel, seamănă cu un foc de armă tras de la distanţă mare; înclini doar puţin vârful armei, dar glonţul trece la kilometri distanţă de ţintă.

Patologiile organizaţionale includ o mare varietate de distorsiuni de mai mică amploare, erori şi practici disfuncţionale inerente proceselor instituţionalizate ale serviciilor de informaţii. Primele pe listă sunt compartimentarea şi secretizarea, care devin patologice atunci când informaţia critică nu este împărtăşită şi, prin urmare, nu poate influenţa sau corecta analizele conduse de celelalte departamente. O altă eroare repetată este „prejudecata retrospectivă”, prin intermediul căreia analiştii continuă să folosească concluziile şi evaluările anterioare în redactarea evaluărilor curente, multă vreme după ce dovada pe baza căreia fusese realizată evaluarea anterioară a fost dovedită falsă, depăşită de informaţii mai precise sau discreditată în orice alt mod.

---

patologia organizaţională, vezi de pildă RichardsJ. Heuer,Jr., Psychobgy of Intelligence Analysis, Washington, D.C., Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 1999.

Dezinformarea – includerea intenţionată de informaţii eronate în sistemele de comunicare ale adversarului, pentru a-i induce în eroare elitele şi/sau publicul – nu este inerentă procesului instituţionalizat din serviciile de informaţii, dar caută adesea să exploateze vulnerabilităţile intrinseci ale acestui proces.1 Poate fi folosită pentru a dăuna relaţiilor şi reputaţiei unor entităţi, indivizi sau politici, ori pentru a îmbunătăţi relaţiile şi reputaţia prin intermediul unor operaţiuni de „sporire a prestigiului”. Adesea, caută să incite la acţiune sau la inacţiune din partea ţintei, împotriva intereselor acesteia, şi este cea mai eficientă când este îndreptată în mod specific către prejudecăţile cognitive ale ţintei, confirmându-i astfel ceea ce deja credea. Rareori obişnuim să examinăm îndeaproape confirmările aparente ale lucrurilor despre care „ştim” că sunt adevărate.

Prejudecata cognitivă de bază: România, „cea mai puţin capabilă” să înfrunte Moscova

Prejudecata cognitivă cea mai persistentă, care a condus la o înţelegere greşită şi la alte câteva distorsiuni, a fost aceea că România a fost percepută ca fiind satelitul sovietic „cel mai puţin capabil” sau cel mai puţin probabil să facă probleme Moscovei. Acest lucru era deja consacrat atunci când CIA a fost fondată, în 1947, pe baza observării directe, la sfârşitul războiului, de către personalul Oficiului de Servicii Strategice, a brutalităţii şi omniprezenţei represiunii sovietice. [49]Conform unei evaluări din 1949:

România, unde controlul sovietic este aproape total, este considerată cea mai puţin capabilă, în situaţia

---

49 Pentru o discuţie mai detaliată privind dezinformarea, formele pe care le ia şi modul în care funcţionează, vezi de pildă Ladislav Bittman, The KGB and Soviet Disirformation: An Insider’s Vuw, Washington, Pergamon-Brassey’s, 1985; United States Information Agency (USIA), Soviet Active Measures in the „Post-Cold War“ Era 1988-1991, Raport alcătuit la cererea Comitetului pentru Alocări Bugetare al Camerei Reprezentanţilor a SUA, Washington D.C., iunie 1992, la www. intelli.muskingum.edu. Privitor la campaniile împotriva României, vezi Watts (2012b).

curentă, să se rupă de stăpânii săi de la Kremlin. Prejudecata curentă spre o dominaţie completă a sovieticilor asupra României se aşteaptă să continue, (astfel) aducând ţara încă şi mai aproape de încorporarea în URSS.

O dezertare de tipul celei a lui Tito este improbabilă, în principal din cauza unei ample prezenţe militare sovietice în ţară. Deşi unii membri ai Partidului Comunist pot fi înlocuiţi ocazional, un astfel de deviaţionism de sorginte naţionalistă nu poate fi considerat o ameninţare la adresa stabilităţii regimului prosovietic.1

Evaluarea continua în aşa manieră încât să asigure faptul că orice rebeliune în interiorul Blocului ar fi tratată ca nesinceră (pe vremea lui Stalin, în mod cert). Despre regimurile est-europene „se aşteaptă să rămână, în fond, antagonice faţă de SUA”, în linia politicii sovietice, în timp ce „orice relaxare a acestei politici” era considerată din start, fără echivoc, ca fiind „temporară şi din motive pur oportuniste”.[50] Dacă România era „cea mai puţin capabilă” să se „rupă” de Moscova, Polonia era percepută într-o poziţie diametral opusă, ca fiind statul „cel mai probabil” să încerce să se debaraseze de controlul sovietic (iar, la mijlocul anilor 1950, Ungaria fusese etichetată ca fiind „cea mai problematică”).[51]

La începutul anilor 1950, pe măsură ce România începea să manifeste o nesupunere ostentativă, depăşind în acest sens Polonia şi Ungaria, analiştii au interpretat acest lucru folosind mecanismele standard care nu ameninţau prejudecăţile cognitive sau evaluările anterioare.[52] Când nu a mai putut fi ignorată, sfidarea

---

50 Intelligence Memorandum No. 248: Satellite Relations with the USSR and the West, 7 noiembrie 1949, pp. 1-2, 6, 8, 14, CIA.

51 Ibid. Pentru Ungaria, vezi de pildă National Intelligence Estimate: Current Situation and Probable Devehpments in Hungary (NIE 12.5-55), 29 martie 1955, p. 1, CIA.

52 Acest lucru ar fi putut constitui o variantă a „prejudecăţii retrospective“, prin aceea că analiştii tind să dateze un comportament în funcţie de momentul în care au aflat prima dată despre el. Astfel,

României a fost percepută ca un spectru de manifestări, ale cărui capete şi mijloc au devenit, la rândul lor, prejudecăţi cognitive pe deplin formate.1 La un capăt, sfidarea a fost considerată o înşelătorie totală – o farsă destinată să permită infiltrarea României în spatele liniilor inamice. La mijloc se afla o poziţie ceva mai puţin sinistră, o acţiune spectaculoasă şi egoistă, lipsită de orice semnificaţie politică relevantă – „o poveste spusă de un idiot, plină de zarvă şi de agitaţie, dar lipsită de semnificaţie”.[53][54]

La celălalt capăt al spectrului, era privită ca un fenomen autentic, dar „limitat”; o „semiautonomie” şi o „cvasi-independenţă”, cu graniţe rigide. Această variantă

abordările de la începutul anilor 1950 au fost ignorate, catalogate fiind ca neserioase, neverificate şi, prin urmare, inexistente. După 1958, acelaşi tip de abordare, folosind acelaşi limbaj şi indicând aceeaşi schimbare de politică, a fost luată în serios. Comunitatea de informaţii din SUA descria astfel iniţiativele României ca „începând în 1958“, nu înainte de 1958. Nicio explicaţie nu a fost oferită privind motivele pentrru care, brusc, eforturile României au dobândit un caracter sincer. In 1953, serviciile de informaţii americane au conchis că România, alături de Ungaria şi Bulgaria, „este de aşteptat să lupte efectiv“ pentru Kremlin într-un război, în vreme ce forţele armate ale RDG şi Cehoslovacia se bucurau „de cea mai redusă încredere“. Probable Developments Within the European Satellites, ThroughMid-1955 (NIE-87), (înlocuieşte NIE-33), 28 mai 1953, p. 8, CIA. La fel ca Iugoslavia, Polonia era deja analizată mai curând ca o entitate separată de restul Blocului sovietic.

36

53 Prima ofertă de colaborare adresată SUA de Gheorghiu-Dej în toamna anului 1953 a rămas fără răspuns. Dan Cătănuş, „O săptămână fără precedent în istoria relaţiilor SUA cu România“ 4-11 august 1963, Studii şi materiale de istorie contemporană (Academia Română, Institutul de Istorie Nicolae Iorga), 2003, pp. 255-259. Aşa cum specifica un buletin National Intelligence Estimate în februarie 1957, „acumularea unor presiuni în vederea schimbării“ a fost împiedicată în România fiindcă acesteia din urmă îi lipseau „tradiţiile naţionaliste agresive“ ale Poloniei şi Ungariei, fiind totodată supusă „prezenţei cu caracter intimidant a trupelor sovietice“. Stability Of The Soviet Satellite Structure (NIE 12-57), 19 februarie 1957 (declasificat 22 septembrie 1993), CIA.

54 Din William Shakespeare, Macbeth, Actul 5, Scena 5.

considera performanţa României ca fiind vârful spectaculos al unui aisberg est-european mult mai adânc – celelalte ţări membre ale Pactului ar fi fost implicate într-o „opoziţie ascunsă” mult mai substanţială, oferind în linişte un „sprijin tacit” şi „limitat” primadonelor politice române.

Cel mai convenabil mod de a aborda sfidarea neanticipată a românilor era să n-o abordezi deloc, s-o ignori şi să ţi-o alungi din minte, considerând-o un truc calculat să impresioneze. Astfel, spectaculoasele sfidări periodice ale României la adresa Moscovei erau privite ca inofensive pentru scopurile politicii sovietice şi ca făcând parte dintr-o înşelătorie de mai mare amploare, prin care România încerca să „spargă” zidurile de apărare ale Occidentului, pentru a-l submina din interior, în beneficiul Kremlinului.

[DOCUMENT 1: Thayer Decembrie 1955]

Acesta a fost cazul abordării „fără precedent” pe care a avut-o liderul de partid Gheorghe Gheorghiu-Dej, în decembrie 1955, faţă de trimisul SUA la Bucureşti. Gheorghiu-Dej a „subliniat, în faţa reprezentantului american Thayer, necesitatea construirii unor relaţii culturale şi economice apropiate între România şi Statele Unite” şi a „promis cooperare din partea României pentru înlăturarea măsurilor represive care existaseră în trecut”.1 Thayer – care, paradoxal, fusese unul dintre primii observatori americani care notaseră că românii „chiar încearcă să iasă” de sub cizma Moscovei – a privit această abordare extraordinară ca fiind neserioasă, recomandând să nu fie urmată de acţiuni concrete din partea americanilor.

Recomandarea lui Thayer este o mărturie elocventă asupra puterii prejudecăţilor cognitive. Prim-ministrul român îl abordase pe aceeaşi temă cu o lună în urmă: îndelungatele discuţii publice din decembrie cu Gheorghiu-Dej îi induseseră pe acelaşi prim-ministru, un fost prim-ministru şi pe ministrul de externe.[55] Iar Thayer a

55 „Romanian Leader Promises Co-operation to Improve Relations with

recunoscut chiar că accentul pus de Gheorghiu-Dej pe „construirea de strânse relaţii personale, culturale şi economice” cu Vestul fusese „refrenul oficialităţilor române în relaţia cu diplomaţii occidentali, în acea seară”.[56]

Puterea acestei prejudecăţi cognitive explică parţial minimalizarea modului în care românii au ignorat cu ostentaţie eforturile ambasadorului sovietic, Alexei Epişev, „de a interveni în acele două ore de conversaţie”.[57] Pe de o parte, a comentat CIA, românii deja dovediseră o „lipsă de respect” similară faţă de predecesorul lui Epişev la ambasada sovietică din Bucureşti[58]. Pe de altă parte, Epişev fusese caracterizat drept un „politician carierist” şi considerat mai puţin important decât Mark Borisov Mitin, redactorul-şef sovietic al revistei muribunde a COMINFORM-ului cu sediul la Bucureşti (care, curând după aceea, a fost mutată la Praga şi redenumită

US“ in Current Intelligence Bulletin, 4 decembrie 1955, Crest, CIA. Aparent, lui Thayer i-a scăpat faptul că sărbătorirea zilei naţionale a Iugoslaviei, pe 1 decembrie, coincidea cu o dată considerată de români, înainte de adoptarea Constituţiei staliniste, crucială pentru istoria României, simbolizând unirea Transilvaniei, Basarabiei şi Bucovinei cu Regatul român, la sfârşitul Primului Război Mondial. După Revoluţia din 1989, prima zi din decembrie a fost declarată rapid Ziua Naţională a României. Dacă Gheorghiu-Dej a vrut să sublinieze adoptarea unei noi politici externe naţionale, opuse celei internaţionaliste, nu putea alege un moment mai potrivit.

56 Un memorandum al Departamentului de Stat menţiona că experienţa nu i-a sugerat lui Thayer, prin nimic, independenţa. Thayer a insistat „că nu există semne că liderii români s-ar depărta de tipul de comunism rusesc sau de controlul sovietic al politicilor lor fundamentale“. Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Merchant) to the Secretary of State, Washington, 27 decembrie 1955, Document 42 în Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Volum XXV, Eastern Europe.

57 „Romanian Leader Promises Co-operation to Improve Relations with US“ în Current Intelligence Bulletin, 4 decembrie 1955, CIA. CIA nu cunoştea poziţia de conducere ocupată de Epişev în serviciile de informaţii sovietice la vremea respectivă.

58 Ibid

Problemele păcii şi socialismului/Revista marxistă mondială).[59] Aşa cum transmisese Thayer către Departamentul de Stat:

Ambasadorul sovietic a făcut tot posibilul pentru a întrerupe conversaţia, care a durat circa două ore, dar a fost ignorat de români. Diplomaţii occidentali au relatat această neobişnuită lipsă de respect dovedită de români faţă de ambasadorul sovietic, dar au avertizat că aceasta nu trebuie luată drept un indicator al independenţei României, ci că mai degrabă s-ar datora incapacităţii respectivului individ. Ei au comentat că aceasta era prima ocazie semnificativă în care oficialii români s-au arătat dispuşi să aibă discuţii relaxate cu Vestul.1

Totuşi, Epişev era ceva mai mult decât un „politician de carieră". Descris de alţi oficiali militari est-europeni drept „unul dintre cei mai siniştri oficiali sovietici" pe care-i cunoscuseră vreodată, generalul Epişev fusese şeful de cadre al CC al PCUS după război, apoi a fost ministru adjunct pentru Securitatea Statului (MGB, unul dintre predecesorii imediaţi ai KGB-ului), cu puţin timp înainte de numirea sa la Bucureşti.[60] Specialist în controlul politic atât al cadrelor civile, cât şi al celor militare, Epişev era de asemenea membru al conducerii sovietice a „Clanului Moldovenesc" şi servise în calitate de comisar politic sub generalii Hruşciov şi Brejnev în Ucraina, în timpul războiului, iar mai apoi în teritoriile româneşti ocupate care au devenit ulterior Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, unde Hruşciov a impus o rusificare

---

59 Ibid. Revista lui Mitin a fost închisă definitiv în 1956. în 1958, o nouă publicaţie ideologică a Blocului sovietic - Problemele socialismului/lumii marxiste - a fost lansată la Praga.

60 Telegram From the Legation in Romania to the Department of State, Bucharest, 1 decembrie 1955 - 3 p.m., Document 149, Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Volum XXV, Eastern Europe. Nu putem să nu ne întrebăm cine erau „diplomaţii occidentali" care îl sfatuiseră pe Thayer să nu-1 ia în serios pe Gheorghiu-Dej şi dacă evaluările lor aveau la bază exclusiv o subestimare evident greşită a importanţei lui Epişev.

brutală a oamenilor şi a provinciei, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial.[61]

Circumstanţele numirii sale au fost şi ele excepţionale. Imediat după cererea din partea lui Gheorghiu-Dej de retragere a trupelor sovietice, din august 1955, Epişev a fost transformat dintr-odată în diplomat şi numit ca ambasador sovietic în România. Numirea sa a fost atât de precipitată, încât a necesitat retragerea prematură a ambasadorului de la acel moment, L.G. Melnikov – şi el, de altfel, un *rusifi câtor* faimos şi fost lider de partid ucrainean.1

După mai bine de cinci ani la Bucureşti şi alţi doi petrecuţi la Belgrad, generalul Epişev a devenit şeful Direcţiei Generale Politice – DGP (*Glazmoe Politiceskoe Upravlenie – GPU*) a armatei sovietice; un gardian politic care veghea asupra forţelor armate sovietice şi asupra tuturor armatelor din Pactul de la Varşovia. El a deţinut această poziţie timp de 23 de ani, din 1962 până la moartea sa, în 1985. Ca şef al DGP, principala sa preocupare era gradul de încredere politică prezentat de ofiţeri şi „problema etnică" din interiorul Pactului de la Varşovia, aşa încât nu ar trebui să ne surprindă faptul că a devenit un critic constant al strategiei independente de apărare a României, de vreme ce aceasta ameninţa coeziunea alianţei.[62] Epişev a fost totodată un fel de vestitor al invaziei, conducând ultima misiune de recunoaştere în Cehoslovacia la nivel de ofiţeri superiori,

---

61 Pentru influenţa lui Epişev în România, vezi Sergiu Verona, Military Occupation andDiplomacy: Soviet Troops in Romania 1944-1958, Durham, Duke University Press, 1992, pp. 135-137. Un analist nota despre numirea ulterioară a lui Epişev că, fiind un „apropiat al lui Hruşciov, cu o îndelungată carieră în organele de securitate şi o profundă implicare în activităţile de control politic, Epişev era în mod cert omul care să frângă rezistenţa ofiţerilor, iar numirea sa sugerează că o confruntare decisivă era iminentă". Roman Kolkowicz citat în Christoph Bluth, Soviet Strategic Arms Poluy Before SALT, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, p. 144.

62 Michael Parrish, The Lesser Terror: Soviet State Security 1933-1953, Westport, CT, Greenwood, 1996, pp. 303-304.

chiar înainte de invadarea acesteia, în august 1968, şi apoi în Afghanistan, înainte de invazia din decembrie 1979.

Deşi în aceeaşi linie cu prejudecăţile cognitive dominante, care percepeau România ca fiind „cea mai puţin capabilă” sau care era cel mai puţin probabil să înfrunte Moscova, faptul că Thayer a ignorat şi a minimalizat rebeliunea incipientă a românilor este posibil să fi reflectat şi patologia organizaţională a serviciilor de informaţii. Thayer – mai degrabă ofiţer de carieră în CIA decât diplomat de profesie – fusese şi şef al staţiei CIA de la Paris. Şi în vreme ce misiunea sa se concentrează asupra culegerii de informaţii, şeful staţiei se preocupă şi de protejarea personalului şi a operaţiunilor aflate sub comanda sa, o activitate ce presupune o atenţie sporită asupra problemelor de contraspionaj. Oricum, recomandarea lui Thayer a fost ascultată, iar a Bucureştiului nu a fost luată în considerare în mod serios la Washington, decât după plecarea acestuia.

Între timp, Gheorghiu-Dej îşi lansase campania de îndepărtare a trupelor sovietice din ţară, la începutul lui august 1955, atrăgând furia lui Hruşciov şi o îngheţare a relaţiilor sovieto-române pentru o perioadă de trei luni.[63] Ecourile acestor eforturi care au reuşit să ajungă la CIA şi la Departamentul de Stat au fost ignorate, fiind considerate o mişcare de propagandă iniţiată de Kremlin, lipsită de importanţă”.1 în octombrie 1956, cu o săptămână înainte de revolta din Ungaria, Bucureştiul a iniţiat, alături de Belgrad, un efort, mort în faşă, de a stabili o politică de neintervenţie în problemele interne, ca

---

63 Strobe Talbot, editor, Khrushchev Remembers, Boston, Little, Brown & Company, 1970, p. 514; Lavinia Betea, Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României, 1995, p. 264. Vezi şi Ioan Scurtu, coordonator, România. Retragerea trupelor sovietice. 1958: Culegere de documente, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996, pp. 221-222; Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 172-175; Mihai Retegan, In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2000, pp. 18-20.

principiu esenţial al relaţiilor dintre ţările socialiste.[64] Cu o lună înainte, Gheorghiu-Dej se oferise să-l ajute pe Mao Zedong să abordeze SUA pentru a-şi soluţiona pretenţiile economice substanţiale de după cel de-al Doilea Război Mondial.[65]

În ajunul intervenţiei sovietice, pe 31 octombrie 1956, Bucureştiul şi-a stabilit strategia de lobby în cadrul Pactului de la Varşovia pentru retragerea tuturor trupelor şi consilierilor sovietici, folosind argumente care puteau fi aplicate, de altfel, pentru întreaga Europă de Est.[66] Din

---

64 Vezi, de pildă, National Intelligence Analysis: Probable Evolutions of the European Satellites Up To 1960, 10 ianuarie 1956, NARA, Washington D.C., Record Group (RG) 263, CIA/NIE, box 3, folder 86, p. 14, CIA. Această atitudine era motivată în parte de supraestimările privind nivelul în care recenta semnare a Tratatului de la Varşovia era un fapt împlinit în termenii controlului sovietic. Un deceniu mai târziu, spre exemplu, buletinu\ National Intelligence Estimate No. 11-14-63 (8 ianuarie 1964) afirma că din „mai 1955, forţele sovieticilor şi ale sateliţilor săi europeni au fost parte a unei structuri unificate de comandă militară instituită în cadrul Pactului de la Varşovia“, care plasa această organizaţie „sub controlul suprem al înaltului Comandament sovietic“ în timp de război şi lăsa comanda întrunită cu un „rol operaţional restrâns sau inexistent“. „Modul şi amploarea“ în care aveau să fie folosite forţele sateliţilor, continua evaluarea, erau „probabil determinate de estimările sovietice privind fidelitatea şi eficienţa lor, şi de disponibilitatea elementelor de sprijin“. Astfel, comportamentul şi politica statelor satelite erau lipsite de relevanţă pentru utilizarea lor în operaţiuni ofensive, iar controlul militar sovietic era apreciat ca existând la un nivel la care nu a mai ajuns înainte de sfârşitul anilor 1970 - şi niciodată în România.

65 Romulus Ioan Burdura, Politica independentă a României şi relaţiile româno-chineze 1954-1975: Documente, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României, 2008, volum I, Document nr. 2, pp. 95-96.

66 Pe 31 octombrie 1956, Biroul Politic al Comitetului central al Partidului Muncitoresc Român (PMR) şi-a instruit delegaţii la conferinţele Pactului de la Varşovia să „discute problema staţionării trupelor sovietice în România cu guvernul Uniunii Sovietice. Guvernul român nu consideră că staţionarea trupelor sovietice pe teritoriul său este necesară, iar retragerea lor de pe teritoriul RPR va lipsi forţele de opoziţie, atât interne, cât şi externe, de posibilitatea de a crea o agitaţie antisovietică. în acelaşi timp, delegaţiile guvernamentale ale RPR ar trebui să ridice, în faţa guvernului Uniunii Sovietice, problema

motive care pot reprezenta consecinţa combinată a prejudecăţilor cognitive şi a unei dezinformări intenţionate, serviciile de informaţii din SUA au perceput exact invers eforturile conducerii române, prezicând „că regimul din România va rezista presiunii populare pentru înlăturarea trupelor sovietice”, când de fapt regimul se preocupa intens să facă lobby în exact acest scop.1

Ca reacţie la reprimarea militară sovietică a revoltei din Ungaria, serviciile de informaţii din SUA au minimizat posibilitatea oricărei alte sfidări în cadrului Blocului (cu excepţia parţială reprezentată de Polonia). De exemplu, un buletin *National Intelligence Estimate* de la mijlocul lui februarie 1957 conchidea: „Controlul sovietic asupra statelor-satelit este aproape complet şi este improbabil să se diminueze sau să fie contestat cu succes din interior, pe perioada luată în considerare.”[67] Această evaluare a fost reiterată şi mai puternic în anul următor, prin identificarea revoltei populare şi a sfidării pe diferite probleme ca fiind

---

rechemării consultanţilor sovietici care lucrează pentru diverse instituţii“. Corneliu Mihai Lungu şi Mihai Retegan, editori, 1956. Explozia: Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 148; Hlihor şi Scurtu (2000), p. 179.

67 Current Intelligence Bulletin: The Hungarian Situation (Information as of 1700, 6 November 1956), 1 noiembrie 1956 (declasificat 6 octombrie 1997), p. 13, CIA. Posibilitatea ca dezinformările privind intenţiile României să joace un rol în evaluările CIA creştea dacă erau implicate surse ungare, aşa cum a fost, probabil, cazul unui raport asupra situaţiei din Ungaria. Secretarul de Stat John Foster Dulles sublinia convingerea Departamentului de Stat american că Polonia făcuse presiuni pentru retragerea trupelor sovietice din Ungaria în 1956, în vreme ce România le susţinuse prezenţa. Circular Telegram From the Department of State to Certain Diplomatic Missions, Washington, 2 noiembrie 1956-10.16 p.m., Document 157 în Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Volum XXV, Eastern Europe. Dimpotrivă, Gomulka a insistat ca trupele sovietice să rămână şi în Ungaria, şi în ţara sa, în vreme ce Gheorghiu-Dej a evitat subiectul pentru a nu-şi compromite eforturile de eliminare a trupelor sovietice din România, începute în 1955. Vezi, de pildă, Serghei Hrusciov, editor, Memoirs of Mkita Khrushchev: Statesman, 1953- 1964, Volumul 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007, pp. 652, 670-672, 705-709.

la fel de improbabile din partea oricăruia dintre sateliţi: „Considerăm că reapariţia unei revolte populare sau a unei încercări a vreunui partid comunist satelit de a sfida Moscova pe teme vitale este improbabilă, cel puţin în următorii ani.”[68] Impactul acestui raţionament poate fi regăsit în buletinul *National Intelligence Estimate* din februarie 1958, care identifică mai întâi tendinţele spre independenţă ale României, iar apoi le asimilează unei prejudecăţi cognitive care percepea independenţa României ca nefiind probabilă:

Încă de la revolta din Ungaria, regimul din România a avansat, din unele puncte de vedere, mai mult decât ceilalţi sateliţi conformişti, în direcţia generală a reformei poststaliniste. De exemplu, pare să fi făcut eforturi măsurabile de îmbunătăţire a condiţiilor de trai şi pentru intensificarea comerţului cu Occidentul. Mai mult decât atât, relaţiile României cu Iugoslavia au fost constant mai bune decât cele ale altor sateliţi conformişti, ţara reluându-şi campania de îmbunătăţire a relaţiilor cu SUA, pe care o începuse înainte de evenimentele din Ungaria.1

Evaluarea desconsidera apoi informaţiile de la celelalte surse est-europene care confirmau toate acestea şi insista asupra faptului că trebuie să existe o explicaţie mai bună – adică una consecventă cu prejudecata cognitivă prevalentă – pentru comportamentul României:

Unii observatori iugoslavi şi polonezi optimişti au sugerat că România ar încerca, treptat, să se apropie de statutul de autonomie, din proprie iniţiativă. Noi credem că factorii citaţi în sprijinul acestei teze pot fi explicaţi mai satisfăcător în alţi termeni – de pildă, o nevoie reală de intensificare a comerţului cu Occidentul, o îmbunătăţire economică internă şi o dorinţă aparentă a regimului de a se identifica cu politicile lui Hruşciov. Credem că dacă, într-adevăr, regimul din România ar ajunge să capete o autonomie vizibil crescută, acest lucru s-ar obţine treptat

---

68 Soviet Capabilities and Policies 1958-1963 (NIE 11-4-58), CIA.
42

şi cu precauţie – şi numai sub auspiciile Moscovei.[69][70]

Deşi reitera credinţa pe care o aveau serviciile de informaţii americane, că „Polonia este singurul satelit care s-ar putea afla în poziţia de a încerca să devină o altă Iugoslavie”, raportul estimativ revenea la concluzia că nu era posibilă nicio sfidare semnificativă în interiorul Blocului Sovietic:

Cât despre hegemonia asupra Europei de Est, credem că solidaritatea esenţială din interiorul Blocului, cel puţin pentru următorii cinci ani, va fi menţinută cu ajutorul identităţii de interese dintre URSS şi regimurile satelitare, al dependenţei lor de ajutorul şi sprijinul sovietic şi al copleşitoarei puteri militare URSS.1

Aceeaşi anticipată lipsă de sfidare din partea Bucureştiului le-a permis observatorilor americani să conchidă că retragerea efectivă a trupelor sovietice din România, din mai iulie 1958, nu ar avea nicio semnificaţie strategică. Într-un paragraf adăugat abia la sfârşitul unui *Buletin Silnic* al CIA redactat pentru Casa Albă şi pentru

---

69 Outlook For Stabiliţy In The Eastern European Satellites (AIE 12-58) (înlocuieşte NIE 1957), 4 februarie 1958, pp. 6-7, CIA. Locul prioritar al Poloniei şi Ungariei cu privire la atitudinile pozitive faţă de Belgrad a fost menţinut o perioadă formulând evaluările în aşa fel încât România să nu iasă în evidenţă prin faptul că nu criticase deloc Belgradul, spre deosebire de Budapesta şi de Varşovia. Astfel, Ungaria era prezentată ca având o atitudine „conciliantă“ faţă de Iugoslavia, cu toate că îi condamnase partidul pentru „vederi antimarxiste“ şi justificase „rezoluţia din 1948 prin care Iugoslavia era îndepărtată din Cominform“, declarând-o „esenţial corectă“, în vreme ce România era înfăţişată „la fel ca Ungaria“, evitând „implicarea directă în dispută“, deşi nu criticase Belgradul şi nu-i justificase excluderea. „Satellites Differ on Yugoslav Question“, Central Intelligence Bulletin: Daily Brief 24 mai 1958, p. 2, CIA.

70 Outlook For Stabiliţy In The Eastern European Satellites (NIE 12-58) (1958), pp. 6-7, CIA. Deloc surprinzător, eforturile româneşţti de a achiziţiona echipamente industriale în valoare de 100 milioane de dolari, la sfârşitul lui februarie, înainte de retragerea trupelor sovietice, fusese amplu interpretată ca fiind iniţiată de sovietici şi ca servind obiectivele politice şi nevoile economice ale Moscovei. New York Times, 25 februarie 1958.

alte departamente federale, ca „articol de ultim moment”, Agenţia afirma, simplu, că retragerea „tuturor forţelor (sovietice) din România şi a unei divizii din Ungaria este destinată în principal să facă astfel încât poziţia Moscovei cu privire la dezarmare să pară mai conciliantă” şi să „întărească argumentele Moscovei împotriva abordării problemei Europei de Est” la apropiata reuniune la nivel înalt.[71] În acelaşi mod, faptul că doar România a respins ideea oricărei autorităţi supranaţionale asupra economiei sale, la reuniunea Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER) care tocmai se încheiase (cele două reuniuni se desfăşuraseră una după alta, între 22 şi 24 mai 1958), fusese perceput de CIA doar ca o „rivalitate şi o lipsă de bunăvoinţă reciprocă” între sateliţi, care au avut ca rezultat o reticenţă generalizată „faţă de continuarea diferitelor programe de specializare economică menite să ducă la o diviziune mai raţională a muncii în interiorului Blocului.”[72]

Din nou, impactul prejudecăţii cognitive este evident şi în insistenţa cu care era negată orice importanţă militară sau strategică a retragerii trupelor sovietice.[73] Un buletin *National Estimate* din 1959 îngropase, de asemenea, menţionarea acestui lucru, prezentându-l abia în a patra frază dintr-un paragraf despre „schimbările în plan militar”, afirmând simplu că „diviziile sovietice

---

71 Outlook For Stabiliţy In The Eastern European Satellites (NIE 12-58) (1958), pp. 6-7, CIA. Evaluarea însăşi era mai nuanţată, incluzând o idee referitoare la ce anume condiţiona folosirea forţei militare sovietice: „Dacă, de exemplu, intervenţia ameninţa să implice URSS într-o campanie militară de amploare, liderii sovietici ar fi încercat probabil din nou să obţină ce-i mai bun dintr-o situaţie neplăcută, dar tolerabilă, şi să folosească tehnici indirecte pentru a recâştiga controlul sau a limita nivelul devierii. Dacă, pe de altă parte, păreau a exista puţine riscuri externe şi o redusă posibilitate de manifestare a unei opoziţii locale susţinute, sovieticii ar fi putut interveni.“ Opcit., p. 10.

72 Op.cit., p. i.

73 Washingtonul considera retragerea „lipsită de importanţă“ şi „fără un impact semnificativ“. Verona (1992), p. 143. Vezi şi pp. 80-85, 144-148.

staţionate în România după cel de-al Doilea Război Mondial au fost retrase, iar forţele sovietice din Germania de Est şi Ungaria reduse – mutare care nu avea aproape nicio importanţă”.[74] Aceasta se întâmpla cu câţiva ani înainte ca serviciile de informaţii din SUA să recunoască la modul general importanţa „cizmei ocupaţiei” sovietice şi influenţa acesteia asupra comportamentului est-european – şi modul în care o putere militară foarte reală, dar care nu e prezentă la faţa locului, putea influenţa respectivul comportament. Aşa cum a recunoscut CIA mai târziu:

Nimic nu a dat atât de elocvent măsura eficienţei puterii militare sovietice ca instrument direct de control precum consecinţele retragerii acesteia din Iugoslavia, România şi, cu o mare întârziere, din Cehoslovacia. Greşeala retragerii nu este probabil să mai fie repetată în viitorul previzibil.1

Deşi informaţiile disponibile serviciilor de informaţii din SUA cu privire la comportamentul României în interiorul Pactului de la Varşovia şi al CAER au rămas destul de puţine, pe la începutul anilor 1960 repetatele exemple de sfidare din partea României nu mai puteau fi trecute cu vederea sau ignorate. Dar asta nu însemna nici că vor fi luate în considerare cu seriozitate.[75] Între timp, încă din 1960, Hruşciov se plângea consilierilor săi că „în România, chiar şi în rândurile Partidului Comunist, se dezvoltă atitudini naţionaliste dăunătoare şi antisovietice,

---

74 National Intelligence Estimate: Political Stabiliţy in the European Satellites (NIE 12-59), 11 august 1959, p. 5, CIA.

75 Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82- 10124), 1 ianuarie 1982, p. 18, CIA. Serviciile americane de informaţii nu aveau dubii referitor la importanţa sporită a obligării fizice comparativ cu simpla intimidare în dorinţa de a păstra integralitatea imperiului. Sovieticii „au avut nevoie să recurgă la forţa militară pentru a păstra trei ţări est-europene (RDG, Ungaria şi Cehoslovacia), iar atunci când nu s-a apelat la forţă, au asistat la retragerea din Bloc a două ţări (Iugoslavia şi Albania) şi la plecarea parţială a unei a treia (România)“. The USSR and the Changing Scene in Europe (NIE 12-72), 26 octombrie 1972, p. 10, CIA.

care trebuie tăiate de la rădăcină”.[76] Iar în anul următor, 1961, ca urmare a Crizei de la Berlin, Bucureştiul nu şi-a mai trimis ofiţerii militari şi de securitate în URSS pentru pregătire (şi recrutare).

Sosit la Bucureşti la începutul lui 1962, noul ambasador al preşedintelui John F. Kennedy în România, William Crawford, îşi amintea mai târziu că „aproximativ două treimi” din timpul său îl petrecea încercând să convingă Departamentul de Stat „că lucrurile chiar se aflau într-un proces de schimbare şi că românii într-adevăr duceau acest tip de rezistenţă faţă de presiunile sovietice şi încercau să-şi afirme propria independenţă” şi că „nu exista nimeni care să tragă sforile pentru vreun efect vizual”.[77] Problema, observa Crawford, era legată de prejudecata cognitivă a Washingtonului:

Este uşor ca, din birourile Departamentului, să-ţi aminteşti situaţia dintr-o ţară aşa cum era ea când te aflai acolo – şi în special în cazul unei ţări comuniste, unde lucrurile se mişcă, de obicei, foarte greu, şi de la care nu te poţi aştepta să se schimbe prea mult. Dacă ai fi fost în serviciu în România, de exemplu, la mijlocul anilor 1950, în acel climat de îngheţ diplomatic, ţi-ar fi fost extrem de greu să-ţi imaginezi că s-ar putea produce la un moment dat cu adevărat o schimbare semnificativă.[78]

Erori acumulate: nu pune niciodată sub semnul întrebării apartenenţa la Pactul de la Varşovia

Prejudecata cognitivă privind statul „cel mai puţin

---

76 Arkady Shevchenko, Breaking with Moscow, Alfred A. Knopf, New York, 1985, p. 97.

77 William A. Crawford, interviu înregistrat de William W. Moss, 12 martie 1971, p. 12, John F. Kennedy Library Oral History.

78 Op.cit.y pp. 15-16. Deşi el a fost unul dintre primii care au recunoscut problema, remarca lui Crawford referitoare la mijlocul anilor 1950 reflectă prejudecata cognitivă din analizele americane la momentul respectiv. Chiar la mijlocul deceniului 1950, Bucureştiul a cerut retragerea trupelor sovietice (august 1955) şi a solicitat în mod explicit relaţii româno- americane mai strânse, în faţa unor asistenţe care agreau ideea, dar şi a altora ostile ei (decembrie 1955).

capabil să înfrunte Moscova” este, de asemenea, vizibilă şi în caracterizarea României ca ţara care „niciodată” nu a pus sub semnul întrebării apartenenţa sa la Pactul de la Varşovia. Acest lucru ar fi adevărat doar dacă am considera că o declarare publică a ieşirii României din Pactul de la Varşovia ar fi necesară pentru falsificarea respectivei afirmaţii. O declaraţie absolută de acest gen cu privire la o intenţie extrem de dificil de înţeles corect este nesănătoasă din punct de vedere analitic, chiar şi în prezenţa unor declaraţii publice făcute dintr-o serie de motive care au

O prea slabă legătură cu intenţia în sine. Ea ar sugera, eronat, şi lipsa oricărei îngrijorări a Moscovei referitoare la o astfel de părăsire a Pactului. Dacă Bucureştiul nu a luat „niciodată” în considerare posibilitatea de a părăsi Pactul de Varşovia, atunci Moscova nu a reacţionat „niciodată” în consecinţă – sau s-a abţinut de la orice reacţie.

?)

De fapt, decizia de a rămâne sau nu în Pactul de la Varşovia a devenit o preocupare aproape constantă a Biroului Politic/Biroului Permanent al CPEx de la criza rachetelor cubaneze, din 1962, până la sfârşitul deceniului respectiv. Totuşi, indiferent cât s-a frământat Bucureştiul pentru a decide dacă să părăsească alianţa, lipsa totală de alternative cerea precauţie. Nici SUA şi nici NATO nu puteau garanta securitatea României. Aşadar, trebuiau găsite alte aranjamente, în interiorul comunităţii statelor socialiste, care să contrabalanseze ceea ce în mod evident nu era o alianţă care să servească intereselor principale de securitate ale României, cu excepţia posibilităţii minime de limitare a acţiunilor unora dintre membrii ei.

În cele din urmă, România a decis să nu renunţe la apartenenţa la alianţa sovietică. Dar nu a acceptat nici să rămână membră în Pactul de la Varşovia în varianta Moscovei. În special între 1962 şi 1966, în ceea ce priveşte strategia sa politică, România a căutat să reformeze

radical Pactul de la Varşovia şi să-l transforme într-o adevărată coaliţie, să-l neutralizeze în capacitatea sa de proiectare a puterii sovietice şi/sau să-l dizolve.1 Pentru a se asigura că alianţa nu poate fi folosită pentru a-i atrage pe unii dintre membrii săi, în necunoştinţă de cauză şi fără voia lor, în vreun război provocat de Moscova, oficialii români au căutat fie să o transforme, fie să o limiteze, fie să o distrugă.

Totuşi, la început, Bucureştiul a încercat să creeze un cadru prin care să poată fi menţinută o cooperare acceptabilă în domeniul securităţii cu URSS, încercând în acelaşi timp să submineze falsa coaliţie şi să-i cruţe pe liderii români de experienţa neplăcută de a se afla în mod regulat pe poziţii opuse faţă de frontul reunit al aliaţilor sovietici din întrunirile Pactului de la Varşovia. Recunoaşterea americană a faptului că se pregătea ceva a venit în timpul unei vizite a comandantului sovietic al Pactului de la Varşovia, mareşalul Greciko, în prima săptămână a lui noiembrie 1964 – în urma unor „incidente rămase fără explicaţie, între ofiţerii sovietici şi cei români” şi a unei afirmaţii făcute de doi ofiţeri ai Biroului pentru relaţii externe al armatei române în faţa ataşatului pe probleme de apărare al SUA: „Dacă România ar fi obţinut ce şi-a dorit, nu ar fi făcut parte din niciun pact, nici măcar din cel de la Varşovia, şi nu s-ar fi preocupat decât de apărarea propriilor sale frontiere”, subliniind că „România îşi menţine alianţele militare cu reticenţă.”[79] Aşa cum

79 Vezi, de pildă, Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek ‘Spiritual’ Tie to West - Even Hint at Claim to a Soviet Border Area“, New York Times, 19 decembrie 1964; „Rumanian party declares its right to act independendy within the Communist world“ în Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, Current Intelligence Relating to National Security, 29 aprilie 1964, pp. 1-6, CIA; „Rumania - Warsaw Pact: Rumania is reportedly exploring ways to end its membership in the Warsaw Pact“ în Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, CIRel2NS, 15 iunie 1965, p. 6, CIA; Max Frankel, „Hint That Rumania May Be Preparing to Quit the Warsaw Pact Seen by Officials in U.S.“, The New York Times, 14 mai 1966; „Rumania Officially Ignores Warsaw Pact Anniversary“, The New York Times, 15 mai 1966; Henry Kamm,

observa şi un studiu al serviciilor de informaţii, „de la căderea lui Hruşciov, România a emis cu o oarecare consecvenţă semnale privind un interes în declin faţă de apartenenţa la Pact.”[80]

La mijlocul anilor 1960, Bucureştiul pare să fi considerat atitudinea adoptată de preşedintele Franţei, Charles de Gaulle, şi poziţia de independenţă a acestuia în interiorul NATO ca fiind cel mai promiţător mijloc pentru atingerea propriilor sale scopuri. Pe la mijlocul lunii iunie 1965, CIA raporta că România „caută modalităţi de a-şi înceta apartenenţa la Pactul de la Varşovia”, în timpul consultărilor de la Paris.1 Ca urmare a discuţiilor anterioare, ambasadorul României:

…i-a cerut explicit unui oficial din Ministerul de Externe francez să declare [oficial] că Bucureştiul era interesat să afle modul exact în care Franţa intenţiona să se „disocieze” de NATO, iară a renunţa însă la alianţa occidentală. România doreşte „să scape din Pactul de la Varşovia”, a spus ambasadorul, dar să-şi păstreze alianţa cu sovieticii. Ambasadorul a mai notat că Franţa şi România aveau interesul de a rămâne aproape una de cealaltă şi de a conlucra pentru punerea în practică împreună a ideilor lor.[81][82]

„Rumanian Rebuff to Soviet on Cost of Pact Reported“, The New York Times, 17 mai 1966; şi Peter Grose, „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies“, The New York Times, 18 mai 1966.

80 DI, Research Staff, Intelligence Study: Warsaw Pact Military Strategy: A Compromise in Soviet Strategic Thinking (Ref Tide: Caesar XXVI), 7 iunie 1965 (declasificat 27 martie 2007), p. 26, CIA.

81 „Rumania - Warsaw Pact“ in Central Intelligence Bulletin: Daily Brief> CIRel2NS, 15 iunie 1965, p. 6, CIA.

82 Ibid. In raport se nota că „Bucureştiul fusese (cuvânt şters) arătându-şi de mai multe luni nemulţumirea faţă de legăturile sale cu Pactul de la Varşovia. (Fragment lung şters, până la sfârşitul paginii şi pe pagina următoare.)“ îngrijorarea sovietică a determinat o altă vizită la nivel înalt a mareşalului Greciko „în legătură cu nemulţumirea României faţă de relaţiile sale cu Pactul de la Varşovia“, pe 16 iunie 1965. „Rumania-Warsaw Pact: Friction between Rumania and the USSR over Warsaw Pact matters appears to be mounting“, în Central

Această abordare a ambasadorului României era parte a unei discuţii iniţiate de prim-ministrul român, Ion Gheorghe Maurer, cu preşedintele de Gaulle, în timpul vizitei lui Maurer la Paris, în vara lui 1964. La acea vreme, Hruşciov se consolase cu faptul că România nu avea să se supună controalelor din partea CAER şi că probabil avea să-l părăsească (românii nu au făcut acest lucru, dar nici nu au acceptat vreun control supranaţional). Totuşi, discuţiile Maurer de Gaulle l-au luat prin surprindere pe liderul sovietic, precum şi conducerea militară a URSS. De Gaulle oferise României nu doar sprijinul pentru a deveni membră a Comunităţii Economice Europene, ci şi „ajutor, dacă ar fi fost invadată de trupele Pactului de la Varşovia”.[83] Când a fost informat asupra acestei promisiuni grandioase – şi cum nu exista niciun truc prin care francezii să depăşească izolarea geografică a României faţă de Occident –, prima reacţie a ministrului apărării sovietic, Rodion Malinovski, a fost, potrivit unui observator, „de nereprodus”, după care ar fi spus, „dacă de Gaulle încearcă să se ţină de promisiune, vom afla asta înainte ca ordinele sale să ajungă la comandamentul armatei franceze”[84]. Deşi plecarea României din CAER „putea fi tolerată”, a accentuat Hruşciov, „dacă sunt atât de orbi încât să încerce să părăsească Pactul de la Varşovia, soldaţii noştri vor avea ultimul cuvânt, nu de Gaulle”.1

La sfârşitul lunii iunie 1965, România îşi afirmase poziţia. Deşi încă mai milita pentru o reformă completă a Pactului de la Varşovia, a informat Uniunea Sovietică de faptul „că nu mai considera necesar ca forţele sale să se

---

Intelligence Bulletin: Daily Brief CIRel2NS, 18 iunie 1965, p. 10, CIA.

83 Sejna (1982), p. 75.

84 Oprit., p. 76. Malinovski era de asemenea iritat fiindcă se afla printre puţinii lideri sovietici care percepeau România ca fiind „a lor“. Malinovski condusese operaţiuni militare împotriva României în ultima parte a celui de-al Doilea Război Mondial şi fusese comandantul forţelor sovietice de ocupaţie din România la finele lui 1944.

48

supună direct controlului Pactului de la Varşovia”.[85] După cum au subliniat liderii sovietici în timpul întâlnirilor-maraton desfăşurate cu mai bine de un an înainte, România deja întrerupsese colaborarea dintre serviciile sale de informaţii şi KGB.[86] Ceauşescu şi-a expus intenţiile în faţa secretarului general chinez, Deng Xiaopeng, o lună mai târziu, explicând că „în interiorul Tratatului Organizaţiei de la Varşovia şi a Comandamentului Unificat, armatele celorlalte ţări socialiste din Europa sunt

85 Ibid. La sugestia liderului cehoslovac Antonin Novotny, că nu ar fi nicio problemă dacă României i s-ar permite să se retragă, Hruşciov a replicat: „Asta e total şi în mod dezastruos greşit!“ - după care a adăugat: „Asta este exact ceea ce vor liderii români!“ Sejna (1982), p. 75. Trebuie subliniat că mărturia spionilor defectori este deseori controversată, mai ales ţinând cont că principalele afirmaţii ale multora dintre ei (de exemplu fostul ofiţer KGB Anatoli Goliţîn şi fostul ofiţer al Securităţii Ion Mihai Pacepa) au fost discreditate în cele din urmă. Deşi considerat corect cu privire la chestiunile din interiorul Pactului, Jan Sejna este criticat pentru două afirmaţii: că Vietnamul deţinea mai mulţi prizonieri americani decât recunoştea şi că unii dintre aceştia fuseseră trimişi în URSS prin Cehoslovacia. Ambele aserţiuni sunt îndoielnice şi până acum nu există dovezi în sprijinul celei de-a doua afirmaţii. Vietnamul avea într-adevăr mai mulţi prizonieri etichetaţi ca americani, dar cum angajaţii locali erau declaraţi „americani“ de cei care îi capturau, nu se poate considera că existau mai mulţi militari americani prizonieri. Vezi, de pildă, Stephen J. Morris, „The ,1205 Document’: A Story of American Prisoners, Vietnamese Agents, Soviet Archives, Washington Bureaucrats, and the Media“, The National Interest, 1 septembrie 1993; „The 1205 Document: Authentic? Accurate? A Forgery? Either Way: Not Factual“, la http://www.miafacts.org/1205.htm. Vezi şi Robert K. Dornan, editor, Accountingfor POW/MIAsJrom the Korean War and the Vietnam War: Hearing Before the Military Personnel Subcommittee of the Committee on National Security of the House of Représentatives, 104^ Congress, Second Session, 17 septembrie 1996, Washington D.C., US Government Printing Office, 1997. Trebuie subliniat că doi dintre cei mai valoroşi agenţi CIA, generalul Oleg Penkovsky şi colonelul Ryszard Kuklinski, erau priviţi cu scepticism atunci când informaţiile pe care le furnizau contraziceau prejudecăţile cognitive ale comunităţii americane de informaţii. In lipsa altor surse, spre exemplu, informaţiile oferite de Penkovsky erau calificate iniţial ca „îndoielnice“. Kuklinski a avut aceeaşi problemă când a insistat că Jaruzelski şi ofiţerii polonezi ar fi impus şi aplicat legea marţială. In acelaşi timp, ambii furnizau informaţii

subordonate” Moscovei, dar românii „intenţionează să schimbe această stare a lucrurilor”.1

Poate că liderii din România nu au susţinut niciodată în mod public retragerea din Pactul de la Varşovia, dar insinuările că ar fi considerat legitimă alianţa controlată de Moscova, că ar fi acceptat subordonarea armatei lor în faţa comandanţilor sovietici ai Pactului de la Varşovia sau că nu ar fi blocat de câte ori a fost posibil eforturile sovietice de instituţionalizare a unui control sporit sau de readucere a controlului la nivelul anterior – toate sunt la fel de false. Tot false sunt şi afirmaţiile că URSS nu era îngrijorată de întrebarea dacă România avea să mai rămână în alianţă sau nu.

Hruşciov s-a exprimat foarte clar pe această temă în 1964 – şi, cu siguranţă, exista o susţinută preocupare din partea conducerii militare sovietice, aşa cum

O arată şi frecventele deplasări la Bucureşd ale mareşalului Greciko în 1964 – 1965. Brejnev era într-atât de convins că România avea să plece, încât le-a anunţat acest lucru celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia (inclusiv Iugoslaviei), în cadrul şedinţei de urgenţă din timpul Războiului de şase Zile din 1967 – înainte de a le cere să păstreze secretul cu privire la ceea ce vor face în privinţa Bucureştiului.[87] Românii, s-a plâns liderul sovietic,

---

ca agenţi la faţa locului, nu ca defectori. Pentru unele dintre problemele referitoare la informaţiile oferite de imigranţi şi de defectori, vezi „The Claims of MG Jan Sejna: Grafted Nonsense“, site-ul web MIA Facts, http://www.miafacts.org/sejna.htm; şi Mark Stout, „Emigré Intelligence Reporting: Sifting Fact from Fiction“, capitolul 19 în Loch K. Johnson, editor, Handbook of Intelligence Studies. New York, Routledge, 2009.

86 Vezi Documentele 7 şi 8 despre discuţiile sovieto-române în Larry L. Watts, Romanian Security Policy and the Cuban Crisis, Cold War International History Project e-Dossier No. 38, februarie 2013. Gheorghiu-Dej discutase cu liderii chinezi despre reţelele sovietice de spionaj din ţara lui. Vezi Documentul 4 în op.cit.

87 Transcriere a discuţiei cu delegaţia Partidului Comunist Chinez la cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, Arhivele Naţionale Istorice Centrale (de aici înainte ANIC), CC al PCR/Cancelarie dos. rr. 105/1965, ff. 2-15. Vezi şi Stenographic

şi-au declarat public intenţia de a „lupta împotriva agresiunii imperialiste” cot la cot cu restul comunităţii socialiste, dar acest lucru era „desigur, o chestiune de faţadă”. „Totul ne îndeamnă să credem că ei intenţionează să rupă, în cele din urmă, relaţiile cu tabăra noastră” şi să-şi anunţe „ieşirea din Pactul de la Varşovia”.[88]

Ca urmare a prejudecăţii cognitive conform căreia România era „cea mai puţin capabilă” să înfrunte Moscova, situaţia era percepută în mod constant, în SUA, exact pe dos – declaraţiile românilor, în care-şi afirmau supunerea şi loialitatea, erau luate de bune, în vreme ce informaţiile despre diferendele radicale cu

Moscova erau ignorate sau asimilate în diferite variante edulcorate.1 Ar fi fost extrem de dificil pentru orice oficial sovietic să conchidă că România nu era pe punctul de a părăsi Pactul de la Varşovia în timpul sau imediat după invadarea Cehoslovaciei. Mareşalul Greciko şi ministrul de externe Gromîko şi-au exprimat preocuparea faţă de această posibilitate încă din mai 1968, iar oficialii KGB de la Moscova, din RSS Ucraineană şi RSS

Transcnpt of Geauşescu-Deng Conversation, „Documents“ în Dennis Deletant, Mihail E. Ionescu şi Anna Locher, „Romania and the Warsaw Pact: Documents Highlighdng Romania’s Gradual Emancipation from the Warsaw Pact, 1956-1989“, martie 2004, PHP.

88 Consemnare a întrunirii liderilor din Blocul sovietic (plus Tito) la Budapesta (extras), 11-12 iulie 1967, CC al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (Komitetu Centralnego Polskiej ^jednoczonej Pârtii Robotniczej’. KC PZPR), XI A/13, Arhivele Poloneze pentru Documente Recente (Archiwum Ackt Nowych), Varşovia, reproduse în James G. Hershberg, The Soviet Bloc and the Afrermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives, CWIHP e-Dossier No. 13, la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no 13-the-soviet-bloc-and-the- aftermath-the-june-1967-war.

Moldovenească erau la fel de îngrijoraţi pe această temă.[89][90]

Principalul specialist român în probleme militare şi de securitate, Emil Bodnăraş, a admis mai târziu în faţa ambasadorului Statelor Unite că retragerea fusese luată serios în considerare, în 1968.[91] şi mai important este un lucru care a fost cu siguranţă transmis Moscovei cu lux de amănunte, şi anume animozitatea extraordinară demonstrată de întregul Comitet Central al PCR în dimineaţa de după invazie. Acuzaţiile de barbarie şi crimă se auzeau din toate părţile în încăpere, în vreme ce invadatorii, până atunci aliaţi, erau descrişi drept „naziști” sau „chiar mai răi decât fasciştii”.[92] Esenţa discuţiei

---

89 Abordările din evaluările serviciilor americane de informaţii se potriveau cu politica de disuadare şi blocare urmată de Moscova pentru a menţine România în cadrul Pactului de la Varşovia. In vreme ce Kremlinul dorea să convingă Washingtonul de falsitatea opiniei că Bucureştiul se comporta independent şi merita o atenţie specială, serviciile americane de informaţii tindeau să conchidă că (1) România nu era „specială“ fiindcă sfidarea în sine nu era reală, şi/sau (2) sfidarea era reală, fiind împărtăşită însă şi de ceilalţi membri ai Pactului, astfel că România tot nu merita o atenţie specială.

90 Matthew J. Ouimet, The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy, Ghapel Hill, University of Northern California, 2003, p. 17; Carole Fink, Phillip Gassert şi Detlef Junker, editori, 1968: The World Transformed, New York and Cambridge, Cambridge University Press, 1998. pp. 136-137; Mark Kramer, „Moldova, Romania, and the Soviet Invasion of Czechoslovakia“, Cold War International History Project (CWIHP) Bulletin, Nr. 12/13 (toamna/ iarna 2001), pp. 326; Mark Kramer, „Ukraine And The Soviet-Czechoslovak Crisis Of 1968 (Part 2): New Evidence From The Ukrainian Archives“, CWIHP Bulletin, Nr. 14/15 (iarna 2003/primăvara 2004), pp. 295-301.

91 Memorandum of Conversation betuveen Emil Bodnăraş and Ambassador Harry G. Barnes, Jr., Bucureşti A-101, 17 mai 1974, în Romania and the Warsaw Pact, Document Reader, voi. II, Mircea Munteanu, editor, Bucureşti, Romania, Cold War International History Project, octombrie 2002, p. 168.

92 Consemnare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situaţia din Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, ff. 6-26. Pe lângă versiunea originală în română, sunt disponibile şi diverse traduceri în engleză.

despre cum şi pe cine defineau românii a fi inamicul a fost captată în două scurte fraze revelatoare, primite aprobator de toţi ceilalţi membri ai Comitetului Central:

Invadarea Cehoslovaciei ne-a oferit noi dovezi ale faptului că Uniunea Sovietică şi celelalte patru state socialiste care au făcut cauză comună cu aceasta şi care continuă să urmeze linia politică a PCUS şi a Uniunii Sovietice nu au nicio consideraţie faţă de opinia celorlalţi şi sunt capabile de orice. Aceasta este o dovadă în plus că nimic nu le va opri şi că sunt capabile să încalce orice tip de acord şi declaraţie.1

Tovarăşii sovietici nu au încetat să vorbească despre nevoia de a lua măsuri de apărare împotriva Statelor Unite şi a Germaniei de Vest. Dar ei sunt aceia care au intervenit în Cehoslovacia; nici SUA şi nici Germania de Vest nu au fost cele care au intervenit, ci Uniunea Sovietică şi celelalte patru state socialiste.[93][94]

Oricum, păstrarea calităţii de membru al Pactul de la Varşovia nu excludea posibilitatea de a lupta împotriva lui, dacă era nevoie. Aşa cum a declarat Ceauşescu în intervenţiile sale care nu erau destinate publicului larg, „Dacă se va ajunge la ciocniri militare, e posibil ca forţa să învingă în cele din urmă, dar nici nu se pune problema să ne conformăm şi să participăm la subjugarea unei ţări”.[95] Bodnăraş l-a secondat, observând că rezistenţa armată era „singura direcţie corectă, care corespunde poziţiei principiale pe care am avut-o de ani de zile, din momentul în care ne-am eliberat din captivitatea anumitor influenţe”.[96] Iar secretarul CC pe probleme militare a

---

Vezi, de pildă, Retegan (2000), pp. 211-225; şi arhivele virtuale de la Cold War International History Project şi Parallel History Project on Cooperative Securiţy. Au fost 26 de participanţi la întâlnire.

93 Consemnare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situaţia din Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, ff. 20-21.

94 Opdt., ff. 25-26.

95 Op.cit., ff. 18-19.

96 Ibid.

subliniat că în joc nu era doar o posibilă ciocnire militară în care România ar fi fost, evident, depăşită:

Spre deosebire de cehi, noi trebuie să ne pregătim să construim o rezistenţă armată prin toate mijloacele cu putinţă – militare, civile, din întreprinderi etc. Acest lucru ar putea influenţa şi preîntâmpina acţiunile împotriva fiinţei naţionale a ţării noastre. Aşa s-ar putea exercita o substanţială influenţă asupra altor partide comuniste, asupra celorlalte state.[97]

Şase ani mai târziu, într-o discuţie cu ambasadorul Harry Barnes Jr., Bodnăraş a făcut o scurtă referire la percepţia României asupra alianţei sovietice:

România a luat în considerare retragerea din Pactul de la Varşovia, cum au făcut şi albanezii, în 1968, dar a ajuns la concluzia că era mai bine să rămână în cadrul acestuia, de unde, deşi nu avea nicio influenţă în conducerea chestiunilor militare ale Pactului, ar fi putut măcar pune întrebări şi rămâne la curent cu situaţia.[98]

Bodnăraş nu spunea însă toată povestea. Părăsirea Pactului ar fi însemnat că trebuie să aleagă de ce parte s-ar situa, iar România ar fi pierdut mult din accesul şi influenţa deţinută în ţările în curs de dezvoltare, în care regimurile anticolonialiste şi postcolonialiste erau cu precădere de stânga şi care primeau ajutor din partea Uniunii Sovietice. Acest lucru era valabil pentru aproape toate grupurile palestiniene create ca urmare a Războiului de Şase Zile din 1967.

Acum, Bucureştiul putea viza toate grupurile sau encităţile ca parte a aceleiaşi „comunităţi” O ruptură formală cu URSS-ul şi cu celelalte membre ale Pactului care ofereau ajutor militar în regiune i-ar fi diminuat considerabil capacitatea de acţiune independentă, dar şi speranţa de a atrage alţi membri ai Pactului către cauza sa. În mod paradoxal, date fiind limitările geografice şi

---

97 Op.cit, ff. 25-26.

98 Memorandum of Conversation betuveen Emil Bodnăraş and Ambassador Harry G. Barnes, Jr. (1974) în Munteanu (2002), p. 168.

strategice sub care opera, părăsirea Pactului ar fi sporit dependenţa României, în loc să o reducă.

Erori auxiliare: opoziţia ascunsă a altor membri ai Pactului

Ipoteza unei disidenţe est-europene generalizate era un alt mod în care a fost interpretată de analiştii sceptici disidenţa României. De vreme ce România era „cel mai puţin capabilă” să înfrunte Moscova, ea nu se putea angaja într-o înfruntare decât dacă ceilalţi aliaţi ar fi făcut acelaşi lucru sau poate chiar mai rău. Astfel, opoziţia română trebuia să fie împărtăşită de celelalte regimuri est-europene, astfel încât „poziţia de frunte” a României ar fi reprezentat doar vârful unui aisberg est-european mult mai mare. Această viziune a fost în cele din urmă rafinată într-o paradigmă interpretativă care a dominat percepţia comunităţii de informaţii din SUA pentru tot restul Războiului Rece – percepţie conform căreia regimurile comuniste din Polonia şi Ungaria (şi, câteodată, şi alte regimuri est-europene) se angajaseră într-o opoziţie ascunsă şi se sprijineau tacit unele pe altele, fiind astfel părtaşe la sfidarea românească a Uniunii Sovietice.1

În consecinţă, negocierile normale dintre parteneri apropiaţi din interiorul unei coaliţii, cu privire la formularea unei politici agreate şi a unor elemente tactice, au fost reinterpretate drept variaţiuni, mai „circumspecte” şi uneori mai serioase, ale sfidării româneşti „pe faţă” a politicii fundamentale a alianţei.[99] Acest lucru a avut două efecte neintenţionate. În primul rând, ca urmare a negării oricărei calităţi speciale a disidenţei române timpurii, a

99 Astfel, spre exemplu, CIA credea că „în independenţa sa afişată, probabil că România va continua să primească cel puţin o susţinere tacită din partea altor lideri est-europeni“. Memorandum: Rumania’s Position in the Soviet Bloc, 22 aprilie 1964, p. 7, CIA. Această supoziţie privind „opoziţia clandestină“ era împărtăşită şi de comunitatea academică din SUA. Vezi de pildă Vernon V Aspaturian, „The Metamorphosis of the ‘Socialist Commonwealth’“ în Richard Lowenthal şi Hannelore Horn, editori, Sozialismus in Theorie und Praxis: Festschrijt Jur Richard Lowenthal zum 70. Geburtstag am 15. April 1978, Berlin, Walter de Gruyter, 1978, pp. 30-31.

îngreunat fără rost contactele româno-americane pe probleme de interes comun, transformând Washingtonul într-un partener mai puţin receptiv. În al doilea rând, crea false impresii de disidenţă cu referire la ceilalţi membri ai Pactului şi facilita accesul acestora la liderii politici şi de opinie de la Washington, chiar dacă respectivii membri ai Pactului continuau să urmeze o agendă antiamericană clară.

Ipoteza „opoziţiei clandestine” era plauzibilă în mod inerent, dată fiind natura în general involuntară a apartenenţei la Blocul sovietic şi dorinţa popoarelor est-europene, manifestată frecvent, de a reveni alături de restul Europei. Era logic că aceste sentimente erau împărtăşite cel puţin parţial de liderii respectivelor regimuri, câteodată în moduri de natură să le afecteze politicile. Sfidarea din partea guvernului Gomułka al Poloniei, din 1956 (la fel ca revolta din Ungaria în acelaşi an, cu o viaţă scurtă, dar ceva mai dramatică), a întărit această opinie, în vreme ce slăbirea generală a controlului în timpul renegocierilor poststaliniste din cadrul Blocului a fost confundată adesea cu o opoziţie generalizată a regimurilor-satelit.

Sfidarea din partea Poloniei, din 1956, a fost încadrată separat, când a fost analizată de comunitatea de informaţii din SUA, aproape în aceeaşi categorie cu Iugoslavia, în vreme ce toate celelalte state est-europene erau tratate uniform, ca parte a blocului loial sovieticilor. Prejudecata cognitivă conform căreia Polonia era „cel mai probabil” să înfrunte Moscova nu numai că părea să se confirme, ci reuşea să facă astfel încât serviciile de informaţii să privească sfidarea poloneză drept un factor esenţial pentru apariţia oricărei mişcări vizând independenţa în cadrul Pactului de la Varşovia. Conform buletinului *Estimate* din februarie 1957, de exemplu, menţinerea unei „relative independenţe” a Varşoviei era un „factor-cheie care afecta viitorul politic din Europa de Est”, iar orice reimpunere a controlului sovietic asupra

Poloniei ar fi exclus din start alte atitudini independente în interiorul Blocului.1

În răstimp de câteva luni, „relativa independenţă” a Poloniei a fost considerată de o mai mare semnificaţie pentru o posibilă sfidare în Europa de Est, chiar în raport cu exemplul iugoslav.[100] înainte de finele anului, în noiembrie, Consiliul de Securitate Naţională din cadrul administraţiei prezidenţiale a SUA a conchis că „tendinţa spre obţinerea libertăţii interne în Polonia a fost mai semnificativă decât oriunde altundeva în Europa de Est, incluzând-o aici şi pe cea din Iugoslavia”, iar exemplul polonez „a avut un mare impact pretutindeni în Europa de Est, ajungând până la URSS”.1

Cu toate acestea, deja apăruseră contradicţii supărătoare. Acelaşi raport de evaluare din noiembrie preciza că „tendinţa iniţială de liberalizare din Polonia se verificase”, că „era clar că regimul nu va tolera” sfidarea şi că declinul sprijinului intern a determinat „nelinişte şi manifestări deschise de nemulţumire”.[101] Iar la momentul

---

100 Stability of the Soviet Satellite Structure (NIE 12-57), 19 februarie 1957, p. 1, CIA.

101 Operations Coordinating Board Report' Progress Report on Soviet Satellites in Eastern Europe, Washington, November 20, 1957, Document 276 in Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Volume XXV Eastern Europe. Aceeaşi abordare fusese adoptată în 1959 şi 1960, OCB declarând că „abilitatea Poloniei de a-şi menţine actuala semiindependenţă va fi un factor-cheie în viitoarele evoluţii politice din zonă“, ca urmare a unei presupuse „influenţe pe care exemplul ei o exercită asupra altor ţări comuniste din Europa de Est“. In consecinţă, OCB sublinia necesitatea unui „tratament special pentru Polonia“, notând că „Toate agenţiile guvernamentale trebuie să recunoască faptul că interesele SUA impun o distincţie, în anumite cazuri, între tratamentul acordat Poloniei şi cel acordat Cehoslovaciei, Ungariei, Albaniei, României şi Bulgariei. Polonia este percepută ca o ţară ce a dobândit o independenţă limitată, pe când celelalte state menţionate sunt privite ca fiind dominate de sovietici“. încă o dată OCB desemna Polonia ca ţintă a unui tratament „cu mănuşi“, oferindu-i o veritabilă carte blxmche în termenii atitudinii ei publice faţă de SUA. Orice reacţie a SUA trebuia să evite orice răspuns capabil să aducă „prejudicii relaţiilor Poloniei cu URSS“. Operations Coordinating Board Report-

la care SUA i-au acordat Poloniei statutul permanent, unic până atunci, al naţiunii celei mai favorizate, în 1960, deja nu mai rămăsese nimic din liberalizarea din 1956, noi represalii erau în curs de desfăşurare, iar Polonia îşi reluase postura de cel mai corect politic şi mai dogmatic ideologic dintre „sateliţi”.[102]

După ce pariaseră pe Polonia, analiştii nu prea erau dispuşi să accepte modul rapid şi total în care se disipase această provocare. Drept urmare, au continuat să echivaleze sfidările radicale din partea lui Gheorghiu-Dej la adresa autorităţii sovietice cu independenţa din ce în ce mai iluzorie a Poloniei. Lăsând deoparte problema posibilităţii de comparare a gradelor de liberalizare – o chestiune extrem de discutabilă, încă dominată de evaluări subiective – în ceea ce priveşte domeniul militar, economic intern şi al politicilor de comerţ exterior, România deja depăşise „relativa independenţă” a Poloniei în 1960. Totuşi, faptul că liderii români şi politicile lor erau grupaţi în continuare cu regimurile loiale sovieticilor diminua în mod automat reuşita independentă a Bucureştiului, echivalând-o cu simplele exprimări ale unei asemenea intenţii din partea statelor loiale sovieticilor.

Rapoartele despre presupusele sentimente împărtăşite şi despre aşa-zisul sprijin pentru sfidarea României sunt nenumărate în analizele serviciilor de informaţii din SUA, ale unor agenţii individuale sau concepute în cooperare.

Aceste rapoarte au avut un efect paradoxal: pe de o parte, au pus sub semnul întrebării gradul de independenţă al anumitor acţiuni ale românilor şi, pe de altă parte, au pus semnul egal între comportamente nespecifice poloneze şi maghiare şi demonstraţiile de

---

Operations Plan for Poland, Washington, 23 septembrie 1959, Document 83 în Foreign Relations of the United States, 1958-1960, Volum X, Partea I, Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.

102 Vezi, de pildă, Documentele 99, 106 şi 107 în Foreign Relations of the United States, 1958-1960, Volum X, Partea I, Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.

independenţă ale României. Conform buletinului *National Intelligence Estimate* din februarie 1962, „Kádár, Gomułka şi Gheorghiu-Dej au început să se arate mai puţin servili faţă de Moscova decât în trecut” şi s-au angajat în „comportamente sincere, aproape îndrăzneţe”, dar „acţiunile lor nu pot fi considerate ca reprezentând o provocare la adresa autorităţii Moscovei, ele având probabil aprobarea lui Hruşciov şi a partidului sovietic”, chiar dacă „sugerau existenţa unei tendinţe spre o autoafirmare naţională sporită, care este probabil să marcheze şi mai mult relaţiile dintre statele din Bloc”.1

În primăvara anului 1963, CIA şi-a diluat concluziile conform cărora doar regimul din România „îşi exprimase deschis opoziţia faţă de doctrina sovietică (a controlului supranaţional) în privinţa cooperării economice din interiorul Blocului”, insistând că românii „cu siguranţă nu erau singulari în opoziţia lor fată de consolidarea” CAER, chiar dacă observase că toate celelalte state membre ale Pactului (cu excepţia Albaniei) susţineau această consolidare.[103] După ce remarca şi că „poziţia naţionalistă sfidătoare a României nu a fost până acum egalată de ceilalţi sateliţi”, şeful departamentului de analize al CIA conchidea, la începutul anului 1964, că:

Forţe similare sunt prezente şi la ceilalţi sateliţi, chiar dacă ele sunt încă latente. Majoritatea sateliţilor au

---

103 Political Developments In The USSRAnd The Communist World (NIE 1T5-62), 21 februarie 1962 (declasificat 4 aprilie 1994), p. 20, CIA. Mai grav, acelaşi buletin Estimate referitor la ruptura sino-sovietică exprima convingerea comunităţii americane de informaţii „că regimurile satelit din Europa vor continua să ofere un sprijin considerabil URSS în disputele din interiorul Blocului“. România era, de fapt, o susţinătoare a poziţiei chineze. în mod similar, CIA a interpretat greşit „declaraţia de independenţă“ din aprilie 1964, ca fiind direcţionată mai degrabă împotriva RPC decât a URSS. Conform percepţiilor CIA, România îi critica „pe chinezi oarecum mai mult decât pe sovietici“ şi, în general, era de acord „mai degrabă cu poziţia Moscovei decât cu cea a Pekinului (Beijingului) în disputa respectivă“. Vezi, de pildă, Central Intelligence Bulletin: Daily Briei Current Intelligence Relating to National Security, 29 aprilie 1964, pp. 5, 6, CIA.

dovedit o nouă tendinţă de a acţiona, în politicile externe, din proprie iniţiativă în mai mare măsură... În chestiunile de importanţă majoră, sateliţii se mulţumesc, pe moment, să urmeze direcţia trasată de Moscova, deşi acum pare probabil ca, urmând precedentul stabilit de România, să acţioneze independent, dacă principalele lor interese ar veni în conflict cu politica sovietică.[104]

O evaluare a opoziţiei României în interiorul CAER, realizată de CIA la mijlocul anului 1964, îi percepea pe ceilalţi membri est-europeni ai Pactului ca „probabil" opunându-se controlului supranaţional, deşi „singură, România se dovedise ostilă în mod public" acestei idei; de asemenea, în evaluare se afirma că:

În plus, în demonstraţia sa de independenţă, România va continua să primească cel puţin un sprijin tacit din partea celorlalţi lideri est-europeni care se tem că un control economic mai strict din partea URSS sau a CAER (şi acesta dominat de sovietici) ar putea acţiona, în cele din urmă, şi în dezavantajul lor.1

Unele evaluări au început să pună semnul egal între negocierile fireşti din interiorul unei alianţe şi provocările din partea României, ocultând o bună parte dintre masivele diferenţe de dinamică a relaţiei dintre cele două. Iată două exemple, conform unei analize de la finele lui 1964:

Afirmarea cu succes a intereselor naţionale ale României ar putea stimula mişcări similare din partea altor state est-europene. Totuşi, în majoritatea cazurilor, aceste regimuri vor proceda probabil într-o manieră circumspectă. În loc să exprime diferenţe de opinie făţişe faţă de politica sovietică, de exemplu, ele ar putea tinde să facă presiuni pentru a obţine o voce mai puternică în formularea politicii generale a Blocului, înainte de promulgarea oficială a acesteia la Moscova; în loc să atace deschis CAER, ele vor negocia pentru o asistenţă crescută

104 Sherman Kent, Chair, Bureau of National Estimâtes, tojohn McCone, Memorandum for the Director, 15 ianuarie 1964, pp. 1, 7, CIA.

din partea sovietică şi pentru condiţii mai bune de desfăşurare a schimburilor comerciale.[105][106]

Cu alte cuvinte, era de aşteptat ca restul membrilor Pactului să nu înfrunte manifest URSS, să se conformeze politicii sovietice şi să conlucreze în interiorul cadrului instituţional şi în direcţia trasată de Moscova. Sugestia că celelalte regimuri est-europene nu doar că nu s-ar angaja în acte de sfidare, dar că nici nu se aşteaptă ca ele să facă

---

105 Rumania's Position In The Soviet Bloc, evaluare CIA, 22 aprilie 1964 (declasificat 16 asprilie 2001), pp. 5, 7, CIA. Vezi şi Special Report: RumanixTs Position In The Soviet Bloc, SC No. 00619/64A, 14 mai 1964 (declasificat 16 aprilie 2001), p. 7, CIA. Serviciile americane de informaţii recunoşteau că România se afla în avangarda opoziţiei faţă de eforturile sovietice vizând centralizarea în cadrul CAER, cu unele dificultăţi la începutul anilor 1960. Când România a procedat astfel pentru prima dată într-un cadru multilateral, în aceleaşi întruniri ale CAER şi ale Pactului în care s-a anunţat retragerea trupelor sovietice din România în mai 1958, informaţiile care au ajuns la CIA aminteau doar de „rivalitatea şi indisponibilitatea reciprocă" şi de o reţinere generalizată „de a accepta diverse proiecte de specializare economică menite să asigure o diviziune raţională a muncii în cadrul Blocului". Vezi de pildă „The Communist Bloc: Bloc economic integration" în Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, 27 mai 1958, p. i, CIA. Cinci ani mai târziu, CIA raporta că sovieticii „renunţaseră la obiectivul planificării supranaţionale", remarcând că acest lucru se datora „aparent obiecţii lor României faţă de planificarea supranaţională". Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, 29 iulie 1963, CIA.

106 Changmg Patterns In Eastern Europe, 22 iulie 1964, p. 12, CIA. Această evaluare a lansat bizara idee că „intransigenţa" României era determinată în parte de „opoziţia sa faţă de destalinizare". Op. cit., p. 2. Acest lucru nu este susţinut nici de dovezi de la vremea respectivă, nici de diplomaţii occidentali de la faţa locului, care apreciau în mod unanim tendinţa de destalinizare a epocii, şi nici de documente din arhivele foştilor membri ai Pactului de la Varşovia. De exemplu, aserţiunea a fost contrazisă în mod repetat în cadrul discuţiilor sovieto-române şi sino-române din 1964, care au devenit publice după 1989. Vezi, de pildă, Vasile Buga, O vară fierbinte în relaţiile româno-sovietice: Convorbirile de la Moscova din iulie 1964, Bucureşti, Academia Română, Institutul Naţional pentru Studierea Totalitarismului, 2012. Vezi şi Document 219 în Romulus Ioan Budura, coordonator, Relaţiile Româno-Chineze 1880-1974: Documente, Bucureşti, Ministerul Afacerilor Externe, Arhivele Naţionale, 2005, pp. 463-83.

acest lucru, de vreme ce-şi urmăresc interesele „naţionale” pe celelalte căi, valide, era clară. Deşi nu era neapărat şi corectă, această concluzie era rezultatul firesc al analizei – exceptând precizările cu privire la care erau acele „interese naţionale” şi cine avea legitimitatea de a le defini. Dar implicaţiile pe care le sugera – cum că ceilalţi membri ai Pactului îşi urmăreau şi ei propriile interese naţionale atunci când sprijineau politica sovietică şi că ar fi putut fi evaluaţi conform altei paradigme, care nu considera că înfruntarea Moscovei se afla pe cel mai important loc – erau împotriva politicii şi intereselor SUA, aşa cum erau ele definite la acel moment (şi cum fuseseră definite cel puţin din 1958).[107]

Alte evaluări, care aparent s-au concentrat pe sentimentele larg împărtăşite ale popoarelor est-europene şi pe prestaţia României, tindeau să supraestimeze tendinţa de independenţă a regimurilor, confundând, de asemenea, interesele naţionale cu cele ale diferitelor conduceri de partid şi apoi definind aceste interese de aşa natură încât să excludă orice opoziţie fată de Moscova – chiar şi din partea României. În esenţă, „independenţa sporită” a regimurilor est-europene era întrucâtva corelată cu angajamentul lor crescut faţă de Pactul de la Varşovia. Iată cum se reflecta acest lucru într-un Buletin *Special National Intelligence Estimate* din august 1966:

În ultimii ani, membrii est-europeni ai Pactului de la Varşovia, în special România, au demonstrat o tendinţă crescută de afirmare a propriilor interese naţionale şi o rezistenţă în faţa dictatului sovietic. Totuşi, aceste

---

107 De exemplu, printre obiectivele SUA în regiune în anul 1959 se numărau „promovarea evoluţiei paşnice a naţiunilor dominate spre independenţa naţională şi libertatea internă“ şi „reducerea contribuţiei aduse de naţiunile dominate la forţa sovietică şi slăbirea frontului monolitic şi a coeziunii interne a Blocului sovietic“. Operations Coordinating Board Report: Operations Plan for the Soviet-Dominated Nations in Eastern Europe, Washington, 2 iulie 1959, Document 18 în Foreign Relations of the United States, 1958-1960, Volum X, Partea I, Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.

regimuri comuniste apreciază Pactul drept o garanţie sovietică a supravieţuirii şi a identităţii lor teritoriale. Obiectivul lor nu este dizolvarea Pactului, ci obţinerea unei voci mai puternice în privinţa deciziilor acestuia.

Este evident că Uniunea Sovietică nu le mai poate dicta aliaţilor săi din Pactul de la Varşovia, ci trebuie să obţină consimţământul acestora în chestiunile în care ei sunt implicaţi... În ciuda independenţei lor sporite în cadrul Pactului, lucru care ar putea face ca obţinerea acordului pentru anumite direcţii de acţiune să fie mai dificilă, credem că regimurile din Europa de Est vor rămâne la fel de convinse că resortul lor ultim de securitate se sprijină pe protecţia oferită de puterea şi influenta militară sovietică.1

Există câteva chestiuni serioase legate de această ipoteză a „opoziţiei ascunse”. Principala problemă este că ipoteza nu îndeplineşte criteriul falsificabilităţii. De vreme ce opoziţia e ascunsă, nu putem pretinde să se manifeste în lumea reală şi, drept urmare, nu există nicio cale de a verifica dacă a fost sau nu termenul potrivit pentru a descrie intenţia şi comportamentul regimurilor polonez şi maghiar. Pentru a menţine viabilă această ipoteză, oficialii de la Varşovia şi Budapesta n-ar fi trebuit, de exemplu, decât să-şi exprime sentimentele de opoziţie (şi/sau simpatia faţă de poziţia României), în mod privat, în faţa unor interlocutori vestici – lucru care aproape că nu ar fi implicat riscuri pentru ei sau pentru politicile sovietice. Prejudecăţile cognitive preexistente în acest sens ar fi avut grijă apoi de restul.

O altă problemă, şi mai concretă, este că, deşi accesul la arhive după căderea comunismului a relevat numeroase semnale privind disensiunile între liderii regimurilor est-europene „în strânsă cooperare” şi omologii lor sovietici, înregistrările din cadrul consiliilor Pactului de la Varşovia conţin foarte puţine exemple ale unei opoziţii consecvente a regimurilor faţă de dictatul sovietic, după 1956 (cu excepţia parţială a Cehoslovaciei,

în 1968), care să nu fi implicat România.[108] După cum observa şi un analist cu experienţă solidă în sondarea arhivelor din perioada sovietică, faptul că documentele conţinute în aceste arhive oferă suficiente „dovezi ale conflictelor şi negocierilor dintre Uniunea Sovietică şi aliaţii săi” nu înlătura necesitatea de a explica „de ce Uniunea Sovietică era de obicei cea care «avea ultimul cuvânt de spus»”.[109]

România a căutat în mod activ să obţină o mai mare independenţă – nu doar pentru sine, ci şi pentru celelalte state est-europene, ca un mod de limitare a puterii şi influenţei sovietice. Rapoarte din interiorul Pactului de la Varşovia, din anii 1960 până în anii 1980 au identificat în mod repetat eforturi ale României de a-i deturna, la un moment sau la altul, pe toţi membrii nonsovietici ai Pactului împotriva politicii sovietice1. Având în vedere logica prejudecăţii cognitive cu privire la „opoziţia clandestină”, aceste eforturi ar fi trebuit să fie pe placul membrilor nonsovietici ai Pactului de la Varşovia.

Totuşi, nu acesta este modul în care este prezentată povestea în documentele Pactului. Dimpotrivă, chiar dacă dovezile unei „opoziţii ascunse” sunt slabe la faţa locului, există nenumărate semne ale unei cooperări ascunse a celorlalţi membri ai Pactului împotriva poziţiilor sfidătoare din partea României. De exemplu, în iulie 1966, când România s-a opus intenţiei Moscovei de a-şi impune comanda directă asupra armatelor naţionale ale Pactului, conducerea din Ungaria nu a oferit „sprijin tacit” şi secret. În toiul lamentărilor determinate de sfidarea singulară a României, liderul de partid János Kádár a afirmat în faţa Biroului Politic maghiar:

A existat o diferenţă de opinii decisivă. Se pare că nu a fost vorba de un capriciu de moment, ci de o divergenţă

108 Reliability of the USSR’s East European Allies: Special National Intelligence Estimate 11-15-66, 4 august 1966, pp. 1, 10, CIA.

109 Mark Kramer, „Archival Research in Moscow: Progress and Pitfalls“, Cold War International History Project Bulletin nr. 3 (toamna 1993), p. 34.

de opinii de durată cu privire la direcţia Tratatului de la Varşovia în chestiuni politice şi militare, cu privire la iniţiativa celor şase partide de sporire a consultărilor şi de îmbunătăţire a funcţionării militare (a alianţei). Dimpotrivă, poziţia României se opune acestor scopuri; într-adevăr, propunerile României reflectă chiar mai puternic decât înainte intenţia de a nu continua pe această cale, ci chiar de relaxare a formelor actuale de cooperare.[110][111]

Liderul polonez Władysław Gomuâka chiar a adus un nou reproş, că românii „îi hărţuiau" pe ceilalţi şase membri ai Pactului de la Varşovia, pretinzând „că nu cele şase partide încercau să pună presiune asupra lor, ci ei încercau să pună presiune asupra celor şase partide".[112] După cum a explicat mai târziu şi principalul agent al CIA în Statul-Major al armatei poloneze, impunerea controlului

110 Situation of the Socialist Republic of Romania and the Imperialist Influence on This Country, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 270; Briefing al colonelului Kuklinski pentru CIA,, Jaruzelski's Attitude, Behavior and Style", (Released in Part, Exemption: HR70-14, 19 august 2008), p. 47, în „Preparing for Marţial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinki", CIA; Conspect of Conversations zvith Cde. VI. Potapov, Head of the Romania Sector of the CPSU CC Section, 16 mai 1979, Document Nr. 4 în Larry Watts, The Soviet-Românim Clash Over History, Identiţy and Dominion, Cold War International History Project e-Dossier No. 29, martie 2012a, la http://www.wilsoncenter.org/publication/e- dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

111 Minută maghiară a întrunirii Biroului Politic (Comitetul Politic Consultativ) la Bucureşti, 12 iulie 1966, PHP In conformitate cu Kâdâr, „Oamenii spuneau că, dacă românii s-ar retrage, noi am fi mai puternici, dar ca urmare a contextului mai larg, nimeni nu a ridicat problema în mod serios". Un al membru al Biroului Politic a explicat că „tovarăşii români vor face cooperarea militară mai dificilă sau chiar vor încerca să o obstrucţioneze. Acest lucru se întâmplă deja într-o măsură, iar acum ei merg chiar mai departe. Eu condnui să spun că nu ar trebui să facem planuri cu privire la ceea ce vom face într-o astfel de situaţie, fără a avea un motiv. Avem experienţă în a face în mod separat lucruri pe care nu le putem face împreună. Practic, aceasta este deja situaţia." Op.cit.

112 Ibid.

sovietic asupra forţelor armate ale acestora „fusese acceptată de statele membre într-o perioadă în care existau oportunităţi serioase de organizare a unei rezistenţe în faţa cerinţelor şi presiunilor sovietice, şi când românii deschiseseră această cale”.1 Agentul, care furnizase poate cea mai corectă evaluare pe care o primise CIA cu privire la Europa de Est şi la Pactul de la Varşovia în anii 1970 şi la începutul anilor 1980, a accentuat repetat că „românii sunt singurii care au arătat intenţia de a opune o rezistenţă serioasă sovieticilor, din 1969 încoace”.[113][114]

Chiar la începutul Primăverii de la Praga, CIA conchisese că printre „similitudinile notabile dintre 1956 şi 1968” se afla şi faptul că „în ambele ocazii, calea a fost deschisă, în spirit, dacă nu şi *de facto*, de ţări care deja înfruntaseră cu succes Uniunea Sovietică: Iugoslavia, în 1956, şi România, în 1968”.[115] „Experimentul românesc” era, la modul potenţial, cel mai exploziv, pentru era „viza în esenţă nu de gradul de control sovietic şi de gradul de libertate populară, ca în 1956”, ci completa „eliminare a controlului sovietic”.[116] Totuşi, eforturile depuse încă din

113 Intelligence Information Report: (Late 1981) The Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, FIRDB-312/01928-82, 1982, p. 6, CIA. Sursa poloneză era colonelul Ryszard Kuklinski.

114 Ibid.

115 Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe, 21 martie 1968 (declasificat 21 martie 2001), Board of National Estimates în colaborare cu Office of Current Intelligence, p. 4, CIA.

116 Oficii, p. 5. Această evaluare realizată de şeful Board of National Estimates, Abbot Smith, s-a dovedit remarcabil de corectă. De exemplu, Smith a prezis că Moscova va fi nevoită să adopte o strategie de disuadare şi blocare a României până la apariţia unor circumstanţe geopolitice mai favorabile (p. 10) şi a sugerat că „Cel puţin unii lideri sovietici se tem probabil nu doar că Cehoslovacia ar putea deveni o altă România, independentă şi dificilă în politica ei externă“ (p. 11). Pentru ulterioara politică de disuadare şi blocare a Moscovei, vezi Watts (2010), îndeosebi capitolele 18 şi 22. Cu privire la temerile ca nu cumva Cehoslovacia să devină o altă România, la două luni după evaluarea făcută de Smith, ministrul de externe Gromîko declara în faţa Biroului

1964 pentru a convinge „celelalte ţări estice să urmeze calea deschisă de România” nu au găsit teren propice până când Cehoslovacia nu a început să arate semne de sprijin şi de simpatie.[117] Cehoslovacii chiar recunoşteau că politica Bucureştiului „servea drept model pentru propria lor politică” şi că ei „păşeau pe urmele României”.[118]

Faptul că România îşi căuta parteneri a fost observat şi raportat ulterior şi de către serviciul de informaţii al RDG, Stasi:

5

Conducerea de partid din România şi-a pus mari speranţe în evenimentele din RSC [Republica Socialistă Cehoslovacia], pentru că anticipa că ele ar putea radia în exterior, spre celelalte state socialiste. Speranţele ei au vizat de asemenea Ungaria şi Polonia în acest caz – acolo existând forţe similare care lucraseră la elaborarea unor politici naţionale mai independente.1

Dar răspunsul primit de la regimurile din Ungaria şi Polonia a fost la polul opus faţă de ceea ce sugera ipoteza „opoziţiei clandestine”. În loc să le susţină, ele au combătut în mod activ măsurile sfidătoare ale României, care ar fi servit intereselor oricărei conduceri care ar fi căutat să obţină o mai mare independenţă faţă de URSS. De exemplu, luând poziţia de „agent sub acoperire” al Moscovei, János Kádár a convins Praga să nu accepte sprijinul Bucureştiului şi să nu-i calce pe urme, insistând în faţa lui Duböek că „românii au aplaudat evenimentele din

Politic sovietic că „cel mai bun scenariu“, în cazul în care lucrurile erau lăsate să continue, ar „însemna o a doua Românie, iar acest lucru ar fi suficient pentru prăbuşirea completă a Pactului de la Varşovia“. Fink, Gassert şi Junker (1998), pp. 136-137.

117 Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe (1968), pp. 9, 11, CIA. Deja la mijlocul anului 1964, Bucureştiul căuta sprijinul Belgradului pentru „poziţia sa independentă în Blocul sovietic şi spera să încheie un fel de «antantă» cu iugoslavii“. Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, CIRel2NS, 10 iunie 1964, p. 8, CIA.

118 Ashby Crowder, Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceausescu3s Romania, 1965-1989, Ohio University, Master’s Thesis, August 2007, la www.ohiolink.edu, pp 77-78. Vezi şi pp. 56-64.

Cehoslovacia, de vreme ce presupuneau că vor găsi acolo aliaţi împotriva Uniunii Sovietice, împotriva CAER şi împotriva Pactului de la Varşovia”.[119] Pe acelaşi ton, generalul polonez Jaruzelski a atras atenţia că România va suferi consecinţele eşecului de a se conforma regulilor în cazul invadării Cehoslovaciei şi a criticat aspru ofertele României de sprijinire a oricărei iniţiative poloneze independente – participând, în acelaşi timp, cu entuziasm, la campaniile de denigrare a României conduse de Moscova pe tot parcursul Războiului Rece.[120]

Ostilitatea regimului polonez la adresa sfidării române era, fără îndoială, rezultatul subordonării directe a liderilor acestui regim faţă de Kremlin.1 în cazul Ungariei, supunerea liderilor ei politici în faţa Moscovei accentua vechiul şovinism la adresa României, care fusese atât de util politicii austro-ungare în trecut şi care, aproape un secol mai târziu, continua să-i orbească pe oficialii de la Budapesta, care nu reuşeau să perceapă că propriile lor interese naţionale erau reflectate de polideile Bucureştiului. Aşa cum observa ambasada SUA la mijlocul anilor 1970:

Deşi probabil sunt invidioşi pe politica externă vizibil mai independentă a României, sunt înclinaţi să o trateze dispreţuitor, numind-o „politică externă tipică pentru ţigani”. Aceste atitudini ar putea servi intereselor sovietice prin aceea că vor face ca Budapestei să-i fie mai greu să

---

119 Situation of the Socialist Republic of Romania and the Imperialist Influence on This Country, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 270.

120 Pentru comportamentul lui Jaruzelski în 1968 vezi Benjamin Weiser, A Secret life: The Polish Colonel, His Covert Mission, And The Price He Paid To Save His Country, New York, PublicAffairs, 2005; şi Watts (2010), îndeosebi capitolul 16. Pentru refuzarea ofertelor româneşti de asistenţă, vezi Briefingul colonelului Kuklinski pentru CIA, , Jaruzelskis Attitude, Behavior and Style“, (Released in Part, Exemption: HR70-14, 19 august 2008), p. 47, în „Preparing for Martial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinki“, CIA. Comentariile lui Jaruzelski citate în Immediate Warsaw, Telegram no. FOE 144, 19 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638.

adopte politica eretică a Bucureştiului. Niciun ungur care se respectă nu şi-ar dori vreodată să fie acuzat că urmează exemplul românesc.[121][122]

Patologiile organizaţionale, criza rachetelor din Cuba şi imaginea duşmanului

La fel ca prejudecăţile cognitive, patologiile organizaţionale – derivate din nevoia de a menţine secretul asupra informaţiilor şi surselor, precum şi din tendinţa de a se baza pe concluziile analizelor anterioare în evaluările curente (de exemplu, prejudecata retrospectivă), chiar şi atunci când s-a dovedit că rapoartele de informaţii pe care se bazau acele evaluări sunt greşite, au fost discreditate sau înlocuite de rapoarte mai corecte – au afectat şi ele grav percepţia americană cu privire la România.[123] Secretizarea patologică şi compartimentarea se regăseau în mod clar în evaluările realizate de americani asupra potenţialului României de a participa la o ofensivă iniţiată de sovietici împotriva Statelor

Unite şi a NATO.

a)

În timpul crizei de la Berlin şi a celei din Cuba, din 1961 – 1962, Moscova a ordonat ca forţele armate române să fie puse în stare de alertă, fără a informa despre acest lucru conducerea PMR, fapt care a determinat Bucureştiul să renunţe la pregătirea sovietică a personalului militar şi să epureze corpul de ofiţeri. După evenimentele din Cuba, România a lansat trei politici externe şi de securitate pe

---

121 De exemplu, Jaruzelski a fost identificat de Institutul pentru Memoria Naţională din Polonia ca recrutat de spionajul militar sovietic în 1943. Vezi, de pildă, Marek Jan Chodakiewicz, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent ‘Wolski’“, World Politics Review, 12 decembrie 2006, www.worldpoliticsreview.com; „The General’s Dark Past“ Warsaw Voice, 15 iunie 2005.

122 Hungarian Minonţy in Romania, Ambasada SUA la Budapesta, 7 iunie 1975, Margaret P. Grafeld, declasificat US Department of State EO Systematic Review, 6 iulie 2006, pp. 2-3, NARA, http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid= 106853&dt=2476&dl= 1345.

123 Heuers (1999), pp. 161-172.

care le-a urmat până la Revoluţia din decembrie 1989: (1) medierea şi negocierea ca singure răspunsuri acceptate la tensiunile internaţionale;

(2) dezangajarea şi dezarmarea militară şi (3) reformarea Pactului de la Varşovia în direcţia unei coaliţii autentice. Principalul scop al acestora era constrângerea puterii militare sovietice, astfel încât Moscova să nu poată provoca un război, în special unul nuclear, în care România să fie atrasă.

Prima manifestare a acestor noi politici a fost vizibilă într-unul dintre mesajele strict secrete transmise în octombrie 1963 de Gheorghiu-Dej preşedintelui John F. Kennedy, purtat de ministrul de externe român şi înmânat direct secretarului de Stat al SUA.1 Gheorghiu-Dej anunţa Washingtonul că România nu fusese nici informată şi nici nu aproba desfăşurarea de rachete sovietice în Cuba; că România nu se va alătura Uniunii Sovietice în niciun atac împotriva SUA; că forţele armate române se aflau în întregime sub control naţional (şi, prin urmare, nu puteau fi considerate un apendice al puterii militare sovietice); şi că România nu găzduia arme nucleare sovietice pe teritoriul său şi nici nu o va face.[124] Cu privire la acest ultim punct, echipe americane au fost invitate să facă verificări proprii pe teritoriul României, aceasta fiind de departe cea mai invazivă măsură de sporire a încrederii acceptată până atunci de oricare dintre membrii Pactului de la Varşovia.

Aceasta era o adevărată dinamită politică. România îşi declara neutralitatea în orice război provocat de URSS împotriva Occidentului, lucru care prezenta un potenţial motiv nu doar pentru serioase tensiuni sovieto-române, ci chiar pentru o intervenţie militară sovietică – dacă lucrurile ar fi ajuns la urechile Moscovei. O astfel de poziţie presupunea şi posibilitatea unei cooperări pe

---

124 Raymond L. Garthoff, „When and Why Romania Distanced itself from the Warsaw Pact“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 5 (primăvara 1995), p. 35.

probleme de securitate cu SUA – începând cu măsura de sporire a încrederii propusă de România, privind transparenţa voluntară în domeniul securităţii, cu referire la armele nucleare.

În noiembrie 1963, Bucureştiul deja îşi lansase politica oficială de mediere a tensiunilor internaţionale dintre state, inclusiv cele capitaliste, lucru pe care l-a subliniat ca reprezentând o „obligaţie sacră46 în „declaraţia de independenţă44

din aprilie 1964.1 Deja în decembrie 1964, ecouri ale propunerilor româneşti de democratizare a procedurilor alianţei şi a reprezentării în cadrul acesteia apăreau în presa internaţională ca apeluri vizând „noi modalităţi de adoptare a deciziilor în interiorul Pactului de la Varşovia”.[125] În centrul acestor „noi modalităţi” se afla şi rotaţia la toate posturile de conducere – aflate sub monopol sovietic – şi în rândul membrilor nonsovietici; est-europenii să aibă şi ei un cuvânt de spus cu privire la folosirea armelor nucleare sovietice desfăşurate pe teritoriile lor (o iniţiativă similară aranjamentelor „dublei comenzi” din NATO); şi un proces colectiv de adoptare a deciziilor cu privire la folosirea ofensivă a Forţelor Armate Unite ale Pactului. După cum fusese explicat pentru *New York Times*, românii doreau „să evite o situaţie precum criza din Cuba, din 1962, în care rachete străine au putut fi trase de pe teritoriul nostru, fără acordul nostru”.[126]

La reuniunea la vârf a Pactului de la Varşovia din

---

125 Totodată afirma că nu exista un „centrul de conducedere“ sau părţi supraordonate şi subordonate („tată“ şi „fiu“), ci că toţi aveau drepturi şi puteri egale şi era necesar să coopereze între ei şi cu alţi actori din sistemul internaţional pe baze nonideologice. Scînteia, 23 aprilie 1964. Declaraţia era considerată o lovitură de graţie pentru organizaţia de integrare economică supranaţională CAER, dată atât de serviciile americane de informaţii, cât şi de cercetătorii din mediul academic. Changing Patterns In Eastern Europe (1964), p. 11; William E. Griffith, Sino-Soviet Relations, 1964-1965, Cambridge, MIT Press, 1967, pp. 32, 269-296.

126 „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies“ în The New York Times, 18 mai 1966.

ianuarie 1965, Gheorghiu-Dej a refuzat în mod spectaculos să susţină apelurile sovietice la preparative militare ca răspuns la presupusa escaladare a înarmărilor din partea SUA şi NATO (în legătură cu recent anunţata Forţă Nucleară Multilaterală, care ar fi plasat rachete nucleare americane în RFG); contrapropunerea sa a fost ca membrii Pactului de la Varşovia să se angajeze în negocieri şi dezarmare, inclusiv în reduceri unilaterale, considerate ca fiind reacţia cea mai adecvată.[127] Această insistenţă pentru o politică de dezangajare şi dezarmare militară a stat la baza „obstrucţionismului" îndărătnic al României la fiecare dintre întrunirile următoare ale Pactului de la Varşovia, inclusiv cele din perioada de apogeu a „panicii războiului" induse de sovietici la insistenţele lui Iuri Andropov.[128]

Din nefericire, prejudecăţile cognitive şi dezinformarea s-au combinat cu patologiile organizaţionale ale secretizării şi compartimentării pentru a oculta mesajul din octombrie 1963 nu doar faţă de aliaţii din NATO ai Americii, ci şi de serviciile de informaţii din SUA, mesajul păstrându-şi exclusiv traseul de la un şef de stat la altul timp de încă 30 de ani, până ce a fost dezvăluit public în

1993.1 Drept urmare – având încă în minte imaginea preexistentă a României, ca fiind „cel mai puţin probabil" să ridice provocări serioase la adresa Moscovei, serviciile

---

127 Speech by the Romanian Head of State (Gheorghe Gheorghiu-Dej, 19 ianuarie 1965, PHP.

128 In conformitate cu un analist, poziţia adoptată de Gheorghiu-Dej în 1965 „a marcat un punct de cotitură în istoria alianţei estice", transformând România într-un „obstacol serios în calea oricărei coordonări a politicii în cadrul Pactului de la Varşovia" pentru tot restul Războiului Rece. Douglas Selvage, „The Warsaw Pact and Nuclear Non-Proliferation 1963- 1965", aprilie 2001, Cold War International History Project, Working Paper Series, Woodrow Wilson International Center for Scholars, p. 21. Pentru poziţiile diametral opuse adoptate de Andropov şi de Ceauşescu în 1983 vezi Larry L. Watts, „Romania and the Wartime Statute", prelegere la Woodrow Wilson Center event „Warsaw Pact: Wartime Statutes - Instruments of Soviet Control", 5 aprilie 2011 la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Watts%20 -%20Romania %20%26%20Statute.pdf , pp. 9-10.

de informaţii din SUA au continuat să derive concluzii diametral opuse. Absolut fiecare evaluare declasificată realizată de CIA şi de buletinul *National Intelligence Estimate* în perioada 1963 – 1989 susţinea că România va participa la ofensiva militară sovietică împotriva Statelor Unite şi a NATO.[129][130]

Serviciile de informaţii americane nu erau dispuse să facă mai mult – în 1964 şi 1965 – decât să includă România, împreună cu Ungaria şi Bulgaria, pe lista celor care ar fi dovedit o reticenţă înainte de a se supune.[131] În

---

129 Garthoff (1993). Există posibilitatea ca mesajul să fi fost împărtăşit unora dintre şefii de agenţii, dar apoi ignorat sau minimalizat. Probabil că diseminarea mai amplă a mesajului a căzut victimă a unei combinaţii de secretomanie exagerată şi confuzie, cauzată de decesul neaşteptat al unui cadru de conducere după asasinarea lui Kennedy, o lună mai târziu.

130 Vezi, de pildă, Warsaw Pact Forces Opposite NATO (NIE 11-14-75), 4 septembrie 1975 (declasificat 13 martie 1996), pp. 32-33; Warsaw Pact Forces Opposite NATO (NIE 11-14-79): Volum I - Summary Estimate, 31 ianuarie 1979, pp. 63-68; Warsaw Pact Forces Opposite NATO (NIE 11-14-81), 7 iulie 1981, pp. 27-28, 30; Military Reliability of the Soviet Union’s Warsaw Pact Allies (NIE 12/11-83), 28 iunie 1983, pp. 3-5, 7, 14. Evaluările americane au aderat la această concluzie chiar dacă era „neclar“ rolul ce putea fi jucat de România dat fiind că „refuza orice participare“ la operaţiuni ofensive. Employment of Warsaw Pact Forces Against NATO (NI IIM 83- 10002), 1 iulie 1983, p. 9 (Vezi şi pp. 3-4, 8).

131 în conformitate cu un buletin National Intelligence Estimate din 1965, „Dacă URSS ar ordona mobilizarea, răspunsurile lor ar diferi probabil, variind de la supunerea imediată a est- germanilor la recalcitranţa românilor. Intr-o situaţie ameninţătoare, România şi probabil alţii ar putea trage de timp în încercarea de a rămâne neutri şi ar putea comunica în secret cu partea opusă“. Dar, conchidea buletinul, „Ca urmare a disciplinei stricte, a îndoctrinării de partid, a selectării atente a ofiţerilor şi a militarilor, dar şi a caracterului organizării militare, probabil că este de aşteptat ca unele dintre cele mai bune divizii est-europene să ia parte, cel puţin la început, în operaţiuni militare (ofensive) împreună cu forţele sovietice“. Eastern Europe and the Warsaw Pact (NIE 12-65), 26 august 1965, p. 5, CIA. Un an mai târziu, comunitatea de informaţii din SUA conchidea că într-un atac sovietic asupra Vestului, „guvernele RDG, Poloniei şi Cehoslovaciei s-ar simţi probabil obligate să i se alăture, considerând că nu au alternativă

consecinţă, serviciile de informaţii din SUA nici nu au căutat, nici nu au receptat dovezile care să confirme o astfel de discrepanţă între Moscova şi Bucureşti, iar lamentările sovieticilor că România întrerupsese colaborarea pe probleme de informaţii cu URSS, în 1963 şi 1964 sau faptul că Moscova exclusese România (neinteresată) din planurile de război ale Pactului de la Varşovia în 1965 au rămas neremarcate de agenţiile americane.1 Un deceniu mai târziu, la scurtă vreme după ce serviciile de informaţii americane şi-au reiterat concluzia că România ar fi fost constrânsă să lupte în numele Pactului de la Varşovia într-un război general provocat de URSS, comandantul-şef al Pactului de la Varşovia a anunţat că „trupele armate ale Republicii Socialiste România au fost excluse” din „planurile” operaţionale „de acţiune comună a Forţelor Armate Unificate ale Tratatului de la Varşovia”, tocmai din cauză

şi, în acest caz, trupele lor se vor dovedi nesigure, cel puţin iniţial. Comportamentul Ungariei, României şi Bulgariei va fi mai incert, dar planificarea sovietică probabil că nu va solicita din partea lor mai mult decât disponibilitatea de a-şi apăra propriile teritorii“. Reliability of the USSR’s East European Allies: Special National Intelligence Estimate (SNIE 11-15-66),

că Moscova nu reuşise să le constrângă să participe.[132][133]

Dincolo de faptul că reflectă efectele disfuncţionale ale secretizării patologice şi ale compartimentării, includerea cu încăpăţânare a României ca participant – fie el şi lipsit de entuziasm – într-o ofensivă sovietică împotriva SUA purta toate semnele unei „prejudecăţi retrospective”. De-a lungul anilor 1970, principalul agent al CIA în Statul-Major al armatei poloneze, colonelul Ryszard Kukliński, a atras atenţia în repetate rânduri cu privire la comportamentul singular al României în cadrul alianţei, care confirma aspectele importante din mesajul trimis în 1963 preşedintelui Kennedy.[134] Totuşi, informaţia

132 Liderul sovietic Nikolai Podgornîi declara pe 11 iulie 1964 că „începând din 1963, organele de informaţii româneşti au încetat de fapt orice tip de colaborare cu organele noastre de informaţii. Aceasta este situaţia concretă“. Transcript of Conversations Between Delegations of the RWP CC and the CPSU CC, Moscow, iulie 1964, Meeting of 11 July 1964, Document 7 în Watts (2013) la WWC; preşedintele KGB a confirmat ulterior în faţa unui coleg de la Stasi că „începând cu 1963 nu a mai existat niciun reprezentant oficial al celor două servicii secrete, aşa-numiţii ofiţeri de legătură, în România şi nici în Uniunea Sovietică“, şi au mai avut loc „numai schimburi sporadice de informaţii“. Markus Wolf, Conversation with the Committee for State Security that took place between 3-6 April 1967 in Moscow, BStU, MfS, SdM 1432, S. 2, 8; Herbstritt şi Olani (2005), p. 94. Vezi şi „New Evidence on Soviet Intelligence: The KGB’s 1967 Annual Report, with Commentaries by Raymond Garthoff and Amy Knight“, CWIHPBulletin, nr. 10 (martie 1998), pp. 215, 218, CWIHP. Pentru detalii privind ruptura dintre serviciile de informaţii române şi sovietice, vezi Watts (2010), în speciual Capitolul 8, „Shutting Down Soviet Intelligence Networks, 1956-1963“. Pentru excluderea României din planurile de război ale Pactului, vezi Imre Okvâth, „Hungary in the Warsaw Pact: The Initial Phase of Integration, 1957 - 1971“, în Vojtech Mastny, Christian Nuenlist şi Anna Locher, editori, „European Cities Targeted for Nuclear Destruction: Hungarian Documents on the Soviet Bloc War Plans, 1956-71“, 29 noiembrie 2001, „Warsaw Pact War Plans“, PHP

133 Warsaw Pact Forces Opposite NATO (1975), p. 33; Iakubovskii Report on the State of the United Armed Forces, 31 decembrie 1975, Document nr. 77 în Mastny şi Byrne (2005), pp. 395-396.

134 Vezi, de pildă, documentele Kuklinski în „Colecţia specială“ CIA Wartime Statute - Instrument of Soviet Control at http://www.foia.cia.gov/wartime-statutes.asp. Vezi şi colonel (în

colonelului Kukliński era atât de secretizată (*COSMIC*) şi de atent manipulată, încât nu a avut niciun impact asupra imaginii de inamic militar pe care o avea România, care a continuat să fie perpetuată de o mare parte a comunităţii de informaţii din SUA – şi, prin intermediul acesteia, asupra factorilor de decizie şi liderilor de opinie care au acces la astfel de evaluări – pe întreaga perioadă a Războiului Rece.

Secretizare, compartimentare şi războiul din Vietnam

Secretizarea şi compartimentarea au conlucrat şi în altă direcţie împotriva unei înţelegeri corecte a României în SUA – dincolo de rolul pe care l-au avut asupra patologiei organizaţionale. Pe lângă relaţiile economice şi, într-o mai mică măsură, cele culturale – care au reprezentat baza relansării relaţiei dintre SUA şi România – Washingtonul a devenit interesat să dezvolte cooperarea în domeniul securităţii şi al politicii externe cu aliatul cel mai turbulent al Moscovei, după criza rachetelor din Cuba.1 La un anumit nivel, acest lucru se reflecta în convorbirile americano-române pe diverse chestiuni strategice (cum ar fi politicile nucleare, securitatea europeană, dezvoltarea anumitor regiuni de pe glob şi relaţiile cu ţările în curs de dezvoltare etc.), care le-au permis amândurora să verifice corespondenţa dintre interesele proprii ale celeilalte părţi, politica declarată şi comportamentul efectiv, de-a lungul timpului.

La un alt nivel, Washingtonul era interesat de formele ceva mai specifice de cooperare şi, în special, de mediere, mai ales acolo unde interesele SUA erau implicate direct (fie pentru că SUA constituiau una dintre părţile între care se media, fie din cauza consecinţelor strategice ale succesului sau eşecului medierii). Deşi adesea exista o recunoaştere publică a implicării Bucureştiului în aceste

---

retragere) Ryszard J. Kuklinski, „Insiders View of the War Against the Nation“, Kultura (Paris), no. 4 / 475 (aprilie 1987), pp. 3-57; şi Benjamin Weiser, A Secret Life: The Polish Colonel, His Covert Mission, And The Price He Paid To Save His Country, New York, Public Affairs, 2005, pp. 151-152, 156, 171, 174, 178, 183-184.

medieri, natura lor precisă şi progresele făcute erau confidenţiale, făcându-le vulnerabile la interpretări greşite din partea părţilor interesate. Aşa s-a întâmplat cu eforturile de mediere române în cazul războiului din Vietnam.

1 Iniţial, motivul interesului din partea SUA era ca România să le furnizeze o perspectivă, din interiorul Blocului, care să nu fi fost construită în principal pentru a servi politicii şi scopurilor strategice sovietice. Motivul pentru care România a devenit atât de importantă pentru SUA după aceea a fost amabil rezumat, un deceniu mai târziu, într-o informare destinată generalului Brent Scowcroft, unul dintre consilierii pe securitate naţională ai preşedintelui Gerald Ford. Conducerea din România „a demonstrat o dorinţă de a lucra îndeaproape, alături de noi, pe o serie de probleme internaţionale”, precum şi „abilitatea şi viziunea necesare pentru a aduce contribuţii semnificative la îndeplinirea unora dintre obiectivele noastre”. Dacă românii ar putea să-şi continue rezistenţa în faţa presiunii sovietice, ei „ar reuşi să încurajeze un stil de politică externă comunistă compatibil cu interesele noastre”. *Memorandum From the Executive Secretary of the Departament of State* (*Springsteen*) *to the President's Deputy Assistant for National Security Affairs* (*Scowcroft*), Washington, 23 ianuarie 1975, (*Foreign Relations of the United States*), *1969 – 1976*, Volum E-15, Partea I, *Documents on Eastern Europe*, 1973 – 1976.

68

În toamna anului 1965, Washingtonul a căutat implicarea Bucureştiului mai întâi prin intermediul ambasadorului României în Statele Unite, iar mai apoi prin ministrul de externe.1 Deşi favorabil scopului final de a pune capăt războiului, Bucureştiul s-a arătat extrem de reticent în a se implica. Românii se aflau într-o poziţie de două ori conflictuală, în primul rând deoarece evitau, în relaţiile internaţionale, ideologia – de fapt, aceasta era esenţa celebrei lor „declaraţii de independenţă” din aprilie

1964 şi deci nu erau de acord cu poziţia SUA, conform căreia americanii aveau dreptul sau obligaţia de a lupta în Vietnam.[135] Un deceniu mai târziu, avea să participe alături de SUA (şi China) la ajutorarea angolezilor care luptau împotriva trupelor cubaneze sponsorizate de sovietici, în baza aceleiaşi logici, subliniind că locuitorilor ţării respective trebuie să li se permită să-şi rezolve problemele fără intervenţie străină.[136]

În al doilea rând, Bucureştiul nu era nerăbdător să medieze pentru că ştia – mai bine ca Washingtonul, la acel moment – că Beijingul se opunea cu hotărâre negocierii. Românii nici nu-şi doreau, nici nu-şi permiteau să compromită relaţia Beijing-Bucureşti, care fusese

---

135 Memorandum of Conversation: Secretary's Dinnerfor Rumanian Foreign MinisterManescu, Washington, 14 octombrie 1965, 8 p.m., Document 168, Foreign Relations of the United States 1964-1968, Volumul III, Vietnam, iunie-decembrie 1965. Conform raportului de după întâlnire, Mănescu a afirmat „că, după părerea sa, se putea ajunge la o soluţie doar prin intermediul discuţiilor directe şi că România nu putea acţiona ca mediator". După ce l-a asigurat din nou că SUA „nu îi cereau domnului Mănescu să acţioneze ca mediator", secretarul de Stat Rusk a specificat că „nimeni n-ar putea spune, totuşi, ce canal direct sau indirect ar putea fi folosit" şi că „dacă ar fi ca România să primească un semnal, el nu l-ar ruga pe dl Mănescu decât să se asigure că semnalul acesta nu va fi blocat". Două săptămâni mai târziu, Emil Bodnăraş le-a relatat despre această întâlnire liderilor chinezi. Minută a discuţiei dintre Emil Bodnăraş şi ambasadorul chinez la Bucureşti, Liu Fang, 28 octombrie 1965, ANIC, C.C. al P.C.R., Secţiunea Relaţii Externe, dosarul 4/1965, p. 227. Pentru o excelentă trecere în revistă a efortului român din perspectiva unuia dintre negociatori, care include atât legăturile istorice cu Vietnamul de Nord, cât şi unele dintre cele mai importante documente rezultate, vezi Paul Niculescu-Mizil, România şi războiul americano-vietnamez, Bucureşti, Editura Roza Vânturilor, 2008.

136 Scînteia, 20' iulie 1974; The Guardian, 13 iunie 1978; Scînteia, 4 august şi 19, 24 decembrie 1978; Paul Gafton, „Romania's Presence in Black Africa", RAD Background Report/118, 23 mai 1979, pp. 5, 9-10; Raymond L. Garthoff, Détente and Confrontation, New York, Transaction, 1994, p. 558; Isaacson (1998), p. 675; Andrew (1996), pp. 411-412; Odd Arne Westad, „Moscow and the Angolan Crisis, 1974-1976: A New Pattern of Intervention", CWIHP Bulletin, nr. 8-9 (iarna 1996), pp. 25, 31 (nota de subsol nr. 42).

consolidată abia cu puţin timp în urmă. Republica Populară Chineză era nu doar principala contrapartidă la URSS în interiorul „comunităţii socialiste” şi un sprijin politic esenţial al României vizavi de Moscova, ci curând avea să devină totodată o sursă importantă de asistenţă şi cooperare în domeniile financiar şi militar.

Astfel, România s-a angajat la doi ani de efort (1966 – 1967) pentru a convinge Beijingul că o pace negociată este de dorit şi că e nevoie de permisiunea şi sprijinul său în acest scop.1 Documentele declasificate până la momentul scrierii acestui volum sugerează că serviciile de informaţii din SUA nu ştiau sau nu erau interesate de aceste eforturi, atribuindu-le, prin urmare, o prea mică importanţă, chiar dacă, periodic, ştirea ajungea pe prima pagină în presa americană şi internaţională (adesea, prin operaţiuni de discreditare ale aliaţilor oficiali ai României, care căutau să torpileze această încercare) şi în ciuda faptului că preşedintele Lyndon B. Johnson le-a menţionat discret în memoriile sale.[137] Cel mai izbitor exemplu al acestor scăpări a fost istoria oficială a războiului din Vietnam în varianta Departamentului Apărării al SUA – cunoscută colocvial sub numele de *Pentagon Papers* –, care a trecut complet cu vederea rolul Bucureştiului în 1965, abia dacă

137 De exemplu, într-unul dintre cele mai detaliate studii de până în acest moment, autorul nu se ocupă decât de efortul din perioada 1967-1968. Mircea Munteanu, „Over the Hills and Far Away: Romania’s Attempts to Mediate the Start of U.S.-North Vietnamese Negotiations, 1967-1968“, Journal of Cold War Studies, vol. 14, nr. 3 (vara 2012), pp. 64-96. Unele dintre discuţiile româno-chineze sunt reproduse în Budura (2005) şi în Romulus Budura, Politica independentă a României şi relaţiile Româno-Chineze, 1954-1975: Documente, Bucureşti, Arhivele Naţionale, 2008. Vezi şi Watts (2010), pp. 234-244. Interesant este şi că Pentagon Papers citează un articol din Le Monde (din 31 mai 1966) cu privire la eforturile române „de a convinge Beijingul să accepte negocieri cu Statele Unite, pe problema Vietnamului“, Partea VI. A. „Negotiations 1965 - 1967: The Public Record“, în United States - Vietnam Relations, 1945- 1967: A Study Prepared by the Department of Defense (declasificat prin Ordinul Executiv 13526, Secţiunea 3.3, NND Număr proiect: NND 63316. De: NWD Data: 2011), p. 22, la http:// www. archives.gov/ research /pentagon-papers /

a remarcat contribuţia sa în 1966 şi a caracterizat eforturile României în termeni negativi, diametral opuşi celor în care fuseseră exprimate aprecierile preşedintelui Johnson şi ale echipei desemnate să supervizeze diferitele încercări de soluţionare diplomatică a războiului din Vietnam.1

În absenţa unor dovezi chineze care să confirme acest lucru, este imposibil să ştim cu siguranţă dacă şi în ce măsură insistenţa României a jucat vreun rol în schimbarea de atitudine a Beijingului, la finele anilor 1960. În 1968, Beijingul deja admitea deschis negocierile, dar şi interesul său scăzut, explicit declarat, pentru întoarcerea Vietnamului de Nord spre Moscova.[138] Totuşi, pentru românii implicaţi direct în mediere, deja se profilase o realizare majoră în septembrie octombrie 1967, când eforturile Bucureştiului începuseră să-şi arate roadele, lucru care le-a adus numele de cod *Packers* – după numele recentei campioane la fotbal american, Green Bay Packers –, ca un simbol al încrederii preşedintelui Johnson în această operaţiune.[139]

---

138 United States - Vietnam Relations, 1945-1967: A Study Prepared by the Department of Defense (Declasificat din Ordinul Executiv 13526, Secţiunea 3.3, NND Număr proiect: NND 63316. De: NWD Data: 2011), Partea VI.A. „Negotiations 1965 - 1967: The Public Record“, in United States - Vietnam Relations, 1945-1967 (1969). Vezi în special secţiunea 1. „Public Attempts Toward a Negotiated End to Conflict in Vietnam“ (pp. 1-67) şi secţiunea 2. „Chronological Details of Publicly Disclosed U.S. and Third-Party Vietnam Peace Efforts“ (pp. 68-76). Niciunul dintre rapoartele din 1965 cu privire la implicarea românilor nu este reprodus sau menţionat şi, cu toate că s-a acordat atenţie eforturilor româneşti din 1966, doar un articol, din Newsweek, este inclus în această colecţie. Studiul a fost finalizat până în 1969, înainte ca preşedintele Nixon să fi cerut oficial României să medieze din nou între SUA şi Vietnamul de Nord, în 1971. Accesul pe care românii l-au avut la Hanoi a fost excepţia datorată legăturilor personale stabilite anterior, în timpul vizitei din 1957 a lui Ho Şi Min la Bucureşti. în mai 1966, de exemplu, Emil Bodnăraş şi delegaţia sa şi-au petrecut o seară cu Ho Şi Min - cinând, bând şi cântând cu acesta. Niculescu-Mizil (2008), pp. 19-20.

139 Vezi, de pildă, Niculescu-Mizil (2008), pp. 100-114; CIA Intelligence Information Cable, 14 octombrie 1967 (declasificată pe 21 iulie 1995),

Moscova şi-a mobilizat aparatul de inducere în eroare şi dezinformare, care includea serviciile de informaţii şi diplomatice ale aliaţilor loiali şi ale clienţilor, împreună cu agenţi cu sau fără intenţie, în scopul de a sabota efortul României.1 în 1967, URSS avea deja interese clar identificabile în încheierea războiului din Indochina, dar îşi dorea, de asemenea, să evite un rol independent al României în acest deznodământ. Kremlinul viza un anume tip de sfârşit pentru acest război – unul care ar fi fost benefic intereselor proprii, prin consolidarea şi extinderea influenţei sale în regiune, pe cheltuiala americanilor (şi chinezilor), şi care nu ar fi contribuit la independenţa şi aşa dătătoare de bătăi de cap a Bucureştiului.[140][141]

În acest scop, Moscova a diseminat un val de dezinformări în Occident, pretinzând că efortul României ar fi o farsă şi că Bucureştiul nici măcar nu era în contact cu liderii vietnamezi de la Hanoi, insistând în acelaşi timp în faţa nord-vietnamezilor că mediatorii români ar fi de fapt agenţi clandestini ai Washingtonului. La un moment dat, Moscova a reuşit să-l păcălească pe prim-ministrul

---

re: Romanian Prime Minister Maurer^s secret visit to Hanoi to seekformula for ending Vietnam War is followed by visitfrom high-ranking Chinese Communist offlcers (Vizita secretă a prim-ministrului român, Maurer, la Hanoi, pentru găsirea unei soluţii pentru încetarea războiului din Vietnam este urmată de vizita unor ofiţeri comunişti chinezi de prim rang), 01383, Virtual Vietnam Archive, Texas Tech University. Echipa „The Green Bay Packers“ a câştigat campionatul Super Bowl, atât în 1967, cât şi în 1968 (a câştigat, de asemenea, şi cea mai mare parte a campionatelor din Liga Naţională de Fotbal din America).

140 KGB a condus o operaţiune paralelă, în 1967, pentru distrugerea relaţiei româno-chineze, falsificând o variantă a jurnalului lui Zhou Enlai, după întâlnirea sa desfăşurată cu puţin timp în urmă cu liderii români, astfel încât să pară că liderul chinez ar fi considerat că Geauşescu este un conducător de „rangul al patrulea“ şi că i-ar fi considerat mai importanţi pe colaboratorii apropiaţi ai acestuia, dintre care unul - Emil Bodnăraş, care avea cea mai îndelungată şi mai apropiată relaţie cu Kang Sheng, şeful securităţii lui Mao Zedong - îl „detesta Geauşescu“. Andrew şi Mitrokhin (2005), p. 290.

141 Niculescu-Mizil (2008), p. 46.

britanic, Harold Wilson, să joace fără să ştie rolul de agent, dezinformându-l în acelaşi mod, în timpul vizitei acestuia la Moscova din 1968, pentru a transmite mesajul mai departe preşedintelui Johnson.[142]

Atacurile de dezinformare ale sovieticilor (şi cele la nivelul Pactului) asupra credibilităţii României nu au prea avut succes la L.B. Johnson, deoarece administraţia acestuia avusese ocazia să le verifice şi o făcuse. Pentru că i s-a părut „curios" că prim-ministrul sovietic, Alexei Kosîghin „părea să aibă o părere foarte intensă [negativă] cu privire la canalul de transmitere, dar nu are nimic de spus despre substanţă", preşedintele Johnson a conchis, în mod corect, că „Moscova cunoaşte canalul şi nu îl place în mod deosebit".[143] Cu privire la aserţiunea lui Kosîghin că românii nu sunt de încredere şi că Bucureştiul nu a avut contacte cu niciunul dintre liderii importanţi ai Vietnamului de Nord, Johnson a observat:

...avem toate motivele să credem că suntem într-un astfel de contact cu Pham Van Dong şi cu Trinh, ministrul de externe. Acest lucru derivă atât din dovezile noastre interne despre ceea ce se presupune că s-a discutat, cât şi din dovezi externe, din consecvenţa între ceea ce s-a discutat în mod privat, ceea ce a afirmat public Hanoiul şi din interpretările rezonabile ale „bârfelor" diplomatice dintr-o serie de capitale, care implicau reprezentanţi ai capitalei vietnameze.1

De fapt, oficiali din administraţie considerau Operaţiunea *Packers* nu doar ca fiind unul dintre cele mai

---

142 înainte de discuţiile dintre Wilson şi Kosîghin, din ianuarie 1968, Wilson a fost informat „cu privire la existenţa unui «canal de comunicare» cu oficialităţile de la Hanoi (deşi nu i s-a dezvăluit şi faptul că acesta era reprezentat de români)". Telegram Frorn President Johnson to Prime Minister Wilson, Washington, 24 ianuarie 24, 1968, 0530Z , Document 24, Foreign Relations, 1964-1968, Volumul VI, Vietnam, ianuarie-august 1968; Biblioteca Johnson, Fişier de Securitate Naţională, Corespondenţa Şefului Statului, Marea Britanie. Voi. 7. Secret.

143 Ibid.

constructive eforturi diplomatice, o contribuţie serioasă la încheierea războiului, ci şi unul dintre cele mai eficiente eforturi la modul global. Această evaluare era larg împărtăşită în Cabinet. Preşedintele Johnson considera eforturile României drept „echilibrate” şi „corecte”, recunoscând contribuţia Bucureştiului printr-o scrisoare oficială de gratitudine trimisă omologului său român, prin care mulţumea guvernului acestuia pentru eforturile sale „de a se ajunge la cea mai onorabilă şi paşnică soluţionare”.[144] Secretarul de Stat Dean Rusk a fost, de asemenea, impresionat, propunând chiar nominalizarea României la Premiul Nobel pentru Pace.[145] Rusk a descris ulterior contribuţia Bucureştiului ca fiind cea mai importantă, dintre cele ale partenerilor est-europeni, plasând în mod explicit în contrast eforturile „mai puţin decât constructive” făcute de Ungaria şi Polonia cu cele ale României, despre care a subliniat că au fost nu doar „serioase şi sobre”, ci şi „responsabile şi rezonabile”.[146]

Averell Harriman, pe care preşedintele Johnson l-a desemnat trimisul său special în eforturile de încheiere a războiului, a evaluat aproape în acelaşi mod medierea română. Harriman s-a exprimat public la vremea aceea, afirmându-şi admiraţia faţă de abilitatea Bucureştiului de a

---

144 Ibid. De fapt, românii au avut întâlniri regulate cu oficiali de cel mai înalt rang de la Hanoi şi, de asemenea, ca practică obişnuită, cu oficiali de cel mai înalt rang din Republica Populară Chineză (şi adesea cu lideri sovietici de prim rang sau de rang secund - în funcţie de toanele Kremlinului - pe drumul de întoarcere spre casă).

145 Memorandum of a Conversation, 11 ianuarie 11,5.15 p.m., Document 6, Foreign Relations, 1964- 1968; Volumul VI; NARA, RG 59, Central Files 1967-1968, POL 27-14 VIET/PACKERS. Rusk s-a întrecut pe sine, aducând în discuţie şi posibilitatea unei nominalizări la „Premiul Lenin pentru Pace“, moment în care Averell Harriman, de asemenea parte a discuţiei, a precizat că acea nominalizare ar trebui să vină din alte sfere. Interlocutorul român nu a părut interesat de această onoare.

146 Transcriere de interviu, Dean Rusk Oral History Interview II, 9/26/69, realizată de Paige E. Mulhollan, versiune pe internet, LBJ Library, Banda 1, p. 14. Disponibil la www.lbjlib. utexas.edu; Banda 2 în op.cit, p. 4.

menţine comunicarea deschisă şi a subliniat că fusese „impresionat” în mod special de „atenţia meticuloasă” şi „claritatea” rapoartelor primite de la partea română, de eforturile deosebite „de evitare a oricărei posibile neînţelegeri”.1 Harriman a fost atât de impresionat – încât a preluat personal misiunea de supraveghere a canalului român de informaţii.

Şi alţi oficiali ai administraţiei care nu cunoşteau toate detaliile comunicărilor româno-americane (sau sino-române) cu privire la Vietnam au recunoscut că România se afla în poziţia cea mai favorabilă pentru avansarea negocierilor. Astfel, secretarul de stat adjunct McGeorge Bundy a enumerat principalele aspecte care avantajau Bucureştiul faţă de Varşovia ca posibil centru al negocierilor, începând cu şirul de rapoarte diplomatice „corecte şi imparţiale” şi continuând cu faptul că era „în mod evident cel mai independent” dintre toţi membrii nonsovietici ai Pactului de la Varşovia, că ajutorul considerabil acordat Vietnamului de Nord nu fusese militar (cu excepţia combustibilului pentru avioane), că avea o presă mult mai liberă şi nu exista un antisemitism oficial (Polonia fiind marcată la acel moment de o epurare a liderilor comunişti evrei la origine). [147]Cireaşa de pe tort o reprezenta faptul că România deţinea, la acel moment, preşedinţia Adunării Generale a Organizaţiei Naţiunilor Unite şi avusese chiar un reprezentant în Consiliul de Securitate al ONU în 1968.[148]

De fapt, la Casa Albă nu exista nicio controversă cu privire la superioritatea candidaturii României – candidatură propusă de Washington, nu de Bucureşti. Abilitatea aparent unică a României de a, juca un rol constructiv în acest proces” îl convinsese până şi pe

147 Record of Meeting Washington, 5 ianuarie 1968, Document 5, Foreign Relations, 1964-1968, Volumul VI. Vezi şi Biblioteca Congresului, Divizia de Manuscrise, Documentele Harriman, Special Files, Public Service, Kennedy-Johnson, Subject Files, M-Man. Secret; Nodis; PACKERS.

148 Ibid.

preşedintele Johnson să ceară Departamentului de Stat să pregătească opinia publică străină pentru această alegere.[149] CIA sublinia la fel de clar avantajele copleşitoare ale Bucureştiului – în special abilitatea sa de a furniza un teren de joc” non-antiamerican (o marfă tot mai rară) – descriindu-le ca pe „o imensă lovitură”, cu posibilitatea de a surmonta obiecţiile din partea Hanoiului, a Moscovei sau Beijingului.[150]

Evaluarea realizată de CIA, transmisă şefilor tuturor celorlalte servicii de informaţii din SUA, punea accent pe sinceritatea, deschiderea, neutralitatea şi abilitatea dovedite de români:

a) România, spre deosebire de unele dintre celelalte ţări comuniste, este sinceră în dorinţa ei de dezescaladare a conflictului şi de a se ajunge la o decizie finală în Vietnam. Dintr-o perspectivă mai puţin altruistă, ea s-ar bucura nu doar de prestigiul derivat din faptul că discuţiile se vor fi purtat la Bucureşti, ci, mai important, de recunoaştere la nivel mondial pentru contribuţia pozitivă adusă, care ar facilita fie acordul între participanţi, fie un progres substanţial în vederea unui acord ulterior.

b) Statele Unite pot fi sigure de deplina cooperare şi imparţialitate ale României în preliminariile la discuţii. România va urgenta primirea pe teritoriul său a unei delegaţii atât de numeroase cât va dori SUA să trimită, punând la dispoziţie cartierul general şi orice alt tip sprijin

---

149 NARA, RG 59, Central Files 1967-69, POL 27-14 VIET/CROCODILE, Memorandum 20 aprilie 1968. Motivul acestei alegeri l-a reprezentat efortul unic făcut de România „de a juca un rol constructiv“ în acest proces.

150 CIA Intelligence Information Cable, Proposal of Bucharest as Site for American- Vietnamese Talks, 19 aprilie 1968 (declasificată 24 iunie 1992), 01267, Virtual Vietnam Archive, Texas Tech University. Telegrama a fost distribuită următorilor: Thomas L. Hughes, Departamentul de Stat; generalului Carroll, DLA; generalului Yarborough, Army ACSI; amiralului Fluckey, Navy DNI; generalului Thomas, Air Force AFCIN şi generalului Carter, NSA. Telegrama afirma, în continuare, că organizarea în România a discuţiilor ar fi, pentru SUA, „o imensă lovitură“.

logistic necesar, permiţând verificarea tehnică a sălilor de conferinţe şi spaţiilor adiacente ce-i vor fi solicitate.

c) Odată discuţiile începute, se va putea conta pe România că va oferi toate serviciile de mediere, bunele oficii şi consilierea ce vor fi necesare pentru facilitarea unui acord. România are toate acreditările pentru un astfel de rol. Prim-ministrul Ion Gheorghe Maurer ar conduce, fără îndoială, eventuala echipă română, el fiind bine informat cu privire la modul în care gândeşte Hanoiul, nu doar din cele câteva vizite pe care le-a efectuat în capitala vietnameză, ci şi din rapoartele emisarilor la nivel înalt trimişi acolo aproximativ o dată pe lună. [şters] Cea mai recentă dintre aceste vizite a fost cea a adjunctului ministrului de externe, în ultimele săptămâni. SUA ar trebui să-şi amintească faptul că Maurer şi-a propus, ca unul dintre obiectivele sale personale de prim ordin, soluţionarea conflictului vietnamez; prin urmare, va face tot ce-i va sta în putinţă pentru a asigura succesul discuţiilor.

d) Presa scrisă şi radioul din România nu vor crea o atmosferă nefavorabilă Statelor Unite, odată discuţiile începute, şi nici nu se vor întoarce împotriva SUA dacă negocierile se vor împotmoli pe anumite aspecte. Presa va menţine o poziţie imparţială strictă. Mai mult decât atât, România va permite un acces nerestricţionat al presei din întreaga lume, pentru relatări despre conferinţă, şi va garanta că nu vor exista restricţii cu privire la informaţiile transmite în exterior.[151]

[DOCUMENTUL CIA VIETNAM APRILIE 1960]

Într-un contrast flagrant, în *Pentagon Papers* românii erau caracterizaţi ca „raportori jalnici”, ale căror eforturi

151 CIA Intelligence Information Cable, Proposal of Bucharest as Site for American-Vietnamese Talks, 19 aprilie 1968 (declasificat 24 iunie 1992), 01267, Virtual Vietnam Archive, Texas Tech University. Telegrama a fost distribuită următorilor: Thomas L. Hughes, Departamentul de Stat; generalului Carroll, DIA; generalului Yarborough, Army ACSI; amiralului Fluckey, Navy DNI; generalului Thomas, Air Force AFCIN şi generalului Carter, NSA.

erau „privite în mod particular cu îndoială de administraţia Johnson”.1 Secretul care înconjura eforturile lor şi controlul strict din partea Casei Albe – o practică pe care Richard Nixon avea să o rafineze în aşa măsură încât România ajunsese să ştie mai multe decât CIA, Departamentul de Stat sau Congresul despre eforturile Statelor Unite de a ajunge la o înţelegere cu Republica Populară Chineză – au jucat, fără îndoială, un rol în faptul că s-a putut ajunge la o interpretare atât de vădit eronată. O explicaţie parţială a modului în care Pentagonul a evaluat atât de greşit efortul României este oferită şi de maniera în care secretarul Apărării din SUA, Robert McNamara, a ales să conducă studiul, atunci când l-a comandat, la mijlocul anului 1967.

În primul rând, McNamara nu l-a informat nici pe preşedintele Johnson, nici pe secretarul de stat Rusk despre acest proiect. [152]Şi nici pe W. Averell Harriman, pe care preşedintele Johnson îl desemnase să conducă misiunea de soluţionare a războiului şi care superviza eforturile considerate a fi cele mai promiţătoare în această direcţie. Apoi, decizia lui McNamara de a folosi propriile sale resurse, în locul unor istorici din Departamentul de Apărare, pentru a colecta documentele pertinente, nu a fost cea mai fericită – dată fiind posibilitatea destul de mare ca unele considerente politice să influenţeze alegerea surselor consultate şi incluse (sau excluse) în studiu.

Riscul de eroare a fost mărit şi de faptul că echipa alcătuită din 36 de analişti, majoritatea militari, care lucrau la acest studiu, s-a limitat în mare parte la documentele aflate în posesia Biroului secretarului Apărării. Ei n-au intervievat pe nimeni din echipa desemnată special de preşedintele Johnson pentru a găsi

152 Volumul VI. C. 4., Settlement of the Conflict, History of Contacts, „Negotiations, 1967-1968“, p. 3 în United States - Vietnam Relations, 1945-1967: A Study Prepared by the Department of Defense (1969); Stanley Karnow, „Pentagon Papers Bare Confused LBJ Truce Efforts“, Washington Post, 27 iunie 1972.

O modalitate de încheiere a războiului, şi în ciuda faptului că McNamara şi-a recunoscut ulterior greşeala de a nu-i fi informat pe Johnson şi Rusk, indicatorii disponibili sugerează că proiectul a fost în mod intenţionat ţinut secret de privirile lui Rusk, Harriman şi alţii (de pildă, consilierul pe probleme de securitate naţională, Walt Rostow).

Utilizarea unei metodologii care excludea din start unele surse esenţiale – împreună cu secretizarea (plus prejudecăţile cognitive şi dezinformările) – explică în mare parte de ce şi cum nu a reuşit Pentagonul să recunoască importanţa efortului românesc şi stima de care se bucura din partea administraţiei Johnson. Totuşi, acest lucru nu explică şi de ce Departamentul Apărării nu a luat în seamă poziţia României, mergând până la a sugera o mistificare intenţionată a adevărului.

Cu siguranţă, marile campanii de dezinformare ale Moscovei, care atacau credibilitatea României prin intermediul unei game largi de surse – şi care ţinteau în mod special diferite instituţii şi persoane relevante din SUA – au reuşit să creeze o controversă considerabilă cu privire la rolul României.[153] Dar amploarea cu care

153 Este probabil ca „războaiele de uzură“ şi politizarea să fi jucat, şi ele, un rol. Pentagonul era, aparent, neplăcut impresionat de insistenţa continuă cu care România cerea ca SUA să înceteze bombardamentele înainte ca negocierile să poată începe şi chiar i-a portretizat greşit pe români ca fiind „suficient de sinceri încât să admită că îi interesează doar ca SUA să oprească bombardamentele“, ceea ce Pentagonul nu putea accepta. Vezi Volumul VI. C. 4., Settlement of the Conflict, History of Contacts, „Negotiations, 1967-1968“, pp. 2-3, în United States - Vietnam Relations, 1945-1967: A Study Prepared by the Department of Deferise (1969). De fapt, românii nu recunoscuseră nimic de genul acesta. Ei au afirmat în mod repetat că „singurul interes“ pe care-1 aveau era să facă astfel încât cele două părţi să se poată aşeza la masa de discuţii - discuţii directe, iară „intermediari“. Vezi, de pildă, opcit., pp 249, 254-256, 260, 263, 265. în plus, judecăţi eronate şi evident derizorii apar în părţile rezumative ale volumelor diplomatice, la sfârşitul proiectului. De vreme ce au fost depuse în ianuarie 1969, e posibil ca acele părţi din studiu să fi fost finalizate chiar în timpul campaniei electorale (alegerile au avut loc în noiembrie 1968, iar

Pentagon Papers au distorsionat intenţia, contribuţia şi importanţa eforturilor române sugerează ceva mai mult decât o simplă lipsă de informare sau o animozitate de sorginte birocratică. Sugerează că Departamentul Apărării al SUA se baza pe informaţii compromise (ceea ce duce la posibilitatea ca şi personalul să fi fost compromis). Dat fiind că *Pentagon Papers* rămâne sursa fundamentală de informare pentru înţelegerea, în SUA, a problematicii războiului din Vietnam atât la nivel de specialişti, cât şi la nivelul opiniei publice, este de dorit o examinare serioasă a modului în care Pentagonul a ajuns la respectivele concluzii privind rolul României, concluzii care erau nu doar diametral opuse faţă de cele ale administraţiei SUA de la acel moment, ci se băteau cap în cap cu dovezile interne prezente în volumele diplomatice.

Conform *Pentagon Papers*, românii erau „raportori jalnici”, presupus incapabili să „înţeleagă distincţia dintre discuţii, negocieri şi termenii unui acord”, şi de asemenea era „probabil ca Hanoiul să nu îi ia pe români în serios”.1 Rapoartele româneşti au fost în continuare caracterizate ca fiind „în dezacord cu celelalte semnale pe care guvernul Statelor Unite le primea concomitent”.[154] în sprijinul

---

ceremonia de inaugurare a preşedintelui Nixon a fost în ianuarie 1969) şi se poate să fi fost formulate în aşa fel încât să influenţeze sau să găsească teren favorabil în noua administraţie.

154 Prezintă, de asemenea, „pista română“ - devenită, în decembrie 1967, PACKERS - ca începând în octombrie 1966, în ciuda apariţiei, în presa americană şi internaţională, a implicării încă din noiembrie 1965 a părţii române - şi în special în mai şi iunie 1966. Spre deosebire de concluziile sale ridiculizante, preciza totuşi că nişte schimburi confidenţiale „pe această pistă au fost confirmate prin declaraţiile publice ale ambelor părţi“. Volumul VI. C. 4, în United States - Vietnam Relations, 1945-1967 (1969), pp. 1-3. Cu privire la presupusa inabilitate de a diferenţia între diversele categorii de discuţie, românii le-au spus autorităţilor americane că Hanoiul nu facea nici el astfel de diferenţe şi, de fapt, franceza precară a interlocutorilor nord-vietnamezi ar fi făcut ca presupunerile să fie discutabile, dacă nu cumva de-a dreptul periculoase. Vezi şi op.cit., pp. 260, 263-264. în alte documente PACKERS, care nu au fost folosite în Pentagon Papers, românii fac destul de clar diferenţa între „contacte, discuţii oficiale şi apoi negocieri“.

acestei interpretări ridiculizante, autorii citau raportul ambasadorului italian, d'Orlandi, care afirma că ambasadorul Vietnamului de Nord la Paris (Suu) „a râs când d'Orlandi a sugerat că se desfăşurau tratative serioase prin intermediul românilor".[155]

Dezinformarea sovietică folosea aceeaşi metodă a evaluărilor batjocoritoare ale unor terţi, pentru a discredita medierea română în vederea restabilirii de relaţii cordiale sino-americane şi în Orientul Mijlociu. Moscova coopera cu chinezii naţionalişti anticomunişti – care împărtăşeau interesele Kremlinului de a menţine Beijingul într-o poziţie de izolare – pe linie de propagandă şi de informaţii.[156] Diferiţi oficiali taiwanezi, inclusiv secretarul personal al lui Chiang Kai-shek, şi-au manifestat „scepticismul", în faţa Washingtonului, cu privire la „zvonurile potrivit cărora călătoria preşedintelui Nixon în România ar avea implicaţii asupra relaţiilor dintre SUA şi China comunistă – iar SUA ar fi dorit ca România să acţioneze ca un intermediar pentru îmbunătăţirea relaţiilor cu Beijingul".[157]

De asemenea, şeful securităţii din Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei, Abu Iyad (Salah Khalaf) fusese folosit pentru discreditarea României ca mediator adecvat

---

Ultimele două categorii - precum şi cea a „termenilor acordului" - urmau a fi folosite doar după stabilirea de contacte directe. Vezi, de pildă, Telegram From the Assistant Secretary of State for East Asian and Pacific AJfairs (Bundy) to President Johnson in Texas, Washington, 11 ianuarie, 1968, 0227Z, Documentul 8, în Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Volumul VI, Vietnam, ianuarie-august 1968.

155 Ibid.

156 Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement (1971), pp. 11- 13, 62. Relaţia clandestină Moscova-Taipei a fost iniţiată la sfârşitul anului 1967 şi a inclus coordonarea propagandei antichinezeşti (şi, evident, antiromâneşti), precum şi un schimb la nivel de servicii de informaţii „în cadrul unei politici nescrise de susţinere a revizionismului rus".

157 Memorandum of Conversaron, Washington, 6 august 1969, Document 21, în Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volumul XVII, China, 1969-1972.

în Orientul Mijlociu (prin intermediul unui interviu în limba engleză luat de Agenţia Ungară de Presă).1 Iyad, s-a descoperit mai târziu, fusese agent sovietic cu numele de cod KOCHUBEY.[158][159]

Problema care se crease, pentru înţelegerea în SUA a valorii iniţiativelor de politică externă ale României şi în special a eforturilor sale de mediere, a fost exacerbată considerabil de natura scurgerilor de informaţii în presă, în iunie 1972, din volumele diplomatice *Pentagon Papers*. Aprecierea fără motiv dură şi batjocoritoare la adresa bunei-credinţe şi a eforturilor constructive ale Bucureştiului era acum diseminată public prin intermediul presei internaţionale.[160] Acest lucru a exacerbat evaluarea negativă din studiul original al Pentagonului.[161] Averell

---

158 Michael Shafir, „PLO's Second in Command Denounces Romania's Treatment of Hungarian Transylvanians", RAD Background Report/168, RFER, 25 august 1988, pp. 1-3, OSA, caseta 37, dosarul 5, raportul 65.

159 Christopher Andrew şi Vasili Mitrokhin, The World Was Going Our War: The KGB and The Battlefor The Third World, New York, Basic Books, 2005, pp. 257-258.

160 Vezi, de pildă, „Papers Detail 4-Year Vietnam Diplomatic StandofU; Murrey Marder, „Pentagon Data Show Both Sides Stalled on Key Issue"; Don Oberdorfer, „Kissinger Played Major Role in 1967 Dialogue"; „Viet Bargaining Called 'Tragedy of Missed Opportunities'"; Stanley Karnow, „Pentagon Papers Bare Confused LBJ Truce Efforts"; şi Tim O'Brien and John Thorner, „Multiple 1964-1968 Peace Efforts and Their Code Names", The Washington Post, 27 iunie 1972.

161 De exemplu, un articol pretindea că românii depuseseră „eforturi să ia parte la tabloul general al negocierilor" în perioada 1966-1968, de parcă s-ar fi invitat singuri, iar apoi enumera aspectele negative ale studiului Pentagonului, care arătau că retrospectiv, conform istoricului care lucrase la Pentagon Papers, românii erau „raportori foarte slabi; ei nu pot să facă deosebirea între discuţii, negocieri şi termenii acordului... Este probabil ca Hanoiul să nu-i fi luat în serios". Tim O'Brien şi John Thorner, „Multiple 1964-1968 Peace Efforts and Their Code Names", The Washington Post, 27 iunie 1972. Un alt articol afirma că românii „erau priviţi în mod particular cu îndoială de administraţia Johnson, din trei motive principale. Mai întâi, în conformitate cu analizele realizate de [Leslie] Gelb şi [Richard] Moorsteen, ei recunoscuseră în mod onest că «nu erau interesaţi decât să oprească bombardamentele SUA». în al doilea rând, preciza evaluarea, «românii erau raportori foarte slabi»,

Harriman a încercat să corecteze concepţiile eronate prezentate în studiul Departamentului Apărării al SUA şi să atragă atenţia către înalta apreciere pe care administraţia Johnson o avea pentru rolul României, dar eforturile lui au avut doar un impact marginal. După cum observa Harriman pentru *Washington Post*:

Am fost activ în toate aspectele misiunii asumate de România. În lunga mea experienţă, n-am primit niciodată rapoarte mai detaliate şi mai corecte. Îmi este clar că Vietnamul de Nord a luat efortul român foarte în serios, aşa cum l-au luat şi Statele Unite. Este păcat că românii sunt criticaţi când, de fapt, au jucat cu multă măiestrie un rol constructiv şi sunt îndreptăţiţi la gratitudine din partea noastră.1

În contradicţie flagrantă cu concluziile ironice ale Pentagonului, preşedintele Richard Nixon şi Henry Kissinger l-au abordat pe Ceauşescu în august 1969 (la opt luni după redactarea *Pentagon Papers*). Preşedintele Nixon a exprimat aprecierea pe care Washingtonul o arăta rolului „responsabil şi util” pe care România „l-a jucat în 1967, în încercarea de a deschide canale de comunicare pentru soluţionarea problemei vietnameze” şi a solicitat din nou asistenţă din partea ţării sale:

Nixon: E posibil să aveţi câteva idei, dată fiind medierea. Dorim să punem capăt războiului şi vom fi rezonabili. Doresc să stabilesc un canal de comunicare cu dvs. în această privinţă. Putem face acest lucru prin intermediul ambasadei, dar acolo unde există aspecte de importanţă majoră, ele trebuie transmise prin dr. Kissinger. Ceea ce mi-aţi spus rămâne între aceşti pereţi. Ce îmi veţi trimite va fi confidenţial. Eu vă pot contacta aşa cum am discutat.

Ceauşescu: Pe probleme speciale, voi trimite pe

---

care «nu percepeau distincţia dintre discuţii, negocieri şi termenii unui acord». în fine, spuneau analiştii americani, «este probabil ca Hanoiul să nu-i fi luat în serios pe români».“ Stanley Karnow, „Pentagon Papers Bare Confused LBJ Truce Efforts“, The Washington Post, 27 iunie 1972.

cineva.[162][163]

România şi-a continuat eforturile de mediere până la începutul anilor 1970.[164] Totuşi, la fel ca acelea (fără nume de cod) din 1965 – 1966 şi ca operaţiunea *Packers* din 1967 – 1968, şi acest efort era secret, astfel că nu a adus României nicio recunoaştere în faţa membrilor Congresului sau în rândurile opiniei publice din Statele Unite, ea rămânând la fel de vulnerabilă la interpretări greşite ulterioare.

În plus faţă de prejudecata cognitivă care percepea România ca fiind „cea mai puţin capabilă" să înfrunte Moscova, dar care anticipa comportamentul cel mai independent din partea Poloniei, a mai existat o serie de prejudecăţi cognitive de atribuire corelate, care au influenţat şi ele percepţia asupra rolului

României în Vietnam. Atribuirea fundamentală, autoatribuirea şi efectul de halou îi determină pe analişti să perceapă indivizii, grupurile şi entităţile cu care au legături mai favorabil şi mai puţin critic decât îi percep pe

---

162 W. Averell Harriman, „Gratitude for Romanians", în „Letters To The Editor", The Washington Post, 13 septembrie 1972, p. Al5.

163 Memorandum of Conversation: Private Meeting Between President Mxon and Ceausescu, Bucharest,

164 august, 1969, p. 10. Ceva mai devreme în acelaşi an, liderii chinezi Zhou Enlai şi Kang Sheng le semnalaseră tovarăşilor vietnamezi că românii erau singurii actori independenţi din Europa de Est, după înăbuşirea Primăverii de la Praga. Conform lui Zhou Enlai, „în Cehoslovacia, Dubcek a fost înlocuit cu Husâk", creându-se astfel „un precedent care permitea unei ţări socialiste să intervină în afacerile interne ale altei ţări socialiste. Sovieticii încearcă să atragă Mongolia în Pactul de la Varşovia. înainte, Cehoslovacia şi România se opuneau. Dar acum, Cehoslovacia a eşuat". %hou Enlai's and Kang Sheng's Comments to a COSVN Delegation, Beijing, 12 aprilie 1969, Document 40 în 77 Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the Wars in Indochina, 1964-1977, editori Odd Arne Westad, Chen Jian, Stein Tonnesson, Nguyen Vu Tungand şi James G. Hershberg, Cold War International History Project Working Paper Nr. 22, p. 154.
Vezi, de pildă, Memorandum of Conversation, 12.30 - 1.00 p.m., 27 octombrie, 1970, Blair House.

„ceilalţi”.[165] Din motive legate de distribuţia demografică a imigraţiei dinspre Europa de Est către SUA, persoanele de origine poloneză erau preponderente (americanii de origine poloneză alcătuiau mai bine de 3% din populaţia SUA în 1980), în special printre specialiştii est-europeni din comunitatea de informaţii din SUA (unde au fost candidaţi atractivi datorită cunoştinţelor de limbă şi privind regiunea; de asemenea, era rezonabil să se presupună că erau interesaţi de ţara lor de origine).

Acest lucru a avut două efecte principale. În primul rând, circumstanţele externe (factorii situaţionali) tindeau să domine analizele privind comportamentele negative ale regimului din Polonia, în vreme ce cauzele interne (factorii dispoziţionali) au fost folosite mai des în analizele aceluiaşi comportament al regimului din România. În al doilea rând, o mai mare atenţie a fost acordată analizei eforturilor Poloniei comparativ cu cele ale României, o stare de lucruri reflectată atât în rapoartele CIA, cât şi în analizele academice.

---

165 Prejudecata cognitivă de atribuire fundamentală se referă la tendinţa de a ne vedea propriul comportament ca fiind condus de constrângeri şi circumstanţe (cauze externe sau „factori situaţionali“), în vreme ce percepem comportamentul altora drept rezultat al intenţiei (cauze interne sau „factori dispoziţionali“). Prejudecata de auto-atribuire se referă la tendinţa de a atribui succesul intenţiei şi abilităţilor noastre (cauze interne), iar eşecurile, unor circumstanţe externe. Efectul de halou se referă la tendinţa de a ne extinde percepţia favorabilă şi asupra intenţiilor şi comportamentelor indivizilor, grupurilor sau entităţilor cu care avem legături. Vezi şi Heuer (1999), pp. 111-172. In general, nota Heuer, orice „implicare personală în acţiunile analizate măreşte probabilitatea de apariţie a unei distorsiuni“. O empatie exacerbată sau o identificare prea mare cu actorii analizaţi tinde să-l facă pe analist să se „identifice“ şi să ajungă la distorsiuni în concluziile sale. Rob Johnston, Analytic Culture in the USIntelligence Community, Washington, D.C., Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2005, p. 10. Fostul ofiţer NIA Fritz Ermarth a subliniat că aceste evaluări „pe care orice analist tinde să le apere trebuie să fie supuse celor mai atente examinări“. Jeffrey R. Cooper, Curing Analytic Pathobgies: Pathways to ImprovedIntelligence Analysis, Washington, D.C., Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, decembrie 2005, p. 34.

Acest lucru este sugerat şi de structura şi organizarea *Pentagon Papers*. Dintre cele patru volume diplomatice, unul este dedicat în întregime eforturilor Poloniei. Intitulat „Polish Tracks” sau „Marigold” (Volumul IV C.2), începe cu 18 pagini de descriere şi evaluare. În schimb, efortul României cu numele de cod *Packers* apare drept unul alături de alte patru (*Aspen* al suedezilor, *Ohio* al norvegienilor, *Pennsylvania* al francezilor şi *Killy* al italienilor), într-un volum intitulat simplu „1967 – 1968” (volumul IV C.4). Acesta are o introducere de trei paragrafe de descriere şi evaluare. O variantă trunchiată a eforturilor româneşti din perioada 1966 – 1967 a fost înghesuită înainte de secţiunea *Packers* şi, după cum observam mai sus, nu s-a acordat atenţie eforturilor României din perioada noiembrie 1965 – septembrie 1966.1

Inducere în eroare şi dezinformare: intoleranţa şi genocidul cultural înşelarea şi dezinformarea intenţionate, croite pentru a întări anumite prejudecăţi cognitive precise, era aproape de neidentificat, dată fiind tendinţa naturală de a nu te mai obosi să verifici acele lucruri despre care crezi că ştii că sunt adevărate. Aşa au stat lucrurile şi în cazul acuzaţiilor că România urma politici de discriminare a minorităţilor. Forţa unor astfel de acuzaţii rezidă în modul de organizare a marii majorităţi a statelor astfel încât să satisfacă predominant dorinţele şi nevoile populaţiei majoritare şi în tendinţa aproape universală de favorizare a grupului etnic, cultural sau religios propriu, în detrimentul „outsiderilor”.

Astfel, a priori faţă de orice dovadă de acest gen, acuzele de abuz asupra minorităţilor erau inerent plauzibile, dat fiind impulsul discriminatoriu înrădăcinat adânc în edificiul aproape oricărui stat şi al indivizilor care îl populează. Da, a existat o discriminare a minorităţilor în România. Dar a fost ea oare altfel, calitativ vorbind, decât oriunde altundeva în ţările Pactului de la Varşovia?

Această întrebare nu e irelevantă, tocmai pentru că

România fusese portretizată ca fiind şovină (în special de Ungaria şi Uniunea Sovietică, dar nu numai de ele) şi la începutul anilor 1960, imediat ce şi-a lansat politica de independenţă naţională, comunitatea de informaţii din SUA o considera deja extrem de dură în această privinţă. Acuzaţiile de discriminare a etnicilor maghiari din România, venite din partea Ungariei, aveau rădăcini care se întindeau până la Primul Război Mondial, atunci când regentul ungar, amiralul Horthy, instituise

O politică de consolidare a percepţiei conform căreia Transilvania se afla sub ocupaţie românească temporară şi punitivă, iar etnicii maghiari din regiune nu aveau niciun viitor în afara Ungariei Mari.[166] în efortul său de a câştiga sprijin pentru retrasarea graniţelor cu România, Budapesta a portretizat-o sistematic ca fiind represivă faţă de minorităţile maghiară şi germană – exact aşa cum făcea Uniunea Sovietică în Europa şi SUA, cu un impact considerabil, cu privire la „moldovenii" care sufereau sub, jugul românesc" în Basarabia.1 în contrast cu rapoartele Budapestei privitoare la atrocităţi, nici Berlinul şi nici etnicii saşi din zonă nu erau dornici ca Transilvania să fie cedată de regatul român Ungariei, din cauza durelor

166 Dintre celelalte două volume rămase, primul (Volumul IV C. 1), intitulat „Negotiations 1965-1966", include cinci piste de negociere: 1. Misiunile Seaborne, 2. Proiectul Mayflower, 3. XYZ, 4. Pinta-Rangoon şi 5. Misiunile Ronning, fiecare conţinând 4-6 pagini de descriere şi evaluări, urmate de documente. Celălalt volum (Volumul IV C. 3), dedicat pistei „Moscova- Londra", sau „Floarea-soarelui" („Sunflower"), cuprindea trei luni de la începutul anului 1967 şi avea în deschidere 24 de pagini de descrieri şi evaluare. Pentagonul a acordat, în mod evident, mai puţină atenţie efortului românilor - pe care administraţia SUA îl considera cel mai fructuos - decât oricărui alt efort de acest gen.

politici de asimilare ale acesteia din urmă.[167][168]

Aşa cum explica Budapestei, în 1946, ambasadorul Ungariei în URSS, faptul că Hitler îi mobilizase pe sudeţii germani, pe post de coloana a cincea în Cehoslovacia, a discreditat ideea că transferurile teritoriale ar fi o modalitate de rezolvare a problemelor de discriminare etnică, aşa încât obţinerea sprijinului internaţional pentru un astfel de transfer ar fi necesitat ca Budapesta să se concentreze din nou asupra abuzurilor comise împotriva minorităţilor. Totuşi, a mai observat ambasadorul, pentru a

---

167 Statele Unite nu au ratificat niciodată acorduri care să fi consacrat posesia română asupra Basarabiei în perioada interbelică şi care ar fi favorizat o retrasare a fontierei româno- ungare în detrimentul României. Vezi, de pildă, Bernard Cook, „US Diplomacy Towards the Bessarabian Question and the Soviet-Romanian Crisis between the End of WW I and the Beginning of WWII“, prezentare susţinută la Conferinţa Comisiei Internaţionale de Istorie şi Relaţii Internaţionale „The Management of International Crisis from 1919 up until Today“, Bucureşti, 19-23 septembrie 2012. Scepticismul SUA faţă de poziţiile asumate de România se datora, în parte, absenţei unei voci româneşti în SUA, comparativ cu eforturile sovietice considerabile şi bine organizate, în special prin intermediul „Societăţilor Basarabene“ ale Cominternului. Ia. M. Kopanski, Obshestvo bessarabtsev v SSSR soiuz bessarabskikh emigratnoye (1924-1940), [Societatea basarabenilor din URSS şi Uniunea emigranţilor basarabeni], Cartea Moldovenească, Chişinău, 1978. Vezi şi Documentele 27, 48, 59, 77-78, 80 şi 82-84 în Vitalie Văratic, Preliminarii la raptul Basarabiei fi nordului Bucovina 1938-1940: Documente din fostele arvhive secrete române, Bucureşti, Academia Română de Ştiinţe, Fundaţia Culturală Libra, pp. 136-137, 189-190, 216-217, 247-249, 257, 260- 264; Watts (2010)’ pp. 56-64.

168 Vezi, de pildă, Documentul 253 în Documents on German Foreign Policy, 1918-1945, Series D (1937-1945), Volume V, PoianăThe BaUcans; Latin American; The Smaller Power, June 1937- March 1939, Washington, D.C., US Government Printing Office, 1953, pp. 337-338. Faimosul bilet lăsat de ministrul de externe ungur, Pal Teleki, când s-a sinucis, accentua că „nu există niciun cuvânt adevărat în poveştile despre atrocităţile comise faţă de maghiari sau germani“. Mario D. Fenyó, Hitler, Horthy, and Hungary: German-Hungarian Relations 1941-1944, New Haven, Yale Uni verşi ty Press, 1972, pp. 9-10; Thomas Sakmyster, Hungary’s Admirai on Horsebach Miklos Horthy 1918-1944, Boulder, East European Monographs, 1994, pp. 253-256.

se ajunge aici, „trebuia mai întâi ca aceste dovezi să fie găsite”.[169] Astfel a fost iniţiată o serie disfuncţională (pentru relaţia ungaro-română) de plângeri împotriva românilor, cu prea puţine intenţii de a li se găsi o altă rezolvare decât transferul teritorial.1 De la al Doilea Război Mondial până în 1956, cel puţin, liderii comunişti din Ungaria au rămas loiali angajamentului de recupera teritorii de la România.[170][171]

---

169 Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, Andrea Varga, editori, Maghiarii din România (1945-1955): Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare, Cluj-Napoca, CRDE, 2002, Document 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-l-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220- 226. Liderul de partid Ernó Geró, cu o linie dură, promova de asemenea utilizarea noţiunii de „abuz asupra minorităţilor“, pentru a încuraja iredenta teritorială. Martin Mevius, Agents of Moscow: The Hungarian Communist Parţy and the Origins of Socialist Patriotism 1941-1953, Oxford, Oxford University Press, 2005, p. 119.

170 Această abordare disfuncţională asupra relaţiilor interetnice era deja vizibilă în 1945, când Uniunea Populară Maghiară din Transilvania a aranjat aşa încât comunităţile maghiare locale să îi raporteze toate abuzurile la adresa lor, iar apoi a trimis copii ale acestora către autorităţile române. Conform autorităţilor, totuşi, plângerile erau, „în marea lor majoritate, exagerate sau fictive, fiind folosite doar ca o dovadă a unei pretinse opresiuni“, iar UPM nu s-a deranjat să „monitorizeze rezultatele intervenţiilor făcute de autorităţile române“. ASB, Direcţia Generală a Poliţiei, dos. 46/1945, f. 1-49, în Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), Document 121, p. 416. Vezi şi Document 52, pp. 177-180. Pentru detalii despre sistemul stabilit în timpul lui Kâdâr, vezi Ignâc Romsics, Magyarorszâg tortenete a XX. Szâzaban [Istoria Ungariei în secolul XX] Budapesta, 2002, p. 516, citat în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), pp. 946-948. Vezi, de asemenea, Tomas Niklasson, Regime Stabilit)) and Foreign Policy Change: Interaction Between Domestic and Foreign Polity in Hungary 1956-1994, Lund, Lund Political Studies 143, Lund University, 2006, p. 94.

171 Cu privire la propunerea liderului părţii ungare, Râkosi, adresată Bucureştiului, de transfer „secret“ a unei părţi a Transilvaniei, vezi Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), Document 216, pp. 799-804; ASB, CC al PCR, Relaţii Externe, dosar IV/1945, f. 100-111. Cu privire la insistenţa părţii ungare, din 1956, de acordare a unei autonomii teritoriale Transilvaniei, vezi Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), Document 27, pp. 219-220; ASB, CC al PCR. Cancelarie, dos. 171/1956, f.2-16; Lungu şi Retegan (1996), pp. 166-180.

Această campanie lungă de un deceniu şi-a lăsat amprenta asupra sistemului educativ din Ungaria, astfel că populaţia generală, dar şi mulţi reprezentanţi ai elitelor de la Budapesta credeau în suferinţele fraţilor lor din România şi în calculele oficiale ale Ungariei, care exagerau adesea numărul etnicilor maghiari cu mai bine de 100%. Budapesta, de exemplu, a insistat asupra unei estimări oficiale „conservatoare”, în jurul a 2 – 2, 5 milioane de persoane, în vreme ce organizaţiile maghiaro-americane pretindeau că cifrele s-ar situa între cel puţin două milioane până la mult peste trei milioane.[172] Abia la un deceniu după căderea comunismului, Budapesta a recunoscut oficial că metodele sale de calcul fuseseră eronate, că statisticile de recensământ ale românilor erau „practic corecte” şi că la sfârşitul anilor 1980 erau un milion şi jumătate de etnici maghiari în România.1

Totuşi, până la această recunoaştere în surdină, simpla citare a datelor oficiale ale recensămintelor româneşti era descrisă de Budapesta – şi acceptată de analiştii occidentali – ca fiind o confirmare a faptului că Bucureştiul nega etnia reală a cel puţin câteva sute de mii, dacă nu cumva milioane de maghiari din România. Făcând trecerea de la politica oficială la situaţia deja acceptată în perioada interbelică, aceste distorsiuni au fost preluate în sistemul de convingeri al comunităţii emigranţilor unguri

172 Un raport de informaţii care a parvenit Consiliului NATO în aprilie 1978 menţiona că cercurile de emigranţi insistau asupra unei populaţii de 2,5-3 milioane de etnici maghiari. Vezi raportul şefului securităţii de stat ungare cu privire la raportul de informaţii britanic prezentat Consiliului NATO, A magyar kisebbseg helyzete Româniâban: ujabb megprâbâltatâsok. [Situaţia minorităţii maghiare din România: alte vicisitudini], 1 iulie 1978, BM KI miniszteri iratok 1978/ 96. l-a-776 in Bela Revesz, „Out of Romania!’ Reasons and Methods as Reflected in State Security Documents 1987-1989“, Regio - Minorities, Politics, Society, voi. 11 (2008), pp 16-19. Cu privire la insistenţa ministrului de externe ungar că cifra vehiculată, de cel puţin două milioane de etnici maghiari, ar fi o „subestimare“, vezi Andre Liebich, „Minorities in Eastern Europe: Obstacles to a Reliable Count“, REFER, Voi. 1, No. 20, 15 May 1992, p. 38.

din Occident.[173] Unitatea de opinie între oficialii maghiari şi organizaţiile maghiaro-americane s-a dovedit extrem de convingătoare pentru analiştii din SUA.[174]

A existat o scurtă perioadă de acalmie în campania care acuza oprimarea minorităţilor în România, după revolta din Ungaria, din 1956. În acest răstimp liniştit, brutalitatea „normalizării” realizate de Kádár a fost considerată de maghiaro-americani atât de revoltătoare, încât au refuzat să ofere orice tip de asistenţă regimului de la Budapesta, considerat încă ilegitim în plan internaţional. În consecinţă, în 1958, Kádár a renunţat public la orice pretenţie privind Transilvania şi la cerinţele sale anterioare de autonomie teritorială.[175]

5 5

Campania care descria durele politici discriminatorii româneşti faţă de minorităţi a fost relansată la nivelul Congresului SUA, după ce regimul Kádár a fost recunoscut oficial de guvernul SUA, în 1963. În consecinţă, una dintre perioadele majore de liberalizare din România a fost

---

173 Vezi, de pildă, Hatâron Tuli Magyarok Hivatala [Biroul Guvernului Ungar pentru Minorităţile maghiare din străinătate], Rapoarte despre situaţia maghiarilor, „The Situation of Hungarians in Romania in 2006“, www.hhrf.org, accesat pe 17 iulie 2006. Conform fostului site al Biroului Ungar pentru Minorităţile din străinătate, existau 1 400 000 de etnici maghiari în România în 2002, în vreme ce aproximativ 100 000 au plecat după 1989. Biroul nota că „trebuia să se renunţe“ la „iluzia“ unei prezenţe maghiare de peste două milioane de persoane. Institutul Teleki din Budapesta nota şi că mult discutatul recensământ din 1977 din România oferea de fapt o imagine „rezonabil autentică“ referitor la dimensiunile şi localizarea minorităţii etnice maghiare, dar susţinea că, în 1989, în România s-ar fi aflat aproximativ 1,8 milioane de etnici maghiari. Arpâd Varga E., Hungarians in Transylvania Between 1870 and 1995, Documentul ocazional nr. 12, Fundaţia Lâszlo Teleki, Budapesta, martie 1999.

174 Jorg K. Hoensch, A History of Modern Hungary: 1867-1994, New York, Longman, 1996, p. 274.

175 Totuşi, aceasta nu înseamnă că Budapesta a încetat să creioneze pentru România o imagine de duşman, la nivel popular. Vezi, de pildă, Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), Document 80, pp. 547-562 şi Document 81, pp. 565, 572-578, 586-601.

răstălmăcită, pe tărâm american, ca una dintre cele mai represive, aşa încât Congresul SUA a adoptat o rezoluţie cu privire la „practicile discriminatorii ale guvernului României”.1 în plus, Congresul a sponsorizat crearea unei bibliografii a *Ungurilor din România* şi *Transilvania*, finalizată în 1969, care a avut grijă ca perspectiva maghiară să fie dominantă în orice abordări americane oficiale ale diferendului maghiaroromân, vreme de decenii.[176][177]

În schimb, în aceeaşi perioadă, ambasadorul Ungariei în România raporta exact contrariul; cultura maghiară devenise înfloritoare datorită noii linii naţionale adoptate de Bucureşti.[178] Această părere era împărtăşită şi de unul dintre cei mai sofisticaţi ambasadori americani trimişi vreodată în România, fostul şef al serviciului de analize pentru Blocul sino-sovietic, William Crawford. Aşa cum

---

176 Rezoluţia 288 a Camerei Reprezentanţilor, depusă pe 24 martie 1965 de EdwardJ. Patten (NJ), membru în Camera Reprezentanţilor.

177 A 91 -a întrunire a Congresului, Prima sesiune, Documentele Camerei nr. 91 -134, Biblioteca Congresului, Hungarians in Rumania and Transyhania: A Bibliograpkical List of Publications in Hungarian and West European Languages Compiled Jrom the Holdings of the Libraiy of Congress, de Elemer Bako şi William Solyom-Fekete, Washington, US Government Printing Office, 1969. Patten stipula că bibliografia avea să conţină lucrări „ale unor autori unguri sau occidentali care au scris despre istoria, cultura, economia şi etnologia populaţiei maghiare din România şi, în special, din Transilvania“, care să „servească la susţinerea Rezoluţiei Camerei Reprezentanţilor 288 şi altor documente similare“. La fel, următoarele prezentări au fost incluse în Documentele Congresului dintre martie 1965 şi martie 1966: „Condamnarea persecuţiilor româneşti la adresa minorităţii maghiare“, „Discriminarea minorităţii maghiare din România“, „Discriminarea maghiarilor din România“.

178 în perioada 1964-1968, ambasadorii succesivi ai Ungariei în România au raportat o tendinţă de liberalizare generală, o libertate mai mare şi oportunităţi sporite de exprimare culturală pentru etnicii maghiari. Vezi rapoartele pentru anii 1963-1968 prezentate în Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, Andrea Varga, Maghiarii din România (1956-1968). Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare, Cluj-Napoca, CRDE, 2003, şi în special documentele 110, 112 115, 123, 128-129, 131, 133-134, 136-137, 140-141, 143-146, 148-149.

avea să afirme ambasadorul Crawford în faţa Congresului, mai târziu:

Nu am ştiinţă de nicio faptă care să poată fi acuzată de discriminare crasă sau de „genocidul cultural” acuzat de unele grupuri americane. Maghiarii din Transilvania au avut şi au oportunităţi serioase pentru activităţi culturale şi educative în limba maghiară, iar impresia mea este că minoritatea maghiară continuă să o ducă nici mai bine, nici mai rău, decât, să zicem, orice alt grup din România.1

Casa Albă şi Departamentul de Stat au verificat riguros acuzele de discriminare a maghiarilor. Totuşi, acest lucru nu pare să se fi întâmplat şi în cadrul comunităţii de informaţii din SUA, care a adoptat ideea unei politici intenţionate a românilor de discriminare a maghiarilor drept componentă plauzibilă a unei reafirmări naţionaliste – fără verificări serioase. Astfel, de exemplu, buletinele *Intelligence Estimates* din 1964 şi 1966 consideră că aceste acuzaţii ar reflecta politicile şi practicile curente:

Deja se fac simţite fricţiuni în relaţiile dintre regimurile comuniste ale Ungariei şi României, cu privire la modul în care este tratată minoritatea maghiară din Transilvania.[179][180]

Regimul din România continuă să se confrunte cu o serioasă problemă a minorităţii maghiare din Transilvania. Încercările de „românizare” a celor 1, 6 milioane de

---

179 Mărturia Ambasadorului William Crawford, Hearing before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means; A 94-a întrunire a Congresului, Sesiunea a II-a, 14 septembrie 1976, Washington, D.C., US Government Printing Office, 1976, pp. 54-55. Ambasadorul Crawford a fost şeful departamentului de analize pentru întregul Bloc communist între 1958 şi 1961, trimis special şi ambasador în România, în 1962-1965, iar apoi a devenit consilierul pe probleme de securitate internaţională al comandantului Comandamentului Suprem Aliat în Europa (SACUER - Supreme Allied Command Europe) aparţinând NATO. Judecăţile sale se bazau pe informaţii contextuale pe care puţini alţii le deţineau.

180 Changing Patterns In Eastern Europe, 22 iulie 1964 (declasificat 15 iulie 1993), p. 9. Dimpotrivă, Kâdâr era înfăţişat ca exploatând „sentimentul naţional“ în moduri mai puţin distructive. Op. cit., p. 7.

maghiari au dus la o antipatie susţinută faţă de regim în rândurile populaţiei minoritare, încă din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, ducând la fricţiuni continue între guvernele Ungariei şi României, pe această temă.[181]

O campanie încă şi mai agresivă care invoca nu doar politici de asimilare forţată, ci şi genocidul şi o asemănare între conducerea acestui regim şi cel al lui Hider, saturată cu aluzii la Holocaust, a fost lansată în SUA la începutul anilor 1970 şi urmată cu o vigoare considerabilă în timpul audierilor în faţa Senatului şi a Camerei, cu privire la statutul României de cea mai favorizată naţiune – care i-a fost acordat pentru prima dată în iulie 1975.1 Aceste acuzaţii difereau atât de mult de aprecierile administraţiei prezidenţiale a Statelor Unite şi de observaţiile la faţa locului ale personalului ambasadei SUA în România, încât au fost iniţiate câteva anchete oficiale[182] şi, aşa cum se întâmplă în majoritatea cazurilor de dezinformare, acuzaţiile s-au dovedit false, după ce au fost supuse unor verificări riguroase.

Echipa comună de investigaţii, condusă de personalul ambasadei SUA staţionat în Budapesta, a conchis în 1975

---

181 Anti-Communist Resistance Potenţial In The USSR And Eastern Europe (NIE 11-66), 27 ianuarie 1966 (declasificat 19 noiembrie 1999), pp. 10-11. Buletinul Estimate percepea, în reafirmarea independenţei României, un element şovin plauzibil, dar neverificat, descriind-o drept un lucru care ar fi „stimulat sentimente antiruseşti şi un naţionalism românesc“ şi care ar fi presupus „un iredentism românesc faţă de Basarabia (acum, parte a RSS Moldovenească)“ care ar fi creat „fricţiuni“ în relaţiile sovieto-române.

182 Federaţia Americano-Ungară s-a opus acordării clauzei încă de la început, motivând un pretins „genocid cultural“ al României faţă de minoritatea maghiară. Vezi remarcele lui Michael Szasz şi Zoltan Beky din timpul audierilor în faţa Subcomitetului pentru comerţ al Comitetului pentru căi şi mijloace din 7 mai 1975, şi din audierile Subcomitetului pentru Finanţe al Senatului, din 8 iulie 1975. Senatul a aprobat acordarea clauzei Naţiunii celei mai favorizate României, prin vot, cu un scor de 88-2, iar Camera Reprezentanţilor a votat la fel (355 la 47). Pe unele dintre pancartele din timpul demonstraţiei din 26 mai 1976 stătea scris „Românii sunt succesorii fascist-comunişti ai lui Hitler şi Stalin“ şi „Ceauşescu este un Hider comunist“.

nu doar că drepturile existente în România comunistă erau împărtăşite în mod egal de minoritatea etnică maghiară din Transilvania şi că nu existau semne ale unei discriminări sau asimilări forţate oficiale, şi cu atât mai puţin un „genocid”, ci şi că practicarea religiei era, în această ţară, mai liberală chiar decât în Ungaria.[183] Conform ambasadei SUA din Ungaria:

Am comparat notiţele cu cele ale adjunctului Misiunii Diplomatice a Marii Britanii la Budapesta, care a făcut recent o vizită în regiune împreună cu omologul său de la Bucureşti. El este de acord că situaţia minorităţii maghiare din România, deşi moderat opresivă, nu este mai rea decât cea a majorităţii... Cu toate că politica românească de asimilare treptată a minorităţilor implică un anume grad de discriminare, sursa din Marea Britanie nu a identificat nicio dovadă a folosirii forţei sau a coerciţiei. De fapt, el a pretins că, în ciuda politicii de asimilare, datele oficiale ale României cu privire la populaţia de origine maghiară arată o creştere constantă a acesteia.

Reprezentantul Marii Britanii afirmă că Bisericile sunt mai libere în România decât în Ungaria şi îl citează pe episcopul calvin din Transilvania, care ar fi declarat că „ne

183 Hungarian Minority in Romania, Ambasada Americană la Budapesta, 7 iunie 1975, Margaret P. Grafeld, Document declasificat şi făcut public de biroul EO Systematic Review al Departamentului de Stat al SUA, 6 iulie 2006, pp. 2-3, NARA, http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=106853&dt=2476&dl=1345. Cu privire la infiltrarea în rândurile clerului a unor elemente din securitatea de stat ungară, vezi Stefano Bottoni, „A Special Reladonship: Hungarian Intelligence and the Vatican (1961-1978)“ în NKVD/KGB Activities and its Cooperation with Other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945-1989, Bratislava, Institutul pentru Memoria Naţională, 2008, pp. 147-176 ; Edward E. Plowman, „Code Name Pecsi: Secret Police Records Reveal that the Former [Hungarian] President of the Lutheran World Federation was a Communist Secret Agent“, World Magazine, 11 noiembrie 2006, www.worldmag.com ; Interviul lui Tormod Engelsviken în VartLand (Oslo), 5 octombrie 2006; Soviet Religious Propaganda: Apparatus and Operations, Biroul pentru Analize Sovietice în coordonare cu Direcţia de Operaţiuni şi Biroul Federal de Investigaţii, 1 februarie 1990 (declasificat 17 aprilie 2002), pp. 38-40, 60-62, CIA.

bucurăm de libertate în România exact atâta câtă este ea”. Ataşatul de presă al ambasadei a observat, de două ori în ultimele 12 luni, că bisericile de limbă maghiară din Transilvania erau pline ochi.

Colegul nostru britanic a afirmat că minoritatea maghiară din România nu-şi doreşte neapărat să devină obiectul unui interes crescut din partea Budapestei, mulţi temându-se că acesta nu le-ar fi deloc util, ba dimpotrivă, ar putea să le înrăutăţească situaţia.

5 5

Ungurii discută despre dificultăţile minorităţii maghiare din România în termeni întrucâtva emoţionali. Atitudinea lor pe această temă a împiedicat ca relaţiile ungaro-române să fie mai strânse decât sunt acum. Ei subliniază cu plăcere că în Ungaria există o mai mare libertate individuală şi un standard de viaţă mai ridicat decât în România.1

5

Campania care se referea la un „genocid cultural” şi un „etnocid” român împotriva minorităţii maghiare din Transilvania nu a scăzut în intensitate ca urmare a anchetei realizate de Departamentul de Stat al SUA. Dimpotrivă, a fost dublată de reclame pe câte o pagină întreagă plasate în *New York Times* şi de un lobby accentuat (şi eficient) pe lângă Congresul SUA.[184] Fiecare nouă demitizare era contrabalansată de afirmaţii despre situaţia care s-ar afla „într-un serios declin” de la ultima investigaţie, o poziţie mereu plauzibilă, în special atunci când şi alte elemente ale bunăstării generale se află în declin. Iar toate acestea erau acompaniate de afirmaţii că anchetatorii din SUA – trimişi de Departamentul de Stat sau de Congres – erau naivi şi că informaţiile „de încredere” nu puteau fi oferite decât de sursele ungare, pentru că politicile româneşti de discriminare şi genocid

184 Ibid. Vezi şi Hearing before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means; 94th Congress, Second Session, September 14 1976\ Washington DC, US GPO, 1976, pp. 54-55; Barnes (2001), p. 72.

„nu se pretează la observaţie la faţa locului, în special nu din partea unor delegaţii occidentale extrem de expuse, ai căror paşi sunt atent urmăriţi, fie pe faţă, fie pe ascuns”.1

Dar când aceleaşi teme de discuţie au apărut într-o revistă ştiinţifică serioasă, în decembrie 1977, specialiştii americani implicaţi în continuarea observaţiilor directe asupra grupurilor etnice din România au demontat aceste acuzaţii, dovedind că sunt doar incitări la ură etnică.[185] Profesorii au indicat faptul că articolul „academic” era „remarcabil de asemănător în conţinut şi formă cu reclamele politice plătite şi cu pliantele distribuite pe străzile din New York în timpul demonstraţiilor antiromâneşti” şi că referirile precise la „statisticile guvernului român”, la „decretele legi” şi la studiile străine au derivat toate din aceleaşi reclame politice plătite.[186] Sub nicio formă, au declarat ei, nu putem caracteriza „atmosfera din comunitatea maghiară din România drept una de opresiune gravă”.1

Analiza relaţiilor maghiaro-americane – sau a relaţiilor dintre minoritatea maghiară şi majoritatea română – era în mod deosebit susceptibilă la prejudecăţi cognitive de atribuire (cea fundamentală, autoatribuirea şi efectul de halou). Acestea au fost construite pe baza vechiului şovinism imperial ungar şi înserate intenţionat în sistemul educativ din Ungaria după Primul Război

---

185 Mărturia lui Laszlo Hamos, şeful Comitetului pentru Drepturile Omului în România/ Fundaţia Ungară pentru Drepturile Omului în Extension of the President’s Authority To Waive Section 402 (Freedom of Emigration Requirements) Of The Trade Act Of 1974, Hearing Before The Subcommittee on International Trade On The Committee On Finance, United States Senate, A 96-a întrunire a Congresului, Sesiunea a II-a, 21 iulie 1980, Washington, US GPO, 1980, p. 91.

186 Romanian Research Group (1979), p. 135. Membrii grupului erau profesorii universitari Sam Beck, John W. Gole, David Kideckel, Marylin McArthur, Steven Randall şi Steve Sampson de la Universitatea din Massachusetts. Sam Beck este în prezent profesor la Universitatea Corneli, John Cole este profesor emerit la Universitatea din Massachusetts, David Kideckel predă la Universitatea Central Connecticut, iar Steve Sampson, la Universitatea Lund din Suedia.

Mondial, ca parte a strategiei revizioniste a Budapestei faţă de Transilvania. Americanii de origine maghiară – în anii 1970, următorii pe lista celor mai numeroşi în cadrul comunităţii de analişti din serviciile de informaţii specializaţi pe problemele Europei de Est şi ale Balcanilor, după americanii de origine poloneză – erau astfel vulnerabili îndeosebi la „efectul de halou”, prin care analiştii tind să-şi perceapă prietenii într-o lumină pozitivă şi duşmanii – sau duşmanii prietenilor – într-o lumină negativă.

Era aceeaşi problemă ca în cazul analiştilor din Orientul Mijlociu care studiau conflictul israeliano-arab. Până şi comportamentele „indiscutabil prietenoase” tind să fie minimalizate, ca datorându-se unor „influenţe şi constrângeri ale mediului” şi, prin aceasta, riscând să fie inversate la cea mai mică ocazie, în vreme de „duşmanului” i se neagă „responsabilitatea (ori creditul) pentru ceea ce a făcut”, fiindcă „predispoziţia sa de a acţiona într-un mod neprietenos rămâne aceeaşi”, cu riscul de a se manifesta îndată ce constrângerile sunt ridicate.[187] Dimpotrivă, comportamentul neprietenos este anticipat şi, drept urmare, tinde să fie acceptat fără a mai fi supus unor verificări riguroase.[188]

În această privinţă, este demn de notat faptul că şeful de operaţiuni al Diviziei pentru Europa de Est/Uniunea Sovietică a CIA din perioada Revoluţiei din România era un imigrant ungur, la fel ca analistul CIA însărcinat cu problemele

---

187 Romanian Research Group (1979), p. 135.

188 Astfel, de exemplu, unii dintre cei mai de seamă specialişti pe Europa de Est proveniţi din Ungaria au eşuat de multe ori în încercarea de analizare a comportamentului românilor şi au preluat acuzele de „genocid cultural“ în lucrările lor, fără să le mai verifice serios (sau deloc). Vezi, de pildă, George Schopflin, „Transylvania: Hungarians under Romanian Rule“ in Lote, et. al. (1980), pp. 129-130 şi Ivan Volgyes, The Reliability of the Warsaw Pact Armies, Durham, Duke University Press, 1982, pp. 82-83.

României.1 Merită observată de asemenea experienţa primului şef al serviciului de informaţii externe al României, când a încercat să stabilească o legătură cu serviciile de informaţii din SUA. După întâlnirile inaugurale cu personalul CIA şi FBI care se ocupase de România şi de restul regiunii, în 1993, şefului serviciului de informaţii externe i-au fost înmânate 21 de cărţi de vizită ale interlocutorilor, dintre care unsprezece erau analişti cu nume maghiare (pe respectivele cărţi de vizită nu existau nume care puteau fi identificate drept româneşti).[189][190]

---

189 Povestea din spatele evenimentelor reliefează vulnerabilitatea CIA la astfel de prejudecăţi cognitive (în special în domenii de interes secundar sau terţiar pentru securitatea SUA). Şeful de operaţiuni al Diviziei de Sud-Est, Steven Weber, a fost acuzat de un fost ofiţer CIA că ar fi fost o cârtiţă şi că ar fi avut o relaţie amoroasă cu şefa care se ocupa de România, de origine maghiară. Despre ea s-a spus că ar fi fost implicată ulterior într-o relaţie similară cu un fost şef al serviciilor de informaţii ungare. Vezi, de pildă, „CIA Fears 2nd Agent Was A Mole“, The Washington Times, 2 mai 1994; Tim Weiner, „C.I.A. Officer’s Suit Tells Tale of Betrayal and Disgrace“, The New York Times, 1 septembrie 1996; Mark Riebling, Wedge: From Pearl Harborto 9/11, New York, Touchstone, 1994, p. 446; Milton Bearden and James Risen, The Main Enemy: The Inside Story of the CIA’s Final Showdown with the KGB, Toronto, Presidio Press, 2003, pp. 369, 384.

190 Interviu al fostului şef al of Serviciului Român de Informaţii Externe (SIE), generalul Ioan Talpeş, cu autorul, 14 iunie 1993. Vezi şi interviul cu generalul Talpeş, „Un grup, cu o clară dependenţă estică, a încercat împiedicarea integrării României în NATO“, Independent (Bucureşti), 18 ianuarie 2008, pp. 6-7. CIA şi-a stabilit prima legătură oficială în cadrul Blocului sovietic cu serviciul de informaţii maghiar, în toamna anului 1989. Alte legături au fost iniţiate apoi cu Polonia şi Cehoslovacia, în primăvara anului 1991, iar mai târziu, în toamna aceluiaşi an, şi cu serviciul de informaţii din Bulgaria. Spre deosebire de acestea, relaţia CIA cu serviciul român de informaţii a „rămas minimală şi încordată“, dat fiind că şeful misiunii CIA la Bucureşti, Harold James Nicholson, sfătuia cu insistenţă să nu se ajungă la legături mai strânse. Deşi Nicholson a continuat să facă lobby împotriva unor relaţii mai strânse după ce s-a întors în Langley, la finele lui 1992, Talpeş a reuşit să îl şunteze şi să iniţieze legături de lucru între CIA şi SIE, în mai 1993. Un an mai târziu, s-a descoperit că Nicholson era agent dublu sovietic, lucru care a condus la arestarea sa, în 1996. Insă chiar şi în 1996, în

Inducere în eroare şi dezinformare: România, cal troian sovietic în februarie 1956, la două luni după jenanta excludere a fostului adjunct al şefului Securităţii de Stat sovietice, generalul Epişev, de la cele două ore de discuţii publice dintre Gheorghe Gheorghiu-Dej şi trimisul Thayer, care au avut loc la ambasada Iugoslaviei, ambasada SUA a intrat în posesia a ceea ce a considerat a fi un noroc chior pentru serviciile de informaţii – un plan care descria cum toate actele de sfidare ale României ar fi fost doar o faţadă, ascunzând rolul Bucureştiului de cal troian sovietic destinat a atragă populaţia Occidentului pe calea comunismului.1 „Calul troian România” a oferit o modalitate convenabilă de a explica aproape orice gest, iniţiativă sau realizare neaşteptată, care contravenea politicii sau preferinţei Kremlinului, ca parte a unui „megacomplot sovietic”, confirmând pe deplin prejudecata cognitivă conform căreia România era „cea mai puţin capabilă” să înfrunte Moscova. Conform acestei direcţii de dezinformare, fiecare ciocnire majoră româno-sovietică în care Bucureştiul a reuşit să smulgă Moscovei o mai mare libertate şi un mai accentuat control naţional era de fapt un element atent orchestrat al unei operaţiuni la adresa Occidentului – o operaţiune care cerea „mereu noi tentative de consacrare fermă a mitului independenţei

---

ciuda unor relaţii extrem de fructuoase care datau din 1993, existau anumite segmente din comunitatea de informaţii din SUA care continuau să considere serviciul român drept ostil. Vezi, de pildă, Raymond L. Garthoff, The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War, Washington, D.C., Brookings Institute, 1994a, p. 618, nota de subsol 187; Bearden şi Risen (2003), pp. 418-421; Tim Weiner, „Spy Suspect Seemed Like the Best and the Brightest“, The New York Times, 19 noiembrie 1996; Joint CIA-FBI Press Release OnArrest Of Harold James Nicholson, comunicat de presă, 18 noiembrie 1996, ora 15.00. Deşi Nicholson a picat acea parte din testul cu detectorul de minciuni în care fusese întrebat dacă se aflase în contact cu servicii de informaţii externe după 1990, dovada pentru condamnarea sa a reprezentat-o un şir de plăţi făcute de la sosirea lui în Malaisia, în 1994. Este neclar dacă activităţile lui Nicholson din perioada cât a fost şeful biroului de la Bucureşti, între 1989-1992, s-au aflat sub investigaţie.

României”.[191][192]

Astfel, eforturile Bucureştiului de înlocuire a directorilor sovietici care controlau industria şi economia României, lansate la nici 48 de ore după moartea lui Stalin, în 1953, şi iniţiativa de a dizolva „întreprinderile comune” sovietice (sovromurile) – lucruri care au stârnit protestele lui Hruşciov şi pe a căror temă autorităţile sovietice au continuat să discute în contradictoriu cu România până spre mijlocul anilor 1960 – au fost prezentate ca o mişcare de inspiraţie sovietică, menită să păcălească Occidentul.[193] „Norocul chior” din februarie 1956 prevedea chiar o posibilă retragere a trupelor sovietice – subiect pentru care relaţiile sovieto-românie fuseseră îngheţate între august şi noiembrie 1955 – în sprijinul operaţiunii Calul Troian.1 Aspectele mai naive (dacă nu rizibile) ale planului – de exemplu, pretenţia că scopul său era acela de a face din România „o «vitrină» a comunismului în încercarea de a le arăta occidentalilor că sistemul comunist era

---

191 NARA, Record Group 59, Decimal File 766.00/2-1456, No. 233, AmLegatdon, Bucharest, to Department of State, 14 February 1956. Acest raport al Legaţiei Americane la Bucureşti către Departamentul de Stat a fost trimis prin ataşatul SUA la Bucureşti, în perioada cât Thayer a fost ministru plenipotenţiar. US Attaché Report, februarie 1956. Este citat drept „o lovitură“ de informaţii - adică o informaţie credibilă - în Sergiu Verona, Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania 1944-1958, Durham, Duke University Press, 1992, p. 149.

192 Ibid.

193 Pe 7 martie 1953, Gheorghiu-Dej a afirmat în faţa Biroului Politic că directorii sovietici „trebuie să predea funcţiile pe care le-au deţinut până la acest moment unor reprezentanţi ai ţării noastre“. ANIC, Bucureşti, România, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 20/1953, f. 2; Mihai Retegan, In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968, Iaşi, Center for Romanian Studies, 2000, p. 18. Conform lui Hruşciov, „pentru români, termenul «SOVROM» era o înjurătură“, ei neputând nici măcar suporta să „rostească cuvântul SOVROM“. Când Gheorghiu-Dej a rostit acest cuvânt, el a facut-o „cu o expresie supărată, cum faci când înjuri“. Serghei Hruşciov, editor, Memoirs of Mkita Khrushchev: Statesman, 1953-1964, Volum 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007, pp. 389, 705.

funcţional şi, astfel, să promoveze scopul final al comunismului internaţional” –, au fost uşor trecute cu vederea, dat fiind că esenţa planului confirma lucrurile deja bănuite sau „ştiute” a fi adevărate.

Raportul sublinia că „partea cea mai importantă a acestui plan” era aceea de a „spori prestigiul României peste graniţă” (cu scopul de a o transforma într-o „vitrină a comunismului” atrăgătoare pentru occidentali).[194] Astfel, fiecare plus de prestigiu internaţional al României devenea „dovada” unor operaţiuni ostile, iar comportamentele sau politicile altminteri admirabile (din punctul de vedere al SUA), care duceau la aceste plusuri de reputaţie, trebuiau să fie interpretate ca dăunătoare în secret intereselor occidentale. În acest mod, românii nu puteau face nimic util, cel puţin nu după părerea acelor „illuminaţi” conştienţi de motivaţiile sumbre din spatele oricărei

---

194 Conform relatărilor româneşti: „Hruşciov s-a ridicat în picioare, a început să strige că până acum ne fusese foarte bine sub aripa ocrotitoare a Uniunii Sovietice, dar că acum vrem să zburăm, că nu mai suntem mulţumiţi de protecţia acordată de Uniunea Sovietică, că ne-am transformat în naţionalişti, antisovietici etc. S-a enervat şi a plecat la aeroport. Dej nu i s-a alăturat. După plecarea lui Hruşciov, relaţiile cu Uniunea Sovietică s-au răcit. Din august până în noiembrie au încetat cu totul, în special în ceea ce priveşte chestiunile de partid, fiind luate în considerare doar problemele de stat“. Interviu cu fostul lider din Partidul Comunist, Gheorghe Apostol, realizat de Ioan Scurtu şi Virginia Călin, 20 octombrie 1995, pentru Departamentul de Istorie Orală, Societatea Română de Radiodifuziune [Caseta C. 167, Documentul 868] în Constantin Hlihor şi Ioan Scurtu, The Red Army in Romania, Iaşi, Center for Romanian Studies, 2000, pp. 251-251; Memorandumul discuţiei dintre Emil Bodnăras fi ambasadorul Harry G. Barnes, Jr, în Munteanu (2002). în varianta din 2007 a memoriilor sale, Hruşciov abia dacă mai aminteşte de criza sa de furie, menţionând că „a fost luat prin surprindere“ şi „a răspuns tăios“. Hruşciov (2007), p. 705. Totuşi, în varianta din 1970, el recunoscuse că ar fi avut o reacţie mai emoţională: „Trebuie să mărturisesc că reacţia mea iniţială la sugestia lui nu a fost una raţională. Am mers chiar până acolo încât mi-am pierdut cumpătul. «Ce vrei să spui? Cum poţi să ceri aşa ceva?»“ Khrushchev Remembers■ Cu introducere, comentarii şi note de Edward Crankshaw, tradusă în engleză şi redactată de Strobe Talbott, Boston-Toronto, Litde, Brown And Company, 1970, pp. 513-515.

performanţe aparent meritorii. Iar când totuşi făceau ceva bun şi util, o făceau fie fără să-şi dea seama, fie temporar, pentru că erau constrânşi în acest sens de factori externi sau de circumstanţe.

În anii 1950, nu par să fi existat rapoarte cu privire la operaţiunile de „sporire a prestigiului” pentru niciunul dintre celelalte state est-europene membre ale Pactului de la Varşovia. Oricum, probabilitatea unor operaţiuni de sporire a prestigiului a devenit o constantă în evaluările comunităţii de informaţii din SUA cu privire la politicile şi comportamentul României – adesea listată ca prima dintre cele posibile – şi a rămas astfel chiar şi după ce Bucureştiul a făcut destul dovada naturii autentic independente a acţiunilor sale, la mijlocul anilor 1960 – creând o legătură inexorabilă între aceste evaluări şi ipoteza calului troian.1 Indiferent cât de străvezie ni se pare astăzi acuzaţia că România avea să momească popoarele occidentale spre comunism prin performanţa sa deosebită, la vremea aceea şi în circumstanţele respective – semne îngrijorătoare ale unei evoluţii independente care apăruseră, în acea primăvară, în Polonia şi Ungaria – era suficientă pentru a-l convinge pe trimisul special al SUA, Robert Thayer, să uite de experienţa sa directă cu Gheorghe Gheorghiu-Dej şi de repetatele întâlniri cu miniştrii şi miniştrii adjuncţi români în cursul următorilor

ani.[195][196]

Astfel, Thayer a considerat lipsa de respect ostentativă a liderului român faţă de generalul Epişev (a cărui recentă destituire din calitatea de adjunct al şefului Securităţii de Stat sovietice îi era necunoscută încă) ca fiind nesemnificativă. El a relatat că fie reprezenta o procedură standard, de vreme ce şi predecesorul său, L.K. Melnikov, păţise la fel, fie Epişev era el însuşi lipsit de importanţă.[197] Convins că acţiunile româneşti erau dirijate de Moscova împotriva intereselor Statelor Unite, Thayer a sfătuit Washingtonul să nu cadă în capcana de a iniţia negocieri cu Bucureştiul şi, spre finele anilor 1950, chiar a recomandat să reducă pe cât posibil slabele relaţii existente.[198] Ca un ecou fidel al planului Calul Troian din februarie 1956, Thayer raporta, după aproape doi ani, că:

…mie îmi este evident că guvernul român este încă nerăbdător să ajungă la un acord oficial de un tip sau altul cu Statele Unite, ca o chestiune de prestigiu.

---

195 De exemplu, conform unui raport CIA cu privire la medierile românilor pe lângă conducerea portugheză, „Ceauşescu a făcut presiuni pentru relaţii mai strânse româno- portugheze, atât pentru creşterea propriului său prestigiu internaţional, cât şi pentru a încerca să oprească deplasarea radicală către stânga care ar fi dus Portugalia sub o influenţă sovietică semnificativă“. Vezi „Romania: Ceauşescu’s remarks during visit to Portugal bound to irk Moscow“ în US Intelligence Board, National Intelligence Bulletin, 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA. Tendinţa de a percepe „prestigiul“ sau alte justificări banale ca aflându-se în spatele politicilor şi poziţiilor riscante ale României a devenit tot mai obişnuită în anii 1970. De exemplu, un memoriu CIA afirma că: „Românii cultivă o «relaţie politică specială» cu Washingtonul, deoarece aceasta îi diferenţiază de ceilalţi aliaţi ai Moscovei“. World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum, 1 februarie 1977, p. 28, CIA.

196 Foreign Relations of the United States, Volum XXV, Eastern Europe, Washington, D.C., United States Government Printing Office, 1990, pp. 598, 603-604.

197 „Romanian Leader Promises Co-operation to Improve Relations with US“ în Current Intelligence Bulletin, 4 decembrie 1955, Crest, CIA.

198 Foreign Relations of the United States, Volume XXV, Eastern Europe (1990), p. 668. Vezi şi Cătănuş (2003), p. 259.

La momentul actual, guvernul român este preocupat să încerce să-şi croiască o imagine de ţară puternică şi activă, care deţine un rol substanţial în problemele mondiale şi care este total liberă şi independentă de orice influenţă externă, în special de cea a Uniunii Sovietice. Un acord cu Statele Unite ar ajuta-o considerabil în acest sens. După părerea mea, lucrurile stau, desigur, exact invers.

Eu cred că sovieticii exercită un control cu mult mai amplu şi dirijează afacerile

României mai mult decât pare la suprafaţă. Nu văd niciun motiv ca Statele Unite să ajute România în atingerea obiectivului său de a prezenta această faţadă falsă.1

Deloc surprinzător, retragerea trupelor sovietice din România a fost raportată de comunitatea de informaţii din SUA ca absolut irelevantă, fiind doar rezultatul considerentelor strategice sovietice.[199] Astfel, nu se conştientiza faptul că România iniţiase acest proces în ciuda unor obstacole considerabile şi că apoi a continuat să facă presiuni în această direcţie. Nu se observase nici contrastul dintre regimul lui Gheorghiu-Dej, care încerca să se elibereze de forţele sovietice, şi regimurile Gomułka şi Kádár, care îl îndemnau pe Hruşciov să menţină trupele sovietice în ţările lor.[200] Doar pe baza acestui lucru,

---

199 Despatch From the Legation in Romania to the Department of State, Bucharest, 9 octombrie 9, 1957, Documentul 268, în Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Volum XXV, Eastern Europe. Thayer se referă la un raport de presă de la Moscova, care confirma imposibilitatea unei independenţe autentice a României: „Harrison Salisbury, de la The New York Times, a relatat încercările naive ale oficialilor români de a prezenta toate aspectele vieţii româneşti ca fiind independente de influenţa sau comanda sovieticilor“ Telegrama Legaţiei Nr. 152 din 9 septembrie, 1957.

200 Hruşciov (2007), pp. 652, 670. Dacă memoriile lui Hruşciov, care ştiu să tragă spuza pe turta sa, pot fi crezute cu privire la acest punct, Gomulka l-ar fi sfătuit şi el să-şi păstreze trupele în Ungaria. Cu privire la insistenţa lui Kâdâr ca acestea să rămână, vezi op.cit., p. 670; Minută a întrunirii Comitetului Politic al PSMU, 16 mai 1989 - Extrase pe teme

România avea deja o relaţie privilegiată cu Statele Unite, deşi Washingtonului avea să-i ia alţi câţiva ani – şi alte reuşite ale Bucureştiului – pentru a recunoaşte acest lucru.[201]

Prejudecata cognitivă conform căreia România era „cea mai puţin capabilă să înfrunte Moscova” era acum sprijinită de un flux constant de dezinformări, cu scopul de a demonstra falsitatea independenţei României, şi punctată cel puţin o dată pe deceniu cu o dezvăluire mai detaliată a rolului-cheie al României în conspiraţia împotriva Vestului. Astfel, defectorul KGB Anatoli Goliţîn „şi-a amintit” despre „mitul independenţei române” îndată ce s-a întors în SUA în august 1963, după ce plecase în grabă în luna martie.1 Conform lui Goliţîn, acest pretins complot sprijinit de sovietici căuta să „sporească prestigiul în plan intern şi internaţional al partidului român şi al liderilor acestuia” şi să consolideze „încrederea Vestului în România ca potenţial aliat sau confident”, cu scopul de a o pregăti pentru un „rol strategic special” nespecificat, dar

---

legate de PM, 16 mai 1989, în Bekes şi Locher (2003), PHP. Cu privire la efortul României de a scăpa de trupele sovietice, vezi Lungu şi Retegan (1996), p. 148; Hlihor şi Scurtu (2000), p. 179.

201 Retragerea trupelor sovietice iniţiată de români, împreună cu poziţia sa în- întrunirile CAER şi ale Pactului împotriva unei autorităţi supranaţionale, care anunţa planul referitor la retragere, au plasat România semnificativ în faţa regimurilor din Polonia şi Ungaria, în termenii obiectivelor imediate enumerate de Operations Coordination Board: „a. Promovarea unei evoluţii paşnice a naţiunilor dominate către independenţă şi libertate internă“ şi „b. Reducerea contribuţiei naţiunilor dominate la forţa sovietică şi slăbirea frontului monolitic şi a coerenţei interne a Blocului sovietic“, Operations Coordinating Board Report: Operations Plan For The Soviet-Dominated Nations In Eastern Europe, Washington, 2 iulie, 1959, Document 18, în Foreign Relations of the United States, 1958-1960, Volumul X, Partea I, Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.

evident sinistru.[202][203]

Încă o dată, orice câştig de reputaţie pentru România era considerat dăunător intereselor SUA. şi încă o dată, orice performanţă pozitivă a României trebuia văzută doar ca o combinaţie de circumstanţe pe care Bucureştiul ar fi evitat-o, dacă ar fi putut. Iată cum a caracterizat mai târziu un analist această revenire a lui Goliţîn: „După ce, în timpul primei sale vizite în Statele Unite, şi-a demonstrat buna-credinţă”, defectorul din KGB pare acum să se fi „întors pentru a-şi duce la îndeplinire misiunea de dezinformare”.[204]

Lăsând deoparte remarcabilul lapsus care l-a împiedicat să dea pe faţă acest rol de agent secret al României în primul an şi jumătate de după dezertarea sa, acuzaţiile lui Goliţîn erau la fel de nefondate ca şi versiunea beta a acestora, din 1956.[205] Dar, ca şi planul

---

202 David C. Martin, Wilderness of Mirrors, Guildford, CT, The Lyons Press, 2003, pp. 193- 194 203-207; RichardJ. Heuer, Jr., „Nosenko: Five Paths to Judgement“, în H. Bradford Westerfield, Inside CIA’s Private World: Declassified Articlesfrom theAgency’s Internai Journal 1955-1992, New Haven, Yale University Press, 1995, pp. 379-414; Anatoli Goliţîn, New Liesfor Old: An Ex- KGB Officer Warns How Communist Deception Threatens survival of the West, New York, Dodd, Mead & Co, 1984, pp. 90, 184, 187, 190, 194.

203 Goliţîn (1984), pp. 90, 184, 187, 190, 194.

204 Martin (2003), pp. 203-204. Goliţîn a dezertat în SUA în decembrie 1961 şi a călătorit pe mare spre Marea Britanie în martie 1963, întorcându-se în august 1963. Martin notează că, deşi slabe, există dovezi circumstanţiale care ar sugera că Goliţîn fusese trimis de la bun început în vederea respectivei misiuni. Alternativ, după ce „luna de miere“ cu CIA s-a încheiat, dezamăgit şi deziluzionat, e posibil să fi fost recrutat din nou, în timpul călătoriei sale în Marea Britanie.

205 Vezi, de pildă, Martin (2003), p. 203; Goliţîn (1984), p. 194. Conform redactorilor, manuscrisul prezintă schimbări minore faţă de versiunea care le-a fost prezentată prima oară în 1968. Op.cit., p. xv. Acuzaţiile lui Goliţîn erau mai substanţiale acum, odată ce fuseseră stabilite relaţii americano-române comerciale şi diplomatice complete; era mult mai credibil ca Bucureştiul să fie acuzat de faptul că încerca să obţină beneficii concrete, economice şi diplomatice, în numele Moscovei, decât că i-ar „seduce“ pe occidentali pentru a-i conduce spre comunism.

Calul Troian din februarie 1956, el confirma prejudecata cognitivă care considera improbabilă orice sfidare românească a Kremlinului. Totuşi, insinuările lui Goliţîn cum că „falsa” independenţă a României era destinată să susţină „celelalte operaţiuni de dezinformare”, şi în special pretinsele „false” rupturi sino-sovietică, albanezo-sovietică şi iugoslavo-sovietică – la care defectorul sovietic a mai adăugat, ulterior, fricţiunea dintre URSS şi Cehoslovacia în cursul Primăverii de la Praga – au fost în pericol pe măsură ce, una după alta, fiecare a fost confirmată prin operaţiuni de informaţii şi/sau militare sovietice.1

La fel ca în cazul planului din 1956, sincronizarea „amintirilor” lui Goliţîn era extraordinar de convenabilă din perspectivă sovietică. Înşiruirea acţiunilor antisovietice în care era angajată România la momentul bruştei sale recăpătări a memoriei era impresionantă. După ce a pus capăt, în 1961, practicii de a-şi trimite ofiţerii de armată şi de informaţii pentru pregătire în URSS, România a întrerupt colaborarea informativă cu KGB şi cu celelalte organe de securitate din Pactul de la Varşovia, în perioada iunie-august 1963.[206] A încetat bruierea tuturor emisiunilor radiofonice occidentale în iulie 1963, făcând o gaură în cortina electronică de blocare a acestor transmisiuni, inclusiv către URSS.[207] Se angajase într-un proces riguros

---

206 Ibid.

207 CIA a raportat că România a „oprit bruierea frecvenţelor Vocea Americii şi Radio Europa Liberă“ pentru „a-şi îmbunătăţi relaţiile cu SUA“, lucru care a fost urmat de o propunere de „ridicare reciprocă a restricţiilor pentru călătoriile diplomatice“, de o reexaminare a „diferendelor cu Washingtonul“ şi o sugestie ca „nivelul reprezentării diplomatice în cele două capitale să fie ridicat“. Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, 9 august 1963, p. 7. Budapesta a urmat şi ea Bucureştiul, parţial* punând capăt bruierii frecvenţelor occidentale destinate populaţiei ungare, dar a continuat să participe la reţeaua sovietică de bruiere cu scopul de a bloca transmisiunile, astfel încât acestea să nu ajungă la ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia şi nici în Uniunea Sovietică. Istvan Rev, ‚Just Noise? Impact of Radio Free Europe in Hungary“, în A. Ross Johnson and R. Eugene Parta, editori, Cold War Broadcasting: Impact on the Soviet Union and Eastern Europe.

de derusificare, care includea închiderea majorităţii birourilor locale ale asociaţiei de prietenie sovieto-române (ARLUS, Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică), sursa principală a spionajului şi a recrutărilor clandestine.[208] Bucureştiul ceruse chiar, în mod repetat, retragerea reţelelor de spionaj sovietice din toate statele socialiste surori.[209] Fiecare dintre aceste acţiuni era un argument în favoarea unei legături mai strânse între România şi Occident – şi a unor provocări ulterioare la adresa controlului pe care Moscova îl exercita asupra Blocului sovietic.

Până la sfârşitul anilor 1960, fiecare dintre pretinsele rupturi invocate de Goliţîn ca servind „mitului independenţei române" se confirmase fără umbră de îndoială – ciocnirea sino-sovietică din 1969, de pe râul Ussuri, şi invazia din 1968, condusă de sovietici, oferind cele mai categorice demontări ale aserţiunilor defectorului sovietic.1 Singura acuzaţie din categoria „megacomplotului" care a supravieţuit dincolo de anii 1960 a fost, în mod paradoxal, „mitul independenţei române" – al cărei scop era, în parte, să sprijine celelalte operaţiuni de dezinformare, despre care se dovedise între timp că nu fuseseră defel operaţiuni de dezinformare.

Percepţia eronată în SUA a fost alimentată într-o mare măsură de faptul că ipoteza calului troian era la fel de plauzibilă şi de nefalsificabilă precum aceea a „opoziţiei

---

A Collection of Studies and Documents, Budapesta, Central European University Press, 2010, pp. 239-257.

208 Central Intelligence Bulletin: Daily Brief 13 septembrie 1963; William A. Crawford, interviu înregistrat de William W. Moss, 12 martie 1971, pp. 28-33, John F. Kennedy Library Oral History.

209 Pentru o descriere a modului în care s-au desfăşurat lucrurile, vezi Watts (2010), în special capitolul 8, „Shutting Down Soviet Intelligence Networks, 1956-1963", pp. 183-207. După ce i-a cerut lui Hruşciov să retragă reţeaua de spionaj sovietică din toate ţările socialiste, în iunie 1962, Bucureştiul a repetat această cerere în august 1963 şi, din nou, în iulie 1964, în cadrul unei săptămâni de întâlniri. Documentele 4, 7-8 în Watts (2013a), CWIHP.

ascunse”. Plauzibilitatea ipotezei calului troian rezida în faptul incontestabil că România rămăsese membră a organizaţiei economice comuniste (CAER) şi a alianţei militare a Pactului de la Varşovia, pe tot parcursul Războiului Rece. Iar atâta vreme cât atenţia analiştilor din SUA continua să fie concentrată în mod îngust pe elemente superficiale precum statutul de membru şi participarea la şedinţe, şi nu se îndrepta spre detaliile politicilor şi poziţiilor pe care România le susţinea sau spre impactul acestora asupra politicilor economice, externe şi de securitate ale Blocului sovietic, teoria rămânea credibilă.[210][211]

Caracterul plauzibil era întărit şi de faptul că nu existaseră concesii smulse Moscovei care nu ar fi putut fi acordate în mod liber de Kremlin pentru eventuale servicii aduse acestuia. Un plus de credibilitate a fost oferit de discrepanţa masivă dintre puterea militară şi economică sovietică, pe de o parte, şi cea română, pe de alta, de dependenţa comercială a românilor de Blocul sovietic, de izolarea geopolitică a ţării faţă de Occident şi de lunga sa graniţă cu Uniunea Sovietică. Analiştii din Statele Unite au conchis că forţa mai mare va intimida şi va triumfa – o presupunere logică, contrazisă frecvent când aplicarea în practică a forţei se confruntă cu constrângerile reale şi cu impactul diferenţiat al motivaţiilor.

A >

În plus, beneficiile pe care România le căuta pentru sine în dezvoltarea de relaţii mai «strânse cu Vestul – acces

---

210 Martin (2003), p. 203; Stephen Dorril, MI6: Inside The Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, New York, Touchstone, 2003, p. 714; Mark Reibling, Wedge, New York, Touchstone, 2002, p. 320.

211 Chiar şi atunci când un domeniu de sfidare flagrantă din partea României - cum a fost într-adevăr opoziţia română în CAER - a fost investigat de analişti, au persistat prejudecăţile cognitive şi alte paradigme interpretaţionale preexistente, domeniul fiind transformat în singura zonă de dezacord autentic sovieto-român motivată de oportunism (şi de avantaje egoiste).

la tehnologie şi la asistenţă economică, sprijin pentru iniţiativele legate de politicile externe şi de securitate, parteneriat strâns cu SUA pe baza intereselor şi încrederii reciproce şi împărtăşirea informaţiilor – puteau fi înfăţişate plauzibil ca servind stăpânului sovietic, pur şi simplu pentru că SUA nu puteau să „dea de urma banilor” din spatele Cortinei de Fier. împreună cu prejudecata cognitivă remanentă care percepea România ca fiind „cea mai puţin capabilă” să înfrunte Kremlinul şi, cândva, „cea mai supusă” comenzii sovietice, aceste elemente au făcut ca ipoteza calului troian să fie mai uşor de înţeles decât sfidarea neîncetată şi adesea riscantă a Uniunii

5? 5

Sovietice.

Ipoteza calului troian a suferit în anii 1960 o serie de lovituri serioase care, pe lângă că au confirmat că diferitele „rupturi” erau sau fuseseră cât se poate de reale, includeau şi acţiuni specifice şi uşor de verificat ale românilor, ca deschiderea de relaţii diplomatice cu Germania de Vest, în ciuda protestelor sovietice, în ianuarie 1971, refuzul de a ajuta militar clienţii sovietici sau de a întrerupe relaţiile cu Israelul în perioada Războiului de şase Zile din iunie 1967, precum şi condamnarea invaziei sovietice în Cehoslovacia, din 1968. Dar, cu toate că încasase toate aceste lovituri, ipoteza persista.

În 1976 a fost relansată, de data aceasta nu ca o lovitură a serviciilor de informaţii sau prin dezertarea unui ofiţer al KGB, ci sub forma unui articol într-o revistă academică.1 În loc să reafirme planul Calului Troian sovietic, studiul răstălmăcea toate situaţiile în care România demonstrase o admirabilă independenţă şi adoptase o poziţie percepută ca benefică intereselor SUA – reprezentând-o pe fiecare, în mod eronat, drept o manipulare românească sponsorizată de sovietici în detrimentul aceloraşi interese. Astfel, a fost negat caracterul semnificativ de sfidare al politicilor României

faţă de Uniunea Sovietică, faţă de conflictul sino-sovietic, de CAER, de Pactul de la Varşovia, fată de relaţiile cu Vestul şi faţă de politicile legate de securitatea europeană.[212] În tot cuprinsul articolului se sublinia ideea că România se prezenta incorect pentru a primi o recunoaştere nemeritată („prestigiu”) şi avantaje concrete în scopuri funeste.1

Repunând pe tapet prejudecata cognitivă a ţării „cel mai puţin capabile” să înfrunte Moscova, studiul pretindea că situaţia strategică a României – în mijlocul statelor comuniste, cu o „frontieră lungă şi vulnerabilă cu Uniunea Sovietică” – excludea din start „orice afirmare eficientă a independenţei faţă de Moscova” şi o transforma în „cel mai sigur dintre sateliţii sovietici, din punct de vedere strategic”, fără „posibilitatea de a dezerta”.[213] Excluzând astfel independenţa dintre variabilele explicative, studiul respingea ca „nerealiste” evaluările conform cărora orice regim comunist est-european „putea, în condiţiile situaţiei internaţionale din anii 1960 şi 1970, să se angajeze într-o politică autentică de emancipare şi independenţă contrară intereselor Moscovei”.[214] De vreme ce URSS nu-şi putea „permite să acorde un grad semnificativ de autonomie nici unuia dintre sateliţii săi”, era clar că „România nu se bucura de autonomie într-o măsură mai mare decât celelalte state membre ale Blocului sovietic”.[215]

---

212 Vladimir Socor, „The Limits of National Independence in the Soviet Bloc: Rumania’s Foreign Policy Reconsidered“, Orbis, voi. 20, nr. 3 (toamna 1976), pp. 701-732.

213 Pretinzând că independenţa României ar fi fost mai degrabă un exerciţiu retoric, şi nu o politică reală, autorul a insistat că Bucureştiul „se străduia intensiv să facă reclamă, în Vest, «deviaţionismului» său faţă de linia sovietică“; că astfel de rapoarte erau „furnizate în mod rutinier de surse oficiale româneşti (deşi date ca anonime) şi că n-ar fi fost susţinute de documente doveditoare“; că sfidarea din partea sa se sprijinea pe „zvonurile răspândite în Vest de diplomaţia română“ şi că imaginea sa independentă era „construită în mod elaborat, în Occident, de regimul din România“ Socor (1976), pp. 712-715, 717.

214 Op.cit., pp. 731-732.

215 Ibid.

După ce verificase în mod repetat cazurile precise de opoziţie şi impactul lor asupra politicii sovietice şi a Pactului de la Varşovia, comunitatea de informaţii din SUA a fost prea puţin afectată de această ultimă versiune a ipotezei calului troian. Totuşi, opinia academică din SUA era încă relativ susceptibilă la aceste aserţiuni, în special în rândul analiştilor sensibil la prejudecata cognitivă de corespondenţă (cum erau americanii de origine maghiară).[216] Acest tip de aserţiuni şi-a găsit ecou şi în cercurile politice conservatoare, care erau în general sceptice cu privire la existenţa unui fenomen al „comunismului naţional”, independent de controlul Kremlinului.

Încă o dată, ipoteza că România şi URSS conlucrau în secret împotriva Statelor Unite ieşise din nou la suprafaţă la momentul potrivit, într-o perioadă de tensiuni extrem de acute în relaţiile sovieto-române. În februarie 1976, la congresul PCUS de la Moscova, România a respins subordonarea faţă de politica sovietică („internaţionalism proletar”) şi a insistat asupra unor relaţii – inclusiv militare – pe baze nonideologice, cu toate statele. În iulie, şeful Statului-Major al României l-a vizitat pe preşedintele Ford la Casa Albă.1

În octombrie, Bucureştiul şi-a reiterat intenţia de a dezvolta „bune relaţii cu forţele armate ale ţărilor socialiste din afara Pactului de la Varşovia şi cu forţele armate ale altor ţări prietene”, inclusiv cu Statele Unite.[217]

216D e fapt, consilierul academic al autorului, căruia i se mulţumeşte în mod deosebit pentru criticile aduse variantei preliminare şi care, evident, a fost de acord cu premisele şi concluziile lucrării, este un cunoscut istoric american de origine ungară care a ajuns în SUA după revolta din 1956. Vezi Socor (1976), p. 701.

217 România a acordat considerabil mai multă importanţă Bicentenarului SUA decât oricare alt membru al Blocului. Personalul RAD, „East European Reactions to the US Bicentenary“, RAD Background Report/156, 7 iulie 1976b, OSA, Caseta 99, Dosarul 6, Raportul 62, pp. 1-4. Chiar şi presa poloneză şi-a concentrat în întregime atenţia pe relaţia istorică (şi viitoare) polono-americană, în loc de simbolismul independenţei americane. A se compara, de

în decurs de o săptămână, Washingtonul a propus o extindere a cooperării militare (care implica şi antrenamentul forţelor pentru operaţiuni speciale).[218] La întrunirile Pactului de la Varşovia din noiembrie şi decembrie 1976, principalele aspecte ale disputei din interiorul Blocului (de pildă cu privire la măsurile de sporire a încrederii, la standardizare şi la responsabilitatea pentru tensiunile internaţionale) au pus România în opoziţie cu toţi ceilalţi aliaţi.[219] în lumina evoluţiilor din 1976, Consiliul Naţional de Securitate al SUA şi-a revizuit planurile de contingenţă în cazul unei intervenţii militare (sau politice) sovietice împotriva României.[220]

---

exemplu, Agerpres din 3-5 iulie şi Scînteia din 4 iulie 1976 cu mediazitarea ridicolă din cotidianele ungureşti Magyar Nemzet, Nepszabadsâg, Nepszava şi Magyar Hirlap\ din 4 iulie 1976.

218 Exchange of Military Orientation Visits with Romania, 8 octombrie 1976, Margaret P. Grafeld Declasificat şi făcut public de EO Systematic Review, Departamentul de Stat al SUA, 4 mai 2006, NARA, http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid= 106853&dt=2476&dl= 1345 Primul acord militar încheiat în 1974 a fost descris de Stasi pe baza rapoartelor trimise la Bonn de ataşatul militar vest-german la Bucureşti. Vezi Raportul de informaţii „Imaginea Globală Operaţională a RSR<(12 septembrie 1978, redactat de primul adjunct al biroului Stasi, Bruno Beater, BStU, MfS, Abteilungen X 22, S. 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 320-321.

219 Vezi, de pildă, Discursurile liderilor de partid comunişti Qanos Kâdâr, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Jwkov şi Nicolae Ceauşescu), 25 noiembrie 1976; Raportul polonez asupra întrunirii CPC, noiembrie 1976; şi Raport cehoslovac asupra întrunirii CPC, noiembrie 1976, în Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP; Report on the Ninth Session of the CDM, 13 decembrie 1976, în „Records of the Warsaw Pact Committee of the Ministers of Defense, 1969-1990“, ed. Christian Nuenlist, mai 2001, PHP.

220 Contingency Study Prepared by the National Security Council Interdepartmental Working Group/Europe, Washington, nedatat, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volumul E-15, Partea I, Documents on Eastern Europe, 1973-1976. Realizat pentru preşedintele Gerald Ford, acest studiu viza posibilele reacţii de răspuns la o intervenţie sovietică „ce s-ar fi întins de la ameninţări cu acţiuni militare până la o invazie“, la un efort ceva mai „politic“ de exercitare a „unei influenţe sovietice sporite în România“ şi la o „schimbare, posibil violentă, a conducerii din România“, prin intermediul unei lovituri de

Operaţiunile sovietice de disuadare şi blocare

Pe lângă prejudecăţile cognitive, patologiile organizaţionale şi dezinformare, a mai existat un element care a afectat negativ percepţia americană asupra comportamentului României, şi anume strategia de disuadare şi blocare folosită de Moscova pentru a limita capacitatea României de a prezenta iniţiative independente şi/sau de a părăsi alianţa. Această operaţiune dublă era, pe de o parte, una de limitare a pagubelor, încercând constant să atragă România înapoi în aranjamentele de securitate (precum şi ideologice şi economice) aflate sub control sovietic. Pe de altă parte, era o operaţiune de inducere în eroare şi dezinformare, în care participarea la întruniri şi semnarea documentelor erau folosite pentru a genera „dovezi” *prima fade* ale faptului că România s-ar fi împăcat cu URSS şi ar fi devenit un supus loial Moscovei, îndepărtându-i astfel pe partenerii occidentali ai Bucureştiului şi izolându-l de sprijinul şi ajutorul pe care ei i-l acordau. Un element esenţial al acestei părţi a operaţiunii l-a constituit prezentarea eronată a poziţiei României în cazul respectivelor întruniri şi documente, astfel încât să pară că subscrie total la politica sovietică, portretizându-i în acelaşi timp pe aliaţii loiali sovieticilor ca fiind mai rebeli, deseori până la punctul în care sfidarea României era reatribuită altor membri ai Pactului de la Varşovia.

Operaţiunea respectivă de disuadare şi blocare presupunea eforturile coordonate ale Uniunii Sovietice, ale celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia şi ale altor state şi agenţii clientelare ale sovieticilor – o concentrare fantastică de personal şi de resurse instituţionale şi financiare, a cărei dimensiune, dacă ar fi fost cunoscută Occidentului, ar fi dus la o regândire serioasă a priorităţilor sovietice şi a evaluărilor strategice privind „eşalonul sudic” al alianţei. O campanie separată condusă de însăşi URSS, care implica o gamă extraordinară de

---

stat.

organe şi instituţii sovietice de la centru, din RSS Moldovenească şi din RSS Ucraineană, şi concentrarea substanţială a unor resurse umane şi financiare copioase pe parcursul ultimilor 25 de ani ai Războiului Rece, sugerează că autorităţile de la Kremlin considerau România şi comportamentul acesteia ca fiind de o importanţă strategică mult mai mare decât au crezut analiştii din SUA.[221]

Elementele operaţiunii de disuadare şi blocare nu doar că au confirmat prejudecata cognitivă conform căreia era improbabil ca România să sfideze Moscova, ci au consolidat spectrul de reprezentări generate pentru a compensa anomalia. Astfel, acţiunile întreprinse în cadrul acestei operaţiuni, deopotrivă cu dezinformarea generată de ea, au sprijinit fie ipoteza calului troian, fie pe cea a „pozei" de opoziţie zgomotoasă fără conţinut real, orientate intern, fie reflectau o independenţă reală, deşi „limitată" – în funcţie de nivelul de scepticism faţă de posibilitatea sau probabilitatea sfidării române. Date fiind

221 Vezi, de pildă, Documentele Nr. 2, „Despre măsurile privind implementarea deciziei luate de CC al PCUS Cu privire la măsurile de asistenţă acordată RSS Moldoveneşti pentru îmbunătăţirea activităţii ideologice" din 3 iunie 1968; Nr. 5, Decizia CC al CPUS „Cu privire la măsurile suplimentare din domeniul activităţii ideologice, corelate cu intensificarea propagandei naţionaliste româneşti care dăunează intereselor URSS", din 12 ianuarie 1976; Nr. 6, anexă: „Activităţile CC al Partidului Comunist Moldovenesc în legătură cu executarea deciziei CC al PCUS despre măsurile suplimentare din domeniul activităţii ideologice, corelate cu intensificarea propagandei naţionaliste româneşti care dăunează intereselor URSS"; Nr. 7 anexă: „Teme aproximative pentru intervenţiile presei, radioului şi televiziunii din republică, orientate spre neutralizarea propagandei naţionale române care dăunează intereselor URSS"; şi Nr. 12 „Despre implementarea deciziei adoptate cu privire la consolidarea bazei tehnico-materiale de transmisiuni TV şi radio din RSS Moldovenească şi reglementarea abonării la literatura şi publicaţiile din Republica Socialistă România şi la intrarea în Moldova a turiştilor şi cetăţenilor români în scopuri particulare" din 7 aprilie 1978, în Watts (2012b), la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf

numeroasele dovezi de opoziţie cu consecinţe clare, atât ipoteza calului troian, cât şi cea a „primadonei” au continuat să fie interpretări marginale. Dar ipoteza independenţei limitate s-a dovedit extrem de rezistentă ca paradigmă de interpretare „rezonabilă” şi încă afectează, chiar şi la aproape un sfert de secol după căderea comunismului, percepţia americanilor cu privire la politicile independente ale României.

În primul rând, de vreme ce toate statele operează sub anumite constrângeri în sistemul internaţional, ipoteza unei „independenţe limitate” era la fel de nefalsificabilă ca aceea a „calului troian” sau a „opoziţiei ascunse” Până şi marile puteri, în mod clar cei mai independenţi dintre actorii internaţionali, se simt obligate să-şi armonizeze politicile cu celelalte mari puteri, cu propriii lor aliaţi şi cu alţi factori de mediu – măcar pentru a evita instabilitatea permanentă şi războiul. Desigur, statele mai mici au mai multe constrângeri care le afectează acţiunile independente, derivând în principal, dar nu în totalitate, din limitările resurselor economice, politice şi militare – precum şi cele care decurg din aranjamentele colective şi alianţele din care fac parte. Niciun membru al unei alianţe nu poate pretinde cu adevărat că se bucură de o independenţă nelimitată.

În al doilea rând, ca termeni condiţionali, „limitat” şi „semi” nu au utilizare analitică. Este greu de crezut că se poate ajunge la un acord cu o privire la ceea ce trebuie inclus sau exclus dintr-o politică de „independenţă limitată”. Este incertă şi măsura în care constrângerile externe împiedică acţiunile independente în chestiuni specifice (de pildă retragerea din Pactul de la Varşovia). La fel de neclar este şi care sunt acele probleme şi/sau domenii excluse din raza de acţiune a iniţiativei independente (spre exemplu militar, de informaţii, politic sau economic). Unde este limitarea arunci când independenţa „limitată” se manifestă ca opoziţie împotriva unei măsuri susţinute de principalul agent de constrângere

la adresa respectivei independenţe?

Aceste întrebări sunt interesante în mod special în cazul României, pentru că o serie de figuri emblematice ale practicilor analitice sănătoase nu au recunoscut existenţa unor astfel de limitări în anii 1960. Astfel, William E. Grifâith nota că „Bucureştiul, în mod evident cel puţin la fel de independent faţă de Moscova ca Belgradul, părea în octombrie 1964 să se îndrepte către relaţii încă şi mai relaxate cu Uniunea Sovietică”.1 Sherman Kent, principalul susţinător al rigorii analitice în cadrul CIA şi preşedintele Biroului Naţional de Statistică la vremea aceea, descria sfidarea independentă a României ca „insolentă” şi nota: „Ca răspuns la această sfidare, sovieticii au încercat mai întâi presiuni politice, iar apoi pur şi simplu au cedat”.[222] Succesorul lui Kent la şefia Biroului Naţional de Statistică, Abbot Smith, conchidea în mod similar:

Este clar acum că – dincolo de cerinţele unei simple prudenţe – românii nu şi-au stabilit nişte limite anume cu privire la ceea ce-şi propun să facă; cei care trebuie să stabilească limitele sau măcar să încerce sunt sovieticii. Regimul Ceauşescu consideră de fapt că, din multe puncte de vedere, Uniunea Sovietică este obstacolul major în calea obiectivelor naţionale ale României şi se comportă în consecinţă.[223]

Dar sub presiunea dezinformărilor neîncetate, aproape toate analizele serviciilor de informaţii ale SUA (precum şi cele academice) subliniază la un moment sau la altul faptul că politicile României au fost doar „semiautonome”, iar independenţa, „limitată”.1 Modul în care utilizarea acestui termen derutează şi creează confuzie, în loc să clarifice lucrurile, este uşor de observat

---

222 William E. Grifîith, Sino-Soviet Relations, 1964-1965, Cambridge, MIT Press, 1967, p. 34.

223 Abbot Smith, Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe, 21 marde 1968 (Declasificat 21 martie 2001), CIA Board of National Estimates în coordonare cu Office of Current Intelligence, p. 8, CIA.

atunci când comparăm o iniţiativă independentă benignă pentru interesele sovietice a unuia dintre ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia cu condamnarea românească a invaziei conduse de sovietici în Cehoslovacia. Ambele ţări au demonstrat o înde

5

pendenţă „limitată” sau o „semiindependenţă”, în conformitate cu paradigma interpretativă în uz la acel moment, dar în ceea ce priveşte gradul de independenţă, deosebirea dintre ele este uriaşă. O astfel de terminologie condiţională stabileşte pentru comportamentul României limite acolo unde de fapt nu exista niciuna (dincolo de cele ale simplei prudenţe), practic asigurând o subestimare sistematică nu doar a intenţiei, ci şi a performanţei României.[224][225]

---

224 Utilizarea unor astfel de calificative a făcut să fie greu de sesizat deosebirea dintre politica română şi cea a celorlalte state membre ale Pactului de la Varşovia. De exemplu, la mijlocul anilor 1980, un analist a descris politica României ca fiind una aflată doar la „graniţa“ unei politici „de aliniere parţială“ - adică nici măcar de aliniere parţială - şi a făcut referiri ulterioare la „eforturile românilor de urmare a unei politici autonome“ - adică nici politică autonomă, nici urmărire a unei astfel de politici, ci mai degrabă încercarea de a urmări acest lucru. F. Stephen Larrabee, The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary East Germany, R-3190-AF, RÂND Corporation, decembrie 1984, pp. 23, 28. Vezi şi Robert L. Farlow, „Romanian Foreign Policy: A Case of Parţial Alignment“, Problems of Communism, voi. 20, nr. 6 (noiembrie-decembrie 1971), pp. 55-58; Aurel Braun, Romanian Foreign Policy Since 1965: The Polilical andMilitary Limits of Autonomy New York, Praeger, 1978.

225 Astfel, de exemplu, o ipoteză care a câştigat tot mai mult teren în anii 1970 şi 1980 susţinea că existau nişte limite foarte bine definite, dincolo de care Moscova ar fi reacţionat viguros, şi că Ceauşescu poseda „remarcabila abilitate de a încerca limitele toleranţei sovietice, prin actele sale de afişare a independenţei“. US Intelligence Board, National Intelligence Bulletin, 10 septembrie 1975, p. 14, CIA. In consecinţă, ciocnirile româno-sovietice erau, de fapt, mai puţin riscante decât păreau, pentru că Ceauşescu „era conştient de limitele toleranţei sovietice“. „USSR-Romania: Ceauşescu ’s New Challenge“ în secţiunea de analize speciale, National Intelligence Daily 14 ianuarie 1979, p. 16, CIA. Spre mijlocul anilor 1980, afirmaţiile potrivit cărora ar fi existat

Şi poate că nu există o manifestare mai sinceră şi o dovadă mai clară a totalei independenţe faţă de politica sovietică şi cea a Pactului de la Varşovia, decât atacul direct sau trădarea acelei politici. Aşa cum le explica liderul sovietic Leonid Brejnev celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia la întrunirea din Crimeea, în august 1971, dat fiind că „Ceauşescu conduce lupta împotriva noastră” şi reprezintă „obstacolul fundamental pentru direcţia pe care noi o urmăm”, era necesar să renunţe la „răbdarea” cu care au tratat România anterior şi, dimpotrivă, „să încercăm să exercităm o influenţă asupra evoluţiilor din interiorul ţării”.[226] Liderul cehoslovac Gustâv Husâk a afirmat că Ceauşescu se îndepărtase „complet de linia agreată de noi”, mergând chiar până la a nega că „imperialiştii” duceau „o campanie de subversiune ideologică” împotriva taberei socialiste.1

Liderul maghiar János Kádár a elaborat pe tema diverselor trădări ale României şi a subliniat că „Ceauşescu ne-a trădat întotdeauna în situaţii critice”, inclusiv în „politica noastră coordonată împotriva RFG” în 1967, în „lupta împotriva contrarevoluţiei” din Cehoslovacia în 1968 şi prin vizita sa la Beijing în 1971. Acţiunile părţii române, a insistat Kádár, erau „direcţionate, toate, împotriva Uniunii Sovietice, a Pactului de la Varşovia şi împotriva CAER”.[227] Liderul polonez

---

nişte „limite precise“ cu privire la „cât de mult poate România să întindă coarda independenţei faţă de Moscova“ nu erau ceva neobişnuit, deşi aceste limite erau caracterizate drept invizibile şi niciodată precis definite. Vezi şi Larrabee (1984), p. 55.

226 înregistrarea întâlnirii dintre Leonid Brejnev si liderii de partid est-europeni în Crimeea (Inclusiv discuţia despre China), 2 august 1971, pp. 40-43, PHP.

227 Op.cit., pp. 35-36. Această exprimare se pare că a fost înregistrată prima dată la şeful KGB, Andropov, în raportul anual pe anul 1967, emis în mai 1968. Ea a fost reiterată în faţa cadrelor KGB într-un discurs publicat în octombrie 1968. Vezi, de pildă, „New Evidence on Soviet Intelligence: The KGB’s 1967 Annual Report, with Commentaries by Raymond Garthoff and Amy Knight“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 10 (martie 1998), pp. 215, 218.

Edward Gierek a susţinut o atitudine „proactivă” de „a exercita

O influenţă asupra membrilor de partid români”, ca mijloc de „a ne exercita influenţa” asupra lui Ceauşescu. În acest scop, Gierek a recomandat: „Trebuie să-i identificăm de acum pe acei oameni din România pe care să ne putem baza în viitor”.[228] Rezumând opinia unanimă, Brejnev a afirmat că, de vreme ce existau „şi tovarăşi de nădejde în România”, ceilalţi parteneri vor trebui să-şi folosească „ambasadele şi alte contacte” pentru a „exercita o influenţă asupra evoluţiilor din ţară”.[229]

Liderul sovietic a sugerat, apoi, un nou efort comun al secretarilor Departamentului Internaţional şi Departamentului Ideologic din cadrul Comitetului Central, pentru „coordonarea activităţii comune, [aşa cum am mai făcut] de exemplu în legătură cu China şi cu România”.[230] Conform unor surse din KGB, în 1972, agenţi dubli din Securitate i-au abordat cu intenţia de a-l îndepărta de la putere pe liderul român. Şeful secţiei de comunicaţii criptate al serviciilor române de informaţii, spre exemplu, l-a etichetat pe Ceauşescu drept un trădător care „nu dă un sfanţ” nici „pe socialism, nici pe prietenia cu Uniunea Sovietică”, iar agenţii prosovietici din DSS „începeau să realizeze că va trebui îndepărtat de la putere”.[231]

În 1973, după ce a primit raportul liderului bulgar Todor Jivkov, care arăta că românii continuau „să se opună Uniunii Sovietice”, Brejnev a subliniat că „tipul de naţionalism al lui Ceauşescu” constituia o „ameninţare” şi că autorităţile sovietice erau conştiente de „tentativele (României) de a construi un bloc balcanic, rău intenţionat, care ne va ataca”.1 O lună mai târziu, comandantul

228 Op. cit., pp. 31-32, PHP.

229 Op.cit., pp. 40-43, PHP.

230 Op.cit., pp. 40-43. Cu privire la desfăşurarea campaniei, vezi Watts (2012b).

231 Oleg Kalugin şi Fen Montaigne, The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West, New York, St. Martin’s Press, 1994, p. 190.

sovietic al Pactului de la Varşovia, mareşalul Andrei Greciko, s-a plâns zgomotos de „provocarea crasă” din partea României şi de „impertinenţa” de a fi respins linia Moscovei cu privire la Orientul Mijlociu, în timpul Războiului din Octombrie 1973 şi după acesta. Greciko i-a spus liderului RDG, Erich Honecker, că el şi Brejnev au discutat problema română şi au căzut de acord că, de vreme ce era „în mod clar imposibil” ca situaţia să continue, „trebuie luate unele măsuri de eliminare a acestei situaţii”.[232] Mareşalul Greciko l-a informat pe Brejnev că *„armata sovietică este pregătită, iar operaţiunea poate fi realizată mult mai curând decât în cazul Republicii Socialiste Cehoslovace „*[233]

În primăvara lui 1974, „trădarea” României era deja considerată omnidirecţională. Şeful Departamentului pentru Legătura cu Partidele Socialiste Conducătoare din cadrul CC al PCUS, Oleg Rahmanin, care adoptase o linie dură, a afirmat în faţa celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia că România „trăda secretele Pactului de la Varşovia în faţa Chinei”.[234] De asemenea, în cadrul operaţiunii „China International” (INTERKIT) împotriva Republicii Populare Chineze, autorităţile din Germania de Est au conchis că devierea României pe probleme de „securitate europeană şi reducerea forţelor armate şi a armamentelor” era aliniată cu eforturile chineze de

232 Minută a discuţiei dintre Todorjivkov - Leonid I. Brejnev; Reşedinţa din Voden [Bulgaria], 20 septembrie 1973, CSA, Sofia, Fond 378-B, Fila 360, în „Bulgaria şi Războiul Rece“, CWIHP. Jivkov s-a concentrat asupra duşmanului tradiţional al Bulgariei - Iugoslavia - în tirada sa, în timp ce Brejnev a fost mai preocupat de România.

233 Ibid. Şeful Statului-Major est-german, general-locotenent Fritz Streletz, a considerat frazele subliniate „atât de explozive, încât nu i-a permis secretarului său să le dactilografieze“, adăugându-le „sub forma unei observaţii, scrise cu propria sa mână“. Otto Wenzel, „The Soviet Defense Minister Suggests the Military Occupation of Romania“, Zeitschrift des Forschungsverbundes S.E.D.-Staat an der Freie Universität Berlin, nr. 6/1998, p. 94.

234 Vojtech Mastny, „The Warsaw Pact As History“ in Mastny şi Byrne (2005), p. 42.

„subminare a influenţei Uniunii Sovietice”.[235] În acelaşi timp, şeful Departamentului International ungar, Mâtyâs Szüxrös, a subliniat că propunerile României în direcţia unor măsuri de creştere a încrederii militare erau „în dezacord cu poziţiile noastre comune”, însă „în total acord cu intenţiile ţărilor NATO”.[236]

Honecker a fost şi mai ofensat de propunerile României privind verificările invazive şi de modul în care acestea serveau intereselor NATO, descriindu-le ca fiind „în contradicţie directă” cu politica agreată de ceilalţi membri ai Pactului. Conform lui Honecker, România a propus „controale internaţionale cuprinzătoare pe teritoriile statelor socialiste, prin stabilirea unor posturi de control internaţional staţionare şi mobile, (cu) scopul clar de a limita activităţile forţelor (noastre) armate şi de a le plasa sub control”, adică exact în scopul urmărit de NATO.1 Pe de altă parte, liderul est-german nu a reuşit să-şi explice cum de România putea să fie şi să se considere un aliat, de vreme ce „urmărea strângerea relaţiilor şi camaraderia militară cu reprezentanţi din conducerea armatei chineze, care nu fac un secret din faptul că se înarmează pentru o confruntare militară cu armata sovietică, aceasta fiind coloana vertebrală a coaliţiei noastre defensive”.[237][238]

Politica externă şi de securitate a României nu era doar una independentă fără echivoc, ci contravenea

---

235 Analysis oft the Romanian Attitüde Toward Maoism, 1974, pp. 1-3, „General Documentation“ in Nuenlist şi Locher (2004), PHP

236 Rezoluţia Nr. 3185/1974 a Consiliului de Miniştri cu privire la adunarea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia din 17-18 aprilie, de la Varşovia, redactată de Mâtyâs Szürös, în PHP, „înregistrări ale Comitetului Politic Consultativ, 1955-1991“, în Mastny, Nuenlist, Locher, şi Selvage (2001), PHP

237 Despre poziţia Republicii Socialiste România: Adăugiri la discursul şefului statului est-german (Erich Honeckerj, 4 aprilie 1974, pp. 1-9, „XIV Varşovia, 17-18 aprilie 1974“, „întâlnirile CPC din perioada 1970-1990“, în Mastny, Nuenlist, Locher, şi Selvage (2001), PHP

238 Ibid.

aproape în totalitate politicii sovietice şi celei a Pactului de la Varşovia. Medierea română a relaţiilor Chinei cu Europa şi cu Statele Unite avea un caracter diametral opus celei a Kremlinului, iar insistenţa din partea românilor ca negocierile israeliano-egiptene să se desfăşoare direct, între părţile în cauză, fără intermediar şi în special fără Uniunea Sovietică, a făcut ca Moscova să-şi piardă poziţia privilegiată în Orientul Mijlociu. În 1976, Fidel Castro i s-a plâns lui Jivkov că românii îi subminau campania de formare a unor guverne revoluţionare prosovietice în America Latină. În Mexic, de exemplu, Castro a afirmat că românii „spală creierele" liderilor de stânga, încurajând „neîncredere sporită faţă de Uniunea Sovietică şi distrugerea mişcării".[239]

Operaţiunea de limitare a pagubelor şi de disuadare şi blocare pe linia Interkitului, pe care Brejnev o recomandase în august 1971, deja era pusă la punct şi funcţională la finele lui 1972. Iar în vreme ce documentele referitoare la structura operaţiunilor specifice acestui efort nu au ieşit încă suprafaţă, documentele sovietice şi est-germane confirmă existenţa politicii comune şi obiectivele ei majore. Aşa cum raporta ambasada RDG în decembrie 1972, „politica externă agreată de comun acord între statele Tratatului de la Varşovia faţă de România" făcea „toate eforturile pentru o implicare practică mai profundă a României în activităţile multilaterale politice şi economice comune – pentru a crea noi elemente care să lege România de comunitatea socialistă", astfel „îngustând în mod obiectiv spaţiul de manevră al României".[240]

Cinci ani mai târziu, expertul Comitetului Central sovietic pe problemele româneşti, V.I. Potapov, a subliniat necesitatea şi urgenţa sporită a unei operaţiuni de

239 Minută a întâlnirii dintre Todor Jivkov si Fidel Castro la Sofia, 11 martie 1976, CSA, Sofia, Fond 1-B, Record 60, Fila 194, în „Bulgaria and the Cold War", CWIHP.

240 Relaţiile RS România cu China si poziţia lor cu privire la politicile curente ale liderilor chinezi, Secţiunea Politică, Ambasada de la Bucureşti, 18 decembrie 1972, PHP

disuadare şi blocare:

5 5

Comitetul Central al PCUS consideră că există o slabă probabilitate de anticipare a unei schimbări de poziţie a României. În consecinţă, politica CC al PCUS elaborată anterior, de oprire a alunecării românilor pe panta antirusismului şi a antisovietismului trebuie continuată, dar mai insistent, mai calculat, mai eficient şi prin toate mijloacele de comunicare.1

La mijlocul lui iunie 1978, Potapov sublinia încă o dată că:

(România) încearcă, prin toate mijloacele, să se opună măsurilor luate de URSS şi de celelalte ţări socialiste cu privire la coordonarea acţiunilor comune, atât în cadrul CAER şi în cel al Pactului de la Varşovia, cât şi pe multe alte probleme de politică externă.

În această situaţie complicată, URSS şi statele frăţeşti aliate caută modalităţi de punere în practică a unor măsuri de atragere (a României) şi de neutralizare a consecinţelor dăunătoare ale cursului separat al politicilor sale externe asupra întregii comunităţi socialiste.2

Tendinţa alarmantă a relaţiilor româno-americane

La mijlocul lui aprilie 1978, după ce a calificat influenţa României în lumea întreagă ca „excepţională”, preşedintele Jimmy Carter observa:

România a reuşit să servească drept punte între naţiuni cu viziuni şi interese extrem de diferite şi între lideri cărora le-a fost dificil, în anumite circumstanţe, să negocieze direct unii cu ceilalţi. Una dintre realizările notabile recente ale preşedintelui Ceauşescu a fost faptul că a contribuit la pregătirea vizitei istorice a preşedintelui Sadat al Egiptului în capitala Israelului, Ierusalim. Ambele ţări au găsit în România o cale de comunicare şi de înţelegere care le-a fost foarte utilă – lor, Orientului Mijlociu şi păcii mondiale.

România a contribuit la îndeplinirea obiectivelor fixate la Conferinţa de la Helsinki, în special la

consolidarea factorilor de încredere reciprocă, astfel încât să permită naţiunilor est-europene şi celor din Europa Occidentală să se înţeleagă mai bine unele pe altele şi să pună bazele unei încrederi legitime pe baza acestei înţelegeri. Şi noi credem în acest scop comun – pe care Ceauşescu l-a susţinut fervent şi în mod public – în principiul dezarmării mondiale, pe baza unor acorduri reciproc avantajoase şi a perspectivei păcii.3

1 Rezumatul întâlnirii şi negocierilor dintre LI. Brejnev şi JV. Ceauşescu în Crimeea, 5 august 1977, Document Nr. 1 în Watts (2012 a).

2 Expunere asupra discuţiilor cu tovarăşul. VI. Potapov; şeful sectorului român din cadrul CC al PCUS\ 27 iulie 1978, Document Nr. 2 în Watts (2012).

3 *Visit of President Nicolae Ceauşescu of România Remarks* at *the Welcoming Ceremony* 12 aprilie 1978, John T. Woolley şi Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [online]. Santa Barbara, CA: Universitatea din California, Gerhard Peters. Disponibil la: http://www.presidency. ucsb.edu/ws/? pid = 30655 Carter a subliniat din nou, ceva mai târziu, rolul „instrumental” al României în „desfăşurarea Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa”.

110

Ceva mai târziu în aceeaşi seară, Carter a revenit la aceste teme, lăudându-l pe liderul român pentru că „făcuse un progres notabil în rândul altor ţări aflate în mijlocul celor mai intense dispute”, şi a subliniat că „mai mult decât orice alt lider – şi aici mă includ şi pe mine, cu siguranţă –, el este responsabil pentru vizita istorică a preşedintelui Sadat al Egiptului la Ierusalim, în Israel”.1 Dincolo de stilul diplomatic emfatic care se manifestă la astfel de reuniuni oficiale, exista

O bază reală a acestei evaluări a rolului României ca fiind esenţial în procesul de pace din Orientul Mijlociu, aşa cum s-a confirmat în repetate rânduri de diferite surse egiptene şi israeliene, inclusiv de declaraţiile oficiale ale

lui Menachem Begin şi Anwar Sadat.[241] Într-un act rar de recunoaştere a contribuţiei lui Ceauşescu – de fapt, a României – la politicile şi interesele SUA, preşedintele Statelor Unite nota că:

El ne-a fost de mare ajutor – mie şi predecesorilor mei de la Casa Albă – în încercarea de a aduce direct mesaje de la liderii cu care noi nu comunicăm ca urmare a absenţei unor relaţii diplomatice reciproce şi a furnizat o punte pentru atenuarea tensiunilor şi pentru o mai bună înţelegere la nivel mondial... Şi am constatat că această abilitate a sa ne-a adus multe beneficii.[242]

În iunie acelaşi an, premierul britanic l-a lăudat în mod public pe Ceauşescu, în termeni foarte asemănători, în timpul vizitei oficiale a acestuia din urmă la Londra, subliniind mai cu seamă admiraţia britanică faţă de politicile române de mediere şi de dezangajare şi dezarmare militară. Iar atât SUA, cât şi Marea Britanie au încheiat o serie de acorduri cu România, capabile nu doar să-i susţină economia, ci şi să-i faciliteze reintegrarea în economia de piaţă mondială, în special prin Comunitatea Economică Europeană.[243] Aceste favoruri făgăduiau să consolideze capacitatea Bucureştiului de a se lansa în noi acţiuni independente de Uniunea Sovietică.

---

241 Vuit of President Ceauşescu of Romanţa Toasts at the State Dinner, 12 aprilie 1978, John T. Woolley şi Gerhard Peters, The American Presidency Project [online]. Santa Barbara, CA: Universitatea din California, Gerhard Peters. Disponibil la: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30660.

242 Vuit of President Ceausescu of Romania Toasts at the State Dinner, 12 aprilie 1978, în Woolley şi Peters, la http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30660.

243 KGB a reacţionat dur. Vezi şi Circulara KGB nr. 1087/PR, din 11 aprilie 1978, în Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, Comrade Kriuchkov’s Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations, 1975-1985, Stanford, Stanford University Press, 1993, p. 162. Vezi, de asemenea, ZAIG/1/2953/79, Berlin, 9 iulie 1979, Informaţia nr. 70 1675/79, Informare privind măsurile politico-economice ale R.S. România si relaţiile sale cu Israelul, BStU, MfS, dosar ZAIG 7120, S. 274; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 339.

Viziunea Moscovei cu privire la reacţia SUA (şi a Chinei) faţă de reuşitele politicii române a fost cu adevărat sumbră. Pe de o parte, oficialii sovietici se plângeau că liderii din România continuau să „se opună în orice mod posibil măsurilor adoptate de URSS şi de celelalte ţări socialiste cu privire la coordonarea unor acţiuni comune, atât în cadrul CAER, cât şi în cel al Pactului de la Varşovia, dar şi în multe probleme de politică externă”.1 Pe de altă parte, aşa cum se plângea Moscova în faţa oficialilor sovietici regionali:

Toate aceste tendinţe negative din politica PCR şi a conducerii RSR încurajează, sprijină pe toate fronturile cercurile de putere din SUA şi China. Nu este o simplă coincidenţă faptul că, în timpul vizitei lui N. Ceauşescu în aceste ţări, i s-a făcut o primire caldă, cordială şi festivă şi i s-au adresat cuvinte de laudă.[244][245]

Bucureştiul combătea într-adevăr, în mod activ, politica sovietică, pe un front foarte larg. Conform aceluiaşi buletin informativ intern prezentat de oficialul Comitetului Central sovietic responsabil pentru România în faţa reprezentanţilor republicilor sovietice:

Urmând un curs diferit către Orientul Mijlociu, conducerea PCR şi a RSR încurajează acţiunile lui A. Sadat, orientate spre o relaţie separată cu Israelul (şi) spre destrămarea frontului unic al statelor arabe, care se opune aspiraţiilor expansioniste şi de anexare ale Israelului.

Bucureştiul adoptă o atitudine specială faţă de

---

244 Expunere asupra discuţiilor cu tovarăşul. VI. Potapov, şejul sectorului român al CC al PCUS, 27 iunie 1978, Document nr. 2, în Watts (2012a) la http:// www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no- 29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi şi Document nr. 2, în Gheorghe Negru, „Disputa dintre URSS şi RSR privind tratarea istoriei relaţiilor ruso- şi sovieto-române“, Destin românesc, nr. 3-4 (2010), pp. 187-192, Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Moldova: AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80.

245 Expunere asupra discuţiilor cu tovarăşul. VI. Potapov, şejul sectorului român al CC al PCUS, 27 iunie 1978, Document nr. 2 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 187-192; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80.

evenimentele din Cornul Africii, faţă de agresiunea Somaliei împotriva Etiopiei revoluţionare. În mod indirect, atitudinea URSS faţă de acest subiect este supusă criticilor şi, în discuţii neoficiale, asistenţa frăţească acordată de Cuba socialistă poporului etiopian este catalogată – de unii reprezentanţi ai RSR – ca un act de agresiune.

Cu privire la evenimentele din Zair, conducerea PCR şi a RSR împărtăşeşte, în fond, poziţia Beijingului: aceste evenimente nu sunt descrise de RSR ca o intervenţie a ţărilor NATO.[246]

Oficialii sovietici au revenit în mod repetat la insolenţa Bucureştiului care justifica „în toate modurile posibile activitatea lui A. Sadat” şi au mers până acolo încât au insistat „că URSS sprijină Egiptul în negocierile aflate în desfăşurare”.1 Iar Kremlinul a continuat să atace politica „serios negativă” a României cu privire la Africa unde, spre exemplu, Bucureştiul a insistat că problemele „trebuie rezolvate de africani, fără nicio intervenţie din exterior” şi a protestat în mod repetat „împotriva prezenţei trupelor cubaneze în Etiopia”. [247]Kremlinul era deja conştient că România îi sprijinise (împreună cu SUA şi China) pe cei care se opuneau principalului client al Moscovei în Angola, în 1974 – 1975.[248] La vremea aceea, autorităţile sovietice au considerat „supărătoare în mod special” prezenţa instructorilor militari români în taberele angoleze alături de colegii militari chinezi care antrenau acelaşi grup (Roberto Holden şi Frontul de Eliberare Naţională) susţinut, printre alţii, de CIA, de corporaţia Ford şi de sindicatul american AFL-CIO.[249]

---

246 Ibid.

247 Discuţii cu tovarăşul VI. Potapov; şejiil sectorului român al CC al PCUS, 27 octombrie 1978, Document nr. 3, în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

248 Raymond L. Garthoff, Détente and Confrontation, New York, Transaction, 1994, p. 558.

249 Odd Arne Westad, „Moscow and the Angolan Crisis, 1974-1976: A New Pattern of Intervention“, CWIHP Bulletin, nr. 8-9 (iarna 1996), pp. 25, 30, nota de subsol 42. Garthoff (1994) p. 558; Isaacson (1998), p.

Poziţiile adoptate de România în Orientul Mijlociu şi în Africa constituiau doar o mică parte a unei probleme mai mari (pe parcursul anului următor, de exemplu, Kremlinul avea să atace şi politica României în Asia şi America Latină). În mai 1978, mareşalul Kulikov i-a instruit pe comandanţii celorlalte ţări din Pactul de la Varşovia să nu prezinte „date concrete” la reuniunea Comitetului Miniştrilor Apărării – unde avea să fie prezentat Statutul pentru timp de război, care subordona armatele naţionale comenzii sovietice – pentru că România ar fi transmis aceste informaţii Occidentului.[250] Agentul CIA în Statul-Major al armatei poloneze a confirmat că România era singura care s-a opus impunerii controlului moscovit, în timp ce toţi ceilalţi lideri şi-au exprimat „acordul tacit”.[251] Şi, aşa cum raporta şeful Departamentului pentru probleme româneşti din CC al PCUS, Potapov, după vizita din 1978 a ministrului de externe Andrei Gromîko la Bucureşti:

Delegaţia PCUS a semnalat aspectele negative serioase ale abordării României faţă de o serie de probleme internaţionale, printre care oprirea cursei înarmării şi dezarmarea, securitatea europeană, cooperarea în Balcani, situaţia din Orientul Apropiat, din Africa, faţă de mişcarea de nealiniere (şi) referitor la statutul ONU.[252]

Autorităţile sovietice considerau încă şi mai sfruntat comportamentul României, care încerca să pună bazele unei coaliţii în interiorul „comunităţii socialiste”. Aceasta constituia, cu siguranţă, o ameninţare mai directă la adresa controlului şi dominaţiei sovietice asupra Europei de Est. În timpul unui briefing din iunie 1978, Potapov a raportat că România căuta în mod perseverent „să

677.

250 Weiser (2005), pp. 151-152.

251 Op.cit., pp. 156, 171.

252 Discuţii cu tovarăşul VI. Potapov, sejul sectorului român al CC al PCUS, 27 octombrie 1978, Document nr. 3, în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

convingă celelalte state socialiste să îi urmeze exemplul negativ şi să i se alăture pentru a combate URSS în cadrul CAER şi în Pactul de la Varşovia, pe multe alte chestiuni care privesc mişcarea comunistă şi muncitorească şi pe o serie întreagă de probleme internaţionale importante”.1 în 25 iulie 1978, Brejnev i s-a mai plâns o dată liderului RDG, Erich Honecker, în timp ce perora împotriva politicilor de diferenţiere ale SUA şi Chinei, care îi puneau pe ceilalţi membri ai Blocului comunist în confruntare cu Uniunea Sovietică:

În acest scop, ei profită de devierile naţionaliste ale lui Ceauşescu şi fac tot felul de promisiuni. Este dificil de spus ceva despre comportamentul lui. În fond, este un trădător. Naiba ştie ce altceva ar mai putea face.[253][254]

Ceva trebuia făcut pentru „neutralizarea consecinţelor dăunătoare” ale „cursului separat” urmat de Bucureşti – şi trebuia făcut repede. Iar ce s-a făcut a constituit una dintre cele mai mari lovituri de dezinformare din timpul Războiului Rece, un lucru care continuă să împiedice până în zilele noastre înţelegerea în SUA a rolului României în Războiul Rece. În aceeaşi zi în care Brejnev deplângea în faţa lui Honecker trădarea lui Ceauşescu, unul dintre ofiţerii de rang înalt din serviciile de informaţii române a fugit în Occident şi a luat cu el exact ce i se ceruse.

În calitatea sa de adjunct al şefului serviciilor de informaţii externe şi de consilier pe probleme de securitate al lui Ceauşescu, Ion Mihai Pacepa era o autoritate aproape incontestabilă cu privire la activităţile de culise şi

---

253 Expunere asupra discuţiilor cu tovarăşul VI. Potapov••şeful sectorului român al CC al PCUS 27 iunie 1978, Document Nr. 2 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 187-192; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80.

254 Transcriere, întâlnirea liderului est-german Erich Honecker cu liderul sovietic Leonid Brejnev; Crimeea, URSS, 25 iulie 1978, Document 8, „U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980 - New Russian & East German Documents“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 8/9 (iarna 1996), p. 123.

la intenţiile secrete ale regimului. Doar şeful serviciului de informaţii externe, cel care conducea organizaţia-mamă – Departamentul pentru Securitatea Statului (DSS sau Securitatea) – ori una dintre rudele lui Ceauşescu putea pretinde că ar fi mai bine informat. Acuzaţiile lui Pacepa au venit ca o confirmare a prejudecăţii cognitive prevalente, care nega o sfidare autentică sau semnificativă din partea românilor şi care valida aproape toate măsurile active de discreditare a mişcărilor României de pe scena internaţională, pe care Kremlinul le lansase cu ajutorul serviciilor conjugate ale statelor din Pactul de la Varşovia, ale statelor clientelare ale sovieticilor şi ale altor agenţi semnificativi.

Succesul lui Pacepa în propagarea dezinformării sovietice nu a fost imediat, întrucât conlucrase strâns cu românii pe problemele CSCE – îndeosebi verificări şi măsuri de sporire a încrederii – şi în procesul de pace din Orientul Mijlociu, iniţial preşedintele Carter nu i-a acordat crezare lui Pacepa şi afirmaţiilor sale ieşite din comun. Totuşi, această situaţie s-a schimbat radical, după alternanţa la putere şi schimbarea de administraţie din 1980 – 1981 – şi mai ales la finele primului mandat al preşedintelui Ronald Reagan. Începând cu 1984, acuzaţiilor aduse de Pacepa a început să li se acorde spaţiu mediatic, lucru care a influenţat evaluările administraţiei Reagan.1 Chiar şi mai înainte însă, anumite persoane din guvernul federal, predispuse profesional sau politic să creadă în „megacomplotul” comunist, începuseră să prezinte lucrurile pe care le susţinea Pacepa ca fiind

realităţi.[255][256]

O victimă timpurie a acestui proces a fost ambasadorul SUA în România din perioada 1981 – 1985. Spre exemplu, ambasadorul a preluat în scrierile sale aserţiunile lui Pacepa referitoare la o motivaţie prosovietică pentru asistenţa acordată de România „Angolei, Mozambicului, Nicaraquei, Egiptului şi ţărilor din Orientul Mijlociu”, dar şi afirmaţiile defectorului

---

255 La finele anului 1982, de exemplu, Reagan a recunoscut în mod clar România ca independentă şi antagonică faţă de URSS. National Security Decision Directive 54: United States Policy Toward Eastern Europe, 2 septembrie 1982, Casa Albă (declasifîcat 15 mai 2006), p. 3. Totuşi, spre mijlocul celui de-al doilea mandat al său, Reagan a exprimat o nouă părere: că independenţa României ar reprezenta o „farsă“. Ronald Reagan, The Reagan Diaries; New York, Harper Collins, 2007, p. 547. Conform lui Pacepa, el i-ar fi trimis manuscrisul cărţii sale prin intermediul directorului CIA, William Casey, preşedintelui Reagan în septembrie 1985; ulterior, Reagan s-ar fi referit la el ca la „biblia sa“ în privinţa lui Ceauşescu şi a altor dictatori. Ion Mihai Pacepa, „Reagan [100: He Knew How to Deal with Dictators“, National Review Online, 11 martie 2011, http://www.nationalreview.eom/corner/259038/reaganl00-he-knew-how-deal-dictators-ion-mihai-pacepa#.

256 Acuzaţiile lui Pacepa circulaseră la Washington cel puţin din 1982. Vezi, de pildă, Ion Pacepa, „The Big Rip-OfF‘, manuscris nepublicat, 1982, şi Pacepa cu Michael Ledeen, „How the West’s Secrets Are Stolen“, manuscris nepublicat, 1984, citat în David B. Funderburk, în Pinstripes and Reds: An American Ambassador Caught Between the State Department and theRomanian Communists, 198T1985, Washington D.C., Sealous Foundation, 1987, p. 211. Impactul lor, înainte de 1984, a fost vizibil mai degrabă în analizele CIA şi FBI, decât în politica administraţiei. Acuzele lui Pacepa au fost publicate mai întâi în 1984, ca parte a unei lucrări de mare amploare despre furtul sovietic de tehnologii sofisticate, lucruri despre care defectorul ştia, într-adevăr, multe, chiar dacă relatarea sa despre rolul României în această chestiune fusese complet distorsionată. Vezi, de pildă, Michael Ledeen şi Ion Mihai Pacepa, „La grande fauche“ [Marele furt], UExpress, 6 iulie 1984. Vezi şi Michael Ledeen şi I.M. Pacepa, „Romania Reaps Rewards of Hi-Tech Thefts“, Human Events, 16 martie 1985. Pacepa îşi datora, aparent, o parte din credibilitate faptului că a confirmat dezvăluirile referitoare la programul URSS de furt al tehnologiilor sofisticate, făcute de ofiţerul KGB Vladimir Ippolitovici Vetrov (nume de cod FAREWELL). Vezi şi Gus W. Weiss, „The Farewell Dossier: Duping the Soviets“,

Pacepa potrivit cărora Bucureştiul ar fi trimis asistenţă militară „mişcărilor de gherilă marxist-leniniste din Africa şi sandiniştilor din Nicaragua”.1 De fapt, liderii sovietici au avut ciocniri repetate cu Bucureştiul pe tema refuzului acestuia din urmă de a acţiona „solidar” cu programele sovietice de asistenţă militară din Africa, Orientul Mijlociu şi America Latină – şi în mod special din Nicaragua.[257] După cum nota un observator la vremea respectivă, motivul „relativ pragmatic” al României pentru poziţia discordantă faţă de politicile Moscovei în America Latină a fost acela de „a evita orice lucru care ar fi putut tulbura situaţia internaţională sau care i-ar permite Nicaraquei să alunece pe orbita sovietică”.[258]

Studies in Intelligence, voi. 39, nr. 5 (1996), la https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/ studies/ 96unclass/ farewell.htm.

257 Funderburk (1987), pp. 49-50. Faptul că Funderburk a acceptat acuzaţiile lui Pacepa a fost, probabil, hotărâtor în schimbarea de percepţie a preşedintelui Reagan. Şeful puternicului Comitet Senatorial pentru Relaţiile Externe, Jesse Helms, a făcut un lobby serios pentru numirea lui Funderburk la ambasada de la Bucureşti şi a mers pe ideea acestuia, că România ar fi fost un cal troian sovietic. Propaganda serioasă făcută de Helms este citată, la rândul ei, de preşeditele Reagan ca unul dintre principalele motive ale convertirii sale la această teorie a calului troian. Reagan (2007), p. 547. Dintre cele 33 de note la capitolul lui Funderburk despre „Mitul independenţei României“, 30 îi citează pe Pacepa sau pe Goliţîn.

258 Sebastian Garda, „El Rey defiende las libertades en su visita oficial a Rumania“ [Regele apără libertatea în timpul vizitei sale oficiale în România], El Pais, 21 mai 1985. Zece ani mai târziu, CIA raportează că Ceauşescu a mediat cu junta militară în Portugalia pentru a „opri deplasarea radicală către stânga care ar fi putut aduce Portugalia sub o influenţă sovietică semnificativă“. „Romania: Ceauşescu’s remarks during visit to Portugal bound to irk Kremlin“ în US Intelligence Board, National Intelligence Bulletin, 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA. Atât Franco, cât şi regele Juan Carlos au solicitat României să medieze cu liderul comunist spaniol Santiago Carillo, lucru pe care Bucureştiul l-a făcut din acelaşi motiv din care îl făcuse şi în Portugalia. Carillo a devenit apoi unul dintre pilonii mişcării „eurocomuniste“ independente şi adesea critice faţă de Moscova. Vezi, de pildă, Charles Power, Juan Carbs of Spain: Self-Made Monarch, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 1996, pp. 88-90.

Odată diseminate prin intermediul presei, acuzaţiile lui Pacepa le-au tăiat craca de sub picioare oficialilor din administraţia SUA şi din Congres care susţineau candidatura României, în timpul audierilor pentru clauza naţiunii celei mai favorizate, instituite în 1975. Ofiţerul de informaţii a negat tot ce ştiau sau credeau că ştiu oficialii preşedinţiei, ai Departamentului de Stat şi ai Congresului cu privire la România şi la relaţiile româno-americane. Istoria cooperării confidenţiale şi deseori extrem de rodnice dintre cele două ţări nu a putut face faţă diseminării remarcabil de agresive în presa americană şi internaţională a acestor acuzaţii dintre cele mai negre, forţându-i pe foştii oficiali din administraţie să se distanţeze de „oaia neagră" română.[259] Ca o consecinţă parţială, spre exemplu, acuzaţiile de „genocid cultural" în Transilvania, demontate în mod repetat de investigaţiile Congresului şi ale Departamentului de Stat din cursul anilor 1970 şi de la începutul deceniului următor, au căpătat o nouă energie, alimentând cercul vicios.

II

Conflictul din 1978

România încearcă să convingă [alţi membri ai Pactului] să urmeze exemplul RSR ţi s-a combată împreună, prin acţiuni comune, acţiunile şi măsurile URSS în cadrul CAER [ţi] al Pactului de la Varţovia, dar şi în numeroase chestiuni legate de mişcarea comunistă ţi muncitorească şi în soluţionarea unei serii de probleme de importanţă internaţională. Toate aceste tendinţe negative în politica PCR ţi-a conducerii RSR încurajează, susţin pe toată linia ţi încearcă să folosească cercurile conducătoare din SUA şi China.[260]

Secţia pentru România a CC al PCUS, iunie 1978

---

259 Vezi, de pildă, dezminţirea ulterioară în Jimmy Carter, White House Diary, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2010, pp. 169-170.

260 Exposition on Discussions with Cde. VI. Potapov, Chief of the Romanian Sector of the CPSU CC Section, 27 iulie 1978, Document Nr. 2 in Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/ publication /e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

Beijingul şi Washingtonul profită de devierile naţionaliste ale lui Ceauţescu. Este dificil să spunem ceva despre comportamentul său. În esenţă, este un trădător. Numai dracu9 ştie ce altceva ar mai putea face.1[261]

Leonid Brejnev către Erich Honecker, iulie 1978

Cooperarea regională în Balcani este percepută de români ca o modalitate de a reduce influenţa în regiune a statelor din Pactul de la Varţovia... Trebuie să le contracarăm toate proiectele pentru un grup autonom în Balcani.[262][263]

Brejnev către Jivkov, august 1978

Armata SUA implică tot mai mulţi ofiţeri de cercetare şi de informaţii şi de recunoaştere în activităţile de dezvoltare a relaţiilor cu armata română [ţi] pentru cooperarea politico-militară cu SUA... ambele părţi lucrează cu seriozitate pentru dezvoltarea în continuare a relaţiilor bilaterale.4 * *

Stasi, septembrie 1978

[Liderii occidentali consideră că] poziţiile diferite ale României în politica externă reprezintă „începutul unei noi epoci în istoria alianţei socialiste Dar succesul pe termen lung al politicii sale este incert. Occidentul nu se află în poziţia de a susţine efectiv România, fiindcă nu există o poziţie occidentală definită cu privire la această problemă.1

Stasi, ianuarie 1979

România acţionează intens pentru deconectarea URSS de ţările socialiste şi de cele în curs de dezvoltare [şi] încearcă insistent să atragă de partea sa, în acţiuni

---

261 Transcript, Meeting of East German leader Erich Honecker and Soviet leader Leonid Brezhnev, Crimea, USSR, 25 iulie 1978, Document 8, „U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980 - New Russian & East German Documents“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 8/9 (iarna 1996), p. 123, CWIHP.

262 Jordan Baev, „The ‘Crimean Meetings’ of the Warsaw Pact Countries’ Leaders“, in Jordan Baev §i Anna Locher, „Brezhnev’s Crimea Meetings in the 1970s“, 14 august 2003, PHP, p. 4.

263H erbstritt $i Olaru (2005), pp. 316-330.

antisovietice, conducerile din Bulgaria, Polonia şi RDG. Pe măsură ce cursul ei naţionalist devine mai profund, divergenţele dintre România şi Uniunea Sovietică plus celelalte ţări frăţeşti dobândeşte un caracter tot mai serios şi se extinde asupra unui număr mare de chestiuni de politică internaţională de primă importanţă… Foarte importantă aici este tendinţa SUA şi a NATO de a consolida rolul României de „aliat nesupus (C al URSS, folosindu-l pentru a submina din interior unitatea ţărilor frăţeşti, „slăbind ((unitatea politico-militară a statelor socialiste.

Putem anticipa că România va continua ferm direcţia de „egalizare” a relaţiilor sale cu principalele puteri care ni se opun în lumea contemporană, nu doar în plan politic, ci şi economic, cultural, militar etc., reducând concomitent colaborarea reală în cadrul Pactului de la Varşovia şi al CAER?

Secţia pentru România a CC al PCUS, mai 1979[264]

Capitolul 2

Fuga lui Pacepa, iulie 1978

România distribuită în rolul de „prinţ al hoţilor”.

Pe 26 iulie 1978, adjunctul DIE Ion Mihai Pacepa s-a predat spionajului vest-german din Köln, fiind apoi încredinţat omologilor americani. Ajuns la Washington, Pacepa a reiterat deja familiara temă a măsurilor active sovietice – oferită iniţial oficialilor ambasadei americane în 1956 şi repetată *debneferilor* CIA şi FBI de defectorul KGB Anatoli Goliţîn, în 1963 –, că România era un cal troian al Kremlinului. În conformitate cu defectorul român, Ceauşescu nutrea o ură profundă faţă de SUA şi un dispreţ cu caracter personal la adresa preşedintelui american, Jimmy Carter.1 Ceauşescu, a pretins el, fura de la americani tehnologie din domeniul computerelor, al laserilor şi sateliţilor – mai precis acea tehnologie pe care

264 Conspect of Conversations with Cde. VI. Potapov, Head of Romania Sector of CPSU CC Section, 16 mai 1979, Document Nr. 4 in Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e- dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

Washingtonul a pus-o la dispoziţia Bucureştiului începând cu anul 1975, în cadrul cooperării militare româno-americane – cu scopul de a o oferi Moscovei.[265][266]

Pacepa a deplâns, de asemenea, faptul că România ar fi înşelat Israelul şi toate statele arabe moderate implicate în procesul de pace din Orientul Mijlociu. Bucureştiul, a susţinut el, lucra mână-n mână cu teroriştii arabi, terorişti subordonaţi în secret lui Yasser Arafat – despre care a afirmat totodată că ar fi agent KGB.[267] Şirul acuzaţiilor sale servea aproape perfect ţelurile urmărite de măsurile active ale sovieticilor şi ale Pactului de la Varşovia faţă de România – distrugerea relaţiilor româno-americane, zădărnicirea procesului de pace şi compromiterea relaţiilor României cu partenerii ei occidentali şi cu principalii actori din Orientul Mijlociu.

Descriind diplomaţia şi serviciile de informaţii ale fostei sale ţări ca profund ostile Statelor Unite, Pacepa şi-a găsit susţinători în rândul comunităţii de contrainformaţii din cadrul CIA şi în FBI, cele două organisme instituţionale care, urmare a responsabilităţilor deţinute, aveau cele mai mari reticenţe în a trasa

O linie clară de demarcaţie între comuniştii „răi” (promoscova) şi comuniştii „buni” (independenţi). Pacepa a reuşit să convingă cel puţin un ofiţer FBI că eforturile de a menţine accesul României la Clauza naţiunii celei mai favorizate, care permitea ţării să întreţină relaţii comerciale cu SUA fără taxe vamale prohibitive, dar şi eforturile continue ale Bucureştiului de a îmbunătăţi

---

265 Vezi şi Pacepa (1987), pp. 8-9. Această afirmaţie apare şi pe supracoperta cărţii sale din 1987.

266 Opcit., pp. 41 -46. Vezi, de pildă, Telegram 3630 From the Department of Defense Attaché at the Embassy in Romania to the Department of the Army: „Romanian Request for U.S. Military Technology and Equipment (C)“, Bucureşti, 30 iulie 1975, 1638Z, Document 35 în Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976.

267 Vezi, de pildă, Pacepa (1987), pp. 25, 32-37, 57-58; Le Matin, 4 februarie 1985.

relaţiile economice româno-americane, în general, erau parte a unei operaţiuni ostile sub acoperire, în cadrul căreia „biroul DIE din Washington a recrutat sau a încercat să recruteze diverse personalităţi din emigraţia română, cărora li s-a încredinţat misiunea de a face lobby pentru «Clauză»”.1 Această abordare, de a trata eforturile de lobby româneşti ca activitate ostilă, era direct opusă celei pe care SUA o adoptaseră faţă de tentativele poloneze şi maghiare de păstrare a statutului de cea mai favorizată naţiune (acordat de foarte puţin timp Ungariei, dar deţinut cu caracter permanent de Varşovia, fără revizuiri anuale, încă din 1960). Eforturile lor de lobby mult mai extinse, poate ca urmare a comunităţilor de imigranţi polonezi şi maghiari în SUA considerabil mai numeroase, erau privite ca rezultat al unor sentimente cât se poate de fireşti, sănătoase şi admirabile faţă de ţara de origine.

Afirmaţia unuia dintre susţinătorii din FBI ai lui Pacepa, că „operaţiunea «Clauza» ne-a ajutat mai mult pe noi decât pe români”, fiindcă permisese FBI-ului „să cunoască şi să neutralizeze mulţi dintre agenţii influenţi din rezidenţa DIE”, sugerează ce succes a avut defectorul în efortul său de a-i convinge pe unii membri ai comunităţii de informaţii americane că România nu merită Clauza naţiunii celei mai favorizate şi că eforturile ei de a o păstra erau ilegitime. [268]În mod similar, supoziţia că reprezentanţii economici şi diplomatici români erau ofiţeri ai Securităţii sau subordonaţi serviciilor de securitate într-o măsură diferită de cea a celorlalţi membri ai Blocului,

268 Interviu cu fostul agent special FBI Wayne Barnes, în Andrei Bădin, „Dezvăluirile unui superagent FBI“, Jurnalul Naţional, 29 iulie 2008. Pacepa a insistat, de asemenea, împotriva reacordării clauzei naţiunii celei mai favorizate după decembrie 1989. In vreme ce toţi ceilalţi aliaţi ai sovieticilor au primit-o aproape imediat după căderea comunismului, României - ţara cu cea mai mare nevoie de asistenţă economică dintre membrii Pactului de la Varşovia - i-a fost refuzat accesul la pieţele şi creditele americane în primii trei ani după tranziţia la economia de piaţă, frontierele şi situaţia sa continuând să fie în acest răstimp o chestiune controversată.

sau că toţi ofiţerii de Securitate din ambasada română erau implicaţi în operaţiuni ostile intereselor americane – şi, invers, că diplomaţii şi oficialii serviciilor de informaţii reprezentând regimurile loiale Moscovei din Polonia şi Ungaria erau „mai curaţi” din acest punct de vedere – erau greşite din ambele perspective. Serviciile de informaţii poloneze începuseră să-şi plaseze ofiţerii şi agenţii în reprezentanţe comerciale străine şi în parteneriate economice „încă din 1946”, iar în Ministerul de Externe şi în alte instituţii care activau peste hotare de la începutul anilor 1950.1 În mod similar, Ungaria îşi subordonase pe deplin aparatul diplomatic cerinţelor impuse de serviciile de spionaj şi propagandă.[269] Budapesta exploata mai cu seamă contactele şi schimburile culturale şi ştiinţifice pentru a influenţa cercurile conservatoare şi de dreapta din Occident, inclusiv în rândul comunităţilor de imigranţi maghiari, cercuri care altfel nu ar fi fost accesibile sau favorabile în plan economic ori politic.[270]

După încheierea Războiului Rece, ofiţerul german care l-a preluat pe Pacepa din adăpostul pe care şi-l găsise, în iulie 1978, în toaleta publică de sub Catedrala din Köln a devenit şeful Biroului Federal German pentru Apărarea Constituţiei. În 1996, el a recunoscut în faţa omologului său din Serviciul de Informaţii Externe român că germanii îl predaseră pe Pacepa americanilor în decurs de 72 de ore după dezertarea lui, în parte fiindcă nu se îndoiau că aveau de-a face cu un agent infiltrat de sovietici.1 Ulterior, Pacepa a confirmat în repetate rânduri că, în timpul activităţii sale de ofiţer al serviciilor de informaţii externe din România, „obişnuia să primească ordine de la KGB”, declarând în mod explicit că „mi-am petrecut 27 de ani din viaţă lucrând pentru KGB” – altfel spus, întreaga durată a serviciului său în Securitate, de la semnarea oficială a

269 Andrzej Paczkowski, „Civilian Intelligence in Communist Poland, 1945-1989: An Attempt At a General Oudine“, InterMarium (Columbia University East Central European Center), voi. 10, nr. 1 (2007), pp. 2-3, accesibil la www.sipa.columbia.edu.

270 Oikari în Halmesvirta (2006), pp. 299-356.

angajamentului (deja cu rang de ofiţer), în 1951, până la fuga din 1978.[271][272]

În conformitate cu un raport intern al Stasi, ofiţerii de contrainformaţii vest-germani trimişi la Washington pentru interogatoriul lui Pacepa au considerat că declaraţiile sale sunt neconvingătoare şi inconsecvente şi au conchis că intenţia lui a fost aceea ca, „prin intermediul informaţiilor sale evident insubstanţiale, să dobândească de la CIA dreptul la o viaţă în siguranţă în SUA, protejat de investigaţiile foştilor săi colaboratori”.[273] Aceasta era o exagerare. Ca agent dublu sovietic în România, Pacepa deţinea cunoştinţe considerabile privind operaţiunile KGB în cadrul Blocului sovietic. În plus, în calitate de consilier pe teme de securitate al lui Ceauşescu, l-a însoţit pe acesta din urmă în numeroase vizite externe şi era firesc să ştie într-o oarecare măsură despre ce anume se discuta cu

---

271 Vezi, de pildă, interviul cu Pacepa difuzat la postul de televiziune maghiar destinat etnicilor maghiari din statele învecinate. „Confesiunile unui spion-şef‘, DUNA-TV Budapesta, 24 februarie 2004a; RADOR (Bucureşti), 24 februarie 2004. Vezi şi Ioan Talpeş, în umbra marelui Hidalgo, Bucureşti, Vivaldi, 2009, pp. 92-94. Directorul de atunci al Serviciului de Informaţii Externe român (SIE), Ioan Talpeş, a confirmat acest lucru într-un interviu acordat autorului, 10 octombrie 1996.

272 Vezi, de pildă, Ion Mihai Pacepa, „Russia Hid Saddam’s WMDs“, Washington Times,
octombrie 2003, şi remarcile lui Pacepa în Jamie Glazov, „Symposium: KGB Resurrection (Continued)“, 30 aprilie 2004c; şi Jamie Glazov, „From Russia With Terror“, 1 martie 2004b la www.frontpage.com. Vezi şi Pacepa la DUNA TV (2004a); RADOR (2004). Pacepa subestimase durata serviciului său în slujba KGB, dat fiind că serviciile sovietice de informaţii îi finanţaseră şi studiile universitare între anii 1948 şi 1951.

273 Informaţional Report Regarding the Desertion of Lt. General Mihai Ion, Pacepa (Socialist Republic of Romania) and His Refuge in the U.S.A. (de aici înainte în text: Report on Pacepa Desertion), 12 Septembrie 1978, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 330-331; „Die Enthüllungen des Rumänen Pacepa - Der Phantom Spion von Bonn“ (Dezertarea românului Pacepa - spionul fantomă de la Bonn), Der Spiegel, nr. 36, 4 septembrie 1978. Stasi nota că, din punctul de vedere al CIA, el avea o valoare mai mare ca urmare a cunoştinţelor cu caracter general pe care le deţinea despre „mediile de conducere ale Pactului de la Varşovia“.

aceste prilejuri. Dacă însă a redat interlocutorilor americani, în mod corect esenţa respectivelor discuţii – aceasta este o cu totul altă chestiune. Cartea sa din 1987 sugerează că nu a făcut-o.

Stasi amintea şi ea de suspiciunile serviciilor de informaţii vest-germane că

Pacepa ar fi fost anchetat pentru inventarea unor „state de plată pentru agenţi dubioşi, în ideea de a solicita o sursă consistentă de venit”.[274] Date fiind strânsele

legături existente la acea vreme între serviciile de informaţii vest-germane şi Securitate – unitatea an ti teroristă a Germaniei Federale (*Grenzschutzgruppe 9* – GSG 9) îi asistase pe români, în 1977, în organizarea propriei lor unităţi antiteroriste (Unitatea Specială pentru Lupta An ti teroristă – USLA) se poate ca Bucureştiul şi Bonnul să fi schimbat date despre defector. După fuga acestuia, ancheta Departamentului Securităţii de Stat (DSS) i-a identificat pe Pacepa, pe Nicolae Doicaru, superiorul lui de la informaţiile externe, pe şeful contrainformaţiilor externe, Mihai Caraman, pe şeful unităţii and – KGB, Constantin Iosif, şi pe Ion Stănescu, şeful DSS şi la un moment dat ministru de interne, ca fiind responsabili pentru menţinerea unui cadru de corupţie generalizată la vârful serviciului de securitate, care le-a permis timp de circa 25 de ani să eludeze orice supraveghere din partea DIE.1 Aşa cum se remarca în ancheta internă, grupul oferea cadouri şi onora liste de cumpărături pentru membrii de frunte ai partidului atunci când se aflau peste hotare, asigurându-şi astfel libertatea de acţiune – o frapantă recunoaştere a stării de fapt privind corupţia la nivelul conducerii Securităţii şi la vârful Partidului, la fel de acuzatoare ca tot ce a publicat Pacepa

274 Report on Pacepa Desertion (1978), BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 333.

ulterior.[275][276]

Pe lângă această chestiune a corupţiei, colaboratorii apropiaţi ai lui Pacepa erau implicaţi în exproprierea abuzivă a unor proprietăţi deţinute de germanii şi evreii emigraţi, în cadrul unor operaţiuni de extorcare ce au stârnit în mod repetat protestele Occidentului, ameninţând statutul de cea mai favorizată naţiune al României.[277] Extras din ancheta internă efectuată de autorităţile

---

275 în discuţiile cu foşti ofiţeri superiori ai DSS, aceştia din urmă au operat o distincţie clară între Doicaru, Pacepa, Caraman şi Iosif, pe care îi considerau „cârtiţe“ sau „trădători“ sovietici (ori ai altor servicii din cadrul Pactului de la Varşovia), şi Stănescu, pentru care au înaintat evaluări în general pozitive. Exceptând existenţa unor dovezi care să ateste contrariul, autorul este dispus să accepte asemenea interpretări. Dar Stănescu avusese responsabilităţi administrative în cadrul DSS când s-au produs aceste disfuncţii.

276 în mod ironic, cu toată corupţia din interiorul său, Securitatea era probabil mai puţin coruptă decât alte servicii din cadrul Pactului de la Varşovia, graţie faptului că nu avea acces la fondurile considerabile disponibile celorlalţi membri prin participarea la traficul de narcotice sponsorizat de sovietici şi menit să submineze societatea occidentală. Acest gen de activităţi i-a adus liderului est-german Erich Honecker un „câştig“ personal de 92 de milioane de dolari. „Western Intelligence Links Honecker to Drugs“, Bild (Hamburg), în Foreign Broadcast Information Service, FBIS-EEU-89-233, 6 decembrie 1989, p. 40. Implicarea, cu mult timp în urmă, a spionajului polonez în domeniul companiilor private a dus la o serie de scandaluri de corupţie în interiorul serviciilor, scandaluri ce au implicat lideri de partid de la niveluri înalte, încă din ianuarie 1962. Vezi, de pildă, Paczkowski (2007), nota 38. în mod similar, KDS-ul bulgar era suspectat de sifonarea a „milioane de dolari din fonduri de stat“ prin intermediul celor 395 de companii de comerţ exterior ale sale, „răspândite din Austria până în Singapore“. Vezi de pildă „Bulgarian Studies Bogus Companies“, The New York Times, 19 ianuarie 1992.

277 Liviu Ţăranu, editor, Ion Mihai Pacepa în dosarele Securităţii 1978-1980, Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2009, pp. 32-33, 223-225, 264; Liviu Ţăranu, „Afacerea Peregrinii“, în Constantin Moşincat şi Dan Poinar, coordonatori, Pietre de hotar (Oradea), voi. 6, Editura Tipo MC, 2007, pp. 221-229; Ionel Gal, Raţiune si represiune în Ministerul de Interne, 1965-1989, Iaşi, Editura Do-minor, 2001-2002, voi. I-II, pp. 135-136. Gal era arhivarul Securităţii.

române

5

după fuga lui Pacepa:

Materiale recent [descoperite] indică faptul că multe foste cadre din DGIE erau caracterizate de corupţie, minciună, arivism şi tendinţe grandomane. Datele existente sugerează că, urmare a modului în care conducerea Ministerului de Interne a acoperit abuzurile şi ilegalităţile comise de cei peste 100 de angajaţi care au cumpărat în Bucureşti proprietăţi de la persoane care ulterior au emigrat, aceşti angajaţi nu au fost traşi la răspundere conform legii.1

Odată ajuns în Statele Unite, Pacepa a pus un accent deosebit pe caracterul antisemit al politicii duse de România şi de Ceauşescu, în particular. În mod semnificativ, aceste afirmaţii, contrazise mai târziu de diverşi oficiali israelieni, au părut plauzibile, în primul rând, prin prisma acţiunilor neautorizate în care cercul de apropiaţi ai lui Pacepa a fost implicat direct.[278] După 1989, mai mulţi foşti ambasadori israelieni în România din anii 1980 au confirmat că Nicolae Ceauşescu a fost de bună-credinţă în eforturile sale de mediere a situaţiei din Orientul Mijlociu şi că aceste eforturi au dat roade.[279] Şi atunci, de ce defectorul a continuat, şi după sosirea sa în SUA, să disemineze teme de dezinformare ale KGB-ului îndreptate împotriva politicii României în Orientul

278 Arhiva Serviciul Român de Informaţii, fond D, dosar 11200, voi. 35, f. 309-316; Mihai Pelin, Culisele spionajului românesc: DIE 1955-1980, Bucureşti, Evenimentul Românesc, 1997, p. 304; Ţăranu (2009), p. 33; Liviu Ţăranu, „I. M. Pacepa, ultimele zile în DGIE“, Magazin istoric, no. 3/480, (martie 2007), pp. 15-20.

279 Vezi Govrin (2002), pp. 254-255, 335-337. Faptul că ambasadorul Govrin s-a aflat la conducerea departamentului din cadrul Ministerului de Externe israelian care s-a ocupat de Europa de Est de la sfârşitul anilor 1970 până în 1985 şi apoi, între 1985 şi 1989, a fost ambasador al Israelului în România, înainte de a reveni la Tel Aviv ca secretar general al ministerului, conferă autoritate opiniilor sale cu privire la politica României în Orientul Mijlociu. Vezi Gefen (2001), pp. 170-176, 183.

Mijlociu, despre care ştia că sunt false?

5

Noii şefi ai Ministerului de Interne şi ai DSS au descoperit cu iritare că, în ciuda pretenţiilor sale că ar fi înregistrat performanţe extraordinare, ramura tehnico-ştiinţifică a DIE, a cărei responsabilitate o deţinuse Pacepa în mod personal, nu făcuse „achiziţii” tehnologice importante nici în Germania, nici în SUA. S-a constatat astfel că absolut toate documentele şi echipamentele furnizate sub conducerea lui Pacepa proveneau din surse deschise. Succesele sale sub acoperire de care făcuse paradă constau în mare parte în teze de masterat şi de doctorat din domeniul tehnic, accesibile liber la universităţile americane, şi în echipamente achiziţionate în mod legal pe piaţa liberă şi la expoziţii sau târguri de profil.1 Mai mult decât atât, evaluarea ostentativ pozitivă a spionajului tehnologic românesc împotriva SUA făcută de Pacepa în depoziţiile sale acuzatoare de după dezertare a servit la distragerea atenţiei de la mult mai intensele eforturi de achiziţii ale altor aliaţi din Pact.[280][281]

5 5

Acuzaţia că România ar fi furat tehnologie

---

280 O investigaţie a autorităţilor americane efectuată după 1989 a scos la iveală faptul că unicul furt semnificativ a fost unul de natură comercială. Tehnologia de fabricare a parbrizului auto a fost folosită în producţia de autoturisme româneşti. Anchetatorii nu au descoperit dovezi că Bucureştiul ar fi furat măcar un singur tip de tehnologie militară americană.

281 Spionajul polonez, de exemplu, fusese organizat de sovietici în mod special pentru achiziţia de ştiinţă şi tehnologie (S&T) încă din 1954. în 1958, regimul Gomutka a înfiinţat un Comitet pentru Cooperarea Tehnico-Ştiinţifică cu Străinătatea cu scopul explicit de a contribui la acest efort. Paczkowski (2007), p. 6. în vreme ce Pacepa îşi lansa acuzaţiile mincinoase cu privire la furtul românesc de tehnologie, ofiţerul polonez de informaţii Marian Zacharski fura planurile americane pentru „racheta «Patriot», pentru sistemul de aviaţie «Stealth» şi pentru racheta «Phoenix», dar şi pentru sistemul de sonar submarin“. Ibid., p. 8; Witold Beres şi Jerzy Skoczylas, General Kiszjczak mâwi... prawie wszystko (Generalul Kiszczak spune... aproape totul), Varşovia, BGW, 1991, p. 188.

occidentală şi americană pentru Moscova, ca modalitate de sădire a suspiciunilor privind scopurile reale ale politicilor sale economice şi militare, a fost o temă centrală a măsurilor active sovietice încă de la începutul anilor 1960, fiind menită să submineze relaţiile româno-americane. În parte, obiectivul vizat era acela de a împiedica o cooperare militară mai strânsă cu SUA şi de a o sabota pe cea deja existentă. De asemenea, se dorea să fie preîntâmpinată naşterea unui semnificativ interes economic american, pe termen lung, pentru România şi să fie împiedicat Bucureştiul să-şi dezvolte şi mai mult capacităţile economice în afirmarea independenţei. Iar Pacepa se afla într-o poziţie mai bună decât oricine altcineva pentru a susţine o asemenea interpretare.

Faptul că fusese şef al Secţiei Ştiinţă şi Tehnologie (S & T) din DSS i-a conferit o inerentă credibilitate în ceea ce privea operaţiunile de intelligence în acest domeniu. El l-a înfăţişat pe Ceauşescu ca fiind unul dintre cei mai credincioşi satrapi ai Kremlinului, dornic să-şi „sporească substanţial contribuţia" faţă de Moscova în privinţa tehnologiilor furate, pentru a-şi împlini scopul personal, acela de a deveni „cel mai important şi mai respectat partener al sovieticilor în cadrul Pactului de la Varşovia".[282] Pacepa a continuat să susţină acelaşi refren în întreaga perioadă a Războiului Rece, dar şi după aceea, izbutind să-i convingă pe unii dintre influenţii ziarişti, diplomaţi, politicieni şi analişti americani din afara comunităţii de informaţii că România era un cal troian al sovieticilor şi un

5 5 5

partener perfid şi nepotrivit al Statelor Unite.1

Alertate de declaraţiile insistente ale lui Pacepa şi ale

282 Pacepa (1987), pp. 8-9, 16, 41 şi 46. Milt Bearden, fostul şef al diviziei CIA pentru URSS şi Europa de Est, a oferit una dintre cele mai dure, deşi indirecte, replici la adresa afirmaţiilor lui Pacepa, remarcând că Ceauşescu „detesta URSS din toată inima". Bearden şi Risen (2003), p. 391. S-ar putea spune că liderul român nutrea aceleaşi sentimente pe care le avea Kremlinul faţă de ţara lui.

partizanilor săi, agenţiile din cadrul comunităţii de informaţii americane au plasat România sub o atentă supraveghere atunci când s-a trecut la examinarea operaţiunilor sovietice de furturi tehnologice. Iar ceea ce au constatat s-a dovedit în mare parte în contradicţie cu afirmaţiile lui Pacepa, dar în ton cu nemulţumirile interne ale spionajului sovietic.[283] Spre exemplu, în iunie 1982, la circa patru ani după ce Pacepa a început să disemineze mitul operaţiunilor româneşti antiamericane, agenţiile de informaţii americane au conchis în mod unanim că, în totală contradicţie cu acţiunea celorlalte ţări din Blocul sovietic, în realitate, România „nu a dat curs solicitării sovietice privind activităţile de «colectare»”.[284]

Preşedintele Ronald Reagan a subliniat că România era singurul partener din Blocul sovietic căruia SUA îi puteau transfera tehnologie şi faţă de care puteau diminua măsurile de limitare a exporturilor, fără teama că, în acest

---

283 Printre cei convinşi de refrenul „calului troian“ repetat de Pacepa, s-au aflat fostul ambasador american în România David Funderburk, analista Judith Geran Pilon şi ziaristul (totodată fost consilier al şefului de personal de la Casa Albă Alexander Haig) Michael Ledeen. Vezi, de pildă, The Washington Post, 15 mai 1985; Funderburk (1987), pp. 32-34, 42-48; Pilon (1985), pp. 1-2, 11-12; şi Michael Ledeen împreună cu I.M. Pacepa, „Romania Reaps Rewards of Hi-Tech Thefts“, Human Events, 16 martie 1985.

284 The Technology Acquisition Efforts of the Soviet Intelligence Services (u): Interagency Intelligence Memorandum (NI IIM 82-10002), DCI, 1 iunie 1982 (declasificat pe 19 noiembrie 1999), p. 22, CIA. Memorandumul a fost redactat sub auspiciile Consiliului Naţional pentru Informaţii, împreună cu CIA, FBI, NSA, DLA, personalul de contrainformaţii al DCI, şi cu componentele de informaţii ale departamentelor de Stat, Energie, Comerţ şi Finanţe, Forţelor Aeriene, Armatei, marinei şi serviciilor vamale ale Departamentului Trezoreriei, şi a fost aprobat de Comitetul de Informaţii pentru Transferul de Tehnologie al DCI şi de Comisia Naţională pentru Informaţii Externe. Vezi şi Soviet Acquisition of Western Technology, aprilie 1982, Exhibit 1. Hearings Before the Permanent Subcommittee on Investigations of the Committee on Governmental Affairs, United States Senate, Ninety-Seventh Congress, Second Session, Washington D.C., US Government Printing Office, mai 1982, în special mărturiile din 4, 5, 6, 11, şi 12 mai 1982.

mod, vor aproviziona indirect Moscova. Referindu-se la chestiunea problematică a transferului în contextul „politicii de diferenţiere” a administraţiei sale, în septembrie 1982, preşedintele Reagan nota că, „dată fiind probabilitatea ridicată ca tehnologia vândută legal oricărui alt stat est-european decât România să fie transferată Uniunii Sovietice”, „nu ar fi posibilă diferenţierea în furnizarea tehnologiei de producţie controlate de COCOM”.[285] În 1988, la un an după publicarea cărţii lui Pacepa, în care aceleaşi acuzaţii erau repetate către un public mult mai larg, analiştii Pentagonului au decis că românii nu au „acţionat ca surogate ale serviciilor de informaţii sovietice”, motivul fiind acela al unor „conexiuni mai slabe cu sovieticii în domeniul informaţiilor”, şi că, în plus, comportamentul observat al reprezentanţilor României în SUA nu sugera că „activitatea de culegere a unor informaţii sensibile din domeniul ştiinţei şi tehnicii” ar fi constituit o prioritate pentru ei.1

Anumite afirmaţii ale lui Pacepa ofereau dovezi indirecte care sugerau că Bucureştiul era îndreptăţit să-l bănuiască a fi atât agent al Moscovei, cât şi al Budapestei, angajat într-o serie de măsuri active de discreditare a României, dar şi de „consolidare a prestigiului” în favoarea Ungariei. Pacepa a identificat Germania de Est, România şi Polonia – în această ordine – ca fiind ţările responsabile de cele mai importante furturi de tehnologie americană. Pe lângă insidioasa şi pe deplin incorecta includere a României în acest grup, el a exclus în mod inexplicabil Ungaria (o omisiune care apare în mod consecvent în scrierile lui Pacepa). În realitate, principala contribuţie est-europeană în domeniul ştiinţei şi tehnologiei furate de la americani în beneficiul Moscovei provenea de la acele servicii de informaţii care aveau largi comunităţi de emigranţi, reprezentanţe oficiale mai mari şi multiple

285 National Security Decision Directive 54: United States Policy Toward Eastern Europe, 2 septembrie 1982, Casa Albă (declasificat 15 mai 2006), p. 3, CIA.

centre de operare pe teritoriul SUA – în acest sens, aşa cum nota comunitatea de informaţii americană într-unul dintre buletinele

5 5

sale *National Intelligence Estimates*, „Polonia şi Ungaria fiind, se pare, principalii contribuitori est-europeni”.[286287]

Spre exemplu, exploatându-şi capacitatea de a recruta membri ai comunităţii de etnici polonezi din SUA, Varşovia a reuşit să fure o gamă variată de tehnologie americană în beneficiul Kremlinului. Reţeaua Marian Zacharski – William Holden Bell, de pildă, a oferit Moscovei documente despre „radarul *look down*, *shoot down* al aeronavelor F-15, sistemul radar pentru bombardierele Stealth şi B-l, un sistem radar *all-weather* pentru tancuri, un sistem radar experimental pentru Marina americană, racheta aer-aer Phoenix, un radar de supraveghere pentru navele maritime, racheta sol-aer Patriot şi un sistem de apărare aeriană al NATO”.[288] În mod similar, securitatea de stat ungară a recrutat un etnic maghiar din armata americană – pe Zoltan Szabó, cel care a creat reţeaua Clyde Lee Conrad – pentru una dintre cele mai îndelungate operaţiuni de spionaj care implica achiziţia de tehnologie.1 Reţeaua Szabo-Conrad era chiar mai cunoscută pentru furtul de strategie şi planuri operaţionale NATO împotriva Pactului de la Varşovia, de planuri pentru mişcările de trupe, blindate şi aeronave, şi

286 Hostile Intelligence Threat - U.S. Technology, Biroul adjunctului Secretarului Apărării (Contrain- formaţii şi Securitate), Departamentul Apărării, DoD 5200.1 -PH-2, noiembrie 1988, pp. 5-6. Vezi şi Meetxng the Espionage Challenge: A Review of the United States Counter-intelligence and Security Programs, raport al Comitetului pentru Informaţii, Senatul Statelor Unite, U.S. Government Printing Office, octombrie 1986; şi A Report on Foreign Espionage in the United States, Departamentul de Stat al Statelor Unite, martie 1987.

287 The Technology Acquisition Effbrts of the Soviet Intelligence Services (1982), pp. 18, 22, CIA.

288 Jeffrey T. Richelson, Sword and Shield: Soviet Intelligence and Security Apparatus, Cambridge, Ballinger, 1986, p. 218.

de descrieri detaliate ale armelor nucleare şi ale amplasării acestora.[289] De fapt, AVH a plasat ofiţeri cu pregătire tehnologică „sub acoperire în întreprinderi maghiare de comerţ exterior din domenii specializate, precum computere şi echipamente electronice”, pentru a „obţine în secret, de la oameni de afaceri occidentali, informaţii de tip S & T şi articole aflate sub embargo”.[290]

Deşi eforturile poloneze de spionaj au dat o lovitură considerabilă securităţii naţionale a SUA, ele s-au aflat abia pe locul al patrulea printre partenerii „în strânsă cooperare”, din punct de vedere al numărului de agenţi arestaţi de contrainformaţiile americane şi de autorităţile de stat. Pe primul loc se afla Germania de Est, urmată de Ungaria pe locul al doilea, de Cehoslovacia şi, la mică distanţă, de Polonia.[291] În mai multe cazuri, agentul

---

289 Zoltán Szabo, căpitan în armata americană, de origine maghiară, era „fondatorul“ şi „creierul“ „reţelei de spionaj Conrad în Europa“. El a lucrat împreună cu doi medici maghiari stabiliţi în Suedia, „pentru a dirija secretele NATO către serviciul de informaţii maghiar“, medici pe care i-a trimis apoi la Moscova. Vezi Herbig şi Wiskoff (2002), pp. 11, 28-29, 49, 58. Szabo l-a recrutat pe Clyde Lee Conrad în 1974, când erau amândoi sergenţi staţionaţi la un depozit de documente clasificate din Germania. Reţeaua Szabo-Conrad a operat pe parcursul anilor 1970 şi 1980, ca „una dintre cele mai mari reţele de spionaj de după al Doilea Război Mondial“. Ibid. Pentru reţeaua Szabo-Conrad vezi şi Colonel Stuart A. Herrington, Traitors Among US: Inside the Spy Catcher's World, Novato, CA, Presidio, 1999; şi Danny L. Williams, Damian and Mongoose: How a U.S. Army Counterespionage Agent Infiltrated an International Spy Ring, Tuscon, Wheatmark, 2011.

290 The Technology Acquisition Efforts of the Soviet Intelligence Services (1982), p. 23, CIA.

291 Katherine L. Herbig şi Martin F. Wiskoff, Espionage Against The United States By American Citizens 1947-2001, Monterrey, CA, Defense Personnel Security Research Center, iulie 2002, Anexa A, pp. A3-A8. Zacharski, condamnat la închisoare pe viaţă în 1981, a fost schimbat patru ani mai târziu cu „25 agenţi occidentali din închisori sovietice şi est-europene“. Vezi de pildă Benjamin B. Fischer, „The Vilifîcadon and Vindication of Colonel Kuklinski“, Studies in Intelligence, nr. 9 (vara 2000), www.cia.gov. în august 1994, guvernul polonez l-a numit pe Zacharski în postul de şef al informaţiilor poloneze, dar a retras numirea ca urmare a scandalului internaţional izbucnit, în cursul căruia

recrutat lucra deopotrivă pentru Ungaria şi Cehoslovacia, dat fiind că prima deţinea o reţea extinsă în cealaltă (formată în mare parte din unguri non-etnici), acest lucru facilitând cooperarea bilaterală.1

O actualizare făcută de comunitatea de informaţii americană la mijlocul anilor 1980 cu privire la furtul de tehnologie sofisticată, preponderent militară, în cadrul Blocului sovietic, a ajuns la concluzii similare:

Din a doua jumătate a anilor 1970, surogatele din rândul acestor servicii au jucat un rol major în programul general VPK [*Voenno-Promişlennaia Komissia* – Comisia Militar-Industrială Sovietică] de achiziţionare de tehnologii militare occidentale, deseori în schimbul unor concesii economice pe care sovieticii le-au acordat ţărilor lor. Serviciile de informaţii din RDG, Polonia şi Ungaria sunt printre cele care au reuşit în mod deosebit în achiziţia de informaţii clasificate din Occident şi de produse supuse măsurilor de control al exporturilor.[292][293]

România, pe de altă parte, nu era implicată în niciuna dintre reţelele de spionaj care operau în SUA în anii 1980 (şi nici nu fusese implicată în deceniul anterior).[294] Această absenţă din rândurile celor care efectuau operaţiuni

Washingtonul a subliniat că Zacharski era încă subiectul unei condamnări la închisoare pe viaţă în SUA. Ibid: Fred Ikle, „How to Ruin NATO“, The New York Times, 11 ianuarie 1995; John Pomfret, „Poles Ponder Patriotism After Spy’s Appointment, Firing“, The Washington Post, 3 septembrie 1994.

292 Acest lucru a devenit evident în 1968, când informaţiile deţinute de maghiari în privinţa evenimentelor din Cehoslovacia erau superioare celor obţinute de sovietici, în ciuda ofiţerilor şi a reţelelor sovietice infiltrate în interiorul organelor de securitate cehoslovace. Vezi, de pildă, Joseph Dresen, „Filling in the Blanks for the Prague Spring“, „Prague Spring, Prague Autumn: Filling in the Blank Spots from 1968“, 23 februarie 1999, rezumatul evenimentului, „Events List“, Woodrow Wilson International Center for Scholars, http://www.wilsoncenter.org/event/filling-the-blanks-for-the-prague-spring.

293 Soviet Acquisition of Militarily Signijicant Western Technology: An Update, septembrie 1985, pp. 15-16, CIA. Vezi şi Hoslile Intelligence Tkreat- U.S. Technology (1988), pp. 5-6.

294 Herbig şi Wiskoff (2002), Anexa A, pp. A3-A8

împotriva intereselor americane este cu atât mai meritorie ţinând seama că şase dintre spionii arestaţi de autorităţile SUA în perioada respectivă lucraseră pentru state considerate de Washington ca fiind prietene sau neutre.[295] Bucureştdul nu numai că nu s-a angajat în procurarea ilegală de tehnologie americană sofisticată, mai cu seamă de tip militar, dar nici măcar nu figura printre statele Pactului de la Varşovia care făceau acest lucru în favoarea Kremlinului. După 1989, investigatorii americani au desfăşurat o anchetă în România, cu aprobarea autorităţilor române alese în mod democratic, cu scopul de a-i verifica rolul în furtul de tehnologie americană sofisticată. Aşa cum se întâmplă la o verificare serioasă a dezinformărilor, respectivele afirmaţii s-au dovedit nefondate. Unicul caz de furt tehnologic semnificativ care a prejudiciat SUA (în termenii pierderilor de profit) descoperit a fost cel al tehnologiei pentru sticla securizată pentru parbriz folosită la fabricarea autoturismului Dacia. Şi încă nu este clar cum a ajuns respectiva tehnologie să fie utilizată în cadrul unui proces de fabricaţie pus în practică de România sub licenţă franceză.

Pretinde că este oficină sovietică, discreditează-i prietenii!

Afirmaţiile lui Pacepa, că politicile duse de România în privinţa ţărilor în curs de dezvoltare erau menite să susţină obiectivele sovietice, au fost şi ele infirmate de serviciile americane de informaţii ale vremii.1 Acuzaţia a fost plauzibilă ca urmare a faptului că, de la mijlocul anilor 1950 până spre sfârşitul deceniului 1970, România a fost ţara care a oferit cea mai susţinută asistenţă nonsovietică şi nonmilitară statelor în curs de dezvoltare. Această asistentă a fost

5 5

totodată şi „cea mai diversificată” din cadrul Blocului sovietic, în sensul că majoritatea beneficiarilor nu erau clienţi sovietici, în vreme ce ajutorul cehoslovac, bulgar,

295 Op. cit., p. 62.

est-german şi maghiar era îndreptat doar către statele clientelare ale URSS.[296][297]

În 1975, CIA a raportat că, în ciuda influenţei sovietice evident „puternice” asupra tipurilor de ajutor acordat de majoritatea statelor est-europene ţărilor în curs de dezvoltare, România s-a remarcat prin abilitatea sa de „a-şi exercita independenţa în adoptarea unor angajamente individuale”.[298] Politica României faţă de statele în curs de dezvoltare era una dintre cele mai sofisticate şi mai diversificate atât în Est, cât şi în Vest, o dezvoltare posibilă graţie comunicării directe şi frecvente cu liderii acestor state – deseori ironizată ca „turism” diplomatic în cadrul măsurilor active sovietice – în asemenea măsură încât Bucures

5

ţiul a ajuns în cele din urmă să rivalizeze cu Belgradul din punctul de vedere al influenţei şi al politicilor sale progresiste faţă de lumea în curs de dezvoltare (în ciuda influenţei considerabile deţinute de Tito în cadrul mişcării de nealiniere).[299]

La finele anului 1979, la peste un an după fuga lui Pacepa, comunitatea de informaţii americană a conchis că, în vreme ce statele care nu făceau parte din Blocul sovietic

---

296 Pacepa (1987), pp. 115-127, 368-372.

297 Communist Aid to the Third World Oii Industries (ER RP 73-12), 1 iunie 1973, pp. 1-3 şi 19, CIA; Intelligence Report: Communist Aid to Less Devehped Countries of the Free World, 1974 (ER IR 75-16), 1 iunie 1975, pp. 2-3, CIA.

298 „Coordination and instruments for direction of Soviet and East European aid programs within and outside CEMA (CMEA)“ în Relationship Between Soviet and East European Economic Aid Programs in LDCs (SOVA), 26 septembrie 1975, pp. 1-3, CIA.

299 Din păcate, această moştenire a fost abandonată după 1989 şi ignorată de Uniunea Europeană, care s-a văzut nevoită să „reinventeze roata“ în privinţa politicii sale faţă de ţările în curs de dezvoltare. Vezi, de pildă, Mirela Oprea, Mandatory Ignorance: Development Discourse in Romania frorn Socialism to EUMembership, Teză de doctorat, Universitatea din Bologna, Italia, 2009, la http://amsdottorato.cib.unibo.it/2228/

ofereau „susţinere ţărilor din Lumea a Treia şi mişcărilor de insurgenţă, deseori în strânsă cooperare cu URSS”, România urmărea „faţă de Lumea a Treia obiective radical diferite de cele ale URSS, care nu serveau în mod voit intereselor sovietice”.[300] Eforturile depuse de România pentru „a juca un mai amplu rol internaţional de mediator, nicidecum partizan”, i-a redus în mod substanţial implicarea în programele de asistenţă militară sponsorizate de sovietici, astfel încât, comparativ cu toţi ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia, a oferit un ajutor militar minor ţărilor în curs de dezvoltare.1 în privinţa zonelor specifice de concurenţă sovieto-americană, abordarea românească s-a situat mult mai aproape de obiectivele politicilor americane.

În vreme ce URSS şi partenerii săi loiali (inclusiv Cuba şi Vietnam) furnizau pe scară largă armament către America Latină, instigând astfel revoluţiile antiamericane – de pildă în Mexic, Nicaragua şi Honduras –, România îşi utiliza influenţa regional, aşa cum se plângea Fidel Castro, „pentru a incita la neîncredere faţă de Uniunea Sovietică”.[301] Atât la nivelul politicii, cât şi al acţiunilor efective, România nu doar că a refuzat să se arate solidară cu operaţiunile sponsorizate de sovietici la nivel global, dar le-a şi criticat şi li s-a opus, îndemnând, de pildă, la retragerea forţelor cubaneze din Africa.[302]

Şi în acest caz Pacepa a pretins că situaţia stătea exact invers, că România a fost principalul colaborator al lui Castro şi al spionajului cubanez în cadrul operaţiunilor

---

300 Soviet Military Capabilities to Project Power and Injluence in Distant Areas (NIE), 1 octombrie 1979, pp. 21-22, CIA.

301 Vezi, de pildă, oficii, tabel 6, „East European Military Assistance to Third World Countries, 1955-1977“, p. 21. Pentru Bulgaria, de exemplu, vezi Jordan Baev, „East-East Arms Trade: Bulgarian Arms Delivery to Third World Countries, 1950-1989“, 18 septembrie 2006, „Global ColdWar“, PHP

302 Documentele 2-5 în Watts (2012a) la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier- no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

sale antiamericane.[303] Investigaţiile serviciilor de informaţii americane nu au confirmat aceste afirmaţii. Dimpotrivă, CIA a susţinut încă o dată la mijlocul anilor 1980 că „România a refuzat în mod constant să acorde ajutor clienţilor marxişti” ai URSS.[304]

5 5

Aprecierile americane referitoare la acuzaţiile lui Pacepa au fost clasificate la vremea respectivă, astfel că nu au putut contracara dezinformările acestuia, mult mai intens promovate. În consecinţă, măsurile active care înfăţişau România ca fiind duplicitară şi orientată spre furt – în mod ironic, mult mai pregnant decât regimurile loiale sovieticilor – au continuat să inducă în eroare mult timp după ce s-a dovedit caracterul fals al informaţiilor aflate la baza lor. Lista ziariştilor, analiştilor, diplomaţilor şi politicienilor derutaţi de campania de măsuri active personificată de Pacepa i-a inclus în cele din urmă pe influentul şef al Comitetului pentru Relaţii Externe din Senat, senatorul Jesse Helms, şi chiar pe preşedintele Ronald Reagan.[305]

Ţinând seama că permanenta diseminare a unor evaluări eronate, bazate pe informaţii false, a constituit una dintre cele mai frecvent întâlnite „patologii organizaţionale” în analiza serviciilor de informaţii, eşecul de a lua în calcul aceste rapoarte contracarante în estimările privind comportamentul României a devenit o problemă cu cauze interne, deşi fusese iniţial un rezultat al dezinformărilor externe. Odată exprimate explicit în rapoarte şi analize, „impresiile formate pe baza unor

---

303 Vezi, de pildă, Ion Mihai Pacepa, „Who Is Râul Castro? A tyrant only a brother could love“, National Review, 10 august 2006.

304 Soviet and East European Economic Assistance Programs in Non-Communist Less Developed Countries, 1982 şi 1983: A Research Paper, CIA, Biroul pentru Probleme Globale în coordonare cu Departamentul de Stat, Agenţia de Informaţii pentru Apărare şi Agenţia pentru Dezvoltare Internaţională (GI 84-10182), 1 noiembrie 1984, p. 5, CIA.

305 Vezi, de pildă, Ronald Reagan, The Reagan Diaries, New York, HarperCollins, 2007, p. 547.

informaţii discreditate” şi-au păstrat pregnanţa mult timp după ce informaţiile în sine s-au dovedit false, pur şi simplu fiindcă analiştii se bazau în mod regulat – şi firesc – pe evaluările anterioare atunci când realizau unele noi.1 Răul fusese făcut şi „prejudecăţile cognitive” aveau să asigure perpetuarea sa. Aşa cum afirma o autoritate în domeniu, „odată ce clopotul a sunat, sunetul nu mai poate fi luat înapoi”.[306][307]

Pacepa a încercat totodată să compromită reputaţia autorităţilor americane implicate în „relaţia specială” româno-americană şi favorabile ei. Aşa s-a întâmplat cu Harry Barnesjr, ambasadorul american în România în 1974 – 1977. La sfârşitul deceniului anterior şi în primii ani ai celui care a urmat, Barnes activase pe un post de mai mică amploare în cadrul ambasadei americane la Bucureşti. În perioada respectivă, şi fără ştiinţa lui Barnes, trimisul special al preşedintelui Johnson, Averell Harriman, colabora cu Bucureştiul în cadrul operaţiunii PACKERS – eforturile de mediere depuse de România în războiul din Vietnam – şi în încercarea de apropiere sino-americană, iniţiată de Bucureşti la solicitarea preşedintelui Johnson.[308] Deşi neimplicat în medierile referitoare la Vietnam, Barnes a participat de asemenea la ambele întâlniri din cadrul summitului Nixon-Ceauşescu, în 1969 şi 1970, şi cunoştea eforturile româneşti de mediere între Washington şi

306 Heuer (1999), pp. 124-125. Aşa cum notează Heuer, impresiile greşite tind să devină parte a unei „prejudecăţi post factum“ şi să fie încorporate în noile analize. Op.cit., pp. 161-163.

307 Op.dt., pp. 124-125.

308 Harriman a fost ambasadorul SUA la Moscova şi apoi a condus aplicarea Planului Marshall, înainte de a lucra cu Bucureştiul la începutul anilor 1960, când Lyndon B. Johnson a solicitat pentru prima dată medierea românească. Harriman „a condus negocierile delicate care au dus la problematicele acorduri de la Geneva, din 1962, asupra Laosului“ şi apoi a fost liderul echipei de negociere în cursul. Convorbirilor pentru Pace de la Paris, în 1968. „Averell Harriman: The Toughest Test“, Time, 10 mai 1968; Interviu cu Gaston Marin realizat de Lavinia Betea, „De la Kremlin spre Vest şi Casa Alba Jurnalul National, 6 martie 2007.

Beijing.

Pacepa a insistat că Barnes transmitea informaţii secrete americane către securitatea de stat din România. În acelaşi timp, l-a acuzat pe ambasador că este „cât se poate de naiv”, explicând apoi, în mod contradictoriu, că era necesar ca oamenii săi să-l ţină sub „o mult mai atentă supraveghere” comparativ cu predecesorii săi, fiindcă vorbea bine româneşte, avea multe contacte în ţară, era suspectat că ar fi „ofiţer CIA sub acoperire” şi „se arăta foarte favorabil trâmbiţatei independenţe a României”.[309] Altfel spus, „naivul” Barnes era vizat fiindcă era bine informat, bine anturat şi susţinea politicile româneşti care serveau intereselor americane. Pacepa a continuat să insiste cu acuzaţiile sale la adresa ambasadorului Barnes în decursul anilor 1980, la multă vreme după ce ele fuseseră infirmate în cadrul unor investigaţii separate efectuate de FBI şi de Departamentul de Stat în timpul administraţiei Carter, şi din nou în urma unei anchete conduse sub mandatul lui Reagan.1

Trimisul special prezidenţial Averell Harriman era, probabil, cel mai bine informat cu privire la contribuţia României la interesele internaţionale comune româno-americane.[310] Considerat unul dintre cei mai importanţi oameni de afaceri americani ai secolului XX, Harriman a fost de asemenea ţinta unor operaţiuni sovietice menite să-l discrediteze ca fiind spion sovietic în anii 1960, culminând cu operaţiunea eşuată DINOZAUR a şefului contrainformaţiilor de la CIA, James Jesus Angelton,

309 Vezi, de pildă, Barnes şi Bodnăraş (1974), Pacepa (1987), p. 63.

310 Reagan (2007), p. 547. Jesse Helms, care a aderat pe deplin la afirmaţiile lui Pacepa, l-a acuzat pe ambasadorul Barnes că „nu este suficient de anticomunist“. Vezi, de pildă, Bruce W. Jendeson, „American Diplomacy: Around the World and Along Pennsylvania Avenue“ în Thomas E. Mann, editor, A Question of Balance: The President, The Congress, and Foreign Pohcy, Washington D.C., The Brookings Institute, 1990, p. 176; Shirley Christian, „Helms, In Chile, Denounces U.S. Envoy“, New York Times, 14 iulie 1986; Bernard Gwertzman, „Washington Backs U.S. Envoy On Chile Funeral“, New York Times, 15 iulie 1986.

iniţiată de acesta din urmă la insistenţele lui Goliţîn.[311] În 1972, când *The Washington Post* a citat fragmente din volumele diplomatice *Pentagon Papers* care „denigrau abilităţile şi credibilitatea românilor” în eforturile lor de concretizare a negocierilor în timpul războiului din Vietnam, Harriman şi-a dat silinţa să pună lucrurile la punct.[312]

Odată ce reputaţia lui Harriman s-a dovedit inatacabilă, el a fost de asemenea ţinta unei operaţiuni de recrutare în rândurile KGB la începutul anilor 1970, şi apoi a alteia aprobate personal de Andropov în 1975, menită să pătrundă în „cercul interior” al lui Harriman.1 în orice caz însă, americanii implicaţi în activitatea de menţinere a parteneriatului americano-român au devenit subiecţii unui acut interes deloc prietenesc din partea serviciilor de informaţii sovietice şi ale ţărilor din Pactul de la Varşovia, inclusiv din partea unor agenţi dubli din cadrul organelor de securitate româneşti.[313] Serviciile partenere aflate „în strânsă cooperare” şi agenţii lor din România s-au dedat la

---

311 David C. Martin, Wilderness of Mirrors, Guildford, CT, Lyons Press, 2003, pp. 202, 207. Investigaţia CIA privind operaţiunea DINOSAUR a eşuat fiindcă aserţiunile lui Goliţîn erau atât de străvezii, încât directorul CIA, Richard Helms, a refuzat cererile insistente ale lui Angleton de a-1 informa pe preşedinte. Harriman fusese ambasador în URSS în cel de-al Doilea Război Mondial şi în Marea Britanie după război, director al Planului Marshall în Europa, guvernator al New Yorkului, secretar-adjunct şi subsecretar de stat, secretar pentru Comerţ şi trimis special prezidenţial.

312 W. Averell Harriman, „Recunoştinţă pentru români“ în „Scrisori către editor“, The Washington Post, 12 septembrie 1972. Fragmentul din Pentagon Papers faţă de care Harriman a luat poziţie a apărut în numărul din 27 iunie 1972 al publicaţiei.

313 Christopher Andrew şi Vasili Mitrokhin, The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive And The Secret History Of The KGB\ New York, Basic Books, 2001, pp. 210-211. KGB-ul a încercat iară succes să recruteze o serie de candidaţi improbabili, cu influenţă asupra politicii americane - spre exemplu consilierul pe probleme de securitate naţională al preşedintelui Carter, Zbigniew Brzezinski. Op.cit., p. 212. Brzezinski a fost totodată un susţinător al strânsei cooperări a SUA cu România.

activităţi de discreditare, recrutare şi provocare a lor, cu scopul de a compromite relaţia respectivă.[314]

DSS în degringoladă

Cu câteva luni înainte de fuga lui Pacepa, la începutul lunii martie 1978, comandantul Armatei a II-a din România şi şeful garnizoanei Bucureşti, generalul Nicolae Militaru, a fost prins în timp ce transmitea serviciilor de informaţii sovietice materiale scriet secrete. Paradoxal, în toamna anului 1971, Militam i-a urmat direct în postul respectiv generalului Ion Şerb, deconspirat ca agent GRU, după ce acesta din urmă le-a spus anchetatorilor săi că GRU ceruse dosarele de personal ale mai multor ofiţeri români pregătiţi anterior pe teritoriul URSS, printre aceştia numărându-se şi Militam.[315] Ceauşescu intenţionase să-l numească pe Militam ca adjunct al ministrului apărării în aprilie acelaşi an, cu puţin timp înainte de a pleca în vizita de stat la Washington.1 Dar Militam a fost trecut în rezervă şi numit adjunct al ministrului construcţiilor industriale, post pe care avea să-l piardă ulterior pentru că

314 După încheierea Războiului Rece, în timp ce lucra la problema integrării României în NATO, la Bucureşti, autorul şi doi colegi de la Ministerul britanic al Apărării au fost insistent hărţuiţi, în moduri relativ inofensive (yalele sparte de mâini profesioniste şi uşile lăsate deschise, fascicule laser prin ferestre seara etc.), aparent cu scopul de a transmite ideea că autorităţile României erau ostile calităţii de membru al NATO şi reformelor în domeniul militar. Când, ulterior, au fost informaţi cu privire la aceste acţiuni, oficialii români s-au arătat iritaţi de faptul că problemele nu le-au fost aduse la cunoştinţă la timp - ceea ce le-ar fi permis atât să-i urmărească injustiţie pe făptuitori, cât şi să elimine orice dubii referitoare la orientarea şi la comportamentul lor operaţional. Din punctul lor de vedere, cel mai probabil fapturitorii erau persoane din exterior, nu din interior.

315 Pelin (1997), pp. 98-99.

ar fi conspirat cu o altă reţea a GRU.[316][317]

Trădarea lui Militam, descoperită de Direcţia a IV-a (contrainformaţii militare) a Securităţii, a avut ca efect o supraveghere mai atentă şi o opinie mai critică din partea conducerii de partid cu privire la fostul şef DIE Nicolae Doicaru, la adjunctul lui, Ion Mihai Pacepa, la şeful unităţii anti-KGB (UM 0920/A) Constantin Iosif şi la Mihai Caraman, şeful contrainformaţiilor din cadrul DIE.[318] La

---

316 Pacepa (1987), p. 195. Mărturia lui Pacepa trebuie privită cu precauţie, date fiind scopurile ei de dezinformare. In acest caz, spre exemplu, el susţine că Militam a fost activat de „ataşatul militar sovietic care îi fusese coleg la academia din Moscova“ şi că a fost prins înmânându-i acestuia o agendă telefonică. Ofiţerii est-europeni nu participau la cursuri alături de cei sovietici, decât dacă erau ei înşişi ofiţeri GRU. După căderea comunismului, Militam a declarat că solicitase asistenţă din partea GRU, inclusiv armament, pentru a-1 elimina pe Ceauşescu. Pacepa a minimalizat în mod similar trădarea generalului Şerb din 1971, afirmând că acesta din urmă transmisese ataşatului militar sovietic informaţii cu privire la apărarea Bucureştiului împotriva unui atac NATO cu arme convenţionale, pentru a-i servi acestuia la întocmirea tezei de doctorat. Dar Şerb a mărturisit că a dezvăluit planurile de apărare a ţării sale împotriva unei invazii conduse de sovietici, incluzând aici forţele, amplasamentele şi dosarele de personal ale comandanţilor principalelor unităţi însărcinate cu operaţiunile defensive împotriva unei invazii sovietice. In ambele cazuri, Pacepa a negat orice ameninţare sovietică la adresa ţării sau a conducerii ei. Vezi Ibid. şi Pelin (1997).

317 Militam a fost descoperit complotând cu generalul Ion Ioniţă în 1984 şi cu generalul Marin Pancea, generalul Nicolae Pletos, căpitanul Nicolae Radu şi cu Virgil Măgureanu în 1987-1988. Mai târziu, a recunoscut că a conspirat cu GRU. Ioniţă, Pancea, Pletos şi Radu au fost demişi sau scoşi pe tuşă pentru contacte nepermise cu ofiţeri GRU. Măgureanu era considerat „un punct de interes“ pentru unitatea anti-KGB din România, ca urmare a presupuselor sale relaţii cu sovieticii. Deletant (1995), pp. 92-93, 283. Vezi şi interviul televizat cu Măgureanu şi fostul director SIE Ioan Talpeş la Realitatea TV, Bucureşti, 21 august 2008, ora 22.58.

318 Doicaru a fost identificat ca agent sovietic în ancheta DSS de după dezertarea lui Pacepa, în 1978. Aceeaşi anchetă a conchis că Iosif, Caraman şi Pacepa erau agenţi sovietici. In 1988, Doicaru a fost prins în flagrant delict, într-o întâlnire clandestină cu un agent GRU. Transcrierea nr. 111 din 12 iunie 1994 (continuare a audierii general-

câteva zile după arestarea lui Militam, pe 7 martie 1978, Doicaru a fost demis de la conducerea DIE după ce a deţinut acest post timp de aproape un sfert de secol.1 DIE a devenit DGIE.[319][320]

Ministrul de interne a fost şi el demis, iar DSS a trecut din nou în subordinea Ministerului de Interne.[321] La conducerea DSS a fost numit Tudor Postelnicu.[322] Unitatea anti-KGB, transferată din subordinea diviziei de informaţii externe şi devenind o unitate independentă, a primit un alt sediu şi a fost complet restructurată între anii 1978 şi 1980. Constantin Iosif a rămas la conducerea ei încă un timp, perioadă în care – conform unei anchete ulterioare a DSS – a continuat „să-i informeze pe Nicolae Doicaru şi Ion Mihai Pacepa”, scurtcircuitând lanţul de comandă, şi s-a angajat în distrugerea neaprobată a „unei mari cantităţi de materiale”.[323]

---

locotenentului Victor Neculicioiu) în Arhiva Senatului României, Bucureşti, p. 11; Alex Mihai Stoenescu, Istoria loviturilor de stat în Romania, Bucureşti, Rao, 2005, volumul 4, partea a II-a, p. 128. Audierile din Senatul României nu au fost date publicităţii niciodată. Până la momentul tipăririi acestui volum, primul raport coordonat de senatorul Sergiu Nicolaescu a ajuns în presă, iar acum este postat (în română) cu titlul Raport Privind Acţiunile Desjăşurate în Revoluţia Din Decembrie 1989 (I) la http://www.ziaristionline.ro/2013/01/29/ce-ascundea-sergiu-nicolaescu-sub- presul-revolutiei-un-ofiter-de-informatii-rupe-tacerea-raport-privind-actiunile-desfasurate- in-revolutia-din-decembrie-1989-i /.

319 Doicaru a fost mutat la Ministerul Turismului.

320 Doicaru a fost înlocuit cu Alexandru Dănescu.

321 Ion Stănescu a fost înlocuit cu Emil Bobu în 1973 şi, doi ani mai târziu, acesta din urmă a fost înlocuit de Teodor Coman, care şi-a pierdut postul pe fondul scandalurilor cu Pacepa şi Militam.

322 Teodor Coman a deţinut funcţia de ministru de interne şi pe aceea de şef al DSS în perioada
1975-1978. Când Postelnicu a fost numit şef al DSS, George Homoştean a devenit ministru de interne. 4

323 Dosar privitor la problemele rezultate din materialele referitoare la colonelul Constantin Iosif Ministerul de Interne, DSS, 22 iunie 1979, strict secret în ASRI, Fondul D, dosarul 11200, voi. 2, f. 51-52; Pelin (1997), p. 279. In dosar se menţionează că Iosif a acţionat pentru

Numită acum UM 0110, unitatea anti-KGB a primit resurse semnificativ mai bogate, personal mai numeros – ajungând în cele din urmă la 400 de angajaţi – şi s-a refocalizat pe misiunea sa primară, aceea de a combate operaţiunile ostile ale sovieticilor şi ale ţărilor din Pactul de la Varşovia împotriva ţintelor româneşti. Din martie până în iunie 1978, în lunile anterioare fugii sale, Pacepa a depus eforturi susţinute pentru a-şi reafirma controlul asupra noii unităţi independente UM 0110 – o ţintă de prim ordin a spionajului sovietic.[324] Investigaţii ulterioare au dezvăluit faptul că în această perioadă, Doicaru şi Pacepa au ars dosarele agenţilor KGB şi GRU identificaţi ca atare şi ale celor suspectaţi, şi că fostul şef al unităţii anti-KGB, Constantin Iosif, fusese folosit de Doicaru ca „ofiţer de legătură cu serviciile de informaţii sovietice" pentru a menţine contactul clandestin şi neautorizat cu KGB.[325] >

Fuga lui Pacepa a determinat o altă schimbare de amploare în conducerea aparatului de informaţii şi securitate în perioada iulie-octombrie 1978. Înlocuitorul pentru scurt timp al lui Doicaru ca şef al informaţiilor externe a fost schimbat, iar DGIE a primit un nou nume, Centrul de Informaţii Externe, CIE.[326] Rapoartele Stasi sugerează că apropiatul lui Pacepa direct responsabil pentru extorcarea emigranţilor germani şi evrei ar fi fost şi el arestat odată cu Doicaru.1

Investigaţia DSS a scos la iveală uriaşele vulnerabilităţi privind personalul, create iniţial în mandatul „celor cinci nu chiar magnifici" – fostul ministru de interne Ion Stănescu, Doicaru, Pacepa, Caraman şi Iosif – la sfârşitul anilor 1960 şi începutul deceniului următor. Ultimii patru din acest grup au fost demascaţi ca fiind

distrugerea documentelor împreună cu colonelul Teodor Dorobanţu şi maiorul Spătaru „în secret, în spatele uşilor închise", iară a respecta procedurile standard sau a obţine autorizaţiile necesare.

324 Pelin (1997), p. 207.

325 Ibid.

326 înlocuitorul lui Dănescu a fost Romulus Dima.

agenţi sovietici în cursul anchetelor DSS din 1978 – 1979. Despre Stănescu s-a considerat că poartă responsabilitatea pentru ineficienta supervizare a DSS, ceea ce a permis ca restul de patru să poată opera nestingheriţi în timpul mandatului său. În mod surprinzător, investigaţia nu a dus la

O anchetă complexă a ofiţerilor de teren ai DIE care ar fi putut fi recrutaţi de organele de informaţii sovietice sub privirea lor îngăduitoare.[327] De asemenea, nu a existat nicio investigaţie a membrilor din eşalonul de vârf al Partidului Comunist Român care au fost complici în protejarea DIE împotriva oricărui control, cu toate că ancheta recomanda acest lucru în mod explicit.

Decizia de a pune capăt, fără explicaţii, procesului numit „walking back the cat” („să duci pisica înapoi”) – urmărirea în ordine cronologică inversă a carierei unui defector pentru a identifica operaţiunile şi persoanele compromise, astfel încât să poată fi limitate pagubele şi să se identifice modificările necesare pentru a reduce riscul de apariţie a unor probleme similare în viitor – a fost adoptată de doi vechi membri din cercul Elenei Ceauşescu, recent numitul şef al DSS Tudor Postelnicu (deopotrivă membru în Comitetul Central al PCR) şi generalul cu îndelungi state de plată la Securitate Nicolae Pleşiţă (candidat pentru accederea în Comitetul Central al PCR din noiembrie 1979). Postelnicu era considerat cel mai important dintre consilierii Elenei Ceauşescu.[328] Pleşiţă,

---

327 BstU, MfS, Abt. X, S 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 319. în Hebstritt şi Olaru nu apare numele ofiţerului, ci doar gradul său (general-maior). Colaboratorul lui Pacepa în „Afacerea Peregrinii“ fusese general-maiorul Eugen Luchian. Acesta din urmă a fost condamnat şi a făcut opt ani în închisoarea din Aiud. Caraman, şi el cu grad de general-maior, era încă influent în România în perioada în care a fost publicat volumul lui Herbstritt şi Olaru, fiind consilier pe probleme de securitate al unui fost prim-ministru român. Doicaru a rămas în Ministerul Turismului până ce a fost surprins într-o întâlnire clandestină cu agenţi KGB în Parcul Herăstrău din Bucureşti, în 1988.

328 Vezi, de pildă, interviurile din John Sweeney, The Life and Evil Times of Mcolae Ceauşescu, London, Hutchinson, 1991, pp. 124-125.

ofiţer de grad înalt al Securităţii încă de pe vremea lui Alexandru Drăghici, fusese garda de corp a Elenei Ceauşescu şi adjunct al ministrului de interne începând de la mijlocul anilor 1970.[329]

Susţinut de Postelnicu, Pleşiţă şi-a asumat misiunea de a încheia ancheta, de a sista procesul de verificare şi de a renunţa la reconstrucţia CIE (UM 0920, informaţii externe), care se derula după fuga lui Pacepa. Dimensiunile procesului de curăţire necesar şi devastatorul efect asupra liderilor Doicaru, Pacepa şi Caraman au fost stabilite într-o oarecare măsură de un fost şef al contrainformaţiilor, chemat pentru a ajuta în ancheta privindu-l pe Pacepa. Soluţionarea problemei, a explicat acesta, impunea măsuri radicale. Astfel, era necesar mai cu seamă ca membrii din conducerea PCR şi DSS:

să desfiinţeze UM 0920 (care trebuie lichidată sau totul reluat de la zero);

să fie sigilate arhivele şi să fie verificate de un colectiv din afara Direcţiei (Direcţia Securităţii Statului), împreună cu activişti ai partidului, fireşte. Unele sectoare cu totul speciale trebuiau verificate de cineva desemnat de şeful statului;

să-l suspende pe N. Doicaru din toate funcţiile deţinute (ulterior şi pe alţii) şi să-l pună la dispoziţia comisiei de anchetă – dat fiind că trage sforile pentru a scăpa din situaţia în care se află;

să-i recheme urgent pe toţi ofiţerii clandestini înapoi în ţară, plus unii dintre cei mai valoroşi agenţi, până la ofiţerii de nivelul al treilea. Avertizare: unii dintre aceşti ofiţeri clandestini ar putea fi deja recrutaţi [de servicii ostile]...

Cu privire la ofiţerii actuali ai Departamentului:

— Să-i pensioneze pe unii;

— Să-i treacă în rezervă pe alţii, îndeosebi pe cei mai tineri, fiindcă ei au fost observaţi trecând peste acest val

329 Pleşiţă nu era o simplă gardă de corp. El a condus Direcţia de Securitate şi Gardă a DSS.

[şi] vor progresa în carieră cu un handicap fundamental: au fost demascaţi ca ofiţeri de informaţii;

— Să-i treacă pe ceilalţi pe alte posturi în interiorul aparatului.

Problema este una delicată şi trebuie abordată cu precauţie.

Să creeze un nou aparat, cu o concepţie clar trasată din timp (şi) o metodologie de lucru statutară; complet sub acoperire, fără legături cu aparatul oficial.

[Să înfiinţeze] un organism superior de supraveghere. Acesta trebuie să funcţioneze în conformitate cu un statut aprobat de şeful statului.

Să transfere o parte din sarcinile din domeniul informaţiilor politice către MAE [Ministerul Afacerilor Externe], aşa cum se obişnuieşte acum în majoritatea ţărilor. Această măsură ne este impusă astăzi, cel puţin până la înfiinţarea unui organism nou.[330]

Limitarea nivelului de puteri discreţionare şi evaluarea atentă a performantelor anterioare ale ofiţerilor săi ar fi diminuat, cu certitudine, insubordonarea şi deficienţele în cadrul DIE/DGIE/CIE şi ar fi facilitat identificarea personalului compromis şi vulnerabil. De asemenea, implementarea acestor recomandări ar fi pus capăt controlului absolut asupra rapoartelor primite de la serviciile de informaţii străine, control impus graţie eforturilor concertate ale lui Doicaru, Pacepa şi Caraman la scurt timp după 1970.1 Însă în loc să aplice aceste reforme, Pleşiţă s-a autoimpus ca principal „campion” al CIE împotriva amestecului „din exterior”, apărând personalul, structurile, practicile şi prerogativele existente împotriva oricărei restructurări profunde şi prezentând eforturile de reformă ca pe un atac la adresa capacităţii serviciilor de informaţii externe ale României.

---

330 Raportul generalului-maior Neagu Cosma cu privire la dezorganizarea din cadrul DGIE şi la metodele de lucru ale celor doi comandanţi, Nicolae Doicaru şi Ion Mihai Pacepa, 15 septembrie 1978, Documentul 107 în Ţăranu (2009), pp. 202-203; ACNSAS, fond documentar, dosar nr. 3447, voi. 6, f. 218-228.

În conformitate cu declaraţiile lui Pleşiţă, ofiţerii superiori şi „alte cadre fuseseră plasaţi în mod injust sub anchetă” atunci când era mai mare nevoie de ei; serviciile nu-şi puteau permite să „aştepte pentru a fi verificate”; iar dezertarea lui Pacepa nu era nici pe departe atât de distructivă ca „devastarea produsă de Ceauşescu şi de echipa constituită de el pentru investigarea situaţiei”.[331] Pleşiţă (şi alţii) au avut câştig de cauză în insistenţele ca tentativa de reformă şi verificare să fie abandonată. El avea să se laude mai târziu că a oprit reforma şi a „vindecat rapid” instituţia, astfel că exact aceleaşi persoane au continuat să opereze în aceeaşi manieră ca înainte.[332]

Argumentele antireformă ale lui Pleşiţă au dobândit credibilitate ca urmare a operaţiunilor tot mai agresive lansate împotriva României de „aliaţii” săi de odinioară şi a riscului real de subminare a eficienţei misiunilor, inerent oricărei transformări de anvergură a serviciilor de informaţii. Pe de altă parte, anchetarea lui Pacepa nu a descoperit doar deficienţe minore în privinţa practicilor şi a personalului, deficienţe care ar fi putut fi remediate prin măsuri de mică amploare. Concluziile ei conturau o instituţie scăpată de sub control – o instituţie care compromitea în mod activ parteneriatele internaţionale ale României, sporind vulnerabilitatea ţării la influenţele ostile interne şi externe deopotrivă. Ancheta şi investigaţiile adiacente au dezvăluit o instituţie ce abandona în mod constant misiunile în slujba securităţii naţionale în favoarea unor activităţi menite să scoată în evidenţă

331 Ordinele puse în aplicare în 1973 de Doicaru, Pacepa şi Caraman trecuseră contrainfor- maţiile externe în subordinea DIE şi „anihilaseră practic orice posibilitate de control al activităţii organelor de informaţii peste graniţă“. Cel mai important în acest sens este ordinul nr. 000235/73. CNSAS, fond documentar, dosar nr. 3447, voi. 1, f. 269-290; Rezumat al principalelor concluzii ale comisiei de anchetă în urma investigaţiilor asupra contextului care a facilitat dezertarea generalului Ion Mihai Pacepa, Documentul 131, Ţăranu (2009), p. 425.

332 Ibid.

merite personale şi, mai grav, în favoarea unor misiuni care subminau în mod direct securitatea şi politica externă a României, îndeosebi prin compromiterea cooperării cu Occidentul, în Occident.1

Pleşiţă a respins, pur şi simplu, aceste constatări. Deşi aflat oficial în postul de director al CIE doar în perioada 1980 – 1984, după 1989 el a pretins că a deţinut un rol de prim rang în direcţionarea şi sistarea anchetei lui Pacepa în 1979 şi în anularea unora dintre măsurile adoptate după fuga lui Pacepa.[333] El se afla în poziţia adecvată şi avea contactele necesare pentru a exercita o astfel de influentă la nivel neoficial.

5

Afluxul de defectori din rândul comunităţii de informaţii române între 1978 şi 1984 (dintre care mulţi erau, fără îndoială, membri ai reţelei prosovietice, confirmând afirmaţiile lui Pacepa) era un semn cât se poate de clar că în sistem exista o problemă serioasă. Faptul că iniţiativele şi acţiunile lui Pleşiţă au debutat cu câteva săptămâni înainte de numirea sa oficială, în 1980, sugerează profunda sa implicare în această chestiune. Numirea sa a scos în evidenţă procesele extrem de deficitare prin care erau populate nivelurile ierarhice superioare ale Partidului şi ale administraţiei de stat.

Fireşte că nu toţi defectorii români din acest val erau agenţi „dublaţi” sau „triplaţi” de GRU şi KGB (sau de serviciile est-europene subordonate lor), dar nici nu li se putea acorda tuturor prezumţia de autenticitate. Spionajul cubanez a oferit SUA un exemplu excelent în acest sens, cu

---

333 Ancheta, în cadrul căreia au fost audiaţi peste 500 de ofiţeri şi care s-a soldat cu mai mult de 2 500 de rapoarte, a scos la iveală numeroase operaţiuni executate „fără aprobarea organelor de partid“ şi i-a identificat pe Pacepa şi Doicaru ca fiind responsabili pentru subminarea misiunii DSS în afara graniţelor, „promovând corupţia“ în cadrul DSS şi în rândul conducătorilor de partid şi de stat, „compromiţând“ politica externă a României şi „contribuind la degradarea imaginii României în străinătate“ timp de peste un deceniu. Ţăranu (2009), p. 29.

titlu preventiv. Ca rezultat al unei dezertări de nivel înalt în 1987 şi după o investigaţie foarte amănunţită, CIA s-a văzut nevoită să conchidă că „fiecare agent cubanez recrutat de agenţie în ultimii douăzeci de ani era un agent dublu – pretinzând că este loial SUA, dar lucrând în secret pentru Havana”.[334] în cazul României, falşii defectori lucrau aproape invariabil pentru Moscova sau pentru unul dintre apropiaţii ei (în principal serviciile de informaţii maghiare şi est-germane).

Dezmembrarea spionajului militar românesc

Lupta pentru dominaţie dintre Elena Ceauşescu (care, ca secretar al CC responsabil cu cadrele de partid şi de stat, deţinea controlul asupra personalului din toate instituţiile de stat şi din partid) şi cumnatul ei, generalul Ilie Ceauşescu (care, sprijinit de fratele său, îi protejase pe ofiţerii din armată), devenise şi mai înfierbântată. Elena dorea să-şi extindă controlul asupra cadrelor militare, reprimând cu fiecare ocazie ceea ce ea considera a fi independenţa lipsită de respect, cu accente antisocialiste şi proamericane, a armatei. Animozitatea astfel creată în interiorul familiei şi al partidului a devenit atât de acută, încât a fost remarcată şi de observatorii externi.

Relaţia a degenerat şi mai mult în 1978, având drept pretext ceea ce a fost perceput de Elena ca un eşec al Centrului de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară (CSCITM), la care lucra şi Ilie Ceauşescu, în a-i arăta respectul cuvenit cu ocazia unei vizite neanunţate.[335] în

---

334 Tim Weiner, Legacy of Ashes: The History of the CIA, New York, Doubleday, 2007, p. 417. Informaţia a fost oferită de liderul informaţiilor cubaneze în Cehoslovacia şefului diviziei CIA din Viena.

335 Deşi a fost tratată cu tot protocolul cuvenit şi a fost condusă într-un tur al clădirii şi al serviciilor în cursul vizitei sale neanunţate la Centru, Elena Ceauşescu s-a simţit jignită de faptul că nu li s-a ordonat tuturor angajaţilor să renunţe la activităţile lor de moment, să se reunească în aulă şi să-i prezinte un raport oficial cu privire la activitatea Centrului (lucru care ar fi necesitat un ordin din partea superiorilor). Pretextul inventat al incidentului sugerează că Elena căuta deja motive pentru a închide Centrul.

consecinţă, ea a instituit o serie de măsuri punitive menite să închidă Centrul şi să confişte proprietăţile armatei, ba chiar încercând să distrugă o veritabilă bijuterie arhitecturală aflată în administrarea forţelor armate române, Palatul Cercului Militar Naţional (atunci, Casa Centrală a Armatei), construit între 1911 şi 1923 din donaţiile ofiţerilor. Aceste fricţiuni interne au fost exploatate de agenţii sovietici din cadrul conducerii de partid, îndeosebi de foştii cominternişti care încă dominau secţiile ideologică şi de propagandă ale PCR, şi de persoane şi eventual secţii ale DIE/CIE, care încurajau aversiunea faţă de armată a Elenei Ceauşescu, în sprijinul propriei lor campanii pentru a obţine controlul asupra spionajului militar şi a monopoliza rapoartele de informaţii din străinătate (campanie în care ambiţiile personale, birocraţia politică şi spionajul extern au deţinut rolul lor).

Vendeta Elenei Ceauşescu la adresa generalului Ilie Ceauşescu atinsese un nivel atât de ridicol, încât ea însăşi a semnat un ordin, ca şef al Comisiei pentru Cadrele de Partid şi de Stat din cadrul Comitetului Central al PCR, prin care îl elibera pe generalul Ceauşescu din postul de conducere a Consiliului Politic Superior al Armatei la mijlocul anilor 1980 (fapt care i-ar fi redus drastic capacitatea de a proteja CSCITM de acţiunile ei).1 Ştiind că o astfel de măsură ar fi trebuit să obţină aprobarea fratelui său, Ilie Ceauşescu a ignorat-o în răstimpul celor patru luni cât a durat până ce a ajuns pe biroul lui Nicolae Ceauşescu, iar acesta din urmă a respins-o. [336]Observatori direcţi occidentali şi români au declarat că Elena Ceauşescu era în mod evident iritată de orientarea proamericană a armatei şi încerca în mod activ să

336 Spre deosebire de celelalte ţări membre ale Pactului de la Varşovia, România a renunţat la instituţia „ofiţerilor politici“ de carieră ce operau aidoma unor câini de pază pe lângă armată. Vezi discuţia despre transformarea Direcţiei Politice Centrale în Consiliul Politic Superior şi despre impactul său asupra orientării şi a parcursului ofiţerilor de carieră în capitolul 8 al acestui volum.

dezactiveze contactele româno-americane.[337] Până la sfârşitul deceniului, combinaţia de presiuni interne (exercitate de Elena Ceauşescu şi de apropiaţii ei) şi semnale externe (în principal dezinformări ale membrilor Pactului de la Varşovia şi campanii de „intoxicare” antiamericană care au distorsionat grav rapoartele DSS cu privire la intenţiile şi la comportamentul SUA) a reuşit să-l convingă pe preşedintele României că Washingtonul îi era cu adevărat duşman.

Convergenţa dintre fuga lui Pacepa şi apariţia unei noi conduceri a DIE/DGIE/CIE susţinute de Elena Ceauşescu s-a dovedit chiar mai dăunătoare pentru Direcţia de Informaţii Militare, DIM, comparativ cu permanentul conflict DIE – DIM.[338] Cu numai câteva luni înainte, DIM păruse să câştige bătălia împotriva eforturilor depuse de Doicaru-Pacepa-Caraman pentru a unifica toate serviciile de informaţii din România în subordinea Ministerului de Interne. La vremea respectivă, Nicolae Ceauşescu „a respins categoric” iniţiativa de unificare, pe baza unui raport alcătuit de directorul Informaţiilor Militare, generalul Dumitru Dumitru, şi susţinut de şeful Marelui Stat-Major, generalul Ion Coman. Ceauşescu promisese chiar că şi alte probleme de prim ordin aveau să

---

337 Fostul ambasador american în România, Roger Kirk, şi fostul diplomat român Mircea Răceanu remarcau că, în 1985, Elena Ceauşescu percepea deja în mod manifest SUA ca fiind ostilă şi spera să elimine „influenţa americană asupra soţului ei şi asupra poporului român“. Roger Kirk şi Mircea Răceanu, Romania vs. the United States: Diplomacy of the Absurd 1985-1989 Washington D.C., Institutul pentru Studiul Diplomaţiei, Universitatea Georgetown, 1994, p. 59. Eforturile de consolidare a legăturilor româno-americane pe care Ceauşescu le-a depus în a doua jumătate a anilor 1980 au fost astfel contrabalansate în mod direct de cele ale soţiei sale şi ale anturajului ei, ceea ce a făcut ca schizofrenia aparentă a regimului politic din România să devină cât se poate de reală.

338 Conflictul DIE - DIM, în care DIE intenţiona să dobândească un control deplin asupra tuturor rapoartelor şi informaţiilor externe, care să desfiinţeze operaţiunile serviciului militar de informaţii în străinătate, este descris în Watts (2010), pp. 555-556.

fie „rezolvate printr-o serie de clarificări” menite să consolideze independenţa instituţională a Direcţiei de Informaţii Militare.[339]

Survenind la un interval atât de scurt după trădarea lui Militam cu patru luni înainte, fuga lui Pacepa a schimbat totul. Pacepa izbutise să-şi impună controlul asupra „multora dintre chestiunile” abordate de DIM, ceea ce le-a permis lui şi DIE să exercite o „influenţă considerabilă” asupra modului de utilizare a resurselor materiale şi umane ale DIM. Este posibil ca oportunitatea oferită României prin invitaţia adresată de generalul E.R. Thompson, adjunctul şefului de stat major al Agenţiei de Informaţii a Departamentului Apărării, generalului Dumitru de a vizita Pentagonul pentru unele discuţii, în septembrie 1978, să fi fost prima sacrificată ca urmare a acestei contaminări.1

Ca o ironie, tentativa de curând ratată a conducerii DIE (Doicaru, Pacepa, Caraman etc.) de a-şi extinde controlul asupra tuturor raportărilor serviciilor de informaţii externe a reuşit de această dată, sub noua conducere a DSS reprezentată de Tudor Postelnicu, ca parte a „măsurilor de limitare a pagubelor” adoptate după trădările lui Militam şi Pacepa. Pe 16 octombrie 1978, după cincisprezece ani în funcţie şi la o lună după programata întrevedere cu generalul Thompson în SUA, generalul Dumitm a fost demis din postul de şef al Statului-Major al Direcţiei de Informaţii Militare şi transferat la comanda Facultăţii de Artilerie din cadrul

339 Ion Dohotaru, coordonator, Direcţia Informaţii Militare. între ficţiune şi adevăr, Bucureşti, 1994, p. 148.

Academiei Militare.[340][341]

O schimbare în politica de recrutări a avut un impact pe termen lung chiar mai devastator. De la mijlocul anilor 1960 până la finele lui 1978, DIM şi-a recrutat ofiţerii din rândul studenţilor de anul întâi de la universităţile civile, oferindu-le burse şi pregătire militară în timpul vacanţelor până la absolvire (asemenea programelor de pregătire pentru rezervişti în SUA). Astfel, DIM a beneficiat de recruţi mai maturi, cu o pregătire mai amplă, capabili să lucreze bine în medii străine şi intelectuale. După trădările lui Militam şi Pacepa, toţi ofiţerii serviciilor de informaţii militare au fost aleşi dintre studenţii şi absolvenţii academiei Securităţii de la Băneasa, astfel reducându-se în mod semnificativ numărul ofiţerilor de provenienţă civilă, cu educaţie universitară, şi îngustându-li-se orizontul intelectual.

Această modificare a survenit după o decizie adoptată în 1973 de Comisia de Cadre, conform căreia toţi viitorii comandanţi din DSS trebuiau să provină sau să fi

---

340 Supplementary Annex to the Material „Operative review survey of the R.S.R.“, 27 septembrie 1978, BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 337. Nimic din toate acestea nu a fost publicat de partea americană, serviciile de informaţii militare din SUA fiind printre cele mai reţinute din lume. Stasi raporta că „nu posedă informaţii“ care să confirme dacă planificata întâlnire dintre generalul Dumitru şi generalul Thompson avusese loc. Generalul Thompson a fost locţiitorul şefului Statului-Major pentru Informaţii din armata SUA în perioada 27 aprilie 1977 - 1 noiembrie 1981.

341 Dohotaru (1994), pp. 148-149. Pelin face afirmaţia greu credibilă că Pacepa, printre alţii, susţinuse numirea iniţială a şefului DIM, generalul Dumitru, în 1963, afectând astfel reputaţia generalului 15 ani mai târziu. In 1963 însă, DSS avea o influenţă redusă în interiorul armatei, iar Pacepa era cel care se ocupa de spionajul tehnologic în Germania. Oficial, Dumitru a fost demis fiindcă ar fi avut o relaţie sentimentală cu una dintre subordonatele sale, un motiv care a devenit credibil doar ca urmare a războiului pentru controlul serviciului, dus de Elena Ceauşescu. Postul său începuse deja să se clatine din cauza trădării generalului Militam în luna martie a aceluiaşi an, cu toate că DSS, nu serviciul militar de informaţii, era responsabil pentru activitatea de contrainformaţii în cadrul armatei.

activat cel puţin trei ani în „producţie”. Altfel spus, comisia Elenei Ceauşescu a reluat o strategie postbelică pusă la punct într-o vreme în care România oferea puţine oportunităţi de educaţie superioară şi avea o rată a analfabetismului de 85%. Dar după aproape trei decenii, când în ţară funcţiona deja un complex sistem educativ demn de respect, reimplementarea acestei politici desuete nu a făcut decât să asigure o contra-selecţie. În cel mai rău caz, recruţii căzuseră la examenul de admitere într-una dintre de acum prolificele instituţii de învăţământ superior româneşti. În cel mai bun caz, pe de altă parte, tinerii care doreau să activeze în DSS optau pentru un stagiu de trei ani în „producţie”, consolidând astfel respectiva paradigmă instituţională. Deosebirile de ordin calitativ dintre comandanţii care fuseseră recrutaţi în cadrul DSS şi al serviciilor

5 5)

de informaţii militare înainte şi după 1973 erau uneori uriaşe, conferind câteodată celor două instituţii un aspect bipolar. În acest sens, conducerea comunistă a României poartă o responsabilitate considerabilă pentru distrugerea unuia dintre principalii păstrători ai siguranţei ei naţionale.

Pe lângă crescânda lor incapacitate de a opera în mediul din care ar fi trebuit să culeagă informaţii, prezenţa obligatorie la cursurile şcolii DSS se traducea în faptul că serviciile de informaţii militare deveniseră o anexă a DSS. Înlocuitorul generalului Dumitru, viceamiralul Ştefan Dinu, a acceptat această rapidă extindere a controlului exercitat de Securitate asupra DIM, fără a încerca deloc să apere instituţia şi pe ofiţerii ei (iar comportamentul său în timpul evenimentelor din decembrie 1989 sugerează, de asemenea, că preocuparea sa principală nu viza securitatea naţională a României).1 Beneficiind de susţinerea entuziastă a Elenei Ceauşescu, recent redenumita CIE (prin intermediul Ministerului de Interne căruia DSS îi era din nou subordonată) a izbutit în sfârşit

să centralizeze raportările oficiale „inclusiv pe cele de la Marele Stat-Major – Direcţia Informaţii Militare”, consacrându-şi astfel monopolul asupra informaţiilor ca o „practică uzuală”.[342][343]

Spionajul militar român era în mod limpede o ţintă prioritară a KGB şi GRU în lupta clandestină sovieto-română – cu atât mai mult dată fiind strânsa cooperare în acest domeniu dintre armatele română şi americană. Dar voita sa dezmembrare poartă toate însemnele caracterului răzbunător pentru care era renumită soţia dictatorului.1 Şi, fireşte, spionajul sovietic era cât se poate de dispus să dea o mână de ajutor.

Peste patruzeci (40) de birouri ale ataşaţilor militari români erau pe punctul de a deveni victime colaterale în evenimentele care au urmat fugii lui Pacepa. Înainte de retragerea trupelor sovietice din ţară, în 1958, România avusese mai puţin de zece birouri de ataşaţi militari acreditate în celelalte şapte state membre ale Pactului de la Varşovia (inclusiv Albania), dar şi la Washington, Londra, Paris şi Ankara.[344] în următoarele două decenii, DIM sporise de patru ori acest număr.

În 1977, România avea ataşaţi militari acreditaţi în

342 Deşi a primit informaţii despre pregătirea unor demonstraţii populare în ajunul Revoluţiei, Dinu a ales să plece în vacanţă. Pentru versiunea sa privind evenimentele, vezi viceamiralul (în rezervă) Ştefan Dinu, Condamnat la discreţie, Bucureşti, Neverland, 2009.

343 Dohotaru (1994), p. 150. DIE a fost asistată în acest proces de securitatea militară (de fapt, Direcţia a IV-a a Securităţii), care avea ca ţintă ofiţerii români. Ofiţerii din Direcţia a IV-a al forţelor terestre erau „militari“ numai în virtutea găzduirii lor în sediul Ministerului Apărării Naţionale şi a uniformelor purtate, majoritatea nefacând măcar serviciul militar. In cadrul forţelor aeriene, mult mai tehnice, Direcţia a IV-a fusese nevoită să recruteze din rândul personalului de specialitate - de pildă, piloţi - pentru a fi eficientă, astfel că avea un grad de sofisticare mai ridicat.

344 Vezi, de pildă, Catherine Lovatt, „Women in Politics: The Legacy of Elena Ceauşescu“, Central Europe Review (Bucureşti), voi. 1, nr. 3 (12 iulie 1999); Cornelia Les, „The Emergence of Elena Ceauşescu’s Cult“, Journal of the International Studente of the History Association (Budapesta), voi. 36, nr. 3 (2001).

48 de ţări, printre care majoritatea statelor membre ale NATO (inclusiv toate ţările din America de Nord), ţările Pactului de la Varşovia plus Iugoslavia şi Cuba, ţările neutre din Europa, ţări din Asia, Orientul Mijlociu şi Africa (China, Japonia, Coreea de Nord, Indonezia, Vietnam, Afghanistan, Birmania, India, Pakistan, Irak, Iran, Iordania, Siria, Yemen, Algeria, Burundi, Congo, Egipt, Maroc, Sudan şi Zair). De fapt, atunci când a început retragerea ataşaţilor militari, în 1978, DIM era în plin proces de extindere a acestei reţele, cu acorduri deja semnate pentru noi birouri de ataşaţi în Venezuela şi Argentina.

După dezertarea lui Pacepa, 40 dintre ataşaţi au fost rechemaţi în ţară fără a mai fi înlocuiţi. Începând cu 1980, Comisia de Cadre a Elenei Ceauşescu a refuzat să mai aprobe trimiterea oricărui alt ofiţer de informaţii militare în străinătate, iar birourile ataşaţilor au fost treptat închise, pe măsură ce CIE a preluat toate misiunile privind raportările externe. Până la sfârşitul anilor 1980 şi în prima parte a deceniului următor, spionajul militar nu au putut contribui substanţial la înţelegerea situaţiei strategice cu care se confrunta România. Doar cinci dintre cele patruzeci şi opt de birouri ale ataşaţilor militari au rămas în funcţiune şi numai patru dintre ele aveau un ataşat acreditat – mai puţin de o zecime din numărul celor existente în deceniul anterior. Niciunul dintre aceste patru birouri – în Belgrad, Budapesta, Berlinul de Est şi Roma – nu era cu deosebire relevant pentru rezolvarea dilemei de securitate în care s-a aflat România în 1990.

Fuga lui Pacepa a declanşat un proces care a frânt coloana vertebrală a sistemului de informaţii al armatei, şi totodată pe cel al efortului „naţional” – nu „dirijat de partid” – de culegere a informaţiilor. Ceea ce fusese anterior cea mai favorabilă bază instituţională pentru extinderea parteneriatului strategic militar între România şi SUA a fost de asemenea afectat în mod negativ. Faptul că Ceauşescu a fost de acord cu dorinţa soţiei lui a făcut ca ţara să rămână cu cel mai scăzut nivel de reprezentare a

serviciilor de informaţii militare în străinătate, comparativ cu toţi ceilalţi membri ai pactului de la Varşovia, şi cu unul dintre cele mai reduse la nivel european. Deşi contactele militare româno-americane la nivel înalt au fost păstrate până spre sfârşitul anilor 1980, o extraordinară oportunitate şi totodată capacităţi impresionante au fost irosite, canale de comunicaţii esenţiale au fost întrerupte, iar Washingtonului nu i-a rămas decât să mediteze cu nedumerire la tendinţele autodistructive ale României.1 În mod ironic, această distrugere a spionajului militar, provocată în parte de fuga sa, a conferit credibilitate afirmaţiilor lui Pacepa, că România „se îndreaptă spre Est”, adică spre Moscova.

Odată ce blocase deja complet posibilitatea Ministerului de Externe de a-i raporta independent lui Ceauşescu, sufocarea reţelei globale de informaţii militare a redus sursele de informaţii aflate la dispoziţia preşedintelui român la una singură – departamentul de informaţii externe (acum CIE) al DSS. Odată cu dispariţia raportărilor de informaţii militare şi de la Externe, nu mai exista nicio modalitate de a verifica sau a controla informaţiile şi analizele furnizate de mereu problematicul CIE, în care chiar şi supervizarea din partea partidului era deficitară sau inexistentă. Regimul rămăsese la mila unicului său mijloc de a face deosebirea între prieteni şi duşmani şi de a evita ameninţările grave la adresa existenţei şi siguranţei statului. Concomitent, puterile ostile îşi puteau concentra măsurile active şi operaţiunile de influenţare împotriva unei ţinte mult mai mici. Controlul informaţiilor care ajungeau la liderul român presupunea acum doar controlul câtorva oameni.

Mitul Pacepa

Aparent, administraţia Carter a depus eforturi susţinute de a proteja relaţiile româno-americane de consecinţele neaşteptatei dezertări a lui Pacepa. În conformitate cu un raport al Stasi, de pildă, un colonel al armatei americane afirmase că „preşedintele Statelor

Unite a decis că această chestiune trebuie tratată cu o deosebită delicateţe, pentru a nu afecta bunele relaţii dintre SUA şi RSR”.

O abordare confirmată de sursele poloneze şi vest-germane ale Stasi.[345] Dacă în SUA a provocat consternare, fuga lui Pacepa a stârnit confuzie în rândul cadrelor de conducere din România, mai cu seamă că anchetele iniţiale indicaseră că defectorul avea mai degrabă conexiuni în Est, nu în Vest.

Spre exemplu, s-a descoperit că tatăl lui Pacepa lucrase ca translator (m şi din română şi maghiară) şi fusese prieten apropiat cu şeful forţelor de ocupaţie din România la sfârşitul războiului, mareşalul Rodion Malinovski. S-a constatat de asemenea că spionajul sovietic – care la vremea respectivă controla pe deplin Ministerul de Interne din România – a susţinut material cu generozitate studiile universitare ale lui Pacepa în epoca stalinistă (1948 – 1951), mergând până la a-i oferi posibilitatea de a avea o maşină nouă în toiul luptei de clasă cu „burghezia reacţionară”. Investigaţiile DSS au descoperit totodată relaţia strânsă pe care el a avut-o pe parcursul întregii sale cariere cu consilierii sovietici din domeniul informaţiilor (relaţie cu care avea să se laude mai târziu), chiar şi la multă vreme după ce astfel de relaţii au fost interzise în mod categoric, în 1963.

Aşa cum s-a remarcat, în ziua în care Pacepa a

---

345 Preşedintele Comitetului întrunit al şefilor de Stat-Major din SUA (Joint Chiefs of Staff - JCS), generalul John Vesseyjr., a vizitat Bucureştiul în primăvara anului 1985. România a fost singura ţară comunistă vizitată vreodată de un preşedinte al JCS în timpul Războiului Rece. în 1986, ministrul apărării naţionale^ generalul Vasile Milea, a răspuns printr-o vizită la Pentagon, la invitaţia generalului Vessey. (în calitate de şef al Marelui Stat-Major, generalul Ion Coman, vizitase SUA în 1975 şi 1976.) în februarie 1988, o delegaţie militară a Iniţiativei de Apărare Strategică din SUA s-a deplasat la Bucureşti pentru a-i informa pe români cu privire la acest proiect (Strategic Defense Initiative - „Războiul Stelelor“). România a fost singurul membru al Pactului de la Varşovia care a beneficiat de un astfel de briefing. Partenerii „în strânsă cooperare“ au atacat SDI pe motivul că ar fi o măsură agresivă.

părăsit România pentru ultima dată şi cu numai o zi înainte de a dezerta cu tot cu povestea calului troian român ce asculta cu loialitate de frâul sovietic, liderul de la Kremlin, Leonid Brejnev, deplângea colaborarea „trădătoare” a lui Ceauşescu cu americanii şi chinezii, în cadrul unei mult mai oneste prezentări în faţa lui Erich Honecker, şeful partidului comunist est-german. Brejnev i se lamenta lui Honecker că apropierea sino-sovietică (facilitată de români) era „o apropiere pe baze antisovietice şi antisocialiste” şi că Washingtonul şi Beijingul continuau să folosească „abordarea diferită” faţă de Europa de Est, „pentru a o aduce în conflict cu Uniunea Sovietică”.1 Pentru aceasta, a continuat liderul sovietic, exasperat, americanii şi chinezii exploatau „în mod activ”, „cursul special” al lui Nicolae Ceauşescu, al cărui comportament sfida orice regulă şi ale cărui mişcări ulterioare numai „dracu’ putea să le ştie”.[346][347]

Contrazisă în mod direct de Brejnev şi respinsă de agenţiile de informaţii americane (deşi nu de toţi ofiţerii de informaţii din interiorul lor) după o ulterioară verificare, povestea lui Pacepa era perfect conformă cu măsurile active sovietice menite să-l izoleze pe Ceauşescu şi ţara lui de partenerii americani. Concomitent se adunau tot mai multe dovezi care atestau că ceea ce le spunea Pacepa americanilor nu avea nicio legătură cu ce se întâmpla cu adevărat între România şi URSS. La câteva săptămâni după sosirea lui Pacepa în SUA, de exemplu, Brejnev s-a plâns din nou, în cadrul unei discuţii confidenţiale cu liderul bulgar Todor Jivkov, că politica României se situa la polul opus faţă de „cea a restului ţărilor din Pactul de la Varşovia” şi că le submina securitatea. În particular, a avertizat liderul de la Kremlin, încercările lui Ceauşescu

346 Report on the Meetmg Between SED General Secretary E. Honecker and LI. BrezJmev in the Crimea, 25 iulie 1978, Document 8 în „U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980 - New Russian & East German Documents“, CWIHPBulletin, nr. 8/9, (iarna 1996), p. 123, CWIHP

347 Ibid.

de a crea „o organizaţie regională de cooperare statală în Balcani” erau menite să „submineze autoritatea şi influenţa sovietică în regiunea balcanică şi să creeze un dezacord în relaţiile sovieto-bulgare”.[348]

Brejnev i-a reamintit lui Jivkov de continua lor colaborare împotriva României, subliniind că:

...prin politica lor în privinţa Balcanilor, românii creează complicaţii diplomatice pentru Bulgaria. Când stârnesc agitaţie pe tema instituirii unei cooperări în Balcani, n-o fac dintr-un simplu capriciu. Problema dezvoltării cooperării regionale în Balcani este percepută de români, ca şi de iugoslavi şi de greci, ca o modalitate de a diminua influenţa în zonă a statelor din Pactul de la Varşovia. Aceasta este esenţa abordării lor... Trebuie să contracarăm cu fermitate toate proiectele care vizează crearea unui grup autonom balcanic, cu propriile sale interese.1

Concomitent, liderul PCR a abordat în mod public o serie de probleme controversate de politică externă şi de securitate, inclusiv – în cea mai explicită formulare până la momentul respectiv – operaţiunile sovietice şi ale Pactului menite să-i înlocuiască regimul politic. La mai puţin de o săptămână după fuga lui Pacepa, Ceauşescu a denunţat „o serie de cercuri imperialiste reacţionare” care se foloseau de „spionaj şi subversiune”, recrutând „elemente renegate şi decăzute” din rândul populaţiei şi utilizând „toate tipurile posibile de propagandă pentru a defăima” anumite ţări socialiste. [349]Formularea avea un caracter suficient de

---

348 Information on Conversation of the Secretary General of the CC CPSU (Leonid I Brezhnev) with the Bulgarian Head of State (Todor £hivkov) in Crimea, 14 august 1978, pp. 8-10, 15-17; CSA, Sofia, Fond 378-B, Dosar 495, şi BCP Politburo Resolution and Information on the Conversation of the Bulgarian Head of State (Todor ^hivkov) with the Secretary General of the CC CPSU (Leonid I Brezhnev) in Crimea, 9 august 1981, CSA, Sofia, Fond 1-B, Arhiva 67, Dosar 405, pp. 13-14, ambele în Baev şi Locher (2003), PHP.

349 Baev, „The Crimean Meeting of the Warsaw Pact’s Countries’ Leaders“, p. 4, în Baev şi Locher (2003), PHP.

general pentru a fi considerată un atac la adresa SUA, mai ales ţinând cont de semnificaţia simbolică a termenilor „imperialism” şi „imperialist” în discursul marxist-leninist.

Trebuie subliniat însă că „imperialiştii” Bucureştiului nu erau aceiaşi cu cei ai Moscovei, aşa cum precizase de mai multe ori Ceauşescu adresându-se administraţiei americane.[350] în vocabularul românesc, termenul „imperialist” se referea de obicei la Moscova şi la Budapesta, ca un ecou al experienţei istorice a României în privinţa imperiilor Ţarist, Habsburgic, Austro-ungar şi Sovietic, toate având în trecut obiective de cucerire asupra teritoriului şi populaţiei române. Accentuând lipsa oricărei opoziţii faţă de intenţiile americane, Bucureştiul a făcut chiar lobby pe lângă autorităţile ezitante de la Washington pentru a se implica în proiectul Pactului pentru Balcani.1

Principalele afirmaţii ale lui Pacepa nu au fost considerate credibile nici de autorităţile germane, nici de administraţia Carter, care le-a tratat cu indiferenţa binemeritată. Pacepa a avut însă câştig de cauză într-unele dintre cercurile atrase de teoriile cu iz de conspiraţie ale lui Goliţîn, acum evident false, privind independenţa „mitică” a României şi „falsa” prăpastie sino-sovietică. Aceste cercuri erau predispuse din punct de vedere profesional (şi în unele cazuri ideologic) să creadă în

350 Românii au folosit prima dată termenul „imperialist“ cu referire la comportamentul URSS în cursul invaziei sovietice în Cehoslovacia, în 1968. Vezi, de pildă, Proces-verbal al întrunirii Comitetului Executiv al Comitetului Central al PCR privitor la situaţia din Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fondul CC al PCR / Cancelarie, dosar nr. 133 / 1968, ff. 6-26. Vezi şi Retegan (2000), pp. 211-225. în 1975, Ceauşescu l-a reasigurat pe preşedintele american Gerald Ford că „nu aveţi motive să vă supăraţi când oamenii încep să vorbească pe un ton antiimperialist, dat fiind că acestea sunt chestiuni cu aplicabilitate largă“. Memorandumul convorbirii, Bucureşti, 2 august 1975, 19.00-20.10, Documentul 36, Foreign Relations 1969-1976, Volume E-15, Documents on Eastern Europe, 1973-1976, Departamentul de Stat al SUA. Henry Kissinger remarca accentul pus de Ceauşescu pe faptul că SUA nu era prima ţară la care se gândea România atunci când folosea termenul „imperialism“. Henry Kissinger, Tears Of Renewal, New York, Touchstone, 2000, p. 662.

„monstruosul complot” comunist, astfel că orice fricţiune observabilă în interiorul blocului comunist era interpretată ca un artificiu sovietic menit să înşele Occidentul.[351][352]

Marea ironie era aceea că Moscova chiar pusese în scenă dispute între statele din alianţă pentru a păcăli Occidentul, multe dintre acestea putând fi identificate acum comparând declaraţiile publice şi articolele din presă cu consemnările devenite recent disponibile ale întâlnirilor din cadrul Pactului de la Varşovia. Respectivele documente dovedesc însă că înscenările sovietice nu au implicat şi România. După cum s-a constatat, unicul presupus „fals” conflict din interiorul Pactului menţionat de Pacepa şi de Goliţîn deopotrivă – ciocnirea dintre sovietici şi români – a fost singurul conflict de lungă durată veritabil din cadrul alianţei sovietice. Din păcate, afirmaţiile lui Pacepa au cunoscut o revigorare în timpul campaniei electorale care s-a încheiat cu înfrângerea lui Carter, în noiembrie 1980, astfel că au dus, în cursul administraţiilor Reagan şi George Bush Sr, în perioada 1980 – 1992, la distorsionarea într-o măsură extraordinară a modului în care SUA percepea România.

Încă de la începutul mandatului Reagan, a devenit vizibil că dezinformările lui Pacepa „afectaseră în mod negativ relaţiile bilaterale” dintre Washington şi Bucureşti.[353] Impactul era evident în mediile academice

---

351 Memorandum of Conversation, Washington, 21 aprilie 1973, 11.50 a.m.-12.40 p.m., Document 26 în Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976, pp. 5-6.

352 Printre influenţii săi partizani s-au numărat agentul special FBI Wayne A. Barnes; ziaristul şi fostul consilier al şefului de personal de la Casa Albă, Alexander Haig, Michael Ledeen; jurnalistul Newsweek Arnaud de Bourchgrave; analista Juliana Pilon de la Heritage Foundation; politologul Vladimir Tismăneanu; jurnalistul Radio Europa Liberă Nestor Rateş; scriitorul şi fostul disident Dorin Tudoran; ziariştii Sorin Roşea Stănescu şi Dan Pavel. Vezi, de pildă, https://rowman.com/ISBN/9781566637619.

353 Daniel N. Nelson, „Eastern Europe and the Non-Communist World“ în Stephen Fischer- Galati, editor, Eastern Europe in the 1980s, Boulder,

europene şi americane specializate în problemele României, unele dintre acestea afirmând ulterior că regimul Ceauşescu a înşelat Occidentul cu o falsă independenţă faţă de Uniunea Sovietică, de fapt niciodată suficient de serioasă încât să provoace o ciocnire deschisă cu Moscova.1 Mai serios, şi ajutat de productiva campanie de măsuri active coordonată de Kremlin, Pacepa a reuşit să-i convingă pe membrii administraţiei că România conducea operaţiuni ostile Statelor Unite şi că Washingtonul ar trebui să rupă, sau cel puţin să limiteze şi să restrângă drastic relaţiile cu Bucureştiul.[354] în mod ironic, dacă exista cu adevărat un „mit" privitor la independenţa României, acesta rezida în faptul că „independenţă" era un termen mult prea palid pentru a descrie politici atât de vizibil şi de constant ostile obiectivelor esenţiale ale sovieticilor.

Capitolul 3

Conflictul clandestin devine public

Odată cu fuga lui Pacepa, Kremlinul îşi amplifică presiunile asupra României, ca urmare a pretinselor ameninţări reprezentate de China şi NATO la adresa Pactului de la Varşovia; a „periculoasei" apropieri sino-americane; a tentativelor egipteano-israeliene de negociere directă excluzând Moscova (pe care Kremlinul le creiona ca o incitare la război); a „subminantei" susţineri arătate de SUA procesului de pace din Orientul Mijlociu şi a ceea ce sovieticii afirmau a fi responsabilitatea Statelor Unite pentru cursa înarmărilor şi pentru tensiunile în plan internaţional. Probabil, cea mai profundă disensiune sovietoromână a momentului era aceea pe tema politicilor de securitate, în care URSS încuraja o isterie a războiului,

---

Westview, 1981, p. 216.

354 Vezi, de pildă, Tismăneanu (2003), pp. 187-188; Tom Gallagher, Theft of a Nation: Romania Since Communism, London, Hurst & Co, 2005, pp. 158-159; Tom Gallagher, Outcast Europe: The Balkans 1789-1989: From the Ottomans to Milosevic, Amsterdam, Harwood Academic Publishers, 2003, pp. 237-241.

anticipând Operaţiunea RYAN, ca o modalitate de a atinge mai multe obiective.[355] Unul dintre acestea era alinierea tuturor ţărilor membre ale Pactului la politica sovietică şi aducerea lor sub controlul armatei şi al organelor de informaţii sovietice, ca unicul mijloc de asigurare a unei defensive comune în faţa a ceea ce era înfăţişat ca fiind o serie de ameninţări semicoordonate. Un alt obiectiv era acela de a determina România să-şi schimbe atitudinile care-i asiguraseră susţinerea Occidentului şi a Chinei, sau măcar să lase impresia că şi le schimbă, pentru a se îndepărta de partenerii ei de la Washington şi Beijing, mai cu seamă.

Pericolul mereu crescând reprezentat de ameninţările americane, chineze şi ale NATO a devenit un refren constant folosit de URSS în relaţiile sale cu aliaţii din cadrul Pactului, în vara şi toamna anului 1978. Iar opoziţia României nici nu ar fi putut fi mai explicită. Pe 3 august 1978, într-un discurs care denunţa încă o dată „spionajul şi subversiunea” operaţiilor îndreptate împotriva sa, liderul român a desfiinţat politicile sovietice care duceau la escaladarea cursei înarmărilor şi destabilizau ţările în curs de dezvoltare prin „ajutorul” inutil, în termeni abil de indirecţi şi totuşi perfect inechivoci.

Existau, a explicat Ceauşescu, „două tendinţe în politica de dominaţie”, una militară şi alta economică. În vreme ce nimeni nu putea ignora presiunile economice occidentale ca „un pericol pentru independenţa socială”, în mod neîndoielnic „recurgerea la forţă”, chiar şi camuflată

355 In iunie 1978, spre exemplu, un editorial din Pravda intitulat „Despre politica actuală a guvernului SUA“ menţiona că politica şi intenţia Washingtonului vizează „reîntoarcerea la Războiul Rece“. Editorialul reflecta în mod direct interpretarea sovietică oficială, aşa cum reiese limpede din raportul ministrului apărării, Ustinov, înaintat pe 22 iunie 1978 către CC al PCUS, pe tema impactului pe care l-a avut editorialul în rândul personalului militar. Vezi Documentul Bl8.3 în Revelationsfrom the Russian Archives, Washington D.C., U.S. Library of Congress, 1992; TSKhSD, Fond 5, op. 75, d. 33,11. 16-19.

sub masca „ajutorului militar”, nu putea contribui la rezolvarea problemelor (în principal economice) cu care se confrunta omenirea; şi tocmai această ultimă formă de dominaţie era cea care constituia „principalul pericol în viaţa internaţională”.1 Soluţia, a continuat Ceauşescu, rezida în generozitatea economică a marilor puteri şi în adoptarea unor relaţii internaţionale „de tip nou”, bazate pe respectul faţă de egalitatea deplină a tuturor statelor.

Combătând justificările sovieticilor şi ale cubanezilor pentru asistenţa lor militară în Africa, liderul român a criticat aspru „tendinţa de a împărţi statele lumii în grupuri progresiste şi neprogresiste”, insistând că africanii (şi, prin extensie, locuitorii din Orientul Mijlociu, Europa şi chiar din Blocul sovietic) trebuie lăsate să-şi rezolve singure problemele „fără niciun tip de intervenţie militară” din exterior.[356] A doua zi, Beijingul a aderat la poziţia lui Ceauşescu, susţinându-i declaraţiile împotriva „reîmpărţirii lumii în sfere de influenţă”, identificând la rândul său „recurgerea la forţă şi utilizarea mijloacelor militare ca un principal pericol” şi criticând intervenţia străină (citeşte „sovieto-cubaneză”) în Africa.[357]

Dezacordul pe tema terorismului internaţional

Ceauşescu s-a opus totodată în mod direct opiniei promovate de partenerii „în strânsă cooperare”, şi împărtăşite de forţele radicale din Orientul Mijlociu şi din Vest, anume că, refuzându-li-se alte mijloace, utilizarea terorii – ceea ce partenerii numeau „război de gherilă” – constituia o modalitate legitimă de exprimare politică.[358]

---

356 Patrick Moore, „Hua Kuo-Feng in Romania“, RAD Background Report / 187, 24 august 1978a, OSA, Box 116, Folder 8, Report 24, p. 1.

357 Hsinhua (în engleză), 4 august 1978; Moore (1978a), p. 4. împreună cu România, China a oferit ajutor FNLA împotriva MPLA, mişcare susţinută de Cuba şi URSS, la mijlocul anilor 1970. SUA a susţinut de asemenea FNLA.

358 Atât din punct de vedere metodologic, cât şi moral, între războiul de „gherilă“ sau de „partizani“ şi terorism era operată o distincţie, fiindcă primul avea ca ţintă combatanţii inamici, pe când cel de-al doilea viza civilii necombatanţi. Membrii loialişti al Blocului sovietic

Conducătorul României a reiterat poziţia singulară a ţării sale în cadrul alianţei sovietice, care afirma că terorismul, ameninţând „vieţile omeneşti şi dezvoltarea progresivă a societăţii”, era incompatibil cu „teoria revoluţionară a democraţiei sociale şi cu drepturile umane”. Astfel, Ceauşescu declara:

terorismul nu poate sluji niciodată ca o formă de luptă politică, în niciun fel de circumstanţe… indiferent de problemele care trebuie soluţionate într-o ţară sau alta, terorismul nu face decât să complice situaţia şi să anuleze soluţiile respectivelor probleme.1

Poziţia Bucureştiului cu privire la terorism fusese o chestiune controversată în interiorul Pactului încă de la începutul anilor 1960.[359] După războiul araboisraelian din 1967, România nu numai că a refuzat să rupă relaţiile cu Israelul – atitudine clar remarcată de observatorii occidentali –, dar nu a acceptat nici să justifice sau să susţină terorismul propovăduit de sumedenia de grupuri de „eliberare” apărute ulterior. Spre deosebire de România, ceilalţi membri ai Blocului comunist au demonstrat deopotrivă consecvenţă şi prolificitate în justificarea terorismului folosit de arabi împotriva unui Israel „inflexibil, obstinat şi agresiv”, declarându-şi „susţinerea necondiţionată” pentru arabi în „lupta împotriva imperialismului, a sionismului şi a reacţiunii”, pe baza „principiilor marxism-leninismului” şi a „obiectivelor luptei de clasă în plan internaţional”.[360]

---

doreau astfel să-şi legitimeze sprijinul acordat terorismului, asimilându-1 unor scopuri mai onorabile.

359 Moore (1978a), p. 3. Discurs susţinut pe 3 august 1978 în faţa activului de partid în Bucureşti.

360 Vezi, de pildă, Nepszabadsâg, 25 septembrie 1969; K.K., „Partid şi stat în politica externă ungară: Discursuri parlamentare de Komoscin şi Peter, analizate“, Ungaria / 52, RFER, 13 octombrie 1969, OSA, Cutia 112, Dosar 2, Raport 177, pp. 13-14; CDA, Fond 1-B, înregistrare 34, Dosar 59, pp. 1-13, citat înjordan Baev, „The Soviet Bloc Intelligence Services’ Collaboration Against The USA and NATO în The Balkans and Eastern Mediterranean 1967-1989“, Oslo, Institutul Nobel, Norvegia, 2002, p. 27, CWIHP, disponibil şi la IMOS Journal for History,

Iar această susţinere nu era lipsită de reciprocitate. Aşa cum explica, spre exemplu, şeful Stasi, Ernst Mielke, organizaţia teroristă Abu Nidal – a cărei bază europeană principală se afla înainte de 1981 în RDG şi după aceea la Varşovia, în Polonia (până în 1989) – acordase Germaniei de Est o asistenţă „substanţială în probleme de informaţii, fiindu-i un aliat puternic în lupta antiimperialistă”.1 Mai mult decât atât, această susţinere avea o justificare solidă din punct de vedere ideologic. Aşa cum nota Jivkov, conflictul dintre Israel şi ţările arabe era „o luptă între socialism şi imperialism, o luptă pentru controlul asupra regiunii”.[361][362]

În perioada anilor 1970, în vreme ce partenerii aflaţi „în strânsă cooperare” susţineau terorismul, sporeau în mod activ tensiunile arabo-israeliene şi încurajau entuziast radicalismul arab în Orientul Mijlociu, conducerea României încerca să susţină dialogul între arabi şi israelieni şi să-i atragă pe palestinieni în activităţi legitime de constituire a unui stat şi în negocieri directe cu Tel Avivul.[363] Analiştii americani din interiorul şi deopotrivă

International Relations and Security, www.imos.96plus.net; Minute ale discuţiilor dintre Jivkov si Hafez Al-Assad, Damasc, 22 aprilie 1980, Arhiva Centrală de Stat, Sofia, Fond 1-B, înregistrarea 60, Dosar 264, „Bulgaria în Războiul Rece“, CWIHP.

361 John O. Koehler, Stasi■ The Untold Story of the Elast German Secret Police, New York, Basic Books, 2000, pp. 329-330, 332-333, 364-365; Simon Reeve, One Day In September: The Full Stoiy of the 1972 Munich Olympics Massacre and the Israeli Revenge Operation „ Wrath of God“, Arcade, 2000, pp. 211-212; John C. Schmeidel, Stasi: Shield and Sword of the Party, London, Routledge, 2008, p. 153.

362 CDA, Fond 1-B, Opis 34, Dosar 59, pp. 1-13 citat în Jordan Baev, „The Communist Balkans Against NATO In The Eastern Mediterranean Area. 1949-1969“, document prezentat la conferinţa „Războiul Rece în Mediterana“, Cortona, 5-6 octombrie 2001, p. 18 .Journal of History; International Relations and Security, www.imos.96net.

363 în conformitate cu un diplomat israelian familiarizat cu eforturile române de mediere, Ceauşescu proceda „corect“ în orientarea sa spre un posibil acord israeliano-palestinian şi „nu existau îndoieli“ că reuşea să exercite o „influenţă pozitivă asupra liderului OEP, în moderarea poziţiei sale privind recunoaşterea dreptului la existenţă în regiune al

din afara comuniăţii de informaţii erau de acord că o soluţie negociată era „ultimul lucru” pe care îl dorea Moscova. Influenţa sovietică în lumea musulmană era „aproape în întregime” dependentă de animozitatea arabă faţă de Israel şi risca să se dezintegreze „dacă se permitea instaurarea păcii”.[364] Kremlinul şi partenerii săi loiali au depus toate eforturile pentru a se asigura că aşa ceva nu se va întâmpla. Mielke, de exemplu, a încurajat fervent „rezistenţa palestiniană şi celelalte forţe revoluţionare în lupta lor împotriva politicilor SUA şi a provocărilor agresorului israelian”, angajându-se că ţara sa „împreună cu Uniunea Sovietică şi cu celelalte state socialiste” vor „face totul pentru a susţine această luptă dreaptă”.[365]

Opoziţia faţă de terorism şi refuzul de a susţine operaţiunile acoliţilor arabi ai Moscovei împotriva Israelului şi a Occidentului au plasat România în afara cortinei sovietice de „protecţie” şi în câmpul vizual al teroriştilor sponsorizaţi de Moscova. În 1970, unitatea antiteroristă a României a zădărnicit o tentativă de asasinat la adresa ambasadorului israelian în România. În primăvara anului 1972, în vreme ce serviciile de securitate ale celorlalte ţări membre ale Pactului de la Varşovia facilitau pregătirile pentru atacul organizaţiei Septembrie Negru de la Jocurile Olimpice din München, Ceauşescu punea la punct o întâlnire fără precedent între egipteni şi israelieni.1 La scurt timp după atacul de la München, autorităţile române au interceptat o echipă de atac trimisă de Septembrie Negru pentru a o ucide pe Golda Meir, prim-ministrul israelian, aflată pe atunci în Bucureşti,

---

Israelului şi încheierea păcii cu el“. Govrin (2002), pp. 242, 336-337.

364 Claire Sterling, The Terror Network: The Secret War of International Terrorism, Hoit, Rinehart and Winston, 1981, p. 276. Vezi şi Bodnăraş-Barnes Conversation (1974), pp. 1,3, CWIHP; Soviet Policy Toward the Middle East (SOV86-10048XJ, 1 decembrie 1986, Anexa B, „Moscow and the Arab-Israeli Peace Process“, p. 83, CIA.

365 Koehler (2000), pp. 367-368.

pentru a pregăti convorbirile directe cu egiptenii.[366][367]

În 1973, teroriştii palestinieni, în colaborare cu serviciile de securitate cehoslovace şi maghiare, au infiltrat lagărul de tranzit pentru emigranţii sovietici evrei de la castelul Schonau, pentru a pregăti un atac.[368] În septembrie acelaşi an, terorişti înarmaţi au urcat într-un tren cu care călătoreau trei emigranţi sovietici evrei, în partea cehoslovacă a graniţei, şi i-au luat ostatici, determinând Austria să închidă lagărul şi – temporar – ruta de tranzit.[369] România şi-a menţinut deschis traseul de emigrare chiar şi după atacurile teroriste din 1970 şi 1972,

366 Sterling (1981), p. 247; Tobias Wunschik, „Hauptabteilung XXII: ’Terrorabwehr’“ (Direcţia principală XXII: „In apărarea terorii“) în Klaus-Dietmar Henke, Siegfried Suckut, Clemens Vollnhals, Walter Süß, şi Roger Engelmann, editori, Anatomie der Staatssicherheit. Geschichte, Struktur, Methoden (MJS-Handbuch) (Anatomia securităţii de stat: Istorie, structură, metode (Manual al Ministerului Securităţii de Stat)), Berlin, BStU, 1996, MfS Manual, Partea III/16, pg. 13, www. bstu.bund.de; Kenneth W. Stein, Heroic Diplomacy: Sadat, Kissinger, Carter, Begin and the Quest for Arab-Israeli Peace, New York, Routledge, 1999, pp. 63 şi 185. Daoud a confirmat la televiziunea iordaniană, pe 20 februarie 1973, că atacul de la München a fost planificat în Bulgaria. Mauriziou Chierici, I Guerrilglieri delta Speranza, Milano, Arnoldo Mondadori, 1978, pp. 120- 121. Vezi şi Koehler (2000), p. 365; John Laffin, Fedayeen, Londra, Cassell, 1978, p. 79.

367 Rubin şi Rubin (2003), p. 63. în conformitate cu zvonurile care au circulat, din echipă au făcut parte Abu Daoud şi alţi membri ai organizaţiei Septembrie Negru. Citându-1 pe Pacepa, autorii îl consideră pe Ceauşescu complice fiindcă i-a expulzat pe terorişti în loc să-i predea unui stat terţ sau să-i închidă. Vezi, de pildă, Pacepa (1987), pp. 94-96. Pacepa a minţit în privinţa responsabilităţii pentru descoperirea şi prinderea lor. Contraspionajul românesc - îndeosebi unitatea de luptă împotriva terorismului numită „ARTA“, din 1977 USLA - a zădărnicit tentativa de asasinat. DIE şi cu atât mai puţin departamentul condus de Pacepa la vremea respectivă nu au avut nicio legătură cu operaţiunea. Vezi, de pildă, Ţăranu (2009), p. 294.

368 Sterling (1981), p. 144. Sterling a identificat acest grup ca fiind Septembrie Negru al lui Abu Nidal. CIA i-a identificat pe autorii atacului de la Castelul Schonau ca provenind din Saiqa, un alt grup susţinut şi pregătit de sovietici. Vezi şi Colin Smith, Carlos: Portrait of a Terrorist, Londra, Mandarin, 1995, p. 128.

369 Sterling (1981), p. 145; Smith (1995), pp. 127-138.

şi cu toate că Brejnev, ca un ecou al bizarelor critici ale lui Hitler la adresa politicii duse de România în cel de-al doilea război mondial, a atacat-o verbal pentru că permitea emigrarea evreilor de sex masculin apţi de serviciul militar.[370] Dar presiunile arabe – atât ca urmare a boicotului cât şi a terenului pierdut în procesul de pace din Orientul Mijlociu – a determinat-o să închidă calea de tranzit a emigranţilor evrei de origine sovietică până în vara anului 1974.

La refuzul de a contribui la operaţiunile Pactului de la Varşovia în timpul războiului din octombrie 1973, Bucureştiul a adăugat eforturile de mediere evidente între Cairo şi Tel Aviv. În conformitate cu ministrul sovietic al apărării, mareşalul Greciko, acest lucru justfica preparativele pentru o intervenţie armată împotriva României, despre care Greciko sugerase că ar fi fost aprobată de cele mai înalte niveluri ale PCUS.1 Brejnev convenise, îi spusese el lui Honecker, că era „evident imposibil” să permită României să sfideze în continuare orientarea politicii sovietice în Orientul Mijlociu, iar Greciko îl informase pe liderul sovietic „că armata sovietică este pregătită şi că operaţiunea poate fi pusă în aplicare mult mai devreme decât în cazul Republicii

370 Govrin (2002), p. 335; Sumar nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970) în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP. KGB a „presărat“ agenţi printre emigranţii evrei care treceau prin România, aceştia creând provocări ca parte a eforturilor de a închide respectiva rută. Bodnăraş (1974), pp. 1,3, CWIHP. Autorităţile naziste protestaseră în mod similar faţă de politica Bucureştiului, care permitea emigrarea „evreilor apţi pentru serviciul militar“, împotriva statelor clientelare ale naziştilor în regiune. Vezi, de pildă, Cablograma #6353, Ministrul plenipotenţiar Manfred von Killinger către Berlin, 12 decembrie 1942, în fostele Arhive de Stat din Bucureşti, azi Arhivele Naţionale, US Microfilm Collection, Rola 478, T 120-4364, K 212680 212681, Auswärtiges Amt, Inland- Geheim 51 / 1.

Socialiste Cehoslovacia”, în 1968[371][372]. Într-un contrast izbitor, chiar şi Iugoslavia, ţară ce nu făcea parte din Pactul de la Varşovia, a oferit dreptul de a folosi bazele sale pentru unităţile aviaţiei sovietice de asalt în timpul războiului din octombrie, în aşteptarea dislocării lor în Orientul Mijlociu.[373]

Ostilitatea manifestată de România faţă de terorism, relaţia sa aparte cu Israelul şi rolul ca rută de tranzit pentru emigranţii sovietici evrei în drum spre Israel au atras, fireşte, o atenţie sporită din partea Mossadului şi a Shin Bet-ului – atenţie care a făcut ca ţara să devină un loc şi mai periculos pentru terorişti. În consecinţă, aceştia evitau în general România, excepţie făcând doar cazurile în care o vizau în mod specific. Liderul organizaţiei Septembrie Negru, Abu Nidal, care a revendicat mai multe atacuri violente la adresa României în 1970, 1973, 1984 şi 1985, risca arestarea şi încarcerarea dacă intra în ţară.[374] Concomitent însă, Nidal putea circula liber în Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria, Cehoslovacia, RDG şi Polonia (unde îşi avea cartierul general european încă din 1981). La fel de cunoscutul Ilici Ramirez Sánchez – Carlos Şacalul – evitase, de asemenea, România când făcuse acelaşi traseu pentru a identifica oraşele potrivite pentru cartierul său general est-european la sfârşitul anilor 1970, hotărându-se în final pentru Ungaria şi RDG.1

Defectorul Ion Mihai Pacepa a pretins exact

371 Vezi, de pildă, Moshe Dayan la Serviciul de Televiziune din Ierusalim, 5 octombrie 1977, în Foreign Broadcast Interpretation Service, Daily Report - Middle East and North Africa, October 6, 1977, p. N2. Vezi şi discuţia Greciko-Honecker transcrisă de şeful de Stat-Major al armatei est-germane, Fritz Streletz, vezi BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 314-315.

372 Ibid.

373 Steven Zaloga şi James Loop, Soviet Bloc Elite Forces, Londra, Osprey, p. 12.

374 Comparând practica României cu cea a altor membri ai Blocului sovietic, un autor nota că Ceauşescu, „în mod cert, nu a acordat sprijin necondiţionat niciunui terorist aflat în trecere“. Smith (1995), în special capitolul 14.

contrariul, insistând că, pe lângă că îi urăşte pe americani, că fură tehnologie americană şi jinduieşte să intre în graţiile Moscovei, regimul din România era profund implicat în terorismul internaţional.[375] Afirmaţiile lui erau plauzibile dat fiind că pentru reuşita negocierilor erau necesare contacte cu toate părţile implicate în dispută şi ţinând seama că, pe lângă faptul că avea relaţii politice şi economice bune în regiune, Bucureştiul era totodată implicat în mai multe proiecte petroliere în lumea arabă.

Dar acest lucru nu s-a transpus într-o implicare în activităţi teroriste. În timpul Revoluţiei din decembrie 1989 însă, vicepremierul israelian Shimon Peres a ţinut să clarifice situaţia. În vreme ce restul lumii occidentale îl ataca pe liderul român ca pe un monstru agresiv, Peres a declarat presei internaţionale că, în ciuda tiraniei manifestate în plan intern, Ceauşescu era „un om al păcii în privinţa chestiunilor globale”, complicând astfel judecăţile simpliste la adresa regimului său.[376]

Percepţia asupra axei Beijing-Bucureşti

Relaţiile dintre liderii regimurilor comuniste din România şi Republica Populară Chineză aveau rădăcini surprinzător de adânci. La mijlocul anilor 1930, Emil Bodnăraş, specialist în probleme militare şi de securitate, s-a împrietenit, aparent, cu şeful securităţii lui Mao, Kang

---

375 In cazul lui Carlos, există strania situaţie în care el ar fi fost angajat de autorităţile române împotriva personalului român de la Radio Europa Liberă şi împotriva postului de radio în sine în perioada 1980-1982, când teroristul îşi avea domiciliul la Budapesta, în Ungaria. Implicarea lui Carlos va face subiectul unei alte cărţi. Este ciudat însă că, la ora scrierii acestui volum, niciuna dintre investigaţii nu a analizat de ce reprezentanţii lui Carlos şi el însuşi au preferat să viziteze Bucureştiul doar după ce Ceauşescu părăsea România (de pildă, în mai 1980 şi în august 1980), şi de ce principalul document care incrimina regimul român într-un complot vizând atacarea cu bombă a sediului Radio Europa Liberă a fost redactat şi aprobat în ziua (18 august 1980) în care Ceauşescu lipsea din ţară.

376 Vezi, de pildă, David Remnick, „Nations Sending Aid; Eastern Bloc Declines Military Assistance“, The Washington Post, 24 decembrie 1989, p. A 22.

Sheng, în timp ce participau amândoi la

O şcoală sovietică pentru sabotaj şi războiul de partizani.[377] Primul lider al României comuniste, Petru Groza, bogat proprietar de terenuri devenit comunist, a vizitat Beijingul la invitaţia lui Mao Zedong, în 1954.[378] Doi ani mai târziu, Mao l-a aşezat pe liderul comunist român Gheorghe Gheorghiu-Dej la stânga sa, la congresul din 1956 al Partidului Comunist Chinez (în vreme ce reprezentantul URSS se afla la dreapta lui).1

Prietenia tot mai strânsă dintre România şi China a determinat încă din 1962 Kremlinul să impună restricţii în colaborarea serviciilor de informaţii din ţările Pactului cu cele de la Bucureşti. [379]Beijingul a apreciat vetoul României când s-a pus problema admiterii Mongoliei în Pactul de la Varşovia, în vara anului 1963, admitere care ar fi acordat alianţei responsabilităţi „dincolo de limite" la graniţa dintre China şi URSS.[380] Refuzul României de a-şi schimba optica în această privinţă a provocat retragerea intempestivă a susţinerii tuturor celorlalţi membri, chiar dacă, iniţial, îşi exprimaseră acordul pentru extinderea Pactului de la Varşovia.[381]

---

377 Roger Faligot şi Remi Kauffer, The Chinese Secret Service: Kang Sheng and the Shadow Government in Red China, New York, William Morrow and Company, 1989, pp. 94-96, 102, 114-115. Bodnăraş a fost ministru al forţelor armate (1947-1955), vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (1955-1967) şi al Consiliului de Stat (1967-1976).

378 Budura (2008), volumul I, pp. 8-27, 85-92. La întoarcerea lui Groza de la Beijing, în 1954, în România a fost publicată, sub semnătura sa, o carte evident pro-China, Prin ţara celor şase sute de milioane.

379 Budura (2008), pp. 85-92.

380 Aşa cum nota liderul maghiar Jânos Kâdâr: „Singura reacţie negativă a fost cea a românilor". Fragmente din Raportul către Biroul Politic asupra întrunirii CPC, realizat de prim-secretarul MS%MP Qânos Kâdâr), 31 iulie 1963, PHP. Un alt observator direct, fostul ataşat militar est- german, colonelul Joachim Schroter, sublinia în mod similar opoziţia singulară a României faţă de aderarea Mongoliei la Pactul de la Varşovia, în Liu şi Mastny (2004), p. 140.

381 Poloniei îi sunt frecvent atribuite în mod eronat meritele pentru blocarea aderării Mongoliei la Pactul de la Varşovia, în baza unui

Unul dintre punctele esenţiale ale „declaraţiei de independenţă” a României, în aprilie 1964 – de fapt, o expunere oficială pe tema conflictului sino-sovietic – a fost setul de principii Panch Shila adoptat de China, „Cele cinci principii ale coexistenţei paşnice”, ca bază a unor relaţii interstatale sănătoase, fără conţinut ideologic.[382] Concomitent, Beijingul a susţinut România să ridice, în noua ei istoriografie, problema imixtiunilor teritoriale ruseşti şi sovietice şi a altor „pete albe” ale relaţiilor rusoşi sovieto-române.1 în august 1964, liderul albanez Enver Hodja – considerat în Occident cel mai apropiat protejat al Chinei după ruptura dintre Albania şi URSS – a deplâns cu amărăciune faptul că a fost înlocuit de românii „centrişti”

---

document al Ministerului de externe polonez pregătit pentru întrunirea pe această temă a Pactului. Dar ministrul de Externe polonez, Adam Rapacki, nu a prezentat documentul care menţiona şi că „o atitudine negativă a României referitoare la admiterea Mongoliei trebuie privită cu seriozitate“, ceea ce sugerează în mod limpede natura a priori a opoziţiei manifestate de România. Memorandum al ministrului polonez de externe (Adam Rapacki), 20 iulie 1963, PHP. Argumentaţia României poate fi găsită în Transcriere a întrunirii Biroului Politic al CC al RSR din 18 iulie 1963, ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar nr 39/1963, f. 122-128, în Munteanu (2002), pp. 177-183.

382 Scînteia, 23 aprilie 1964. Pentru traducerea în engleză, vezi William E. Griffith, Sino-Soviet Relations, 1964-1965, Cambridge, MIT Press, 1967, pp. 269-296. „Panch Shila“ înderrina la „respectul reciproc pentru independenţa şi suveranitatea teritorială, nonagresiune, neamestecul în afacerile interne, egalitate şi avantaj reciproc şi coexistenţă paşnică“. Hershberg et al. (2011), p. 16. Printre principiile relaţiilor interstatale susţinute de România: respectul pentru independenţa şi suveranitatea naţională, integritatea teritorială, drepturi egale, neamestecul în treburile interne şi avantajul reciproc. Autorităţile române au discutat înainte despre respectiva declaraţie cu cele chineze, în cursul vizitei la Beijing a lui Emil Bodnăraş, Nicolae Ceauşescu şi Ion Gheorghe Maurer, în martie 1964. Vezi, de pildă, J.F. Brown, „The Rumanian Visit to Peking“, 5 martie 1964, RFER Background Report, OSA, Box 50, Folder 2, File 128, pp. 1-5.

în rolul de partener politic preferat al Beijingului.[383][384]

Hodja îi considera de asemenea pe români o „portavoce americană imperialistă”, fiind răspunzători pentru că împingeau China în braţele SUA.[385] Era, totuşi, o exagerare. Oricum, Bucureştiul depunea eforturi considerabile pentru a convinge Washingtonul să-şi revizuiască politica anti-China, poate cel mai important fiind discuţia dintre prim-ministrul Maurer şi ambasadorul SUA Crawford, atunci când acesta din urmă s-a retras din post, în octombrie 1965. Protocolul ar fi impus un scurt schimb de replici de complezenţă, dar după acestea Maurer a adus în discuţie subiectul China, oferind argumente solide în sprijinul ideii că SUA nu ar trebui să aibă o astfel de atitudine faţă de cea mai mare ţară din lume.[386] După ce memorandumul discuţiei i-a fost înaintat lui Ceauşescu, Maurer i-a desemnat pe prim-adjunctul ministrului de externe, Gheorghe Macovescu, pe ministrul adjunct Burlacu şi pe specialistul în probleme americane Mircea Răceanu să „urmărească reacţia americanilor” îndeaproape.[387]

Până în a doua parte a anului 1965, relaţiile sino-

---

383 Pentru o perspectivă exterioară asupra acestui conflict, vezi, de pildă, Charles King, The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture, Stanford, Hoover Institution Press, 1999, îndewosebi capitolul 5, „A Stipulated Nation“.

384 Enver Hodja, Gânduri despre China 1962-1972: Extrase din Jurnalul Politic, voi. 1, Tirana, Editura „8 Nentori“, 1979, pp. 71-79, 96-97, 104-105, 108, 113, 425, 496-503, 510-513, 531-538, 550-551, 573, 586, 590-591, 653-655, 661, 667.

385 Ibid.

386 Comunicare a lui Mircea Răceanu cu autorul, 10 decembrie 2012. Printre participanţii români la întrevedere s-au aflat Maurer, ministrul adjunct de externe Burlacu şi şeful secţiei pentru SUA din departamentul America de Nord al Ministerului român de Externe, Mircea Răceanu.

387 Ibid. Vezi şi Mircea Răceanu, Cronologie comentată a relaţiilor româno-americane: De la începutul cunoaşterii reciproce până la prăbuşirea regimului comunist în România, 1989, Bucureşti, Silex, 2005, p. 196.

române deveniseră atât de strânse, încât liderii României discutau cu cei ai Chinei, Deng Xiaoping şi Kang Sheng, despre eforturile lor de a contracara controlul deţinut de sovietici asupra armatelor celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia.[388] Kremlinul era profund îngrijorat de posibilitatea ca Bucureştiul şi Beijingul să pună bazele unui centru socialist concurenţial. În 1965 – 1966, Moscova a desemnat ca prioritare pentru serviciile sale de informaţii şi ale partenerilor: interesul Beijingului pentru „problema basarabeană”, nivelul şi „tipul de influenţă” pe care le exercitau liderii Partidului Comunist Chinez asupra PCR; simpatiile româneşti faţă de China (şi Albania) şi, mai cu seamă, posibilele planuri sino-române de „creare a unei noi

Internaţionale comuniste, care să coordoneze politica şi practica mişcării comuniste internaţionale”.1

În 1967, KGB-ul era deja angajat în operaţiuni de dezinformare menite să distrugă relaţia Bucureşti-Beijing, operaţiuni care includeau falsificarea unor documente româneşti şi chinezeşti, printre care pretinsele note ale lui Zhou Enlai în care îl denigra pe liderul român, după ultima lor întrevedere.[389] Preocuparea Kremlinului era şi mai

---

388 Transcrierea discuţiei avute cu delegaţia Partidului Comunist Chinez la Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, ANIC, CC al PCR / Cancelarie, dos. nr. 105 / 1965, ff. 2-15; Transcriere stenograf că a discuţiei dintre Ceausescu si Deng, PHP.

389 CC (ilizibil) al Partidului Comunist Moldovean, Informaţii despre rezultatele familiarizării comuniştilor din Republica Moldovenească cu scrisoarea CC al PCUS din 30 decembrie 1965, 12 februarie 1966, în AOSPRM, fond 51, inventar 25, cutia 11, dosar 43-47. La sfârşitul aceluiaşi an, interesul preponderent al Moscovei se îndrepta către: „Care partide comuniste şi muncitoreşti susţin politica schismatică a conducerii PCC? (Care este) atitudinea Partidului Comunist Român faţă de evenimentele din China?“ şi „Ce legături economice există între Republica Socialistă România şi China?“ Secretarul CC al Partidului Comunist Moldovenesc A. Cornovan, întrebări: Sarcini comuniste privindfamiliarizarea cu materialele informative ale CC al PCUS, 16 noiembrie 1966, în AOSPRM, fond 51, inventar 27, cutia 11, filele 110-113. Vezi Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_

intensă, date fiind informaţiile pe care le primise cu privire la rolul de canal de comunicare între Beijing şi Washington, deţinut de Bucureşti – o apropiere de care Moscova se temea considerabil şi pe care dorea să o evite cu orice preţ.[390] De fapt, preşedintele Lyndon Johnson ceruse României să medieze apropierea sino-americană, după insistenţe considerabile din partea Bucureştiului, iar România exact asta făcea, pe fondul revoluţiei culturale chineze.[391]

Atât de preţioasă era pentru ei această relaţie, încât, în 1968, în timpul crizei din Cehoslovacia, chinezii au luat în mod public apărarea României împotriva „imperialiştilor socialişti" de la Kremlin şi, în cadru privat, i-au promis Bucureştiului armament şi asistenţă, în eventualitatea că URSS avea să conducă o intervenţie a celorlalţi membri ai Pactului împotriva ei.1 între timp, conform surselor chineze, românii şi-au adus contribuţia la facilitarea relaţiilor Beijingului cu Italia, Austria şi „mai multe ţări nord-europene" (inclusiv RFG), în pofida monitorizării

---

Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

390 Vezi, de pildă, nota Stasi pe tema întâlnirilor consecutive ale prim-ministrului român cu preşedintele Johnson şi Mao Zedong în iunie 1967, în BStU, MfS, ZAIG 5481, pp. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 259-287. Vezi şi încercările sovieticilor de a identifica natura şi canalul comunicărilor secrete americano-chineze în instrucţiunile KGB „cerinţe şi orientare" Cu referile la anumite aspecte ale politicii SUA faţă de RPC, 26 mai 1967, citat în Intelligence Report: Soviet ThinkingAbout theDanger of a Sino-US Rapprochement, Reference Title: ESAU LI, februarie 1971, autor Arthur A. Cohen, pp. 7-9, 24, CIA.

391 Notă editorială, Document 271, în Foreign Relations, 1964-1968, voi. XXX, China Textul memorandumului în Foreign Relations, 1964-1968, voi. XVII, Eastern Europe, pp. 430-435. Aşa cum i-a spus preşedintele Johnson prim-ministrului român, „Statele Unite nu au dorit un război cu China, nu au căutat să schimbe sistemul de guvernământ al Chinei, nu au avut pretenţii cu privire la teritoriul Chinei, ci au vrut doar să aibă schimburi comerciale cu China şi să întreţină relaţii bune atât cât permite China"; de asemenea, „ar dori să discute cu chinezii despre tratatul de neproliferare a armamentului şi să stabilească reguli de bază, pentru a evita un război nuclear".

sovietice şi ignorând indicaţiile directe ale Kremlinului.[392] în aceeaşi perioadă, Moscova desfăşura o campanie ce viza exact contrariul, „la început în mod indirect şi apoi direct”, avertizând guvernele austriac, italian şi vest-german, pe canale multiple, „împotriva stabilirii de relaţii diplomatice” cu Beijingul.[393]

În august 1969, preşedintele Richard Nixon a reînnoit solicitarea predecesorului său, din iulie 1967, pentru ca România să medieze relaţiile americanochineze, şi a primit imediat un răspuns favorabil din partea Bucureştiului.[394] Observaţiile făcute de Nixon în cadrul

---

392 Vezi, de pildă, cele trei telegrame din Documentul 7, în Hershberg et al. (2011). în mai 1979, şeful secţiei pentru România al Departamentului de Relaţii din cadrul CC al PCUS raporta că România „a furnizat şi continuă să furnizeze Chinei arme şi muniţie, inclusiv unele primite anterior de la URSS“, iar „acum construieşte, împreună cu China, o uzină mare pentru fabricarea de tancuri pe model sovietic“. Documentul 4 în Watts (2012a), http:// www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history- identity-and-dominion. Pe lângă vedetele torpiloare chinezeşti, pe care românii le produceau sub licenţă, RPC a construit şi o uzină pentru fabricarea prafului de puşcă nefumigen, în regiunea muntoasă a României în care forţele româneşti plănuiau să se refugieze în cazul unei invazii conduse de sovietici. în jurnalele sale politice, liderul albanez Enver Hodja critica ajutorul militar acordat de China României. Hodja (1979), voi. 1, pp. 500, 571, 589.

393 Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement (1971), pp. 14, 27, CIA. Spionajul est-german a devenit conştient de rolul României în medierea relaţiilor dintre Beijing şi Bonn înainte de mijlocul anului 1971. Evaluare a vizitei lui Ceauşescu în China, realizată de Ambasada RDG la Bucureşti, 11 iunie 1971, PHP.

394 Richard Nixon, The Memoirs of Richard Nixon, New York, Grosset & Dunlap, 1978, pp. 281- 282, 395 şi 546-547; Editorial Note: 24July - 3 August 1969 Nixon trip Document 20 în Foreign Relations of the United States, 1969-1976\ Voi. XVII, pp. 51-53; Memorandum of conversation: Private meeting between President Nixon and President Ceausescu, 2 august 1969, Document 183 în Foreign Relations of the United States, 1969-1976, voi. XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969-1972. La plecarea din funcţie, Johnson i-a spus preşedintelui ales, Nixon, că el este dispus „să continue cu aceste măsuri conform responsabiliăţii sale“ sau „să le predea pur şi simplu administraţiei viitoare pentru a le folosi cum va crede de cuviinţă“. William Bundy, A

unei reuniuni a Consiliului pentru Securitate Naţională, în 1971, oferă câteva indicii privind rolul jucat de România în încurajarea deschiderii americane faţă de China, pentru a contrabalansa acţiunile Moscovei. SUA, a explicat Nixon, a „presupus întotdeauna că chinezii sunt rigizi şi inflexibili şi că sovieticii sunt mai rezonabili”, dar „Ceauşescu spune că sovieticii sunt mai duri şi mai agresivi decât chinezii”.1

În mod paradoxal, serviciile americane de informaţii cunoşteau foarte puţine despre relaţiile româno-chineze, considerându-le nesemnificative chiar şi la ani după ce dobândiseră o importanţă de prim ordin în raporturile Chinei cu Blocul sovietic. Această lipsă de focalizare pe relaţia Bucureşti-Beijing era determinată în parte de o atenţie redusă acordată României, care în perioada anilor 1950 fusese, în cel mai bun caz, o ţintă de nivelul al treilea ca importanţă pentru culegerea de informaţii. De aceea, primele eforturi de facilitare a comunicării între Beijing şi Washington – de exemplu, oferta lui Gheorghiu-Dej de a-l susţine pe Mao în rezolvarea problemelor financiare în relaţia cu SUA, probleme apărute ca urmare a naţionalizării proprietăţilor, în 1956 – au trecut neobservate şi neconsemnate.[395] Nici tentativele Bucureştiului de încurajare a dialogului sino-american nu au impresionat CIA, cu toate că – aşa cum se exprima un diplomat chinez – românii erau „entuziaşti” în eforturile lor de a determina SUA şi China să-şi „normalizeze relaţiile cât mai curând posibil”.[396]

Această neatenţie era amplificată de tendinţa patologică organizaţională spre secretomanie şi compartimentare. Încă o dată, nivelul de confidenţialitate în privinţa relaţiilor SUA-România a compromis capacitatea serviciilor de informaţii americane de a

---

Tangled Web: The Making of Foreign Policy in the Nixon Presidency, New York, Hill and Wang, 1998, p. 103.

395 Minutes of Meeting of the NSC, San Clemente, 14 august 1969, Document 74, Foreign Relations, 1964-1968, voi. XXX, China, p. 221.

396 Ambasadorul Chen Denlai în Liu şi Mastny (2004), pp. 132-133.

percepe în mod limpede comportamentul Bucureştiului.[397] În consecinţă, legăturile sino-române cunoscute, aparent, administraţiilor americane succesive par să fi fost mai puţin ştiute în cadrul comunităţii de informaţii. Esenţa, fireşte, era aceea că informaţiile despre relaţiile româno-chineze şi despre reacţia sovietică la ele nu constituiau o prioritate în activitatea de colectare. Astfel, de exemplu, raportul cu privire la insistenţele prim-ministrului român pe lângă ambasadorul american care îşi încheia mandatul la Bucureşti, în octombrie 1965, ca Washingtonul „să nu uite de China" în politica sa externă a rămas deocamdată doar în cadrul surselor româneşti.1

Această „predispoziţie retrospectivă" inerentă oricărui proces analitic instituţionalizat, conform căreia analizele anterioare le influenţează pe cele curente, a făcut ca legătura dintre Beijing şi Bucureşti să nu devină o prioritate în culegerea de informaţii, minimalizând unele evoluţii evidente (spre exemplu, spectaculoasa ceremonie de bun venit organizată de Beijing pentru vizita liderului român în 1971). Aşa se face că serviciile americane de informaţii au ajuns la un set de concluzii eronate, cu impact pe termen lung, asupra modului în care SUA percepeau relaţia sino-română. Serviciile americane de informaţii au conchis, de pildă, că „în urma revoluţiei

397 Practica a debutat în administraţia Kennedy, care a păstrat atât de bine secretul asupra rupturii dintre România şi URSS ca urmare a crizei rachetelor din Cuba, încât nu s-a scurs nicio informaţie în acest sens timp de 30 de ani. Vezi, de pildă, Garthoff (1995), p. 35. Practica a continuat în timpul administraţiei Johnson, date fiind bunele oficii ale României pe lângă Vietnam şi China. Foreign Relations of the United States, 1964-1968, voi. XVII, Eastern Europe, Washington D.C., 1996, folder no. 140, citat în Retegan (2000), p. 47. Practica a fost perpetuată în timpul administraţiilor Nixon şi Ford, îndeosebi privitor la China, dar şi la Orientul Mijlociu şi la problemele de cooperare în plan militar. Deşi probabil necesară la începuturile relaţiilor româno-americane, această secretomanie s-a dovedit în cele din urmă dăunătoare propriilor interese, pe la mijlocul anilor 1970, după ce contractul „neoficial" prin care Congresul american îşi extindea susţinerea bipartizană asupra politicii externe a administraţiei prezidenţiale devenise inutil, în urma evenimentelor din Vietnam şi a scandalului Watergate.

culturale, unicul aliat al Chinei este Albania” şi că relaţiile de partid sino-române în 1966 – 1967 „erau doar puţin mai bune decât cele cu alte state comuniste est-europene”.[398][399]

O absenţă curioasă din această evaluare este aceea a oricărei recunoaşteri a relaţiei speciale pe care Gheorghiu-Dej o stabilise cu Mao încă din 1964, în detrimentul şi spre dezamăgirea liderului albanez Enver Hodja. Nu există, de asemenea, nicio referire la multiplele rapoarte CIA despre reacţiile României la solicitarea preşedintelui Johnson de mediere a relaţiilor cu China în 1967.[400] Lipsa oricărui impact al acestor rapoarte asupra evaluării relaţiilor americano-române, sino-sovietice şi mai cu seamă americano-sino-sovietice era simptomatică pentru dificultatea, cu caracter mai general, de a percepe rolul României în facilitarea apropierii şi a mai bunei înţelegeri între SUA şi China.[401]

---

398 Răceanu (2005), p. 196. Cam în aceeaşi perioadă, SUA solicitase asistenţa României în relaţia cu Vietnamul. Memorandum of Conversation, Washington, 14 octombrie 1965, 8 p.m., Document 168, Foreign Relations of the United States 1964-1968, Volume III, Vietnam, June- December 1965; „Rumanian Leader Said to Be Seeking Talks On Vietnam“, New York Times, 22 noiembrie 1965, pp. 1, 3. Povestea s-a „scurs“ graţie unor diplomaţi austrieci nenumiţi, aparent interesaţi să submineze acest efort. La mai puţin de patru luni de atunci, în martie 1966, vicepreşedintele american a lansat o nouă politică în relaţiile cu Beijingul, una de „restrângere fără izolare“

399 Intelligence Report: The International Liaison Department of the Chinese Communist Party, decembrie 1971, POLO XLIV, pp. v, 14-17, 20, CIA.

400 Vezi, de pildă, Rumanian Reaction to the Johnson-Maurer Meeting of 26 June 1967, 26 iunie 1967 (declasificat 17 decembrie 2001), CIA; CIA Intelligence Information Cable, Romanian Diplomats’ Comments on Relations with the United States and the Communist World, 19 iulie 1967 (declasificat 17 decembrie 2001), CIA şi Vxews of Premier Ion Gheorghe Maurer as the Result of his Meeting with President Johnson, 24 iulie 1967 (declasificat 26 iunie 1997), CIA. Vezi şi Foreign Relations the United States, 1964-1968, Voi. XVII, pp. 430-435.

401 România este încă remarcată pentru absenţa ei din lucrările americane pe tema dezvoltării relaţiilor sino-americane. Atunci când

Surprinzător, aşa cum analiştii americani au subestimat rolul deţinut de România în apropierea sino-americană din perioada 1969 – 1971, în mod similar, fostul mare aliat al Chinei, Albania, a identificat România ca fiind vinovată pentru devierea Chinei de la cursul dreptei ideologii. Enver Hodja a fost foarte explicit în desemnarea şi condamnarea lui Nicolae Ceauşescu şi Emil Bodnăraş ca „naşi ai prieteniei sino-americane”.1 Autorităţile sovietice şi-au concentrat la rândul lor energiile pe descurajarea cooperării dintre SUA şi România în privinţa Chinei. Moscova a mers până acolo încât a încheiat înţelegeri cu naţionaliştii chinezi, vehement anticomunişti, pentru a bloca apropierea dintre SUA şi Republica Populară Chineză şi a descuraja Washingtonul să mai utilizeze medierea românească; în cele din urmă, să-i forţeze pe oficialii americani să nege folosirea sau intenţia de a folosi România ca pe un intermediar în convorbirile cu Beijingul.[402][403]

La fel de ciudată este absenţa oricăror rapoarte

---

este remarcată, pe de altă parte, de obicei este trecută într-o notă de subsol. Pentru o discuţie asupra acestei chestiuni, vezi Watts (2012b), http://
www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_ Interkit_0.pdf.

402 „Rumania and China Have The One Line“ în Enver Hoxha, Reflections on China (1979), voi. II, p. 151, la http://www.enverhoxha.ru/Archive_of_books/ English/enver_hoxha_ reflections_on_china_volume_II_eng.pdf.

403 Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement (1971), pp. 11-13, 62, CIA; Memorandum of Conversation (Kissinger, John H. Holdridge, Senior Staff Member, and GRC Ambassador Chow Shu-kai, 6 august 1969, Document 21 în Foreign Relations, 1969-1976, voi. XVII, China, 1969-1972, p. 53; Memorandumfrom the President’s AsstforNSA (Kissinger) to President Mxon, Washington, 10 iulie 1969, Document 65, Foreign Relations, 1969-1976\ voi. XII, Soviet Union, January 1969-October 1970, pp. 197-198, 200-202. Moscova a lăsat să-i scape, în Praga, rapoarte ce susţineau medieri din partea României a relaţiilor sino-americane, pe 10 şi 15 iulie 1969, la mai puţin de două săptămâni după ce Nixon şi-a anunţat intenţia de a veni în vizită la Bucureşti.

informative americane care să denote o conştientizare a sprijinului public aproape ostentativ oferit de China Bucureştiului în cadrul crizei cehoslovace din 1968. Nici extraordinarul împrumut de 230 de milioane de dolari fără dobândă, acordat de China României după dezastruoasele inundaţii din mai 1970, nu a făcut obiectul unei atenţii mai mari decât cea concretizată într-o notă de subsol. Sinologii de la CIA au evaluat apropierea sino-română din 1969 – 1971 ca pe un fapt cu origini „relativ recente”.[404] Aparent, nu a existat nicio încercare de a reconcilia această evaluare a unei apropieri superficiale şi de dată recentă cu observaţia conform căreia „chinezii au părut preocupaţi în mod particular de menţinerea unor bune relaţii cu România” – o preocupare specială despre care nu s-a considerat însă că ar sugera o relaţie specială.[405]

Axa Beijing-Bucureşti sub asediu

Disensiunile româno-sovietice pe tema Chinei au fost dure îndeosebi în anii 1970. În conformitate cu ceilalţi membri ai Pactului, politica „antisovietică” a Bucureştiului folosea China „ca pe o contragreutate faţă de Uniunea Sovietică”, pentru a afecta în mod negativ coeziunea „sistemului mondial socialist” şi a impieta asupra „abordării convenite între ţările socialiste” – adică linia trasată de Moscova – „asupra principalelor chestiuni internaţionale”.1 Axa Bucureşti-Beijing era considerată o „trădare” a solidarităţii socialiste, fiind privită ca voit „direcţionată împotriva Uniunii Sovietice, a Pactului de la Varşovia şi împotriva CAER”.[406] În consecinţă, loialiştii

---

404 Ibid A

405 Ibid. în mod similar, nu a fost atribuită o semnificaţie aparte participării lui Kang Sheng la fiecare vizită a lui Ceauşescu, a viceprim-ministrului Bodnăraş sau a prim-ministrului Maurer, până la moartea lui Sheng, în 1971.

406 Analiza relaţiilor româno-chineze realizată de Ambasada RDG la Bucureşti, 18 decembrie 1972, pp. 7, 9, PHP; Evaluare realizată de Ambasada RDG la Bucureşti asupra vizitei lui Ceauşescu în China, 11 iunie 1971, pp. 1-3, PHP. Această evaluare o reproduce aproape identic pe cea făcută de Stasi în 1969. BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38;

sovietici şi-au coordonat „eforturile comune” cu privire la China şi România prin intermediul departamentelor ideologice şi internaţionale, dar şi prin operaţiuni de spionaj combinate.[407]

La mijlocul anilor 1970, ceilalţi membri ai Pactului acuzau „legăturile strânse” ale României şi „camaraderia militară cu liderii armatei chineze, care nu face niciun secret din faptul că se pregăteşte pentru o confruntare militară cu armata sovietică, aceasta din urmă fiind coloana vertebrală a coaliţiei noastre defensive”.[408] Românii „naţionalist-oportunişti” se aliniaseră cu Beijingul, „în opoziţie cu linia directoare comună a statelor din comunitatea socialistă”.[409] Ofensiva româno-chineză se manifesta chiar şi în Mexic, unde dezacordurile privind politica sovietică faţă de China erau folosite de români pentru „a spăla creierii” tovarăşilor mexicani şi pentru „a-i instiga” împotriva Moscovei.[410]

Mai aproape de casă, autorităţile sovietice se plângeau de efectul toxic pe care îl avea abordarea comună a burghezilor imperialişti occidentali, a maoiştilor şi a românilor asupra interpretării lor anterioare, de tip monopol, a trecutului în cadrul URSS. România, se plângeau ele, devenise o rampă de lansare de pe care, „pe

---

Herbstritt şi Olaru (2005), p. 268. Vezi şi Consemnare a întâlnirii dintre Leonid Brejnev şi liderii de partid est-europeni în Crimeea (inclusiv discuţia pe tema Chinei),
august 1971, pp. 14, 21, 23-24, 27-29, 35-36, 40-43, PHP

407 Opcit., pp. 40-43; Andrew şi Mitrokhin (2001), p. 270. Vezi şi Oleg Kalugin, „A Window of Opportunity: Russia’s Role in the Coalition Against Terror“, Harvard International Review, Voi. 24, nr. 3 (toamna 2002), www.hir.harvard.edu/articles/1063/2/.

408 Despre poziţia Republicii Socialiste România: Adăugiri la discursul susţinut de şejul statului est-german (Erich Honecker), 4 aprilie 1974, pp. 1-9, PHP.

409 Analiză a atitudinii româneşti faţă de maoism, mai 1974, pp. 1-6, PHP.

410 Minută a întâlnirii dintre Todorjivkov şi Fidel Castro la Sofia, 11 martie 1976, CSA, Sofia, Fond 1-B, Consemnare 60, fila 194, în „Bulgaria şi Războiul Rece“, CWIHP.

diferite canale, literatura de tip reacţionar publicată în SUA, RFG, Israel, China şi în alte state marcate de cel mai extravagant antisovietism pătrunde în Uniunea Sovietică”.[411]

Toate „tendinţele negative” adoptate de România împotriva politicii sovietice şi a Pactului de la Varşovia, afirma un oficial al Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic în iulie 1978, erau „susţinute în toate modurile posibile” de Washington şi Beijing.1 Pentru Brejnev, conducătorul român era un „trădător” care se folosea şi era folosit de SUA şi de China în „abordările lor diferite”, pentru a aduce celelalte ţări socialiste „în conflict cu Uniunea Sovietică”.[412] Pentru a contracara această axă Bucureşti-Beijing, oficialii sovietici susţineau o politică a „rezistenţei concrete” şi a „ripostei comune din partea statelor frăţeşti şi a organelor lor colective”, incluzând aici o „coordonare a operaţiunilor”.[413]

În apeluri doar vag mascate pentru a convinge populaţia României, programele transmise de Radio Moscova în limba română afirmau în mod repetat „prietenia tradiţională” dintre Uniunea Sovietică şi România, dar şi pretinsa „protecţie” sovietică a independenţei naţionale şi a integrităţii teritoriale a

---

411 Informaţii despre noi falsificări în domeniul relaţiilor ruso-române în publicaţiile din Republica Socialistă

România, 26 mai 1976, Document 23 în Negru şi Negru (2010), Document 11 în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP__Working_Paper_65_
Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

412 Document nr. 2 în Watts (2012a),
http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no- 29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

413 Politica conducerii chineze după al XI-lea Congres al PCC (Politika kitaiskovo Rukovodstvaposli XI Syezd a KPK), Havana, decembrie 1978, pp. 15-16, PHP Vezi şi A zecea întrunire INTERFJT, Raport la Deliberările Interne asupra Chinei, runda a X-a, Op. cit. Vezi şi A zecea întrunire IKTERKIT, Consemnare asupra întâlnirii cu Fidel Castro, 14 decembrie 1978, p. 3, PHP.

României. În august 1978, spre exemplu, cu o zi înainte de programata întâlnire dintre Ceauşescu şi Brejnev în Crimeea, Radio Moscova pretindea că românii le erau datori conducătorilor sovietici, fiindcă „URSS a zădărnicit planurile SUA, ale Angliei şi ale altor ţări de a dezmembra teritoriul ţării, de a restabili vechea ordine şi de a bloca procesul de democratizare”, insistând că „pentru a rezista în faţa comploturilor imperialiste, este necesară susţinerea reciprocă a statelor socialiste”.[414] Presa sovietică reliefa contrastul dintre politicile „agresive” ale NATO, SUA şi ale Chinei, pe de o parte, şi „politica paşnică” pretins urmată de partenerii „în strânsă cooperare”, pe de altă parte, şi evidenţia Beijingul ca lucrând „mână-n mână” cu parteneri nespecificaţi, în vederea unei „întoarceri la Războiul Rece”. Acest obiectiv agresiv, insista Moscova, era „confirmat de o serie de deplasări făcute de unii politicieni chinezi în diverse ţări” – o referire clară, deşi indirectă, la apropiata întâlnire dintre Hua Guofeng şi Ceauşescu.[415]

Contrar protocolului din cadrul Pactului, Ceauşescu a rămas pentru scurt timp în Crimeea, vizita sa durând numai câteva ore. Comunicatul emis ulterior nu includea niciuna dintre condamnările la adresa SUA, a Chinei sau a procesului de pace din Orientul Mijlociu, lansate de Honecker, Gierek, Jivkov, Husâk şi Kádár în urma reuniunii. A doua zi, după ce reitera chemarea către statele socialiste de a „clădi şi a susţine un nou tip de relaţii de egalitate deplină”, ziarul

Partidului Comunist Român condamna „crearea artificială a unor «probleme deschise» care, în realitate, nu există”, pentru a justifica amestecul în problemele interne ale partidelor şi statelor. Asemenea practici, insista PCR, „nu pot fi decât dăunătoare socialismului, diminuându-i influenţa în lume”.1

Principala „problemă deschisă” viza legitimitatea pretenţiei formulate de România în privinţa teritoriilor sale

---

414 Radio Moscova, 6 august 1968.

415 Moore (1978a), pp. 5, 10.

– ignorându-se faptul că toate erau locuite în majoritate de etnici români. Chestiunea fusese „deschisă” de Moscova după ce România refuzase să accepte istoria teritoriului şi a populaţiei majoritare a Republicii Socialiste Sovietice Moldoveneşti, fabricată de sovietici, şi îndeosebi afirmaţia Moscovei că moldovenii au origini slave, nefiind de etnie română. Refuzul de a accepta aceste fabulaţii, insistaseră sovieticii, era echivalent cu exprimarea unor pretenţii la adresa teritoriilor URSS – o acuzaţie pe care Bucureştiul a negat-o în mod oficial şi în repetate ori, adresându-se atât Uniunii Sovietice, cât şi Occidentului.[416] Moscova sugerase insistent că Bucureştiul va avea probleme în păstrarea Transilvaniei din cauza acestei atitudini, care devenise una dintre obsesiile de prim rang ale politicii sovietice faţă de România în anii 1980.[417]

Oficiosul PCR a respins imaginea de inamic a Republicii Populare Chineze, pe care o creionaseră sovieticii, şi nu s-a angajat în tentativele de a „asmuţi statele socialiste unele împotriva celorlalte”. Dimpotrivă, aşa cum s-a reafirmat la radioul românesc, „popoarele român şi chinez sunt legate de vechi tradiţii de solidaritate în lupta împotriva dominaţiei şi opresiunii străine”.[418] Într-un reportaj din Bucureşti, ziarul chinez *Hsinhua* făcea o

---

416 Scînteia, 8 august 1978; Moore (1978a), pp. 6-7.

417 Vezi, de pildă, întâlniri si negocieri ale lui LI. Brejnev cu N. Ceausescu în Crimeea, pe 5 august 1977, consemnate de VI. Potapov, şejul Secţiei pentru România din CC al PCUS, 17 august 1977, Document nr. 1 în Negru, Destin românesc nr. 3-4 (2010), pp. 182-187; AOSPRM, fond 51, inv. 44, dosar 13, filele 126-135. Vezi şi Discuţii cu tovarăşul VI. Potapov, şeful Secţiei pentru România al CC al PCUS, 27 octombrie 1978, Document nr. 3; Informare (către secretarii CC al PCM) privind întâlnirea şi discuţia dintre, pe 1 august 1979 în Crimeea, 20 august 1979. Document nr. 5; şi Din jurnalul (ambasadorului sovietic în România) VI. Drozdenko, Discuţiile consemnate cu V Cazacu, membru al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, 12 martie 1980, Document nr. 7 în Watts (2012a), http: / / www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over- history-identity-and-dominion. Vezi şi Negru (2010), pp 192-197, 201-203 şi 204-207.

418 Moore (1978a), p. 7.

comparaţie între luptele purtate de poporul român cu imperiile Roman, Otoman şi Rus, „acesta din urmă fiind cel mai viclean şi mai înşelător dintre toate trei”.[419] A doua zi, în cadrul unei emisiuni radio, se sublinia că „poporul chinez doreşte ca România să devină puternică” şi că „poporul român vrea ca Republica Populară Chineză să devină puternică”, pentru a promova lupta comună împotriva „hegemoniştilor” – eufemismul prin care chinezii desemnau Uniunea Sovietică.1

Într-o succesiune rapidă, Radio Moscova (programul în română), Radio Sofia şi Radio Praga au difuzat o scrisoare din partea liderului de partid albanez prin care erau condamnate tentativele de a fonda o alianţă militară românoiugoslavo-albaneză, ca o dovadă că Beijingul „se amesteca puternic în problemele balcanice şi încerca să declanşeze un război în această regiune sensibilă a Europei”. [420]Radioul cehoslovac a anunţat că scrisoarea liderului albanez arătase „popoarelor balcanice tipul de joc în care erau pe punctul de a fi atrase” şi că ar trebui să constituie „un avertisment” pe care „nimeni să nu-l ignore”. În ajunul sosirii la Bucureşti a prim-ministrului chinez, presa dirijată de Kremlin a asemănat Beijingul cu „un incendiator care dă foc casei europene” şi l-a acuzat că încearcă că provoace un război în Balcani – afirmaţii reluate apoi de corul partenerilor „în strânsă cooperare”.[421]

Într-o imagine în oglindă a eforturilor depuse de Kádár imediat înainte de invadarea Cehoslovaciei, pentru a-l convinge pe Dubček să renunţe la strângerea relaţiilor cu românii din cauza pretinsului lor egoism şi a aşa-zisului caracter fluctuant al lor (o temă diseminată de serviciile sovietice de informaţii printre partenerii din Occident şi

419 „Făclia independenţei arde“, Hsinhua, 13 august 1978, Moore (1978a), p. 7.

420 Ibid.

421 Ibid. TASSy 14 august; Radio Minsk, 15 august; TASS şi Radio Moscova, 16 august 1978; Ceteka (Praga), 14 august 1978; Rabotnichesko Delo (Sofia), 14 august 1978.

din Orientul Mijlociu ai Bucureştiului), Moscova avertiza:

Pekinul nu ezită să-şi încalce angajamentele dacă politica unuia sau a altuia dintre aliaţi nu-i mai convine… Dacă aşa îi dictează considerentele de moment, Pekinul poate oricând să-şi trădeze şi să-şi abandoneze aliatul recent.[422]

Aceeaşi temă a măsurilor active folosită de Moscova în Occident împotriva Egiptului lui Sadat, a României lui Ceauşescu şi, mai târziu, împotriva Pakistanului condus de Zia ul-Haq, a fost aplicată şi Chinei, situaţia sa internă fiind descrisă ca „considerabil de instabilă” ca urmare a caracterului agresiv şi opresiv al regimului, care, se afirma, şi-a condamnat poporul „la înapoiere culturală şi materială”.[423] La fel ca în cazurile României, Egiptului şi Pakistanului, măsurile active sovietice înfăţişau China în Occident ca fiind „un «prieten» instabil şi chiar periculos”.[424] în aceeaşi zi, Radio Moscova difuza o ameninţare militară voalată, sub masca unor felicitări din partea unui înalt ofiţer sovietic care s-a declarat cu mândrie deopotrivă un veteran al campaniei „pentru eliberarea

României de sub jugul fascist” şi un „ofiţer în Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică” (ARLUS).1 Alături de „alţi veterani sovietici ai campaniei din România”, general-locotenentul sovietic Ivan Anoşin spera la „continua dezvoltare” a

422 TASS, 15 august 1978; Moore (1978a), p. 8.

423 „în spatale zidului chinez“, Radio Moscova în română, 17 august 1978; Moore (1978a), p. 11.

424 Ibid.

relaţiilor româno-sovietice.[425][426]

În ziua sosirii la Bucureşti a lui Hua Guofeng (16 august), Radio Moscova reafirma drepturile URSS la teritoriul „moldovenesc”, fără a preciza dacă se referea doar la partea istorică a Moldovei din interiorul RSS Moldoveneşti şi fără a menţiona vreo diferenţă faţă de folosirea curentă a termenului pentru a desemna teritoriul aflat în interiorul graniţelor româneşti.[427] În comunicările lor interne, autorităţile sovietice de partid şi cele ale securităţii acuzau România că „împărtăşea” aceeaşi abordare a „serviciilor speciale şi a centrelor ideologice ale statelor imperialiste”, de implicare în „activităţi subversive şi de spionaj” ostile împotriva RSS Moldoveneşti.[428] „Organele oficiale” româneşti, insistau ele, erau „angajate pe calea negării existenţei statului şi a naţiunii moldoveneşti, susţinând nedreptatea istorică a reunirii Basarabiei cu Uniunea Sovietică”.[429]

Concomitent, românii repetau chemarea adresată comunităţii socialiste, de „a institui un nou tip de relaţii”,

---

425 Reţeaua „asociaţiei de prietenie“ româno-sovietice ARLUS a fost formată de forţele sovietice de ocupaţie imediat ce au pătruns în România, la sfârşitul verii 1944. La fel ca Asociaţia Uniunilor pentru Legături Culturale cu Străinătatea (VOKS) a Cominternului din care a provenit, ARLUS era un paravan pentru activităţile de spionaj, recrutând în principal membri ai elitelor culturale, atât din interiorul, cât şi din exteriorul PCR, precum şi membri ai serviciilor de informaţii.

426 Radio Moscova în română, 17 august 1978; Moore (1978a), p. 11.

427 Op. cit., p. 10.

428 Privitor la necesitatea de a spori personalul KGB din RSS Moldovenească, Chişinău, 6 decembrie 1978,Document 14 în Watts (2012b), la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

429 Ibid. Vezi şi Despre implementarea deciziilor adoptate cu privire la consolidarea bazei tehnico-materiale a studiourilor de radio-TV în RSS Moldovenească şi reglementarea abonamentelor la publicaţii şi periodice din RSR şi despre pătrunderea în Moldova a turiştilor şi cetăţenilor români veniţi în scopuri personale, 7 aprilie 1978, Document 12; şi Informare privind intensificarea în România a campaniei de propagandă care dăunează intereselor URSS\ 20 iulie 1978, Document 13 în opcit.

categoric opus „vechiului tip de relaţii, bazate pe inegalitate, dominaţie, oprimare... a celor slabi de cei puternici, prin dictat, forţă sau ingerinţe”.[430] Comunicatul de presă dat publicităţii două zile mai târziu sublinia acordul sino-român pentru „abolirea politicilor imperialste, colonialiste şi néocolonialiste şi a oricărei forme de dominaţie şi dictat”.[431] Pe 18 august, agenţia de presă TASS a atacat toastul rostit de prim-ministrul chinez la Bucureşti şi alocuţiunea de răspuns a liderului român, ce condamnau „reîmpărţirea lumii în sfere de influenţă şi supremaţie, vechea politică imperialistă şi colonialistă a forţei şi dictatului, care provoacă tensiuni şi ameninţă pacea şi securitatea”.[432]

Evitând cu grijă să menţioneze România, presa sovietică şi cea a membrilor Pactului a criticat vizita „europeană” a liderului chinez ca având „un curs periculos pentru pace”. Hua Guofeng a fost acuzat de o serie întreagă de fapte rele, de la angajarea într-un „antisovietism neruşinat” la crearea unui „«larg front unit» împotriva Uniunii Sovietice”, la incitarea la „război între Est şi Vest” şi la adoptarea unei strategii de „eliminare a oponenţilor unul câte unul, pentru a cuceri lumea întreagă”.1 Agenţia *Novosti* condamna „tentativa de divizare” şi de „învrăjbire” a ţărilor socialiste „una împotriva alteia”, folosită de China, ridiculizându-i pe „cei care se grăbesc să se alăture” Beijingului că motivaţi „ori de douăzeci de arginţi, ori de o bâtă mare” Cu alte cuvinte, singurul motiv pe care l-ar fi putut avea România pentru trădătoarea sa apropiere de Beijing îşi avea sorgintea în

430 Românim News (în engleză), 17 august 1978; Moore (1978a), p. 10; Scînteia, 3, 8 august 1978.

431 Scînteia, 19 august 1978.

432 TASS, 18 august 1978; Moore (1978a), pp. 13-14.

lăcomie sau în laşitate.[433][434]

Într-un atac neobişnuit de direct, regimurile loialiste au criticat comunicatul comun sino-român emis la finele vizitei, afirmând că a ascuns „adevăratele poziţii ale ambelor părţi” privind destinderea, dezarmarea, problemele Orientului Mijlociu etc., insinuând că „abundenţa mai mult decât evidentă de fraze referitoare la atmosfera de «caldă prietenie, respect şi înţelegere reciprocă»” avea mai sinistrul „scop de a ascunde esenţa şi linia directoare a negocierilor”, şi menţionând clar un interes chinezesc (şi insinuând existenţa unuia românesc) în subminarea „stabilităţii graniţelor” în Balcani – o regiune „recunoscută pentru conflictele permanente între naţiunile de acolo”.[435] în conformitate cu TASS, faptul că România a negat „orice cunoştinţă despre noua alianţă din Balcani în stil Pekin” nu era deloc surprinzător, de vreme ce „corectitudinea diplomatică, la care românii se pricep atât de bine, începe să pară la fel de utilă ca mănuşile de lână la manipularea plutoniului”.[436] în dialogul cu preşedintele bulgar Todor Jivkov, Brejnev a insistat că România viza „crearea unui grup autonom balcanic, cu propriile sale «interese particulare»”, nu doar „ca un simplu capriciu de moment”, ci „ca o modalitate de a reduce influenţa în regiune a ţărilor membre ale Pactului de la Varşovia”.[437]

Confruntare decisivă pe tema Statutului Forţelor

---

433 Pravda, 20 august 1978; Novosti / APN, 21 august 1978; Moore (1978a), p. 13-14. Aşa cum remarca BBC, „Kremlinul nu poate decât să privească tot ce se întâmplă săptămâna aceasta (în România) cu mare îngrijorare“. BBC World Service (Londra), 19 august 1978.

434 Novosti /APN, 21 august 1978; Moore (1978a), p. 14.

435 TASS, 21 august 1978. Moore (1978a), p. 14.

436 Ibid. TASS cita cu aparentă aprobare un articol apărut în publicaţia londoneză The Observer.

437 Informare despre discuţia secretarului general al CC al PCUS (Leonid I. Brejnev) cu sejul statului bulgar (Todor Jivkov) în Crimeea, 14 august 1978, PHP.

Armate Unite (FAU) pe timp de război la summitul din 1978 al Pactului de la Varşovia

Articolul TASS a fost urmat de o bruscă şi ostentativă tăcere în cadrul întregului Bloc sovietic, cu privire la devierile României. Aparent, tăcerea subită era cauzată de înţelegerea faptului că atacurile furibunde la adresa relaţiei dintre

Beijing şi Bucureşti începuseră să atragă atenţia şi interesul Occidentului faţă de sfidarea românească – atenţie contraproductivă pentru obiectivul central al politicii Pactului: izolarea României de sursele sale de susţinere. Kremlinul alcătuise deja o lungă listă de păcate „de neiertat” ale României. Printre ele se numărau implicarea ei în apropierea sino-americană şi în cea egipteano-israeliană, diversele sale tipuri de cooperare politică, economică şi militară cu Beijingul şi cu Washingtonul, pledoaria sa pentru iniţiativele balcanice de reducere a influenţei sovietice în regiune, refuzul de a-i susţine pe clienţii sovietici (şi tendinţa de a-i sprijini pe adversarii URSS) din Africa, Orientul Mijlociu şi America Latină, şi activităţile politice subversive în cadrul Pactului de la Varşovia. În plus, atitudinea sa independentă pe scena internaţională îi atrăsese un considerabil prestigiu la nivel mondial – foarte ridicat pentru o ţară cu dimensiunile, resursele şi situarea sa strategică –, ceea ce îi încurajase pe etnicii români dezrădăcinaţi din RSS Moldovenească şi RSS Ucraineană să se identifice cu ea.

Eforturile de intimidare a Bucureştiului prin intermediul demonstraţiilor publice de forţă avuseseră rareori succes în ultimele două decenii, însă aproape de fiecare dată se soldaseră cu consecinţe nedorite: sporirea vizibilităţii şi a reputaţiei României, plus o atenţie favorabilă şi susţinerea occidentală. Astfel, Kremlinul a început să-şi modifice tacticile, de la combaterea „infracţiunilor” la atacarea directă a elementelor care le făceau posibile, în special prin manipularea modului în care acţiunile şi comportamentul României erau percepute

în Vest. În acest sens, organele de securitate sovietice şi ale ţărilor din cadrul Pactului de la Varşovia au primit misiunea de a determina cum aplica Bucureştiul aceste politici, căror scopuri serveau ele de fapt şi unde anume era România cel mai vulnerabilă la discreditări, în interiorul şi în exteriorul graniţelor deopotrivă.[438]

Paranoia Kremlinului privind o conspiraţie globală sino-americano-europeană, mai cu seamă pe axa Washington-Beijing, cu care Bucureştiul era acum frecvent asociat de analiştii sovietici, a sporit vizibil în cursul îndelungatului declin al lui Brejnev. Ţinând seama că Moscova îşi semnalase intenţia de a forţa o confruntare încă din primăvara anului 1978, conducerea PCR a început să se pregătească pentru confruntarea decisivă de la apropiata întrunire a Comitetului Politic Consultativ al membrilor Pactului de la Varşovia, care urma să aibă loc în noiembrie, la Moscova. Bucureştiul se aştepta ca sovieticii să-şi reitereze solicitările în vederea participării la o nouă cursă a înarmărilor şi ca reuniunea să emită o condamnare generală a politicii americane şi chineze. Dar nu se aştepta ca în prim-plan să fie adus Statutul Forţelor Armate Unite pe timp de război, după ce fusese respins fără echivoc de Bucureşti cu numai câteva săptămâni înainte.

Aşa cum a declarat în faţa Biroului Politic al PCR înainte de a pleca spre Moscova, era „imposibil” ca o persoană raţională să fie de acord cu afirmaţiile Kremlinului, „că situaţia globală se îndreaptă spre o inevitabilă confruntare militară, spre un nou război mondial”. Membrii Pactului, a declarat el, „nu trebuie să se lase atraşi într-o escaladare a cheltuielilor militare (şi) a cursei înarmărilor”, ci să reducă bugetele militare şi cele pentru înarmare.1 În acest sens, Ceauşescu a anunţat că delegaţia României va propune „o reducere de cel puţin 5%” a forţelor şi a cheltuielilor militare, „retragerea unor

438 Vezi, de pildă, Imaginea operaţională generală a Republicii Socialiste România, 12 septembrie 1978, sub semnătura primului adjunct al şefului Stasi, Bruno Beater, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 1-56, citat în Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 316-330.

unităţi militare de pe teritorile altor state” şi un „acord general” pentru dezarmare.

Exprimându-şi neîncrederea că Uniunea Sovietică va accepta aceste propuneri, el a insistat totuşi asupra necesităţii de a declara „în mod deschis” că securitatea este asigurată nu prin întărirea blocurilor militare, ci prin „măsuri efective pentru dezarmarea generală”. Era regretabil, a adăugat liderul român, că „cei mai activi susţinători” ai prezenţei continue a trupelor sovietice în Europa Centrală erau regimurile cehoslovac şi est-german, ai căror lideri „au declarat că au nevoie de trupe străine”.[439] Budapesta ar fi putut fi amintită şi ea, deoarece Kádár adoptase aceeaşi poziţie, dar mai puţin public, precizând că securitatea regimului său necesita prezenţa trupelor sovietice.[440]

La Moscova, Brejnev a chemat într-adevăr la deplina mobilizare a „tuturor mijloacelor politice şi ideologice disponibile” pentru a contracara „frontul unit” format de China, SUA şi NATO, care – susţinea el – ameninţa acum nu numai comunitatea ţărilor socialiste, ci şi Africa, Asia de Sud-Est şi Orientul Mijlociu (în acest sens, acordurile de la Camp David au fost ţinta unui tir susţinut de acuzaţii).[441] Liderul sovietic a cerut ca membrii Pactului să rupă legăturile economice cu Occidentul, să-şi sporească în mod considerabil cheltuielile militare şi cu procurarea

---

439 ANIC, Arhiva Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunisty Român, nr. 2561, 1 decembrie 1978, DR, voi. 2; Transcriere stenografică a întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 20 noiembrie 1978, 1600 h, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP.

440 Vezi, de pildă, Minută a întrunirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 - Fragment pe problemele Partidului, 16 mai 1989, în Bekes şi Locher (2003), PHP.

441 Vezi mai ales Discursul prim-secretarului CC al PCUS, Leonid I. Brejnev, 22 noiembrie 1978, PHP; Discursul preşedintelui est-german (Erich Honecker), 22 noiembrie 1978, PHP şi Discursul prim-secretarului PgPR (Edward Gierek), 22 noiembrie 1978, şi Vojtech Mastny, „Notă editorială“, 24 ianuarie 2003 în Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

de armament şi să accepte Statutul Forţelor Armate Unite pe timp de război, punându-şi armatele naţionale în subordinea sovieticilor atunci când Kremlinul avea să declare stare de urgenţă.[442] Liderul polonez Gierek, cel ungar Kádár, est-german Honecker, cehoslovac Husák şi bulgar Jivkov şi-au exprimat îndatoritori supunerea, lăudând entuziast „activitatea excelentă” a mareşalului Kulikov în redactarea Statutului şi învinovăţind SUA şi NATO pentru crearea de tensiuni şi pentru ameninţările cu războiul.

Fără a se dezminţi, Ceauşescu a negat afirmaţiile lui Kulikov referitoare la o plănuită agresiune occidentală şi apoi „a condamnat cursa accelerată a înarmărilor”, respingând ideea cheltuielilor militare sporite, şi a răspuns la insistenţele sovietice pentru o mărire cu 3% a bugetului pentru apărare prin propunerea partidului său, de reducere cu 5% a bugetelor şi a armamentelor deopotrivă. Mai important încă, a respins categoric tentativa Moscovei de a stârni o isterie a războiului, a negat prezenţa şi accentuarea unei ameninţări NATO-SUA-China şi „a propus în mod repetat retragerea tuturor trupelor străine din ţările Europei Centrale”.1 După aceea a declinat solicitările sovieticilor ca Pactul de la Varşovia să coordoneze asistenţa militară acordată statelor loiale Moscovei şi a refuzat să ia în considerare propunerea sovietică de a acorda calitatea de membru al Pactului Vietnamului (şi, se pare, Cubei), susţinând respectarea clauzelor adoptate în 1955, la semnarea Tratatului, prin care misiunile Pactului erau limitate la operaţiuni de tip defensiv în cazul unei agresiuni „numai în Europa”.

Într-un contrast izbitor cu ceilalţi membri est-europeni ai Pactului, care s-au extaziat în faţa raportului lui Kulikov, Ceauşescu a respins fără menajamente cererea acestuia pentru o vastă mobilizare a resurselor şi pentru

442 In general, acest lucru a fost realizat prin tratatele bilaterale ale Moscovei cu partenerii „în strânsă cooperare“. Vezi, de pildă, Aspaturian în Lowenthal şi Horn (1978), pp. 305-306.

subordonarea armatelor naţionale ale membrilor sub controlul militar sovietic, considerând că nu „corespund realităţilor internaţionale”. Nici partidul şi nici poporul român, a precizat Ceauşescu, nu pot accepta concluzia lui Kulikov, că „ne aflăm în faţa unui război iminent (şi) trebuie să adoptăm măsurile extraordinare propuse”.[443] Era, într-adevăr, o situaţie delicată. Nici chiar liderii PCUS nu puteau contesta supremaţia militarilor sovietici în domeniul politicii de securitate, care fusese considerată încă de la al Doilea Război Mondial un monopol al forţelor armate, pe care nici măcar membrii de vârf ai partidului nu-l puteau critica.[444]

În acest caz, Ceauşescu venise „pregătit pentru confruntare”. Liderul român a declarat că armata sovietică se baza pe statistici care „conţineau o deficienţă elementară” prin aceea că „nu ţineau seama de inflaţie şi de devalorizarea monetară”. Astfel, aparenta sporire a cheltuielilor militare ale Occidentului, de care se folosise Kulikov pentru a demonstra că NATO viza o escaladare a cursei înarmărilor, nu reflecta de fapt „o creştere comparativă reală” Combătând întreaga bază a argumentului de care se prevalase armata sovietică şi apropiindu-se periculos de mult de o apărare a politicilor NATO privind cheltuielile cu armamentul, Ceauşescu a explicat că, „în conformitate cu unele aprecieri, avem de-a face chiar cu o oarecare reducere a cheltuielilor militare” în cadrul Alianţei

5

Nord-Atlantice.1

Cu o abilitate uimitoare, liderul român a susţinut apoi că masiva realocare de resurse cerută de Moscova era contrară chiar obiectivelor pe care se presupunea că le urmăreşte. În niciun caz, a adăugat Ceauşescu, România nu ar putea adopta măsuri bazate pe statistici şi date

---

443 Niinlist (2001), pp. 7, 16.

444 Vezi, de pildă, Mihail Gorbaciov, Memoirs, New York, Doubleday, 1996, pp. 203-204, 405.

eronate, care ar duce la „sărăcirea incomparabilă” a tuturor statelor socialiste şi ar „da un impuls puternic cursei înarmărilor” Deşi, a subliniat el, „fiecare partid şi guvern este liber să procedeze aşa cum doreşte”, România refuza să se angajeze pe un drum care ar „prejudicia în mod serios” economia naţională şi astfel i-ar submina „capacitatea de luptă”.[445] Adoptarea măsurilor propuse de Kulikov, a susţinut în continuare liderul român, ar însemna să se renunţe la procesul de destindere militară, să se accepte că războiul este inevitabil şi să se susţină cu iresponsabilitate cursa înarmărilor exact atunci când era momentul să se „consolideze destinderea”, să se prevină războiul şi „nu să se intensifice cursa înarmărilor, ci să se menţină un ritm rezonabil, care să asigure capacităţile defensive în eventualitatea unei agresiuni imperialiste”, permiţând totodată „dezvoltarea economică naţională”.

Ceauşescu a respins ca fiind complet inacceptabile obligaţiile instituite conform Statutului Forţelor Armate Unite pe timp de război, „pentru o rapidă escaladare a înarmărilor, modificarea armamentelor actuale, mari investiţii (şi) cheltuieli militare” la bunul plan al unei autorităţi supranaţionale. El a subliniat, spre exemplu, că articolul 6 din Statutul Forţelor Armate Unite pe timp de război, care conferea armatei sovietice autoritate de comandă asupra forţelor militare ale Pactului în perioade de urgenţă militară – a căror declarare era lăsată la discreţia Moscovei –, risca să determine pe oricine „să creadă că ne aflăm în pragul războiului”, anulând astfel toate „declaraţiile noastre privind pacea şi destinderea militară”. Poporul român, a reliefat el, „nu este nicidecum de acord cu prevederile acestui articol”.[446]

În discursul său, Ceauşescu a subliniat în repetate rânduri că „niciun fel de decizie a Pactului sau a structurii

---

445 Minută a discuţiilor despre raportul comandantului suprem al UAF la întrunirea CPC, 3 decembrie 1978, pp. 193-200, în Mastny, Nuniist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

446 Op. cit., p. 198.

de comandă a Pactului de la Varşovia” nu poate să se substituie deciziilor naţionale cu privire la „participarea forţelor armate în diverse activităţi comune pe teritoriul altor state, la condiţiile staţionării lor, la obligaţiile şi drepturile lor”! şi „la condiţiile de colaborare sau de luptă”.[447] Partidul Comunist Român, a conchis el, consideră că Statutul „contravine” Tratatului de la Varşovia, semnat în 1955.

Melodia contrară îngânată de corul loialiştilor – Gierek, Honecker, Husâk, Kádár şi Jivkov – a susţinut caracterul cât se poate de adecvat al Statutului, ţinând cont de ceea ce ei au descris ca o ameninţare internaţională crescândă cauzată de

J 5

pregătirile NATO „pentru război”. În vreme ce lansau atacuri verbale la adresa României şi a lui Ceauşescu, ceilalţi membri ai Pactului susţineau cu hotărâre adoptarea Statutului ca fiind o necesitate, „dacă dorim să asigurăm apărarea şi securitatea ordinii noastre socialiste”.1

Într-un contrast izbitor cu modul ferm în care au susţinut Statutul la reuniunile Pactului, în cadrul discuţiilor ulterioare cu oficiali americani, Gierek şi Kádár s-au declarat a fi „oponenţi clandestini” care, alături de România, „au rezistat” acestei expansiuni a puterii sovietice.[448] În vreme ce liderii regimurilor comuniste se comportau în acord cu prejudecăţile cognitive împărtăşite

---

447 Op. cit., p. 195.

448 Un analist nota că preferinţa Moscovei era aceea de „a restructura alianţa Tratatului de la Varşovia pentru a asimila noua doctrină“, dar că „opoziţia făţişă a României şi cea acoperită a Poloniei şi Ungariei“ faceau ca acest lucru să fie „nepractic“. Aspaturian în Lowenthal şi Horn (1978), pp. 305-306. Gierek l-a convins pe preşedintele Ford şi pe Henry Kissinger că el era de fapt un liberal şi un pro-american nedeclarat, în cursul vizitei de după momentul Helsinki, atitudine reflectată de comentariul lui Kissinger: „Ceea ce Gierek a transmis eliptic la Varşovia, Ceauşescu a declarat explicit“. Kissinger (2000), pp. 656-661. Kâdâr a procedat la fel cu liderii american, german, francez şi cu prim-ministrul britanic. Opcit., p. 644; Roger Gough, A Good Comrade: Jânos Kâdâr, Communism and Hungary, Londra, I.B. Tauris, 2006, pp. 196-197.

de majoritatea analiştilor americani în discuţiile particulare cu interlocutorii occidentali, liderii militari ai Pactului de la Varşovia – în frunte cu generalul Wojciech Jaruzelski, ministrul apărării din Polonia – şi-au menţinut valul de critici la adresa României, atacând-o pentru opoziţia sa singulară faţă de Statutul Forţelor Armate Unite pe timp de război.[449]

Refuzul unanim al celorlalţi membri ai Pactului de a lua măcar în discuţie

5 5

obiecţiile aduse de delegaţia română i-a determinat pe membrii acesteia să părăsească dezbaterile, nu înainte însă ca liderul român să-şi anunţe intenţia de a-şi informa poporul cu privire la chestiunile nesoluţionate. Ultima dată când Ceauşescu recursese la o abordare publică a politicii externe şi de securitate fusese în 1968, în timpul invaziei din Cehoslovacia. Atunci, delegaţia română fusese lăsată să aştepte în aceeaşi clădire timp de aproape trei ore, plus alte două ore la aeroport – motiv pentru care unii membri s-au temut că nu vor mai putea pleca niciodată de acolo. Întârzierea a permis măsurilor active sovietice să prezinte întrunirea ca desfăşurându-se „normal”. Pentru toţi observatorii din exterior, fiecare membru al Pactului participase la întreaga reuniune a Comitetului

Politic Consultativ de la început până la sfârşit – un

---

449 Vezi, de pildă, rapoartele CIA asupra celei de-a douăsprezecea reuniuni a miniştrilor apărării din Pactul de la Varşovia, în CIA Intelligence Information Report: (November 1979) Twelfth Session of the Committee of Deferise Ministers of the Warsaw Pact Member States, 20 februarie 1980 (de Jaruzelski); CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Drajt Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime, 25 februarie 1980, şi CIA Intelligence Information Report: (3-6December 1979) - From the 1201 Session of the Warsaw Pact Committee of Defense.Ministers; Documents Pertaining to the Second Item of the Agenda Concerning the „Statute“ Governing Wartime Organization and Activities of the Warsaw Pact’s Combined Armed Forces, 11 aprilie 1980, la http:// www.foia.cia.gov/collection/wartime-statutes-instruments-soviet-control.

artificiu necesar pentru a putea înfăţişa întrunirea ca una marcată de unitate şi acord în privinţa chestiunilor fundamentale.

Lupta cu „isteria războiului” lansată de Kremlin

După dezbateri aprinse, Bucureştiul a reuşit de unul singur să excludă din comunicatul comun al Comitetului Politic Consultativ din 1978 condamnările la adresa SUA, Chinei, Israelului şi a procesului de pace din Orientul Mijlociu, orchestrate de Moscova. După ce renunţase să mai prezinte poporului său SUA şi NATO ca fiind „duşmanul”, la începutul anilor 1960, când încetase unilateral să bruieze emisiunile Radio Europa Liberă şi pe cele ale altor posturi de radio occidentale, România începuse acum să combată imaginea de inamic a SUA şi NATO (şi a RFG) şi în cadrul Pactului de la Varşovia. Interesant este că refuzul repetat al Bucureştiului de a blama SUA pentru tensiunile şi conflictele internaţionale, blocarea obstinată a tuturor tentativelor Moscovei şi ale celorlalţi membri ai Pactului de a face acest lucru în comunicate şi declaraţii oficiale, dar şi insistenţele sale donquijoteşti ca URSS şi alianţa al cărei membru era să-şi accepte pe deplin partea de responsabilitate ce le revenea alături de SUA şi NATO nu au fost descoperite, se pare, de serviciile de informaţii americane şi nu sunt reflectate în rapoartele CIA.1 De fapt, în cadrul alianţei dominate de sovietici, România reprezenta unica voce a raţiunii pe fondul isteriei războiului, susţinută de partenerii „în strânsă cooperare” – ale căror simpatii faţă de poziţia adoptată de statul român nu s-au concretizat într-un sprijin concret, fie el tacit sau nu.

În ultima zi a lucrărilor Comitetului Politic Consultativ din 1978, presa din România a reafirmat faptul că „o destindere de durată” necesita un „cod de conduită” internaţional, care să consacre „principiul universal al respectării stricte a suveranităţii şi independenţei naţionale”, care „exclude în mod categoric toate formele de ingerinţă”, şi în mod deosebit „afectarea integrităţii

teritoriale a oricărui stat”.[450] Acest cod ideologic cu caracter neutru (despre care ceilalţi membri ai Pactului au declarat că nu are „o bază de clasă”) trebuie să fie egal aplicabil; tuturor, a insistat Bucureştiul, fiindcă „nu pot exista «două standarde» în relaţiile interstatale, unele ţări fiind obligate să respecte aceste principii, iar altele nu” – o referire indirectă, dar evidentă la propaganda sovietică şi maghiară referitoare la Basarabia / Moldova şi la Transilvania.

Bucureştiul nu s-a limitat la respingerea cererilor sovietice privind subordonarea capacităţii de comandă, bugete militare crescute şi pregătiri operaţionale mult accelerate. Dimpotrivă, a susţinut fără echivoc exact opusul acestei politici: angajarea independentă în relaţii cu Occidentul, dezarmare şi reducere a cheltuielilor militare. Ca parte a eforturilor de redirecţionare a politicii Blocului sovietic de la o escaladare isterică a conflictelor la un angajament constructiv, România a devenit cel mai îndârjit susţinător – şi uneori singurul – al CSCE şi al acordurilor de la Helsinki în cadrul Pactului de la Varşovia.

Aşa cum declarau reprezentanţii Cehoslovaciei după reuniunea din noiembrie 1978, Ceauşescu „a menţionat importanţa istorică a conferinţei de la Helsinki” şi apoi a criticat Blocul sovietic fiindcă „a făcut prea puţine” pentru aplicarea în practică a angajamentelor de la Helsinki „până în momentul de faţă”.

După părerea tovarăşului Ceauşescu, prioritare trebuie să fie implementarea fermă a măsurilor convenite la Helsinki şi buna pregătire pentru întrunirea de la Belgrad, astfel încât la aceasta din urmă să poată fi adoptat un program de măsuri specifice şi aranjamente practice, menite să asigure securitatea şi cooperarea în Europa.1

Cu privire la relaţiile dintre CAER şi Comunitatea

---

450 Vezi, de pildă, „U.S.S.R.-Romania: Ceausescu’s New Challenge“ în secţiunea „Special Analysis“ a. National Intelligence Daily, 14 ianuarie 1979, pp. 14-16, CIA.

Economică Europeană, Ceauşescu a subliniat că este necesară o trecere la discuţii constructive; în această privinţă, fiecare ţară socialistă ar trebui să procedeze în conformitate cu propriile sale nevoi şi cerinţe.[451] în plus, liderul român a insistat ca membrii Pactului să se angajeze mai sincer în dezbaterile de la Viena pe tema reducerii efectivelor armate şi a armamentului, propunând ca ţările socialiste să „discute într-un mod adecvat despre adoptarea unor măsuri intensive, care să forţeze statele occidentale să treacă la o abordare mai constructivă”, care să ducă la „destinderea militară pe întregul teritoriu european”.[452] în acest scop, a propus măsuri care să-i oblige pe toţi membrii CSCE:

să reducă şi în final să elimine manevrele militare şi orice demonstraţii de forţă de-a lungul frontierelor altor ţări; să închidă bazele militare – îndeosebi pe cele nucleare – şi să retragă trupele străine de pe teritoriul altor state;

să diminueze, ca un prim pas, cu 10 până la 15 la sută nivelul armamentului şi al efectivelor militare staţionate pe teritoriul altor state şi să se reducă forţele armate ale tuturor participanţilor CSCE cu 5 până la 10 la sută în primă fază.[453]

Partea română a insistat, de asemenea, că este important ca „ţările socialiste să-şi reafirme propunerea de a dizolva blocurile militare” şi a militat pentru „adoptarea unor măsuri specifice menite să ducă la o reducere treptată a activităţii acestor blocuri”, ca fiind paşi importanţi în direcţia respectivă – propuneri conforme cu linia politică adoptată cu peste un deceniu în urmă, la întrunirea

Comitetului Politic Consultativ desfăşurată în iulie 1966, la Bucureşti.1 în conformitate cu oficialităţile de la

451 Summary of Speeches by Communist Party Leaders Qânos Kâdâr, Edward Gierek, Erich Honec/cer, Todor Zhivkov, and Nicolae Ceauşescu, 25 noiembrie 1978, PHP. prin amabilitatea Parallel History Project on Cooperative Security (PHP).

452 Ibid.

453 Ibid.

Praga, Ceauşescu „a sugerat că securitatea europeană poate fi sporită totodată prin intermediul unui tratat paneuropean care să-i oblige pe toţi participanţii la CSCE să nu folosească forţa sau ameninţarea cu forţa”, motivând că un astfel de tratat „ar constitui o completare adecvată atât a tratatului propus de URSS privind abţinerea de la a folosi primul arme nucleare, cât şi a unui acord global pentru neutilizarea forţei în relaţiile internaţionale”.[454] Din nou, Bucureştiul a susţinut aceleaşi propuneri încă din primii ani ai deceniului, convingându-i treptat pe ceilalţi membri ai Pactului – URSS în particular.

În contextul reuniunii din noiembrie 1978, la care Moscova a încercat cu disperare să-şi impună controlul direct asupra armatelor celorlalte state membre ale Pactului, susţinând că o iminentă ameninţare militară din partea Occidentului nu va putea fi zădărnicită decât printr-un efort militar de tipul celui promovat de armata sovietică, poziţia României a fost considerată de Kremlin ca una de trădare, iar oficialităţile militare aliate au raportat-o ca atare către liderii lor de partid.[455] într-adevăr, în tot cursul anului 1978, Moscova şi partenerii săi „în strânsă cooperare” au revenit la tema conform căreia România a trădat alianţa sovietică.[456] Pe lângă faptul că ideea de „trădare” a României a fost susţinută pe baza textului în sine al tratatului alianţei, Pactul de la Varşovia

---

454 Ibid. Deşi încă nedefinită în toate detaliile ei, această linie directoare avea la bază principiile fundamentale stabilite sub conducerea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în „declaraţia de independenţă“ din aprilie 1964 şi îndeosebi în propunerea sa, lansată în ianuarie 1965, de a răspunde la escaladarea cursei înarmărilor în Occident prin dezarmare unilaterală.

455 Vezi, de pildă, Polish Report on the Meeting, November 1978, PHP

456 Vezi, de pildă, Weiser (2005), p. 178; Vojtech Mastny, „The Warsaw Pact as History“ în Mastny şi Byrne (2005), p. 42. Vezi şi Analiză operaţională a Republicii Socialiste România, 12 septembrie 1978, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56, şi Anexe suplimentare la materialul „Analiză operaţională a Republicii Socialiste România(t; 27 septembrie 1978, BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226 în Anexele 13 şi 15, Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 320-21, 335-37.

nu era în niciun caz o alianţă la care aderarea se putea face în mod liber, pe baza unui interes militar comun. Războiul de gherilă dus de România împotriva acestui instrument al controlului sovietic nu putea fi nicicum considerat o trădare a unei coaliţii prietenoase, cu obiective comune.

Mai important, diferendele dintre România şi Moscova pe tema Pactului de la Varşovia erau cele ale unei viziuni civilizate asupra lumii, bazate mai degrabă pe echitate decât pe forţă, care se opunea escaladării războiului şi agresiunii. Aceleaşi diferende îl determinaseră pe Gheorghe Gheorghiu-Dej să propună – susţinut de PCR – reduceri unilaterale, ca răspuns la presupusa escaladare occidentală a cursei înarmărilor în 1965, şi să susţină că România a trebuit să se alăture Pactului de la Varşovia, în 1955, fiindcă alianţa era „conformă cu principiile Cartei Naţiunilor”, era „formulată pe baza principiilor coexistenţei paşnice între statele din diverse regiuni ale lumii” şi a „principiului respectului pentru independenţă, suveranitate şi neamestecul în treburile interne”, „pătrunsă de dorinţa de a găsi soluţii paşnice pentru reglementarea diferendelor internaţionale”.1 Până în 1978, descrierea din versiunea originală a tratatului nu mai semăna decât prea puţin cu instrumentul de control sovietic şi intervenţie agresivă în care se transformase Pactul de la Varşovia.

Pregătirea pentru contramăsurile sovietice

Imediat după revenirea la Bucureşti, delegaţia română a relatat în plenul CC al PCR că liderii armatei sovietice apreciaseră corelarea forţelor „pe baza unor date eronate, chiar false” şi prezentaseră situaţia internaţională „ca şi când izbucnirea unui război mondial ar fi iminentă”, ameninţând astfel cu „incalculabile consecinţe pentru viitorul omenirii”.[457] Era „limpede”, a adăugat ministrul

457 Pentru argumentaţia lui Gheorşhe Gheorghiu-Dej în favoarea semnării Tratatului de la Varşovia vezi Transcriere a întrunirii Consiliului de Miniştri pe 20 mai 1955 în Mircea Munteanu, A CWIHP Reader: România si Pactul de la Varşovia II, Bucureşti, Cold War International

român de externe, Ştefan Andrei, că partenerii „în strânsă cooperare” îşi orchestraseră cu atenţie acordul. Tonul alarmist al Raportului Kulikov, a explicat el, fusese ales intenţionat:

…pentru a justifica aşa-zisa situaţie de urgenţă – altfel spus, în cazul unei urgenţe, comanda trupelor tuturor statelor semnatare ale Tratatului de la Varşovia trebuie să fie transferată Statului-Major sovietic, cu toate consecinţele ce derivă din acest fapt cu privire la independenţa şi suveranitatea ţării noastre şi a altor state socialiste membre ale Tratatului de la Varşovia. Astfel, Uniunea Sovietică va avea posibilitatea de a interveni în treburile interne ale ţărilor noastre.[458]

Amintind de modul în care descrisese Gheorghiu-Dej atitudinea sovietică în urmă cu cincisprezece ani – referindu-se în mod precis la tentativele sovietice de subordonare a serviciilor de informaţii din România – Ceauşescu a adăugat că relaţiile de colaborare „nu pot fi concepute ca relaţii de subordonare în faţa unui superior”, mai ales „când în joc sunt armatele unor naţiuni independente”.[459] „Trebuie să înţelegem”, a continuat el, „că armata este responsabilă în faţa poporului, fiind subordonată partidului şi statului”, nu unui organism supranaţional.

Românii nu ignorau posibilele consecinţe ale opoziţiei lor singulare, fiind unicul membru al Pactului care respinsese subordonarea militară în faţa sovieticilor. Reflectând o decizie adoptată prima dată în cursul crizei cehoslovace din 1968, Ceauşescu a decis să meargă mai departe în privinţa anunţului oficial făcut la reuniunea din noiembrie a Pactului şi să ofere în mod public detalii importante privind conflictul. Activul de partid şi

History Project, 2002, pp. 16-17.

458^ Ibid.

459 Ibid. Pentru exprimarea similară a lui Gheorghiu-Dej, vezi capitolul 8, „Shutting Down Soviet Intelligence Networks 1956-1963“ în Watts (2010), îndeosebi pp. 198-201.

populaţia, a motivat el, trebuie informate, fiindcă „aceste probleme nu trebuie păstrate în secret, nu putem fi decât pentru sau împotriva subordonării”.1

Modul în care s-a desfăşurat discuţia de la Moscova indica limpede că Statutul existent de la semnarea Tratatului, în 1955, „devenise neconvenabil pentru sovietici”. În loc să tolereze o mai mare independenţă sau egalitatea între membrii alianţei, Kremlinul dorea să impună o comandă şi un control mai direct al armatelor celorlalte ţări membre ale Pactului de la Varşovia. Iată ce relata ministrul de externe Ştefan Andrei referitor la discuţia sa cu delegaţii sovietici:

mi-au spus că formula din 1955 nu mai corespunde (nevoilor lor) şi, de fapt, aşa se comportă ei cu celelalte ţări socialiste. Asta este problema. Îi nemulţumeşte faptul că, în relaţiile cu celelalte state socialiste, au atins un nivel de integrare şi de dominare care contravine principiilor convenite în 1955.[460][461]

După ce împinsese gradul de control sovietic asupra partenerilor săi loialişti dincolo de prevederile Tratatului din 1955, Kremlinul dorea acum să codifice această schimbare şi să treacă la o „integrare” mai avansată – o tranziţie de la *slivanie* (integrare) la*zb lijenie* (contopire) şi chiar la *edinstvo* (unitate).[462] Acest lucru era exact „ceea

---

460 ANIC, CC al PCR, Cancelarie / 2611, 11 decembrie 1978, DR, voi. 2; Transcriere stenografică a întrunirii Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP.

461 Op.ciL, pp. 19-20.

462 Vezi, de pildă, remarcile făcute de Teresa Rakowska-Harmstone şi Hélène Carrère d’Encausse în „Panel 1 : The Warsaw Pact System: Soviet Intégration Policies and National Attitudes“, The Warsaw Pact and the Question of Cohésion: A Conférence Report, Washington, D.C., Kennan Institute for Advanced Russian Studies and The Woodrow Wilson Center for International Scholars, mai 1985, pp. 7-16. Hélène Carrère-d’Encausse a conchis că „în loc să tratăm“ independenţa României „ca pe un eşec al politicii sovietice, ar putea fi mai adecvat că privim veritabila dezangajare a României din Pactul de la Varşovia ca pe un rezultat firesc pe termen lung al efectului de feedback al eforturilor sovietice de a promova integrarea în cadrul Pactului vw“.

ce a spus Brejnev în 1974”, şi-a amintit ministrul român de externe. Oficialii sovietici insistaseră atunci că „vor forţa aşa-zisa apropiere a ţărilor socialiste pe modelul relaţiilor existente între republicile Uniunii Sovietice”.[463]

Ministrul apărării Ion Coman, unul dintre autorii strategiei de apărare teritorială a României, relata că, „încă din martie 1962”, sovieticii propuseseră „o serie de organisme”, printre care „o secţie de propagandă a Tratatului de la Varşovia” şi un organism de supraveghere a armatei comun, de tip politic (Direcţia Generală Politică – DGP, în lb. rusă *Glavnoe Politiceskoe Upravlenie*), „care să funcţioneze sub conducerea directă a armatei sovietice”, într-o „încercare de a scoate organismele militare de sub controlul conducerii respectivelor partide şi a le trece în subordinea armatei URSS”. În mod clar, a adăugat el, „nu au renunţat la niciunul dintre aceste deziderate”.1

A[464]

În încheiere, ministrul de externe Andrei a precizat că, ţinând seama de tendinţele evidente ale sovieticilor spre o subordonare militară mai directă a aliaţilor săi:

Trebuie să ne aşteptăm că vor încerca să aplice şi în alte privinţe aceste măsuri de dominare. În politica externă, şi pe linie de stat şi de partid, deopotrivă, ţările socialiste sunt pregătite pentru a şti cum să se coordoneze, cum să procedeze chiar şi în Ghana, şi în Angola…

Ne aşteptăm la o serie de dificultăţi pe plan economic, cu repercusiuni în domeniul armamentelor… dificultăţile vor apărea cu adevărat şi în dezvoltarea relaţiilor economice. De aceea trebuie să vizăm diversificarea relaţiilor noastre economice şi politice.[465][466]

---

463 Transcriere stenografică a întrunirii CPC al CC PCR, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), pp. 19-20, PHP.

464s ovietică (DGP; Glavnoe Politiceskoe Upravlenie- GPU) şi controla nivelul politic şi de îndoctrinare al militarilor. Vezi discuţia despre deosebirile între CPS şi DGP în capitolul 8 al acestui volum.

465 Op. cit., p. 21.

466 ANIC, CC al PCR, Cancelarie, dosar nr. 2611, 11.XII.1978, DR, voi. 2, Transcriere a întrunirii Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR, 24

Ceauşescu s-a declarat de acord, explicând că, pe lângă problema ruso-română veche de secole, acum trebuie luate în considerare efectele vidului crescând de putere şi ale crizei succesiunii la Kremlin. Era de aşteptat ca, în timpul prelungitei boli a lui Brejnev, toţi cei care visau la locul de vârf al conducerii sovietice să încerce să-i depăşească pe ceilalţi pentru a demonstra cât sunt de potenţi politic şi că merită să deţină funcţia supremă. Concomitent, a subliniat Ceauşescu, Moscova nu-şi va limita reacţiile la tentativele de a impune obedienţa doar în plan economic, politic şi militar, ci va căuta să limiteze independenţa României şi să reimpună controlul în toate domeniile posibile:

Tovarăşi, este cert că problema integrării nu va fi pusă doar în plan economic, politic şi militar. Fără îndoială, astfel de încercări sunt puse în practică deopotrivă pe linie de propagandă şi de presă, şi vor deveni din ce în ce mai ample… în mod cert, dorinţa [sovietică] de integrare militară, de a face un DSPA [Direcţia Superioară Politică a Armatei] comun, o fanfară unică etc., nu va dispărea. Inclusiv cazanul unic.[467][468]

Problema, a explicat el, era aceea a modului în care puteau fi contracarate metodele sovietice de subordonare şi blocată tentativa de impunere a controlului sovietic. Răspunsul era perseverenţa raţională. „România”, a declarat Ceauşescu, „trebuie să-şi respecte principiile corecte, pe deplin justificate, şi trebuie să le aplice cu toată fermitatea”, insistând asupra lor „cu calm, dar cu toată hotărârea, fără a închide ochii şi reacţionând ferm atunci când este necesar”. Esenţială era combinaţia concomitentă de calm şi fermitate – un deziderat pe care el izbutise să-l îndeplinească la Moscova, cu toate că, aşa cum a adăugat Ceauşescu zâmbind, „ştiţi cu toţii că am o

noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP

467 Op.cit., p. 22. DSPA/CPSA - Direcţia Politică Superioară a Armatei/Consiliul Politic

468S uperior al Armatei - era echivalentul românesc al Direcţiei Generale Politice din armata

fire mai degrabă combativă când vine vorba despre asemenea probleme”.1

Recurgerea la transparenţă

Partenerii „în strânsă cooperare” doreau să împiedice Bucureştiul să dezvăluie în mod public natura confruntării – ceea ce ar fi pus la îndoială imaginea fals creată de Moscova şi utilă sieşi, a unei lumi ce se îndreaptă rapid spre război, imagine care ar fi permis un control mai direct al sovieticilor asupra celorlalţi membri ai Pactului –, iar în acest scop au ales să îndrepte atenţia publică asupra unei chestiuni controversate cu ramificaţii mai limitate. Imediat după plecarea delegaţiei române de la Moscova, partenerii „în strânsă cooperare” au emis un al doilea comunicat prin care condamnau sever „politica discuţiilor separate egipteano-israeliene” şi susţineau pe deplin decizia „conferinţei de la Baghdad a ţărilor arabe” de a forma un *Front de Respingere* împotriva negocierilor dintre Cairo şi Tel Aviv.[469] Rolul de prim ordin al României în iniţierea acestor convorbiri, deja recunoscut în mod public de Anwar Sadat şi de preşedintele Carter, ca şi sprijinul activ acordat pentru iniţiativa de la Camp David, pe care conducerea română o aprecia ca „un prim pas constructiv spre pacea globală”, nu lăsa loc de dubii că acuzele şi condamnările Pactului de la Varşovia erau îndreptate şi spre România.[470]

Ceauşescu a răspuns imediat la comunicatul celor şase puteri, reafirmând susţinerea ţării sale pentru „negocierile de la Camp David, pe care le privim ca

O parte a procesului de identificare a unei soluţii globale” şi subliniind că „orice negociere este un element pozitiv prin aceea că contribuie la găsirea unei soluţii globale”.1 Într-adevăr, cu numai câteva săptămâni înainte,

469 Transcriere a întrunirii Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), p. 23, PHP

470 Vezi, de pildă, raportul Stasi Notă informativă redactată de şeful serviciului referitor la situaţia actuală din România şi la politica acestui stat, HVA, Abt. VII, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 284-286; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 366.

la sfârşitul lunii octombrie 1978, oficialii sovietici deplânseseră „divergenţele” României cu politicile lor „din Orientul Mijlociu”, context în care Bucureştiul „găsise tot felul de justificări pentru activitatea lui A. Sadat” şi apoi avusese temeritatea de a cere „ca URSS să susţină Egiptul şi negocierile aflate în curs acolo”.[471][472]

Ca parte a eforturilor sale de a limita aspectele publice ale ciocnirii pe tema acestui deja cunoscut dezacord privitor la Orientul Mijlociu, Moscova l-a mobilizat chiar pe unul dintre agenţii KGB din OEP pentru a declara că „cei care se opun politicii Pactului de la Varşovia în Orientul Mijlociu dăunează cauzei arabe”.[473] Bucureştiul însă oferise deja publicului mai multe detalii referitoare la celelalte aspecte, mai delicate şi mai importante, ale conflictului. De exemplu, rezoluţia Comitetului Politic Executiv al CC al PCR difuzată imediat la Radio Bucureşti a renunţat la formele voalate, folosite de obicei pentru a masca disensiunile româno-sovietice.[474] Făcând aluzie la Statutul Forţelor Armate Unite pe timp de război impus unora dintre membrii Pactului, rezoluţia PCR sublinia refuzul delegaţiei sale de a adopta alte măsuri

471 Vezi, de pildă, Scînteia, 25 noiembrie 1978; Moore (1978b), p. 1. Ziaristul sirian era Al-Haj Aii. Ceauşescu a vorbit „în felul său obişnuit, pozitiv, despre eforturile de pace egipteano- israeliene“, cu prim-ministrul egiptean Mustaffa Khalil, aflat în vizită oficială, susţinând că discuţiile constituiau o „parte integrantă“ a unui „acord global în Orientul Mijlociu“. Andras (1978b), p. 9.

472 Discuţii cu tovarăşul VI. Potapov, şeful Secţiei pentru România al CC al PCUS, 27 octombrie 1978, Document nr. 3 în Negru (2010), pp. 192-197; Document 3 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history- identity-and-dominion.

473 TASS şi Radio Moscova Internaţional, 26 noiembrie 1978; Moore (1978b), pp. 1-2. Oficialul OEP citat era Yasser Abd Rabou.

474 Aşa cum afirma un analist, „s-a dovedit că nerăbdarea sovieticilor (sau a lui Brejnev?) nu avea la bază doar problema Orientului Mijlociu“, ci „alte motive, posibil mai grave“, dezvăluite atunci când Ceauşescu „a renunţat la codul diplomaţiei secrete“ pentru a expune un „conflict în cadrul alianţei socialiste“, care „era mai serios decât oricare dintre cele anterioare“. Andras (1978a), p. 2; Andras (1978b), p. 2.

decât cele votate în unanimitate, „respectând prevederile Pactului”, dar şi insistenţele sale că „şi cooperarea militară în rândul ţărilor membre ale Pactului de la Varşovia trebuie să fie bazată pe principiile socialismului, ale egalităţii” şi ale respectului pentru independenţă şi suveranitate.[475]

Armata română, reliefa rezoluţia, nu avea să fie „niciodată, indiferent de circumstanţe”, subordonată unei comenzi străine. „Nimeni” nu poate angaja forţele armate „în nicio acţiune”, de niciun tip, „fără deplina aprobare a întregului nostru popor”, aprobare exprimată prin „decizia autorităţilor de partid şi de stat corespunzătoare”, aşa cum cerea Constituţia României.[476] După un angajament de rigoare, de „a-şi respecta neabătut angajamentele din cadrul Tratatului de la Varşovia şi al acordurilor bilaterale”, PCR stipula că respectivele angajamente erau obligatorii doar „în cazul unei agresiuni imperialiste în Europa, îndreptată împotriva statelor socialiste”.1 Rezoluţia se încheia cu un apel reînnoit pentru a păstra la un nivel „raţional şi rezonabil” cheltuielile militare – suficient pentru necesităţile de apărare, dar fără a duce la o escaladare a cursei înarmărilor – dând astfel naştere conceptului de „suficienţă defensivă rezonabilă” pe care avea să-l susţină Mihail Gorbaciov un deceniu mai târziu, în cadrul programului său de reforme.

O zi mai târziu, Ceauşescu a reafirmat ideea că Bucureştiul „nu a cedat şi nu va ceda nimănui dreptul de a implica armata română într-o acţiune militară, decât Marii Adunări Naţionale, poporului şi organelor de partid şi de stat”, iar guvernul nu va „adopta nicio măsură” capabilă să contribuie la cursa înarmărilor sau să implice ţara într-o acţiune de ordin militar „fără aprobarea poporului”, subliniind că statutul adoptat prin Tratatul de la Varşovia în 1955 atribuia „în mod clar” autorităţilor naţionale

475 Moore (1978b), p. 2.

476 Andras (1978b), Raport 41, pp. 5, 7.

decizia de a participa la astfel de activităţi.[477] Într-un discurs adresat în aceeaşi zi oamenilor muncii, Ceauşescu i-a asigurat că „nu avem niciun secret” şi le-a cerut să răspândească vestea, „ca interpreţi ai conducerii de partid şi ai mei”.

Analiştii occidentali au considerat poziţia României ca fiind „fără precedent” în „dezavuarea limpede a politicii dominate de sovietici” şi ca „unul dintre cele meu explicite şi mai directe documente publice în istoria lipsită de transparenţă a Pactului de la Varşovia”, cel puţin de la momentul la fel de singular în care Ceauşescu a condamnat invadarea Cehoslovaciei de trupele conduse de sovietici, cu un deceniu în urmă.[478] într-o „sfidare evidentă la adresa URSS”, observa CIA, România „încălcase grav principiul confidenţialităţii în cadrul Pactului”, dezvăluind în mod public detalii despre eforturile sovietice „de modificare a dispoziţiilor de comandă în cadrul Pactului, aşa încât să confere sovieticilor un control mai amplu”.[479] Aşa cum raporta CIA în informarea cotidiană către preşedinţia SUA:

---

477 Majoritatea rapoartelor occidentale remarcau doar că Moscova ceruse ca Pactul de la Varşovia să ofere asistenţă militară Vietnamului. Unele au sugerat că se propusese ca Vietnamul să devină membru al Pactului, aşa cum se procedase pentru Mongolia în 1963. Şi atunci, ca şi acum, România fusese responsabilă pentru respingerea propunerilor. Vezi, de pildă, Financial Times (Londra), 28 noiembrie 1978.

478 Andras (1978a), pp. 1, 3. Aşa cum nota la vremea respectivă directorul CIA Richard Helms, România a condamnat invazia mai sever decât orice altă ţară. Summary of Meeting, Cabinet Room, Washington, 23 august 68, Document 85, în FRUS\ 1964-1968Eastern Europe, voi. XVII.

479 „Romania: Warsaw Pact Relations“ in National Intelligence Daily (Cable), 29 noiembrie 1978, pp. 1-3, CIA. CIA a prezis că Moscova va exercita presiuni asupra României; că va putea „opri livrările de gaze naturale spre România prin recent finalizatul gazoduct Orenburg“ (ceea ce a şi făcut, pentru prima dată, în iarna 1978/1979, şi va continua să facă în fiecare an pe parcursul Războiului Rece) şi „mai puţin probabil în acest moment“, dar „posibil“, „va exercita presiuni militare“ prin intermediul „manevrelor militare în apropiere de graniţa României“ şi al zborurilor neautorizate pe deasupra teritoriului românesc.

Disputa de la întrunirea la vârf din noiembrie a dus la o dezvăluire publică la un nivel fără precedent a dezacordurilor dintre URSS şi România, de la condamnarea invaziei sovietice în Cehoslovacia, lansată de Ceauşescu în 1968. Liderul român a ajuns neîndoielnic la concluzia că propunerile sovietice ar constitui, dacă ar fi acceptate, un alt pas spre dominaţia URSS în cadrul Pactului, şi probabil a considerat că cea mai eficientă modalitate de a zădărnici eforturile sovietice este exprimarea în mod public a opoziţiei sale.1

Reflectând o opinie împărtăşită pe larg atât în interiorul, cât şi în afara comunităţii de informaţii, un analist afirma că „atitudinea inflexibilă” a României aruncase alianţa „într-una dintre cele mai grave crize ale sale”, marcând „debutul unei noi ere în relaţiile din cadrul Pactului de la Varşovia”.[480] Într-un caz clasic al „câinelui care nu latră noaptea”, când protestele care ar fi trebuit să se facă auzite au lipsit de fapt, partenerii „în strânsă cooperare” „nu au comentat (public), nici măcar indirect, acest aspect aparte al conflictului dintre Bucureşti şi Moscova”.[481] Concomitent însă, o rafală de dezinformări fusese lansată ca sprijin al temei măsurilor active, anume că Ceauşescu „exagera în public” diferendele României cu URSS (şi astfel ameninţătoarele presiuni sovietice asupra ţării sale), pentru a-şi „fabrica” o nemeritată legitimitate internă şi a distrage atenţia populaţiei de la problemele economice şi de la atmosfera de represiune din ţară.[482]

---

480 „USSR-Romania: Ceausescu’s New Challenge“ în secţiunea „Special Analyses“ a National Intelligence Daily, 14 ianuarie 1979, p. 15, CIA.

481 Andras (1978a), p. 6. Câteva săptămâni mai târziu, presa cehoslovacă a atacat indirect apelurile României la „reduceri raţionale şi rezonabile“ ale cheltuielilor cu armamentul, etichetându-le „iraţionale“ şi „nerezonabile“.

482 J.F. Brown a respins afirmaţiile că Ceauşescu fabricase conflictul „pentru a îndepărta atenţia de la problemele sale interne“ şi a remarcat că acesta fusese „determinat de o combinaţie de presiuni sovietice şi propria sa hotărâre de a face ca lumea să afle despre aceste chestiuni şi despre poziţia sa cu privire la ele“, pentru „a explicita o situaţie

În realitate, Moscova şi acoliţii săi erau profund îngrijoraţi. Aşa cum se nota într-un raport polonez pe marginea întrunirii din noiembrie a CPC, poziţia României „a confirmat în mod flagrant crescânda sa deviere, în cursul unei perioade îndelungate, de la linia comună a statelor semnatare ale Tratatului de la Varşovia”, demonstrată în mod clar prin „refuzul de a semna rezoluţia pe probleme militare” sau versiunea aprobată de sovietici a minutelor întrunirii.[483]

Decizia Bucureştiului de a informa „poporul cu privire la disensiunile care au existat la CPC în Moscova” a fost considerată în mod deosebit nocivă, nu numai fiindcă oferea „muniţie forţelor imperialiste care acuzau Tratatul de la Varşovia de accelerarea cursei înarmărilor” şi era „o manifestare evidentă a lipsei de unitate în cadrul Pactului”, dar – şi mai important – fiindcă stabilea „un precedent periculos privind dezvăluirea unor aspecte cu deosebită semnificaţie militară şi politică din interiorul alianţei”.1

În perioada 1989 – 1991, autorităţile sovietice s-au arătat exigente în culegerea din arhivele celorlalţi membri ai Pactului a tuturor documentelor referitoare la eforturile coordonate împotriva României, despre care au declarat că aparţin securităţii sovietice. De aceea, documentele sovietice privind politica URSS faţă de România sunt relativ rare în cadrul Pactului, iar cercetătorii sunt nevoiţi să se bazeze pe modul în care această politică a fost reflectată în mult mai numeroasele documente ale celorlalţi membri ai Pactului, cu două excepţii notabile (lăsând la o parte documentele KGB obţinute din surse protejate). Prima excepţie este materialul aparatului de securitate de partid şi de stat din RDG care a supravieţuit acestei „epurări” datorită rapidităţii cu care edificiul politic est-german s-a prăbuşit în 1989. Ca urmare, arhivele Stasi mai cu seamă deţin materiale bogate

---

serioasă“. J.F. Brown, „Eastern Europe at the end of 1978“, RFER, 20 decembrie 1978b, OSA, Box 115, Folder 4, Report 29, p. 7.

483 Polish Report on the Meeting, noiembrie 1978, PHP.

referitoare la prioritățile de culegere de informații și la unele măsuri operative ale Pactului de la Varșovia împotriva României.[484][485]

A doua excepție este materialul păstrat în arhivele fostelor Republici Socialiste Sovietice. Din motive evidente, principalul fiind imposibilitatea de a concepe că URSS se va destrăma, Kremlinul a fost mai puțin preocupat de „perierea” arhivelor din republicile sale constituente. Documentele provenite de la direct interesata RSS Moldovenească izbutesc în mare măsură să scoată la lumină politica Moscovei față de România.[486]

Spre exemplu, o informare din 27 iulie 1978 înaintată liderilor comuniști moldoveni de VI. Potapov, șeful Secției pentru România din CC al PCUS – aceeași zi în care Ion Mihai Pacepa fugea în RFG, înarmat cu povestea „calului troian” românesc – critica România fiindcă ar fi fost „un exemplu negativ pentru celelalte țări socialiste” și fiindcă

---

484 Ibid.

485 Reușita îi aparține lui Georg Herbstritt, „Ein feindliches Bruderland. Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit“ (O țară frățească inamică: România din perspectiva RDG), Halbjahresschrift jur südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik (Berlin), nr. 1 (mai 2004). Vezi și volumul scris în colaborare cu Stejărel Olaru, Herbstritt și Olaru (2005).

486 Culegeri ale acestor documente au fost publicate în revista Destin Românesc (Chișinău) a Institutului Cultural Român, de Gheorghe Negru. Vezi, de pildă, Disputa dintre URSS și RSR privind abordarea istorică a relațiilor ruso- și sovieto-române (2010); culegerea de 108 documente referitoare la politica sovietică față de România pe perioada 1965-1989 în Elena Negru și Gheorghe Negru, „PCM și naționalism (1965-1989): Documente adunate în cadrul programului de cercetări efectuate de către Comisia pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova“, Destin românesc (Chișinău), voi. 16, nr. 5-6 (2010; Gheorghe Negru și Elena Negru, „Cursul special“ al României și furia Moscovei: Disputa sovieto-română și campaniile de propagandă antiromânească ale RSSM (1965-1989) (2012) Autorul acestui volum a tradus unele dintre aceste materiale în engleză și le-a postat pe site-ul web al Woodrow Wilson Center for International Scholars ca dosare electronice și documente de lucru (Watts 2012a și Watts 2012b) și ca parte a culegerii de documente referitoare la România în Războiul Rece la www.larrylwatts.com.

încerca mereu „să le convingă să urmeze exemplul RSR şi împreună să combată, prin acţiuni comune, măsurile propuse de

URSS în cadrul CAER şi al Pactului de la Varşovia, dar şi într-o serie numeroasă de chestiuni legate de mişcarea muncitorească şi de comunism, şi în rezolvarea unor probleme de importanţă internaţională”.1 Recent, confruntarea dintre România şi ceilalţi membri ai Pactului, explica Potapov, „se acutizase pe marginea unei serii de probleme, în cursul etapei finale a Conferinţei (OSCE) de la Belgrad”, unde „organele de informaţii şi oficialii români i-au criticat aspru rezultatele”. Criticile României vizau opţiunea sovieticilor de a împiedica orice măsuri concrete de verificare şi control.

A >

În conformitate cu Potapov, opoziţia României a afectat politica sovieticilor în cadrul Pactului, al comunităţii socialiste din Europa şi pe plan internaţional, în special în Orientul Mijlociu, Africa, Asia şi America de Nord. Bucureştiul dorea de asemenea, în toate modurile posibile, „să se opună paşilor făcuţi de URSS şi de celelalte state socialiste cu privire la coordonarea acţiunilor comune în cadrul CAER şi al Pactului de la Varşovia, cât şi în multe chestiuni de politică externă”, inclusiv „direcţia ei clară de susţinere a eurocomunismului” împotriva Moscovei.[487] „Toate aceste tendinţe negative”, a conchis el, constituiau încurajări şi susţineri adresate „conducerilor SUA şi China”, de la care România se aştepta totodată la sprijin.

Potapov i-a informat în continuare pe oficialii partidului comunist din RSS Moldovenească despre modul în care analiştii sovietici au evaluat vizita lui Ceauşescu în China: ca o „reacţie la eforturile noastre de a influenţa

487 Exposition on Discussions with Cde. VI. Potapov, Chief of the Romanian Sector of the CPSU CC Section, 27 iunie 1978, Document Nr. 2 în Watts (2012a), la http://www.wilsoncenter.org/ publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

conducerea RSR şi de a o determina să renunţe la acţiunile sale de politică externă, care afectează în mod negativ comunitatea socialistă”. Reafirmând operaţiunea coordonată de sovietici de a ţine sub control singurul „rebel” al alianţei, oficialul sovietic menţiona că: „URSS şi statele aliate frăţeşti caută modalităţi de implementare a unor măsuri menite să alinieze RSR şi să neutralizeze consecinţele

5 >

negative pe care politica sa externă separată le are asupra întregii comunităţi socialiste”.[488]

Cu o lună înainte de CPC din noiembrie 1978, Brejnev repetase această înşiruire de acuze la adresa politicii României, într-o discuţie cu Ceauşescu în cadrul întâlnirii lor bilaterale. Liderul sovietic a reliefat ca având consecinţe „negative serioase” asupra politicii lor coordonate poziţiile României cu privire la:

oprirea cursei înarmărilor şi dezarmare;

securitatea europeană;

transpunerea în practică a Actului Final al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa;

cooperarea în Balcani;

situaţia din Orientul Apropiat;

situaţia din Africa;

atitudinea faţă de mişcarea cu caracter neutru [nealiniată];

problemele legate de statutul ONU [al cărei mandat România dorea să fie considerabil lărgit].1

Brejnev a condamnat cu furie practica României de a plasa „Pactul de la Varşovia şi NATO pe acelaşi plan”, interzicând „desfăşurarea de trupe străine pe teritoriul RSR”, ignorând valoarea manevrelor comune pentru instruirea trupelor „aliate” şi insistând că „dreptul de a comanda forţele armate, atât pe timp de pace, cât şi în vreme de război, constituie un atribut inalienabil al suveranităţii fiecărui stat”. Mai mult decât atât, liderul

488 Ibid.

sovietic a criticat România fiindcă se implica în cooperarea din cadrul CAER doar în măsura „în care era interesată”, refuzând să recunoască faptul că „legăturile separate ale României cu «Piaţa Comună» prejudiciau interesele de grup ale membrilor CAER”.[489][490]

Printre „păcatele” României care atrăseseră mânia Kremlinului se numărau refuzurile repetate de a accepta şi a promova „isteria războiului” lansată de sovietici; insistenţa de a-i include pe alţi membri ai Pactului în extrem de importanta problemă a limitării şi reducerii armamentelor; promovarea unui comunism independent, orientat spre interesul naţional, atât în Est, cât şi în Vest; susţinerea fermă a procesului de pace din Orientul Mijlociu şi opoziţia faţă de intervenţia militară sovietică şi sponsorizată de sovietici oriunde în lume (şi îndeosebi în Africa). Aşa cum declara principalul expert în problemele româneşti din CC al PCUS în octombrie 1978, românii respinseseră orice:

comunicat comun sovieto-român menit să sublinieze importanţa „eforturilor comune” ale ţărilor din comunitatea socialistă în cauza luptei pentru destindere şi de asemenea importanţa cooperării multilaterale în cadrul Pactului de la Varşovia, printre alte instituţii;

s-a pronunţat în favoarea unor consultări lărgite pentru dezarmare şi a unor poziţii coordonate ale ţărilor socialiste;

a cochetat cu diverse curente (de pildă cu eurocomunismul) care, într-un fel sau în altul, adoptă o

489 Conversations with Cde. VI. Potapov, Chief of Romanian Sector of CPSU CC Section, 27 octombrie 1978, Document No. 3 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197.

490 Ibid. România a fost primul stat din cadrul Pactului de la Varşovia care a dorit afilierea la Comunitatea Economică Europeană în 1971-1972, lucru pe care CEE l-a recunoscut ca reprezentând o schimbare majoră în relaţiile Est-Vest. Henry Schaefer, „The Eastern Reassessment of the EEC“, East-West/3, 4 mai 1972, OSA, Box 98, Folder 5, Report 114, p. 16. Scrisoarea ministrului român pentru Comerţul Exterior către preşedintele Consiliului de Miniştri al CEE Gaston Thorn a fost trimisă pe 31 ianuarie 1972.

atitudine contrară cooperării internaţionale a partidelor frăţeşti [şi a stabilit] dreptul fiecărui partid de a elabora şi a promova o politică independentă [împotriva] intereselor consolidării mişcării comuniste internaţionale.1

Tratamentul de tip *omertă* aplicat de Blocul sovietic la adresa opoziţiei manifestate de România şi contracararea coordonată a dezacordului cu ceilalţi

5 5

membri ai Pactului exprimat public de Ceauşescu, prin prezentarea lor ca năzdrăvăniile unui îngâmfat, ale unui despot cu tendinţe megalomane isterice, au fost reluate cu o nouă vigoare. Eficacitatea cu care măsurile active sovietice aproape că izbutiseră să-şi atingă scopul de re-portretizare în Occident a liderului român ca un paria este indicată de o analiză realizată de Radio Europa Liberă, care folosea termeni reciproc antagonici pentru a-l descrie pe Ceauşescu: un „etern oponent belicos, avid de publicitate”, un „*Realpolitiker*, cu un simţ al flexibilităţii” şi un „comunist rigid, conservator, aproape dogmatic” – toate în aceleaşi paragraf.[491] Era o tactică simplă şi directă – aceea de a îndrepta atenţia Occidentului spre trăsături ca oponent, necooperant, avid de publicitate şi dogmatic, lăsând la o parte calităţi ca pragmatism, consecvenţă şi flexibilitate. Misiunea avea să fie facilitată de o serie de măsuri interne dezastruoase adoptate de regimul Ceauşescu, măsuri care au provocat o amplă nemulţumire populară în răstimp de un deceniu, conferind credibilitate aproape tuturor caracterizărilor negative pe care departamentele de dezinformare din cadrul Pactului i le făceau dictatorului român.

În momentul respectiv însă, şi până în primăvara anului 1979, poziţia adoptată de regimul Ceauşescu în problema reuniunii organizate la Moscova în 24 noiembrie 1978 era încă pe larg (şi în mod corect) percepută de analiştii occidentali ca deschizând „un capitol nou” în

491 Ibid.

„istoria Pactului de la Varşovia”.[492] Numai că nu avea să fie acel capitol anticipat de mulţi în Occident, unul caracterizat de o independenţă sporită şi o solidaritate crescută a celorlalţi membri ai Pactului – şi în particular de îndelung presupusa „opoziţie ascunsă” – împotriva dominaţiei accentuate a Moscovei. Dimpotrivă, „noul capitol” a marcat o reînnoire a eforturilor comune ale celorlalţi membri ai Pactului de a contura o imagine negativă a regimului din România şi a-i discredita politica independentă, dictată de interesul naţional, astfel că în numai câţiva ani, îndoielile privind autenticitatea poziţiei sfidătoare la adresa controlului sovietic aveau să domine analizele serviciilor de informaţii din Vest şi să-i îndepărteze pe susţinătorii occidentali ai României.

Această campanie de dezinformare a fost astfel concepută încât să confirme tradiţionala prejudecată cognitivă a serviciilor americane de informaţii privind caracterul implauzibil al independenţei şi al atitudinii antisovietice a României pe toţi vectorii ei principali. Pe unul dintre vectori, această prejudecată făcea ca independenţa ostentativă a României să fie autentică, dar neremarcabilă, fiindcă reprezenta „vârful” foarte mic – sau abia vizibil – al „aisbergului” est-european, ce ascundea dedesubt o „opoziţie ascunsă” mai substanţială (ca aceea manifestată de Polonia şi Ungaria, în mod special). Pe cel de-al doilea vector, independenţa României era considerată nesemnificativă, dar zgomotoasă, având rolul de a „face rost” de susţinere pentru regimul ei ilegitim. Cel de-al treilea vector al prejudecăţii prezenta independenţa României ca fiind doar o faţadă pentru scopurile Kremlinului, un cal troian sub îndrumarea Moscovei, „croindu-şi calea” spre încrederea occidentalilor pentru a obţine beneficii care să fie nu doar în avantajul URSS, dar să poată fi întoarse împotriva SUA, pentru a-i submina poziţia, împreună cu cea a NATO.

Dezvăluirea direcţiilor de subordonare în cadrul

492 Andras (1978a), p. 5.

Pactului

Uimitoarele recursuri la transparenţă demonstrate de Ceauşescu în 1968 şi 1978 au constituit cazuri unice în Blocul sovietic până în 1986, când Mihail Gorbaciov a adaptat tehnica, sub numele *glasnost*. La fel ca Gorbaciov aproape un deceniu mai târziu, liderul român era motivat şi de dorinţa de a exploata presiunile publice în folosul propriului său interes. Dar în vreme ce Gorbaciov intenţiona să atragă populaţia sovietică pentru a-i susţine reformele interne, ţintele principale ale lui Ceauşescu erau societăţile şi conducerile celorlalte state membre ale Pactului de la Varşovia, iar obiectivul vizat era unul dublu: să le determine să refuze controlul sovietic şi totodată să-i informeze pe partenerii occidentali ai Bucureştiului despre forţele raliate împotriva lor, prin întredeschiderea cutiei negre a conflictelor clandestine din interiorul Pactului.

În conformitate cu un editorial din oficiosul PCR, „a trecut vremea în care popoarele puteau fi privite ca simpli pioni pe o tablă de şah”. România, declara autorul, „susţinuse dintotdeauna” o „politică transparentă” în domeniul afacerilor externe, fiindcă „populaţia are dreptul să cunoască întreaga activitate a guvernelor, totul fiind făcut în numele ei în sfera politicii internaţionale”, îndeosebi referitor la reducerea cheltuielilor militare şi cu armamentul, domeniu în care „toate statele socialiste sunt chemate să ofere un exemplu şi să contribuie cu iniţiative concrete”.[493] „Niciun guvern”, conchidea editorialistul, nu poate ignora „opinia ţării sale” sau „opinia publică internaţională” în privinţa politicii de securitate europeană.

Acestea nu erau simple sloganuri propagandistice, aşa cum le înfăţişau în Vest măsurile active sovietice. Erau de fapt o primă linie de apărare împotriva metodelor folosite de Kremlin pentru a-i menţine în frâu pe membrii Pactului de la Varşovia. Cea mai spectaculoasă aplicare a politicii de transparenţă a conducerii române în domeniul

493 Scînteia, 1 decembrie 1978; Moore (1978b), p. 12.

relaţiilor internaţionale şi al politicii externe a fost aceea din 1968, de la invazia sovietică în Cehoslovacia. În cuprinsul aceleiaşi declaraţii în care protestase împotriva „amestecului în treburile interne ale poporului cehoslovac, împotriva intervenţiei militare a acelor cinci ţări în Cehoslovacia”, Marea Adunare Naţională a României declara că:

Este extrem de important pentru existenţa unei ţări să implementeze principiile diplomatice ale lui Lenin – o diplomaţie deschisă, profund democratică şi populară, o emanaţie a voinţei şi intereselor întregii naţiuni. Un popor liber, care îşi ia soarta în propriile-i mâini, are dreptul să fie informat, să cunoască întreaga activitate internaţională a statului şi toate obligaţiile care derivă din tratatele şi pactele politice şi militare în care s-a angajat ţara respectivă.1

Acesta era principalul atu al României, acela că politicile sale externe şi de securitate declarate coincideau cu comportamentul ei în practică. Ceilalţi membri ai Pactului cedaseră Moscovei orice prerogative în politica externă şi de securitate. În esenţă, acest lucru îi lăsa fără o opinie în plan internaţional, dacă nu primeau una de la Kremlin, şi fără o politică externă care să nu fi fost aprobată, inspirată sau în întregime trasată de Uniunea Sovietică. Încercarea de a explica modul în care acele politici serviseră interesele popoarelor respective i-ar fi pus într-o serioasă dificultate.

Dezvăluirile făcute de PCR în decembrie 1978 în privinţa Statutului forţelor armate pe timp de război au iscat imediat speculaţii publice în Occident, observatorii întrebându-se dacă ceilalţi lideri ai Pactului semnaseră „documentele adiţionale secrete” prin care se subordonau Moscovei, documente atât de vizibil respinse de România. Ţinând seama că statele loiale Moscovei încheiaseră acorduri separate cu privire la politica în Orientul Mijlociu, analiştii occidentali considerau rezonabil, pe drept, „să bănuim că ele ar putea încheia în particular ale pacte, mai

importante, fără aprobarea României”.[494] Ar fi posibil, au prezis mai mulţi analişti occidentali, ca partenerii „în strânsă cooperare să fie supuşi la un alt tip de presiune, aceea de a fi nevoiţi să explice propriilor popoare de ce ei acceptă o situaţie pe care România o consideră categoric inacceptabilă”.[495] în esenţă, şi intenţionat, Bucureştiul trecuse de la încercările de a-i încuraja pe liderii celorlalte regimuri ale Pactului să sfideze voinţa Moscovei la stârnirea unor presiuni populare în ţările respectivilor lideri, ca urmare a nepopularei lor atitudini supuse în faţa stăpânilor sovietici.1

Ceauşescu a continuat să susţină că era normal şi dezirabil ca interesele naţionale să fie mai presus de cele externe şi, ca urmare, a fost considerat de loialiştii sovietici „naţionalist”. Aşa cum declara în cadrul unei întruniri la care au luat parte reprezentanţi ai armatei şi ai personalului din Ministerul de Interne, organizată pe 27 noiembrie:

În nicio circumstanţă nu voi semna un document care ar putea afecta independenţa patriei şi a forţelor noastre armate. Trebuie să spun că, dacă, din nefericire, vom fi nevoiţi să luptăm, o vom face doar pe baza deciziei organelor superioare de partid şi de stat, cu deplina

---

494 „Declaraţia Marii Adunări Naţionale a Republicii Socialiste România cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României, din 22 august 1968“, Scînteia, 23 august 1968, pp. 1-2; Lavinia Betea, coordonator, cu Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai şi Ilarion Ţiu, 21 august 1968: Apoteoza lui Ceausescu, Bucureşti, Polirom, 2009, pp. 145, 148. In aceeaşi declaraţie se menţiona că „România subliniază cu toată fermitatea că Pactul de la Varşovia a fost creat exclusiv ca un instrument de apărare a ţărilor socialiste împotriva agresiunilor străine, împotriva unui atac imperialist. Acesta a fost, este şi va rămâne unicul său raison d'être. Nu există nicio motivaţie, circumstanţă sau formă în care Organizaţia Tratatului de la Varşovia să poată fi folosită sau invocată pentru o acţiune militară împotriva oricărei ţări socialiste“.

495 Ibid.; Andras (1978a), p. 5. Vezi şi Brown (1978b), pp. 7-8.

aprobare a întregului nostru popor.[496][497]

În mod paradoxal, ţinând seama de practica sovietică din Ungaria în 1956 şi din Cehoslovacia în 1968, şi de preferinţa URSS pentru schimbarea de conducere în România în 1978, dictatorul nu numai că a acceptat, dar chiar a impus benevol anumite limite asupra autorităţii în propria sa funcţie. Două zile mai târziu, spre exemplu, a reiterat în faţa plenului CC al PCR că numai acesta din urmă „trebuie să decidă asupra acestor probleme fundamentale în relaţiile dintre statele socialiste” şi că absolut „nimeni” – „nici secretarul general, nici preşedintele ţării – oricine ar fi el – nici comandantul suprem şi nimeni altcineva” – nu-şi poate „pune semnătura pe documente care prevăd obligaţii pentru statul sau pentru armata noastră”, altele decât cele menţionate de legile româneşti.[498] România, a adăugat Ceauşescu, era devotată politicii de „destindere, pace şi egalitate între naţiuni”, iar în privinţa sa, personal, arăta că „am respins întotdeauna şi voi continua să resping cu hotărâre” orice direcţii politice care nu respectă aceste obiective şi principii.[499]

Conflictul nu avea ca obiect o nuanţă politică discretă, ci controlul sovietic – poate pilonul de bază al sistemului de alianţe al Pactului de la Varşovia. Iar România nu îl voia deloc – nici asupra politicilor sale, nici asupra politicii celorlalţi membri ai Pactului, nici asupra

---

496 Ceauşescu avea să folosească aceeaşi tehnică pentru a contesta decizia lui Erich Honecker şi Gustav Husâk de a permite amplasarea de rachete sovietice SS-20 pe teritoriul lor, fără consultarea populaţiei est-germane, respectiv cehoslovace, în disputa eurorachetelor, din 1982-1983. Jânos Kâdâr luase o decizie similară de a accepta focoase nucleare pe teritoriul maghiar, într-un secret şi mai accentuat, nu doar în cadrul Pactului, dar şi în cadrul Partidului Comunist Maghiar.

497 Moore (1978b), pp. 4-5. Discursul din 27 noiembrie 1978 către ofiţerii superiori ai armatei şi cei din Ministerul de Interne.

498 Op.cit., p. 6. Discursul din 29 noiembrie 1978 în plenul Comitetului Central.

499 Ibid.

Chinei, nici în Orientul Mijlociu şi nici măcar asupra tuturor republicilor din cadrul URSS, şi în particular asupra RSS Moldoveneşti.

Dezbaterea de natură istorică sovieto-română era un element intrinsec al acestui conflict, deoarece istoriografia sovietică oferea o justificare esenţială pentru „rolul conducător” al Moscovei, pentru superioritatea sa morală şi ideologică şi asupra pretenţiilor sale la autoritate. Spre imensa consternare a Kremlinului, România a expus în mod public aspecte ale comportamentului său din trecut, care dovedeau că regimul sovietic nu este deloc mai progresist decât cele ale contemporanilor, fiind de fapt, din acest punct de vedere, la un nivel mai scăzut decât multe dintre ele. În poale, cea mai dramatică demonstraţie a acestei practici, istoricii militari români au deschis subiectul pactului încheiat în 1939 de Stalin şi Hitler, al cărui protocol adiţional secret avea un caracter extrem de distructiv asupra ideologiei sovietice a „eliberării” şi care a fost aprig negat de Moscova în perioada Războiului Rece.

Pentru Moscova, istoriografia în stil Lîsenko, creată în vremea lui Stalin pentru a justifica expansiunea teritorială din timpul războiului, era un element fundamental, ne-negociabil, al actualei sale structuri de securitate. Cercetările româneşti în acest domeniu şi, mai cu seamă, provocările lor directe şi explicite pe tema interpretărilor istorice cu implicaţii teritoriale şi de securitate imediate (pentru Moscova) erau considerate extrem de ostile. În cursul întâlnirii din Crimeea, în 1977, spre exemplu, după ce şi-a exprimat „aprecierile pozitive” pentru că România negase că ar avea orice „gen de pretenţii teritoriale la adresa URSS şi a celorlalte state socialiste”, Brejnev a declarat că în presa română continuau să „existe pretenţii vizând teritorii sovietice”.[500]

500 Meetings and Negotiations of LI. Brezhnev with M Ceauşescu in Crimeea, on 5 August 1977, draum up by VI. Potapov, head of the Romanian Section of the CPSU CC, 17 august 1977, Document Nr. 1 în Watts (2012a), la at http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the- soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

Nimeni nu emitea pretenţii teritoriale, a explicat Ceauşescu, dar încercările sovietice de a justifica expansiunea imperialistă a Rusiei ţariste în detrimentul românilor în 1812 şi de a insista că poporul şi limba moldovenească erau diferite de poporul şi limba română erau inacceptabile. La aceasta, siderat, Brejnev a replicat că:

asemenea afirmaţii nu au logică, fiindcă anul trecut aţi declarat că România nu are pretenţii teritoriale la adresa Uniunii Sovietice, iar acum, deodată, ne cereţi să recunoaştem că ţarismul a ocupat cândva în mod ilegitim teritorii româneşti. „Aveţi ceva pretenţii teritoriale faţă de noi?” Aceste chestiuni trebuie privite din perspectiva realităţii. Poporul moldovenesc, limba, cultura şi conştiinţa lui naţională există în mod real, a declarat el, şi oricât ar nega cineva acest lucru, vor continua să existe. „Dumneavoastră, tovarăşe Ceauşescu, i-aţi vizitat pe moldoveni, printre alţii, şi v-aţi putut convinge că ei există cu adevărat”, a subliniat L.I. Brejnev. „Da”, a ripostat N. Ceauşescu, „i-am vizitat, dar ei au vorbit cu mine în română”.1

Oficialii sovietici au criticat în mod constant România fiindcă a adoptat „metodologia naţionalist-burgheză”, de fundamentare a explicaţiilor privind evenimentele istorice pe dovezi documentare, în loc să prefere perspectiva sovietică folosită de ceilalţi membri ai Blocului socialist, care „corespunde condiţiilor obiective ale unei abordări de clasă a istoriei privite ca ştiinţă”.[501] Aşa cum îi preciza secretarul adjunct al CC al PCUS responsabil pentru Relaţiile cu Partidele Socialiste interlocutorului său român în octombrie 1978:

Dumneavoastră afirmaţi că este o problemă de studiu

Vezi şi Negru (2010), pp. 182- 187; AOSPRM, fond 51, inv. 44, dosar 13, filele 126-135. Această întâlnire cu durata de patru ore a fost, aparent, „cea mai lungă din ultimii cinci ani“ şi i-a inclus pe oficialii sovietici Cernenko, Blatov şi Potapov, şi pe Andrei, Mitea şi Ciolac din partea României.

501 Ibid.

istoric ştiinţific consacrat în întregime trecutului. Noi declarăm în mod categoric că este o chestiune cu o mai mare importanţă ca principiu politic decât ca istorie. Partea sovietică consideră inadmisibil ca problemele teritoriale de mult soluţionate să devină, sub orice formă – direct sau indirect –, obiect de discuţie.[502]

Bucureştiul a lansat atacuri la fel de acide împotriva justificărilor oferite de Kremlin pentru înregimentarea („integrarea”) ţărilor din cadrul Pactului de la Varşovia, în opoziţie cu ideea Moscovei că pacea de după al Doilea Război Mondial era datorată forţei militare a Uniunii Sovietice. Membrii Pactului care se declarau în favoarea păcii erau astfel obligaţi să contribuie la continua întărire a armatei URSS. România interpreta în mod cu totul diferit pacea postbelică. Din perspectiva PCR, lumea nu datora pacea de după a doua conflagraţie mondială „formulei promovate de sovietici şi de loialiştii lor, a unei URSS puternice şi a «lagărului socialist»”, ci ascendenţei acelor forţe ale progresului social şi „independenţei naţionale” asupra celor ale „dominaţiei şi dictatului”.[503] în consecinţă, considera Bucureştiul, pacea postbelică exista şi putea fi susţinută prin renunţarea la controlul supranaţional şi prin reducerea cursei înarmărilor.

Concluzia logică a raţionamentului României era aceea că întărirea puterii militare a sovieticilor în Europa nu promova pacea, ci dimpotrivă, o ameninţa, în cadrul unor acţiuni conforme cu acest raţionament, Bucureştiul a respins limpede eforturile Moscovei de a spori cheltuielile militare şi de a escalada cursa înarmărilor cu fiecare ocazie posibilă. Aşa cum susţinea Ceauşescu insistent, cheltuielile militare curente erau deja „exagerate”, nu exista „o ameninţare iminentă a unui război”, iar problema putea fi soluţionată dacă fiecare parte ar „spune «nu»

502 Conspect of Conversations with Cde. VI. Potapov; Chief of Romanian Sector of CPSU CC Section, 27 Ocţober 1978, Document 3 în Watts (2012a), la http://www.wilsoncenter.org/publication/ e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

503 Moore (1978b), p. 3; Scînteia, 26 noiembrie 1978.

cursei înarmărilor”.1

Concomitent, în cadrul consiliilor Pactului de la Varşovia, toţi partenerii „în strânsă cooperare” continuau să susţină sporirea cheltuielilor militare, aducându-şi astfel propria contribuţie la „isteria războiului” promovată de Moscova, prin implicarea lor în politica sovietică de forţă şi intimidare. Într-unul dintre rarele atacuri frontale la adresa poziţiei româneşti, însuşi Brejnev a intervenit, avertizând că:

Nu vom accepta slăbirea defensivei noastre în faţa forţei militare crescânde a imperialiştilor, indiferent ce argumente demagogice ar fi utilizate pentru a masca asemenea îndemnuri. S-ar ajunge astfel la consecinţe ireparabile pentru cauza socialismului, pentru cauza libertăţii şi independenţei popoarelor.[504][505]

Această disensiune pe tema caracterului şi a direcţiei urmate de securitatea în Europa fusese deja identificată de Stasi, în RDG, ca fiind elementul fundamental de dispută între România şi ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia, cu un deceniu în urmă.[506] Şi avea să rămână un punct conflictual al politicii de securitate în viziunea României şi a URSS până în ultimii ani ai Războiului Rece. Cuprinzând în sine întreaga „pădure” a confruntării dintre Est şi Vest, nu a fost niciodată percepută pe deplin – şi cu atât mai puţin înţeleasă – de analiştii occidentali care nu o vedeau din cauza „copacilor”…

III

Măsurile active sovietice la sfârşitul anilor 1970

---

504 Moore (1978b), p. 2. în mod similar, oficiosul partidului observa: „cursa înarmărilor a atins un nivel absurd“, nefiind necesar să mai continue. Scînteia şi Radio Bucureşti, 26 noiembrie 1978.

505 Andras (1978b), p. 4.

506 în conformitate cu Stasi, „Cea mai importantă divergenţă de opinii (între România şi restul ţărilor membre ale Pactului de la Varşovia) se manifestă, fără îndoială, în domeniul securităţii în Europa“. Situaţia Republicii Socialiste România si influenţa imperialistă asupra acestei ţări, 1 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 278.

URSS şi statele aliate frăţeşti caută modalităţi de implementare a măsurilor de atragere a României şi de neutralizare a consecinţelor dramatice ale cursului său separat în domeniul politicii externe pentru întreaga comunitate socialistă. Relaţia şi mai strânsă cu China în domeniile politic, economic şi militar [şi] vizita lui Ceauşescu în China sunt evaluate de cercurile de conducere din URSS ca o reacţie la eforturile noastre de a influenţa conducerea română şi de a o determina să renunţe la acţiunile sale de politică externă care afectează negativ comunitatea socialistă.1

Secţia pentru România a CC al PCUS, iunie 1978

[România] nu a aprobat Planul de Operaţiuni pentru apărarea aeriană a Pactului de la Varşovia, [compromiţând] gradul de pregătire a apărării aeriene coordonate a României şi a celorlalte ţări aliate de pe axa sud-vestică.2 Armata română nu participă la aplicaţiile cu trupe întrunite, comandă şi stat-major, [ceea ce o lipseşte] de ocazia de a obţine o experienţă avansată în pregătirea şi îndoctrinarea trupelor [şi nu permite] utilizarea [operaţională] a trupelor alocate de armata Republicii Socialiste România pe timp de război.3

Liderii militari sovietici, 1977 – 1978

Evenimente recente confirmă din nou că N. Ceauşescu este principalul promotor al cursului separat al PCR în activul de partid se manifestă o anume nemulţumire cu privire la metodele de conducere cu caracter personal şi la unele aspecte ale politicii lui K Ceauşescu, ale distanţării de partidele frăţeşti şi

1 *Exposition on Discussions with Cde. VI. Potapov, Chief of the Romanian Sector of the COSU CC Section*, 27 iulie 1978, Document Nr. 2 în Watts (2012 a), http://www.wilsoncenter.org/ publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

2 CIA Intelligence Information Special Report on Russian Documents Pertaining to the l (fi Session of the

Committee of Deferise Ministers of the Warsaw Pact (November-December 1977), 28 martie 1978, p. 22, CIA.

3 CIA Intelligence Information Special Report: Report on Warsaw Pact Military Cooperation by the Commander-in-Chief of the Combined Armed Forces to the Political Consultative Committee and Decision of the Committee (November 1978), 11 mai 1979, pp. 7, 9, CIA.

199

totuşi, segmente importante ale populaţiei din RSR îi susţin pe deplin aspiraţiile naţionaliste – un aspect care trebuie luat în considerare în relaţiile noastre cu România.1

Secţia pentru România a CC al PCUS, mai 1979

Nu avem nicio bază pentru a anticipa schimbări esenţiale în politica practică a conducerii române. La fel ca în trecut, PCUS va continua în mod perseverent şi consecvent să limiteze cele mai grave consecinţe negative ale „cursului separat" al liderilor români pentru comunitatea socialistă.[507][508]

Secţia pentru România a CC al PCUS, august 1979

Orice schimbări menite să slăbească, să îndulcească ori să dilueze principiile şi mecanismele de comandă în coaliţie [conform Statutului Forţelor Armate Unite pe timp de război] i-ar submina esenţa şi sensul.

Am constatat cu părere de rău că remarcile tovarăşilor români sunt îndreptate în această direcţie

---

507 Conspect of Conversations with Cde. VI. Potapov, Head of Romania Sector of CPSU CC Section, 16 mai 1979, Document Nr. 5 in Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e- dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion

508 Information Regarding the Meeting and Conversation of LI. Brezhnev with N. Ceauşescu, on 1 August 1979 in the Crimeea, 20 august 1979, Document Nr. 5 in Watts (2012a), http://www. wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-iden- tity-and-dominion. „In acest scop, partidul nostru consideră că este necesar să exercităm o influenţă asupra lui N. Ceauşescu, criticând acele politici româneşti care afectează cursul comun al statelor socialiste frăţeşti."

nedorită.[509]

Generalul Wojiech Jaruzelski, decembrie 1979

[România] dezaprobă asistenţa militară a URSS în Afghanistan [considerând-o] un amestec extern şi de aceea consideră retragerea trupelor sovietice ca o condiţie necesară pentru găsirea unei soluţii politice.

Ceauşescu (propune) să fie redus efectivul trupelor străine staţionate pe teritoriul statelor europene şi să fie stabilite nişte termene pentru completa lor reducere. [El se opune în întregime] liniei de politică externă a URSS şi a celorlalte state membre ale Tratatului de la Varşovia.[510]

Ministerul de Externe cehoslovac, mai 1980

Uniunea Sovieticăfoloseşte toate canalele de influenţă şi dezvoltarea de relaţii în diverse domenii [pentru a combate] poziţiile speciale ale României.[511]

Oleg Rahmanin, şeful secţiei CC al PCUS pentru legătura cu partidele muncitoreşti şi comuniste din ţările socialiste, iunie 1980

Capitolul 4

Tiparul operaţiunilor ostile ale Blocului

Prima zi de decembrie a anului 1978 a marcat cea de-a saizecea aniversare a unirii Transilvaniei cu România. Era şi anul unirii Basarabiei şi Bucovinei, provincii istorice care fuseseră înglobate (în cazul Bucovinei, numai partea de nord) de către URSS. A fost, de asemenea, ocazia de a celebra a o sută aniversare a dobândirii independenţei depline a României, independenţă câştigată graţie eforturilor depuse de forţele române şi ruse, la sud de Dunăre, împotriva armatei otomane în 1877 – 1878, şi consfinţită prin tratatele semnate în 1878. Ceauşescu a ales această dată pentru a susţine un discurs în care nu

509 CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime, 25 februarie 1980, p. 4, CIA.

510 Report for the Czechoslovak Party Presidium on the PCC Meeting 27 mai 1980, PHP.

511 Note on the exchange of heads of delegations at the 11th internal China meeting 12 iunie 1980, p. 4, în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

numai că a dezvăluit public conflictul clandestin anterior, dar şi-a exprimat în mod deschis mulţumirile pentru asistenţa şi prietenia dovedite de NATO.1 Caracterul extraordinar al discursului a fost întrecut doar de viteza cu care acesta a fost îngropat aproape complet în analizele şi în istoriografia occidentală după 1978, demonstrând copleşitorul impact al măsurilor active coordonate ale sovieticilor.

După ce a amintit, în partea introductivă a discursului, de rolul important jucat de români, germani şi maghiari în unificarea statului, Ceauşescu a criticat în mod explicit actele de spionaj şi subversiune puse în practică de un stat socialist împotriva altuia, ca fiind atât blamabile din punct de vedere moral şi culpabile din perspectivă legală:

Nu putem trece cu vederea faptul că există diferenţe între diversele state socialiste. Suntem profund îngrijoraţi însă că acestea degenerează uneori în acţiuni cu adevărat grave, precum, spre exemplu, susţinerea acordată elementelor contrarevoluţionare din anumite ţări, încurajarea lor pentru a se revolta împotriva autorităţilor – acţiuni care contravin în mod flagrant concepţiei noastre revoluţionare

1 Franţa şi Marea Britanie s-au implicat atât în 1878, cât şi în 1918, în vreme ce SUA şi discursul celor Paisprezece Puncte al preşedintelui Woodrow Wilson au fost de asemenea importante pentru consolidarea teritorială a României în 1918 – 1919.

201

despre lume şi viaţă, normelor şi principiilor revoluţionare, relaţiilor dintre statele socialiste, dreptului internaţional în sine şi Cartei ONU.1

Printre „elementele contrarevoluţionare”, Ceauşescu includea în mod cert trădători precum Pacepa şi Militaru, fără a se referi însă exclusiv la ei. Serviciile de informaţii ale partenerilor „în strânsă cooperare” căutaseră modalităţi de acces şi oportunităţi pentru a recruta

elemente ale opoziţiei antiregim şi ale unei conduceri alternative încă din anii 1960. Brejnev şi conducătorii statelor loiale Moscovei din cadrul Pactului au stabilit în mod explicit acest lucru ca o prioritate în 1971, cerându-le partenerilor „în strânsă cooperare” să-şi folosească „ambasadele de acolo şi alte contacte” pentru „a-i identifica şi acum pe acei oameni din România pe care ne vom putea baza în viitor” – cei la care Brejnev se referea numindu-i „buni tovarăşi din România” – pentru a dobândi o „influenţă asupra activului de partid românesc” şi „a exercita influenţă asupra evenimentelor din interiorul ţării”.[512] Aceleaşi obiective fuseseră urmărite în mod activ sub masca unei campanii cultural-ideologice şi pe baza a ceea ce oficialii sovietici şi ai partidelor comuniste est-europene au numit de atunci „politica convenită de comun acord faţă de România”.[513]

Deşi aparent remarcabilă, dezvăluirea conflictului clandestin din interiorul Pactului, al cărui autor fusese Ceauşescu, nu era în esenţă altceva decât aceeaşi nemulţumire pe care liderii români o exprimaseră în fiecare an faţă de „amestecul în treburile partidelor” şi „înlocuirea factorilor de conducere” din exterior, încă din 1964. Mai notabil încă era faptul că Ceauşescu identificase acele „forţe progresiste” alături de care România se putea angaja în mod legitim într-o cooperare defensivă. În discursul său susţinut cu câteva zile în urmă în faţa plenului Comitetului Central, liderul PCR sublimase că România avea relaţii „bune” şi „chiar foarte bune” cu diverse state NATO nenumite – o declaraţie care contrasta puternic cu politicile publice şi cu comportamentul tuturor

512 Radio Bucureşti, 1 decembrie 1978; Moore (1978b), p.7; Andras (1978a), p. 14. Modul în care Ceauşescu a descris eforturile de a răsturna „ordinea stabilită în România“ prin „despărţirea ei de cursul actual şi aliniind-o mai îndeaproape la poziţiile sovieticilor şi ale statelor loialiste“ a fost considerat „foarte semnificativ“. Moore (1978b), p. 8.

513 Vezi, de pildă, Analysis of Romanian-Chinese Relations by the East German Embassy in Bucharest, 18 decembrie 1972, pp. 7, 9, „General Documentation“ în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia la timpul respectiv.[514]

Acum, pe 1 decembrie 1978, la aniversarea a 100 de ani de independenţă de forţele imperialiste şi a unificării şi formării statului român modern, Ceauşescu declara că Bucureştiul întreţinuse „întotdeauna” relaţii bune cu „multe” state membre ale NATO, drept care românii „nu aveau motive” să le considere o ameninţare. Dimpotrivă, aceste ţări se dovediseră aliaţi de încredere în momente cheie din istoria României. După spusele sale, Ceauşescu se simţea îndemnat „să spună deschis” că „relaţiile tradiţionale de prietenie” dintre România şi „mulţi” membri ai NATO se datorau faptului că aceştia „ne-au ajutat întotdeauna în lupta noastră împotriva dominaţiei străine”.1 Nerostită, dar clar implicită era afirmaţia că România nutrea o ostilitate tradiţională la adresa acelor centre de putere care doreau s-o domine, iar în cea mai mare parte a secolelor XIX şi XX aceste centre se aflaseră la Moscova şi Budapesta.

Cel puţin unul dintre aceste „multe” state NATO prietene s-a arătat la faţă o săptămână mai târziu, când trimisul special al preşedintelui SUA şi totodată secretarul Trezoreriei, Michael Blumenthal, a anunţat că a fost trimis „în România la solicitarea preşedintelui Carter pentru a reafirma în faţa poporului român şi a preşedintelui Ceauşescu importanţa pe care noi o acordăm independenţei României şi prieteniei româno-americane”.[515] În conformitate cu trimisul special:

Vizita pe care o fac la solicitarea preşedintelui Carter este totodată o reflectare a valorii pe care o atribuim rolului constructiv jucat de România în arena internaţională. împărtăşim cu România o adeziune comună

514 Moore (1978b), p. 8. Moore a fost unul dintre puţinii care au considerat comentariile pro- NATO ale lui Ceauşescu ca fiind „poate mai semnificative“ decât cele referitoare la complotul pus la cale de sovietici şi de ceilalţi membri ai Pactului pentru a-1 îndepărta de la putere.

515 Ibid.

la principiile de suveranitate şi independenţă naţională, egalitate, neamestec şi respect reciproc. împreună cu România, dorim să vedem consolidate aceste principii ferm prevăzute în Actul Final de la Helsinki. Aceste principii sunt fundamentale pentru existenţa unor relaţii stabile şi paşnice între statele lumii.[516]

Într-un alt editorial ce ieşea din canoanele convenţionale, oficiosul PCR afirma că practica NATO este demnă de a fi urmată de ţările Pactului de la Varşovia, subliniind că tendinţa statelor NATO „de a dezvolta o politică independentă, în conformitate cu interesul naţional”, era „inspirată din realitate”.[517]

Folosind ca exemplu statul NATO cu cea mai clară atitudiune prosovietică (la vremea respectivă), ziarul lăuda refuzul Franţei „de a accepta integrarea forţelor sale armate” şi retragerea ei din structurile alianţei militare ca dovadă „de netăgăduit” că „deciziile organizaţionale în probleme militare menite să fie impuse partenerilor din cadrul alianţei” „nu mai sunt acceptate”, fiind „respinse”. Acest lucru, continua editorialistul, era „o situaţie relativ normală” ce decurgea din „însăşi diversitatea” alianţei NATO care, „din motive întemeiate, considera autorităţile naţionale ca fiind singurele îndreptăţite să adopte decizii în aceste domenii”.1

Bătălia cu conspiraţia în Occident

Confruntaţi pe neaşteptate cu surprinzătoarele revelaţii ale lui Ceauşescu, la sfârşitul anului 1978, analiştilor occidentali le era dificil să înţeleagă ceea ce observau. În locul unei campanii continue de asmuţire a tuturor celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia împotriva României, majoritatea considerau că lovitura dură la adresa dominanţei Moscovei asupra Pactului

516 Vezi analiza REL la Moore (1978c), p. 11, şi Agerpres, 8 decembrie 1978. în mod curios, un alt analist de la REL a afirmat că, în referirile la NATO, românii „se gândeau în primul rând“ la Franţa, RFG şi la câteva ţări vest-europene mai mici, altfel spus la orice alt membru NATO cu excepţia SUA. Andras (1978b), p. 7.

517 Moore (1978c), p. 12; Scînteia, 1 decembrie 1978.

semnifica o erodare generală a controlului exercitat de URSS – vârful românesc al unui aisberg est-european. Din cauza prejudecăţii privind „opoziţia clandestină”, analiştilor din Vest le era imposibil să perceapă formarea unui bloc solidar al tuturor celorlalte state membre ale Pactului împotriva României sau probabilitatea unei campanii antiromâneşti mai dure şi mai agresive a întregului Pact.

Odată ce au decis că interesele naţionale locale vor prevala ca un progres evolutiv firesc, analiştii occidentali au devenit predispuşi să anticipeze o opoziţie cu caracter naţional din partea liderilor comunişti, chiar şi atunci când aceasta nu exista. Eroica disidenţă populară împotriva regimurilor loiale sovieticilor – precum cea manifestată de populaţie şi îndeosebi de sindicaliştii polonezi – era astfel confundată cu disidenţa regimului din România faţă de Moscova. În consecinţă, li s-a atribuit un nemeritat credit ca disidenţi „naţionali” tocmai acelor lideri „în strânsă cooperare” împotriva cărora era îndreptată disidenţa populară.[518][519]

Pe lângă prejudecăţile cognitive centrale privind România, pregnanta prejudecată culturală occidentală – şi, în primul rând, nord-americană – împotriva „obsesiei conspiraţiilor” reducea capacitatea analiştilor vestici de a percepe o conspiraţie existentă, în ciuda moştenirii profund conspirative a tradiţiei revoluţionare de stânga şi a genezei Uniunii Sovietice.[520] La nivel intelectual, le era

---

518 Ibid.

519 Tipice erau aserţiunile unui analist care îi descria pe liderii supuşi ca „nu întotdeauna atât de loialişti“ şi considera că „Ceauşescu îi punea într-o situaţie neplăcută“ fiindcă „cel puţin unii dintre ei probabil că nutresc o simpaue firească pentru atitudinea României“. Andras (14 decembrie 1978), p. 19.

520 Vezi, de pildă, David McKnight, Espionage and the Roots of the Cold War: The Conspiratorial Heritage, London, Frank Cass, 2002 şi Martin Mevius, Agents of Moscow: The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism 1941-1953, Oxford, Oxford University Press, 2005.

extrem de dificil să accepte faptul că regimurile polonez şi ungar, mai „liberale” în plan intern şi considerate „în opoziţie clandestină”, puteau fi atât de strâns aliate cu Moscova împotriva României „neliberale”, tocmai din cauza politicilor externe şi de securitate clasic liberale ale acesteia din urmă.1 Dificultatea de a înţelege această situaţie era cu atât mai mare ca urmare a simpatiei şi admiraţiei faţă de politica externă a României exprimate în mod repetat (deşi nesincer) de liderii de la Varşovia şi Budapesta în convorbirile lor particulare cu interlocutori occidentali.

Cum România se comporta într-un fel, iar măsurile active sovietice îi creionau o imagine cu totul diferită de realitate, disonanţa cognitivă dintre cele două imagini i-a adus de câteva ori pe analişti foarte aproape de esenţa reală a situaţiei. Aşa cum remarca unul dintre ei, versiunea „oficială” a reuniunii la vârf a Pactului, din 1978, conform căreia Moscova şi statele loiale ei ar fi fost „un tot armonios şi reuşit”, contrasta din toate punctele de vedere cu cea românească, potrivit căreia respectiva întrunire fusese „un rateu, dacă nu chiar un eşec”.[521] Această contradicţie frapantă, sublinia analistul în cauză, constituia „un efort greoi” al loialiştilor sovietici de a nega în faţa lumii că la reuniunea CPC de la Moscova existase un conflict şi de a prezenta în mod fals totul ca fiind „în perfectă ordine între Pactul de la Varşovia, pe de o parte, şi România, pe de alta”.[522] Un alt analist nota că „încălcarea regulii de bază a confidenţialităţii”, de care se făcuse vinovată România, cuplată cu poziţia sa diametral opusă în problema Orientului Mijlociu, „zdruncinase faţada până atunci atent păstrată a unanimităţii în cadrul Pactului de la Varşovia”, ridicând întrebarea „dacă Pactul va mai

521 Pentru atacurile poloneze la adresa României vezi, de pildă, Radio Varşovia, 28 noiembrie 1978; C.A., „Poziţia loialistă: Nu există diferenţe“, RFER, 30 noiembrie 1978, OSA, Caseta 116, dosar 4, raport 75, p. 2.

522 C.A., „Poziţia loialistă: Nu există diferenţe“, RFER, 30 noiembrie 1978, OSA, Caseta 116, dosar 4, raport 75, p. 2.

putea fi vreodată acelaşi”.[523]

Măsurile active sovietice se concentrau acum pe îngroparea cât mai adâncă a dovezilor privind atitudinea rebelă a României. Aşa cum observa un analist, „sovieticii şi aliaţii lor loiali nu au spus nimic despre cele două sublinieri semnificative făcute de Ceauşescu” – că „unele ţări comuniste nespecificate” susţineau „elemente contrarevoluţionare” în alte state comuniste, pentru a răsturna guvernele „cu care ele sunt în dezacord” şi că România păstra o „caldă şi «tradiţională» prietenie” cu mulţi membri ai NATO.[524] Ignorând cu perseverenţă elementele centrale ale unui conflict care semnala că România era gata să părăsească alianţa sovietică, partenerii „în strânsă cooperare” căutau să îndepărteze atenţia publică de la disponibilitatea acesteia de a coopera cu Occidentul.

Oficialii sovietici de la Moscova, spre exemplu, insistau în faţa presei internaţionale că ei „nu atribuie o importanţă deosebită” nesupunerii manifestate de România:

…” de fapt nu a existat niciun scandal şi nicio dezvăluire”, nimic nou sau surprinzător, fiindcă toată lumea ştie că România şi-a păstrat de ani mulţi „propriile opinii independente” în politica internaţională. Au existat dezacorduri mult mai ample între partenerii din cadrul altui Bloc, ceea ce nu a distrus „echilibrul de puteri existent”.

Unii insistă că este preferabil să ai „o Românie mai independentă” în cadrul comunităţii socialiste, decât să provoci crize mai grave sau chiar „să pierzi România complet” – un lucru pe care nimeni nu-l consideră o posibilitate serioasă.1

---

523 Moore (1978b), p. 4. CIA a raportat de asemenea că România „încălcase în mod grav confidenţialitatea în cadrul Pactului de la Varşovia“ în informarea sa zilnică pentru Casa Albă. „România: Relaţiile Pactului de la Varşovia“ în National Intelligence Daily (Cable), 29 noiembrie 1978, pp. 1-3.

524 Op. cit., p. 10.

Autorităţile sovietice au considerat-o însă mai serioasă decât au dat de înţeles occidentalilor. De fapt, întreaga raţiune a operaţiunilor lor de disuadare şi blocare era de a evita ceea ce Moscova privea acum nu doar ca posibil, ci probabil în circumstanţele potrivite. Iar blocarea altor eventuale alianţe pentru România necesita acum atenţie la maşinaţiunile Vestului *şi* Estului deopotrivă.

Spre exemplu, oficialul CC al PCUS responsabil pentru România îi informa pe reprezentanţii RSS Moldoveneşti, în iulie 1978, despre faptul că Beijingul „a încercat să-l convingă pe N. Ceauşescu să părăsească Pactul de la Varşovia şi să creeze, în contrapartidă, un fel de Pact Balcanic”, o idee pe care „China încerca insistent s-o impună” şi altor state balcanice.[525] Un an mai târziu, acelaşi oficial raporta că „în mod evident, conducerea României nu poate să nu ia în considerare faptul că importanţi factori obiectivi şi, mai presus de orice, situarea geografică a ţării şi interesul pentru dezvoltarea socio-economică limitează posibilitatea unei rupturi totale între RSR şi URSS”.[526] Această încredere era, aparent, mai mult simulată decât reală. Chiar şi în februarie 1989, oficialii sovietici continuau să creadă că retragerea României din Pactul de la Varşovia şi realinierea ei la Occident erau nu doar probabile, ci constituiau un scenariu pe care niciun alt aliat est-european nu risca să-l urmeze.1

Contracararea României pe direcţii ascunse de influenţă Est-Vest

La aniversarea din decembrie 1978, România a fost felicitată de SUA şi de majoritatea membrilor NATO, de

---

525 Milan Bekic, „What Did Actualy Happen in the Hali on the Lenin Hills?“ Vjesnik, 9 decembrie 1978; Slobodan Stankovic, „Yugoslav Daily on Ceauşescu’s Conflict with the Warsaw Pact“, RAD Background Report/269, RFER, 12 decembrie 1978, pp. 2-3.

526 Conspect of Conversations with Cde. VI. Potapov\ Head of Romania Sector of CPSU CC Section, 16 mai 1979, Document Nr. 4 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e- dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi şi Negru (2010), pp. 198-200; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 43-47.

China, de partidele „eurocomuniste” din Spania şi Italia, de liderii arabi moderaţi din Egipt şi Iordania şi de diverşi alţi lideri ai ţărilor în curs de dezvoltare.[527] Niciun mesaj de felicitare nu a fost însă trimis de aliaţii ei din Pactul de la Varşovia. Ambasadorii sovietic, maghiar şi bulgar – deci ai unor ţări care avuseseră pretenţii teritoriale de la România în perioada interbelică şi care anexaseră părţi din teritoriul ei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial – nici măcar nu au participat la ceremonii. Nu au fost primite mesaje de felicitare nici de la liderii mongol şi cubanez sau de la alte state clientelare ale Moscovei.

Interesant este faptul că nici Iugoslavia nu a trimis un mesaj de felicitare – o omisiune surprinzătoare, ţinând seama de întâlnirea dintre Ceauşescu şi Tito chiar înainte de reuniunea CPC din 1978, în urma căreia ambele părţi emiseseră declaraţii ce susţineau căile independente spre comunism. De asemenea, regimul lui Tito nu a arătat „niciun semn clar, neambiguu, de susţinere” a poziţiei adoptate de România odată ce disensiunile cu Pactului au devenit publice.[528] Dimpotrivă, presa iugoslavă a precizat că dezacordul nu era ceva nou şi că nu merita o atenţie specială, în vreme ce „neobişnuita precauţie” a Belgradului „în abordarea acestei chestiuni” sugera gradul în care Iugoslavia revenise deja în sfera de influenţă a sovieticilor.[529]

Deşi cu un declin mai lent, relaţiile dintre Iugoslavia şi România aveau aceeaşi soartă ca acelea franco-române,

---

527 Memorandum toAlexander Takovlev from the Bogomolov Commission (Mariana Syhanskaya), februarie 1989, Document Nr. 1 in Jacques Levesque, „Soviet Approaches to Eastern Europe at the Beginning of 1989“, Cold War International History Proiect Bulletin, no. 12/13 (toamna/iarna 2001), pp. 57-59.

528 Ibid.,p. 13.

529 IJesnik, 9 decembrie 1978; Stankovic (1978), pp. 1-2; Milika Sundic la Radio Zagreb, 24 noiembrie 1978 şi Risto Bajalski în Politika (Belgrad), 1 decembrie 1978; Zdenko Antic, „Yugoslav Reaction to Romania’s Defiance“, RAD Background Report/278, RFER, 21 decembrie 1978, OSA, Caseta 116, Dosar 4, Raport 7, pp. 1-2.

şi din acelaşi motiv: măsurile active sovietice concertate. În acest context, lipsa mesajelor de felicitare din partea Partidului Comunist Francez (PCF) a fost semnificativă. PCF era partener în cadrul Alianţei de Stânga, negociată de liderul socialiştilor francezi, François Mitterand. Acesta din urmă era un fervent susţinător al parteneriatului de securitate franco-sovietic, creditat deseori cu afirmaţia că drumul spre securitatea

Franţei trece pe la Moscova.1 De asemenea, Mitterand era considerat un admirator al lui Kádár şi un convertit la poziţia ungară cu privire la „caracterul injust" al Tratatului de la Trianon, care recunoscuse în mod oficial apartenenţa Transilvaniei la România.[530][531]

Opiniile lui Mitterand erau contrare politicii şi preferinţelor României în privinţa fiecăruia dintre aceste puncte. De fapt, într-un număr mare de probleme şi de crize ale Războiului Rece, Mitterand a arătat mai multă simpatie poziţiilor sovietice, comparativ cu Ceauşescu. Această situaţie neobişnuită a fost surprinzătoare mai cu seamă în timpul invaziei în Cehoslovacia (pe care Mitterand nu a condamnat-o), cu privire la eurocomunism (aici liderul francez concurând cu cel român pentru influenţă) şi în cursul invaziei sovietice în Afghanistan (de asemenea necondamnată de Mitterand).[532]

În cel mai bun caz, în conturarea politicii sale faţă de România, Mitterand a fost rău slujit de forţele şi de

530 Mitterand este creditat cu introducerea frazei „drumul către securitatea franceză trece pe la Moscova", în platforma Partidului Socialist. Pierre Hasner, „The View from Paris", în Lincoln Gordon, editor, Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe, Washington, Brookings, 1987, pp. 199-200.

531 Gough (2006), p. 197.

532 Poziţia de frunte a relaţiei franco-sovietice a avut, aparent, un rol şi în faptul că l-a convins pe Mitterand să se afirme ca unicul lider occidental care a recunoscut guvernarea de scurtă durată proclamată de complotiştii sovietici de orientare dură în tentativa de lovitură de stat din august 1991, împotriva lui Mihail Gorbaciov. Administraţia preşedintelui Ion Iliescu s-a aflat printre primele care au condamnat tentativa de puci.

personalităţile din jurul lui. PCF a urmat cu obedienţă linia dictată de Moscova, în vreme ce confidentul său din cadrul Partidului Socialist pe care îl conducea a fost identificat mai târziu ca agent sovietic.[533] Comuniştii francezi au dus o campanie de propagandă în cadrul căreia înfăţişau cu insistenţă regimul politic al lui János Kádár ca fiind o democraţie liberală.[534] Pe lângă faptul că a beneficiat de partea leului din sprijinul financiar sovietic oferit în cadrul „Fondului Moscova”, administrat de Federaţia Mondială a Sindicatelor, organizaţie-paravan a sovieticilor, condusă de maghiari, PCF a primit şi „daruri” sub forma ţiţeiului sovietic, pe care l-a revândut apoi – ca o altă metodă de disimulare a dependenţei sale financiare de Moscova.[535]

Conştient sau nu de acest lucru, Mitterand a beneficiat de o susţinere masivă graţie măsurilor active ale KGB (fie că a ştiut despre ele, fie că nu), în cursul campaniei sale pentru alegerile prezidenţiale din 1974, soldate cu un eşec la limită.1 La scurt timp după alegerea sa ca preşedinte al Franţei în 1981, în cursul unei campanii în care din nou a beneficiat de ajutorul acordat de măsurile active ale KGB, Mitterand a transformat Franţa în ţara occidentală cu cea mai profundă ostilitate

---

533 Vezi, de pildă, Le Monde, 15 septembrie 1999; Charles Bremner, „Top French Socialist Named as KGB Spy“, Times (London), 16 septembrie 1999; J. „Paris Shrugs Off Claims of KGB Hand on Its Shoulder“, Times, 15 septembrie 1999; F. O. McAllister, „A Real Le Carre“, Times, 20 septembrie 1999; Vicent Jauvert, „Le KGB en France: Révélations sur la supertaupe des Soviétiques à Paris“, Le Nouvel Observateur, 23 septembrie 1999.

534 Kevin Devlin, „French Communist Picture of ‘Liberal’ Hungary“, RFER, 5 octombrie 1973, OSA, Box 35, Folder 4, Report 296, pp. 1-4. Vezi şi Serge Leyrac, „Hongrie: Débats et experiences“, L’Humanité, 2 şi 3 octombrie 1973.

535 Morten Thing, „The Communists’ Capital“, Arbejderhistorie, no. 3, 1995. Vezi şi Communist History Network Newsletter, aprilie 1998. CIA raporta că Moscova „le oferise comuniştilor francezi aproape 400 000 de tone de ţiţei la preţ scăzut pentru a fi vândute cu profit“ atât în 1981, cât şi în 1982. Soviet Relations with Non-Ruling Parties (1983), p. 29, CIA.

faţă de România.[536] Brejnev l-a aşezat în mod ostentativ pe liderul PCF, Georges Marchais, înaintea lui Ceauşescu la plenara Comitetului Central al PCUS din 1981.[537] Atunci, într-un afront fără precedent la adresa unui membru al Pactului de la Varşovia, Brejnev l-a desemnat pe liderul francez imediat după şefii de stat ai partenerilor „în strâns cooperare”, şi înaintea lui Ceauşescu, în şirul celor care urmau să ia cuvântul.[538]

Moscova a ştiut să exploateze această relaţie specială a Moscovei cu Franţa, împotriva României şi a politicilor sale independente. Ungaria avea Franţa ca ţintă a operaţiunilor de influenţă încă de la mijlocul anilor 1960, încercând să „beneficieze de pe urma conflictului lui de Gaulle cu americanii” şi să folosească disponibilitatea conducerii franceze „pentru o cooperare politică limitată” cu statele socialiste „în avantajul nostru” şi al PCF, dat fiind că „asemenea contacte sunt utile şi din perspectiva Partidului Comunist Francez”.[539] Budapesta dorea să se afirme ca „reprezentantă a intereselor franceze” prin obstrucţionarea relaţiilor oficiale între CEE şi CAER în anii 1970.1 Bucureştiul a preferat o abordare contrară, urmărind şi susţinând relaţii oficiale directe între CAER şi CEE, dar şi libertatea fiecărui membru al CAER de a stabili

536 Andrew şi Mitrokhin (2000), pp. 396, 611-612, 616-617.

537 PCF era renumit pentru supunerea oarbă în faţa Moscovei, cu două fugitive excepţii - în timpul crizei cehoslovace din 1968 şi în 1976, în cursul unei aparente încercări de a obţine conducerea mişcării eurocomuniste. Vezi, de pildă, Research Study: Soviet Poluy and European Communism (PR 76-10069), Officer of Political Research, 1 octombrie 1976 (declasificat 18 noiembrie 1999), pp. 22-25, CIA.

538 The Impact of Soviet Political Succession on Moscow’s Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment (SOV 83-20), Biroul pentru Analize Sovietice coordonat cu NIC, 1 iunie 1983 (declasificat 29 ianuarie 2001), p. 5, CIA.

539 Raport către membrii guvernului si ai Biroului Politic al PSMU asupra întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia, 19-20 ianuarie 1965, PHP.

relaţii proprii cu CEE.[540][541]

La sfârşitul deceniului 1970, România era ţinta atacurilor moscovite fiindcă refuza să accepte interpretările sovietice conform cărora „legăturile separate ale RSR cu «Piaţa Comună» au adus prejudicii intereselor comune ale statelor membre CAER”.[542] Autorităţile de la Bucureşti au contraatacat cu discuţii publice referitoare la faptul că „organizaţia CAER a fost

---

540 Vezi, de pildă, Minută a întrunirii Biroului Politic al PSMU referitor la reuniunea CPC din ianuarie 1972, PHP Discuţia despre susţinerea PCF în încercarea de a bloca recunoaşterea CEE de către CAER a fost condusă în principal de Jânos Kâdâr, ministrul de externe Jânos Péter (identificat de SUA ca agent sovietic încă de la mijlocul anilor 1950) şi Rezso Nyers. In conformitate cu Kâdâr, CEE era „o întreprindere capitalistă, imperialistă, de tip monopol“, îndreptată „în primul rând împotriva lumii socialiste“. CAER, „prin urmare“, nu trebuie să recunoască Piaţa Comună; ponderea sa politică nu va face decât să crească... „Nu vreau să spun de ce şi cum, dar partidul (comunist) francez afirmă că, în cazul în care Comecon (CAER) ar recunoaşte în acest moment Piaţa Comună, acest lucru le-ar complica lor lupta politică“. Nyers a adăugat: „Ne aflăm în postura de a reprezenta poziţia franceză“.

541 In conformitate cu Kâdâr, Ceauşescu „a spus că dacă nu putem ajunge la un consens, România îşi va reglementa relaţiile cu CEE“ separat, „că dacă nu putem ajunge la un consens într-un anumit răstimp, ei îşi vor reglementa singuri relaţiile“. Ibid. Vezi şi Henry Schaefer, „The Eastern Reassessment of the EEC“, East-West/3, 4 mai 1972, OSA, Box 98, Folder 5, Report 114, pp. 16-17; Vjesnik u. Srijedu (Zagreb), 22 martie 1972; Slobodan Stankovic, „Zagreb Weekly Claims Russians in Bucharest Protested Rumanian Relations with Common Market“, Yugoslav Background Report/1349, RFER, 23 martie 1972; C.G. Stroem în Deutsche ^eitung/Chnst und Welt, 31 martie 1972; Report on the Meeting and Statement of the East German Politburo, 25-26 noiembrie 1976, şi Summary of Speeches by Communist Party Leaders Qănos Kâdâr, Edward Gierek, Erick Honecker, Todor ^hivkov, and Mcolae Ceausescu, 25 noiembrie 1978, PHP Preocuparea KGB pentru o astfel de evoluţie este reflectată în Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, Comrade Kriuchkov's Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations, 1975- 1985, Stanford, Stanford University Press, 1993, pp. 140, 142, 146-147, 155-158, 161-162. Fe lângă îngrijorarea privind relaţiile dintre România şi CEE (p. 162), KGB era neliniştit de o alianţă NATO-Europa care să includă şi Franţa (p. 162).

542 Conversations with Cde. VI. Potapov, Chief of Romanian Sector of

creată în interesul URSS şi că toate organele sale funcţionează urmărind interesele sovietice, Uniunea Sovietică intervenind prin intermediul CAER în treburile interne ale României”.[543]

România abordată dintr-un alt unghi în discuţiile lor interne, partenerii „în strânsă cooperare” încetaseră de mult să se mai refere la PCR şi la statul român numindu-le „frăţeşti”. Acum, la sfârşitul anului 1978, PCR era oficial separat de restul Blocului sovietic, iar relaţiile cu el fuseseră reconsiderate de Kremlin, de la o problemă internă a Blocului devenind o chestiune de politică externă.1 În acest sens, şeful Secţiei CC pentru legăturile cu partidele socialiste aflate la conducere, Oleg Rahmanin, a fost înlocuit ca principală persoană de contact între sovietici şi România cu Andrei Gromîko, membru al Biroului Politic şi ministru al afacerilor externe, „un nou-venit în domeniul contactelor de partid la nivel înalt”.[544] Dacă de aproape un deceniu România fusese în secret calificată de serviciile de informaţii ale Pactului de la Varşovia ca ţintă ostilă, alături de adversarii din NATO şi de inamicii socialişti, acum relaţiile de tip ostil erau consacrate oficial la nivel de partid.

Mai explicit (şi mai secret), şeful Direcţiei întâi a KGB a primit ordinul de a transfera responsabilitatea pentru România de la Departamentul 11 la Departamentul 5 din subordinea sa. Departamentul 11 răspundea de legătura cu serviciile de securitate ale ţărilor socialiste, în vreme ce Departamentul 5 avea ca misiune pregătirea operaţiunilor împotriva statelor NATO – Belgia, Franţa,

---

CPSU CC Section, 27 octombrie
Document Nr. 3 in Watts (2012a). Vezi şi Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

543 Conspect of Conversations with Cde. VI. Potapov, Head of Romania Sector of CPSU CC Section, 16 mai
Document Nr. 4 în Watts (2012a). Vezi şi Negru (2010), pp. 198-200; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 43-47.

544 The Impact of Soviet Political Succession on Moscow’s Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment (1983), p. 7.

Grecia, Italia, Luxemburg, Olanda şi Spania, recent admisă în Alianţa Nord-Atlantică (plus Iugoslavia şi Albania).[545]

Remarcabil la acest transfer era faptul că Departamentul 11 al KGB nu opera în mod normal împotriva statelor aflate în raza sa de acţiune, ci coordona operaţiuni, împreună cu serviciile lor, împotriva unor terţe ţinte (şi, mai rar, împotriva unor ţinte din interiorul ţărilor respective, aşa cum au fost cooperarea KGB-AVH din 1956, KGB-SB şi KGB-WSW în 1980 – 1981 etc.). Pe de altă parte, toate statele incluse în domeniul de activitate al Departamentului 5 şi serviciile lor erau ţinta operaţiunilor ostile ale KGB.[546]

În rapoartele sale interne, serviciile de informaţii sovietice considerau că România era, în anii 1970, dacă nu o parte componentă a „principalului adversar”, cel puţin în strânsă legătură cu el.[547] Această categorisire s-a păstrat neschimbată până la finalul anilor 1980. Chiar şi în noiembrie 1989, KGB grupa „organele speciale” din România alături de SUA, RFG şi Israel, ca parte a „serviciilor speciale ale adversarului”.1

---

545 Andrew şi Mitrokhin (2005), p. 500. Ca urmare a strânselor sale legături cu SUA, RFG, China, Egipt şi Israel, România era totodată în vizorul Departamentelor 1, 4, 6, 8 şi 18 (dar şi cu 11) ale Direcţiei întâi a KGB.

546 China era plasată, oarecum ambiguu, în Departamentul 6 (Asia), care includea uneori Vietnamul şi Coreea de Nord, ambele protejate ale Moscovei.

547 Vezi, de pildă, Comitetul Central al PCM către Comitetul Central al PCUS, nr. 21 Os, Secret, 3 iulie 1972 (Chişinău), Informare privitoare la nouafalsificare a relaţiilor ruso-române fi sovieto- române în publicaţiile din Republica Socialistă România, 26 mai 1976 (Chişinău), Document 11; şi Informare privitoare la activitatea Grupului de Radio-interceptare al Comitetului de Stat pentru Radio si Televiziune din RSSMoldovenească, 3 decembrie 1979 (Chişinău), Document 15 în Watts (212b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_ Romanian_Interkit_0.pdf. Vezi şi AOSPRM, fond. 51, inv. 33, dosar 82, filele 1-4 şi dosar 7, filele 2-4; inv. 40, dos. 24, f. 98-109; şi Documentele 8, 23, 68 în Negru şi Negru (2010), pp. 51-53,91-98 şi 206-208.

Măsurile andromâneşti au cunoscut o considerabilă revigorare în 1978, odată cu constituirea noului Departament pentru Informaţii Internaţionale din cadrul Comitetului Central al PCUS, cunoscut în plan intern ca Departamentul pentru Propagandă Politică în Străinătate (DPPS) şi uneori numit Departamentul pentru Contrapropagandă, la conducerea căruia se aflau Leonid Zamiatin şi adjunctul său, Valentin Falin. Cu câţiva ani înainte, în urma unei decizii adoptate de CC al PCUS în octombrie 1975, intitulate „Despre măsurile suplimentare în domeniul activităţii ideologice în legătură cu intensificarea propagandei naţionaliste româneşti care afectează interesele URSS”, Zamiatin aprobase crearea unui nou post de „editor special pentru informaţiile destinate străinătăţii”, menit „să combată anumite tendinţe ale propagandei româneşti”.[548][549]

În paralel cu inaugurarea noului departament, Brejnev i-a permis lui Andropov să dea mai mult frâu liber KGB-ului. Interdicţia de recrutare a membrilor de pardd şi a ziariştilor de la *Pravda* (oficiosul PCUS) pentru KGB, care

---

548 Implementarea măsurilorprivind decizia Colegiului KGB al URSS din 5 septembrie 1989 „Despre sarcinile organelor de securitate a statului din URSS referitor la apărarea regimului constituţional sovietic“, Secret, 28 noiembnrie 1989 (Chişinău), în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/ default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf. Vezi şi Arhiva Serviciului de Informaţii şi Securitate a Republicii Moldova (ASISRM), inventar 8169, filele 157-161; Document 106 în Negru şi Negru (2010), pp. 328-332. Vezi şi Decizia Colegiului KGB al RSS Moldoveneşti, Despre situaţia implementării de Secţia 5 a KGB din RSSM a deciziilor KGB al URSS din 26 iunie 1986, „Cu privire la participarea organelor securităţii de stat la aplicarea directivelor celui de-al XXVII-lea Congres referitor la intensificarea activităţii de educaţie ideologică“, Secret, 24 iulie 1987 (Chişinău), Document 26 în Watts (2012b), ASISRM, inv. 7502, dos. 6, f. 76-80; Document 101 în Negru şi Negru (2010), pp. 307-310.

549 Decizia PCUS din 15 octombrie 1975, Document 9 în Watts (2012b), http://www. wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_ Interkit_0.pdf.

era în vigoare de pe vremea lui Beria, fusese acum ridicată.[550] Graniţele dintre Departamentul Internaţional, DPPS şi KGB deveniseră extrem de permeabile. Pe lângă faptul că membrii tuturor celor trei instituţii erau „staţionaţi în străinătate sub acoperire diplomatică în ambasadele sovietice”, reprezentanţii fiecăreia erau uneori expluzaţi din ţările în care fuseseră trimişi, pentru activităţi de spionaj.1

În timp ce era recategorisită în mod oficial ca inamic al Blocului sovietic, România îşi pierdea statutul de regim marxist-leninist autentic în cadrul Pactului, devenind piaza-rea a ideologilor de stânga de pretutindeni. Decizia se afla de mult în pregătire, dat fiind că acuzaţiile că România ar „denatura principiile leniniste”, ar nega „internaţionalismul proletar” şi ar submina marxism-leninismul se regăseau în rapoartele de informaţii ale Pactului şi în consultările INTERKIT de peste un deceniu.[551] Mişcarea amintea în mod bizar de modul în care Engels îi caracteriza pe români, ca fiind „un popor inerent contrarevoluţionar”, a cărui existenţă însăşi constituia un obstacol în calea mişcării revoluţionare – o caracterizare pe care Lenin şi Stalin, deopotrivă, o consideraseră veridică.[552]

---

550 Vezi declaraţia consilierului pe teme de politică externă al lui Gorbaciov şi fost adjunct al Departamentului Internaţional, Aleksandr Yakovlev în Izvestia, 12 februarie 1992; „Appendix: Recent Revelations About Soviet Active Measures“ în USLA (1992). După Yakovlev, degradarea sistemică din perioada lui Brejnev şi apoi Andropov a permis „ascensiunea treptată a KGB în detrimentul partidului“. Olav Njolstad, The Last Decade of the Cold War: From Conflict Escalation to Conflict Transformation, London, Routledge, 2004, p. 143. Yakovlev, unul dintre principalii apologeţi oficiali ai Pactului Ribbentrop-Molotov în anii 1980, a contrazis în mod repetat afirmaţiile românilor că politica de conciliere cu Hider nu s-a justificat şi nu a adus nimănui niciun folos.

551 Soviet Relations with Non-Ruling Communist Parties (1983), p. 29, CIA; „Appendix: Recent Revelations About Soviet Active Measures“ în USLA (1992). Spre exemplu, adjunctul DPPS Nikolai Cetverikov a fost expulzat din Franţa pentru activităţi de spionaj.

552 Friedrich Engels, Neue Rheinische Zeitung, 15 februarie 1849; Iosif

În mod ironic, una dintre temele măsurilor active diseminate în Vest care a înregistrat un succes deosebit a fost aceea a presupusului dogmatism ideologic al lui Ceauşescu şi a „ortodoxiei” sale comuniste, care friza chiar stalinismul. La zeci de ani după căderea comunismului, unii analişti vor continua să insiste asupra inexistentei „ortodoxii comuniste” a României şi asupra regimului său „stalinist”.[553] în realitate, regimul comunist din România fusese excomunicat de „Biserica” de la Kremlin pentru apostazia sa ideologică.

Aşa cum subliniaseră serviciile de informaţii est-germane încă de la sfârşitul anilor 1960, România recunoştea doar două principii ale teoriei marxist-leniniste în politica sa internă – dictatura proletariatului (de fapt, dictatura partidului) şi proprietatea muncitorească a mijloacelor de producţie (proprietate de stat).[554] Reflectând consensul participanţilor la întrunirea INTERKIT din decembrie 1978 care a avut loc la Havana, Fidel Castro îi explica şefului Departamentului International din RDG, Hermann Axen, că el personal „nu şi-a făcut niciodată iluzii” cu privire la presupusa aderare a lui Ceauşesecu la marxism-leninism şi că, din acest motiv, îi retrăsese de multă vreme „pe toţi studenţii cubanezi din România”, pentru a nu fi contaminaţi de deviaţionismul românesc.1

De fapt, termenul „românizare” folosit la consiliile Pactului la care nu participa România se referea nu la vreo politică de şovinism etnic, ci la erezia ideologică a Bucureştiului. Aşa cum raportau autorităţile sovietice în mai 1979:

Este de aşteptat ca la cel de-al XII-lea Congres al PCR, care va avea loc în toamna acestui an, să fie revizuite

---

Stalin, Foundations of Leninism, voi. 6, The National Queslion, New York, International Publishers, 1932, p. 77.

553 Vezi, de pildă, Vladimir Tismăneanu, Stalinism for All Seasons, Berkeley, University of California Press, 2003.

554 Situaţia Republicii Socialiste România şi influenţa imperialistă asupra acestei ţări, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1 -38.

o serie de teze marxiste, sub forma unei „românizări”. [Şeful] comisiei alcătuite pentru redactarea propunerilor referitoare la acest aspect... s-a declarat pentru „de-dogmatizarea” marxismului, pentru „eliberarea” sa, în mod disimulat, de tezele depăşite ale marxismului clasic. El a ridicat problema extinderii revoluţiei tehnico-ştiinţifice asupra domeniului ştiinţelor sociale şi a fundamentării ideii de „marxism modern”, legat, în mod mascat, de „marxismul clasic”, eliberat însă de „dogmele depăşite”.[555][556]

În realitate, dacă exista o trăsătură marcantă a abordării româneşti a marxism-leninismului, aceasta era atacul direct la adresa lui Lenin – deseori folosindu-l pe Marx – şi împotriva „dogmatismului”. Zeci de articole şi cărţi au fost scrise în cadrul acestei campanii de la sfârşitul anilor 1970 şi începutul deceniului următor.[557]

---

555 A zecea întrunire LNTERKIT, înregistrarea întâlnirii cu Fidel Castro, 14 decembrie 1978 (telegramă din Havana semnată „Langer/Mahlow“ pentru tovarăşii Honecker şi Axen), p. 3, PHP. La aceeaşi întrunire, secretarii şi adjuncţii Departamentului Internaţional au discutat despre „abordarea diferenţiată“ folosită de China pentru „a crea o grupare politică separată în interiorul sistemului socialist“, bazată pe „tendinţe naţionaliste“, şi despre rolul central al Bucureştiului în acest sens. Conspiratorii INTERKIT au adoptat în unanimitate recomandarea RDG „de a dezvălui influenţa pe care Beijingul o exercită asupra politicii României“ (şi asupra politicii Iugoslaviei şi Coreei de Nord) şi „de a exploata în mod activ contradicţiile existente între conducerea Chinei şi conducerile acestor ţări“, în vreme ce sovieticii au susţinut că acţiunile românilor în Balcani necesitau „o rezistenţă concretă din partea statelor frăţeşti şi a organelor lor colective, schimbul de informaţii şi coordonarea operaţiunilor“. A zecea întrunire LNTERKIT, Raport la a zecea ediţie a deliberărilor interne ale delegaţiilor Departamentului Internaţional asupra Chinei, 11 decembrie 1978, pp. 4, 6, PHP; Politica conducerii chineze după al XlX-lea Congres al PC Chinez (Politika kitaiskovo Rukovodstva posli XI Syezd a KPK), Havana, decembrie 1978, pp. 15-16. Nuenlist şi Locher (2004), PHP

556 Informare (către secretarii CC al PCM) cu privire la întâlnirea si discuţiile dintre LI. Brejnev ţi N. Ceausescu pe 1 august 1979 în Crimeea, 20 august 1979, Document nr. 5 în Negru, nr. 3-4 (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85.

557 Vezi, de pildă, raportul ambasadei sovietice la Bucureşti, de la

La sfârşitul anilor 1970, serviciile de informaţii sovietice şi cele ale partenerilor loiali acordau atenţie în mod egal percepţiilor occidentale asupra sfidării româneşti şi sfidării în sine. Acest lucru sugera o mutare a războiului clandestin pe câmpuri de bătălie virtuale, dominate facil de aparatul măsurilor active sovietice, şi coincidea cu instrucţiunile prin care Andropov acorda o pondere mai mare şi un accent sporit operaţiunilor de tip măsuri active puse în practică de toate unităţile KGB.1

În conformitate cu Stasi, poziţiile adoptate de Bucureşti în cursul şi după întrunirea CPC de la Moscova, în 1978, au fost interpretate de „cercurile politice din SUA şi RFG” ca reprezentând „începutul unei noi ere în istoria sistemului socialist de alianţe”.[558] Concomitent, subliniau serviciile de informaţii est-germane, lipsa de unitate şi nehotărârea în reacţii ale occidentalilor făceau ca România să fie vulnerabilă, iar dilema ei privind securitatea să rămână nerezolvată. Autorităţile de la Washington şi Bonn erau „nesigure” dacă sfidarea făţişă a României „va avea succes pe termen lung”, fiind totodată incapabile „să susţină eficient România, fiindcă nu există o poziţie occidentală bine definită în această problemă” – o situaţie complicată de lipsa unui consens occidental cu privire la modul de interpretare a considerabilei discrepanţe dintre politica externă independentă a României, economia ei nesănătoasă şi crescândele sale tensiuni etnice combinate cu represiunea internă.[559]

Conducerea României a recunoscut după întrunirea CPC din 1978 că una dintre marile sale vulnerabilităţi era

---

sfârşitul anului 1980. Despre unele aspecte ale vieţii politice interne în RSR (Informaţii din materialele de presă româneşti), Moscova, 26 decembrie 1980, nr. 1049, Secret; Document 35 în Negru şi Negru (2010), pp. 130-137; AOSPRM, fond 51, inv. 56, dosar 7, filele 28-38.

558 Vezi, de pildă, Vasili Mitrokhin, „The KGB in Afghanistan“, Document de lucru Nr. 40, prezentat şi redactat de Christian E Ostermann şi Odd Arne Westad, Washington D.C., februarie 2002, CWIHP

559 Ibid.

cea de ordin economic. Încă de la mijlocul anilor 1970, oficialii americani familiarizaţi cu cooperarea româno-americană marcaseră „problemele economice ale României” şi presiunile economice aplicate de sovietici ca fiind puncte ce necesitau o atenţie specială. Acesta era unul dintre domeniile de posibilă asistenţă care comportau cel mai redus risc de a provoca o confruntare cu Moscova.

Din păcate, dimamica complexă a politicii de partid interne şi a celei privind forţa de muncă şi emigraţia, care contura politica generală a SUA faţă de ţările din Europa de Est afectaseră în mod repetat eforturile de consolidare firească a relaţiilor economice româno-americane. Astfel, deşi posibilitatea de acordare a statutului naţiunii celei mai favorizate a apărut iniţial la începutul deceniului 1960, la câţiva ani după ce Polonia îl primise cu titlu permanent, Washingtonul l-a oferit în sfârşit României abia în 1974. În mod similar, achiziţiile directe de echipamente industriale din SUA, care ar fi intensificat contactele economice, erau în mod repetat descurajate de birocraţia de la Washington şi de organizaţiile sindicale (spre exemplu, referitor la o fabrică de cauciuc pentru anvelope auto, la modernizarea industriei petroliere, la producţia de energie nucleară), cu toate că tehnologii similare erau deja disponibile în statele europene. Preşedintele Carter încercase să susţină România din acest punct de vedere, prin intermediul ofertei americane de a ajuta ţara să treacă la economia de piaţă în aprilie 1978.

Aşa cum recunoşteau Departamentul de Stat şi Consiliul pentru Securitate Naţională la mijlocul anilor 1970, cu „cel mai redus venit pe cap de locuitor din Europa de Est (excluzând Albania), performanţele economice relativ scăzute ale României puteau deveni un factor destabilizator pentru Ceauşescu”.1 Mai exact, nota CIA la sfârşitul lui noiembrie 1978, „URSS îşi putea restricţiona, aşa cum mai făcuse în trecut, exporturile de minereu de fier şi cărbune cocsificabil – principalele două importuri româneşti din Uniunea Sovietică – şi putea

totodată să întârzie sau să anuleze livrările de gaze naturale către România prin recent finalizatul gazoduct Orenburg”.[560] Aparent, date fiind dificultăţile evidente în consolidarea relaţiei economice directe, Washingtonul dorea să aducă România în cadrul Comunităţii Economice Europene. La mijlocul anului 1979, Stasi comunica ştirea alarmantă că România beneficia de sprijin occidental în eforturile sale de a stabili „cu CEE o legătură mai strânsă decât cea cu CAER” şi că „cercurile politico-economice” din SUA şi Israel plănuiau „să faciliteze pătrunderea României şi Iugoslaviei în CEE, pentru a diminua influenţa economică a Uniunii Sovietice asupra acestor două ţări”.[561]

Stasi raporta, de asemenea, două succese semnificative ale campaniei de măsuri active. Cercurile politice occidentale erau tot mai predispuse să se îndoiască de faptul că „presiunea exercitată de URSS” asupra României o va împinge „spre o poziţie critică” (o idee promovată de unii diplomaţi români, care contrazicea avertismentele oficialilor de la Bucureşti).[562] În conformitate cu serviciile de informaţii din RDG, „cercurile din conducerea NATO” erau tot mai convinse că opoziţia României nu stârnea preocupări la Moscova, dat fiind că „nu cauzase o slăbire decisivă a Organizaţiei Tratatului de la Varşovia”.[563]

Reinterpretarea Pachetului III ca o armă antiromănească

În mod ironic, principiul „liberului schimb” prevăzut în Pachetul III de măsuri al Acordului de la Helsinki, pe care partenerii „în strânsă cooperare” l-au atacat atât de

---

560 Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President’s Deputy Assistant for National Securiţy Affairs (Scowcroft) (1975), Volumul E-15, Foreign Relations, 1969-1976.

561 Informare privind măsurile politico-economice ale RS România şi relaţiile sale cu Israelul, 9 iulie 1979, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 274; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 339.

562 BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 338.

563 Ibid.

vocal şi de asiduu, ca fiind un paravan al „amestecului occidental în treburile lor interne”, a fost folosit de ei concomitent pentru a le facilita eforturile de pătrundere şi de recrutare în România. În loc să susţină principiul „liberului schimb” pentru a îmbunătăţi contactele Est-Vest – scopul Pachetului III – partenerii „în strânsă cooperare” au insistat asupra lui pentru a facilita permeabilitatea frontierelor române în cadrul grupului socialist, denaturând în mod grosier caracterul regimului de frontieră al României cu vecinii ei, în contactele cu interlocutorii occidentali. Loialiştii Blocului au deturnat astfel agenda cu caracter de liberalizare a Occidentului, în scopuri cu totul diferite, faţă de „aliatul” lor rebel.

Acest lucru a creat o serie de paradoxuri. Regimul comunist de la Budapesta, spre exemplu, a criticat Pachetul III fiindcă ar fi oferit o scuză pentru „amestecul occidental în treburile interne ale Ungariei şi URSS-ului”, susţinând însă concomitent că acelaşi Pachet III ar impune Budapestei obligaţia de a se implica în existenţa minorităţilor de etnici maghiari în statele vecine (mai cu seamă România).1 În vreme ce amestecul occidental în afacerile Ungariei era deplâns ca „interferenţă”, implicarea statului maghiar în afacerile României era agreată ca o „obligaţie umanitară”.

Într-un al doilea paradox, faptul că România îşi păstra calitatea de membru al oficial „frăţescului” Pact de la Varşovia conferea mai multă credibilitate modului în care Ungaria îşi descria în faţa Occidentului eforturile privind ţara vecină, ca având în primul rând un caracter umanitar – ca un aspect al „liberalizării”, nu ca o tactică aprobată de Moscova într-o confruntare fundamental mai ostilă şi care amintea mai pregnant de controlul sovietic, decât de drepturile umane. Astfel, Budapesta s-a putut prevala de măsurile agreate în Pachetul III al Acordului de la Helsinki atât pentru a discredita România, cât şi pentru a-şi atrage susţinerea şi influenţa occidentală, în încercarea de a determina Bucureştiul să accepte un acces

mai larg al Ungariei (şi al URSS) în interiorul României, din motive deopotrivă „sacre” şi „profane”.

Nu mai puţin paradoxal a fost faptul că România şi-a exprimat o mult mai slabă îngrijorare, comparativ cu Ungaria, privind interferenţele occidentale permise de Pachetul III. Bucureştiul a evitat chiar să se refere la unul dintre principalele sale principii politice – „neamestecul în treburile interne” – timp de peste un deceniu de la adoptarea conceptului de „liber schimb”, în cadrul discuţiilor de la Helsinki, în prima parte a anilor 1970, până spre mijlocul deceniului următor – exact perioada în care ceilalţi membri ai Pactului deveniseră atât de încântaţi de acest principiu, încât îl menţionau în aproape fiece discuţie publică pe tema Acordului de la Helsinki şi a Pachetului III. De fapt, România a demonstrat constant, înainte de mijlocul anilor 1980, o mai profundă preocupare privind contactele extinse şi „liberul schimb” cu aliaţii săi din cadrul Pactului, faţă de care manifesta o vădită reţinere, decât cu Occidentul.1

La fel de paradoxale au fost modul în care Budapesta s-a folosit de „liberul schimb” şi ezitarea României în a se angaja în activităţi de „liber schimb” cu Ungaria, în ciuda regimului românesc relativ liberal (în cadrul Blocului sovietic), caracterizat de neimpunerea vizelor la traversarea graniţelor cu Ungaria şi Bulgaria (plus Iugoslavia). Pe de altă parte, şi convenabil pentru ea, Budapesta a ignorat faptul că Uniunea Sovietică nu accepta traficul transfrontalier între România şi RSS Moldovenească (respectiv România şi RSS Ucraineană), cu excepţia grupurilor organizate de turişti. Moscova a refuzat să „permită tranzitul transfrontalier fără necesitatea de a obţine viză pentru persoanele care locuiesc în zona graniţei”, în ciuda a ceea ce oficialii sovietici numeau solicitări „insistente” primite din partea

autorităţilor române.[564][565]

Pe lângă tentativele de a convinge Moscova să permite niveluri modice de interacţiune între România şi RSS Moldovenească, Bucureştiul a încercat de asemenea să atenueze campania prin care Ungaria acuza grave încălcări ale drepturilor minorităţii maghiare din Transilvania, extinzând contactele cu ţara vecină în 1977 şi chiar convenind deschiderea reciprocă de consulate la Cluj şi Debrecen. La momentul respectiv, URSS restricţionase drastic, de aproape două decenii, contactele româneşti cu populaţia din RSS Moldovenească, restricţionare care avea să fie dusă chiar mai departe în anii următori. Deşi România a permis reprezentarea oficială a Ungariei pe teritoriul său, Bucureştiului i-a fost refuzată deschiderea unui centru cultural sau a unui birou de reprezentare de orice tip pe teritoriul republicii sovietice, inclusiv posibilitatea vizitelor transfrontalière fără viză între membrii aceloraşi familii.[566] Iniţiativa românească a fost imediat „întoarsă” în cadrul măsurilor active ale Pactului ca rezultat al presiunilor sovietice şi al insistenţelor maghiare, creditul pentru ea fiind atribuit în mod eronat şi creând impresia că Bucureştiul ar evita chestiunea şi ar fi susceptibil la presiuni din partea Moscovei (şi a Budapestei) în problemele „umanitare”.

După 1989, în contextul unor acuzaţii similare de

---

564 Vezi şi Charles Andras „East-West Co-Operation and Ideological Conflict: Soviet Bloc Reactions to the Freer Flow of Peoples, Ideas, and Information“, East-West/11, RFER, 5 septembrie 1973, p. 51; Scînteia, 18 mai 1973\Agerpres în engleză, 4 iulie 1973.

565 Vezi, de pildă, întâlniri fi negocieri între LI. Brejnev si N Ceausescu în Crimeea, pe 5 august 1977\ consemnate de VI. Potapov, şeful Secţiei pentru România a CC al PCUS> 17 august 1977. Document nr. 1 în Negru (2010), pp. 182-187; Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Moldova: AOSPRM, fond 51, inv. 44, dosar 13, filele 126-135.

566 Contrastul cu înlesnirile pentru păstrarea legăturilor şi comunicării cu ungurii de dincolo de Carpaţi din RSS Ucraineană, concentraţi în zona Ujhorod, era considerabil, deoarece comunităţilor de români din aceeaşi regiune a RSS Ucraineene nu le era permis să aibă asemenea facilităţi.

reprimări ale minorităţilor etnice, Bucureştiul a insistat pentru deschiderea unui consulat american la

Cluj, pentru a permite observaţiile directe şi nepartizane. Inaugurarea consulatului a dus la dezavuarea falselor acuzaţii de genocid şi de reprimare.1

În timpul Războiului Rece însă, nici Budapesta şi nici Moscova nu erau interesate de o evaluare obiectivă a modului în care era tratată minoritatea maghiară şi chiar mai puţin în atenuarea vulnerabilităţilor – numite de KGB „contradicţii” – în relaţiile României cu partenerii occidentali. Fiecare iniţiativă constructivă, fiece act sau propunere românească în acest domeniu – toate au fost astfel „întoarse” de măsurile active coordonate de sovietici şi atribuite altcuiva, declarate ca nonexistente sau ca o perdea de fum voită, deseori utilizându-se cele mai primitive stereotipuri culturale.

Izolarea RSS Moldoveneşti de activitatea subversivă a României

Liderii sovietici ai RSS Moldoveneşti considerau extrem de îngrijorător faptul că numărul vizitatorilor români în republica lor îl depăşise pe cel al bulgarilor după 1973, apropiindu-se de 22.000 în 1978. Concomitent, numărul turiştilor moldoveni în România sărise de la numai 249 în 1971 (mai puţin de trei într-o lună) la aproape 1.000 în 1978 (sub nouă pe lună). Această sporire a contactelor româno-moldoveneşti – considerată în mod evident alarmantă de autorităţile sovietice din RSS Moldovenească – a dus la solicitări repetate ale Biroului Politic al PC Moldovenesc pentru reducerea lor drastică.[567]

567 Consulatul american a fost inaugurat în 1993 şi închis în 2009, în ciuda eforturilor depuse de români pentru a-1 păstra deschis, de teamă că astfel de afirmaţii vor dobândi iarăşi credibilitate odată cu venirea unor noi oficiali la Ambasada SUA în România şi la Departamentul de Stat, dacă aceştia nu le vor putea verifica veridicitatea în mod direct. România izbutise să atingă acelaşi obiectiv al implicării unor observatori obiectivi care să contracareze dezinformările Pactului cu privire la presupusele represiuni, atunci când le oferise antropologilor americani acces liber în satele româneşti, îndeosebi în Transilvania, în anii 1960, 1970 şi în prima parte a anilor 1980.

Obiectivul cererii sale din decembrie 1978 era exprimat astfel:

a) de a reduce considerabil participarea RSS Moldoveneşti în schimburile de turişti între Uniunea Sovietică şi România şi de a le spori pe cele cu RPB [Bulgaria], RPU [Ungaria], RDG, RPP [Polonia], RSC [Cehoslovacia] şi cu alte state socialiste, dar şi cu ţările capitaliste şi cele în curs de dezvoltare, astfel încât baza tehnico-materială şi personalul sistemului „Inturist” al republicii să fie utilizate cu maximum de eficienţă;

b) în coordonarea planurilor de colaborare cu agenţiile de turism din România, să se renunţe definitiv la primirea în RSS Moldovenească a grupurilor care, în esenţă, nu sunt formate din turişti străini, ci interni, intrând pe teritoriul URSS doar pentru o zi sau două;

c) de a reduce numărul vizitelor în republică ale autocarelor cu turişti români şi ale autoturismelor individuale, care sunt pentru noi cel mai puţin avantajoase din punct de vedere economic, dar şi ideologic; în schimb, numărul grupurilor de turişti care se deplasează cu trenul spre RSS Moldovenească şi spre alte regiuni ale URSS poate fi sporit;

d) de a planifica grupuri turistice speciale din RSS Moldovenească, în viitor, care să urmeze un itinerar mixt, incluzând nu doar România, ci şi RPB, RPU, RDG, RSC, RPR, RSFI [Iugoslavia] şi alte ţări (două sau trei etc.);

e) de a solicita, în coordonarea sejururilor turiştilor sovietici în România, ca acestea să includă, pe lângă muzee, palate şi fortăreţe, obiective de interes industrial şi socio-politic, întâlniri şi discuţii cu colective de oameni ai muncii din întreprinderi industriale şi agricole, [şi] instituţii ştiinţifice ale RSR.1

Pentru a pune totul în context, doi ani mai târziu, pe fondul crizei din Polonia, aceleaşi autorităţi sovietice au ordonat o reducere temporară de nivel al turismului sovieto-polonez, cu un impact relativ mult mai slab, reducând numărul turiştilor polonezi de la o cifră estimată

iniţial la 105.000 la 66.000 în

1981. Solicitarea din decembrie 1978 ca Moscova să restrângă şi mai mult contactele româno-moldoveneşti a fost făcută la numai două săptămâni după ce liderul de partid al RSS Moldoveneşti, Ivan Bodiul, îi ceruse lui Iuri Andropov o extindere considerabilă a forţelor KGB deja consistente din republică, pentru a lucra împotriva „adversarului”. În vreme ce iniţial a descris „adversarul” – termen care în vocabularul Blocului sovietic desemna de obicei SUA şi NATO – ca fiind „serviciile speciale şi centele ideologice ale statelor imperialiste”, Bodiul a identificat ulterior în mod clar adversarul la care se referise: România, ale cărei „organe oficiale se angajaseră pe calea negării existenţei naţionalităţii moldoveneşti şi a caracterului său statal [presovietic], subliniind nedreptatea istorică a reunirii Basarabiei cu URSS”. În conformitate cu Bodiul.

Ei depun eforturi pentru a răspândi aceste idei prin intermediul turismului, al vizitelor particulare din RSR şi al corespondenţei poştale, care a depăşit cifra de

500.000 de scrisori anual. A fost remarcată tentativa românilor de a instila în populaţia sovietică un spirit antisovietic şi antirusesc. În plus, unele grupări cu nuanţe sioniste şi clerice care funcţionează pe teritoriul RSR încearcă pe aceleaşi canale să ducă o activitate intensivă de subminare în rândul persoanelor de naţionalitate evreiască, al căror număr se ridică în republică la peste 100.000.1

Într-un anterior punct de vârf al conflictului sovieto-român, la mijlocul anului 1976, Moscova a încercat să-şi sporească accesul la românii nemulţumiţi de situaţia din ţară, oferind Bucureştiului perspectiva unor contacte sporite cu RSS Moldovenească, reduse aproape la zero de Kremlin cu şaptesprezece ani înainte.[568] în schimb,

568 Negru, nr. 1 (2010), pp. 187-188; Către membrul Biroului Politic al CC al PCUS\ preşedintele Comitetului pentru Securitatea de Stat a URSS, tovarăşul I. V.Andropov, Moscova, 6.12.1978, Cu privire la necesitatea sporirii numerice a personalului statutar al KGB în RSS

liderului român i s-a cerut să participe la întrunirea din Crimeea, în august 1976 (Ceauşescu alegând să nu facă pelerinajul la „Meca” Crimeii nici în 1974, nici în 1975), şi să permită reluarea contactelor „normale” între tineretul comunist sovietic şi cel român (Komsomol şi UTC), dar şi o extindere în activitatea Asociaţiei Române pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică, ARLUS.[569] Nivelul de „normalitate” al acestor contacte reînnoite era sugerat de un raport ulterior al INTERKIT, care descria cum „activul de partid al tineretului sovietic era informat cu privire la poziţiile speciale ale

României”, dar şi eforturile sovieticilor de a recruta aliaţi din România, „folosind toate canalele de influenţă”.1

Asociaţiile de prietenie şi centrele culturale susţinute de sovietici erau principalele vehicule de influenţă, de activităţi de recrutare a agenţilor şi de spionaj. Intenţiile ostile ale „activităţii lor de informare” în Iugoslavia – un stat inclus de ceilalţi membri ai Pactului în aceeaşi categorie cu România – erau astfel descrise în detaliu de CIA:

Oficialii sovietici implicaţi combinau ofertele de bani şi asistenţă tehnică, pe de o parte, cu comentarii considerabile despre avantajele procedurilor sovietice, pe de altă parte… Sovieticii persistaseră în eforturile lor de a ajunge chiar şi în cele mai izolate sate cu filmele, cărţile şi celelalte materiale de propagandă ale lor… Iugoslavii au avertizat în mod public că menţinerea centrelor culturale

---

Moldovenească, Watts (2012b), http: / / www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_ Interkit_0.pdf; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 4, filele 20-21. Bodiul a solicitat o creştere cu „40 de unităţi pentru consolidarea subunităţilor KGB (şi) a unor organe municipale şi raionale ale KGB şi pentru crearea unor noi organe raionale“

569 King (1976), p. 4. King notează că vizita lui Ceauşescu în Crimeea s-a bucurat de mai multă atenţie în presa sovietică „decât le era acordată celorlalţi lideri de partid est-europeni“ care discutaseră mai îndelung cu Brejnev şi că delegaţia Comsomolului primise de asemenea „un spaţiu mai mare decât de obicei“ în presa sovietică, în vreme ce ARLUS „se pregătea pentru o activitate sporită“.

şi de informare sovietice în ţara lor nu este în concordanţă cu principiul reciprocităţii.

În materiale destinate publicului intern şi extern deopotrivă (inclusiv emisiuni difuzate în Iugoslavia), sovieticii au îmbinat critica generală la adresa practicilor eretice ale Belgradului cu accentul pus pe deficienţele economice şi politice curente ale Iugoslaviei.[570][571]

Închiderea unor facilităţi sovietice similare în 1963, limitarea drastică a activităţii ARLUS şi atenta monitorizare a celor care au continuat, efectuată de reprezentanţii CC al PCR, au constituit o pierdere majoră în domeniul influenţei sovietice – deschise şi acoperite, deopotrivă – în rândul intelectualilor şi a elitelor de partid din România. Presiunile Kremlinului de a restabili aceste reţele instituţionale şi de a le extinde activităţile au devenit de atunci un element de dispută.[572] Folosind drept acoperire noile aranjamente post-Helsinki, serviciile sovietice de informaţii au redobândit accesul la ziarişti şi intelectuali de frunte, la alte cercuri ideologice şi de propagandă (ultimele două fiind încă dominate de foştii agenţi Comintern), ca şi la alţi partizani fervenţi ai sovieticilor.

Conspiraţia sovieto-cehoslovacă din 1978 – 1979

Rapoarte privind o astfel de operaţiune menită să

---

570 Tovarăşul Rakhmanin, Notă către şefii de delegaţii la cea de-a unsprezecea întrunire internă asupra Chinei, Berlin, 16 iunie 1980, intitulată A unsprezecea întrunire INTERKIT. Proces-verbal al întâlnirii liderilor de delegaţii, 18 iunie 1980, p. 4, PHP

571 Iugoslavia: O evaluare informativă (ca răspuns la NSSM 129) (1971), pp. 46-47, CIA.

572 De exemplu, Brejnev a abordat acest subiect în discuţiile cu Ceauşescu, în cursul unei întâlniri PCR - PCUS la Moscova, în mai 1970. întâlnirea Comitetului Central al Partidului Comunist Român 1445/1970, 20 mai 1970, Opis nr. 10, ANIC, CC al PCR, dos. 59/1970, ff. 2-3, 5-27, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP. Grupul INTERKIT s-a plâns totodată de restricţiile impuse ARLUS, comparativ cu libertatea acordată societăţilor de prietenie româno-chineză în 1974. Analysis of the Romanian Attitude TowardMaoism (1974), p. 5, „General Documentation“, Nuenlist and Locher (2004), PHP.

creeze o forţă anti-Ceauşesecu internă, capabilă să-l îndepărteze de la putere pe liderul recalcitrant, au apărut fugitiv în presa occidentală la numai o săptămână după discursul acestuia din decembrie 1978.1 Pornite din Ambasada Cehoslovaciei la Bucureşti, aminteau la prima vedere de o operaţiune condusă de KGB şi KDS, exact în aceeaşi perioadă, din ambasada bulgară la Cairo pentru a-l discredita şi răsturna de la putere pe Anwar Sadat.[573] În ambele cazuri, serviciile „frăţeşti" ostile încercau să mobilizeze grupări de persoane nemulţumite din rândul elitelor politice intelectuale, pentru un „puci intern".[574]

În conspiraţia KGB – Sth împotriva regimului Ceauşescu a fost implicat şeful Departamentului Internaţional de la Praga, Vasil Bilak – acelaşi agent al Moscovei care a conspirat cu KGB-ul şi cu János Kádár pentru a lansa forţelor sovietice „invitaţia" de a pătrunde în Cehoslovacia şi a îndepărta de la putere regimul Dubček, în 1968.[575] Bilak şi ambasadorul cehoslovac în România, Lubomir Hanâk, colaborau aparent cu omologii lor sovietici pentru a determina România să accepte

---

573 Vezi, de pildă, Kronenzeitung, Vienna, 7 decembrie 1978.

574 Ambasada bulgară, „împreună cu alte misiuni diplomatice (neidentificate), se pregătea să incite populaţia egipteană împotriva fostului preşedinte, Sadat". Ibid. „Terrorist and Espionage Activities" în Glenn E. Curtis, editor, Bulgaria: A Country Study, Washington D.C., Federal Research Division, Library of Congress, iunie 1992. Un „grup de europeni şi arabi" a fost arestat pentru că a complotat împotriva lui Sadat în aprilie 1978, la fel ca un grup de membri ai Partidului Comunist Egiptean, în octombrie acelaşi an. Samuel T. Francis, „Palestinian Terrorism: The International Connection", Backgrounder # 69, Heritage Foundation, 8 decembrie 1978, p. 15. în 1974, la ordinele lui Andropov, KGB şi Secţia Internaţională a CC a PCUS au reformat, la ordinele lui Andropov, Partidul Comunist Egiptean şi i-au pregătit pe membrii departamentului de informaţii al acestuia pe teritoriul URSS. Andrew şi Mitrokhin (2005), pp. 161-162, 164. Vezi şi Washington Post, 26 octombrie 1978.

575 în 1968, Bilak a conspirat cu fostul şef KGB al RSS Moldoveneşti, Serghei Savcenko, cu secretarul partidului comunist din Ucraina (şi fost şef KBG în această republică), Piotr Şelest, şi cu Kâdâr. Vezi, de pildă, Kun (1999), pp. 71-73, 90.

Statutul Forţelor Armate Unite pe timp de război – fapt ce ar fi justificat impunerea autorităţii militare sovietice la bunul plac al Kremlinului. În conformitate cu presa occidentală, Bilak şi Hanâk acţionau „ca interpuşi ai Uniunii Sovietice” în plănuirea debarcării lui Ceauşescu alături de unii oficiali români.[576] Un analist era de părere că Moscova dorea „să slăbească poziţia personală” a lui Ceauşescu „în PCR şi chiar să agite minorităţile etnice”, într-un efort de a îndepărta partidul „de la cursul său actual” şi a-l aduce „în acord cu poziţia sovieticilor şi a loialiştilor”.1

În ciuda acestei expuneri publice, personalul „diplomatic” sovietic şi cehoslovac şi-a continuat nestingherit eforturile de extindere a reţelei în rândul elitei PCR, sub masca relaţiilor frăteşti şi a schimburilor culturale „normale”. Câteva luni mai târziu, contraspionajul israelian (SHIN BET) a anunţat DSS-ul că Sth şi KGB continuau să recruteze oponenţi din cadrul partidului, prin intermediul ambasadei cehoslovace la Bucureşti.[577] SHIN BET şi-a reînnoit atenţionarea prin intermediul unui agent cunoscut românilor, în aprilie 1979. Nu este clar însă dacă această reiterare a avut ca motiv inexplicabila lipsă de reacţie a Bucureştiului la prima avertizare sau o altă evoluţie a activităţii conspirative.[578] În

576 Kronenzeitung, 7 decembrie 1978; Andras (1978b), p. 14. Presa cehoslovacă a atacat imediat aceste raporate, ca fiind „acuzaţii lipsite de fond, un senzaţionalism ieftin”. Vezi, de pildă, Radio Praga şi Ceteka, 8 decembrie 1978.

577 Andras (1978b), p. 19. Analistul Radio Europa Liberă a considerat că spusele oficialului cehoslovac erau cât se poate de credibile, dar despre rapoartele oficiale a declarat că sunt „slab documentate“ şi „senzaţionaliste“. Andras (1978b), p. 14, nota 18.

578 Amos Manor, şeful Shin Bet din 1953 până în 1963 şi arhitectul Departamentului pentru problemele nearabe din cadrul acestuia, care s-a ocupat de Europa de Est şi URSS, era originar din România. Deportat la Auschwitz de autorităţile de ocupaţie maghiare în timpul războiului, s-a întors pentru a-i scoate clandestin din România pe evrei la sfârşitul anilor 1940. în deceniul următor, CIA l-a suspectat că ar fi o „cârtiţă al românilor“. Vezi, de pildă, Yossi Melman, „Liderul Shin Bet din

conformitate cu raportul DSS ulterior:

...personalul serviciilor speciale sovietice şi cehoslovace s-a reunit [în ambasadă], căutând modalităţi de schimbare a politicii externe a ţării noastre, dar şi căi de eliminare, prin orice mijloace necesare, a membrilor de vârf din conducerea partidului... Pentru a atinge scopul propus, serviciile speciale sovietice şi cehoslovace au contactat ilegalişti români care deţin funcţii în aparatul central de partid, le-au făcut vizite la domiciliu – sub masca unor întâlniri şi contacte tovărăşeşti –, discutând printre altele şi despre probleme referitoare la posibilitatea efectuării unor schimbări în orientarea politicii externe a partidului şi statului nostru.[579]

Agentul SHIN BET a indicat că „printre persoanele care colaborează cu serviciile speciale cehoslovace şi sovietice s-au aflat tovarăşa Ghizela Vass şi tovarăşul Leonte Răutu”.[580] Vass, veche agentă Comintern, care înainta către

Moscova rapoarte despre personalităţi de la vârful PCR încă din anii 1940 şi care a condus Departamentul Internaţional din cadrul Comitetului Central din deceniul 1950 până când a fost retrogradată, devenind responsabilă pentru relaţiile cu mişcările revoluţionare din străinătate, în 1975, era un membru influent al cercului de apropiaţi ai Elenei Ceauşescu.1 Răutu militase activ pentru distrugerea identităţii româneşti şi pentru rusificarea populaţiei în anii 1940 şi 1950, iar acum conducea Academia de Studii Politice Ştefan Gheorghiu (1972 – 1982), unde exercita o influenţă considerabilă asupra

---

timpul Războiului Rece, Amos Manor, s-a stins din viaţă la vârsta de 88 de ani“, Haaretz, 6 august 2007.

579 Ibid. Discuţia dintre ofiţerul Samuel Francisc de la UM 0920 şi cetăţeanul israelian Rene Benglas i-a fost raportată ofiţerului Iancu George de la UM 0544 în mai 1979. Benglas a vizitat România în perioada 15-30 aprilie 1979.

580 Ibid.

elitelor de partid.[581][582]

Câteva luni mai târziu, în noiembrie 1979, un alt exemplu ilustrativ al influenţei sovietice în cadrul cercurilor „ilegaliste” a fost oferit în atacul fostului cominternist Constantin Pârvulescu împotriva realegerii lui Ceauşescu, în cadrul lucrărilor televizate ale celui de-al XII-lea Congres al PCR. Declarând că el nu va vota pentru Ceauşescu, Pârvulescu a dezvăluit în mod clar sursa de inspiraţie a protestului său când i-a catalogat pe susţinătorii vocali ai liderului român ca luptând „cu arma în mână împotriva Uniunii Sovietice” în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.[583] Dezinformările Pactului au prezentat incidentul atât de eficient în Occident ca fiind un protest admirabil al unui om cu înaltă conştiinţă împotriva politicilor neliberale ale regimului, încât această interpretare a fost încorporată în referinţele standard destinate oficialilor americani, însoţită fiind de afirmaţii privind deplina verticalitate a lui Pârvulescu, privit ca un „ferm apărător” al autonomiei româneşti.[584] Dimpotrivă însă, trăsătura comună a opoziţiei lui singulare faţă de

581 Departamentul Internaţional era numit pe atunci „Secţia de Relaţii Internaţionale şi Cooperare Economică Internaţională“. Pentru activitatea timpurie de spionaj a lui Vass în beneficiul Moscovei, vezi de pildă RGAPSI Moscova, fond 575, opis 1, dosar 239, f. 4 şi dosar 240, ff. 31-65.

582 Vezi, de pildă, Vladimir Tismăneanu şi Christian Vasile, Perfectul acrobat: Leonte Răutu, măştile răului, Bucureşti, Humanitas, 2008.

583 înregistrarea video a discursului lui Pârvulescu este disponibilă sub tidul Congresul XII - PÂRVULESCU CONTRA CEAUŞESCU la www.youtube.com Răspunsul lui Ceauşescu, referindu-se la sursa sovietică de inspiraţie a lui Pârvulescu, este de asemenea disponibilă pe youtube (Ceauşescu se enervează pe Pârvulescu). Vezi şi Agerpres, 23 noiembrie 1979.

584 Sergiu Verona, „Government and Politics“ (secţiunea Twelfth Party Congress), în Ronald D. Bachman, editor, Romania:A Country Study Washington D.C., US Government Prindng Office for the Library of Congress, 1989, www.countrystudies.us/romania/ Citând observatori al căror nume nu este menţionat, Verona afirmă că Pârvulescu „nu putea fi acuzat de sentimente prosovietice, fiindcă fusese un ferm susţinător al autonomiei PCR“. Vezi şi Shafir (1985), pp. 65, 82-83.

retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul românesc în 1958, a insistenţei sale în 1968 ca România să urmeze exemplul sovietic în denunţarea şi izolarea Chinei şi a renegării cu caracter mai personal a lui Ceauşescu în 1979 a fost loialitatea necondiţionată faţă de politica Moscovei, indiferent de persoana celui care se afla la Kremlin.1

Misivele lui Király şi „politica secretă de asimilare" urmată de România

Criticile lui Ceauşescu vizând spionajul ostil erau îndreptate totodată spre Budapesta, angajată acum activ în crearea unei contestări româneşti interne a ceea ce Kádár numise în mod repetat „un regim trădător".[585] În vreme ce KGB isca în mod cinic tensiuni etnice în România, cu scopul de a crea o instabilitate utilă, omologul său de la Budapesta făcea acelaşi lucru cu convingere, ca o modalitate de a-i împiedica pe transilvănenii de etnie maghiară să dobândească un sentiment al destinului comun cu majoritatea românească, şi pentru a-şi putea spori influenţa în regiune. Merită să subliniem că această convingere nu mai era acea manipulare pe deplin cinică manifestată de ungurii şovini înainte de anii 1900, căreia amiralul Horthy i-a conferit accente noi.[586] Acum marca o mare parte a societăţii maghiare, ca un element constitutiv

585 Pârvulescu a fost unicul membru al Comitetului Central care s-a opus retragerii trupelor sovietice în 1958. A fost de asemenea singurul care a apărat orientarea sovietică în duelul său verbal cu Ceauşescu din 1968, cerând ca România să condamne China şi insistând că RSR „nu poate rămâne detaşată de mişcarea comunistă şi muncitorească", controlată de Moscova. Ceauşescu a ripostat, spunând că România nu are dreptul să judece sau să intervină în treburile interne ale Chinei şi l-a întrebat pe vechiul cominternist de ce considera el că România „ar trebui să uite" crimele comise de Comintern la solicitarea Kremlinului sau să dorească readucerea în actualitate a unui „centru de conducere". Retegan (2000), pp. 62-64; ANIC, fond CC al PCR/ Cancelarie, dosar nr. 21âl968, ff. 38-40 şi 44-45. In 1961, Pârvulescu s-a alăturat agenţilor sovietici Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi, atacându-1 pe Gheorghiu-Dej fiindcă a denunţat teroarea şi controlul staliniste. Ionescu (1964), p. 333.

586 Vezi, de pildă, Gyula Juhâsz, Hungarian Foreign Policy (1919-1945), Budapesta, Akadema Kiado, 1979, pp. 42-43.

al unei mentalităţi colective. Indiferent de originea şi sursa lor de inspiraţie, tensiunile etnice, instabilitatea cauzată de ele şi mai ales orice reacţie oficială ca răspuns la provocările de natură etnică puteau fi invocate ca „dovadă” a incapacităţii Bucureştiului de a administra regiunea în mod adecvat.[587]

Într-adevăr, această politică de disuadare şi blocare devenise acum mai importantă ca oricând, ca urmare a faptului că tot mai multele demonstraţii publice ale antagonismului deschis între România şi restul Pactului de la Varşovia ameninţau să submineze eficacitatea propagandei antiromâneşti în Vest. Dacă n-ar fi făcut obiectul unei atente orchestrări ideologice şi propagandistice, atitudinea rebelă a României ar fi riscat să distrugă migălos construită imagine a politicilor semiindependente ale Ungariei (şi Poloniei), dar şi „opoziţia mascată” a lui Kádár (şi Gierek). Dacă Occidentul ar fi conştientizat rolul de marionetă a Moscovei jucat de Budapesta în campania sa pentru „drepturile omului” împotriva României, respectiva campanie ar fi fost grav discreditată, fie şi numai din cauza tratamentului extrem de brutal pe care îl aplica URSS disidenţilor săi în perioada de sfârşit a anilor 1970 şi la începutul deceniului următor. 1 Efectul ar fi fost şi mai grav dacă Bucureştiul ar fi început să atragă atenţia mediilor occidentale asupra modului în care erau trataţi etnicii români în RSS Moldovenească – un caz de deposedare a majorităţii de drepturi unic în URSS şi fără egal în Europa după al Doilea

587 Regimul maghiar postbelic instituise această politică înainte de 1946, după o variantă mai violentă a aceleiaşi abordări în 1918 şi 1941. Pentru planul Atzel-Hejjas din 1941 vezi Watts (2010), pp. 96-103 şi nota 158 de mai jos. Pentru această abordare în 1946, vezi adresarea ambasadorului maghiar către Moscova în Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), Document 110, pp. 357-358; MOL, KUM, XIX-J-l-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226. Liderul de partid Erno Gero s-a declarat de acord că promovarea solicitărilor ungare impunea ca partidul să „sublinieze drepturile maghiarilor, nu teritoriul“. Mevius (2005), p. 119.

Război Mondial.[588][589]

În august 1977, în cursul întâlnirii dintre Ceauşescu şi Brejnev în Crimeea, reprezentantul CC al PCUS responsabil cu România, VI. Potapov, l-a ameninţat voalat pe liderul român cu posibilitatea ca „alte” state să ridice pretenţii teritoriale la adresa ţării sale, dacă el nu renunţa să mai insiste asupra identităţii şi istoriei comune a românilor şi moldovenilor.[590] Ca de obicei, Brejnev a reiterat refrenul sovietic, că anexarea teritoriilor

588 The Moscow Helsinki Group 30th Annwersary: From the Secret Files, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 191, postat pe 12 mai 2006, http://www.gwu.edu/Insarchiv/ nsa/index.html. Vezi îndeosebi Document 10, Memo from Andropov to CC CPSU, „On Measwresfor Stopping Hostile Activities of the So-called Group for Assistance of Implementation of the Helsinki Agreements in the USSR “ 5 ianuarie 1977; Document 26, Extractfrom Politburo Meedng of CC CPSU on Further Measures to Discredit US Special Services in Anti-Soviet „Human Rights((Campaign, 24 martie 1977; Document 29, Extract from Politburo Meedng of CC CPSU on the Measures Against And-Soviet Acdvideis of „Amnesty Internaţional “ 10 iunie 1977; and Memo from Andropov to CC CPSU on the Results of Search forAuthorsof And-Soviet Anonymous Documents in 1977, 27 februarie 1978.

589 Spre exemplu, proporţia etnicilor moldoveni în PCUS „era mai scăzută decât în cazul oricăreia dintre celelalte 15 republici sovietice“ şi, cu toate că „moldovenii“ de etnie română constituiau 65% din populaţia RSS Moldoveneşti, ei formau „doar 28 la sută“ din componenţa Comitetului Central, celelalte 72 de procente fiind compuse din etnici slavi. King (1976c), p. 11; Zev Karz et. al, editori, Handbook of Major Soviet Nadonalides, New York, The Free Press, 1975, pp. 441, 449-451; Abdurakhman Avtorkhanov, The Communist Party Apparatus, Cleveland, World Publishing Company, 1968, pp. 170-175.

590 întâlniri fi negocieri ale lui LI. Brejnev cu N. Ceausescu în Crimeea, pe 5 august 1977, consemnate de

V.I Potapov, şeful Secţiei pentru România din CC al PCUS, 17 august 1977, Document nr. 1 Watts (2012a), http: / / www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-

clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi şi Negru (2010), pp. 182-187; AOSPRM, fond 51, inv. 44, dosar 13, filele 126-135. Ceauşescu l-a pus pe liderul sovietic într-o poziţie stânjenitoare, citându-i ca sursă a aserţiunilor privind identitatea română comună nu doar pe voievodul moldovean din secolele al XVII-lea - al XVIII-lea, ci şi pe miniştrii ţarului

româneşti la Rusia ţaristă în secolul al XIX-lea fusese un act legitim, care a beneficiat de susţinere populară şi că „închisoarea” ţaristă era un „paradis” în comparaţie cu „iadul otoman” – o opinie aprig contestată de români. Subliniind că ţara sa „nu are nicio pretenţie teritorială faţă de Uniunea Sovietică”, Ceauşescu a insistat „doar că ar trebui spus că Rusia ţaristă a ocupat ceea ce erau pe atunci pământuri româneşti”.1

În conformitate cu relatarea lui Potapov însuşi, comunicată şi autorităţilor sovietice din RSS Moldovenească:

Accentuând lipsa de raţiune a insistenţei românilor cu privire la faptul că Rusia ţaristă a ocupat ilegitim teritorii româneşti, tovarăşul Potapov i-a reamintit tovarăşului Ceauşescu că această dorinţă (a românilor) ar putea da naştere unor consecinţe grave. Ar putea genera dorinţe ale altor ţări europene, vecine cu România, ca PCR să le recunoască doleanţele în mod similar, anume că foştii ei lideri au ocupat ilegitim teritorii străine. Tovarăşul Ceauşescu a întrebat imediat:

„La cine vă referiţi, la unguri?” Tovarăşul Potapov a răspuns că nu s-a referit la nimeni în mod special şi că nu are rost să scormonim trecutul.[591][592]

Trei luni mai târziu, în noiembrie 1977, Károly Király, membru de prim rang al CC al PCR şi fost viceprim-ministru al României, un etnic maghiar, a trimis prima dintre cele trei scrisori adresate celorlalţi membri ai CC (unul dintre aceştia fiind tot de etnie maghiară) şi fostului

---

de la acea vreme, publicaţii sovietice în domeniu din perioada 1927-1930 şi Marea Enciclopedie Sovietică editată după cel de-al Doilea Război Mondial, care nota de asemenea identitatea comună a populaţiilor majoritare din România şi RSS Moldovenească. Brejnev a replicat că „nu ar trebui să ne bazăm doar pe autori, pe fragmente ale operei lor sau pe acelea ale unor personalităţi care cuprind teze avantajoase pentru români“.

591 Document 1 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29- the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

592 Ibid.

ambasador al Ungariei la Bucureşti, criticând politica României faţă de minorităţi ca având ca obiectiv secret distrugerea identităţii maghiare. Scrisorile au fost înaintate concomitent şi regimului de la Budapesta, care le-a publicat, iar în traducere au fost difuzate de Radio Europa Liberă. Király, educat în URSS, denunţase în mod global toate legile, reglementările, deciziile şi declaraţiile oficiale ale României privitoare la naţionalităţile conlocuitoare ca „având doar scopuri propagandistice, mai cu seamă pentru propaganda direcţionată spre străinătate”. În vreme ce ataşamentul său fată de ideea dictaturii comuniste continua să fie nestrămutat, practica românească, pretindea Király, „nu avea nimic de-a face cu marxism-leninismul sau cu drepturile elementare ale omului, cu umanismul, cu etica sau cu demnitatea omenească”, fiind menită „să asimileze forţat celelalte naţionalităţi de pe teritoriul României”, lucru care, adăuga el, era „imposibil de negat”.[593]

Încheindu-şi discursul despre politica României în domeniul minorităţilor cu această declaraţie acuzatoare, Király a atacat apoi cultul personalităţii şi devierea ideologică manifestate de Ceauşescu – fenomene care, deşi reale, nu erau câtuşi de puţin relevante pentru problema politicii faţă de minorităţi:

Nu societatea este defectuoasă, nu sistemul socialist trebuie blamat, ci metodele folosite de conducere. Trebuie să subliniem marea greşeală pe care ei o comit în interpretarea marxism-leninismului şi în aplicarea principiilor fundamentale din concepţia partidului nostru. Trebuie să renunţăm la politica demagogică, bazată pe cultul personalităţii şi pe aplicarea arbitrară a marxismului... După cum s-a dovedit, cultul personalităţii nu a dus nicăieri şi nicicând la nimic bun. Dimpotrivă, a devenit sursa multor suferinţe, cauză de abuzuri şi erori,

593 Kâroly Kyrály, „Către tovarăşul Janos Vincze, membru al CC al PCR, Bucureşti“, RFER, 27 ianuarie 1978, OS A, Caseta 36, Dosar 3, Raport 17, pp. 3-4. Kâroly a pretins că vorbeşte în numele „maghiarilor, gemanilor, sârbilor, evreilor, ţiganilor etc.“

deoarece masele populare l-au respins întotdeauna, oricum ar fi fost el disimulat şi oricum ar fi fost justificat.1

Volta neaşteptată a lui Király, fără un eveniment cauzator legat de politica faţă de minorităţi, s-a produs după decenii de slujire plină de abnegaţie a regimului. O echipă a Congresului SUA (şi alta separată, trimisă de Departamentul de Stat) s-a întâlnit cu Király în aprilie 1980, dar a constatat că acuzaţiile sale erau nefondate.[594] Este demn de remarcat faptul că aserţiunile lui Király serveau scopurilor politice ale sovieticilor faţă de România şi confirmau ameninţarea abia voalată a lui Potapov, făcută cu câteva luni în urmă. Şi, de asemenea, amintea pregnant de ordinele emise de Budapesta către agenţii ei din România încă din 1946, cele care au dictat tonul competiţiei clandestine româno-maghiare pentru Transilvania în cursul Războiului Rece:

Veţi lua măsurile dictate de circumstanţe pentru a îndeplini ordinele noastre, ştiind că dorim ca în viitor să intrăm în posesia unor date cât mai exacte cu privire la situaţia socială şi economică a fraţilor noştri din Transilvania, semnalând fără întârziere abuzurile la care vor fi supuşi de guvernul român. Numai printr-o propagandă bine direcţionată, bazată pe elemente devotate cauzei noastre, poate fi împlinit idealul comun, iar în acest sens recomandăm următoarele:

elementele noastre de încredere se vor infiltra în PCR pe orice cale posibilă, unde vor acţiona în mod disciplinat şi intensiv, câştigând încrederea necesară pentru a obţine posturi importante, îndeosebi în administraţia de stat;

dacă este posibil, fraţii noştri porniţi pe căi greşite, care colaborează în prezent cu organismele democratice româneşti, vor fi convinşi să participe la cauza noastră prin intermediul voturilor; […]

atât membrii, cât şi liderii organizaţiilor noastre patriotice EMGE [Erdélyi Magyar Gazdasâgi Egyesiilet –

594 Ibid.

Societatea Economică Maghiară din Transilvania] şi EME [Erdélyi Muzeum Egyesiilet – Societatea Muzeului Transilvănean] trebuie înştiinţaţi că nu dea naştere la incidente în perioada alegerilor; dimpotrivă, să susţină în mod convingător partidele române din opoziţie, deoarece avem promisiuni că, dacă va exista o autonomie locală pentru populaţia maghiară din Transilvania, situaţia elementelor noastre va deveni mai mult decât mulţumitoare în toate domeniile;

tineretul maghiar progresist trebuie să încerce să activeze autonomia, dând curs în mod cât se poate de abil mişcării noastre de rezistenţă. În acest scop, va fi efectuată o atentă verificare a cadrelor, iar în viitor va trebui ca noii membri să beneficieze de cele mai bune recomandări.1

Zece ani mai târziu, Mihail Gorbaciov trimitea un vehicul diplomatic sovietic în mod special pentru a-l aduce pe Király de la Târgu Mureş la o recepţie organizată la ambasada URSS – o distanţă de 430 km – cu ocazia vizitei liderului sovietic la Bucureşti, în 1987. Reliefând limpede susţinerea şi protecţia pe care Moscova le acorda „disidentului” pregătit în URSS, „Gorbaciov a discutat timp de circa 10 minute, sub privirile liderului român, în ruseşte, cu Király”, despre care presa afirmase că se află sub un foarte restrictiv arest la domiciliu.[595] în timpul Revoluţiei din 1989, Károly Király a convins recent constituitul Front al Salvării Naţionale să-i confere autoritate asupra filialei FSN din Târgu Mureş.[596] Această

595 Ordinul nr. 2683/08.09.1946, Direcţia pentru Problemele Transilvaniei, Preşedinţia maghiară a Consiliului de Miniştri către legaţia maghiară, Bucureşti, Document 167, Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), pp. 546-547. Ordinul este prezentat atât în maghiara originală, cât şi în română. Vezi şi Arhivele Serviciului Român de Informaţii (SRI), Fond D, dosar nr. 159, ff. 13-14/05081.

596 Preşedintele Iliescu a tratat unii dintre aceşti factori în cartea sa, Revoluţie si reformă, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994, pp. 110-121. Iliescu l-a numit pe Király vice-preşedinte al Frontului Salvării Naţionale la insistenţele acestuia, astfel Király devenind al doilea om în stat ca autoritate politică.

filială, care fusese atent structurată de elitele locale pentru a reflecta raportul de 50%-50% din judeţ şi din oraş, a fost apoi desfiinţată de Király şi împinsă pe calea radicalizării şi intoleranţei, care au culminat cu ciocnirile cu caracter etnic înregistrate în martie 1990 la Târgu Mureş.[597]

Mistificarea privind abuzul asupra minorităţilor în contrast cu imaginea de şovinism şi xenofobie a regimului din România, creată de măsurile active sovietice, răspunsul Bucureştiului la scrisorile din 1977 ale lui Király a fost unul conciliant, care oglindea interes, nu unul represiv. Ceauşescu şi ceilalţi oficiali ai partidului chiar au recunoscut deficienţele politicii în domeniul minorităţilor, discutând pe larg mijloacere de a le remedia.1 Cu ceea ce observatorii occidentali au considerat a fi „un ton mai degrabă împăciuitor”, liderul român a recunoscut abuzurile din trecut, a reiterat dreptul la „educaţie până la cel mai înalt nivel în limba minorităţilor”, a încurajat discutarea nemijlocită a problemei şi chiar a susţinut ca „absolvenţii – îndeosebi profesorii, dar şi specialiştii în medicină şi agronomie – [să fie trimişi] în localităţile din care provin”, ca reacţie la afirmaţia că etnicii maghiari erau trimişi în afara regiunilor de limbă maghiară, iar cei

597 Király s-a folosit de noua sa autoritate pentru a dizolva rapid consiliul şi a forma unul nou în care, în loc de o proporţie de 50-50 între liderii comunităţilor recunoscute, exista acum un raport inegal, cu 57% etnici maghiari - aceştia formau 51% din populaţie -, inclusiv un număr de separatişti de prim rang. Situaţia a degenerat încontinuu, culminând cu ciocnirile etnice din martie 1990, a căror înregistrare pe peliculă a fost atent regizată pentru a-i înfăţişa pe etnicii români ca fiind agresorii. Vezi interviul (în traducere în română) luat regizorului de film Patrick Swain de Mihai Mincan, „Culisele manipulării conflictului româno-maghiar din 20 martie 1990“, Adevărul, 14 martie 2010, la http://adevarul.ro/news/eveniment/exclusiv-culisele-manipularii-conflictului- romano-maghiar-20-martie-1990-l_50ad49937c42d5a663924d61/index.html. Vezi şi Dorin Suciu, „Postscriptum la o manipulare“ la http://roncea.ro/2010/03/22/dupa-20-de-ani-post- scriptum-la-o-manipulare-dorin-suciu-prezinta-noi-dovezi-de-la-targu-mures-ungurii-au-reusit- sa-blocheze-pe-youtube-documentarul-despre-ororile-din-1990/.

români în interiorul acestora.[598][599]

Deşi nimic din cuvintele lui Ceauşescu nu amintea de naţionalismul şovin de care ajunsese să fie copios acuzat în Occident, şi în ciuda faptului că susţinerea publică şi oficială intensă a unei politici are întotdeauna implicaţii concrete, indiferent de intenţia ascunsă, un cadru rigid fusese impus deja în interpretarea tuturor declaraţiilor şi măsurilor liderului român – ca fiind menite să amăgească publicul occidental. Politica „reală”, se susţinea, exista doar în misterioasele „ordine secrete”.

Ceauşescu a avertizat în mod concret cu privire la „«incitările la ură» din afară, care ar crea diviziuni în rândul «oamenilor muncii» – mai ales al tinerilor – în funcţie de naţionalitate”.[600] Având recentul exemplu al trădării şi arestării lui Militam cu numai câteva zile înainte şi nutrind suspiciuni la adresa motivului scrisorilor lui Király, Ceauşescu declara că:

Unele persoane dau atenţie oricăror promisiuni şi calomnii lansate de cercurile străine, fiindcă, din păcate, există încă oameni slabi, dezorientaţi din punct de vedere moral, dispuşi să-şi vândă serviciile pentru un ban ori doi din aur sau argint, pentru o farfurie cu linte sau gulaş… Fără îndoială, astfel de oameni – indiferent dacă sunt

---

598 George Ciorănescu şi Patrick Moore, „Official Romanian Documentary Material on Minority Affairs“, RAD Background Report/75, RFER, 19 aprilie 1978, OSA, Box 52, Folder 6, Report 161, pp. 1-10. Pe 9 martie 1978, consiliile judeţene ale oamenilor muncii de naţionalitate maghiară s-au întâlnit în şaisprezece judeţe cu populaţia maghiară. Patru zile mai târziu, plenul Consiliului Naţional al Oamenilor Muncii de Naţionalitate Maghiară s-a reunit la Bucureşti pentru a discuta despre reprezentarea proporţională a maghiarilor şi despre cultura şi educaţia în limba maghiară în România. Agerpres,, 14 martie 1978.

599 Ibid. Ceauşescu a recomandat de asemenea „ca tineretul să se înscrie la şcoli şi mai târziu să fie repartizaţi la locuri de muncă în judeţe sau localităţi a căror limbă locală o cunosc“, în cadrul discursului său susţinut în faţa plenului reunit al Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Germană şi Maghiară, la mijlocul lunii martie 1978. Agerpres, 15 martie 1978.

600 Ciorănescu şi Moore (1978), p. 3.

români, maghiari, germani sau de altă naţionalitate – nu au nimic de-a face cu societatea noastră, cu idealurile noastre sociale… Pe cei care se îndreaptă direct spre tabăra inamică îi vom trata cu dispreţul pe care îl merită.1

Aluziile la mita „străină” – Brejnev folosise formula „douăzeci de arginţi” când criticase România pentru relaţiile ei cu China şi cu Occidentul –, la un preparat tradiţional în Ungaria (gulaşul) şi la altul rezervat odinioară aristocraţiei germane (lintea) se constituiau într-o critică abia voalată la adresa eforturilor serviciilor de informaţii sovietice, maghiare şi est-germane de a recruta agenţi din rândul populaţiei nemulţumite.[601][602]

Observatorii „afacerii Király”, şi în special presa internaţională, au fost dispuşi să perceapă scrisorile la valoarea lor declarativă, ignorând un alt important context interpretativ – pe lângă ameninţările sovietice de a folosi cartea Transilvaniei pentru a trece pe planul al doilea insistenţele asupra identităţii române a moldovenilor şi a limbii vorbite de ei, dar şi motivaţiile şi activităţile lui Király însuşi. Relaţiile româno-maghiare în Transilvania, de la mijlocul anului 1977 până la sfârşitul lui 1978, s-au aflat pe o spirală descendentă, dar cauza nu a fost nicidecum adoptarea unei noi politici abuzive. Numeroase incendii şi explozii neexplicate s-au înregistrat în întreprinderile transilvănene, cu o asemenea frecvenţă, încât Ceauşescu a menţionat fenomenul într-unul dintre discursurile sale publice de după ciocnirea de la Moscova, din noiembrie 1978.[603]

Asemenea incidente aveau o evidentă valenţă etnică şi aminteau de fenomene similare petrecute cu puţin timp înainte de ciuntirea teritoriului României în cel de-al Doilea Război Mondial.[604] Aşa cum comenta un analist

---

601 Op.cit., pp. 9-10; Agerpres, 15 martie 1978.

602 Vezi, de pildă, discursul lui Brejnev în Novosti/APN, 21 august 1978.

603 Andras (1978b), p. 14.

604 Oprit., p. 18. Vezi şi Poncea şi Rogojean (2007), pp. 53-61; ASRI,

occidental, se considera că „agresivitatea crescândă” a etnicilor maghiari la finalul anilor 1970, reflectată în numărul tot mai mare al atacurilor de ordin fizic asupra etnicilor români din regiune, era motivată de încrederea în faptul că „Ungaria beneficiază de sprijinul sovieticilor în problema minorităţilor, fiindcă Moscova doreşte să-l pedepsească pe Ceauşescu pentru independenţa sa”.[605]

Paralelele cu campaniile de zvonuri şi violenţe fizice care au marcat Transilvania după „declaraţia de independenţă” din aprilie 1964, când autorităţile de etnie maghiară ale regiunii pe atunci autonome au raportat un număr de peste 140 de incidente antiromâneşti într-o perioadă de două luni şi jumătate, de la 1 mai la 15 iulie 1964, sunt izbitoare.1 Prim-secretarul de etnie maghiară al regiunii autonome remarca la vremea respectivă că numeroase zvonuri vorbeau insistent de iminenta „cedare a Transilvaniei către Republica Populară Ungară înainte de 23 august”, Ziua Naţională a României. Iminentul transfer teritorial, se spunea, era motivat de „bunele relaţii dintre URSS” şi Ungaria, de „ruperea relaţiilor dintre ţara noastră şi URSS ca rezultat al amplificării relaţiilor comerciale cu ţările capitaliste, îndeosebi cu SUA”, şi de presupusa „promovare a unei politici de *românizare* şi de anulare a drepturilor populaţiei maghiare”, dusă de

---

Fond „D“, dosar nr. 5696, f. 22-26, dosar nr. 5877, f. 46-48; Dumitru (nedatat), p. 15; Nevian Tunăreanu, Organizarea şi activitatea desfăşurată de serviciile de informaţii maghiare împotriva României în perioada interbelică, Bucureşti, 1995, pp. 89, 93. Király a susţinut că înlocuirea directorilor maghiari de la uzinele 23 august şi de la combinatul chimic din Târgu Mureş (la care se întregistraseră explozii inexplicabile) fusese determinată de motive etnice. Kâroly (1978), p. 3. In anii 1980, autorităţile de la Bucureşti au plasat militari la conducerea unor mari obiective industriale, atât din motive de securitate, cât şi în speranţa iluzorie că, armata fiind bine organizată, eficienţa sa va putea fi transferată şi asupra instituţiilor civile în cauză.

605 Brown (1988), pp. 431-432.

Bucureşti.[606][607]

Afirmaţiile privind o permanentă „politică secretă” de românizare constituiau un aspect fundamental al acestei campanii antiromâneşti atât pentru Budapesta, cât şi pentru Moscova, şi o continuare logică a refuzului sovieticilor de a recunoaşte identitatea română a populaţiei majoritare a RSS Moldoveneşti. Aşa cum remarca adjunctul ministrului de externe român, adresându-se ambasadorului sovietic cu referire la interpretările „eronate” ale URSS privind „formarea limbii române şi a poporului român” şi „continuitatea existenţei sale în spaţiul carpato-danubian”.

Citaţi cu insistenţă unele dintre documentele noastre de partid (referitoare la cedarea Transilvaniei către Ungaria, a Basarabiei către URSS, a Dobrogei către Bulgaria şi a Banatului către Iugoslavia) din perioada interbelică pe care noi nici măcar nu le recunoaştem; România este numită stat imperialist, deşi nu a fost niciodată astfel; se discută despre românizare, dar pe cine românizăm noi, pe români?[608]

Provocarea românească la adresa unităţii Blocului

---

606 Vezi, de pildă, Nastasă, Varga, Andreescu (2003), Documentele 115-117 şi mai cu seamă 119, p. 765. Vezi şi Revisionist Demonstrations in Transybania, 11 decembrie 1964, Document 125, Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), pp. 776-777; Open Society Archives, Budapesta, Box 176-Romania, Item No. 2122/64.

607 Op.cit., Iosif Banc, Târgu Mureş, 24 iulie 1964, către Secretariatul CC al Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti; ASB, CC al PCR Cancelarie, dos. 100/1964, f. 1-4. în Document 119, p. 764. Circulau de asemenea zvonuri conform cărora „de acum înainte oricine poate defăima în mod deschis politica partidului şi statului nostru şi se poate angaja în provocări, fiindcă legea nu le mai pedepseşte“ - o aluzie la decretul de aministiere semnat de Gheorghiu-Dej (nr. 411).

608 Din jurnalul (ambasadorului sovietic în România) VI. Drozdenko, Discuţiile consemnate cu V Cazacu, membru al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, 12 martie 1980, Document nr. 7, în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian- clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi şi Negru, nr. 3-4 (2010), pp. 204-207; AOSPRM, fond 51, inv. 54, dosar 7, filele 48-54.

Afirmaţia făcută de Ceauşescu în decembrie 1978*, că unele state socialiste ar conspira împotriva altora, reflecta îndeaproape observaţiile contemporanilor occidentali privind operaţiunile sovietice împotriva Chinei şi Iugoslaviei, state alături de care partenerii „în strânsă cooperare” grupau acum sistematic România. După părerea Moscovei, România, China şi Iugoslavia împărtăşeau un trecut comun de provocări substanţiale la adresa controlului sovietic şi a unităţii comunităţii socialiste. Belgradul „contribuise la zădărnicirea controlului sovietic” după depărtarea de stalinism, iar continua sa militare pentru unele modele de dezvoltare socialistă cu caracter naţional a constituit un gen de provocare constantă, deşi pasivă.1 Serviciile americane de informaţii remarcau frecvent că Moscova „nu s-a împăcat niciodată” cu „politicile rebele” ale Iugoslaviei şi României, fără a putea exercita însă „o influenţă considerabilă” asupra acestor politici.[609][610]

În anii 1970, Bucureştiul şi Beijingul se aflaseră în avangarda mişcării de respingere a dominaţiei sovietice şi a unităţii aşa cum o definea Kremlinul, dar mai cu seamă în încurajarea făţişă a „nesubordonării în imperiul est-european al Moscovei” – un lucru pe care de obicei Belgradul se străduia să-l evite.[611] Deşi informaţiile americane ignorau în mare parte strânsa relaţie româno-chineză, zeci de documente provenind de la serviciile de

609 Tugoslavia: An Approaching Crisis? Special National Intelligence Estimate (SNIE 15-83), 21 ianuarie 1983, pp. 4, 14, CIA. Belgradul era mai degrabă cooperant decât competitiv cu privire la politica sovietică, iar ocazional Tito a servit drept agent de tip „steag fals“ al Moscovei.

610 Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President’s Deputy Assistant for National Secunty Affairs (Scowcroft), Washington, 23 ianuarie 1975, Document în Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-l 5, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976; World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum, 2 ianuarie 1977, pp. 25, 28, CIA.

611 World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum (1977), p. 12, CIA.

informaţii est-germane, de la INTERKIT şi de la întrunirile din Crimeea, atestă caracterul central al politicii lor „de divizare” şi al naturii lor complementare (dacă nu chiar coordonate).[612]

Dintre cele trei, România era cea mai surprinzătoare, deoarece era totodată şi cea mai vulnerabilă la contramăsurile Pactului. Îi lipseau dimensiunile, populaţia şi resursele Chinei. În plus, nu avea nici distanţa Belgradului faţă de frontierele sovietice, nici contactele lui occidentale şi nici garanţii care să pună stavilă Moscovei.[613] Şi totuşi, România lansa cu consecvenţă „cele mai explicite şi mai bine motivate” denunţări ale „supremaţiei sovietice”, combătând în mod direct „eforturile Moscovei de a-şi impune controlul politic, economic şi militar asupra lumii comuniste”.[614]

Spre sfârşitul deceniului 1970, îngrijorarea pe care Moscova o resimţea privind comportamentul României îi afecta în mod considerabil politica faţă de Iugoslavia. În conformitate cu o evaluare făcută de întreaga comunitate de informaţii din SUA la sfârşitul anului 1979, strategii de la Kremlin urmăreau patru obiective politice majore faţă de Iugoslavia.1 Două dintre acestea – reducerea susţinerii acordate de iugoslavi „autonomiei naţionale” a României şi o preocupare mai puţin asiduă pentru contactele chineze –

---

612 Acest lucru este discutat relativ detaliat în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/ sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0 .pdf.

613 Tratatele separate semnate de Iugoslavia cu ţările membre NATO Turcia şi Grecia, după ruptura dintre Tito şi Stalin au oferit iluzia unei angajări NATO pentru apărarea Iugoslaviei.

614 Memorandum Prepared by the Office of Current Intelligence of the Central Intelligence Agency Washington, august 1974, Document 11; şi Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President’s Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft) (1975), Document 12 în Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-I5, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976; World Trends andDevebpments (1977), pp. 25, 28, CIA.

fuseseră determinate în întregime de acţiunile României. Bucureştiul mediase şi insistase pentru apropierea dintre Beijing şi Belgrad încă din anii 1960, când nici Tito şi nici Mao nu priviseră perspectiva cu entuziasm, atât în scopuri de ordin regional (pentru a se ajunge la o reconciliere iugoslavo-albaneză şi pentru ca planurile României vizând un Pact în Balcani să progreseze), cât şi cu obiectivul strategic mai amplu al contrabalansării puterii deţinute de sovietici.[615][616]

Celelalte două obiective politice ale Kremlinului, aşa cum fuseseră ele identificate de analiştii serviciilor americane de informaţii în 1979 – „o mai slabă încurajare a eurocomunismului din partea iugoslavilor" şi „critici mai reduse din partea Iugoslaviei la adresa politicii externe sovietice" –, erau de asemenea relevante pentru chestiuni în privinţa cărora Bucureştiul se afla cu mult în faţa Belgradului.[617] Pe lângă faptul că mediase diferendele dintre liderii partidelor comuniste francez şi spaniol, România „insistase pentru strângerea legăturilor româno-portugheze", pentru a „încerca să contracareze o deviere radicală spre stânga, care ar fi adus Portugalia în sfera de puternică influenţă sovietică".[618] în consecinţă, România a

615 Prospectsfor Post Tito Tugoslavia, Volum 1 (NIE 15-79), 25 septembrie 1979, p. 3, CIA.

616 Despre cea din urmă vezi de pildă Transcriere a discuţiei cu delegaţia Partidului Comunist Chinez la cel de-al nouălea Congres al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dos. rr. 105/1965, fi. 2-15; Stenographic Transcript of Ceauşescu-Deng Conversation, „Documents" în Dennis Deletant, Mihail E. Ionescu şi Anna Locher, „Romania and the Warsaw Pact: Documents Highlighting Romania's Gradual Emancipation from the Warsaw Pact, 1956-1989", martie 2004, PHR

617 Prospects for Post Tito Tugoslavia, Volum 1, (1979), p. 3, CIA.

618 Pentru discuţiile sovietice privind rolul României în susţinerea eurocomunismului vezi comitetul Central către Comitetul Central al PCUS Nr. 179 ss, Strict secret, 20 iulie 1978 (Chişinău), Information Regarding the Intensification in Romania of a Propaganda Campaign that Harms the Interests of the USSR, Document 13 în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/

încheiat un tratat de prietenie cu Portugalia, „primul între NATO şi o ţară membră a Pactului de la Varşovia”.[619]

Referitor la cel de-al patrulea obiectiv, criticile iugoslave la adresa politicii sovietice erau marginale în comparaţie cu ale României. Bucureştiul obişnuia adesea să „rupă rândurile” faţă de linia dictată de Moscova şi, „în ciuda puternicelor presiuni sovietice”, cultiva „o relaţie politică specială” cu SUA, nu doar cooperând „îndeaproape cu Statele Unite în problemele internaţionale”, ci şi indicând că „doreşte extinderea acestei relaţii”.1 Belgradul însă susţinea în general politica externă sovietică, fiind chiar „uneori mai puternic antiamerican decât ţările din Pactul de la Varşovia”.[620][621]

Îngrijorarea serviciilor de informaţii americane privind faptul că intervenţia sovietică era „mai probabil” să apară împotriva Iugoslaviei (şi a Chinei), dacă aceasta manifesta „tendinţe de occidentalizare exagerate, de pildă prin blocarea unor iniţiative diplomatice importante ale Moscovei” sau „tolerând exprimarea publică a opiniilor antisovietice”, ar fi trebuit să includă şi România.[622] Referitor la Iugoslavia, spre exemplu, comunitatea de

---

sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf. Vezi şi Document 28 în Negru şi Negru (2010), pp. 109-112; AOSPRM, fond. 51, inv. 47, dosar 3, filele 79-84; „Romania: Ceausescu’s remarks during visit to Portugal bound to irk Kremlin“ în US Intelligence Board, National Intelligence Bulletin, 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA. Vezi şi Die Presse, 8 mai 1978.

619 US Intelligence Board, National Intelligence Bulletin, 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA.

620 World Trends andDevelopments: CIA Intelligence Memorandum, 1 februarie 1977, pp. 25, 28, CIA.

621 Ibid. Cu câteva excepţii, serviciile de informaţii americane s-au plâns de faptul că Belgradul adera la politica externă a URSS şi o susţinea, în anii 1970 şi 1980.

622 Prospects for Post Tito Tugoslavia (1979), pp. 3-4. Pentru China, vezi de pildă Harris, Nadolski şi Sargent, The US-PRC-USSR Triangle: An Analysis of Options for Post-Mao China, Final Report, 15 octombrie 1976, contractat de Biroul adjunctului secretarului Apărării pentru probleme de securitate internaţională, Pentagon, pp. 75-77, CIA.

informaţii din SUA a conchis că, din perspectiva Moscovei, cel mai „rău” caz ar presupune un regim post-Tito care să agreeze „o politică externă pro Occident”.[623] România se afla însă deja într-o astfel de situaţie, după atitudinea lipsită de echivoc a lui Gheorghiu-Dej, iar autorităţile americane remarcaseră de mult „disponibilitatea”, abilitatea şi „viziunea” regimului Ceauşescu „de a aduce o contribuţie semnificativă la atingerea unora dintre obiectivele noastre”.[624] Spre sfârşitul anilor 1970, serviciile de informaţii ale celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia raportau că Washingtonul folosea România pentru a se infiltra în interiorul Pactului, iar autorităţile militare sovietice acuzau Bucureştiul că din cercurile sale interioare „se scurgeau” informaţii către Vest (şi către China).[625]

Politica de activism independent a României era considerată „în mod particular riscantă” deoarece calitatea sa de membru al Pactului de la Varşovia o predispunea la acuze de „trădare” – rostite deseori în cercul intim al partenerilor „în strânsă cooperare” – şi la consecinţe în termenii doctrinei Brejnev. Şi totuşi, aşa cum nota un analist CIA la începutul anilor 1980, Bucureştiul a continuat să se implice în:

…referiri publice iară precedent la teritorii româneşti ajunse în componenţa URSS, apeluri deschise la

---

623 Tugoslavia: An Approaching Crisis? (1983), pp. 14-15.

624 Vezi, de pildă, Memorandum Frorn the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President’s Depuţy Assistantfor National Securiţy Affairs (Scowcroft) (1975), Document 12 în Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976. S-a recunoscut că politica de apărare a României şi de cooperare militară cu China şi cu Occidentul era marcată de poziţia sa împotriva „politicii de forţă“ a sovieticilor. Soviet Union - Eastern Europe (CI SNEE 76-18), Office of Current Intelligence, 5 octombrie 1976 (declasifîcat 18 noiembrie 1999), p. 1, CIA.

625 Informaţional Report on „Overall Operaţional Image of the SRR<(, 12 septembrie 1978, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 320-321; Weiser (2005), pp. 151-152, 164, 178.

sentimente naţionaliste în rândul populaţiei în general, o alianţă politică informală (nedeclarată) cu Iugoslavia, potenţial îndreptată împotriva Uniunii Sovietice, şi reacţii de tip „veto” la iniţiativele sovietice referitoare la [CAER] şi la Pactul de la Varşovia. De asemenea, atitudiunea sa implica, pe de o parte, critici ale preceptelor ideologice sovietice menite să sprijine pretenţiile URSS la hegemonie şi, pe de alta, susţineri ale temelor „policentriste” implicit antisovietice propuse de iugoslavi şi de eurocomunişti. Toate aceste mişcări şi poziţii au fost absorbite de conducerea sovietică poststalinistă, care uneori pare mai puţin tolerantă decât pur şi simplu depăşită.1

Consecvenţa politicii româneşti nu a fost recunoscută ca atare de serviciile de informaţii americane, în primul rând din cauza prejudecăţilor cognitive conturate în primii ani ai Războiului Rece şi a dezinformărilor furnizate neîncetat de Moscova şi de partenerii săi loialişti începând cu ultimii ani ai deceniului 1950, astfel că politica de independenţă a României era considerată una strict conjuncturală, cu o hotărâre redusă sau chiar absentă de a o apăra împotriva forţei coercitive. Spre exemplu, un buletin *National Estimate*, care ar putea reflecta o conştientizare a mesajului adresat de Gheorghiu-Dej preşedintelui Kennedy în 1963, sublinia „posibilitatea ca România să vizeze neutralitatea în conflictul Est-Vest” şi pe aceea „ca sovieticii să pătrundă pe teritoriul României ca ocupanţi”.[626] Documentul nu lua însă în calcul posibilitatea refuzului simplu şi categoric sau a folosirii oricărui mijloc de descurajare militară românesc. Dimpotrivă, pornea de la premisa că România va încerca să obţină „neutralitatea” printr-o cooperare militară limitată cu armatele sovietice împotriva Occidentului:

La izbucnirea ostilităţilor, prin urmare, românii vor adopta probabil o poziţie care nu va da URSS motive să instituie o ocupaţie preventivă, chiar dacă acest lucru ar

626 Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82- 10124), 12 ianuarie 1982, p. 19, CIA.

implica respectarea angajamentelor faţă de Pactul de la Varşovia. Oricare ar fi cursul de acţiune adoptat de regimul politic, este de aşteptat ca orice rezistenţă antiregim sau antisovietică să apară doar atunci când înfrângerea sovieticilor este aproape certă.[627]

Persistenţa ideii că România va „bate în retragere” în loc să dea dovadă de consecvenţă şi să înfrunte conflictul deschis cu Moscova era un refren constant întâlnit în buletinele *National Estimates*, în ciuda apariţiilor periodice ale unor opinii contrare bine documentate. La debutul Primăverii de la Praga, spre exemplu, directorul *National Estimates* din cadrul CIA explica atitudinea şi comportamentul României în termeni remarcabil de asemănători cu cei folosiţi de analiştii CIA cu două decenii mai târziu:

A analiza ce va urma în România înseamnă de multe ori să iei în considerare improbabilul. Adesea pare că românii au mers cât de departe posibil; la fel de des, desigur, observatorul poate fi luat prin surprindere. Este deja limpede că – dincolo de ceea ce impune simpla prudenţă – românii nu au stabilit niciodată limite anume în privinţa a ceea ce intenţionează să facă; sovieticii sunt cei care trebuie să impună limitele, sau cel puţin să încerce să o facă. Regimul Ceauşescu, de fapt, consideră din multe puncte de vedere că URSS este principalul obstacol în calea atingerii obiectivelor naţionale româneşti şi se comportă ca atare.

Altfel spus, ambiţiile românilor merg mai departe decât simpla obţinere a independenţei naţionale (care a fost deja realizată în mare parte, în orice caz). De asemenea, Bucureştiul acţionează uneori în moduri care subminează politicile sovietice în domenii care au doar o vagă conexiune cu problemele de suveranitate… Ani de

627 Ibid. Tidul acestui capitol în Estimate sugera opinia încetăţenită în cadrul comunităţii de informaţii din SUA: „Reţinerea Bucureştiului în privinţa cooperării depline cu Pactul de la Varşovia“. Astfel, problema nu viza întrebarea dacă România va coopera cu Pactul, ci măsura în care o va face.

compromisuri şi de tentative timide de a-i determina pe români să adopte un curs de acţiune mai „constructiv” nu le-au adus sovieticilor niciun rezultat.1

Rapoartele sovietice interne sugerează că, în cel mai bun caz, aprecierile serviciilor americane de informaţii au subestimat amploarea şi nivelul rezistenţei româneşti.[628] Analiştii americani au trecut în general cu vederea faptul că România nu doar a blocat controlul sovietic, dar a încercat chiar să construiască în cadrul blocului socialist coaliţii capabile să-l contrabalanseze. Aşa cum raportau maghiarii şi est-germanii în cursul crizei cehoslovace din 1968, pe lângă încurajarea şi susţinerea lui Dubček şi a politicilor sale independente, românii au militat pentru a atrage sprijinul Ungariei şi Poloniei, cu „deosebita speranţă” că dorinţa de o mai mare independenţă de Moscova „va ilumina şi celelalte ţări socialiste”, încrezători fiind că în acestea, forţele similare „lucrau la elaborarea unei politici naţionale de o mai amplă independenţă”.[629]

Zece ani mai târziu, rapoarte ale CC al PCUS indicau că analizele CIA menţionate mai sus fuseseră corecte:

Iulie 1978:

Prin acţiunile sale de politică externă privitoare la o serie de probleme, conducerea Republicii Socialiste România oferă celorlalte state socialiste un exemplu negativ. În cadrul discuţiilor neoficiale cu reprezentanţii unor ţări socialiste, oficialii României încearcă să-i convingă să urmeze exemplul RSR şi să combată împreună, prin acţiuni comune, măsurile adoptate de

628 Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe {1968), pp. 8-11. Preşedintele de atunci al Board of National Estimates, Abbot Smith, aprecia că URSS se va simţi îndemnată să accepte „schimbări semnificative“ în regiune „dacă nu doreşte să folosească forţa militară“. Op. cit., p. 21.

629 BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 270; Raport al delegaţiilor PMSU către Comitetul Politicto Political Committee, 22 mai 1968, Arhivele Naţionale Maghiare (Magyar Orszâgos Leveltâr: MOL), MKS, 288, fond 5, dosar nr. 456, f. 52; şi MOL, MKS, 288, fond 5, dosar nr. 455, ff. 32-33 şi 37, citat în Retegan (2000), pp. 127-128.

URSS în cadrul CAER [şi] al Pactului de la Varşovia, dar şi în multe alte chestiuni legate de mişcarea comunistă şi muncitorească şi în soluţionarea unei serii de probleme de importanţă internaţională. Conducerea României încearcă în toate modurile posibile să se opună paşilor făcuţi de URSS şi de celelalte ţări socialiste cu privire la coordonarea acţiunilor comune atât în cadrul CAER, cât şi al Pactului de la Varşovia, dar şi în multe chestiuni de politică externă.1

Mai 1979:

Diplomaţia românească întreprinde o activitate intensă, orientată spre separarea URSS de ţările socialiste şi de cele în curs de dezvoltare, [subliniind] că interesele marilor puteri sunt atotcuprinzătoare şi nu coincid cu cele ale statelor mici şi mijlocii. România însă, fiind un stat mic, ar putea contribui cu specialişti, într-un mod dezinteresat, şi este pregătită să dezvolte o strânsă cooperare. Conducerea românească încearcă insistent să atragă de partea sa, în acţiuni antisovietice, conducerea Bulgariei, pe cea a Poloniei şi pe cea a RDG. […]

În măsura în care direcţia sa naţionalistă devine mai profundă, divergenţele dintre România şi Uniunea Sovietică plus celelalte state frăţeşti dobândeşte un caracter mult mai serios, extinzându-se asupra multor chestiuni de politică internaţională de primă importanţă. Conducerea RSR, introducând în acţiunile sale aspecte vădit antisovietice, deţine în cadrul comunităţii socialiste un rol tot mai activ de apărător şi promotor al intereselor expansioniste ale Beijingului, opunând Uniunea Sovietică celorlalţi membri ai organizaţiei Tratatului de la Varşovia. […]

Actuala conducere a României nu poate fi considerată un aliat de încredere – nu în prezent şi cu atât mai mult nu în cazul unei posibile înrăutăţiri a situaţiei interne. Putem anticipa că România va continua hotărât tendinţa de „egalizare” a relaţiilor sale cu principalele puteri opuse nouă, în lumea contemporană, nu

1 *Expunere asupra discuţiilor cu tovarăşul VI. Potapov*; *şejiil secţiei pentru România din CC al PCUS*, 27 iulie 1978, Document Nr. 2 şi *Discuţii cu tovarăşul VI. Potapov*, *şejiil secţiei pentru România din* CC *al PCUS*, 27 octombrie 1978, Document nr. 3 în Watts (2012 a),http://www.wilsoncenter.org/ publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi şi Negru (2010), pp. 187 – 197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70 – 80.

239

doar în plan politic, ci şi în cel militar, economic, cultural etc., diminuând concomitent colaborarea reală în cadrul Pactului de la Varşovia şi al CAER.1

Aşa cum se remarca în analiza CIA din 1982, conducerea României „a arătat calea către o nouă formă de suveranitate est-europeană" şi „a redefinit cu succes rolul unui membru al Blocului socialist, menţinând legături în mare parte formale şi limitând influenţa sovietică până aproape de negativ".[630] „Toate statele est-europene", conchidea analiza, „au beneficiat de pe urma insistenţei României asupra dreptului membrilor de a-şi exprima opinii independente în cadrul consiliilor Blocului (şi de pe urma faptului că URSS a recunoscut acest drept)"; de asemenea, „dacă regimul Ceauşescu nu este îndepărtat de

630 Rezumat al discuţiilor cu tovarăşul VI. Potapov, şeful sectorului pentru România al CC al PCUS, 16 mai 1979, Document 4; şi Informare (către secretarii CC al PCM) privind întâlnirea si discuţiile dintre LI. Brejnev şi N. Ceauşescu pe 1 august 1979 în Crimeea, 20 august 1979, Document nr. 5 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history- identity-and-dominion; Negru (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85. Acest din urmă document nota: „Conducerea PCR continuă să urmeze în esenţă acelaşi «curs separat» anterior şi chiar a trecut la o serie de acţiuni care accentuează divergenţele existente. Această stare de fapt ne îngrijorează considerabil... Multe alte acţiuni ale reprezentanţilor români la întrunirile multilaterale ale statelor socialiste provoacă, de asemenea, o intensă preocupare... Luând în considerare experienţa trecutului, nu avem motive să anticipăm schimbări esenţiale în politica practică a conducerii României".

la putere (o posibilitate tot mai reală) de o facţiune prosovietică”, precedentul astfel stabilit riscă să provoace neplăceri succesorilor lui Brejnev.[631]

Trebuie să reliefam faptul că, indiferent de acurateţea ei, analiza din 1982 a constituit subiect de dispută în interiorul comunităţii de informaţii americane şi, când a fost finalizată, specialiştii din SUA nu o mai considerau valabilă. Motivul acestei schimbări de opinie a fost caracterul convingător şi răspândit – datorat în mare parte volumului, credibilităţii şi conformităţii cu prejudecăţile cognitive preexistente – al deja atotprezentei teme de dezinformare care prezenta regimul intern din România ca fiind atât de dezgustător, încât politicile sale independente în domeniul securităţii şi afacerilor externe nu mai deţinea „nicio atractivitate” pentru ceilalţi membri ai Pactului.[632] În realitate, politicile independente ale României erau cât se poate de atrăgătoare pentru populaţia celorlalte state membre ale Pactului şi, cel puţin în cazul armatei poloneze, pentru ofiţerii de rang imediat inferior eşaloanelor de vârf.1

Scenarii privind o intervenţie sovietică: conflict etnic, secesiune şi destabilizare

În anii 1970, serviciile americane de informaţii erau de acord în unanimitate că Moscova avea să „exploateze” orice succesiune la conducere într-una dintre ţările rebele şi să „valorifice orice prilej de a le realinia mai aproape de restul Pactului”, identificând şi susţinând candidaţii prosovietici în cazul unei succesiuni şi chiar inducând acea

631 Ibid.

632 Dimpotrivă, aşa cum nota CIA în 1968, drumul Cehoslovaciei „fusese arătat“ de „români“, iar Praga îşi demonstrase şi ea „simpada“ faţă de poziţia română. Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe, CIA Board of National Estimates în coordonare cu Office of Current Intelligence, 21 martie 1968, pp. 4, 9; CIA. Rolul sursei de inspiraţie române pentru cehoslovaci, reflectat îndeosebi în propunerile generalului Prchlik, este discutat în Ashby Crowder, Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceausescu’s Romania, 1965-1989, Ohio University, teză de doctorat, august 2007, la www.ohiolink.edu, pp. 56-64, 77-78.

succesiune.[633] Dacă niciun stat candidat nu putea fi uşor identificat, se considera că sovieticii vor provoca instabilitate şi derută „în speranţa că o situaţie politică fluidă va acţiona în avantajul lor”.[634] SUA alcătuia în mod regulat planuri de rezervă pentru a împiedica intervenţia sovietică în România, China şi Iugoslavia, opinându-se că Belgradul era cel mai puţin ameninţat sau vulnerabil.[635]

Bucureştiul era privit ca fiind în cel mai mare pericol, iar planurile de rezervă ale SUA se concentrau pe o schimbare de regim „violentă”, provocată de Moscova pentru a obţine o „influenţă sporită în România”.[636]

633 Vezi discuţia din capitolul 14 al acestui volum. Vezi şi raportul Statului-Major polonez pe 1979 la Wartime Statutes - Instruments of Soviet Control, CIA „Special Collections“ la http://www.foia.cia.gov/collection/wartime-statutes-instruments-soviet-control. In această culegere de documente, colonelul Ryszard Kuklinski, membru al Statului-Major, îşi exprimă admiraţia pentru poziţia şi politica României. Vezi şi Larry Watts’ Analysis at http://www.wilsoncenter.org/event//warsaw-pact-wartime-statutes%E2%80%94instruments-soviet-control.

634 Fugoslavia: An Intelligence Appraisal (1971), pp. 49-50, CIA.

635 Vezi, de pildă, studiul „Interagenţii de contingenţă despre Iugoslavia“ finalizat de EUCOM pe 28 august 1975. Briefing Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Hartman) to Secretary of State Kissinger, Washington, nedatat, Document 82 în Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976. In circumstanţele în care prevenirea era imposibilă sau eşua, erau identificate contingenţele în vederea adaptării la intervenţia sovietică.

636 Contingemy Study Preparared by the National Security Council Interdepartmental Working Group/Europe, Washington, nedatat, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976. Studiu redactat la mijlocul sau în a doua jumătate a lunii iunie 1976. Deşi în mod clar era focalizată pe prevenire, intervenţia militară occidentală nu era complet scoasă din calcule pentru eventualitatea că acţiunile armate treceau de graniţele României sau implicau forţe din afara Pactului de la Varşovia. Faptul că opţiunile militare erau luate în considerare era sugerat şi de titlurile anexelor nepublicate ale studiului: „Forţe militare locale sau regionale“ (Anexa D); „Sumar al OPLANS (planuri operaţionale) şi al forţelor americane“ (Anexa E); „Alte active americane, inclusiv economice“ (Anexa F); şi „Probleme privitoare la războiul nuclear“

Americanii se aşteptau ca liderii de la Kremlin să încerce „să influenţeze în mod mascat rezultatul” succesiunii post-Mao în China, susţinând facţiunile prosovietice cu „arme şi bani”, posibil asasinându-i pe liderii antisovietici, încurajând tendinţele centrifuge şi destabilizarea şi apoi prelungind „această stare pentru a-şi maximiza influenţa asupra direcţiei adoptate de lupta politică”.1

Spre sfârşitul deceniului, sănătatea tot mai precară a lui Tito a iscat noi temeri privind o intervenţie sovietică în succesiunile din Balcani. Moscova, erau de părere serviciile de informaţii americane, se străduia cu insistenţă să „realizeze o dramatică schimbare prosovietică în raportul de forţe regional şi internaţional”, exploatând oportunităţile, mai puţin intervenţia militară, pentru a-şi reface influenţa, de pildă destabilizând transferul firesc de putere şi susţinând noi lideri „cu simpatii sau cu devotament pentru URSS”.[637] În cursul unei „crize prelungite” – deja evidente în sectorul economic din Iugoslavia şi în cel din România – comunitatea de informaţii americană considera că sovieticii „vor încerca să-şi consolideze agenţii sub acoperire” în aşteptarea schimbării.[638] Date fiind interesele Kremlinului în respectivele regiuni şi tiparele sale comportamentale anterioare, niciuna dintre aceste eventualităţi nu a fost considerată de analiştii americani, la momentul formulării lor, excepţională sau controversată, şi nici descoperirile făcute în arhive după încheierea Războiului Rece nu au dovedit că au fost eronate.

Una dintre modalităţile verificate şi eficiente folosite de spionajul sovietic pentru destabilizarea statelor rebele era aceea a provocării unor tensiuni etnice şi privitoare la

---

(Anexa G).

637 Jack H. Harris, Thomas Nadolski şi Peter L. Sargent, The BDM Corporation, The US- PRC-USSR Triangle: An Analysis of Options for Post-Mao China, Final Report, 15 octombrie 1976, comandat de Biroul secretarului adjunct al Apărării pentru probleme de securitate internaţională, Pentagon, pp. 71, 106-108.

638 Tugoslavia: An Approaching Crisis? (1983), pp. 3, 16, CIA.

teritoriile naţionale. În acest caz, politica URSS faţă de ţările socialiste rebele amintea pregnant de operaţiunile sale împotriva Occidentului, prin provocările şi incitările la tensiuni etnice şi rasiale şi prin încurajarea minorităţilor nemulţumite să se dedea la violenţe extreme.[639] KGB-ul, spre exemplu, se pregătea să amplaseze dispozitive explozive în zonele locuite predominant de afro-americani în New York City, plănuind să dea apoi vina pe grupările evreieşti extremiste.[640]

Sovieticii coordonaseră zeci (dacă nu chiar sute) de astfel de operaţiuni împotriva Basarabiei în perioada interbelică, folosind atacuri teroriste pentru a provoca o reacţie de forţă din partea autorităţilor române – reacţie pe care o înfăţişau apoi, prin intermediul aparatului lor de măsuri active, ca represiune.[641]

Operaţiuni similare ale Budapestei au utilizat forţe paramilitare maghiare, „care vorbeau româneşte, îmbrăcate în costume naţionale româneşti, deghizate ca grupuri de turişti români”, pentru a pune la cale „atacuri teroriste împotriva etnicilor germani din Transilvania şi a unor grupuri de maghiari” pentru a demonstra „cercurilor străine” că sunt Justificate represaliile oficiale împotriva românilor” practicate de guvernul ungar.1 Structura comună a acestor operaţiuni presupunea folosirea violenţei atroce pe fondul campaniilor de dezinformare despre presupuse represiuni la adresa minorităţilor, pentru a provoca o reacţie coercitivă din partea autorităţilor (şi a instiga la revolte împotriva lor), declarând apoi că respectivele reacţii constituie sursa problemei.

La mijlocul anilor 1970, propaganda sovietică şi-a dublat atacurile la adresa „represiunilor la care este supusă minoritatea uigură din Sinkiang” de autorităţile de

639 Vezi, de pildă, Sterling (1981), pp. 180, 194, 199.

640 Vezi, de pildă, operaţiunea PANDORA din 1971 a KGB descrisă în Andrew şi Mitrockhin (2001), p. 238.

641 Watts (2010), pp. 56-61. Serviciile de informaţii soviedce efectuaseră atacuri teroriste similare în zonele de graniţă ale Poloniei şi Lituaniei. Andrew şi Mitrockhin (2001), p. 74.

la Beijing – probabil pentru a instiga la „revoltă împotriva «dominaţiei chinezilor de etnie Han»” şi, posibil, „a oferi un pretext pentru intervenţia în treburile interne chineze” a unor forţe internaţionale [a se citi conduse de sovietici].[642] Conform aprecierilor făcute de analiştii americani, principalele obiective ale acestor operaţiuni erau „refacerea unităţii în cadrul mişcării comuniste” şi „neutralizarea ameninţării chineze la adresa controlului sovietic asupra Asiei Centrale” (România prezentând aceleaşi provocări faţă de unitatea şi de hegemonia sovietică în Balcani).[643]

Reafirmarea controlului asupra statului nesupus era în mod cert „planul A” al Kremlinului. Dar şi „planul B”, distrugerea statului, se putea concretiza cu un rezultat similar. În conformitate cu o analiză americană:

Dacă reducerea Chinei la statutul de stat satelit părea că depăşeşte posibilităţile liderilor sovietici, aceştia puteau opta pentru „balcanizarea” statului asiatic, opţiune care ar fi redus ameninţarea din partea Chinei şi ar fi eliminat Pekinul ca forţă disruptivă din interiorul mişcării comuniste… Un program de balcanizare ar fi debutat cu pregătirea minorităţilor pentru a se revolta împotriva conducerii chineze, o activitate care poate că începuse

642 Memorandum înaintat de preşedintele Asociaţiei Maghiare a Trăgătorilor de Elită, baronul Eduard (Ede) Atzel, şi de Ivan Hejjas, lider al Rongyos Gârda, către prim-ministrul dr. Lâszlâ Bârdossy, propunând măsuri pentru denaţionalizarea şi eliminarea românilor din partea de nord-vest a Transilvaniei; Nota include observaţiile şi acordul pnm-ministrului ungar, Budapesta, 30 noiembrie 1941, Document 246 în Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Muşat, coordonatori, 23 August 1944: Documente, Voi. I 1939-1943, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, pp. 329-330. Rongyos Gârda era deja renumită pentru atrocităţile comise în perioada anexării maghiare a unor regiuni din Cehoslovacia şi Iugoslavia, în 1939 şi 1940. Pentru caracterul acestor organizaţii de tip paramilitar vezi Bela Bodo, Pâl Pronay: Paramilitary Violence and Anti-Semitism in Hungary, 1919- 1921, Pittsburg, The Carl Beck Papers on Russian and East European Studies, Center for Russian and East European Studies, 2001.

643 The US-PRC-USSR Triangle: An Analysis of Options for Post-Mao China, Final Report (1976), p. 107, CIA.

deja cu propaganda sovietică direcţionată spre uigurii din Sinkiang. Sovieticii puteau încuraja apoi tendinţele chineze spre fragmentare, prin intermediul livrărilor clandestine de arme către facţiunile care ar fi dus mai departe procesul devastator din interiorul ţării.1

La sfârşitul anilor 1940, Iugoslavia fusese ţinta unor operaţiuni similare sub umbrela Cominform, Ungaria, Bulgaria şi Albania – pe atunci încă loială Moscovei – conducând ofensiva. Aşa cum preciza CIA la momentul respectiv:

…atacul sovietic fusese condus de Ungaria şi Albania, puternic susţinut fiind de Bulgaria. Relaţiile maghiaro-iugoslave fuseseră considerabil tensionate în urma unor repetate incidente la graniţă, a expulzării reciproce a reprezentanţilor diplomatici şi a acuzaţiilor de spionaj lansate de iugoslavi la adresa ungurilor. Incidentele la frontieră sporiseră de asemenea la graniţa dintre Iugoslavia şi Albania, iar Bulgaria nu doar că intensificase războiul nervilor antiiugoslav prin concentrarea de trupe la graniţa iugoslavă, dar îşi exprimase intenţia de a încuraja activităţile subversive pe teritoriul Iugoslaviei. Mult mai semnificativă fusese însă înăsprirea blocadei economice.[644][645]

Un deceniu mai târziu, în timpul unei crize de scurtă durată în relaţiile sovieto-iugoslave survenită la sfârşitul verii în 1958.

Moscova restricţionase distribuirea publicaţiilor iugoslave în URSS, ezita în privinţa promiselor transporturi de cărbune şi cereale spre Iugoslavia şi atacase Belgradul pentru presupuse discriminări împotriva cetăţenilor sovietici, la procedurile vamale… Albania îşi reluase vechea tactică de represalii şi proteste diplomatice pentru aşa-zise rele tratamente aplicate cetăţenilor săi în

644 Op. cit., pp. 110-111. Studiul menţiona şi că Moscova „putea încerca să minimizeze riposta înarmându-i pe uismrii din URSS si pe mongolii din Mongolia Exterioară pentru a-i ajuta pe fraţii lor din RPC“.

645 „Iugoslavia“ în The CFMMeeting: Eastern Europe - Parţy Purges; Anti-Catholic Drive; Polish CH..., 24 iunie 1949), p. 7, CIA.

Iugoslavia. Bulgaria s-a alăturat Albaniei, reluând atacurile la adresa politicii „şovine” a Iugoslaviei în Macedonia.[646]

Cominternul condusese operaţiuni similare împotriva României în perioada interbelică şi în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, mergând până acolo încât a inclus în politica marxist-leninistă ideea împărţirii statului român ca platformă oficială a revoluţiei.1 Aceasta fusese de altfel şi politica oficială sovietică în timpul războiului, când Hruşciov fusese direct implicat în instigarea şi susţinerea mişcărilor secesioniste din România.[647] Iar Stalin încercase să menţină

5 5 5

deschisă această posibilitate forţând crearea Regiunii Autonome Maghiare în România în 1952 – unicul caz în care Kremlinul a impus unui membru al Blocului o organizare administrativă de tip sovietic, până când românii au izbutit să se debaraseze de ea, în 1968.[648]

Pe lângă reducerea presupuselor ameninţări prin intermediul divizării teritoriale, acuzaţiile de „şovinism” şi represiuni etnice au avut ca scop izolarea în plan internaţional a ţintelor vizate de sovietici, mai cu seamă

---

646 Soviet Staff Study: The Failure of The Soviet-Yugoslav Rapprochement (Reference Titles (CAESAR V-B and VI-A-58), Office of Current Intelligence, 3 noiembrie 1958 0, p. 21, CIA.

244

647 Watts (2010), pp. 56-79. Cominternul, spre exemplu, a dispus ca toate partidele comuniste să „intensifice activitatea comunistă în rândul populaţiei maghiare de pe acele teritorii anexate de Cehoslovacia, România şi Iugoslavia (pentru) autodeterminare până la secesiunea de statele care le-au anexat“. Rezoluţia celui de-al V-lea Congres Mondial în Internaţionala Comunistă, decembrie 1924-ianuarie 1925; Ionescu (1964), p. 25.

648 Op.cit., pp. 146-153. Vezi şi Stefano Bottoni, „The Creation of the Hungarian Autonomous Region in Romania (1952): Premises and Consequences“, Regio- Minorities, Politics, Society, nr. 1 (2003) şi Tatiana V Volokitina, Tofik M. Islamov şi Tatiana A. Poliakova, editori, Transilvianskii Vopros: Vengero-Rumynskii Territonalnii Spor ISSSR, 1940-1946. Dokumenti (Problema transilvăneană: Disputa teritorială româno-maghiară şi URSS 1940-1946, Documente), Moscova, Rosspan 2000.

după semnarea Acordurilor de la Helsinki, în 1975. Această izolare nu numai că separa ţinta de sursele ei de ajutor occidental (sau de alt tip), sporindu-i astfel vulnerabilitatea la presiunile şi influenţele sovietice, dar totodată o lipsea de acele surse suplimentare de informare care i-ar fi permis să dobândească o imagine corectă a amplorii măsurilor luate împotriva sa de sovietici şi de ceilalţi membri ai Pactului, şi a scopului lor logic. Astfel, eforturile Kremlinului s-au îndreptat nu doar spre disimularea şi pervertirea intenţiilor şi acţiunilor ţării-ţintă în Occident, dar şi spre disimularea şi pervertirea propriilor sale intenţii şi acţiuni – şi ale partenerilor săi loiali – atât fată de tara-tintă, cât şi fată de Occident.

J 5 5 J 5 5

Acest tipar de ofensivă clandestină sovietică avea să fie repetat în lumea întreagă, fiind vizibil deseori în operaţiunile Kremlinului împotriva României, Iugoslaviei şi Chinei. Spre exemplu, aşa cum nota CIA în toamna anului 1970:

Relativa ei izolare în sine a vulnerabilizat China în faţa presiunilor sovietice, iar ieşirea din această izolare a fost, evident, în avantajul Pekinului. În plus însă, contactele mai extinse şi mai strânse cu străinătatea i-au permis probabil Chinei să obţină mai multe informaţii despre intenţiile sovieticilor, evaluând punctele de vedere ale terţilor; concomitent, ele i-ar fi oferit un forum mai larg în care să-şi susţină cazul… [Moscova] a continuat să facă presiuni pentru „a izola” China în plan internaţional, în ciuda slăbirii tensiunii bilaterale. Aşa cum suspectează Pekinul, această politică este menită să sporească vulnerabilitatea Chinei în faţa presiunilor militare şi politice exercitate de sovietici. Ea presupune un accent pus permanent pe „unitatea socialistă”, pentru a izola China din punct de vedere ideologic, eforturi de a mări influenţa sovietică în Asia în detrimentul Pekinului şi încercări de a asigura pe mai departe excluderea Chinei din comunitatea internaţională.1

Măsurile active de acest tip aveau ca ţintă specifică grupurile co-etnice din străinătate, pentru a-şi asigura ajutorul lor inconştient. Co-etnicii şi organizaţiile lor din Vest erau considerate o autoritate credibilă cu privire la ţările lor de origine şi la situaţia co-etnicilor lor din alte zone, mai ales atunci când nu erau afiliaţi la grupuri cu agende politice evident extremiste. În cel mai rău caz, ei erau percepuţi ca anticomunişti de nădejde, fără bănuiala că ar putea urmări o agendă sovietică.

Această dinamică funcţiona oarecum diferit cu privire la RP Chineză, prin faptul că succesul dezinformărilor sovietice s-a datorat iniţial mai degrabă unui aranjament de cooperare pe care Kremlinul a reuşit să-l încheie cu gruparea anticomunistă a chinezilor naţionalişti – cei care aveau cel mai mult de pierdut din apropierea sino-americană şi din recunoaşterea RPC – la sfârşitul anilor 1960 şi în primii ani ai deceniului următor.[649] în mod paradoxal, în lupta sa anticomunistă împotriva Beijingului, Partidul Naţionalist Chinez (Gomindan) a găsit în Moscova – centrul director al lumii comuniste – un aliat de nădejde. Drept rezultat, Moscova a iniţiat la sfârşitul anului 1967 cooperarea cu Taipeiul, cooperare ce includea coordonarea reciprocă a propagandei anti-Beijing şi colaborarea între serviciile lor de informaţii, în cadrul unei „politici nescrise de susţinere a revizionismului rusesc”.[650]

Exploatând nemulţumiri etnice şi teritoriale uneori străvechi în Europa de Est, Kremlinul şi agenţii săi au

---

649 SR: Sino-Soviet Relations After a Tear of Talking, Directorate of Intelligence Special Report (SR), Weekly Review, 23 octombrie 1970, p. 9, CIA.

650 Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement (Reference Tifle: ESAU LI), februarie 1971, autor Arthur A. Cohén, pp. 11-13, 62. Moscova a oferit un stimulent suplimentar sub forma acordurilor comerciale rentabile „prin intermediul unei terţe ţări“, pentru a evita inevitabilele întrebări stânjenitoare care ar fi însoţit tranzacţiile directe. Intermediar în această operaţiune a fost agentul de informaţii sovietic Viktor Louis.

reuşit să formeze coaliţii „Alb-Roşii” extrem de convingătoare, nu doar în cadrul comunităţilor de imigranţi, focalizate pe pretenţiile teritoriale „tradiţionale” şi/sau pe preocuparea pentru bunăstarea co-etnicilor lor, dar şi la nivelul structurilor de conducere din ţările de adopţie, prin mobilizarea aparent nonpartizană a respectivelor comunităţi pentru a face lobby politic – şi totul doar pe baza dezinformărilor sovietice. Introducerea regimului liberalizator al lui Gorbaciov a transformat această tehnică într-o triplă ameninţare. Pentru prima dată, emigranţii moderaţi care nu se identificau nici cu regimurile comuniste, nici cu formele rigide ale anticomunismului şi hipernaţionalismului, au putut fi atraşi de ceea ce le era prezentat într-un mod plauzibil – şi realmente crezut de cei care s-au implicat în cele din urmă – ca un nobil efort de apărare a drepturilor umane fundamentale ale celor de aceeaşi etnie cu ei. Astfel, diseminarea inconştientă a dezinformărilor sovietice a devenit

O experienţă naţională unificatoare.

Pretinsul abuz ca justificare pentru rectificarea graniţelor

Anterior, politica „naţionalistă” a României fusese percepută în Vest, şi vocal condamnată în rapoartele de informaţii ale Pactului de la Varşovia, ca fiind una ghidată de interesul naţional, spre deosebire de cea „internaţionalist-proletară” sau de orientare sovietică. Trăsăturile sale definitorii erau respingerea dominaţiei sovietice şi încurajările de a face acelaşi lucru adresate celorlalţi membri ai Pactului, statelor socialiste şi clienţilor sovietici. Documentele interne ale altor ţări din Blocul sovietic niciodată nu descriseseră şi nu asimilaseră „naţionalismul” românesc cu o politică şovină faţă de celelalte grupuri etnice. Regimul Ceauşescu, la fel ca regimul Gheorghiu-Dej înaintea sa, definea „naţiunea” ca un cămin al tuturor „naţionalităţilor”, nu ca un stat-naţiune fără etnii, în ciuda persistentelor afirmaţii contrare din

cadrul măsurilor active sovietice şi maghiare.

Până la sfârşitul deceniului 1970, măsurile active dirijate de sovietici îi convinseseră pe unii observatori occidentali că politica naţională a României nu putea fi asemănată cu poziţia riscantă şi adesea periculoasă adoptată de un admirabil „David” împotriva unui „Goliat” sovietic (nici chiar atunci când acea poziţie coincidea cu interesele americane, aşa cum se întâmpla deseori). Dimpotrivă, din ce în ce mai des, politica românească era privită ca fiind suspectă, trădătoare, inacceptabilă şi chiar criminală. Partenerii „în strânsă cooperare” izbutiseră să transforme imaginea politicii „naţionaliste” a României dintr-una a unui lăudabil interes naţional într-una de „şovinism naţionalist”, blamabilă din toate punctele de vedere.[651] Între timp, în cercurile lor interioare, partenerii „în strânsă cooperare” au continuat să definească şi să condamne politica respectivă ca fiind antisovietică, deplângând faptul că, încurajând acţiunile independente ale statelor mici din Europa, Orientul Mijlociu, Africa şi Asia, ea submina unitatea comunităţii socialiste.

Aceasta nu era altceva decât o stratagemă clasică de dezinformare a Cominternului.1 Cei care contestau imaginea astfel creată erau consideraţi „persoane rele, bigote şi probabil stupide”, în vreme de acceptarea ei constituia „dovada” unei preocupări umanitare pentru presupusele victime, dar şi pentru valorile universale.[652]Unul dintre rarele răspunsuri la aceste măsuri active

651 Vezi, de pildă, caracterizarea privind „naţionalismul, chiar şovinismul“ lui Ceauşescu în Trond Gilberg, Nationalism and Communism in Romania: The Rise and Fall of Ceausescu’s Personal Dictatorship, Boulder, Westview Press, 1980, p. 210. Gilberg a fost şi el victima măsurilor active sovietice care diseminau ideea că România era un „cal troian“, descriind politica lui Ceauşescu ca fiind de falsă independenţă. Opcit., p. 204.

247

652 Watts (2010), pp. 72-73; David J. Dallin, Soviet Espionage, New Haven, Yale University Press, 1955, pp. 310. Vezi şi Stephen Koch, Double Lives: Willi Miinzenberg and tke Seduction of the Intellectuals, New York, Enigma Books, 1995, şi Sean McMeekin, The Red Millionaire:

concertate din partea unor specialişti proveniţi din alte zone decât cea implicată a venit în martie 1978 şi a aparţinut Grupului de Cercetări Româneşti de la Universitatea din Massachusetts, format din profesorii Sam Beck, John W. Cole, David Kideckel, Marylin McArthur, Steven Randall şi Steve Sampson.

Toţi membrii Grupului de Cercetări Româneşti (GCR) efectuaseră stagii extinse de cercetare de teren în România şi cunoşteau în mod direct problemele de aici, mai ales cu privire la situaţia etnicilor maghiari din Transilvania. Acest lucru fusese posibil deoarece România era singura ţară din Blocul sovietic care, în timpul Războiului Rece, le permitea fără restricţii profesioniştilor occidentali să efectueze cercetări antropologice pe teren – o anomalie care a continuat din 1968 până la mijlocul anilor 1980 şi care ar trebui privită în conjuncţie cu orice acuzaţii aduse României cu privire la abuzurile împotriva minorităţilor. Specialiştii amintiţi nu s-au bazat doar pe vizite ocazionale şi posibil atent orchestrate în sate cu populaţie majoritar maghiară, germană sau ţigănească, ci au trăit în ele vreme de săptămâni sau chiar luni. Simplu spus, au fost obţinute astfel, referitor la situaţia minorităţilor din România, date mai corecte decât pentru minorităţile din toate celelalte ţări membre ale Pactului de la Varşovia, care s-au aflat astfel într-o postură mult mai bună pentru a ascunde şi a cosmetiza realitatea în faţa observatorilor occidentali.

Provocarea care i-a convins pe membrii GCR să se implice într-o polemică prin excelenţă politică a fost un studiu presupus „academic” care acuza existenţa genocidului etnic în România – studiu pe care Grupul l-a caracterizat unanim nu doar ca „profund eronat”, „contestabil” şi jenant pentru publicaţia ştiinţifică americană – de altfel de înaltă ţinută – care îl publicase, dar ca, mai periculos, „menit să forţeze anumite concluzii

---

A Political Biography of Willi Miinzenberg Moscow’s Secret Propaganda Tsar in the West, 1917-1940, New Haven, Yale University Press, 2004.

şi să incite la ostilitate” împotriva românilor.[653] Cu doi ani înainte, o anchetă a Departamentului de Stat vizând acuzaţii similare, care a implicat ambasadele americane din România şi Ungaria şi care s-a desfăşurat cu cooperarea ambasadei britanice la Budapesta, a conchis că respectivele acuzaţii nu aveau nicio bază reală; că „situaţia minorităţii maghiare din România, deşi supusă moderat opresiunii, nu era mai rea decât cea a majorităţii române”; şi că, referitor la acuzaţii specifice, precum represiunea ieşită din comun a credinţei religioase, politicile româneşti erau cel puţin la fel de permisive ca acelea ale Ungariei şi poate chiar într-un grad mai mare.1

Grupul de cercetare l-a criticat aspru pe autorul studiului, pentru „afirmaţia evident falsă, lipsită de *orice* dovadă”, că românii ucideau etnici maghiari în Transilvania (şi comiteau „etnocid”).[654] GCR a supus totodată unei atente evaluări critice afirmaţiile făcute de Kâroly Kirâly şi amplu difuzate în SUA după ce au fost traduse de Radio Europa Liberă, în 1978, constatând că

---

653 Vezi Michael Sozan, „Ethnocide in Rumania“, Current Anthropobgy voi. 18, nr. 4 (1977), pp. 781-782, şi răspunsul Grupului de Cercetări Româneşti „On Transylvanian Ethnicity“ în Ibid., voi. 20, nr. 1 (martie 1978), pp. 135-147.

654 Şeful adjunct al misiunii britanice afirma că „Bisericile sunt mai libere în România decât în Ungaria“, în vreme ce reprezentantul pentru afaceri publice al Ambasadei SUA nota că „bisericile de limbă maghiară din Transilvania erau pline la întreaga capacitate“. Hungarian Minorit)) in Romania, ambasada SUA în Budapesta, 7 iunie 1975, Margaret P. Grafeld, Declassified/Released US Department of State EO Systematic Review, 6 iulie 2006, p. 2, U.S. National Archives and Records Administration, http://aad.archives.gov/aad/createpd f?rid=106853&dt=2476&dl=1345. Dezvăluirile din arhive de după încheierea Războiului Rece sugerează că politica în domeniul religios a României era cel puţin la fel de liberală şi că preoţii de la vârful ierarhiei în diversele Biserici erau mai puţin implicaţi în operaţiunile poliţiei politice, comparativ cu omologii lor din Ungaria. Stefano Bottoni, „A Special Relationship: Hungarian Intelligence and the Vatican (1961-1978)“ în NKVD/KGB Activities and its Cooperation with Other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945-1989, Bratislava, Institutul Memoriei Naţionale, 2008, pp. 147-176.

sunt nefondate. Ulterior, un alt analist a subliniat că autorul opului incendiar care se referea la genocid nu efectuase „niciodată cercetări de teren în România”, dar că întreţinuse legături strânse cu „cercurile de emigranţi maghiari” şi cu „specialiştii maghiari din Ungaria”, pe informaţiile cărora se bazase.[655]

Concomitent, declaraţii insistente făcute cu caracter personal de oficiali maghiari şi ai altor state membre ale Pactului, că Budapesta nu are pretenţii teritoriale faţă de Transilvania, au devenit treptat părerea încetăţenită în Vest. Chiar şi cei mai sârguincioşi analişti au început să accepte referirile publice ale Budapestei la „pierderea” de teritorii maghiare ca „în mod cert neavând intenţia să ridice din nou problema Transilvaniei”, mergând chiar până la ignora afirmaţiile conform cărora ar exista autorităţi sau lideri regionali în Ungaria sau în Transilvania care să considere astfel de pretenţii „o sugestie viabilă”.1 Nucleul plauzibil al acestei teme a măsurilor active era ideea că oficialii comunişti maghiari de la Budapesta nu solicitaseră în mod public transferarea suveranităţii asupra Transilvaniei (sau a unei părţi a ei) de la România la Ungaria după 1956, ci ceruseră doar preluarea ei de la România, cu o deplină autonomie teritorială aptă să ducă la alte evoluţii.

Deşi nu pretindea în mod oficial teritoriul respectiv pentru sine, Ungaria îşi declara limpede intenţia de a compromite integritatea teritorială a României, constituind deci o ameninţare obiectivă la adresa securităţii naţionale a ţării vecine, la momentul respectiv. Bulgaria adoptase o tactică similară cu privire la Macedonia iugoslavă, Academia sa de Ştiinţe publicând documente traduse în engleză care afirmau că Sofia „nu susţinuse niciodată anexarea Macedoniei la Bulgaria, dorind pentru ea doar

---

655 Comentariile despre asociaţii şi mediul social al lui Sozan sunt preluate din Lâszlo Kiirti, The Remote Borderland: Transylvania in the Hungarian Imagination, New York, SUNY Press, 2001, p. 213, nota 57.

autonomia sau independenţa”.[656] Astfel de nuanţe protejau Budapesta şi Sofia de acuzaţii vizând expansionismul teritorial, acuzaţii pe care le puteau respinge – aşa cum au făcut-o de altfel de multe ori – ridiculizându-i pe reprezentanţii regimului care îşi exprimau astfel de îngrijorări, etichetându-i ca paranoici (şi deseori ca şovini intoleranţi).

Tactica negării oricăror pretenţii teritoriale în paralel cu susţinerea autonomiei/independenţei pentru teritorii aflate în componenţa altor state le-a permis totodată regimurilor din Ungaria şi Bulgaria să pozeze în chip de campioane ale unui principiu fundamental ai drepturilor omului, în vreme ce ignorau ori negau acelaşi principiu ori de câte ori alţii încercau să-l aplice într-un context care nu le favoriza pe ele. Nuanţa respectivă nu le oferea însă nicio protecţie României şi Iugoslaviei împotriva încercărilor de retrasare a frontierelor, de destabilizare a structurilor administrative şi de provocare a unei grave insecurităţi. În cazul României mai cu seamă, teritoriul pentru care Ungaria dorea autonomia, Transilvania, era populat în majoritate covârşitoare de etnici români.

Capitolul 5

Invazia sovietică în Afghanistan în primele zile ale verii lui 1979, şeful KGB, Iuri Andropov, secretarul Departamentului Internaţional, Boris Ponomarev, ministrul apărării, Dimitri Ustinov, şi ministrul de externe, Andrei Gromîko, au făcut primii paşi practici spre pregătirea unei lovituri de stat în Afghanistan. Aşa cum precizau în informarea către CC al PCUS, „un batalion de paraşutişti ai cărui luptători erau deghizaţi în uniformele (salopete) unei echipe de întreţinere tehnică a avioanelor” şi „un detaşament special al KGB (125 – 150 de persoane) în chip de personal de serviciu al ambasadei” au fost trimise la Kabul.1 Spre deosebire de invadarea Cehoslovaciei cu mai mult de un deceniu în urmă, de pregătirile care avuseseră ca ţintă România în aceeaşi perioadă sau de cele vizând

656 Vezi, de pildă, King (1976), p. 13 şi Brown (1988), p. 437.

Polonia în 1980 – 1981, numărul de vizitatori străini în Afghanistan era prea mic pentru ca „turismul” să servească drept paravan cât de cât plauzibil pentru afluxul de echipe militare de informaţii şi de recunoaştere. „Lucrătorii de la întreţinere” din batalionul sovietic de asalt aerian şi forţele KGB au fost urmate de „un detaşament special GRU [*Speţnaz*] al Statului-Major General, pentru a fi folosit în eventualitatea unei agravări acute a situaţiei, pentru securitatea şi apărarea facilităţilor guvernamentale de importanţă deosebită”.[657][658]

La sfârşitul lui octombrie, Andropov et co. au informat Comitetul Central că ei continuau să îl asiste „în mod activ” pe liderul afghan Hafizullah Amin, pentru a-l împiedica să suspecteze „că nu avem încredere în el şi nu dorim să colaborăm cu el”, exercitând concomitent „o influenţă corespunzătoare” până când „orientarea sa antisovietică” va putea fi demonstrată şi vor putea fi adoptate măsurile necesare pentru a-l înlocui.[659] Pe 4 decembrie 1979, citând solicitările „insistente” ale lui Amin de a primi „un batalion motorizat de puşcaşi pentru apărarea reşedinţei sale”, Andropov şi şeful GRU, generalul I. Ogarkov, au declarat în faţa CC al PCUS că era „folositor să fie trimis în Afghanistan detaşamentul GRU al Statului-Major care fusese pregătit în vederea acestui obiectiv, completat cu circa 500 de oameni echipaţi cu o uniformă care să nu sugereze apartenenţa la Forţele Armate ale URSS”.1 La fel ca în cazul operaţiunilor împotriva Ungariei în 1956 şi Cehoslovaciei în 1968, Moscova menţiona, ca justificare pentru intervenţia sa, invitaţia primită din partea conducerii afghane, de a o

657 Raport Gromîko-Andropov, Ustinov-Ponomarev pentru CC al PCUS despre situaţia din Afganistan, 28 iunie 1979, CWIHP

658 Ibid.

659 Raport Gromîko-Andropov, Ustinov-Ponomarev pentru CC al PCUS, 29 octombrie 1979, CWIHP.

ajuta să combată mişcarea contrarevoluţionară.[660][661]

Furtul Afghanistanului

Deloc surprinzător, administraţia americană (şi Occidentul, în general) a respins această justificare. Preşedintele Jimmy Carter a decis că SUA îşi vor asuma un rol de prim rang în acţiunea de a face „cât mai costisitoare posibil” invazia în Afghanistan din 1979, consultându-se în acest scop cu aliaţii din NATO. Aşa cum relata Carter mai târziu, „se consultase îndeaproape” şi cu „preşedintele Ceauşescu al României”, cu „liderii statelor musulmane” începând cu preşedintele Anwar Al-Sadat, şi „îndeosebi cu preşedintele Mohammed Zia [ul-Haq] al Pakistanului”, ţară prin care SUA avea să dirijeze cea mai mare parte a armelor de fabricaţie sovietică spre rezistenţa afghană.[662] Includerea lui Ceauşescu în acest grup nu a fost surprinzătoare, dată fiind experienţa practică a românilor în domeniul stratagemelor şi acţiunilor agresive ale sovieticilor, experienţă care se dovedise deja utilă pentru cel puţin patru administraţii prezidenţiale americane. În plus, unele dintre primele seturi de arme sovietice trimise rezistenţei afghane e posibil să fi fost obţinute iniţial de americani prin intermediul celor doi fraţi ai liderului român, Ilie şi Marin (un astfel de transport tocmai sosise din România cu câteva luni în urmă, în iulie 1979, aflându-se în depozitele americane).[663]

Invazia sovietică a dus la ceea ce directorul CIA, amiralul Stansfield Turner, a numit „prima acţiune sub acoperire de amploare al administraţiei Carter”.[664] Aceasta

---

660 Extras din Decizia Biroului Politic al CC al PCUS, 6 decembrie 1979, CWIHP.

661 Our Steps in Connection with the Development of the Situation Around Afghanistan, 27 decembrie 1979, CWIHP; Jimmy Carter Keeping Faith: Memoirs of a President, Fayetteville, University of Arkansas, 1995, p. 481.

662 Carter (1985), p. 482.

663 Weiser (1990).

664 Christopher Andrew, For the President’s Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush,

avea să fie realizată, i-a explicat Turner lui Carter, trimiţând prin Pakistan „arme de fabricaţie sovietică, fiindcă nu dorim să se afle despre implicarea noastră”.[665] Folosind tactici birocratice bine cunoscute de amânare, CIA s-a opus iniţial acestui plan. În conformitate cu relatarea lui Turner, „armele sovietice” şi muniţia „se aflau încă în depozitele americane” până când a intervenit el personal.1 Sadat şi Zia au acceptat solicitarea lui Carter „de a ajuta CIA în expedierea armelor de fabricaţie sovietică spre mujahedini”.[666] Deşi până în prezent dovezile cu privire la cooperarea româno-americană în domeniu sunt puţine de ambele părţi, Bucureştiul a fost ţinut la curent cu privire la operaţiunile din Afghanistan şi şi-a coordonat poziţia în cadrul ONU cu cea a Washingtonului.[667]

Reacţia arabă la invadarea Afghanistanului a oferit României un oarecare avantaj în competiţia cu Moscova. Irakul, spre exemplu, stat clientelar al URSS, a adoptat iniţial o „pregnantă poziţie antisovietică” şi a luat măsuri de a-şi reduce dependenţa militară totală de Uniunea Sovietică. În cadrul acestui set de măsuri, Bagdadul a contractat „echipamente militare occidentale în valoare de circa trei miliarde de dolari” şi a început să-şi asigure „servicii de întreţinere şi piese de schimb” pentru „bogatul său inventar de echipamente militare sovietice” din România.[668]

La sesiunea specială ONU din ianuarie 1980,

New York, HarperPerennial, 1996, pp. 447-448.

665 Ibid.

666 Op. cit., p. 448.

667 Vezi, de pildă, referirile la Ceauşescu şi acordul cu evaluările sale într-o discuţie din 1982 între directorul CIA, Gates, şi Zia ul-Haq în Robert M. Gates, From the Shadows, New York, Simon and Schuster, 2006, p. 252. Vezi şi Carter (1995), p. 482 şi Raymond L. Garthoff, Détente and Confrontation, New York, Transaction, 1994, p. 1060.

668 National Intelligence Daily, Thursday, 6 March 1980, pp. 9-10. India şi Iugoslavia erau de asemenea surse de servicii şi piese de schimb.

delegaţia României a refuzat să se alăture statelor loiale Moscovei, care se opuneau unei posibile condamnări a invaziei sovietice, şi a ieşit din sală în timpul votului. Bucureştiul a afirmat apoi public că, deşi nu poate vota pentru propunerea ONU împotriva URSS fiindcă

O asemenea acţiune ar fi sinonimă cu sfârşitul destinderii militare, nici n-ar putea să „gireze amestecul în treburile interne” ale Afghanistanului. Intervenţia militară sovietică în Afghanistan, au susţinut oficialii români, constituia o încălcare a dreptului internaţional şi a „principiilor de politică externă frecvent reiterate ale României”.[669]

Analiştii din exteriorul grupului restrâns al celor care cunoşteau amploarea cooperării româno-americane remarcaseră că Bucureştiul părea mai „reţinut” decât în cazul Cehoslovaciei. Invazia din Afghanistan avea un impact imediat relativ scăzut asupra securităţii României.[670] Unii analişti au conchis însă chiar că, ulterior, Ceauşescu l-ar fi acceptat pe Babrak Karmal, liderul afghan instalat de sovietici, la „presiunile sovietice” în faţa cărora liderul român ar fi cedat.[671] Măsurile active la nivelul Pactului încurajau frenetic asemenea interpretări, iar comunicatul emis la reuniunea la vârf a Tratatului de la Varşovia, în luna mai, fusese astfel formulat încât să dea impresia că Ceauşescu „susţinea poziţia Moscovei”.1

Chiar şi analiştii specializaţi în problemele regiunii foarte bine informaţi în domeniu au fost determinaţi să creadă că România „evitase cu atenţie o condamnare clară” a invaziei şi folosise o exprimare „dureros de prudentă” prin care „se distanţase de acţiunile sovieticilor”, într-o încercare de a nu se implica în

669 Scînteia, 15 ianuarie 1980; Shafir (1985), pp. 187-188.

670 Ibid; Ronald H. Linden, „Romania Foreign Policy in the 1980s“, in Daniel N. Nelson, Romania in the 198Os, Boulder, Westview Press, 1981, p. 51.

671 Shafir (1985), p. 188.

conflict.[672] Nu era neobişnuit ca asemenea analize să conchidă – în acord cu

Ipoteza „opoziţiei clandestine” – că alţi membri ai Pactului fuseseră mai critici la adresa invaziei, comparativ cu Bucureştiul. Unele susţineau, spre exemplu, că Ungaria şi Polonia „le comunicau în particular sovieticilor că, după părerea lor, invazia era «o gravă şi dăunătoare greşeală»”, în vreme ce România se mărginea să-şi „manifeste precaut dezamăgirea”.[673]

Şi de această dată, realitatea reflectată din interiorul Pactului de la Varşovia era considerabil diferită şi ilustrează cât de distorsionate puteau deveni analizele occidentale ca urmare a dezinformărilor coordonate de sovietici. În mai 1979, cu câteva săptămâni înainte ca Andropov, Ponomarev, Ustinov şi Gromîko să-şi trimită comandourile şi ofiţerii KGB la Kabul, autorităţile române i se adresaseră ambasadorului Republicii Democratice Afghanistan la Moscova, într-o încercare de a-l atrage în ceea ce oficialii de la Kremlin au numit activităţi „antisovietice”. Nemulţumirea URSS faţă de conducerea statului afghan era deja evidentă pentru observatorii neimplicaţi, serviciile de informaţii americane primind „semnale tot mai puternice că sovieticii iau deja în considerare unele alternative” şi „plănuiesc să instaleze” până la sfârşitul lunii un lider mai pe placul lor.[674] Plângându-se de „devierea spre SUA” a României, principalul specialist în problemele româneşti din cadrul CC al PCUS i-a informat pe liderii din RSS Moldovenească referitor la faptul că ambasadorul român la Moscova îi adresa în secret propuneri „cu un evident caracter

672 Ibid.

673 Robin Alison Remington „Eastern Europe and World Communism“ în Fischer-Galati (1981), p. 188; Eric Bourne în The Christian Science Monitor, 4 iunie 1980.

674 Interagency Intelligence Memorandum: The Soviet Invasion of Afghanistan: Implications for Warning, October 1980, pp. 10, 12, CIA.

antisovietic” omologului său afghan.[675]

Respectând un tipar stabilit cu ocazia unui contact anterior cu noul regim al ayatollahului Khomeini din Iran, declara oficialul sovietic, Bucureştiul încerca să convingă Kabulul să reducă influenţa sovietică în Afghanistan pe motivul că interesele superputerii de la Moscova contrastau cu cele ale „ţărilor mici şi mijlocii”.1 Oficialul a explicat în continuare că România căuta neîndoielnic să contracareze eforturile Kremlinului de a o izola în plan internaţional, instruindu-şi diplomaţii „să treacă la o activitate intensivă pentru deconectarea URSS-ului de celelalte ţări socialiste şi de cele în curs de dezvoltare”.[676][677]

Leonid Şerbaşin, ofiţer superior KGB şi viitor şef al informaţiilor externe de la KGB (în perioada 1988 – 1991), afirma ulterior că invadarea Afghanistanului a fost provocată de temerile Kremlinului că liderul afghan „ne trage un Sadat” – altfel spus, că provoacă o dezertare în masă din tabăra sovietică şi o realiniere cu Statele Unite.[678] Afirmaţia lui Şerbaşin este remarcabilă din mai

---

675 Informare (către Secretariatul CC al PCM) cu privire la întâlnirea fi discuţiile dintre Ll. Brejnev şi N. Ceauşescu de pe 1 august 1979 în Crimeea, 20 august 1979, Document Nr. 1 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over- history-identity-and-dominion. Vezi şi Negru (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85. Oficialul CC al PCUS s-a plâns şi de „extinderea“ cooperării militare dintre România şi Iugoslavia şi de contactele sale militare externe din alte zone.

676 Ibid.

677 Ibid.

678 Odd Arne Westad, „Concerning the Situation in ‘A’: New Russian Evidence on the Soviet Intervention in Afghanistan“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 8/9 (iarna 1996), p. 130. Şerbaşin nota în continuare că SUA îşi puteau amplasa apoi „centrele de control şi informaţii mai aproape de graniţele noastre cele mai problematice“. In Egipt, sovieticii operaseră centre de informaţii şi de monitorizare pentru propriile lor obiective, dând naştere la puternice resentimente în rândul egiptenilor. Anwar el-Sadat, In Search of Identity: An Autobiography New York, Harper & Row, 1978, pp. 230-231.

multe motive, pe lângă faptul că redă în mod fidel modul de gândire al securităţii sovietice.[679] În primul rând, la sfârşitul anilor 1970, liderii sovietici – nu doar KGB-ul – erau deja conştienţi de faptul că, puţin mai devreme în acelaşi deceniu, preşedintele egiptean reuşise în schimbarea sa de direcţie cu complicitatea românilor.

Cum ei izbutiseră să scape de trupele şi de consilierii sovietici la sfârşitul anilor 1950, românii au fost abordaţi de Anwar Sadat la începutul deceniului 1970, în dorinţa de a şti cum să procedeze în acelaşi sens în Egipt. Subliniind acordul său cu liderul român „pe principiul neamestecului în treburile interne ale altora”, în cursul întâlnirilor din aprilie 1972, Sadat i-a spus deschis lui Ceauşescu despre campania sa secretă împotriva influenţei sovietice.[680] În răstimp de numai câteva săptămâni, liderul egiptean a început procesul de expulzare a experţilor militari şi a consilierilor sovietici, al căror număr se ridica la momentul respectiv la circa 15.000 – 20.000.[681]

Expulzarea constituise o lovitură considerabilă la adresa capacităţilor militare şi de spionaj sovietice din regiune. Moscova a pierdut posibilitatea de a folosi

---

679 Aşa cum remarca un fost comandant sovietic, „lucrul de care ne temeam cel mai tare“ era faptul că liderul afgan „putea să-şi schimbe în orice moment orientarea spre Vest“, dat fiind că „schimbările de politică în Egipt, Chile şi Somalia, într-o direcţie antisovietică, erau încă proaspete în mintea oficialilor de la Moscova“. Aleksandr Antonovici Liakovski, Culisele invaziei sovietice în Afganistan si ale preluării Kabulului, decembrie 1979, CWIHP Document nr. 51, ianuarie 2007, p. 5.

680 Memorandum of Conversation between Mcolae Ceausescu and Anwar El-Sadat, Cairo, 3 aprilie 1972 în Mircea Munteanu, „CWIHP Launches New Middle East Initiative“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 16, (2008) p. 541; ANIC, CC al PCR relaţii externe, 19âl972, f. 37-41.

681 Sadat (1978), p. 230. Sadat notează mai departe că mişcarea fusese necesară fiindcă Moscova se comporta de parcă ar fi deţinut „o poziţie privilegiată în Egipt - în asemenea măsură încât ambasadorul sovietic considera că se află pe o poziţie comparabilă cu cea a înaltului Comisar britanic în perioada ocupaţiei britanice a Egiptului“. Opcit., p. 231.

preţioasele facilităţi navale din Mediterana, numeroasele semnale şi informaţii adunate de posturile sovietice instalate de-a lungul frontierei egiptene şi facilităţile de apărare şi supraveghere aeriană ale Egiptului, care se aflau de fapt sub comanda ofiţerilor sovietici şi confereau URSS-ului capacităţi de observaţie asupra unei regiuni şi mai vaste. Facilităţi similare erau acum în joc în Afghanistan.

În al doilea rând, Moscova era extrem de conştientă de rolul esenţial al României în susţinerea iniţiativelor de pace independente ale lui Sadat, pe care liderii de la Kremlin le percepeau ca fiind antisovietice, dat fiind că metoda negocierilor directe le excludea participarea şi politica de tip *divide et impera* în regiune. În 1978 şi 1979 spre exemplu, autorităţile sovietice au criticat în mod repetat România pentru că sprijinea negocierile directe ale lui Sadat cu Israelul şi încuraja procesul de pace din regiune independent de Moscova. În martie 1980, Brejnev se exprimase împotriva faptului că „Ceauşescu a continuat să justifice acţiunile separate ale lui A. Sadat şi s-a pronunţat încă o dată pentru organizarea unei conferinţe internaţionale pe tema Orientului Mijlociu”.1 Esenţialul, a recunoscut liderul sovietic plin de amărăciune, era acela că „în practica politicii din Orientul Mijlociu, acţiunile României sunt tot mai puternic îndreptate într-o direcţie contrară celei urmate de acţiunile Uniunii Sovietice şi ale celorlalte state socialiste”.[682] În mod firesc, Moscova dorea să evite o evoluţie similară a situaţiei în Asia de Sud-Vest.

În ultimul rând, ca rezident KGB în Teheran la vremea respectivă, Şerbaşin era conştient, fără îndoială,

682 Din Jurnalul lui VI. Drozdenko (ambasador sovietic în România), Discuţiile înregistrate cu V Cazacu, membru al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, 12 martie 1980, Document nr. 7 în Watts (2012a), Negru (2010), pp. 204-207; AOSPRM, fond 51, inv. 54, dosar 7, filele 48-54. Raportul menţionează că „întâlnirea nu s-a încheiat cu participarea lui N. Ceauşescu la vacanţă împreună cu noi, aşa cum este procedura tradiţională. După discuţie, N. Ceauşescu a luat imediat avionul spre Bucureşti“

de rapoartele trimise de KGB şi de ambasada URSS referitor la eforturile Bucureştiului de a obstrucţiona influenta sovietică

5 5 5

În Iran. Foarte probabil, el a contribuit la autorizarea unora dintre aceste rapoarte. În conformitate cu informaţiile disponibile Comitetului Central al PCUS:

Se ştie că, după ce regimul şahului s-a prăbuşit în Iran, conducerea română a trimis rapid la faţa locului o delegaţie musulmană din RSR care, în cadrul întâlnirii cu Khomeini, şi-a exprimat aprobarea pentru expulzarea specialiştilor americani din ţară. Concomitent, delegaţia a încercat să-l atenţioneze pe Khomeini să nu invite în Iran specialişti din URSS, subliniind în acelaşi timp că interesele marilor puteri sunt atotcuprinzătoare şi nu coincid cu cele ale ţărilor mici şi mijlocii.1

Disimularea unui protest extraordinar

Urmând tiparul stabilit după invadarea Cehoslovaciei în 1968, confruntarea pe care Bucureştiul şi Moscova o evitaseră în public (şi mai ales în presa occidentală) se desfăşura în plină forţă în discuţiile interne din PCR, în întâlnirile bilaterale sovieto-române şi în cadrul consiliilor Pactului de la Varşovia (ca şi în discuţiile româno-chineze). Autorităţile sovietice aveau deja, în timpul invaziei, o idee despre ceea ce urma să se întâmple. După ce i-a informat pe oficialii de la Bucureşti despre presupusele aşteptări (îndoielnice, totuşi) ale Kremlinului ca acesta „să adopte o perspectivă pozitivă şi înţelegătoare” asupra operaţiunii, ambasadorului sovietic, Vasili Ivanovici Drozdenko, românii i-au replicat clar că mişcarea era una greşită şi dăunătoare pentru reputaţia Moscovei.[683][684]

---

683 Informare (către Secretariatul CC al PCM) cu privire la întâlnirea şi discuţiile dintre Ll. Brejnev şi M Ceauşescu de pe 1 august 1979 în Crimeea, 20 august 1979, Document Nr. 5 în Watts (2012a), AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85; Negru (2010), pp. 201-203.

684 Vasili Mitrokhin, „The KGB in Afghanistan“, Cold War International History Project Working Paper Nr. 40, iulie 2002, p. 107, http://www.wilsoncenter.org/sites/default/ files/WP40-english.pdf.

Pe 29 decembrie 1979, într-o întâlnire specială, convenită chiar în perioada invaziei, conducerea României a declarat limpede că „oricum ar explica URSS evenimentele, pătrunderea trupelor sovietice în Afghanistan este o dovadă a politicilor sale de tip hegemonist”.[685] Ca răspuns la solicitarea Moscovei de a primi „înţelegere şi sprijin de la ţările socialiste”, membrii PCR au decis unanim că România nu poate nici „să fie de acord” cu intervenţia, nici „să urmeze orbeşte politicile URSS” în plan internaţional.[686]

Opoziţia a fost exprimată şi mai explicit în faţa celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia la reuniunea CPC care s-a desfăşurat în mai 1980 în capitala Poloniei. Bucureştiul a demonstrat o extraordinară abilitate de a influenţa politica Pactului chiar şi atunci când s-a confruntat cu direcţia de acţiune comună, „unanim” acceptată, a celorlalţi membri. Aşa cum a transmis delegaţia cehoslovacă oficialităţilor de la Praga, România a refuzat pur şi simplu să susţină „asistenţa de tip internaţionalist a URSS pentru revoluţia afghană”:

Cu privire la Afghanistan, dezaprobă asistenţa militară oferită de URSS şi o consideră de fapt un amestec din exterior, privind deci retragerea trupelor sovietice ca pe o condiţie necesară pentru o soluţie politică. Formularea finală a acelei părţi din declaraţie care se referă la Afghanistan este rezultatul negocierilor dintre L.I. Brejnev şi N. Ceauşescu…1

Deşi reprezentanţii Cehoslovaciei au făcut tot posibilul pentru a reprezenta formula de compromis pe care Moscova şi statele loiale ei s-au simţit obligate s-o

---

Deoarece autorităţile sovietice nu aveau motive să se aştepte ca Bucureştiul să susţină invazia, se poate ca aceste întâlniri - sau cel puţin modul în care le descrie ambasadorul sovietic - să fi fost parte a unei operaţiuni de tip măsuri active menite să lase falsa impresie a aprobării tacite din partea României a agresiunilor cu motivaţie ideologică.

685 Ibid.

686 Ibid.

accepte ca „o poziţie acceptabilă pentru URSS şi pentru celelalte ţări socialiste”, aceasta semăna în mod izbitor cu îndemnul României la retragerea forţelor sovietice, amintind îndeaproape de o critică dură a invaziei în sine:

Membrii CPC au subliniat totodată necesitatea de a normaliza situaţia politică apărută cu privire la Afghanistan. O astfel de reglementare ar trebui să garanteze în mod clar încetarea totală şi prevenirea reapariţiei oricărei forme de amestec extern, direcţionat împotriva guvernului şi a poporului din Afghanistan. împreună cu oprirea totală a oricărei forme de interferenţă din exterior îndreptată împotriva guvernului şi a poporului afghan, retragerea armatei sovietice din Afghanistan trebuie să aibă loc în conformitate cu declaraţiile Uniunii Sovietice.[687][688]

Această condamnare a invaziei a pus România pe poziţii conflictuale nu numai cu politica sovietică oficială şi cu cea dorită de Pactul de la Varşovia, ci şi cu toate organizaţiile şi instituţiile componente ale reţelei pe care Moscova o folosea pentru a-şi susţine „politica de pace”. Românii nu erau însă nici timizi, nici obtuzi în solicitarea de retragere a trupelor sovietice.[689] Şi de această dată, aliniamentele bătăliei erau clare. Acum însă, printre

---

687 Raport despre întrunirea CPC adresat prezidiului partidului cehoslovac, 27 mai 1980, PHP Vezi şi Vojtech Mastny, „A XVII-a întrunire a CPC, Varşovia, 14-15 mai 1980. Notă editorială“, 24 ianuarie 2003, PHP.

688 „14-15 May 1980 Agreed Paragraph Concerning Afghanistan“, citat ca Text convenit pentru un paragraf în declaraţia referitoare la Afghanistan, 14 mai 1980, PHP. Deşi nu menţionează contribuţia României la redactarea declaraţiei, raportul ministrului bulgar de externe Petr Mladenov notează că Ceauşescu „şi-a exprimat dezacordul cu desfăşurarea de trupe soviedce în Afganistan“ şi a insistat că ar fi trebuit oferite „alte forme de sprijin“. Raport al ministrului Afacerilor Externe (Petr Toşev Mladenov) către Biroul Politic al CC al PCB, 27 mai 1980, ambele în PHP.

689 Vezi, de pildă, „Ceaucescu pide la retirada soviética de Afganistán“ (Ceauşescu a solicitat retragerea sovietică din Afganistan), El Pais (Madrid), 9 noiembrie 1980.

agenţii KGB care diseminau dezinformările sovietice se numărau membri de rang înalt ai Bisericii (ai mai multor Biserici) şi lideri ai organizaţiilor ecumenice internaţionale, persoane aflate în poziţii care le confereau o mai mare credibilitate atunci când îi portretizau pe români ca având orientări etice şi morale dubioase, iar pe ceilalţi (inclusiv pe ei înşişi) ca luptători onorabili pentru dreptate şi justiţie.

Liderul organizaţiei-paravan controlate de sovietici Conferinţa Creştină pentru Pace (CCP), spre exemplu, episcopul reformat Kâroly Toth, care deţinea poziţii de conducere în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor (CMB) şi în Adunarea Mondială a Bisericilor Reformate (AMBR), era un ferm apărător al invaziei în Afghanistan împotriva criticilor occidentale – la fel cum CCP susţinuse invadarea Cehoslovaciei când el devenise secretarul ei general, în 1968.1 Declaraţia Conferinţei Creştine pentru Pace cu privire la Afghanistan, cu subtitlul *Izbânda revoluţiei din aprilie în Republica Democratică Afghanistan necesită solidaritatea noastră internaţională*, pretindea că trupele sovietice fuseseră invitate de un guvern reformist deoarece „forţele vechiului regim feudal încercaseră să stopeze şi să întoarcă din drum dezvoltarea progresistă”.[690] CCP sub conducerea lui Toth condamna apoi atitudinea SUA împotriva invaziei şi o învinovăţea pentru că ar fi creat „tensiuni internaţionale periculoase”.[691]

Împreună cu arhiepiscopul Kiril, agent KGB, şi cu alţi „clerici-spioni” est-europeni subordonaţi direct sau indirect Moscovei, Toth şi CCP a izbutit să obţină sprijinul instituţiilor ecumenice occidentale pentru „revoluţia” afghană în consiliile şi conferinţele CMB şi ale AMBR, al

690 Liderul iniţial al CCP emisese o condamnare a intervenţiei conduse de sovietici în Cehoslovacia, dar aceasta a fost retrasă când la conducere a venit noua echipă, în care Toth deţinea un loc principal.
691 Ibid.

cărei vicepreşedinte era însuşi Toth.[692] Odată ce au blocat cu succes discuţiile despre invazie în 1980 – 1982, CCP şi liderii ortodoxiei ruseşti au preîntâmpinat şi orice referire critică la invadarea Afghanistanului în cadrul întrunirii Adunării Generale a CMB organizate în 1983 la Vancouver, ameninţând că, dacă ar fi emisă o astfel de condamnare, „femeilor est-europene şi clerului sovietic nu li s-ar mai permite să participe la viitoarele întruniri ale CMB”.[693]

După dezmembrarea URSS, în 1992, fiind vicepreşedinte al comisiei pentru investigarea activităţilor KGB, disidentul şi preotul rus Gleb Iakunin a descoperit că delegaţia sovietică la întrunirea CMB de la Vancouver indusese „47 de agenţi ai organelor KGB” – mai mulţi decât ar fi fost necesar dacă ar fi avut ca misiune culegerea de informaţii, dar un număr foarte potrivit pentru o operaţiune de influenţare.1

Protejând de cenzură invazia în Afghanistan şi ignorând apelul ONU la retragerea imediată a forţelor sovietice, Comitetul Central al CMB a emis o declaraţie „solicitând guvernului SUA să oprească orice ajutor pentru El Salvador şi să garanteze că nu va interveni pentru a determina soarta poporului salvadorian”.[694] „Statele Unite”, nota un observator, „nu ocupase El Salvadorul, şi totuşi autorităţile americane erau ţinta unor critici severe,

692 Vezi J.A. Emerson Vermaat, „The World Council of Churches and the Afghanistan Crisis 1980-1984“, Conflict Quarterly, (vara 1985), pp. 5-16. Vezi şi Momchil Metodiev, Mezfidu vyarata i kompromisa: Bulgarskata pravoslavna tsrka i komunisticheskata drzhava (1944-1989 g.) (între credinţă şi compromis: Biserica Ortodoxă bulgară şi statul comunist (1944-1989)), Sofia, Institutul pentru Studierea Trecutului Recent/Ciela, 2010; Mark D. Tooley, „Soviet Ghosts Haunt the World Council of Churches“, FrontPageMagazine.com, 25 august 2006.

693 Vermaat (1985), pp. 9-12; „Democracies Under Străin“, Institute for the Public Interest, Nr. 3, iunie 1986.

694 Vezi „Manipulation of the Russian Orthodox Church & the World Council of Churches: How «Black», «Gray», and «White» Active Measures Worked Together“, în US Information Agency, Soviet Active Measures in The ,Post-Cold War3 Era 1988-1991, Washington, D.C., US Government Printing Office, 1992.

în vreme ce guvernul sovietic anexase o ţară întreagă şi avea parte de un tratament blând”.[695] Necunoscute observatorilor din acea perioadă, arhive declasificate temporar după prăbuşirea comunismului au dezvăluit că Vietnamul şi Cuba (cel puţin), state clientelare ale Moscovei, livrau arme rebelilor din El Salvador şi că Blocul sovietic, cu unica excepţie a României, era profund implicat în asistenţa militară oferită rebelilor antiamericani din America Latină.[696]

Ţinând seama de viteza cu care poziţia oficială a României a fost uitată în Occident, merită să subliniem ceea ce a făcut în cadrul întrunirilor Pactului de la Varşovia, de una singură, în confruntare directă cu URSS. A denunţat invadarea Afghanistanului, a impus retragerea imediată a forţelor sovietice măcar la nivel declarativ şi a respins tentativele de scoatere a SUA şi a NATO drept ţapi ispăşitori pentru conflictele şi tensiunile internaţionale care ar fi justificat invazia. La capătul opus al spectrului, clerul lumii occidentale (şi nu numai) nu a putut găsi nici forţa şi nici înţelepciunea necesară pentru a face acelaşi lucru, odată ce principala sa organizaţie a fost „capturată” din interior. CMB nu şi-a reconsiderat poziţia pe durata Războiului Rece. Nu a făcut-o însă nici Bucureştiul, care a continuat să denunţe invazia şi chiar a susţinut investigaţia desfăşurată de ONU cu privire la presupunerea că URSS ar fi folosit arme biochimice împotriva rezistenţei afghane.1

Destrămarea „alianţei” între Belgrad şi Bucureşti

---

695 Vermaat (1985), p. 11.

696 Vezi, de pildă, Merle Pribbenow, Vietnam Covertly Supplied Weapons to Revolutionaries in Algeria and Latin America, e-Dossier No. 25, Washington D. C., Cold War International History Project, noiembrie 2011, http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-25-vietnam-covertly-supplied-weapons-to-revolutionaries-algeria-and-latin. Vezi şi Merle Pribbenow, Vietnam Trained Commando Forces in Southeast Asia and Latin America, e-Dossier No. 28, Washington D.C., Cold War International History Project, ianuarie 2012, http://www.wilsoncenter.org/ publication/e-dossier-no-28-vietnam-trained-commando-forces-southeast-asia-and-latin- america.

Contrastul cu poziţia Belgradului faţă de Afghanistan era la fel de izbitor ca acela privind Orientul Mijlociu, subliniind apropierea tot mai mare a Iugoslaviei de linia dictată de sovietici în politica externă şi de securitate. Preşedintele Carter îl indusese şi pe Tito, alături de Ceauşescu, Sadat şi Zia ul-Haq, în consultările care au avut loc imediat după invazia sovietică în Afghanistan. Tito însă nu voia să se opună sovieticilor şi încerca să întărească legăturile dintre Belgrad şi Moscova şi totodată să obţină garanţii pentru stabilitatea Iugoslaviei după decesul său. Deşi încerca să rămână cât mai independent posibil şi condamna invazia în mod public, în culise îi oferea lui Brejnev sfaturi despre cum să o scoată la capăt, insistând pe relaţii sovieto-iugoslave şi mai strânse.[697][698]

Fără îndoială, pentru Brejnev poziţia lui Tito avea un caracter mult mai benign decât cea a lui Ceauşescu, astfel că liderul sovietic a ajuns chiar să-i solicite „ajutorul” pentru a neutraliza protestele Pakistanului:

Tovarăşul Brejnev a menţionat în scrisoarea sa că Iugoslavia se bucură de un înalt prestigiu în rândul statelor nealiniate şi de aceea ar putea juca un rol considerabil în privinţa chestiunii afghane. I-ar putea influenţa pe liderii pakistanezi, convingându-i să nu susţină forţele reacţionare şi să nu se amestece în treburile interne ale Afghanistanului.[699]

De fapt, în ciuda opoziţiei publice a lui Tito – o

697 Sovieticii au reuşit să blocheze această investigaţie prin intermediul agenţilor lor la ONU, conduşi de generalul Viaceslav Ustinov, subsecretar ONU. James R. Phillips, „Moscow’s Poison War - Update“, The Heritage Foundation, Backgrounder No. 208, 3 septembrie 1982; Juliana Geran Pilon şi Stanislav Levchenko, „Moscow’s U.N. Outpost“, Backgrounder No. 307, 22 noiembrie 1983, p. 9.

698 Informare sovietică privind corespondenţa dintre liderul iugoslav Iosif B. Tito si secretarul general al PCUS Leonid /. Brejnev (1980), Document 7 în Csaba Bekes, „De ce nu a existat un «al doilea Război Rece» în Europa? Ungaria şi invazia sovietică în Afganistan în 1979: Documente din arhivele maghiare“, Buletin CWIHP nr. 14/15, (iarna 2003/primăvara 2004), p. 214; MOL M-KS 288 f/11.

699 Ibid.

atitudine pe care a fost nevoit s-o adopte pentru a-şi menţine poziţia în cadrul mişcării nealiniate – şi a contramăsurilor sovietice, diferenţele de opinii dintre Belgrad şi Moscova în privinţa Afghanistanului nu au dus la un declin considerabil în relaţia lor. Politica anterioară a Iugoslaviei faţă de Asia de Sud-Est susţinuse linia trasată de Moscova. Şi cu referire la Orientul Mijlociu Tito avea o „poziţie identică” cu aceea a Kremlinului şi chiar cu a fostului inamic, liderul bulgar (loial sovieticilor)

Todor Jivkov, încă din perioada războiului de şase zile (1967).1 în consecinţă, Tito coopera îndeaproape cu Moscova, prin susţinerea practică atât a *Frontului de Respingere* împotriva unei păci negociate, cât şi a teroriştilor internaţionali (şi a traficanţilor de droguri) sponsorizaţi de sovietici din regiune.[700] De această dată însă, Tito pur şi simplu nu-şi putea permite să se identifice cu invazia în Afghanistan – decât dacă era pregătit să compromită grav autoritatea Iugoslaviei în mişcarea pentru nealiniere.

În 1980, atitudinea sfidătoare a Belgradului la adresa Moscovei se ştergea deja rapid din memoria istoriei. La fel se întâmpla cu strânsa cooperare româno-iugoslavă, cu toate că prieteniile individuale, îndeosebi în rândul personalului militar şi din serviciile de informaţii ale celor două ţări, au rezistat pe tot parcursul Războiului Rece.[701]

---

700 Jordan Baev, „The Soviet Bloc Intelligence Services’ Collaboration Against The USA and NATO in The Balkans and Eastern Mediterranean 1967-1989“, lucrare de seminar, Oslo, Institutul Nobel din Norvegia, 2002, p. 27; GDA, Fond 1-B, Record 64, File 318. în mod similar, la începutul lunii decembrie 1970 serviciile de informaţii bulgare au avertizat conducerea de partid că era de aşteptat ca înlocuitorul lui Nasser în Egipt (UAR) să apeleze la SUA şi Occident, care ar fi fost de aşteptat să răspundă pe măsură. The Situation of the UAR After the Death of Nasser, 2 decembrie 1970, CDA, Fond 1-B, Record 35, File 2449, p. 46 citat în Baev (2002), p. 28.

701 Una dintre cele mai grele lovituri la adresa relaţiilor dintre Bucureşti şi Belgrad a fost ostracizarea lui Milovan Djilas şi ulterioara sa condamnare la închisoare dictată de Tito. Djilas era considerat de oficialii români de rang înalt cel mai bun prieten al lor în Iugoslavia.

Restabilirea influenţei asupra regimului de la Belgrad avea o prioritate aproape egală pentru KGB şi pentru partenerii „în strânsă cooperare” cu cea acordată eforturilor de neutralizare şi corectare a politicilor independente ale Bucureştiului. În anii 1960, de pildă, KDS-ul bulgar s-a alăturat omologilor sovietici şi din cadrul Pactului, făcând schimb de „informaţii sensibile” şi discutând despre „paşii speciali care trebuie făcuţi pentru extinderea razei de influenţă a Pactului de la Varşovia” în Iugoslavia.[702] Acest lucru s-a întâmplat mai cu seamă în regimurile post-Tito, cărora le lipseau experienţa şi, posibil, abilitatea şi convingerile lui Tito însuşi.

Aşa cum raporta Gyula Horn, adjunctul Departamentului Internaţional al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar (PSMU), în faţa unei reuniuni a departamentelor de profil ale „ţărilor socialiste în strânsă cooperare” organizată în februarie 1980 (acelaşi organism folosit frecvent pentru a coordona activităţile împotriva României), Oleg Rahmanin, secretarul sovietic pentru relaţiile cu partidele socialiste aflate la putere, „a subliniat printre altele că trebuie acordată

O atenţie mai mare influenţării” politicii externe a Iugoslaviei pentru a urma o direcţie pozitivă”, dat fiind că „nu sunt aşteptate «cutremure politice» nici după dispariţia lui Tito”.1 Apoi, în iunie 1980, Rakhmanin le raporta partenerilor din INTERKIT că:

...În prezent, diverse forţe luptă în mod activ pentru Iugoslavia. În tabăra partidelor prietene este important ca situaţia să fie atent monitorizată şi analizată, exercitându-se activ o influenţă. Uniunea Sovietică îl va trimite, în iunie, pe [preşedintele Comitetului de Stat al Planificării din URSS, Nikolai] Barbakov, în Iugoslavia, vizitată şi de [ministrul sovietic al apărării] Ustinov şi de [şeful KGB]

Deşi a recunoscut, în 1968 şi în deceniul următor, nevoia unei relaţii strategice cu Bucureştiul, Tito nu era atât de favorabil ideii unui viitor balcanic comun cum fusese Djilas. Succesorii lui Tito nu au părut a fi convinşi de valoarea unei relaţii strategice între Bucureşti şi Belgrad.

702 Baev (2002), p. 18.

Andropov. În viitorul apropiat, tovarăşul Janzic, secretar executiv al CC al Partidului Comunist Iugoslav, va veni în vizită la Moscova.[703][704]

Profitând de situaţia economică dificilă a Iugoslaviei, Moscova a atras Belgradul mai aproape în plasa ei printr-o remarcabil de „binevoitoare politică economică şi comercială sovietică”.[705] În septembrie 1980, Barbakov a încheiat cu Iugoslavia un acord tehnic, economic şi comercial pe zece ani, pentru cooperarea îndeosebi în domeniul energiilor strategice, al construcţiilor de maşini, navale şi civile şi al industriei alimentare, consolidând poziţia URSS ca „principal partener comercial străin”.[706] În conformitate cu noul acord comercial, şantierele navale iugoslave urmau să producă „100 de nave pentru Uniunea Sovietică, în valoare de 1 300.000.000 de dolari”.

Nu este clar ce alte stimulente au mai fost oferite de liderii militari şi ai serviciilor de informaţii sovietice aflaţi în vizită. Cert este însă că, până la sfârşitul anului 1980, acestea din urmă reuşiseră să-şi resubordoneze instituţiile iugoslave de securitate în anumite domenii operaţionale. Documente ale KGB descoperite în arhivele lituaniene sugerează că discuţiile care au avut loc în 1980 între partenerii „în strânsă cooperare” s-au concentrat pe cele mai eficiente modalităţi de exploatare a „teritoriului iugoslav pentru operaţiunile de informaţii ale Blocului sovietic împotriva statelor NATO” – pornindu-se de la premisa că Belgradul era de acord să găzduiască astfel de

---

703 Raport asupra întâlnirii secretarilor ministerelor de Externe ale ţărilor socialiste în strânsă cooperare la Moscova, pe 26 februarie 1980, 29 februarie 1980 (semnat de Horn), Document 5 în Bekes (2003/2004), p. 211.

704 Notă privind discuţiile şefilor de delegaţii la cea de-a XI-a întrunire internă asupra Chinei, 12 iunie 1980, Berlin, p. 4, PHP. In acelaşi context, Rakhmanin nota că „Uniunea Sovietică foloseşte toate canalele de influenţă“ pentru a contracara „poziţiile speciale ale României“.

705 Zdenko Antic, „Nou acord sovieto-iugoslav pe zece ani“, RAD Background Report/249, RFER, 20 octombrie 1980, pp. 1-4.

706 Ibid.

operaţiuni.1 Deja la mijlocul deceniului 1980, Informaţiile iugoslave efectuau operaţiuni împreună cu serviciile de profil sovietice, maghiare şi est-germane împotriva României, spre exemplu, angajându-se în măsuri active care întăreau pretenţiile ungare asupra Transilvaniei, acuzau abuzuri împotriva minorităţilor sârbă şi croată şi subminau în general poziţia Bucureştiului în Occident.[707][708]

Mobilizarea loialiştilor în favoarea invaziei în Afghanistan

Prin intermediul dezinformărilor la nivelul întregului Pact şi al propriilor agenţi infiltraţi în comunitatea maghiară din Statele Unite, Budapesta a reuşit să dea impresia că se opune în tăcere intervenţiei sovietice în Afghanistan. Autorităţile americane, deja ferm convinse de „opoziţia clandestină” a regimurilor polonez şi maghiar, s-au străduit să sublinieze în faţa oficialilor ungari că dezvoltarea unor relaţii mai strânse între Washington şi Budapesta necesita doar o „atenuare” a retoricii antiamericane din presa maghiară.[709] În ceea ce este posibil să nu fi fost doar o coincidenţă, adjunctul

---

707 Baev (2002), p. 18. Arhivele KGB din Lituania se află la Lietuvosypatingasis archyvas (Arhivele Speciale Lituaniene: LYA), Vilnius, Fond K-l, Dosar 49, Filele 311,415.

708 Directorul serviciului român de informaţii externe în 1992-1997 îşi amintea cum au blocat serviciile iugoslave de informaţii transportul în Occident al recent publicatelor lucrări istorice româneşti despre Transilvania, în 1986. Talpeş (2009), pp. 219-222. Un săptămânal iugoslav în limba maghiară (HetNap) condamna presupusele planuri româneşti privind „amalgamarea germanilor, maghiarilor, sârbilor şi croaţilor în cadrul naţiunii române“. Vezi, de pildă, Radio Budapesta, 16 iunie 1988, ora 14.00. Presa iugoslavă, la fel ca aceea din Ungaria, a jucat un rol esenţial în diseminarea dezinformărilor privind evenimentele de la începutul Revoluţiei române din 1989. Vezi, de pildă, Jacques Levesque, The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe, University of California Press, 1997, p. 196.

709 Raport asupra discuţiilor lui Gyula Horn, reprezentant al Departamentului Afacerilor Externe al CC al PSMU în Statele Unite si Canada, 23 ianuarie 1980, Document 4 în Csaba Bekes (2003/2004), pp. 207-211.

Departamentului Internaţional al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar (PSMU), Gyula Horn, s-a aflat la Washington în perioada invaziei în Afghanistan, unde s-a întâlnit cu oficiali americani de rang superior.[710]

În conformitate cu raportul lui Horn destinat PSMU, oficialii americani „au primit în general” cu „înţelegere” următoarele sale argumente:

Deteriorarea relaţiilor sovieto-americane nu a început odată cu sprijinul oferit de sovietici Afghanistanului. Statele Unite luaseră anterior măsuri care au pus în pericol Uniunea Sovietică şi în general relaţia Est-Vest atât în sfera militară, cât şi în cea politică. Eforturile americane de dezechilibrare a forţelor strategice au sporit tensiunile... Conducerea Statelor Unite a fost cea care a adoptat măsuri stricte şi directe de slăbire a relaţiilor sovieto-americane. Sprijinul oferit de sovietici forţelor revoluţionare din Afghanistan nu este o preocupare a Tratatului de la Varşovia, ci o problemă internă a Uniunii Sovietice şi Afghanistanului.1

Contrastul dintre poziţia României şi cea a ipoteticei „opoziţii clandestine” este mai mult decât evident.

Kremlinul a raliat la această campanie statele loiale Moscovei, învinovăţind SUA pentru „acţiuni agresive” care includeau „declanşarea cursei înarmărilor”, intensificarea „atacurilor împotriva socialismului” şi obstrucţionarea destinderii militare.[711] Şeful Departamentului Internaţional al PCUS, Boris Ponomarev, considera că unicul motiv pentru care SUA nu recurseseră la „confruntarea militară” în problema Afghanistanului era forţa armată a sovieticilor şi a Pactului de la Varşovia. În consecinţă, susţinea el, partenerii trebuie să-şi sporească această forţă şi „să ne

710 Printre alţii, Horn s-a întâlnit cu adjunctul Secretarului de Stat George West, Secretarul de Stat adjunct pentru Problemele Europene Robert Barry, consilierul pentru probleme sovietice Marshal D. Shulman, consilierul pentru securitate europeană şi probleme NATO James E. Goodby şi F. Stephen Larabee, membru în Consiliul pentru Securitate Naţională.

711 Documentul 4 în Bekes (2003/2004), p. 211.

consolidăm forţele armate în cadrul Tratatului de la Varşovia şi în viitor”.

Lăudând tot mai puternica „opoziţie faţă de Statele Unite” a Franţei şi „poziţia justă” adoptată de Partidul Comunist Francez loial Moscovei, el i-a îndemnat pe parteneri „să dezvolte în continuare relaţiile politice cu Franţa” pentru a „împiedica dominaţia politicii lui Carter”.[712] Loialiştii au fost apoi instruiţi să „anuleze” toate „contactele planificate la nivel înalt cu Statele Unite şi cu RFG”, să suspende „excursiile grupurilor culturale, organizarea de expoziţii” şi să reducă numărul turiştilor din SUA, aşa cum făcuse Moscova, totul pentru a contracara „tentativele americane de distrugere a unităţii comunităţii socialiste”.[713] Partenerii s-au declarat „unanim” de acord cu nevoia de a-şi armoniza „poziţiile şi ideile” privind culpabilitatea SUA pentru actuala „deteriorare a situaţiei internaţionale”, astfel încât să corespundă „cu evaluarea sovietică”. Concomitent, Moscova insista asupra „iniţiativei comune franco-poloneze” privind o conferinţă a partidelor comuniste din Europa pe tema destinderii militare şi a dezarmării, care să aibă loc în aprilie la Paris.[714]

Deşi sponsorizată de comuniştii francezi şi polonezi, conferinţa de inspiraţie sovietică nu a fost chiar atât de „paneuropeană” cum sperase Moscova. Absenţa României a sărit în ochi la o întrunire evident menită să marcheze „prima susţinere oficială” a politicii sovietice în

712 Ibid.

713 Ibid.

714 Raport asupra întâlnirii secretarilor ministerelor de Externe ale ţărilor socialiste în strânsă cooperare la Moscova, pe 26 februarie 1980, 29 februarie 1980 (semnat de Horn), Document 5 în Csaba Bekes (2003/2004), p. 211. Bekes susţine, tautologic, că din moment ce „Ungaria era un membru puternic al grupului «ţărilor socialiste în strânsă cooperare»... liderii maghiari nu puteau face altceva decât să accepte explicaţia sovieticilor şi să respecte linia generală a propagandei blocului“. Op.cit., p. 204. Ca un „membru puternic“ al grupului loialist, nu este clar că Ungaria dorea să devieze de la linia Moscovei.

Afghanistan „de oficialii de rang înalt ai ţărilor membre ale Pactului de la Varşovia”. Ca membru al alianţei, nota CIA, „decizia” României „de a nu participa a fost una cu adevărat dificilă” şi va fi creat, fără îndoială, „noi tensiuni în relaţia ei cu Moscova”.

În conformitate cu Langley, opoziţia făţişă a Bucureştiului faţă de invadarea Afghanistanului constituia un motiv pentru a bănui că Moscova avea să „folosească întrunirea nu doar pentru a obţine o susţinere generală a politicilor sale”, ci şi ca pe o „încercare de a-şi restabili dominaţia în cadrul mişcării comuniste internaţionale”.1

„Dacă celelalte partide comuniste independente [din Iugoslavia, Spania şi Italia] ar fi venit”, continua evaluarea, „românii ar fi participat şi ei şi ar fi deplâns rezoluţiile îndoielnice – aşa cum procedaseră în 1976”. Dar cum Belgradul şi eurocomuniştii independenţi au preferat să nu ia parte la conferinţă, Bucureştiul a ales să nu „fie singura voce în dezacord”.[715][716]

Partidul Comunist Francez a continuat să-şi demonstreze servilismul fată de

5 5

Moscova printr-o „apărare mai vocală a agresiunii sovietice decât cea susţinută de mai mulţi membri ai Tratatului de la Varşovia”.[717] Agenţii Moscovei din alte regiuni ale lumii, spre exemplu „ministrul de externe” al OEP Farouk Kaddoumi, au insistat că „URSS oferise Afghanistanului un ajutor altruist şi dezinteresat” în lupta „împotriva reacţiunii şi pentru independenţă”.[718]

---

715 Special Analysis - USSR-Europe: Conference of Committee Parties, 28 aprilie 1980, pp. 9-11, CIA.

716 Ibid.

717 Nelson în Fischer-Galati (1981), p. 221. Socialiştii conduşi de Francois Mitterand, pe atunci parteneri ai comunişdlor francezi în „Coaliţia stângii“, nu au condamnat nici ei agresiunea.

718 Sterling (1981), p. 282; Il Giornale Nuovo (Milan), 14 ianuarie 1980. Dovedind o duplicitate care avea să contribuie în cele din urmă la eşecul înregistrat, Arafat însuşi a apărat invazia sovietică în faţa ayatollahului Khomeni în Iran. Ibid; International Herald Tribune, 22

Campania împotriva Pakistanului

Linia politică a Moscovei, sârguincios urmată de membrii loialişti ai Pactului, ataca „doctrina Carter” – o invenţie sovietică menită să amintească de „doctrina Monroe” din America secolului al XIX-lea, care delimita sferele de influentă, interzicând intervenţiile în străinătate şi transferarea conflictelor europene pe cele două continente americane – fiindcă ar fi provocat invazia în Afghanistan. Moscova şi partenerii „în strânsă cooperare” (mai puţin Praga) evocaseră în mod similar mitul unei iminente invazii vest-germane şi americane în Cehoslovacia, pentru a justifica invazia sovietică din 1968. Maghiarii, spre exemplu, prezentaseră „doctrina Carter” ca fiind concepută „pentru escaladarea cursei înarmărilor” şi „a crea un focar de tensiuni internaţionale în Orientul Mijlociu”, în vreme ce administraţia americană era prezentată ca isterică, având idei preconcepute şi fiind angajată într-un „război nedeclarat” al terorii împotriva „populaţiei civile” a Afghanistanului.1 România, pe de altă parte, nici nu a blamat SUA pentru că ar fi agravat tensiunile internaţionale, nici nu a permis Pactului de la Varşovia să facă acest lucru în niciunul dintre documentele sale oficiale. Aşa cum declara delegaţia cehoslovacă, Bucureştiul a refuzat explicit să „critice Doctrina Carter cu privire la stabilirea «sferelor de interes vital» pentru SUA în diverse regiuni ale lumii”.2

În conformitate cu instrucţiunile sovietice, Budapesta afirma că:

Pakistanul a devenit principalul teren de pregătire pentru acest război. Acolo au fost înfiinţate mai mult de douăzeci de baze şi cincizeci de puncte de sprijin, în care detaşamentele militare şi teroriştii sunt pregătiţi sub îndrumarea instructorilor americani, chinezi, pakistanezi şi egipteni.3

Moscova le indicase deopotrivă ambasadorilor maghiar, bulgar, cehoslovac, polonez şi est-german care

---

martie 1980; La Repubblica, 12 martie 1980.

lucrau în „ţări nealiniate importante” să descurajeze iniţiativele iugoslave privind o conferinţă la care să se discute „chestiunea afghană”, şi să insiste cu tărie că „în situaţia actuală, o astfel de conferinţă ar servi interesele imperialiştilor şi, mai presus de toate, pe cele ale Statelor Unite”.4 Reacţia americană la problema Afghanistanului, pretindeau sovieticii, ameninţa totodată solidaritatea mişcării de nealiniere.

Trebuie să înţelegem că Orientul Mijlociu este ameninţat cât se poate de direct de planurile şi mişcările politice ale SUA: politicile lor antiarabe, transporturile de arme, pregătirile pentru intervenţie. Discutarea chestiunii afghane ar distrage atenţia mişcării de la punctele sale de interes reale [şi] i-ar distruge unitatea antiimperialistă şi capacitatea de a acţiona.5

În seria de documente scoase la lumină de fostul arhivist KGB Vasili Mitrohin, serviciile maghiare de informaţii sunt evidenţiate pentru participarea lor la măsurile active comune şi la operaţiunile de „influenţă pozitivă specială” alături de KGB, spre exemplu fabricând şi furnizând „materiale de dezinformare

1 *Decizia Biroului Politic al CC al PCUS*, 1 februarie 1980, Document 10 în Bekes (2003/2004), p. 126.

2 *Raport despre întrunirea CPC adresat prezidiului partidului cehoslovac*, 27 mai 1980, p. 7, „XVII. Varşovia, 14 – 15 mai 1980”, Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP

3 *Decizia Biroului Politic al CC al PCUS*, 1 februarie 1980, Document 10 în Bekes (2003/2004), p. 126.

4 Informare sovietică privind corespondenţa dintre liderul iugoslav Iosif B. Tito şi secretarul general al PCUS Leonid /. Brejnev (1980), Document 7 în Bekes (2003/2004), p. 216.

5 Ibid.

ale KGB” ziariştilor din Austria, pe care aceştia să le publice sub nume propriu – tipul de operaţiune pentru care Budapesta demonstrasee deja abilităţi deosebite chiar

înainte de Primul Război Mondial.1 Teme ale măsurilor active desemnate de Serviciul A al KGB erau în mod regulat „trimise şefului Departamentului de Dezinformare al serviciilor maghiare de informaţii, Josan, pentru acţiune”, pentru a profita de această experienţă, graţie căreia agenţii de informaţii maghiari transmiteau „cercurilor guvernamentale din ţările vestice informaţii denaturate”, pregătite de KGB.[719][720]

KGB-ul a folosit serviciul de informaţii maghiar într-un mod mai direct, pentru a „transmite cercurilor din conducerea NATO informaţii despre slăbiciunile regimului Zia ul-Haq” din Pakistan, prin intermediul căruia ajungea la afghani cea mai mare parte a acestor ajutoare militare.[721] în conformitate cu această temă a măsurilor active, identică în linii generale cu aceea folosită împotriva

---

719 Vasili Mitrokhin, „Măsuri active ale KGB în Asia de Sud-Vest în 1980-82“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 14/15 (iarna 2003/primăvara 2004), p. 196. Pentru operaţiuni maghiare similare înainte şi după Primul Război Mondial, vezi Mark Cornwall, „Great Britain and the Splintering of Greater Hungary 1914-1918“, document prezentat la conferinţa „Relaţiile britanico-maghiare începând cu 1848“, Londra, Şcoala de Studii Slavonice, University of London, 16 aprilie 2004, pp. 11-13, accesibil la www.ssees.ucl.ac.uk/confhung.htm. Vezi şi Harry Hanak, Great Britain and Austria-Hungary during the First World War: A Study in the Formation of Public Opinion, Londra, 1962, p. 164.

720 Mitrokhin dă exemplul agentului maghiar cu numele de cod Otto Palma, folosit de KGB în acest scop. Cercetătorii maghiari au identificat şi alţi agenţi similari. Avocatul Gyôrgy Bârândy de pildă (nume de cod Péter Bokor), pe care oficialii de la Ambasada Franţei îl credea informatorul lor, oferea informaţii cosmetizate la ordinele şefilor săi din serviciile ungare de informaţii, aşa cum proceda şi Gyorgy Nogrâdi (nume de cod Raguza), un profesor care în 1989 deforma realitatea maghiară nu numai în faţa partidelor politice din RFG, ci şi în raporturile cu serviciile de informaţii americane şi vest-germane, care îl considerau agentul lor. Vezi, de pildă, www.rev.hu/rev. Documentele Mitrokhin publicate până în prezent mernţionează doar implicarea serviciilor maghiare de informaţii în operaţiunile din Afganistan. Mitrokhin (2003/2003), p. 196.

721 Documentele Mitrokhin publicate nu fac referire la niciun alt serviciu est-european implicat în această operaţiune. Ibid.

regimului de la Bucureşti (şi de la Cairo), „forţa crescândă” a opoziţiei sale populare, politice şi militare şi „instabilitatea situaţiei din ţară” îl făceau necorespunzător pentru asistenţa occidentală şi costisitor pentru liderii din Vest care susţineau o astfel de relaţie.[722] Caracterul inerent plauzibil al acestei dezinformări rezida în faptul că aproxima procesul de pierdere a legitimităţii prin care trece orice dictatură care este incapabilă sau nu doreşte să păstreze standardele de viaţă ale populaţiei sau nivelul de represiune coercitivă necesar pentru a ţine în frâu inevitabilele nemulţumiri care apar.

Operaţiunile sovietice şi maghiare menite să-l discrediteze pe Zia semănau îndeaproape cu cele similare folosite împotriva liderilor din Egipt şi România.1 KGB-ul coordona implementarea măsurilor active în mod direct împreună cu serviciile maghiare de informaţii prin ofiţerii de legătură, iar solicitările de asistenţă treceau de asemenea de la Ponomarev, şeful Departamentului Internaţional, prin intermediul ambasadorului sovietic în Ungaria Vladimir Pavlov, şi ajungeau la şeful Departamentului International maghiar, Antal Gyenes.[723] Ponomarev îi putea transmite totodată solicitările direct colegului său de la Departamentul Internaţional maghiar Mátyás Szürós, pe atunci ambasadorul Ungariei la Moscova.[724]

---

722 Ibid.

723 Pentru detalii privind operaţiunea sovieto-maghiară RAMZES împotriva lui Anwar Sadat, vezi Watts (2010) pp. 584, 589-590; Andrews şi Mitrokhin (2005), p. 162; „Soviet Covert Action: The Forgery Offensive“ (1980), pp. 68, 145-146, 154-157, 161-165; Bittman (1985), pp. 101-103. Vezi şi J.L. Kerr, „East European Media and the Sadat Visit to Israel“, 29 noiembrie 1977, RFER, RAD Background Report/234, OSA, Box 115, Folder 2, Report 51, p. 5; Glos Pracy and tycie Warszawy\ 17 noiembrie, Radio Varşovia, 18, 19 noiembrie 1977.

724 Mâtyâs Sziiros, care a criticat la CSCE iniţiativele României pentru dezarmare şi sporire a încrederii ca fiind „pe aceeaşi linie cu cele ale NATO“, în aprilie 1974, a petrecut următorii doi ani ca ambasador în RDG, înainte de a se muta la Moscova, ca ambasador în URSS. în 1982 s-a întors la Budapesta pentru a prelua conducerea Departamentului

În documentele Mitrokhin este descrisă o campanie de măsuri active cu triplă orientare împotriva lui Zia ul-Haq, amintind de cele puse în practivă împotriva lui Sadat şi Ceauşescu. În primul rând, Moscova folosea intimidarea directă, ameninţând limpede autorităţile pakistaneze că, dacă nu-şi limitează cooperarea cu SUA şi China, URSS va instiga la opoziţie politică şi separatism etnic. În conformitate cu un plan de acţiune al KGB aprobat de Andropov în februarie 1980:

...i se va trimite un avertisment Misiunii pakistaneze de la Moscova, în sensul că, dacă în discursul politic al lui Zia ul-Haq nu se evidenţiază un ton raţional, iar Pakistanul acceptă, la presiunile exercitate de SUA şi China, să-şi transforme teritoriul într-o bază de permanente lupte armate împotriva Afghanistanului, Institutului pentru Studii Orientale al Academiei de ştiinţe a URSS [condus pe atunci de Evgheni Primakov] i se va cere să studieze modalităţile de exploatare a mişcărilor [separatiste] baluce şi paştune din Pakistan, dar şi opoziţia internă la regimul militar al ţării.[725]

În al doilea rând, susţinerea Washingtonului pentru regimul lui Zia era descurajată printr-o amplă ofensivă în care acesta din urmă era caracterizat ca „instabil” şi „nepopular”, susţinându-se că sprijinul american oferit regimului provoca în rândul „opoziţiei democratice” o osalitate la adresa lui, care urma să ducă la reacţii antiamericane atunci când regimul avea să cadă. Ofensiva includea producerea şi diseminarea a mii de fluturaşi critici la adresa politicii interne şi externe a regimului, demonstrând „că în cercurile civile şi militare există o nemulţumire extremă faţă de politica sa”.1

Internaţional (relaţii externe) al Comitetului Central al partidului, post deţinut de Gyenes în 1978.

725 Mitrokhin (2003/2004), pp. 193-203. Această orientare a fost de asemenea imprimată diplomaţiei sovietice, Andrei Gromîko deplângând modul în care Zia a „sacrificat“ interesele ţării sale, fiind un instrument al americanilor. Andrei Gromîko, Memories, Londra, Hutchinson, 1989, p. 248.

În al treilea rând, campania intenţiona să învenineze relaţiile Pakistanului cu SUA prin dezinformări care să „demonstreze” că Washingtonul dorea să răstoarne de la putere regimul lui Zia ul-Haq:

...că în interiorul administraţiei Carter se manifestă dubii cu privire la utilitatea unei asistenţe militare crescute acordate Pakistanului, ţinând seama de lipsa de popularitate a regimului Zia ul-Haq în ţară. Secretarul de Stat [american, Cyrus] Vance, şi asistenţii săi consideră că, pentru a preveni un alt eşec major al politicii externe americane, este imperios necesar ca dictatura să fie înlocuită cu un alt regim, care să garanteze stabilitatea în Pakistan.[726][727]

Fluturaşi, falsuri şi alte dezinformări au trecut prin diverse ţări şi prin mâinile agenţilor din Secretariatul ONU pentru a se atinge acest obiectiv. KGB-ul dorea să submineze relaţiile şi chiar să provoace ostilităţi între India şi Pakistan, pe de o parte, şi între Iran şi Pakistan, pe de alta, şi să discrediteze ţara şi conducerea ei în cadrul mişcării pentru nealiniere, pentru că permiseseră Statelor Unite şi Chinei „să transforme ţara într-un instrument al politicii lor”.[728] Acest plan a fost extins în septembrie 1980 de şeful Informaţiilor Externe, Kriucikov, şi din nou în februarie 1981.[729]

---

726 Mitrokhin (2003/2004), pp. 193-203.

727 Ibid.

728 Spre exemplu, operaţiunile SARDAR în 1980 şi TORKHAM în 1981 aveau ca scop explicit să „compromită regimul Zia ul-Haq“ şi pe „Zia ul-Haq personal“ în „celelalte state ale lumii“.

729 Vladimir Kriucikov, specialist în problemele maghiare, era trimisul lui Andropov la Budapesta în 1956, când acesta din urmă a impus regimul Kâdâr. Kriucikov era activ în operaţiuni de „sporire a prestigiului“ în beneficiul conducerii maghiare chiar dinainte ca el şi Andropov să fi trecut de la Departamentul pentru legăturile cu partidele socialiste conducătoare din cadrul CC al PCUS la KGB, în 1967. Vezi, de pildă, CIA Intelligence Report: The KGB’s Role in Soviet Politics, 1 aprilie 1972 (declasificat 19 august 2003), p. 84, CIA; Amy Knight, The KGB: Police and Politics in the Soviet Union, Boston, Unwin Hyman, 1990, p. 123; Vladimir A. Kriucikov, „Piatiletnii plan razvitiia Vengerskoi Narodnoi

În general, scopul operaţiunii era acela de a compromite regimul atât în plan intern, cât şi internaţional: „să fie slăbite poziţiile SUA şi Chinei” în ţară; să fie exacerbate problemele şi să se „creeze noi cauze de iritare” în relaţiile sale externe; „să se reînvie antipatia şi suspiciunea” altor state faţă de conducerea regimului; să fie compromis „personal” liderul în faţa omologilor săi ideologici de pretutindeni; „să fie accelerate activităţile” mişcărilor ostile interne şi ale emigraţiei; şi să fie afectată activitatea organizaţiilor de emigraţi simpatizante.1 Un accent deosebit era pus pe încurajarea şi exploatarea separatismului în rândul minorităţii baluce şi a activismului „forţelor de opoziţie din Pakistan” în străinătate, incluzând aici – aşa cum era stipulat în planul GVADAR din martie 1981 al KGB – stabilirea contactelor cu ei şi „exercitarea influenţei” asupra lor, incitându-i „să se angajeze în acţiuni antiguvernamentale” şi înfiinţând un post de radio care, „în numele minorităţii baluce, să cheme populaţia Balucistanului să lupte pentru înfiinţarea unui stat autonom”.2

Comunitatea de informaţii americană era conştientă de aspectele generale şi deopotrivă de cele specifice ale operaţiunilor şi politicii sovietice. Aşa cum se menţiona în buletinul *National Intelligence Estimate* din septembrie 1981:

Instabilitatea statelor prooccidentale poate oferi perspectiva consolidării mişcărilor de stânga, plasând agenţi clandestini şi aducând la putere elemente antioccidentale şi chiar prosovietice. [Moscova doreşte să] exploateze temerile guvernelor nealiniate sau prooccidentale vulnerabile, pentru a le împinge spre politici mai favorabile Uniunii Sovietice. O ţintă actuală este preşedintele pakistanez Zia: ameninţând cu alungarea

---

Respubliki (1961- 1965)“ (Dezvoltarea planului cincinal al Republicii Populare Ungare), Planovoe khoziastvo, nr. 2 (1962), pp. 83-86 şi K. Ivanov şi Vladimir A. Kriucikov, Vopleschchenie mechty k 20-letiiu osvobozhdeniia vengrii (întruparea unui vis: 20 de ani de la emanciparea maghiarilor), Moscova, Znanie, 1965.

de la putere a guvernului său, Moscova speră evident să-l intimideze şi să-l determine să reducă la minimum sprijinul oferit insurgenţilor afghani.3

Carter apelase la Anwar Sadat şi la Nicolae Ceauşescu, alături de Zia ul-Haq – aceştia fiind cei mai apropiaţi parteneri non – NATO ai administraţiei americane – în eforturile sale împotriva operaţiunilor sovietice în Afghanistan. În lumina documentelor disponibile în prezent, se pare că echipa pentru securitate naţională a noii administraţii Reagan a adoptat o abordare uşor diferită. În vreme ce operaţiunile sovietice împotriva lui Zia au continuat să fie atent monitorizate de serviciile de informaţii americane, iar ofensiva falsurilor declanşată la nivelul întregului Pact de la Varşovia împotriva lui Sadat a fost pe larg dezvăluită

1 Mitrokhin (2003/2004), pp. 193 – 203.

2 Ibid.

3 *Political Instability and Regional Tensions* (NIE-7 – 81), 14 septembrie 1981, p. 8, CIA.

chiar şi în mediile publice, eforturile similare având ca ţintă România au fost ignorate, se pare, de analiştii americani în anii 1980.1

La numai o lună după buletinul *National Intelligence Estimate* din 1981 referitor la operaţiunile sovietice împotriva lui Zia şi a altor „elemente prooccidentale" nenumite, preşedintele egiptean Anwar Sadat a fost asasinat – un obiectiv pe care KGB sperase cel puţin din 1977 să-l îndeplinească.[730] Câteva luni mai târziu, la începutul anului 1982, Zia „a scăpat ca prin urechile acului din două tentative de asasinat" care au avut la bază rachetele sol-aer ASM-7 de fabricaţie sovietică.[731]

---

730 Pentru falsurile împotriva lui Sadat, vezi de pildă Bittman (1985), p. 103; „Soviet Cover Action: The Forgery Offensive", Hearings Before the Subcommittee on Oversight of the Permanent Select Committee on Intelligence, House of Representatives, 96th Congress, 6, 19 February, US Government Printing Office, pp. 68, 101, 138-157, 161-165.

731 Andrew şi Mitrokhin (2005), p. 363.

5

Deşi acest lucru reiese vag din documentele serviciilor de informaţii americane declasificate până la ora actuală, Bucureştiul a continuat să se consulte cel puţin cu conducerea pakistaneză. Spre sfârşitul anului 1982, Ceauşescu i-a comunicat liderului pakistanez Zia ul-Haq evaluarea sa privind motivele pentru care Moscova invadase Afghanistanul, iar Zia ul-Haq o transmisese apoi directorului CIA William Casey (ceea ce sugerează că deja comunicarea directă pe această temă între SUA şi România se întrerupsese).[732] În conformitate cu liderul român, sovieticii fuseseră motivaţi să intervină (1) de îngrijorarea că mişcările islamice tot mai intense din Iran şi Pakistan ar ameninţa „poziţia URSS în propriile sale republici musulmane”; şi (2) fiindcă sovieticii încercau să ajungă într-o „poziţie favorabilă din punct de vedere militar pentru a interveni în Iran dacă situaţia o impunea”.[733] În conformitate cu fostul director CIA Robert Gates, atât Zia, cât şi directorul Casey îşi exprimaseră acordul cu evaluarea lui Ceauşescu.[734]

Spre deosebire de situaţia de la începutul anilor 1960 şi 1970, când liderii români au fost, se pare, ţinta eliminării fizice, tentativa de inspiraţie sovietică împotriva lui Ceauşescu de la sfârşitul anilor 1970 a avut ca ţintă caracterul lui, caracterul regimului său şi al României în sine. După dezertarea lui în 1978, Ion Mihai Pacepa, fostul adjunct al serviciilor române de informaţii externe, condusese o parte a campaniei de distrugere a reputaţiilor în interiorul SUA, părând să confirme tema dezinformării sovietice şi având un efect negativ asupra relaţiilor şi comunicărilor dintre Washington şi Bucureşti încă din primele zile ale administraţiei Reagan, şi chiar înainte de învesdrea oficială a preşedintelui Reagan, în ianuarie 1981.

---

732 Gates (2006), p. 252.
733 Ibid.
734 Ibid.

IV
Ţinta: Denigrarea instituţiilor

ŞI A POLITICII DE APĂRARE A ROMÂNIEI

Ceauşescu a precizat că Polonia trebuie să-şi rezolve singură problemele, prin mijloace politice, [şi] a subliniat că o posibilă „intervenţie” din exterior ar implica pericole considerabile.[735] Ceauşescu a reiterat obiecţiile României la adresa unei campanii militare de ajutorare.1[736]

Şefii Departamentelor Internaţionale din Ungaria şi RDG, octombrie-decembrie 1980

Ceauşescu, se spune, este de părere că, pentru păstrarea „sistemului socialist” în Europa de Est, este necesară o invazie sovietică.[737] în cazul în care controlul de partid ar părea în pericol de dispariţie în Polonia, probabil că Ceauşescu ar fi de acord, în secret, cu intervenţia, dacă aceasta ar fi solicitată de liderii polonezi Dar nu ar vrea să fie consemnată susţinerea pe care ar acorda-o unei asemenea mişcări.[738]

Agenţia Centrală de Informaţii a SUA, 1980 – 1981

[Polonezii sunt] singurii responsabili [pentru soluţionarea] problemelor lor interne, fiară niciun amestec extern… nimeni nu ar trebui să intervină în problemele interne ale Poloniei.[739]

Principalul ziar al Partidului Comunist Român,

---

735 Report to the Politburo by the Department of International Relations of the Central Committee of the Hungarian Socialist Workers3 Party, 8 decembrie 1980, Document Nr. 1 în Janos Tischler, „The Hungarian Party Leadership and the Polish Crisis of 1980-1981“, op.cit., p. 83.

736 Michael Kubina, „Moscow’s Man in the SED Politburo and the Crisis in Poland in Autumn 1980“, Cold War International History Project Bulletin, Nr. 11 (iarna 1998), p. 93.

737 Poland, [from the National Intelligence Daily] 7 noiembrie 1980, pp. 5-6, CIA.

738 Special Analysis: Romania: Repercussions of the Polish Crisis [from National Intelligence Daily], 11 aprilie 1981, nepaginat, CIA.

739 Scînteia, 26 decembrie 1981.

decembrie 1981

România refiuză să participe [la pregătirile pentru operaţiuni militare ofensive]... Vremurile în care le făceam pe plac tovarăşilor români trebuie să aparţină trecutului. Tovarăşul Ceauşescu nu îşi bazează evaluarea situaţiei pe poziţii clare de clasă. Practic, el trădează interesele lagărului socialist. Ori nu înţelege ce se întâmplă, ori şi-a pierdut minţile.[740]

Comandantul-şef al Pactului de la Varşovia, mareşalul Kulikov, iunie 1982

Delegaţia României a încercat să formuleze o poziţie conform căreia categorica respingere a intervenţiei în problemele interne ale ţării noastre este o chestiune de strictă competenţă a Poloniei, nu a statelor socialiste frăţeşti – o remarcă faţă de care nu ne-am exprimat acordul.1

Ministrul de externe polonez, ianuarie 1983

[Statutul Forţelor Armate Unite pe timp de război] a fost acceptat de statele membre [chiar] şi atunci când au existat numeroase oportunităţi de a organiza o opoziţie faţă de solicitările sovietice şi când românii au deschis calea. Românii sunt singurii care au manifestat o tendinţă de a li se opune sovieticilor încă din 1969. Jaruzelski s-a alăturat criticilor la adresa românilor, în discursul său acceptând în detaliu Statutul şi protocoalele asociate şi criticându-i pe români fiindcă nu acceptă documentele.[741][742]

---

740 Memorandum of Conversation with Marshals Ustinov and Kulikov concerning a Soviet War Game, 14 iunie 1982, Document nr. 95 în Mastny şi Byrne (2005), p. 464.

741 Vezi nota pregătită de ministrul polonez de externe M. Dmochowski, Regarding the Documents Prepared for the PCC Meeting in Prague, 3 ianuarie 1983, PHP.

742 CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) The Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, 1982, p. 6, CIA; CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) Background Information on the Development of the Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, 10 iunie 1983, pp. 8, 12, CIA.

Agenţia Centrală de Informaţii a SUA, 1982 – 1983

Toate părţile, cu excepţia românilor, au aprobat proiectul de Statut… România a rămas singurul factor de decizie cu privire la propriile sale forţe armate [şi] a spus nu în probleme de cea mai mare importanţă pentru URSS.[743]

Colonelul Ryszard Kukliński, aprilie 1987

Datorită patriotismului inoculat, în formă accentuată, personalului forţelor armate române timp de ani îndelungaţi… forţele armate susţin ferm conducerea de partid şi de stat şi îndeplinesc misiunile care le-au fost încredinţate.[744]

Serviciul de informaţii militare al RDG, decembrie 1987

[Armata română] este categoric rebelă [şi constituie] o problemă majoră pentru Pactul de la Varşovia.[745]

Opinie a militarilor sovietici şi polonezi, 1987 – 1989

Capitolul 6

Rescrierea rolurilor în criza poloneză 1980 – 1981

Unul dintre parteneriatele din cadrul Blocului sovietic care au preocupat intens autorităţile de la Moscova în primele decenii ale existenţei sale a fost acela dintre Bucureşti şi Varşovia. Cooperarea militară româno-poloneză imediat după Primul Război Mondial a zădărnicit eforturile armatelor bolşevice de a forţa coridorul galiţian şi, pe de altă parte, fiecare din cele două ţări a reuşit să anihileze tentativele sovietice de a le impune bolşevismul. Alianţa lor în perioada interbelică a fost considerată de

---

743 Kuklinski (1987), pp. 3-57.

744 The Effects of the Internal Situation in the Socialist Republic of Romania on the Combat Capacities and Combat-Readiness of the Romanian Armed Forces, Lieutenant Colonel Gabier, Military Attaché Office, 9 decembrie 1987, BStU, MfS, ZAIG 14021, S. 10-11; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 394.

745 The Nature of Soviet Military Doctrine: A Research Paper (SOV 89-10037CX), 1 aprilie 1989, p. 3, CIA; A. Ross Johnson şi Barbara Kliszewski, United States Policy Toward Poland: A Conference Report, R-3545-FF, Santa Monica, The RAND Corporation, aprilie 1987, p. 8.

Moscova principala ameninţare militară la adresa noului stat sovietic şi ţinta de prim ordin a operaţiunilor sale de spionaj şi de planificare militară strategică – situaţie pe care planificatorii de la Kremlin au numit-o ipoteza de război „P-R”, sau „polono-român” – din 1918 până la începutul anilor 1930.[746]

Odată ce le-a declarat principală ameninţare la adresa bolşevismului (şi a „cartierului general al revoluţiei mondiale”), Moscova a început firesc să-şi dezvolte infrastructura şi capacităţile militare şi de spionaj adecvate pentru a o contracara. Sistemul a fost reorganizat de la bază după cuceririle teritoriale din al Doilea Război Mondial – convenite între Hider şi Stalin în cadrul Pactului

5

Ribbentrop-Molotov din 1939 – când URSS a anexat şi regiunea care unise înainte cele două ţări şi care făcuse posibilă cooperarea politică şi militară polono-română. Percepţiile sovietice asupra României şi Poloniei s-au schimbat mai puţin rapid decât realităţile de la faţa locului, astfel că pe tot parcursul

Războiului Rece Moscova a încercat să prevină orice refacere a parteneriatului „P-R”, încurajând relaţiile reciproc antagonice dintre Varşovia şi Bucureşti.

Exploatarea contradicţiilor dintre Polonia şi România

Ca parte a acestui efort, Moscova dorea să ascundă

---

746 Raymond W. Leonard, Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence 1918-1933, Westport CT, Greenwood Press, 1999, pp. 15-16, 46, 74, 168-172, 181; David J. Dallin, Soviet Espionage, New Haven, Yale University Press, 1955, pp. 14, 25, 305, 393. Aparent, după Primul Război Mondial, Franţa a devenit o ţintă a spionajului sovietic şi a operaţiunilor de influenţare, în primul rând ca urmare a rolului său de susţinător şi sponsor al alianţelor în care erau implicate Polonia şi România, adesea denumite „sistemul francez de alianţe“. România a rămas o prioritate strategică în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, deşi autorităţile sovietice au făcut tot posibilul pentru a-şi masca preocuparea în acest sens. David M. Glantz, Red Storm Over the Balkans: The Failed Soviet Invasión of Romania, Spring 1944, Lawrence, University Press of Kansas, 2007, pp. xiii-xiv, 14-22, 371-375.

şi chiar să nege anterioara cooperare militară polono-română împotriva bolşevicilor şi a forţelor sovieto-maghiare în Primul Război Mondial şi după sfârşitul acestuia, impunând un monopol al interpretărilor istorice în sensul celor dictate de sursa dublă a istoriografiei staliniste şi şovinismului tipic Rusiei Mari. În acest mod, spre exemplu, a şters chiar şi ideea că Varşovia îi era îndatorată Bucureştiului pentru că, la începutul celei de-a doua conflagraţii mondiale, a oferit azil unui mare număr de refugiaţi guvernamentali şi militari din Polonia – şi întregului tezaur polonez, despre care autorităţile române s-au asigurat că va fi apoi transportat în siguranţă în Statele Unite – în ciuda presiunilor considerabile din partea lui Hider şi a lui Stalin. Aceste evenimente şi relaţii au devenit astfel „pete albe" în istoria poloneză, nu numai în timpul comunismului, ci şi după căderea lui, până dincolo de pragul noului mileniu.1

Disimularea parteneriatelor anterioare care avuseseră ca numitor comun rezistenţa în faţa Moscovei era doar jumătate din lupta dusă. Amintirile şi simpatiile remanente riscau să submineze aceste eforturi, dacă nu putea fi creată o veritabilă antipatie. În consecinţă, Kremlinul a desemnat autorităţi civile şi militare din Polonia care să conducă atacuri împotriva poziţiei României în cadrul consiliilor Pactului, mai cu seamă privind integrarea militară (Ungaria preluând frâiele în criticile din presă şi în atacurile propagandistice până spre sfârşitul anilor 1970).[747] Pentru a plasa toată această imagine în context, trebuie să precizăm că autorităţile comuniste poloneze concurau deja cu ceilalţi parteneri „în strânsă cooperare" pentru titlul de „cel mai bun" şi mai loial aliat al Moscovei. Cum România era de departe „cel

747 Pentru perspectiva românească şi cea americană, vezi de pildă Milică Moldoveanu, „Contribuţii privind relaţiile româno-poloneze în timpul celui de-al Doilea Război Mondial", Revista de istorie (Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România), voi. 32, nr. 6 (1979), pp. 1037-1054; Richard M. Watt, Bitter Glory: Poland and its Fate, 1918-1939, New York, Barnes & Noble, 1982, pp. 434-444.

mai rău” şi mai nesupus membru al alianţei sovietice, ceilalţi puteau obţine puncte preţioase în aprecierile Kremlinului demonstrând o constantă atitudine ostilă fată de Bucureşti.

a…

Îngrijorările sovietice aflate la baza acestor atacuri nu erau nefondate. Aşa cum raposta Stasi după criza din Cehoslovacia, spre exemplu, România încercase să atragă Polonia (şi Ungaria) împreună cu Cehoslovacia pe o cale mai accentuat independentă faţă de URSS.[748] Un deceniu mai târziu, autorităţile sovietice încă se plângeau de „insistentele” eforturi româneşti „de a atrage de partea sa, în acţiuni antisovietice”, nu doar conducerea poloneză, ci şi pe cea a Bulgariei şi a RDG, încercând să le convingă să se alăture României şi „să combată împreună, prin acţiuni comune, măsurile şi activităţile sovietice în cadrul CAER, al Pactului de la Varşovia şi în privinţa multor altor chestiuni privitoare la mişcarea comunistă şi muncitorească şi la soluţionarea unei serii de probleme de importanţă internaţională”.1

Până la mijlocul anilor 1980, „dispreţul” cu care autorităţile militare poloneze priveau România era interpretat de mulţi dintre analiştii occidentali – majoritatea ignoranţi în privinţa eforturilor comune ale Blocului împotriva unicului rebel care mai exista în cadrul Pactului – ca având aceleaşi cauze pentru care Ceauşescu era criticat public în Vest (adică represiunea internă).[749] Judecând după ceea ce foşti membri ai personalului militar polonez le spuneau în particular interlocutorilor occidentali, opiniile negative ale oficialităţilor de la Varşovia depăşeau chiar şi ostilitatea tradiţională faţă germani.[750] Deşi autorităţile comuniste din Polonia foloseau adesea terminologia criticilor occidentale la

748 BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38, 7 februarie 1969.

749 Documentele 2 şi 4 în Watts (2012a).

750 Compară, de exemplu, opiniile exprimate de foştii ofiţeri şi soldaţi care au emigrat, în Op.cit., pp. 8-9.

adresa regimului de la Bucureşti, România era „o problemă considerabilă pentru Blocul sovietic”, în primul rând ca urmare a insubordonării sale şi a obstrucţionării liniei moscovite, căreia i se dedicase Varşovia comunistă în mod oficial.[751]

Servilismul liderilor polonezi faţă de Moscova, cel mai explicit vizibil în susţinerea şi participarea lor la invazia militară din Cehoslovacia, constituia un contrast serios cu Bucureştiul. Remarcabil este faptul că acest lucru nu a oprit încercările conducerii române de a-i încuraja pe omologii de la Varşovia să urmărească interesele naţionale, independent de Moscova. Liderul de partid polonez Władysław Gomułka a blamat România pentru că ar destrăma Pactul de la Varşovia, în 1967, când a deschis relaţii diplomatice cu RFG, şi apoi a devenit unul dintre cei mai vocali opozanţi ai cooperării României cu Cehoslovacia (şi Iugoslavia) în timpul Primăverii de la Praga.[752] Generalul Jaruzelski, ministru al apărării, le-a spus unor ofiţeri superiori din cadrul Pactului, în august 1968, că România „ori va respecta linia impusă, ori va suferi consecinţele” pentru că se opune invaziei conduse de sovietici în Cehoslovacia.[753]

Nivelul redus al empatiei nutrite de succesorul lui Gomułka, Edward Gierek, pentru independenţa României era demonstrat de entuziasmul cu care susţinea măsuri cu caracter mai „ofensiv” menite să neutralizeze acea independenţă, recrutând pe ascuns un guvern alternativ, care să corecteze politica trădătoare a conducerii române.1 Deloc surprinzător, Gierek a considerat un afront

751 Vezi, de pildă, Op.cit., pp. 8, 11.

752 Douglas Selvage, „The Warsaw Pact and the European Security Conference, 1964-1969: Sovereignty, Hegemony, and the German Question“, în Andras Wenger, Vojtech Mastny, şi Christian Neunlist, editori, Origins of the European Security System: The Helsinki Process Revisited, 1965-75, Oxon, Routledge, 2008, pp 86-87.

753 Vezi, de pildă, Immediate Warsaw; Telegram no. FOE 144 to MOD DI 3} 19 noiembrie 1968 (pe adresa Defence COMCEN Londra), British National Archives, Public Records Office, PREM 13/2638.

personal faptul că Ceauşescu i-a minimalizat planurile ambiţioase pentru o aniversare de gală a celor douăzeci de ani de la fondarea Pactului de la Varşovia, în 1975.[754] Astfel de atitudini pun sub un mare semn de întrebare simpatia secretă pentru caracterul rebel al României, exprimată în particular de Gierek în întâlnirile sale cu oficiali americani.[755]

Generalul Jaruzelski, care şi-a părăsit postul de ministru al apărării pentru a deveni premier al Poloniei şi lider al Partidului Comunist Polonez în 1981, nutrea de asemenea o adversitate aparent personală faţă de Ceauşescu.[756] Fiind, aparent, în favoarea unei mai mari subordonări în faţa controlului sovietic, Jaruzelski a respins „cu dispreţ" toate eforturile în acest sens ale Bucureştiului, afirmându-se „ferm împotriva" unei căi independente, chiar până la a descuraja contactele româno-poloneze la nivel individual, denaturând totodată politicile şi comportamentul României în faţa conducerii de partid şi de stat de la Varşovia.[757] în conformitate cu colonelul Ryszard Kukliński, pe atunci şef al Planificării

754 Vezi, de pildă, Record of the Meeting Between Leonid Brezhnev and East European Party Leaders in the Crimea, 2 august 1971, pp. 40-43, PHP.

755 Vezi, de pildă, remarcile lui Gierek citate de Henry Kissinger în 1975, la aproape patru ani după ce Brejnev şi ceilalţi parteneri „în strânsă cooperare" adoptaseră propunerea liderului polonez pentru măsuri mai active menite să submineze şi să-l alunge de la putere pe omologul său român. Kissinger, (2000), pp. 645 şi 656-657.

756 Această animozitate a fost determinată probabil de relaţia foarte diferită a lui Jaruzelski cu Moscova, dată fiind subordonarea sa directă faţă de autorităţile din domeniul informaţiilor militare ale URSS încă din al Doilea Război Mondial. Vezi, de pildă, Marek Jan Chodakiewicz, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent ‚Wolski'", World Politics Review, 12 decembrie 2006, accesibil la www.worldpoliticsreview.com. Vezi şi „Trecutul întunecat al generalului?", Vocea Varşoviei, 15 iunie 2005; Fakty, TVN (VarŞovia)> 8 iunie 2005.

757 Vezi brifingul colonelului Kuklinski pentru CIA, „Atitudinea, comportamentul şi stilul lui Jaruzelski" (difuzat parţial, 19 august 2008), p. 47, în „Preparing for Marţial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinski", http://www.foia.cia.gov/MartialLawKulinski.asp.

Strategice pentru Apărare din armata poloneză, ministrul polonez al apărării respinsese toate „semnalele româneşti” privind cooperarea împotriva imposturii sovietice, care îi fuseseră transmise personal de Kukliński.[758] în loc să le perceapă ca pe un sprijin împotriva nedoritei dominaţii sovietice.

Jaruzelski le considera a fi aproape un complot sau o mişcare contrarevoluţionară, respingând ideea cu dispreţ. Fără măcar a clipi, s-a lăsat atras de ruşi într-o campanie „de solidaritate” împotriva românilor la întâlnirile Comitetului Miniştrilor Apărării. Mai mult decât atât, îşi exprima nemulţumirea atunci când unii membri ai delegaţiei poloneze stabileau orice fel de contacte sociale mai apropiate cu românii. În rapoartele înaintate liderilor politici şi de partid ai Republicii Populare Polone (Gierek şi [prim-ministrul Piotr] Jaroszewicz), el a distorsionat şi a denigrat poziţia României.1

Bucureştiul a fost informat cu privire la simpozionul despre august 1968 organizat de Academia Statului-Major polonez, unde Jaruzelski le promisese reprezentanţilor statelor din Pactul de la Varşovia că România va „suferi consecinţele” dacă se va opune intervenţiei în Cehoslovacia.[759] La acelaşi simpozion, organizat pentru a celebra participarea militară poloneză la invazie – Varşovia contribuise cu patru divizii, dintre care trei desfăşurate în Cehoslovacia, acesta fiind cel mai mare contingent folosit în operaţiune, cu excepţia celui sovietic –, Jaruzelski declarase că „era mândru să trimită trupe poloneze peste

758 Colonelul Kuklinski nu era singurul activ al americanilor la vârful armatei poloneze, dar rapoartele sale şi documentele Pactului de la Varşovia pe care le-a furnizat sunt considerate în mod categoric cele mai valoroase şi mai voluminoase, şi au fost în cea mai mare măsură declasificate de CIA. Printre ceilalţi agenţi polonezi importanţi se numărau colonelul Wlodzimierz Ostaszewicz, adjunctul informaţiilor militare poloneze (până în septembrie 1981) şi colonelul Jenzy Suminski, un reprezentant de rang înalt al serviciului de informaţii militare (până în martie 1981).

759 Ibid.

graniţa aliatului său”, înainte de a-şi lansa ameninţarea la adresa României.[760]

Ceauşescu viza de fapt modul entuziast în care Polonia susţinuse intervenţia militară condusă de sovietici, atunci când, la scurtă vreme după reprimarea armată a protestelor de la Gdańsk, a declarat că „nicio autoritate comunistă care trage în propriul său popor nu merită să fie la putere”.[761] Este discutabil dacă Ceauşesecu chiar credea ce spune. La momentul respectiv, condamnarea invaziei în Cehoslovacia şi declaraţiile de solidaritate împotriva oricărui invadator i-au atras o popularitate uriaşă, conferind regimului său o legitimitate substanţială, iar cuvintelor sale o aură de veridicitate. Un deceniu mai târziu însă, a declarat răspicat în cadrul Pactului de la Varşovia că, dacă socialismul era ameninţat şi tentativele de atragere a populaţiei, şi mai cu seamă a clasei muncitoare, de partea regimului eşuau, recurgerea la poliţie şi la forţa militară proprie era perfect legitimă, în ultimă instanţă.

Afirmaţia lui Ceauşescu – că folosirea forţei în plan intern, în apărarea socialismului, era acceptabilă, iar intervenţia militară externă, dimpotrivă – nu a fost făcută în public şi nici împărtăşită în rândul forţelor armate. În schimb, declaraţia sa din 1970 a venit să sublinieze etosul militar român, al apărării doar împotriva ameninţărilor externe, şi a fost reprodusă ca atare în toate manualele

---

760 Weiser (2005), pp. 48-49.

761 Mai mult de 15 ani a durat procesul lui Jaruzelski pentru crimele de la Gdansk, unde cifra oficială a victimelor se ridică la 44 de morţi şi 1 000 de răniţi, dintre care 200 grav. Estimările neoficiale menţionează un număr de decedaţi mult mai mare decât cele 77 de persoane ucise (dintre care 20% erau militari) în evenimentele din 1989 din Timişoara, pe care Jaruzelski le-a condamnat numindu-le un măcel inuman. Mai târziu, Jaruzelski şi-a justificat ordinul din 1970 susţinând că: „Dacă armata nu ar fi făcut nimic, am fi sfârşit ca Budapesta în 1956, când mulţimea a dezarmat forţele de securitate şi a urmat un masacru“. Peter S. Green, „An Aging Ex-Dictator Who Refuses to Recant“, The New York Times, 27 mai 2001. Vezi şi Tony Barber,, Jaruzelski On Trial For 1970 Gdansk Killings“, The Independent 29 martie 1996.

militare româneşti, până la căderea comunismului.1 De atunci şi până la încheierea Războiului Rece, armata română a fost unică între statele din Pactul de la Varşovia prin aceea că nu avea un concept doctrinar al „inamicului intern”, asupra căruia armata să poată deschide focul în mod legitim.[762][763]

Declaraţia făcută nu i-a sporit deloc popularitatea în ochii regimului de la Varşovia, aşa cum nu a fost apreciată nici de omologul său de la Budapesta. La fel ca Jaruzelski, Kádár „nu s-a sfiit” să-i oblige pe militarii maghiari, încă din noiembrie 1956, să-i apere regimul de „duşmanii interni”, silindu-i pe toţi ofiţerii să depună jurământ în acest sens sau să renunţe la haina militară. La momentul respectiv, în proporţie de 80%, ofiţerii maghiari au semnat, jurând loialitate necondiţionată guvernului împotriva inamicilor externi *şi* interni ai regimului.[764] Aşa cum afirma Kádár în faţa Biroului Politic al partidului său în 1970, „ar fi de neconceput ca o clasă politică dominantă să lase puterea să-i scape din mâini, iar forţele sale armate să stea liniştite în cazărmile lor”.[765]

---

762 Gradul în care acest principiu a devenit literă de lege este reflectat de declaraţiile explicite şi emfatice ale primilor trei miniştri ai apărării, militari de profesie - incluzându-1 aici pe agentul GRU Militam în perioada 1989-1994.

763 Aparent, şi Securitatea a evitat să folosească sintagma „inamic intern“ în activitatea sa represivă de poliţie politică, preferând să asimileze opoziţia internă cu infracţionalitatea sau cu spionajul extern. Fireşte, această deosebire nu avea nicio importanţă pentru cei aflaţi în atenţia poliţiei politice, dar indică o abordare diferită.
Toţi partenerii „în strânsă cooperare“ îi etichetau pe disidenţii proprii „inamici interni“, după modelul sovietic. Spre sfârşitul anilor 1980, spre exemplu, Biroul Politic maghiar încă aproba operaţiuni împotriva acestui „inamic“. Charles Găti, „Reforming Communist Systems: Lessons from the Hungarian Experience“ în Griffith (1989), pp. 233-234; Irodalmi ujsâg („Gazeta literară“) (Paris), nr. 2 (1987), pp. 11-14.

764 Zoltán D. Barany, Soldiers and Politics in Eastern Europe; 1945-90: The Case of Hungary, New York, St. Martin’s Press, 1993, p. 67.

765 Op.cit., p. 90; Christopher D. Jones, „The USSR, the Warsaw Pact and NATO” în Ingmar Oldberg, editor, Unity and Conflict in the Warsaw Pact, Stockholm, Swedish National Defense Research Institute, 1984, p. 22

Jaruzelski le-a transmis un mesaj similar muncitorilor din Szczecin la scurt timp după represiunile sângeroase, justificând folosirea forţei armate împotriva protestatarilor neînarmaţi prin afirmaţia că „soldatul (polonez) va apăra totdeauna guvernul poporului”, fiindcă a proceda altfel ar însemna să răstoarne de la putere „conducerea legal aleasă” a partidului.[766] Ceauşescu ajunsese la aceeaşi concluzie în 1980, deşi el nu a împărtăşit-o populaţiei de rând până la finele lui 1989.

Antagonismulpolono-român pe tema integrării Pactului de la Varşovia

Strategia comuniştilor polonezi de maximizare a influenţei într-un Pact de la Varşovia consolidat nu doar că diferea de cea română, ci îi era diametral opusă, probabil la indicaţiile Kremlinului. În ciuda simpatiei stârnite de atitudinea României în rândul ofiţerilor superiori polonezi, Jaruzelski a continuat pe parcursul anilor 1980 să atace opoziţia românilor faţă de controlul sovietic nestingherit asupra armatelor din cadrul Pactului.1

Astfel, în privinţa consolidării Pactului şi a controlului sovietic sporit, Bucureştiul şi Varşovia se situau la poli opuşi, conducerea poloneză acţionând deseori ca o marionetă a sovieticilor, în vreme ce România constituia unica opoziţie.

În lunile noiembrie şi decembrie 1979, Jaruzelski a reliefat în faţa miniştrilor Apărării din celelalte state ale Pactului că „toţi membrii Pactului de la Varşovia, cu excepţia României”, au acceptat Statutul Forţelor Armate Unite pe timp de război şi că „partea poloneză a aprobat în totalitate punctele fundamentale ale proiectului de statut, chiar de la început”.[767] Susţinând că Statutul „merită susţinere deplină”, Jaruzelski declara:

49.

766 Andrew A. Michta, Red Eagle: The Army in Polish Politics, 1944-1988, Stanford, Hoover Institution Press, 1990, p. 69.

767 Vezi, de pildă, seria de documente CIA Wartime Statutes - Instruments of Soviet Control, March 2011, la http://www.foia.cia.gov/wartime-statutes.asp.

Din acest motiv, orice schimbări menite să slăbească, să şubrezească ori să dilueze principiile şi mecanismele de comandă ale coaliţiei riscă să-i submineze esenţa şi rolul. Am aflat cu regret că declaraţiile tovarăşilor români au acest scop indezirabil.[768]

În conformitate cu unul dintre participanţii la întâlnire, discursul lui Jaruzelski a urmărit să preamărească Statutul şi „să-i critice pe români pentru că nu acceptă documentele”, o performanţă care i-a adus o îmbrăţişare şi felicitări pentru „o treabă bine făcută” din partea ministrului sovietic al apărării, mareşalul Dimitri Ustinov.[769] Validarea alianţei militare a Pactului constituia una dintre principalele modalităţi de justificare a supunerii regimului plonez în faţa autorităţii sovietice în acest domeniu. Insistenţa asupra caracterului fundamental ilegitim al alianţei aşa cum fusese ea concepută de Moscova şi repetatele apeluri la dizolvarea sa subminau strategiile prolegitimizare ale liderilor comunişti polonezi, plasându-le pe poziţii opuse faţă de politica românilor. Şi, aşa cum este de aşteptat, Jaruzelski n-ar fi apreciat acţiunile lui Ceauşescu de „sabotare” a planificatelor celebrări din 1980 şi 1985 pentru aniversările de 25 şi respectiv de 30 de ani de la fondarea alianţei – nu mai mult decât au apreciat Gomułka şi Gierek când România le-a sabotat planurile pentru celebrările de gală menite să marcheze sărbătorirea a 10 şi a 20 de ani, în 1965 şi 1975.1

Percepţiile comunităţii de informaţii americane cu privire la o conducere militară poloneză „naţional-orientată” erau influenţate de prejudecăţile cognitive predominante şi de ideea de „atribuire fundamentală” care

768 CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime, 25 February 1980, p. 5, CIA.

769 CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) Background Information on the Development of the Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, 10 June 1983, p. 12, CIA.

predomina în rândul extrem de numeroasei comunităţi de imigranţi de origine poloneză.[770] Având circa nouă milioane de membri, sau peste 3% din întreaga populaţie a SUA în 1980, această comunitate era sursa de provenienţă a multor analişti specializaţi pe problemele est-europene din cadrul serviciilor de informaţii americane, atraşi în mod natural spre acest domeniu graţie legăturilor familiale şi etnice, şi fiind căutaţi mai cu seamă cei care posedau cunoştinţe lingvistice regionale.[771] Permanenta identificare eronată a Poloniei ca „următoarea Iugoslavie" în rândul comunităţii de informaţii în anii 1950 şi 1960 reflectă în parte aceste influenţe. Acelaşi lucru poate fi spus despre percepţia generalizată în rândul analiştilor americani, că polonezii ar fi cei mai eroici dintre est-europeni (percepţie care, fie că era adevărată, fie că nu, era lipsită de relevanţă).

Prin urmare, analizele americane îi considerau în mod frecvent pe liderii militari şi politici din Polonia ca având o şi mai puternică orientare naţională şi fiind deci chiar mai predispuşi să se opună Moscovei, comparativ cu omologii lor români. Iar această perspectivă eronată a fost intenţionat întreţinută de măsurile active sovietice de „clădire a prestigiului", care le-au conferit lui Gomułka, Gierek şi Jaruzelski roluri de conducere „independente" în

---

770 Raport la cea de-a XVII-ea sesiune CMD\ 6 decembrie 1984, ministrul est-german al apărării, Heinz Hoffman, către şeful statului, Erich Honecker, pp. 8-9 în Nuenlist (2001), PHP Obiecţiile Bucureştiului la ideea glorificării Pactului de la Varşovia în 1984 fuseseră alimentate, de asemenea, de recenta implicare a GRU într-un complot pentru alungarea de la putere a lui Ceauşescu, pus la cale de foşti ofiţeri superiori. Românii au refuzat în mod explicit să celebreze aniversarea Pactului de la Varşovia altfel decât prin simpla ei menţionare în presă. Deşi Bucureştiul a limitat planurile lui Gomulka pentru cea de-a zecea aniversare în 1965, abia un an mai târziu a ignorat complet aniversarea alianţei sovietice. Vezi, de exemplu, „Rumania Officially Ignores Warsaw Pact Anniversary", New York Times, 15 mai 1965, p. 5.

771 Pentru ideea de „atribuire fundamentală", vezi Heuer (1999), pp. 111-172, şi David Heradstveit, The Arab-Israeli Conflict: Psychological Obstacles to Peace, Oslo, Universitetsforlaget, 1979.

relaţiile Est-Vest, similare cu cel atribuit lui Kádár.[772]

Cu timpul însă, imaginea lui Gomuika şi cea a lui Gierek în SUA s-au schimbat mult în rău, pe măsură ce discrepanţele dintre publicitatea care li se făcea şi performanţele lor au devenit tot mai mari. Dar conducerea militară poloneză a continuat să fie evaluată la Washington pe baza sentimentelor naţionale ale recruţilor (şi ale multora dintre ofiţerii de grad mediu). Astfel, analiştii americani au pus semnul egal între conducerea militară şi „armata" în sine, considerând-o chiar mai dominată de spiritul naţional decât cea română.1

În 1980, spre exemplu, un studiu academic evalua „disponibilitatea de a folosi forţa pentru apărarea intereselor naţionale" în rândul militarilor polonezi ca fiind „foarte ridicată", în vreme ce în cazul românilor era folosit doar termenul „ridicată".[773] Armata poloneză era considerată demnă de încredere în apărarea „împotriva atacurilor inamice venite din aproape orice sursă", pe când cea română era privită doar ca „probabil" oferind o „rezistenţă semnificativă faţă de un atac sovietic, maghiar sau bulgar".[774] în realitate, capacitatea armatei polone de a se opune unei intervenţii sovietice sau chiar oricărui ordin venit de la Moscova era aproape inexistentă conform prevederilor Statutului Forţelor Armate Unite pe timp de

---

772 Vezi, de pildă, Johnson şi Kliszewski (1987), pp. 8, 11, 19-20. Spre deosebire de ele, România şi-a asumat şi a îndeplinit asemenea roluri din proprie iniţiativă şi din motive particulare ei.

773 Faptul că până şi ofiţerii superiori care nu deţineau posturi la vârf în conducerea armatei manifestau aceste înclinaţii naţionaliste a făcut ca analiştilor occidentali - chiar şi celor care nu aveau niciun fel de legături cu Polonia - să le fie extrem de dificil să facă diferenţa între conducerea armatei şi restul corpului de ofiţeri. într-o evaluare negativă a planurilor sovietice de integrare din 1979, spre exemplu, ofiţerii polonezi au evaluat situaţia în mod aproape identic cu cel în care au facut-o românii. Vezi, de pildă, CIA Intelligence Information Special Report: 1979 Wartime Statutes of the Combined Armed Forces, 28 November 1979, p. 3, CIA.

774 Herspring şi Volgyes (1980), p. 291. Ungurii erau consideraţi ca „probabil" prezentând „o rezistenţă limitată în faţa ruşilor".

război, dată fiind extinderea controlului deţinut de sovietici şi complicitatea în acest sens a liderilor militari polonezi.[775]

De exemplu, Sistemul Unificat de Comandă pe Timp de Război (SUCTR) al Pactului de la Varşovia „centraliza comanda şi controlul resurselor militare, economice, politice şi ştiinţifice ale statelor membre ale Pactului de la Varşovia”, excluzând pe membrii nesovietici de la reprezentarea m şi chiar de la accesul la Statul-Major (sovietic) şi la înaltul Comandament care îl conducea.1 Oficialii de la Moscova dispuneau acum de posibilitatea de a comanda statelor majore naţionale să ordone instituirea stărilor de alertă, să mobilizeze armatele statelor membre, să pună Forţele Armate Unite ale Pactului în deplină stare de luptă şi chiar să „iniţieze un conflict fără nicio acţiune oficială” a conducerii politice a celorlalte state membre.[776][777]

Pe lângă constituirea de structuri, autorităţile sovietice au instituit practici, proceduri şi rutine menite să-i determine pe aliaţi să accepte condiţii contrare propriilor interese. De exemplu, membrii Pactului:

...erau obişnuiţi treptat cu conceptele generale ale

775 Aşa cum nota un analist, „rezultatul practic“ al participării obligatorii a tuturor ofiţerilor superiori (alţii decât români) la pregătirea în academiile militare sovietice şi prevederile acceptate în cadrul Statutului FAU pe timp de război, era „acela că abilitatea nivelului de comandă naţional est-european de a eluda ordinele sovietice într-o situaţie de criză este serios subminată“. Dale R. Herspring, „The Soviets, the Warsaw Pact, and the Eastern European Militaries“ în Lincoln Gordon, editor, Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe, Washington, Brookings, 1987, pp. 146-147.

776 CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) The Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, pp. 1, 3, CIA. Raportul CIA menţiona: Conform sursei, „România a fost singurul stat membru care a refuzat cu consecvenţă“ Sistemul unificat de comandă pe timp de război mandatat prin Statut.

777 Oprit., p. 6; CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) Background Information on the Development of the Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, 10 June 1983, p. 11, CIA.

sistemului de comandă pe timp de război prin intermediul exerciţiilor militare şi al contactului zilnic cu mult înaintea oricărui indiciu că se preconiza dezvoltarea unui sistem formalizat. Sovieticii obţineau acordul [lor] pentru concepte cu titlu general şi rezoluţii vagi, iar apoi redactau proiecte de protocoale care se extindeau mult mai mult drecât anticipaseră membrii [Pactului]. Problema completă nu era niciodată abordată într-un singur format atotcuprinzător. Sovieticii asamblau sistemul bucată cu bucată, deseori folosind mijloace şi metode neaşteptate de a-şi îndeplini obiectivele. Această abordare ar putea fi descrisă ca „un deget luat şi apoi braţul întreg înşfăcat”.[778]

Pe lângă utilizarea eficientă a structurilor şi procedurilor pentru a-şi impune controlul, oficialii de la Kremlin se puteau baza şi pe complicitatea liderilor partidelor aliate. Generalul Jaruzelski, de pildă, îi excludea pe liderii de partid civili de la abordarea oricăror chestiuni de apărare nu fiindcă „armata complota împotriva conducerii politice”, ci deoarece „conducerea politică nu voia să fie implicată” şi „ştia că sovieticii nu vor să fie implicată”.[779] În conformitate cu un membru al Statului-Major polonez, mareşalul sovietic Kulikov sugerase că acelaşi lucru era valabil pentru „liderii maghiari sau est-germani”, în vreme ce propriile sale contacte cu ceilalţi „ofiţeri de Stat Major (est-europeni) l-au convins că abordarea lor [de tip complicitate] era similară, dacă nu identică, cu cea poloneză”.[780] România însă era „unicul caz în cadrul Pactului în care această situaţie nu exista”, iar „sovieticii nu erau deloc mulţumiţi de România”.[781]

Cu câteva excepţii, înainte de impunerea legii marţiale în Polonia, în decembrie 1981, studiile serviciilor de informaţii americane cu privire la disponibilitatea aliaţilor nonsovietici de a participa la o ofensivă a Pactului

778 Oprit., pp. 2-3.
779 Oprit., p. 15.
780 Ibid.
781 Ibid.

de la Varşovia ezitau să conchidă că sentimentul naţional era copleşit de controlul sovietic asupra structurilor, practicilor şi conducerii militare şi de partid. Deşi orientarea de tip naţional a recruţilor şi a majorităţii ofiţerilor poate fi importantă pe termen lung şi în cazul unor conflicte prelungite, transmiterea imediată şi corectă a ordinelor militare depinde în întregime de liderii militari de la cel mai înalt nivel, de o ierarhie de comandă funcţională şi de procedurile standard de operare. În mod paradoxal, în evaluările Pactului de la Varşovia făcute la nivelul comunităţii de informaţii, care abordau şi problema participării est-europene la o ofensivă sovietică împotriva Occidentului, concluzia generală încă de la începutul anilor 1960 fusese aceea că Moscova îi putea mobiliza pe toţi membrii Pactului pentru o astfel de ofensivă, şi avea să facă acest lucru, chiar şi pe români şi chiar atunci când analiştii americani nu reuşeau să le identifice posibilul rol.

Motivele citate erau exact acele structuri şi practici sovietice de control care încetaseră de mult să mai funcţioneze în România. Dintre toţi liderii militari din

5 5

cadrul Pactului de la Varşovia, numai cei ai României au fost feriţi (începând cu 1961) de neîntrerupta şi nelimitata influenţă sovietică, de practicile de recrutare, instruire şi evaluare impuse celorlalte state încă din timpul lui Stalin.1 România ieşise din sfera controlului militar sovietic. Dar, aşa cum avea să se exprime un analist mai târziu, în rândul partenerilor loiali sovieticilor, „până în anii 1980 deja fusese format şi ferm stabilit un corp de ofiţeri pe deplin loiali Pactului de la Varşovia”.[782][783]

---

782 Remarci ale lui Hélène Carrère-d’Encausse, în The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report, (1985), pp. 13-15; Dale R. Herspring, „The Soviets, the Warsaw Pact, and the Eastern European Militaries“ in William E. Griffith, editor, Eastern and Central Europe: The Opening Curtain?, Boulder, Westview Press, 1989, pp. 146-147.

783 Vojtech Mastny, The Soviet Non-Invasion of Poland in 1980â81 and the End of the Cold War, CWIHP Working Paper Nr. 23, septembrie 1998,

În consecinţă, în domeniul militar mai cu seamă, nu exista o „opoziţie ascunsă” faţă de dominaţia sovietică. Generalul Jaruzelski, spre exemplu, năzuia la o mai deplină integrare a corpului de ofiţeri polonezi în rândul forţelor sovietice. În cadrul susţinerii sale ferme a Statutului Forţelor Armate Unite pe timp de război, în decembrie 1979 şi după ce a subliniat adeziunea Poloniei la „doctrina socialistă a apărării, în mod obişnuit acceptată, pe baza teoriei leniniste asupra războiului şi forţelor armate”, generalul a declarat că:

Un rol major în crearea unui numitor comun al instruirii militare a cadrelor noastre a fost şi este deţinut de instituţiile educative sovietice. Dorim să beneficiem în continuare de acest ajutor; mai mult decât atât, am solicitat o sporire a numărului de ofiţeri polonezi trimişi la pregătire, îndeosebi pentru cei de la Academia Statului Major al Forţelor Armate ale URSS... Şi se pare că trebuie să mergem chiar mai departe. Noua amploare şi nivelul crescut al cerinţelor şi nevoilor coaliţiei ridică în faţa noastră problema pregătirii suplimentare a cadrelor corespunzător alese.1

În vreme ce regimul comunist de la Varşovia năzuia cu aviditate la reputaţia de conducere naţională, Ceauşescu şi liderii săi militari erau ocupaţi să demonstreze falsitatea justificărilor sale pentru supunerea faţă de Moscova ca urmare a situaţiei de forţă majoră, tratând cu dispreţ evident dictatele Kremlinului în timp ce se confruntau cu o situaţie strategică la fel de vulnerabilă.[784] Fenomenul independenţei demonstrate a României şi al teatrului jucat de liderii comunişti polonezi era observat de la faţa locului de colonelul Ryszard Kukliński, agent CIA, din interiorul aparatului de planificare al Pactului de la

---

p. 7.

784 CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime, 25 February 1980, p. 14, CIA. Jaruzelski remarca pe un ton aprobator eforturile prointegrare ale omologului său est-german şi ale altor membri nenumiţi ai Pactului.

Varşovia. Aşa cum

O descria colonelul Kukliński, conducerea poloneză era „mai preocupată de aparenţa de suveranitate naţională decât de realitatea acesteia”, şi nu trebuia decât să înlocuieşti „cuvântul sovietic cu socialist” pentru ca „vechea sintagmă stalinistă «naţionalist în formă, socialist în context»” să „definească în mod adecvat relaţiile actuale” dintre Moscova şi ceilalţi membri ai Pactului.[785] Românii, pe de altă parte, a specificat el în cel puţin şase rapoarte, erau „singurii care au demonstrat o înclinaţie spre a se opune în mod serios sovieticilor, începând din 1969”.1

Măsurile active sovietice şi principiul românesc al neintervenţiei

Criza poloneză a început să se înfierbânte la scurt timp după alegerea unui papă de origine poloneză, în octombrie 1978.[786]La momentul acela, Kremlinul conducea deja o ofensivă a măsurilor sale active menite să discrediteze România, după vizita din august a lui Hua Guo-Feng, premierul şi conducătorul partidului comunist chinez, şi ca pregătire pentru previzibila confruntare dintre România şi restul Blocului pe tema Statutului Forţelor Armate Unite pe timp de război la apropiata

---

785 CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) Background Information on the Development of the Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, 10 June 1983, p. 17, CIA. Un alt analist a fost chiar mai explicit, afirmând că în circumstanţele din 1980-1981, „Mantia de salvator al naţiunii pe care şi-o pusese Jaruzelski era un travesti“. Vojtech Mastny, The Soviet Non-Invasion of Poland in 1980/81 and the End of the Cold War, CWIHP Working Paper No. 23, septembrie 1998, p. 31.

786 CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) The Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, p. 6, CIA. Kuklinski nu avea de unde să ştie că un sfert de secol mai târziu, autorităţile postcomuniste de la Institutul pentru memorie Naţională al Poloniei aveau să descopere că serviciile sovietice de informaţii îl recrutaseră ca agent pejaruzelski în 1943. Iar serviciul său activ în slujba sovieticilor s-a prelungit, aparent, cel puţin până în anii 1970. Vezi, de pildă, Chodakiewicz (2006).

întrunire a CPC din noiembrie 1978.[787] Pe scurt spus, PCUS înfiinţase un nou Departament pentru Informaţii Internaţionale, desprins din structura Departamentului Ideologic al CC al PCUS. Numele era destinat, se pare, uzului public, dat fiind că în corespondenţa şi în documentele interne era preferat altul: Departamentul pentru Propaganda Politică în Străinătate (DPPS).

Şeful noului DPPS, Leonid Zamiatin, se aflase la conducerea agenţiei de ştiri TASS atunci când aceasta asemănase abilităţile proiective ale diplomaţiei române cu folosirea unor mănuşi de lână la manevrarea materialelor fisionabile, în august 1978.1 Ca director general al TASS, Zamiatin prezidase personal înfiinţarea unui post de „editor special pentru informaţiile destinate străinătăţii" în RSS Moldovenească, în urmă cu doi ani, ca parte a ofensivei propagandistice direcţionate în mod specific spre „combaterea" subversiunii româneşti.[788] Deloc

787 Observaţia din acelaşi memorandum al serviciilor de informaţii americane cu privire la disputele naţionale şi teritoriale din interiorul Pactului ilustrează cât de eficientă era Moscova în mascarea caracterului singular al poziţiei României: „Când URSS tratează cu aşa-numitul său imperiu din Europa de Est, se confruntă cu o zonă foarte instabilă, în care problemele de tip naţionalist au provocat grave disensiuni cu Uniunea Sovietică (Iugoslavia în 1948 şi Albania în 1961), semnificative devieri de politică ale românilor şi diferende între statele Pactului de la Varşovia cu privire la regiuni disputate precum Macedonia, Basarabia şi Transilvania". (National Foreign Assessment Center Memorandum: The Impact of a Polish Pope on the USSR (1978), p. 1) Disputa macedoneană nu apăruse „între state ale Pactului de la Varşovia", ci fusese iscată de Bulgaria, cu încurajări sovietice, împotriva Iugoslaviei. Iar disputele în privinţa Basarabiei şi a Transilvaniei - în care implicarea Moscovei era de asemenea evidentă - se refereau la România. Alte posibile diferende asupra graniţelor în interiorul Pactului de la Varşovia (de exemplu, ungaro-cehoslovacă, polonezo-cehoslovacă, polonezo-est-germană) au fost bine ţinute în frâu de autorităţile sovietice.

788 Agenţia pentru Informaţii a Statelor Unite (USIA), Soviet Active Measures in the „Post-Cold War" Era 1988-1991, Raport pregătit la solicitarea Comitetului pentru Fonduri al Camerei Reprezentanţilor din SUA, Washington, D.C., iunie 1992, îndeosebi secţiunile How Soviet Active Measures Themes Were Spread", subsecţiunea „'White' or Overt

surprinzător, alături de misiunile direct legate de alegerea noului suveran pontif în 1978 şi apariţia în prim-plan a sindicatului Solidaritatea în 1980, noul DPPS colabora îndeaproape cu Serviciul A al KGB-ului, pentru a limita daunele cauzate de ceea ce Moscova numea „cursul separat” al României.

Una dintre principalele preocupări ale Kremlinului era „axa Bucureşti-Beijing”.[789] La fel de îngrijorătoare la momentul în cauză erau însă declaraţiile publice în care Ceauşescu respingea Statutul Forţelor Armate Unite pe timp de război, dezvăluindu-i existenţa, afirmaţiile sale cu privire la activităţile de spionaj ale unor membri ai Blocului sovietic împotriva altora (afirmaţii făcute la numai câteva luni după dezertarea lui Ion Mihai Pacepa), şi aparenta sa susţinere a NATO ca model de alianţă democratică ce merita emulată de Pactul de la Varşovia.[790] Pe toată durata existenţei sale, între 1978 şi 1986, DPPS sub conducerea lui Zamiatin şi a locotenenţilor săi a jucat

---

Measures“, şi „Appendix: Recent Revelations About Soviet Active Measures“, www.intelli.muskingum.edu.

789 Spre exemplu, la a zecea întrunire INTERKIT se raportase că până la vizita lui Hua Guo- Feng în România (şi Iugoslavia), chinezii încercaseră să „determine România şi Iugoslavia să se depărteze şi mai mult de comunitatea socialistă, implicându-le şi dirijându-le în politica lor antisovietică“, jucând cartea „naţionalismului pentru a asigura un acord mai amplu al ţărilor socialiste faţă de aşa-numita politică de diferenţiere a Beijingului“, să „provoace daune poziţiei socialiste în Balcani“ şi să creeze „capete de pod în Balcani pentru ofensiva politică şi ideologică în Europa“ şi „să formeze grupări politice separate în sistemul socialist, incluzând China, RPD Coreeană, Iugoslavia şi România“, ceea ce necesita „contramăsuri concrete din partea statelor frăţeşti şi a organelor lor colective, schimbul de informaţii şi coordonarea operaţiunilor“. A zecea întrunire INTERKIT, Havana, Cuba, p. 16, PHP.

790 Moore (1978b), p. 8; Patrick Moore, „The Return of the Bessarabian Polemic: The Soviet Contribution“, RAD Background Report/160, RFER, 13 iulie 1978c, OSA, Box 116, Folder 4, Report 283, p. 12; Scînteia, 1 decembrie 1978. Pentru ceea ce autorităţile sovietice au identificat ca ofense aduse de România după discuţiile cu conducerea română în 1976-1980, vezi documentele în Watts (2012a).

un rol important, deşi încă nu pe deplin elucidat, în discreditarea României şi a principalelor ei politici.1

Una dintre ţintele specifice ale contrapropagandei sovietice era poziţia României împotriva intervenţiei militare în afacerile interne ale statelor şi partidelor. Pe măsură ce criza poloneză se adâncea, în primăvara anului 1980, PCR sublinia insistent şi „apăra cu fermitate «dreptul inalienabil» al Poloniei de a-şi rezolva «problemele interne» fără «interferenţe din exterior»”.[791] Spre sfârşitul toamnei, intenţiile intervenţioniste ale Moscovei erau cât se poate de vizibile, Polonia primind un aflux de „turişti” similar cu cel înregistrat în Cehoslovacia şi România în timpul pregătirilor sovietice şi ale Pactului pentru invazia din 1968. La fel ca în cazurile anterioare, aceşti „turişti” erau de fapt „reprezentanţi ai «armatelor frăţeşti» în haine civile”, angajaţi în „activităţi de recunoaştere a rutelor de invazie, a distanţelor şi a terenului pentru operaţiunile viitoare”, şi foarte probabil în acelaşi tip de operaţiuni provocatoare ca predecesorii lor de la Praga.[792]

Intervenţia militară încă era o opţiune avută în vedere în iarna lui 1980 şi primăvara lui 1981, când „mai multe sute de agenţi” ai Stb-ului cehoslovac „s-au oferit să plece în Polonia” ca parte a unei plănuite invazii conduse de sovietici.[793] Jaruzelski a susţinut aceste planuri

---

791 DPPS deţinea o poziţie extrem de puternică şi de apropiată de KGB. In conformitate cu Aleksandr Iakovlev, consilier al lui Gorbaciov, fondarea sa a fost însoţită de ridicarea restricţiilor privind posibilitatea KGB de a recruta membri de partid, restricţii în vigoare din anii 1950, de pe vremea lui Beria. Izvestia, 17 februarie 1992; USIA (1992). Următoarea criză în relaţiile sovieticilor şi ale Pactului cu România a precedat cu cel puţin trei luni alegerea ca papă a cardinalului Wojtyla, sub numele Ioan Paul al II-lea.

792 Vezi, de pildă, Report Warning of Soviet Intervention, 1 decembrie 1980, Col. Ryszard Kuklinski (nume de cod JACK STRONG), „Virtual Archive: 1980-81 Polish Crisis“, CWIHP.

793 Mladă Fronta Dnes (Praga), 21 decembrie 2005. Documentele serviciilor de informaţii cehe care descriau planul au fost descoperite de istoricul ceh Petr Blazek. Agenţi cehoslovaci se infiltraseră în Polonia în

intervenţioniste ale Moscovei.[794] Spre deosebire de el, şi cu toate că se temea la fel de mult ca oricare alt lider comunist de fondarea unui sindicat cu adevărat independent pe modelul Solidarităţii.

Ceauşescu a avertizat insistent Moscova şi pe ceilalţi parteneri „în strânsă cooperare” să „nu se amestece în treburile interne ale Poloniei”.1 Deşi este posibil ca autorităţile sovietice să fi decis singure împotriva intervenţiei militare înainte de mijlocul anului 1981, multe dintre pregătirile pentru o astfel de operaţiune au continuat pe tot parcursul anului. Misiunea Stb-ului cehoslovac, spre exemplu, a fost anulată abia când Jaruzelski a impus legea marţială.[795][796]

Documentele descoperite în arhive după 1989 oferă un indiciu preţios asupra amplorii cu care campania de măsuri active sovietice a reuşit să inducă

O schimbare de paradigmă în interpretările din analizele occidentale – o schimbare care a distorsionat

---

1956, când Gomutka a preluat puterea. Vezi şi Jan Sejna şi Joseph D. Douglass, Jr., Decision-Making in Communist Countries: An Inside View, Washington D.C. şi Cambridge, MA, Institute for Foreign Policy Analysis and Pergamon-Brassey’s, ianuarie 1986, p. 39.

794 Mladă Fronta Dnes (Praga), 21 decembrie 2005. Vezi şi Andrzej Paczkowski şi Andrzej Werblan, „On the Decision to Introduce Martial Law in Poland in 1981“: Two Historians Report to the Commission on Constitutional Oversight of the Sejm of the Republic of Poland, Washington D.C., Cold War International History Project Working Paper No. 21, noiembrie 1997; Vojtech Mastny, The Soviet Non-Invasion of Poland in 1980/81 and the End of the Cold War, Washington D.C., Cold War International History Project Working Paper No. 23, CWIHP, septembrie 1998; Mark Kramer, The Kuklinski Files and the Polish Crisis of 1980-1981: An Analysis of the Newly Released CIA Documents on Ryszard Kuklinski, Washington D.C., Cold War International History Project Working Paper No. 59, martie 2009; şi Weiser (2005), p. 216.

795 Vezi, de pildă, Poland (din National Intelligence Daily), 20 octombrie 1980, p. 4, CIA.

796 Mladă Fronta Dnes (2005). A existat aparent un decalaj între deciziile Kremlinului şi transmiterea lor prin intermediul serviciilor de informaţii aliate, dat fiind că liderii de la Kremlin respinseseră intervenţia militară în Polonia, în aprilie 1981.

într-un mod fundamental analizele ulterioare ale evenimentelor, personalităţilor şi politicilor naţionale ale României. În octombrie

1980, când Ceauşescu avertiza în mod explicit Moscova şi Pactul de la Varşovia să nu intervină în Polonia, Radio Europa Liberă anunţa că liderul român susţinea în mod clandestin intervenţia militară sovietică, din motivul plauzibil că regimul său nu putea supravieţui în cazul în care ar fi apărut o mişcare locală de tipul Solidarităţii.[797] Credibilitatea de care s-a bucurat această afirmaţie este surprinzătoare.

Acelaşi pericol de „contaminare liberală" existase cu privire la susţinerea fermă arătată de Ceauşescu Cehoslovaciei în timpul Primăverii de la Praga, înainte de intervenţia militară condusă de sovietici. Şi totuşi, Ceauşescu nu numai că s-a opus invaziei, dar a încercat să ajute Praga să o prevină şi apoi a condamnat-o cu insistenţă până în pragul execuţiei sale, în decembrie 1989.[798] Mai problematic chiar era faptul că susţinerea unei astfel de intervenţii ar fi necesitat ca România să renunţe la politica pe care o urmase mai bine de douăzeci

---

797 Secţia română de la Radio Europa Liberă a afirmat că Ceauşescu a aprobat/a susţinut intervenţia cu o săptămână înainte. Raport asupra situaţiei din România SR/15, Radio Europa Liberă, 31 octombrie 1980, item 1. Această pretinsă răsturnare a unui principiu fundamental din politica românească pare să fi fost acceptată de analiştii REL cu prea puţine comentarii. Vezi, de pildă, Patrick Moore şi Echipa de Documentare a REL, „Eastern Europe At The Soviet Party Congress", RAD Background Report/66, RFER, 10 martie
OSA, Box 69, Folder 1, Report 78, p. 8.

798 Cele două relatări româneşti privind întrunirea din decembrie 1989 a Pactului de la Varşovia - a ministrului de externe Stoian şi a secretarului CC al PCR pentru relaţii internaţionale, generalul Constantin Olteanu - sunt consecvente în această privinţă. Vezi Codrescu et. al. (1998), pp. 41-42; Constantin Olteanu, O viaţă de om: Dialog cu jurnalistul Dan Constantin, Bucureşti, Niculescu, 2013, pp. 540-550. Vezi şi interviul generalului Olteanu din 20 iunie 2005 în Alex Mihai Stoenescu, Istoria loviturilor de stat în România: „Revoluţia din decembrie 1989"- o tragedie românească, voi. 4, partea a II-a, Bucureşti, RAO, 2005, p. 695.

de ani, cu implicaţii pentru aranjamentele instituţionale care fuseseră cu meticulozitate construite pentru a o susţine. Acea politică îi permisese României să se elibereze de dominaţia sovietică la sfârşitul anilor 1950 şi în cursul deceniului următor, asigurând totodată regimului o susţinere considerabilă, atât în plan intern, cât şi extern. Iar Bucureştiul a continuat să o invoce în apărarea sa şi împotriva intervenţiilor militare sponsorizate de sovietici în Africa, Asia de Sud-Vest şi America Latină, în perioada 1978 – 1980.1

Într-o anumită măsură, principiul „neamestecului în treburile interne”, atât de des invocat de România, era un concept maleabil. Spre exemplu, PCR a recunoscut în dezbaterile interne că „sfatul” pe care l-a dat altor regimuri socialiste în criză era „un fel” de amestec. Dar avertismentul împotriva intervenţiei militare străine era un element fundamental al securităţii României.

Susţinerea caracterului legitim al oricărei intervenţii militare străine ar fi anihilat capacitatea de apărare a tuturor statelor mici împotriva unor forţe mai puternice – un lanţ cauzal recunoscut de întregul spectru al elitei politice româneşti. URSS şi Ungaria folosiseră acuzaţiile împotriva regimului intern ca principală justificare pentru invazia militară, ocuparea şi anexarea unor teritorii româneşti în 1940 – 1941, 1940 – 1944 şi 1944 – 1947.[799] Chiar în primii ani ai deceniului 1960, comandouri de luptători sovietici în uniformă lansaseră raiduri peste graniţă în România, „răpind” efectiv sate întregi pentru a le „reuni” cu „adevărata patrie-mamă”.[800] Iar România fusese supusă unor ameninţări similare în perioada august-noiembrie 1968, de câteva ori în anii 1970, în 1980 şi 1981, când de-a lungul graniţelor sale au fost organizate

799 Formulat în mod oficial în aprilie 1964, acelaşi principiu a apărut în discuţiile României cu URSS încă din 1958.

800 Intelligence Report on attempt on life of Gheorgiu Dej and Soviet-Romanian relations, 1965, BNA, PRO, FO 371/182729, mai cu seamă „Reports on Meeting with Baron Styrcea şi Note on Styrcea’s Character and Background“, 22 septembrie 1965, p. 6.

exerciţii militare demonstrative ale Pactului.

La o săptămână după ce la Radio Europa Liberă s-a spus pentru prima dată că România ar fi în secret de acord cu intervenţia militară sovietică în Polonia, şi la nici 72 de ore de la victoria lui Ronald Reagan în alegerile prezidenţiale împotriva lui Jimmy Carter, serviciile de informaţii americane au început să evalueze politica şi intenţiile lui Ceauşescu într-un mod cu totul diferit, pe baza unei „surse” noi.[801] Potrivit CIA:

Preşedintele Ceauşescu este de părere că URSS va invada Polonia în intervalul 1 – 5 decembrie. După toate aparenţele, Ceauşescu crede că sovieticii nu pot aştepta mai mult decât atât pentru a „soluţiona” problema Poloniei, fiindcă „molima poloneză” se întinde deja în alte regiuni ale Europei de Est. [fragment şters] [fragment şters] Se pare că luna trecută Ceauşescu a fost întrebat de ambasadorul sovietic cum ar răspunde România la o intrare sovietică în Polonia. El ar fi răspuns că România ar refuza să participe, [fragment şters] Totuşi, Ceauşescu crede, se pare, că o invazie sovietică este necesară pentru menţinerea „sistemului socialist” în Europa de Est Probabil că recentele sale critici publice la adresa mişcării muncitoreşti poloneze s-au vrut o concesie la adresa sovieticilor şi o „contribuţie” a României la intervenţia sovietică.1

Această interpretare era atât de diferită de comportamentul României observat în ultimele două decenii, încât CIA şi-a atenţionat clienţii că aserţiunile noii surse „probabil nu reflectă cu acurateţe spusele lui Ceauşescu”.[802] Era foarte clar că observatorii direcţi din

---

801 Polonia (din National Intelligence Daily), 1 noiembrie 1980, pp. 5-6, CIA. Ţinând cont că buletinul NID fusese trimis la Casa Albă pe 7 noiembrie, informaţiile din el aveau probabil data de 6 noiembrie (sau mai devreme), deci la nici 48 de ore de alegerea lui Ronald Reagan.

802 Ibid. Sublinierea îmi aparţine. Mai mulţi specialişti din domeniul informaţiilor americane i-au sugerat autorului că „noua sursă“ este posibil să fi fost Ion Mihai Pacepa. Dar mai mulţi ofiţeri DSS au dezertat imediat înainte sau după fuga lui Pacepa. La data respectivă,

cadrul Departamentului de Stat american nu erau de acord cu ea. La numai două săptămâni după aceea, spre exemplu, Lawrence Eagleburger, ambasadorul de atunci al SUA în Iugoslavia, sublinia că România, „indiferent de circumstanţe, se opunea ferm oricărei intervenţii străine în Polonia”.[803]

Şi totuşi, CIA a ales să includă interpretarea conform căreia România susţinea intervenţia militară în Polonia în *National Intelligence Daily* – produsul său emblematic, care a fost „diseminat către mai multe sute de politicieni din domeniul executiv şi comitete de supraveghere ale Congresului”.[804] Indiferent dacă serviciile de informaţii americane erau sau nu de acord cu această interpretare, ea a fost trimisă către factorii de decizie responsabili pentru politica faţă de Europa de Est – o deviere radicală şi fără precedent de la linia analizelor din timpul celor cinci administraţii prezidenţiale anterioare.

Pentru prima dată de la sfârşitul anilor 1950, despre

---

comunitatea de informaţii era extrem de sceptică în privinţa susţinerii acordate de România intervenţiei. Vezi, de pildă, CIA, Poland’s Prospects Over the Next Six Months: Special National Intelligence Estimate (SNIE 12.6-81), 30 ianuarie 1981, p. 11, CIA. Moscova i-a informat pe liderii polonezi cu privire la intenţia sa de a interveni la începutul lui decembrie 1980, iar ulterior s-a răzgândit.

803 Vezi, de pildă, „Ceausescu’s Views on Outside Intervention in Poland“, Telegramă a ambasadorului SUA la Belgrad, Lawrence Eagleburger, către Departamentul de Stat, 21 noiembrie 1980, citată în Matthew J. Ouimet, The Rise And Fall Of The Brezfmev Doctrine in Soviet Foreign Policy Chapel Hill and London, University of North Carolina Press, 2003, pp. 282, nota de subsol 150.

804 Alfred Cummings, Congress as a Consumer of Intelligence Information, Washington, D.C., Congressional Research Service (CRS) Report, 14 decembrie 2005. Buletinul National Intelligence Daily purta ştampila „strict secret“ şi avea un riraj de circa 500 de exemplare, incluzând printre beneficiari alţi membri ai personalului CIA, secretari şi angajaţi de pe trepte ierarhice superioare în administraţie, dar şi membri ai comitetului pentru informaţii şi apărare al Senatului (ulterior, şi ai celui reunit al Congresului), plus o parte din personalul acestora. Vezi, de pildă, Loch K. Johnson, America’s Secret Power: The CIA in a Democratic Society, New York, Oxford University Press, 1989, p. 91.

regimul comunist din România s-a considerat că pune pe primul plan conformismul ideologic în cadrul Pactului, în detrimentul independenţei faţă de dominaţia sovietică. Ca urmare a noii direcţii de interpretare, comportamentul şi intenţiile antisovietice ale României au fost percepute ca fundamental antioccidentale şi antiamericane. Tema măsurilor active care susţineau că în spatele comportamentului făţiş al României era de fapt o agendă ascunsă promoscovită – că România era un „cal troian" sovietic – dobândise acum statutul de interpretare responsabilă în rândul comunităţii de informaţii şi a celei de politică externă din SUA.1 O primă victimă a acestor măsuri active a fost noul ambasador american în România (1981 – 1985), care a plecat spre Bucureşti în 1981 având această convingere şi, ca atare, pe durata mandatului său a depus un efort considerabil pentru a-i dovedi corectitudinea.[805][806]

Evaluările Radio Europa Liberă şi CIA din octombrie-noiembrie 1980 au constituit un veritabil punct de cotitură în paradigma de interpretare. Aceeaşi temă a fost inclusă într-o altă „analiză specială" a repercusiunilor pe care criza poloneză le-a avut asupra României, analiză care a apărut câteva luni mai târziu în *National Intelligence Daily*. Dacă prima apariţie în *NID* fusese însoţită de o adecvată terminologie de tip condiţional (folosind, de exemplu,

---

805 Brown (1988), p. 273. Şi de această dată Brown a fost singurul care a subliniat că România considera această chestiune ca fiind „cea mai importantă dintre toate" şi cu toate că „privea Solidaritatea ca pe o catastrofa", la fel ca Primăvara de la Praga, şi-a menţinut opoziţia faţă de „orice sugestie sau ameninţare cu amestecul din exterior".

806 Vezi David B. Funderburk, Pinstripes and Reds: An American Ambassador Caught Between the State Department and the Romanian Communists, 1981-85, Washington D.C., Selous Foundation Press, 1987. Influenţa exercitată de Goliţîn, Socor şi Pacepa este evidentă în capitolul V din lucrarea lui Funderburk, „Mitul independenţei României", în care îi citează ca surse de 28 de ori în 31 de note de subsol. înainte de numirea sa ca ambasador, Funderburk a mai scris o carte (If the Blind Lead the Blind) în care de asemenea respingea posibilitatea unui comunism naţional independent.

formulări de tipul „se pare”, „aparent”, „se spune că”) şi chiar indusese un avertisment în care se menţiona că analiza nu era, probabil, corectă, supoziţia că Ceauşescu susţinea intervenţia militară sovietică era considerată acum veridică, iar ceea ce înainte era privit ca „aparent” devenise acum „evident”. În conformitate cu analiza publicată în NID în aprilie 1981:

Revolta muncitorilor din Polonia ridică în faţa liderilor României cea mai serioasă problemă cu care s-au confruntat ei în ultimii ani… *în toamna trecută, după o vară de tulburări în România, Ceauşescu a devenit evident iritat de capitularea Varşoviei în faţa cerinţelor greviştilor şi a insistat pentru o acţiune fermă, care să includă, posibil, şi o intervenţie*. Dar pe măsură ce tulburările sociale interne s-au liniştit, a început să reitereze cu mai multă forţă faptul că polonezilor trebuie să li se permită să-şi rezolve singuri problemele. Ceauşescu îşi menţine încă această poziţie.

Ceauşescu este conştient de faptul că o soluţie impusă de sovietici ar avea ample implicaţii negative pentru guvernul său, mai cu seamă dacă el ar susţine-o.

Pe de altă parte, o intervenţie reuşită – care nu ar implica România – l-ar putea ajuta pe Ceauşescu în plan intern, demonstrând poporului său inutilitatea oricărui demers de contestare a autorităţii partidului De asemenea, ar reinspira teama de ameninţarea sovietică. Opunându-se în mod public unei mişcări împotriva Poloniei, preşedintele şi-ar putea atrage susţinerea internă datorită înfruntării sovieticilor.]

„Perspectiva” prezisă de analiştii CIA sugera că imaginea creată de măsurile active ale sovieticilor devenise mai veridică decât comportamentul real al românilor şi avea să rămână astfel pe toată durata Războiului Rece:

Ceauşescu va încerca să diminueze repercusiunile crizei poloneze prin adoptarea temporară a unor măsuri conciliante la adresa muncitorilor şi a consumatorilor şi

prin intimidarea celor nemulţumiţi. Concomitent, va îndemna în particular Varşovia să ia măsuri drastice, în timp ce, public, va continua să susţină că polonezii trebuie lăsaţi să-şi rezolve singuri problemele… *în cazul în care în Polonia controlul de partid ar părea în pericol de dezintegrare, Ceauşescu probabil că ar agrea, în particular, o intervenţie, dacă aceasta ar fi cerută de liderii polonezi. Însă nu ar vrea să se ştie că susţine o astfel de mişcare* şi s-ar opune oricărei participări a României.[807][808]

Respectând cerinţa ca detaliile importante ale dezinformării să nu poată fi uşor sau la timp verificate, analiza era extrem de dificil de falsificat. În primul rând, stârnea confuzie şi punea semnul egal între intervenţia militară străină şi „măsurile drastice" adoptate intern de autorităţile şi instituţiile politice. În al doilea rând, crea o falsă contradicţie între susţinerea în particular a „măsurilor drastice" interne şi poziţia publică împotriva intervenţiei unor forţe din exteriorul Poloniei, şi în ultimul rând, afirma că autorităţile române ar nega în orice caz, în mod oficial, susţinerea pentru o astfel de intervenţie, în timp ce „în particular" ar aproba-o, anulând în acest fel valoarea acţiunilor şi a declaraţiilor oficialităţilor române ca un indicator al comportamentului lor. În conformitate cu această imagine, România putea fi cel mai bine înţeleasă nu printr-o observare şi un contact direct, ci prin intermediul unor surse clandestine.

Până în prezent, niciunul dintre documentele descoperite după căderea comunismului în arhivele foştilor membri ai Pactului de la Varşovia nu a confirmat că România şi-a reconsiderat poziţia împotriva intervenţiei militare străine. Însă pentru prima dată din anii 1960, România era prezentată ca susţinând o intervenţie militară

---

807 Special Analysis: Romania: Repercussions of the Polish Crisis (din National Intelligence Daily), 11 aprilie 1981, nepaginat, CIA. Sublinierea îmi aparţine.

808 Ibid. Sublinierea îmi aparţine.

împotriva Poloniei.

Opoziţia României faţă de intervenţia în Polonia, în 1980

În interiorul Pactului de la Varşovia, lucrurile aveau o cu totul altă imagine. După ce conveniseră asupra necesităţii sale, Ungaria, RDG şi Cehoslovacia au început să deplângă, în rapoartele lor către conducerile de partid, refuzul lui Ceauşescu de a agrea intervenţia militară. Raportul lui Hermann Axen, şeful

Departamentului internaţional al RDG, care preciza că „Ceauşescu a repetat obiecţiile României la adresa unei campanii militare”, demonstrează că nu exista nicio bază reală pentru noua direcţie de interpretare a CIA.1 Un analist care a avut acces la arhive după prăbuşirea comunismului nota ulterior că Ceauşescu a fost „singurul” lider de partid de la reuniunea din decembrie 1980 care „a îndrăznit să folosească termenul «intervenţie», lansând avertismente serioase cu privire la consecinţele acesteia”.[809][810]

Raportând în faţa Biroului Politic al PSMU, şeful Departamentului Internaţional, Andras Gyenes, folosea o terminologie foarte asemănătoare cu cea utilizată de omologul său est-german:

Tovarăşul Ceauşescu a subliniat că Polonia trebuie să-şi rezolve problemele singură, prin propriile sale mijloace politice. În acest sens, a vorbit în mod repetat despre importanţa clasei muncitoare şi a accentuat că,

---

809 Michael Kubina, „Moscow’s Man in the SED Politburo and the Crisis in Poland in Autumn 1980“, Cold War International History Project Bulletin, No. 11 (Winter 1998), p. 93.

810 Op.cit., p. 92. Vezi şi Andrzej Packowski, Malcolm Byrne, editori, From Solidarity to Martial Law: The Polish Crisis of 1980-1981, Budapesta, Central European University Press, 2008, pp. 15, 39. Aşa cum raportase principalul agent CIA în Statul-Major polonez, în decembrie 1980 Jaruzelski ordonase deja ca Ministerul Apărării să aprobe „planuri menite să permită unui număr de 18 divizii ale trupelor sovietice, est-germane şi cehoslovace să pătrundă în ţară“. Malcom Byrne, „New Evidence on the Polish Crisis 1980-1981“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 11 (iarna. 1998).

oricât de puternice ar fi armata şi poliţia, situaţia poate fi soluţionată doar cu sprijinul poporului şi al clasei muncitoare… în final, tovarăşul Ceauşescu a precizat că o posibilă „intervenţie” din exterior ar atrage riscuri foarte serioase.[811]

Şeful Departamentului International cehoslovac, Vasil Bilak, a atacat România indirect atunci când, descriind evenimentele din Polonia ca pe o contrarevoluţie, a amintit de „lecţiile” însuşite de Praga după ce invazia din 1968 a înăbuşit presupusa contrarevoluţie în ţara sa, şi a reliefat că „majoritatea partidelor frăţeşti au recunoscut «lecţia» ca pe un important document al mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale”, România fiind excepţia notabilă în acest sens.[812] într-adevăr, descrierea de tip contrarevoluţie la care a apelat Bilak era la fel de bine aplicabilă – dacă nu chiar mai mult – regimului de la Bucureşti, reflectând opiniile Stasi cu privire la politica României. În conformitate cu Bilak.

O politică de un tip care distruge unitatea poporului muncitor, care slăbeşte rolul de avangardă al clasei muncitoare şi al partidului său comunist, care paralizează puterea populară, coeziunea Blocului şi prietenia cu URSS, care ridică naţionalismul la rang de principiu fundamental minimalizând importanţa internaţionalismului proletar şi care înlocuieşte marxism-leninismul cu diverse teorii pseudoştiinţifice – o astfel de politică nu poate fi numită altfel decât contrarevoluţionară.1

Discursul furibund şi apocaliptic al lui Bilak a conţinut şi alte aspecte critice la adresa politicilor urmate

---

811 Raport către Biroul Politic alcătuit de Departamentul pentru Relaţiile Internaţionale al Comitetului Central al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar, 8 decembrie 1980, Document nr. 1 în Janos Tischler, „Conducerea de partid ungară şi criza poloneză din 1980-1981“, Cold War International History Project Bulletin, No. 11 (Winter 1998), p. 83.

812 Vladimir V Kusin, „Vasil Bilak Implies Counterrevolution in Poland“, RAD Background Report/247, RFER, 20 octombrie 1980, OSA, Box 22, Folder 6, Report 53, p. 3. Partidul Comunist Cehoslovac a acceptat „Lecţiile evoluţiei crizelor în partid şi societate“, în decembrie 1970.

de România – nicidecum de Polonia. Spre exemplu, Bilak i-a ironizat pe cei care credeau în mediere şi într-o soluţionare paşnică a luptei de clasă internaţionale, numindu-i „visători” care se autoamăgesc, şi a insistat că imperialiştii americani provocau în mod intenţionat război în Europa, „un continent pe care sunt dispuşi să-l sacrifice primul”.[813] De asemenea, denunţând „colaborarea tot mai strânsă” dintre China şi americanii imperialişti (plus NATO) „în lupta lor comună împotriva socialismului, progresului şi păcii”, el a făcut referire directă la politicile şi relaţiile menţinute de Bucureşti, fără nicio legătură însă cu cele ale Varşoviei la momentul respectiv.[814]

De fapt, deşi atenţia întregii lumi era îndreptată asupra fenomenului Solidaritatea şi asupra pregătirilor sovietice pentru intervenţie, în conformitate cu un rezumat pregătit de ministrul apărării est-german, Heinz Hoffman, pentru Honecker, şeful statului, una dintre dezbaterile principale care se desfăşurau la momentul respectiv în cadrul Pactului de la Varşovia era cea dintre liderii militari sovietici şi Ceauşescu, pe tema „tensiunilor accentuate” existente în lume şi a necesarelor contramăsuri comune. Indiferent de cât de reală sau de simulată era în interiorul Kremlinului, Moscova manifesta în această privinţă o extremă paranoia, ca urmare a aprecierilor KGB privind pregătirile americane pentru lansarea unei prime lovituri nucleare (RYAN). Mareşalul Ustinov a susţinut că „reluarea pregătirilor agresive ale NATO, mai cu seamă în SUA şi RFG”, necesita „eforturi combinate de pregătire în teritoriul” statelor membre, inclusiv coordonarea

---

813 Op. cit, p. 4.

814 Ibid. Se poate ca Bilak să fi vizat România ca pe o ţintă când a condamnat sprijinul oferit de unii eurocomunişti (spanioli şi italieni - cei mai apropiaţi aliaţi ai României din rândurile comuniştilor europeni) „forţelor antisocialiste“ poloneze, demonstrând astfel „încă o dată că oportunismul este la loc de cinste în rândul forţelor anticomuniste şi reprezintă un pericol grav, care trebuie sistematic combătut în lupta ideologică“. Oprit., p. 5. Partenerii „în strânsă cooperare“ au atacat în mod regulat România pentru „oportunismul său naţionalist“.

sistemelor de apărare şi alocarea unor resurse militare şi financiare sporite.[815]

Ceauşescu a ripostat că, dimpotrivă, „în aceste condiţii, necesitatea de a reduce bugetele militare” era mai mare ca oricând, dat fiind că principala „luptă dintre socialism şi imperialism” se ducea pe frontul economic. „Dacă nu prindem din urmă statele capitaliste, dacă nu ridicăm standardul de viaţă şi nevoile culturale ale popoarelor noastre”, a insistat liderul român, „rachetele nu ne vor folosi la nimic”. 1 Aşa cum raporta Hoffman, discuţia „a luat o turnură neplăcută”, când Ceauşescu a contrazis ameninţarea „crescândă” a NATO acuzată de Ustinov, subliniind că „statele NATO nu şi-au concretizat proiectatele creşteri în domeniul armamentului” în anul respectiv – moment în care încercarea mareşalului Kulikov de a interveni în discuţie a fost „retezată de Ceauşescu prin observaţia sa că asupra acestei problematici ar trebui să decidă Comitetul Politic Consultativ”.[816][817]

Moscova a alimentat în mod deliberat această „isterie a războiului” – care avea să devină mai accentuată în 1981 – 1984 –, cel puţin în parte, printr-o metodă de înlănţuire, forţând încheierea de alianţe şi coaliţii menite să-i determine pe ceilalţi membri ai Pactului să urmeze linia trasată şi să-şi mobilizeze forţele militare, populaţia şi resursele în vederea ţelurilor stabilite de sovietici. Dar mobilizarea efectivă necesita existenţa unei ameninţări clare şi lipsite de ambiguitate – situaţie pe care URSS dorea să o atingă porin identificarea unanimă în cadrul Pactului a SUA ca singura ţară responsabilă în întregime pentru escaladarea cursei înarmărilor, sporirea tensiunilor

---

815 Scrisoare ataşată la Raport la cea de-a X-a întrunire CMD, 13 decembrie 1980, ministrul est-german al apărării, Heinz Hoffman, către şeful statului, Erich Honecker, p. 6, „Breakdown of Détente, 1976-1980: XIII. Bucharest, 1-3 December 1980“ în Nuenlist (2001), PHP. întâlnirea a fost prezidată de ministrul român al apărării, generalul Constantin Olteanu.

816 Ibid.

817 Op. cit., p. 7.

politice şi pregătirile agresive pentru război. România a respins eforturile Kremlinului de a stigmatiza SUA (şi NATO) ca fiind o ameninţare lipsită de ambiguitate, susţinând contrariul – că Occidentul nu era angajat pe „calea războiului”, că escaladarea militară era exact politica greşită în situaţia curentă şi, cel mai important, că SUA şi URSS – şi de asemenea NATO şi Pactul de la Varşovia – deţineau o responsabilitate egală pentru nivelul tensiunilor internaţionale.

România, raporta delegaţia cehoslovacă în mai 1980, „plasează responsabilitatea pentru actuala agravare a situaţiei internaţionale nu doar în seama forţelor reacţionale ale lumii capitaliste, ci şi asupra Uniunii Sovietice şi a celorlalte ţări socialiste”.[818] Bulgarii au remarcat, mai explicit, insinuarea României că URSS şi Pactul de la Varşovia erau, de asemenea, una dintre sursele problemei:

Declaraţia tovarăşului Ceauşescu referitoare la actuala situaţie internaţională a fost lipsită de o abordare de clasă a întrebării cui aparţine vinovăţia pentru periculoasele tensiuni de la nivel mondial. Fără a intra în detalii, el a declarat că, alături de ţările imperialiste, naţiunile socialiste şi forţele progresiste, antiimperialiste, sunt deopotrivă culpabile. Este rezultatul neajunsurilor şi greşelilor lor, care ar trebui corectate cât mai curând posibil, iar în viitor, evitate. Opiniile sale s-au dovedit ambigue; a vorbit, spre exemplu, despre „politica imperialistă de forţă şi dictatură”, „consolidarea şi redistribuirea sferelor de influenţă” şi „permanenta accelerare a cursei înarmărilor”. Nu a specificat însă care este sursa acestei politici şi a situaţiilor conflictuale.1

Prin urmare, nu exista nimic echivoc în privinţa poziţiei Bucureştiului împotriva intervenţiei militare străine şi a insistenţei sale că numai forţele interne ale

818 Raport cehoslovac asupra lucrărilor şi rezultatelor întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia, 14-15 mai 1980, 25 mai 1980, PHP

Poloniei trebuie să rezolve crizele din interiorul ţării. Aşa cum stipula Ceauşescu adresându-se celorlalţi membri ai Pactului în decembrie 1980:

Fără îndoială, există diferite interpretări şi moduri de a privi aceste evenimente, însă un lucru putem spune – că există preocuparea şi dorinţa ca aceste probleme să fie soluţionate de polonezii înşişi, iar ele nu trebuie să afecteze politica de destindere, colaborare şi pace. Vreau să declar de la început că Partidul Comunist Român, Comitetul nostru Central şi poporul român sunt de părere că problemele din Polonia trebuie rezolvate de Partidul Muncitoresc Unit Polonez, de clasa muncitoare poloneză, de poporul polonez în deplină unitate, pornind de la necesitatea de a asigura dezvoltarea socialistă a Poloniei, consolidarea independenţei şi suveranităţii sale…

A fost ridicată aici problema folosirii armatei, a miliţiei şi a securităţii. Fireşte, acestea sunt instrumente de putere ale clasei muncitoare, ale statului socialist, dar trebuie să înţelegem că recurgerea la aceste instrumente în Polonia nu este posibilă iară a avea asigurat sprijinul clasei muncitoare şi al poporului.

Nu dorim să intervenim în afacerile interne ale Poloniei. Este, fără îndoială, sarcina Partidului Muncitoresc Unit Polonez, a clasei muncitoare [poloneze], a poporului polonez şi a tuturor forţelor progresiste din Polonia, de a găsi cele mai potrivite căi de a depăşi această situaţie de criză…

Noi credem că Polonia are la dispoziţie tot ce îi trebuie pentru a-i permite să acţioneze aşa cum se va dovedi necesar, pentru a asigura ordinea internă, liniştea, dezvoltarea socialistă şi independentă a Poloniei.

Aş vrea să subliniez încă o dată că tovarăşii polonezi trebuie să facă tot ceea ce este necesar – ei având o datorie importantă, atât în plan naţional, cât şi internaţional – pentru a-şi rezolva problemele cu propriile forţe, asigurând dezvoltarea edificiului socialist. Nu trebuie să trecem cu vederea faptul că posibilitatea unei

intervenţii din exterior ar fi un lucru grav pentru socialism, în general, şi cu atât mai mult pentru politica de pace şi destindere. De aceea, trebuie să le oferim tovarăşilor polonezi tot sprijinul nostru pentru a le permite să-şi soluţioneze problemele prin propriile lor forţe, în acele moduri pe care le consideră cele mai potrivite şi mai utile – iar ei au la dispoziţie asemenea moduri – pentru a asigura dezvoltarea edificiului socialist.[819][820]

Pentru a masca acordul politicilor lor – şi de fapt pentru a le ascunde cu desăvârşire – partenerii „în strânsă cooperare” diseminau deja rapoarte „care afirmau că românii pun la îndoială Procesul de la Helsinki”.1 Dimpotrivă, aşa cum se întâmplase încă de la semnarea Actului Final în 1975 (şi chiar mai devreme), România era încă cel mai înfocat susţinător al procesului CSCE în rândul ţărilor membre ale Pactului de la Varşovia.[821] Oficialităţile române nu criticau procesul în sine, aşa cum afirmau partenerii „în strânsă cooperare”, ci „rezultatele de până acum ale Procesului de la Helsinki”, argumentând „în favoarea unor măsuri necesare de sporire a încrederii”, un domeniu în care URSS şi ceilalţi membri ai Pactului creau probleme şi obstacole.[822]

Întrunirea miniştrilor apărării din Pactul de la Varşovia, în decembrie 1981

În perioada de tatonare de un an dinaintea instituirii legii marţiale, autorităţile poloneze nu au reuşit să soluţioneze criza internă. În tot acest timp Jaruzelski se străduise din greu să lase impresia că era nevoit să adopte măsuri represive pentru a evita o invazie sovietică. Ca o

---

819 Raportul lui Mladenov către Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, 27 mai 1980, PHP

820 Discursul liderului român, Nicolae Ceauşescu, la întâlnirea liderilor de partid şi de stat din ţările participante la Tratatul de la Varşovia, 5 decembrie 1980, PHP.

821 Raport informativ, 19 octombrie 1980, PHP Raportul a fost pregătit de ministrul de externe cehoslovac.

822 Discurs al ministrului român de externe (Ştefan Andrei), 19 octombrie 1980, PHP.

ironie, liderii de la Moscova renunţaseră la planul de a interveni în Polonia cam în aceeaşi perioadă cu „analiza specială” a CIA din aprilie 1981, cel puţin în parte din cauza opoziţiei manifestate de România.

La întrunirea miniştrilor apărării din ţările membre ale Pactului de la Varşovia, organizată la Moscova în decembrie 1981, şeful de stat-major al lui Jaruzelski a încercat să obţină din partea Pactului o declaraţie menită să deminstreze această „ameninţare”.[823] Declaraţia preciza: „Comuniştii polonezi aveau susţinerea aliaţilor lor” şi justifica „impunerea legii marţiale prin acţiunile cauzate de contrarevoluţie şi de amestecul NATO în afacerile interne ale Poloniei”.[824] Aşa cum preciza ministrul est-german al apărării, Heinz Hoffman, ministrul apărării din URSS susţinea solicitarea lui Jaruzelski ca toţi membrii Pactului să semneze o declaraţie care să ofere „sprijin comuniştilor” şi să constituie „un avertisment adresat forţelor contrarevoluţionare”.[825]

Acceptarea unei declaraţii conform căreia NATO intervenea în treburile interne ale Poloniei ar fi justificat de asemenea utilizarea forţei militare a Pactului în Polonia, ca parte a misiunii defensive a alianţei sovietice.

Ca de obicei, delegaţia maghiară îşi „pândea” omologii români pentru a se asigura că Bucureştiul nu va ieşi în evidenţă pentru caracterul singular al opoziţiei sale (şi pentru a culege gloria reflectată de impresia că adoptă o atitudine disidentă de independenţă). De această dată, spre exemplu, delegaţia ungară a precizat că se va

---

823 Aparent, şeful de Stat-Major al lui Jaruzelski, generalul Florian Siwicki, era la fel de supus liderilor militari sovietici.

824 Christian Niinlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-90“ în Christian Nuenlist, „Records of the Warsaw Pact Committee: Records of the Committee of the Minister of Defense“, mai 2001, p. 9, PHP.

825 Raport la cea de-a XVII-a sesiune CMD> alcătuit de ministrul est-german al Apărării Heinz Hoffman către şeful statului, Erich Honecker, 7 decembrie 1981, p. 7, „Al doilea Război Rece, 1981-1985: XIV Moscova, 1-4 decembrie 1981“, Nuenlist (2001), PHP.

consulta cu Kádár atunci când i s-a cerut să susţină declaraţia cerută de reprezentantul lui Jaruzelski, înainte ca ministrul român al apărării, generalul Constantin Olteanu, s-o refuze.1 Era atât de puţin probabil ca Budapesta să refuze, încât reprezentanţii Cehoslovaciei au raportat că ministrul apărării din Ungaria, generalul Lajos Czinege, li se alăturase celorlalţi miniştri ai apărării loialişti, acceptând declaraţia.[826][827]

Când România a refuzat să susţină alibiul lui Jaruzelski – ceea ce ar fi implicat să accepte principiul intervenţiei militare străine –, s-a luat o pauză în cursul căreia ministrul român al apărării (şi omologii săi) să se consulte cu conducerea de partid privitor la solicitarea poloneză/sovietică/a Pactului. De fapt, ministrul român al apărării solicitase să vadă telegrama primită de la Jaruzelski, care declanşase discuţia, subliniind că în conformitate cu principiul neintervenţiei ţara sa nu putea susţine o asemenea declaraţie şi că „dacă ei voiau să procedeze astfel, va trebui să o facă fără România şi chiar să specifice că românii refuzaseră să semneze comunicatul”.[828] Mareşalul Ustinov, împreună cu omologii săi cehoslovac şi bulgar, a încercat apoi să-l convingă pe generalul Olteanu să renunţe la poziţia sa, după care a cerut o pauză pentru ca miniştrii să se consulte cu liderii lor de partid.

La reluarea şedinţei, Czinege a precizat că János Kádár „îşi va da acceptul pentru recomandare, dacă partea română este de acord cu ea”, legând în mod limpede

826 Olteanu şi Constantin (2013), pp. 369-371.

827 Niinlist în Nuenlist (2001), p. 9, PHP; Raport asupra întâlnirii Comitetului miniştrilor apărării de la Moscova, 1-4 decembrie 1981, Document nr. 79 în Packowski şi Byrne (2008), pp. 421-422; Informare (pentru Gustav Husâk) asupra lucrărilor şi rezultatului celei de-a XIV-a întruniri a comitetului miniştrilor apărării, 1 şi 4 decembrie 1981, la Moscova (Fragment), Document 1 în Packowski şi Werblan (1997), pp. 36-39.

828 Olteanu şi Constantin (2013), p. 371.

aprobarea Budapestei de cea a Bucureştiului.[829] Generalul Czinege chiar a comunicat delegaţiei române, prin şeful informaţiilor militare ungare, că se va alinia şi el la poziţia României.[830] În timpul unui drum cu autobuzul, după prânz, mareşalul Kulikov şi generalul Gribkov şi-au continuat eforturile de a-l determina pe Olteanu să se răzgândească, beneficiind şi de ajutorul celorlalţi delegaţi în acest sens. Mai târziu în seara respectivă, Kulikov şi Gribkov au venit chiar la hotel pentru a discuta cu oficialii Apărării din România, dar Olteanu se afla la ambasada tării sale.

O a doua propunere din partea partenerilor „în strânsă cooperare”, aceea ca în comunicatul de presă al întrunirii să nu fie inclusă declaraţia, dar ca fiecare ministru al apărării s-o publice în presa naţională din ţara lui, a fost de asemenea blocată de delegaţia română.

Ordinea exactă a acestor evenimente este semnificativă prin prisma faptului că ceilalţi membri ai Pactului au diseminat apoi rapoarte conform cărora România *şi* Ungaria – uneori chiar numai Ungaria – se opuseseră unei declaraţii care să legitimeze intervenţia militară.1 în realitate, unica opoziţie fusese cea a României, Ungaria condiţionând aprobarea sa de cea a delegaţiei române. În mod ciudat, proiectul de text „îmbunătăţit” avea un ton chiar mai belicos decât originalul respins de generalul Olteanu, precizând:

Comitetul Miniştrilor Apărării şi-a exprimat îngrijorarea faţă de înrăutăţirea situaţiei [în Polonia]. Activităţile subversive ale forţelor antisocialiste, în spatele cărora se află cercurile imperialiste agresive, au impact direct asupra capacităţii forţelor armate aliate ale statelor membre ale Pactului de la Varşovia de a-şi îndeplini obligaţiile. A fost exprimată solidaritatea cu lupta PMUP [Partidul Muncitoresc Unit Polonez], cu toţi patrioţii polonezi care combat contrarevoluţia, cu efortul de a

829 Niinlist în Nuenlist (2001), p. 9, PHP.

830 Olteanu şi Constandn (2013), p. 373.

scoate ţara din criză. Ca rezultat, s-a subliniat că naţiunea poloneză se poate baza complet pe sprijinul statelor socialiste.[831][832]

Ministrul sovietic al apărării, Ustinov, a intervenit apoi într-o şedinţă separată, susţinând că în „perioada actuală, foarte complicată, practic agitată”, miniştrii sunt obligaţi să-l sprijine pe Jaruzelski şi să emită acest avertisment, şi că o asemenea exprimare a „sprijinului moral” nu era egal cu „ameninţarea de a folosi forţa”, aşa cum afirmau românii.[833] De data aceasta, Ustinov nici nu s-a mai obosit să ceară opinia fiecăruia dintre miniştri, ci l-a provocat în mod direct pe reprezentantul României să justifice poziţia ţării sale – lucru pe care Olteanu l-a făcut imediat.

Poziţia României a devenit apoi ţinta criticilor dure ale mareşalului Ogarkov şi ale generalului Epişev, aceştia fiind urmaţi de ministrul bulgar al apărării Dobri Djurov, care l-a pus pe generalul Czinege în lumina reflectoarelor. Întrebat direct de mareşalul Ustinov dacă el va semna declaraţia, Czinege a replicat: „Dacă tovarăşul Olteanu o semnează, o voi semna şi eu!” 1 Românilor li s-a cerut apoi pentru a treia oară să-şi justifice poziţia, ceea ce au şi făcut, drept care Ustinov a ieşit furios din încăpere.

Mai multe amănunte despre ideile părţii române au ieşit la iveală în raportul lui Ceauşescu către Comitetul Executiv al PCR, cu privire la discuţiile pe tema crizei pe

---

831j aruzelski a contribuit la această operaţiune de „sporire a prestigiului“ în numele liderului maghiar, pretinzând în mod fals că Jânos Kâdâr era unul dintre „cei mai fermi adversari ai intervenţiei“ şi sugerând că era chiar mai puţin predispus să susţină invazia, deoarece Ceauşescu „considera situaţia din Polonia ca fiind deosebit de gravă“. Wojciech Jaruzelski, împreună cu MarekJaworski şi Wlodzimierz Lozinski, Stan Wojenny Dlaczego... (De ce legea marţială...), Varşovia, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW“, 1992, pp. 44-45.

832 Packowski şi Byrne (2008), pp. 421-422.

833 Ibid; Ntinlist în Nuenlist (2001), p. 9, PHP; Malcolm Byrne, „Intgroducere“ şi Mark Kramer, „Noi dovezi în criza poloneză 1980-1981“, Cold War International History Project Bulletin, Nr. 11 (iarna 1998), pp. 3-8.

care le-a avut cu preşedintele iugoslav Sergej Kraigher, cu liderul Partidului Socialist Francez Lionel Jospin şi cu şeful Partidului Socialist Italian Bettino Craxi.[834] El a explicat că oficialităţile de partid şi de stat din Polonia „au neglijat sentimentul naţional polonez”, pe care ar fi trebuit să-l reprezinte „nu într-un sens naţionalist, ci ca pe un sentiment popular democratic şi socialist”, şi a insistat că „polonezii înşişi trebuie să-şi rezolve propriile probleme”.[835]

Descriind „intervenţia din exterior” ca fiind „inacceptabilă”, Ceauşescu le-a reamintit interlocutorilor săi de ultima intervenţie sovietică în Polonia, în 1939. Atunci, a precizat el, „Polonia era împărţită între Hider şi Stalin”, iar cei mai mulţi membri ai guvernului şi ai armatei poloneze au fost nevoiţi să-şi găsească refugiu pe teritoriul românesc. De fapt, a continuat Ceauşescu,

---

834 Oprit., p. 374. Niinlist descrie astfel şirul evenimentelor: iniţial, partenerii „în strânsă cooperare“ au aprobat şi România a refuzat, apoi Ungaria şi-a retras aprobarea în absenţa unanimităţii (susţinând în fapt poziţia României). Kramer nu se referă la această cronologie, dar afirmă că atât Olteanu, cât şi Czinege „au motivat că guvernele lor nu le-au conferit autoritatea de a susţine o asemenea declaraţie“. Compară Niinlist în Nuenlist (2001), PHP, pp. 8-10, cu Kramer (1998), p. 9. De fapt, Olteanu a respins propunerea imediat, în vreme ce Czinege a adoptat tactica maghiară a „pândei“, pretinzând că se va consulta cu Budapesta, deşi nu a dat niciun semn de dezacord cu propunerea sovietică la momentul respectiv. Lipsa de reacţie a sovieticilor faţă de intenţia lui Czinege de a apela la consultări sugerează că acordul Ungariei era cert, însă trebuia să se evite poziţia singulară a României. în realitate, Czinege şi Kâdâr nu au respins proiectul propus de declaraţie, ci au condiţionat doar acceptarea acestuia de cea a Bucureştiului. Kâdâr şi-a exprimat, se pare, „surprinderea“ că Czinege nu a aprobat declaraţia. Vezi, de pildă, generalul Anatoli Gribkov, „Doctrina Brejnev şi criza poloneză de la începutul anilor 1980“, Voenno-istoricheskii <[hurnal, nr. 9 (1992), p. 51; Olteanu şi Constantin (2013), pp. 367-376.

835 Stenogramă a întrunirii Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, 13 decembrie 1981, ANIC, Fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 101/1981, ff. 2-15; Stenogramă a întrunirii Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, 13/12/1981, „Virtual Archive: Romania in the Cold War“, CWIHP.

actualul preşedinte al Consiliului de Miniştri polonez a făcut parte dintre familiile ofiţerilor polonezi care s-au refugiat în România.1

Fabricarea unei Ungarii „sfidătoare”.

Manevra maghiarilor, care nu au criticat declaraţia lui Jaruzelski privind solidaritatea în cadrul Pactului, condiţionându-şi susţinerea de cea manifestată de România, a convins autorităţile de la Bucureşti şi pe cele occidentale (către care vestea despre poziţia Ungariei s-a „scurs” pe larg) de autenticitatea „opoziţiei” ungare. Ceauşescu chiar a oferit-o ca exemplu Comitetului Executiv al CC al PCR:

Sovieticii au dorit să introducă în comunicatul general al întrunirii un punct de vedere asupra Poloniei, spunând că este necesar deoarece securitatea statelor socialiste e în pericol, iar ei trebuie să intervină pentru a o asigura. Mai exact, pentru a aproba intervenţia. Desigur că ceilalţi delegaţi erau gata să accepte. Noi am fost împotrivă, iar maghiarii au spus că vor consulta poporul, acasă. Fireşte, noi am spus că nu acceptăm aşa ceva şi nu am acceptat. Apoi ei au vrut să emită un comunicat separat. Ungurii au zis că, dacă tovarăşii români nu semnează, nu vor semna nici ei.[836][837]

Pentru un efect dramatic, a fost pusă la cale o confruntare între liderii militari sovietici şi generalul Czinege. Mareşalii sovietici Ustinov şi Ogarkov au întrebat cum putea Budapesta să adopte o asemenea poziţie după ce solicitase, şi primise, ajutorul sovietic în 1956. Czinege a răspuns bătând în masă, acuzând insulta sovieticilor la adresa poporului maghiar şi declarând că „lecţia evenimentelor din 1956” este exact motivul pentru care delegaţia ungară nu va semna.[838] Deşi scena a fost

836 Ibid.

837 Ibid.

838 Ibid; Istvan Kozma Toth, Czinege Lajos munder nelkul, Budapest, Zrinyi, 1990, pp. 79-83. Czinege a pretins că, pe lângă „eroicul“ său rol în confruntarea liderilor militari sovietici a existat şi o opoziţie est-europeană generică faţă de planurile de invazie. Deşi plauzibilă,

credibilă pentru români, care ajungeau în mod regulat la cuţite cu liderii militari şi politici sovietici, alţi observatori s-au îndoit de „relatarea lui Czinege sau cel puţin de autenticitatea izbucnirilor lui Ustinov”.[839]

Remarcabila performanţă a lui Czinege îi era, într-adevăr, cu totul necaracteristică. Ofiţer de carieră cu pregătire politică în URSS, Czinege a participat, conform biografiei sale oficiale, „la lupta împotriva «contrarevoluţiei» în octombrie 1956”, şi deci în favoarea acelui tip de intervenţie sovietică pe care acum, după toate aparenţele, o condamna.1 Din câte se pare, Czinege îşi datora aproape în întregime patronajului sovietic extraordinarul mandat de douăzeci şi cinci de ani în funcţia de ministru al apărării, fiind recunoscut ca „favoritul Moscovei”.[840] înainte de invadarea Cehoslovaciei în 1968, Czinege explica pe un ton aprobator în faţa Biroului Politic al PSMU că obiectivul exerciţiilor de pregătire pe teritoriul cehoslovac era acela de a „le reaminti” cehoslovacilor că Pactul de la Varşovia îi susţine pe cei „loiali revoluţiei” împotriva „duşmanilor interni”.[841]

Un comportament flagrant iresponsabil şi scandaluri repetate – acestea erau trăsăturile caracteristice ale mandatului lui Czinege în fruntea Ministerului ungar al Apărării. Şi totuşi, după cum se spune, şi-a păstrat slujba şi o „putere practic neîngrădită” graţie strânselor relaţii cu liderii sovietici.[842] Când în cele din urmă a fost promovat şi

---

aserţiunea lui nu reiese şi din documentele Pactului de la Varşovia postate de Parallel History Project on Cooperative Security.

839 Barany (1993), p. 107.

840 „Hungarian Minister of Defense New Ambassador in Moscow“, RFER, 18 mai 1960, Box 31, Folder 1, Report 218, p. 3.

841 Kieran Williams, The Prague Spring and Its AJtermath: Czjechoslovak Politics; 1968-1970, New York, Cambridge University Press, 1997, p. 117.

842 Barany (1993), pp. 98-99. Comportamentul scandalos al lui Czinege şi imunitatea de care s-a bucurat sunt descrise în Imre Bokor, Kbkiralyok munderban (Tirani meschini în uniformă), Budapesta, Uj Ido Kft., 1989.

a devenit prim-ministru adjunct, în 1984, Kremlinul i-a acordat „prestigiosul premiu Lenin al URSS”.[843]

Când protecţia sovietică a generalului Czinege s-a evaporat, în 1989, fostului ministru al apărării, se pare detestat de ofiţerii armatei şi dispreţuit de elita politică, i-au fost retrase toate gradele militare pentru că a cauzat „deteriorarea morală şi profesională” a armatei ungare vreme de peste un sfert de secol.[844] în acest context, performanţa lui Czinege din 1981 aduce mai degrabă a teatru decât a politică sau a convingere, mai ales când amploarea acestei convingeri se limita la a face „ceea ce fac românii” Este foarte puţin probabil ca el să-şi fi sfidat cu adevărat stăpânii sovietici, şi cu atât mai puţin într-un cadru semipublic, în interiorul Blocului.

La câteva zile după ce România blocase declaraţia ameninţătoare a Pactului solicitată de Jaruzelski şi susţinută de Moscova, în buletinul CIA *National Intelligence Daily*; România era grupată alături de RDG, Cehoslovacia şi Bulgaria, ca ţări care şi-au exprimat acordul pentru impunerea legii marţiale, Ungaria fiind scoasă în evidenţă pentru moderaţia sa şi sugerându-se că ea ţinuse stindardul reticenţei – conform vechilor prejudecăţi cognitive referitoare la „opoziţia clandestină” a Ungariei:

Primele reacţii oficiale în interiorul Pactului de la Varşovia privind impunerea legii marţiale în Polonia au un ton aprobator, deşi Ungaria dovedeşte o oarecare precauţie în comentariile sale publice. RDG a promis „susţinere nelimitată pentru comuniştii şi patrioţii polonezi” şi a accentuat importanţa rolului deţinut de Polonia în cadrul Pactului de la Varşovia. Cehoslovacii pun accentul pe necesitatea unei acţiuni în forţă şi a succeselor iniţiale ale legii marţiale… Oficiosul partidului bulgar a

843 Barany (1993), p. 99.

844 Ibid; Bokor (1989), pp. 9, 11, 20; Zoltan Barany, „The Hungarian Army Revealed: Colonel Bokor’s Sensational Book“, RAD Background Report/221, RFER, 20 decembrie 1989, OSA, Box 37, Folder 6, Report 163, pp. 2, 5.

lăudat acţiunile militarilor polonezi, la fel ca şi cel român, care a adăugat că doar poporul polonez este cel care trebuie să ajungă la o soluţie. Comentariul oficial maghiar a fost mai precaut formulat, exprimându-şi „simpatia” faţă de polonezi.1

În conformitate cu sursa CIA, Budapesta era îngrijorată că reprimarea organizată de Jaruzelski „ar putea eşua”, finalizându-se cu o „intervenţie sovietică”.[845] De fapt, participarea militară maghiară la o intervenţie militară condusă de sovietici pe teritoriul polonez fusese deja confirmată în ianuarie 1981 (la fel ca aceea a forţelor armate est-germane şi cehoslovace).[846] Ofiţerii maghiari de rang superior îşi foloseau planificată participare, cu trimitere la cea anterioară în operaţiuni similare pe teritoriul cehoslovac, cu treisprezece ani în urmă, ca pe o modalitate de a exercita deschis presiune asupra armatei poloneze în cursul întrunirii Pactului de la Varşovia din aprilie 1981, la Sofia.[847] în mod similar, mareşalul Kulikov confirma în iunie 1981 că „diverse elemente” ale forţelor maghiare, dar şi sovietice, est-germane, cehoslovace şi bulgare urmau să ia parte la probabile „exerciţii” în

845 Poland: Government Strikebreaking în National Intelligence Daily, 81,16 decembrie 1981, CIA. Din acest moment, rolul României în blocarea atitudinilor şi, posibil, a acţiunilor mai agresive ale Pactului de la Varşovia a fost complet ascuns analiştilor americani. Deşi nu au considerat-o la fel de ostilă faţă de evenimentele din Polonia ca RDG şi Cehoslovacia, analiştii au grupat-o alături de Ungaria şi Bulgaria, ca ţări „evident îngrijorate“, dar „mai prudente“. Vezi, de pildă, A. Ross Johnson, The Impact of Eastern Europe on Soviet Policy Toward Western Europe, R-3332-AF, Santa Monica, RÂND, martie 1986, pp. 13-14.

846 Mark Kramer, The Kuklinski Files and the Polish Crisis of 1980-1981: An Analysis of the Newly Released CIA Documents on Ryszard Kuklinski, Cold War International History Project Working Paper Nr. 59, Washington D.C., CWIHP, martie 2009a, p. 18.

847 Ibid. „Poziţiile sovieto-poloneze asupra declarării legii marţiale în Polonia; a douăzeci şi treia întrunire a Consiliului Militar al Forţelor Armate Combinate ale Pactului de la Varşovia în Sofia, Bulgaria; şi Operaţiunile aeriene sovietice în Polonia“, Memorandum CIA rezumând informaţiile de la Kuklinski, 29 aprilie 1981, FIRDB-312/01362-81, TS #818124, p. 5.

Polonia.[848] Aşa cum remarca un analist după ce studiase documentaţia Pactului de la Varşovia, numai România „s-ar fi abţinut de la a contribui cu trupe la o forţă militară a Pactului de la

Varşovia” menită să invadeze Polonia în 1981.1 Deloc surprinzător, România a fost de asemenea singurul membru al Pactului care s-a opus cu adevărat unei astfel de intervenţii.

Măsurile active sovietice şi la nivel de Pact dovedeau asiduitate în înfăţişarea j)

lui Jaruzelski în chip de „patriot” care alege pe cel mai mic dintre două rele. Aşa cum raporta buletinul CIA *National Intelligence Daily*, chiar şi oficialii iugoslavi, în discuţiile cu interlocutori occidentali, îl descriau pe Jaruzelski ca „un patriot” acţionând „pentru a evita o înrăutăţire a situaţiei”.[849] Faptul că majoritatea specialiştilor şi a analiştilor occidentali au criticat ca fiind exagerat comentariul făcut de secretarul Apărării din SUA, Caspar Weinberger, că, Jaruzelski este o marionetă sovietică în uniformă poloneză”, sugerează gradul în care imaginea fabricată de sovietici a liderului comunist polonez a dominat percepţiile occidentalilor până la sfârşitul Războiului Rece.[850] Situaţia a fost corectată abia

---

848 Kramer (2009a), pp. 18-19; „Atitudinile ministrului polonez al Apărării şi poziţiile armatei sovietice în legătură cu actuala situaţie politică din Polonia; Rezultate ale întrunirii Comitetului Naţional pentru Apărare din Polonia pe 19 iunie“, Memorandum CIA rezumând informaţiile de Îa Kuklinski, 24 iunie 1981, FIRDB-312/01995-81, TS#818168, p. 3. Vezi şi „Background to Present Situation in Poland and Possible Soviet Role“, CIA Intelligence Information Cable, 21 decembrie 1981, FIRDB-315/22804-81, p. 5.

849 Kramer (2009a), p. 20.

850 Măsurile active de „clădire a prestigiului“ în beneficiul lui Jaruzelski erau atât de intense, încât comunitatea academică şi de „experţi“ din Occident au considerat credibil că liderul polonez nu era supus în primul rând stăpânilor sovietici. Vezi, de exemplu, comentariile lui Dale Herspring în The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report (1985), p. 35; Johnson şi Kliszewski (1987), p. 20. Vezi şi Michta (1990), pp. 149-170. Trebuie menţionat că, deşi aceşti

la mult timp după 1989, mai întâi aflându-se despre cererile insistente ale lui Jaruzelski privind o intervenţie sovietică şi despre scrupulele sovieticilor în acest sens, şi apoi despre faptul că generalul polonez lucrase pentru spionajul militar sovietic încă din al Doilea Război Mondial.[851]

Îngroparea sfidării româneşti

Copleşită de măsurile active sovietice, CIA raporta o „retragere” a României de pe poziţia sa împotriva intervenţiei militare sovietice şi sugera că Ungaria îi luase locul ca principal disident în cadrul Blocului. Bucureştiul continua însă cu obstinaţie pe aceeaşi direcţie de la care nu se abătuseră liderii români în ultimii douăzeci de ani; în acest caz, era vorba despre un principiu uşor de apărat în cadrul Pactului (dat fiind interesul clar al SUA şi al Vaticanului de a susţine Solidaritatea, de exemplu). Aşa cum sublinia oficiosul PCR la sfârşitul lui decembrie 1981, polonezii deţineau „unica responsabilitate” pentru soluţionarea problemelor lor interne „fără niciun amestec din afară”, şi „nimeni nu trebuie să se amestece în treburile interne ale Poloniei”.1

O lună mai târziu, Todor Jivkov afirma în faţa Biroului Politic bulgar că politica Bucureştiului era „complet

analişti au avut cunoştinţă despre rapoartele lui Kuklinski, documentele care atestau că Jaruzelski era membru al GRU au fost descoperite abia la mult timp după căderea comunismului.

851 Generalii sovietici Kulikov şi Gribkov au fost primii care au dezvăluit faptul că Moscova a exclus intervenţia militară în ciuda solicitării generalului polonez, în faţa unui public internaţional din care făcea parte şi Jaruzelski, în 1997. Mark Kramer, „New Evidence on the Polish Crisis 1980-1981“, Cold War International History Project Bulletin, Nr. 11 (Winter 1998), pp. 3-8. Ulterior, cererile lui Jaruzelski au fost descoperite la Institutul pentru Memoria Naţională din Polonia. Marcin Sobczyk, „New Evidence Shows Poland’s Ex-Dictator Jaruzelski Guilty of High Treason“, Wall Street Journal, 8 decembrie 2009; “Jaruzelski Asked Soviets For Assistance Just In Case’,“ The News From Poland, 9 decembrie 2009, www.thenews.pl. Vezi şi Chodakiewicz (2006), www.worldpoliticsreview.com. Chodakiewicz notează că Weinberger „avea mai multă dreptate decât bănuia“ atunci când îl etichetase pe Jaruzelski drept „un general rus în uniformă poloneză“.

neschimbată”:

Nu există absolut niciun indiciu că s-ar fi înregistrat o schimbare de poziţie în linia naţionalistă pe care conducerea României o urmează în plan intern şi, mai ales, în plan internaţional. În timpul discuţiilor, Nicolae Ceauşescu a manifestat din nou concepţii diferite cu privire la o serie de probleme, de pildă aprecierea situaţiei din Polonia… După părerea lui Ceauşescu, cauza principală a evenimentelor din Polonia nu este o subestimare a caracterului de clasă al problemelor din partea conducerii de partid poloneze, ci o subestimare a problemelor naţionale.[852][853]

La fel ca în cazul condamnării româneşti a intervenţiei conduse de sovietici în Cehoslovacia, rapoartele care afirmau că Bucureştiul renunţă la proteste erau mult – şi voit – exagerate. După întrunirea Pactului de la Varşovia organizată în 1983 la Praga, de pildă, oficialii comunişti polonezi s-au plâns chiar că românii îşi continuau eforturile de a însera în declaraţiile CPC o interdicţie vizând o intervenţie militară a Pactului în treburile polonezilor:

Delegaţia României a încercat să formuleze o poziţie conform căreia respingerea categorică a intervenţiei în afacerile interne ale ţării noastre este o problemă exclusiv de competenţa Poloniei, nu a statelor socialiste frăţeşti – un lucru faţă de care noi nu ne-am exprimat aprobarea.[854]

În mod ironic, din documentele Pactului de la

---

852 Scînteia, 26 decembrie 1981; „El lider rumano Geaucescu critica las injerencias exteriores en Polonia“ (Liderul român, Ceauşescu, critică ingerinţele străine în Polonia), El Pais, 27 decembrie 1981.

853 Informare a lui Todor Jivkov către Biroul Politic al CC al PCB, 22 ianuarie 1982, Notă internă către Erich Honecker din partea Departamentului Internaţional al RDG (Seiber), 3 februarie 1982, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 149-155; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 344.

854 Vezi nota redactată de ministrul polonez de externe M. Dmochowski, Privitor la documentele pregătite pentru întrunirea CPC de la Praga, 3 ianuarie 1983, PHP.

Varşovia reiese că România s-a dovedit un apărător al Poloniei împotriva intervenţiei militare străine (cel puţin în prima jumătate a anilor 1980) mai bun decât regimul local, al generalului Jaruzelski.1

Deşi România a intrat în conflict cu toţi ceilalţi membri ai Pactului prin faptul că a respins intervenţia militară străină în Polonia, ulterior analiştii occidentali au menţionat-o rareori în legătură cu criza poloneză. Mulţi au citat însă rapoarte potrivit cărora Kádár „a argumentat cu putere împotriva folosirii forţei militare pentru a soluţiona criza poloneză în 1981”.[855] Măsurile active sovietice şi-au dovedit şi în acest context rezistenţa deosebită. La aproape două decenii după prăbuşirea comunismului, unii analişti (bazându-se în principal pe mărturiile foştilor oficiali sovietici) au continuat să susţină că Ceauşescu a fost „chiar mai temător” decât ceilalţi şi că „a început să solicite intervenţia militară” în Polonia în vara anului 1981.[856]

Capitolul 7

Discreditarea armatei române

La începutul anilor 1980, armata României era deja în mod radical diferită de cele ale aliaţilor ei „frăţeşti”, şi fusese astfel de mai bine de un deceniu. Doctrina sa militară nu era determinată de nevoile sovietice, iar strategia ei se baza mai degrabă pe apărarea teritoriului naţional decât pe războiul de coaliţie. Niciun ofiţer nu fusese trimis la pregătire în URSS în instituţii militare sau de informaţii sovietice între cei douăzeci şi opt de ani scurşi de la decizia din 1961 până la Revoluţia din decembrie.1 Ofiţerii care se întorseseră de la instruire în

855 Jaruzelski, de exemplu, a solicitat chiar o intervenţie militară sovietică de ultim moment în decembrie 1981. Kramer (2009a), p. 31: Mark Kramer, ‚Jaruzelski, the Soviet Union, and the Imposition of Martial Law in Poland: New Light on the Mystery of December 1981“, Cold War International History Project Bulletin, Nr. 11 (iarna 1998), pp. 5-31.

856 Vladislav Martinovich Zubok, A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev, University of North Carolina Press, 2007, pp. 267-268.

URSS însuraţi cu rusoaice ori divorţaseră şi îşi trimiseseră fostele soţii înapoi în Uniunea Sovietică, ori părăsiseră armata. În plus, acei câţiva ofiţeri cu pregătire în URSS care mai rămăseseră în armată au fost complet excluşi din posturile de comandă de nivel superior după ce a fost descoperită trădarea generalului Nicolae Militaru, în martie 1978.

Acelaşi laţ din care scăpase România în 1961 era acum strâns în jurul celorlalţi aliaţi din cadrul Pactului, care erau obligaţi să-şi trimită toţi ofiţerii superiori la pregătire în URSS (şi/sau la cursuri organizate în bazele militare sovietice de pe teritoriul lor), iar situaţia a continuat neschimbată până la dizolvarea Pactului de la Varşovia, în 1991.[857] În Ungaria, spre exemplu, instruirea de doi până la opt ani în instituţii militare sovietice era obligatorie „pentru posturile de comandă de la nivel de colonel în sus”, în vreme ce obligativitatea de a vorbi fluent limba rusă constituia un alt element de influenţă şi control sovietic.[858]

Ofiţerii superiori din armatele poloneză, ungară, cehoslovacă (slovacă) şi bulgară au continuat să fie pregătiţi în programe similare administrate după 1991 de Federaţia Rusă.1

Cel mai important aspect al instruirii sovietice era structurarea sa astfel încât să susţină controlul sovietic mereu mai accentuat. GRU (şi uneori KGB) recrutau candidaţi care deja fuseseră „remarcaţi” şi evaluaţi de consultanţi sovietici în ţările lor de origine. [859]Acestor

---

857 Când a deţinut postul de ministru al apărării pentru scurtă vreme, între 26 decembrie 1989 şi 14 februarie 1990, generalul Nicolae Militaru a încercat să reintroducă practica de a trimite ofiţeri la pregătire în URSS. Un grup de opt ofiţeri a fost trimis în cele şase săptămâni de mandat al său, iar apoi programul a fost oprit.

858 Ivan Volgyes, The Reliability of the Warsaw PactArmies, Durham, Duke University Press, 1982, p. 71; Herspring în Griffith (1989), pp. 146-147.

859 în vara anului 1991, Cehoslovacia avea 66 de ofiţeri la pregătire în URSS, alţi 8 fiind deja programaţi pentru instruire sovietică în 1992,

ofiţeri li se cerea apoi „să semneze ceea ce poate fi considerat un legământ de loialitate (faţă de URSS), ca parte integrantă a pregătirii lor în Uniunea Sovietică”.[860] Nu există dovezi care să indice că acest lucru le crea ofiţerilor recrutaţi probleme de conştiinţă considerabile, mai cu seamă că personalul şi instituţiile militare de informaţii ale partenerilor „în strânsă cooperare” fuseseră oficial şi legal subordonate comenzii sovietice încă din 1964. Aceeaşi directă subordonare a devenit norma pentru toţi ofiţerii din statele Pactului de la Varşovia – cu excepţia românilor – odată ce liderii lor militari şi politici au adoptat Statutul FAU pe timp de război în ianuarie 1980.[861] Deşi caracterul comprehensiv al efortului sovietic de recrutare în rândul ofiţerilor armatelor aliate a fost un punct de controversă în timpul Războiului Rece şi imediat după încheierea lui, dezvăluirile guvernului polonez, în 2006 – 2007, cu privire la pregătirea şi controlul corpului său de ofiţeri au înlăturat, în sfârşit, orice dubii în acest sens.1

Relaţia specială româno-americană înainte de 1980

În 1979, cooperarea militară româno-americană era deja oficial instituită şi în funcţiona de cinci ani, din mai 1974.[862] Serviciile de informaţii sovietice şi ale Pactului

când s-a destrămat Uniunea Sovietică. Thomas S. Szayna and James B. Steinberg, Civil-Military Relations and National Security Thinking in Czechoslovakia, Santa Monica, RAND, 1992, p. 18. Militarii polonezi încă se mai pregăteau în foste instituţii militare sovietice în 1993. Aceeaşi era situaţia pentru ofiţerii maghiari, bulgari şi slovaci. Vezi, de pildă, Marekjan Chodakiewicz, „Poland’s Latest Counterintelligence Crisis in Context“, 14 aprilie 2008, http://www.iwp.edu/news_publications/detail/polands-latest-counterintelligence-crisis-in-context.

860 Herspring în Griffith (1989), p. 147.

861 Ibid.; Weiser (2005), pp. 183-184, 187.

862 Un analist pretindea, spre exemplu, că „nu era convingător faptul că o scurtă şedere în Uniunea Sovietică, chiar şi la o şcoală militară condusă de partid, putea schimba atitudinile de o viaţă“. Elizabeth Coughlan, „Democratization and the Military in Poland: Establishing Democratic Civilian Control“ în Constantine Danopolous şi Daniel Zirker, editori., The Military and Society in the Former Eastern Bloc■ Boulder, Westview, 1999, p. 118. Observaţia lui Coughlan este, desigur corectă,

sabotau însă împreună contactele în domeniul militar între România şi SUA de cel puţin un deceniu, din 1969.[863] La niciun an de la convenţia militară din mai 1974, SUA a pus la dispoziţia României o serie de tehnologii militare sofisticate.[864]

În martie 1975, şeful Marelui Stat-Major şi adjunctul ministrului apărării naţionale, Ion Coman, s-a întâlnit cu omologul său american la Washington, pentru a discuta despre achiziţiile de armament, incluzând după cât se pare şi

O solicitare pentru avioanele de luptă F-5.1 în mod ciudat, scurgerile de informaţii din interiorul

---

dar Moscova alegea candidaţii pentru pregătire pe baza unor atitudini foarte diferite de cele pe care le implică spusele lui Coughlan. Vezi, de pildă, Raport despre acţiunile soldaţilor şi angajaţilorfostelor Servicii de Informaţii Militare (WSI) angajaţi în activităţi de informaţii şi contrainformaţii militare şi în alte acţiuni care depăşesc domeniul apărării statului şi siguranţei armatei poloneze, preşedintele Comisiei de Verificare Antoni Macierewicz, coordonator, Varşovia, 16 februarie 2007, pp. 28-64, (Raportul Macierewicz), http://archive.org/details/MacierewiczReportOnLiquidationOfThePolishMilitaryInformationServices.

863 Pentru preocuparea sovietică în acest sens, vezi Andrew şi Mitrokhin (2001), pp. 269-270. Un set de măsuri bulgare este descris în Plan KDS pentru măsuri operaţionale vizându-i pe ataşaţii militari iugoslav, român şi cehoslovac, 6 decembrie*1969, AMVR, Sofia, Fond 2, Record 3, File 356, CWIHP. Pentru rapoartele Stasi vezi BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; BStU, MfS, SdM 352, S. 1-2; BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226; BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 259-278, 316-330, 335-337.

864 Aşa cum remarcau oficialii americani la momentul respectiv, răspunsul a fost „mai rapid decât se aşteptase“ odată ce cooperarea militară a fost iniţiată oficial, partea română exprimând interesul pentru 12 tipuri de tehnologie. Ambasadorul Barnes în telegrama 3724, 30 iulie 1975. Telegram 3630 From the Department of Deferise Attache at the Embassy in Romania to the Department of theArmy Bucharest, 30 iulie 1975, 163Z, Foreign Relations of the United States, 1979- 1976. Vezi şi Telegram 3953 From the Embassy in Romania to the Department of State, 13 august 1975, 1505Z, Document 39 în Foreign Relations of the United States, 1979-1976\ Voi. E-15, Partea I, Documents on Eastern Europe; 1973-1976. In 1973, SUA a permis României să cumpere trei aeronave Boeing pentru flota executivă, pe care le-a dotat ulterior cu echipamente de comunicaţii americane sofisticate.

administraţiei au ameninţat să pună în pericol această colaborare încă de la bun început, detaliile vizitei determinându-i pe oficiali să afirme că Washingtonul se afla doar într-un „protocol” sau într-o relaţie militară limitată, care nu implica transferul de tehnologie militară (care „ar putea ajunge în mâinile sovieticilor”).[865] Secretul privind vizita generalului Coman la complexul militar pentru apărare antirachetă SUA-Canada (NORAD), situat pe Muntele Cheyenne, Colorado – prima şi de altfel singura a unui militar din Pactul de la Varşovia în timpul Războiului Rece –, a fost mai bine păstrat.[866]

În 1976, într-o nouă vizită, generalul Coman s-a întâlnit şi a avut discuţii cu preşedintele Ford, la Casa Albă.[867] Aceste contacte la nivel înalt şi susţinerea României pentru principalele politici de apărare şi securitate ale SUA (sau cel puţin lipsa de opoziţie faţă de ele) reflectau o relaţie extraordinară între doi membri ai unor alianţe antagonice. În octombrie 1976, SUA erau gata să treacă la etapa următoare a procesului de construire a relaţiei, transferând anterioarele contacte infórmale şi semisecrete în sfera publică.

Citând comunicări pe aceeaşi temă din 1975 şi din prima jumătate a anului 1976, Departamentul de Stat al SUA i-a cerut ambasadei de la Bucureşti să abordeze posibilitatea de a iniţia la nivel oficial „schimburi de vizite de orientare militară între instituţiile militare română şi

---

865 „Diplomacy: After Helsinki: Balkan Jitters“, Time, 18 august 1975. Generalul Coman s-a întâlnit cu şeful de Stat-Major al Forţelor Terestre, generalul Frederick Weyand.

866 în general, CIA nu alcătuia rapoarte despre vizitele oficialilor români în SUA, mai cu seamă despre acele aspecte care nu erau de ordin public. Vizita lui Coman este notată doar în treacăt şi fără nicio referire la NORAD. Vezi, de pildă, National Intelligence Daily Cable (CI NIDG 76-142C), joi, 17 iunie 1976, p. 6, CIA. în conformitate cu CIA, şeful de Stat-Major, generalul Coman, dovedise o „dispoziţie favorabilă către SUA“.

867 Comunicare a autorului cu agentul CIA şi fostul diplomat român de la Departamentul nord-american al ministerului român de Externe, Mircea Răceanu.

americană”.[868] în conformitate cu instrucţiunile primite de la Washington, sugerăm ca ei să trimită o delegaţie de observatori la US Army Command and General Ştaif Collège de la Ft. Leavenworth, Kansas; US Army Infantry Schools’ Paratroop and Ranger Training Facilities de la Ft. Benning, Georgia; Defense Language Institute din Monterrey, California; US Quartermaşter Schools’ Food Service Training Facility de la Ft. Lee, Virginia; sau US Armor School de la Ft. Knox, Kentucky; ori ca GOR să desemneze un grup de militari ai Forţelor

Armate Române care să viziteze un număr stabilit de facilităţi militare americane în care funcţionează unităţi feminine ale Forţelor Armate Americane.1

Posibilităţile oferite erau variate, dar autorităţile militare americane păreau interesate în primul rând de schimburile cu forţele speciale române – opţiune menţionată din nou în descrierea propunerii pe care ambasada SUA trebuia s-o înainteze „autorităţilor militare române corespunzătoare”:

Spre exemplu, dacă armata americană găzduieşte un grup în vizită la Şcoala de Infanterie de la Ft. Benning şi le permite românilor să studieze metodele de pregătire a paraşutiştilor şi „rangerilor”, ne aşteptăm ca şi România să invite un grup de americani să viziteze o unitate operaţională de profil; dacă românii nu au „rangeri” ca atare, atunci să permită o vizită la o unitate de pregătire a

868 Exchange of Military Orientation Visits with Romanía, 8 octombrie 1976, Margaret P. Grafeld Declassified/Released US Department of State EO Systematic Review, 4 mai 2006, NARA, http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=106853&dt=2476&dl=1345.

vânătorilor de munte.[869][870]

În aceeaşi perioadă, analiştii americani din armată şi de la Departamentul de Stat raportau un antagonism sporit între Bucureşti şi Moscova, ceea ce a dus la o nouă revizuire a studiului privind eventualitatea unei intervenţii militare sovietice în România.[871] Concomitent, relaţiile dintre personalul militar român şi cel american deveneau alarmant de strânse. La celebrările găzduite de armata română cu ocazia împlinirii a 202 ani de independenţă a SUA, „ataşatul militar american în România, colonelul R. Womack, a susţinut în faţa unui public format din generali şi alţi ofiţeri superiori de la Ministerul Apărării Naţionale, Academia Militară şi Armata a II-a staţionată în Bucureşti, o prezentare care a inclus următoarele elemente”:

O poziţie clar antisovietică, acceptată de partea română fără nici cea mai vagă obiecţie;

faptul că ambele părţi acţionau cu seriozitate pentru continua dezvoltare a relaţiei lor bilaterale;

faptul că SUA utilizau o metodă de război psihologic, îndeosebi de diversiune şi sabotaj ideologic al RSR, ale

---

869 Ibid. La Fort Benning se afla şi cartierul general al organizaţiei „Beretelor verzi“ din armata SUA, care, la fondarea sa, fusese compusă în mare parte din est-europeni, ca parte a strategiei americane de „roll’back“. Prima delegaţie română urma să fie formată din 5-10 „ofiţeri superiori“ pentru o perioadă de „circa 5-8 zile lucrătoare“ în SUA, într-un „program care să fie atent conceput astfel încât să ofere un maxim de utilitate profesională pentru vizitatori“ şi „cel puţin un alt loc de interes să fie vizitat pe lângă destinaţia principală“.

870 Ibid. După căderea comunismului, autorităţile militare române şi americane au instituit un centru comun de instruire a forţelor speciale în România (în Transilvania).

871 Contingency Study Prepared by the National Security Council Interdepartmental Worhxng Group/Europe, Washington, nedatat, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976. Acest studiu realizat pentru preşedintele Gerald Ford aborda posibilele reacţii la o intervenţie sovietică „de la ameninţări cu o acţiune militară până la invazia efectivă“, la un efort mai „politic“ de a exercita „o influenţă sovietică sporită asupra României“ şi la „o schimbare - posibil violentă - a conducerii române“ printr-o lovitură de stat.

cărui metode aveau la bază analiza atentă a evoluţiei situaţiei din România.1

Probleme suplimentare apăreau şi în alte aspecte militare ale relaţiei româno-sovietice. În vara lui 1977, de exemplu, România a fost atacată de alţi membri ai Pactului de la Varşovia fiindcă a refuzat să se alăture „manifestaţiilor partidelor comuniste din Europa împotriva intenţiilor americane de a pune în practică fabricarea unei bombe cu neutroni”, orchestrate de sovietici.[872] În forurile lor interne, autorităţile sovietice au denunţat „poziţia evazivă” a Bucureştiului „fată de eforturile ţărilor surori de a interzice fabricarea unei bombe cu neutroni şi de a înarma cu ea trupele NATO” şi refuzul său de a se alătura „proiectului comun al partidelor comuniste din Europa împotriva bombei cu neutroni” în 1978.[873]

Serviciile de informaţii ale Pactului raportaseră încă din 1978 „poziţia clar antisovietică” manifestată de ambii parteneri militari, chiar şi în context semipublic, subliniind evidenta lor hotărâre de a aprofunda relaţia respectivă.[874] Mai mult decât atât, Ceauşescu aprobase cu foarte scurt timp în urmă operaţiunea româno-americană de procurare a echipamentelor militare sovietice pentru SUA, cele mai multe dintre acestea fiind obţinute în cele din urmă de la statele clientelare ale Moscovei sau, în secret, de la ofiţeri corupţi ai Pactului de la Varşovia.[875] Iniţial procurate

872 Raport informativ „Imaginea operaţională generală a RSR" 12 septembrie 1978, alcătuit de prim adjunctul Stasi Bruno Beater, BStU, MfS, Abteilungen X 22, S. 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 320-321.

873 Expunere pe tema discuţiilor cu tovarăşul Vl. Potapov; şeful Departamentului pentru România al CC al PCUS' 27 iulie 1978, Document Nr. 2, şi Discuţii cu tovarăşul Vl. Potapov; şefii Departamentului pentru România al CC al PCUS\ 27 octombrie 1978, Document Nr. 3 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 187-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80, 108-119.

874 Raport informativ „Imaginea operaţională generală a RSR “ 12 septembrie 1978. BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 320-321.

875 Aparent fără a cunoaşte profunzimea ostilităţii pe care Moscova şi ceilalţi membri ai Pactului o nutreau faţă de România, autorităţile

pentru exerciţiile americane „Reciteam, Blueteam” care testau capacităţile sovietice în condiţii tactice simulate, unele echipamente au fost apoi transferate pe ascuns statelor clientelare ale SUA sub formă de ajutor militar.1

Solicitările SUA au trecut în scurt timp de la armament de bază la echipamente avansate, de un interes mai mare pentru Pentagon, ceea ce a făcut ca unica sursă disponibilă să fie terţele părţi, dat fiind că Moscova nu mai furniza de multă vreme României tehnologie militară sofisticată. În mod paradoxal, România putea obţine uneori mai uşor echipamente, precum sisteme radar şi de apărare antiaeriană avansate, pe care Kremlinul nu le oferise aliaţilor săi loiali din cadrul Blocului, de la statele clientelare ale Moscovei din Orientul Mijlociu sau din alte regiuni ale lumii.

Omul-cheie în operaţia americano-română era generalul Ilie Ceauşescu, asistat de un alt frate al liderului de la Bucureşti, Marin, care acţiona din cadrul Misiunii Comerciale a României de la Viena.[876] Caracterul delicat al operaţiunii era unul extrem, dat fiind că îl lega direct pe liderul Partidului Comunist Român, Nicolae Ceauşescu, de o acţiune militară secretă împotriva alianţei susţinute de sovietici şi în favoarea „principalului inamic” al Kremlinului, adversarul de prim ordin al Pactului de la Varşovia.

Marin Ceauşescu era unicul conducător de misiune comercială care nu funcţiona nici ca agent, nici ca ofiţer

---

americane din domeniul informaţiilor militare au presupus că o parte a echipamentelor sofisticate furnizate ulterior de români proveneau din propriile lor depozite, ca rezultat al achiziţiilor „regulate“ din URSS. Livrarea de echipamente sovietice sofisticate către România fusese sever restricţionată cu circa 15 ani în urmă, cu unele excepţii datorate intereselor Moscovei, de pildă anumite echipamente de radar şi comunicaţii.

876 Coincidenţa dintre sosirea primului transport românesc către SUA în iulie 1979 şi decizia SUA de a-i ajuta pe mujahedinii antisovietici la sfârşitul anului 1979 şi începutul lui 1980 sugerează posibilitatea ca unele dintre armele primite de la români să fi fost trimise în Afganistan.

DIE/CIE, iar colaboratorii săi fuseseră selectaţi cu atenţie.[877] Generalul Ceauşescu folosea numai personal militar de încredere, de cele mai multe ori de la Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară, pe care el îl conducea începând din 1980, deşi unii colaboratori erau ofiţeri de informaţii militare pentru care Centrul era o „acoperire”. Pentru a-i oferi liderului român un dram de protecţie, administraţia Carter le-a garantat dreptul imediat de liberă trecere şi de azil lui Ilie şi lui Marin Ceauşescu (şi familiilor acestora), pentru eventualitatea că operaţiunea ar fi fost dată în vileag, fiindcă Nicolae Ceauşescu s-ar fi văzut nevoit să se dezică de ei pentru a-şi cruţa regimul de cea mai aspră ripostă a sovieticilor.[878]

Ulterior, oficialii americani au descris această „conexiune română” ca „o extraordinară lovitură a serviciilor de informaţii”, iar operaţiunea – care stabilea un precedent – ca „extraordinară cu adevărat, datorită implicării lui Ceauşescu”.[879] Aşa cum remarca un ofiţer de informaţii american, rolul lui Nicolae Ceauşescu în protejarea operaţiunii nu a fost „niciodată ceva ce a trebuit discutat”, deoarece „nimic din toate acestea nu s-ar fi putut întâmpla” fără aprobarea lui. În 1975 – 1976, România ceruse şi primise de la Washington tehnologie avansată. În 1978 – 1979, SUA au cerut şi au primit de la Bucureşti tehnologie militară sovietică. Operaţiunea a părut un pas firesc pe calea pe care înaintaseră România şi conducerea PCR de la moartea lui Stalin.

Această operaţiune secretă româno-americană avea să fie mai târziu reinterpretată de măsurile active sovietice ca reflectând corupţia regimului Ceauşescu, nu orientarea sa antisovietică şi proamericană, un fost ofiţer de informaţii american insistând că Washingtonul „nu-şi făcea

---

877 Dennis Deletant, Ceausescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania 1965-1989, London, Hurst & Company, 1995, p. 325.

878 Weiser (1990).

879 Ibid.

iluzii” că oficialităţile române nutreau aceleaşi obiective ca SUA.1 Asemenea afirmaţii *post factum* nu reflectă amploarea cooperării româno-americane de la momentul respectiv şi nici din aserţiunile preşedinţilor (sau ale consilierilor acestora), de la Eisenhower la Carter, în plus, investigaţiile autorităţilor occidentale şi române de după 1989 nu au confirmat acuzaţiile de corupţie care l-au vizat pe Ceauşescu personal. Afirmaţii similare referitoare la generalul Ilie Ceauşescu contrastează chiar mai puternic cu onestitatea aproape legendară pe care el a demonstrat-o în cadrul armatei române.[880] La celălalt capăt al spectrului, extraordinara corupţie a liderilor loialişti (determinată în mare parte de veniturile uriaşe încasate din traficul cu narcotice) este bine reflectată în arhivele din perioada comunistă, fiind atestată de documente devenite publice.[881]

Exista corupţie în interiorul regimului Ceauşescu, din plin. Dar sursele documentare nu susţin afirmaţiile că ea

---

880 Ibid. în conformitate cu un „oficial de rang înalt al informaţiilor americane în retragere“ nenumit, intervievat de Weiser, Ceauşescu era motivat „doar de lăcomie - pur şi simplu lăcomie personală“. Această opinie reflectă în mod cert măsurile active sovietice, dar este mai mult decât îndoielnică, privită în contextul momentului şi în lumina documentelor descoperite în arhive după 1989.

881 Vezi, de pildă, John M. Kramer, „Drug Abuse in Central and Eastern Europe“ în James R. Millar, Sharon L. Wolchik, The Social Legacy of Communism, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 173; Washington Post, 8 martie 1990, A27; US Congress, House, Select Committee on Narcotics Abuse and Control, International Study Missions Summary Report 1984, Washington D.C., US GPO, 1984; Bulgarsko Telegrafia Agentsiia (BTA), Sofia, 7 martie 1990, în FBIS-EEU, 21 martie 1990, 9; BTA, 6 august 1991, FBIS-EEU, 7 august 1991, 5; US Drug Enforcement Agency, „The Involvement of the People’s Republic of Bulgaria in International Narcotics Trafficking“, US Congress, Senate, Drugs and Terrorism 1984, Hearing Before the Subcommittee on Alcoholism and Drug Abuse of the Committee of Labor and Human Resources, 2 august 1984, Washington D.C., U.S. GPO, 1984. Vezi şi Joseph D. Douglass, Jr. şi Jan Sejna, „International Narcotics Trafficking: The Soviet Connection“, Journal of Deferise and Diplomacy decembrie 1986.

ar fi fost motivaţia extrem de riscantei

5 5

operaţiuni de procurare a tehnologiei militare sovietice destinate SUA, operaţiune lansată în perioada de vârf a cooperării strategice româno-americane. Dimpotrivă, ele reliefează preocuparea constantă a Kremlinului pentru direcţia evident proamericană a Bucureştiului şi descriu cooperarea militară antisovietică secretă şi semisecretă dintre România şi China.1

A 5)

În august 1979, spre exemplu, oficialii de la Kremlin raportau o „deviere a RSR spre SUA" şi „o deviere puternică a României spre China pe toate planurile – politic, militar, economic", în condiţiile în care „atitudinea românească faţă de cetăţenii noştri care lucrează în RSR a devenit recent mai aspră, iar izolarea şi supravegherea lor s-au intensificat".[882] Relaţia militară cu China era în mod evident mai largă decât cea cu SUA, sugerând, poate, direcţia pe care autorităţile române ar fi dorit s-o adopte şi aceasta din urmă. În cazul Chinei, spre exemplu, exista şi o extinsă cooperare în domeniul tehnologiilor militare, dar şi al schimbului de informaţii privind operaţiunile militare planificate. Aşa cum raportau oficialii sovietici în comunicările lor interne:

În conformitate cu informaţiile de care dispunem, conducerea de la Beijing l-a informat pe N. Ceauşescu despre atacul asupra Vietnamului cu trei zile înainte de agresiune. În ajunul acesteia, în perioada luptelor şi în prezent, partea română a furnizat şi continuă să furnizeze Chinei arme şi muniţie, inclusiv din cele primite anterior din URSS. în plus, România construieşte acum, împreună cu China, o fabrică pentru producerea tancurilor model

882 La momentul respectiv, Kremlinul era „îngrijorat îndeosebi" de cooperare amilitară „în dezvoltare" dintre România şi China. Discuţii cu tovarăşul VI. Potapov, şeful Departamentului pentru România al CC al PCUS, 27 octombrie 1978, Document Nr. 3 în Watts (2012a); Negru, nr. 3-4 (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80, 108-119.

sovietic, Chinei urmând să-i fie furnizate anual trei sute de vehicule de luptă. Este deja cunoscut că România re-exportă către China, prin intermediul unei firme japoneze, fontă primită din URSS.[883]

În ciuda faptului că în mod evident a aprobat operaţiunea americano-română şi a rolurilor esenţiale pe care le-a atribuit fraţilor săi, Ilie şi Marin, Nicolae Ceauşescu a preferat să nu-i includă „în cerc” nici pe soţia sa, nici Comitetul Politic Executiv al Comitetului Central al PCR. Motivul pentru care nu a făcut-o poate fi doar bănuit. Observatorii de la data respectivă, atât interni, cât şi externi, ştiau că, spre deosebire de soţul ei, Elena Ceauşescu nu avea reputaţia de a fi „naţionalistă”. Dimpotrivă, opiniile ei „internaţionaliste” şi antiamericane erau deja de notorietate.

În conformitate cu spusele ambasadorului american în România în perioada respectivă şi cu cele ale unui diplomat de rang înalt (şi agent american) din departamentul nord-american al ministerului român de Externe, Elena Ceauşescu era de părere că se exercita „prea multă” influenţă americană asupra soţului ei (şi asupra armatei române), influenţă pe care era ferm hotărâtă s-o elimine.1 Şi, într-adevăr, orientarea eşaloanelor de la vârful CC al PCR era o chestiune complicată. Într-un contrast izbitor cu ofiţerii superiori din sectorul militar, absolut toţi oficialii de rang înalt ai partidului avuseseră parte de un anumit nivel de pregătire, educaţie, orientare sau cel puţin de o vacanţă în URSS, sponsorizată de PCUS, unde foarte probabil fuseseră ţinta eforturilor de recrutare sovietice, în vreme ce foştii membri ai Cominternului continuau să opereze în eşaloanele superioare ale aparatului de partid din România, creând astfel un mediu mai propice pentru internaţionalismul Elenei decât pentru politicile naţionaliste ale lui Nicolae Ceauşescu.

Disecarea autonomiei militare a României: Studiile

883 Ibid.

Alexiev – RAND

Pentru a evalua mai eficient atitudinile prooccidentale ale eşaloanelor superioare ale armatei române, precum şi capacitatea şi disponibilitatea lor de a se angaja în relaţii militare mai strânse, la finele anilor 1970. Departamentul Apărării din SUA a solicitat Corporaţiei RÂND să analizeze impactul asupra forţelor armate al orientării politice independente a României şi implicaţiile acesteia pentru dezvoltarea ulterioară a relaţiilor româno-americane. [884]în studiul său asupra alianţei sovietice, analistul RÂND Alex Alexiev a conchis că „singura funcţie clar definită” a armatelor loiale Moscovei în Pactul de la Varşovia era o „subordonare în faţa armatei sovietice” care nega „funcţia lor naţional-statală esenţială, adică aceea de apărare a propriilor ţări”, înlocuind-o cu „apărarea colectivă a comunităţii socialiste”.[885] Spre deosebire de ele, remarca analistul, numitorul comun al tuturor politicilor româneşti fusese ferma hotărâre de a plasa interesele naţionale înaintea celor ale Uniunii Sovietice şi ale comunismului internaţional – o evaluare asemănătoare cu cele ale membrilor Pactului încă de la sfârşitul deceniului 1960.[886]

Partidul Comunist Român îşi revizuise doctina militară, adoptând naţionalismul ca „ideologie înlocuitoare” pentru independenţă şi renunţând la orientarea „internaţionalistă” prosovietică; astfel a creat premisele unei reforme fundamentale a relaţiilor între civili şi militari în România.1 La fel ca Stasi cu un deceniu în urmă, Alexiev a identificat două dimensiuni ale naţionalismului românesc. Prima era o „modificare majoră” a ideologiei marxist-leniniste (o „denaturare”, conform

884 Există zeci de exemple în Roger Kirk şi Mircea Răceanu, Romania Versus The United States: Diplomacy of the Absurd, 1985-1989, New York, St. Martin’s Press and The Institute for the Study of Diplomacy, Georgetown University, 1994.

885 Alexiev (1979a), pp. 4-5.

886 Compară, spre exemplu, op.cit, p. 7, cu raportul Stasi din februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38.

Stasi), prin care se renunţa la „principiile marxiste sacrosancte ale materialismului şi luptei de clasă” şi era negat în mod explicit „internaţionalismul proletar ca principiu director al relaţiilor dintre statele socialiste”. Ca parte a acestei modificări, românii respingeau în mod explicit „principiul organizaţional leninist” de bază, citat frecvent de ideologii loiali Moscovei la rubrica „internaţionalism proletar” şi care afirma că URSS este „centrul conducător”, a cărui direcţie trebuie s-o urmeze toate statele socialiste.[887][888]

România a reformulat conceptele de naţiune şi stat naţional, astfel încât să includă întreaga comunitate din interiorul frontierelor şi să cuprindă toate grupurile sociale şi etnice (naţionalităţi), susţinând că naţiunile, şi nu clasele sociale, erau elementele principale şi forţele progresiste în relaţiile internaţionale. Abordarea ideologică novatoare a României în raport cu problemele de securitate nu a fost, probabil, nicăieri mai explicită decât în concluziile cu caracter public ale Tratatului de prietenie încheiat cu Portugalia în iunie 1975. Acesta a fost primul – şi singurul – tratat semnat între un stat membru al Pactului de la Varşovia şi un membru NATO în timpul Războiului Rece.[889]

Aşa cum raporta CIA în informarea către administraţia SUA, abordarea României era „o erezie doctrinară de prim rang”. Conducerea română preamărea unitatea naţională a Portugaliei, „mai ales privind cooperarea tuturor partidelor politice – comunist, socialist şi «a acelor părţi ale burgheziei care vor să-şi slujească patria»”.[890] Principalul motiv pentru care „Ceauşescu

887 Alexiev (1979a), pp. 9-10.

888 Ibid.

889 Vezi, de pildă, „Romania: Ceausescu’s Remarks During Visit to Portugal Bound to Irk Kremlin“, in US Intelligence Board, National Intelligence Bulletin, 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA.

890 Ibid. Aşa cum nota CIA, aceasta contrasta în mod „direct cu recentul articol al lui Zadarov din Pravda, care îi condamna pe acei lideri comunişti care slăbesc zelul revoluţionar cooperând cu

insista pe relaţii româno-portugheze mai strânse”, raporta CIA, era acela de „a încerca să elimine o alunecare radicală spre stânga care putea aduce Portugalia sub o considerabilă influenţă sovietică”.[891] Altfel spus, motivul ţinea mai degrabă de îndepărtarea Portugaliei de Moscova, decât de a facilita intrarea României în tabăra NATO. Dar accentul demonstrativ pus pe construirea coaliţiilor naţionale care includeau patrioţi din toate clasele sociale nu a trecut neobservat de colegii de drum ai lui Ceauşescu, printre care se număra şi şeful Statului-Major, generalul Ion Coman.

Această revizuire ideologică a fost responsabilă totodată pentru extinderea autonomiei şi responsabilităţii profesionale a forţelor armate române asupra unor domenii de jurisdicţie militară tradiţională (doctrina apărării, organizarea militară, armamente etc.), eliberându-le astfel în mod substanţial de „servilismul în faţa unui factor politic extern”.1 În vreme ce „totala subordonare faţă de factorul politic” era regula de bază în rândul celorlalte state membre ale Pactului de la Varşovia, ale căror decizii politice militare erau adoptate la Moscova, armata română se emancipase „de controlul şi interferenţa excesivă a politicului”, iar acum avea „un rol substanţial în conduita statală în chestiuni de politică externă de natură militară”.

În mod specific, a explicat Alexiev, înlocuirea Direcţiei Generale Politice (DGP) de tip sovietic cu Consiliul Politic Superior (COS) în cazul României a redus în mod dramatic interferenţa politicului în procesul decizional din armată. DGP-urile, în rândul cărora activau ofiţeri şi activişti politici de carieră, funcţionau aproape exclusiv ca gardieni ai partidului în armatele celorlalte state membre ale Pactului, în vreme ce în COŞ au fost incluşi militari de profesie, „comandanţi din cadrul forţelor armate, al Ministerului Apărării Naţionale şi alţi oficiali din

---

noncomuniştii“.

891 Ibid.

acelaşi minister” Dacă fiecare DGP era direct subordonată Comitetului Central al partidului respectiv, COS era subordonat „nu Comitetului Central al partidului”, ci unui Consiliu al Apărării. Acesta din urmă era „un organism nu de partid, ci constituţional”, subordonat direct Marii Adunări Naţionale (sau Consiliului de Stat, atunci când MAN nu era în sesiune) şi partidului, iar deciziile sale erau obligatorii pentru toate organele statului şi partidului.[892][893]

Într-o altă considerabilă deviere de la practica Pactului de la Varşovia, în România, Ministerul Apărării Naţionale, nu partidul comunist, deţinea responsabilitatea pentru „organizarea, direcţionarea şi îndrumarea educaţiei politice în armată” şi chiar pentru „pregătirea militară a înalţilor oficiali de partid şi de stat”.[894] Ministerul Apărării Naţionale avea totodată în sarcină „instruirea, controlul şi îndrumarea” Gărzilor Patriotice. În toate celelalte ţări ale Pactului de la

5

Varşovia, pregătirea militarilor neprofesionişti era efectuată de organizaţii paramilitare conduse de partid (de pildă DOSAAF – *Dobrovolnoe obşcetvo sodeistria armii aviaţii i* floti Asociaţia Voluntarilor pentru Cooperarea cu Armata, Aviaţia şi Flota – în URSS).[895]

Capacitatea Comitetului Central al partidului de a

---

892 Alexiev (1979a), p. 19. CPSA abolise şi el noţiunea de „ofiţer politic“ de carieră, preferând să-i treacă pe cei mai buni ofiţeri printr-un ciclu de diverse posturi pe 2-3 ani, ca parte a carierei lor militare obişnuite.

893 Op.cit., pp. 19-20. Consiliul de Apărare a fost înfiinţat conform Legii nr. 5/1969. Buletinul oficial nr. 32, 14 martie 1969. Vezi şi Ilie Ceauşescu, Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români, Bucureşti, Editura Militară, 1980, pp. 287, 327-330.

894 Alexiev (1979a), pp. 19-21; Decret pentru Reorganizarea Ministerului Apărării Naţionale, Buletinul Oficial, partea 1, nr. 30, 21 noiembrie 1972, pp. 1048-1051, tradus în Joint Publications Research Service, no. 58812, 19 decembrie 1972, pp. 40-41. Vezi şi Legea apărării naţionale, Scînteia, 29 decembrie 1972, pp. 4-7, tradus înJPRS, nr. 58017, 18 ianuarie 1973.

895 Alexiev (1979a), p. 22.

interveni în ierarhia militară de comandă a fost cel mai explicit şi „mai radical redusă” prin desemnarea comandanţilor de unităţi militare ca „principalii promotori şi reprezentanţi ai politicii de stat şi de partid, răspunzători pentru educaţia politică a trupelor”. Acest lucru a fost subliniat de desemnarea comandantului adjunct, de asemenea militar de profesie, ca secretar al consiliului politic în unitatea respectivă. În toate celelalte state membre ale Pactului de la Varşovia, secretarii DGP erau „aleşi din rândurile celulei de partid locale”.1 Astfel, autonomia militarilor de profesie din România era „substanţial mai mare”, iar adecvarea politică de partid era controlată „mult mai puţin stringent” decât în toate celelalte ţări ale Pactului.[896][897]

Aceste două structurări au permis crearea unei relaţii partid-armată „calitativ noi” şi mult mai sănătoase („simbiotice”), mai apropiată de cele mai bune practici occidentale în domeniu, decât de politizarea disfuncţională din regimurile comuniste conformiste.[898] Ca o confirmare frapantă a concluziilor lui Alexiev, la numai câteva luni de la încheierea studiului RÂND, generalul Ion Coman, fost şef al Statului-Major (1974 – 1976) şi ministru al apărării naţionale (1976 – 1980), a fost numit de Comitetul Central al PCR în funcţia de secretar pe probleme militare.[899]

Această radicală distanţare de ideologie manifestată de armată a fost evidentă în prioritatea ostentativă acordată de forţele armate române contactelor cu

---

896 Op.cit., p. 20.

897 Aceleaşi concluzii au fost reafirmate de Alexiev în Jonathan R. Adelman, editor, Communist Armies in Politics, Boulder, Westview Press, 1982, pp. 154-156.

898 Alexiev (1979a), pp. 9-10. Pentru o discuţie asupra celor mai bune practici, vezi Douglas L. Blând, „A Unified Theory of Civil-Military Relations“, Armed Forces & Society nr. 26, voi. 1 (toamna 1999), pp. 7-26.

899 Coman a fost totodată singurul şef de Stat-Major (1972-1976) din Blocul sovietic primit de un preşedinte american (Gerald Ford) la Casa Albă.

armatele ţărilor din afara Pactului de la Varşovia, îndeosebi cu cele ale statelor NATO, cu care schimburile militare deveniseră „de rutină” încă din 1968.[900] La începutul anilor 1970, România a primit vizita miniştrilor apărării din Marea Britanie, Italia şi Franţa, însoţiţi de şefii lor de Stat-Major, iar delegaţii române s-au deplasat în SUA, Marea Britanie, Italia şi Franţa.[901]

Subliniind că aceste vizite nu au fost „doar de simplă curtoazie” şi că deseori implicau „proiecte considerabile cu caracter tehnico-militar”, Alexiev a oferit ca exemple achiziţionarea şi/sau producerea în comun de elicoptere franţuzeşti, avioane britanice, vedete chinezeşti şi tancuri vest-germane (dar nu şi transferul, clasificat încă, de tehnologie americană laser şi din domeniul sateliţilor către armata română).[902] Desigur, „cel mai spectaculos” dintre aceste programe de cooperare militară era şi cel mai bine ascuns de ochii publicului – procurarea secretă de tehnologie militară sovietică sofisticată pentru partenerii americani.[903]

Spre deosebire de această situaţie, înainte ca Gorbaciov să preia conducerea PCUS, niciunuia dintre ceilalţi membri ai Pactului nu-i era permis să stabilească şi să întreţină contacte militare cu o armată NATO, decât atunci când era parte a unei operaţiuni de tip măsuri active pentru serviciile sovietice de informaţii. Un caz aparte era cel al Ungariei, care a stabilit primele contacte militare cu Finlanda şi Austria în 1972, dar a făcut-o la îndrumarea Moscovei şi, posibil, în cadrul activităţii sale de urmărire a politicilor României. În mod similar, implicarea unor generali maghiari în retragere, instruiţi la Moscova, în „Generalii pentru Pace şi Dezarmare”, o organizaţie sovietică, controlată şi finanţată de Stasi, a

---

900 Alexiev (1979a), pp. 9-10. Vezi şi Le Monde, 1 decembrie 1971; The Washington Post, 11 martie 1975.

901 Alexiev (1979a), p. 24.

902 Alexiev (1979b), p. 17

903 Weiser(1990).

avut în mod clar alte scopuri decât cooperarea cu armatele occidentale.1 Celorlalţi parteneri „în strânsă cooperare” nu le erau permise niciun fel de contacte militare bilaterale cu Occidentul (cu excepţia prezenţei lor la conferinţele şi negocierile pentru controlul armamentelor).

O astfel de organizare militară şi, mai ales, relaţia partid-armată „simbiotică şi interdependenţă” care îi facilita dezvoltarea constituiau un obstacol serios în calea planurilor sovietice vizând o lovitură de stat împotriva regimului din România, în anii 1980. În decembrie 1987, serviciile de informaţii militare ale RDG apreciau că armata română era loială autorităţii naţionale, continuând să-şi îndeplinească misiunile în ciuda dificultăţilor tot mai mari, în primul rând datorită „patriotismului” şi a „riguroasei aplicări a doctrinei militare române”.[904] Serviciile de informaţii militare est-germane criticau şi „neglijarea activităţii politico-ideologice în unităţile militare”.[905] Conştientizarea faptului că armata română era nu doar independentă faţă de Pactul de la Varşovia şi de aliaţii săi, dar relativ neafectată de ideologia comunistă i-ar fi conferit o atractivitate mai mare ca partener al omologilor occidentali, cu un potenţial distructiv pentru politica de disuadare şi blocare a Pactului.

Istorie versus ideologie

A doua dimensiune a naţionalismului românesc, explica Alexiev, presupunea

O „revizuire completă” a istoriografiei comuniste, aşa cum exista ea de când fusese impusă de Stalin. În conformitate cu alţi observatori occidentali, această „remarcabilă renaştere a cercetărilor istorice în România”

---

904 Vezi, de pildă, remarcile ofiţerului Stasi Gunther Bohnsack, un veteran al departamentului pentru măsuri active al Stasi, reponsabil pentru fondarea organizaţiei „Generalii pentru Pace şi Dezarmare“, în Isabel Hilton, „The Green with the Gun“, Independent (London), 26 aprilie 1994. Vezi, de pildă, Beatrice de Graaf, „West-Arbeit (Western Operations): Stasi Operations in the Netherlands, 1979-89“, Studies in Intelligence, voi. 52, nr. 1 (martie 2008).

905 Ibid.

era vizibilă mai cu seamă privitor la „câştigarea independenţei naţionale” în 1877 – 1878, „moştenirea latină şi romană a poporului român” şi la studiile arheologice şi antropologice despre geto-daci.1 Această reinterpretare a istoriei şi tradiţiilor româneşti precomuniste, nota Alexiev, se concretizase într-o „interpretare tot mai asemănătoare cu istoriografia burgheză antebelică”.[906][907]

Schimbările au făcut ca istoria pământului românesc să devină o parte esenţială a educaţiei politice şi patriotice în rândul armatei. Studierea şi predarea ei au dus la eliminarea simbolică a principiilor comuniste „internaţionaliste” care constituiseră baza unităţii, colaborării şi doctrinei statelor membre ale Pactului de la Varşovia. Impactul acestei schimbări, remarca Alexiev, putea fi observat în modul de abordare a unirii Transilvaniei, Basarabiei şi Bucovinei cu Regatul român după Primul Război Mondial, pe care istoriografia stalinistă îi obligase pe români s-o eticheteze drept „anexare imperialistă”, dar care era considerată acum o lăudabilă realizare a dezvoltării şi consolidării statului român.[908] Partidul Comunist Român „nu doar că s-a depărtat de tradiţionala condamnare marxistă a instituţiilor militare burgheze ca instrumente eficiente ale opresiunii”, ci chiar şi-a recunoscut greşelile de interpretare din trecut.[909] începuseră să fie publicate documente originale care dovedeau că armata română din perioada interbelică, pe care istoricii sovietici o caracterizau ca „o tabără militară agresivă”, fusese „o forţă strict defensivă, orientată spre statu-quo”, în vreme ce politica externă românească profranceză şi pro-britanică, criticată de Moscova ca agresivă şi imperialistă,

---

906 Vezi, de pildă, Trond Gilberg „The Political Order“ în Fischer-Galati (1981), 1981, p. 153.

907 Alexiev (1979a), pp. 10, 12.

908 Op. cit., p. 14.

909 Alexiev în Adelman (1984), p. 155.

era înfăţişată în culori pozitive (şi chiar cu admiraţie).[910]

Performanţa unică a istoriografiei româneşti în cadrul Blocului sovietic a fost răsplătită în 1975, când Comitetul Internaţional al Ştiinţelor Istorice (CIŞI) a decis să organizeze al cincisprezecelea său congres la Bucureşti, în august 1980 – reuniune mondială la care românii au fost aleşi pentru a deţine poziţii de conducere în organizaţie şi pentru a prezida circa şase dintre secţiunile ei în următorii cinci ani.1 Nicio şcoală de istorie în epoca socialistă nu s-a mai bucurat de o asemenea recunoaştere. Dimpotrivă, prejudecata „de clasă" a istoriografiei socialiste le conferea deseori un aer ridicol.[911] Între timp, istoricii sovietici militau împotriva istoriografiei române, atacându-i baza „de nonclasă" şi denunţând-o ca „falsificare" şi „mistificare".[912]

---

910 Alexiev (1979a), p. 14. Mai familiarizat cu istoria Uniunii Sovietice decât cu cea a României, Alexiev a favorizat-o pe cea dintâi ca autoritate în domeniu atunci când a evaluat noul mod de a scrie istoria şi a considerat că este o „reabilitare tăcută" a politicilor iredentiste. Aşa cum nota un alt specialist în problemele Pactului de la Varşovia, „înclinaţia puternică" a occidentalilor de a accepta „percepţiile sovietice şi supoziţiile de bază" privind Europa de Est, mai cu seamă în zonele „'eliberate' de Armata Roşie", a „înceţoşat" deseori analizele vesticilor. Peer H. Lange în The Warsaw Pact and The Question of Cohesion (1985), p. 28.

323

911 In perioada comunistă, CIşI şi-a organizat congresele la Paris (1950), Moscova (1970), San Francisco (1975), Bucureşti (1980) şi Stuttgart (1985). Vezi, de pildă, George Cioranescu, „Romanians Prepare for the 15th International Congress of Historians", RFER, RAD Background Report/173, 16 iulie 1980, Box 53, Folder 2, Report 38, pp. 1-13. Congresul din 1990 s-a desfăşurat la Madrid. Dezavantajul pe care occidentalii au continuat să-l reliefeze era reprezentat de citatele din Nicolae Ceauşescu, inept inserate la începutul fiecărei lucrări istorice, care nu făceau altceva decât să diminueze substanţial valoarea unei lucrări care, altfel, ar fi putut rivaliza cu unele dintre cele mai bune şi mai serioase realizate în Occident.

912 Documente referitoare la aceste campanii din 1965 până la sfârşitul anilor 1980 sunt reproduse în Watts (2012b) şi în Gheorghe Negru şi Elena Negru, „ Cursul deosebit" al României şi supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română şi campaniile propagandistice anti-

Într-una dintre cele mai succinte descrieri ale acestui conflict privit din perspectiva sovieticilor, Comitetul Central al Partidului Comunist Moldovenesc sublinia că „sensul principial” al poziţiei româneşti „se reduce la argumentul unităţii etnice a populaţiilor care trăiesc între Dunăre şi Nistru, comunitatea de tradiţii, culturi, limbă etc.”[913] Poziţia sovietică, pe de altă parte, insista că orice referire sau aserţiune cu privire la această etnicitate comună şi la circumstanţele sale istorice „nega legitimitatea existenţei independente a statului şi a naţiunii moldoveneşti în afara României” şi era, prin urmare, nu numai „naţionalistă” şi „şovină”, ci constituia o pretenţie iredentistă şi agresivă asupra unui teritoriu sovietic.[914]

În realitate, sovieticii erau îngrijoraţi mai presus de toate de faptul că (1) istoriografia română „împărtăşea concepţiile burgheze naţional-şovine” ale Occidentului; (2) că ea avea dovezi documentare ce susţineau aceste concepţii; şi (3) că populaţia românească/moldovenească din RSSM le găsea mai convingătoare decât cele ale istoriografiei sovietice.[915] Într-un raport din 1980 menit să contracareze probabilele poziţii româneşti la apropiatul Congres al Ştiinţelor

Istorice, ambasada sovietică la Bucureşti a subliniat „caracterul similar sau identic al opiniilor moderne ale României cu aprecierile istoriografilor burghezi occidentali faţă de numeroase evenimente privind relaţiile rusoşi sovieto-române”.1 Contramăsurile, recomanda ambasada

---

româneşti din RSSM (1965-1989, voi. 1 (2012).

913 Informare cu privire la noile falsificări ale relaţiilor ruso- şi sovieto-române în publicaţiile Republicii Socialiste România, 26 mai 1976, Document 11 in Watts (2012b); AOSPRM, fond. 51, inv. 40, dosar 24, filele 98-109; Document Nr. 23 în Negru şi Negru (2010), pp. 91-98.

914 Ibid.

915 Vezi, de pildă, Privitor la necesitatea creşterii numerice a personalului KGB al RSS Moldoveneşti, 6 decembrie 1978, Document 14 în Watts (2012b); AOSPRM, fond. 51, inv. 47, dosar 4, filele 20-21; Document Nr. 31 în Negru şi Negru (2010), pp. 119-120.

sovietică, trebuie „coordonate” cu cele ale bulgarilor şi maghiarilor.[916][917]

Un an mai târziu, problema era din nou formulată de oficialii sovietici ca una de „coincidenţă a punctelor de vedere” manifestată de istoricii români şi de „istoricii reacţionari ai Occidentului”.[918] Iar în 1982, se plângeau că negarea, în Vest, a „importanţei progresiste a unirii Basarabiei cu Rusia” era „agravată de faptul că Republica Socialistă România adoptă o abordare comună cu cea a istoriografiei burgheze”.[919] Ceauşescu a confirmat orientarea istoriografiei pe alte baze decât cele de clasă, în iunie 1982, anunţând că istoria naţională avea o importanţă egală cu cea a partidului.[920]

Şi din această perspectivă, acurateţea lui Alexiev este impresionantă. Aşa cum nota în raportul său din 1979, „revizuirea aproape totală” a istoriografiei staliniste ce caracteriza politicile şi guvernările succesive ale României ca fiind contrarevoluţionare şi agresiv expansioniste s-a concretizat într-o convergenţă triplă a istoriografiei române în comunism, a „istoriografiei burgheze antebelice” şi a celei occidentale.[921]

Demonizarea şi denigrarea armatei române: studiul Volgyes

Moscova lansase mai multe tematici ale măsurilor

916 Document nr. 32 în Negru şi Negru (2010), pp. 120-125: AOSPRM, fond 51, inv. 54, dosar 7, filele 13-19.

917 Ibid.

918 Transcrierea nr. 24 a întrunirii Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist Moldovenesc, 29 decembrie 1981, Document 17 în Watts (2012b); AOSPRM, fond. 51, inv. 55, dosar 121, filele 1, 12-15; Document Nr. 33 în Negru şi Negru (2010), pp. 125-129.

919 Secretarul Comitetului central al Partidului Comunist Moldovenesc, S. Grossu, către Comitetul Central al PCUS, 31 martie 1982, Document Nr. 36 în Negru şi Negru (2010), pp. 137-138; AOSPRM, fond 51, inv. 59, dosar 3, filele 75-76.

920 Anneli Maier, „Romania Commemorates Foundation in 1918“, RAD Background Report/30, RFER, 1 martie 1984, OSA, Box 53, Folder 6, Report 56, p. 2.

921 Alexiev (1979a), pp. 10, 12.

active menite să discrediteze armata română. Una dintre ele proiecta imaginea amplei nemulţumiri anticeauşiste şi a sentimentelor prosovietice în rândul ofiţerilor, menite atât să izoleze conducerea armatei de partenerii săi occidentali, cât şi să legitimizeze o eventuală lovitură de stat, creionând-o ca instigată din interior. O altă direcţie de lucru lua fiecare dintre punctele principale reliefate de Alexiev şi le reinterpreta ca demonstrând exact opusul concluziilor acestuia (şi contrariul datelor confirmate de arhive după 1989). Din acel moment, persistentele dezinformări sovietice şi ale Pactului se străduiau să caracterizeze armata română ca fiind cea mai puţin independentă şi cea mai controlată politic dintre toate organizaţiile militare din Pactul de la Varşovia, zugrăvind independenţa sa faţă de controlul sovietic ca un factor ce promova represiunea internă şi agresivitatea externă.

Impactul campaniei de măsuri active sovietice care denigrau armata română a devenit evident în decurs de un an de la studiul iniţial al lui Alexiev, într-o inversare parţială, dar semnificativă, a concluziei sale referitoare la schimbarea ideologică în România – un punct asupra căruia aprecierile lui Alexiev au fost pe deplin confirmate de evaluările interne ale serviciilor de informaţii din cadrul Pactului. „Modificarea majoră” a ideologiei marxist-leniniste descrisă în studiul RÂND din 1979 era acum reconsiderată, în foarte sumarul sinopsis al studiului publicat ca o anexă la un raport RÂND din 1980 asupra solidităţii militare a Pactului de la Varşovia, susţinându-se că afirma exact contrariul – că „românii nu manifestaseră nicio tendinţă de a altera ideologia leninistă”.1

Succesul acestui val al măsurilor active a fost chiar mai evident într-un alt studiu solicitat de Pentagon în 1981. Publicat sub semnătura profesorului Ivan Volgyes, de la Universitatea Nebraska, studiul cita raportul RÂND al lui Alexiev aparent într-un mod aprobator şi fără a-l contesta în mod direct. Apoi Volgyes a contrazis toate concluziile principale ale lui Alexiev, creând un uluitor şir

de inconsecvenţe logice. Spre exemplu, după ce menţiona opoziţia singulară a Bucureştiului faţă de Moscova şi remarca surprinzătoarea susţinere a unei poziţii militare „mai ferme” a SUA şi NATO la nivel global, Volgyes a început să caracterizeze politica de apărare a României în termeni absolut negativi.[922][923]

Volgyes a imputat României intenţia agresivă de a impune „o pretenţie teritorială asupra URSS” şi a afirmat că potenţială agresiune română nu putea fi „trecută cu vederea” ţinând seama de „politicile naţionaliste ale regimului”, deşi în acelaşi timp preciza caracterul exclusiv defensiv al strategiei, organizării şi pregătirii militare a României.[924]

Dar Alexiev conchisese că politicile naţionaliste ale regimului erau ferm înrădăcinate în concepte defensive, care formau baza doctrinei militare româneşti şi contraveneau oricărui imperialism – inclusiv celui de tip „internaţionalist”. Astfel, naţionalismul român descuraja pretenţiile teritoriale indiferent de originea lor.

De fapt, încă de la mijlocul anilor 1970, România negase în mod repetat că ar avea pretenţii asupra teritoriilor deţinute de sovietici. A făcut acest lucru în mod public în mai 1976 şi, din nou, în mod oficial în Statele Unite, adresându-i-se preşedintelui Gerald Ford:

Ştiţi că ne pronunţăm în favoarea integrităţii teritoriale a statelor din Europa, pentru respectarea tratatului din 1947 şi a prevederilor de la Helsinki, pe care

---

922 Vezi Anexa E, „Privire asupra devierii româneşti“, care rezumă materialul din Alexiev (1979b) în Robert Dean, A. RossJohnson şi Alexander Alexiev, European Military Eastablishments: The Warsaw Pact Northern Tver, Santa Monica, Rând Corporation, 1980, pp. 169-170. Este posibil ca această inversare să fi fost mai degrabă aparentă decât reală, operată de editori. In studiile ulterioare, Alexiev şi-a reafirmat concluziile iniţiale. Vezi, de pildă, Alex Alexiev, „The Romanian Army“, în Jonathan R. Edelman, editor, Communist Armies in Politics, Boulder, Westview Press, 1982, pp. 154-156.

923 Volgyes (1982), pp. 42-43, 56-58, 88, 90, 92, 94.

924 Op.cit., p. 14.

le-am semnat. Considerăm că RSS Moldovenească este parte a URSS. Preşedintele nostru a declarat public că recunoaştem că RSS Moldovenească este parte integrantă a URSS, dar nu putem accepta ideea că moldovenii nu sunt români, când cea mai mare parte a Moldovei este parte din România.1

Ceauşescu a insistat în mod repetat pe acelaşi subiect în discuţiile cu Brejnev, la sfârşitul anilor 1970 şi începutul deceniului următor, subliniind că ţara lui nu are „niciun fel de pretenţii teritoriale la adresa Uniunii Sovietice sau a altei ţări socialiste”, nicidecum.[925] Odată ce şi-a afirmat dezinteresul pentru un transfer teritorial, Bucureştiul a accentuat că „în niciun caz nu poate accepta o teză care contravine în mod flagrant adevărului istoric, aceea că românii şi moldovenii sunt două naţiuni diferite, că limba română şi cea moldovenească sunt două limbi diferite”.[926] Recunoscând legitimitatea firavă a administraţiei sale asupra teritoriilor respective – şi probabil exacerbarea ¡legitimităţii create de privarea de drepturi politice şi culturale a populaţiei majoritare care le locuia Moscova a insistat ca românii să adopte din nou istoriografia stalinistă pe baze de clasă, care îi oferea o justificare ideologică pentru posesiunile sale teritoriale.

Dacă Alexiev conchisese în 1979 că politica independentă, determinată de interesul naţional, a României avea la bază o revizuire fundamentală a doctrinei marxist-leniniste şi respingerea istoriografiei staliniste pe baze de clasă, Volgyes i-a identificat originile care fiind falsa independenţă şi naţionalismul şovin. Politica României, pretindea el, ar fi dirijată de „o atitudine naţionalistă turbată în rândul populaţiei”, îndreptată „împotriva URSS şi a Ungariei”, dar menţinută în „limitele toleranţei sovietice” de regimul de la Bucureşti, astfel că

925 Memorandum of Conversation, marţi, 22 iunie 1976, 3.35-4.05 p.m., Casa Albă, Foreign Relations of the United States, 1969-1976\ Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976.

926 Ibid.

aceasta nu era „cu adevărat independentă”.[927]

În conformitate cu Volgyes, politica de apărare a României avea la bază două principii „cardinale”. Primul era „resurgenţa şi intensificarea naţionalismului care friza şovinismul şi, în unele cazuri, chiar iredentismul”.[928] Cel de-al doilea era strategia de apărare teritorială care, susţinea el, era disfuncţională pentru moralul şi prestigiul militarilor şi pentru relaţiile între partid şi armată.[929] Astfel, acolo unde Alexiev percepuse dezvoltarea unei instituţii militare moderne şi sănătoase, cu o mai echitabilă (chiar „simbiotică”) relaţie partid-armată, care se bucura de o imensă aprobare populară, Volgyes descria extremism intolerant, agresivitate o instituţie ostracizată din punct de vedere social şi resentimente amare ale militarilor la adresa autorităţilor civile.1

a ce e

Într-o totală contradicţie cu autonomia profesională crescândă a armatei române, documentată de Alexiev (şi confirmată de analiştii NATO după 1989), Volgyes insista că „subordonarea armatei în faţa partidului” în România avea un caracter extraordinar în cadrul Blocului sovietic, prin caracterul său atotcuprinzător. [930]Controlul partidului

---

927 Volgyes (1982), pp. 41-42.

928 Op.cit., pp. 45, 53-55.

929 Ibid.

930 Această negare, de „univers paralel“, a oricărei evoluţii pozitive în problemele armatei române a reapărut în unele evaluări de după 1989. De exemplu, după portretizarea generoasă a armatei ungare ca una profesionalizată şi „în avangarda reformei“, un analist o caracteriza pe cea română ca „politizată“ şi „în urmă la reformă“. Vezi, de pildă, Rudolf Joo, The Democratic Control of theArmed Forces, Paris, Challiot Papers no. 23, Institutul pentru Studii de Securitate al Uniunii Europene Occidentale, 1996, p. 57. Vezi şi Barany (1993), pp. 159- 166; Zoltan Barany şi Peter Deak, „The Civil-Military Nexus in Postcommunist Hungary“ în Constantine P. Danopolous şi Daniel Zirker, The Military and Society in the Former Eastern Bloc, Boulder, Westview, 1999, p. 33. Analiştii britanici şi americani din domeniul apărării au conchis, după o mai atentă examinare, că „poziţia singulară“ a României „în cadrul Pactului de la Varşovia“ o plasase „înaintea altor armate din regiune“.

asupra armatei, exercitat de la Bucureşti, era nu doar organizat „după clasicul model sovietic”, ci şi „mult mai vast decât în alte state comuniste”, lucru care, susţinea el, poate fi observat în comparaţia directă cu exercitarea sa în Ungaria şi Bulgaria.[931] Acest presupus „control sever al partidului asupra armatei” era necesar, preciza Volgyes, fiindcă armata română era „prosovietică”, iar ofiţerii săi „bine integraţi în tiparul sovietic al forţelor militare”, aparent pentru că „majoritatea ofiţerilor de rang inferior şi superior au avut contacte intense cu unităţile sovietice, în care s-au şi pregătit, înainte de 1965”.[932]

Concomitent, oficialii militari sovietici deplângeau antisovietismul, insubordonarea şi lipsa de cooperare a forţelor armate române, acuzând că „afectează” în mod negativ „eforturile ţărilor participante la Pact în timp de pace, dar şi în eventualitatea unei agresiuni armate”.[933] Armata română era atât de departe de integrarea cu forţele sovietice încât, pe lângă faptul că refuza cu obstinaţie să-şi standardizeze echipamentele, să participe la pregătiri (sovietice) sau la exerciţii comune, nu accepta nici măcar definiţia sovietică a inamicului.1 Desigur, acest eşec de a „participa la exerciţiile combinate cu trupe şi personal de comandă pe teren” era prezentat de

---

Review of Parliamentary Oversight of the Romanian Ministry of National Deferise and the Democratic Control of its Armed Forces, DMCS Study No. 43/96, Londra, Direcţia pentru management şi Studii de Consultanţă, 1997, p. 30. Vezi şi Robert D. Kaplan, „Europe’s Fulcrum State“, Atlantic Monthly voi. 282, nr. 3 (septembrie 1998), p. 35.

931 Ibid. şi nota de subsol 56.

932 Op.cit., pp. 52, 55. Faptul că Volgyes se concentrează pe anul 1965 este interesant în acest context. România a încetat să-şi mai trimită ofiţerii la pregătire în Uniunea Sovietică în 1961, dar le-a permis celor care o începuseră deja să-şi continue programul de cursuri, cel mai lung având durata de patru ani. Ultimul ofiţer pregătit în URSS a revenit în România abia în 1965.

933 Discuţii cu tovarăşul VI. Potapov, şeful Departamentului pentru România al CC al PCUS, 27 octombrie 1978, Document 3 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

autorităţile sovietice ca o pierdere pentru armata română, dat fiind că aceasta din urmă era – susţineau ele – „lipsită de oportunitatea de a dobândi o experienţă avansată în pregătirea şi îndoctrinarea trupelor”.[934] Românii au insistat să-şi păstreze opiniile, reafirmând că exerciţiile comune nu îmbunătăţeau „cu nimic instruirea trupelor, importanţa lor limitându-se la reglementarea cooperării între statele majore”.[935]

Volgyes a susţinut că existau „resentimente puternice” în rândul ofiţerilor de carieră, din cauza excesivei subordonări „în faţa obiectivelor de partid”, fiindcă Gărzile Patriotice, organizaţie paramilitară, erau subordonate „controlului de partid, nu celui militar”, din cauza „constantei confundări a rolurilor civil şi militar” şi ca urmare a bugetelor mici pentru apărare.[936] Armata română, susţinea el, suferea din cauza „prestigiului scăzut”, neavând nici autonomia, nici prestigiul social al celorlalte armate ale Pactului, iar această lipsă de

---

934 Vezi, de pildă, Raport oficial la a zecea sesiune a Comitetului Miniştrilor Apărării din Pactul de la Varşovia, 28 martie 1978, pp. 13-16; Raport asupra cooperării militare în Pactul de la Varşovia, alcătuit de comandantul-şef al Forţelor Armate Combinate ale Comitetului Politic Consultativ şi decizia Comitetului, 11 mai 1979, pp. 1-4; CIA Intelligence Information Report: (3-6 December 1979) - Frorn the 12^ Session of the Warsaw Pact Committee of Deferise Ministers; Documents Pertaining to the Second Item of the Agenda Concerning the „Statute“ Governing Wartime Organization and Activities of the Warsaw PacVs Combined Armed Forces, 11 aprilie 1980, p. 10, „Wartime Statutes - Instrument of Soviet Control“, CIA.

935 Discuţii cu tovarăşul VI. Potapov, şeful Departamentului pentru România al CC al PCUS, 27 octombrie 1978, Document Nr. 3 în Watts (2012a), vezi şi Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51,inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

936 Volgyes (1982), pp. 52, 53, 55. Aparent, „anterioarele legături strânse cu armata soviedcă“, „arsenalul modern furnizat de sovietici şi rămas în memorie“ şi „beneficiile în materie de prestigiu“ ale „integrării strânse cu Pactul de la Varşovia“ constituiau „o forţă puternică“, oferind „posibilitatea de sublinia tendinţele prosovietice mai puternice“. In conformitate cu Volgyes, ofiţerii români erau „insistent denigraţi“, iar statutul lor social „scăzuse“ încontinuu începând cu anii 1960.

prestigiu alimenta resentimentele militarilor.[937] Statutul ofiţerilor fusese „constant denigrat, iar prestigiul lor” diminuat încontinuu de când România adoptase linia de conduită independentă, în anii 1960.[938]

Şi această concluzie era diametral opusă celei la care ajunsese Alexiev. Bucureşdul nu efectua, în perioada comunistă, sondaje de opinie privind percepţiile publice cu privire la armată, însă cele realizate imediat după Revoluţie – şi în cursul următoarelor două decenii – au relevat o bună părere a populaţiei despre armată, care o depăşea pe cea înregistrată în toate celelalte state est-europene.1 în România, doar Biserica se bucura de un prestigiu mai mare.

Ca dovadă a resentimentelor nutrite de ofiţeri, Volgyes citează trădările lui Ion Şerb şi Ion Mihai Pacepa, ambii cu gradul de general. Dar Pacepa nu a activat niciodată în cadrul armatei române; îşi începuse cariera în poliţia politică şi, conform propriei sale mărturisiri, a fost agent KGB pe durata întregii sale cariere în Securitate.[939]Pacepa nu a fost membru al corpului ofiţerilor de carieră şi cu atât mai puţin a fost reprezentativ pentru acesta.

Deşi mai aproape de realitate în cazul lui Ion Şerb, Volgyes a greşit şi în privinţa lui. Şerb era ofiţer, căsătorit, în anii 1950, când a fost trimis la pregătire în URSS, unde a avut un copil ilegitim cu o rusoaică. A fost apoi şantajat de GRU şi, după ce a devenit comandantul garnizoanei Bucureşti, a fost prins, în 1971, vânzând planurile de apărare a României împotriva atacului condus de sovietici. Prin urmare, Şerb a fost nu atât un exemplu referitor la

---

937 Concluziile lui Volgyes au fost considerate dincolo de orice îndoială în cadrul comunităţii de analişti a SUA. Vezi, de pildă, Larrabee (1984), p. 41.

938 Volgyes (1982), pp. 52, 53, 55.

939 Vezi, de pildă, Larry L. Watts, „Romanian Public Attitudes to Defence and Security Reform“ în Mărie Vlachovâ, editor, The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe, Geneva şi Belgrad, Center for Democratic Control of the Armed Forces and Center for Civil-Military Relations, 2003, pp. 269-286.

resentimentele militarilor, cât mai degrabă un avertisment privind riscurile pregătirii în URSS şi o ilustrare a metodelor de recrutare şi de coerciţie ale GRU.

5)

În continuare, Volgyes a susţinut că resentimentele ofiţerilor erau demonstrate de constanta „supraveghere din partea României a strânselor legături între militarii români şi sovietici, dar şi de consecvenţa cu care sovieticii îi ademeneau pe ofiţerii români”.[940] Iată un uriaş salt de gândire logică. Nici constanta supraveghere a relaţiilor cu sovieticii şi nici persistentele eforturi de recrutare ale serviciilor ostile nu sugerează prin nimic nivelul de nemulţumire a militarilor.

Supravegherea permanentă indica suspiciune şi dezaprobare privind contactele între militarii români şi cei sovietici, dar nimic mai mult. Iar eforturile de recrutare continue ale GRU arată, în primul rând, nemulţumirea sovieticilor în privinţa cantităţii şi/sau a calităţii penetrării lor în rândul armatei române, iar în al doilea rând, importanţa militarilor români ca ţintă a operaţiunilor sovietice. În ciuda acestui fundament şubred, raţionamentul adoptat de Volgyes – că atenţia ostilă a sovieticilor şi contramăsurile româneşti reflectau nemulţumirea cu caracter prosovietic a militarilor români – a fost acceptat de Pentagon, cel care comandase studiul. Mai mult decât atât, a fost considerat credibil de majoritatea analiştilor care se ocupau la momentul respectiv de Europa de Est şi de

România – o mărturie a efectelor combinate ale prejudecăţilor cognitive şi ale dezinformării bine ţintite.1

Referindu-se la posibilitatea unui puci anti-Ceauşescu şi a unei schimbări drastice de politică, Volgyes a susţinut că orice lovitură cu scopul de „a aduce armata înapoi” în braţele sovieticilor avea prea puţine şanse de reuşită, în primul rând fiindcă armata nu putea scăpa de „frenezia

940 Volgyes (1982), p. 55. Volgyes citează aceste „dovezi concrete“ ale resentimentelor nutrite de militarii români.

naţionalismului” şi fusese „populată cu oameni care îşi iau naţionalismul foarte în serios”[941][942]. Insinuarea că presupusul naţionalism turbat şi distructiv al militarilor putea fi atenuat de un mai accentuat control sovietic a fost reiterată în 1989. S-a sugerat atunci că România nu ar fi trecut prin violenţele petrecute în timpul Revoluţiei dacă armata (şi poliţia secretă) ar fi fost supusă controlului „iluminat” al Uniunii Sovietice.[943] Ipoteza era una inerent plauzibilă prin faptul că o armată română perfect subordonată nu s-ar fi angajat în violenţe dacă Kremlinul (sau cel puţin liderii militari sovietici) nu ar fi dorit acest lucru. Ea este însă contrazisă de însăşi baza politicii independente a României şi pleacă de la premisa certă că Moscova nu era interesată nici de impunerea forţată a unei schimbări a politicilor ei independente, nici de pedepsirea României ca o lecţie adresată altor state aliate ale URSS şi republicilor sovietice.

Imaginea inamicului pentru forţele armate române

Unul dintre cele mai izbitoare aspecte ale studiului lui Volgyes a fost analiza imaginii privind inamicul a armatei române – ce şi pe cine identificau militarii ca

---

941 Spre exemplu, studiul Volgyes a fost citat ca sursă de încredere de Walter Bacon, Daniel Nelson, E Stephen Larrabee, Ronald Asmus, J.E Brown, Charles Găti, Zoltan Barany şi de autorul acestei lucrări.

942 Ibid.

943 Charles Găti i-a spus acest lucru lui Thomas L. Friedman, „Upheaval in the East; Casualties Reported In Rumania Protest Spawned by a Clash“, The New York Times, 19 decembrie 1989. Este posibil ca Găti să fi avut dreptate, dar din motive care au legătură cu comportamentul agenţilor sovietici şi ai Pactului la vremea respectivă, nu cu o presupusă influenţă „civilizatoare“ a controlului sovietic asupra unei armate române de un aşa-zis „naţionalism turbat“. Controlul sovietic ar fi diminuat, în mod cert, nivelul de violenţă al procesului, dar ar fi asigurat totodată satisfacerea preferinţelor şi a intereselor sovietice, nu a celor româneşti. Găti a susţinut însă că folosirea violenţei de guvernul român era „logică“, ţinând seama că „abilitatea Uniunii Sovietice de a încuraja reforma treptată“ era negată de faptul că România a îndepărtat agenţii sovietici. KGB şi GRU erau de fapt atât de antireformiste, încât au complotat împreună pentru a-1 alunga de la putere pe Gorbaciov în puciul eşuat din august 1991.

ameninţări principale la adresa statului.[944] Volgyes şi-a intitulat raportul *Loialitatea militarilor din Pactul de la Varşovia*: *Etajul sudic*, abordând problema gradului în care aliaţii nonsovietici ar participa la o ofensivă sovietică împotriva Occidentului. În mod normal, în contextul confruntării Est-Vest de la începutul anilor 1980, loialitatea limitată sau în declin a oricărui membru al uneia dintre alianţe (în acest caz, Pactul de la Varşovia) era considerată automat un câştig pentru cealaltă (NATO). Asemenea evoluţii erau încurajate, iar cei implicaţi erau încurajaţi şi susţinuţi ori de câte ori era posibil.

Volgyes însă a izbutit un lucru cu adevărat extraordinar: a prezentat o Românie care era concomitent lipsită de loialitate faţă de alianţa sovietică, până în pragul ostilităţii militare deschise, şi opusă, ba chiar duşmănoasă, în raport cu interesele americane şi ale NATO. A reuşit acest lucru mai întâi stipulând şi apoi trecând rapid peste independenţa observabilă a Bucureştiului faţă de Pactul de la Varşovia, zăbovind asupra unor evaluări complet subiective ale intenţiilor româneşti, pe care le-a conturat în cei mai negri termeni. Astfel, Volgyes a afirmat şi a negat simultan independenţa militară a României: pe deplin reală în termenii obiectivelor şi motivaţiilor deplorabile, dar cât se poate de falsă în cei ai capacităţii practice de a se elibera de controlul operaţional al sovieticilor. În acest mod, faptul că militarii români de carieră erau în esenţă pro – NATO şi împotriva Pactului de la Varşovia a fost neutralizat de motivaţiile condamnabile pe care el le-a atribuit ofiţerilor români.

Spre exemplu, studiul său identifica unul dintre obstacolele în calea oricărui puci anticeauşist ca fiind percepţia pe care o avea România asupra Uniunii Sovietice, ca „inamicul tradiţional”, şi „pretenţiile sale iredentiste” la adresa ei, aşa cum s-ar fi reflectat ele în

944 Acesta era un element important al îndoctrinării sovietice. Unul dintre manualele ofiţerilor est-germani, spre exemplu, era intitulat Haß auf den Feind - „Ura faţă de inamic“.

istoriografia română. Insistenţa asupra identităţii comune a etnicilor români şi „moldoveni” era de asemenea prezentată de Volgyes ca o expresie şovină a pretenţiilor teritoriale, ceea ce coincidea perfect cu propaganda sovietică. Insistenţele Bucureştiului asupra originii daco-romane a românilor – mitul lor fondator central – a fost considerată de el un atac şovin la adresa drepturilor minorităţii maghiare. De asemenea, şovină şi agresivă a fost etichetată insistenţa României asupra realităţii istorice care susţinea că cea mai mare parte a teritoriului de atunci al RSS Moldoveneşti fusese cotropită şi anexată forţat de armata sovietică în 1940 şi, din nou, în 1944 (la fel ca în 1812 şi 1878, atunci cotropitoare fiind forţele ţariste).

Un puci militar era de asemenea improbabil, continuă Volgyes, din cauza atenţiei publice permanente acordate aserţiunilor că „duşmanii tradiţionali vor să dezmembreze” România. Aceasta, susţinea el, era situaţia mai cu seamă în cazul „dorinţei fierbinţi” a Budapestei de „reîncorporare a Transilvaniei” în Ungaria, despre care el afirma că nu are nicio bază reală. În conformitate cu Volgyes, românii aveau o vastă reţea de dezinformare care le sugera în mod constant „reprezentanţilor presei occidentale” că Ungaria ridica „problema oprimării naţionalităţilor maghiară şi germană, în rolul său de cal troian pentru dominaţia sovietică asupra drumului independent urmat de România”.[945]

De fapt, Budapesta susţinea de mult timp separarea teritorială a Transilvaniei sau a unor părţi ale ei de România, atât independent, înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, cât şi ca interpus al Moscovei, după aceea. Deşi s-ar putea argumenta că autonomia teritorială

945 In ciuda tentativelor lui Volgyes de a caracteriza preocupările româneşti ca fiind lipsite de fundament, chiar şi acei observatori care îi citează studiul ca sursă de încredere au considerat nu doar plauzibil, ci şi probabil că Moscova ar manipula chestiunea naţional-teritorială maghiară ca pe o modalitate de a exercita presiune asupra lui Ceauşescu, „pentru a-şi alinia politicile mai îndeaproape cu cele ale restului Blocului“. Larrabee (1984), p. 40.

nu este „reîncorporare”, impactul asupra integrităţii teritoriale a României era acelaşi. Mai mult decât atât, Budapesta ridicase cel puţin pretenţii parţiale de suveranitate asupra teritoriului şi a populaţiei sale pe parcursul anilor 1950 şi din nou la sfârşitul deceniului următor.1

Merită să remarcăm, în această privinţă, că una dintre primele măsuri adoptate de preşedintele interimar al Ungariei, Mátyás Szürós, la debutul Revoluţiei române din decembrie 1989, a fost abrogarea unilaterală a Tratatului de prietenie şi cooperare româno-maghiar încheiat în 1948. Acest tratat fusese unicul instrument legal care recunoştea în mod oficial graniţa ungaro-română, aşa cum existase ea în ultimii patruzeci de ani. Preşedintele Szürós s-a exprimat explicit referitor la motivul acestei abrogări, afirmând în faţa publicului budapestan:

Cu o conştiinţă curată, putem susţine – şi nici acesta nu este naţionalism – acele acţiuni care, debutând în Transilvania, arată că oamenii merită să-şi aibă autonomia,

independenţa de drept.[946][947]

Această poziţie a fost reiterată chiar mai accentuat de cel care avea să fie în scurt timp numit în funcţia de adjunct al ministrului apărării, care declarase în faţa presei că maghiarii din Transilvania „nu doriseră niciodată să trăiască pe teritoriul României”, iar el, în poziţia sa oficială, va „face totul pentru a împlini, mai curând sau mai târziu, această dorinţă a maghiarimii din România”.1

---

946 Stefano Bottoni, „The Creation of the Hungarian Autonomous Región in Romanía (1952): Premises and Consequences“, Regio-Minorities, Politics, Society, nr. 1 (2003), Teleki László Intezet, pp. 71, 73, 75-80, 90, 93; Tofik M. Islamov şi Tatiana V Volokitina, editori, Vostochnaia Europa v dokumentakh rossiiskikh arkhivov, 1944-1953 gg. Tom 2, 1949-1953 (Europa de Est în documentele arhivelor ruseşti 1944-1953, Voi. 2, 1949-1953), Moskva-Novosibirsk: Sibirskii Khronograf, 1998, 185. Documentele 530-532; T.V Voloktdna, editor, Sovietskiifaktorv Vostochnoi Europa 1944-1953. T. 2. 1949-1953 (Factorul sovietic în Europa de Est 1944-1953, voi. 2, 1949-1953) Moskva, Rosspen, 2002, Document 213. Pentru o discuţie surprinzător de onestă a pretenţiilor de suveranitate parţială asupra scriitorilor de etnie maghiară din Transilvania şi a lucrărilor acestora între ambasadorii maghiar şi bulgar, vezi Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), Documentul 149, Anexa 2, Discuţii cu ambasadorul bulgar (Bogdanou) despre problemele legale de literatura naţionalităţilor, 2 iulie 1968, pp. 921-922; MOL, KÜM, XTK-J-l-j-Rom-16/b-szn-1945-68.11, f. 339-345. Pentru solicitarea de autonomie înaintată de Kádár în 1956 vezi Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), Document 27, pp. 219-220; ASB, CC al PCR. Cancelarie, dos. 171/1956, f.2-16; Corneliu Mihai Lungu şi Mihai Retegan, editori, 1956 Explozia. Percepţii române, iugoslave si sovietice asupra euenimentelor din Polonia si Ungaria, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, pp. 166-180.

947 Interviul lui Arpad Zengo cu Szürós la radioul budapestan în limba maghiară, 20 decembrie 1989, ora 5.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 47. Rapoartele serviciilor române de informaţii par a fi corecte în această privinţă. In conformitate cu raportul DSS, preşedintele Ungariei declarase: „Cu conştiinţa curată îi putem asista pe transilvănenii care doresc autonomie. Autorităţile maghiare susţin (poziţia) că Transilvania trebuie să devină o regiune autonomă“. Dosar SRI/jVota U.M. 0610, F.N., fila 65-67 - citat în Costache Codrescu, coordonator, Armata Română în Revoluţia din decembrie 1989: Studiu documentar, ediţia a doua revizuită, Bucureşti, Editura Militară, 1998, p. 43. Acest apel a fost reluat de fostul oficial al PCR Károly Király.

Ocolind o întrebare venită din partea unui corespondent al *New York Times,* referitoare la scopul şi la rezultatele concrete ale abrogării unicului tratat care recunoştea frontiera stabilită postbelic cu România, ministrul de externe Gyula Horn a insistat că „bazele care au dus la încheierea acordului şi-au încetat existenţa”, astfel că valabilitatea sa nu mai era „sustenabilă”.[948] De fapt, Budapesta a renunţat în mod oficial la pretenţiile teritoriale faţă de România (şi Slovacia) abia în cea de-a doua jumătate a anului 1994, după Conferinţa pentru Stabilitate în Europa.[949] Şi totuşi, oficialii guvernamentali maghiari au continuat şi dincolo de anul 2000 să susţină public în mod ostentativ autonomia teritorială a Transilvaniei şi suveranitatea, cel puţin parţială, a Ungariei asupra populaţiei sale.[950]

Volgyes şi-a încheiat studiul cu concluzia că nu există nimic meritoriu în independenţa României, în general, şi în

948 Interviul lui Arpad Zengo cu Erno Raffay la radioul budapestan în limba maghiară, 20 decembrie 1989, ora 5.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 46.

949 Nicholas Denton, „Hungary Acts on Borders“, Financial Times, 15 iulie 1994, p. 2; Patrick Worsnip, „Talks On Stability Fan Old Enmities“, The Independent, 28 mai 1994, p. 7; Cyrus R. Vance şi David A. Hamburg, co-preşedinţi, Preventing Deadly Conflict, 1997 Final Report, Carnegie Corporation of New York, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, p. 205.

950 Daniel N. Nelson, „Hungary and Its Neighbors: Security and Ethnic MinoriUes“,Nationalities Papers, voi. 26, nr. 2 (1998), pp. 313-330. „Preşedintele maghiar respinge criticile privind vizita în România“, MTI, 27 octombrie 2008, 8.12 CET, şi „Preşedintele (Lâszlo Solyom) declară că relaţiile ungaro-române sunt bune în ciuda dezacordurilor pe tema drepturilor minorităţilor“, MTI, 3 februarie 2009, 11.11 CET, www.politics.hu; „Preşedintele maghiar face apel la o autonomie crescută pentru etnicii maghiari din România“, International Herald Tribune, 12 februarie 2007; „Războiul cuvintelor continuă între preşedinţii maghiar şi român“, MTI, 19 martie 2009, 8.04 CET. în vara anului 2012, de exemplu, în cadrul unei ceremonii la care publicul şi presa nu au avut acces, un viceprim-ministru maghiar a acordat în mod oficial, pe teritoriul României, cetăţenia maghiară primarilor din trei judeţe în care etnicii maghiar constituie ori majoritatea (Covasna şi Harghita), ori o largă minoritate (Mureş).

autonomia militară, în special. Cea mai gravă ameninţare la adresa continuităţii regimului, o „hotărâtă şi clandestină campanie direcţionată spre încercarea de a-l înlocui pe Ceauşescu la conducere, campanie condusă de militari prosovietici în căutarea unui plus de prestigiu, statut social şi putere derivată din sistemul sovietic de alianţe” fusese blocată nu din vreun motiv justificabil sau admirabil, ci fiindcă Ceauşescu instituise o „conducere personală restrictivă, bazată pe teroare”, care susţinea valori demne doar de dispreţ, pe care Volgyes le descrie ca fiind „un naţionalism antirusesc, iredentist şi şovin şi o continuă insistenţă pe tema independenţei şi suveranităţii”.[951]

Conform acestui raţionament, armata (alături de marea majoritate a populaţiei) nu ar fi susţinut politicile externe şi de securitate independente ale regimului, rebeliunea faţă de Moscova sau întoarcerea spre Vest fiindcă ele i-ar fi reflectat preferinţele, ci pentru că ar fi fost manipulată de Ceauşescu, incapabilă fiind să-şi exprime liber sentimentele prosovietice. Un corolar al acestui raţionament susţine că un puci prosovietic ar fi adus la putere un regim mai tolerant şi mai „liberal”. Un astfel de viitor luminos a fost însă zădărnicit de contramăsurile adoptate de Ceauşescu, printre care trecerea în rezervă, înlocuirea sau îndepărtarea ofiţerilor care „primiseră o pregătire sovietică extensivă sau care erau bănuiţi de opinii prosovietice” – contramăsuri care blocaseră „forţa valorilor prosovietice”.1 A rămas însă neexplicată natura specifică a acestor „valori” în timpul lui Brejnev şi Andropov, în 1980 – 1982, când a fost conceput, realizat şi publicat studiul, şi când liberalismul era undeva foarte departe de agenda sovieticilor.

Impactul studiului Volgyes

Folosind o terminologie pozitivă pentru a descrie valorile militare maghiare şi bulgare, Volgyes a apelat doar la exprimări peiorative când s-a referit la cele ale armatei şi societăţii din România. Astfel, a descris armata ungară

951 Volgyes (1982), p. 58.

ca fiind angajată în „insuflarea mândriei naţionale şi glorificarea moştenirii naţiunii maghiare – valori considerate necesare pentru crearea unor atitudini favorabile apărării naţionale”, care au făcut ca armata să fie „cea mai patriotică” instituţie din ţară.[952] Şi militarilor bulgari le erau inculcate „idealuri patriotice”, arătând modul în care bulgarii îşi păstraseră limba şi cultura în cei „500 de ani de ocupaţie turcească” şi „glorificând cei 1 300 de ani de istorie bulgară”.[953]

Pe de altă parte, Volgyes a folosit termenul „patriotism” cu referire la România o singură dată, când a explicat că ar consta în „şovinism, iredentism şi sentimente antiruseşti şi antimaghiare”, insistând în tot cuprinsul studiului că forţele armate române erau naţionalist-şovine.[954] Cu totul alta era situaţia în cazul naţionalismului ungar, care – insista el – era îngust şi Justificabil” focalizat pe relele tratamente acordate de români minorităţii maghiare şi pe care el le-a descris ca „evident unele care frizează genocidul, cel puţin cultural”.[955] Remarcabil este că Volgyes etichetează drept patriotice valorile armatelor maghiară şi bulgară, ai căror ofiţeri superiori fuseseră pregătiţi în URSS şi, în general, recrutaţi de GRU şi ale căror strategii, misiuni şi decizii în politica de apărare erau dictate de Moscova. Mai mult, Volgyes îi consideră pe ofiţerii pregătiţi pe teritoriul românesc şi răspunzători numai în faţa autorităţilor politice şi militare naţionale ca fiind „prosovietici” şi potenţial neloiali.

Încă de la sfârşitul anilor 1970, Moscova pusese deja

---

952 Volgyes a afirmat, în mod eronat, că „politica de rotaţie a cadrelor“ promovată de Ceauşescu „era clar menită să elimine ameninţarea controlului moscovit asupra armatei şi să prevină activităţile interne orientate împotriva regimului Ceauşescu“. Volgyes (1982), p. 56. Rotaţia cadrelor a avut un impact minim asupra militarilor.

953 Op.cit., p. 38.

954 Oprit., pp. 41, 45, 47, 54-56, 58, 83, 94, 98.

955 Oprit., pp. 82-83.

în lucru măsuri active paralele menite să faciliteze tot mai dificila misiune să ascundă refuzul României de a se angaja în pregătiri cu caracter de ofensivă ale Pactului de la Varşovia. Pe de o parte, Moscova înfăţişa loialitatea partenerilor „în strânsă cooperare” în conformitate cu nivelul supunerii lor în faţa controlului sovietic ca fiind un comportament onorabil, principial şi hotărât, nicidecum un servilism abject în faţa unei puteri străine şi o trădare a intereselor naţionale. La polul opus, lipsa de loialitate a României era descrisă ca un comportament venal şi laş al unui partener în care nu se poate avea încredere, nu ca o nesupunere principială – bazată pe preceptele dreptului internaţional permanent reiterate – a unui stat curajos şi angajat într-o luptă inegală, hotărât să-şi apere interesele naţionale.

Studiul Volgyes şi concluziile sale sunt importante din mai multe motive, în primul rând, au exercitat o puternică influenţă asupra percepţiilor americane privind armata română. Volgyes avea deja o bună reputaţie în calitatea sa de consultant al „CIA, USIA şi a tuturor organizaţiilor de informaţii ale Departamentului de Apărare” şi era considerat de unele voci „principalul expert mondial în probleme de loialitate şi capacitate ale armatelor Blocului estic”.1 Acest lucru a conferit un plus de autoritate concluziilor sale referitoare al România.

Ca unul dintre puţinele comandate de Pentagon referitoare în mod explicit la România (şi la Ungaria şi Bulgaria), studiul a devenit lectură obligatorie a analiştilor responsabili pentru „contul” românesc, ceea ce i-a garantat impactul profesional. Faptul că a fost publicat extrem de rapid de o editură universitară din SUA în 1982 (deci în mai puţin de un an) i-a asigurat o diseminare mult mai largă, şi deci o influenţă sporită, comparativ cu studiul lui Alexiev şi cu concluziile diametral opuse ale acestuia.[956]

---

956 John R. Hibbing, „Ivan Volgyes“, PS: Political Science and Politics, voi. 34, nr. 3 (septembrie 2001), p. 700. Volgyes a venit în SUA în 1956, între alţi „luptători pentru libertate“ maghiari.

Deşi studiul Volgyes a surprins multe elemente esenţiale ale dinamicii relaţiilor sovieto-române, modul în care a descris caracterul politicii româneşti, instituţia sa militară şi corpul ofiţeresc a fost o răstălmăcire grosieră a intenţiilor şi comportamentului României şi a constituit un argument puternic împotriva susţinerii americane.

În al doilea rând, studiul Volgyes se remarcă prin faptul că principalele sale concluzii referitoare la controlul de partid şi la presupusele atitudini agresive şi şovine ale armatei, concluzii care au influenţat substanţial interpretările americane în anii 1980, s-au dovedit a fi eronate în urma dezvăluirilor din arhive şi a comportamentului militarilor în perioada postcomunistă. Deşi utilizaseră din belşug referiri directe şi indirecte la rolul armatei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, alegaţiile privind atitudinile „naţional-şovine” în rândul forţelor armate române nu aveau nicio bază reală. Dimpotrivă, încă de la sfârşitul anilor 1960, Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară, condus de generalul Eugen Bantea, a fost preocupat în mod oficial de crearea unei noi ideologii „naţionaliste” pentru forţele armate române.

Generalul Bantea a colaborat îndeaproape cu generalul Ion Coman, pe atunci adjunct al ministrului apărării naţionale şi secretar al Consiliului Politic Superior al Forţelor Armate – organismul responsabil pentru educarea şi îndoctrinarea personalului militar.1 Atât generalul Bantea, care era evreu, cât şi generalul Coman, care era căsătorit cu o româncă de naţionalitate evreiască, şi-au lăsat o cuprinzătoare amprentă asupra acestui nou tip de naţionalism, asigurându-se că include toate etniile şi doctrinele de pe teritoriul românesc ca parte a „naţiunii socialiste”.[957] Iar acest lucru concorda perfect cu abordarea liderului PCR, anume că „mândria naţională şi

957 Generalul Coman a deţinut aceste posturi în perioada 1965-1974, după ce a activat în calitate de comandant al Armatei a III-a (supranumită şi Armata Transilvaniei). în 1975, a fost promovat în funcţia de şef al Marelui Stat-Major.

patriotismul socialist nu trebuie în niciun caz interpretate ca opunându-se altor naţiuni sau naţionalităţi”.[958] Bantea şi Coman erau umanişti, ambii departe de a promova şovinismul naţional, şi, prin eforturile lor, au conferit armatei române o atitudine mai puţin şovină decât a oricărei alteia din Blocul sovietic – o situaţie aflată la polul opus faţă de aserţiunile insistente ale lui Volgyes.[959]

În loc să contribuie la exacerbarea antagonismelor dintre România şi Ungaria sau să se angajeze în comportamente agresive, iredentiste sau şovine când a avut ocazia – aşa cum prezisese Volgyes – armata română a pornit pe calea opusă, dovedind o deschidere largă faţă de cea maghiară imediat după Revoluţia din 1989 şi încheind rapid un acord de cooperare bilaterală ce conţinea măsuri explicite de sporire a încrederii – primul de acest tip între cele două armate.1 De asemenea, armata română a acţionat constant într-o manieră conciliantă faţă de vecinii săi maghiari şi slavi, destrămând temerile privind o invazie, sădite de presa interesată în acest sens, îndemnând la calm şi la sobrietate în relaţiile interetnice şi chiar iniţiind şi încheind (cu Budapesta) primul acord de tip „Cer Liber” în Europa, în 1991, fapt care i-a adus recunoaşterea internaţională ca una dintre cele mai

958 Vezi, de pildă, discursul său în plenul CC al PCR în Scînteia, 2 iunie 1982.

959 Bantea dispăruse de mult din scenă la Revoluţia din decembrie 1989. Coman însă deţinea în partid o poziţie care îi conferea responsabilitate pentru armată şi, aparent, a transmis ordine pentru a fi folosită forţa în cursul evenimentelor din Timişoara, pe 17 decembrie 1989. Supoziţia - făcută mai ales de autorităţile juridice din România - că Ion Coman ordonase în mod intenţionat să fie folosită forţa împotriva protestatarilor neînarmaţi, dar şi ignorarea studiată (în rândul aceloraşi autorităţi) a motivelor şi a modului în care Coman îi transferase autoritatea militară generalului Stănculescu, care imediat a ordonat retragerea trupelor în cazărmi, au dus la procesul şi la condamnarea lui Coman şi, pe de altă parte, la o ulterioară (şi deloc surprinzătoare) amnezie oficială şi academică în privinţa activităţii sale de o viaţă în armată, înainte de 1989.

progresiste instituţii din regiune.[960] Şi într-adevăr, abordarea raţională a liderilor militari români a constituit un model pentru politicienii de la Bucureşti şi Budapesta, deseori predispuşi la polemici înfierbântate.

Într-un contrast izbitor cu descrierea militarilor ca nişte şovini antimaghiari, abordarea constructivă a armatei române atât faţă de relaţiile româno-maghiare, cât şi faţă de minoritatea maghiară a atras aprecieri pozitive chiar şi din partea oficialilor de la Budapesta după prăbuşirea comunismului.[961] Acest rol de mediere al militarilor români a fost recunoscut chiar şi de cele mai improbabile surse. Ministrul ungar al apărării, spre exemplu, Lajos Für, un radical de dreapta susţinător al separatismului transilvănean, a subliniat în mod public că „extraordinar de importantă a fost contribuţia ministrului apărării, domnul Stănculescu, dar şi succesorul său tratează relaţiile militare ungaro-române cu aceeaşi bunăvoinţă”.[962] Primul consilier militar al generalului Stănculescu, colonelul Ioan Talpeş, a devenit ulterior principalul

---

960 Vezi, de pildă, Larry L. Watts, The Military in a Post-Communist Romania, WD-5663-USDP, redactat pentru subsecretarul Apărării, Departamentul Apărării din SUA, Santa Monica, RAND, decembrie 1991, pp. 74-77; Interviurile ministrului apărării, generalul Victor Stănculescu, Tineretul Liber (Bucureşti) 30 octombrie 1990 şi Nepszabadsag, 15 decembrie 1990, tradus în FBIS-EEU, nr. 223 şi 243, 30 octombrie şi 18 decembrie 1990, pp. 67 şi, respectiv, 62; Rompres, 13 decembrie 1990; interviul ministrului apărării, generalul Nicolae Spiroiu, Lumea Azi (Bucureşti), 29 iulie 1991. Vezi şi Zoltan Barany şi Peter Deak „The Civil-Military Nexus in Hungary“ în Constantine P. Danopolous şi Daniel Zirker, editori, The Military and Society in the Former Eastern Bloc, Boulder, Westview, 1999, p. 46.

961 Vezi, de pildă, Barany şi Deak în Danopolous şi Zirker (1999), p. 46.

962 Lajos Für intervievat de Peter Marvanyi la Radio Kossuth Budapesta, 3 iunie 1992, ora 18.30 GMT în „Ministrul Für despre acordurile militare cu România“, FBIS-EEU-92-109, 5 iunie 1992, p. 19. Stănculescu părăsise postul de ministru al apărării pentru acela de ministru al economiei cu doar câteva luni înainte de interviul lui Für. Succesorul lui Stănculescu la Ministerul Apărării Naţionale a fost generalul Nicolae Spiroiu (1992-1994), care a continuat aceste politici.

partener român al Proiectului pentru Relaţii Etnice, de sorginte americană, în eforturile acestuia de a instituţionaliza dialogul politic între autorităţile române şi liderii minorităţii maghiare în anii 1990.1

După prăbuşirea comunismului au apărut suspiciuni că Volgyes ar fi fost un instrument benevol al dezinformărilor sovieto-maghiare, nicidecum o simplă victimă a prejudecăţilor cognitive preponderente şi a dezinformării coordonate de sovietici. În 1996, FBI a stabilit existenţa unei legături între el şi serviciile maghiare de informaţii, în cursul unei investigaţii privind posibilele breşe de securitate cauzate de alţi doi americano-maghiari, breşe care implicau presupuse legături cu Moscova şi Budapesta.[963] în studiul său din 1981, Volgyes cita pe larg recomandări politice făcute de unul dintre ei, Charles Găti, care caracteriza în mod eronat politica României ca fiind „bazată pe menţinerea tensiunilor internaţionale" şi hrănindu-se „cu tensiunile dintre URSS şi Statele Unite".[964] Interesul americanilor în această politică, susţinea Găti, era deci limitat la perioade de intensă confruntare sovieto-americană şi doar ca o modalitate de a-i ţine preocupaţi pe turbulenţii ruşi, decât

963 Generalul Talpeş a cooperat cu PRE în calitatea sa de consilier prezidenţial pe probleme militare (securitate naţională), un post în care a fost numit în iulie 1991. Autorul acestei lucrări a fost consultant senior al PRE şi a condus biroul PRE din Bucureşti în perioada 1991-1997, lucrând direct cu dr. Talpeş înaintea şi în timpul discuţiilor neoficiale maghiaro-române din 1991 şi 1992. După numirea sa ca director al Serviciului Român de Informaţii Externe în 1992, Talpeş a continuat să susţină eforturile PRE şi să asigure participarea la nivel înalt a României, ceea ce a permis progrese considerabile în 1993. Unele dintre eforturile PRE sunt descrise în David B. Ottoway, „Romania Seeks to Ease Ethnic Tensions: American-Brokered Deal Grants Rights to Hungarians", The Washington Post, 3 aprilie 1993; şi David Binder, „Romanians and Hungarians Building a Bit of Trust", The New York Times, 20 iulie 1993.

964 Găti citat în Volgyes (1982), pp. 94-95, 97. Aparent, Găti a jucat un rol şi în conceperea unui articol influent din 1976, în care se afirma că regimul Geauşescu era un cal troian sovietic. Socor (1976), p. 701.

fiindcă ar fi avut vreo contribuţie constructivă.[965] Esenţa acelor recomandări era renunţarea la România şi adoptarea Ungariei ca partener preferat al SUA.[966]

Deosebirea dintre realitate şi aparenţe

În realitate, România depunea în mod constant eforturi nu pentru a exacerba, ci pentru a diminua tensiunile internaţionale.1 Contrazicându-i pe Volgyes şi Găti, un analist a subliniat la un moment dat că „politica externă autonomă” a României „a fost cel mai eficient practicată şi s-a dezvoltat într-o atmosferă relativ relaxată”. [967]Faptul că Bucureştiul era conştient de această dinamică fusese clar exprimat cu cincisprezece ani înainte, când prim-ministrul român a afirmat în faţa preşedintelui Lyndon B. Johnson că tensiunile globale erau folosite de Moscova pentru a-şi justifica metodele de „subjugare”, forţându-i pe ceilalţi membri ai comunităţii socialiste să nu iasă din rând şi să se supună tot mai mult controlului său, ca urmare a aşa-zisului „pericol” reprezentat de situaţia internaţională.[968]

5)

În perioada în care Volgyes şi-a pregătit şi publicat studiul (1980 – 1982), România a fost singura ţară din Pactul de la Varşovia care a combătut în mod activ „isteria războiului” întreţinută de sovietici.[969] De una singură a

965 Ibid.

966 Op.cit., pp. 95-98.

967 Patrick Moore, „Gromyko in Romania“, RFER, 5 februarie 1980, OSA, Box 117, Folder 2, Report 345, p. 11.

968 Vezi, de pildă, Rumanian Reaction to the Johnson-Maurer Meeting of 26June 1967', 26 iunie 1967, CIA. Vezi şi CIA Intelligence Information Cable, Romanian Diplomats’ Comments on Relations with the United States and the Communist World, 19 iulie 1967, CIA, şi Views of Premier Ion Gheorghe Maurer as the Result of his Meeting with President Johnson, 24 iulie 1967, CIA.

969 Vezi, de pildă, Summary of Speeches by Communist Party Leaders Qânos Kâdâr, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor TJiivkov, andMcolae Ceausescu, 25 noiembrie 1978, PHP; Report for the Czechoslovak Party Presidium on the PCC Meeting, 27 mai 1980, p. 7, „XVII. Warsaw, 14-15 mai 1980“, Mastny, Nuenlist, Locher, şi Selvage (2001), PHP; Mladenov

blocat persistentele încercări ale Moscovei şi ale celorlalţi membri ai Pactului de a stigmatiza SUA, ca singura ţară vinovată pentru tensiunile din plan internaţional. O

Dat fiind că Pactul de la Varşovia deţinea de asemenea responsabilitatea pentru realitatea contemporană a escaladării tensiunilor, susţinuse România, tot el putea reduce şi chiar soluţiona acele tensiuni graţie angajării sincere şi deschise în discuţiile pentru dezarmare, împreună cu SUA şi NATO, şi prin acţiuni unilaterale de schimbare a respectivei realităţi. Mai precis, Bucureştiul a propus reduceri unilaterale ale cheltuielilor militare, cu armamentul şi cu forţele armate, şi retragerea unilaterală a trupelor şi echipamentelor din Europa de Est şi Centrală.1 în primii ani ai deceniului 1980, România era, în mod evident, unicul membru al Pactului care nu se angajase în „menţinerea tensiunilor internaţionale”, pentru a cita cuvintele lui Găti şi Volgyes.

În ultimul rând, studiul lui Volgyes este interesant ca o ilustrare a amplorii cu care temele dezinformărilor sovietice ajunseseră să domine analizele americane cu privire la România, la începutul anilor 1980. Atât Volgyes, cât şi Găti au caracterizat politica independentă a Bucureştiului ca fiind răuvoitoare, intolerantă şi extremistă, iar pe militarii români i-au descris ca slab pregătiţi, slab motivaţi, slab dotaţi, neprofesionişti, instabili, neloiali şi cu un moral scăzut.[970] Ambii au insistat

---

Report to the Politburo of the Central Committee of the Bulgarian Communist Party, 27 mai 1980, PHP; Speech by the Romanian Foreign Minister (Stefan Andrei), 2 decembrie 1981, PHP; Speech by Romanian Foreign Minister (Stefan Andrei), 22 octombrie 1982, PHP; Vojtech Mastny, „Editorial Note XVIII. Meeting of the PCC“, Praga, 4-5 ianuarie 1983, PHP; Note Regarding the Documents Prepared for the PCC Meeting in Prague, 3 ianuarie 1983, PHP.

970 Ibid. Din acest motiv, România era principalul susţinător al angajamentului Pactului de la Varşovia pentru procesul CSCE de la Helsinki, mai cu seamă pentru conceperea, implementarea şi monitorizarea măsurilor de sporire a încrederii. Vezi în special Summary of Speeches by Communist Party Leaders (Jânos Kâdâr, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Zhivkov, and Mcolae Ceausescu, 25 noiembrie

că militarii maghiari şi bulgari le erau superiori la absolut toate aceste categorii. Despre Găti s-a spus ulterior că ar fi distorsionat în mod voit situaţia României, fiind consultant al administraţiei Clinton.1

Deşi nivelul de pregătire, motivaţia, dotările, profesionalismul, stabilitatea, loialitatea şi moralul militarilor români ar fi putut fi considerate nesatisfăcătoare din perspectiva americană, cu excepţia mai uşor cuantificabilei chestiuni a echipamentelor – în privinţa căreia deosebirile mari între doctrina şi strategia militară a României şi cele ale celorlalţi membri ai Pactului ar fi trebuit luate în considerare – armata română se afla într-o situaţie mai bună decât a aliaţilor săi

5 5

nonsovietici din Pact. Pregătirea militarilor era menită să servească interesele naţionale, nu o putere străină (sovietică). Motivaţia lor era apărarea patriei, nu a „comunităţii socialiste”. Ofiţerii superiori aveau cu adevărat responsabilitate şi putere de comandă, nu acţionau ca marionete ale comandanţilor sovietici. Iar militarii români aveau mai puţine probleme de stabilitate, loialitate şi moral decât cei din armatele celorlalte state, care ştiau că nu-şi servesc în primul rând propria ţară.

După 1989, ofiţeri americani şi analişti britanici au conchis că „poziţia singulară a României în cadrul Pactului de la Varşovia a făcut ca militarii ei să poată gândi şi lua decizii singuri” – o abilitate care îi plasase „înaintea celorlalte armate din regiune”, acestea fiind supuse controlului, comenzii, doctrinei şi strategiei sovietice.[971]

1978, PHP; Speech by Romanian Foreign Minister (Stefan Andrei), 19 octombrie 1980, PHP; şi Speech by Romanian Foreign Minister (Stefan Andrei), 22 octombrie 1982, PHP.

971 Găti lucra la momentul acela în Biroul de planificare a politicilor din cadrul Departamentului de Stat. în mai multe interviuri publice, Ioan Talpeş a vorbit despre dialogul său, ca director al SIE, cu Charles Găti, în biroul directorului pentru Europa Centrală şi de Est al Consiliului Naţional pentru Securitate (în acelaşi timp, şi asistent special al preşedintelui), Daniel Fried, dialog în cursul căruia Găti a insistat că populaţia de etnie maghiară depăşea cu mult cifra de trei milioane de

Ofiţerii români făceau probabil parte dintr-una dintre cele mai profesioniste instituţii din rândul membrilor nonsovietici ai Pactului de la Varşovia.[972] Spre deosebire de ei, ofiţerii polonezi din perioada comunistă, spre exemplu, a căror reputaţie în rândul analiştilor americani era printre cele mai bune, nu puteau concepe separat planuri pentru apărarea ţării lor, nu puteau exercita un control operaţional asupra propriei armate şi nu puteau să adopte nicio „decizie importantă” – abilităţi pe care omologii lor români le deţineau şi le aplicau în practică în mod curent.1

Încercarea de a fisura loialitatea armatei române şi permanenta ei susţinere pentru politicile independente antisovietice, şi de a submina reputaţia ei de instituţie populară, demnă de parteneriatele occidentale, erau preocupările principale ale operaţiunilor de informaţii sovietice şi ale Pactului. Aşa cum observau reprezentanţii informaţiilor militare est-germane la sfârşitul anilor 1980, în ciuda declinului tot mai pronunţat al standardului de viaţă, în ciuda extensivei utilizări a militarilor în proiecte economice şi în caz de dezastre naturale (un fenomen comun tuturor armatelor din cadrul Pactului de la Varşovia) şi în ciuda programului de lucru tot mai solicitant impus corpului de ofiţeri, insuficient de numeros, armata română a continuat „să susţină ferm conducerea de

locuitori - o afirmaţie acceptată până atunci de CNS. în realitate, populaţia de etnie maghiară din Transilvania, recunoscută ca atare de oficialităţile de la Budapesta la sfârşitul anilor 1990, era de sub un milion (şi fusese astfel din anii 1960). Găti a fost eliberat din post la scurt timp după aceea. Soţia sa, pe atunci secretar de Stat adjunct pentru Informaţii şi Cercetări, a fost absolvită de greşeală. A renunţat la post cinci luni mai târziu. U.S. Department of State Daily Press Briefing #//, 21 ianuarie 1997, 1.14 p.m., www.state.gov; Bill Gertz, „Intelligence Ghief At State Cleared of Security Leaks: Probe of Possible Retaliation Goes On“, The Washington Times, ianuarie 1997; John McCaslin, „Inside the Beltway“, The Washington Times, aprilie 1997.

972 „Epuizarea“ capacităţilor administrative observabilă în instituţiile politice şi economice ale României ca o consecinţă a rotaţiei cadrelor nu a început să afecteze armata decât pe la mijlocul anilor 1980. în plus, a avut un impact mai redus comparativ cu alte instituţii, cel puţin în parte datorită relaţiei dintre generalul Ilie Ceauşescu şi fratele său.

partid şi de stat şi să îndeplinească sarcinile care-i erau încredinţate”, în primul rând datorită „patriotismului cu care personalul forţelor armate a fost inoculat într-o formă foarte accentuată timp de mulţi ani, şi riguroasei aplicări a doctrinei militare româneşti”.[973] Era deci necesar ca patriotismul şi doctrina, dar şi instituţia care le manifesta cu atâta consecvenţă să fie discreditate nu numai peste graniţă, ci şi în ţară.

Capitolul 8

Ţinta: „grupul consultativ” al armatei în vreme ce partenerii „în strânsă cooperare” se străduiau să arunce o lumină negativă asupra întregii armate române, „grupul consultativ” al acesteia, Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară (CSCITM), era ţinta specială a unor măsuri active coordonate ca urmare a activităţii sale, a personalului şi a rolului său în relaţia strategică româno-americană. Centrul era creaţia generalului Eugen Ban tea, director al Editurii Militare în perioada 1959 – 1969 şi primul director al Centrului, din 1969 până în 1980. Fondat după invazia sovietică din 1968 şi ocuparea Cehoslovaciei, sub patronajul generalului Ion Coman, responsabilitatea sa iniţială fusese aceea de a stabili bazele teoretice ale strategiei independente de apărare a teritoriului naţional („războiul întregului popor”).[974]

---

973 Vezi, de pildă, Andrew M. Michta, The Soldier-Citizen: The Politics of the Polish Army After Communism, New York, St. Martin’s Press, 1998, pp. 99, 101 ; „Poland: Gen. Wilecki ‘Disturbed by U.S. Report“, FBIS-EEU-96-032, 15 februarie 1996, pp. 50-51. Raportul la care se facea referire fusese redactat de John M. Collins şi Jason D. Meyers, de la Serviciul de Cercetări al Congresului SUA. Constatările lor au fost confirmate de ofiţeri superiori polonezi.

974 Modul în care a fost interpretat rolul lui Emil Bodnăraş este un indicator sugestiv al gradului în care analistul respectiv fusese influenţat de dezinformările coordonate de sovietici. Dacă analistul conchide că Bodnăraş este în primul rând sau exclusiv agent sovietic, va tinde deopotrivă să considere că independenţa României în cadrul Pactului de la Varşovia este doar o prefăcătorie, în conformitate cu tema măsurilor active sovietice. Dacă însă îl percepe ca pe un susţinător al orientării de tip naţional a PCR (indiferent dacă ar fi fost

Aproape imediat după înfiinţare, a primit misiunea de a furniza argumente istorice şi teoretic-ideologice împotriva unei mai strânse integrări în Pactul de la Varşovia, împotriva extinderii acestuia dincolo de graniţele Europei şi a folosirii forţelor sale în operaţiuni ofensive (mai ales împotriva propriilor săi membri). Centrul a oferit argumentele folosite apoi de liderii militari de rang înalt împotriva exerciţiilor cu trupe pe teritoriul românesc, dar şi pe cele utilizate de Ceauşescu privind escaladarea cursei înarmărilor şi dezarmarea.1 Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară a fost înfiinţat şi pentru a efectua o activitate de pionierat în domeniul noii istoriografii non-ideologice, bazate pe documente, adoptate la începutul anilor 1960.[975] Principala sa menire, în toată perioada de funcţionare, a fost elaborarea istoriei militare a poporului român.

Istoria militară mai ales era domeniul în care responsabilităţile pentru agresiune, represiune, reacţiune şi obligaţii postbelice erau adjudecate şi în care valoarea ca parteneri (şi ca popoare) era apreciată din caracteristicile atribuite armatelor lor. Era totodată domeniul în care expansionismul şi agresiunea bolşevice şi apoi sovietice fuseseră redenumite ca umanitarism eliberator în diferitele administraţii sovietice succesive,

---

agent sovietic în timpul regimului Stalin), analistul este mai predispus că privească independenţa României ca fiind autentică. Această din urmă interpretare a fost confirmată ca fiind cea corectă, în urma desecretizărilor postcomuniste.

975 Centrul nu era singur în acest efort. In problemele de dezarmare, de pildă, Asociaţia pentru Drept Internaţional şi Relaţii Internaţionale (ADIRI) era principala responsabilă pentru crearea bazelor legale şi filozofice ale politicii României. în mod similar, una dintre principalele contribuţii istorice, pe lângă cea a Centrului, era asigurată de Institutul de Istorie a Partidului. Majoritatea lucrărilor sale, deşi rezultat al muncii multor istorici, erau semnate de numai câteva persoane, la loc de frunte între acestea fiind Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu. Practica avea două consecinţe neintenţionate. Pe de o parte, îi îndepărta pe tinerii istorici, a căror activitate era exploatată fără recunoaşterea meritată, iar pe de alta, îi transforma pe Muşat şi Ardeleanu în ţinte principale ale protestelor şi contramăsurilor sovietice.

combinând tradiţionalul şovinism rusesc cu interpretările istorice de pe poziţii de clasă. Renunţând la componenta evident ideologică şi la abordarea de pe poziţii de clasă a istoriei, istoriografia română a început să analizeze evenimentele pe baza dovezilor documentare. Rolul şi importanţa Centrului au devenit evidente la prima sa sesiune de lucru, în 1969, la care a participat prim-ministrul român şi şeful secţiei de propagandă a CC alPCR.

Generalul Bantea a avut o libertate extraordinară în recrutarea unora dintre cei mai buni studenţi de la universităţile civile, indiferent dacă aceştia aveau sau nu „origini sociale sănătoase”. Aceasta constituia o schimbare fără precedent, trecându-se de la insistenţele partidului privind originile sociale – baza politicii de recrutare a cadrelor încă de la sfârşitul anilor 1940 – la un sistem de recrutări non-ideologic, în funcţie de merite. De fapt, din grupul de tineri specialişti recrutaţi de Bantea, care aveau să urmeze o carieră militară, în conformitate cu sistemul ideologic de evaluare şi cu politicile de recrutare şi promovare pe bază de clasă în vigoare până în acel moment, nici Ioan Talpeş şi nici Mihail E.

Ionescu nu erau eligibili pentru a deţine gradul de ofiţer.1 Familia lui Talpeş fusese etichetată drept chiaburi, „ţărani avuţi” (*kulak*, în limba rusă) şi îi fuseseră confiscate proprietăţile.[976] Ionescu şi familia lui fuseseră de asemenea consideraţi „duşmani de clasă”, deoarece tatăl lui fusese afacerist, având în Ploieşti un restaurant care deţinuse un rol central în eforturile partidelor democratice tradiţionale de a-l alunga de la putere pe mareşalul Antonescu, în cel de-al Doilea Război Mondial.[977]

---

976 Spre exemplu, Talpeş efectuase deja cele 18 luni de serviciu militar obligatoriu ca soldat înainte de a începe cursurile universitare, iar apoi a fost recrutat de Bantea după ce a câştigat concursul de istorie în primul an de studii la Universitatea din Cluj, fiind ulterior transferat la Facultatea de Istorie de la Universitatea bucureşteană şi a participat la programele de pregătire a ofiţerilor de peste vară.

977 La mijlocul anilor 1980, Ionescu era şeful secţiei de istorie a Centrului. Vezi şi cartea de memorii a tatălui său, Evsevie M. Ionescu,

Deloc surprinzător, Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară a fost una dintre principalele ţinte ale măsurilor active coordonate de sovietici în cadrul armatei şi o veritabilă piază rea pentru liderii militari, istoricii şi ideologii sovietici. Această provocare făţişă la adresa interpretărilor „pe baze de clasă” şi a pretenţiilor sovietice privind întâietatea şi privilegiile care derivau din ele a atras proteste repetate din partea Kremlinului. În 1970, de exemplu, Brejnev personal a discutat cu Nicolae Ceauşescu, plângându-se că cercetările istorice româneşti – privind Războiul pentru Independenţă din 1877, Primul Război Mondial, perioada interbelică şi cel de-al Doilea Război Mondial – nici nu erau conforme cu ideologia mandst-leninistă, nici nu confirmau interpretările istorice sovietice.[978]

La începutul anilor 1970, fratele dictatorului, pe atunci locotenent-colonelul Uie Ceauşescu, s-a alăturat Centrului, pentru a conduce Secţia de istorie a perioadei interbelice şi a celui de-al Doilea Război Mondial. În anii care au urmat, Brejnev i-a trimis lui Nicolae Ceauşescu cel puţin trei proteste oficiale la adresa articolelor apărute în *Pagini din istoria militară a poporului român*, seria reprezentativă a Centrului, publicată de secţia coordonată de colonelul Ceauşescu sub privirile vigilente ale generalului Bantea.1 Centrul conducea şi Comisia Română pentru Istorie Militară, fondată în 1974 ca un corespondent pe plan naţional al Comisiei Internaţionale pentru Istorie Militară.[979] Comisia a reunit unele dintre

---

însemnări din război. Jurnalul unui sergent (1941- 1944), Bucureşti, Editura Militară, 2006.

978 Vezi, de pildă, Transcriere a întrunirii Comitetului Executiv al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar 72/1971, fi 10-58, PHP.

346

979 Primul dintre aceste proteste, în 1973, fusese provocat de un articol despre rolul activ al partidelor burgheze Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal în campania pentru încheierea războiului, partide pe care istoriografia sovietică le înfăţişase ca „incitând la război“. Colonel Ilie Ceauşescu, „Aspecte contradictorii în atitudinile unora dintre forţele

cele mai strălucite minţi în domeniul istoriei, civili şi militari deopotrivă, pentru cercetări de pionierat şi pentru a participa la conferinţe internaţionale.[980]

La mijlocul anilor 1970, Centrul dezbătea în mod deschis pactul Ribbentrop-Molotov şi protocolul său secret, care a împărţit Europa de Est între regimul nazist şi cel comunist. De fapt, teza de doctorat a lui Talpeş intenţionase să dezvăluie circumstanţele care duseseră la încheierea Pactului Ribbentrop-Molotov şi dezastruoasele sale consecinţe geopolitice pentru România şi Polonia.[981] Pentru Kremlin, dezvăluirea rolului de agresor al sovieticilor şi al complicităţii lui Stalin cu führerul nazist constituia un afront de neiertat, din mai multe motive – unul dintre ele fiind întrebările potenţial periculoase pe care le ridica nu doar privind graniţele României, Poloniei, Lituaniei, Letoniei şi Estoniei, ci şi referitor la cele ale Uniunii Sovietice în sine, dat fiind că RSS Moldovenească şi RSS Kareliană deveniseră parte din URSS ca rezultat al înţelegerii încheiate între Stalin şi Hider; de asemenea, RSS Ucraineană îşi extinsese teritoriul în urma aceluiaşi acord.

Subiectul era atât de delicat, încât ceilalţi istorici din

---

politice burgheze din România cu privire la situaţia politică şi militară a ţării în perioada septembrie 1940-august 1944“, File din istoria militară a poporului român, voi. 1, Bucureşti, Editura Militară, 1973. Articolul fusese scris în realitate de redactorul seriei, pe atunci locotenentul Ioan Talpeş. Cf. „Acţiuni ale mişcării de rezistenţă naţională antifascistă menite să contracareze politicile dictaturii antonesciene de continuare a participării armatei române la războiul germano- sovietic (1941-1942)“ în Ibid., voi. 15 (1984), pp. 102-117.

980 Printre membri se numărau, alături de personalul Centrului, precum Eugen Bantea, Mihail E. Ionescu, Ioan Talpeş, Constantin Căzănişteanu, istorici civili ca Florin Constantinescu, Ioan Chiper, Ion Ardeleanu, Ioan Scurtu, Dinu C. Giurescu, Viorica Moisiuc şi Mircea Muşat.

981 Ioan Talpeş, Diplomaţie si apărare: Coordonatele politicii externe române, 1933-1939, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988. Deşi finalizată în 1980, teza a fost publicată abia în 1988, stârnind proteste oficiale sovietice la nivelul conducerii de partid (de la Gorbaciov la Ceauşescu), de stat şi al conducerii Ministerului Apărării.

cadrul Blocului nu au avut permisiunea de a-l menţiona în niciun context în perioada Războiului Rece.[982] Kremlinul a negat vehement existenţa protocolului chiar şi după căderea comunismului, recunoscându-i detaliile cu mari reţineri abia în 1992. Moscova a contraatacat, denunţând „conceptele naţionaliste” româneşti în domeniul istoriografiei, alături de cele ale specialiştilor occidentali „burghezi”. Pe lista „falsificatorilor”, „istoricilor burghezi”, „anticomuniştilor” şi „antisovieticilor” occidentali se aflau Hugh Seton-Watson, W.E. Mosse, Barbara Jelavich, Steven Fisher-Galaţi, Gheorghe „Ghiţă” Ionescu, Leften Stavros Stavrianos, Denise Basdevant, Evangelos Kofos, Uta Bindreiter şi M. Ruttner – altfel spus, autori ale căror opere erau considerate în Vest de cel mai ridicat nivel.1 Din acel moment, „falsificarea istoriei” a devenit strigătul de luptă al istoricilor sovietici şi maghiari împotriva abordărilor documentare deschise şi a noilor cercetări în domeniul istoriei româneşti.[983][984]

---

982 în mod ironic, în afara României, pactul Ribbentrop-Molotov a fost discutat public în Blocul sovietic înainte de 1989 numai în republicile baltice, 1988.

983 A. Esaulenko, „împotriva falsificatorilor istoriei poporului moldovenesc“, Comunistul Moldovei, nr. 6, 1978, p. 23; Moore (1978c), p. 4. Deşi au recunoscut în final că un protocol secret fusese semnat în 1988, liderii sovietici nu l-au declasificat şi nu l-au făcut public niciodată. Autorităţile ruse au luat această măsură în 1992, numai după dezintegrarea URSS şi după ce statele baltice şi fosta RSS Moldovenească şi-au recăpătat, în mod aparent, independenţa. E. Certan, „Rolul progresist al Rusiei în eliberarea popoarelor est-europene de sub jugul turcesc“, Comunistul Moldovei nr. 12, 1978, pp. 26-36. George Ciorănescu, „Moldavian and Western Interpretations of Modern Romanian History“, RAD Background Report/198, RFER, 19 septembrie 1979, OSA, Box 53, Folder 1, Report 74, pp. 2-3. Pentru acuze mai recente de falsificări istorice, vezi Tismăneanu (2009).

984 Această aserţiune a reapărut constant în lucrările specialiştilor maghiari emigraţi. Vezi, de pildă, Lote, Bordsody, Dreisziger, Makkai şi Schopflin (1980 & 1991); Genocid în Transihania: Naţiunea condamnată la moarte (1985). Pentru componenta ideologică centrală a acestei dezbateri aparent istorice din perspectivă maghiară, vezi diversele lucrări semnate Katalin Miklossy, Manevre ale interesului naţional:

La sfârşitul anilor 1970, sectoarele pentru „perioada interbelică şi al Doilea Război Mondial” şi pentru „insurecţia militară din 23 august 1944 şi războiul antihitlerist” din cadrul secţiei de istorie a Centrului deveniseră unităţi de prim ordin în aşa-numitul *Historikerstreit* (gâlceava istoricilor) sovieto-român.[985] Ionescu şi Talpeş erau responsabili pentru cea mai mare parte a lucrărilor de bază publicate de Centru sub semnătura lui Ilie Ceauşescu ca autor sau editor, incluzând printre acestea: *România în Războiul de independenţă* (1977); *Transilvania, străvechi pământ românesc* (1980; versiune extinsă 1985); volumele I-VI din *Istoria militară a poporului român* (1984 – 1989), monografia în două volume *România în anii primului război mondial* (1987), cele trei volume intitulate *România în anii celui de-al doilea război mondial* (1989) şi altele, citate încă de istoricii români şi de cei occidentali.1

Generalul Bantea fusese deja ţinta unor intense critici sovietice pentru publicaţiile sale în care detalia contribuţia pe care forţele militare române o aduseseră de partea aliaţilor în a doua jumătate a anului 1944 şi în

---

Internaţionalism şi naţionalism în noile critici ale regimului Kâdâr la adresa României 1968-1972, Helsinki, Kikimora, 2003; „Războiul istoriei între tovarăşi: Polemici ungaro-române în anii 1960-1980“, Jurnalul valah de studii istorice voi. 5-6 (2006), pp. 79-98; şi „Internaţionalism vaatimus bai kansalliset intressit? Unkarin ja Romanian selviytymisstrategiat 1968-1972“ (Respectarea cerinţelor internaţionalismului sau urmărirea interesului naţional? Strategii de supravieţuire: Ungaria şi România), Historiallinen Aikakauskirja (Helsinki), voi. 2 (2002), pp. 166-172.

985 Fiecare secţie era formată din 5 sau 6 persoane, activitatea de cercetare şi ulterior de administrare fiind condusă de pe atunci locotenenţii Ionescu şi Talpeş. Bantea a preluat frâiele abordând problema implicării României alături de aliaţi, după 23 august 1944, în cel de-al Doilea Război Mondial. Vezi, de pildă, lucrarea sa (împreună cu Constantin Nicolae şi Gheorghe Zaharia), România în războiul împotriva Germaniei hitleriste, august 1944—mai 1945 (1970); Insurecţia română în jurnalul de război al grupului armatei germane „Ucraina de (1974); şi Insurecţia română şi desfăşurările miltare pe linia fortificată Focşani-Nămoloasa-Brăila (1979).

1945.[986][987]

Bătălia pe tema istoriei militare

Kremlinul a reacţionat la evaluările istorice non-ideologice asupra relaţiilor militare rusoşi sovieto-române, realizate de Centru, prin intermediul unor campanii masive menite să îngroape dezvăluirile românilor sub o avalanşă de publicaţii pe principii de clasă şi corecte din punct de vedere ideologic. Spre exemplu, o decizie adoptată în 1975 de CC al PCUS privind *Măsuri suplimentare în domeniul muncii ideologice în relaţie cu intensificarea propagandei naţionaliste a României care afectează interesele URSS* comanda conceperea şi publicarea, între 1976 şi 1980, a unui număr de 42 de titluri pe tema „relaţiilor ruso-române, sovietoromâne şi moldo-române”.[988] O listă similară pentru perioada 1983 – 1986 stipula producerea a 45 de lucrări, multe în multiple volume, ca şi a unor „serii de articole şi recenzii referitoare la anumite fragmente din

986 Bucur şi Wingfield (2001), p. 308. Ionescu şi Talpeş erau vizaţi de campanii de măsuri active care îi etichetau drept şovini, xenofobi şi antioccidentali. Ionescu a preluat conducerea Institutului pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară (ISPAIM), succesor al Centrului, s-a implicat activ în proiectul american CWIHP şi a editat raportul lui Elie Wiesel în calitate de copreşedinte al Comisiei pentru Studierea Holocaustului din România. Talpeş a fost arhitectul şi forţa motrice a eforturilor române de integrare în NATO şi UE, a deţinut postul de consilier prezidenţial pe probleme de securitate naţională în perioada 1990-1996, când România şi-a depus candidatura pentru a deveni membru NATO, şi din nou între 2001 şi 2004, când şi-a îndeplinit acest deziderat. A fost, de asemenea, şeful Administraţiei Prezidenţiale în 2001-2004 şi viceprim-ministru pentru Integrare Europeană, Justiţie şi Securitate Naţională în 2004, asigurând finalizarea negocierilor pentru aderarea României la UE, în ianuarie 2007. Ca şef al Serviciului de Informaţii Externe (SIE), în perioada 1992-1997, Talpeş a stabilit primele relaţii cu CIA, BND şi NATO, fiind apreciat ulterior de aceasta din urmă pentru rolul său de pionierat în crearea comunităţii de informaţii a NATO. A fost, de asemenea, activ în susţinerea eforturilor de instituţionalizare a dialogului româno- maghiar şi de eliminare a agresiunilor la nivel comunitar împotriva romilor.

987 Vezi, de pildă, Bantea, Nicolae şi Zaharia (1970; Bantea (1974); şi Bantea (1979).

988 Documentele 6, 7 şi 8 în Watts (2012b).

lucrările autorilor români, pentru presa ştiinţifică centrală şi pentru cea a republicilor”.[989]

În mod similar, în 1983, prezidiul Academiei Sovietice de Ştiinţe a emis o dispoziţie intitulată „Despre măsurile ştiinţifice ale AS [Academiei de Ştiinţe] a URSS în legătură cu «noua concepţie istorică» din RSR [Republica Socialistă

România]”.1 Apoi, un an mai târziu, autorităţile de la Moscova au redactat alte instrucţiuni pentru „Contracararea falsificărilor operate de sociologii români”.[990][991]

În vreme ce Moscova încerca în van să încadreze istoriografia română în limitele interpretărilor sale ideologice, Budapesta se străduia şi ea să obstrucţioneze sau să îndepărteze istoriografia română îndeosebi de cercetările privind etnogeneza daco-romană şi continuitatea prezenţei româneşti în Transilvania, în 1961, directorul Editurii Academiei Ungare de Ştiinţe, Bela Kopeczi, protesta nu numai pentru că românii „iroseau energie şi fonduri” pe probleme ce ţineau de „trecutul îndepărtat”, ci şi fiindcă lucrări pe această temă „nu ar fi trebuit să apară”, dat fiindcă constituiau o „manifestare a naţionalismului românesc” şi aveau „o influenţă negativă asupra relaţiilor româno-maghiare”.[992] Efortul, susţinea Kopeczi, era „o pierdere de timp”, deoarece „noile relaţii” între statele socialiste cu un mod comun de gândire deja „consacraseră situaţia de facto”.[993]

În cel mai bun caz, protestul lui Kopeczi era unul pro domo. Un sfert de secol mai târziu, el a editat masiva lucrare în trei volume *Istoria Transilvaniei*, care nega atât etnogeneza daco-romană a poporului român, cât şi

989 Documentele 19, 20 şi 21 în op.cit.

990 Documentul 21 în op.cit.

991 Documentul 22 în op. cit.

992 Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), Documentul 98, p. 672; ASB, CC al PCR Cancelarie, dos. 71/1961, f. 6-10.

993 Ibid.

continuitatea acestuia pe teritoriul României.[994] Publicarea acestei lucrări a subliniat nu doar faptul că cercetările româneşti, care stârniseră protestele aceluiaşi Kopeczi cu un sfert de secol în urmă, fuseseră necesare, dar şi nevoia de a traduce rezultatele cercetărilor respective şi difuzarea lor în străinătate.

În cadrul Congresului PSMU organizat la Budapesta la finele anului 1966, ideologul de partid István Szirmai a atacat, în publicaţia oficială a partidului, „activitatea unor istorici din ţările învecinate cu Ungaria” pentru că cercetările lor nu luau în seamă „sensibilităţile naţionale ale altor popoare”.[995] Problema era provocarea pe care descoperirea unei prezenţe umane anterioare şi continue în regiune o constituia pentru improbabilele afirmaţii istorico-politice ale maghiarilor, conform cărora Transilvania era nelocuită la sosirea hunilor, în secolul al V-lea, sau la apariţia maghiarilor, în secolul al IX-lea. Deja la sfârşitul anilor 1960, istoriografia română devenise o preocupare majoră atât pentru serviciile de informaţii ale Ungariei şi RDG, cât şi pentru conducerile lor politice, ca urmare a atacului pe care îl reprezenta la adresa interpretărilor istorice ideologice, „pe baze de clasă”.1

Liderul sovietic i s-a plâns de acest lucru în mod direct lui Ceauşescu şi ulterior a înaintat mai multe

---

994 Printre coeditorii lui Kopeczi se aflau Lâszlo Mâkkai, publicist din Liga Revizionistă Maghiară, acelaşi care condusese echipa de istorici autori în 1940 (cu prim-ministrul Pal Teleki şi ministrul Educaţiei Homar Balint, ca editori) ai lucrării Siebenbungen, menită să-i convingă pe oficialii celui de-al Treilea Reich şi ai Italiei fasciste că Ungaria merită să primească Transilvania, şi apoi a versiunii acesteia în limba franceză, destinată publicului francez şi britanic. Vezi şi Gâbor Vekony, Românii daco-romani (2000), Arpâd Kosztin, Legenda daco-romană (1989), Elemer Illyes, Continuitatea etnică în zona Carpato-Danubiană (1988), şi Louis Lote, editor, Transilvania si teoria continuităţii daco-romane (1980). Un argument reiterat în cuprinsul acestor lucrări, acela că dovezile în sprijinul continuităţii daco-romane în Transilvania sunt rare, ignoră dovezile de asemenea rare ale prezenţei lor în alte regiuni.

995 Vezi, de pildă, Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), Document 136, p. 834; MOL, KUM, XIX-J-l-j-Rom-16/b-sz.n.-1945-1968/11, pp. 413-418.

proteste oficiale la adresa unor cărţi şi articole publicate în România, inclusiv a unora apărute în seria *Pagini din istoria militară a poporului român*, sub coordonarea colonelului Ilie Ceauşescu.[996] Unul dintre articolele care au provocat protestele oficiale ale Moscovei aducea dovezi care atestau faptul că două partide burgheze, Partidul Naţional Ţărănesc şi Partidul Naţional Liberal, până atunci prezentate în istoriografia sovietică şi în cea română comunistă ca „instigatoare la război”, militaseră de fapt în mod activ pentru încheierea războiului.[997] Protestul PCUS, transmis lui Nicolae Ceauşescu de ambasadorul sovietic, critica articolul ca fiind „ofensator” prin abordarea sa care nu reprezenta poziţia de clasă şi „caracterul antisovietic”. Demonstrând continua abilitate a serviciilor de informaţii sovietice de a se infiltra în instituţiile

5 5

române, protestul reliefa că, „deşi este poate de înţeles ca un locotenent să nu înţeleagă procesele istorice reale, este absolut de neconceput ca şi fratele preşedintelui să fie prizonierul unor interpretări atât de eronate”.[998]

---

996 Vezi, de pildă, Janos Vincze, ambasador în România, către Zoltan Komoscin, Istvan Szirmai, Pal Ilku, Gyorgy Aczel, Frigyes Puja, Sandor Jakob, Sandor Lakos, Subiect: Grija pentru trecutul istoric şi trăsăturile definitorii ale naţiunii în presa românească, Raport din 10 ianuarie 1968. MOL, KUM, XIX-J-l-j-Rom-16/b-1945-68/11, f. 311-314, reprodus în Document 145, Nastasă (2003), pp. 899-900. Vezi şi Situaţia Republicii Socialiste România şi influenţele imperialiste asupra acestei ţări, 1 februarie 1969, BStU, MAS, dosar ZAIG 5481, f. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 270.

997 Colonelul Ilie Ceauşescu, „Aspecte contradictorii în atitudinile unor forţe politice burgheze din România, cu privire la situaţia politică şi militară a ţării în perioada septembrie 1940 - august 1944“, File din istoria militară a poporului român, voi. 1, Bucureşti, Editura Militară, 1973. Vezi şi Ioan Talpeş, „Acţiuni ale mişcării naţionale de rezistenţă antifascistă pentru contracararea politicii dictaturii antonesciene de continuare a participării armatei române în războiul germano-sovietic (1941-1942) “, în Ibid., voi. 15 (1984), pp. 102-117.

998 Interviu cu generalul Ioan Talpeş, 11 februarie 2006. Lucrările lui Talpeş au stârnit alte proteste oficiale din partea conducerii sovietice, în

La întrunirea miniştrilor apărării din Pactul de la Varşovia organizată în 1974, la Bucureşti, după acest incident, ministrul de profil din România „a ironizat” „delegaţia sovietică, toastând pentru drumul independent al României în cadrul Pactului de la Varşovia”, evitând în mod voit să facă vreo referire la rolul „eliberator” al URSS şi al armatei sovietice.1 Mai mult decât atât, românii au îndrăznit să afirme că, în august 1944, armata română eliberase Bucureştiul şi sud-vestul României de forţele germane înainte de sosirea celor sovietice – o aserţiune pe deplin confirmată de rapoartele personalului de la Biroul american pentru Servicii Strategice, aflat la faţa locului la momentul respectiv.[999] Chiar mai grav, românii începuseră să-şi examineze cu seriozitate contribuţia la efortul de război al aliaţilor împotriva Axei în decursul ultimelor nouă luni ale conflagraţiei. Armata română a participat la acest efort cu peste 534.000 de militari şi a înregistrat mai mult de 169.000 de victime din august 1944 până în mai 1945, situându-se pe locul al patrulea din punct de vedere al contribuţiei militare la efortul aliaţilor, depăşită fiind, pe durata întregului război, doar de URSS, Marea Britanie şi Statele Unite.[1000]

Această cercetare s-a concentrat pe nedreptatea făcută de Moscova atunci când a refuzat României statutul

---

1984 şi 1988. In 1988, el şi-a atras trei proteste separate, de la PCUS, de la ministerul sovietic al Apărării şi de la preşedintele URSS, pentru volumul Diplomaţie şi apărare: Coordonatele politicii externe a României, 1933-1939 (1988), a cărui premisă centrală era că toate elitele româneşti erau de acord că modelul occidental, acela al Franţei şi cel al Marii Britanii, se potrivea cel mai bine cu obiectivele româneşti de dezvoltare.

999 Mastny, „A XIV-lea întrunire a CPP, Varşovia, 17-18 aprilie 1974, Notă editorială“, PHP

1000 Vezi, de pildă, Ilie Ceauşescu, Florin Constantiniu şi Mihail E. Ionescu, A Turning Point in World War II: 23 August 1944 in Romania, Boulder, East European Monographs, 1985. Aspectele principale ale acestei lucrări au fost confirmate de istoricii occidentali. Vezi, de pildă, Axworthy (1996), pp. 185-218.

de cobeligerant, la sfârşitul războiului.[1001] Nedreptatea nu rezida atât de mult în refuzul sovieticilor, în ciuda susţinerii primite de la SUA, Marea Britanie şi Franţa – la urma urmei, România se aflase timp de trei ani de partea Axei, luptând împotriva forţelor sovietice, iar Moscova voia, fireşte, sânge. Nedreptatea era reprezentată mai degrabă de alte două aspecte. În primul rând, Moscova acceptase să acorde statutul de cobeligerant Italiei, care contribuise alături de Hitler la declanşarea războiului, fusese condamnată de români la Liga Naţiunilor pentru acest lucru (privitor la agresiunea împotriva Abisiniei) şi contribuise într-o măsură mult mai mică la efortul aliat, în termeni de forţă militară, după ce se retrăsese din Axă.

Această injustiţie fusese agravată de faptul că Moscova acceptase ca aliat Franţa, al cărei regim de la Vichy acţionase pe deplin în complicitate cu al Treilea Reich şi a cărei contribuţie militară la cauza aliaţilor fusese mai mică decât a României (o diferenţă care provocase anumite resentimente în rândul elitelor militare franceze ale vremii).1 Desigur, acordarea statului de cobeligerant Italiei şi Franţei fusese dictată în principal de SUA şi Marea Britanie, nu de URSS, şi puţini în România erau cei care să fi contestat decizia. Nedreptatea consta în refuzul Moscovei de a acorda României acelaşi statut, deşi

---

1001 De exemplu, românii au dat publicităţii emisiunile americane, britanice şi sovietice din 24-27 august 1944, care transmiteau: „De acum înainte, România este un nou aliat în tabăra Naţiunilor Unite, manifestându-şi voinţa de a se alătura în lupta împotriva duşmanului comun“, „alăturând 30 de divizii româneşti trupelor sovietice care luptă acum împotriva celor germane şi luptând de partea civilizaţiei împotriva dominaţiei germane în Europa“. Pasul făcut de România a declanşat imediat mişcări similare ale Finlandei şi Bulgariei, „oficialii bulgari admirând curajul României“, în vreme ce la Radio Moscova se sublinia că „ieşirea României din Axă are o importanţă absolută nu numai pentru ţara în sine, ci pentru toată Peninsula Balcanică, deoarece în urma acestei lovituri, întregul sistem al dominaţiei germane în Europa de Sud-Est se prăbuşeşte, un lucru care nu trebuie subestimat“. N. Blana şi I. Neacşu, „Transmitem ultimele ştiri“, Magazin istoric nr. 7-8, voi. 16-17 (iulie-august 1968), pp. 52-56.

dimensiunile, rolul şi sacrificiul ei l-ar fi impus.

Moscova îşi mobilizase cele mai înalte autorităţi militare pentru a pune România la locul ei. În noul său rol de istoric militar, ministrul sovietic al apărării, mareşalul Greciko, şi-a pus semnătura pe o lucrare în care armata română în 1944 era descrisă ca fiind demoralizată, slab echipată şi „incapabilă sau nedispusă să lupte independent”, necesitând deci subordonarea şi încorporarea ei în armata sovietică, unde i s-au atribuit doar roluri „secundare”.[1002] În conformitate cu Greciko, românii au refuzat cu duplicitate „să îmbunătăţească nivelul pregătirii pentru luptă a trupelor” (păstraseră un număr semnificativ de militari în jurul Bucureştiului, pentru eventuala apărare împotriva armatei sovietice), iar un alt istoric militar sovietic i-a acuzat de „lipsă de sinceritate în eforturile militare, tragere de timp şi chiar complicitate cu germanii în retragere”.[1003] Şeful Statului-Major General sovietic şi comandantul-şef al Pactului de la Varşovia, generalul Ştemenko, s-a plâns cu indignare de refuzul românilor de a-i preda autorităţilor militare sovietice pe ofiţerii germani capturaţi, în ciuda faptului că legile internaţionale referitoare la război stipulau că responsabilitatea pentru soarta militarilor capturaţi, atâta

---

1002 Deşi Franţa fusese unul dintre primii şi cei mai consecvenţi susţinători ai independenţei statele a României în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, cu excepţia anumitor elite franceze, mai ales militare (generalul Henri Berthelot, în primul rând), în perioada Primului Război Mondial Parisul începuse deja să perceapă România ca pe un pion de sacrificiu în urmărirea intereselor franceze, îndeosebi cu privire la îmbunătăţirea relaţiilor cu Moscova. începând cu problema contribuţiilor militare în cel de-al Doilea Război Mondial, Franţa s-a aflat deseori într-o neintenţionată concurenţă cu România - un afront în plus, din perspectiva francezilor. Orientările lor cu totul diferite faţă de URSS şi faţă de SUA au situat, de asemenea, Bucureştiul şi Parisul pe poziţii opuse în timpul Războiului Rece (şi după încheierea lui).

1003 Alexander Alexiev, „Party-Military Relations in Romania“, Santa Monica, The RÂND Corporation, 1977, p. 17; A.B. Antosyak, V Boyakh za svobodu Romunii (în bătălia pentru eliberarea României), Moscova, Voenizdat, 1974, p. 148.

timp cât ei se aflau în captivitate, revenea statului care i-a capturat.[1004]

Încă de la mijlocul anilor 1960, istoricii români ridicaseră problema eşecului Rusiei de a-şi onora obligaţiile care îi reveneau faţă de România în Primul Război Mondial, conform alianţei încheiate, sugerând chiar voalat existenţa – ulterior confirmată de declasificarea documentelor din arhive după 1989 – „unui plan ruso-german de a împărţi România” în 1918, stabilind astfel un precedent al cooperării Moscovei cu duşmanii ei, împotriva aliatului România.1 Până la sfârşitul deceniului 1970, discutau despre conspiraţia similară sovieto-germană, întruchipată de pactul Ribbentrop-Molotov şi de protocolul său secret. Fără îndoială, discuţia despre pactul încheiat în 1939 între Hider şi Stalin, care a împărţit Europa Centrală şi de Est – România, Polonia, Finlanda şi statele baltice – între regimul nazist şi cel comunist, avea cel mai mare potenţial distructiv pentru poziţiile (şi privilegiile) sovietice, cu ramificaţii care se extindeau mult dincolo de istoriografia pe baze de clasă, în „stil Lîsenko”, a Kremlinului. La mijloc se afla dezvăluirea, în cadrul comunităţii socialiste, a faptului că Uniunea Sovietică fusese în al Doilea Război Mondial un agresor şi un complice cu Germania nazistă – până atunci o caracterizare rezervată de Moscova pentru regimurile „fasciste” din RFG, Italia şi România.[10051006]

1004 S.M. Ştemenko, Statul Major în anii războiului, Cartea a 2-a, Partea 1, Capitolul 4, „Eliberarea României“, înJPRS, #65733, 22 septembrie 1975, p. 172.

1005 Patrick Moore, „The Return of the Bessarabian Polemic: The Soviet Contribution“, RAD Background Report/160, RFER, 13 iulie 1978c, OSA, Box 116, Folder 4, Report 283, pp. 3-5.

1006 Bucureştiul ataca şi el în mod subversiv felul în care sovieticii creionau regimul din România în anii războiului ca fiind în slujba lui Hitler, publicând documente care dezvăluiau diferendurile dintre partenerii român şi german în Axă. Vezi, de pildă, Augustin Deac, „Antonescu despre ultima întrevedere cu Hitler“, Magazin istoric nr. 7-8, voi. 16-17 (iulie-august 1968), pp. 38-43. In seria „Documente ale secolului XX“ din cadrul acestei reviste, în numărul anterior apăruse

În vreme ce îşi combăteau activ omologii români pe o paletă largă de teme istorice, istoricii est-europeni loiali sovieticilor evitau cu grijă să atragă atenţia către Pactul Ribbentrop-Molotov şi către protocolul său secret.[1007] Dar implicaţiile dezbaterii iniţiate de România la începutul anilor 1970, care încă din 1978 includea referiri directe la Pactul Ribbentrop-Molotov, chiar şi în manualele de istorie, erau uriaşe.[1008] România adusese în discuţie nu doar divizarea sălbatică a teritoriului ei, ci şi pe aceea a Poloniei, Finlandei şi anexarea sovietică a statelor baltice, fiind singura în cadrul Pactului care a pus acest subiect pe tapet în timpul Războiului Rece, deschizând un drum pe care toţi ceilalţi aveau să păşească după 1989.

Eforturile de a închide Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară

„Relaţia de lucru directă” stabilită cu generalul Ilie Ceauşescu în 1978 – 1979, despre care mai târziu vor vorbi cu mândrie ofiţerii de informaţii americani, a devenit cunoscută Moscovei la scurt timp după aceea, graţie agenţilor Stasi care au obţinut rapoarte ale ataşatului

---

transcrierea germană a respectivei întâlniri, pentru o comparaţie explicită. Acelaşi număr al publicaţiei indusese versiunile americană şi sovietică ale Conferinţei de la Teheran. Din colegiul editorial al revistei Magazin istoric făceau parte istorici de renume ai României, precum Constantin Antip, Virgil Cândea, Dinu C. Giurescu, Cristian Popişteanu şi Aurică Simion. Măsurile active sovietice atacau aceste eforturi, răstălmăcindu-le ca fiind o reabilitare a dictaturii militare a mareşalului Antonescu şi a rolului ei în Holocaust. In realitate, ele reabilitau politicile externe şi de securitate ale României, dar Antonescu, la fel cum s-a întâmplat cu Ceauşescu mai târziu, devenise un pretext convenabil pentru blocarea oricărei analize serioase a politicilor mult mai adânc înrădăcinate, care nu numai că aveau aspecte constructive, dar provocau dificultăţi considerabile politicilor sovietice.

1007 Pentru o perspectivă asupra componentei ideologice centrale a acestei dezbateri aparent istorice vezi Miklossy (2003), Mikloissy (2006), pp. 97098: şi Miklossy (2002), pp. 166-172.

1008 Detaliile complete au fost prezentate în teza de doctorat al lui Talpeş, din 1980. Iar românii nu s-au sfiit să reliefeze contribuţia pe care puterile occidentale, inclusiv SUA, au avut-o la declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial.

militar vest-german la Bucureşti (deşi infiltrarea este posibil să se fi făcut mai degrabă la Bonn decât în capitala României).1 În consecinţă, Ilie Ceauşescu a devenit o ţintă a acţiunilor menite să-l discrediteze şi să-i distrugă reputaţia. Studiul Volgyes, spre exemplu, substanţial influenţat de măsurile active sovietice, a provocat instabilitate în „curtea” Uniunii Sovietice „amintind pe larg” de contactele militare româno-americane. Apoi l-a nominalizat clar pentru acest rol pe „generalul Ilie Ceauşescu, fratele preşedintelui, care este director al Institutului pentru Istorie Militară din Bucureşti şi un vizitator frecvent al acestei ţări”.[1009][1010]

*

Înainte de a-l identifica însă pe general şi Centrul său ca deţinători ai unui rol în relaţiile militare româno-americane, Volgyes le-a subminat credibilitatea amândurora, pretinzând că COSA (Consiliul Politic Superior al Armatei române) ar fi înlocuit Securitatea în activitatea de „control şi infiltrare” a armatei şi sugerând că la mijloc s-ar fi aflat „probabilul contact cu KGB şi GRU”. Astfel, sugera implicit că Ilie Ceauşescu, pe atunci adjunct şi ulterior director al COSA, era implicat într-o relaţie secretă cu serviciile sovietice de informaţii.[1011] Generalul Ceauşescu era, într-adevăr, în contact clandestin cu un serviciu de informaţii străin. Numai că acesta se afla de partea cealaltă a Cortinei de Fier şi dincolo de Atlantic.

Generalul a condus eforturile de procurare a tehnologiei militare sovietice într-o operaţie secretă aprobată de fratele său la sfârşitul anului 1978 şi începutul

---

1009 Kuklinski raporta că, în mai 1978, mareşalul sovietic Kulikov se plânsese în mod deschis celorlalţi membri ai Pactului că românii lăsau în mod voit să se scurgă informaţii spre Vest, repetând aceleaşi acuzaţii în mai 1979. Weiser (1990), pp. 151-152, 178.

1010 Volgyes (1982), p. 97. De fapt, din 1980, generalul Ceauşescu nu mai era director al Centrului. Devenise adjunct al Consiliului Politic Superior al Armatei, responsabil cu pregătirea politică şi patriotică a personalului militar.

1011 Volgyes (1982), p. 51, nota de subsol 59.

lui 1979.1 Citând informaţii provenite de la ataşatul militar al RFG la Bucureşti, Stasi raporta că în primăvara lui 1974 fusese încheiată o convenţie privind cooperarea militară româno-americană ce înclina puternic spre domeniul informaţiilor militare.[1012] Aşa cum specifica Stasi, orice operaţiune de infiltrare implicând armata română se desfăşura nu împotriva NATO şi a SUA, ci împotriva Pactului de la Varşovia şi a URSS. Nu numai că SUA „dezvoltau cooperarea politico-militară" pentru „a exercita influenţă asupra României" şi a pătrunde, „din perspectivă militară, în sistemul Tratatului de la Varşovia pe termen lung", dar şi românii „lucrau cu seriozitate" pentru a intensifica acea cooperare.[1013] Este foarte probabil că interesul armatei SUA pentru evaluarea „gradului în care condiţiile politice interne permit o mai accentuată dezvoltare a acestor relaţii, dar şi măsura în care există deschidere pentru aceasta, îndeosebi în rândurile forţelor armate române" să fi determinat Pentagonul să solicite studiile RÂND – şi pe cel al lui Volgyes.[1014]

Atenţia mult mai mare acordată studiului Volgyes sugerează că nu au fost urmate opţiunile vizând o mai strânsă cooperare militară româno-americană, deşi s-a păstrat ceea ce fusese obţinut până la data respectivă.

În decembrie 1978, relativ concomitent cu iniţierea operaţiunii secrete româno-americane de procurare a tehnologiei militare sovietice, ministrul apărării, Ion Coman, relata în faţa CC al PCR că Moscova continua să

1012 Weiser (1990) şi Michael Wines, „U.S. Used Romania To Get Soviet Arms", The New York Times, 1 mai 1990; „Ceausescu's Brothers 'Sold Secrets To US'" Daily Telegraph, 7 mai 1990. Operaţiunea românească a fost ulterior repetată şi a devenit cunoscută ca „procesul de achiziţionare de materiale străine". Vezi, de pildă, Ken Silverstein şi Daniel Burton-Rose, Private Warriors, New York, Verso, 2000, pp. 70-80.

1013 BStU, MfS, Abteilungen X 22, S 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 320-321. Ofiţerii români acceptaseră „poziţia clar antisovietică" a omologilor americani „iară cea mai mică obiecţie". Stasi considera SUA pricepute la „războiul psihologic, în special la sabotajul dioversionist şi ideologic al RSR".

1014 Ibid.

facă presiuni pentru instituirea unui organism politic comun de supraveghere a instituţiei militare (Direcţia Generală Politică, DGP) în cadrul Pactului de la Varşovia, propus iniţial în 1962 pentru a asigura pregătirea politică şi supravegherea corpurilor de ofiţeri. Explicând de ce România înlocuise DGP pe model sovietic cu Consiliul Politic Superior şi de ce continua să refuze cooperarea în acest domeniu, Coman sublinia că DGP fusese „direct” subordonată armatei sovietice şi voise să sustragă restul armatelor „de sub controlul” conducerii de partid naţionale, trecând-o sub control militar sovietic.[1015] Pe întreaga durată a anilor 1980, România a continuat să respingă coordonarea sovietică a îndoctrinării politice în rândul armatelor din cadrul Pactului, insistând ca ea să rămână o sarcină pur naţională.1

Volgyes descria de asemenea „înfiinţarea Centrului pentru Istorie şi teorie militară” ca un indicator al „«ceauşescuizării» istoriei”, asimilând una dintre cele mai impresioinante istoriografii din spatele Cortinei de Fier cu problemele de cult al personalităţii şi cu capricii personale.[1016] În loc să reprezinte un efort de a remedia distorsiunile istoriografiei ideologice predominante în Blocul sovietic prin adoptarea unei abordări fundamentate pe documente, mai apropiată de practica occidentală, decsrierea lui Volgyes sugera că ar fi angajată în falsificarea intenţionată a istoriei. La douăzeci de ani după căderea comunismului, unii analişti încă rămăseseră tributari acestei teme a măsurilor active sovietice, acuzându-l pe Ilie Ceauşescu şi pe alţi participanţi la lucrările Comisiei pentru Istorie Militară de „falsificarea istoriei” şi punând semnul egal între munca lor şi

1015 ANIC, CC al RCP, Cancelarie/2611, 11 decembrie 1978, DR, voi. 2; Transcriere stenograf că a întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), p. 21, PHP.

1016 Vezi, de pildă, The Soviet Union’s Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, p. 18, CIA.

istoriografia stalinistă.[1017]

Interesant este că Volgyes l-a descris pe Emil Bodnăraş ca pe un „moscovit” prosovietic de linie dură, responsabil pentru îndelungata subordonare a serviciilor militare şi de securitate faţă de Moscova.[1018] Până la moartea sa, în 1976, Bodnăraş a fost nu doar unul dintre pilonii centrali ai politicii pro Beijing a României, ci şi un interlocutor esenţial al SUA în relaţiile româno-americane, mai cu seamă în domeniul cooperării militare.[1019] Etichetarea lui ca prosovietic ar fi slujit la compromiterea aranjamentelor încheiate în timpul mandatului său (de exemplu, acordul militar româno-american), dar şi a personalului român care lucra în domeniul militar gestionat de el, plus a personalului american implicat.

Serviciile de informaţii sovietice şi ale Pactului nu erau singurele surse de atenţie ostilă concertată îndreptată spre CSCITM. Secţia ideologică a CC al

PCR, încă în mare parte dominată de foşti membri ai Cominternului, se opunea oricăror revizuiri ale învăţăturii marxist-leniniste, în timp ce Elena Ceauşescu (şi deci a ei Comisie pentru Cadrele de Partid şi de Stat) ţintea Centrul ca parte a vendetei sale împotriva forţelor armate şi a cumnatului ei.1 În mod paradoxal, deşi nu le era permis să accepte burse în străinătate (oferite, de exemplu, de

---

1017 Vezi, de pildă, Vladimir Tismăneanu, „Lecţia Vlad Georgescu“, Evenimentul Zilei, 1 aprilie 2009. La polul opus, Academia Română a continuat să citeze publicaţiile Centrului ca surse de prestigiu în masiva sa lucrare Istoria românilor. Vezi, de pildă, Dinu C. Giurescu, coordonator, Istoria Românilor, voi. IX, România în anii 1940-1957, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2008. Vezi şi volumul VIII (coordonat de Ion Scurtu).

1018 Volgyes (1982), pp. 49, 56. Tema este repetată în Larrabee (1984), p. 42. Tismăneanu urmează în această privinţă direcţia trasată de Volgyes.

1019 Vezi, de pildă, Memorandum al discuţiei dintre Emil Bodnăraş si ambasadorul Harry G. Barnes, Jr, Bucureşti A-101, 17 mai 1974, în România şi Pactul de la Varşovia, voi. II, Mircea Munteanu, ed., Bucureşti, România, Cold War International History Project, octombrie 2002.

Comisia Fullbright din SUA şi de Fundaţia Humboldt din RFG), Ionescu şi Talpeş erau deseori desemnaţi să participe în cadrul unor delegaţii militare la conferinţele pe teme de istorie ale Pactului de la Varşovia. Invariabil, expunerile lor alcătuite pe baza unor cercetări aprofundate, nu pe considerente de clasă, stârneau scandal printre loialişti, astfel că pe la mijlocul deceniului 1980 li s-a interzis să mai participe.[1020][1021]

Prezenţa lor constituia un afront dublu. Pe de o parte, constituia o provocare explicită la adresa celor mai preţuite noţiuni ale omologilor lor ghidaţi de principiul clasei sociale, punându-le în faţă o documentaţie care nu era uşor de respins. Pe de altă parte, prezenţa lor ca şefi ai delegaţiilor garanta că nu va putea fi emis un comunicat comun, oricâte presiuni ar fi făcut ceilalţi participanţi. Spre exemplu, gradul militar relativ mic al lui Talpeş a făcut imposibilă orice potenţială declaraţie *unanimă*, la conferinţele din 1983 şi 1989, de la Potsdam şi, respectiv, Berlin, generalii şi miniştrii care conduceau celelalte delegaţii neputând spune că prezenţa unui simplu căpitan implica unanimitatea conducerii militare superioare.

În 1980, după ce Elena Ceauşescu a fost numită în Biroul Politic şi a devenit de drept al doilea om în stat,

---

1020 De exemplu, Talpeş a fost nevoit să refuze două burse oferite de Fundaţia Humboldt din Germania, una asigurată de Comisia Fullbright din SUA şi una a IREX (International Research and Exchanges Board), deoarece Comisia de Cadre condusă de Elena Ceauşescu i-a interzis să călătorească în SUA sau în RFG. Ioan Talpeş, în umbra marelui Hidalgo, voi. 1, Bucureşti, Editura Vivaldi, 2009, p. 82. Participarea sa la o conferinţă desfăşurată la Strasbourg în 1983, autorizată de generalul Ceauşescu fără permisiunea Comitetului Central, a fost exploatată de Elena Ceauşescu într-o tentativă nereuşită de a-1 concedia pe fratele soţului ei. Op.cit., p. 204.

1021 Participarea sa a fost interzisă după întâlnirea bilaterală a Comisiei româno-sovietice pentru Istoria Militară, în 1984. Pentru că a afectat grav modul în care sovieticii îşi prezentau misiunea „eliberatoare“ în România în 1940, prin detaliile pactului încheiat în 1939 între Hider şi Stalin pentru divizarea ţării (alături de Polonia, Finlanda şi statele baltice), Talpeş a fost declarat de Moscova persona non grata.

Moscova a putut să-şi mobilizeze simpatizanţii din cadrul CC al PCR pentru a insista pe îndepărtarea generalului Bantea şi închiderea Centrului pentru Istorie şi Teorie Militară. Ranchiuna combinată a Elenei şi a foştilor cominternişti atinsese asemenea culmi, încât Bantea nu numai că şi-a pierdut postul, dar a fost declarat „non-persoană”. Ofiţerilor care au dorit să participe la înmormântarea sa, cinci ani mai târziu, li s-a ordonat s-o facă doar în calitate de civili.[1022] Deşi Bantea fusese îndepărtat, Centrul a fost salvat de la desfiinţare prin intervenţia de ultim moment a generalului Ilie

Ceauşescu, care a preluat conducerea acestuia – devenind totodată şeful COS – şi a încercat să-l protejeze de mâna lungă a Elenei Ceauşescu.

În mod paradoxal, această ofensivă s-a produs în ajunul unuia dintre cele mai răsunătoare succese ale istoriografiei româneşti, una în care contribuţia Centrului figura la loc de cinste, atât prin cercetările proprii, cât şi ca organizator al Comisiei Istoricilor Militari. Ca rezultat al calităţii activităţii lor în anii 1970 şi al puterii lor de convingere din timpul Congresului Mondial de Ştiinţe Istorice organizat la Bucureşti în 1980, şi în ciuda eforturilor coordonate ale Pactului împotriva lor, istoricii români din cadrul CRIM au fost aleşi pentru a conduce şase secţiuni ale conferinţei în următorii cinci ani.1 Pe de altă parte, CC al PCR, şi în special Secţia pentru Presă şi Propagandă, începuse deja să obstrucţioneze publicarea lucrărilor Centrului şi participarea personalului său la

1022 Talpeş şi-a făcut totuşi apariţia în uniformă, iar pentru aceasta a avut parte de o audiere cu titlu disciplinar şi a fost ameninţat că va fi dat afară din armată.

conferinţele internaţionale.[1023][1024]

Până în 1983, antagonismul secţiilor CC pentru Cadre, pentru Ideologie şi pentru Relaţii Internaţionale faţă de Centru atinsese un asemenea nivel, încât acesta din urmă avea dificultăţi în a publica orice, bazându-se tot mai mult pe apelurile lui Ilie Ceauşescu către fratele său, Nicolae, pentru a obţine permisiunea şi sprijinul necesare. Încercarea de a închide şi a izola Centrul era de asemenea reflectată în acţiunile cu caracter punitiv îndreptate

---

1023 După ce îşi dispusese agenţii din cadrul Pactului pentru a-i umili pe români la această conferinţă, Kremlinul a perceput situaţia ca pe o gravă înfrângere care necesita contramăsuri radicale. Vezi, de pildă, Oleg Rakhmanin, Notă referitoare la schimbarea şefilor de delegaţii la cea de-a XI-a întâlnire internă pe tema Chinei (INTERKIT), Berlin, 16 iunie 1980, p. 4, PHP.

1024 Spre exemplu, lui Talpeş i s-a interzis să-şi publice teza de doctorat din 1980, fiindcă nu acorda o atenţie suficientă „cuvântului partidului“. Lucrarea a văzut lumina tiparului abia în 1988. Deşi cartea îşi opreşte analiza la 1 septembrie 1939, înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, şi cu toate că şeful statului din perioada războiului, mareşalul Antonescu, nu este amintit nici măcar o dată în cele 354 de pagini, măsurile active sovietice au lucrat la foc continuu pentru a prezenta cartea şi pe autorul ei ca reabilitându-1 pe dictator şi susţinând dictatura militară fascistă. Eficienţa lor este demonstrată de reapariţia aceloraşi aserţiuni în publicaţii occidentale de după 1989, ai căror autori nu s-au obosit să citească singuri cartea. Vezi, de pildă, referirea lui Michael Shafir la carte în volumul său, „Marshal Antonescu’s Postcommunist Rehabilitation: Cui Bono“ în Randolph L. Braham, editor, The Destruction of Romanian and Ukrainian Jews During the Antonescu Era, Boulder, Social Science Monographs, 1998. Vezi şi Victor Eskenasy, „The Holocaust and Romanian Historiography“ în Randolph L. Braham, editor, The Tragedy of Romanian Jewry, Boulder, Social Science Monographs, 1994, pp. 195 şi 228, nota de final 92. Evident fără a cunoaşte conţinutul cărţii din 1988, Eskenazy, spre exemplu, a pretins că Talpeş considera dictatura antonesciană din perioada 1941-1944 „un model viabil“ şi o „alternativă“ la democraţie, esenţa lucrării fiind aceea că, pentru români, cea mai bună opţiune pentru securitatea şi modernitatea lor o constituia modelul occidental - francez şi britanic - al democraţiei constituţionale. Deşi aceste afirmaţii au fost făcute în lucrări referitoare la Holocaust, cartea lui Talpeş viza o perioadă care se încheiase cu doi ani înainte de debutul acestuia şi nu facea absolut nicio referire, fie ea şi voalată, la Holocaust.

împotriva membrilor săi, individual. Căpitanului Talpeş, care în cadrul atribuţiunilor sale de serviciu susţinea cursuri la Academia Militară Română, i-a fost interzis să mai predea printr-o decizie a partidului, fiind astfel exclus din rândul cadrelor didactice şi restrângându-se influenţa ideilor sale „non-partinice” în rândul ofiţerilor.1 Căpitanul Talpeş fusese totodată audiat în mod oficial în faţa oficialilor din armată şi din partid, sub acuzaţia de a fi nutrit simpatie pentru Marea Britanie, Franţa şi Partidul Naţional Ţărănesc (unul dintre partidele democratice ale României în perioada interbelică, scos în afara legii de comunişti), acuzaţie adusă de Comitetul Central.[10251026]

Influenţa sovietică asupra accesului la informaţii al regimului

Distrugerea serviciilor de informaţii militare, petrecută în 1978 – 1980, a lovit dur fluxul de informaţii obiective care ajungeau la conducerea României. Moartea lui Bodnăraş, în 1976, îl eliminase de asemenea pe singurul om din partid cu autoritatea şi abilitatea necesare pentru a recunoaşte informaţiile vitale şi a se asigura că ele ajung la Nicolae Ceauşescu. În mod ironic, reţinerea lui Militam pentru spionaj în 1978 şi excluderea agenţilor GRU pregătiţi în URSS de la vârful ierarhiei militare a României au avut un impact mai redus decât monopolul exercitat de DIE/DGIE/CIE asupra rapoartelor de informaţii externe. Singurele surse independente de informaţii externe care mai rămăseseră erau indivizi, iar puţini dintre aceştia erau la fel de bine plasaţi ca generalul Ilie Ceauşescu şi fratele său, Marin – ambii în contact cu reprezentanţi ai SUA. Din păcate, la începutul deceniului 1980, Elena Ceauşescu era deja bine instalată în rolul de

---

1025 Interviu cu dr. Talpeş, 14 mai 1994.

1026 Talpeş a scris despre aceste entităţi, dar indiferent de simpadile sale polidce, toate concluziile din lucrările sale au avut la bază surse documentare. Parridul Naţional Ţărănesc a fost unul dintre principalele pardde polidce burgheze în perioada interbelică. Şi Mihail Ionescu a fost acuzat de simpatii fasciste, ca urmare a lucrărilor sale despre insurecţie şi participarea de după insurecţie la război.

„controlor al accesului” la soţului ei, împiedicându-i chiar şi pe membrii apropiaţi ai familiei să ajungă la el.[1027]

Aceasta nu înseamnă că Nicolae Ceauşescu şi restul constelaţiei de partid s-ar fi comportat altfel, mai cu seamă spre sfârşitul anilor 1980, când vârsta şi perioada îndelungată petrecută la putere îşi exercitau în mod clar influenţele debilitante şi coruptive. Este doar o relatare a faptelor aşa cum au fost ele.

Liderul „atotputernic” avea un tot mai redus acces la informaţii vitale pentru satisfacerea intereselor naţionale ale României, oricum ar fi fost acestea definite.

În 1980, presiunile externe exercitate de Pactul de la Varşovia şi divizările interne din aparatul administrativ al României erau interdependente, ultimele fiind uneori o manifestare directă a celor dintâi. Coeziunea din interiorul Securităţii, unde exista de mult o divizare între majoritatea naţional-orientată şi o minoritate promoscova, s-a diminuat şi mai mult odată cu privaţiunile dure ale anilor 1980, care motivau nemulţumirile cu caracter primordial economic faţă de regim.1 Politica românească în domeniul militar şi al securităţii era complicată şi mai mult de faptul că ofiţerii DSS (inclusiv cei din secţia de informaţii externe), indiferent de orientarea lor naţională sau prosovietică, erau animaţi de

---

1027 Fiica lui Marin, de exemplu, notează că tatăl ei era obligat să stabilească întâlniri semisecrete cu Nicolae Ceauşescu, fiindcă Elena nu permitea preluarea apelurilor lui telefonice de la Viena. Mihaela M. Ceauşescu, Nu regret, nu mă jelesc, nu strig, Bucureşti, Editura Meditaţii, 2008, pp. 115-118. Fiul Elenei, Nicu, îi spunea unui intervievator că de la „sfârşitul anilor şaptezeci - după plecarea lui Pacepa - ea a început să preia controlul situaţiei politice. Ea era cea care avea cea mai puternică influenţă. Petrecea cu el (Nicolae Ceauşescu) mai mult timp decât oricine altcineva, iar asta contează. Situaţia politică şi economică a devenit din ce în ce mai rea, dar cu Elena mereu acolo era tot mai dificil să vorbeşti cu el... Tata era înconjurat de oameni... care erau mai apropiaţi de mama decât de tata, fiindcă le era mai frică de ea. Elena îi controla pe sicofanţi. Ea domnea asupra lor“. John Sweeney, The Life and Evil Times of Nicolae Ceausescu, Londra Hutchinson, 1991, p. 122. Vezi şi pp. 160-161.

O extremă xenofobie şi de sentimente antiamericane.

În parte, acesta era unul dintre riscurile meseriei. America era, la urma urmei, principala „ameninţare imperialistă” în cadrul propagandei marxist-leniniste de după cel de-al Doilea Război Mondial. Dar avea totodată ca sursă dezinformările concertate ale Pactului de la Varşovia, menite să „exploateze contradicţiile” dintre parteneri şi să discrediteze SUA în faţa românilor (aşa cum îi discreditau pe ei în faţa americanilor). Ofiţerii armatei erau însă aproape invariabil prooccidentali şi proamericani. Astfel, relaţia dintre armată, pe de o parte, şi serviciile de contrainformaţii militare – de fapt Direcţia a IV-a a DSS – şi cele de informaţii militare, pe de alta, devenea din ce în ce mai încordată la nivel instituţional, creând premisele plauzibile ale unui posibil puci militar şi/sau ale unei confruntări armate între militari şi DSS.

Această tensiune dintre militari şi personalul DSS a atins un nivel atât de ridicat, încât a început să fie înregistrată şi discutată de presa şi de observatorii străini şi încurajată de măsurile active sovietice.[1028] Ascendenţa DSS asupra militarilor în domeniul informaţiilor s-a dovedit disfuncţională şi din cauză că urmăritorii DSS aveau la bază o ierarhie, un tip de instruire şi misiuni mult diferite, care le concentrau atenţia în primul rând asupra ameninţărilor interne. Ca grup, DSS nici nu se focaliza pe protecţia forţelor militare, nici nu era capabilă să evalueze ofiţerii armatei, misiunile şi performanţele lor.[1029] Lipsa ei de înţelegere pentru misiunile armatei şi dezinteresul pentru interesele acesteia ca instituţie îi diminuau

---

1028 Agenţii DSS plantaţi la Radio Europa Liberă proveneau din ambele orientări, creând impresia unei lupte interne în cadrul secţiei în limba română. Cum agenţii prosovietici din rândul lor erau asistaţi de agenţi sovietici plasaţi la faţa locului în alte secţiuni ale postului de radio, agenţii DSS erau într-un evident dezavantaj. Majoritatea angajaţilor secţiei în limba română, neimplicaţi în acest război clandestin, s-au văzut prinşi în mijlocul focului, fiind supuşi la un nivel extraordinar de presiuni, ameninţări şi nesiguranţă.

1029 Existau, desigur, şi excepţii.

performanţele în domeniul culegerii de informaţii militare.1 Activitatea ei era totodată subminată de decretul Comitetului Central, în vigoare încă din 1973, care impunea ca personalul de comandă să provină din „producţie”, adică să nu aibă studii superioare. Un deceniu mai târziu, ca urmare a acestei situaţii, administraţia DSS era un amestec de personal profesionist şi neprofesionist, iar o parte sau unele părţi din structura sa puteau opera şi fără autorizaţia superiorilor.

Gradul în care aceste neajunsuri subminau misiunile din domeniul informaţiilor militare a devenit atât de înalt, încât generalul Ilie Ceauşescu a constituit un grup mic, cu scopul de a suplini măcar misiunile de bază ale unui departament autentic de informaţii militare. Reflectând situaţia tensionată, un birou de analiză (Biroul Special de Propagandă) a fost creat în cadrul COSA sub comanda sa, cu aprobarea lui Nicolae Ceauşescu, dar fără a informa nici Comitetul Central, nici pe Elena Ceauşescu. Unitatea a fost imediat desfiinţată de generalul Militam în timpul Revoluţiei, iar personalul ei a devenit ţinta unor persecuţii speciale – aceeaşi soartă având-o şi personalul unităţii anti-KGB (UM 0100) din cadrul Securităţii, dar şi, în mod mai violent, unitatea sa antiteroristă, de inspiraţie vest-germană, USLA.[10301031]

Percepţia privind disponibilitatea României pentru operaţii sovietice ofensive

Nonintervenţionismul a fost un jalon esenţial al politicii externe şi de securitate a României, atât ca măsură menită să prevină intervenţiile asupra sa, cât şi ca justificare pentru neparticiparea la operaţiunile pe teritoriul altor ţări, sponsorizate de sovietici. În a doua

---

1030 Din poziţia sa de şefa a Comisiei pentru Cadrele de Partid şi de Stat, Elena Ceauşescu a refuzat să aprobe numirea oricărui ataşat militar în străinătate, indiferent dacă respectivii făceau parte din armată sau fuseseră recrutaţi din şcoala DSS, după 1980, iar această situaţie a dus la închiderea unui număr de 40 de birouri de profil.

1031 USLA a fost înfiinţată cu ajutorul RFG, pe baza unităţii sale GSG9, pe care românii au luat-o drept model în 1976-1977.

jumătate a anilor 1960, câteva evaluări realizate de serviciile americane de informaţii remarcau în mod corect această lipsă de disponibilitate, ba chiar ostilitate, faţă de operaţiunile cu caracter ofensiv ale Pactului de la Varşovia. Aceste concluzii concordau cu declaraţia similară făcută de Gheorghiu-Dej în discuţiile cu preşedintele Kennedy în 1963; cu comportamentul României în perioada invaziei în Cehoslovacia, din 1968 şi cu repetatele sale declaraţii ferme că forţele armate române vor lupta alături de alţi membri ai Pactului doar defensiv. Bucureştiul a continuat în anii 1970 şi 1980 să emită declaraţii explicite, lipsite de echivoc, reafirmând misiunea pur defensivă a armatei sale, limitată la teritoriul românesc. Aceste aserţiuni corespundeau pe deplin doctrinei militare a României şi politicilor sale în domeniul organizării, instruirii recruţilor şi ofiţerilor, desfăşurării trupelor şi armamentului.

Această concordanţă observabilă între politicile declarate ale Bucureştiului şi atitudinile sale în domeniul apărării convinsese deja, la finele anilor 1970, întregul spectru al specialiştilor din Vest că România nu va participa într-o ofensivă a Pactului de la Varşovia împotriva NATO.1 Chiar şi cei care erau mai sceptici cu privire la motivaţiile românilor recunoşteau că aceştia „nu ar lua parte niciodată la un război de agresiune” sau la un „atac preventiv”; că armata română avea ca misiune doar „lupta defensivă pe teritoriul patriei” şi că deţinea „un rol exclusiv de apărare împotriva agresiunilor”; că era organizată pentru un „rol în primul rând (şi aproape exclusiv) defensiv”; şi că doctrina sa militară „interzicea” desfăşurarea de „trupe în afara graniţelor României”.[1032]

1032 Vezi, de pildă, Robert W. Clawson şi Lawrence S. Kaplan, The Warsaw Pact: Political Purposes and Military Means, Rowman and Littlefield, 1980, p. 160; Johnson, Dean şi Alexiev (1980), pp. 169-170; Herspring şi Volgyes (1980), p. 289; Dionisie Ghermani, Die nationale Souveranitätspolitik der SR Rumänien (Undersuchungen zur Gegenwartskunde Sudosteuropas), München, Oldenbourg, 1981, pp. 154-168; A. Ross Johnson, The Warsaw Pact: Soviet Military Policy in Eastern Europe P 6583, Santa Monica: RAND Corporation, 1981, pp. 4n,

Remarcabil este că serviciile de informaţii din SUA ajungeau în mod constant la concluzia opusă.

Evaluările americane privind nivelul de încredere în anii 1960 şi 1970 – deşi remarcând în mod repetat că Bucureşdul respingea cu persistenţă autoritatea de comandă sovietică şi strategiile ofensive, recunoscând că Moscova „îl considera probabil cel mai puţin loial” dintre aliaţii ei – conchideau totuşi cu consecvenţă că România ar participa la o ofensivă condusă de sovietici împotriva SUA şi NATO, cel puţin în stadiile ei iniţiale.[1033] Comunitatea de informaţii din Statele Unite rămânea la aceeaşi concluzie chiar şi atunci când stipula că posibilul rol al României era „neclar”, dat fiind că „refuza orice participare” la operaţiuni cu caracter ofensiv, oricare ar fi fost ele.[1034] Susţinute de multiple rapoarte HU-MINT[1035] provenite doar aparent din surse disparate, serviciile de informaţii americane credeau că liderii sovietici „se bazau” pe participarea tuturor armatelor Pactului, că România, deşi „mai puţin critică” pentru o ofensivă condusă de sovietici, avea „totuşi importante roluri combative pe flancurile Pactului”, asigurând „rutele logistice pentru operaţiunile sudice”.1

În conformitate cu acest raţionament, dacă sovieticii

---

19 şi 30-34; Volgyes (1982), pp. 41-59; Alex Alexiev, „The Romanian Army“, în Jonathan R. Adelman, editor, Communist Armies in Politics, Boulder, Westview, 1982, pp. 149-163; şi Walter M. Bacon, Jr., „Romania“ în Daniel N. Nelson, editor, Soviet Allies: The Warsaw Pact and the Issue of Reliability, Boulder, Westview, 1984, pp. 250-263.

1033 Warsaw Pact Forces Opposite NATO (NIE 11-14-79): Volumul I - Summary Estimate, 31 ianuarie 1979, pp. 63-68, CIA; Warsaw Pact Forces Opposite NATO (NIE 11-14-81), 7 iulie 1981, pp. 27-28, 30, CIA; Military Reliability of the Soviet Union}s Warsaw Pact Allies (NIE 12/11-83), 28 iunie 1983, pp. 3-5, 7, 14, CIA.

1034 Vezi, de pildă, Employment of Warsaw Pact Forces Against NATO (NI IIM 83-10002), 1 iulie 1983, p. 9 (Vezi şi pp. 3-4, 8), CIA.

1035 Termenul, abreviere a cuvintelor Human Intelligence, se referă la modalităţile de culegere a informaţiilor prin contacte umane directe, în principal prin interogatorii şi discuţii cu persoanele care deţin informaţii pertinente, (n.tr.)

voiau ca România să participe (ceea ce se presupunea că vor), o puteau obliga foarte uşor s-o facă:

Perioada de tensiune anterioară ostilităţilor le-ar permite sovieticilor să manipuleze atitudinile populare şi liderii politici. Structura de mobilizare a Pactului s-ar pune în mişcare şi elanul ei ar facilita continuarea pregătirilor. Refuzul est-europenilor de a participa în acest stadiu ar putea fi tratat prin forţă. Est-europenii ar considera că nu au altă alegere decât să participe.[1036][1037]

Raţionamentul avea la bază (1) premisa mecanismului sovietic de control – mecanism care, în cea mai mare parte, pentru România nu exista, şi (2) presupunerea implicită că preparativele defensive ale României erau nesemnificative, iar voinţa de a se opune era extrem de slabă sau chiar inexistentă. Astfel, indiferent de strategia sa militară independentă, de organizarea, desfăşurarea, instruirea şi imaginea despre inamic a României – toate direcţionate în primul rând împotriva unei ameninţări sovietice –, Bucureştiul era considerat incapabil să împiedice măcar participarea sa la o ofensivă condusă de sovietici împotriva Occidentului şi a NATO (şi cu atât mai puţin să se opună Uniunii Sovietice).

Contrastul cu ceea ce în cadrul Pactului de la Varşovia era bine cunoscut ca lipsa de disponibilitate a României pentru operaţiuni militare sovietice este izbitor. La doar câteva luni după buletinul *National Intelligence Estimate* din 1975, citat mai sus, comandantul sovietic al Forţelor Armate Combinate ale Pactului de la Varşovia raporta că România „nu mai era considerată membru” al structurilor militare ale Pactului, iar trupele sale nu mai erau incluse în „planul operaţional de luptă şi pregătire

---

1036 Vezi, de pildă, Warsaw Pact Forces Opposite NATO (NIE 11-14-75), 4 septembrie 1975, pp. 32-33, CIA.

1037 Ibid. Aproape niciuna dintre măsurile sovietice menite să asigure loialitatea menţionate în buletinul Estimate - trupe sovietice desfăşurate pe teritoriul ţării, pregătirea şi îndoctrinarea ofiţerilor în URSS, misiuni sovietice care să asigure „implicarea lor din timp într-un război“ - nu era aplicabilă României.

pentru acţiuni comune” al forţelor armate ale Pactului.[1038]

În conformitate cu un buletin *National Intelligence Estimate* din 1979, forţele române şi „liniile lor de comunicaţie operaţională şi defensivă ar fi vitale pentru susţinerea operaţiunilor ofensive ale Pactului împotriva Greciei şi a Turciei vestice” şi pentru „planurile sovietice de a transfera forţele terestre şi aeriene din districtul militar Odesa în Bulgaria, cea mai mare parte a lor tranzitând România”.

Prin urmare, conchidea buletinul, forţele Pactului vor fi probabil „sporite de cele bulgare şi române”.1 Cu două luni înainte, autorităţile centrale de la Moscova le explicau omologilor din republici că România „nu poate fi considerată un aliat de încredere – nu în prezent şi cu atât mai puţin nu în cazul unei posibile înrăutăţiri a situaţiei internaţionale”, dat fiind că intenţiona să restrângă „colaborarea în cadrul Pactului de la Varşovia”.[10391040]

În vreme ce comunitatea de informaţii din SUA ajunsese în 1981 la concluzia că România ar participa la operaţiuni ofensive sovietice, Pactul de la Varşovia opera în întregime pe premisa opusă.[1041] în estimarea nivelului de

1038 Iakubovskxi Report on the State of the United Armed Forces, 31 decembrie 1975, Document nr. 77 în Vojtech Mastny şi Malcom Byrne, editori, A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact 1955-1991, Budapesta, Central European University Press, 2005, pp. 395-396. Mastny şi Byrne pretind că România fusese „izolată“ la iniţiativa partenerilor ei, deşi res" tricţionarea sau desfiinţarea respectivelor structuri militare constituise un element constant şi central al politicii de securitate a Bucureştiului de la începutul anilor 1960 până spre sfârşitul deceniului 1980.

1039 Warsaw Pact Forces Opposite NATO (NIE 11-14-79), 31 ianuarie 1979, pp. 64-66, CIA.

1040 Informare privind întâlnirea si discuţiile dintre L.I. Brejnev şiN. Ceâusescu pe 1 august 1979 în Crimeea, 20 august 1979, Document nr. 5 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85. România, afirmau oficialii sovietici, introdusese „aspecte clar antisovietice în acţiunile sale“ şi, juca un rol tot mai activ“ în crearea unei „opoziţii între Uniunea Sovietică şi alţi membri ai Organizaţiei Tratatului de la Varşovia“.

1041 Vezi, de pildă, Warsaw Pact Forces Opposite NATO (NIE 11-14-

comandă al Pactului de la Varşovia, România nu numai că ar refuza să participe la o astfel de ofensivă, ci chiar că s-ar putea retrage din Pact dacă aceasta ar fi iniţiată. Într-un efort de evaluare a consecinţelor militare imediate ale retragerii României, o simulare din 1982 a Moscovei era menită să determine dacă, „într-o situaţie extrem de instabilă” creată de retragerea României şi Poloniei (deşi în acest din urmă caz motivul ar fi fost mai degrabă presiunile populare, decât dorinţa sau intenţia regimului), „misiunile operaţional-strategice ale Forţelor Armate Combinate ar putea fi îndeplinite iară armata poloneză şi forţele Republicii Socialiste România”.[1042] Ministrul sovietic al apărării, Ustinov, şi comandantul-şef al forţelor Pactului de la Varşovia, Kulikov, i se plângeau la un moment dat ministrului apărării din RDG, Heinz Hoffman, că România refuza să participe la orice scenariu ofensiv şi insista că forţele sale armate „îndeplinesc misiuni doar în interiorul Republicii Socialiste România”.[1043]

Mulţumindu-i lui Hoffman pentru informaţiile culese la Bucureşti de RDG, Ustinov comenta că erau necesare măsuri mai aspre pentru a trata cu regimul Ceauşescu – un refren deja familiar în rândul sovieticilor duri şi al liderilor loiali acestora:

Acele vremuri în care le-am făcut întotdeauna pe plac tovarăşilor români trebuie să aparţină trecutului. Tovarăşul Ceauşescu îşi bazează evaluarea situaţiei pe poziţii de clasă neclare. Practic trădează interesele taberei

---

81), 7 iulie 1981, pp. 27-28, 30, CIA.

1042 James D. Marchio, „Will They Fight? US Intelligence Assessments and the Reliability of Non-Soviet Warsaw Pact Armed Forces, 1946-1989“, Studies in Intelligence, vol. 51, nr. 4 (2007); Mastny şi Byrne (2005), p. 463.

1043 Memorandum al discuţiilor cu mareşalii Ustinov şi Kulikov referitor la un exerciţiu militar sovietic (cu Heinz Hoffman), 14 iunile 1982, Document nr. 95 în Mastny şi Byrne (2005), p. 463. Ustinov era furios fiindcă Ceauşescu îndemna în continuare la dizolvarea Pactului de la Varşovia, plângându-i-se generalului Hoffman că, dacă liderul român era „un politician şi un om de stat atât de mare“, „mai bine s-ar asigura ca NATO să fie dizolvată mâine“.

socialiste. Ori nu înţelege ce se întâmplă, ori şi-a pierdut minţile.1

Un alt buletin *National Intelligence Estimate* din iunie 1983 exprima convingerea comunităţii de informaţii „că ordinele sovietice de declanşare a unui război vor fi transmise cu succes de la Statul-Major sovietic la unităţile de luptă ale celorlalte state din Pactul de la Varşovia care, în general, vor respecta ordinele cel puţin în stadiile iniţiale ale unui conflict cu NATO”.[1044] Obişnuita menţiune de până atunci, referitoare la „excepţia României” – că ofiţerii sovietici nu aveau putere de comandă directă asupra forţelor române – lipsea acum. Câteva zile mai târziu, după ce constatau că doctrina, organizarea şi pregătirea forţelor române nu erau adecvate unui război ofensiv, analiştii americani din domeniul informaţiilor postulau că natura restrânsă a angajamentului lor în cele mai probabile scenarii ofensive făcea ca participarea lor viitoare la o astfel de ofensivă să devină mai acceptabilă pentru oficialităţile de la Bucureşti. În conformitate cu buletinul *NIE* din iulie 1983, spre exemplu, „rolul conturat pentru forţele române este acela al unui front din eşalonul al doilea, responsabil cu securitatea ariergărzii, în spatele fronturilor sovietic şi bulgar care ar duce ofensiva principală”.[1045]

Mai târziu în acelaşi an, serviciile de informaţii est-germane raportau că România „reafirmase şi clarificase” caracterul condiţionat al disponibilităţii sale chiar şi pentru operaţiuni *defensive* ale Pactului de la Varşovia.[1046]

1044 Opcit., p. 464. Un defector din GRU declara că, pentru sovietici, România devenise un „oponent“ şi un „inamic“ la sfârşitul anilor 1960. Suvorov (1982), pp. 3-11.

1045 Employment of Warsaw Pact Forces Against NATO: Interagency Intelligence Memorandum (NI IIM 83- 100002), 1 iulie 1983 (declasificat 19 noiembrie 1999, pp. 8-9, CIA.

1046 Telex al ambasadorului RDG în România (Bock), din 14 octombrie 1983, PHP. Vezi şi Telex al lui Viktor Kulikov (comandant suprem al Forţelor Armate Unificate) către Heinz Hoffmann (ministrul est-german al apărării), din 14 octombrie 1983, PHP.

Orice „participare a forţelor armate ale României, în timp de război, la luptă pe teritoriu străin”, insistase Bucureştiul, „va depinde de o solicitare de ajutor venită din partea ţării în chestiune”, nu de la înaltul Comandament sovietic.[1047] Iar pentru ca ofensa să fie şi mai acidă, Ceauşescu adăuga că, după ce îi prezentase deja această poziţie vicepreşedintelui american George Bush Sr., o va prezenta acum şi miniştrilor apărării din statele Pactului de la Varşovia, reuniţi la Berlin.[1048]

Aşa cum sublinia un fost ofiţer polonez, România în timpul lui Ceauşescu era exclusă „de la bun început” din orice „discuţie ca participant la un atac sovietic”, din motive atât de numeroase, încât „nu mai era nevoie de [alte] lămuriri”.[1049] Nivelul cooperării reale a României în operaţiunile Pactului era sugerat de faptul că în cele 357 de pagini ale lucrării *Contribuţii la cercetarea conceptului de putere armată la români* (1982), editate în limba engleză de Ministerul Apărării Naţionale, „Pactul de la Varşovia nu este menţionat nici măcar o dată”.1 În realitate, lucrarea menţionează Pactul de la Varşovia, dar numai de trei ori pe o singură pagină şi doar în contextul reafirmării faptului că România nu va preda niciodată comanda forţelor sale armate „niciunui organism extern”; subliniind că scopul Pactului era strict defensiv şi limitat la Europa; şi avertizând că orice cooperare cu alianţa se va face doar pe baza „principiilor egalităţii şi respectului” pentru independenţa fiecărei armate.[1050] Generalul Ceauşescu a subliniat aceleaşi aspecte în lucrarea sa din 1980 despre doctrina de apărare a României (pe 2 dintre

---

1047 Ibid.

1048 Op cit., p. 3.

1049 Michael Sadykiewicz, Implications of Limited East European Military Support for a Soviet Ofensive Against NATO, ianuarie 1986, RÂND Internai Note 25209-RC, p. 3.

1050 Ibid. Referirea vizează lucrarea general-colonelului Constantin Olteanu, Contribuţii la cercetarea conceptului de putere armată la români, Bucureşti, Editura Militară, 1982.

cele 375 de pagini ale versiunii în limba engleză).[1051]

Obstacole în calea evaluării americane la începutul anilor 1980

Eroarea făcută în mod repetat de analiştii americani cu privire la participarea României la operaţiunile militare sovietice şi la capacitatea sa de a refuza această participare a avut mai multe motive. Principalele cauze, fireşte, erau prejudecăţile cognitive; patologia organizaţională a secretomaniei, compartimentarea şi prejudecata „retrospectivă”; plus dezinformările sovietice cu ţinte precise. Toate acestea au accentuat indisponibilitatea de a crede că România se putea opune când nimeni altcineva n-o făcea şi o incapacitate de a evalua dimensiunile rezistenţei româneşti.

Pe de altă parte, nivelul şi amploarea extraordinare ale opoziţiei manifestate de România faţă de puternicul ei vecin ostil constituiau şi ele un obstacol cognitiv greu de depăşit pentru analişti. Pur şi simplu, comportamentul României era prea deosebit de imaginea acceptată în interiorul comunităţilor de analişti din SUA şi din Occident, în general. În vreme ce analişti de top ai CIA (de pildă Sherman Kent şi Abbot Smith) au subliniat acest lucru în a doua jumătate a anilor 1960, un deceniu mai târziu comunitatea de informaţii din SUA a început să aibă o perspectivă opusă, interpretând sfidarea României ca fiind atât de dificil de înţeles nu din cauza limitărilor analistului, ci fiindcă raportata sfidare era una imaginară.

Aşa cum afirmase preşedintele *Board of National Estimates* din cadrul CIA cu mai mult de zece ani în urmă, „a prevedea ce se va întâmpla în România e totuna cu a lua în considerare improbabilul”.[1052] Sfidarea românească nu avea la bază o evaluare sofisticată a limitelor tolerantei

1051 Ceauşescu (1980), pp. 297, 309-310.

1052 Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe (1968), pp. 8-11. Şeful Board of National Estimates, Abbot Smith, aprecia că URSS va fi nevoită să accepte „schimbări semnificative“ în regiune, „dacă nu este dispusă să folosească forţa militară“. Op.cit., p. 21.

sovietice, de care autorităţile române se apropiaseră în mod repetat şi chiar le atinseseră, dar nu le încălcaseră. Dimpotrivă, era „clar” că „românii nu au impus niciodată anumite limite asupra a ceea ce intenţionează să facă” în consecinţă, deşi analiştii observau deseori „că românii au mers cât de departe au putut; dar la fel de des, desigur, observatorii ar putea avea surprize”.1

O evaluare făcută de un vechi analist al dinamicilor sovieto-est-europene a mers drept la ţintă în acest sens, în 1982. „Mişcările şi poziţiile” României „au fost înghiţite de conducerea sovietică poststalinistă, care uneori pare nu atât tolerantă, cât pur şi simplu depăşită”.[1053] Ideea că România, de pe poziţia sa geostrategică extrem de vulnerabilă, exercita asupra URSS o influenţă cu consecinţe politice pe care nu puteau sau nu voiau să o manifeste ţările „favorite” ale analiştilor americani pentru poziţia de „cea mai independentă” s-a dovedit a fi, din punct de vedere intelectual, o punte mult prea dificil de traversat pentru cei mai mulţi dintre ei.[1054]

Deşi în mod repetat şi substanţial contrazise de declaraţiile şi acţiunile Bucureştiului, dar şi de mărturiile defectorilor familiarizaţi cu planurile Pactului de la Varşovia (şi de planurile militare sovietice desecretizate după încheierea Războiului Rece), sursele sovietice şi est-europene care susţineau probabilitatea participării României erau atotprezente şi imposibil de ignorat pentru orice analist corect. În plus, după ce armata poloneză a dezamăgit atât de crunt aşteptările celor care credeau în rezistenţa ei, aplicând în mod categoric legea marţială, serviciile de informaţii americane au asimilat comportamentul armatei române cu cel al partenerilor „în strânsă cooperare”, punând semnul egal între superficialitatea „opoziţiei clandestine” a Poloniei şi

1053 Ibid.

1054 Deşi CIA, spre exemplu, nu avea anumiţi favoriţi, combinaţia de prejudecăţi cognitive şi interese ale politicii americane - atât interne, cât şi externe - conferea un statut preferenţial Poloniei, Ungariei şi, într-un context diferit, Iugoslaviei.

presupusa fragilitate a independenţei României. În ciuda numeroaselor indicii contrare, această concluzie era coroborată de valul de zvonuri şi rapoarte emise neîncetat în cadrul operaţiunilor sovietice de disuadare şi blocare şi a măsurilor active care le susţineau.

A „5

În unele cazuri, o temă a măsurilor active în întregime fabricată din minciuni era pur şi simplu mai plauzibilă decât adevărul. Mulţi analişti occidentali percepeau Pactul de la Varşovia ca fiind în mare o reflexie a NATO, creându-şi astfel o imagine în oglindă a dinamicii unei interacţiuni stat mic-putere mare în cadrul unei alianţe de tip benevol. Astfel, caracterul dublu al Pactului de la Varşovia – de a fi o alianţă impusă şi că, în carul ei, unul sau mai mulţi parteneri ar putea constitui cea mai mare ameninţare pentru un altul – era imposibil de perceput pentru mulţi analişti (deşi exemplul grec şi cel turc ar putea da de gândit), şi a început să fie tot mai dificil la sfârşitul anilor 1970 şi în deceniul următor, ceea ce a făcut ca anumite comportamente din interiorul alianţei ale României să fie aproape de neînţeles. La urma urmei, dacă autorităţile militare sovietice nu puteau caracteriza, în 1982, comportamentul României decât descriindu-l ca „smintit”, nu este deloc de mirare că analiştii americani, care dispuneau de mult mai puţine informaţii referitoare la ceea ce se întâmpla în „cutia neagră”, aveau mari probleme în a-l înţelege.

În aceste condiţii, analiştii tindeau să se bazeze pe „imaginea în oglindă”, presupunând că actorii străini îşi interpretau rolurile şi acţionau pe baza informaţiilor şi a evenimentelor în acelaşi mod fundamental şi cu aceleaşi obiective esenţiale ca analistul (sau instituţia ori ţara acestuia). Spre exemplu, toate alianţele de tip voluntar încheiate pe timp de pace au probleme cu împărţirea responsabilităţilor, ţinând seama de dimensiunile mult diferite ca teritoriu, populaţie şi resurse de care dispune fiecare parte. Cheltuielile militare fac deseori subiectul

unor considerabile negocieri, controverse şi chiar tensiuni. Este un fapt general acceptat acela că aliaţii mai mici încearcă să scape de partea care le revine şi, dacă e posibil, să beneficieze de „gratuitate” – se se bucure de toate avantajele de securitate pe care le oferă alianţa, fără a-şi aduce o contribuţie care să apese asupra populaţiei.

În cadrul Pactului de la Varşovia însă, problema contribuţiilor individuale ale statelor era una obscură. Spinoase îndeosebi erau problemele de identificare a subsidiilor economice disimulate oferite de Moscova şi a serviciilor făcute în schimb Kremlinului de unii parteneri – de pildă, acceptând în mod pasiv ca teritoriul şi instituţiile lor să fie folosite în interesul sovieticilor, angajându-se în activităţi de spionaj împotriva adversarilor Moscovei sau procurând în mod ilegal tehnologii militare sofisticate din Occident pentru URSS. Atunci când lideri comunişti est-europeni îşi exprimau în particular dezacordul cu apelurile sovietice la cheltuieli bugetare crescute sau pretindeau că se opun unor asemenea creşteri atât în teorie, cât şi în fapt, interlocutorii occidentali considerau aceste declaraţii cât se poate de plauzibile. Fiindcă, la urma urmei, aşa funcţionau lucrurile în NATO.

Astfel, într-un răstimp foarte scurt după ce Ceauşescu a expus, în noiembrie decembrie 1978, eforturile sovietice de subordonare a comenzii militare naţionale pe timp de criză, măsurile active ale Pactului au reuşit să „întoarcă” explicitul protest al României într-o asemenea măsură încât în analizele occidentale a fost prezentat ca un simplu refuz de a spori cheltuielile militare.1 Ca un corolar al acestei teme, ceilalţi membri ai Pactului, în special Ungaria şi Polonia, au fost prezentaţi de asemenea ca opunându-se unor cheltuieli militare sporite.[1055] în realitate, la întrunirea din 1978 a Pactului – şi la toate cele care au urmat până când Gorbaciov a

1055 Vezi, de pildă, Daniel N. Nelson, „Eastern Europe and the Non-Communist World“ în Fischer-Galati (1981), pp. 199, 212; Volgyes (1982), p. 42; Larrabee (1984), pp. 27-28.

preluat puterea în URSS –, ceilalţi membri au susţinut ca de obicei solicitările sovietice de creştere a cheltuielilor militare şi

5 5 5

au condamnat propunerile repetate ale României de îngheţare a acestora şi chiar de reduceri unilaterale.[1056]

Chiar şi atunci când a fost consemnată ca fiind „cea mai gravă dispută dintre toate”, această dirijare a atenţiei către chestiunile bugetare ascundea o provocare mult mai directă şi mai importantă la adresa controlului sovietic.1 Abilitatea Moscovei de a distorsiona percepţiile asupra politicilor României chiar şi în rândul acelor analişti care cunoşteau foarte bine dedesubturile maşinaţiunilor

5 5 5 5

sovietice şi balcanice este cu atât mai impresionantă cu cât cel mai important agent CIA în armata poloneză susţinuse în mod explicit, repetat şi, după exfiltrarea sa, chiar public că probabil principalul conflict în cadrul Pactului de la Varşovia era cauzat de faptul că România respingea fără echivoc Statutul FAU pe timp de război, care subordona „complet” armatele celorlalte state est-europene „controlului exercitat de înaltul Comandament sovietic”, în ciuda „considerabilelor presiuni făcute asupra sa” de ceilalţi membri ai Pactului.[1057] Colonelul Kukliński afirma că România se deosebea de ceilalţi membri nonsovietici ai Pactului de la Varşovia prin aceea că „rămânea singurul factor de decizie cu privire la forţele sale armate şi la propriul potenţial de apărare” şi că nu avea „două adevăruri separate, unul pentru societatea internă şi pentru armata ei, iar celălalt pentru comunitatea socialistă condusă de Uniunea Sovietică”.[1058]

1056 Vezi, de pildă, Minutes of Discussion of Report by the Supreme UAF Commander at the PCC Meeting, 3 decembrie 1978, pp. 193-200, în Mastny, Niinlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

1057 Brown (1988), p. 272.

1058 Ibid. Spre deosebire de el, Ion Mihai Pacepa a negat orice rezistenţă reală a României în faţa dominaţiei sovietice, pretinzând că la mijloc sunt doar induceri în eroare. (Pacepa - 1987.) începând cu 1989,

Deosebirea flagrantă dintre insistenţa obstinată a serviciilor de informaţii americane că România ar participa la o ofensivă a Pactului de la Varşovia şi discuţiile interne ale celorlalţi membri ai Pactului din care reieşea contrariul, mai ales ţinând seama de ponderea interpretărilor academice occidentale conforme cu aprecierile Pactului, sugerează că serviciile de informaţii din SUA ar fi fost copleşite de o combinaţie de dezinformări şi agenţi compromişi – surse care ofereau informaţii false şi/sau agenţi plasaţi ori recrutaţi de serviciile Pactului de la Varşovia în interiorul Pentagonului, al CIAetc. [1059] în vreme ce una dintre temele măsurilor active sovietice prezenta România ca un membru al Pactului mai mult sau mai puţin conştiincios, care se supunea ordinelor venite de la Moscova, alta înfăţişa armata română ca fiind un partener atât de nesigur, încât nu putea avea decât un rol marginal în planurile oricui. Astfel, Serviciul A de la KGB a reinterpretat indisponibilitatea voită a României de a participa la operaţiuni împotriva Occidentului, transformând-o într-o opţiune sovietică, determinată de presupusa incapacitate şi de deficienţele politice ale armatei române, nu de intenţiile strategice şi militare ale României.

Reluând o campanie dusă de predecesorii lor ruşi încă din secolul al XIX-lea (de pildă în contextul Războiului pentru Independenţă din 1877 – 1878, al Primului şi al celui de-al Doilea Război Mondial), în cursul ultimei jumătăţi a Războiului Rece autorităţile sovietice „au

---

Pacepa a insistat cu disperare pe lângă autorităţile române ca să fie declarat erou al României. Vezi, de pildă, interviul luat de Lucia Hossu Longin, Faţă în faţă cu generalul Ion Mihai Pacepa, Bucureşti, Humanitas, 2009, şi emisiunea cu acelaşi titlu difuzată la postul TVR1 (Bucureşti), pe 28 noiembrie 2009, ora 22.00.

1059 Alexiev (1979), pp. 22-23; Clawson şi Kaplan (1980), p. 160; J.F. Brown, „Romania’s Maverick Policy“, în Johnson, Dean, and Alexiev (1980);. Herspring şi Volgyes (1980), p. 289; Ghermani (1981), pp. 154-168; A. Ross Johnson, The Warsaw Pact: Soviet Military Policy in Eastern Europe P 6583, Santa Monica: RÂND Corporation, 1981, pp. 4, 19, 30-34; Volgyes (1982), pp. 41-59; Alexiev în Adelman (1982), pp. 149-163.

defăimat în mod deschis capacitatea forţelor armate române” în faţa interlocutorilor occidentali, citând de obicei presupusul lor moral scăzut, pregătirea inadecvată şi dotarea insuficientă.1 Participanţii sovietici la „forumurile pentru controlul armamentului şi pe alte teme” i-au descris fără oprelişti pe militarii români în dialogul cu interlocutori occidentali ca fiind „eretici fără speranţă”, în vreme ce ofiţerii polonezi spuneau despre ei cu dispreţ că ar fi „o problemă majoră, stânjenitoare pentru Blocul sovietic”.[1060] Numărul mare de agenţi sovietici şi est-europeni (plus alţii) angajaţi în diseminarea măsurilor active – mulţi fiind consideraţi surse „demne de încredere” de serviciile de informaţii, diplomaţii şi politicienii occidentali – a făcut posibil ca, într-un răstimp relativ scurt, aceste teme ale măsurilor active sovietice să devină, pentru vestici, informaţii de tip HUMINT.[1061] Până la mijlocul anilor 1980, chiar şi experţii occidentali specializaţi în problemele armatei române acceptau, ca alternativă plauzibilă pentru descurajarea unei intervenţii sovietice, absoluta lipsă de importanţă a independenţei României şi inconsecvenţa strategiei sale militare, determinată de moralul scăzut, de pregătirea inadecvată şi de dotarea insuficientă a armatei.[1062]

1060 Vasili Kuliş, telegramă a Departamentului de Stat, Moscova 29802,6 decembrie 1978 (secret), citat în CIA, Classified Annex (U), Alexander Alexiev şi A. Ross Johnson, East European Military Reliability: An Îmigre-BasedAssessment, Santa Monica, RAND, R-3480/1, 1 octombrie 1986, p. 2. Studiul conchidea că armatele bulgară, est-germană, poloneză, maghiară şi cehoslovacă erau considerate de Moscova „pe deplin“ sau „în cea mai mare parte de încredere“.

1061 Aşa cum nota un analist CIA, plantarea unor „rapoarte false prin intermediul canalelor de informaţii existente sau ale serviciului diplomatic“ şi deci inundarea pieţei de profil „cu un volum mare de rapoarte şi relatări conflictuale“ erau eficiente în distragerea atenţiei de la evenimentele reale. Cynthia M. Grabo, „Soviet Deception in the Czechoslovak Crisis: A Study in Perspective“, Studies in Intelligence, vol. 14, nr. 1 (primăvara 1970), p. 22.

1062 Vezi, de pildă, remarcile specialiştilor de origine română Walter Bacon şi Aurel Braun în Warsaw Pact and the Question of Cohesion:

V

Deturnarea politicii externe a României

Am făcut, de asemenea, eforturi de a defini clar responsabilitatea statelor vest-europene, îndeosebi a RFG, pentru consecinţele deciziei de a-şi pune teritoriile la dispoziţie pentru amplasarea de noi rachete americane. Propunerea noastră a fost primită cu o opoziţie fermă din partea delegaţiei române.[1063]

Ministrul de externe polonez, ianuarie 1983

[Orice iniţiativă a Ungariei trebuie să aibă] acceptul preliminar al Uniunii Sovietice. Trebuie să fie în acord cu iniţiativele comune [ale Pactului de la Varşovia]. Trebuie să consolideze, nu să slăbească, poziţiile Uniunii Sovietice şi ale Pactului de la Varşovia [şi] să influenţeze pozitiv opinia publică în plan intern şi extern, fără a lăsa impresia că acesta este unicul ei scop.1[1064]

Şeful Departamentului International din Ungaria, Mâtyâs Sziiros, februarie 1983

Folosiţi numai surse de absolută încredere, care operează sub cele mai severe condiţii de confidenţialitate, pentru a obţine informaţii despre principalele probleme şi evoluţii din România. În niciun caz nu trebuie să se observe că Ministerul Securităţii de Stat a adoptat măsuri speciale; sursele nu trebuie să iniţieze niciun tip de activităţi de culegere de informaţii care să permită altor persoane sau organe să descopere ori să recunoască

(1985), pp. 45-47. Vezi şi Jonathan Eyal, „Romania: Between Appearances and Realities“ în Jonathan Eyal, editor, The Warsaw Pact and the Balkans: Moscow’s Southern Flank, New York, St. Martin’s Press, 1989, pp. 69, 73, 99, 107.

1063 Polish Preparatory Reportfor the PCCMeeting 3 ianuarie 1983, p. 2, PHP.

1064 „The Possibilities of a Hungarian Initiative: Considerations of Form and Content“, 11 fe- bruarie 1983, in Memorandum on the Preparation of the Declaration of the European Socialist Countries3 Leaders, Moscova, 28 iunie 1983, in Csaba Békés §i Anna Locher, editori, „Hungary and the Warsaw Pact, 1954-1989: Documents on the Impact of a Small State Within the Eastern Block“, octombrie 2003, PHP

obiectivele urmărite.[1065]

Instrucţiune Stasi, martie 1983

Declaraţia [noastră] plasează pe drept vinovăţia pentru escaladarea tensiunilor asupra cercurilor de conducere din SUA şi NATO, susţinând contramăsurile Uniunii Sovietice la adresa programului de rachete american, folosind cuvinte bine alese.1

Guvernul ungar, noiembrie 1983

România acceptă aşa-numita „opţiune zero”, conform căreia SUA şi URSS sunt responsabile în egală măsură pentru provocarea acestei grave situaţii, şi respinge contramăsurile prezentate de URSS, RDG şi RS Cehoslovacia. Conducerea României face acum apel – mai direct decât înainte – la toate statele şi popoarele pe ale căror teritorii urmau a fi amplasate, inclusiv la RDG şi RS Cehoslovacă, cerându-le să se opună deciziilor adoptate.[1066][1067]

Stasi, decembrie 1983

România se opune în mod clar intereselor fundamentale de politică externă ale comunităţii socialiste [şi] îşi promovează chiar mai intens poziţiile speciale de politică externă lipsite de caracter de clasă… pe aproape toate chestiunile internaţionale importante şi pe tema colaborării în cadrul Tratatului de la Varşovia şi al CAER…

1065 Note of the Chief of the Evaluation and Information Group to the chiefs of Stasi units requesting the evaluation of the possibilities for the Stasi to inform itself with regard to the internal situation in the R.S.R, 29 martie 1983, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 282-3; Herbstritt si Olaru (2005), p. 354.

1066 Declaraţia ungară din 29 noiembrie 1983 - Bazele de rachete balistice americane contravin intereselor omenirii - descrisă în Foreign Ministry Memorandum on Hungarian Foreign Policy Initiatives Between 1975 and 1985, 12 iunie 1985, Istvan Cserjes şi Laszlo Demus, Departamentul pentru Securitate Internaţională, pentru Gyula Horn, p. 5, în Csaba Bekes şi Anna Locher, editori, „Hungary and the Warsaw Pact, 1954-1989“, octombrie 2003, PHR

1067 Informational Note Drawn Up by the Chief of Service Referring to the Current Situation and Policy of Romania, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11; Herbstritt şi Olani (2005), p. 364.

Datefiind activităţile tot mai intense ale principalelor state imperialiste, menite să separe pe termen lung România de comunitatea statelor socialiste, şi accentuarea previzibilă a poziţiilor speciale ale României, [noi] continuăm să exploatăm toate posibilităţile statelor socialiste în activitatea politico-operaţională, pentru a determina România să-şi păstreze şi să-şi consolideze legăturile cu Pactul de la Varşovia şi cu CAER, dar şi contactele bilaterale.[1068]

Stasi, decembrie 1983

Poziţiile Republicii Socialiste România s-au depărtat atât de mult de linia comună a statelor Tratatului de la Varşovia, încât practic niciunul nu le poate susţine nici pe ele, nici faptul că punctele de vedere esenţiale ale URSS, Republicii Populare Bulgaria, Republicii Socialiste Cehoslovacia, Republicii Populare Ungaria, RDG şi Republicii Populare Polonia sunt în acord.[1069]

Ministrul de externe cehoslovac, aprilie 1984

Capitolul 9

Politica Blocului sovietic faţă de România

ÎN MANDATUL LUI ANDROPOV

Poate chiar mai puternică decât reţinerea analiştilor americani în a accepta faptul că România ar fi putut fi cel mai rebel membru al Pactului de la Varşovia era devotamentul faţă de ideea de „opoziţie ascunsă”, referitoare în special la Polonia şi Ungaria. Motivul esenţial era aceeaşi combinaţie de prejudecăţi cognitive, patologii instituţionale şi dezinformare focalizată, dar cu elemente suplimentare, apărute în urma unor accidente ale istoriei. Cel mai important dintre acestea se referea la compoziţia etnică a societăţii americane, ca rezultat al tiparelor de imigraţie din Europa estică în decursul secolelor. Atitudinile şi legăturile celor mai numeroase

1068 Opdt., pp. 363, 367.

1069 Speech by the Czechoslovak Foreign Minister (Bohuslav Chhoupek), 19 aprilie 1984, „Second Cold War, 1981-1985: XVII. Budapest, 19-20 April 1984“, în Locher (2002). Chhoupek s-a referit la membrii Pactului folosind abrevierile (RSR, RPB, RSC, RPU şi RPP.)

comunităţi etnice din SUA cu ţările lor de origine exercitau o influenţă atât directă, cât şi indirectă asupra analiştilor americani.

După germani – est-germanii fiind un caz special –, cele mai numeroase comuniăţi de imigranţi erau cea poloneză şi cea maghiară. Conform recensământului realizat în SUA în 1980, comunitatea autoidentificată de polonezi americani se cifra la peste 9 milioane de persoane, mai mult de 3, 3% din întreaga populaţie a SUA, fiind un bazin electoral important pentru alegerile statale şi naţionale. În consecinţă, evenimentele din Polonia constituiau permanent un subiect de interes pentru analiştii americani. Deja în anii 1970, analizele includeau impactul probabil al măsurilor politice americane faţă de Polonia asupra comunităţii de polono-americani, adică asupra organizaţiilor active politic care reprezentau comunitatea respectivă.[1070]

În 1980, comunitatea maghiaro-americanilor număra aproape 2 milioane de persoane. Deşi comunitatea etnicilor maghiari din SUA era doar o fracţiune din cea poloneză, compensa acest lucru prin focalizarea organizaţională.1 înainte de Războiul Rece, imigranţii veniţi din Europa de Est nu fuseseră organizaţi din punct de vedere politic, iar impactul lor asupra politicii americane fusese nesemnificativ.[1071] Când SUA au hotărât,

---

1070 CIA şi Departamentul de Stat american au început să includă impactul probabil al politicii SUA faţă de Polonia asupra alegătorilor americani încă de la începutul anilor 1960, cu referiri explicite la „susţinerea comunităţii de polono-americani din Statele Unite“. Vezi, de pildă, Memorandum From Secretary of State Herter to President Eisenhower, Washington, 6 septembrie 1960, Document 109 în Foreign Relations of the United States, 1958-1960, Volum X, Partea I, Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.

1071 Consiliul Naţional Maghiar, format ca parte a Comitetului Naţional pentru Europa Liberă din cadrul CIA, era de asemenea marcat de conflicte interne, dar „fusese cel mai disciplinat şi mai unit dintre diversele consilii şi comitete naţionale ale ţărilor est-europene recunoscute de Comitetul Naţional pentru Europa Liberă din New York“. Memorandum to Mr. Frank G. Wisner, Subject: National Committee for

la începutul Războiului Rece, să finanţeze grupările de imigranţi pentru a focaliza atenţia publică asupra suferinţelor prin care treceau popoarele lor de origine, incluzând aici posturi de radio ce difuzau emisiuni în regiunile respective, singurul grup etnic care a reuşit să-şi menţină coeziunea a fost cel al maghiarilor.[1072] în consecinţă, secţia maghiaroamericană a Comitetului pentru Europa Liberă – iniţial modalitatea prin care CIA coordona acest efort şi distribuia susţinerea materială – era una dintre cele

5 5

mai influente.[1073]

Spre deosebire de comunităţile de maghiari şi de polonezi, care numărau peste un milion de persoane, româno-americanii erau numai 380.000.

Studiul problemelor est-europene atrăgea, în mod firesc, relativ multe persoane cu origini etnice în regiunea respectivă. Deloc surprinzător, polono-americanii şi

---

Free Europe, 19 octombrie 1950, CIA. Organismul reprezentativ al polono-americanilor, Congresul Americanilor Polonezi, era de fapt un conglomerat de peste 3 000 de organizaţii şi cluburi. John Micgiel, „The Impact of the Diasporas - The Poles in the US“, New York, Columbia University, martie 2004, www.ceri-sciences-po.org. După 1989, maghiaro-americanii au condus activitatea comună de lobby polono-ungară pentru integrarea în NATO.

1072 în 1959, OCB preciza clar: „Susţinerea acordată unor grupări alese de imigranţi capabile să aducă o contribuţie pozitivă a îndeplinirea obiectivelor americane trebuie să continue, iar cea pentru organizaţiile de imigranţi mai puţin utile va dispărea treptat“. Operations Coordinating Board Report: Operations Plan For The Soviet-Dominated Nations In Eastern Europe, Washington, 2 iulie 1959, Document 18 în Foreign Relations of the United States, 1958-1960, Volum X, Partea I, Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.

1073 Unul dintre primii săi lideri, Ferenc Nagy, fusese prim-ministru al Ungariei în guvernarea lui Matyas Rakosi şi în 1946 a plecat la Washington (plus Londra şi Paris) împreună cu Nagy, beneficiind de aprobarea lui Stalin, pentru a susţşine solicitările Budapestei ca Transilvania, sau o parte a ei, să fie cedată Ungariei. Nepszabadsâg, 13 august 1945; Kovari (1983), p. 130; „Mathematics for the Millions“, Time, 1 iulie 1946. Vezi şi The Manchester Guardian, 19, 20 iunie 1946.

maghiaro-americanii erau bine reprezentaţi atât în departamentele academice, cât şi în serviciile de informaţii din aceste domenii. Şi la fel de firesc, româno-americanii nu erau. Astfel au fost create premisele necesare pentru „tendinţa de atribuire fundamentală”[1074] – înclinaţia firească de a percepe orice grup cu care subiectul se identifică (rasial, etnic, religios etc.) într-un mod mai generos şi mai favorabil decât alte grupuri (mai cu seamă cele despre care se ştie că se află într-o relaţie de tip antagonic cu primul).1

Un rol important în accentuarea caractereului plauzibil al „opoziţiei ascunse” îl deţinuse caracterul deschis al culturii americane. Preţul mare pus pe transparenţă şi pe comunicarea directă, plus izolarea aproape totală a SUA de orice ameninţare apropiată serioasă au facilitat o atitudine anticonspiraţională, mult diferită de abordarea majorităţii europenilor. Acest lucru a creat anumite obstacole în calea capacităţii de a percepe conspiraţiile reale (sau chiar de a accepta posibilitatea existenţei unora), indiferent de calitatea sau de volumul dovezilor în sprijinul lor. Astfel, ideea că Moscova regiza reuniuni internaţionale sau organiza dezbateri publice şi în media în care ea însăşi susţinea atât argumente pro, cât şi contra, era deseori privită cu scepticism de analiştii americani (deşi tot mai puţin odată cu trecerea timpului şi cu experienţa acumulată).

Manipulările sovietice ale liderilor supuşi din cadrul Pactului de la Varşovia

În problemele de o importanţă deosebită pentru Kremlin însă, autorităţile sovietice coregrafiau fiece pas făcut şi aproape fiecare cuvânt rostit de diverşii membri ai Pactului de la Varşovia. Un exemplu în acest sens este reuniunea miniştrilor apărării la care Moscova dorea ca restul membrilor să aprobe Statutul FAU pe timp de război. În general, fiecare ministru participant îşi pregătea, înainte de reuniune, prezentarea şi punctele de

1074 Vezi capitolul I al acestei lucrări.

discuţie. Aşa cum relata un observator de la faţa locului, cu această ocazie însă, prin urmare, Statul-Major polonez a pregătit fişe de lucru pe care Jaruzelski să le poată folosi în cursul şedinţei. Dar cu câteva zile înainte de reuniune, generalul Titov şi alţi câţiva ofiţeri sovietici din Secretariatul FAU [Forţelor Armate Unite] s-au deplasat la Varşovia. La sosire, au verificat acele fişe, le-au aruncat şi au petrecut două zile pregătind unele noi. Acestea erau foarte detaliate, incluzând formulele de început şi de final şi sugerând răspunsuri alternative în funcţie de ceea ce ar fi putut spune alţi miniştri în cursul şedinţei. În vederea sosirii lor, şi ceilalţi miniştri ai apărării pregătiseră fişe de lucru, acestea fiind la rândul lor verificate de secretariatul sovietic. Prin urmare, şedinţa a fost eficient orchestrată de sovietici. Chiar şi est-europenii au fost surprinşi de amestecul direct al sovieticilor, fapt care sugerează intensa lor îngrijorare.[1075][1076]

Deşi această informaţie provenise de la un extrem de bine apreciat agent CIA din interiorul Statului-Major polonez (colonelul Kukliński), serviciile de informaţii americane aveau alţi doi agenţi de nivel înalt în cadrul instituţiilor militare poloneze, iar informaţiile pe care ei le-au oferit reflectau nivelul celor la care aveau acces.1 De exemplu, dacă unul dintre ei ar fi văzut doar evaluarea Statului-Major polonez care critica Statutul FAU pe timp de război aproape în aceiaşi termeni folosiţi de România, el ar fi considerat credibil (şi, în consecinţă, ar fi raportat către CIA) că liderii militari polonezi, în frunte cu Jaruzelski, se opuneau subordonării forţelor armate poloneze comandamentului sovietice.[1077] Dacă însă ar fi

1075 Vezi, de pildă, Heuer (1999), pp. 111-161; David Heradstveit, The Arab-Israeli Conflict: Psychological Obstacles to Peace, Oslo, Universitetsforlaget, 1979.

1076 The Soviet Union’s Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, p. 19, CIA.

1077 Ceilalţi doi agenţi erau colonelul Wlodzimierz Ostaszewicz, adjunctul informaţiilor militare poloneze, şi colonelul Jerzy Suminski, un oficial de rang înalt al serviciilor de informaţii militare.

cunoscut discuţiile lui Jaruzelski cu liderii militari soviedei, agentul şi-ar fi conturat o imagine mult diferită.[1078]

Reconciliind aceste perspective deosebite, serviciile de informaţii americane au conchis că Jaruzelski şi-a „însuşit” evaluarea critică a Statului său Major şi că „încerca să intervină în acele probleme” în mod sincer.[1079] Comportamentul liderului polonez indica însă exact contrariul. „Deşi nu fusese soluţionată niciuna dintre obiecţiile poloneze” cu privire la Statutul FAU pe timp de război, Jaruzelski insistase în faţa miniştrilor apărării din celelalte state membre ale Pactului de la Varşovia că „statutul era rezultatul unui schimb de opinii amplu şi deschis, iar el i-a criticat pe români pentru tentativa de a-i submina principiile”.[1080] Apoi restul corului, adică toţi ceilalţi membri, i s-a alăturat şi „a respins «categoric» obiecţiile românilor, aprobând statutul”.[1081]

De fapt, România era obligată să se lupte la fiecare

1078 CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime, 25 februarie 1980, p. 4, CIA.

1079 The Soviet Union’s Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, p. 18, CIA.

1080 In conformitate cu Jaruzelski: „Partea poloneză a aprobat în totalitate prevederile de bază ale proiectului de statut, chiar de la început“ şi i s-au „acordat posibilităţi nelimitate de a prezenta şi a justifica propuneri şi comentarii“. CIA Intelligence Information Report: (december 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime (1980), p. 4, CIA.

1081 The Soviet Union’s Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment (octombrie 1983), p. 19, CIA. Vezi şi CIA Intelligence Information Report: (noiembrie 1979) Twelfth Session of the Committee of Defense Ministers of the Warsaw Pact Member States, 20 februarie 1980 (de Jaruzelski), pp. 3,6. Pentru acceptarea celorlalţi membri ai Pactului, vezi de pildă raportul comandantului- şef al Forţelor Armate Unite, mareşalul VG. Kulikov, în CIA Intelligence Information Report: (3-6 December 1979) - From the 12th Session of the Warsaw Pact Committee of Defense Ministers; Documents Pertaining to the Second Item of the Agenda Concerning the „Statute“ Governing Wartime Organization and Activities of the Warsaw Pact’s Combined Armed Forces, 11 aprilie 1980, CIA.

pas doar pentru a se face auzită în cadrul structurilor de conducere ale Pactului. Iar când reuşea acest lucru, în ciuda influenţei exercitate de Secretariatul Pactului asupra organismelor naţionale prin controlul agendelor de întâlniri, al prezentărilor, al proiectelor de rezoluţii şi de comunicate, ceea ce avea de spus era de obicei important.1 Fără îndoială însă, politica şi poziţiile adoptate de România constituiau o ţintă de prim ordin a cenzurii din cadrul Pactului de la Varşovia. În conformitate cu

O evaluare CIA din 1983:

Sovieticii folosesc Secretariatul pentru a asigura abordarea corectă a problemelor care îi interesează, mergând până acolo încât interzic punctele controversate de pe agendă şi orchestrează răspunsurile membrilor. Ciornele tuturor prezentărilor propuse sunt adunate pentru a constata dacă vreuna dintre ele ameninţă poziţiile sovietice. Unele chestiuni sunt pur şi simplu scoase de pe agendă. Propunerile româneşti, de exemplu, au fost deseori eliminate, sub diverse pretexte. Sovieticii – adesea, mareşalul Kulikov însuşi – încearcă să modifice şi diverse poziţii. Dacă nu au câştig de cauză, aşa cum se întâmplă de cele mai multe ori cu românii, sovieticii orchestrează argumentele celorlalţi membri astfel încât să susţină propria lor poziţie. Toatre acestea se petrec cu mult timp înainte de şedinţe, care de obicei sunt doar o formalitate.[1082][1083]

Trage România înapoi9 împinge Ungaria înainte

Pe 10 noiembrie 1982, Leonid Brejnev, de mult timp bolnav şi slăbit, a murit. Câteva zile mai târziu, Iuri Andropov a fost numit în locul său, Secretar General al PCUS. Andropov îşi crease deja reputaţia de a fi unul dintre principalii adepţi ai liniei dure de la Kremlin. Imboldul său obsesiv către eliminarea oricăror disidenţe înainte ca acestea să poată deveni o ameninţare a fost

---

1082 The Soviet Union’s Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, p. 12.

1083 Ibid

atribuită de mulţi observatori experienţei pe care a dobândit-o urmărind situaţia din Ungaria în 1956.[1084]

În cei 15 ani cât s-a aflat la conducerea KGB, a susţinut în mod constant şi a impus un „conformism ideologic mai rigid” şi o „înăbuşire a tuturor formelor de dezacord”, amintind de brutala sa reimpunere a controlului în Ungaria, în 1956 – 1957.[1085] Concomitent, la fel ca mentorul său, Otto Kuusinen, căpătase reputaţia unui „liberal” în chestiuni economice, din perspectiva Kremlinului, considerând bunăstarea materială ca fiind necesară pentru a asigura liniştea socială. Tot aidoma lui Kuusinen, Andropov susţinea utilizarea organizaţiilor-paravan şi a operaţiunilor de tip măsuri active, instruind ofiţerii KGB staţionaţi în afara graniţelor URSS să-şi dedice minimum 25% din timp acestora din urmă.1

Ostilitatea faţă de români a şefului KGB şi sentimentele similare pe care ei le nutreau fată de el erau bine cunoscute în acele cercuri ale administraţiei şi

Î >

serviciilor de informaţii americane care se preocupau de Blocul sovietic. Andropov, nota CIA cu un deceniu în urmă, avusese „chiar mai multe decât nivelul obişnuit de dificultăţi ale sovieticilor” cu românii, când condusese Departamentul pentru legături cu partidele socialiste aflate la conducere, din cadrul CC al PCUS, în perioada 1957 – 1967.[1086] Deloc surprinzător, rămăsese „rece şi

---

1084 Vezi, de pildă, Amy K. Knight, „Andropov: Myths and Realities“, Survey, voi. 28, nr. 1 (primăvara 1984), pp. 22-44; Jiri Valenţa, „Soviet Decisionmaking and the Czechoslovak Crisis of 1968“, Studies in Comparative Communism, voi. 8, nr. 1-2 (primăvara-vara 1975), pp. 155-156.

1085 The KGB’s Role in Soviet Politics: CIA Intelligence Report, 2 aprilie 1972, pp. 10, 42, 45, CIA.

379

1086 Pentru modul în care Andropov susţinea implicarea sporită a KGB în conceperea şi aplicarea măsurilor active, vezi Vasiliy Mitrokhin, „KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980-1982“, Cold War International Histoiy Project Bulletin, nr. 14/15 (Iarna 2003/Primăvară 2004).

neprietenos” cu românii necooperanţi şi după numirea sa ca preşedinte al KGB, în 1967. Ca un principal – dacă nu chiar principalul – susţinător al intervenţiei militare sovietice în Ungaria în 1956, în Cehoslovacia în 1968 şi în Afghanistan în 1979, a luat cu titlu cât se poate de personal criticile românilor la adresa rolului său în prima acţiune şi în condamnarea directă a ultimelor două intervenţii. Mai mult decât atât, ca preşedinte al KGB, Andropov cunoştea bine rolul jucat de România în subminarea politicii sovietice în Orientul Mijlociu şi faţă de China, eforturile ei de a îndepărta Afghanistanul de linia politică a Moscovei şi intervenţia sa pe lângă Teheran pentru a bloca influenţa Kremlinului asupra Iranului condus de ayatollahul Khomeini.

Emil Bodnăraş confirmase în întregime opinia negativă a României cu privire la noul Secretar General al PCUS într-o discuţie cu ambasadorul american, în urmă cu câţiva ani. Descriindu-l ca „un alt exemplu de lider sovietic care «nu înţelege politica» şi are o viziune îngustă, limitată – un neajuns regretabil mai cu seamă la un securist”, Bodnăraş a afirmat că Andropov era răspunzător în mod direct de sângeroasa reprimare a revoltei maghiare din 1956, din cauza deliberatelor sale „rapoarte false” către conducerea sovietică.[1087]

Majoritatea liderilor români împărtăşeau opiniile vecinilor iugoslavi, că Andropov era „complet corupt, servil, capabil de orice, dar şiret ca o vulpe” – trăsături comune în rândul celor care supravieţuiseră şi prosperaseră în timpul lui Stalin.[1088] Pe perioada mandatului său de preşedinte al KGB, Andropov a adoptat „cu consecvenţă” o „poziţie dură în raporturile cu România”, iar CIA considera că era „mai probabil”,

1087 Memorandum al discuţiei dintre Emil Bodnăraş şi ambasadorul Harry G. Barnes, Jr., Bucureşti A-101, 17 mai 1974, în România si Pactul de la Varşovia, voi. II, Mircea Munteanu, editor, Bucureşti, România, Cold War International History Project, octombrie 2002.

1088 The KGB3s Role in Soviet Politics (1972), p. 44. Defectorii cehoslovaci de după 1968 erau în general de aceeaşi părere.

comparativ cu cei doi predecesori ai săi în fruntea ierarhiei sovietice, să încerce să forţeze Bucureştiul „să se conformeze cerinţelor sovietice în problema integrării în cadrul CAER şi a modernizării militare”.1

Ştiind la ce să se aştepte, românii nu s-au sfiit să-şi exprime părerea că Andropov ar fi „mult mai rău decât Brejnev” în încercarea de a impune dominaţia sovietică, dacă ar deveni liderul PCUS.[1089] Fireşte, conducerea română era obişnuită deja cu ostilitatea sovieticilor. Înainte ca România să critice în mod public invazia sovietică în Afghanistan, la sfârşitul anului 1979, atitudinea ei sfidătoare determinase deja Moscova să o considere „nu o problemă din interiorul Blocului, ci una de politică externă”, astfel că ministrul de externe Gromîko l-a înlocuit pe şeful Departamentului pentru Relaţiile cu Partidele Comuniste şi Muncitoreşti din Ţările Socialiste din CC al PCUS, Konstantin Katusev, cu misiunea de a gestiona aspectele vizibile ale relaţiei româno-sovietice.[1090] Între timp, Andropov a mutat România din categoria aliaţilor socialişti în grupul „principalilor adversari”, din care făceau parte aliaţii din NATO şi China şi unde devenise ţinta unor şi mai susţinute operaţiuni de informaţii.

Ca secretar general al PCUS, Andropov nu a ezitat să-şi demonstreze ostilitatea faţă de Ceauşescu. Chiar de la primul prilej, la funeraliile lui Brejnev, l-a ignorat în mod ostentativ pe conducătorul român.[1091] Gafa fostului

---

1089 The Impact of Soviet Political Succession on Moscow’s Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment (SOV 83-20), Biroul pentru Analiză Sovietică în coordonare cu NIC, 1 iunie 1983, p. 5, CIA.

1090 Op. cit., p. 7.

1091 Op.cit., p. 5. Brejnev l-a umilit pe Ceauşescu (şi a fost umilit la rândul lui) ani de-a rândul, de exemplu, aşezându-1 ultimul între liderii statelor din cadrul Pactului, chiar şi după cei din Vietnam şi Cuba, la conferinţele anuale ale PCUS. In 1981, Brejnev a aranjat chiar ca şeful Partidului Comunist Francez (care nu se afla la putere în Franţa) să vorbească înaintea lui Ceauşescu - un afront fără precedent la adresa unui lider de partid comunist aflat la putere.

preşedinte american Nixon, făcută la televiziunea americană în perioada respectivă, prin care a dezvăluit opinia confidenţială a lui Ceauşescu, anume că Andropov nu va deveni liderul PCUS fiindcă „îşi făcuse prea mulţi duşmani”, nu a avut deloc menirea de a linişti apele şi aşa agitate.[1092] Faptul că fusese astfel scos în evidenţă, în public, ca un confident al preşedinţilor americani, era un pas cel puţin inoportun şi inutil, mai cu seamă că majoritatea analiştilor americani erau de acord cu opinia liderului român, că un candidat mai probabil era Konstantin Cernenko (atât ei, cât şi Ceauşescu subestimând gradul în care un şef KGB se putea folosi de ameninţări şi şantaj pentru a-şi descuraja competitorii, atunci când îşi dorea un loc de frunte în partid).1 Deloc surprinzător, declaraţia lui Nixon nu a făcut decât să învenineze şi mai rău relaţia liderului de la Bucureşti cu noul şef de la Kremlin.

Andropov a lăsat să se înţeleagă limpede la înmormântarea lui Brejnev că, la fel ca Hruşciov şi Brejnev înaintea lui (şi aidoma lui Cernenko după el), considera că politica independentă dusă de România în Balcani era îndreptată în mod direct împotriva strategiei sovietice în regiune (aşa cum şi era de fapt). Astfel, l-a avertizat pe Ceauşescu să stea cuminte şi să „se supună îndrumărilor sovietice” pe viitor, după care a dictat ca măsurile active sovietice să le transmită diverşilor interlocutori occidentali că liderul român fusese efectiv şi eficient disciplinat (aşa cum nu era de fapt).[1093] Într-un raport pe care l-a transmis

1092 CBS, „Nightline“, 12 noiembrie 1982. Indiscreţia lui Nixon a fost o gafa diplomatică neaşteptată.

1093 Vezi, de pildăJeremy R. Azrael, The KGB in Kremlin Politics, JRS-05, Santa Monica, RÂND/ UCLA Centrul pentru Studierea Comportamentului Sovietic în Plan Internaţional, februarie 1989, pp. 25-26; Seweryn Bialer, Soviet Paradox: Externai Expansion, Internai Decline, New York, Alfred A. Knopf, 1986, p. 86; Timothy J. Colton, The Dilemma of Reform in the Soviet Union, New York, Consiliul pentru Relaţii Externe, 1986, p. 98; George Ciorănescu, „Romanian- Soviet Relations at the Start of the New Year“, RFER, RAD Background Report/13, 19 ianuarie 1983, OSA, Box 53, Folder 5, File 65, p. 1.

Moscovei, Berlinului de Est şi Budapestei, referitor la întâlnirea sa cu liderul român, Todor Jivkov relata că Ceauşescu renunţase la ideea unei „zone balcanice libere de arme nucleare” (care servea intereselor Moscovei), susţinând acum cooperarea în Balcani indiferent de ideologie sau de existenţa armelor nucleare (care servea intereselor considerate de Moscova „antisovietice”).[1094]

Deşi era primul lider sovietic de după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie care nu fusese activ implicat în operaţiuni militare şi/sau de spionaj împotriva României în cariera sa anterioară (Hruşciov, Brejnev şi Cernenko având deja experienţă în problemele româneşti, ca parte a „clanului moldovenesc” din cadrul PCUS), Andropov nu era deloc mai puţin ostil faţă de România. Pe lângă frustrările sale de ordin personal în încercarea de a-i domina pe români încă din 1957, Andropov avea strânse legături cu Ungaria, fiind unul dintre specialiştii „fino-maghiari” ai diplomaţiei şi spionajului sovietic, protejat al cominternistului de origine finlandeză Otto Kuusinen în Karelia, în timpul războiului, şi ulterior ambasador sovietic în Ungaria.

Relaţia era ceva considerabil mai mult decât o manifestare a tradiţionalei cooperări sovieto-maghiare împotriva României, stabilite imediat după Primul Război Mondial şi continuate în perioada interbelică şi după izbucnirea celei de-a doua conflagraţii mondiale.1 începând cel puţin din anii 1960, conducerea comunistă de la Budapesta l-a privit pe Andropov aproape ca pe un „erou” al poziţiei adoptate de Ungaria. Într-un contrast evident cu detestarea reciprocă, tipică pentru relaţiile

---

1094 Informare susţinută de Todor Jivkov în faţa Biroului Politic al CC al PCB, 22 ianuarie 1982, Notă internă către Erich Honecker din partea Departamentului Internaţional al RDG (Seiber), 3 februarie 1982, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 149-155; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 346. Ceauşescu a încercat de asemenea să-l cointereseze pe Jivkov într-un proiect comun hidroelectric la Nicopole - Turnu Măgurele. In anii 1960, acţionând în numele Moscovei, Jivkov a încercat să introducă şi Bulgaria în proiectul hidrocentralei româno-iugoslave Porţile de Fier.

dintre liderii român şi sovietic, oficialii maghiari îl considerau pe Andropov „succesorul ideal al lui Brejnev şi un «prieten special» al Ungariei”.[1095][1096]

În 1983, CIA ajungea la concluzia că Andropov avusese „un rol în asigurarea aprobării sovietice pentru reformele economice maghiare” – baza legitimităţii interne şi a reputaţiei internaţionale a lui Kádár.[1097] Relaţia sa cu Ungaria era cu adevărat una apropiată. Andropov dezvoltase relaţii de prietenie şi de tip şef-agent cu unii membri ai Biroului Politic maghiar când funcţionase ca ambasador la Budapesta, în 1954 – 1957, şi fusese implicat în alungarea de la putere a lui Imre Nagy şi înlocuirea lui cu Kádár. CIA comentase pe marginea rolului deţinut de Andropov ca „vechi susţinător” şi protector al lui Kádár, atât ca şef al Departamentului pentru Relaţiile cu Partidele Comuniste şi Muncitoreşti din Ţările Socialiste din cadrul CC al PCUS, cât şi ca şef al KGB, timp de mai bine de un deceniu înainte de a deveni secretar general al PCUS.[1098]

Se pare că, în 1976, strânsele contacte maghiare la vârful ierarhiei moscovite au permis Budapestei să orchestreze îndepărtarea unui indezirabil secretar de partid sovietic responsabil pentru Ungaria.[1099] Vechiul aghiotant al lui Andropov, şeful informaţiilor externe din cadrul KGB, Vladimir Kriucikov, era şi el unul dintre specialiştii „fino-maghiari” ai URSS. Înainte de a veni la KGB, Kriucikov lucrase împreună cu Andropov la Budapesta şi apoi în Departamentul pentru Relaţiile cu Partidele Comuniste şi Muncitoreşti din Ţările Socialiste din cadrul CC al PCUS, concentrându-se în special pe

---

1095 Vezi, de pildă, capitolele 2 şi 3 în Watts (2010).

1096 The Impact of Soviet Political Succession on Moscow’s Policy Toward Eastern Europe (1983), p. 4.

1097 Ibid.

1098 The KGB’s Role in Soviet Politics (1972), p. 41: CIA, USSR-Hungary: Interest in the Hungarian Example: CIA Special Analysis, 22 mai 1982, p. 12, CIA.

1099 Soviet Union-Eastern Europe (CI SNEE 76-18% 1 octombrie 1976, p. 6, CIA.

economia Ungariei, despre care scrisese câteva articole şi cărţi cu caracter admirativ.[1100] Ambii preferau să-şi petreacă vacanţele împreună cu colegii maghiari pe malul lacului Balaton, iar Andropov deplângea în mod public faptul că responsabilităţile sale tot mai numeroase nu-i mai lăsau timp pentru a citi literatură maghiară în limba în care fusese scrisă.

Dezinformările diseminate în comunitatea de imigranţi maghiari în SUA au jucat un rol esenţial în eforturile de „clădire a prestigiului” menite să-i creeze lui Andropov o imagine favorabilă în Occident. Operaţiunea a înregistrat un succes atât de mare, încât Andropov a apărut pe coperta revistei *Newsweek* în chip de liberal iubitor de jazz.1 Ofiţerii maghiari şi-au interpretat şi ei partitura, descriind viziunea militară a lui Andropov ca fiind „perceptibil liberalizată”, atitudinea sa faţă de Europa de Est „mai flexibilă”, şi deci activitatea în Consiliul Militar

1100 Albert Akulov, specialist „fino-maghiar“ şi ofiţer KGB, a mers în direcţie opusă, fiind mai întâi consul în Transilvania şi ofiţer de legătură cu liderii Regiunii Autonome Maghiare în anii 1950, înainte de a pleca la Helsinki. (Vezi Albert Akulov, Vuodet Tehtaankadulla [Ani pe Strada Fabricii], Keuruu, Otava, 1996.) Un alt specialist fino-maghiar, Ivan Aboimov, a fost secretar general al Pactului de la Varşovia, ministru de externe adjunct al URSS şi omul de bază al politicii sovietice faţă de România în timpul Revoluţiei din decembrie 1989. înainte, fusese ambasador la Helsinki şi trimis special la Budapesta. La scurt timp după Revoluţia din 1989, a fost numit ambasador al URSS (şi apoi al Rusiei) în Ungaria. Interviul luat lui Aboimov de Marina Kalaşnikova, „Conducerea ţării considera RDG o entitate autonomă“, Vlast (Moscova), 26 aprilie 2005, www.kommersant.com.

al Pactului de la Varşovia „mai relaxată”.[11011102]

Niciuna dintre aceste trăsături nu se numărau printre cele pe care românii – sau serviciile de informaţii occidentale – i le-ar fi aplicat lui Andropov. Iar abordarea sa faţă de Europa de Est nu era nici flexibilă, nici foarte calmă, aşa cum atestă procesele-verbale ale întrunirilor Pactului de la Varşovia. Comunitatea de informaţii din SUA ajunsese la aceeaşi opinie la jumătatea mandatului său cu durata de cincisprezece luni:

Acţiunile de până acum ale lui Andropov sugerează hotărârea de a impune cu mână forte în Europa de Est. Sovieticii au insistat ca doctrina „centralismului democratic” (adică un control sovietic mai ferm) să fie aplicată în domeniul economic, au sporit presiunile asupra aliaţilor din cadrul Pactului pentru ca aceştia să contribuie mai mult la modernizarea forţelor militare şi au criticat „devierile” ideologice în Europa Estică. Obiectivele acestei politici nu sunt deloc noi, dar Andropov pare să le fi impus cu o intensitate sporită.[1103]

1101 „The New Boss“, Newsweek, 22 noiembrie 1982. Descrieri similare au apărut în Time, The Washington Post, The Wall Street Journal şi US News & World Report. Vezi şi articolul lui Charles Fenyvesi despre modul în care Andropov se întâlnea cu disidenţi sovietici în apartamentul său, în secţiunea „Outlook“ din The Washington Post, 30 mai 1982. Principalii difuzori ai acestei imagini în 1982 au fost fostul ofiţer KGB Vladimir Saharov, câţiva foşti cetăţeni sovietici şi emigranţii maghiari. Vezi Edward Jay Epstein, „The Andropov Hoax“, The New Republic,
februarie 1983. Portretizarea lui Andropov ca „liberal“ începuse cu cinci ani înainte, autorul fiind Boris Rabbot, fost consilier pe lângă CC al PCUS şi membru al Academiei Sovietice de Ştiinţe. Vezi New York Times, 6 noiembrie 1977, p. 3; Knight (1990), p. 302, nota de subsol 59.

1102 Multiple surse militare maghiare au insistat în acest sens faţă de profesorul Istvan Deak. Zoltan D. Barany, Soldiers and Politics in Eastern Europe, 1945-90: The Case of Hungary, New York, St. Martin’s Press, 1993, p. 107. Stasi era de asemenea activă în propagarea măsurilor active care îl înfăţişau pe Andopov ca liberal. Vezi de pildă, fostul şef al serviciului de informaţii externe al RDG, Markus Wolf, Man WithoutA Face, New York, PublicAffairs, 1999, p. 94.

1103 Andropov’s Approach to Key US-Soviet Issues (NIE 11-9-83), 9

Câtuşi de puţin surprinzător, România era o ţintă principală a „liniei dure faţă de manifestările naţionalismului în Europa de Est” şi împotriva atitudinilor „critice la adresa dominaţiei sovietice în regiune, linie susţinută de Andropov”.[1104] În vreme ce acesta din urmă exagera ameninţarea occidentală ca pe o modalitate de a „asigura obedienţa est-europenilor”, Ceauşescu o minimaliza, o nega sau trăgea pe baza ei concluzii opuse din punct de vedere politic. În consecinţă, presa sovietică îi ataca „pe români pentru că acceptau tendinţe «antisocialiste» în partid”.1

La începutul anilor 1980, Bucureştiul se afla pe poziţii conflictuale cu Kremlinul şi cu ceilalţi aliaţi din pactul de la Varşovia în cele mai diverse privinţe, de la cooperare economică şi destindere la dispute pe tema cheltuielilor militare şi a escaladării cursei înarmărilor sau la identificarea principalelor ameninţări în mediul regional şi în cel global. Iar conflictele urmau acelaşi tipar, România optând pentru varianta care susţinea egalitatea şi independenţa statelor mai mici, împiedicând menţinerea sau extinderea dominaţiei sovietice şi vizând relaxarea tensiunilor internaţionale – obiective mai apropiate de perspectiva SUA decât de cea a URSS. Aşa cum observau specialiştii din comunitatea americană de informaţii în 1983, spre exemplu, pe lângă faptul că „refuzau cu fermitate să aprobe contramăsurile” sovietice împotriva modernizării Forţelor Nucleare cu Rază Medie de Acţiune americane (INF) în Europa, românii „susţineau” cu entuziasm „amendamentele occidentale cărora li se împotrivea URSS” la convorbirile CSCE de la Madrid, propunând ei înşişi măsuri de sporire a încrederii chiar mai ferme.[11051106]

Eforturile dirijate mai focalizat împotriva României

---

august 1983, p. 19, CIA.

1104 Ibid.

1105 Op. cit. p. 28.

1106 Ibid.

sub conducerea fostului şef KGB s-au dovedit a fi un mare câştig pentru conducerea Ungariei comuniste şi, în primul rând, pentru protejatul lui Andropov, János Kádár. Deja versat în rolul de mascare a politicilor independente ale României, după 1978 regimul Kádár a primit permisiunea de a dezvolta relaţii cu Occidentul şi îndeosebi cu SUA, în parte pentru a înlocui România din postura de interlocutor preferat al Washingtonului şi al Bonnului.[1107] Deşi Budapesta a suspendat temporar această întreprindere imediat după, invazia din Afghanistan – o demonstraţie de loialitate prosovietică cerută în mod explicit de Moscova –, până la sfârşitul anului 1982 liderul maghiar – şi după el, cei ai Poloniei şi Germaniei de Est – a înregistrat progrese uriaşe în stabilirea de relaţii mai strânse cu Vestul şi mai ales cu SUA, cu ajutorul Kremlinului.1

Distorsionarea politicii româneşti în Balcani

Bucureştiul încercase diverse tipuri de cooperare în Balcani, sub regimuri politice foarte diferite, încă de la începutul secolului al XIX-lea. Obiectivul principal urmărit era acela de a crea o comunitate regională viabilă, capabilă să prevină eforturile externe – îndeosebi cele provenite din imperiile învecinate, Ţarist, Habsburgic/Austro-ungar şi Otoman – de a manipula deosebirile locale în scopuri contrare atât intereselor

1107 Se pare că, uneori, Moscova ar fi permis şi chiar ar fi încurajat regimurile ungar şi bulgar şi pe ceilalţi parteneri „în strânsă cooperare“ să „se deschidă“ spre Vest pentru a le-o lua înainte românilor şi a le distruge caracterul singular. De exemplu, relaţia Bulgariei cu Grecia era legată direct de mişcările României ca parte a cooperării în Balcani, iar Sofia a beneficiat semnificativ de pe urma ei. Acelaşi lucru poate fi spus despre relaţia bulgaro-turcă, până când politica de asimilare brutală şi deseori letală practicată de Sofia la mijlocul anilor 1980 a dus la ruperea ei. Refuzul evident al partenerilor „în strânsă cooperare“ de a recunoaşte măcar pionieratul României era evident. Aşa cum remarca un analist, poziţia „conducerii româneşti a făcut multe pentru cauza libertăţilor est-europene“, chiar dacă „nimeni nu le-a mulţumit pentru acest lucru“ şi „puţini erau pregătiţi să o admită“. J.F. Brown, Surge To Freedom: The End of Communist Rule in Eastern Europe, Durham, NC, Duke University Press, 1991, p. 20.

fiecărui stat, cât şi cooperării lor regionale. Pe lângă consolidarea statului român solid, o astfel de construcţie regională ameninţa expansionismul imperialist şi provoca îngrijorări serioase autorităţilor ţariste de la Moscova şi celor imperiale de la Budapesta – la fel cum avea să afecteze planurile sovietice pentru Balcani în perioada interbelică.

România încercase în mod repetat să atragă Ungaria în sfera statelor mici, doritoare de independenţă – de pildă, prin iniţiativa celor nouă ţări (care includea Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia, Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda şi Suedia) în 1967 şi prin tentativa de a determina Ungaria să treacă alături de România, Cehoslovacia şi Iugoslavia în timpul Primăverii de la Praga, în 1968.2 Budapesta a ales însă în mod repetat să joace rolul de interpus al Moscovei, spionând şi influenţând grupul din 1967 în conformitate cu instrucţiunile sovietice şi propunând iniţiative paralele – de exemplu, una care să includă Austria, Cehoslovacia, Ungaria şi Iugoslavia – pentru a le trece în plan secund pe cele ale Bucureştiului, excluzând România cu desăvârşire.3

Dacă izolarea de partenerii occidentali era în mod cert un obiectiv sovietic în „politica de comun acord convenită faţă de România”, liderii maghiari erau interesaţi şi să disimuleze glasul României în Occident.

1 Studiile serviciilor de informaţii americane remarcau în mod repetat strânsa relaţie între Andropov şi Kádár, faptul că Andropov susţinea Noul Mecanism Economic şi că ar fi intenţionat să-l extindă la Polonia şi chiar la Uniunea Sovietică. Acest lucru nu înseamnă că populaţia din Ungaria, Polonia şi RDG nu dorea relaţii mai strânse cu Occidentul şi cu SUA, care ofereau avantaje considerabile. Dar în cursul Războiului Rece, liderii lor comunişti se orientaseră spre astfel de relaţii numai după ce primiseră aprobarea Moscovei, iar uneori o făcuseră chiar la indicaţiile ei, cu scopuri specifice.

2 Pentru descrierea maghiară a propunerii româneşti, vezi Propunerea Ministerului de Externe către

Comitetul Politic al PSMU cu privire la pacea, securitatea şi cooperarea în Europa, 17 ianuarie 1967, p. 5, în Békés şi Locher (2003), PHP.

3 Pentru descrierea contramăsurilor Budapestei, făcută de ministrul de externe maghiar Janôs Péter, vezi Ibid. Vezi şi Charles Andras, „Neighbors on the Danube: New Variations on the Old Theme of Regional Coopération”, RFER, 13 decembrie 1967, OSA, Box 33, Folder 5, Report 1, pp. 62 – 64, 120; William F. Robinson, „Hungary and European Security: Hunting with the Hounds”, RFER, 31 octombrie 1973, OSA, Box 114, Folder 4, Report 228, pp. 12, 16.

După ce iniţial a manifestat entuziasm faţă de cooperarea şi chiar faţă de o confederaţie regională, Stalin s-a plictisit repede de astfel de proiecte după cel de-al Doilea Război Mondial şi în cele din urmă a interzis ca între membrii Pactului să existe legături directe care să nu treacă mai întâi pe la Moscova.1 în 1964, Hruşciov considera deja iniţiativele române pentru o cooperare în Balcani ca fiind „dezastruoase” pentru politica sovietică în regiune. [1108]Brejnev era şi el obsedat în mod negativ de o asemenea posibilitate, amintind des de ameninţarea română la adresa politicii Kremlinului în Balcani în discuţiile sale cu Jivkov şi cu alţi lideri din cadrul Blocului, pe care îi instruia să adopte măsuri pentru a

O bloca.

Când a preluat puterea în URSS, Andropov nu a ezitat să-l avertizeze pe Ceauşescu în legătură cu ideile sale privind cooperarea în Balcani, abordând subiectul chiar în discuţia cu el de la funeraliile lui Brejnev, în noiembrie 1982.[1109] Bulgaria a sabotat pe ascuns eforturile româneşti pentru cooperarea în Balcani, deşi în public se afirma ca un susţinător al iniţiativei, în vreme ce Ungaria

1108 Merită subliniat că România figura în planurile confederaţiei trasate iniţial de Stalin doar într-o formă trunchiată, fără Basarabia, Transilvania, Dobrogea şi o parte din Banat.

1109 Vezi, de pildă, Frankjurther Allgemeine ^eitimg, 29 noiembrie 1982 şi 2 ianuarie 1983; Ciorănescu (1983), pp. 1, 6.

ataca deschis proiectul în presa internă.[1110] în realitate, la ordinele Moscovei, toţi partenerii „în strânsă cooperare” participau la operaţiuni comune împotriva iniţiativei propuse de România, mai cu seamă după ce Bucureştiul îşi atrăsese susţinerea Chinei pentru respectivul proiect.[1111]

Ceauşescu încercase de asemenea să cointereseze administraţiile americane, spre exemplu pe preşedintele Gerald Ford şi pe Henry Kissinger, atrăgându-le susţinerea pentru un Pact în Balcani, ca o modalitate de a contrabalansa influenţa sovietică în regiune. Reprezentanţii României au subliniat, în discuţiile cu cei de la Washington, că ţara lor „va primi cu satisfacţie orice manifestare a interesului şi aprecierii SUA pentru o reuniune a ţărilor balcanice care să ducă la pacea şi cooperarea în regiune”, şi chiar au solicitat ca SUA să participe în mod activ la concretizarea proiectului.1

1110 Pentru sabotajul bulgar vezi de pildă Minută a discuţiilor dintre Todor Jivkov fi Leonid I. Brejnev; Voden (Bulgaria), 20 septembrie 1973, Arhivele Centrale de Stat, Sofia, Fond 378-B, Dosar 360, în „Virtual Archive: Bulgaria in the Cold War“, CWIHP; Jordan Baev, „The Crimean Meetings of the Warsaw Pact Countries’ Leaders“ în Jordan Baev and Anna Locher, editori, „Brezhnev’s Crimea Meetings in the 1970s“, 14 august 2003, PHP. Pentru atacurile maghiare vezi Tugoslavian press reacts to Hungarian press article speculating on the emergence in the Balkans of an „anti-Soviet axis<(comprising of Albania, Romania and Tugoslavia, 1971, NA, PRO, FCO 28/1416; interviu cu ministrul maghiar de externe în Die Presse, 16-17 iulie 1977.

1111 De exemplu, procurarea informaţiilor despre „Planurile SUA şi NATO în Balcani“ şi despre intenţiile lor cu privire la România, Iugoslavia şi Albania constituia unul dintre punctele principale ale colaborării dintre KGB şi serviciile de informaţii din Cehoslovacia în perioada 1975-1978. Coordination of Soviet and Czechoslovak Intelligence Operations. Folder 80. The Chekist Anthology, 1 iunie 2007, Arhiva Mitrokhin, CWIHP Pentru nemulţumirile multiple, vezi Record of the Meeting Between Leonid Brezhnev and East European Party Leaders in the Crimea (Including Discussion on China), 2 august 1971, p. 14, „General Documentation“, în Christian Nuenlist şi Anna Locher, editori, „China and Eastern Europe from the 1960s to the 1980s: International Conference, Beijing, 24-26 martie 2004“, PHP. Axa Beijing-Bucureşti-Belgrad era o temă constantă a discuţiilor INTERKIT. Vezi, de pildă, Watts (2012b).

Lăsând însă la o parte câteva discuţii interesate în timpul scurtei preşedinţii a lui Gerald Ford, oficialii americani nu s-au arătat dispuşi să se implice în planuri regionale cu ramificaţii necunoscute pentru relaţiile globale şi pentru cele bilaterale între SUA şi URSS.

Primele propuneri româneşti pentru cooperarea în Balcani fuseseră înaintate spre sfârşitul anilor 1950, la indicaţiile sovieticilor şi cu binecuvântarea lor. De aceea, analiştilor americani le era foarte dificil să facă deosebirea între iniţiativa pro domo a lui Hruşciov şi propunerile ulterioare venite de la Bucureşti, mai cu seamă în lumina măsurilor active sovietice care puneau în mod intenţionat semnul egal între cele două proiecte şi disimulau diferenţele dintre ele. Acestea din urmă însă erau mari şi în cele din urmă au dus la o situaţie

5)

conflictuală în regiune.

Moscova era interesată mai presus de toate într-o zonă balcanică liberă de arme nucleare, care să elimine problema nucleară SUA/NATO şi să creeze posibilitatea de a îndepărta Grecia şi Turcia de NATO – în esenţă, aceeaşi motivaţie aflată la originea propunerilor sovietice pentru o zonă nordică liberă de arme nucleare, pe care preşedintele finlandez Urho Kekkonnen le-a susţinut în numele Kremlinului în regiunea scandinavă.[1112] România era mult mai interesată de o cooperare care să diminueze influenţa sovietică şi, în scurt timp, a început să trateze aspectul nuclear al chestiunii în regiunea respectivă ca fiind neesenţial şi chiar problematic pentru cooperarea în Balcani. Şi, evident, Bucureştiul trebuia oprit.

Reliefând rolul crucial al Bulgariei în blocarea iniţiativelor româneşti în Balcani, în vara anului 1981 liderul sovietic l-a instruit pe Todor Jivkov să-i domolească pe românii „prea activi”, spunând „da” relaţiilor de bună

1112 Memorandum of Conversation, Washington, 21 aprilie 1973, 11.50 a.m.-12.40 p.m., (declasificat 19 iunie 2008), Document 26, pp. 5-6, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1 ¡Documents on Eastern Europe, 1973-1976.

vecinătate şi, „în acelaşi timp, să spui un «nu» clar ideii de a crea un grup politic sau economic în Balcani”.[1113] Exprimându-şi încrederea că operaţiunile bulgare aveau să zădărnicească planurile Bucureştiului pentru o comunitate regională antisovietică şi nonideologică, Brejnev remarca:

Poziţia principială a Bulgariei, în principiu, determină dinainte eşecul acestor planuri. Fără Bulgaria, ei nu vor reuşi o astfel de aliniere. Cât despre cealaltă idee, proiectul nostru comun de transformare a Balcanilor într-o zonă liberă de arme nucleare merită să fie popularizat şi susţinut.1

Încă sperând să atragă Bulgaria pe o direcţie mai independentă, Ceauşescu a încercat să-l convingă pe liderul bulgar să nu mai insiste pentru retragerea armelor nucleare (ale NATO) existente deja în regiune, fiindcă acest lucru stânjenea progresele în privinţa cooperării în Balcani. În conformitate cu raportul prezentat de Jivkov în faţa Biroului Politic al partidului său, în urma unei discuţii cu omologul său român în 1982:

Ceauşescu a folosit discuţia privind transformarea Balcanilor într-o zonă liberă de arme nucleare pentru a prezenta încă o dată vechea teză a românilor referitoare la dezvoltarea unei colaborări multilaterale între statele balcanice. Şi a propus cu insistenţă ca, la o eventuală întâlnire viitoare a şefilor de stat din Balcani, problema transformării regiunii balcanice într-o zonă liberă de arme nucleare să fie subordonată colaborării multilaterale în Balcani.[11141115]

1113 Rezoluţie si informare a Biroului Politic al PCB cu privire la discuţiile şefului de stat bulgar (Todor Jivkov) cu Secretarul General al CC al PCUS (Leonid I. Brejnev) în Crimeea, 9 august 1981, CSA, Sofia, Fond 1-B, Record 67, File 405, în Baev şi Locher (2003), PHP.

1114 Ibid. Brejnev a menţionat că susţinerea elenă pentru un pact în Balcani trebuia blocată.

1115 Informare trimisă de Todor Jivkov Biroului Politic al CC al PCB, 22 ianuarie 1982, Notă internă către Erich Honecker din partea Departamentului Internaţional al RDG (Seiber), 3 februarie 1982, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 149-155; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 346.

În octombrie 1982, românii susţineau „o zonă demilitarizată în Balcani”, nu una liberă de arme nucleare, menţinându-şi această poziţie şi la ulterioarele reuniuni ale Pactului de la Varşovia.[1116] Şi totuşi, cu toată această consecvenţă şi în ciuda discuţiilor deschise în acest sens cu oficiali americani, dezinformările din cadrul Pactului au izbutit să pervertească absolut toate informaţiile care ajungeau la analiştii occidentali cu privire la motivaţiile românilor pentru iniţiativele lor balcanice, cărora le confereau un aspect identic cu cel al politicii sovietice în regiune. La sfârşitul anului 1984, spre exemplu, un analist american descria România ca fiind „cel mai puternic susţinător” al unei regiuni balcanice „lipsite de arme nucleare”, considerând în mod eronat că stabilirea acestei regiuni constituia „esenţa politicii româneşti în Balcani”.[1117]

De fapt, în vreme ce Bucureştiul milita pentru eliminarea tuturor armelor nucleare din Europa, esenţa politicii româneşti în Balcani era instituirea cooperării regionale între România, Iugoslavia, Bulgaria, Turcia şi Grecia (la un moment dat incluzând chiar şi Albania), independent de controlul sovietic. Cu România percepută ca purtător de stindard al unei regiuni balcanice libere de arme nucleare şi Bulgaria – recunoscută în SUA ca paravan al Moscovei – ca unic susţinător „pe deplin angajat” al unei astfel de zone în regiune, logica ducea în mod inexorabil la concluzia că politica României „apăra interesele sovietice”, reafirma „campaniile sovietice «antinucleare» direcţionate împotriva NATO” şi susţinea „obiectivele mai ample ale sovieticilor în Balcani”,

---

1116 Vezi, de pildă, Speech by the Romanian Foreign Minister (Ştefan Andrei), 22 octombrie 1982, CZ, şi Speech by the Romanian Foreign Minister (Ştefan Andrei), 3 decembrie 1984, CZ AMZV, Praga, C.j.016.115/84, în „The Second Cold War, 1981-1985: XIV. Moscow, 21-22 October 1982“ şi „VXIII. Berlin, 3-4 December 1984“, Anna Locher, editor, „Records of the Warsaw Pact Committee of the Ministers of Foreign Affairs, 1976-1990“, mai 2002, PHP

1117 Larrabee (1984), p. 81.

începând cu exacerbarea diviziunilor în flancul sudic al NATO şi cu distanţarea Greciei de SUA şi de NATO.1 Măsurile active sovietice au fost atât de eficiente în a re

5

Interpreta politica României în conformitate cu interesele Moscovei, încât disensiunile dintre Bucureşti şi restul Pactului în privinţa strategiei în Balcani au devenit imposibil de remarcat pentru mulţi observatori occidentali şi, deci, nesemnificative.[1118][1119]

Serviciile de informaţii bulgare, operând aproape în mod cert pe baza unor instrucţiuni aprobate sau emise direct de KGB, doreau să întărească impresia că România era pe deplin de acord cu abordarea lor, şi deci a Moscovei (mergând până acolo încât au cosmetizat arhivele KDS după 1989, pentru a lăsa această impresie).[1120] Dar liderii comunişti bulgari nu făceau decât să simuleze cooperarea atunci când se punea problema politicii externe şi de securitate. Autorităţile comuniste bulgare susţinuseră intervenţia militară împotriva României în 1968, iar în 1971, urmând instrucţiunile primite de la KGB, au rupt în

---

1118 A. Ross Johnson, The Impact of Eastern Europe on Soviet Policy Toward Western Europe, R-3332-AF, Santa Monica, RÂND, martie 1986, p. 6; Larrabee (1984), p. 81.

1119 Ca o excepţie de la regulă, J.F. Brown nota că Jivkov obstrucţiona „cooperarea multilaterală între statele balcanice (inclusiv, desigur, Grecia şi Turcia) la orice nivel mai ridicat decât cel pur tehnic“, la ordinele Moscovei. Brown (1986), p. 17.

1120 Vezi, de pildă, Baev (2002), pp. 1, 14-15, 17. Bazându-se pe ceea ce a lăsat KDS în urmă, Baev afirmă că, în timpul lui Gheorghiu-Dej şi apoi al lui Ceauşescu, serviciile de informaţii (române şi bulgare) menţinuseră „permanent un puternic sentiment de unitate“ şi un „anumit grad de colaborare chiar şi atunci când apar confruntări şi o răcire“ a relaţiilor dintre conducerile de partid, fiindcă toate erau „realizate după tiparul KGB-ului sovietic şi cu participarea sa activă“. Baev pune un accent deosebit pe colaborarea româno-bulgară împotriva NATO, la un presupus nivel mai ridicat de la sfârşitul deceniului 1960 până în primii ani ai celui următor, şi pe un schimb de informaţii „amplu“ şi neîntrerupt, după acordul de colaborare din iunie 1968, trecând sub tăcere operaţiunile KDS antiromâneşti de la sfârşitul anilor 1960 şi ruperea oficială a relaţiilor în 1971.

mod oficial relaţiile între serviciile de securitate ale celor două ţări (KDS şi DSS).[1121] Propunerile româneşti privind cooperarea au fost tratate de fapt de Jivkov şi de liderii militari şi ai poliţiei secrete din Bulgaria în mare parte la fel cum le-a tratat Jaruzelski şi regimul său: ca pe o operaţiune inamică.

Într-adevăr, în vreme ce regimul bulgar dorea să reducă influenţa NATO în regiune, România tindea s-o sporească şi s-o diminueze pe cea a URSS şi a Pactului de la Varşovia – intenţie pe care elitele bulgare supuse Kremlinului o priveau ca pe o ameninţare la adresa poziţiei lor.1 Dacă regimul bulgar căuta să exacerbeze tensiunile dintre Grecia şi Turcia (în special, cu referire la Cipru) ca o modalitate de a preveni cooperarea regională, românii se străduiau să medieze conflictele greco-turce, periclitând astfel eforturile bulgare şi sovietice. Proclamându-şi cu duplicitate dorinţa pentru stabilirea unor relaţii mai strânse cu Grecia, manifestată şi prin furnizarea în secret de arme bulgăreşti ciprioţilor greci şi prin ajutorul financiar acordat comuniştilor eleni, liderul bulgar Todor Jivkov viza menţinerea tensiunilor între Grecia şi Turcia (izolând concomitent Grecia de aliaţii ei din NATO), în parte pentru a împiedica încheierea unui Pact în Balcani.[1122] România, pe de altă parte, dorea să includă Grecia şi Turcia într-o comunitate balcanică independentă, care să înlocuiască violenţa armată şi conflictele cu discuţiile şi cooperarea şi care să gestioneze problemele regionale în mod independent.

Pentru a-şi motiva ostilitatea faţă de iniţiativele

1121 Vezi, de pildă, Arhivele Ministerului de Interne Bulgar, Fond I, inventar 10, dosar 879; Baev (2002), p. 17.

1122 Deşi analişti precum Larrabee (1984) considerau că România şi Bulgaria aveau politici pe deplin complementare în domeniul Balcanilor, ciocnirea dintre ele era deja evidentă în presa occidentală. Vezi, de pildă, Viktor Meier, „Auch Sofia fuer Balkan-Zusammenarbeit“, Frankfurter Allgemeine £eitung, 23 decembrie 1983; Christian Schmidt-Hauer, „Bulgarien, dass sich im Eigenstaendigkeit“, Die Z¡*¿4 19 mai 1984.

Bucureştiului, altfel iraţională din perspectiva intereselor naţionale bulgăreşti, conducerea KDS şi cea de partid din Bulgaria afirmau că eforturile României erau direcţionate împotriva securităţii şi a integrităţii teritoriale a ţării lor. Bulgaria, insistau liderii KDS – aproape în mod cert la indicaţiile Moscovei – acţiona doar în scop defensiv, fiindcă România „încerca să împingă Bulgaria înapoi în foarte complicatul proces al cooperării şi interacţiunii în Balcani”.[1123] Dovezile sugerează că aserţiunile KDS erau pe cât de lipsite de conţinut, pe atât de transparente – rostite mai degrabă în numele intereselor sovietice decât al celor bulgare – şi că România dorea sincer să includă Bulgaria într-un Pact în Balcani. Problema pentru Kremlin era aceea că Bucureştiul încerca „insistent să atragă de partea sa, în acţiuni antisovietice”, conducerea bulgară.[1124]

Pentru liderii PCUS era vital ca Occidentul să-şi păstreze suspiciunile şi ezitările faţă de iniţiativele româneşti privind Balcanii. Cooperarea şi sprijinul Occidentului încurajase deja parcursul independent al României, iar susţinerea americană sau vest-germană pentru un pact regional ar fi putut avea acelaşi efect, sporind atractivitatea unei astfel de cooperări în rândul populaţiei bulgare. Dacă românii izbuteau să-şi atragă sprijinul activ al Vestului, puteau transforma apoi relaţiile balcanice în moduri dezastruoase pentru politica sovietică în regiune (aşa cum deja se întâmplase, după implicarea României, cu politica Moscovei în Orientul Mijlociu şi faţă de China, dar într-un mod care ar fi putut conferi SUA o poziţie fermă în regiunea balcanică).

1123 Ibid. Baev pretinde că era vorba despre „o preocupare activă ca urmare a unor mişcări diplomatice paralele ale lugoslaviei şi României“, aparent în acest scop. El însă nu oferă nicio dovadă în sprijinul aserţiunii sale privind România, decât afirmaţiile în acest sens ale regimului comunist bulgar. Baev (2002), p. 17.

1124 Conspect al discuţiilor cu tovarăşul VI. Potapov, şeful Departamentului pentru România din cadrul CC al PCUS (16 mai 1979), Document 4 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 198-200; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 43-47.

Aşa cum i se plângea Brejnev lui Jivkov în august 1981, pe lângă faptul că evita integrarea economică sub auspiciile CAER şi aborda „cooperarea cu noi în sfera economică într-un mod cu totul diferit”, timp de „zece ani întregi” (ai deceniului anterior) Ceauşescu dăduse prioritate „relaţiilor României cu Occidentul”.1 Succesul românilor în regiune avea să aducă, fără îndoială, Balcanii în relaţii mai strânse cu lumea occidentală. Astfel, abilitatea Bulgariei de a „predetermina eşecul” eforturilor româneşti era ţinută de Moscova la loc de mare cinste.[1125][1126]

Personalităţi şi instituţii maghiare

Anul 1978 era caracterizat nu doar de una dintre culmile ostilităţii făţişe

5

Între sovietici şi membrii Pactului de la Varşovia, pe de o parte, şi România, pe de alta, dar şi de debutul unei schimbări de poziţie a României şi Ungariei faţă de Vest. În acelaşi an, Ungaria primise de la SUA statutul naţiunii celei mai favorizate, pentru mediul ei economic şi social relativ liberalizat, iar prezenţa ei oficială la Washington a dobândit imediat dimensiuni mai ample cu câteva ordine de mărime, comparativ cu ceea ce fusese înainte (şi

1125 BCP Politburo Resolution and Information on the Conversation of the Bulgarian Head of State (Todor Zhivkov) with the Secretary General of the CC CPSU (Leonid I. Brezhnev) in Crimea, 9 august 1981, în Baev şi Locher (2003), PHP.

1126 Ibid. Bucureştiul şi-a reluat eforturile în vederea unui pact în Balcani după căderea comunismului, dar s-a confruntat cu un uluitor şir de „ghinioane“. Spre exemplu, cel puţin două iniţiative de succes legate de SUA şi NATO au fost compromise (sau au eşuat impediat ce atenţia SUA şi NATO a scăzut). In mai 1995, o Conferinţă a serviciilor de informaţii din zona balcanică şi a Mării Negre, organizată sub auspiciile CIA la Braşov, a fost sabotată de o tentativă evidentă de a sparge servieta reprezentantului CIA. în 2002, o serie de conferinţe care reuneau şefi şi adjuncţi ai serviciilor de informaţii din douăzeci şi unu de state membre NATO şi candidate la aderare a fost de asemenea sabotată când ofiţerul olandez delegat de Cartierul General al NATO să o organizeze a abuzat de autoritatea ce-i revenea, în încercarea de a pune la cale o operaţiune de spălare de bani.

minimalizând deja prezenţa României). Impactul politic al acestei prezenţe deja disproporţionate a fost apoi amplificat considerabil de atenţiile benevolente ale unei numeroase şi bine organizate comunităţi de imigranţi de origine maghiară în SUA, cât se poate de susceptibilă la dezinformările cu caracter negativ vizând România şi experimentată în activitatea de lobby la Washington.1

Operaţiunile sovietice şi ale Pactului de „clădire a prestigiului” îl prezentaseră cu insistenţă pe Kádár ca pe un mediator independent între Est şi Vest, încă de la mijlocul anilor 1960. Reînnoindu-şi eforturile, acum îl înfăţişau ca fiind un „oponent” în particular al invaziilor sovietice în Cehoslovacia şi Afghanistan şi principalul reprezentant al „opoziţiei clandestine” în Europa de Est, efort reiterat atât de des şi la un nivel atât de substanţial, încât nu putea fi ignorat de niciun analist serios. Cu măsurile active sovietice şi ale Pactului oferind confirmarea necesară, „disidentul” Kádár le putea transmite acum interlocutorilor occidentali „informaţii” privind regimul represiv din România şi presupusele sale politici brutale de asimilare etnică.

Încă din 1950, Budapesta înfiinţase un Grup de Lucru pentru Minorităţi care să funcţioneze în conjuncţie cu Academia de Ştiinţe a Ungariei şi cu Biblioteca Maxim Gorki, finanţată de sovietici. Grupul, creat în parte pentru a înregistra „dovezile” abuzurilor împotriva etnicilor maghiari în Transilvania, pentru a fi utilizate în subminarea dreptului României la teritoriul respectiv, a fost reconsolidat ca un „grup consultativ” la începutul anilor 1970, pentru ca jumătate de deceniu mai târziu să dea publicităţii primele sale studii. [1127]Concomitent, presa de partid a Ungariei criticase preocupările americane

1127 Comunitatea de maghiari din SUA era activă în dirijarea opiniei americane împotriva României pe problema Transilvaniei încă din perioada interbelică. Vezi, de pildă, Mark Imre Major, American Hungarian Relations 1918-1944, Astor, Fl., Danubian Press, 1974, pp. 137, 139. Vezi şi Op.cit, capitolul VI: „Emigration as an Ally: Hungarians in America“.

pentru respectarea drepturilor omului, etichetându-le ca „ingerinţă” şi declarând că ideea CSCE conform căreia persoanele individuale puteau aduce acuzaţii la adresa statului ca fiind ridicolă şi subversivă.[1128][1129]

În primii ani ai deceniului 1980, activitatea Grupului de Lucru pentru Minorităţi a fost restructurată, fiind eliberată de explicita conexiune sovietică prin intermediul Bibliotecii Gorki şi, deja în 1985, fusese preluată de Biblioteca Szechenyi.1 La sfârşitul anilor 1980, acest organism devenise un element important al politicii de stat, Budapesta declarând oficial că preocuparea pentru etnicii maghiari (în primul rând pentru cei din Transilvania) constituia principala prioritate a politicii externe a Ungariei.[1130][1131]

Mutarea personalului-cheie responsabil pentru „contul România” reflecta atât preocupările sovietice, cât şi mâna liberă acordată serviciilor de informaţii maghiare

---

1128 Vezi, de pildă, Charles Andras, „East-West Co-Operation and Ideological Conflict: Soviet

1129 septembrie 1973; Kulpolitka, Nr. 4, 1975; Nepszabadsag, 18 februarie, 20 martie and 14 august 1977; ,,‘Nepszabadsag’ on President Carter’s Human Rights Policies“, RFER, RAD Background Report/70, 30 martie 1977, OSA, Box 36, Folder 2, Report 44, p. 2; „Timar on Human Rights“, RFER, RAD Background Report/175, 2 septembrie 1977, pp. 3-4; Nepszava, 25 decembrie 1975, p. 15.

1130 Vezi, de pildă, Andrew Ludanyi, „Programmed Amnesia and Rude Awakening“, în Ignac Romsic, editor, 20th Century Hungary and the Great Powers, Highland Lakes, NJ, Adantic Research and Publications, 1995, p. 323; Lbnhârt în Nastasă (2003), pp. 947-948; Paul Lendvai, Hungary: TheArt of Survival, Budapest, I.B. Taurus, 1988, pp. 34, 38.

1131 Aceasta decurgea în paralel cu „un efort conştient şi deliberat al autorităţilor“ de a atenţiona publicul cu privire la „nedreptatea“ Tratatului de la Trianon prin intermediul „continuului flux de volume de memorii“ şi „al republicării unor lucrări ilustrate de istorie maghiară şi a unor jurnale de călătorii din trecut“. Lendvai (1988), p. 38. O altă insdtuţie creată ca parte a politicii iredentiste iniţiate în timpul lui Horthy care şi-a făcut o reapariţie în forţă era Federaţia Mondială Ungară. Pal Sziics, ambasadorul maghiar în România, care l-a înlocuit în 1982 pe Rajnai şi a rămas la post pe întreaga durată a Războiului Rece, era membru de vârf al acestei federaţii.

o pentru a iniţia măsuri active în arena internaţională. În 1978, Mâtyâs Sziiros, veteran al Departamentului Internaţional, a fost retras de la ambasada ungară din Berlinul de Est şi numit ambasador în URSS.[1132] Concomitent, vechiul şef al informaţiilor externe maghiare, Sandor Rajnai, arhitectul executării lui Imre Nagy în timpul mandatului deţinut de Andropov la Budapesta, a fost trimis ca ambasador al Ungariei în România.[1133]

În mod tradiţional, funcţia de ambasador la Moscova era deţinută de persoane vitale pentru strânsa cooperare sovieto-maghiară. Postul impunea în mod automat calitatea de membru în Comitetul Central al PSMU, ceea ce însemna că deţinătorul său avea autoritate reprezentativă şi deopotrivă de decizie politică.[1134] Din anii 1950 până la sfârşitul deceniului 1980, toţi ambasadorii maghiari la Moscova fuseseră pregătiţi în URSS, de obicei, cândva la începutul carierei profesionale, şi îşi dovediseră în mod repetat devotamentul fată de Kremlin.1

5

Recent numitul ambasador în România, Sandor Rajnai, fusese identificat ca prieten personal şi protejat al lui Iuri Andropov, pe când lucra ca ataşat cultural în ambasada maghiară de la Moscova, în perioada 1962 – 1966. Se pare că Andropov ar fi avut chiar un rol în numirea lui Rajnai ca şef al informaţiilor externe maghiare

---

1132 Sziiros a petrecut patru ani în RDG (1975-1978), la fel ca în perioada 1962-1965.

1133 După 1989, membrii de frunte ai troicii dezinformării şi-au asigurat reciproc alibiuri. Spre exemplu, fostul şef al informaţiilor externe din cadrul Stasi, Markus Wolf, a pretins că Rajnai era „devastat de un sentiment de vinovăţie pentru rolul jucat personal în interogarea lui Nagy“, declarând chiar că astfel de lucruri „nu trebuie să se mai întâmple niciodată“. Wolf (1999), p. 92.

1134 Calitatea de membru în Comitetul Central era o cerinţă pentru ambasadorii statelor membre ale Pactului de la Varşovia în URSS, iar cei ai României nu făceau excepţie. Numai că, dacă în toate celelalte ţări din Pact aceasta era o onoare singulară, în România, de la începutul anilor 1970 până în 1984, şi ambasadorii în SUA, Marea Britanie, RFG, Franţa şi alte state necomuniste erau membri ai Comitetului Central.

(Direcţia III/I din cadrul Ministerului maghiar de Interne), după revenirea acestuia la Budapesta – cam în acelaşi timp cu numirea lui Andropov ca preşedinte al KGB.[1135] Numirea lui Rajnai ca ambasador la Bucureşti în 1978 avea semnificaţii deosebite, dat fiind că Bucureştiul era considerat unul dintre cele mai importante posturi peste graniţă ale Ministerului de Externe din Ungaria şi o ţintă prioritară pentru operaţiunile maghiare de spionaj.[1136] În 1982, Rajnai s-a întors la Moscova (nu la Budapesta) de la postul său din Bucureşti, pentru a prelua funcţia de ambasador în URSS de la Szuros, având cunoştinţe detaliate despre situaţia din România şi despre operaţiunile sovietice de acolo.[1137]

1135 Un caz ilustrativ a fost acela al „bătrânului bolşevic“ Ferenc Miinnich, care a „rezistat“ în ambele regimuri, Rakosi şi Kadâr. Münnich a fost ambasador la Moscova în 1954—1956, înainte de a se întoarce şi a participa la răsturnarea lui Imre Nagy şi a conduce serviciile militare şi de securitate maghiare, în noul regim Kadâr. A devenit apoi prim viceprim-ministru şi ulterior prim-ministru. Geza Revesz, fost şef al informaţiilor militare în perioada stalinistă, responsabil pentru semnarea acordului care a permis desfăşurarea fără restricţii a trupelor şi bazelor militare sovietice pe teritoriul Ungariei, a fost ambasador la Moscova în 1960-1963. Predecesorul lui Szüros, Joszef Maijai, a deţinut funcţia de ambasador în URSS în 1976-1978. înainte fusese adjunct al ministrului de externe, agentul sovietic Jânos Péter, iar mai târziu a fost viceprim- ministru şi ministru al Comerţului, dar şi reprezentantul permanent al Ungariei la CAER. Pentru identificarea lui Péter ca agent sovietic, vezi Investigation of Communist Takeover and Occupation of Hungaiyi Fifth Intérim Report of Hearings Before the Subcommittee on Hungaiy of the Select Committee on Communist Aggression, House of Représentatives, Eighty-third Congress, Second Session, Under authority of H. Res. 346 and H. Res. 438, Hungary“, Washington, GPO, 1954, www.archive.oig.

1136 în conformitate cu Charles Găti, Rajnai, care avusese gradul de maior în AVH în vremea lui Stalin şi pe cel de locotenent-colonel în 1957-1958, era „un bărbat bine educat, cultivat, chiar sofisticat, şi totuşi esenţialmente hain“. Charles Găti, FailedIllusions: Moscou), Washington, Budapest, and the 1956 Hungarian Revoit, Standford, Standford University Press, 2006, pp. 227-228.

1137 Şi succesorul lui Rajnai la conducerea informaţiilor externe, Janos Bogyes, lucrase la ambasada din Moscova.

Întâietatea maghiară în organizaţiile „de faţadă” sovietice

Pe lângă aceste schimbări de personal, la sfârşitul anilor 1970 maghiarii îşi asumaseră conducerea câtorva organizaţii-paravan sovietice. Acestea aveau menirea de a mobiliza opinia publică în favoarea obiectivelor urmărite de politica externă şi de securitate a URSS şi împotriva obiectivelor vizate de SUA şi NATO, constituind totodată un instrument de recrutare şi finanţare a colaboratorilor occidentali (benevoli sau nu). Printre cele mai importante organizaţii de acest gen ale sovieticilor se numărau cele se ocupau de promovarea „politicii de pace” a URSS, sub umbrela celui mai mare organism-paravan, Consiliul Mondial al Păcii. Organizaţiile „de faţadă” sovietice, structurate pe categorii sociale sau profesionale, erau unele dintre cele mai versatile şi mai influente, asigurând o modalitate disimulată sau semidisimulată de influenţare a Occidentului.

Ca interlocutori oficiali, semiinstituţionali, ai organizaţiilor nonguvernamentale occidentale, unele dintre ele aveau o importanţă considerabilă în domeniul lor de specializare. Federaţia Mondială a Sindicatelor, spre exemplu, avea o influenţă considerabilă asupra AFL-CIO din SUA şi asupra sindicatelor din Europa de Vest. Alte grupări cu caracter social din Occident erau influenţate cu un succes deosebit de organizaţiile de tineret, de femei şi de asociaţiile „profesionale” (avocaţi, medici, jurnalişti) sovietice tip paravan.

Cu puţine excepţii, întreaga structură a organizaţiilor „de faţadă” sovietice avea la bază şi/sau era operată de *troika* dezinformării, formată din Ungaria, RDG şi Cehoslovacia – sub îndrumarea Moscovei.1 România era calul de bă

5

taie al unui mare număr de organizaţii-paravan sovietice, din mai multe motive – la loc de cinste între acestea fiind opoziţia sa eretică faţă de „politica de pace” a

Moscovei. România condamna acele intervenţii militare conduse sau sponsorizate de sovietici pe care „faţadele” le prezentau ca „eliberări” De asemenea, refuza să învinovăţească SUA sau NATO pentru tensiunile globale şi insista să sublinieze că deopotrivă culpabile sunt URSS şi Pactul de la Varşovia. În plus, persista să îndemne la măsuri obligatorii de sporire a încrederii supuse unor mecanisme de monitorizare internaţionale care să obstrucţioneze utilizarea forţei militare sovietice – intrând astfel în conflict cu însuşi scopul şi cu strategia faţadelor sovietice „pentru pace”, acela de a împiedica influenţa politică şi militară a SUA şi NATO şi de a o extinde pe cea a URSS.

Deşi inconsecventă la prima vedere, situaţia era o urmare firească a poziţiilor adoptate de România încă din 1962 – 1963, când conducerea PCR afirmase în faţa celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia „că ei nu văd niciun motiv pentru expansiunea militară, dat fiind că nu cred în existenţa unei ameninţări cu agresiunea din partea Occidentului”.[1138] Gheorghe Gheorghiu-Dej sublimase ferm acest lucru la întrunirea CPC din ianuarie 1965, susţinând că la escaladarea cursei înarmărilor din partea SUA şi a NATO, Pactul de la Varşovia ar trebui să răspundă cu negocieri şi dezarmare unilaterală.[1139] Pentru români acesta era. un obiectiv tactic şi strategic deopotrivă, convinşi fiind că o astfel de mişcare ar atrage o susţinere la nivel mondial şi ar reduce tensiunile internaţionale, obstrucţionând totodată opţiunea sovietică pentru

---

1138 Marea excepţie era, desigur, Consiliul Păcii Mondiale, cu sediul în Finlanda şi condus la vedere de un indian. Amplasarea iniţială a CPM întâi în Franţa şi apoi în Austria sugerează o intenţie de plasare a organizaţiile „de faţadă“ în Vest pentru o eficienţă şi o acoperire maxime. Dat fiind însă că activităţile lor erau deseori ilegale, erau şi foarte vulnerabile. CPM a fost expulzat deopotrivă din Paris şi din Viena, spre exemplu. De atunci, principalele organizaţii „de faţadă“ au rămas în cadrul Blocului, cu filiale în alte regiuni ale lumii.

1139 Discurs al şefului de stat român (Gheorghe Gheorghiu-Dej), ianuarie 1965, PHP.

escaladarea cursei înarmărilor şi pentru o mai profundă înregimentare/subordonare a membrilor Blocului est-european. Aşa cum afirma un analist, poziţia adoptată de Gheorghiu-Dej în 1965 „marcase un punct de cotitură în istoria alianţei estice”, dat fiind că, din acel moment, România a constituit „un obstacol serios în calea oricărei coordonări a politicii în cadrul Pactului de la Varşovia”.1

În aprilie 1978, liderul de sindicat maghiar Sandor Gaspari, cunoştinţă apropiată a lui Kádár şi vechi activist al „faţadelor” sovietice, a fost numit preşedinte al Federaţiei Mondiale a Sindicatelor (FMS).[1140] După Consiliul Mondial al Păcii, FMS era una dintre cele mai importante organizaţii „de faţadă” sovietice; ea constituia principala rută de finanţare clandestină a partidelor comuniste neaflate la conducere prin intermediul „Fondului Moscova” – numit iniţial „Fondul Internaţional Sindical pentru susţinerea muncitorilor de stânga”.[1141]

Înfiinţat în 1950, Fondul Moscova fusese administrat la început de la Bucureşti, de un trio de comunişti sovietici, polonezi şi români. La vremea respectivă, principalii beneficiari erau comuniştii finlandezi, urmaţi de cei francezi şi de cei italieni. Conflictele României cu celelalte delegaţii din FMS au început în primii ani ai deceniului 1960, pe tema elementelor fundamentale ale „politicii de pace” sovietice şi a motivelor pentru care ar fi trebuit finanţate pe ascuns anumite partide comuniste din Occident.

Instituirea noii politici externe a României în aprilie 1964 a dus la disensiuni grave referitoare la scopurile şi obiectivele Fondului, România dorind o distribuţie mai echitabilă către partidele independente, în vreme ce

---

1140 Douglas Selvage, „The Warsaw Pact and Nuclear Non-Proliferation 1963-1965“, aprilie 2001, Cold War International History Project, Working Paper Series, Woodrow Wilson International Center for Scholars, p. 21.

1141 Morten Thing, „The Communists’ Capital“, Arbejderhistorie, nr. 3, 1995. Vezi şi Communist History NetWork Newsletter, aprilie 1998.

Kremlinul le prefera pe cele mai servile şi mai supuse.[1142] După ciocniri publice în 1964 şi 1965.

Fondul a fost mutat şi în 1966 s-a renunţat la români în calitate de coadministratori.1

5 >

După ce o vreme a refuzat să mai contribuie cu bani la Fond, Bucureştiul s-a retras din el în 1974. La data respectivă, Partidul Comunist Francez devenise principalul beneficiar al resurselor Fondului.

Deşi FMS avea acum sediul oficial la Praga, conducerea maghiară a organizaţiei conferea Budapestei o influenţă considerabilă nu doar în rândul sindicatelor la nivel internaţional, ci mai cu seamă asupra partidelor comuniste din Finlanda, Franţa şi Italia (dar şi din SUA) – în mod constant principalele beneficiare ale unor asemenea finanţări pe toată durata Războiului Rece. La cererea Budapestei, Moscova a atribuit Departamentului International din Ungaria principala responsabilitate de contact cu eurocomuniştii. [1143]Astfel, eurocomunismul a devenit un alt teren de competiţie şi de confruntare maghiaro-român (şi chiar franco-român), Budapesta aliindu-se în mod obişnuit cu francezii loiali sovieticilor, în vreme ce Bucureştiul făcea front comun cu spaniolii şi

1142 Ibid. Vezi şi Slobodan Stankovic, „Rumanians Criticizing Bloc TU Organization“, RFER, 26 octombrie 1964, OSA, Box 50, Folder 2, Report 14; „Trouble Expected at WFTU Congress“, RFER, 8 octombrie 1965, OSA, Box 50, Folder 4, Report 36; William McLaughlin, „WFTU: End of the Affair“, RFER, 25 octombrie 1965, OSA, Box 133, Folder 3, Report 15.

1143 Stankovic (1964); McLaughlin (1965); Thing (1995). Bucureştiul a analizat cu seriozitate oportunitatea de a nu mai participa la Fond în 1968, ca parte a posibilei sale retrageri din Pactul de la Varşovia după invazia în Cehoslovacia, iar în anul acela nu a mai plătit contribuţia care îi revenea. A decis totuşi să participe în continuare, pentru informaţiile (cam costisitoare) pe care le obţinea privind direcţiile de influenţă invizibilă şi semiacoperită pe care Moscova o exercita în cadrul stângii europene. Până la retragerea sa din Fond, în 1974, România îşi dezvoltase propriile surse de informaţii şi contactele dorite în rândul mişcării de stânga din Europa şi exercita o influenţă considerabilă în mişcarea „eurocomunistă“.

italienii, mai orientaţi spre independenţă, încercând să atragă stânga franceză spre surorile ei din Spania şi Italia, îndepărtând-o de Moscova.

Ca administrator al Fondului Moscova care finanţa în secret Partidul Comunist Francez (PCF) şi ca un membru al Pactului responsabil pentru dialogul cu partidele comuniste europene, Budapesta era bine plasată pentru a conduce operaţiuni de influenţare a stângii politice din Franţa.[1144] Până la debutul discuţiilor CSCE din 1972, observatorii occidentali remarcaseră că organul de presă oficial al PCF portretiza Ungaria ca pe o democraţie semiliberală, iar pe şeful secţiei de dezinformare şi propagandă în străinătate ca pe un erou liberal.[1145] În conformitate cu un analist, era „o abilă activitate de relaţii publice pentru doi clienţi cu interese comune – regimul ungar şi PCF”.[1146]

Tot Budapesta găzduia sediul altei organizaţii-paravan sovietice, Federaţia Mondială a Tineretului Democratic (FMTD), fiind de asemenea profund implicată în activitatea Uniunii Internaţionale a Studenţilor (UIS), cu sediul la Praga.1 În cadrul Blocului, aceste organizaţii de tineret constituiau o modalitate de identificare a „cadrelor de perspectivă” – tinerii lideri comunişti verificaţi şi recrutaţi de autorităţile sovietice pentru a-şi asigura pe mai departe subordonarea partidelor din care ei făceau parte. FMTD avea statut de organism consultativ pe lângă

1144 Intr-o astfel de operaţiune, Ungaria a decis să susţină şi să reprezinte obiecţiile franceze (secondată de Moscova) la adresa legăturilor directe dintre membrii GAER şi Comunitatea Economică Europeană, în primul rând ca o modalitate de dobândire a unei influenţe la Paris. Legăturile directe erau promovate insistent de România.

1145 Kevin Devlin, „French Communist Picture of ‘Liberal’ Hungary“, RFER, 5 octombrie 1973, OSA, Box 35, Folder 4, Report 296, pp. 1-4. Devlin se referă la două articole din L’Humanite, Serge Leyrac, „Hongrie: Debats et experiences“, L’Humanite, 2 şi 3 octombrie 1973. Partidul Comunist Francez primea cantităţi considerabile de ţiţei sovietic, pe care apoi le vindea la preţul de pe piaţa mondială, cu un profit frumos.

1146 Devlin (1973), p. 4.

UNESCO şi UNICEF. în 1979, un reprezentant al FMTD a devenit preşedinte al Comitetului pentru Organizaţiile Nonguvernamentale (ONG) din cadrul UNESCO, iar un alt membru al său a fost numit vicepreşedinte al Comitetului Special pentru Dezarmare al ONU.[1147] Acest lucru i-a permis Moscovei să condamne politicile americane (şi pe cele ale altor state care i se opuneau) şi să şi le susţină pe ale sale sub auspiciile ONU

Legătura dintre serviciile de informaţii sovietice şi aceste organizaţii de faţadă era deseori una directă, dat fiind că eşaloanele lor de vârf erau formate din personal sub acoperire al KGB şi al Departamentului International. Spre exemplu, vicepreşedintele FMTD în perioada 1953 – 1968, Aleksandr Şelepin, a preluat imediat funcţia de preşedinte al KGB (1958 – 1961), iar fostul vicepreşedinte al UIS, Vladimir Semiciastnîi, i-a urmat acestuia ca şef la KGB în perioada 1961 – 1967. Şelepin, însărcinat cu comanda KGB şi a altor organe de control din partea Comitetului Central în epoca lui Hruşciov (şi unul dintre complotiştii care au dus la răsturnarea acestuia), a devenit apoi preşedinte al Consiliului Central al Sindicatelor din URSS, cea mai mare organizaţie din cadrul FMS.

În 1968, organizaţiile internaţionale controlate de sovietici şi-au unit forţele pentru a ataca opoziţia României faţă de invazia în Cehoslovacia. Iniţial însă, delegaţii român şi cehoslovac la secretariatul FMS au reuşit să obţină din partea FMS o condamnare cvasiunanimă a invaziei, împotriva ei votând doar delegatul sovietic.[1148]

1147 De exemplu, adjunctul pe atunci al Departamentului Internaţional şi viitor prim-ministru, Lâszlo Kovâcs, a petrecut trei ani la UIS (1969-1971), aflându-se la conducerea organizaţiei Tineretului Comunist Maghiar.

1148 Vezi, de pildă, Peter Waterman, „A Spectre is Haunting Labour Internaţionalism, The Spectre of Communism“, 20 aprilie 2000, www.hartford-hwp.com; Kevin Devlin, „WFTU Arena for Pro-Czechoslovak Struggle“, RFER, 27 septembrie 1968, OSA, Box 134, Folder 1, Report 63; Kevin Devlin, „Italians Challenge Soviets at WFTU Meeting“, RFER, 18 decembrie 1968, OSA, Box 134, Folder 1, Report 1.

„Normalitatea” a fost reinstituită odată ce delegaţii cehoslovaci care condamnaseră invazia au fost înlocuiţi cu unii loiali sovieticilor, iar atacurile FMS la adresa poziţiei adoptate de România au fost reluate.

Oprobriul internaţional la adresa invaziei a fost atât de amplu, încât campania de faţadă împotriva României n-a avut sorţi de izbândă.[1149] De fapt, a avut

O consecinţă neintenţionată: a sporit prestigiul internaţional al României. În a doua jumătate a anului 1980, aceleaşi grupări aveau să-şi dea iar mâna într-o eficient orchestrată condamnare a presupuselor reprimări ale etnicilor maghiari din Transilvania.1

Principala problemă a României cu „politica de pace” sovietică era focalizarea ei îngustă asupra Occidentului şi lipsa oricărei susţineri pentru adoptarea respectivelor măsuri în cadrul Blocului sovietic. Dacă „politica de pace” înfăţişa doar trupele şi armele SUA şi ale NATO ca fiind agresive, ameninţătoare, un pericol ce trebuia eliminat, forţele şi armele sovietice erau descrise exclusiv ca eliberatoare, binevoitoare şi dezirabile. Bucureştiul respinsese această interpretare dezechilibrată şi făcuse presiuni pentru evaluări mai echitabile în cadrul Pactului de la Varşovia încă din 1963. După invazia în Cehoslovacia, românii au început să-şi considere abordarea nu atât ca pe o modalitate de orientare spre Vest, ci mai degrabă ca pe o limită extremă a compromisului pe care îl pot face cu URSS în dezbaterea privind identitatea agresorului. Acest lucru avea un caracter aproape personal pentru Bucureşti, dat fiind că Uniunea Sovietică invadase şi ocupase regiuni din România în 1940 şi apoi izbutise să facă în aşa fel încât România să fie declarată ţară agresoare la încheierea războiului, cu toate consecinţele ce derivă dintr-o astfel de

---

1149 în 1972, alături de FMTD, UIS şi CMP, FMS a organizat o campanie de măsuri active menită să arate că Marea Britanie comitea, ca parte a politicii sale oficiale de reprimare, atrocităţi în Irlanda. Campania a inclus şi o „Zi Internaţională a Solidarităţii“ cu IRA - organizaţie căreia URSS îi furniza în secret arme la vremea aceea. Sterling (1981), p. 165; Andrew şi Mitrokhin (2001), pp. 377-378, 384.

etichetare.

5

Ofiţerii superiori maghiari constituiau jumătate din contingentul Pactului de la Varşovia în organizaţia militară „de faţadă” Generalii pentru Pace şi Dezarmare. Aceasta fusese înfiinţată în 1981, aparent de opt generali în retragere din armatele NATO, dintre care patru cel puţin erau şi membri ai organizaţiilor internaţionale controlate de sovietici ale „politicii de pace”.[1150] Indiferent de trecutul lor profesional, membrii organizaţiei Generalii pentru Pace şi Dezarmare susţineau cu fidelitate iniţiativele politice ale URSS şi îi promovau măsurile active, păstrând un ton critic doar la adresa politicilor SUA şi ale NATO. Unul dintre generalii fondatori era totodată vicepreşedinte al Consiliului Mondial al Păcii. Un altul deţinea un loc în comitetul prezidenţial al Consiliului. Un al treilea, şi el membru al CMP, vorbea în termeni apreciativi despre amplasarea rachetelor sovietice SS-20 în Europa, despre care considera că ar fi redus „considerabil ameninţarea nucleară la adresa Europei”, în vreme ce un al patrulea general declara că „economia americană nu poate decât să beneficieze de pe urma distrugerii Europei”.1

În 1983 – 1984 a devenit posibil ca din organizaţia „Generalii pentru Pace şi Dezarmare” să facă parte şi partenerii „în strânsă cooperare” din Pactul de la Varşovia. Generalul Károly Csemi, fostul şef al Statului-Major General ungar, era conducătorul delegaţiei maghiare formate din cinci persoane şi a fost numit copreşedinte al membrilor proveniţi din pactul de la Varşovia. Csemi fusese adjunctul generalului Czinege, iar sursele maghiare îl descriau ca „un veteran cu multiple decoraţii, comandant al campaniei din 1956 – 1957 de vânătoare a celor

---

1150 Vezi, de pildă, Ionescu (1988), pp. 3-8. Mobilizate deopotrivă au fost Asociaţia Populară Patriotică Maghiară, Asociaţia Ungară a Societăţilor pentru Ştiinţe Tehnice şi Naturale, Consiliul Naţional Maghiar al Cooperativelor Industriale, Asociaţia Scriitorilor Maghiari şi Federaţia Mondială a Ungurilor.

suspectaţi de acţiuni contrarevoluţionare”.[1151] Csemi, care fusese pregătit în URSS, deţinuse şi un rol activ în furnizarea de muniţie şi asistentă militară din partea Pactului de la Varşovia pentru nord-vietnamezi în cursul războiului din Vietnam.

Participarea Ungariei la această organizaţie-marionetă militară era prezentată ca un pas înainte spre o mai mare deschidere faţă de Occident.[1152] Şi a dus, într-adevăr, la sporirea contactelor cu ofiţerii occidentali. Dar „Generalii pentru Pace şi Dezarmare” fusese fondată şi gestionată de serviciile de informaţii est-germane în beneficiul KGB ca o organizaţie „de faţadă” menită să influenţeze cercurile militare ale NATO,[1153] şi a continuat să militeze împotriva SUA şi a NATO chiar şi după căderea comunismului.

Distorsionarea intenţiilor şi a comportamentului României

În decurs de cinci ani, din 1978 până în 1982, acest dispozitiv a reuşit să îndepărteze complet atenţia mediilor internaţionale de la modul public în care Ceauşescu respingea controlul Kremlinului asupra armatelor Blocului sovietic, condamna activităţile de spionaj ale Moscovei şi susţinea modelul NATO ca unul adecvat pentru „divergenţele fireşti” din cadrul Pactului de la Varşovia. De un mare ajutor în această campanie a fost sosirea fostului agent KGB din Securitatea română, Ion Mihai Pacepa, în SUA, unde acesta a susţinut încontinuu principalele teme

1151 Vezi, de pildă, Julian Lewis, „Fellow-Travelling Generals Re-emerge“, Freedom Today, aprilie 1991. Secretarul grupului, generalul olandez Michiel von Meyenfeldt, fost şef al Academiei Militare Regale din Olanda, era totodată consilier pe lângă Biserica Reformată din Olanda.

1152 Participarea Ungariei la „Generalii pentru Pace“ este interpretată ca benignă în Barany (1993), p. 111.

1153 Gunther Bohnsack, cu 26 de ani de activitate în Departamentul pentru Măsuri Active al Stasi, discută despre fondarea şi administrarea organizaţiei „Generalii pentru Pace“ în Isabel Hilton, „The Green with a Smoking Gun“, The Independent, 26 aprilie 1994.

ale măsurilor active ale KGB împotriva României.1 în 1978 – 1979, despre poziţia conturată de liderul român, analiştii occidentali din interiorul şi din exteriorul comunităţii de informaţii, dar şi serviciile de profil din cadrul Pactului de la Varşovia în rapoartele lor interne, consideraseră că deschid calea unei „noi epoci” a Blocului sovietic, în care controlul exercitat de Moscova nu avea să mai fie niciodată acelaşi.[1154] în primii ani ai deceniului 1980 însă, măsurile active sovietice convinseseră întreaga comunitate de analişti americani – cercurile academice, de informaţii şi consultanţii guvernamentali, deopotrivă – că ieşirile publice ale lui Ceauşescu în 1978 fuseseră motivate aproape în întregime de un dezacord privind împărţirea poverii bugetare, iară a avea un scop sau un impact mai amplu.[1155]

1154 Pacepa a recunoscut că a fost agent KGB în toţi cei 27 de ani de carieră în Securitatea română. De asemenea, a subliniat că şeful informaţiilor externe de la KGB îi acordase personal responsabilitate „pentru operaţiunile ilegale ale României“ în 1972. Vezi, de pildă, Pacepa (2003), observaţiile lui Pacepa în Glazov (2004c), Pacepa în Glazov (2004b), şi Ion Mihai Pacepa, „The Truth About VXcgals“, American Spectator, 9 iulie 2010. înregistrările documentare, mărturia defectorului şi cele ale unor foşti ofiţeri superiori KGB (inclusiv a şefului contrainformaţiilor externe) concordă cu faptul că România a încetat efectiv să mai comunice informaţii secrete KGB-ului încă din 1963 şi că relaţiile oficiale între DSS şi KGB au fost întrerupte în 1971. Vezi capitolul 2 al acestui volum pentru detalii privind relaţiile dintre Pacepa şi serviciile de informaţii sovietice şi române. Deşi a oferit, fără îndoială, un volum considerabil de informaţii utile privind operaţiunile sovietice în regiune şi nu numai, Pacepa a continuat sistematic să deformeze comportamentul şi intenţiile României într-un mod menit să discrediteze ţara şi conducerea ei ca partener al SUA. Vezi, de pildă, Daniel N. Nelson, „Eastern Europe and the Non-Gommunist World“ în Stephen Fischer-Galati, editor, Eastern Europe in the 1980s, Boulder, Westview, 1981, p. 216. Vezi şi Ion Mihai Pacepa, „Russian Footprints: What does Moscow have to do with the recent war in Lebanon?“ National Review, 24 august 2006.

1155 Vezi, de pildă, specialistul în probleme româneşti Daniel N. Nelson, „Eastern Europe and the Non-Communist World“ în Stephen Fischer-Galati, editor, Eastern Europe in the 1980s, Boulder, Westview, 1981, pp. 199, 212. Vezi şi J.F. Brown, Eastern Europe and Communist

Mai mult decât atât, în locul militantismului activ pentru soluţionarea conflictelor internaţionale prin mediere, eforturi care induseseră România într-unele dintre cele mai delicate negocieri pe durata Războiului Rece – de pildă, pentru încheierea războiului din Vietnam, pentru apropierea sino-americană sau pentru continuarea procesului de pace în Orientul Mijlociu –, măsurile active sovietice înfăţişau regimul din România ca exacerbând de fapt şi chiar incitând la tensiuni internaţionale. „Scurgeri” de informaţii strategic plasate în presa internaţională, în detrimentul eforturilor de mediere ale Bucureştiului, cuplate cu insistenţele oficialilor sovietici privind oportunismul şi neloialitatea României, au convins diverse administraţii americane să nege în mod oficial implicarea României – şi solicitările americane care generaseră acea implicare – referitor la încheierea războiului din Vietnam, la apropierea sino-americană şi la cea dintre Egipt şi Israel în anii 1960 şi 1970, cu toate că Washingtonul a continuat să se bazeze pe bunele oficii ale Bucureştiului chiar şi după aceste negări.1 Cu aceste negocieri devenite de notorietate publică şi în ciuda recunoaşterii explicite din partea administraţiei Carter a rolului României în eforturile de mediere din Orientul Mijlociu şi în cele

---

Rule, Durham, Duke University Press, 1988, p. 272. Impactul măsurilor active sovietice asupra analizelor americane privind comportamentul României, şi deci asupra evaluărilor sale ca partener viabil al SUA, era considerabil. De exemplu, Robert L. Hutchings, analist şi director la Radio Europa Liberă în 1978, când rebeliunea lui Ceauşescu era la cote maxime, a conchis în 1984, la o conferinţă a analiştilor şi consultanţilor din SUA şi Europa, că opoziţia României avusese la bază motivaţii în principal „economice“ şi că independenţa românilor fusese exagerată şi dusese la subestimarea „opoziţiei clandestine“ în rândul statelor loiale URSS-ului. The Warsaw Pact and The Question of Coheswru A Conference Report, Washington D.C., The Wilson Center, Kennan Institute for Advanced Russian Studies, mai 1985, pp. 25-27. Excepţia de la regulă a fost Christopher D. Jones care, comparând declaraţiile României cu acţiunile sale, a dedus că în cadrul Blocului existau două abordări ale politicii sovietice, una de respectare obedientă a liniei dictate de Moscova (Ungaria şi Bulgaria, de exemplu), şi alta a sfidării, caracteristică exclusiv României. Ibid.

anterioare care implicaseră administraţii americane, tema de dezinformare care susţinea că românii au un interes şi un rol în provocarea de tensiuni internaţionale a devenit plauzibilă. [1156]În primii ani ai deceniului 1980, aceasta începuse deja să apară în mod regulat ca o analiză corectă în recomandările politice ale specialiştilor sovietici şi est-europeni care ofereau consultanţă instituţiilor administrative şi guvernamentale din SUA.[1157]

Distorsionarea intenţionată prin minimalizarea sau chiar inversarea rolului şi a comportamentului era de asemenea evidentă şi în privinţa conflictului dintre România şi, respectiv, URSS şi ceilalţi aliaţi ai săi cu privire la invazia în Cehoslovacia, în 1968, şi la reuniunea CPC de la Moscova, în noiembrie 1978, cu privire la

---

1156 John W. Finney, „Washington Denies Rumania Is Acting as Mediator in War“, New York Times, 23 noiembrie 1965, pp. 1, 11; Die Presse (Viena), 21 noiembrie 1965. Mai flagrant, autorii Pentagon Papers au negat orice rol de mediere util, descriindu-i pe români ca „raportori nepricepuţi“, comunicările lor fiind „defazate faţă de celelalte semnale“ şi ei nefiind luaţi în serios nici la Hanoi, nici la Washington. Volum VI. C. 4., Settlement of the Conflict, History of Contacts, „Negotiations, 1967-1968“, p. 3 în United States - Vietnam Relations, 1945-1967: A Study Prepared by the Department of Deferise (1969), pp. 1-3, 260, 263-264. La celălalt capăt al spectrului, conducătorul eforturilor de negociere în mandatul preşedintelui Johnson a răspuns că situaţia era exact inversă, că în îndelungata sa experienţă „n-am primit niciodată rapoarte mai detaliate şi mai corecte“, că şi Hanoiul şi SUA luau România foarte în serios şi că SUA datora României „recunoştinţă“. W. Averell Harriman, „Gratitude for Romanians“ în „Letters to the Editor“, The Washington Post, 13 septembrie 1972, p. Al5. în mod similar, imediat după ce în The New York Tme a apărut un articol despre „rolul principal“ jucat de România în apropierea sino-americană, The New York Post a publicat un articol în care România era minimalizată şi se susţinea că Pakistanul, Franţa şi Suedia meritau în primul rând laude. Vezi The New York Times, 27 aprilie 1971 şi the New York Post, 29 aprilie 1971. SUA au negat de asemenea oficial rolul de mediere al României în Orientul Mijlociu, înainte ca preşedintele Carter să recunoască în mod public rolul esenţial jucat de România.

1157 Vezi, de pildă, citatele ample dintr-un memorandum de Charles Găti, „US Policy Options toward Eastern Europe“, în Volyges (1982), p. 97.

Statutul FAU pe timp de război şi la subordonarea militară faţă de comanda sovietică. Modul în care este descrisă politica externă a României într-un influent studiu RÂND din decembrie 1984 ilustrează succesul susţinutei cam-A)

panii antiromâneşti. În loc să trateze activităţile pre-şi postinvazie ale lui Ceauşescu, analistul afirma că liderul român ar fi exploatat invazia în Cehoslovacia „pentru a induce în mod conştient sentimentul unei ameninţări la adresa României”, de parcă ar fi exagerat intenţionat un pericol inexistent.1

În realitate, şi în ciuda măsurilor active sovietice menite să atribuie tonul unei apropiate intervenţii sovietice manipulării lui Ceauşescu, oficialii americani direct implicaţi au subliniat nu o singură dată, în Consiliul naţional; pentru Securitate, că informaţiile privind acea ameninţare nu proveneau din surse româneşti şi că românii „nu întreţinuseră temeri false”.[1158] Mai mult decât atât, CIA începuse să nege posibilitatea unei invazii sovietice în România tocmai fiindcă oficialii Ministerului român de Externe merseseră prea departe în direcţia cealaltă, minimalizând şi chiar contrazicând existenţa oricărei ameninţări, evident ca parte a eronatei strategii de descurajare recomandate de Tito (şi apoi exploatate de liderul iugoslav pentru a se afişa în mod fals pe el însuşi ca fiind mai ferm şi mai curajos decât românii).[1159]

1158 Larrabee (1984), pp. 27-28. Un analist pretindea că „repetatele zvonuri“ privind faptul că Moscova intenţiona să intervină împotriva României erau „lipsite de temei“ şi că regimul Ceauşescu „niciodată nu părea să pună un mare preţ pe rapoarte“. Vojtech Mastny, „The Warsaw Pact As History“ în Mastny şi Byrne (2005), pp. 37-38. Pentru o discuţie privind ameninţarea sovietică cu intervenţia şi replica României, vezi Watts (2010), îndeosebi capitolele 14-18, pp. 329-414.

1159 în cadrul întrunirii Consiliului Naţional pentru Securitate organizate imediat după invazie, directorul CIA Richard Helms a subliniat că România „a adoptat una dintre cele mai ferme poziţii împotriva invadării Cehoslovaciei, dintre toate cele exprimate la nivel mondial“. Summary of Meeting in Cabinet Room, Washington, 23 august 1968, 1.07-3.06 p.m., Document 85 în Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Volumul XVII, Eastern Europe.

Aşa cum notau serviciile de informaţii americane într-o serie de rapoarte la vremea respectivă, liderul iugoslav se arătase de fapt „prea moale”, până ce izbutise să-i convingă pe români să-şi atenueze tonul condamnărilor.[1160]

Referitor la criza din 1978, acelaşi studiu RÂND pretindea că Ceauşescu „a manipulat disputa sa cu Moscova pe tema cheltuielilor pentru apărare la întrunirea

CPC al Pactului de la Varşovia din noiembrie 1978” într-o manieră la fel de exagerată, şi astfel „a transformat o dispută bugetară din tabăra comunistă într-o criză internaţională minoră”.1 Refuzul de a spori cheltuielile militare fusese, într-adevăr, un element de serioasă dispută între România şi ceilalţi membri ai Pactului la întrunirea din 1978. Dar Bucureştiul refuzase alocări bugetare mai mari în contextul unei şi mai ferme respingeri a scenariilor sovietice privind un iminent război care ar fi necesitat (în conformitate cu Moscova) escaladarea pregătirilor militare şi implementarea autorităţii de comandă discreţionare sovietice asupra armatelor Blocului.[1161] Opoziţia României nu a fost determinată doar de interesul propriu al unui „profitor” într-o dispută de împărţire a poverii economice, aşa cum o înfăţişau dezinformările sovietice.[1162]

1160 Deşi atitudinea lui Tito a fost ulterior prezentată ca fiind mai curajoasă decât a lui Ceauşescu, la momentul respectiv fusese extrem de indecisă, atrăgând în particular critici din partea americanilor, ceea ce l-a determinat pe Tito să promită o condamnare mai fermă. Nu o singură dată, comunitatea de informaţii din SUA a remarcat că replica timidă a lui Tito fusese determinată de temerile sale privind reacţiile sovieticilor. Vezi, de pildă, Central Intelligence Bulletin: Daily Brief 22 august 1968, p. 3, CIA; Central Intelligence Bulletin: Daily Brief 24 august 1968, CIA.

1161 Larrabee (1984), pp. 27-28. Analiza lui Larrabee era conformă cu interpretările de acum uzuale, precum cele înaintate de Walter Bacon şi Aurel Braun, de exemplu, ambii specialişti în problemele româneşti. The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report (1985), pp. 45-47. Larrabee a continuat însă cu afirmaţia că „adevărata semnificaţie a chestiunii minorităţii maghiare“ era „manipularea ei de sovietici“ pentru a obţine o realiniere a politicii româneşti cu linia dictată de Moscova. Larrabee (1994), p. 40.

1162 Studiul RÂND al lui Larrabee din 1984 sugerează o lipsă de

Focalizând interpretarea disensiunilor pe aspectul strict economic prin intermediul măsurilor active concertate, Kremlinul a reuşit să distragă atenţia de la disputa sa cu Bucureştiul pe tema controlului militar asupra Blocului. Disimularea elementelor militare şi politice ale conflictului le-a permis celorlalte regimuri, în particular celui ungar şi celui est-german, să se asocieze cu opoziţia României, pe argumentul plauzibil că nici ele nu-şi sporiseră cheltuielile militare, preferând să se concentreze pe dezvoltarea economică, la fel ca românii şi în opoziţie cu preferinţele sovieticilor.[1163] Realitatea era însă alta.

Aşa cum arată documentele Pactului de la Varşovia, Budapesta, alături de toţi ceilalţi membri ai Pactului, a susţinut pe deplin poziţia sovietică privind mărirea bugetelor militare, împotriva protestelor şi a refuzului României. Lăsând la o parte veridicitatea dubioasă a cifrelor din bugetul militar al Pactului în general, Budapesta a compensat din plin orice avantaj la împărţirea poverii economice prin concesii mult mai importante.1 Spre exemplu, Ungaria şi-a subordonat pe deplin forţele armate faţă de autoritatea de comandă sovietică şi a acordat Kremlinului libertate neîngrădită pentru a amplasa

---

conştientizare privind faptul că Bucureştiul susţinea acordurile de la Câmp David împotriva criticilor venite din partea sovieticilor şi a Pactului, că denunţase „activităţile de spionaj ale statelor socialiste la adresa altor state socialiste“, că afirmase despre prietenii săi din NATO că „susţinuseră întotdeauna independenţa României“ şi că declarase public că democraţia internă a NATO constituia un model adecvat pentru Pactul de la Varşovia.

1163 Mai mulţi analişti au conchis că „Ungaria nu era foarte presată să-şi sporească facilităţile de apărare“ în schimbul serviciilor şi concesiilor făcute Moscovei. Barany şi Deak (1999), p. 33.

arme nucleare sovietice pe teritoriul Ungariei.[1164][1165]

România în derivă

Din nefericire pentru români, deplasarea constantă a regimului comunist din România de la Est spre Vest, care începuse în anii 1950 şi era cel mai uşor de observat în statisticile economice şi în tiparul relaţiilor sale politice (şi militare), se apropia de sfârşit. În 1981, Ceauşescu a hotărât să achite întreaga datorie externă a României faţă de Occident, în valoare de 10, 4 miliarde de dolari – o sumă care, împreună cu diverse costuri şi taxe, avea să ducă la o sumă de restituit mai mult decât dublă. După toate aparenţele, scopul urmărit era acela de a diminua ceea ce el considera a fi o necuvenită influenţă economică străină asupra politicilor ţării sale, iar în esenţă acest lucru însemna că România începea acum să se deplaseze dinspre Vest, *dar şi* dinspre Est, în cel mai bun caz spre ţările în curs de dezvoltare.

Contractul social de care beneficiase regimul Ceauşescu (la fel ca al lui Gheorghiu-Dej înainte) avusese la bază până atunci trei piloni de susţinere. Primul era apărarea identităţii şi a existenţei poporului român, al cărei corolar necesita ca Bucureştiul să se opună Uniunii Sovietice în chestiuni care afectau în mod negativ independenţa şi suveranitatea ţării. O activitate de pionierat în acest sens fusese făcută de regimul comunist în timpul lui Gheorghiu-Dej, dar aceeaşi politică fusese dusă cu o egală fervoare de dictatura militară a mareşalului Antonescu şi de monarhie, încă dinainte de Primul Război Mondial (când principala ameninţare din est la adresa identităţii româneşti era cea a Rusiei Ţariste).

1164 Ibid; „Hungary: USSR Nuclear Weapons Formerly Stored in Country“, tradus în U.S. Joint Publications Research Service, JVulcear Proliferation, JPRS-TND-91-007, 20 mai 1991, 14-16. Cu privire la transparenţa bugetară, în 1980, ministrul sovietic al apărării, Kulikov, şi-a instruit omologul est-german să păstreze secretul referitor la creşterea cheltuielilor pentru apărare, aşa cum şi Moscova negase în mod public sporirea cu 15% în cazul său.

1165 Ibid.

Al doilea pilon al contractului social fusese reintegrarea în lumea occidentală. Deşi niciodată declarată ca atare, tendinţa de dezvoltare economică a României de la mijlocul anilor 1950 până în 1981 fusese una de intensificare a relaţiilor economice cu Occidentul (incluzând cooperarea cu Comunitatea Economică Europeană), iar PCR susţinea deseori în mod public consolidarea relaţiilor cu toate statele lumii, indiferent de orânduirea socială. Ceauşescu însuşi se exprimase cu vigoare în 1978 şi 1979 cu privire la „prietenii tradiţionali" ai ţării sale în NATO, care „întotdeauna ajutaseră România în lupta sa împotriva dominaţiei străine".[1166]

Şi aceasta era o politică anterioară perioadei comuniste, care data încă din secolul al XIX-lea, când elitele româneşti identificaseră modelul vestic (al Franţei, Marii Britanii şi, mai târziu, al Germaniei) ca fiind cea mai bună alegere pentru modernitate. Strânsele relaţii pe care Ceauşescu le avea cu liderii occidentali, în special cu preşedinţii americani – alături de care părea un egal, nu un simplu solicitant – se bucurau de o uriaşă popularitate, constituind o sursă fundamentală a legitimităţii sale interne, tocmai pentru că simboliza integrarea dorită.1

Cel de-al treilea pilon al contractului social, şi cel mai important pentru legitimitatea internă a PCR, era bunăstarea economică a cetăţenilor României. Standardul de viaţă al majorităţii populaţiei crescuse în mod constant – şi uneori chiar impresionant – din deceniul 1950 până la sfârşitul anilor 1970.[1167] Deşi crizele ţiţeiului din acelaşi deceniu mai reduseseră această creştere, tendinţa în sine nu avea să se schimbe în mod sesizabil decât după fatidica decizie a lui Ceauşescu.

1166 Moore (1978b), p. 8.

1167 Oficialii sovietici cunoşteau bine această dorinţă a populaţiei, remarcând chiar şi în februarie 1989 probabilitatea de redirecţionare a României spre Vest deoarece „populaţia era în mod tradiţional orientată spre lumea occidentală (latiniskii)((. Memorandum to Alexander TakovlevJrom the Bogomolov Commission (Mariana Syhanskaya), februarie 1989, Document Nr. 1 în Levesque (2001), pp. 57-59.

5

Plata datoriei naţionale într-un timp record, indiferent de costurile implicate, a subminat drastic susţinerea populară a regimului şi a rupt contractul social. Standardul de viaţă a suferit o lovitură extremă, absolut toate resursele, bunurile fabricate sau produsele agricole capabile să aducă bani fiind exportate pentru a putea plăti datoria. Iar această vulnerabilitate a fost abil exploatată de URSS, care cerea acum doar alimente la schimb pentru gazele naturale, cocsul şi petrolul livrate (pe acesta din urmă România începuse să-l importe din Uniunea Sovietică în cantităţi mici abia în 1981).

Faptul că a întors spatele Occidentului şi a pornit pe un drum care nu reflecta aspiraţiile românilor a adâncit prăpastia dintre regimul comunist şi populaţie. Identificând mai exact preferinţele românilor şi actorii instituţionali importanţi (armata, în special), sovieticii nu şi-au pierdut niciodată, pe întreaga durată a Războiului Rece, temerile că România s-ar putea retrage din Pactul de la Varşovia, reîndreptându-se spre Vest. Ceauşescu însă părea tot mai puţin interesat de o astfel de reorientare, cu toate că încă mai continua să combată eforturile sovieticilor şi ale Pactului de a-i subordona tara fată de controlul

5 5 5

Impus de Kremlin. Printre elitele intelectuale ale României, întrebarea presantă era nu doar „independenţă, cu ce costuri?”, ci „independenţă, în ce scop?”

Ceauşescu a beneficiat de faptul că îndepărtarea sa de Occident era ambiguă, niciodată explicit declarată (poate ca urmare a nehotărârii sale). Astfel, spre exemplu, cooperarea militară secretă în procurarea de tehnologie sovietică pentru SUA s-a desfăşurat până în 1989.1 Totodată, Ceauşescu şi-a continuat apelurile la consolidarea relaţiilor româno-americane şi a cooperat cu SUA în domeniul antiterorismului, până la sfârşitul anilor

1980.[1168] De asemenea, nu a renunţat la implicarea sa activă în mişcarea eurocomunistă, chiar dacă tot mai mult din energia şi timpul său erau consumate pentru problemele mişcării nonaliniate şi ale ţărilor în curs de dezvoltare.

Aceste ambiguităţi sugerează că este posibil să nu fi fost pe deplin conştient de ramificaţiile internaţionale ale politicii sale de plată a datoriilor (şi în mod cert a preferat să ignore impactul ei negativ asupra economiei româneşti). În plus, nu pare să fi realizat că focalizarea tot mai accentuată a atenţiei sale preponderent pe medierile internaţionale care nu implicau Occidentul sau China în mod direct nu mai oferea avantajele de securitate ale eforturilor sale anterioare – în procesul de pace în Orientul Mijlociu, mai cu seamă. Şi niciuna dintre aceste politici nu părea să aibă un efect direct şi imediat asupra declinului abrupt al nivelului trai în rândul românilor obişnuiţi.

De fapt, dacă Moscova nu şi-ar fi continuat politicile de asimilare şi de negare a etnicităţii române în RSS Moldovenească (şi în RSS Ucraineană), şi dacă nu ar fi continuat să susţină negocierile maghiare paralele pe marginea afirmaţiilor României privind etnogeneza şi continuitatea daco-romană şi a dreptului teritorial asupra Transilvaniei, poate că acel contract social despre care aminteam ar fi căzut chiar mai devreme. Aşa stând situaţia însă, protejarea identităţii româneşti, a existenţei şi a independenţei poporului român, prin focalizarea asupra istoriei naţionale, asupra jafurilor ruseşti, sovietice şi maghiare şi asupra proiectelor contemporane sovietice şi maghiare similare, nu putea menţine în timp susţinerea populară pe fondul incapacităţii demonstrate de a asigura nevoile fundamentale ale populaţiei şi de a-i satisface speranţele pentru un viitor mai bun. Pe măsură ce situaţia internă s-a înrăutăţit şi izolarea României în plan internaţional s-a accentuat, a devenit tot mai uşor ca istoria, cultura, identitatea şi realizările româneşti să fie

1168 Weiser (1990).

ridiculizate şi minimalizate, cu efecte pe termen lung asupra percepţiilor de sine ale românilor (şi ale moldovenilor de peste Prut).

Ambalarea motoarelor operaţionale asupra României

Moscova şi-a intensificat în mod semnificativ operaţiunile în România după ce Bucureştiul a autorizat extinderea legăturilor „culturale” oficiale în spiritul

„Liberului schimb”, aşa cum era stipulat în Coşul III al Actului Final de la Helsinki. În schimbul acestei importante concesii, Kremlinul a promis, fără a-şi respecta cuvântul, că va permite sporirea contactelor reciproce dintre România şi RSS Moldovenească. Dar a procedat exact invers. Una dintre persoanele nou numite la ambasada sovietică din Bucureşti în perioada acestei extinderi, la sfârşitul anilor 1970, era Vladimir „Volodia” Volodin, ofiţer KGB sub acoperirea unui consultant de presă. Volodin a fost nevoit să părăsească în cele din urmă România în noiembrie 1989, după ce una dintre reţelele sale de ziarişti români a fost destructurată de DSS.1 „Volodia” avea să participe de asemenea la măsurile active din timpul Revoluţiei din decembrie 1989, alcătuind pentru Moscova rapoarte TASS care prezentau evenimentele de la Timişoara ca şi când el ar fi fost un observator prezent la faţa locului.[1169][1170]

Măsurile sovietice împotriva României au primit un impuls suplimentar odată cu schimbările de personal din 1982. La scurt timp după ce Andropov a plecat de la KGB pentru a deveni membru în Biroul Politic şi secretar al

1169 Stoenescu (2004), p. 651. UM 0110, unitatea anti-KGB, i-a avertizat pe ziariştii implicaţi că erau dirijaţi de spionajul sovietic. Volodin a urmat cursurile Universităţii din Bucureşti la finele anilor 1960. In cursul unei întâlniri întâmplătoare cu un fost coleg de universitate într-o staţie de tramvai din Bucureşti, în iarna 1978-1979, la scurt timp după ieşirea lui Ceauşescu referitoare la Statutul FAU pe timp de război de la Moscova, ofiţerul KGB i-a spus acestuia, furios: „Vă vom face să-l mâncaţi de viu! II veţi împuşca voi înşivă!“ Interviu cu dr. Talpeş, 14 mai 2007; Talpeş (2009), pp. 155-156.

1170 Stoenescu (2004), p. 651; Vladimir Volodin în Izvestia, 19 decembrie 1989.

Comitetului Central în primăvara anului 1982, Mâtyâs Sziiros a revenit de la Moscova la Budapesta pentru a prelua conducerea Departamentului Internaţional al CC al PMSU – devenind în scurt timp principalul critic din cadrul regimului maghiar al presupuselor abuzuri româneşti împotriva populaţiei de etnie maghiară din Transilvania. În acelaşi timp, după patru ani de experienţă directă ca ambasador în România, fostul şef al serviciilor de informaţii Sandor Rajnai a plecat de la Bucureşti la Moscova pentru a-l înlocui pe Szuros. Câteva luni mai târziu, decesul în urma unui atac de cord al ambasadorului sovietic în România, Vasili Ivanovici Drozdenko, a lăsat un loc liber pe care Moscova l-a ocupat într-un timp record (mai puţin de o săptămână). Noul ambasador, Evgheni Tiajelnikov, fusese şeful Departamentului pentru Agitaţie şi Propagandă al CC al PCUS încă din 1978.[1171]

Moscova a lansat o semnificativă campanie de dezinformare în preajma numirii lui Tiajelnikov, susţinând că un accident auto regizat fusese adevărata cauză a decesului predecesorului acestuia şi că „moartea în urma unui accident rutier” era o specialitate a serviciului român de informaţii. Insistentele aluzii la culpabilitatea României şi implicita legare a morţii lui Drozdenko de uciderea colonelului francez Cheyron d’Abzac, cu treisprezece ani în urmă, au repus în practică acea temă a măsurilor active care înfăţişa România ca un stat-criminal („rogue state”), ce refuza să respecte chiar şi cerinţele de bază pentru menţinerea relaţiilor diplomatice cu ţările civilizate.1 Într-adevăr, accidentul lui d’Abzac fusese regizat, dar de spionajul sovietic, care a folosit un camion cu ranforsări speciale, adus în ţară prin RSS Moldovenească, pentru a discredita România şi mai cu seamă armata română şi a

1171 Ciorănescu (1983), p. 4. Tiajelnikov a fost numit în locul lui Drozdenko în mai puţin de o săptămână.

distruge strânsa relaţie franco-română.[1172][1173]

Campania de dezinformare susţinea de asemenea că rapida numire a lui Tiajelnikov nu indica o preocupare deosebită a sovieticilor pentru Bucureşti sau recunoaşterea unei semnificaţii speciale a României pentru URSS, ci un fel de pedeapsă aplicată fostului şef cu agitaţia şi propaganda pentru că ar fi contribuit la cultul personalităţii în cazul lui Leonid Brejnev (o premisă îndoielnică, dat fiind că Andropov îl preamărea pe Brejnev cu fiecare prilej).[1174] în realitate, Tiajelnikov era un membru-cheie al aparatului sovietic de măsuri active. În 1980, spre exemplu, era membru al unui grup din care făceau parte oficiali ai Departamentului Internaţional, Mihail Zimianin şi şeful de linie dură al acestuia, Oleg Rahmanin, Leonid Zamiatin şi Vadim Zagladin de la Departamentul pentru Propagandă Politică în Străinătate, Viktor Cebrikov de la KGB şi şeful Biroului de Stat pentru Problemele Bisericii responsabil pentru măsurile împotriva Vaticanului şi a politicilor acestuia „faţă de ţările socialiste”.[1175]

1172 Giorănescu (1983), p. 3; JVeue ^tircher ^eitung, 24 decembrie 1982. Vezi Jean Rochet, Cinq ans à la tête de la D.S.T. 1967-1972: la mission impossible (Cinci ani în fruntea D.S.T. 1967-1972: Misiune imposibilă), Paris, Pion, 1985, îndeosebi capitolul VII.

1173 Interviu cu dr. loan Talpeş, director al SIE în perioada 1992-1997, 14 iunie 1996. în 1996, directorul Talpeş a înaintat către DST o copie a dosarului d’Abzac în care era specificat cum fusese introdus clandestin vehiculul în ţară şi cine fusese implicat în asasinat.

1174 Ciorănescu (1983), p. 4; Stuttgarter Z/itung, 1 decembrie 1982. Pentru atitudinea lui Andropov faţă de Brejnev vezi, de pildă, Knight (1990), p. 294.

1175 Resolution of the TsKKPSS Secretariat re: Measures to Oppose the Policy of the Vatican Toward Socialist Countries (M. £imianin, L ^amiatin, E. Tiazhelnikov; V £agladin, O. Rakhmanin, V Chebnkov, I. Zemskov, and V Kureodov), 1980, RGANI, Opis 32, Bobina 1.1000, Fila 13, citat în Lora Soroka, Fond 89: Communist Party of the Soviet Union on Trial, Palo Alto, Standford University, Hoover Institution Press, 2001. La mijlocul anilor 1980, Zimianin era unul dintre cei doi secretari pentru Ideologie şi Propagandă ai CC. El „superviza ştiinţa şi educaţia, inclusiv ştiinţele sociale şi istoria“, iar celălalt secretar, Aleksandr Iakovlev,

Poate la fel de important, Tiajelnikov fusese liderul organizaţiei tineretului comunist sovietic (Komsomol) – funcţie în care înregistrase un succes deosebit – şi membru al Comitetului Central al PCUS.[1176] Astfel, el întâmpinase fiecare delegaţie a Uniunii Tineretului Comunist din România care vizitase Uniunea Sovietică din 1966 până în 1976, anul în care Ceauşescu acceptase dezvoltarea unor relaţii mai strânse între organizaţiile de tineret din URSS şi România şi o gamă mai largă de activităţi ale societăţii de prietenie româno-sovietică ARLUS, în cadrul unei tentative de restabilire a contactelor cu RSS Moldovenească.

Astfel, Tiazelnikov era bine plasat pentru a putea recruta persoane din rândul tinerei generaţii de oficiali şi intelectuali ai partidului, exploatând nemulţumirile lor şi/sau santa Aindu-i cu indiscreţiile comise în cursul deplasărilor acestora în URSS.[1177]

Capitolul 10

Euroracheteie şi „independenţa” Ungariei

Tentativele secretarului general Andropov de a reimpune comanda sovietică în cadrul Blocului au fost respinse în conformitate cu o politică a României anterioară lui Ceauşescu, cu toate că purta acum amprenta lui inconfundabilă. Principiile fundamentale ale acestei politici au fost reiterate la Conferinţa Naţională a PCR din decembrie 1982, la numai câteva săptămâni de când Andropov preluase puterea în URSS. Subliniind rolul independent important deţinut de statele mici şi mijlocii, liderul PCR a afirmat că „diferenţele de opinie şi chiar

---

„superviza cultura, editurile şi presa“. Jerry F. Hough, Democratization and Revolution in the USSR, 1985-1991, Washington, D.C., Brookings Institute, 1997, p. 180.

1176 Ciorănescu (1983), p. 4; Reuters, 26 decembrie 1982.

1177 Spre exemplu, Tiajelnikov îi ţintea pe homosexualii din rândul elitelor intelectuale şi de partid care, pe fondul restricţiilor impuse de regimul comunist şi de o societate ortodoxă conservatoare, aveau numeroase motive de nemulţumire, destul de diferite de atitudinea lor faţă de politicile externe şi de securitate independente ale României.

divergenţele între partidele comuniste” erau fireşti şi „inevitabile” şi „nu trebuie în niciun caz” să afecteze în mod negativ cooperarea dintre ţările socialiste, atâta timp cât ele respectă „independenţa fiecărei ţări şi dreptul ei de a-şi elabora singură direcţia politică, strategia independentă şi tacticile, în conformitate cu propriile ei condiţii”.1 PCR a reafirmat de asemenea că „centrul director şi decizional este şi trebuie să fie un centru politic exclusiv naţional”.[1178][1179]

Ceauşescu a reiterat aceste aspecte o săptămână mai târziu, în cursul celei de-a doua întâlniri pe care a avut-o cu secretarul general Andropov, cu foarte puţin timp înainte de celebrările ocazionate de aniversarea a 60 de ani de la constituirea URSS. Relaţiile bilaterale, a explicat el la unison cu alţi oficiali ai PCR, aveau la bază deopotrivă principiile egalităţii în drepturi, ale suveranităţii naţionale şi „avantajului reciproc”, dar şi „un sistem social comun, o ideologie şi obiective finale comune”, iar continuarea „relaţiilor de prietenie şi cooperare” între România şi Uniunea Sovietică era dependentă de respectarea lor.[1180] Ceauşescu nu a dezamăgit nici în relativ scurtul său discurs susţinut la Moscova, în care a citat principiul independenţei naţionale în patru contexte diferite – primul, când a amintit că acesta „a fost încălcat în relaţiile internaţionale actuale” (de pildă, prin invazia în Afghanistan şi prin operaţiunile sovietice de spionaj împotriva României); al doilea, declarând că este „un drept suprem al tuturor popoarelor”; al treilea, subliniind că stătea la baza relaţiilor externe ale României: şi ultimul, susţinând că „în cele din urmă va triumfa”.1 În conformitate cu o practică de acum tradiţională, în

1178 George Ciorănescu, „Romanian-Soviet Relations at the Start of the New Year“, RFER, RAD Background Report/13, 19 ianuarie 1983, OSA, Box 53, Folder 5, File 65, p. 3; Agerpres şi Radio Bucureşti, 14 decembrie, Scînteia, 17 decembrie 1982.

1179 Publicaţia de orientare teoretică a PCR, Era socialistă, citată în Ciorănescu (1983), p. 6.

1180 Op. cit., p. 2; Agerpres şi Scînteia, 22 decembrie 1982.

rezumatul discursului lui Ceauşescu alcătuit de TASS nu se amintea deloc de referirile sale la independenţa naţională.[1181][1182]

Negarea RYAN

Oricât de neplăcute erau aceste diferende asupra principiilor fundamentale de organizare şi subordonare în cadrul Blocului, critica reală din discursul lui Ceauşescu a survenit la finalul său. În încercarea de a încuraja opoziţia RDG şi a Cehoslovaciei faţă de desfăşurarea de arme nucleare sovietice pe teritoriul lor, liderul român a îndemnat la „adoptarea unui acord de a nu amplasa arme atomice pe pământul altor state care au renunţat la ele, dar şi a unor garanţii că asemenea arme nu vor fi utilizate împotriva lor”.[1183] Amploarea disensiunilor dintre Ceauşescu, şi, respectiv, noul lider sovietic şi oficialităţile militare sovietice nu este câtuşi de puţin surprinzătoare, mai cu seamă luând în considerare că problema în chestiune viza însăşi raţiunea de a fi a Pactului de la Varşovia.

Deşi de mirare, situaţia nu era una nouă şi necunoscută pentru Andropov. Acesta monitorizase activităţile ostile ale României de la înălţimea poziţiei sale din KGB încă din anii 1960, ştiind că deja de peste un deceniu Kremlinul o considera şi o trata ca pe un stat inamic, având prea puţine motive pentru a reconsidera această caracterizare.[1184] La sfârşitul anilor 1970, de

1181 Ciorănescu (1983), pg. 3; Scânteia, 23 decembrie 1982.

1182 TASS, 22 decembrie 1982.

1183 Ibid. Focoasele nucleare sovietice fuseseră mutate pe ascuns în Ungaria, pe baza unui acord încheiat cu oficialii maghiari. Deşi românii deţineau informaţii detaliate despre intenţiile, acţiunile şi desfăşurările militare ale maghiarilor, nu este clar dacă ştiau sau nu despre această situaţie. Ceauşescu a făcut aluzii la agresiunile militare sovietice, remarcând că liderii socialişti fuseseră martori ai „unei serii întregi de acţiuni violente sau de ameninţare cu violenţa“ în problemele internaţionale.

1184 Georg Herbstritt, „Eine fiendliches Bruderland: Rumänien im Blick der DDR- Staatssicherheit“ [O ţară frăţească duşmănoasă: România aşa cum este percepută de Securitatea de Stat a RDG],

exemplu, conducerea sovietică nota că România nu era „un aliat de încredere” şi că va deveni tot mai puţin astfel în viitor:

Putem anticipa că România va continua în mod voit tendinţa de „egalizare” a relaţiilor sale cu principalele puteri opuse nouă în lumea contemporană, nu numai în domeniul politic, ci şi în cel economic, militar, cultural etc., reducând concomitent colaborarea reală în cadrul Pactului de la Varşovia şi al CAER.[1185]

Acelaşi punct de vedere ostil faţă de România era împărtăşit de conducerea armatei şi de cea a serviciilor de informaţii sovietice. Pactul de la Varşovia a pus exerciţiul militar din 1982 pe seama refuzului României de a participa la operaţiunile ofensive ale URSS şi pe retragerea sa din alianţă în cazul în care Moscova ar fi lansat o astfel de ofensivă. Aceasta era o recunoaştere explicită a faptului că, pentru operaţiunile sovietice ofensive care implicau Pactul de la Varşovia, comportamentul României în domeniul securităţii avea un caracter descurajant.1 URSS şi celelalte state membre ale Pactului puteau alege să rămână într-o postură defensivă (în Europa, cel puţin) şi să continue să „înlănţuiască” România în alianţă aşa cum dicta „politica agreată în comun”, sau Moscova putea lansa o ofensivă împotriva Occidentului, iar România să iasă din alianţă, ducând astfel la izolarea Bulgariei şi la potenţiale efecte de recul în RSS Moldovenească.

Desigur, aceasta nu era prima dată (şi nu avea să fie nici ultima) când România compromisese planurile militare sovietice. În primii ani ai deceniului 1980, conducerea militară a URSS se plânsese în mod frecvent de considerabila „breşă” de securitate pe care România o

---

Halbjahresschrift jur südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik, Berlin nr. 1 (mai 2004).

1185 Informare cu privire la întâlnirea si discuţiile dintre LI. Brgnev şi M Ceauşescu, pe 1 august 1979 în Crimeea, 20 august 1979, Document Nr. 5 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85.

produsese în ţesătura securităţii sovietice. Deşi analiştii americani, şi mai cu seamă cei implicaţi în realizarea buletinelor *National Intelligence Estimates* referitoare la Pactul de la Varşovia, au presupus pe toată durata Războiului Rece existenţa unui sistem defensiv sovietic relativ robust, comandanţii militari ai URSS criticau deseori Bucureştiul pentru că refuza să permită efectuarea pregătirii şi a exerciţiilor militare comune, să se alăture defensivei comune aeriene sau navale; să standardizeze echipamentul, să devină parte a facilităţilor şi reţelelor de comunicaţii organizate de sovietici; sau să participe la un nou sistem de posturi de comandă în cadrul Pactului de la Varşovia.[1186][1187]

5

„Refrenul” interpretat de Bucureşti împotriva amplasării de rachete nucleare sovietice (sau ale altei naţiuni) în Europa era parte a unei melodii de-acum foarte familiare. În 1979, după ce Moscova a desfăşurat o nouă generaţie de rachete nucleare în Europa Centrală, România a refuzat să condamne amplasarea în replică de către NATO a mai modernelor rachete Pershing II înainte ca sovieticii să le îndepărteze pe ale lor, recomandând ca

---

1186 Memorandum al discuţiei cu Dimitri Ustinov şi Viktor Kulikov referitor la o simulare sovietică a unei situaţii de război, 14 iunie 1982, Document nr. 95 în Mastny şi Byrne (2005), p. 463.

1187 Vezi, de pildă, CIA Intelligence Information Special Report on Russian Documents Pertaining to the 10th Session of the Committee of Defense Ministers of the Warsaw Pact (noiembrie-decembrie 1977), 28 martie 1978, pp. 11, 13-14, 16, 22, 31, CIA; CIA Intelligence Information Special Report: Report on Warsaw Pact Military Cooperation by the Commander-in-Chief of the Combined Armed Forces to the Political Consultative Committee and Decision of the Committee (noiembrie 1978), 11 mai 1979, pp. 7, 9; CIA Intelligence Information Report: (3-6 December 1979) - From the 12th Session of the Warsaw Pact Committee of Defense Ministers; Documents Pertaining to the Second Item of the Agenda Concerning the „Statute “ Governing Wartime Organization and Activities of the Warsaw Pact’s Combined Armed Forces, 11 aprilie 1980, p. 10; The Soviet Union’s Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, pp. 3, 13, 16-19, 23, CIA.

URSS şi Pactul de la Varşovia să se angajeze în dezarmarea unilaterală.1 în cadrul consiliilor Pactului, poziţia României fusese „respinsă de celelalte state membre, fără excepţie”.

În perioada 1979 – 1982, Bucureştiul a militat în Occcient pentru împiedicarea altor amplasări de rachete în Europa, lansând apeluri către URSS şi SUA ca să „retragă forţele tactice nucleare şi cele cu rază medie de acţiune din Europa”.[1188] Ca de obicei, documentele Pactului de la Varşovia menţionează că „ceilalţi participanţi nu susţin aceste propuneri”.[1189] în 1979 şi 1980, liderul român a negat în mod direct afirmaţiile reprezentanţilor armatei sovietice privind existenţa unor iminente pregătiri militare ameninţătoare ale SUA şi NATO, mergând până acolo încât a respins datele şi statisticile armatei sovietice ca fiind „incorecte” şi „false”, având menirea de a ajuta Moscova să justifice escaladarea cursei înarmărilor.

În 1982, conducerea României a continuat să insiste pentru dezarmare ca un pas necesar spre dizolvarea NATO şi a Pactului de la Varşovia; a respins „poziţia sovietică în convorbirile de la Geneva”; şi a combătut criticile Moscovei la adresa acordurilor semnate la Camp David între Egipt şi Israel.[1190] Pentru aceasta, Bucureştiul a fost aspru condamnat de liderii sovietici.[1191] Atitudinea autorităţilor militare sovietice a fost una beligerantă, în cel mai bun caz. În conformitate cu generalul Nikolai Ogarkov,

1188 Opinia Republicii Populare România, 3 decembrie 1989, PHP. în realitate, România încetase să mai fie o „republică populară“ cu peste un deceniu în urmă. Vezi şi Strict confidenţial! Telegramă codificată, 3 decembrie 1979, Berlin, PHP.

1189 Discurs al ministrului român de Externe (Ştefan Andrei), 2 decembrie 1981, PHP.

1190 Memorandum est-german al discuţiei cu Dimitri Ustinov şi Viktor Kulikov referitor la o simulare sovietică a unei situaţii de război, 14 iunie 1982, PHP; Discurs al ministrului român de externe (Ştefan Andrei), 22 octombrie 1982, PHP.

1191V ezi, de pildă, Memorandum est-german al discuţiei cu Dimitri Ustinov şi Viktor Kulikov referitor la o simulare sovietică a unei situaţii de război, 14 iunie 1982, PHP.

„situaţia mondială actuală” semăna remarcabil cu „situaţia dinainte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial”, deoarece „NATO şi SUA sunt angajate într-un război nedeclarat împotriva Uniunii Sovietice şi a aliaţilor ei”, cu scopul de a le destabiliza.[1192]

Această „isterie a războiului” a fost dusă pe noi culmi la întrunirea CPC din ianuarie 1983, în cursul căreia ministrul sovietic al apărării, generalul Viktor G. Kulikov, raporta:

Dată fiind intensificarea pregătirilor pentru război ale SUA şi ale aliaţilor săi din NATO, măsurile de răspuns [la amplasarea rachetelor Pershing II] adoptate la timp au o importanţă deosebită – măsuri adoptate în acord cu guvernele

Republicii Democrate Germane şi Republicii Socialiste Cehoslovace, pe ale căror teritorii sunt situate instalaţiile sovietice de rachete tactice, şi susţinute de celelalte ţări socialiste. Scopul lor este acela de a împiedica SUA şi aliaţii lor să dezechilibreze paritatea nucleară stabilită.1

După ce descria „militarizarea continuă a întregului bloc NATO” ca fiind „mai cu seamă periculoasă”, nelăsând Pactului de la Varşovia „nicio altă cale” decât pe aceea de a răspunde „la acţiunile provocatoare ale NATO cu acţiuni în replică”, Andropov declara că fiecare membru al Pactului va trebui să facă „anumiţi paşi” fiindcă alianţa sovietică „nu poate să permită şi nu va permite SUA să aibă o superioritate militară” sau să deranjeze echilibrul actual. [1193]Noul lider sovietic intenţiona în mod evident să

1192 Raport asupra discursului susţinut de Nikolai Ogarkov la întâlnirea şefilor de Stat-Major ai Pactului de la Varşovia de la Minsk, 9 septembrie 1982, PHP.

1193 Rezumat al discursului susţinut de Comandantul Suprem al Forţelor Armate Unificate, mareşal al Uniunii Sovietice V.G. Kulikov, la sesiunea consultativă a Comitetului Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varşovia, „Despre starea Forţelor Armate Unificate şi măsurile de sporire a pregătirii pentru luptă11, ianuarie 1983, p. 3, PHP.

contracareze apelurile României la limitare, la retragerea rachetelor amplasate şi la reduceri unilaterale de armament, susţinând că „ar fi o greşeală să nu răspundem” la „tot mai intensele pregătiri militare (ale NATO) printr-o necesară grijă pentru capacităţile noastre defensive comune”:

După părerea noastră, nu ar trebui nici măcar să vorbim despre o desfiinţare unilaterală a Tratatului de la Varşovia. A insista cu seriozitate pentru dizolvarea unilaterală a alianţei noastre defensive ar însemna să punem în mod intenţionat ţările socialiste într-o situaţie sumbră, în care ar fi nevoite să acţioneze singure în faţa unui inamic bine organizat şi înarmat până în dinţi.[1194]

Dar exact asta a făcut Bucureştiul, subliniind că scopul fundamental era de fiinţarea tuturor blocurilor militare şi insistând pe reducerea unilaterală a înarmării ca modalitate de a atinge acel scop. În conformitate cu rapoartele Pactului de la Varşovia, niciunul dintre partenerii „în strânsă cooperare” nu s-a alăturat României şi nu i-a susţinut opoziţia, nici în mod explicit, nici implicit. Dimpotrivă, toţi ceilalţi membri ai Pactului s-au plâns că sprijinul altfel unanim pentru recomandările lui Andropov şi ale liderilor militari sovietici, dar şi pentru eforturile lor individuale de stigmatizare a „agresorilor” din NATO erau blocate de poziţia singulară a Bucureştiului. Delegaţia poloneză, spre exemplu, declara că:

Am depus de asemenea eforturi pentru a defini clar responsabilitatea statelor vest-europene, îndeosebi a RFG, pentru consecinţele faptului că îşi pun teritoriul la dispoziţia americanilor, în vederea amplasării de noi rachete. Propunerea noastră a întâlnit opoziţia fermă a delegaţiei române.1

Neclintiţi, românii au persistat în solicitarea lor de a nu mai fi desfăşurate alte rachete nucleare cu rază medie de acţiune în Europa, fie ele americane sau sovietice, şi de

1194 Op. cit., p. 11.

a fi retrase cele amplasate deja.[1195] Adresându-se publicului său, Ceauşescu a acceptat caracterizarea sovietică a intenţiilor şi a preparativelor occidentale ca fiind execrabile, dar apoi a enunţat concluzii cu totul diferite de cele ale Kremlinului şi a încheiat susţinând acelaşi curs al acţiunii pe care îl promovase ţara sa începând din 1962 – reduceri şi retrageri unilaterale:

Este adevărat că SUA şi celelalte state NATO au o politică de impunere a dominaţiei militare şi de şantaj prin amplasarea rachetelor cu rază medie de acţiune în Europa, dar statele socialiste, adică membrii Tratatului de la Varşovia, nu trebuie să se lase atrase pe aceeaşi cale, care duce la distrugerea omenirii şi a civilizaţiei. Trebuie să evităm o astfel de politică şi să urmăm una în interesul popoarelor noastre, al păcii şi al dezarmării.[1196]

Opoziţia României nu ar fi putut fi mai lipsită de discreţie. Bucureştiul a atacat frontal strategia sovietică fundamentală pentru concretizarea ameninţării imaginate de Andropov – o mai puternică integrare a alianţei şi aplicarea de „contramăsuri” sovietice – susţinând concomitent calea opusă, a asigurării păcii şi securităţii prin intermediul dezarmării. Ba chiar a apelat în mod direct la celelalte state membre ale Pactului şi la popoarele lor, pentru a se implica activ în chestiunea politicii nucleare – pe care Moscova o rezervase pentru sine – şi să se opună „contramăsurilor” sovietice. În discursul susţinut în ianuarie 1983 în faţa celorlalţi membri ai Pactului,

---

1195 Notă referitoare la documentele pregătite pentru întrunirea CPC de la Praga, 3 ianuarie 1983, p. 2, PHP. Vezi şi Rezumat est-german al reuniunii Pactului de la Varşovia de la Moscova, 28 iunie 1983, PHP.Jaruzelski declarase de asemenea că politica externă a SUA „periclitează pacea mondială“. Vojtech Mastny, „A XVIII-a întrunire a CPC, Praga, 4-5 ianuarie 1983: Notă editorială“ în Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

1196 Discurs al secretarului general al PCR (Nicolae Ceauşescu), 4 ianuarie 1983, PHP, în Vojtech Mastny, Christian Nuenlist, Anna Locher şi Douglas Selvage, editori, „Documente ale Comitetului Consultativ al Pactului de la Varşovia, 1955-1990“, mai 2001, PHP.

Ceauşescu afirma:

Dat fiind că problema rachetelor cu rază medie de acţiune interesează toate ţările europene, noi considerăm necesară înfiinţarea unei comisii formate din reprezentanţii tuturor statelor membre ale Tratatului de la Varşovia şi ale NATO deopotrivă, dar şi din reprezentanţii ţărilor neutre şi nealiniate din Europa. Această comisie va trebui să colaboreze cu Uniunea Sovietică şi cu Statele Unite pentru încheierea anul acesta a unui tratat care să specifice neamplasarea de rachete cu rază medie de acţiune şi trecerea la retragerea şi distrugerea celor deja amplasate.1

Indiferent dacă ei înşişi credeau sau nu în propria lor propagandă privind un posibil prim atac cu arme nucleare al americanilor, liderii de la Kremlin insistau pe această temă. În culise, Andropov a autorizat operaţiuni globale KGB-GRU fără precedent, cu numele de cod RYAN (de la transliterarea din rusă în engleză, *Raketno-Yadernoye Năpădenie* – Atac cu Rachete Nucleare) şi VRYAN (*Vnezapnoye Raketno-Yadernoye Năpădenie* – Atac Surpriză cu Rachete Nucleare), pentru a „dovedi” existenţa unei iminente şi apocaliptice ameninţări nucleare americane.[1197] Bucureştiul a respins posibilitatea fără drept de apel.

În mod public, Andropov a continuat să denunţe „teribila psihoză militară” a SUA, pretinzând că „în ambiţiile sale imperialiste, administraţia Reagan merge atât de depaarte, încât începi să te întrebi dacă Washingtonul are vreo limită care să-l împiedice să treacă de punctul în care orice persoană cu mintea întreagă trebuie să se oprească”.[1198] Dar conducerea sovietică nu a reuşit să facă niciun progres în încercarea de a-i convinge pe români de necesitatea „contramăsurilor” militare sovietice. Declaraţia explicită a lui Gromîko, anume că

1197 Discurs al secretarului general al PCR (Nicolae Ceauşescu), 4 ianuarie 1983, PHP.

1198 Andrew şi Mitrokhin (2001), p. 214.

membrii Pactului de la Varşovia trebuie să „se exprime într-un singur glas” şi să le arate Washingtonului şi statelor NATO că sunt „motivaţi toţi de aceeaşi intenţie şi acţionează coordonat” nu a avut câştig de cauză la Bucureşti.[1199]

Liderul sovietic era la fel de furios pe „parveniţii” români cum fuseseră şi predecesorii săi.[1200] îl enerva la culme abilitatea României de a bloca desemnarea publică a SUA drept cel mai mare pericol global. Faptul că, deşi afirma că lumea se află în pragul războiului din cauza politicii americane, el nu putea obţine o declaraţie de solidaritate lipsită de echivoc din partea alianţei militare a Uniunii Sovietice din cauza opoziţiei singulare a Bucureştiului care trecuse, pentru Andropov, de limitele simplei iritări.[1201]

Aparent, Andropov decisese că, dacă Bucureştiul intenţiona să apere politicile de „diferenţiere” ale Chinei şi Statelor Unite, atunci Moscova avea să „diferenţieze” România în moduri pe care aceasta din urmă nici nu şi le putea imagina. Măsurile active sovietice şi ale Pactului o declarau cu consecvenţă drept cel mai nepotrivit, mai neloial şi mai represiv candidat pentru un parteneriat cu Occidentul, dintre toţi membrii Pactului de la Varşovia. În prima jumătate a deceniului 1980, portretizarea României şi a liderului său ca personificarea corupţiei şi a represiunilor la adresa disidenţilor şi a minorităţilor etnice şi religioase a mai avut un scop: îndepărtarea atenţiei Occidentului de la comportamentele similare, deseori considerabil mai grave, din interiorul URSS şi din rândul

---

1199 Discurs al ministrului sovietic de externe (Andrei A. Gromîko), 13 octombrie 1983, p. 4 în „The Second Cold War, 1981-1985: XVI. Sofia, 13-14 octombrie 1983“, Locher (2002), PHP.

1200 Exerciţiul NATO „Able Archer 83“ desfăşurat în noiembrie, în care au fost exersate procedurile de declanşare nucleară, oferindu-i noi argumente pentru cele mai paranoice fantezii ale sale privind o primă lovitură din partea americanilor.

1201 Andrew şi Mitrokhin (2001), p. 213; Kalugin şi Montaigne (1994), pp. 302-303.

partenerilor „în strânsă cooperare”.

Campania a avut şi efectul unei operaţiuni de „clădire a prestigiului”, creând o aură „liberală” în jurul celor mai agresivi acuzatori şi denunţători ai României în Vest. Exploatând tradiţionalele prejudecăţi cognitive din interiorul comunităţii de informaţii a SUA, campania caracteriza politica de independenţă a Bucureştiului ca o acoperire pentru operaţiuni prosovietice şi, în acelaşi timp, ca

O metodă ilegitimă de eludare a monitorizării şi condamnării internaţionale în privinţa presupuselor sale încălcări ale drepturilor omului şi abuzuri asupra minorităţilor etnice. Deşi toţi membrii Pactului şi-au îndeplinit misiunea în diseminarea acestor teme, sub conducerea serviciilor de informaţii sovietice, Ungaria a primit un rol central, pentru a înlocui România ca principal interlocutor al Occidentului în Europa de Est.

România, Ungaria şi politica de „diferenţiere”.

Washingtonul folosise câteva variante de „diferenţiere” a ţărilor est-europene din cadrul Blocului socialist încă de la mijlocul deceniului 1950, înainte chiar ca politica de acest gen să fie desemnată prin termenul „diferenţiere”.[1202] încă de la început, această politică a inclus două elemente. Primul era independenţa de URSS, sau cel puţin un comportament independent de linia dictată de Moscova. Cel de-al doilea element era constituit

---

1202 Planul operaţiunilor OCB din iulie 1959, spre exemplu, prezenta cele două obiective ca „promovarea trecerii paşnice a naţiunilor dominate spre independenţa naţională şi libertatea internă“ şi „reducerea contribuţiei naţiunilor dominate la forţa sovietică şi slăbirea frontului de tip monolit şi a coeziunii interne a Blocului sovietic“. Operations Coordmating Board Report: Operaîions Plan For The Soviet-Dominated Nadons In Eastem Europe, Washington, 2 iulie, 1959, Document 18 în Foreign Relatwns of the United States, 1958-1960, Volum X, Partea I, Eastem Europe Regim, Soviet Umon, Cyprus. După o serie de cizelări, cele două obiective ale diferenţierii aveau să fie definite pe baza celui dintâi, pe de-o parte, încurajând „independenţa naţională“ faţă de politicile sovietice internaţionaliste şi, pe de alta, susţinerea pentru „libertatea internă“ crescândă.

de liberalizarea internă şi de deschidere. Cel dintâi element era legat mai direct de interesele pragmatice de securitate ale SUA, iar celălalt de idealurile americane de egalitate în drepturi, ale omului şi civile. Ambele afectau în mod negativ extinderea imperiului comunist sovietic şi controlul exercitat încontinuu de Moscova asupra „supuşilor” săi.

Cu timpul, elementul de independenţă faţă de controlul sovietic a fuzionat cu nivelul de prietenie evidentă sau măcar neutralitate vizavi de SUA şi de politica lor externă şi de securitate. În cele din urmă, chiar şi acei membri ai Pactului de la Varşovia pe deplin supuşi Moscovei au primit un tratament preferenţial din partea Washingtonului, prin simpla renunţare la antiamericanismul făţiş, mai cu seamă dacă puteau pretinde că în politica lor internă există unele tendinţe liberale. Această translatare s-a făcut relativ uşor fiindcă, de la bun început, politica de diferenţiere fusese formulată oarecum ambiguu, principiile înrudite şi totuşi mult diferite ale independenţei şi liberalismului fiind reunite în aceeaşi frază.1

Chiar de la început, diferenţierea a reflectat intenţia Washingtonului de a trata în mod direct cu diversele state est-europene, nu global, prin prisma Moscovei. Trecerea de la intenţie la practică nu a fost uşoară, mai ales că, la nivel instituţional, pe aproape toată durata Războiului Rece, Uniunea Sovietică şi Europa de Est au fost grupate împreună în analizele CIA şi ale Departamentului de Stat, însă problemele şi atitudinile sovietice au avut întotdeauna prioritate comparativ cu ale celorlalţi membri ai Blocului (mai puţin în perioadele de criză evidentă – Ungaria în 1956, Cehoslovacia în 1968, Polonia în 1980 – 1981 etc.). În consecinţă, cu excepţia unora dintre ofiţerii responsabili pentru statele în cauză, percepţia asupra Europei de Est prin prisma Uniunii Sovietice era, mai mult sau mai puţin, un risc profesional în rândul analiştilor din comunitatea de informaţii americană.

Existau variaţii ample în practica diferenţierii, aceasta fiind trecută deseori în plan secund în cazul crizelor sau al unui risc de criză în relaţiile americanosovietice. Intenţia de diferenţiere era însă mereu aceeaşi: ajutarea ţărilor din Blocul comunist altele decât URSS pentru a dobândi un grad mai mare de libertate şi independenţă.

O schimbare în sensul unui angajament mai ferm a apărut mai întâi la nivelul administraţiei americane la mijlocul anilor 1960, în mandatul preşedintelui Lyndon B. Johnson, în contextul retragerii Franţei din structurile de comandă militară ale NATO. Preşedintele Johnson le-a cerut apoi consultanţilor săi „să gândească mai mult în termenii unei relaxări pe termen lung a tensiunilor între SUA şi Europa de Est şi mai puţin în termenii datelor statistice ale apărării antisovietice”.[1203] Administraţia sa a spus în faţa Subcomitetului Congresului pentru Afaceri Externe în Europa „că deşi alianţa şi-a îndreptat atenţia spre o puternică defensivă pentru descurajarea agresiunii sovietice, a venit timpul pentru o serie de discuţii «creative şi conciliante» cu Europa de Est”.[1204]

La data respectivă, în dialogul cu administraţia Johnson, România pleda deja de doi ani pentru ca aceasta să înceteze să mai trateze lumea comunistă

(şi în special China) ca parte a unui monolit şi ţările din Europa de Est ca simple state „satelit” ale Moscovei, şi să înceapă să colaboreze cu ele în mod direct.1 Ziarul *The New York Times* sugera că România deţinea un rol în această schimbare de politică, deşi:

Surse bine informate tind să nu speculeze pe tema

1203 Ibid. Vezi §i Operations Coordinating Board Report: Operational Guidance With Respect To Poland, Washington, 8 mai 1957, Document 250, and Operations Coordinating Board Report: Operations Plan For Poland, Washington, 23 septembrie 1959, Document 83 in Foreign Relations of the United States, 1958-1960, Volum X, Partea I, Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.

1204 Ibid.

gradului în care abordarea adoptată de Casa Albă în privinţa chestiunii nord-atlantice a fost motivată de recentele indicii privind nemulţumirile României referitoare la dominaţia sovietică în cadrul Pactului de la Varşovia şi de faptul că, pe data de 7 mai [1966], liderul comunist român, Nicolae Ceauşescu, a denunţat existenţa „blocurilor militare”.[1205][1206]

Richard Nixon a adoptat o abordare mai directă faţă de Europa de Est în primul său raport anual pe problemele politicii externe, cel dintâi care remarca rolul principal deţinut de România. În conformitate cu acest raport.

...Statele Unite percep ţările Europei de Est ca suverane, nu ca parte a unui monolit. Şi nu putem accepta o doctrină care le limitează dreptul de a năzui la îmbunătăţirea reciprocă a relaţiilor cu noi sau cu alte ţări. Suntem pregătiţi să începem negocieri cu statele Europei de Est, urmărind o normalizare treptată a relaţiilor. Ne vom adapta la ritmul şi amploarea normalizării dorite de aceste ţări. Progrese în această direcţie s-au înregistrat deja în relaţia noastră cu România.

O relaţie similară este posibilă cu orice ţară comunistă care o doreşte.”[1207]

Preşedinţii Gerald Ford şi Jimmy Carter au reafirmat

1205 Oficialii români de la Bucureşti au încercat încă din octombrie 1965, cel puţin, să-l convingă pe ambasadorul american că disensiunile sino-sovietice erau cât se poate de reale şi că SUA ar trebui să stabilească contacte separate cu Beijingul. Pe atunci, CIA era convinsă de aserţiunile complet eronate ale lui Goliţîn că disensiunile erau doar de faţadă, menite să ascundă operaţiuni mult mai sinistre, coordonate de sovietici. Astfel, România era percepută ca servind scopurilor ostile sovietice, fiindcă insista asupra realităţii conflictului. Deloc surprinzător, CIA, şi mai ales departamentul ei de contrainformaţii, manifesta un dezacord violent cu abordarea precaută a preşedintelui Johnson, la care acesta replicase printr-o ignorare la fel de disfuncţională a poziţiei CIA.

1206 Welles (1966), p. 3.

1207 „First Annual Report to the Congress on United States Foreign Policy for the 1970’s, February 18, 1970“, republicat în Public Papers of the Presidents of the United States: RichardMvcon, 1970, Washington D.C., US Government Printing Office, 1971, pp. 132, 181.

la rândul lor politica de diferenţiere, Carter punând un accent mai puternic pe Europa de Est, probabil la recomandarea consilierului său pe probleme de securitate naţională, Zbigniew Brzezinski.[1208]

În urma unui proces de revizuire cu durata de doi ani, formularea adoptată de administraţia preşedintelui Ronald Reagan a fost una din cele mai explicite, deşi a continuat să perceapă şi să trateze cele două scopuri diferite ca un singur obiectiv. După ce stipula în termeni generali că „politicile SUA trebuie să încerce ori de câte ori este posibil să-i încurajeze pe aliaţii sovieticilor să se distanţeze de Moscova în politica externă şi să se îndrepte spre democratizarea internă”, preşedintele Reagan specifica în ianuarie 1983:

Principalul obiectiv al SUA în Europa de Est este acela de a diminua dominaţia Moscovei în regiune, promovând cauza drepturilor omului în fiecare ţară est-europeană. SUA se pot apropia de acest obiectiv printr-o discriminare precaută în favoarea acelor ţări care demonstrează o independenţă relativă faţă de URSS în politica externă sau un nivel mai mare de liberalizare internă. Politicile SUA trebuie de asemenea să menţioneze clar că statele est-europene care adoptă o direcţie contrară liberalizării sau se depărtează de o poziţie independentă în politica externă vor înregistra costuri semnificative în relaţiile lor cu SUA.[1209]

România fusese percepută ca o ţară angajată pe calea comportamentului independent încă de la mijlocul anilor 1950, deşi analiştii au recunoscut acest lucru abia la începutul deceniului următor. Astfel, la data declanşării

---

1208 Lincoln Gordon, „Interests and Policies in Eastern Europe: The View from Washington“ în Lincoln Gordon împreună cu J.F. Brown, Pierre Hassner, Josef Jofle şi Edwina Moreton, Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe, Washington D.C., The Brookings Institute, 1987, pp. 71-82.

1209 Ronald Reagan, U.S. Relations with the USSR, National Security Decision Directive Number 75, 17 ianuarie 1983, The White House, Washington, p. 3, CIA.

campaniei lui Sziiros, România era partenerul principal al SUA în regiune de cel puţin două decenii, datorită independenţei sale de Moscova dovedite în mod repetat, prieteniei arătate Statelor Unite şi sprijinului acordat anumitor politici externe americane. Schimbarea acestei percepţii şi subminarea relaţiei dintre SUA şi România constituiau o preocupare centrală pentru Moscova.

Liderilor comunişti din Ungaria le-ar fi fost extrem de dificil să mascheze deosebirea dintre politicile sale externe şi de securitate excesiv de servile şi independenţa deseori foarte riscantă a României, chiar şi ţinând seama de atitudinea sa internă mai liberală, dacă nu ar fi existat o serie de factori – doi intenţionaţi şi unul neprevăzut. Primul era efortul Budapestei ca parte a campaniei antiromâneşti, mai ales în redefinirea aspectelor normale, benigne şi chiar pozitive ale politicii şi comportamentului României ca detestabile şi condamnabile. În acest scop, orice manifestare a identităţii sau mândriei naţionale româneşti, incluzând aici chiar şi afirmarea genezei poporului român şi continuitatea daco-română, erau imediat interpretate ca intoleranţă şovină, în mod similar, orice declaraţie, aserţiune, articol sau lege ce indica o politică altfel decât brutal represivă faţă de minorităţi era caracterizată ca dezinformare menită să inducă Occidentul în eroare cu privire la motivaţiile şi intenţiile sale categoric venale. Astfel, aşa cum (cu ajutorul interesat al lui Tito) putuse să eticheteze România ca un „regim de linie dură” chiar şi când aceasta se angajase în mod vizibil într-o liberalizare politică şi culturală, la sfârşitul anului 1963.

Pactul de la Varşovia avea acum posibilitatea de a prezenta situaţia României ca una retrogradă vizavi de tratamentul acordat minorităţilor.[1210]

1210 Central Intelligence Bulletin: Daily Brief 7 noiembrie 1963, p. 6, CIA. In conformitate cu diplomatul iugoslav citat, România fusese „cea mai reţinută dintre ţările membre ale Blocului sovietic în îmbunătăţirea relaţiilor sale cu Iugoslavia“. Şi acest lucru era cât se poate de neadevărat şi fusese deja remarcat de comunitatea americană de informaţii de la începutul lui 1958. In realitate, Bucureştiul fusese mai

Al doilea factor consta într-o strategie bine construită de a afişa o nouă „independenţă” a Ungariei, care beneficiase de resursele combinate ale Pactului de la Varşovia. În paralel cu ea se derula campania de măsuri active menite să submineze percepţiile occidentale cu privire la independenţa României. În vreme ce înfăţişau Ungaria ca un nou stat „sfidător” şi „independent”, capabil să soluţioneze probleme în relaţiile internaţionale, măsurile active la nivelul Pactului prezentau tot mai clar iniţiativele de politică externă ale României şi confruntările sale cu Moscova ca fiind generate de nevoia de a distrage atenţia populaţiei (şi a observatorilor externi) de la represiunea şi dificultăţile socioeconomice interne.

Astfel, în vreme ce regimul maghiar (ca şi cele ale altor membri ai Pactului) putea fi motivat de preocupări naţionale patriotice, precum securitatea şi dezvoltarea, iar declaraţiile lor în presă erau acceptate ca explicaţii legitime şi apărare împotriva presiunilor sovietice, regimul de la Bucureşti era mereu prezentat ca exploatând cu cinism sentimentele naţionale (interpretate ca fiind de fapt şovine, agresive şi xenofobe – în special antistave şi antimaghiare), iar declaraţiile sale în presă erau caracterizate ca exerciţii de manipulare publică, având rolul de a consolida legitimitatea tot mai firavă a regimului şi de a distrage atenţia de la eşecurile politice. Eficienta implementare a acestor campanii, consolidând prestigiul Ungariei ca un actor independent pe scena internaţională şi distrugând concomitent reputaţia României, portretizând-o ca „îndepărtându-se” de atitudinea sa independentă din trecut, a redus în mod drastic distanţa dintre modurile în care erau percepute cele două ţări în Statele Unite şi a condus, în cele din urmă, la schimbarea poziţiilor lor în această percepţie.

Este îndoielnic că această strategie ar fi înregistrat

---

mult decât dornic să le îmbunătăţească. In 1962, Belgradul începuse să-şi trimită ofiţerii la pregătire în Uniunea Sovietică - lucru la care Bucureştiul renunţase în 1961 pentru a pune capăt practicii GRU de recrutare instituţionalizată a ofiţerilor militari şi de informaţii români.

un succes atât de mare – sau atât de rapid – dacă nu ar fi existat şi un al treilea factor, unul neprevăzut, care s-a manifestat în perioada 1986 – 1987. Faptul că Mihail Gorbaciov a transformat URSS dintr-un inamic periculos într-un partener constructiv al SUA a eliminat orice valoare pe care o atribuise anterior Washingtonul independenţei est-europene şi opoziţiei în cadrul Blocului sovietic. Acum, având un interes propriu în succesul lui Gorbaciov, SUA au devenit mai receptive la interpretările negative ale iniţiativelor româneşti şi au început să privească fără căldură orice opoziţie la adresa liderului sovietic. Dat fiind nivelul tot mai superficial de cunoştinţe pe care le deţinea Washingtonul cu privire la iniţiativele de politică externă şi de securitate ale României (încă de interes primordial pentru SUA), valoarea ei pentru Statele Unite, ca actor independent în cadrul Pactului de la Varşovia, s-a evaporat aproape peste noapte imediat ce, din perspectivă americană, regimul de la Moscova s-a transformat dintr-un inamic totalitar într-un partener pornit pe calea liberalizării.

Consolidarea Ungariei, distrugerea României

Mâtyâs Sziiros a revenit la Budapesta de la Moscova în vara anului 1982, cu mandatul dublu de a-şi distribui ţara în rolul de lider al opoziţiei în cadrul Pactului de la Varşovia, discreditând simultan, în mod activ, orice pretenţie a României la acest rol. În vederea acestui din urmă obiectiv, a devenit rapid un „antrenor-jucător” în atacarea politicii româneşti faţă de minorităţi, organizând activitatea prin intermediul Departamentului International pe care îl conducea acum şi devenind unul dintre principalii săi purtători de cuvânt. Dar elementul central al mandatului său era acela de a crea imaginea unei „independenţe” a politicii externe maghiare, pentru ca Budapesta să ia locul României ca unicul disident în materie din cadrul Blocului – şi deci ca partener preferat al Occidentului.

Pentru a reuşi în acest sens, Sziiros a preluat şi a

reinterpretat terminologia românească în acord cu politica sovietică şi apoi şi-a promovat „noua linie” – cu ajutorul celorlalţi membri ai Pactului – într-un mod mult mai eficient decât reuşise (şi decât ar fi putut) Bucureştiul vreodată. Astfel, Budapesta deţinea rolul principal atât în campania de măsuri active la nivelul Pactului menite să reliefeze noua „independenţă” a Ungariei în probleme de politică externă, cât şi în cea paralelă, de contestare, ridiculizare şi distrugere efectivă a poziţiei rebele a României faţă de Moscova. Una dintre tacticile sale principale în acest efort era aceea de a diminua pe cât posibil atenţia îndreptată de Occident asupra României şi de a refocaliza restul spre aserţiunile exagerate referitoare la încălcări ale drepturilor omului şi spre dovezile privind duplicitatea regimului de la Bucureşti.

La mijlocul lui februarie 1983, la scurt timp după întoarcerea sa la Moscova, Sziiros i-a înaintat lui János Kádár o propunere de concepere şi lansare a unor iniţiative de politică externă „independentă” ale Ungariei. Propunerea prezenta

O serie de principii de bază pentru crearea iluziei de independenţă faţă de Moscova şi de ascundere a faptului că fiecare iniţiativă necesita mai întâi aprobarea Kremlinului.[1211] În conformitate cu Sziiros, obiectivul era acela de a contribui la politica URSS, concentrând atenţia observatorilor asupra Ungariei, prin plasarea respectivelor iniţiative pe „agenda politică/diplomatică internaţională” şi impunând discutarea lor în cadrul unor convorbiri separate, bilaterale şi multilaterale. Şeful Departamentului International preciza că orice astfel de iniţiativă „trebuie să consolideze, nu să zdruncine, prestigiul internaţional al

1211 Memorandum asupra pregătirii declaraţiei liderilor ţărilor socialiste din Europa, Moscova, 28 iunie 1983, şi anexa, PHP; Mâtyâs Sziiros, „Posibilităţile unei iniţiative ungare: consideraţii despre formă şi conţinut“, 21 februarie 1983, în Csaba Bekes şi Anna Locher, editori, „Hungary and the Warsaw Pact, 1954-1989: Documents on the Impact of a Small State Within the Eastern Block“, octombrie 2003, PHP

Ungariei” şi să „influenţeze în mod pozitiv opinia publică internă şi externă deopotrivă, fără a lăsa impresia că acesta ar fi unicul ei scop”.1

Subliniind că principala prioritate a oricărei „iniţiative maghiare independente” era aceea de a sluji politica Kremlinului, Szürös stipula că „aprobarea preliminară din partea Uniunii Sovietice” va fi „necesară”.[1212] Mai mult decât atât, orice iniţiativă trebuia să îndeplinească două precondiţii: „să fie în acord cu „iniţiativele comune ale Pactului de la Varşovia şi „să întărească, nu să slăbească” poziţiile URSS şi ale Pactului adoptate la convorbirile bilaterale şi multilaterale de la Geneva, Viena, Madrid etc. Mai departe, Szürös a publicat un lung articol în oficiosul partidului, în care prelua obişnuitele apeluri ale României la „diversitate naţională” în cadrul comunităţii socialiste şi le dilua astfel încât să nu ameninţe obiectivele politicii sovietice şi le prezenta ca aparţinându-i.[1213] Cu mai puţin de o săptămână înainte de propunerea din februarie 1983 a lui Szürös, Andropov ceruse KGB-ului să restabilească (prin instrucţiuni „strict personale” adresate tuturor rezidenturilor[1214] sale) „gradul special de urgenţă” şi caracterul primordial al operaţiunilor RYAN, ca urmare a „apropiatei amplasări de rachete Pershing II în RFG”.[1215]

1212 Szürös stipula de asemenea că iniţiativa „ar trebui să corespundă rolului, influenţei şi localizării geografice a Ungariei“, să implice Ungaria „ori exclusiv, ori în parte“ şi să aibă un „caracter european“, adică unul care să excludă implicarea SUA.

1213 Vezi, de pildă, Alfred Reisch, „New HSWP Interpretation of Communist National and International Interests“, RAD Background Report/23 (Hungary), RFER, 16 februarie 1984, p. 6. Deşi nu menţionează faptul că Szürös se limita să reitereze sub o altă formă poziţiile standard ale României, Reisch precizează că propunerile sale nu erau „în întregime noi“.

1214 în vocabularul rusesc, rezidentura este o bază de operaţiuni într-o ţară străină, deservită de un agent care operează pe o perioadă lungă în ţara respectivă, (n.tr.)

1215 Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, Comrade Kryuchkov’s Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985,

În viziunea lui Szürös, termenul „independenţă” se referea exclusiv la impulsul creator şi absolut deloc la vreo deviere intenţionată de la linia dictată de Moscova. Astfel, iniţiativele sale „independente” erau ferm înrădăcinate în tradiţia de supunere a comuniştilor maghiari în faţa autorităţii sovietice, în vreme ce, aşa cum afirma cominternistul Ferenc Münnich la începutul anilor 1950, politica externă a Ungariei „era o prerogativă a Uniunii Sovietice”.[1216] Aproape 40 de ani mai târziu, János Kádár sugera acelaşi lucru, susţinând că practica PSMU de conformism a politicii externe era bazată pe principiul „nu permitem niciodată contestarea faptului că suntem aliaţii Uniunii Sovietice”.1 Acelaşi principiu a fost exprimat şi mai explicit în primăvara anului 1989, de ministrul de externe de la vremea aceea, Gyula Horn, care declara, în faţa unui public aprobator, format din membrii Comitetului Politic al partidului său, că „privind viitorul Tratatului de la Varşovia, acceptăm numai acele lucruri cu care sovieticii sunt de acord”.[12171218]

Lista de „variaţiuni fezabile” ale unei asemenea iniţiative concepute de Sziiros în 1983 includea: (1) aderarea la o propunere suedeză referitoare la „o zonă liberă de arme nucleare, iniţial în Europa Centrală”; (2) anunţul că Ungaria „va lua în considerare participarea” la convorbirile pentru Reducerea Reciprocă şi Echilibrată a Forţelor (RREF) de la Viena; şi (3) recomandarea unei

---

Stanford, Standford University Press, 1993, pp. 67-70, 81; Fischer (1997), îndeosebi „RYAN, Phase II: A New Sense of Urgency“ la https://www.cia. gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/ a-cold-war-conundrum / source. htm.

1216 Laszlö Borhi, „Kâdâr and the United States in the 1960s“ în Ansii Halmesvirta, editor, Ungaria lui Kâdâr- Finlanda lui Kekkonen, Hungarologische Beiträge, voi. 14, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä , 2002, p. 64.

1217 Minută a întrunirii Comitetului Politic al PSMUpe 16 mai 1989 - Extras pe problemele Pactului de la Varşovia, 16 mai 1989, în Bekes şi Locher (2003), PHP.

1218 Ibid.

conferinţe a miniştrilor de externe pentru etapa următoare a convorbirilor de la Viena pe tema reducerii armamentelor şi forţelor armate în Europa Centrală. Aceste iniţiative „independente” aveau în comun două elemente. În primul rând, toate serveau obiectivele politice ale sovieticilor, şi în al doilea rând, toate fuseseră susţinute de România în cadrul pactului, într-un context aflat aproape la polul opus.

Bucureştiul ridicase (1) problema unei zone libere de arme nucleare în Europa Centrală, menită să contracareze desfăşurările de forţe sovietice în Cehoslovacia şi RDG, insistând că statele care nu dispun de asemenea arme să rămână astfel (susţinând concomitent că pentru cooperarea în Balcani nu era necesară retragerea prealabilă a forţelor nucleare ale NATO). De asemenea, românii militaseră pentru ca toate ţările europene să fie incluse în convorbirile RREF de la Viena (2). Bucureştiul fusese interesat în mod special de participarea Ungariei, dat fiind că forţele sovietice staţionate pe teritoriul ei constituiau o ameninţare permanentă la adresa României, chiar făcând abstracţie de cele mai bizare intenţii ale maghiarilor.[1219] în mod similar, Bucureştiul susţinuse deopotrivă (3) o conferinţă a miniştrilor de externe de la nivelul Pactului pe tema dezarmării şi reducerii forţelor militare şi pentru un dialog instituţionalizat între toţi membrii Pactului de la Varşovia şi ai NATO pe tema dezarmării – doar pentru ca iniţiativele ei să fie blocate de opoziţia coordonată a partenerilor „în strânsă cooperare”, inclusiv a Ungariei.

Ofensiva serviciilor de informaţii în 1983

Pe de altă parte, Andropov lansase un atac clandestin

1219 Odată ce Ungaria şi Italia fuseseră excluse, Ceauşescu declara, în dialogul lui Henry Kissinger şi cu preşedintele Ford, că discuţiile de la Viena pe tema reducerii mutual- echilibrate a forţelor erau inutile. Moscova retrăsese unilateral Ungaria de la discuţii, fără a discuta măcar anterior despre acest lucru cu Budapesta. Disponibilitatea Ungariei de a „lua în considerare“ revenirea la discuţii primise şi ea aprobarea Kremlinului.

prin intermediul serviciilor de informaţii sovietice. În conformitate cu Oleg Gordievski, agent KGB la Londra în perioada 1982 – 1985, noua campanie antiromânească fusese determinată de temerile că România se afla pe punctul de a părăsi vasul şi a se alia pe deplin cu Vestul – o îngrijorare pe care Andropov o exprimase de mai multe ori în primii ani ai deceniului 1980.1 Aceeaşi preocupare dusese la concluzia la care ajunsese Pactul de la Varşovia în iunie 1982, că, dacă Moscova avea să provoace un război, regimul din România îşi va ignora „propriile interese de securitate”, va refuza să ia partea Pactului de la Varşovia în conflictul Est-Vest şi va părăsi în cele din urmă Pactul.[12201221]

Gordievski declara că, în perioada 1983 – 1985, centrul KGB din Londra ceruse în mod repetat informaţii despre percepţiile britanicilor cu privire la orice politică faţă de România.[1222] În conformitate cu spusele fostului ofiţer al serviciilor de informaţii sovietice, centrul KGB emisese un voluminos raport cu privire la posibilul colaps economic al României şi la probabila sa „întoarcere spre Occident” în 1983.[1223] Gordievski îşi amintea că raportul fusese realizat de Departamentul 11 pentru Legăturile cu

---

1220 Andrew şi Gordievsky (1990), p. 641. Reflectând măsurile active ale KGB cu tema „dictaturii neostaliniste corupte şi megalomane“ ceauşiste, Gordievski menţiona temerile sovieticilor că România se va realinia la poziţiile occidentale ca urmare a iminentului faliment al României şi a „riscului serios de colaps economic“, dar nu lua în calcul interesul sovieticilor în manipularea acestui colaps pentru a amplifica nemulţumirile menite să submineze regimul. Aşa cum nota Gordievski, dintre toate regimurile est-europene, „tendinţele naţionaliste“ ale liderului român stârneau o mare îngrijorare la KGB. Op.cit., p. 481.

1221 Memorandum al discuţiei cu mareşalii Ustinov şi Kulikov referitor la o simulare sovietică a unei situaţii de război, 14 iunie 1982, Document nr. 95 în Mastny şi Byrne (2005), p. 463. Polonia era de asemenea considerată la îndoielnică, dar nu atât ca urmare a intenţiilor şi politicii urmate de liderii ei militari şi de partid, ci mai curând din cauză că regimul pierduse în parte controlul.

1222 Andrew şi Gordievsky (1990), p. 641.

1223 Ibid.

Statele Socialiste din cadrul Direcţiei întâi a KGB, dar în 1980 România fusese deja transferată din responsabilitatea acestuia către Departamentul 5 al Direcţiei întâi, care viza China şi majoritatea statelor membre NATO (excepţie făcând SUA, Marea Britanie şi RFG).[1224]

Premisa raportului KGB din 1983 – că situaţia de criză economică din România avea să fie urmată de o realiniere cu Occidentul – seamănă izbitor de mult cu cea a unui studiu realizat în 1989 pentru Mihail Gorbaciov, sugerând că Moscova anticipase în anii 1980 retragerea României din Pactul de la Varşovia.[1225] Preocuparea pentru retragerea României din Pact era reflectată în instrucţiunile transmise de KGB tuturor rezidenturilor ei şi serviciilor de informaţii ale partenerilor „în strânsă cooperare”. Toţi agenţii urmau să fie mobilizaţi pentru a identifica sursele politicilor independente ale României şi cele mai vulnerabile puncte ale lor.

După ce SUA a anunţat Iniţiativa Strategică de Apărare (*Strategic Deferise Iniţiative* – SDI) „Star Wars”, la numai câteva zile, Andropov a declarat operaţiunile RYAN prima prioritate a serviciilor de informaţii sovietice, alocându-le un volum „copleşitor” de resurse şi de personal.1 Dacă Andropov ar fi fost atât de preocupat de RYAN aşa cum descriau măsurile active, decizia sa de a atribui prioritate şi ţintei române ar fi fost uimitoare.[1226] Pe măsură ce operaţiunile au luat o turnură mai agresivă, a devenit cu atât mai important ca ele să fie ferite de privirile românilor şi de cele ale occidentalilor. De aceea, instrucţiunile KGB-ului referitoare la România au fost dirijate de la cel mai înalt nivel.

1224 Vezi, de pildă, Anexa D în Andrew şi Mitrokhin (2001).

1225 Memorandum al Comisiei Bogomolov (Mariana Syhanskaya) către Aleksandr Takovlev, februarie 1989, Document nr. 1 în Levesque (2001), pp. 57-59. în conformitate cu studiul Bogomolov, România era „tradiţional orientată“ spre Occident şi niciunul dintre ceilalţi aliaţi est-europeni nu ar fi ridicat măcar chestiunea părăsirii alianţei.

1226 Vezi Fischer (1997), pp. 24-26.

În RDG, adjunctul Stasi, şeful cu state vechi de serviciu al unităţii sale de analize (ZAIG), generalul Werner Irmler, a transmis ordinele tuturor şefilor de unităţi „în numele tovarăşului ministru Mielke”, în conformitate cu care toate unităţile Stasi urmau:

5

să verifice imediat posibilitatea ca unităţile voastre să obţină informaţii cu privire la problemele importante ale situaţiei interne şi la evoluţiile din Republica Socialistă România. În astfel de cazuri, trebuie să vă asiguraţi că în scopul sus-menţionat sunt folosite doar surse de absolută încredere, în conformitate cu posibilităţile existente şi cu condiţia să le fie impuse cerinţe foarte severe în privinţa caracterului conspirativ [şi] a păstrării secretului. În niciun caz nu trebuie să reiasă că Ministerul Securităţii de Stat a adoptat măsuri specifice; sursele nu trebuie să treacă la nicio activitate de culegere de informaţii care să permită altor persoane sau organe să le descopere sau să le identifice obiectivele.[1227]

Informaţiile despre România au fost desemnate ca prioritare şi transmise personal şefului ZAIG, generalul Irmler. Prioritătile de colectare ale Stasi – şi ale celorlalţi parteneri „în strânsă cooperare” – includeau informaţii despre:

elemente fundamentale ale politicilor RSR, mai ales cu privire la eforturile speciale şi la poziţiile lor în chestiuni internaţionale importante, îndeosebi acele poziţii care deviază de la deciziile şi politicile Tratatului de la Varşovia, şi cu privire la intenţiile de a urma şi a implementa într-o măsură şi mai mare cursul de totală independenţă;

aspecte esenţiale în relaţiile economice externe cu

1227 Notă a şefului Grupului de Informare şi Evaluare către şefii unităţilor Stasi în urma solicitării de evaluare a posibilităţilor Stasi de a se informa cu privire la situaţia internă din RSR, 29 martie 1983, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 282-3; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 354. General-maiorul Werner Irmler s-a aflat la conducerea ZAIG din 1965 până în 1989.

statele imperialiste şi cu cele socialiste, mai cu seamă eforturile de a stânjeni integrarea economică socialistă în cadrul CAER, adâncirea colaborării cu organizaţiile economice capitaliste şi – prin renunţarea la unele poziţii principiale – obţinerea de avantaje pentru sine, în detrimentul celorlalte state socialiste;

situaţia conducerii de partid şi de stat, motive pentru schimbări de ordin personal, indicaţii privind diferenţe de opinii existente, dar şi păreri declarat opuse;

Indicii ale destabilizării politice şi economice a ordinii socialiste şi aspecte esenţiale ale politicilor interne dependente de această destabilizare, îndeosebi cele rezultate din dificultăţile tot mai mari în domeniul economiei naţionale şi în cel social;

starea de spirit şi reacţiile negative ale populaţiei legate de situaţia internă tot mai complicată, mai ales indicii ale stării de nemulţumire şi de agitaţie, şi riscurile care decurg din ea;

semne ale existenţei şi ale efectelor unor forţe de opoziţie, îndeosebi ale celor referitoare la activităţile forţelor adversar-negative şi la colaborarea lor cu opoziţia din străinătate;

evaluări ale politicilor conducerii de partid şi de stat a RSR, ale poziţiilor sale în plan internaţional şi ale situaţiei şi evoluţiei interne, realizate de conducerile statelor occidentale, de serviciile de informaţii imperialiste şi de alte centre inamice.1

Raportul era parte integrantă a operaţiunii coordonate de Uniunea Sovietică la nivelul întregului Pact. Dar măsuri separate au fost adoptate de asemenea în URSS cu privire la acţiunile „subversive” ale României în RSS Moldovenească, în anii 1980, autorităţile sovietice de partid şi ale KGB (de la centru şi din RSS Moldovenească şi RSS Ucraineană) grupau deja în mod regulat centrele de propagandă şi serviciile de informaţii româneşti alături de cele ale SUA, RFG şi Israelului – ţări incluse de obicei în categoria „adversarului principal” – pentru „activităţile lor

subversive” ostile URSS.[12281229]

Încă mai ameninţător, de la mijlocul anilor 1980, rapoartele KGB măriseră nivelul secret al evaluărilor privind comportamentul ostil al României, referindu-se la ea doar printr-un nume de cod: „Obiectivul 24”.[1230] Dintre posibilele explicaţii ale acestei reclasificări, cea mai plauzibilă este aceea că România fusese desemnată ca ţintă a unei operaţiuni KGB specifice. Deşi natura exactă a acesteia rămâne să fie elucidată, spre sfârşitul deceniului 1980 autorităţile KGB se plângeau de o crescândă ameninţare subversivă din partea Obiectivului 24 şi de nevoia unor îmbunătăţiri operaţionale şi de personal pentru a lupta împotriva „serviciilor speciale ale adversarului, în principal SUA, RFG, Israel, şi împotriva organelor speciale ale Obiectivului 24, ca şi a altor centre subversive străine legate de ele”.1

Politică externă extinsă, paranoia şi declinul capacităţilor administrative

Declinul real al economiei româneşti era însoţit de o creştere corespunzătoare a nivelului de nemulţumire a populaţiei şi a măsurilor represive contraproductive adoptate pentru a o combate, regimul devenind astfel o ţintă tot mai vulnerabilă a măsurilor active sovietice.[1231] Situaţia vizibil deteriorată facilita eforturile Pactului de a atrage în tabăra sa „elitele” culturale şi politice nemulţumite ale României. Totodată însă, zdruncina

---

1228 Ibid. Irmler a primit, trei săptămâni mai târziu, unul dintre primele rapoarte de la direcţia regională din Halle.

1229 Documentele 26 şi 27 în Watts (2012b). Vezi şi Documentele 3, 11 şi 15, disponibile la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_ Romanian_lnterkit_0.pdf.

1230 Documentele 26 şi 27 în Watts (2012b).

1231 Ibid. Lista de ţinte a KGB din RSS Moldovenească includea, alături de aceste centre „subversive“ ale „Obiectivului 24“, „secţia română de la Radio Europa Liberă“, institutul cu sediul în Italia al lui Iosif Constantin Drăgan, „Uniunea Evreicelor din Canada“, „Misiunea Slavă“ şi „secţia NTS din Londra“.

încrederea celor de orientare naţională într-o conducere care nu mai părea să slujească interesele naţionale. Iar comportamentul paranoic tot mai accentuat al lui Ceauşescu nu făcea decât să pună paie pe foc.

Teama liderului român de un atac fizic la adresa lui nu era lipsită de temei, începând cu frecvent remarcatul interes al autorităţilor sovietice de a-l alunga de la putere şi a-i schimba politicile, aşa cum se reflectă în documentele Pactului de la Varşovia şi în rapoartele şi evaluările făcute de Blocul sovietic şi de serviciile de informaţii din Occident încă din anii 1960. Neaşteptata răsturnare de la putere a şahului Iranului, Reza Pahlavi, în ianuarie 1979, fusese o lovitură considerabilă, cu efect stimulator. Ceauşescu îl considerase pe şah un bun prieten şi, mai important, economia României se bazase pe importuri semnificative de ţâţei iranian.

Arestarea unui alt prieten politic şi personal al conducătorului român, liderul pakistanez Zulkifer al Bhutto, urmată de execuţia acestuia în aprilie 1979, în ciuda unei campanii internaţionale menite să-i asigure clemenţa judecătorilor, a contribuit de asemenea la paranoia lui Ceauşescu.[1232] Şirul continuu de măsuri active sovietice menite să creeze impresia că SUA doreau alţi parteneri, în locul prietenilor săi din Egipt şi Pakistan, şi că Washingtonul conspira chiar pentru înlocuirea lor a început şi el să-i altereze percepţiile.

Asasinarea în octombrie 1981 a lui Anwar Sadat, unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Ceauşescu şi, poate, cel mai apropiat colaborator al său în Orientul Mijlociu, a constituit o lovitură colosală pentru Ceauşescu. KGB-ul conspirase cu sirienii, libienii, Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei (FPEP) şi diverse alte grupări teroriste pentru a-l asasina pe Sadat încă din 1977, iar ideea era, fără îndoială, una populară la nivelul KGB.1 în

---

1232 Liviu Turcu, „Ceauşescu era speriat de asasinate politice“, Jurnalul Naţional, 22 aprilie 2004. Ceauşescu şi Carter s-au alăturat campaniei pentru clemenţă.

1980, liderul egiptean închisese întreaga ambasadă bulgară de la Cairo după ce s-a descoperit că era implicată într-un complot menit să-l alunge de la putere.[1233] Sadat a fost asasinat în cele din urmă de ofiţeri infiltraţi în propria sa gardă de corp, iar unitatea de informaţii externe a DSS, reflectând tema măsurilor active sovietice destinate subminării relaţiilor americano-egiptene şi americano-române, a declarat conştiincios că asasinii infiltraţi fuseseră antrenaţi de americani.[1234]

Asasinarea lui Sadat a fost salutată de statele arabe radicale, cu avertismente adresate altora că „moartea îi aşteaptă şi pe ei” dacă mai continuă negocierile cu Israelul – o greşeală de care în cadrul Blocului sovietic numai România putea fi considerată vinovată.[1235] în conformitate cu partenerii „în strânsă cooperare”, asasinatul era „un rezultat logic al politicilor proamericane şi proisraeliene” ale liderului egiptean; presa cehoslovacă l-a pus în mod direct pe seama faptului că „Sadat a «trădat» cauza arabă” – o trădare definită de angajarea în dialogul cu Israelul şi recunoaşterea dreptului său la existenţă.[1236] Toate aceste acuzaţii ar fi putut fi îndreptate şi asupra lui Ceauşescu, care vorbea laudativ despre Sadat ca despre un „mare prieten al României” şi condamnase în mod public asasinarea sa ca fiind „un act criminal”.[1237] Din acel moment, serviciile de informaţii ale României au primit ca misiune de primă prioritate protejarea familiei Ceauşescu.[1238]

1233 Vezi, de pildă, Andrew şi Gordievsky (1990), pp. 543-545.

1234 Turcu (2004). în realitate, preşedinţii Carter şi Reagan îl considerau pe Sadat unul dintre cei mai buni prieteni ai Americii în Orientul Mijlociu şi chiar încheiaseră un parteneriat strategic cu Egiptul.

1235 „Egypt: Moubarek Taking Charge“ în CIA, National InteUigence Daily, 8 octombrie 1981, p. 2, CIA.

1236 Ibid.

1237 Ibid.

1238 Turcu (2004). Liviu Turcu, fost ofiţer român de informaţii externe, care a fugit din ţară în anii 1980, a descris în detaliu sursele comportamentului paranoic al lui Ceauşescu şi mecanismele puse la

Deciziile interne disfuncţionale de la Bucureşti au continuat să servească eforturile de recrutare depuse de sovietici şi de ceilalţi membri ai Pactului. În mod ciudat, o serie de măsuri interne izvorâte de la Moscova şi încercate iniţial, cu consecinţe dezastruoase, în Uniunea Sovietică în anii 1960 şi 1970 au reapărut pe neaşteptate ca iniţiative ale PCR în deceniul 1980. Aceste iniţiative au determinat un val atât de mare de condamnări în Vest (fără îndoială, spre încântarea aparatului responsabil cu măsurile active sovietice), încât în cele din urmă Bucureştiul a renunţat la ele, însă numai după ce se soldaseră deja cu o imagine extrem de neplăcută a regimului şi a politicilor sale.

Unul dintre exemplele ilustrative în acest sens a fost anunţarea unei taxe în domeniul educaţiei, în octombrie 1982. Moscova adoptase o astfel de măsură cu zece ani în urmă, în principal pentru a descuraja emigrarea evreilor, solicitând ca înainte de plecarea definitivă din ţară aceştia să achite, în valută forte, costul ridicat al educaţiei primite în instituţiile de stat.1 În foarte scurt timp, istovit şi tracasat, Brejnev a fost nevoit să renunţe, în urma reacţiilor internaţionale negative. De ce nu s-au gândit liderii de partid din România că o iniţiativă similară va stârni reacţii asemănătoare rămâne un mister, cu toate că măsura avusese menirea de a micşora povara datoriei externe a ţării şi îi viza pe toţi potenţialii emigranţi, nu anumite etnii. Încercarea de a introduce o asemenea măsură a constituit o lovitură dură dată imaginii României în Occident, şi aşa într-un declin abrupt, şi un regres faţă

punct pentru a-1 proteja pe el şi familia sa.

de politicile sale relativ liberale în domeniul emigraţiei.[12391240]

În cadrul Pactului de la Varşovia însă, unica eroare criticată în intimitatea partenerilor „în strânsă cooperare” era aceea că România cedase la presiunile occidentale şi renunţase la măsura respectivă. Aşa cum nota Stasi la finele lui 1983:

Politica României faţă de principalele state imperialiste este determinată de încercările de a depăşi stagnarea şi regresul parţial al relaţiilor dintre ele, observabile de la începutul anilor 1980. În această privinţă, conducerea română a reuşit să elimine consecinţele negative pe care le-a avut asupra acestor relaţii ampla campanie antiromânească lansată de SUA şi de RFG ca urmare a decretului promulgat în octombrie 1982, care stipula rambursarea – în valută forte – a costului educaţiei superioare, în cazul persoanelor care părăsesc definitiv România. Renunţarea la aplicarea acestui decret este un semn vizibil de cedare în faţa politicilor ameninţătoare şi a şantajului politic şi economic al forţelor imperialiste, având în vedere situaţia economică a României şi apreciabila ei dependenţă economică de Occident.[1241]

1239 „Taxa pe diplomă“ a fost adoptată în URSS în august 1972, obligându-i pe toţi emigranţii potenţiali să restituie costul educaţiei superioare în instituţiile de învăţământ ale statului. Concomitent, toţi cei care solicitau viză de ieşire din ţară erau declaraţi „duşmani ai Uniunii Sovietice“ şi trataţi ca atare. Reacţiile americane şi în general internaţionale au fost atât de dure, încât chiar şi Brejnev a dat înapoi. Andrew şi Mitrokhin (2005), pp. 231-233; Yaacov R’oi, „Soviet Policy Towards Jewish Emigration: An OverView“, în Noah Lewin-Epstein, Yaacov R’oi, şi Paul Ritterbrand, editori, Russian Jews on Three Continente: Migration and Resettlement, London, Frank Cass, 1997, pp. 51-57.

1240 Până în prezent nu a existat nicio examinare serioasă a genezei şi a responsabilităţii individuale pentru această măsură, asupra căreia Ceauşescu a ales să nu insiste în detrimentul relaţiilor sale cu Washingtonul şi Bonnul.

1241 Notă informativă redactată de şeful serviciului referitor la situaţia

Realitatea şi percepţia asupra „disidenţei” Ungariei

La începutul lunii iunie 1983, şeful secţiei pentru Securitate Internaţională din cadrul Departamentului Internaţional al lui Sziiros, Gyula Horn, raporta că românii continuau să blocheze eforturile de restructurare a alianţei astfel încât controlul sovietic să fie sporit. Problema conexă în acest caz era propunerea sugerată de sovietici privind înfiinţarea unui organism permanent de informare şi de coordonare a „propagandei informaţionale, a activităţii editoriale şi de cercetare ştiinţifică” în cadrul Pactului de la Varşovia. Raportul menţiona că în „ultimele două decenii”, eforturile de a „instituţionaliza” sau „îmbunătăţi” activitatea Pactului de la Varşovia printr-o mai mare integrare fuseseră „zădărnicite de opoziţia României” la fiecare pas, generând „dispute politice acute între partea română şi cea a partenerilor în strânsă cooperare”.1

Lamentându-se că „poziţia partidului din România încă nu permite efectuarea unor paşi relevanţi” în această direcţie, Budapesta raporta „semnale confidenţiale” de la Moscova, care indicau intenţia sovieticilor de a înfiinţa „un forum cu caracter permanent, care să se reunească la fiecare două sau trei luni pentru o informare reciprocă privind problemele curente internaţionale şi ale Tratatului de la Varşovia”, şi care să excludă România. Acţionând „conform instrucţiunilor primite”, reprezentanţii Budapestei evitau să iniţieze orice discuţii la reuniunile Pactului; delegaţia maghiară se limita la comentarii pe marginea „sugestiilor altora” şi la utilizarea unor argumentaţii decise anterior, în „consultările maghiaro-

actuală si la politica României, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 365.

sovietice”.[12421243]

Trei săptămâni mai târziu, la sfârşitul lui iunie. Mâtyâs Sziiros a înaintat încă

O dată către János Kádár propunerea vizând iniţiativele maghiare „independente” de politică externă.[1244] Propunerea a fost anexată unui alt raport în care Sziiros descria opoziţia singulară a României faţă de consolidarea instituţională a Pactului de la Varşovia, dorită cu insistenţă de Andropov. În conformitate cu acest raport, poziţia Ungariei era complet „aliniată cu perspectiva sovietică şi concorda cu discursurile celorlalte delegaţii «în strânsă cooperare»”, sublindu-se totodată că propunerea nu avusese niciodată ca scop independenţa reală fată de linia dictată de Moscova.[1245]

1242 Raport la sesiunea grupului de lucru pentru reforma în domeniul mecanismelor de cooperare politică în cadrul Pactului de la Varşovia, 1 iunie 1983, PHP Autorii erau Istvân Gsejtei şi Lâszlo Demus, iar raportul a fost trimis către Sziiros, şeful de Stat-Major Karoly Csemi şi Geza Kotai. Delegaţia română, se menţiona în raport, susţinuse că „nu era nevoie de un secretariat permanent cu puteri de decizie politică“.

1243 Ibid.

1244 Matyas Sziiros, Memorandum asupra pregătirii declaraţiei liderilor ţărilor socialiste din Europa, Moscova, 28 iunie 1983, si anexa: „Posibilităţile unei iniţiative unmre: consideraţii despre formă si continui, 21 februarie 1983,PHP

1245 Pentru a urmări mai eficient politicile României, delegaţiilor maghiare li se oferea deseori cuvântul după cel al României. în acest caz, aşa cum subliniază Sziiros, maghiarii erau la numărul şase în ordinea prezentărilor. Uneori, când românii îşi exprimaseră deja poziţia oficială în cadrul Pactului, ori verbal, ori prin intermediul unui document difuzat, maghiarii luau cuvântul înaintea lor în aceeaşi ordine de idei, doar pentru a se conforma poziţiilor sovietice înainte de sfârşitul întrunirii. Astfel, graţie scurgerilor de informaţii spre Occident, Ungaria putea fi prezentată ca un iniţiator al opoziţiei. Kâdâr a specificat în mod explicit că aşa stăteau lucrurile, de pildă în cazul obiecţiilor ridicate în 1969 de România faţă de prevederea Statutul FAU pe timp de război care subordona armatele naţionale în situaţii de criză. Cu alte ocazii, când ordinea vorbitorilor o respecta pe cea a alfabetului chirilic (folosit de sovietici) şi maghiarii vorbeau înaintea românilor, delegaţia Budapestei se mulţumea să declare că trebuie să se consulte cu Kâdâr înainte de a da un răspuns. Acesta a fost, de exemplu, artificiul folosit

Succesul măsurilor active sovietice în reinterpretarea servilismului partenerilor „în strânsă cooperare” ca „opoziţie clandestină”, concomitent cu prezentarea atitudinii rebele consecvente a României ca nesemnificativă, nesinceră şi superficială, a fost unul cu adevărat remarcabil. La o zi după ce Sziiros şi-a înaintat din nou propunerea vizând iniţiativele menite să proiecteze aparenţa de independenţă, comunitatea de informaţii americană a trecut regimul comunist din România pe locul al treilea în lista sa nealfabetică a aliaţilor sovietici „cu orientare independentă”. În plus, a evaluat Bucureştiul ca fiind dispus „să se apropie” de Moscova, implicând faptul că Budapesta se îndepărta de poziţiile sovietice:

Polonia, Ungaria şi România sunt mai puţin supuse în faţa Moscovei şi au demonstrat acest lucru în diferite moduri. În cazul Poloniei, dimensiunile, istoria şi dinamica politică internă au împiedicat Moscova să-şi impună voinţa în totalitate. Ungaria a reuşit să obţină, la schimb cu conştiinciozitatea în respectarea liniei trasate de Moscova în problemele de politică externă, o mai substanţială libertate economică şi socială internă. Există indicii recente însă că Budapesta îşi accentuează statutul de mic stat european care poate servi drept punct de legătură între Est şi Vest. În ciuda unei serii de polemici în presă în primăvara anului 1983, Bucureştiul şi-a diluat unele dintre diferendele cu Moscova şi sugerează o disponibilitate de a a se apropia de ea în anumite chestiuni.1

A doua jumătate a anului 1983 oferă un interesant instantaneu al realităţii din spatele „disidenţei” regimurilor comuniste din Europa de Est şi a falsei imagini create de măsurile active ale Pactului de la Varşovia. Analiştii occidentali primeau atât de multe rapoarte privind reconcilierea dintre România şi URSS, atribuită laşităţii, corupţiei sau dificultăţilor economice, încât aceasta a devenit interpretarea standard în Vest privind relaţiile româno-sovietice în anii

---

de generalul Gzinege în decembrie 1981.

1980. La mai bine de un deceniu după căderea comunismului, analiştii continuau să susţină că Moscova „mituise România cu livrări de energie” şi astfel o transformase „într-un aliat mai cooperant” în anii 1980.1

Exact în aceeaşi perioadă în care comunitatea de informaţii din SUA percepea, cu privire la România, o „disponibilitate de a se apropia” de Moscova, restul membrilor Pactului criticau Bucureştiul pentru că se deplasa în direcţie opusă alianţei.[1246] [1247] În cadrul Pactului, toţi ceilalţi aliaţi au continuat să se alinieze la poziţia sovietică, împotriva României.[1248] Nu exista niciun semn de vreo „opoziţie clandestină” faţă de o mai mare integrare şi o dominaţie sovietică mai fermă sau de o susţinere a sfidării româneşti, mai cu seamă referitor la refuzul Bucureştiului de a se angaja în acţiunile de proiectare a imaginii de inamic a SUA şi NATO, ca fiind cea mai mare ameninţare şi deţinând responsabilitate exclusivă pentru situaţia internaţională tensionată.[1249]

1246 Niinlist (2001), p. 7, PHP. Nünlist afirmă că, drept rezultat, România şi-a „limitat“ opoziţia la amplasările de rachete sovietice SS-21 şi SS-23 în RDG şi Cehoslovacia, în 1983-1984.

1247 Notă a şefului Grupului de Informare şi Evaluare către şefii unităţilor Stasi în urma solicitării de evaluare a posibilităţilor Stasi de ase informa cu privire la situaţia internă din RSR, 29 martie 1983, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 282-3; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 354.

1248 Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance - The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990“, în Anna Locher, editor, „Records of the Warsaw Pact Committee of the Ministers of Foreign Affairs“, mai 2002, p. 17, PHP.

1249 Analiştii care au evaluat lucrările Pactului considerau că „disidenţa României tindea să minimizeze diferenţele dintre ceilalţi membri ai alianţei“, că România „nu s-a dezasociat niciodată complet de aliaţii ei“ şi că „niciodată nu contrazicea politicile sovietice importante“, aceiaşi analişti ajungând însă la concluzia că „regula era conformismul, iar opoziţia era excepţia reprezentată de România“, cuprinzând „toate punctele de pe agendă“ până în 1989. Vezi, de pildă, Locher în Locher (2002), pp. 16, 22, la PHP; Vojtech Mastny, Learningfiom the Enemy: NATO as a Model for the Warsaw Pact, Zürich, Zürcher Beiträge zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung nr. 58, 2004, pp. 44, 75, la www.fsk.ethz.ch. In realitate, România se disocia în

Evaluările făcute de serviciile de informaţii americane în 1983 şi desecretizate până la momentul scrierii acestei lucrări sugerează că, dacă atitudinea extrem de prietenoasă a lui Andropov faţă de Kádár a creat vreo disonanţă cognitivă în rândul analiştilor americani, impactul ei a fost redus asupra interpretării lor elementare, că Ungaria era tot mai sfidătoare faţă de Moscova. Baza unei asemenea evaluări nu a fost deloc evidentă în cursul vizitei lui Kádár la Moscova, în iulie 1983. La momentul respectiv, cei doi lideri au condamnat SUA şi „cercurile militariste ale NATO" pentru situaţia internaţională tensionată şi au făcut apel la „continua consolidare" a cooperării sovieto-maghiare pe baza „internaţionalismului socialist". Secondat de Szürös, Kádár şi-a exprimat susţinerea deplină pentru „contramăsurile" sovietice împotriva amplasării de rachete americane cu rază medie de acţiune în Europa.[1250] În conformitate cu un analist, adeziunea lui Kádár la „linia ideologică sovietică dură în materie de politică externă" reflecta o politică pe care el o urmase „cu loialitate în ultimii 27 de ani".1

În *Pravda* au fost chiar publicate pe prima pagină o fotografie şi biografia liderului comunist maghiar, subliniindu-se eforturile sale substanţiale „în beneficiul prieteniei frăţeşti inseparabile şi al cooperării generale între PCUS şi PSMU, între Uniunea Sovietică şi Ungaria, pentru o mai puternică unitate şi coeziune a mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale pe baza marxism-leninismului".[1251] După ce Andropov i-a decernat al treilea „Ordin Lenin" – primele două fiindu-i acordate de Hruşciov

---

mod regulat de aliaţii săi şi sfida cele mai importante politici sovietice.

1250 TASS şi MTI (ambele în engleză), 19 iulie 1983.

1251 Alfred Reisch, „Kadar Policies Get Seal of Approval From New Soviet Leadership", RAD Background Report/195, RFER, 11 august 1983a, OSA, Box 36, Folder 8, Report 37, p. 2. Vezi şi AP, AFP, 19 iulie 1983. Maghiarii au semnat de asemenea patru acorduri care prevedeau „transferul din Ungaria către Uniunea Soviertică a licenţelor specializate şi a tehnologiilor occidentale pe care cea dintâi le achiziţionase din ţări precum Statele Unite", RFG, Italia şi Elveţia.

şi Brejnev în mandatele lor – Kádár le-a reamintit reporterilor sovietici şi maghiari de faptul că el şi Andropov se cunosc de mult şi că acesta din urmă este atât de bine familiarizat cu problemele Ungarieri, încât cei doi aveau nevoie de „puţine cuvinte pentru a se înţelege reciproc”.[1252]

Lipsa memoriei instituţionale – un risc al practicilor birocratice americane, al alternanţelor electorale ciclice şi al schimbărilor de politici care le însoţesc – a dus, se pare, la apariţia unei „pete oarbe” analitice (adâncite de forţa predispoziţiilor retrospective). Această pată oarbă acoperea nu numai dimensiunile independenţei maghiare, ci şi gradul în care România dorea „reconcilierea” cu URSS (şi în care Moscova o putea impune). Analiştii din SUA, spre exemplu, prevăzuseră aproape anual de la sfârşitul deceniului 1960 – în 1968, 1969, 1971, 1972, 1976 şi 1977, de pildă – „întoarceri la matcă” similare ale conducerii României, care însă nu s-au concretizat.[1253]

Fiecare „întoarcere” probabilă prezisă de CIA a fost urmată la scurt timp de

O nouă criză în relaţiile româno-sovietice şi de un nivel mai înalt de antagonism între Moscova şi Bucureşti. Şi totuşi, nu a fost făcută o analiză sistematică a celor peste douăsprezece evaluări greşite referitoare la reconcilierea româno-sovietică; dimpotrivă, aceste predicţii, cu consecinţele lor interpretative, au continuat pe toată durata anilor 1980. Astfel, disensiunile româno-

---

1252 Ibid; Nepszabadsag, 22 iulie 1983; TASS (în engleză) 20 iulie 1983. A urmat o sarabandă de interviuri ale unor oficiali maghiari de rang înalt în Pravda, Izvestiia, Trud şi Sovietskaia Rossiia, toate lăsând impresia că relaţiile sovieto-maghiare nu fuseseră niciodată mai strânse.

1253 Des repetatul tipar al predicţiilor americane privind reconcilierea, urmat aproape imediat de mai ample demonstraţii privind antagonismul sovieto-român sporit este tratat pe larg în Watts (2010). Vezi, de pildă, capitolul 18. Dacă CIA a analizat vreodată modvele pentru care greşea întotdeauna cu privire la schimbarea de politică a României faţă de URSS, respectivele analize nu au fost încă desecretizate.

sovietice au devenit tot mai desconsiderate evenimente marginale în evaluările serviciilor de informaţii americane, meritând doar o menţionare în treacăt sau cel mult o notă de subsol, iară a mai fi privite ca trăsături caracteristice ale adevăratei independente fată de controlul sovietic.

Regimurile comuniste din Ungaria, Polonia şi chiar RDG, pe de altă parte, erau deja acceptate ca fiind cvasi-independente – fapt care reflecta un succes deosebit al dezinformărilor sovietice în manipularea percepţiilor americane cu privire la comportamentul elitelor comuniste est-europene. La polul opus, din arhivele Pactului de la Varşovia reiese că doar România manifesta insubordonare în faţa Moscovei şi o făcea la un nivel rareori (sau chiar niciodată) recunoscut în evaluările serviciilor de informaţii din SUA. În vreme ce regimul de la Bucureşti apăra (din motive proprii) politicile şi intenţiile administraţiei Reagan împotriva condamnărilor venite din partea sovieticilor şi a statelor loialiste, fiind din acest motiv ţinta sabotajului economic şi a operaţiunilor ostile ale Pactului de la Varşovia, analiştii americani reclasificau sfidarea României ca fiind nesemnificativă şi posibil dăunătoare relaţiei Est-Vest şi chiar că ar descuraja opoziţia celorlalţi membri ai Pactului faţă de Moscova.[1254]

1254 Tito a lansat pentru prima dată, faţă de interlocutorii americani, teza că independenţa ostentativă a României compromitea capacitatea celorlalţi membri ai Pactului de a acţiona independent în iunie 1964. Astfel, independenţa sporită pe care SUA o dorea pentru toate regimurile est-europene, a susţinut Tito, ar fi avut efecte negative dacă românii ar fi fost deschizători de drum în acest sens. Liderul iugoslav le-a cerut chiar americanilor să nu sprijine mişcările independente ale României, fiindcă el era de părere că „Bucureştiul a mers prea departe şi prea rapid în criticarea URSS. în plus, şi-a exprimat îngrijorarea că deschiderea occidentală menită să-l încurajeze pe Gheorghiu-Dej va avea consecinţe «periculoase» pentru români“. Central Intelligence Bullelin: Daily Brief CIRel2NS, 10 iunie 1964, p. 3, CIA. Apoi Tito s-a întâlnit cu Gheorghiu-Dej şi l-a „avertizat că perseverenţa României în polemica antisovietică şi orice reorientare bruscă a politicii sale economice spre Vest ar putea declanşa o periculoasă reacţie sovietică“. Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, CIRel2NS, 8 iulie 1964, p. 3,

Misiunea de a distruge reputaţia de independenţă a României era asumată, în parte, de *troika* dezinformării, Departamentele Internaţionale ale RDG, Ungariei şi Cehoslovaciei (conduse de Hermann Axen, Mátyás Szürós şi, respectiv, Vasili Bilak) deţinând un rol-cheie. *Troika* a regizat o „dispută” a euroracheteloor atât de abil promovată de aparatul de măsuri active, încât la peste două decenii de la căderea comunismului era încă privită ca un indicator corect al discrepanţelor din interiorul Pactului de la Varşovia.1 Primul act al scenariului a fost o prelegere susţinută de Sziiros aproape imediat după ultima canonadă a Bucureştiului, în cadrul sesiunii extraordinare a Comitetului Miniştrilor Apărării din Pactul de la Varşovia, organizate în octombrie 1983.

Sziiros a folosit cu abilitate terminologia românească referitoare la rolul statelor mici, la deosebirile „fireşti” în privinţa abordărilor politice (care, a afirmat el, ar fi fost o consecinţă a dimensiunilor geografice) şi la importanţa relaţiilor cu statele socialiste şi nesocialiste deopotrivă, deşi a făcut-o într-o manieră conformă cu politica sovietică.[1255] Regimul comunist maghiar se afla pe punctul de a deturna politica externă independentă a României, a o

---

CIA. în mod similar un buletin National Intelligence Estimate din 1973 minimaliza sfidarea României ca fiind nesemnificativă, cu o excepţie: „îi determina pe ceilalţi est-europeni să ţină fruntea plecată“. National Intelligence Estimate: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR (NIE 11.12-73 supersedes NIE 11/20-73), 4 octombrie 1973, p. 15, CIA. Această constatare a fost atât de disputată, încât a fost emis un memorandum ce recunoştea că România continua să fie „cea mai dificilă problemă a sovieticilor“. Memorandum to Holders of National Intelligence Estimate 11/12-73: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR, 1 mai 1974, p. 5, CIA.

1255 Vezi, de pildă, Niinlist în Nuenlist (2001), nota de subsol 11, PHP. Fundamentul plauzibil pus la baza acestei măsuri active (neintenţionat, poate) a fost un dezacord real între RGD şi URSS pe tema relaţiilor RDG-RFG şi mai cu seamă a nivelului ajutoarelor economice pe care cea dintâi le primea de la Germania de Vest. Documentele est-germane sugerează însă că oficialităţile din RDG şi-au dat acordul necondiţionat pentru amplasarea rachetelor.

reformula şi a o prezenta Occidentului ca aparţinându-i.[1256] În acest mod, Sziiros (şi aparatul măsurilor active coordonate de sovietici) a reuşit să îndepărteze aproape în întregime atenţia occidentală de la eforturile României împotriva amplasării de rachete nucleare în Europa, reatribuind Ungariei şi Germaniei de Est atitudinea de opoziţie faţă de amplasarea rachetelor sovietice.

Momentul ales pentru noua iniţiativă maghiară privind „independenţa" politică este extrem de sugestiv. Deşi lansată în mod oficial într-un articol apărut în presa maghiară în ianuarie 1984, Sziiros şi-a susţinut prelegerea pe baza căreia a fost scris articolul la o conferinţă naţională din 20 – 21 octombrie 1983, intitulată „Misiunea de a preda istoria perioadei de după eliberare". Prelegerea originală a fost rostită la nici 24 de ore după decizia adoptată de liderii militari şi de partid sovietici şi est-germani pe tema măsurilor necesare pentru a eclipsa opoziţia României faţă de amplasările de rachete sovietice.

Cu câteva luni înainte, în mai 1983, autorităţile sovietice – Andropov, Cernenko, Gromîko, Grişin, Tihonov şi Gorbaciov – cântăriseră ideea de a exclude România de la o întrunire menită să contracareze ceea ce Uniunea Sovietică percepea ca superioritate occidentală în disputa eurorachetelor, pentru a evita opoziţia ei anticipată.1 Moscova intenţiona să lanseze o nouă ofensivă propagandistică (printr-o „largă diversitate de materiale propagandistice în presa noastră şi prin intermediul propagandiştilor noştri orali"), în cadrul căreia RDG, Cehoslovacia şi Ungaria urmau să adopte poziţii aparent proprii.[1257] în iunie acelaşi an, la întrunirea CPC de la

---

1256 Foarte puţini analişti occidentali au remarcat acest fenomen. Unul dintre ei nota că „Ungaria a formulat puncte de vedere asupra cooperării în cadrul Blocului şi a rolului statelor mici care aminteau clar de cele ale României", deşi nici chiar acel analist nu a observat că fuseseră lipsite de conţinutul lor de opoziţie. Vezi J.F. Brown, „Eastern Europe's Western Connection" în Gordon (1987), p. 47.

1257 Sesiunea Biroului Politic al CC al PCUS, 31 mai 1983, Document 27 în The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977-1987,

Moscova, România şi-a exprimat din nou „obiecţiile faţă de planificatele contramăsuri ale Pactului de la Varşovia”, în ciuda faptului că ceilalţi participanţi conveniseră că „nu vor permite Occidentului să dobândească superioritatea militară prin desfăşurarea de noi rachete”.[1258]

În 1983 spre sfârşitul verii, Ceauşescu prezenta abordarea vizionară a României privind cursa înarmărilor în două scrisori adresate preşedintelui Reagan şi liderului sovietic Andropov, în care făcea apel la „o îngheţare a amplasărilor de noi rachete în Europa, urmată de o reducere a numărului existent de rachete cu rază medie de acţiune, cu scopul de a elimina în cele din urmă toate armele nucleare din Europa”.[1259] Aşa cum sublinia un analist, România propunea „un moratoriu asupra amplasării şi reducerea nu doar a rachetelor americane, ci şi a celor sovietice”, inclusiv cele sovietice SS-20 deja amplasate.[1260]

În săptămâna dinaintea prelegerii lui Sziiros, în care au avut loc o întrunire a Comitetului Miniştrilor de Externe ai Pactului de la Varşovia, pe 13 octombrie la Sofia, şi o „reuniune extraordinară” a Comitetului Miniştrilor Apărării din cadrul Pactului la Berlin, pe 20 octombrie, conflictul dintre România şi partenerii „în strânsă cooperare” pe tema eurorachetelor a atins apogeul. Intenţia Moscovei şi a partenerilor săi „în strânsă

Document Reader, Part Three: International Diplomacy, 1980-1983, p. 175; Gold War International History Project Bulletin, Nr. 4 (toamna 1994), pp. 77-80; TsKhSD, E 89, Op. 42, D. 53, Ll. 1-14. Deşi oficialii sovietici erau de acord că românii „se comportau foarte urât“ faţă de linia dictată de Moscova, considerau de asemenea unanim că excluderea României ar avea efecte negative mai grave decât includerea ei şi că, aşa cum subliniase Cernenko, chiar dacă românii refuzau să le susţină poziţia, „noi putem adopta o rezoluţie iară semnătura României“. Ibid.

1258 Rezumat est-german al reuniunii de la Moscova a Pactului de la Varşovia, 28 iunie 1983, PHP.

1259 Larrabee (1984), pp. 54-55. Liderul român trimisese în noiembrie 1981 scrisori similare omologilor săi american şi sovietic.

1260 Ibid.

cooperare” de a emite o declaraţie clară de condamnare a amplasării de rachete SUA/NATO, de culpabilizare a SUA şi a NATO pentru escaladarea tensiunilor internaţionale şi de justificare a „contramăsurilor” sovietice a fost evidentă în ambele întruniri.[1261] Românii nu au acceptat însă nimic, refuzând atât să aprobe amplasarea rachetelor sovietice, cât şi să învinovăţească unilateral SUA şi NATO şi criticând atitudinile rigide ale ambelor superputeri.

După o informare făcută de Ceauşescu în 14 octombrie 1983, ambasada est-germană raporta solicitarea explicită a Bucureştiului, ca:

Uniunea Sovietică să renunţe la alte amplasări de rachete, fiindcă în caz contrar situaţia internaţională va deveni şi mai tensionată. Uniunea Sovietică şi SUA sunt deopotrivă răspunzătoare pentru acutizarea tensiunilor. Ambele au sisteme antirachetă şi sunt apărate. Alte state nu sunt. Uniunea Sovietică şi SUA nu ascultă cu seriozitate părerile statelor mici, şi prin urmare acestea sunt cele care au de suferit.1

În conformitate cu ambasada RDG, informarea „reafirma şi clarifica” opoziţia României faţă de desfăşurările de rachete sovietice şi recomanda ca Moscova să adopte o abordare mai constructivă a crizei eurorachetelor. Exprimând fără echivoc opoziţia faţă de contramăsurile adoptate de Uniunea Sovietică, RDG şi Cehoslovacia, Ceauşescu recomanda ca Moscova să „renunţe să mai includă rachetele britanice şi franceze” neaflate sub control SUA sau NATO în negocierile de la Geneva, şi-a reiterat decizia de a nu găzdui niciodată pe teritoriul român arme nucleare şi a reamintit Kremlinului că acceptase să semneze declaraţiile de la Moscova (28 iunie 1983) şi Praga (5 ianuarie 1983) numai fiindcă

1261 Vezi, de pildă, Discursul ministrului de Externe sovietic (Andrei A. Gromîko), 13 octombrie 1983, PHP; Comunicat, 13 octombrie 1983, PHP.

niciuna din ele nu includea referiri la noi amplasări.[1262][1263]

Pe lângă eforturile depuse în cadrul Pactului de la Varşovia, românii se străduiau să direcţioneze presiunile occidentale spre acele domenii ale politicii militare şi de securitate a URSS şi a Pactului în care puteau fi operate modificări constructive. În acest sens, Ceauşescu i-a scris cancelarului vest-german Helmut Kohl, oferindu-i „sugestii care ar putea facilita negocierile de la Geneva”, recomandând ca Bonnul să continue să insiste pentru excluderea armelor franceze şi britanice non – NATO în negocierile sale cu Moscova.[1264] Era nevoie de încă puţin timp pentru a convinge Pactul să accepte această idee, susţinea Ceauşescu, dar efortul ar merita, dacă germanii ar putea „amâna amplasarea până la sfârşitul anului 1984 sau la începutul lui 1985”.[1265]

Probabil într-o încercare de a face cât mai dificile eforturile de distorsionare a politicilor sale în afara ţării, cu ocazia informării din 14 octombrie Ceauşescu a subliniat în faţa interlocutorilor săi est-europeni că poziţia României îi fusese deja „prezentată vicepreşedintelui Bush” şi urma să fie expusă în mod oficial de general-colonelul Constantin Olteanu la întrunirea miniştrilor apărării din Pactul de la Varşovia, organizată la Berlin.1 În perioada 13 – 20 octombrie, ceilalţi membri ai Pactului au folosit toate mijloacele posibile pentru a masca opoziţia singulară a României şi a proiecta în afară o imagine a unanimităţii privind necesitatea „contramăsurilor” sovietice, a sporirii capacităţilor militare ale Pactului şi a îmbunătăţirii celei de control şi comandă (altfel spus a

---

1262 Telex de la ambasadorul est-german către România (Bock) din 14 octombrie 1983, p. 1, PHP. Traducerea autorului.

1263 Ibid.

1264 Scrisoare a lui Ceauşescu pentru Kohl, noiembrie 1983, Document 91 în The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977-1987, Document Reader, p. 236, CWIHP; Lettera Traduzione della lettera di Mcolae Ceausescu a Helmut Kohl sugli euromissili [11/1983], Arhiva Fundaţiei Craxi, Roma.

1265 Ibid.’

controlului direct exercitat de sovietici), ca urmare a „amplasării de noi rachete americane cu rază medie de acţiune într-unele dintre ţările vest-europene”.[1266][1267]

În conformitate cu protocolul est-german „strict confidenţial” al „întrunirii extraordinare” a Comitetului Miniştrilor Apărării ai Pactului (CMA) care a avut loc la Berlin pe 20 octombrie 1983.

Ca urmare a evoluţiilor SUA şi NATO în vederea atingerii superiorităţii militare faţă de ţările Tratatului de la Varşovia şi a pregătirilor pe scară largă în vederea unui război împotriva comunităţii socialiste [...], Comitetul Miniştrilor Apărării consideră potrivit să aplice contramăsuri corespunzătoare în cazul amplasării unor noi rachete nucleare americane cu rază medie de acţiune în Europa, astfel încât să nu fie tolerată superioritatea militară a NATO şi să fie păstrat un echilibru al forţelor în interesul păcii şi pentru a garanta securitatea ţărilor aliate.[1268]

Deşi ceilalţi membri ai Pactului au insinuat în mod repetat că România li se alăturase în condamnarea SUA şi a NATO pentru că ar fi provocat tensiuni şi conflicte internaţionale, Bucureştiul a continuat să refuze să o facă, accentuând faptul că URSS şi Pactul de la Varşovia deţin şi ele deplina responsabilitate pentru situaţia internaţională

1266 Telex de la ambasadorul est-german către România (Bock) din 14 octombrie 1983, p. 3, PHP.

1267 Vezi, de pildă, Decizia din 20 octombrie (proiect), 20 octombrie 1983; Proiect de rezoluţie (incluzând propunerile româneşti de modificare), 20 octombrie 1983, PHP. Vezi şi prezentările militare sovietice postdatate, Declaraţie a ministrului sovietic al Apărării, Dimitri Ustinov, la reuniunea miniştrilor Apărării de la Sofia, 5 decembrie 1983; Rezumat al prezentării primului punct de pe agendă, 5 decembrie 1983, PHP

1268 Protocol al întrunirii extraordinare a Comitetului Miniştrilor Apărării din statele membre ale Tratatului de la Varşovia, 20 octombrie 1983, Document 86 în Document Reader: The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977-1987, CWIHP şi Centrul Machiavelli pentru Studierea Războiului Rece, 10-12 decembrie 2009, Ministerul Afacerilor Externe, Roma, Italia, pp. 218-220, CWIHP

a momentului. În conformitate cu practica standard, ceilalţi membri ai Pactului au lăsat să se întrevadă o unanimitate inexistentă, insistând pe exprimări care sugerau un imaginar „acord asupra planurilor şi documentelor între toţi membrii comitetului”, adăugând la finalul actului „cu excepţia românilor” – de parcă opoziţia României nu ar fi invalidat noţiunea de unanimitate.1 Prima jumătate a protocolului, spre exemplu, afirma

O decizie unanimă a CMA, astfel:

1. Ministerele Apărării şi Comandamentul Unificat (CU) vor aplica în întregime şi la timp toate măsurile menţionate în protocoalele referitoare la dezvoltarea forţelor armate şi navale din subordinea CU, pe perioada 1981 – 1985;

2. măsurile trebuie implementate până în 1985, pentru a spori potenţialul combativ al forţelor armate şi al flotelor prin perfecţionarea continuă a pregătirii şi a capacităţii de luptă, ca şi prin dotarea cu armament şi tehnologie de luptă mai moderne şi perfecţionate;

3. împreună cu Ministerele Apărării, CU va trebui să conceapă măsuri de sporire a capacităţilor de comandă ale Forţelor Armate Unite şi să le pună în practică între 1983 şi 1985.[12691270]

Într-un contrast evident cu cele de mai sus, cea de-a doua jumătate a protocolului din 20 octombrie descria România ca unic obstacol, neclintită în refuzul ei de a subscrie la linia Moscovei – aşa cum subliniau şi mesajele cu aceeaşi dată trimise de ministrul est-german al apărării, generalul Heinz Hoffman, omologului său sovietic,

---

1269 Delegaţii români forţau întotdeauna eliminarea acestui tip de afirmaţii din declaraţiile emise la încheierea reuniunilor Pactului de la Varşovia, refuzând să semneze - şi astfel împiedicând atingerea unanimităţii - până la ştergerea lor. Vezi, de pildă, Vojtech Mastny, „A XVIII-a întrunire a CPC, Praga, 4-5 ianuarie 1983: Notă editorială“ în Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

1270 Protocol al întrunirii extraordinare a Comitetului Miniştrilor Apărării din statele membre ale Tratatului de la Varşovia, 20 octombrie 1983, Document 86 în Document Reader (2009), pp. 218-220, CWIHP.

generalul Viktor Kulikov, în care se preciza că ministrul român al apărării:

Generalul Olteanu a eliminat formulările care condamnau statele NATO şi în particular pe cele care afirmau că aceste state NATO depun toate eforturile pentru a obţine supremaţia militară iară a ţine seama de iniţiativele de pace ale Pactului de la Varşovia. Au fost de asemenea eliminate [la insistenţele României] propunerile referitoare la adoptarea măsurilor corespunzătoare în interesul păcii şi al securităţii, pentru a împiedica supremaţia militară a NATO şi a menţine egalitatea existentă în privinţa forţelor militare.[1271]

Delegaţia română, se lamenta Hoffman, îndepărtase toate „punctele acute" ale proiectului de comunicat. Generalul român refuzase orice formulare care justifica desfăşurările de forţe sovietice prin „situaţia rezultată din amplasarea de noi rachete nucleare americane cu rază medie de acţiune într-unele dintre ţările vest-europene" şi nu permisese nici ca desfăşurările de forţe sovietice să fie descrise drept „contramăsuri corespunzătoare" faţă de „amplasarea de noi rachete nucleare americane cu rază medie de acţiune în Europa".1 De fapt, singurele puncte cu care generalul Olteanu fusese de acord erau „datele şi locurile" viitoarelor întruniri.

După ce, în raportul său către Honecker, declara cu o considerabilă exagerare că toate delegaţiile „demonstraseră o abordare colectivă şi o apreciere unanimă" a chestiunilor discutate la CMA, generalul Hoffman recunoştea că românii continuau să provoace „mari probleme", în ciuda efortului coordonat al partenerilor „în strânsă cooperare" de a-i convinge/a-i intimida, prelungit „până la miezul nopţii".2 Românii, raporta Hoffman, voiseră să „elimine nucleul raţional al comunicatului". Altfel spus, refuzaseră să învinovăţească

1271 Telex al lui Viktor Kulikov (Comandant Suprem al Forţelor Armate Unite) către Heinz Hojfmann (ministrul est-german al Apărării) din 14 octombrie 1983, 14 octombrie 1983, PHP.

SUA şi NATO pentru tensiunile internaţionale – principala justificare folosită de Andropov pentru solicitarea sa de escaladare militară şi de o mai puternică integrare a ţărilor din Pactul de la Varşovia. Generalul Hoffman nota mai departe că, „la cererea tovarăşilor sovietici”, est-germanii şi sovieticii se consultau cu privire la cele mai bune modalităţi de a aborda în comunicat „anumite chestiuni cu care românii nu sunt de acord”, astfel încât „să poată fi remis presei independent de ei”.3

Limitarea efectelor negative ale „poziţiei speciale” a României, preciza Hoffman, impunea ca toţi ceilalţi membri ai CMA să „continue să coopereze cu partea română, dar şi ei trebuie să adere la poziţia anterior convenită”.4 În conformitate cu protocolul încheiat de est-germani, niciun alt membru al Pactului nu a manifestat dubii cu privire la necesitatea de amplasare a rachetelor sovietice sau de intensificare a pregătirilor militare la nivelul întregului Pact. Dimpotrivă, în protocol se afirma:

Toţi ceilalţi membri ai Comitetului de Miniştri ai Apărării şi-au exprimat dezaprobarea faţă de propunerile delegaţiei din partea armatei RSR, deoarece se aflau în opoziţie cu agenta întrunirii. În declaraţiile lor, ei au criticat propunerile României.5

1 Protocol al întrunirii extraordinare a Comitetului Miniştrilor Apărării din statele membre ale Tratatului de la Varşovia, 20 octombrie 1983, Document 86 în Document Reader (2009), pp. 218 – 220, CWIHP.

2 Memorandum înaintat de Heinz Hoffman (ministrul est-german al Apărării) către Erich Honecker (şef de stat) referitor la problemele cu România, 20 octombrie 1983, PHP

3 Ibid. Raportul menţionează că Hoffman „a operat modificările în proiect cu galben” pentru aprobarea din partea lui Honecker.

4 Telex al lui Viktor Kulikov (Comandant Suprem al Forţelor Armate Unificate) către Heinz Hoffinann (ministrul est-german al Apărării) din 14 octombrie 1983,

14 octombrie 1983, PHP

5 Protocol al întrunirii extraordinare a Comitetului Miniştrilor Apărării din statele membre ale Tratatului de la Varşovia, 20 octombrie 1983, Document 86 în Document Reader (2009) pp. 218 – 220, CWIHP

443

Iniţiativele Sziiros şi disputa mediatică în privinţa euroracheteloor

La nici 24 de ore după întrunirea CMA din 20 octombrie 1983, liderul Departamentului Internaţional al Ungariei a rostit alocuţiunea care timp de trei decenii avea să fie publicată şi interpretată de analiştii din Occident ca un remarcabil gest de opoziţie la adresa amplasării de rachete sovietice (şi împotriva dependenţei continue de linia Moscovei în problemele de politică externă). Trebuie subliniat că niciuna dintre comunicările interne maghiare desecretizate până în prezent nu sugerează că Budapesta a contestat cu adevărat poziţia sovietică în privinţa amplasării de rachete sovietice în ţările membre ale Pactului de la Varşovia. Dimpotrivă, la o lună după alocuţiunea lui Sziiros, Departamentul Internaţional pe care îl conducea a emis un document intitulat *Bazele de rachete balistice ale SUA contravin intereselor omenirii*, cu mândrie descris într-o evaluare de performanţă ulterioară ca atribuind justificabil" „cercurilor de conducere ale SUA şi NATO vinovăţia pentru escaladarea militară", susţinând prin cuvinte bine alese contramăsurile Uniunii Sovietice la adresa programului balistic american.[1272]

1272 Memorandum al Ministerului de Externe asupra Iniţiativelor maghiare vizând politica externă între 1975 şi 1985, 12 iunie 1985, Istvan Cserjes şi Laszlo Demus, Departamentul Securităţii Internaţionale, pentru Gyula Horn, p. 5, în Csaba Bekes şi Anna Locher, editori, „Hungary and the Warsaw Pact, 1954-1989", octombrie 2003, PHP. Deţinând o putere considerabilă, ca răspunzător pentru cooperarea în cadrul Pactului şi legăturile cu autorităţile militare şi de informaţii sovietice, Departamentul Securităţii Internaţionale funcţiona în subordinea Departamentului Internaţional, din care făcea parte. Tonul memorandumului sugerează că o politică independentă faţă de linia sovietică nu era nici prevăzută, nici dorită. Precizând că poziţiile sale la

În mod asemănător ministrului apărării Czinege, Sziiros nu era deloc omul care să se opună în vreun fel oarecare preferinţelor sovietice. În calitatea sa de şef al Departamentului Internaţional şi fost ambasador la Moscova în perioada 1978 – 1982, păstra în mod cert legătura cu serviciile de informaţii maghiare şi probabil cu cele sovietice. De altfel, îl precedase în postul de ambasador în URSS pe liderul serviciilor maghiare de informaţii externe. Ulterior avea să fie dovedită implicarea sa în operaţiuni de informaţii ilegitime, astfel că a fost nevoit să demisioneze din funcţia de preşedinte al Parlamentului ungar la scurt timp după aderarea oficială a ţării sale la NATO, la un deceniu după căderea comunismului.1

Nici din rapoartele est-germane cu privire la întrunirile CMA din perioada 1979 – 1984 nu reiese că RDG s-ar fi opus în vreun fel la ideea amplasării rachetelor sovietice. Dimpotrivă, liderii militari est-germani par să se fi aflat în fruntea procesului, mai cu seamă referitor la eforturile de monitorizare şi gestionare a opoziţiei manifestate de România.[1273] La finele lui noiembrie 1983, în aceeaşi perioadă în care Departamentul Internaţional al

---

reuniunile CSCE de la Belgrad şi Madrid erau coordonate cu cele ale partenerilor „în strânsă cooperare“ şi declarând că „îşi câştigase dreptul“ de a organiza Forumul Cultural al CSCE „conform intereselor ţărilor socialiste, fiindcă aceasta ar fi prima întrunire paneuropeană desfăşurată într-un stat membru al Tratatului de la Varşovia“, departamentul condus de Horn raporta că Ungaria era prezentată ca un susţinător fervent al Actului Final de la Helsinki „privind drepturile omului şi respectarea principiului nonintervenţiei“, subliniind concomitent că „deşi nu există o propunere independentă a Ungariei, noi suntem coautori ai celei sovietice“.

444

1273 Vezi, de pildă, Zsofia Szilagyi, „Ex-Judge: Top Hungarian Socialist Leaders Were Former ‘Agents’“, Voi 1, Nr. 188, Partea a II-a, RFE/RL NEWSLINE, 27 septembrie 1996; MSZ, „Hungarian Screening Panel Calls for Speaker’s Resignation“, Voi. 1, Nr. 164, Partea a II-a, RFE/RL NEWSLINE, 20 noiembrie 1997; şi MSZ, „Hungarian Socialist Deputy Urged to Resign“, Voi. 1, Nr. 168, Partea a II-a, RFE/RL NEWSLINE, 26 noiembrie 1997.

Ungariei îşi clama susţinerea pentru amplasările de rachete, oficialii RDG au declarat că „toţi ceilalţi membri ai Pactului” (deci şi Ungaria) sprijineau pe deplin contramăsurile sovietice împotriva opoziţiei româneşti.[1274]

Aşa cum conchideau serviciile de informaţii externe est-germane la mijlocul lui decembrie 1983, continua opoziţie a Bucureştiului faţă de o mai puternică integrare militară, de comanda centralizată sovietică, de creşterea cheltuielilor militare şi escaladarea înarmărilor demonstra că liderii României „nu ţin deloc seama de nevoile şi interesele de securitate ale Republicii Socialiste România”.[1275] Bucureştiul dovedise acest lucru, considera Administraţia Centrală de Spionaj din cadrul Stasi, în special cu privire la „staţionarea unor noi rachete americane cu rază medie de acţiune în Europa”, referitor la care:

…Republica Socialistă România a acceptat practic aşa-numita „opţiune zero”, prin care Statele Unite ale Americii şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste erau considerate responsabile în egală măsură pentru provocarea acestei situaţii grave, şi a respins contramăsurile propuse de URSS, Republica Democrată Germană şi Republica Socialistă Cehoslovacă.[1276]

Nicăieri în raport nu se menţionează o opoziţie similară din partea altor membri ai Pactului, fiind incluse aici Ungaria şi RDG. În conformitate cu serviciile est-germane de informaţii externe, Bucureştiul nu s-a limitat să se opună contramăsurilor, ci a încercat în mod activ să atragă de partea sa şi alţi membri ai Pactului:

Conducerea română face acum un apel general – şi

1274 Vezi, de pildă, Protocol al întrunirii extraordinare a Comitetului Miniştrilor Apărării din statele membre ale Tratatului de la Varşovia, 20 octombrie 1983, Document 86 în Document Reader (2009), pp. 218-220.

1275 Notă informativă redactată de şeful serviciului referitor la situaţia actuală şi la politica României, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 364.

1276 Ibid.

mai direct decât înainte – către [toate] statele şi popoarele, inclusiv la cele ale Republicii Democrate Germane şi Republicii Socialiste Cehoslovacă, pe ale cărei teritorii ar trebui amplasate rachetele, cerându-le să se declare şi ele împotriva deciziilor adoptate.1

Terenul era unul foarte dificil. Apelul direct al lui Ceauşescu la populaţia est-germană şi cehoslovacă a stârnit reacţii de teamă în rândul regimurilor loialiste, amintind de panica pe care îndemnurile subversive ale României o provocaseră printre liderii de partid şi ai KGB din RSS Moldovenească şi RSS Ucraineană (dar şi în Ungaria, Polonia şi Bulgaria) la sfârşitul deceniului 1960 şi începutul anilor 1970.[1277] Acum, apelurile Bucureştiului alimentau „considerabilele nemulţumiri populare" pe tema „contraamplasărilor sovietice" şi încurajau activitatea mişcărilor pentru pace independente de controlul sovitic în RDG şi Cehoslovacia.[1278] Iar la rândul său, acest lucru dilua „orientarea exclusiv anti-NATO" a campaniei pentru „pace" dusă de organizaţiile sovietice tip front în Occident.

Trebuie subliniat că din documentele Pactului de la Varşovia nu reiese

nimic altceva decât un acord deplin şi entuziast al tuturor partenerilor „în strânsă cooperare" înregistrat la întrunirile Pactului care aveau ca obiect amplasările de rachete sovietice în 1983.[1279] Mai mult decât atât, Ungaria a continuat să apere poziţia Moscovei în confruntarea sa

---

1277 Ibid. Ungaria nu exprimase nici dubii, nici ezitări privind susţinerea amplasărilor de rachete sovietice în cadrul întâlnirilor dintre Kâdâr şi Andropov, în iunie.

1278 A. Ross Johnson, The Impact of Eastern Europe on Soviet Polixy Toward Western Europe, R-3332-AF, Santa Monica, RÂND, March 1986, p. 62.

1279 Locher în Locher (2002), p. 15, PHP. Vezi documentele prezentate în „Second Cold War, 1981-1985: XV. Prague, 6-7 April 1983" şi „XVI. Sofia, 13-14 October 1983", PHP, şi „The Second Cold War, 1981-1985: Euromissile Meeting, 20 October 1983" şi „XVI. Sofia, 5-7 December 1983" în Nuenlist (2001), PHP.

ideologică pe care o avea cu România pe tema rolului naţiunii versus internaţionalism, favorizând net internaţionalismul – deci subordonarea faţă de controlul sovietic.1 La începutul lui ianuarie 1984 însă, la două săptămâni după evaluarea critică a Stasi privind eforturile României de a bloca amplasarea de rachete sovietice în RDG şi Cehoslovacia, republicarea alocuţiunii din octombrie a lui Sziiros în oficiosul partidului de guvernământ maghiar a fost prezentată în Ungaria şi în Occident ca un exemplu de îndrăzneaţă sfidare şi remarcabilă inovaţie.[12801281]

5

Alocuţiunea republicată a fost însoţită de o campanie de măsuri active care

O înfăţişa nu doar ca pe o schimbare radicală faţă de politica anterioară de obedienţă a Ungariei, ci şi ca pe un nou jalon în opoziţia est-europeană la adresa Moscovei. Campania a consolidat puternic vechea tendinţă cognitivă din cadrul comunităţii de informaţii americane cu privire la existenţa unei „opoziţii clandestine” a Ungariei şi Poloniei. Aproape imediat, iniţiativa lui Sziiros a fost considerată convingător independentă de mulţi analişti occidentali.

În conformitate cu unul dintre analişti, alocuţiunea oferea „bazele teoretice” ale unui „stil evident nou de a face politică externă al Ungariei în interiorul şi în exteriorul Blocului comunist”.[1282] Un altul o considera „un curajos manifest ideologic” care marca o „strategie de mare risc”.[1283] Un al treilea o interpreta ca frizând „erezia pură” pentru liderii de la Kremlin şi ca oferind bazele

---

1280 Anneli Maier, „The Romanian-Soviet Ideological Dispute“, RAD Background Report/27 9 (România), RFER, 8 februarie 1983; Alfred Reisch, „New Hungarian-Romanian Polemics over the Nation“, RAD Background Report/292 (Europa de Est), RFER, 30 decembrie 1983b.

1281 Mâtyâs Sziiros, „Interacţiunea componentelor naţională şi internaţională în dezvoltarea socialismului în Ungaria“, Tarsadalmi Szemle, nr. 1, ianuarie 1984, pp. 13-21.

1282 Reisch (1984), p. 7.

1283 Johnson (1986), pp. 30, 45.

ideologice ale disputei dintre Moscova şi un Berlin de Est brusc şi pe neaşteptate rebel.[1284]

„Disputa” se axa pe *troika* dezinformării şi pe Uniunea Sovietică, Polonia jucând un rol secundar şi Bulgaria folosind-o pentru a-şi fundamenta propria pretenţie inconsistentă şi de scurtă durată la o independenţă disidentă.[1285] în presa sovietică, „disputa” a durat de la începutul lui 1984, cu puţin înainte de amplasarea rachetelor Pershing II în Germania de Vest, până în august acelaşi an, când, după toate aparenţele, Moscova a cerut liderilor de la Budapesta, Berlin şi Praga să revină la ordine. În cursul acestei „dispute” de opt luni, regimul Kádár a fost înfăţişat ca principalul disident din cadrul Blocului, un campion al relaţiilor între cele două Germanii şi o sursă de inspiraţie pentru RDG, care s-a bucurat şi ea de o temporară reputaţie de independenţă sfidătoare, ca rezultat al atent regizatelor schimburi între Departamentele Internaţionale din Ungaria, RDG, Cehoslovacia şi URSS în presa lor, controlată de partid.1

Până în 1985, majoritatea analiştilor occidentali de prim rang erau deja convinşi că Ungaria, RDG şi chiar Bulgaria – care şi-a asigurat populaţia rapid şi în mod public „că rachetele sovietice nu vor fi amplasate pe pământ bulgar” – sfidau Moscova.[1286] Aceste evaluări aveau la bază, în principal, evidenta disidenţă a Ungariei în privinţa amplasării de rachete nucleare sovietice; mulţi analişti au fost induşi în eroare să creadă că Budapesta „izbutise să evite” amplasarea rachetelor pe teritoriul său şi „în mod clar nu o agrea”.[1287] Oficialii maghiari afirmau,

---

1284 Ronald Asmus, East Berlin andMoscow: The Documentation of a Dispute, RFE Occasional Papers No. 1, Miinchen, Radio Europa Liberă, martie 1985, p. 9. Germania de Est avea unele probleme serioase în privinţa relaţiilor sale, îndeosebi a celor economice, cu RFG, fapt care a determinat ample dispute cu Moscova.

1285 Ibid. Johann Georg Reissmueller, „Unruhe im Vorhof“, Frankfurter Allgemeine £eitung, 18 septembrie 1984.

1286 Vezi, de pildă, Asmus (1985), p. 70.

1287 Reisch (1984), p. 7.

de asemenea, cu convingere în faţa interlocutorilor occidentali că ei se opuneau politicilor de control ale Moscovei şi „nu voiau” rachete sovietice pe teritoriul lor.[1288] În spatele aceste faţade sfidătoare, autorităţile de la Budapesta susţineau amplasarea de rachete sovietice şi conferiseră Moscovei un „permis de liberă trecere” pentru depozitarea rachetelor nucleare sovietice pe teritoriul maghiar.[1289]

Modalităţile prin care regimul maghiar era prezentat ca „opunându-se” Moscovei în disputa eurorachetelor semăna izbitor cu propunerea iniţială a lui Sziiros de creare a unei imagini de independenţă politică pentru Ungaria. Printre tacticile specifice, Sziiros recomandase publicarea în presă a unei iniţiative aprobate în secret de Moscova, urmată de interviuri ce făceau referire insistentă la ea.[1290] Aceasta a fost exact tehnica folosită de Sziiros în timpul „disputei”, fiind considerabil amplificată de secţia în limba maghiară a Radio Europa Liberă, care a diseminat-o către publicul occidental. Astfel, prezentarea lui

Sziiros a exercitat o influenţă uriaşă asupra percepţiilor americane. Elementele sale principale au continuat să fie citate ca sursă de încredere şi ca argument

---

1288 Barany (1993), p. 111; The Baltimore Sun, 9 ianuarie 1984\Jane’s Defence Weekly, 4 iunie 1988.

1289 „Hungary: USSR Nuclear Weapons Formerly Stored in Country“, tradus în U.S. Joint Publications Research Service, Nulcear Proliferation, JPRS-TND-91-007, 20 mai 1991, 14- 16; Barany şi Deak în Danopolous şi Zirker (1999), p. 33. Aparent, nici Sziiros şi nici liderul de partid Karoly Grosz nu ştiau unde sunt localizate armele nucleare în ţara lor. Chiar şi ministrul apărării, Ferenc Keleti, părea a avea doar o idee vagă în acest sens (undeva „dincolo de colina Buda“). Minută a întrunirii Comitetului Politic al PSMUpe 16 mai 1989 - Extras pe problemele Pactului de la Varşovia, 16 mai 1989, în Bekes şi Locher (2003), PHP.

1290 Memorandum al Ministerului de Externe asupra Iniţiativelor maghiare vizând politica externă între 1975 şi 1985 (1985), p. 5, în Bekes (2003), PHP. In memorandum se menţionează că poziţiile cu privire la drepturile omului din cadrul conferinţelor de la Belgrad şi Madrid fuseseră stabilite anterior împreună cu Moscova.

convingător în sprijinul ideii de independenţă a regimului maghiar pe toată durata Războiului Rece şi chiar după trecerea în noul mileniu.1

Contrastând cu disputa publică dintre Departamentele Internaţionale est-german, ungar şi bulgar, pe de o parte, şi cele cehoslovac şi sovietic, pe de alta, lipsa oricărei referiri la o asemenea dispută în documentele interne ale Pactului de la Varşovia sugerează că orice opoziţie maghiară, est-germană sau bulgară era atât de ascunsă, încât nici măcar statele respective nu aveau habar de existenţa ei.[1291] Aşa cum remarca un analist după ce a consultat arhivele statelor membre ale Pactului de la Varşovia, Kremlinul „nu a permis” nici Ungariei, nici RDG-ului să acţioneze ca mediator între Est şi Vest şi a obligat RDG să accepte „contradesfăşurări de rachete sovietice SS-21 şi SS-23”.[1292]

Provenind dintr-o cultură caracterizată de o relativă transparenţă, analiştii americani aveau un handicap fundamental în încercarea de a înţelege un sistem caracterizat de o activitate de propagandă şi dezinformare constantă şi coordonată, care uneori controla tot ce apărea în presă şi care putea dirija participarea a cel puţin şase state şi a resurselor de media ale acestora.[1293] Dilema este sugestiv ilustrată de eforturile unuia dintre „grupurile consultative” americane de a explica factorii care reglementau „dezbaterea aprobată” (agreată, dar controlată de autorităţile sovietice) şi „dezbaterea

---

1291 Vezi, de pildă, Niinlist în Nuenlist (2001). A. Ross Johnson şi J.E Brown sunt doi dintre foarte puţinii analişti occidentali care au remarcat că Sziiros aborda vechile teme româneşti recent sublinate din nou de Ceauşescu. Vezi, de pildă, Johnson (1986), p. 22. Atât Johnson, cât şi Brown au considerat în mod eronat acest lucru ca fiind o expresie a solidarităţii cu poziţiile României, dar modul în care Sziiros folosise termenii îi golise de conţinutul lor original. Op.cit., p. 43; Brown (1900), pp. 97-98.

1292 Niinlist în Niinlist (2001), PHP.

1293 Fără a pune la socoteală state precum Cuba, Mongolia, Vietnam etc.

partizană” (cu adevărat conflictuală) din presa sovietică şi apoi de a-i extrapola la situaţia din Europa de Est.[1294] Abordarea lor nu a luat în calcul posibilitatea ca Moscova să-şi folosească presa strict controlată, scrisă şi audio-vizuală, în conjuncţie cu cea la fel de strict controlată a aliaţilor săi loiali pentru a regiza false dispute, cu scopul bine definit de a-i induce în eroare pe observatorii occidentali – şi că făcea acest lucru în mod regulat.1

Originile româneşti ale „noii” politici externe a Ungariei

„Disputa” din presa comunistă a reuşit pe deplin să eclipseze una dintre cele mai curajoase provocări româneşti la adresa politicii de „pace” şi securitate în Europa. De la mijlocul anului 1983 până în vara lui 1984, Ceauşescu „s-a opus în mod explicit contramăsurilor sovietice”, a cerut o îngheţare a amplasărilor de rachete şi o „reducere a numărului existent de arme cu rază medie de acţiune din Europa”, şi chiar a trimis scrisori în acest sens preşedintelui Reagan şi lui Andropov.[1295] Aceste

---

1294 Lilita Dzirkals, Thane Gustafson şi A. Ross Johnson, The Media and Intra-Elite Communication in the USSR, Santa Monica, The Rând Corporation, R-2869, septembrie 1982.

1295 Această eroare fusese consolidată de focalizarea relativ îngustă a dezinformării şi măsurilor active sovietice, comună chiar şi în rândurile ofiţerilor superiori ai serviciilor de informaţii americane, focalizare conform căreia acestea erau direcţionate aproape în totalitate împotriva mijloacelor de informare în masă, cu un efect substanţial asupra ţărilor în curs de dezvoltare, în vreme ce sistemul de „cecuri şi plăţi“ era suficient pentru a imuniza presa occidentală, şi îndeosebi pe cea americană. Pentru mulţi dintre ei, subiectul dezinformărilor şi al măsurilor active intra în categoria teoriilor paranoide ale conspiraţiei. Campania împotriva Chinei (INTERKIT) este descrisă în Hershberg, Radchenko, Vâmos şi Wolff (2011), http://www. wilsoncenter.org/sites/default/files/Working_Paper_63.pdf. Pentru o imagine extraordinară a amplorii şi profunzimii campaniei derulate împotriva României, vezi cele peste o sută de documente sovietice reproduse în Negru şi Negru (2010) şi cele douăzeci şi şapte de documente în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_ Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

poziţii contraveneau în mod evident politicii Kremlinului, care prevedea ca SUA să nu mai amplaseze şi apoi să reducă numărul rachetelor deja desfăşurate, înainte de reluarea convorbirilor. În ciuda acţiunilor României, măsurile active sovietice au reuşit să-i convingă pe analiştii occidentali că propunerile României vizând negocierile de pace erau „făcute în numele Pactului de la Varşovia”, reliefând astfel şi mai mult aparent noua politică independentă a Budapestei.[1296]

Deşi prezentate ca un „prim pas” inovator, principalele elemente ale „noii” politici a lui Mátyás Sziiros nu erau nici la fel de ferme, nici atât de categorice precum declaraţiile făcute în mod repetat şi consecvent pe aceeaşi temă de liderii români Gheorghiu-Dej şi Ceauşescu încă din primii ani ai deceniului 1960. Spre deosebire de modul limpede în care ei au respins ideea controlului sovietic, Sziiros i-a deplâns pierderea, folosind o exprimare condiţională care reflecta îndeaproape ambiguitatea tipică lui Kádár.1 De exemplu, în vreme ce regimul român a condamnat oficial Cominternul încă din 1963, considerându-l abuziv, Sziiros şi-a exprimat nostalgia faţă de el, deplângând doar dificultăţile contemporane în stabilirea unei linii politice comune a Pactului de la Varşovia. În absenţa Cominternului, declară Sziiros, formularea „intereselor comune ale statelor socialiste” cădea în sarcina Pactului de la Varşovia şi a CAER – o situaţie cu totul diferită faţă de insistenţele lui Ceauşescu ca toate deciziile cu caracter politic, militar sau economic „să fie în mod necesar” prerogativa exclusivă a

1296 Johnson (1986), p. 66. Succesul înregistrat de măsurile active sovietice este sugerat de interpretările uzuale ale iniţiativelor maghiare, ca fiind luate în mod independent, în interes naţional, în vreme ce iniţiativele româneşti erau tot mai des percepute ca servind interesele Moscovei.

autorităţilor naţionale.[1297][1298]

Dacă Sziiros vorbea despre „rolul ţărilor mici în estomparea diferenţelor de vederi şi în crearea unor compromisuri raţionale şi reciproc acceptabile” între Est şi Vest, Ceauşescu solicita de cel puţin cincisprezece ani ca stat de mici şi mijlocii să stabilească independent relaţii de colaborare, indiferent de calitatea de membru al alianţei.[1299] „Teoria românească”, aşa cum o denumise Stasi în 1969, prevedea că statele mici şi mijlocii „trebuie să dezvolte contacte şi relaţii de colaborare în vederea depăşirii Războiului Rece, indiferent de convingerile lor militare, politice sau filosofice şi care să şteargă caracterul de clasă al politicii externe socialiste” şi nega în mod explicit pretenţiile sovietice la un rol de conducere în cadrul comunităţii socialiste.[1300]

Pe de altă parte, noua abordare a lui Sziiros nu ameninţa rolul ţărilor din Blocul sovietic ca auxiliare ale

---

1297 Pentru o abordare timpurie în acest sens, vezi Fritz Ermarth, „Will the Real Janos Kadar Please Stand Up“, RFER, 22 septembrie 1967. O parafrază a acestui „tratat major“, aparţinându-i lui A. Ross Johnson, conform căreia „interesele naţionale nu pot fi subordonate în socialism intereselor internaţionale“ şi că „în comunitatea socialistă nu există un arbitru care să dicteze ce şi cine are dreptate“, este mult mai sugestivă şi mai lipsită de echivoc decât declaraţiile lui Sziiros traduse în Reisch (1984) şi Asmus (1985). Johnson (1986), pp. 30-31.

1298 Mâtyâs Sziiros, „Efectele reciproce ale intereselor naţionale şi internaţionale în dezvoltarea socialismului în Ungaria“, 7ârsadalmi Szemle, nr. 1, ianuarie 1984, pp. 13-21 tradus în Reisch (1984) şi Asmus (1985), pp. 20-25.

1299 Sziiros (1984), pp. 13-21; Johnson (1986), p. 38.

1300 Situaţia Republicii Socialiste România ţi influenţele imperialiste asupra acestei ţări, 7 februiarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstrkt şi Olani (2004), pp. 272, 274-275. în aceeaşi perioadă, şeful cu probleme ideologice din Ungaria, Zoltân Komocsin, pe atunci considerat urmaşul lui Kâdâr, a luat de asemenea în râs „cunoscuta teză românească asupra suveranităţii şi rolului naţiunilor mici“ în 1971. Minută a întâlnirii comune a Comitetului Central si a Consiliului de Miniştri, 4 august 1971, CWIHP; Arhivele Naţionale ale Ungariei, Budapesta (MOL), MOL M-KS-288, f.4, Gs 113, O, e, Komoscin, august 1971.

politicii Moscovei – aşa cum făcuse originalul românesc. Totuşi, limita rolul de mediere al acestora în relaţiile Est-Vest.

În mod similar, Gheorghiu-Dej şi Ceauşescu au fost cei care, înaintea lui Sziiros, au afirmat că în privinţa metodologiei poate exista o diversitate benignă, pe care Ceauşescu a subliniat-o identificând NATO ca un model adecvat pentru Pactul de la Varşovia, graţie democraţiei sale interne şi capacităţii de a gestiona „divergenţele fireşti”.1 Cu cinci ani înainte, însuşi Brejnev îl criticase pe Ceauşescu fiindcă:

Încă de la început, delegaţia română a formulat teza respectivă ca punct de pornire pentru poziţia sa, conform căreia „partidele noastre respectă ceea ce ţine de chestiunile fundamentale, din perspectivă fie comună, fie identică”, în vreme ce divergenţele dintre statele socialiste sunt, în mod mascat, [descrise ca] un fenomen „perfect normal”.[13011302]

Aserţiunea lui Sziiros, că circumstanţele istorice făceau posibile „relaţiile dintre ţările socialiste şi cele capitaliste la nivel individual” în ciuda tensiunilor dintre Est şi Vest, era de asemenea palidă în comparaţie cu afirmaţiile anterioare ale lui Ceauşescu referitoare la „relaţiile tradiţionale de prietenie” ale României cu statele membre NATO care „întotdeauna ne-au ajutat în lupta noastră împotriva dominaţiei străine”.[1303] Mai limpede,

---

1301 Ceausescu afirmase în mod public, cu mai puţin de un an înainte, că deosebirile erau fireşti şi că nu implicau riscuri atunci când preceptele dreptului internaţional privind relaţiile între state erau respectate. Ciorănescu (1983), p. 3; Agerpres şi Radio Bucureşti, 14 decembrie, şi Scînteia, 17 decembrie 1982.

1302 Discuţii cu tovarăşul VI. Potapov, şejul Secţiei pentru România al CC al PCUS\ 27 octombrie 1978, Document nr. 3 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

1303 Moore (1978b), OSA, Box 116, Folder 4, Report 15, p. 8. Deşi o asemenea afirmaţie ar putea fi interpretată ca direcţionată de Budapesta spre Marea Britanie (relaţiile între ele fiind strânse în ultima parte a secolului al XIX-lea) sau chiar spre USA (unde Lajos Kosuth se

Ceauşescu a pus punctul pe i remarcând că unele „diferenţe dintre diverse ţări socialiste” degeneraseră într-un comportament cu adevărat ostil, incluzând „sprijinul pentru elementele contrarevoluţionare din anumite state, încurajându-le să se ridice împotriva guvernelor lor” şi referindu-se la alte acţiuni care „contrazic flagrant normele şi principiile relaţiilor dintre ţările socialiste, ale dreptului internaţional şi ale Cartei ONU”.[1304]

Evitând cu grijă orice referinţă care să sugereze originea ei română, „noua politică independentă” a lui Sziiros a fost insistent prezentată în diverse articole şi interviuri ca fiind o noutate. De asemenea, a fost tradusă şi difuzată pe larg – inclusiv de Radio Europa Liberă. Această atenţie i-a garantat în cele din urmă frecventa reiterare în analizele occidentale şi mai ales în cele americane.1

Tehnica s-a dovedit atât de eficientă, încât politica externă a Ungariei a fost în scurt timp descrisă ca proaspăt independentă în seria „studiilor de ţară”, utilizată în mod obişnuit ca referinţă de oficialii şi diplomaţii americani.[1305] Analişti de înalt nivel din SUA au început să sugereze posibilitatea ca Ungaria să fie prima ţară din cadrul Pactului de la Varşovia demnă de susţinerea Statelor Unite, deopotrivă pentru liberalizarea internă şi pentru independenţa sa faţă de URSS în politica externă.[1306] Tehnica a fost clar eficientă în misiunea de a

---

refugiase temporar cam în aceeaşi perioadă), oficialii comunişti maghiari au precizat ulterior că ţările pe care le vizaseră fuseseră Austria (parteneră în monarhia dualăaustro-ungară, 1867-1918, şi suzerană înainte de 1867) şi Finlanda (în parte datorită legăturilor lingvistice existente încă din secolul al XIX-lea).

1304 Radio Bucureşti, 1 decembrie 1978; Moore (1978b), p. 7; Andras (1978a), p. 14. Modul în care Ceausescu descria eforturile de a răsturna „ordinea de stat în România“ prin „depărtarea ei de cursul actual şi adoptarea unuia mai apropiat de poziţiile sovietice şi loialiste“ era descris ca „foarte semnificativ“. Moore (1978b), p. 8.

1305 Vezi, de pildă, Larrabee (1984), p. 81; Asmus (1985), pp. 9-10. Vezi şi Brown (1988), pp. 97-98.

1306 Vezi, de pildă, J.F. Brown şi A. Ross Johnson, Challenges to Soviet Control in Eastern Europe: An OverView\ decembrie 1984, pp. 24, 36;

îndepărta atenţia observatorilor de la opoziţia manifestată de România.

Budapesta a izbutit să accentueze şi să promoveze iluzia unui regim comunist „disident”, publicând reafirmări ale „tezelor Sziiros” imediat după întrunirile Pactului de la Varşovia din 1984 şi 1985 – şi uneori chiar în timpul lor. În vreme ce partenerii „în strânsă cooperare” schimbau public, în presă, replici acide în mai şi aprilie 1984, iar analiştii occidentali postulau o coaliţie de facto între Ungaria, RDG şi România, în cercurile intime ale Pactului, aceiaşi parteneri alcătuiseră un front comun şi atacau poziţia României împotriva „contramăsurilor” sovietice, refuzul ei de a condamna SUA şi NATO şi de a accepta escaladarea militară continuă pentru a combate „ameninţarea” imperialistă şi dubiile sale privind oportunitatea unei reînnoiri a Pactului de la Varşovia.[1307]

Opoziţie făţişă şi complicitate mascată

Aceste măsuri active neîntrerupte au anihilat chiar şi scepticismul observatorilor care ştiau bine că Ungaria nu arătase în ultimul sfert de secol niciun semn de autonomie în politica externă, constituindu-se în schimb într-o

„Portavoce internaţională” a Kremlinului.1 Aşa cum remarca un analist, caracterul „mult mai diluat” – comparativ cu declaraţiile lui Gromîko şi ale altor autorităţi soviedce – al comunicatului referitor la relaţiile cu Occidentul, emis în urma întrunirii Pactului de la

---

Larrabee (1984), pp. 80-82.

1307 Pentru exemple ale acestui dezacord public, vezi de pildă Michal Stefanak şi Ivan Hlivka, „Naţional şi internaţional în politica PC Cehoslovac“, Rude Pravo, 30 martie 1984; Jozsef Szaszi, interviu cu Mâtyâs Sziiros, „Ţeluri comune, interese naţionale“, Magyar Hirlap\ 4 aprilie 1984; O.V Borisov, „O uniune de tip nou“, Voprosy Istorii KPSS\ aprilie 1984, toate reproduse în Asmus (1985), pp. 18, 26-27, 30-32. Pentru exemple de complicitate ascunsă, vezi Locher în Locher (2002); Information Report, 26 aprilie 1984, PHP, şi Discursul ministrului de externe cehoslovac (Bohuslav Chfioupek), 19 aprilie 1984, „Second Cold War, 1981-1985: XVII. Budapest, 19-20 April 1984“, în Locher (2002), PHP, p. 2.

Varşovia din aprilie 1984 la Budapesta, cuplat cu numeroase zvonuri despre o mai amplă opoziţie a Ungariei şi RDG, a conferit un caracter plauzibil explicaţiilor care susţineau că ameliorarea poziţiilor sovietice fusese determinată de „insistenţele depuse de «coaliţia raţiunii» din Europa de Est” – Ungaria, RDG şi România.[1308] Oficialităţile sovietice au sporit credibilitatea acestei interpretări susţinând acelaşi lucru în contactele particulare cu interlocutorii occidentali (inclusiv analistul în cauză), confirmând astfel, aparent, „dovezile publice” prezentate în presa Blocului.[1309]

În cadrul Pactului, partenerii „în strânsă cooperare” sprijineau unanim amplasarea de rachete sovietice, extinderea necondiţionată a Tratatului de la Varşovia şi obiectivele sovietice în domeniul politicii externe şi al securităţii. Cu aceeaşi unanimitate se manifestau împotriva poziţiei rebele a României. Aşa cum raporta ministrul cehoslovac de externe după întrunirea de la Budapesta a Comitetului Miniştrilor de Externe, în aprilie 1984, România „se îndepărtase atât de mult de linia

---

1308 Op.ciL, p. 29. Pentru analize care tratează presupusa disidenţă est-germană şi ungară în replică la dovezile mediatice, trecând sub tăcere opoziţia României, vezi Charles Găti, „Soviet Empire: Alive But Not Well“, Problems of Communism, martie-aprilie 1985; Ronald D. Asmus, „The Dialectics of Détente and Discord: The Moscow-East Berlin-Bonn Triangle“, Orbis, iarna 1983, şi „The National and the International: Harmony or Discord? “ RAD Background Report/144, RFER, 10 decembrie 1985, OSA, Box 118, Folder 4, Report 93, pp. 1-10.

1309 Ibid. Analistul, care sublinia caracterul pro domo al acestor afirmaţii făcute de oficialii est-europeni, nu poate fi învinovăţit pentru că urma un traseu logic conform cu metodologia analitică occidentală standard. Principala vulnerabilitate a acestei metodologii consta în eşecul de a ţine seama de campaniile de dezinformare dirijate împotriva unuia dintre membrii Pactului de la Varşovia, care nu erau doar persistente şi de durată, ci şi coordonate prin intermediul mai multor membri ai Blocului (şi a altor agenţi) şi susţinute de extraordinare alocări de resurse. Aşa cum am menţionat, însăşi ideea de dezinformare pe termen lung cădea deseori victimă prejudecăţilor „anticonspiraţie“ care se manifestau în rândul comunităţilor academică şi de informaţii occidentale.

comună a Pactului de la Varşovia”, încât nu beneficia de susţinerea celorlalţi membri, în vreme ce „punctele de vedere esenţiale ale URSS, Republicii Populare Bulgaria, RDG, Republicii Socialiste Cehoslovace, Republicii Populare Ungare şi Republicii Populare Polone erau în acord”.[1310] Concomitent, publicarea şi republicarea interviurilor lui Szürôs în presa oficială maghiară şi est-germană (dar şi în cea occidentală) menţineau Ungaria şi noua sa politică „independentă” în prim-planul atenţiei internaţionale.1

Budapesta a utilizat aceeaşi tehnică după conferinţa Pactului de la Varşovia organizată în Berlinul de Est pe 4 decembrie 1984. O zi mai târziu, Sziiros a reiterat respectivele teze, ale politicii externe „independente” a Ungariei, la o conferinţă din Praga, ele fiind apoi publicate în ziarul partidului.[1311] Până la sfârşitul lunii, reiterări similare, aparent cu scop defensiv, făcute de ministrul de externe (şi fostul şef al Departamentului International), Peter Varkony, de responsabilul cu propaganda, János Berecz, şi de adjunctul Departamentului Internaţional, Gyula Horn, au apărut şi în presa maghiară.[1312]

Această faţadă de „dezordine politică” şi de „disidenţă” generalizată la nivel est-european a acoperit realitatea constituită de unanimitatea partenerilor loialişti împotriva opoziţiei manifestate de România. Majoritatea analiştilor occidentali au interpretat declaraţia făcută în decembrie 1984 de şeful Departamentului International

---

1310 Discursul ministrului de externe cehoslovac (Bohuslav Chhoupek), 19 aprilie 1984, „Second Gold War, 1981-1985: XVII. Budapest, 19-20 April 1984“, în Locher (2002), PHP.

1311 Ronald D. Asmus, „GDR Supports Hungarian Position on Bloc Relations“, RAD Background Report/85 (Europa de Est), RFER, 9 mai 1984. Vezi şi organul de presă al partidului socialist est-german Neues Deutschland, 12 şi 17 aprilie 1984. Aceste interviuri fuseseră publicate anterior în ziarele maghiare Magyar Hirlap şi Magyarorszag şi în revista americană Leaders.

1312 Magyar Hirlap şiNepszabadsag, 24 decembrie 1984; Nepszabadsag, 31 decembrie 1984; Johnson (1986), pp. 48, 74.

sovietic Boris Ponomarev, în care se referea la „creşterea coeziunii ţărilor socialiste”, coordonarea „acţiunilor în arena internaţională” şi la „lupta comună împotriva activităţii subversive a imperialismului”, ca fiind mai degrabă un deziderat, nu o realitate existentă, eclipsând implicaţiile refuzului singular al României de a trimite un reprezentant la întrunirea secretarilor responsabili cu ideologia din cadrul Blocului sovietic, organizată câteva zile mai târziu la Moscova.[1313] Continua repetare a temei „independenţei” maghiare după fiecare întrunire a Pactului a reuşit să pună în umbră conflictul dintre autorităţile de la Bucureşti şi restul membrilor Pactului cu privire la „rolul conducător” al sovieticilor şi la reînnoirea Pactului de la Varşovia, redirecţionând atenţia occidentalilor dinspre medierile internaţionale ale Bucureştiului spre eforturile maghiarilor, mai puţin substanţiale şi sponsorizate de sovietici.[13141315]

Această abilitate de a ascunde opoziţia României şi de a proiecta o imagine de falsă disidenţă a partenerilor „în strânsă cooperare” a avut un impact pe termen lung asupra perspectivei occidentale cu privire la performanţele şi la adecvarea lor ca parteneri ai ţărilor vestice. Majoritatea analiştilor erau convinşi că „disputa” marca diferenţe importante şi reliefa comportamentul autentic „disident” al Ungariei şi al Germaniei de Est. Un analist de la Radio Europa Liberă, mai târziu autor al unor lucrări pe această temă, a devenit adjunctul secretarului de Stat pentru probleme de extindere a NATO în administraţia preşedintelui Bill Clinton, calitate în care a fost implicat în activitatea de evaluare a viitorilor membri ai alianţei nord-atlantice.1

Predispoziţia de a „pune în aceeaşi oală” toate

1313 Johnson (1986), p. 74; televiziunea pragheză, 6 decembrie 1984.

1314 Vezi, de pildă, Nepszava, 2 martie 1985; Einheit (publicaţie lunară est-germană), martie 1985; Sziiros în Nepszabadsag şi la MTI, 2 noiembrie 1985, republicat în Neues Deutschland,

1315 noiembrie 1985; Janos Kâdâr, „Hungary and Peace in Europe“, The New Hungarian Quarterly, iarna 1985; Johnson (1986), p. 49.

regimurile est-europene i-a împiedicat pe analiştii occidentali să perceapă faptul că regimul din România era dintr-un alt fel de aliaj, menţinându-şi poziţia chiar în timp ce se afla sub tirul combinat al partenerilor „în strânsă cooperare”. Unii analişti au interpretat „disputa” euroachetelor din 1984 ca un punct de convergenţă între Ungaria, RDG şi România, în care cele trei state formau o „coaliţie a raţiunii”, în ciuda faptului că Sziiros denunţa România în mod cât se poate de public pentru presupusele abuzuri la adresa minorităţii maghiare. [1316]Obiectivul aparent era acela de a îndepărta atenţia observatorilor occidentali de la poziţia sfidătoare a României şi a aşeza Ungaria şi RDG în locul ei în percepţiile occidentale, ca opozant al Moscovei.

În aceeaşi ordine de idei, este limpede că vizita-surpriză a liderului est-german Erich Honecker în România, pentru a asista la celebrarea Zilei Naţionale pe 23 august 1984, a fost o demonstraţie mult mai puţin impresionantă a independenţei RDG, dacă ţinem seama de alţi doi factori. În primul rând, a marcat încheierea „disputei”, Ungaria şi RDG aliniindu-se rapid la linia dictată de Moscova. În al doilea rând, vizita lui Honecker a servit admirabil obiectivele „comun agreatei” politici de disuadare şi blocare, plasându-l pe Ceauşescu alături de

1316 La fel ca majoritatea analiştilor americani de la REL, autorul studiului era ţinta măsurilor active sovietice (posibil ca urmare a afirmaţiei sale conform căreia „prima vizită“ a unui preşedinte american în Europa de Est fusese aceea din 1973, a preşedintelui Nixon „în Iugoslavia, Polonia şi România“, când în realitate preşedintele Nixon vizitase mai întâi doar România în 1969 - aceasta fiind prima ţară comunistă vizitată de un preşedinte american după cel de-al Doilea Război Mondial). Ronald D. Asmus, „The Schultz Visit to Eastern Europe“, RAD Background Report/4, RFER, 9 ianuarie 1986, p. 3. Evaluările de potenţiale performanţe şi „valoare adăugată“ (plus chestiuni de natură strategică mai ample) în determinarea statelor din componenţa primului val de aderare la NATO se bazau în mare măsură pe evaluările performanţelor anterioare. Merită subliniat că majoritatea specialiştilor occidentali în problemele regiunii, inclusiv autorul de faţă, au considerat la vremea respectivă că „disputa“ euroachetelor este credibilă şi plauzibilă.

unul dintre cei mai loiali şi mai servili membri ai Pactului de la Varşovia.[1317] Interpretat ca un gest sfidător al lui Honecker, faptul că niciunul dintre ceilalţi aliaţi nu a binevoit să participe la sărbătorirea Zilei Naţionale a României este extrem de sugestiv pentru relaţiile existente în cadrul Pactului de la Varşovia.1

Asocierea cu România crease de asemenea în Occident un „efect de halo” pentru Honecker şi regimul lui, validând (temporar) măsurile active sovietice care îl înfăţişau pe liderul est-german ca manifestând o anume independenţă.[1318] Aceeaşi dinamică era valabilă pentru asocierea dintre Ceauşescu şi omologul său din RDG, dar cu un efect contrar. Orice întâlnire amicală cu cel mai supus dintre aliaţii Moscovei nu făcea decât să confirme că liderul român era un membru pe deplin integrat al Pactului de la Varşovia şi, probabil, la fel ca Honecker, adera la aspectele contestabile ale politicii sovietice.[1319]

VI

Schimbarea arhitecturii de securitate în Războiul Rece

Echilibrul militar nu trebuie ridicat la un nivel mai înalt prin intensificarea cursei înarmărilor şi prin

---

1317 Asmus (1985), p. 14.

1318 Spre exemplu, convins de disidenţa lui Honecker şi de existenţa unei explicite „axe RDG-România“, un analist a sugerat că relaţiile dintre cele două ţări „închiseseră cercul“, de la atacarea Bucureştiului pentru legăturile sale cu Germania de Vest, până la susţinerea acestor legături. Johnson (1986), pp. 43, 47, 70.

1319 In mod similar, diversele tipuri de acoperire mediatică a evoluţiilor din Ungaria şi România în secţiile respective ale REL au avut menirea de a amplifica percepţiile occidentale asupra independenţei Ungariei şi de a le diminua referitor la România. Pentru o analiză privind atitudinile consecvent pro-regim ale secţiei maghiare a REL şi cele chiar mai consecvent antiregim ale secţiei române, vezi Arch Puddington, Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty, University Press of Kentucky, 2003, pp. 212, 239, 256, 264. Vezi şi George R. Urban, Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy: My War Within the Cold War, New Haven, Yale University Press, 1998.

acumularea mai multor arme, inclusiv arme nucleare. Echilibrul trebuie asigurat prin reducerea numărului de arme nucleare la minimum, sub un strict control internaţional[1320]

Nicolae Ceauşescu, întrunirea CPC de la Praga, ianuarie 1983

Le-am sugerat partenerilor mei vest-europeni că... putem ajunge la un nou echilibru militar la un nivel mai scăzut.1[1321]

Mihail Gorbaciov, după Reykjavík, octombrie 1986

Uniunea Sovietică ar trebui să nu mai includă rachetele engleze şi franceze, iar SUA vor fi dispuse să continue negocierile la Geneva.[1322] România acceptă afa-numita „opţiune zero" [fi] respinge contramăsurile propuse de URSS, RDG fi RS Cehoslovacia.[1323]

Poziţia României, raportată de serviciile de informaţii est-germane, octombrie-decembrie 1983

Ar trebui să reconsiderăm abordarea unificată a celor trei probleme, spre exemplu... Popoarele Europei consideră că desfăşurarea de rachete cu rază medie de acţiune este cea mai importantă problemă, [iar] Ceaufescu crede că aceste arme periculoase trebuie eliminate din Europa.[1324]

Poziţia României, raportată de Ministerul ungar de Externe, 6 martie 1985

1320 Discurs al Secretarului general al PCR (Nicolae Ceaufescu), 4 ianuarie 1983, p. 3, PHP.

1321 Mihail Gorbaciov, Memoirs, New York, Doubleday, 1996, p. 429. Gorbaciov a propus iniţial ca SUA şi URSS să-şi reducă arsenalele în proporţii similare, în septembrie 1985.

1322 Telex from the East German Ambassador to Romania (Bock) of 14 October 1983, 14 octombrie 1983, PHP.

1323 Informational Note Drawn Up by the Chief of Service Referring to the Current Situation and Policy of Romania, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11; Herbstritt şi Olani (2005), p. 364.

1324 Encoded Message, from Sondor Rajnai to Istvan Roska, 6 martie 1985, pp. 3-4, în Reports (3) by Hungarian Deputy Foreign Minister Istvan Roska on the Meeting of the Warsaw Pact Deputy Foreign Ministers, 9 ianuarie 1985, PHP,

Am hotărât să renunţăm la legătura cu arsenalele nucleare francez şi britanic şi să sugerăm revenirea la opţiunea zero a americanilor, desfiinţând toate bazele de rachete cu rază medie de acţiune din Europa [şi] am convenit să tratăm problema forţelor nucleare cu rază medie de acţiune separat de alte arsenale nucleare.1

Mihail Gorbaciov, după Reykjavík, octombrie 1986

Coexistenţa statelor cu diferite orânduiri sociale, indiferent de convingerile lor politice, religioase ori filosofice, este unicul principiu corect şi raţional în relaţiile internaţionale. Abordarea relaţiilor dintre state fără discriminare în funcţie de orânduirea lor socială va duce laeliminarea ultimelor reminiscenţe ale Războiului Rece.[1325][1326]

Prim-ministrul român Ion Gheorghe Maurer, noiembrie 1963

Securitatea europeană necesită un nou tip de relaţii pe continent, care să excludă folosirea forţei şi a ameninţării cu forţa, şi care să garanteze că niciun stat nu va fi victimă a agresiunilor... în lupta noastră pentru securitate, trebuie să plecăm de la premisa că vor exista în Europa state capitaliste şi socialiste care trebuie să trăiască paşnic alături unele de altele şi să stabilească între ele relaţii normale, indiferent de orânduirea lor socială.[1327]

Nicolae Ceauşescu, Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ, Praga, ianuarie 1972

1325 Gorbaciov (1996), pp. 417-418, 440.

1326 Ion Gheorghe Maurer, „Temelia de neclintit a unităţii mişcării comuniste internaţionale“, Problemy Mira i Sotsializma [Problemele păcii şi socialismului/Revista internaţională de marxismt], voi. 4, nr. 11 (noiembrie 1963), pp. 11-22.

1327 Speech by the General Secretary of the Romanian Communist Party (Nicolae Ceauşescu) at the Januaiy 1972 PCC Meeting in Prague, 25-26 ianuarie 1972, PHP. în mod similar, în 1974 Ceauşescu declara: „România dezvoltă relaţii cu toate ţările lumii pe baze largi, indiferent de orânduirea socială a altor state, şi participă activ la implementarea noii politici bazate pe principiul egalităţii între state“. Discurs al Secretarului general al PCR (Nicolae Ceauşescu), 17 aprilie 1974, PHP.

Fiecare naţiune, şi îndeosebi marile puteri, trebuie să dea dovadă de reţinere şi să evite folosirea forţei în relaţiile internaţionale. Relaţiile dintre state trebuie să fie libere de [orice] ideologie.[1328]

Mihail Gorbaciov, discurs la ONU, decembrie 1988

Capitolul 11

Transformarea securităţii ca mijloc de supravieţuire

După prăbuşirea comunismului, mai mulţi analişti au subliniat că deciziile adoptate de Moscova şi în special de Mihail Gorbaciov, care au pus atât de elegant punct confruntării dintre Est şi Vest, le-au aparţinut în exclusivitate sovieticilor. 1 Adevărat. La fel de adevărat este că Mihail Gorbaciov s-a dovedit a fi omul providenţial care a izbutit să realizeze tranziţia în mare parte paşnică de la dictatura comunistă în Europa de Est la democraţie. Fără îndoială, merită recunoaştere pentru acest lucru, chiar dacă eliberarea de comunism a statelor din regiune nu a fost în intenţia sa.

Dar aserţiunile că Moscova a luat singură decizia de a transforma arhitectura de securitate a confruntării dintre Est şi Vest care a pus capăt Războiului Rece şi că niciun lider est-european nu a deţinut „nici cel mai mărunt rol” în influenţarea procesului decizional sovietic sunt foarte

---

1328 Formulările sunt extrase din Gorbaciov (1993), p. 460. Traducerea sovietică oficială a discursului lui Gorbaciov din 7 decembrie 1988 este aceasta: „Fiecare dintre noi, şi în primul rând cei mai puternici dintre noi, trebuie să manifeste reţinere şi să elimine în totalitate orice utilizare a forţei îndreptată spre exterior. ... Noua fază necesită de asemenea deideologizarea relaţiilor dintre state“. The New York Times, 8 decembrie 1988. Gorbaciov a identificat acestea ca fiind două dintre cele patru „principale axiome şi principii“ şi „cea mai importantă parte“ a discursului său la ONU. Un al treilea, anume că fiercare stat trebuie să aibă „libertatea de alegere“ în relaţiile sale internaţionale, amintea deopotrivă de discursul din 1972 al lui Ceauşescu, la fel cum apelul lui Gorbaciov la relaţii „de o nouă calitate, indiferent de diferenţele ideologice şi de alt tip“, amintea de chemările României la relaţii de un „tip nou“ pe acelaşi principiu. Vezi alocuţiunea lui Mihail Gorbaciov la cea de-a 43-a sesiune a Adunării Generale a ONU, New York, 7 decembrie 1988.

departe de adevăr.[1329] Unul dintre membrii Pactului de la Varşovia a exerecitat o influenţă demonstrabilă asupra agendei sovietice, atât ca direcţie, cât şi ca amploare, influenţa respectivă fiind substanţială.

Mecanismele prin care rolul României în influenţarea politicii de securitate sovietice a ajuns să fie atât de considerabil trecut cu vederea timp de peste două decenii de la căderea comunismului au o legătură consistentă cu imaginea ei tot mai întunecată în Occident, în ultimul deceniu al Războiului Rece. La mijlocul anilor 1980, chiar şi analiştii din relativ restrânsul grup american specializat în problemele de politică externă şi strategie de securitate ale României începuseră să se distanţeze de tema respectivă, concentrându-şi eforturile în alte domenii, ca urmare a oportunităţilor în carieră tot mai reduse şi, în unele cazuri, a costurilor profesionale implicate de asocierea cu ceea ce era tot mai frecvent caracterizată ca fiind cea mai neagră dictatură din Europa. Copleşitoare ca amploare, durată şi modalităţi variate de transmitere, dezinformările sovietice îi convinseseră până şi pe cei mai buni analişti din grupul respectiv că (aproape) tot ce ştiau ei despre politica independentă a României era greşit.1

Ilustrativă din acest punct de vedere este evaluarea făcută în 1981 de unul dintre fondatorii studiilor asupra României în SUA, anume că „niciun conducător de stat din Europa de Est nu se poate angaja în manifestări sau devieri «naţionaliste» incompatibile din orice punct de vedere cu interesele Moscovei”.[1330] Analistul în cauză publicase numeroase lucrări în domeniu, încă de la începutul anilor 1950, şi oferise consiliere mai multor administraţii prezidenţiale americane asupra politicilor independente ale României chiar de la primele lor

---

1329 Mark Kramer, „The Demise of the Soviet Bloc“, Europe-Asia Studies, voi. 63, nr. 9 (201 la), pp. 1535-1590.

1330 Vezi, de pildă, „Remarks of Aurel Braun“ în The Warsaw Pact and the Question of Cohesión: Volume Iy The Greater Socialist Army: Integration and Reliability (1983), pp. 46-47.

manifestări observabile (de la Washington).[1331]

De asemenea, nu exista nici personal administrativ bine informat în contact direct cu liderii români, care să ofere o oarecare contrapondere, aşa cum existase din anii 1950 până 1980. După mandatul preşedintelui Carter, relaţiile americano-române au intrat într-un proces de răcire treptată, amplificat de tot mai frecventele eşecuri de comunicare între Bucureşti şi Washington. Unele aspecte esenţiale ale cooperării anterioare, precum căutarea unei modalităţi de încheiere a războiului din Vietnam sau stabilirea de contacte cu China şi apropierea sino-americană, au dispărut. Altele, precum procesul de pace din Orientul Mijlociu, nu mai erau privite ca domenii de cooperare la Washington, deoarece administraţia americană considera că nu mai are „nevoie” de asistenţa României, hotărând să continue singură în problemele respective. În consecinţă, Washingtonul nu mai ţinea România îndeaproape sub priviri, acordându-i tot mai puţină atenţie.

Strategiile româneşti de combatere a controlului militar sovietic

Independenţa României nu avea nimic de câştigat de pe urma viziunii pe care o avea Moscova în privinţa Pactului de la Varşovia – una de tip totalitarist, care contrasta evident cu limbajul relativ liberal al tratatului iniţial. Pentru a se asigura că URSS nu-şi va putea pune în practică viziunea, românii urmăreau câteva obiective aparent diferite şi totuşi strâns înrudite. Astfel, doreau să transforme alianţa în conformitate cu propriul lor concept de coaliţie cu adevărat voluntară, să o încadreze în constrângeri interne şi externe astfel încât să nu poată fi folosită doar ca o anexă a politicii sovietice şi să o dizolve pentru a face loc unui aranjament de securitate mai propice pentru independenţa României.

În vederea acestor obiective cu caracter general,

1331 De pildă, vezi Stephen Fischer-Galati, editor East-Central Europe Under The Communists: Rumania, New York, Praeger, 1957.

Bucureştiul a adoptat o serie de tactici specifice, multe dintre ele transformându-se treptat în veritabile strategii care depăşeau domeniul strict al Pactului de la Varşovia. Una dintre tacticile iniţiale, reafirmarea controlului naţional asupra resurselor economice şi asupra forţelor coercitive ale statului, s-a dovedit a fi o precondiţie necesară pentru ca România să poată opera în mod independent. Alte tactici însă, inclusiv angajarea în medierile internaţionale, implicarea în domeniul ţărilor în curs de dezvoltare şi participarea activă la operaţiunile de dezarmare şi control al armamentului, au permis României să stabilească relaţii de sprijin reciproc indiferent de natura ideologică a partenerilor, stânjenind totodată Moscova în tentativele ei de folosire a formidabilei forţe militare sovietice. Deşi reafirmarea controlului naţional solicitase din plin energiile României în anii 1950 şi la începutul deceniului următor, medierea internaţională şi controlul armamentului, urmate iniţial în paralel cu controlul naţional, l-au depăşit rapid până în anii 1970.

În timpul crizelor provocate de sovietici în 1961 la Berlin şi în 1962 în Cuba, ambele aducând lumea în pragul războiului, regimul lui Gheorghiu-Dej începuse să adopte poziţii menite ostentativ să blocheze abilitatea Kremlinului de a proceda la fel în viitor. Argumentul fundamental de sporire a forţei armate sovietice şi de subordonare militară a celorlalţi membri ai Pactului faţă de controlul Kremlinului era iminentul risc al unei agresiuni imperialiste din partea SUA, a RFG şi a NATO. La întrunirea Pactului de la Varşovia din 1962, Gheorghiu-Dej declara în faţa celorlalte state membre că România nu considera nici SUA, nici NATO ca reprezentând o ameninţare militară în Europa.1

În 1962, Bucureştiul insista în cadrul Pactului pe necesitatea de a reduce tensiunile internaţionale şi de a apela mai degrabă la negociere şi mediere (iniţial între URSS şi RP Chineză) decât la forţă pentru îndeplinirea obiectivelor socialismului. Un an mai târziu, Gheorghiu-Dej

şi-a asumat un risc uriaş când l-a informat pe preşedintele Kennedy că România nu considera SUA un duşman, că deţinea controlul exclusiv asupra forţelor sale armate şi că nu se va alătura niciunei ofensive sovietice împotriva SUA şi nu va permite folosirea teritoriului său în acest scop.[1332][1333]

Aceste elemente disparate au fost structurate pentru prima sub forma unei politici unitare în „declaraţia de independenţă” a României din aprilie 1964 – formulată ca un apel adresat Moscovei şi Beijingului; pe lângă faptul că enumera principiile nonideologice care constituiau baza unor relaţii sănătoase interstate, declaraţia instituia medierea tensiunilor internaţionale ca o „obligaţie sacră” a tuturor o ţărilor, subliniind că ideologia nu interzice colaborarea cu lumea capitalistă.1 Declaraţia din 1964 propunea pentru prima dată „un pact de neagresiune între Pactul de la Varşovia şi NATO, ca un pas spre desfiinţarea lor”.[1334] La fel ca în cazul multor iniţiative româneşti în domeniu, Moscova a petrecut ani întregi criticând dur Bucureştiul pentru susţinerea unui „pact de neagresiune” care nu avantaja Uniunea Sovietică, înainte de a-l adopta ca parte a politicii sovietice sau a Pactului de la Varşovia (deşi ar fi făcut-o, în primul rând, pentru impactul propagandistic, nu în vederea unei reale implementări). Niciun lider sovietic nu a susţinut vreodată ideea desfiinţării Pactului de la Varşovia, de la crearea sa, în 1955, până cel puţin la sfârşitul anului 1989, cu toate că

1332 Sejna (1982), p. 67.

1333 Garthoff (1995), p. 35. GarthofT greşeşte doar atunci când interpretează mişcarea românilor ca pe o „uluitoare încălcare a prevederilor impuse ale Pactului de la Varşovia“. în realitate, Moscova era obligată să se consulte cu România şi cu ceilalţi aliaţi cu privire la crizele internaţionale care s-ar fi putut solda cu implicarea alianţei în eventualele ostilităţi izbucnite. Dar Kremlinul a negat că a amplasat rachete în Cuba şi a acţionat unilateral, mergând până acolo încât a pus în alertă armatele celorlalţi membri ai Pactului pe canale exclusiv militare, fără a informa oficialităţile de partid ale statului. Sovieticii, nu românii încălcaseră Tratatul de la Varşovia, şi asta susţinea Bucureştiul.

1334 Declaraţie în Scînteia, 23 aprilie 1964.

eventualitatea era explicit menţionată în tratatul iniţial al Pactului.

Gheorghiu-Dej şi echipa sa au iniţiat abordarea specific românească privind tensiunile internaţionale şi cursa înarmărilor: redefinirea securităţii europene şi globale prin reducerea unilaterală a armamentelor, a trupelor şi a bugetelor militare. Discutând despre opoziţia României faţă de Tratatul de neproliferare propus de Moscova în ianuarie 1965, Gheorghiu-Dej a subliniat că acesta avea „rost numai dacă marca începutul unui proces legat organic de următoarele măsuri: dezarmare nucleară, interzicerea utilizării armelor nucleare şi distrugerea rezervelor nucleare”. Liderul român a accentuat apoi că abordând neproliferarea „ca «un scop în sine», fără nicio legătură cu măsurile sus-menţionate, duce doar la monopol nuclear, la existenţa continuă şi la dezvoltarea armelor nucleare”.[1335]

Implicarea Bucureştiului în problemele de dezarmare şi control al armamentelor era multiplu structurată. În cadrul ei, românii au redefinit politica de destindere a Kremlinului, de la o modalitate de continuare a confruntărilor politice şi ideologice altfel decât prin conflictul militar deschis, la o politică de instituire a unei cooperări paşnice şi sustenabile. De asemenea, au respins imaginea de inamic a SUA şi a NATO, mergând chiar până la a contesta datele oferite de conducerea militară sovietică, declarându-le false, şi încurajându-i pe ceilalţi membri ai Pactului (inclusiv liderii de partid ai URSS) să procedeze la fel. Energia extraordinară cu care Bucureştiul susţinea adoptarea obligatorie a unor „măsuri de sporire a încrederii” (MSI) şi a procedurilor de verificare de asemenea obligatorii şi-a lăsat amprenta asupra procesului iniţial de la Hensinki, chiar dacă CSCE le-a adoptat la început doar ca măsuri „voluntare”, ca urmare a opoziţiei neclintite a sovieticilor. Îngheţarea cheltuielilor militare şi

1335 Minută românească a întrunirii CPC, 20 ianuarie 1965, p. 10, PHP. 464

reducerea unilaterală a armamentelor şi trupelor au fost incluse ulterior în abordarea românească.1

Creionarea imaginii de inamic a SUA şi NATO

Politica de securitate „rebelă” a României avea la bază un adevăr fundamental al dilemei sale privind securitatea pe fondul Războiului Rece. În esenţă, SUA şi NATO – incluzându-i pe principalii membri europeni în primii 15 ani de existenţă a alianţei, Marea Britanie şi Franţa, precum şi RFG – nu constituiau o ameninţare militară la adresa statului român şi nu erau percepute ca inamici tradiţionali. Aceeaşi fusese situaţia chiar şi în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, când România avusese motive substanţiale pentru a percepe Germania ca stat ostil (de pildă, pactul Ribbentrop-Molotov, semnat în 1939, prin care Hitler şi Stalin au împărţit ţara, şi susţinerea germană pentru Ungaria atunci când aceasta a anexat Transilvania, locuită în majoritate de români, în 1940). Concomitent, URSS şi ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia supuşi Moscovei erau consideraţi ca reprezentând o ameninţare militară – fapt pe care îl şi demonstrau periodic, efectuând manevre militare de-a lungul graniţelor României, începând din ultima parte a anilor 1960 până la începutul deceniului 1980. Ilustrative în acest sens sunt declaraţiile unanim aprobate ale Biroului Politic al PCR în perioada invaziei în Cehoslovacia, în 1968, în care liderii PCR recunoşteau în mod deschis că „nici SUA, nici Germania de Vest nu au intervenit acum în Cehoslovacia; URSS şi celelalte patru ţări socialiste au făcut-o”, oferind „o nouă dovadă că Uniunea Sovietică şi celelalte patru state socialiste, care continuă să urmeze linia politică dictată de PCUS, nu acordă nicio importanţă opiniilor altora şi sunt capabile de orice”, că „nimic nu le va sta în cale şi că sunt în stare să încalce orice acord şi

orice declaraţie.[1336][1337]

Astfel, din a doua jumătate a deceniului 1960, mecanismele defensive ale României erau orientate nu împotriva unei inexistente ameninţări din partea SUA sau a NATO, ci împotriva realei ameninţări agresive reprezentate de propriii ei aliaţi. Perfect conştienţi de direcţia fundamental antagonistă a Kremlinului faţă de existenţa lor, românii considerau complet neconvingătoare argumentele aduse de sovietici în favoarea unei mai mari integrări militare, menite să contracareze ameninţarea constituită de SUA şi de NATO. În plus, eforturile sovietice de sporire a nivelului de pregătire militară şi a controlului asupra armatelor Pactului de la Varşovia erau percepute în mod cert ca ostile intereselor româneşti.

Bucureştiul a contracarat metodele sovietice de control şi de aliere în scop ofensiv – exercitate cu cea mai mare forţă prin intermediul concurenţei militare şi în perioade de criză şi tensiuni – mai întâi prin refuzul de a se angaja în creionarea imaginii de inamic a SUA, RFG şi NATO şi apoi prin propuneri de a răspunde la presupusa escaladare militară occidentală cu dezarmare unilaterală.

1336 Deşi acest studiu se referă în primul rând la sovietici, la ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia şi la modul în care politica şi comportamentul românesc erau evaluate de SUA, evoluţia gândirii strategice în România cu privire la dezarmare şi la controlul armamentelor poate fi uşor reconstruită prin analiza articolelor apărute în presa oficială în perioada 1963-1989 - îndeosebi în Lumea şi Lupta de clasă/Era socialistă - şi în diversele publicaţii ale Asociaţiei pentru Drept Internaţional şi Relaţii Internaţionale din România (ADIRI) din acelaşi interval de timp. Printre domeniile de excelenţă româneşti în politica externă şi de securitate se numărau medierea internaţională, controlul armamentelor şi problemele ţărilor în curs de dezvoltare - domenii care presupuneau cunoştinţe vaste şi o bogată experienţă bazată pe practica românească în cursul Războiului Rece.

1337 înregistrare a Şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR cu privire la situaţia din Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, ff. 6-26. Traduceri în engleză pot fi găsite în Retegan (2000), pp. 211-225, şi în colecţiile arhivelor virtuale Cold War International History Project şi Parallel History Project on Cooperative Securit)).

Românii îşi declaraseră explicit acest refuz încă din 1962, când respinseseră cererile sovietice pentru bugete militare mai mari cu „periculosul” contraragument „că nu vedeau niciun motiv de expansiune militară, dat fiind că nu credeau în existenţa vreunei ameninţări cu agresiunea din partea Occidentului”.1 De asemenea, şi-au demonstrat în 1963 lipsa de temeri privind intenţiile SUA (şi NATO) faţă de ţara lor încetând unilateral bruierea emisiunilor radio occidentale – în principal ale posturilor Europa Liberă şi Vocea Americii –, compromiţând astfel acoperirea realizată de reţeaua de dispozitive de bruiaj coordonate de sovietici în Europa de Sud-Est.

Pe lângă problema de securitate determinată de ceea ce Moscova percepea ca influenţă negativă a românilor asupra populaţiei majoritare din RSS Moldovenească (şi asupra semnificativei minorităţi româneşti din RSS Ucraineană), retragerea din reţeaua de bruiaj a creat o breşă în perdeaua electronică a Moscovei, care împiedica pătrunderea influenţelor occidentale în Uniunea Sovietică. Problema s-a acutizat spre sfârşitul anilor 1960, când România s-a transformat dintr-un partener cu reţineri în a combate ideologia şi propaganda occidentală în ceea ce autorităţile KGB au descris ca un centru subversiv complice.[1338][1339]

Deja la începutul deceniului 1970, oficialii de PCUS şi KGB se plângeau în mod regulat de „intensificarea activităţilor subversive îndreptate împotriva republicii de serviciile speciale şi centrele ideologice ale ţărilor vestice”, ale Israelului şi României, care difuzau sau strecurau în ţară „materiale şi literatură periculoase din punct de vedere politic”, în parte deoarece „promovau direcţia

1338 Sejna (1982), p. 67.

1339 Vezi, de pildă, Kramer (2003/2004), pp. 295-301; Raport adresat prim-secretarului PC Moldovenesc cu privire la măsurile luate pentru a împiedica circulaţia presei româneşti în Moldova, 10/04/1968, Arhiva Organizaţiilor Social-Politice ale Republicii Moldova, Fond 51, Inventar 29, Dosar 49, Foaie 41-42, CWIHP

separată urmată de conducerea României”.[1340] înainte de sfârşitul aceluiaşi deceniu, România era identificată ca o platformă de lansare de pe care „pe diferite canale, pătrunde în URSS literatura reacţionară publicată în SUA, RFG, Israel, China şi în alte state în care se manifestă cel mai extravagant antisovietism”.[1341]

Asemănarea cu opinia lui Lenin, care identificase în 1918 România ca un centru al subversiunii şi o platformă a contrarevoluţiei, este izbitoare.1

Activităţile subversive curente ale României, aşa cum le percepeau autorităţile sovietice, includeau promovarea „spiritului naţionalist, antirusesc şi antisovietic”, calomniile ostile ale maoiştilor, „ideile eurocomunismului” şi „diverse informaţii occidentale” şi idei „burgheze”.[1342] Pentru a combate tendinţa crescândă a tinerilor şi intelectualilor „insuficient pregătiţi” din RSS Moldovenească (şi din RSS Ucraineană) de a cădea pradă „influenţei exercitate de propaganda românească şi occidentală”, Moscova a ordonat realizarea unor masive campanii de presă menite să „demaşte tentativele organelor de informaţii vestice şi româneşti”.[1343] La începutul anilor 1980, oficialii din KGB şi PCUS erau deja pe deplin convinşi de „similaritatea de perspective” între Occident şi România, şi chiar de faptul că aceasta din urmă „împărtăşea la nivel fundamental” aceleaşi scopuri şi acţiuni subversive îndreptate împotriva RSS Moldoveneşti, cu „serviciile speciale şi centrele ideologice ale statelor

---

1340 Document 3 în Watts (2012), CWIHP

1341 Document 11 în op. cit.

1342 Aşa cum declara în noiembrie 1918 Comisariatul Sovietic pentru Afaceri Externe, România era „centrul contrarevoluţiei în sud“. Arhiv Vneshnei Politiki SSSR (Arhiva d ePolitică Externă a URSS), Moscova, fond 125, opis 1, dosar 11, mapa 2, ff. 51-54.

1343 De exemplu, decizia CC al PCUS (nr. St-188/2s, 15 octombrie 1975) Cu privire la măsurile suplimentare în domeniul activităţii ideologice în legătură cu intensificarea propagandei naţionaliste româneşti care afectează interesele URSS. Vezi Ibid. Vezi şi Documentele 5-8 în Watts (2012), CWIHP.

imperialiste”, care încercau „să ridice populaţia moldovenească împotriva ruşilor şi a celorlalte popoare din URSS”.[1344]

În cadrul Pactului de la Varşovia, Bucureştiul a refuzat să condamne nu doar SUA şi NATO, ci şi sistemele de armament, desfăşurările militare sau strategiile adoptate de ele.[1345] La fel ca în majoritatea celorlalte cazuri de dezacord şi opoziţie din partea României în interiorul Pactului, nici de această dată ea nu s-a limitat la o simplă abţinere pasivă sau nesemnificativă, aşa cum aveau să o prezinte ulterior dezinformările de la nivelul Blocului sovietic. Dimpotrivă, opoziţia Bucureştiului s-a concretizat în elemente, bine documentate, în mod repetat, ale principiilor, tacticilor şi strategiilor, susţinute deseori indiferent de tipul şi de intensitatea tehnicilor de intimidare folosite de ceilalţi aliaţi pentru a-l forţa să se supună.

În perioada 1964 – 1965, de pildă, Gheorghiu-Dej a utilizat o gamă diversă de argumente pentru a împiedica Pactul să condamne planurile americane privind Forţa Nucleară Multilaterală în Europa (FNM). În ciuda presiunilor coordonate în cadrul Blocului, aşa cum nota un analist, românii „au continuat” să „blocheze orice condamnare publică a FNM”, împiedicând emiterea oricărui comunicat al CPC în acest sens.1 Căzând însă în

---

1344 Documentele 14 şi 17 în Watts (2012), CWIHP. Aşa cum raportau oficialii sovietici, „Naţionalismul a devenit unul dintre principalele mijloace pe care le folosesc serviciile secrete imperialiste în activităţile lor subversive îndreptate împotriva socialismului real. Aplicând o diversiune ideologică bazată pe naţionalismul burghez, centrele antisovietice străine promovează ideile «exclusivităţii naţionale» şi ale «spiritului naţional»“.

1345E xcepţia o constituiau acţiunile occidentale care implicau un interes scăzut pentru Europa de Est. Criticile României la adresa politicii americane în cadrul întrunirilor Pactului de la Varşovia se constituiau de obicei în clauze cu caracter concesiv ce luau în calcul poziţiile sovietice şi erau prezentate ca o prefaţă la critici mai serioase ale poziţiilor adoptate de sovietici /Pactul de la Varşovia şi/sau pentru a susţine acţiuni unilaterale ale Pactului contrare preferinţelor Moscovei.

aceeaşi capcană cognitivă în care s-au lăsat prinşi numeroşi observatori, analistul în cauză a interpretat în mod limitat această acţiune ca reflectând doar dorinţa Bucureştiului de a evita „iritarea inutilă” a unor guverne pe care România „încerca să le cultive”.[1346][1347]

În realitate, Gheorghiu-Dej a parat argumentele (şi ameninţările) celorlalţi membri ai Pactului, insistând că răspunsul adecvat la planurile NATO de desfăşurare a FNM în Europa „ar trebui să fie reprezentat de propunerile de dezarmare” şi de „o interdicţie privind armele nucleare în Europa”, nu de escaladarea competiţiei militare, aşa cum susţinea Moscova.[1348] îmbunătăţirea relaţiilor cu Occidentul era în mod cert un deziderat central al României, dar pe de altă parte contracararea puterii militare sovietice se constituia într-o cerinţă de bază a independenţei şi suveranităţii ţării.

Pe lângă faptul că refuza să creioneze o imagine de inamic a Occidentului în faţa populaţiei sale şi a lumii întregi, România ilustra distanţa considerabilă care o separa de Moscova şi de sateliţii ei prin disensiunile pe care le avea cu ei în încercarea de a defini destinderea militară. Brejnev şi toţi ceilalţi lideri sovietici care i-au urmat au insistat că, pentru ei, destinderea (şi „coexistenţa paşnică”) presupunea o acutizare a luptei politice şi ideologice, cu evitarea unei confruntări militare directe, şi că „necesita mai degrabă o presiune mai accentuată decât una scăzută, inclusiv de natură militară, asupra Vestului

---

1346 Vojtech Mastny, „A VH-a întrunire a CPC, Varşovia, 19-20 ianuarie 1965, Notă editorială“, PHP.

1347 Ibid-

1348 Discurs al şefului statului (Gheorghe Gheorghiu-Dej), 19 ianuarie 1965, PHP în mod similar, înfiinţarea unui comitet al miniştrilor de externe din cadrul Pactului de la Varşovia, sugerată de Moscova, dar propusă în mod oficial de Budapesta şi susţinută de Berlin, Varşovia, Praga şi Sofia, a fost „zădărnicită“ de români, care au respins de asemenea eforturile menite să creeze un stat major al Pactului de la Varşovia, „spre regretul lui Brejnev“. (Vojtech Mastny, „A VH-a întrunire a CPC, Varşovia, 19-20 ianuarie 1965, Notă editorială“, PHP.)

capitalist”.[1349] Deja în declaraţia lor din aprilie 1964, românii definiseră destinderea ca un proces de creare a unei păci durabile.

La o primă privire, apelul României la dizolvarea ambelor alianţe militare şi la retragerea trupelor în interiorul graniţelor naţionale părea îndreptat deopotrivă spre NATO şi spre Pactul de la Varşovia, cu slogane mai apropiate de propaganda sovietică decât contrare ei. În mod cert, Moscova a vizat acest final al blocurilor militare atunci când a ales să includă eventualitatea în tratatul original al Pactului de la Varşovia, în 1955. Aşa cum sublimase Ceauşescu în mai 1966, desfiinţarea blocurilor militare şi a bazelor acestora pe teritoriul altor ţări „a devenit o «dorinţă arzătoare» a tot mai multor oameni dintr-un număr tot mai mare de ţări”:

Blocurile militare şi existenţa trupelor şi a bazelor militare pe teritoriul altor state constituie una dintre barierele în calea colaborării între popoare. Existenţa blocurilor şi practica [lor] de a trimite trupe în alte ţări reprezintă un anacronism incompatibil cu independenţa şi suveranitatea naţională a popoarelor şi cu relaţiile fireşti între state.1

Pentru Bucureşti însă, problema era utilizarea Pactului de la Varşovia pentru a justifica invaziile şi ocupaţia împotriva voinţei elitelor naţionale – un concept pe care Moscova l-a oficializat ulterior în cadrul „doctrinei Brejnev” Forţele americane, pe de altă parte, erau staţionate în Europa pe baza acordurilor detaliate din cadrul Statutului Forţelor (SOFA), pe care SUA le încheiase în urma unor convenţii bilaterale cu fiecare ţară care îi găzduia trupele – inclusiv cu foştii inamici din război. Astfel, românii specificaseră şi că „dacă o ţară membră [a blocului] simte nevoia să aibă trupe sovietice pe teritoriul său, ea ar trebui să semneze un acord bilateral referitor la situaţia trupelor şi a bazelor străine

1349 Ibid.

din ţara respectivă”.[1350] În mod similar, românii reliefau în „consultări particulare” cu interlocutori occidentali că „România consideră că nu are căderea să intervină atunci când alte state doresc trupe sovietice pe teritoriul lor”.[1351] Aşa cum remarca un analist cu privire la remarcabilele apeluri publice pentru dizolvarea blocurilor militare făcute la întrunirea CPC din iulie 1966, desfăşurată la Bucureşti, desfiinţarea treptată a tuturor bazelor străine din Europa şi retragerea trupelor străine constituiau o provocare la adresa alianţei sovietice „mai profundă decât toate cele care stătuseră vreodată în faţa NATO”.[1352]

3

Influenţarea strategiei sovietice prin intermediul Pactului de la Varşovia

La fel de remarcabilă era abilitatea Bucureştiului de a impune aceste principii în cazul declaraţiilor succesive emise de Pactul de la Varşovia – o reuşită repetată de la începutul anilor 1960 până la finele lui 1989. Performanţa a fost una dublă prin faptul că „cei şase” parteneri îşi elaboraseră anterior poziţia comună, aprobată de sovietici, pe baza schiţei de proiect furnizate de URSS în întâlnirile preliminare „la care au participat reprezentanţii tuturor ţărilor frăţeşti, cu excepţia României” – a cărei excludere devenise deja o procedură standard până la mijlocul anilor 1960.1 În conformitate cu practica lor obişnuită, românii au respins schiţa de proiect oficială a sovieticilor, dar şi pe cea deghizată sub forma eforturilor coordonate ale tuturor celorlalţi membri ai Pactului, „insistând ca toate

---

1350 Max Frankel, „Hint of Warsaw Pact Split Is Seen in Rumanian Stand“, The New York Times, 14 mai 1966, pp. 1, 4, 5. Reporterul de la New York Times observa că apelul României la eliminarea bazelor militare străine „probabil“ includea „prezenţa trupelor sovietice în RDG, Polonia şi Ungaria“.

1351 Peter Grose, „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies“, The New York Times, 18 mai 1966.

1352 Vojtech Mastny, „A Vil-a întrunire a CPC, Varşovia, 19-20 ianuarie 1965, Notă editorială“, PHP

469

proiectele, inclusiv al lor, să fie considerate încă în lucru”.[1353][1354]

În 1966, delegaţia bulgară descria multiplele modalităţi în care „proiectul de declaraţie românesc privind *Consolidarea păcii* şi *securităţii în Europa* diferea substanţial de prima schiţă sovietică şi de proiectul comun al celor şase state”. Printre cele mai importante deosebiri, considerau bulgarii, erau următoarele:

Proiectul sovietic opera o evaluare realistă a situaţiei în Europa, pe când cel românesc prezenta situaţia politică europeană a momentului într-o lumină optimistă.

Proiectul românesc evita criticile directe la adresa guvernului RFG şi nu recunoştea pe deplin ameninţarea pe care o implica ambiţia acestuia de a deţine arme nucleare.

Textul sovietic sublinia accentuat că graniţele europene de după cel de-al Doilea Război Mondial sunt imuabile şi finale, în timp ce textul românesc menţiona doar caracterul inviolabil al frontierelor ca o condiţie strict necesară pentru o pace durabilă în Europa.

Proiectul sovietic evita în mod voit orice referire la unificarea Germaniei, dat fiind că aceasta este o problemă istorică, nu una de ordin politic actual. Problema politică a prezentului este consolidarea RDG, nu sloganul unificării Germaniei.

Textul sovietic reliefa importanţa Acordurilor de la Potsdam [care confereau URSS dreptul de a interveni în statele foste beligerante] în organizarea postbelică a Europei şi în politica europeană curentă a ţărilor socialiste. Proiectul românilor nu pomenea nimic despre

---

1353 Minutâ a Plenului CC al PCB - Raport la întrunirea CPC redactat de vicepreşedinte (Stanko Todorov), 12 iulie 1966, PHP.

1354 Ibid. Această situaţie a determinat un efort de ultimă instanţă al polonezilor, lucrând de asemenea pentru Moscova, de a înainta o propunere de trei pagini, rapid redactată, pe care românii au respins-o deopotrivă. Pentru „alba-neagra“ jucată de Moscova, în relatare românească, vezi Minuta şedinţei Biroului Politic al CC al PCR. Raport secretarului general al PCR (Mcolae Ceauşescu) asupra reuniunii CPC\ 12 iulie 1966, PHP.

Acordurile de la Potsdam.

[Proiectul românesc] sublinia în mod repetat necesitatea de a construi între ţări relaţii pe baza principiilor suveranităţii, independenţei naţionale şi neamestecului în treburile interne. Proiectul sovietic conţinea aceste principii în proporţiile corecte.1

Notele Biroului Politic maghiar în urma întrunirii CPC din 1966 arată cât de strâns aderau la linia sovietică privind politica externă şi de securitate ţările considerate a fi într-o „opoziţie clandestină” şi câte eforturi depuneau pentru a combate poziţia rebelă a României. În conformitate cu Dezso Nemeş:

trebuie să acceptăm faptul că poziţia României împiedică şi subminează cooperarea. În viitor vom avea nevoie de o perspectivă alternativă privind ceea ce putem face pentru a consolida Tratatul de la Varşovia, dacă nu-i vom putea convinge pe tovarăşii români de caracterul corect al poziţiei noastre.[1355][1356]

Liderul de partid János Kádár explica în mod similar necesitatea şi caracterul colaborării partenerilor „în strânsă cooperare”, împotriva României:

...În mod evident, trebuie să ne pregătim pentru situaţia în care tovarăşii români vor îngreuna sau chiar vor încerca să blocheze cooperarea militară. Acest lucru se întâmplă deja, în parte, iar acum ei merg chiar mai departe. Eu susţin că nu trebuie să ne facem planuri spunând ce anume vom face într-o asemenea situaţie, iară un motiv. Avem experienţă în a face separat lucrurile pe care nu le putem face împreună. Practic, exact aceasta este deja situaţia; în toate ţările Tratatului de la Varşovia cu excepţia României, activitatea decurge normal, iar noi ştim cum se desfăşoară lucrurile. Aceste acţiuni necesită planificare comună... În prezent, avem o situaţie în care

---

1355 12 iulie 1966, Plenul PCB care discuta întrunirea de la Bucureşti.

1356 Minută a întrunirii Biroului Politic maghiar referitoare la reuniunea [CPC] de la Bucureşti, 12 iulie 1966. Nemeş remarca totodată că România se manifestase „chiar mai neplăcut cu privire la CAER“.

românii participă de obicei la simulările noastre militare, dar relaţia dintre comandantul suprem şi liderii armatei române este slabă şi cu greu funcţionează în practică.[1357]

În ciuda orchestrării „în culise” a întrunirilor şi declaraţiilor menite să zădărnicească obiectivele Bucureştiului, iniţiativele şi amendamentele româneşti s-au reflectat totuşi în declaraţiile şi comunicatele Pactului, ca parte a procesului de negociere şi compromis. Deşi incluse iniţial împotriva dorinţelor sovietice, în schimbul acordului şi semnăturii româneşti, surprinzător de multe astfel de iniţiative au fost ulterior susţinute entuziast, pentru impactul lor propagandistic şi, mai târziu, în mandatul lui Gorbaciov, chiar preluate ca abordări multifuncţionale menite să reducă tensiunile internaţionale şi să pună capăt Războiului Rece.1

Moştenirea Cubei în politica românească de control al armamentelor

Deşi viitoarele desecretizări ar putea dezvălui existenţa unor cunoştinţe americane mai detaliate în privinţa strategiei româneşti de control al armamentelor, documentaţia disponibilă în 2013 sugerează că serviciile de informaţii din SUA nu au putut identifica tiparul politic românesc faţă de poziţia sovietică referitoare la controlul internaţional al armamentelor şi al armelor nucleare. Motivul era, în mare parte, lipsa de atenţie a observatorilor americani privind ceea ce era atunci, în cel mai bun caz, o prioritate de ordin secundar. Iar această lipsă de atenţie a fost consolidată de tendinţa de a privi nefavorabil iniţiativele şi politicile care ameninţau politica nucleară a SUA, chiar dacă nu acesta era scopul lor principal. Primele tentative româneşti vizând controlul armelor nucleare au fost determinate de decizia aproape catastrofală a lui Nikita Hruşciov de a amplasa rachete sovietice în Cuba, în 1962, chiar în timp ce oficialul

1357 Ibid. în conformitate cu Kâdâr, „Lumea zice că, dacă românii se retrag, noi vom fi mai puternici, dar ca urmare a contextului mai amplu, nimeni nu a ridicat această problemă cu seriozitate“.

sovietic nega sus şi tare o asemenea intenţie nu doar în faţa Occidentului, ci şi adresându-se unora dintre propriii săi aliaţi europeni.

Unul dintre aspectele comportamentului sovietic în acest caz, alertarea semisecretă a armatelor statelor membre ale Pactului de la Varşovia, care provocase o reacţie militară din partea SUA şi declanşase ostilităţi între Est şi Vest, a determinat România să adopte o serie de măsuri de protecţie, menite să o asigure că nu va fi prinsă pe picior greşit dacă Moscova avea să încerce şi în viitor ceva similar şi să atenueze unilateralismul potenţial dezastruos al sovieticilor în acest domeniu.

Astfel, România s-a adresat administraţiei Kennedy în 1963, explicându-i că nu fusese informată despre amplasarea rachetelor sovietice şi deci nu o aprobase, că nu avea să se angajeze în operaţiuni militare ofensive ale sovieticilor şi/ sau ale Pactului de la Varşovia împotriva SUA, şi că nu a permis şi nu va permite amplasarea pe teritoriul său a unor rachete sovietice care ar putea fi îndreptate spre ţinte americane sau NATO.[1358] De asemenea, România a subliniat caracterul cât se poate de serios al poziţiei sale, invitându-i pe americani să inspecteze situaţia la faţa locului.

În 1964, Bucureştiul cerea ca şi ceilalţi membri ai alianţei să aibă un cuvânt de spus în politicile nucleare sovietice care ar angaja întregul Pact, solicitând „noi modalităţi de adoptare a deciziilor” în cadrul alianţei şi, în special, insistând ca unanimitatea să rămână principiul de bază al Pactului de la Varşovia împotriva presiunilor Moscovei de a impune în acest sens votul majoritar.1 Ca

---

1358 Autorităţile sovietice detestau să fie nevoite să recunoască originea română a oricăror iniţiative propuse de Moscova. In mod surprinzător, în aceeaşi situaţie se aflau şi numeroşi analişti occidentali. O excepţie revigorantă de la această omerta analitică este aceea a ambasadorului israelian în România, Yosif Govrin. Martor la faţa locului, ambasadorul Govrin observa că Gorbaciov adoptase „principiile politice ale politicii externe a României, unele dintre ele neacceptabile pentru predecesorii săi“. Vezi Govrin (2002), p. 133, nota de subsol 3.

parte a acestui efort, autorităţile române au început să elaboreze o strategie menită să contracareze cursa înarmărilor nucleare, susţinută de Kremlin. Dacă, aşa cum insistau oficialii Moscovei în faţa aliaţilor din cadrul Pactului, Occidentul se militariza într-un ritm periculos, iar cursa înarmărilor risca să scape de sub control, atunci – aşa cum susţinuse liderul român Gheorghiu-Dej la începutul anului 1965 – cea mai bună modalitate de a opri această spirală era angajarea în dezarmarea unilaterală.[1359] Un an mai târziu, România răspundea la apelurile lui Brejnev pentru o consolidare a Pactului ca urmare a „ameninţării crescânde din partea RFG” prin sublinierea faptului că escaladarea nu constituie în niciun caz o modalitate adecvată de abordare a tensiunilor internaţionale:

Nicio măsură menită să întărească puterea sau agresivitatea unui bloc militar nu poate contribui la relaxarea tensiunilor. Ea nu poate duce decât la un echilibru al terorii.[1360]

La scurt timp după această provocare extraordinară lansată de Gheorghiu-Dej la adresa politicii sovietice la întrunirea CPC din ianuarie 1965, România a difuzat către ceilalţi membri o propunere detaliată pentru reformarea radicală a Pactului de la Varşovia, „insistând pentru ceea ce ar fi constituit o putere de veto asupra capacităţii de a folosi arme nucleare de forţele Pactului de la Varşovia, atât strategic, cât şi tactic”.[1361] Propunerea României respingea ca inacceptabil aranjamentul curent, prin care „toate deciziile în domeniul nuclear constituie un monopol sovietic”, pe care Moscova le putea adopta „fără aprobarea

---

1359 Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek ‘Spiritual’ Tie to West - Even Hint at Claim to a Soviet Border Area“, New Tork Times, 19 decembrie 1964, pp. 1, 4.

1360 Henry Kamm, „Bucharest Denies It Seeks Pact’s End“, The New Tork Times, 19 mai 1966.

1361 Peter Grosse, „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies“, The New Tork Times, 18 mai 1966. Raportul este datat „Moscova, 17 mai“.

ţărilor pe teritoriul cărora ar fi amplasate armele nucleare”.[1362] Pentru a evita implicarea celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia într-un conflict nuclear fără cunoştinţa şi împotriva voinţei lor, românii propuneau „ceva ce semăna cu sistemul cu «dublă cheie»” practicat de NATO, în cadrul căruia era necesară aprobarea prealabilă a unui stat membru înainte ca „o armă nucleară să fie acţionată de pe teritoriul său”.[1363]

Este de remarcat faptul că propunerea României avea rolul de a spori ponderea relativă a celorlalţi membri ai Pactului faţă de Moscova, chiar comparativ cu a sa proprie, dat fiind că nu avea pe teritoriul său arme nucleare.1 Este însă posibil ca Bucureştiul să fi insistat asupra diferendelor sale cu Moscova ca urmare a încercării Kremlinului de a-i implica pe aliaţii săi est-europeni şi România în particular în amplasările sale de rachete nucleare. În punctul culminant al crizei rachetelor din Cuba, lumea întreagă privea înmărmurită imaginile televizate ce înfăţişau prima navă a sovieticilor care încerca să treacă de blocada americană şi care ar fi putut să declanşeze un conflict cu navele de război americane în apele internaţionale din largul Cubei. În mod ciudat, petrolierul sovietic fusese botezat *Bucureşti*. Autorităţilor române le-a fost imposibil să creadă că o navă sovietică purtând numele capitalei româneşti a primit rolul principal în ceea ce a fost, probabil, cea mai periculoasă confruntare între Est şi Vest din cursul Războiului Rece, şi că aceasta a fost o simplă coincidenţă.

Situaţia pe muchie de cuţit din Cuba a continuat să fie o preocupare de prim ordin pentru strategii români până la sfârşitul deceniului 1960. Aşa cum sublimaseră românii în faţa presei internaţionale în vara anului 1966, apelul lor la o transformare fundamentală a procesului decizional în cadrul Pactului de la Varşovia fusese determinat de nevoia „de a evita o situaţie precum criza

1362 Ibid.
1363 Ibid.

cubaneză din 1962, în care rachete străine ar fi putut fi detonate de pe teritoriul român fără consimţământul nostru”.[1364] Bucureştiul şi-a exprimat la fel de clar dorinţa ca membrii est-europeni ai Pactului de la Varşovia să nu fie ţinta unei nemeritate culpabilizări şi a eventualelor riposte pentru provocările unilaterale ale Uniunii Sovietice.

Teama de un conflict nuclear accidental a marcat şi mai puternic gândirea românească în timpul şi imediat după invazia condusă de sovietici în Cehoslovacia, când România a fost evidenţiată ca posibilă *casus belli*, ca urmare a pregătirilor făcute de URSS şi de ceilalţi membri ai Pactului împotriva ei. Preşedintele Johnson a avertizat Moscova cu privire la existenţa unor „consecinţe neprevăzute”, în cazul în care Kremlinul decidea să treacă la o acţiune militară împotriva României, făcând chiar o referire voalată la un al treilea război mondial şi lansând *ante factum* o condamnare oficială a invaziei în România, considerată pe atunci o posibilitate cu caracter iminent atât la Casa Albă, cât şi în Marea

Britanie.1 în consecinţă, România a devenit cea mai importantă şi mai consecventă voce din Pactul de la Varşovia – cel puţin până în 1986 – care insista pentru o angajare sinceră în negocierile pentru dezarmare şi controlul armamentelor alături de SUA şi NATO, şi care insista totodată pentru ca şi ceilalţi membri ai Pactului să se implice în pregătirea negocierilor (dacă nu şi în desfăşurarea lor).

La o zi după invazia din 1968, în condamnarea explicită şi detaliată a intervenţiei conduse de sovietici, Marea Adunare Naţională a României declara că:

1364 La momentul respectiv, serviciile de informaţii americane confirmaseră prezenţa focoaselor nucleare sovietice doar în RDG şi Polonia. In 1961, Moscova informase conducerea statului român că intenţiona să desfăşoare rachete nucleare pe teritoriul României. După criza rachetelor din Cuba, aceste planuri au fost abandonate. Vezi, de pildă, „Romania and the Cuban Missile Crisis: Soviet Nuclear Warheads for Romania? Documente obţinute, traduse şi prezentate de Petre Opriş“, CWIHP Bulletin nr. 17-18 (2012), p. 520.

România consideră că fiecare trebuie să acţioneze cu hotărâre pentrru a se ajunge la dezarmarea generală şi, în special, pentru a reuşi în cel mai scurt timp posibil eliminarea armelor nucleare, care constituie o ameninţare la adresa existenţei însăşi a omenirii. Aceste arme trebuie scoase în afara legii pentru ca oamenii să poată trăi fără teama unui război termonuclear. Trebuie să facem tot posibilul pentru a îndeplini acest deziderat al omenirii.[1365][1366]

Moscova a încercat să discrediteze iniţiativele româneşti în acest sens, prezentându-le ca pe un exerciţiu egotist, ca pe o modalitate de a-şi aroga mai multă importanţă decât merita şi ca pe un efort de a-şi impune punctele de vedere strict egoiste în faţa Uniunii Sovietice şi a Pactului de la Varşovia.[1367] în mod paradoxal, aceste

---

1365 Memorandum of Conversation, 23 august 68, Document 87 şi Telegram From the President's Special Assistant (Rostow) to President Johnson, in Texas, 31 august 68, 180IZ, Document 91 în Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Voi. XVII, Eastern Europe; Anatoly Dobrynin, In Confidence: Moscow's Ambassador to Six American Cold War Presidents, Seatde, University of Washington, 2001, p. 181; Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslaviafollowing invasion of Czechosbvakia, British National Archives (BNA), Public Records Office (PRO), PREM 13/2638. Vezi şi NATO and Allied Consultations on Czechosbvakia Crisis and Possible Soviet Removal of President Ceausescu of Romania, 1968, BNA, PRO, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 28/57 N2/35, ENR 3/329/3.

1366 „Declaraţia Marii Adunări Naţionale a Republicii Socialiste Român cu privire la principiile fundamentale ale politicii externe româneşti, 22 august 1968", Scînteia, 23 august 1968, pp. 1-2 în Betea et al. (2009), p. 147.

1367 în conformitate cu polonezii, Moscova i-a informat în secret „că acceptarea acestui lucru ar însemna să i se acorde României dreptul de a supraveghea convorbirile de la Geneva dintre URSS şi SUA pe tema armelor strategice şi nucleare din Europa". Notă privind documentele pregătite pentru întrunirea CPC de la Praga, 3 ianuarie 1983 [poloneză, M. Dmochowski], pp. 2-3. PHP. Reprezentanţii armatei est-germane au pretins că România „cerea chiar un cuvânt de spus în problema dezarmării - îndeosebi a dezarmării nucleare - care este negociată bilateral între URSS şi SUA". Report on the Regular Meeting of the Political Consultative Committee of the Warsaw Treaty Member-States

aserţiuni au prins oarecum în cadrul Pactului, pentru simplul motiv că în cercurile interne ale alianţei erau exprimate doar două puncte de vedere pe tema politicilor de securitate militară: cel sovietic, pe care îl acceptaseră de la bun început toţi ceilalţi lideri din cadrul alianţei, şi cel românesc.1 Astfel, apelurile românilor pentru ca şi ceilalţi membri ai Pactului să-şi asume un rol în politica nucleară sovietică puteau fi prezentate în mod plauzibil ca un argument al Bucureştiului doar *pentru un rol românesc*; în mod similar, insistenţele sale pentru un veto al membrilor nonsovietici asupra utilizării armelor nucleare staţionate pe teritoriul lor puteau fi credibil înfăţişate ca o pretenţie la *un veto românesc* (în ciuda faptului că în România nu erau amplasate arme nucleare).

Deloc surprinzător, asemenea interpretări erau agreate de liderii militari şi de partid din Europa de Est atât de supuşi Moscovei încât nici chiar dacă îşi recunoşteau propriile interese în împiedicarea Moscovei să declanşeze un război, tot nu le puteau urma. Fără îndoială, mulţi dintre liderii respectivi nutreau resentimente faţă de independenţii români, care intrau în mod repetat în conflict cu sovieticii pe un teren pe care ei înşişi nici măcar nu îndrăzneau să păşească. Mai surprinzătoare era convingerea fermă a analiştilor occidentali că un egotism miop şi considerente de imagine proprie, nu o viziune strategică erau cele care motivau autorităţile de la

on 4 and 5 January 1983 in Prague, 4-5 ianuarie 1983, p. 7, PHP.

Bucureşti în acest sens.[1368][1369]

România susţine MSI şi verificările obligatorii

România a deschis pentru prima dată subiectul măsurilor de sporire a încrederii, în termeni de verificare şi investigare la faţa locului, în raporturile cu SUA în 1963, când l-a invitat pe preşedintele Kennedy să trimită echipe care să verifice că pe teritoriul românesc nu existau arme nucleare. În 1966, insista deja pentru MSI atunci când izbutea să includă referiri la retragerea trupelor străine din Europa şi la desfiinţarea bazelor militare străine, ca principii generale, în cadrul întrunirii de la Bucureşti a Pactului de la Varşovia. După invazia în

Cehoslovacia, a început să pună accentul pe interzicerea ameninţărilor cu forţa şi în mod specific a exerciţiilor militare de-a lungul graniţelor – pe care partenerii „în strânsă cooperare” le desfăşurau la

---

1368 Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance - The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990“, mai 2002, PHP Vezi şi Niinlist (2001), PHP în cursul Primăverii de la Praga, generalul cehoslovac Vaclav Prchlik s-a inspirat de la colegii români în privinţa apelului la reformarea Pactului de la Varşovia şi la o strategie naţională independentă, dar Alexandr Dubcek şi conducerea de partid cehoslovacă s-au dezis de el. în consecinţă, propunerile sale nu au fost prezentate în cadrul Pactului de la Varşovia ca reprezentând poziţia statului cehoslovac. Central Intelligence Bulletin: Daily Brief 10 august 1968, p. 7, CIA. Vezi şi discuţia despre recomandările lui Prchlik la Mark Kramer, „The Kremlin, the Prague Spring, and the Brezhnev Doctrine“, în Vladimir Tismaneanu, Promises of 1968: Crisis, Illusion, and Utopia, Budapest, Central European University Press, 2010, pp. 376-362; Thomas R. Johnson, American Cryptology during the Cold War, 1945-1989, Book II: Centralization Wins, 1960-1972, National Security Agency, Center for Cryptologic History, 1995 (declasificat 9 iulie 2007), p. 462, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 260, http://www.gwu.edu/însarchiv/NSAEBB/NSAEBB260/nsa-l.pdf; Sharon A. Maneki, editor, From Spring, into a Long Winter’s Night: The Czechoslovakian Crisis of 1968 (Cryptologic Almanac 50th Anniversary Series), Washington, D.C., Center for Cryptologic History, National Security Agency, 2000.

1369 Vezi, de pildă, explicaţia opoziţiei române faţă de amplasările de rachete sovietice cu rază medie de acţiune în Europa, în Larrabee (1994), pp. 54-55.

frontierele României ca măsură de intimidare. În conformitate cu Stasi, la începutul anului 1969.

România nu este dispusă la escaladarea cursei înarmărilor prin achiziţionarea de arme din Uniunea Sovietică, scopul fiind acela de a evita ca ţara să devină dependentă de URSS din acest punct de vedere. Escaladarea cursei înarmărilor contravine destinderii. Acest diplomat [român] a calificat ca fiind „evident isterice” solicitările, venite îndeosebi din partea RDG, de a îmbunătăţi starea de pregătire în vederea apărării a Tratatului de la Varşovia, ţinând seama de poziţia politică [constructivă] a guvernului de la Bonn.1

Moscova a folosit Ungaria ca intermediar în încercarea de a convinge România să renunţe la propunerile de „retragere a trupelor străine din ţările europene, de desfiinţare a bazelor militare străine şi de renunţare la demonstraţiile de forţă”.[1370] În caz că stratagema nu funcţiona, maghiarii aveau instrucţiuni să ridice obiecţiile plănuite de România – pe care Bucureştiul le remisese anterior celorlalţi membri ai Pactului – înainte ca aceasta să o facă în întrunirile Pactului şi apoi să se lase convinşi să revină la poziţia sovietică.[1371] Tactica a avut un efect dublu: a confirmat prejudecăţile cognitive ale serviciilor americane de informaţii referitoare la existenţa „opoziţiei clandestine” şi chiar a convins Bucureştiul că ar putea coopera cu Budapesta.[1372]

1370 Situaţia Republicii Socialiste România si influenţele imperialiste asupra acestei ţâri, 1 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, pp. 1-38; Georg Herbstritt şi Stejărel Olaru, Stasi şi Securitatea, Bucureşti, Humanitas, 2005, Annexa 5, pp. 259-287. La vremea respectivă, guvernul vest- german era angajat în deschiderea spre Europa de Est şi URSS, în cadrul politicii sale Ostpolitik.

1371 Ibid. Miklós Kun, Primăvara de la Praga - Căderea Pragăi' Pete albe ale anului 1968, Budapesta, Akademiai Kiado, 1999, pp. 220-221; Alexander Dubóek, Hope Dees Last: The Autobiograpky of Alexander Dubcek (edited byjiri Hochmann), New York, Kodansha International, 1993, p. 173.

1372 Vezi, de pildă, Retegan (2000), pp. 124, 138; AMAE, fond Telegrame Berlin (mai 1968), telegrama nr. 43 253/15 mai. Pentru

În 1970, la Conferinţa pentru Dezarmare de la Geneva, Bucureştiul şi-a reiterat propunerile de „stabilire a unor angajamente internaţionale de a nu recurge la forţă sau la ameninţările cu forţa” şi a făcut apel la „renunţarea la manevrele militare pe teritoriul altor state sau în apropierea lor”.1 încă o dată, România a susţinut politici criticate de Moscova la vremea respectivă – şi imediat de ceilalţi membri ai Pactului care au fost însă adoptate ulterior ca parte a politicii oficiale a Pactului de la Varşovia.[1373] Deja în 1972, Bucureştiul stabilea o legătură clară între apelurile sale la reducerea cheltuielilor militare şi a armamentelor, pe de o parte, şi securitatea europeană, pe de alta. „Dacă principiul abţinerii de la utilizarea forţei este un pilon legal esenţial al securităţii”, susţineau românii, „eliminarea instrumentelor de forţă – armamentele – constituie garanţia sa materială”.[1374]

Înainte de discuţiile pregătitoare în vederea reuniunii CSCE din 1972, România insistase pentru reducerea „în dimensiuni a armatelor naţionale, eliminarea tuturor bazelor militare străine, retragerea tuturor trupelor în interiorul graniţelor naţionale şi încetarea manevrelor militare la frontierele altor state”.[1375] Românii repetau aproape ca pe o mantră ideea conform căreia rezultatele acestor reduceri şi limitări trebuie atent monitorizate şi verificate în mod con

5 J

---

convingerile americanilor cu privire la disidenţa lui Kádár vezi de pildă Special Memorandum No. 12-68: Czechoslovakia: The Dubcek Pause, 13 iunie 1968, Office of National Estimates with the Office of Current Intelligence, p. 9, CIA.

1373 Scînteia, 1 martie 1970; Johnson (1970), pp. 2, 16-17. A urmat o campanie publică în presă, în cadrul Comitetului Central şi al Marii Adunări Naţionale.

1374 Nicolae Ecobescu şi Edwin Glaser, „Securitatea europeană şi dreptul internaţional“, Lupta de clasă, nr. 3, martie 1972.

1375 Scînteia, 27 aprilie 1972; Constantin Mitea, „Ideea securităţii europene în lumina acţiunilor practice“, Lupta de clasă, nr. 2, februarie 1972; Robert R. King, „Rumania and European Security“, Rumania/13, RFER, 20 iulie 1972b, OSA, Box 114, Folder 2, Report 266, pp. 7, 9.

creţ. Era esenţial ca reducerea armamentelor şi a trupelor – insista Ceauşescu – „să fie verificată de anumite sisteme de control”.[1376] Chiar imediat înainte de începerea discuţiilor pregătitoare, România a lansat o serie de declaraţii comune care cuprindeau, cu excepţia Coşului III, toate punctele din cadrul Coşurilor I şi II ale Actului Final de la Helsinki, sperând să fie codificate în timp util de ONU.[1377]

La întrunirea CPC al Pactului de la Varşovia desfăşurată în ianuarie 1972, la Praga, România şi-a reiterat apelul la dezarmare, la implementarea unor standarde obligatorii de conduită în Europa şi la desfiinţarea Pactului de la Varşovia şi a NATO:

Pentru popoarele continentului nostru, garantarea securităţii europene este strâns legată de perspectiva eliminării blocurilor militare rivale. Discuţiile dintre ţările implicate ar fi deosebit de semnificative pentru reducerea numerică a trupelor staţionate în Europa şi a armatelor naţionale. Scăderea numărului de militari, retragerea tuturor trupelor în interiorul graniţelor naţionale, eliminarea bazelor militare străine, renunţarea la manevre militare în apropierea frontierelor, crearea unor zone libere de arme nucleare – toate aceste măsuri vor constitui noi paşi înainte pe calea consolidării securităţii europene, dacă toate statele interesate se vor implica…

După părerea noastră, securitatea europeană trebuie să se concretizeze în stabilirea unui nou tip de relaţii pe continent, care să excludă utilizarea forţei şi ameninţările cu utilizarea forţei, care să garanteze că niciun stat nu va fi victima unei agresiuni şi că toate ţările trebuie să se

---

1376 Robert R. King „The National Party Conference, Rumania/14, 31 iulie 1972c, OSA, Box 51, Folder 4, Report 111, p. 21.

1377 România a emis declaraţii comune cu RFG, Italia, Olanda, Belgia, Iran, Sudan şi Volta Superioară. Robert R. King, „Rumania: The Difficulty of Maintaining an Autonomous Foreign Policy“, RFER, 20 noiembrie 1973, OSA, Box 114, Folder 4, Report 125, p. 7. Secretarul General al ONU, Kurt Waldheim, a făcut publică propunerea României pe 6 noiembrie 1973.

poată dezvolta liber, în conformitate cu propria lor voinţă, şi să poată coopera neîngrădit, într-o atmosferă de înţelegere reciprocă şi deplină egalitate. În acest sens, securitatea europeană presupune instituirea unui sistem de obligaţii clare, neechivoce şi voluntare (!), care necesită adoptarea unor măsuri concrete din partea tuturor statelor. În cadrul eforturilor noastre pentru securitate, trebuie să considerăm că vor exista în Europa ţări socialiste şi ţări capitaliste, care trebuie să convieţuiască paşnic şi care vor stabili relaţii reciproce normale, indiferent de orânduirea lor socială.1

Deşi rapoartele CIA la nivel individual au reflectat destul de corect activitatea României cu privire la dezarmare şi la MSI, procesul de evaluare interagenţii al buletinelor *National Intelligence Estimate* a avut dificultăţi în a percepe ce se întâmpla cu adevărat în cadrul Pactului de la Varşovia. În parte, motivul era prejudecata cognitivă conform căreia Polonia şi Ungaria erau angajate într-o „opoziţie clandestină" şi care genera încontinuu scepticism cu privire la amploarea şi/sau importanţa atitudinii sfidătoare a României şi la aparenta absenţă a opoziţiei poloneze şi ungare. De exemplu, un buletin *National Intelligence Estimate* din octombrie 1973 caracteriza opoziţia manifestată de România faţă de Moscova în privinţa MSI şi a reducerii armamentelor ca fiind „ineficientă" şi chiar contraproductivă în termenii obstrucţionării acţiunilor sovietice, înregistrând succes doar în misiunea de „a-i determina pe ceilalţi est-europeni să-şi ţină capetele plecate".[1378][1379]

1378 Discursul Secretarului General al Partidului Comunist Român (Nicolae Ceauşescu) la întrunirea PCC din ianuarie 1972 la Praga, 25 ianuarie 1972, PHP.

1379 National Intelligence Estimate: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR (NIE 11.12- 73 ce înlocuieşte NIE 11/20-73), 4 octombrie 1973 (declasificat 31 ianuarie 1994), p. 15, CIA. în acest caz, România a susţinut adoptarea unor măsuri de control al armamentelor convenţionale mult mai ample şi mai concrete decât cele acceptate de sovietici şi de aliaţii loiali ai acestora.

Acest lucru reflectă logica perversă a unei teme a măsurilor active sovietice: un comportament altfel încurajat şi recompensat de SUA ca parte a politicii faţă de Europa de Est – independenţa şi opoziţia faţă de controlul sovietic – era, în cazul

României, interpretat ca fiind dăunător politicii şi intereselor americane. În conformitate cu această evaluare făcută de întreaga comunitate de informaţii americană, sfidarea evidentă a României nu era doar nesemnificativă în termenii consecinţelor, ci descuraja totodată „opoziţia clandestină” a celorlalţi membri ai Pactului faţă de controlul sovietic. Faptul că niciun alt membru nu manifesta vreo opoziţie devenise mai puţin convingător din perspectivă analitică decât posibilitatea ca exact comportamentul României să fi dus la respectiva reticenţă.

Într-o rară revizuire a evaluării făcute de serviciile de informaţii americane – şi

5 5

Instituţiile de acest gen din lumea întreagă sunt extrem de reţinute în a-şi revizui şi modifica concluziile anterioare, pentru a proteja credibilitatea evaluărilor curente şi viitoare – a fost emis (deşi mai bine de un an mai târziu, în ianuarie 1975) un *Memorandum* special menit să modifice buletinul *National Estimate* din octombrie 1973. Nu putem şti clar ce anume a determinat această revizuire. În trecut, asemenea măsuri excepţionale au fost luate ori în urma unei solicitări din partea administraţiei, ori după apariţia unor noi informaţii, mai veridice. Ţinând seama că evaluarea revizuită nu menţiona informaţii noi, o cauză mai probabilă este intervenţia oficialilor din cadrul admintistraţiei americane.1

În conformitate cu noul *Memorandum*, România era de fapt „cea mai dificilă problemă a sovieticilor”, deoarece aducea mereu amendamente la propunerea Moscovei de reducere echilibrată a forţelor, care „i-ar fi lărgit considerabil prevederile privind verificările şi mişcările de trupe” – motiv pentru care a devenit ţinta unui „val de

critici” din partea celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia.[1380] Bucureştiul, continuă *Memorandumul*, condamna deopotrivă practica Pactului de a organiza întâlniri săptămânale pentru coordonarea mesajelor transmise, întâlniri de la care delegaţia română era exclusă, pentru a i se prezenta decizia gata adoptată la întrunirile lunare la care i se permitea să participe şi în cadrul cărora se exprimau doar două opinii – a Uniunii Sovietice şi a României.[1381]

Opiniile sovieticilor şi ale Pactului asupra poziţiei române referitoare la MSI

România a continuat să insiste asupra unei angajări active a Pactului de la Varşovia în procesul de dezarmare, împotriva opiniei Moscovei şi a sateliţilor ei, la întrunirea CPC din aprilie 1974, la care Ceauşescu a subliniat că ţara lui consideră „necesar să fie acordată o atenţie substanţială problemelor dezarmării, să fie mobilizate mai activ masele populare pentru adoptarea unor măsuri specifice de dezarmare şi de reducere a efectivelor militare şi de a cheltui sumele astfel rezultate pentru bunăstarea populaţiei”.1 Iritante mai cu seamă pentru Moscova şi statele loialiste ei au fost propunerile Bucureştiului de adoptare a unor măsuri de sporire a încrederii obligatorii, menite să constrângă mai ferm URSS şi Pactul de la Varşovia decât NATO. Criticând dur România la întrunirea din 1974, pentru că oferise „oponenţilor” Pactului de la Varşovia „ocazia de a bănui existenţa unor diferende în rândurile noastre” în cadrul negocierilor de la Geneva şi Viena, Erich Honecker declara cu amărăciune că „nu e niciun secret în faptul că propunerile Republicii Socialiste România cu privire la aşa-

1380 Există porţiuni şterse din buletinul Estimate care ar fi putut face referire la informaţii noi. La momentul acela, atât preşedintele american, cât şi Henry Kissinger păstrau în mod regulat legătura cu oficialii de rang înalt ai României, aceasta fiind situaţia încă din 1969, deşi conţinutul contactelor nu era adus la cunoştinţa serviciilor de informaţii şi a Departamentului de Stat.

1381 Ibid.

numitele măsuri de sporire a încrederii şi la principiul renunţării la forţă au contribuit la eforturile statelor NATO”.[1382][1383]

În conformitate cu ciorna discursului susţinut de Honecker, solicitările României pentru „modalităţi comprehensive de control pe teritoriul statelor socialiste prin instituirea unor posturi de control internaţionale fixe şi mobile” erau „complet inacceptabile” şi aveau „scopul evident de a limita şi controla activităţile forţelor armate ale statelor socialiste”.[1384] „Propunerile rovarăşilor români”, constata Honecker, sunt în concordanţă cu opiniile statelor NATO asupra aşa-numitelor „măsuri de promovare a stabilităţii” şi sunt în directă contradicţie cu politica asupra căreia s-a convenit.[1385]

Liderul de partid est-german a remarcat în continuare că introducerea „iniţiativei româneşti” în subcomitetul care se ocupa de Coşul I mutase punctul focal al „obiectului deliberărilor conferinţei” de la discuţiile politice la „aspectele militare generale, într-o anumită măsură în formă detaliată”. Propunerile româneşti, „alături de cele ale statelor occidentale, includeau solicitarea de a merge mai departe decât prevedeau recomandările finale de la Helsinki, astfel extinzând domeniul de validitate a acordului” şi „ignorând interesele de securitate ale întregii comunităţi socialiste şi drepturile suverane ale ţărilor socialiste”.[1386]

1382 Discurs al Secretarului General al PCR (Mcolae Ceausescu), 17 aprilie 1974, PHP.

1383 Discurs al şefului de stat est-german (Erich Honecker), 17-18 aprilie 1974, PHP.

1384 On the Position of the Socialist Republic of Romania: Additions to the Speech by the East German Head of State (Erich Honecker), 4 aprilie 1974, „XIV Warsaw, 17-18 April 1974“, „PCC Meetings 1970-1990“, în Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP, pp. 1-9.

1385 Ibid.

1386 On the Position of the Socialist Republic of Romania: Additions to the Speech by the East German Head of State (Erich Honecker)) 4 aprilie 1974, „XIV Warsaw, 17-18 April 1974“, „PCC Meetings 1970-

Adjunctul Departamentului International maghiar, Mâtyâs Sziiros, a susţinut entuziast criticile lui Honecker, declarând că ele reflectă fidel „linia noastră comună din toate punctele de vedere”, atât în cererea ca România să „înceteze” să mai urmărească obiective „care nu concordă cu poziţiile noastre comune privind chestiunile importante”, cât şi în reliefarea asemănărilor între abordarea românească şi cea a alianţei occidentale.1 „Nu este niciun secret”, a declarat Sziiros, „în faptul că propunerile României pentru aşa-zisele măsuri de sporire a încrederii şi de renunţare la forţă sunt în acord cu intenţiile statelor NATO”.[13871388]

Aşa cum îi preciza Ceauşescu preşedintelui Ford în primăvara următoare, ţara sa susţinea măsuri de sporire a încrederii specifice şi obligatorii, care să limiteze în mod efectiv utilizarea forţei, prin „angajamente ferme ale statelor de renunţare a forţă şi de neamestec în treburile interne ale altor state” şi prin „angajamente referitoare la manevrele militare” de-a lungul frontierelor statale.[1389]

1990“, în Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP, pp. 1-9. în East German Notes on the European Securit)) Conference Project (17 aprilie 1974) sunt reiterate nemulţumirile stârnite de „accentul exagerat“ pus de români pe „aspectele militare“ concrete ale MSI, pe „principiul renunţării la forţă“, pe reduceri mai mari ale armamentelor şi forţelor militare ale URSS, RDG, RPP şi RSSC, şi de apelurile României la „măsuri comprehensive de control pe teritoriul statelor socialiste prin puncte de control internaţional“, care coincideau „în mare măsură“ cu „punctele de vedere ale statelor NATO“. Nota se încheia astfel: „Propunerile româneşti complică negocierile de la Viena, contravin intereselor de securitate ale comunităţii socialiste şi afectează drepturile suverane ale ţărilor socialiste“.

1387 Rezoluţia nr. 3185/1974 a Consiliului de Miniştri al Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia, 17-18 aprilie 1978, Varşovia, pregătită de Mâtyâs Sziiros, în „Records of the Political Consultative Committee, 1955-1991“, editori Douglas Selvage şi Vojtech Mastny, ianuarie 2008, p. 7.

1388 Ibid. La rândul lui, Gierek „a deplâns faptul că propunerile româneşti de la discuţiile pe tema dezarmării nu coincideau cu poziţia comună“. Oprit., p. 8.

1389 Memorandum of Conversation, Washington, 11 iunie 1975, 3-

Liderul român sublinia că detaliile privitoare la distanţa faţă de frontiere sau la trupele implicate erau mult mai puţin importante decât „faptul în sine că măsurile trebuie să aibă caracter obligatoriu, nu voluntar”.[1390] „Ceea ce facem noi”, îi explica Nicolae Ceauşescu preşedintelui american, „este să introducem câteva reguli în dreptul internaţional”, deoarece România consideră că „anumite acorduri trebuie să fie obligatorii, nu facultative”.[1391]

Atât de mare era discrepanţa între poziţia României, pe de o parte, şi cea a Uniunii Sovietice şi a partenerilor ei loialişti, pe de alta, încât românii nici măcar nu au fost incluşi în cadrul delegaţiei Pactului de la Varşovia în cursul negocierilor. Aşa cum observa CIA cu două săptămâni înainte de semnarea Actului Final de la Helsinki, unica excepţie evidentă de la docilitatea est-europeană era România… Românii deviaseră de la poziţiile sovietice într-o varietate largă de aspecte. Bucureştiul încerca asiduu, spre exemplu, să întărească prevederile de control, cu intenţia evidentă de a-i trage la răspundere pe sovietici pentru încălcările acordurilor.[1392]

Deşi nu au creditat România pentru rolul ei în conturarea regulilor ce au dus la schimbările în domeniul securităţii soldate în cele din urmă cu încheierea Războiului Rece, analiştii occidentali au recunoscut că „aspectele militare ale CSCE şi măsurile de sporire a încrederii (MSI) voluntare constituiau un element nou în relaţiile Est-Vest – unul care nu avea legătură cu ideea sovietică de destindere”.1

Propunerile României, discutate anterior cu preşedinţii americani Nixon şi Ford şi cu consilierii acestora, aveau un caracter vizionar şi extrem de ambiţios. Din multe puncte de vedere, erau însă de nedorit pentru

---

4.15 p.m., Document 34, Foreign Relations, 1969-1976, Volum E-15, Documents on Eastern Europe, 1973-1976.

1390 Ibid.

1391 Ibid.

1392 CSCE: The View From Moscow (CIA/OCI/Memo 750718A), 18 iulie 1975, p. 8, CIA.

Washington, dat fiind că riscau să submineze prerogativele unilaterale ale SUA în raporturile cu URSS şi cu Pactul de la Varşovia. Spre exemplu, serviciile americane de informaţii au continuat să privească MSI privind exerciţiile militare doar ca pe un plan sovietic menit să dezavantajeze NATO, ţinând cont că aceasta din urmă organiza mult mai multe exerciţii comparativ cu Pactul de la Varşovia, fără consideraţie şi aparent fără să conştientizeze tensiunile existente în interiorul Pactului, între România şi ceilalţi membri ai alianţei.[1393] Însă impactul eforturilor româneşti era direcţionat în principal spre limitarea comportamentului agresiv al URSS şi, în consecinţă, a fost susţinut pe rând de toate administraţiile prezidenţiale americane.

Poate că principalul aspect al propunerilor româneşti, ca regimul MSI şi de verificare să fie introdus în dreptul internaţional ca obligativitate, nu cu caracter facultativ, a fost sacrificat în faţa opoziţiei sovietice pentru a se ajunge la un acord în Actul Final de la Helsinki. Din această perspectivă, efortul uriaş depus de Bucureşti poate fi considerat o nereuşită. Şi într-adevăr, unii analişti occidentali (şi întregul aparat sovietic de dezinformare) l-au interpretat la vremea respectivă ca un eşec răsunător. La scurt timp după semnarea Actului Final de la Helsinki, spre exemplu, în 1975, într-o evaluare a CIA se preciza – după ce se menţiona că românii făcuseră „mare caz de independenţa lor, de apărarea propriilor interese şi interpretări” – că:

În final, Bucureştiul nu putea cita multe formulări care să-i cuprindă conceptele, românii evitând cu regularitate să intre în potenţiale dispute cu sovieticii. Şi totuşi, românii au fost priviţi cu simpatie de un larg public european, beneficiind de o mai bună înţelegere a poziţiei lor.[1394]

În ciuda acestei aparente lipse de succes, România a

1393 Nuenlist şi Locher (2005), pp. 13-14, PHP.

1394 CSCE: The View From Moscou) (1975), p. 8, CLA.

jucat un rol important în impunerea, începând din acel moment, a MSI ca element major în discuţiile dintre Est şi Vest. Constrângerile şi preceptele obligatorii asupra cărora Bucureştiul insistate în 1975, la Helsinki, cu atâta obstinaţie (fără succes însă), au fost acceptate ca atare în decurs de câţiva ani (la întrunirile CSCE desfăşurate, spre exemplu, la Madrid în 1980 – 1981 şi la Stockholm în 1984 – 1986) şi au devenit fundamentele de securitate ale acordurilor dintre Est şi Vest. Aşa cum se sublinia într-o analiză ulterioară a procesului CSCE, acordurile încheiate la Helsinki au cauzat Moscovei serioase „dificultăţi pe două fronturi”. Unul din ele determinat de acceptarea Coşului III (pe probleme de drepturi ale omului); celălalt, care a conferit SUA locul de frunte (dar nu şi importanţa de rigoare), fusese creat odată cu acceptarea fără prea mare tragere de inimă din partea Moscovei a „unui număr de măsuri de notificare anterioară şi observare a manevrelor militare majore – aşa-numitele măsuri de sporire a încrederii (MSI)”.1

Instituţionalizarea CSCE

În cadrul Pactului de la Varşovia avea loc o luptă acerbă pe tema iniţiativelor româneşti de sporire a încrederii, a solicitării Bucureştiului ca şi membrii est-europeni ai Pactului să aibă un cuvânt de spus în politicile de cvontrol al armamentului şi a insistenţelor României ca Moscova şi ceilalţi aliaţi să susţină pe deplin şi fără echivoc procesul CSCE şi să se angajeze cu seriozitate în discuţiile cu SUA şi cu Occidentul în general pe subiectul dezarmării. În 1976, de exemplu, după ce l-a criticat pe Ceauşescu fiindcă a refuzat să abordeze sau să evalueze relaţiile interstatale prin prisma ideologică – „pe liniile de partid” –, est-germanii se plângeau că:

a minimalizat semnificaţia rezultatelor obţinute până în prezent în procesul de destindere, pentru a justifica o serie de propuneri, îndeosebi cu privire la paşii în domeniul destinderii militare. A cerut ca statele socialiste să adopte noi iniţiative la negocierile de la Viena. Cu

privire la apropiata întrunire [CSCE] de la Belgrad, a susţinut crearea unui nou program de măsuri practice pentru consolidarea securităţii şi a destinderii militare şi pentru dezvoltarea cooperării.[1395][1396]

În mod ironic, combinaţia dintre neîncetatele presiuni româneşti în cadrul Pactului pentru o abordare serioasă a MSI, crescândele nemulţumiri interne în URSS cauzate de încălcările drepturilor omului şi tot mai intensele critici occidentale la adresa modului în care sovieticii aplicau prevederile Coşului III în domeniul drepturilor omului – toate acestea au stârnit la Moscova interesul pentru o abordare mai constructivă a MSI – fie şi numai pentru a distrage atenţia Vestului de la încălcările drepturilor omului în URSS. Cu puţin timp înainte de reuniunea CSCE de la Belgrad, din 1977, CIA remarca:

Încercările sovietice de a deplasa punctul focal al discuţiilor de la problema Coşului III sunt ilustrate de aluziile Moscovei că ar putea lua în calcul îmbunătăţiri în domeniile de care anterior nu fusese interesată. Cel mai vizibil exemplu al acestei aparente schimbări în abordarea diplomatică a URSS – dacă nu şi în atitudinile ei efective – se referă la măsurile de sporire a încrederii. Deşi la Helsinki sovieticii se opuseseră cu fermitate unor asemenea măsuri, acum au dat de înţeles cel puţin o dată că ar putea fi pregătiţi să se gândească la unele îmbunătăţiri ale procedurilor de notificare a manevrelor militare.1

Un analist occidental observa că Bucureştiul continua să „susţină nu doar notificarea în avans privind mişcările de trupe, ci şi cu referire la manevrele navale şi aeriene”, în perioada anterioară conferinţei de la Belgrad, în 1978.[1397] Ceilalţi membri ai Pactului şi-au continuat la

1395 Soviet Objectives and Tactics at the Belgrade Conference, mai 1977, p. 3, CIA.

1396 Report on the Meeting and Statement of the East German Politburo, 25-26 noiembrie 1976, PHP.

484

1397 Soviet Objectives and Tactics at the Belgrade Conference, mai

unison atacurile împotriva campaniei duse de Bucureşti pentru dezarmare şi măsuri obligatorii de sporire a încrederii. În vara anului 1978, Comitetul Central al PCUS raporta o „acutizare a confruntării în ultima etapă a conferinţei de la Belgrad”, când „reprezentanţii oficiali ai României şi organele de informaţii româneşti i-au criticat aspru rezultatele” – nesemnificative, în primul rând, din cauza lipsei de sinceritate şi a comportamentului obstrucţionist al sovieticilor, înainte de criticile acerbe la adresa situaţiei privind drepturile omului de după Helsinki.[1398]

Încercările iniţiale ale Moscovei de a înfăţişa înturnirea ca pe un succes al diplomaţiei sovietice împotriva obstrucţionismului occidental au fost rapid lăsate deoparte când toţi membrii Pactului au împărtăşit opinia României, că reuniunea de la Belgrad a fost un eşec clar. Pe de altă parte, au fost de acord cu Moscova în privinţa necesităţii de distanţare şi, posibil, de retragere din deloc amicalul proces al CSCE, nu cu angajamentul sincer şi inechivoc susţinut de Bucureşti.

În octombrie acelaşi an, Moscova a atacat România pentru „cursul ambiguu” al „relaţiilor sale cu SUA şi aliaţii lor”, pentru „distanţarea ostentativă de Uniunea Sovietică şi de celelalte ţări socialiste” şi pentru refuzul ei de a „demasca acţiunile puterilor imperialiste, care pun în pericol cauza păcii”. Iritantă mai cu seamă era insistenţa României asupra implementării concrete a acordurilor de la Helsinki şi deopotrivă asupra dezarmării şi a includerii în acest proces a celorlalţi membri nonsovietici ai Pactului – pe care Moscova a continuat s-o răstălmăcească, prezentând-o ca pe un efort egotist de a se amesteca în discuţii. În conformitate cu principalul specialist în problemele româneşti din cadrul CC al PCUS.

1977, p. 9, CIA.

1398 Expunere pe tema discuţiilor cu tovarăşul Vl. Potapov; sejul Secţia pentru România al CC al PCUS, 27 iulie 1978, Document nr. 2 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 187-192; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80.

Delegaţia PCUS a semnalat aspectele negative grave ale abordării româneşti privind probleme internaţionale precum oprirea cursei înarmărilor şi dezarmarea, securitatea europeană [şi] transpunerea în practică a Actului Final al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa...

Referitor la dezarmare, delegaţia română s-a pronunţat în favoarea unor consultări lărgite şi a poziţiilor coordonate ale ţărilor socialiste. În esenţă, înainte de a fi acceptate pentru examinarea în forumurile internaţionale, problema trebuia coordonată cu România. În mod cert, delegaţia PCUS nu putea face o asemenea promisiune, ţinând seama de poziţia României, deşi în general se pronunţa în favoarea consultărilor.1

Ceauşescu şi-a început discursul la reuniunea CPC de la Moscova, în noiembrie 1978, subliniind „importanţa istorică a conferinţei de la Helsinki" şi exprimându-şi regretul că „puţine s-au făcut până acum" în privinţa aplicării în practică a „principiilor şi angajamentelor asumate de statele participante".[1399] Poziţia era una unică în cadrul Pactului de la Varşovia. Alţi membri ai Pactului au prezentat apoi, în faţa interlocutorilor occidentali, poziţia României ca fiind critică la adresa Acordurilor de la Helsinki în sine, nu la modul în care au fost ele implementate.[1400] Ceauşescu era nemulţumit în primul rând de practica de excludere a aliaţilor nonsovietici de la procedura „de elaborare a materialelor în mod deosebit importante care angajează ţările membre ale Tratatului în probleme esenţiale de pace şi război, în cursa înarmărilor

---

1399 Discuţii cu tovarăşul VI. Potapov, şeful Secţiei pentru România al CC al PCUS\ 27 octombrie 1978, Document nr. 3 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

1400 Vezi, de pildă, aserţiunea ministrului de externe cehoslovac, că România ataca procesul de la Helsinki (Raport informativ, 19 octombrie 1980, PHP), şi compară cu ceea ce a raportat aceeaşi delegaţie privind spusele efective ale românilor (Discurs al ministrului român de externe (Ştefan Andrei), 19 octombrie 1980, PHP).

şi pe panta conflagraţiilor şi în chestiuni de dezarmare şi destindere internaţională”.[1401]

În conformitate cu participanţii maghiari la reuniune, România a insistat că implementarea concretă a măsurilor specifice adoptate în cadrul Acordurilor de la Helsinki era necesară pentru evoluţia procesului CSCE la Belgrad şi Viena. Ceauşescu, susţineau ungurii, cerea „să fie acordată prioritate implementării ferme a măsurilor convenite la Helsinki şi bunei pregătiri pentru întrunirea de la Belgrad, astfel încât aceasta din urmă să poată adopta un program de măsuri specifice şi aranjamente de ordin practic menite să asigure securitatea şi cooperarea în Europa”.1 Liderul român i-a îndemnat pe ceilalţi membri ai Pactului să abordeze cu mai multă sinceritate întrunirile CSCE:

Cu privire la convorbirile de la Viena referitoare la reducerea forţelor armate şi a armamentelor… ţările socialiste [trebuie să] discute, în mod adecvat, despre măsuri mai intensive care să oblige statele occidentale să adopte o abordate mai constructivă. Dacă aceste discuţii au un caracter limitat şi se referă doar la o parte a Europei, el consideră că este necesar să fie făcuţi paşi spre destinderea militară pe întregul continent. În această privinţă, a propus măsuri care să îi oblige pe toţi participanţii la CSCE:

să reducă şi în final să elimine manevrele militare şi orice demonstraţie de forţă de-a lungul frontierelor altor state; să închidă bazele militare – în special pe cele nucleare – şi să retragă toate trupele străine de pe teritoriile altor ţări; să reducă, într-o primă etapă, nivelul trupelor şi al armamentelor staţionate pe teritoriile altor ţări cu 10 până la 15 procente şi să reducă forţele armate ale tuturor participanţilor la CSCE cu 5 până la 10 la sută

1401 Minută a întrunirii Biroului Politic al CC al PCR, 24 noiembrie 1978, PHP

în primă fază.[14021403]

Liderul român a susţinut de asemenea limitarea şi restricţionarea forţei militare, pe baza apelurilor deja intrate în uz ale ţării sale la dizolvarea NATO şi a Pactului de la Varşovia şi, până atunci, la reţinerea de la activităţi militare. Aşa cum preciza Ceauşescu.

Este foarte important ca ţările socialiste să-şi reafirme propunerea de desfiinţare a blocurilor militare. Din acest punct de vedere, adoptarea unor măsuri specifice menite să reducă treptat activitatea blocurilor ar fi foarte utilă. El a sugerat că securitatea europeană ar putea fi sporită prin intermediul unui tratat paneuropean care să îi oblige pe toţi participanţii la CSCE să nu folosească nici forţa, nici ameninţările cu utilizarea forţei. Astfel s-ar completa în mod adecvat atât tratatul propus de Uniunea Sovietică privind neiniţierea unui atac nuclear, cât şi adoptarea unui acord global vizând neutilizarea forţei în relaţiile internaţionale.[1404]

Vorbind imediat după comandantul-şef al Pactului de la Varşovia, mareşalul sovietic Viktor Kulikov, la întrunirea CPC de la Moscova, în noiembrie 1978, Ceauşescu a respins atât apelul acestuia la o mai strânsă integrare şi la înarmare, cât şi viziunea sa asupra situaţiei, „ca şi când am fi la numai un pas de izbucnirea unui război mondial”.[1405] „Dimpotrivă”, a insistat liderul român, „ţările noastre trebuie să fie primele care să ofere un exemplu referitor la reducerea cheltuielilor militare, independent de măsurile adoptate de ţările NATO, pentru a exercita o substanţială influenţă pozitivă asupra luptei popoarelor pentru pace şi destindere în lume”.1 De asemenea,

1402 Rezumat al discursurilor liderilor de partid comunişti Qânos Kâdâr, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Jivkov şiNicolae Ceauşescu, 25 noiembrie 1978, PHP.

1403 Ibid.

1404 Ibid.

1405 Minută a întrunirii Biroului Politic al CC al PCR, 24 noiembrie 1978 PHP.

Ceauşescu a insistat că:

trebuie să acţionăm pentru a deschide perspectiva unor politici reale de dezarmare şi pentru a evita, cu toată hotărârea şi cu cel mai înalt simţ al responsabilităţii, să ne lăsăm atraşi în cursa înarmărilor.[1406][1407]

Cum NATO şi Pactul de la Varşovia împărtăşeau o realitate comună, a susţinut Ceauşescu mai departe, acţiunile unilaterale ale unei alianţe ar afecta realitatea amândurora. Nimic nu s-a schimbat în caracterul şi în structura fundamentală a aceste confruntări până la sfârşitul deceniului respectiv, şi nici în cea mai mare parte a următorului. România a continuat să facă presiuni pentru implementarea aspectelor concrete ale acordurilor de la Helsinki (mai puţin pe cele cuprinse în Coşul III, despre care toţi membrii Pactului considerau că încurajează disidenţa şi subversiunea), pentru încheierea cursei înarmărilor, pentru angajarea sinceră în procesul de dezarmare şi pentru eliminarea forţei şi a ameninţărilor cu forţa din ecuaţia securităţii europene.

A *„i*

Între timp, toţi ceilalţi membri ai Pactului se aliniaseră la poziţia Moscovei, opunându-se măsurilor de sporire a încrederii mandatate de acordurile de la Helsinki (şi susţinute de România). Partenerii „în strânsă cooperare” militau pentru consolidarea laturii militare a alianţei şi respingeau concepţia românească privind destinderea şi securitatea europeană, în favoarea celei impuse de Kremlin.[1408]

1406 Ibid.

1407 Minută a discuţiei privind raportul Comandantului Suprem al Forţelor Armate Unite la întrunirea CPC}

1408 decembrie 1978, PHP.

Vezi, de pildă, următoarele studii ale diferitelor runde de întâlniri ale Pactului de la Varşovia: Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance: The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990“ mai 2002, în „Records of the Committee of the Ministers of Foreign Affairs“, PHP; şi Christian Niinlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-90“,

În conformitate cu oficialul CC al PCUS responsabil pentru problemele româneşti, conducerea sovietică i-a criticat din nou pe români pentru abordarea lor „negativă” privind „oprirea cursei înarmărilor şi dezarmarea, securitatea europeană [şi] implementarea Actului Final al Acordului de la Helsinki” la întâlnirea care a avut loc în august 1979, în Crimeea, între Ceauşescu şi Brejnev, de parcă Bucureştiul, nu Kremlinul, ar fi fost cel care s-ar fi străduit să le zădărnicească. Moscova a pretins de asemenea că ar avea ample „dovezi” privind „lipsa de principii” a PCR în politicile sale faţă de „mişcarea de nealiniere, ca şi faţă de ţările cu orientare socialistă şi de mişcarea comunistă internaţională”.[1409]

Brejnev deplângea faptul că „liderii PCR continuă să urmeze acelaşi «curs aparte» ca înainte şi chiar a întreprins o serie de acţiuni care accentuează divergenţele existente. Această stare de lucruri ne îngrijorează considerabil”.1 Scopul general al unor asemenea atitudini era acela de a refocaliza atenţia asupra României ca o sursă de probleme şi blocaje, îndepărtând-o de politicile pe care le susţinea Bucureştiul.

Protejarea procesului CSCE la Madrid

România a reuşit să contracareze încercările sovieticilor de a transforma conferinţa de la Madrid, din 1980, într-o discuţie propagandistică pe marginea dezarmării, menită să îndepărteze atenţia Occidentului de la încălcările drepturilor omului în URSS şi de la neajunsurile în implementarea prevederilor Coşului III. Astfel era sigur că reuniunea avea să rămână „o conferinţă despre MSI” – despre caracterul lor şi modalitatea de implementare. [1410]Concomitent, măsurile active

mai 2001, în „Records of the Warsaw Pact Committee of Ministers of Defense, 1969-1990“, PHP

1409 Informare privind întâlnirea şi discuţiile dintre L.I. Brejnev şiN. Ceausescu pe 1 august 1979, în Crimeea, 20 august 1979, Document nr. 5 în Wats (2012a); Negru (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85.

1410 Ibid.

coordonate de sovietici înfăţişau Bucureştiul ca „punând în discuţie procesul de la Helsinki”, nu doar atribuind României o abordare opusă celei reale, ci insinuând totodată existenţa în rândul celorlalţi membri ai Pactului a unui entuziasm mai avid decât cel dovedit în întrunirile lor documentate.[1411]

Lăsând la o parte propaganda şi retorica lipsită de conţinut, România rămâne unica susţinătoare a procesului CSCE din interiorul Blocului, chiar dacă nu era deloc entuziastă cu privire la toate prevederile acestuia sau, cel puţin, cu privire la posibilele lor interpretări. Aşa cum sublinia ministrul român de externe în octombrie 1980, criticile ţării sale erau îndreptate spre „rezultatele de până acum ale procesului de la Helsinki”, spre lipsa de respect pentru elementele acordului, dovedită de semnatarii Actului Final, şi spre eşecul de a implementa „măsurile necesare de sporire a încrederii”.1

Documentele maghiare ale întâlnirii pregătitoare a Pactului pentru conferinţa CSCE de la Madrid menţionau propunerea insistentă a României vizând un angajament lipsit de echivoc faţă de continuarea întrunirilor CSCE la nivel european indiferent de rezultatul fiecăreia în parte. Totodată, Bucureştiul sugerase ca reuniunilor CSCE să le fie atribuit un plus de importanţă prin intermediul unei reprezentări la nivel mai înalt la conferinţa de la Madrid. Ceilalţi membri ai Pactului, care îşi coordonaseră poziţiile anterior cu Uniunea Sovietică, în cadrul unor întâlniri de la care România fusese exclusă, nu s-au lăsat convinşi de oportunitatea altor reuniuni CSCE la nivel european, susţinând categoric afirmaţiile sovieticilor că nu exista „nicio bază” pentru continuarea lor.

În conformitate cu rezumatul maghiar al diverselor

1411 Raport informativ, 19 octombrie 1980, PHP. Aserţiunea cehoslovacilor, că România se opunea procesului de la Helsinki, a fost reprodusă în nota editorială care a însoţit lucările reuniunii miniştrilor adjuncţi de externe, fără nicio clarificare care să dea de înţeles că descrie o poziţie aproape diametral opusă celei adoptat în realitate de români.

poziţii adoptate în cursul întâlnirii, adjunctul ministrului de externe ungar declarase:

Luăm de asemenea în considerare propunerea sovietică, în care nu există nicio referire concretă la continuarea conferinţei paneuropene, mai acceptabilă…

În circumstanţele actuale nu ar fi însă prudent să ne angajăm la continuarea conferinţelor. Acest angajament ar fi ca un salt în beznă.[14121413]

Conform poziţiei adoptate de guvernul polonez, ar fi o gravă eroare să vorbim despre continuarea procesului de la Madrid în circumstanţele curente. Repetarea greşelii de la Belgrad nu ar fi în interesul ţărilor socialiste.[1414]

Adjunctul ministrului de externe est-german a atras atenţia că Actul Final nu conţine nicio prevedere referitoare la obligativitatea continuării conferinţelor paneuropene. Propunerea românească de continuare a acestora nu ţine seama de logica textelor deja armonizate şi de experienţa nefavorabilă de la Belgrad. În situaţia actuală el nu poate susţine propunerea României…[1415]

Miniştrii adjuncţi de externe din Cehoslovacia şi Bulgaria au subliniat, de asemenea, probabilitatea ca „reuniunea de la Madrid să se încheie cu rezultate nu tocmai favorabile” şi că era foarte posibil ca „efectele conferinţei să fie unele adverse” pentru alianţa sovietică. „Din acest motiv”, a precizat diplomatul cehoslovac, „ar fi inoportun să ne angajăm” într-un comunicat oficial „la continuarea conferinţei paneuropene” şi ar fi „prematur să discutăm despre continuarea conferinţei paneuropene, în lumina experienţei de la Belgrad”.[1416]

Şi de această dată, românii au rămas pe poziţie, tot

1412 Discurs al ministrului de externe român (Ştefan Andrei), 19 octombrie 1980, PHP.

1413 Notă asupra întrunirii miniştrilor adjuncţi de externe, 20 octombrie 1980, PHP.

1414 Ibid.

1415 Ibid.

1416 Ibid.

singuri:

Comunicatul emis de Comitetul Miniştrilor de Externe nu trebuie să ocolească în niciun caz problema continuării1, a viitorului. Delegaţia română de consultanţi speciali a afirmat deja poziţia oficială a României. Dat fiind că au înaintat propunerea la indicaţiile Partidului Comunist Român, nu pot în nicio circumstanţă să aprobe un document care nu include ideile de mai sus [angajându-se inechivoc la continuarea întrunirilor CSCE la nivel european şi conferindu-le o pondere superioară printr-o reprezentare la nivel mai înalt].[1417][1418]

Adjunctul ministrului polonez de externe a încheiat prezentarea susţinută de delegaţia sa învinovăţind România pentru că ar fi obstrucţionat încheierea oricărui acord pe poziţii comune, afirmând în acelaşi timp că „în principiu, toate statele membre susţin propunerea română”.

Insistenţele României pentru un angajament ferm şi lipsit de echivoc al Pactului de la Varşovia faţă de procesul CSCE la nivel european a creat pericolul ca toţi ceilalţi membri ai Pactului să fie lăsaţi „în ofsaid” în percepţiile occidentale – şi mai cu seamă vest-europene – dacă nu se raliau şi ei la această poziţie. Riscul era cu adevărat serios ca urmare a măsurilor active sovietice menite să prezinte România ca fiind cel mai mare vinovat de abuzuri în domeniul drepturilor omului, din câţi cunoscuse Europa. Portretizarea conducerii de la Bucureşti ca autoare a celor mai mari încălcări ale acordurilor de la Helsinki ar fi

3

avut de suferit dacă Ceauşescu ar fi fost perceput (în mod corect) ca fiind cel mai fervent susţinător al

---

1417 In versiunea în limba engleză de pe site-ul PHP, textul maghiar a fost tradus prin „calea înainte“ care, deşi cât se poate de corect, constituie o alegere ciudată, ţinând cont că aceeaşi sintagmă a fost tradusă anterior prin „continuare“, legând-o direct de problema în discuţie. Aici, autorul a preferat „continuare“.

1418 Ibid. Aceasta este evaluarea maghiară cu privire la poziţia României.

procesului CSCE din interiorul Pactului de la Varşovia.

Oficialii români – de la şeful delegaţiei participante la întrunirea Comitetului Miniştrilor Apărării din decembrie 1980 până la Ceauşescu însuşi la reuniunea CPC din aceeaşi lună – au atras atenţia în mod repetat asupra faptului că întreaga „lume iubitoare de pace” aştepta cu „mari speranţe” rezultatele întrunirii CSCE de la Madrid.[1419] Adresându-se celorlalţi membri ai Pactului, Ceauşescu a subliniat:

Concluzia la care a ajuns anul trecut Comitetul Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varşovia cu privire la situaţia internaţională şi la necesitatea intensificării eforturilor pentru soluţionarea prin negocieri a problemelor, pentru dezarmare şi, mai întâi de toate, pentru dezarmarea nucleară, pentru o nouă ordine mondială, pentru politica de destindere, pentru colaborare şi pace s-a dovedit pe deplin justă. Salutăm deschiderea reuniunii de la Madrid pentru securitate şi cooperare în Europa. După părerea noastră, trebuie să depunem toate eforturile pentru ca reuniunea să fie un succes. Viaţa ne demonstrează că trebuie să acţionăm cu deplină hotărâre pentru afirmarea, în relaţiile dintre state, a principiilor egalităţii depline în drepturi, respectului pentru suveranitatea şi independenţa naţională, neamestecului în treburile interne, renunţării la forţă şi la ameninţarea cu folosirea forţei.1

România a rămas în cadrul Pactului de la Varşovia, de departe, cel mai avid susţinător al obligativităţii MSI şi o „voce directă” în sprijinul statelor mici şi mijlocii „în chestiuni legate de securitatea militară” la Conferinţa de la Stockholm pentru Măsuri de Sporire a încrederii şi Dezarmare în Europa în 1984 – 1986.[1420] Chiar şi

---

1419 Vezi, de pildă, Raportul ministrului est-german al apărării Heinz Hoffman către Honecker privind spusele generalului Constantin Olteanu la a treisprezecea întrunire a Comitetului Miniştrilor Apărării din cadrul Pactului de la Varşovia, Raport la a 13-a sesiune a CMA, decembrie 1980, PHP

1420 Discurs al liderului român, Mcolae Ceausescu la întrunirea

considerând că principalele sale interese erau acelea de a „face mai dificilă orice acţiune militară a Moscovei împotriva României” şi de a obţine un rol în discuţiile vizând dezarmarea şi controlul armamentului, aşa cum nota un analist, poziţia României la conferinţa de la Stockholm era „mai apropiată de cea a ţărilor neutre şi nealiniate decât de aceea a Uniunii Sovietice şi a aliaţilor ei”.[1421] Analistul în cauză ar fi putut adăuga fără teama de a fi sever contrazis că poziţia României era de asemenea mai apropiată de cea a SUA şi NATO, decât de cea a URSS şi a Pactului de la Varşovia.

La Stockholm, Moscova a acceptat în sfârşit cerinţele de notificare şi inspecţiile internaţionale care aveau să reducă substanţial capacitatea sovieticilor de a „pregăti un atac prin surprindere”.[1422] Deşi acest lucru nu este menţionat (şi poate că nici nu a fost consemnat) în analizele americane declasificate până în prezent, conferinţa de la Stockholm a constituit o victorie extraordinară pentru eforturile României de constrângere a capacităţii sovietice de exercitare a forţei militare. Cerinţele de notificare şi regimul de verificare acceptate de URSS erau similare în mare măsură cu cele propuse şi susţinute de Bucureşti la prima conferinţă CSCE de la Helsinki, cu mai bine de un deceniu înainte.

Capitolul 12

Impunerea prin şantaj a încheierii Războiului Rece

Posibilitatea reală a izbucnirii unei confruntări militare între Est şi Vest şi a unui conflict nuclear în perioada crizei de la Berlin, în 1961, şi a crizei rachetelor din Cuba, în 1962, a împins Bucureştiul dincolo de vechea sa agendă de reafirmare a controlului naţional asupra politicilor şi instituţiilor sale, în domeniul medierii internaţionale, al dezarmării şi al dezangajării militare. O

liderilor de partid si stat din Pactul de la Varşovia, 5 decembrie 1980, PHP.

1421 Ibid.

1422 Nuenlist şi Locher (2005), p. 14; Vezi, de pildă, Gamillschlag (1984).

premisă aflată la baza politicii româneşti – suficient de reală până la accederea la putere a lui Mihail Gorbaciov – era aceea că Moscova provoca în mod intenţionat tensiuni internaţionale, pentru a-şi extinde puterea şi influenţa asupra Europei de Est, dar şi la nivel global. Premisa derivată din aceasta, şi totodată fundamentul relaţiei strategice americano-române timp de aproape două decenii, susţinea că Washingtonul era autentic interesat în soluţionarea tensiunilor existente în plan internaţional.

În consecinţă, Bucureştiul a adoptat o abordare diferenţiată cu privire la Pactul de la Varşovia – încercând să-l transforme, să-l limiteze sau să-l desfiinţeze – pentru a bloca utilizarea impulsivă a forţei militare sovietice. În cadrul acestui efort, românii au căutat de asemenea să împiedice şi să complice folosirea unilaterală a arsenalului nuclear sovietic. Iniţial, acest lucru a avut loc sub masca activităţilor inerente ale Pactului, în campania pentru un aranjament „binar” similar cu practica din interiorul NATO, în conformitate cu care utilizarea unei rachete sovietice amplasate pe teritoriul unui aliat trebuia aprobată de aliatul în cauză. Eforturile româneşti presupuneau de asemenea ca membrii nonsovietici ai Pactului să obţină un cuvânt mai greu în procesul sovietic de adoptare a deciziilor în plan militar şi îndeosebi nuclear – un efort susţinut de referiri repetate la principiul românesc al activismului statelor mici şi mijlocii în procesele de mediere şi de atenuare a tensiunilor şi conflictelor internaţionale.

Ameninţare iminentă şi disciplină în alianţă versus dezarmare

Pe lângă reformarea Pactului de la Varşovia şi medierea internaţională, al treilea element al politicii de izolare a URSS promovate de facto de Bucureşti era dezarmarea. Deja spre sfârşitul anilor 1970, România insista asupra importanţei dezarmării în Europa, ca un răspuns direct la eforturile Kremlinului de a stârni

O „panică a războiului” care ar fi putut duce la un

conflict nuclear accidental. Din perspectiva Bucureştiului, această promovare a isteriei războiului pusă în practică de Kremlin din 1978 până la mijlocul deceniului următor nu era altceva decât un exemplu clasic de politică sovietică.

Pe de o parte, Moscova insista că există un pericol neîndoielnic şi actual privind un atac nuclear american prin intermediul operaţiunilor RYAN şi VRYAN; pe de altă parte, impusese în cadrul Pactului de la Varşovia Statutul FAU pe timp de război, consfinţind astfel legal şi oficial comanda şi controlul sovietice asupra tuturor celorlalţi membri ai pactului. Această nouă dovadă de supunere a aliaţilor loiali îngreuna şi mai mult încercarea Bucureştiului de a folosi Pactul ca o modalitate de control al comportamentului militar sovietic, fără a afecta însă câtuşi de puţin campania de dezarmare şi dezangajare militară în interiorul Pactului.

Conducerea României a început să recurgă mai des la apeluri directe lansate atât în public, cât şi la nivel particular Moscovei şi Washingtonului, dar şi statelor NATO şi celor neutre din Europa. Dacă definirea situaţiei şi a contramăsurilor adecvate, considerau românii, ar fi lăsate la discreţia Kremlinului, situaţia nu ar face decât să se agraveze. Acest lucru era cu atât mai temut cu cât Moscova se afla pe punctul de a înăbuşi orice alte disensiuni, din partea altor regimuri decât cel românesc, în interiorul Blocului. Pentru a împiedica un asemenea rezultat, presiunile în vederea schimbării ar fi trebuit exercitate deopotrivă din interior şi din exterior.

Toate acestea erau dificil de perceput şi de înţeles pentru analiştii occidentali, în parte dintr-o simplă lipsă de atenţie. La urma urmei, URSS deţinea şi controla toate focoasele nucleare din cadrul Blocului sovietic şi se considera că iniţiativele lansate în acest domeniu de ceilalţi membri ai Pactului erau conforme cu sau aveau cel puţin aprobarea Moscovei – ceea ce era perfect adevărat pentru toţi, cu excepţia României. Astfel, apelurile Bucureştiului la dizolvarea ambelor blocuri militare, atât

de contestate în interiorul Pactului, erau constant interpretate de analiştii americani ca propagandă sovietică – la fel cum se întâmpla, cu câteva excepţii, cu solicitările României de reducere unilaterală a cheltuielilor militare, a trupelor şi armamentelor.[1423]

Şi într-adevăr, apeluri aparent similare apăruseră în mod repetat în materialele de propagandă sovietice, câteva fiind incluse în comunicatele şi declaraţiile oficiale ale Pactului de la Varşovia. Rareori dezvăluit era efortul făcut de

România de a folosi respectiva frazare, uneori prin persuasiune, dar mai des insistând că altfel va bloca orice declaraţii oficiale ale Pactului. În mod obişnuit, propunerile Bucureştiului erau prezentate în cursul a două sau mai multe întruniri, iniţial respinse de ceilalţi membri ai Pactului, apoi publicate (în întregime sau parţial) în presa română şi în cea a altor state europene, şi abia după aceea adoptate (din nou integral sau parţial) în documentele oficiale ale Pactului de la Varşovia. Odată adoptate astfel, românii aveau libertatea de a le face publice, deseori subliniind aspecte sau implicaţii cel mai puţin dorite de Moscova.1

În mod similar, pot fi identificate cazuri de influenţare directă a politicii Pactului de la Varşovia (şi deci a sovieticilor) analizând contribuţiile României la declaraţiile oficiale emise la diversele întruniri ale alianţei (îndeosebi ale CPC, Comitetului Miniştrilor Apărării şi ale Comitetului Miniştrilor de Externe). Cum Moscova

1423 Chiar şi în acest caz exista o tendinţă crescândă în anii 1980 de a considera opoziţia României ca o simplă încercare de asigurare a susţinerii interne pentru un regim tot mai ilegitim. Astfel, un analist afirma că, la reuniunea CPC din noiembrie 1978, Ceauşescu transformase o „dispută bugetară“ într-o „criză internaţională minoră“. Larrabee (1984), p. 28. Cu privire la tratarea apelurilor la retrageri şi reduceri de armamente ca având un caracter pur propagandistic, vezi de pildă Vladimir Socor, „Gorbachev’s First Warsaw Pact Meeting“, RAD Background Report/133, RFER, 22 noiembrie 1985, OSAA, Box 69, Folder 5, Report 21, pp. 2-6.

coordona dinainte, cu ceilalţi membri ai Pactului, acceptarea opţiunilor sale, diferenţele de opinie limitându-se în general la nuanţă, nu la substanţă, existau doar „două poziţii: norma [dictată de sovietici] şi devierea [românească]”, aceasta din urmă izbutind deseori să impună compromisuri considerabile celei dintâi.[1424][1425]

În cadrul respectivelor reuniuni ale Pactului, România se străduia să confere un ton rezonabil discuţiilor despre ameninţările curente şi despre măsurile de ordin militar necesare pentru a le contracara. Uneori, Bucureştiul combătea în mod direct interpretările sovietice privind realitatea, aşa cum s-a întâmplat când a respins statisticile militarilor sovietici privind presupusa consolidare a armatelor SUA şi NATO în 1978.3 Alteori încerca să devieze acuzele liderilor militari şi de partid ai URSS – precum Brejnev, Andropov, ministrul de externe Gromîko şi mareşalii Greciko, Ustinov şi Ogarkov – recunoscând legitimitatea respectivelor îngrijorări şi apoi propunând detensionarea şi dezarmarea, adică exact opusul proiectelor sovietice. În unele cazuri, Bucureştiul transfera cazul direct în plan public internaţional, căutând să atragă susţinerea externă pentru dezarmare şi dezangajare militară în Europa. Tipic în acest sens a fost, de exemplu, interviul acordat de Ceauşescu ziarului spaniol *El País*, în vara anului 1979:

România acordă o importanţă deosebită problemelor dezarmării, în general, şi îndeosebi în Europa... Noi credem că este necesar să facem totul pentru a opri cursa înarmărilor şi să urmăm paşi concreţi pentru a reduce

---

1424 Remarcabila abilitate a României de a influenţa declaraţiile şi comunicatele Pactului de la Varşovia în anii 1960 este descrisă pe larg în A. Ross Johnson, The Warsaw Pact’s Campaign for „European Security“, R-565-PR, Santa Monica, RÂND Corporation, noiembrie 1970, pp. v, vi, viii, 8-9, 11-15, 21, 33-34, 40-41, 52-55. Vezi şi Fritz Ermarth, Internaţionalism, Security, and Legitimacy: The Challenge to Soviet Interests in East Europe, 1964-1968, Memorandum RM-5909- PR, Santa Monica, The RÂND Corporation, martie 1969.

1425 Vezi, de pildă, discuţia din capitolul 3.

trupele şi cheltuielile militare, a retrage trupele străine staţionate pe teritoriul altor state, a desfiinţa bazele militare şi a adopta alte măsuri menite să ducă la o reală dezarmare pe continentul nostru.

Dată fiind existenţa acestor două blocuri militare, NATO şi Pactul de la Varşovia, o importanţă specială trebuie acordată creării unor zone demilitarizate care să separe trupele celor două blocuri, ca un pas spre întărirea încrederii reciproce şi spre crearea condiţiilor necesare pentru continuarea dezarmării şi pentru adoptarea unor măsuri mai eficiente capabile să ducă la dizolvarea simultană a celor două blocuri militare.1

În mai 1981, alături de liderul comuniştilor spanioli Santiago Carillo, care conducea partidul comunist vest-european probabil cel mai independent de Moscova, Ceauşescu s-a declarat din nou „împotriva staţionării rachetelor nucleare în Europa şi pentru un rezultat pozitiv al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, de la Madrid”.[1426][1427]

„Exprimându-şi îngrijorarea faţă de deteriorarea climatului politic internaţional”, cei doi lideri şi-au exprimat încrederea că principalele obiective ale eforturilor internaţionale trebuie fie „oprirea cursei înarmărilor” şi „continuarea procesului început la Helsinki”.[1428] În noiembrie, chiar înainte ca negocierile privind armele strategice să înceapă la Geneva, Ceauşescu a lansat un apel public, aprobat de Marea Adunare Naţională a României, adresat preşedintelui american

---

1426 Interviu acordat de Nicolae Ceauşescu lui Juan Luis Cebrian, „Ceaucescu, hombre clave del equilibrio internacional“ (Ceauşescu, omul-cheie în echilibrul internaţional), El País, 16 mai 1979.

1427 „Ceaucescu y Carrillo, contra el despliegue de los euromisiles“ (Ceauşescu şi Carrillo, împotriva amplasării eurorachetelor), El País, 28 mai 1981.

1428 Ibid. Vezi şi „Ceaucescu, interesado en el éxito de la Conferencia Europea de Seguridad de Madrid“ (Ceauşescu, interesat în succesul Conferinţei pentru Securitate în Europa de la Madrid), El País, 8 martie 1980.

Ronald Reagan şi liderului sovietic Leonid Brejnev, pentru „o Europă fără arme nucleare”, cerându-le celor doi să „suspende amplasarea de noi rachete cu rază medie de acţiune şi să le retragă pe cele deja amplasate”, repetând astfel „opţiunea zero” a preşedintelui Reagan.[1429]

Liderii sovietici nu s-au aflat la originea iniţiativelor româneşti şi nici nu le-au aprobat. Comentariul făcut de Brejnev în dialogul cu Todor Jivkov, în cadrul întâlnirii celor doi în vara aceea în Crimeea este cât se poate de sugestiv: „La fel ca înainte, afirmaţiile lui Ceauşescu pe o serie de teme ale politicii internaţionale lasă un gust amar”.[1430]

„Isteria războiului” versus raţiune, la întrunirea CPC din 1983

Întrunirea Pactului de la Varşovia de la începutul anului 1983 – an considerat ulterior ca un apogeu al „isteriei războiului” întreţinute de sovietici cu privire la un prim atac nuclear american, a constituit cadrul extrem de dramaticei portretizări schiţate de Andropov, a unei lumi în pragul războiului. SUA şi întregul bloc NATO, pretindea el, erau angajate într-o militarizare „continuă” şi „periculoasă”, menită să-i asigure „superioritatea militară” – un fapt pe care membrii Pactului de la Varşovia „nu-l pot şi nu-l vor permite”.1 SUA distrăgeau atenţia publică prin a lor „opţiune zero”, menită să le disimuleze vinovăţia principală în blocarea discuţiilor vizând dezarmarea şi controlul armamentelor, la Geneva şi la Viena deopotrivă.[1431] Dacă SUA insistau să desfăşoare rachete Pershing II în Europa, declara el, URSS avea să răspundă

1429 „Ceaucescu lanza un llamamiento en pro de una Europa libre de armas nucleares“ (Ceauşescu lansează un apel la o Europă fără arme nucleare), El País, 29 noiembrie 1981.

1430 întâlnirea din Crimeea între Leonid Brejnev si Todor Jivkov, 7 august 1981, PHP.

1431 Declaraţia Secretarului general al Comitetului central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, tovarăşul Tu. VAndropov, 4 ianuarie 1983, p. 1, PHP.

cu „contradesfăşurări” proprii.[1432]

Susţinând absoluta necesitate a acestor contradesfăşurări, liderul sovietic a subliniat că „nu există altă cale decât să răspundem la acţiunile provocatoare ale NATO cu contraacţiuni”. Apoi Andropov şi-a îndreptat atenţia spre poziţia şi propunerile României, ridiculizându-le şi deqlarându-le nesănătoase şi periculoase:

Tovarăşi! Recent s-a încercat trasarea unei echivalenţe între alianţa noastră politică militară defensivă şi agresivul bloc NATO. Este un punct de vedere ciudat, mai cu seamă în actualele circumstanţe. Compararea comportamentului Pactului de la Varşovia şi al NATO în situaţii diverse ar fi suficientă pentru a convinge pe oricine că alianţa noastră a fost întotdeauna o contrapondere de bază la forţele agresiunii şi expansiunii, [în vreme cel NATO nu se poate lăuda decât cu priceperea sa în amplificarea tensiunilor.

După părerea noastră, nimeni nu ar trebui să aducă în discuţie desfiinţarea unilaterală a Tratatului de la Varşovia. A insista cu seriozitate asupra dizolvării unilaterale a alianţei noastre defensive ar însemna să punem în mod intenţionat ţările socialiste într-o situaţie sumbră, în care s-ar vedea nevoie să acţioneze singure în faţa unui inamic bine organizat şi înarmat până în dinţi.[1433]

Opiniile lui Andropov erau pe deplin împărtăşite de conducerea armatei sovietice. Comandantul suprem al Pactului de la Varşovia, mareşalul Viktor Kulikov, vorbea despre intense „pregătiri pentru război” ale SUA şi le denunţa ca fiind responsabile, alături de NATO, pentru escaladarea cursei înarmărilor, pentru „accelerarea amplasării în Europa a rachetelor sale nucleare deestinate primei lovituri”, şi pentru că ar fi fost hotărâte să obţină superioritatea nucleară „cu orice preţ”.[1434] Pe lângă

1432 Ibid.

1433^ Oficii, pp. 10-11, PHP

1434 Rezumat al discursului susţinut de comandantul suprem al Forţelor Armate Unite, mareşalul Uniunii Sovietice VG. Kulikov, la

recenta desfăşurare a rachetelor SS-20 în RDG şi

Cehoslovacia, sprijinită – pretindea Kulikov – „de celelalte ţări socialiste”, membrilor nonsovietici ai Pactului li se cerea să-şi redoteze armatele cu noi arme şi tehnologii de luptă de fabricaţie sovietică, să-şi perfecţioneze procedurile pentru trecerea rapidă pe picior de război, să-şi mărească nivelul de pregătire pentru luptă dincolo de graniţe, să-şi sporească „vigilenţa politică” şi preparativele psihologice pentru un conflict militar şi să-şi îmbunătăţească abilitatea de a pune la punct „posturi de comandă mobile şi ecranate” şi „centre de comunicaţii şi semnalizare modernizate”.1

În contrast cu argumentele aduse de reprezentanţii armatei şi ai partidului din URSS, că situaţia apocaliptică a lumii impunea ca toţi membrii Pactului să-şi sporească eforturile militare, Ceauşescu idendfica un scop diametral opus al întrunirii CPC. Obiectivul ei, explica el, era acela de a acţiona pentru „a preveni înrăutăţirea situaţiei internaţionale, a trece la dezarmare şi îndeosebi la dezarmarea nucleară, şi de a asigura pacea mondială”.[1435] Cum Andropov şi generalii săi au continuat să peroreze despre iminenta ameninţare cu o agresiune din partea SUA şi NATO, liderul român a exprimat din nou optica opusă a ţării sale referitoare la cauzele crizei internaţionale şi la cei rersponsabili pentru declanşarea ei, subliniind motivele şi punctele în care percepţiile sovietice se dovedeau eronate:

Aici situaţia este prezentată în aşa fel, de parcă tot ce se întâmplă în lume este imputabil imperialismului şi SUA. Dar nu acesta este adevărul. Ţările socialiste au un rol important în situaţia internaţională, purtând şi ele o responsabilitate pentru tensiunile create. De asemenea, şi ele au un cuvânt de spus în eradicarea acelor politici care

---

Sesiunea Consultativă a Comitetului Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varşovia „Despre situaţia Forţelor Armate Unificate şi măsurile de sporire a pregătirii pentru luptău, ianuarie 1983, pp. 1, 3, PHP.

1435 Op.cit., pp. 5, 8.

contribuie la agravarea tensiunilor.[1436]

La fel ca în 1980, Ceauşescu făcea referire la „imperialişti” nespecificaţi – pe care, în conformitate cu propria lor experienţă istorică, românii îi asociau în mod firesc mai degrabă cu Moscova şi Budapesta decât cu Washingtonul – pentru a descrie:

O ciocnire la nivel mondial a doua direcţii politice complet contradictorii: politica imperialistă de forţă, dictatură, înarmare şi intervenţie în treburile interne ale altor state, şi politica forţelor progresiste antiimperialiste şi a maselor populare care se pronunţă în mod ferm împotriva politicilor imperialiste şi néocolonialiste, şi în favoarea încetării febrilei curse a înarmărilor, pentru apărarea independenţei naţionale şi pentru pace.[1437]

„S-a acumulat o masă atât de mare de arme de toate tipurile, mai cu seamă nucleare”, preciza Ceauşescu, „încât este pusă în pericol însăşi existenţa civilizaţiei umane şi chiar a vieţii pe planeta noastră”. Existau însă motive de optimism, dat fiind că pericolul era conştientizat pe o scară atât de largă, încât lumea întreagă putea fi mobilizată pentru a-l contracara:

…evenimentele ne arată că există pretutindeni în lume forţe capabile să schimbe cursul politicii internaţionale, să stopeze acele politici care duc la dezastru şi distrugere şi să asigure pacea. Este mai necesar ca oricând să tindem spre o mai largă cooperare a tuturor forţelor antiimperialiste, realiste, din rândul tuturor popoarelor.1

Referindu-se din nou la prezentarea catastrofică creionată de Andropov şi Kulikov, Ceauşescu declara:

Este adevărat că SUA şi celelalte ţări NATO au o politică de superioritate militară şi de opresiune, că intenţionează să amplaseze în Europa rachete cu rază medie de acţiune şi să dezvolte pe mai departe arme de distrugere în masă. Dar ţările socialiste, statele membre

---

1436 Op. cit., p. 5.

1437 Op. cit., p. 2.

ale Tratatului de la Varşovia, nu trebuie să se lase împinse pe acest drum, care duce la distrugerea omenirii şi a civilizaţiei. Trebuie să combatem această politică şi să implementăm una în interesul oamenilor, al dezarmării şi al păcii.[1438][1439]

Trecerea la dezarmare, reformarea Pactului şi Comisia Specială

Opinia României, că dezvoltarea militară accentuată, sporirea cheltuielilor pentru apărare şi o mai puternică integrare/subordonare *nu* constituiau răspunsul adecvat la situaţia internaţională, a avut în mod cert un caracter singular la întrunirea CPC din 1983. Niciunul dintre ceilalţi lideri nu au susţinut-o şi fiecare dintre ei a avut grijă să-şi exprime deplinul acord cu poziţia sovietică.[1440] Deşi a recunoscut la rândul lui necesitatea de asigurare a „capacităţii de apărare" şi de păstrare a „echilibrului" militar, Ceauşescu a susţinut că:

Echilibrul nu trebuie dus la un nivel mai înalt printr-o intensificare a cursei înarmărilor şi prin acumularea de armament, inclusiv armament nuclear. Dimpotrivă, echilibrul trebuie asigurat prin reducerea la minimum a numărului de arme nucleare, sub un control internaţional strict. Este în interesul ţărilor noastre, al socialismului şi al păcii, să milităm cu fermitate pentru dezarmare şi să nu permitem, sub niciun pretext, o creştere a cheltuielilor militare.1

În vederea acestui obiectiv, liderul PCR a exprimat hotărârea „fermă" a ţării sale de a „opri accelerata cursă a înarmărilor şi a trece la dezarmare, mai întâi de toate la dezarmarea nucleară". Pe lângă reducerea cantitativă a armamentelor nucleare, supusă verificării, el a susţinut de

---

1438 Opcit, p. 5; p. 41a.

1439 Op.cit., p. 6.

1440 Vezi, de pildă, Discurs al secretarului general al PSC (Gustâv Husâk), 4 ianuarie 1983, PHP; Discurs al secretarului general al PCB (Todorjivkov), 4 ianuarie 1983, PHP; Discurs al prim-secretarului PSMU Qânos Kâdâr), 4 ianuarie 1983, PHP; Discurs al preşedintelui Poloniei (Wojcech Jaruzelski),

asemenea o reformare a alianţei în urma căreia prioritatea să se schimbe, de la cea militară la cea socio-economică, şi a îndemnat CPC să adopte „linii directoare concrete” şi măsuri menite să „reducă substanţial caracterul militar al acestor două blocuri şi să le limiteze sferele de activitate”.[1441] Pentru început, Ceauşescu a recomandat

O „reducere a cheltuielilor militare atât pentru NATO, cât şi pentru Tratatul de la Varşovia” şi o diminuare simultană a numărului de arme şi trupe în ambele alianţe, măsuri pe care Bucureştiul le promovase de mult timp ca fiind „cruciale” pentru încheierea cursei înarmărilor şi trecerea la dezarmare.[1442]

Prevalându-se de experienţa deja considerabilă a României privind importanţa discuţiilor directe, faţă în faţă, în activitatea de mediere, el a propus o imediată „iniţiere a negocierilor directe între statele semnatare ale Tratatului de la Varşovia şi NATO cu privire la dezarmare şi la evitarea pericolului unui război”.[1443] Amintind iar de „opţiunea zero” a lui Reagan pentru soluţionarea dilemei forţelor nucleare cu rază medie de acţiune (FNRM), Ceauşescu le-a explicat celorlalţi membri ai Pactului:

Dat fiind că problema rachetelor cu rază medie de acţiune priveşte toate statele europene, noi considerăm că este necesar să se înfiinţeze o comisie formată din reprezentanţi ai tuturor statelor membre ale Tratatului de la Varşovia şi ale NATO, plus reprezentanţi ai ţărilor neutre

---

1441 Discurs al Secretarului General al PCR (Mcolae Ceauşescu), 4 ianuarie 1983, p. 3, PHP. In versiunea est-germană a discursului susţinut de Ceauşescu, termenul „cheltuieli“ (Ausgaben) a fost redat în mod greşit ca „declaraţii“ (Aussagen).

1442 România a propus „un termen maxim de doi ani pentru încheierea negocierilor de la Viena asupra reducerii armamentelor şi forţelor militare în Europa Centrală“, anticipând o diminuare a „numărului trupelor NATO cu 30 000 până la 40 000 şi a echipamentelor cu 20 000 până la 30 000, şi susţinând o îngheţare unilaterală, din partea Pactului de la Varşovia a cheltuielilor militare la “nivelurile din 1983 până în 1985“.

1443 Discurs al Secretarului General al PCR (Mcolae Ceauşescu), 4 ianuarie 1983, p. 4, PHP.

şi nealiniate din Europa. Această comisie ar trebui să colaboreze cu Uniunea Sovietică şi cu Statele Unite ale Americii pentru încheierea în decursul acestui an a unui tratat conform căruia să nu se mai amplaseze rachete cu rază medie de acţiune şi să se treacă la retragerea şi distrugerea celor deja desfăşurate.1

Un asemenea efort internaţional nu ar fi putut avea coerenţă dacă nu ar fi existat deja un dialog funcţional între principalul susţinător al fiecăreia din cele două alianţe şi ceilalţi membri ai ei. Astfel de consultări constituiau deja o procedură de operare standard în NATO, fiind însă inexistente în Pactul de la Varşovia, mai ales cu privire la probleme militare de ordin tehnic, precum numărul armelor deţinute de fiecare stat şi capacităţile lor specifice. Acestea erau chestiuni pe care liderii militari sovietici ezitau să le discute chiar şi cu membrii de la nivelurile de vârf ale conducerii de partid din URSS.[14441445]

Reînnoind o propunere pe care o înaintase încă din anii 1970, România considera că „înfiinţarea unei comisii speciale a ţărilor socialiste din Tratatul de la Varşovia care să militeze pentru încetinirea cursei înarmărilor şi să elaboreze măsuri în vederea dezarmării – şi în primul rând a dezarmării nucleare – ar avea o deosebită semnificaţie politică şi ar corespunde intereselor popoarelor europene şi din lumea întreagă”.[1446] Dacă ceilalţi membri ai Pactului ar conveni o abordare care să includă „dezarmarea, o reducere a cheltuielilor militare, încetarea acceleratei

---

1444 Opcit., p. 5.

1445 Analiştii occidentali erau conştienţi de preponderenţa acordată liderilor militari soviedci în stabilirea politicii militare şi de apărare încă de la al Doilea Război Mondial, deşi puţini înţelegeau amploarea puterii lor discreţionare şi chiar de tip monopol asupra acestor politici. Vezi, de pildă, Mihail Gorbaciov, Memoirs, New York, Doubleday, 1996, pp. 203-204, 405, 415-416. Vezi şi Jeremy R. Azrael, The Soviet Civilian Leadership and the Military High Command\ 1976-1986, R-3521, Santa Monica, RÂND, iunie 1987, pp. 30-42.

1446 Discurs al Secretarului General al PCR (Mcolae Ceauşescu), 4 ianuarie 1983, p. 4 PHP.

curse a înarmărilor şi consolidarea eforturilor (pentru dezarmare) la scară mondială”, a conchis Ceauşescu, ţara sa era pe deplin convinsă că „succesul nu va întârzia şi va duce la o tranziţie spre dezarmare”.[1447]

Obiectivul central al propunerii româneşti era restructurarea armatei şi îndeosebi echilibrul nuclear la un nivel numeric mai redus – un nivel determinat în urma negocierilor directe între membrii NATO şi cei ai Pactului de la Varşovia, nu doar între liderii sovietici şi cei americani. Proiectul nu avea şanse să stârnească entuziasm nici la Washington, nici la Moscova. Chiar şi în cel mai bun caz, o astfel de implicare ar fi „complicat” cel puţin ceea ce era de fapt doar

O serie de discuţii bilaterale (oricât de neproductive ar fi fost acestea) între principalii susţinători ai celor două alianţe.

Dar propunerea avea un caracter ameninţător mult mai pronunţat pentru URSS şi alianţa sovietică, decât pentru SUA şi NATO. în vreme ce SUA se consultaseră deja cu aliaţii lor înaintea discuţiilor, ca o practică uzuală, o astfel de abordare în cadrul Pactului de la Varşovia ar fi legitimizat poziţia României şi ar fi acordat un rol fără precedent majorităţii anterior tăcute.

Propunerea României pentru o „comisie specială” care să discute despre dezarmarea convenţională şi nucleară în interiorul Pactului de la Varşovia era

5 5 5

cel puţin la fel de deranjantă pentru Kremlin şi mai ales pentru liderii militari sovietici care deţineau un cvasi-monopol asupra acestor chestiuni, excluzându-i chiar şi pe superiorii lor din partid.1 în mod necesar, întrunirile comisiei ar fi fost iniţial dominate de români, dat fiind că ei erau singurii care deţineau o experienţă în domeniul dezarmării şi al controlului instituţionalizat al armamentului – atât în plan militar, cât şi civil – în cadrul Pactului de la Varşovia, începând de la prima propunere de

1447 Op. cit., p. 6.

dezarmare unilaterală, lansată de Gheorghe Gheorghiu-Dej în 1965.[1448] Cu excepţia unui număr foarte mic de persoane din „grupurile consultative” sovietice care aveau tangenţă cu comportamentul american în domeniul controlului armamentelor, acest tip de experienţă era limitată aproape în întregime la ofiţerii superiori cu vederi accentuat conservatoare din URSS.[1449] Iar experienţa în cauză era focalizată aproape integral pe combaterea, eludarea sau minimalizarea iniţiativelor americane în privinţa controlului armamentelor.

Însăşi ideea de a permite accesul altora – chiar şi al civililor din URSS – în această arenă, până atunci extrem de privilegiată, era de neconceput pentru conducerea armatei sovietice. Pe de altă parte, propunerea românească de îngheţare imediată a cheltuielilor militare în următorii trei ani nu avea rolul de a atrage prietenii şi de a-i influenţa pe ofiţerii din generos onorata ierarhie a Forţelor Armate Sovietice (şi ale industriei apărării).

O „atitudine distructivă, dictatorială, care ignoră raţiunile de clasă”.

A spune că reacţia celorlalţi membri ai Pactului la *Iniţiativa pentru trecerea la dezarmare* înaintată de România a fost una categoric negativă ar însemna să o subestimăm. Concomitent, descrierile făcute de polonezi privind redactarea comunicatului la întrunirea din 1983 subliniau abilitatea extraordinară a României de a afecta politica oficială a alianţei. În conformitate cu propunerile româneşti, spre exemplu, „aspectul de bloc al tratatului a fost atenuat, conferindu-i-se un caracter mai deschis şi reiterând disponibilitatea de desfiinţare a blocurilor,

---

1448 Gorbaciov (1996), pp. 203-204, 405.

1449 In timp ce România începuse să-şi dezvolte competenţe pe o bază mai largă imediat după criza rachetelor din Cuba, în 1962, Uniunea Sovietică a făcut acelaşi lucru în aparenţă pentru a face faţă noii Iniţiative Strategice de Apărare („Star Wars“) a lui Ronald Reagan, cândva în jurul anului 1983, dar atenţia ei era îndreptată în mare parte spre armamentele din spaţiul cosmic.

începând cu structurile lor militare”.[1450] Acum, pentru prima dată, Pactul de la

Varşovia acceptase „demarcarea clară a planului ideologic de sfera relaţiilor interstatale”, descrisă de polonezi şi de est-germani ca o „nouă” propunere sovietică. 1 Bucureştiul a modificat de asemenea o propunere privind o zonă liberă de arme chimice în RFG, RDG, Polonia, Cehoslovacia şi Benelux, transformând-o într-una pentru „retragerea armelor chimice de pe întregul teritoriu european, fără a trata Europa Centrală în mod separat”.[14511452]

Românii au blocat un efort depus la nivelul Pactului, de a include o declaraţie conform căreia amplasările de rachete americane i-ar determina pe membrii Pactului de la Varşovia „să adopte măsuri corespunzătoare menite să le asigure securitatea”, argumentând că acest lucru ar imita „abordarea conflictuală a NATO”.[1453] Ministrul polonez de externe, Dmokehowski, deplângea faptul că opoziţie „decisivă” a României îi blocase eforturile de a învinovăţi RFG pentru că permisese amplasarea de rachete americane, considerând un succes al delegaţiei sale reuşita de a respinge propunerea de declaraţie a României conform căreia problemele interne ale Poloniei erau „o chestiune ce privea exclusiv Polonia, nu ţările socialiste frăţeşti”.[1454]

În conformitate cu spusele lui Dmochowski, „cea mai mare dificultate” în finalizarea textului fusese cauzată de insistenţa României ca trei dintre propunerile sale să fie adoptate. Prima se referea la „o îngheţare unilaterală a bugetelor militare la nivelul celor din 1983”. Cea de-a doua

---

1450 Notă privitoare la documentele pregătite pentru întrunirea PCC de la Praga, 3 ianuarie 1983, p. 1, PHP Nota era semnată de ministrul de externe polonez, M. Dmochowski.

1451 Op. cit., p. 2.

1452 Op.cit., p. 13.

1453 Op.cit., p. 10.

1454 Opcit., p. 12.

susţinea înaintarea „unei propuneri către NATO, de iniţiere a «negocierilor imediate şi directe»”. Iar cea de-a treia sugera „o comisie specială a statelor din cadrul OMC [pentru a discuta şi a creiona măsuri[1455]] de limitare a cursei înarmărilor şi a începe procesul de dezarmare, şi de a trece la negocieri directe cu statele NATO”.[1456]

Aceasta era esenţa conflictului care marcase mandatul lui Brejnev – Gheorghiu-Dej lansând oficial politica de dezarmare în cadrul Pactului de la Varşovia în ianuarie 1965 – şi care afectase eforturile de integrare şi de dezvoltare militară în mandatele lui Andropov şi Cernenko, dar şi pe cele ale lui Gorbaciov în primul său an la Kremlin. Aşa cum afirma Dmochowski, propunerea României a dus la un impas de câteva zile în cadrul lucrărilor. URSS, Polonia şi celelalte state au respins-o. Ele au susţinut că acest pas unilateral ar duce la o slăbire a Organizaţiei Tratatului de la Varşovia (OTV), nu ar exista nicio şansă privind o reciprocitate, dat fiind cunoscuta hotărâre a NATO de a spori cheltuielile militare şi chiar ar putea uşura misiunea NATO de a dobândi ascendenţă asupra OTV [URSS] a acceptat o formulare generală în favoarea unei îngheţări şi a unei reduceri reciproce a cheltuielilor militare, iară aplicarea lor unilaterală la OTV şi iară a se specifica nivelul cantitativ al reducerii.

Timp de câteva zile, delegaţia URSS a respins de asemenea preparativele vizând o ofertă adresată NATO pentru negocieri în acest sens, dar le-a acceptat în ultima zi, cu condiţia ca România să-şi retragă propunerea de convocare a unei comisii speciale pentru dezarmare a statelor din OTV Tovarăşii sovietici ne-au informat în

---

1455 Raportul lui Dmochowski leagă apelul la „negocieri immediate şi directe“ de „o reducere reciprocă a cheltuielilor militare cu 20% în comparaţie cu perioada 1982-1985“. Pe de altă parte, prezentarea susţinută de Ceauşescu şi expuneri ulterioare ale Iniţiativei pentru Dezarmare vizau negocierile directe NATO - Pactul de la Varşovia ca tratând mai amplu problemele de dezarmare.

1456 Notă privitoare la documentele pregătite pentru întrunirea PCC de la Fraga, 3 ianuarie 1983, pp. 2-3.

discuţii bilaterale că acceptarea unei asemenea propuneri ar însemna să i se acorde României dreptul de a superviza convorbirile de la Geneva dintre URSS şi SUA pe tema armelor nucleare strategice şi europene.

Ca rezultat al intenselor discuţii multilaterale şi bilaterale, îndeosebi între sovietici şi români, problema cheltuielilor militare a fost soluţionată cu puţin timp înainte de sosirea delegaţiilor la CPC. Declaraţia va include o formulă generală de compromis cuprinzând o ofertă de negociere cu NATO, dar iară a prevedea convocarea unei comisii speciale a OTV1

Delegaţia est-germană a fost oripilată de propunerile româneşti, caracterizând „atitudinea distructivă, dictatorială, care ignoră temeiurile de clasă” ca „deviind drastic”, mai mult ca oricând, de restul Pactului de la Varşovia în privinţa „problemelor fundamentale ale luptei de clasă internaţionale, în special cu privire la oprirea cursei înarmărilor şi la dezarmare”.[1457] România contravenea tendinţei colective „clar vizibile” de a „întreţine o cooperare politică strategică mai eficientă în cadrul Tratatului de la Varşovia, mai cu seamă în termenii mecanismelor politice şi ai coordonării politicilor externe”.[1458] Mai mult decât atât, nega chiar „importanţa Pactului de la Varşovia şi a existenţei sale viitoare pentru securitatea socialismului şi pentru menţinerea păcii”.[1459]

În conformitate cu RDG, colegii români insistaseră asupra „bine-cunoscutei lor evaluării care ignoră chestiunile de clasă”, conform căreia „cauzele deteriorării situaţiei internaţionale” erau deopotrivă imputabile URSS şi Pactului de la Varşovia, ca şi SUA şi NATO. În plus, românii atenuaseră criticile la adresa SUA şi „minimalizaseră responsabilitatea acestora pentru pericolul crescut al războiului”.[1460] Delegaţia

1457 Op.cit., pp. 3, 10.
1458 Opcit., p. 3.
1459 Opcit., pp. 3-4.
1460 Opcit., pp. 4-5.

Bucureştiului, susţineau reprezentanţii RDG, dovedise „o intransigenţă deosebită în insistenţele sale că statele socialiste trebuie să adopte măsuri unilaterale de reducere a arsenalelor militare, de limitare a armamentelor şi de dezarmare”.[1461] În aroganţa lor nemăsurată, românii au îndrăznit chiar să pretindă „un cuvânt de spus în privinţa problemelor care ţin de dezarmare – îndeosebi cea nucleară – şi care sunt negociate bilateral între URSS şi SUA”.1

Raportul delegaţiei est-germane conchidea că obiectivele pe care le viza România justificau pe deplin afirmaţiile privind comportamentul lor dictatorial:

A devenit clar că Republica Socialistă România încearcă deja – vizând desfiinţarea oficială a Tratatului de la Varşovia în 1985 – să slăbească legăturile pe care le are cu alianţa. Acesta este scopul solicitării ca negocierile cu NATO privind „dizolvarea blocurilor” să înceapă imediat şi al refuzului său iniţial de a confirma un nou mandat pentru Comandantul Suprem al Forţelor Armate Unite.”[14621463]

De această dată, apelul României la negocieri directe între Pactul de la Varşovia şi NATO pe tema dezarmării, a îngheţării cursei înarmărilor şi a reducerii unilaterale a cheltuielilor militare a fost acceptat la nivel propagandistic, în vreme ce crearea la nivelul Pactului a unui grup de lucru pentru dezarmare, deşi anunţată, a fost din nou amânată. Trecerea de la propagandă la politică şi la aplicarea practică nu era nici simplă, nici directă. Dar, pentru a parafraza spusele lui Gomułka cu 17 ani în urmă, românii erau capabili nu doar să reziste „presiunilor exercitate de cele şase partide” care respectau linia

---

1461 Opcit., p. 5.

1462 Ibid.

1463 Raport la întrunirea ordinară a Comitetului Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varşovia pe 4 si 5 ianuarie 1983 în Fraga (RDG), p. 8, PHP. Est-germanii au remarcat totodată că declaraţia „Despre situaţia Forţelor Armate Unite şi măsurile de sporire a pregătirii pentru luptă“ a fost adoptată doar „după îndelungate discuţii“ cu românii.

dictată de Moscova[1464], ci şi să aplice ei înşişi suficientă „presiune asupra celor şase partide” pentru a modifica respectiva linie şi a-şi îndeplini obiectivele cu o frecvenţă surprinzătoare.[1465]

Crearea discuţiilor virtuale pe tema FNRM

România a exercitat încontinuu presiuni asupra Pactului pentru abordarea iniţiativelor sale, deopotrivă în cadrul unor discuţii publice şi particulare. La sfârşitul lunii ianuarie, revista de politică externă a PCR, *Lumea*, a publicat o „Declaraţie a României” care trecea în revistă câteva dintre punctele principale ale *Iniţiativei pentru trecerea la dezarmare*, printre care îngheţarea cheltuielilor militare „la nivelurile actuale până în 1985” şi apoi reducerea lor – o abordare cu totul diferită de cea a celorlalţi membri ai alianţei.[1466] Delegaţia Bucureştiului a ridicat aceleaşi probleme la întrunirea Comitetului Miniştrilor de Externe (CME) organizată la Praga în aprilie, recomandând ca economiile monetare astfel obţinute să fie redirecţionate către programele economice şi sociale şi încurajând finalizarea cu succes a convorbirilor sovieto-americane pentru dezarmare”.1

Dintre cele trei teme principale discutate la Praga, una, „reducerea bugetelor militare”, se aflase pe agenda Bucureştiului; o alta, „eliminarea armelor chimice din Europa”, fusese transformată de români dintr-o iniţiativă regională îngustă, concepută în scopuri propagandistice (şi inacceptabilă pentru NATO ca urmare a faptului că, dacă Moscova dorea, armele puteau fi mutate pe furiş de pe teritoriul unui membru al Blocului sovietic pe cel învecinat al altuia), întruna cu referire la întreaga Europă. A treia, „coordonarea activităţilor Pactului de la Varşovia” era un

1464 Minută ungară a întrunirii Biroului Politic asupra summitului (Comitetului Politic Consultativ) în Bucureşti, 12 iulie 1966, PHP.

1465 Ibid.’

1466V ezi, de pildă, Juan Fernandez Elorriaga, „Rumania vuelve a distanciarse de la politica del Pacto de Varşovia“ (România se întoarce pentru a se distanţa de politica Pactului de la Varşovia), El Paîs, 25 ianuarie 1983.

efort menit să prevaleze asupra obiecţiilor României faţă de o mai accentuată instituţionalizare sau consolidare a alianţei sovietice.[1467] La numai trei luni după ce fusese desconsiderată de Moscova ca fiind un simplu slogan propagandistic, CME a înfiinţat primul său grup de lucru care să abordeze parţial *Iniţiativa pentru trecerea la dezarmare* a României.[1468]

Pe parcursul verii lui 1983, România a combătut argumentele aduse de URSS şi de ceilalţi membri ai Pactului în favoarea faptului că noi desfăşurări de rachete sovietice ar fi fost necesare în Europa, pentru a împiedica SUA şi NATO să dobândească superioritatea militară.[1469] După ce trimisese scrisori cu titlu personal preşedintelui Reagan şi liderului sovietic Andropov, în noiembrie 1981 şi în august 1983, cu recomandările României privind FNRM, Ceauşescu a adresat alta vicepreşedintelui George Bush Sr., expunând poziţia ţării sale faţă de prezenţa armelor nucleare în Europa.[1470] Niciuna din aceste scrisori nu a fost dată publicităţii până în prezent.

Dar dr. Siegfried Bock, ambasadorul RDG în România, şi mareşalul Viktor Kulikov, comandantul suprem al Forţelor Armate Unite ale Pactului de la Varşovia, fuseseră informaţi cu privire la ultima scrisoare, pe care Ceauşescu o înmânase vicepreşedintelui Bush în cursul vizitei acestuia la Bucureşti, în septembrie. În conformitate cu Bock, scrisoarea se referea la condiţiile militare ale României pentru acceptarea unei reînnoiri a Pactului de la Varşovia, dar şi la desfăşurările de rachete sovietice şi la

---

1467 Discurs al ministrului de externe român (Ştefan Andrei), 6 aprilie 1983, PHP.

1468 Ibid. CME a creat un grup de lucru pe tema reducerii bugetelor militare (şi alte două, pentru „interzicerea armelor chimice în Europa“ şi pentru “coordonarea activităţilor Pactului de la Varşovia).

1469 Rezumat est-german al reuniunii Pactului de la Varşovia la Moscova, 28 iunie 1983, PHP.

1470 Vezi, de pildă, „Reagan envia al presidente rumano una carta sobre los euromisiles“ (Preşedintele român îi trimite lui Reagan un mesaj pe tema eurorachetelor), El Pais, 19 septembrie 1983.

recomandări privind derularea discuţiilor despre FNRM. Ambasadorul est-german nota că românii „reafirmaseră şi clarificaseră” următoarele poziţii privind FNRM:

„Uniunea Sovietică ar trebui să evite alte amplasări de rachete, fiindcă altfel situaţia internaţională ar deveni şi mai tensionată”.

„România nu se declară în favoarea contramăsurilor adoptate de URSS, RDG şi RSC”.

„România, şi în mod special Ceauşescu, sugerează ca Uniunea Sovietică să renunţe la includerea rachetelor britanice şi franceze, dat fiind că SUA sunt gata să continue negocierile la Geneva în aceste condiţii”.

„Pe teritoriul Republicii Socialiste România nu vor fi niciodată amplasate rachete nucleare, nici sovietice, nici americane”.1

Revenind la reînnoirea Tratatului de la Varşovia, Bock declara că România condiţiona „cooperarea ulterioară” şi calitatea sa de membru al Pactului de la Varşovia de următoarele deziderate:

3

O convenţie încheiată între statele membre ale Pactului de la Varşovia, conform căreia nu va fi permis accesul trupelor străine pe teritoriul niciunui stat fără aprobarea autorităţilor legitime ale statului respectiv;

un acord care să acopere toate chestiunile de ordin legal, material, tehnic, financiar şi logistic local în cazul în care pe teritoriul unui stat pătrund trupe ale altei ţări, la cererea autorităţilor guvernamentale ale statului afectat; [...]

comanda unificată nu are aplicabilitate pentru teritoriul şi forţele armate ale RS România în timp de pace [sau război*];

RS România nu va participa cu trupe la exerciţii militare în alte ţări şi nu va aproba exerciţii ale trupelor altor ţări pe teritoriul României;

participarea trupelor româneşti la lupte pe teritoriul altor state în timp de război va depinde de solicitarea de

asistenţă militară a ţărilor în chestiune.[1471][1472]

Ceauşescu, conchidea telexul, îi informase pe ceilalţi aliaţi „că poziţia României îi fusese prezentată vicepreşedintelui Bush în cursul ultimei sale vizite în RS România” şi că ministrul apărării, „general-colonelul Olteanu fusese însărcinat de Ceauşescu să reprezinte aceeaşi poziţie românească la întrunirea miniştrilor apărării de la Berlin”, la începutul lui decembrie 1983.[1473]

Paralelele între scrisoarea adresată de Ceauşescu lui Reagan şi mesajul trimis de Gheorghiu-Dej lui Kennedy după criza rachetelor din Cuba sunt evidente. Se poate ca misiva trimisă în 1983 de liderul român preşedintelui Ronald Reagan să se fi dorit un memento al mesajului către Kennedy, care dusese la cooperarea strategică dintre Washington şi Bucureşti. Dar mesajul din 1963 a fost păstrat secret atât de bine, încât nu a fost comunicat nici măcar comunităţii americane de informaţii.1

Pe lângă preşedintele Kennedy, un cerc restrâns de oficiali ai administraţiei care ştiau despre existenţa scrisorii îi includea pe vicepreşedintele Lyndon B. Johnson şi pe secretarul de Stat Dean Rusk, acesta din urmă primind-o direct de la ministrul de externe român. Este greu de crezut că informaţiile despre mesaj au supravieţuit trecerii de la administraţia democrată a lui Lyndon Johnson la cea republicană a lui Richard Nixon, cinci ani mai târziu. La fel de îndoielnic este că, după un deceniu, trei schimbări alternative de putere politică şi şase administraţii prezidenţiale, mai exista cineva în administraţia Reagan care să fi auzit măcar despre el. Aşa cum remarca, treizeci de ani mai târziu, un oficial care

---

1471 Telex din partea ambasadorului est-german în Román ia (Bock) pe 14 octombrie 1983', 14 octombrie 1983, PHP. Vezi şi Telex de la Viktor Kulikov (comandant suprem al Forţelor Armate Unite) către Heinz Hojfinann (ministru est-german al apărării) pe 14 octombrie 1983, 14 octombrie 1983, PHP.

1472 Telex din partea ambasadorului est-german în România (Bock) pe 14 octombrie 1983, p. 1, PHP.

1473 Opcit., p. 3.

lucrase în administraţia Kennedy, el nu ştia dacă existase vreodată în arhivele americane un document scris în acest sens.[1474][1475]

Scrisoarea către Reagan a fost expediată la aproape douăzeci de ani din ziua în care i-a fost trimis mesajul lui Kennedy.[1476] Ambele mesaje creau o prăpastie între România şi politica nucleară a URSS – primul cu referire la amplasarea rachetelor sovietice în Cuba şi cel de-al doilea privitor la desfăşurările de rachete sovietice SS-20 în Europa. Ambele subliniau că România nu a permis şi nu va permite niciodată amplasarea de arme nucleare sovietice pe teritoriul său. Misiva adresată lui Kennedy invita chiar explicit o echipă americană să efectueze

O verificare la faţa locului – verificare pe care comunitatea de informaţii din SUA nu a considerat-o necesară. Deşi oferta nu este repetată în descrierea pe care ambasadorul Bock a făcut-o scrisorii trimise lui Bush, România era unul dintre cei mai înfocaţi susţinători ai măsurilor obligatorii de sporire a încrederii şi a regimurilor de verificare de la vremea respectivă.

În ambele mesaje se accentua faptul că Forţele Armate Române răspundeau doar în faţa autorităţilor naţionale, cel pentru Reagan detaliind unele dintre modalităţile în care acest lucru era asigurat. De asemenea, ambele subliniau că armata română era disponibilă numai pentru operaţiuni defensive. Scrisoarea către Kennedy menţiona că militarii români nu vor participa la o eventuală ofensivă sovietică împotriva SUA, iar cea către Reagan stipula că, chiar şi atunci când lua parte la misiuni

---

1474 Garthoff (1995), p. 111.

1475 Ibid.

1476 Mesajul lui Gheorghiu-Dej a fost transmis de ministrul său de externe pe 4 octombrie 1963, iar solicitarea pentru o întrevedere vizând transmiterea mesajului a survenit prima dată la sfârşitul lui septembrie. Ceauşescu i-a înmânat personal lui George Bush Sr. scrisoarea pentru preşedintele Reagan pe 22 septembrie 1983. Vezi Larry L. Watts, Romanian Security Policy and the Cuban Missile Crisis, Cold War International History Project e-Dossier Nr. 38, februarie 2013.

pur defensive, ca parte a obligaţiilor sale în cadrul alianţei, România analiza cu atenţie orice solicitare de asistenţă militară dincolo de graniţele sale şi decidea singură asupra caracterului şi a autorităţii acesteia (o referire la convingerea românilor că nici János Kádár şi nici Vasil Bil ak nu constituiseră o autoritate legitimă atunci când invitaseră trupele sovietice să intre în Ungaria în 1956 şi în Cehoslovacia în 1968).

România a continuat să reitereze aceste chestiuni la întrunirea CME organizată în 1983 la Sofia. Şi din nou a fost criticată fiindcă i-a împiedicat „pe ceilalţi participanţi să-i condamne pe liderii americani”, a refuzat să susţină amplasările de tip „contramăsuri” ale sovieticilor, a declinat solicitarea de a face lobby pe lângă membrii europeni ai NATO, ca să nu permită amplasarea de rachete americane şi de a califica aceste amplasări ca o încercare de a stabili „superioritatea militară” a SUA, şi fiindcă a continuat să ceară îndeplinirea unor bine stabilite „condiţii pentru ca România să mai dorească să păstreze calitatea de membru” al Pactului de la Varşovia.1 Puţini analişti americani au remarcat aceste mişcări şi chiar mai puţini le-ar fi atribuit o semnificaţie anume – fiindcă o asemenea sfidare ar fi fost cel puţin improbabilă.

Poziţiile României erau diametral opuse faţă de una dintre cele trei priorităţi de vârf ale KGB în 1984 (stabilite în noiembrie 1983) şi, în cel mai bun caz, problematice pentru celelalte două. Bucureştiul a respins categoric prioritatea de „expunere în faţa comunităţii internaţionale a planurilor SUA de a declanşa un război” şi de demascare a presupusului „refuz al americanilor de a negocia sincer cu URSS pentru limitarea armamentelor”.[1477] Dimpotrivă,

---

1477 Raport informativ, 13 octombrie 1983, PHP. Telex de la Viktor Kulikov (comandant suprem al Forţelor Armate Unite) către Heinz Hoffmann (ministrul est-german al apărării)) pe 14 octombrie 1983, PHP şi Comunicat, 13 octombrie 1983, PHP (Acesta a fost proiectul de comunicat respins de România.) Vezi şi Telex din partea ambasadorului est-german în România (Bock) pe 14 octombrie 1983, 14 octombrie 1983, PHP.

românii s-au străduit intens să impună o abordare opusă. De asemenea, Bucureştiul a obstrucţionat în mod activ eforturile sovieticilor de „contracarare a tentativelor SUA şi NATO de a dobândi superioritatea militară faţă de URSS”, încercând să le redirijeze spre dezarmare.[1478]

Şi, în vreme ce avea o perspectivă indiferentă faţă de cea de-a treia prioritate a KGB – „adâncirea dezacordurilor în interiorul NATO” – se dovedise deja mai entuziast cu privire la atragerea „de partea sa, în activităţi antisovietice”, a conducerilor de stat din Europa de Est şi la convingerea „celorlalte state socialiste să-i urmeze exemplul negativ şi să combată împreună poziţia URSS în CAER, în Pactul de la Varşovia şi cu privire la multe alte probleme”.[1479] Caracterizând independenţa României, încă de la primele sale manifestări publice, drept „parţială” şi „limitată”, paradigma îngustă utilizată de cele mai multe ori de comunitatea de informaţii americană era pur şi simplu incapabilă să asimileze întreaga dimensiune a independenţei României în domeniul politicii externe şi de securitate.

În mod remarcabil, la mai puţin de un an după ce a inclus unele aspecte ale Iniţiativei sale de trecere la dezarmare în declaraţiile Pactului, România a reuşit să determine Comitetul Miniştrilor de Externe (CME), prin continua reiterare a subiectului în cadrul reuniunilor Pactului şi în presa internaţională, să anunţe în mod oficial crearea unui grup de lucru pe tema dezarmării.1 Fără îndoială, Moscova a aprobat acest lucru doar ca pe o măsură de limitare a daunelor, încercând să amâne prin mijloace birocratice orice abordare serioasă a chestiunii. Dar Iniţiativa progresase de la excluderea totală la

1478 Ibid.

1479 Ibid; Informare referitoare la întâlnirea si convorbirile dintre LI. Brejnev şiM Ceausescu pe 1 august 1979 în Crimeea, 20 august 1979, Document nr. 5, şi Expunere asupra discuţiilor cu tovarăşul VI. Potapov, şeful secţiei pentru România din CC al PCUS, 27 iulie 1978, Document nr. 2 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 187-192, 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80 şi inv. 50, dosar 6, filele 80-85.

propagandă şi apoi la recunoaşterea ei ca un subiect legitim şi obligatoriu de discuţie al unui grup de lucru în cadrul Pactului de la Varşovia. Aceasta nu însemna însă că România înregistrase un succes. Cu toate că şi-a exprimat din nou intenţia de a crea un „Grup de lucru pentru procesul de dezarmare în Europa” la întrunirea CME din decembrie 1984, Pactul nu şi-a transpus intenţia în practică înainte de era Gorbaciov.

Deocamdată însă, pe lângă faptul că reducerea cheltuielilor pentru apărare era una dintre principalele teme abordate la întrunirea CME din 1983, ambele propuneri oficiale vizau elemente esenţiale ale Iniţiativei româneşti pentru trecerea la dezarmare. Prima era „Propunerea de a elibera Europa de arme nucleare” şi cerea organizarea în 1984 a unei întruniri în cadrul căreia să se discute posibilitatea de încheiere a „unui acord multilateral între NATO, Pactul de la Varşovia şi alte state europene” – în esenţă, propunerea României vizând convorbirile pe tema dezarmării între Pactul de la Varşovia şi NATO.[1480] Cea de-a doua era o „Propunere de reducere a bugetelor militare”.[1481]

Andropov era tot mai exasperat de conducerea de la Bucureşti. Iniţiativele acesteia contraveneau eforturilor sale de mobilizare a Pactului – şi concomitent

5

a opiniei internaţionale – împotriva SUA şi NATO, pe care liderul de la Kremlin dorea să le înfăţişeze ca fiind o iminentă şi teribil de periculoasă ameninţare militară şi îndeosebi nucleară. Toamna anului 1983 este considerată de mulţi analişti occidentali ca un apogeu al „isteriei războiului” stârnite de sovietici la sfârşitul deceniului 1970[1482]. Unul din principalele scopuri – şi poate cel mai

1480 Minută a întrunirii CME la Sofia, 13 octombrie 1983, PHP

1481 Propunere de reducere a bugetelor militare, octombrie 1983, PHP

1482 Vezi, de pildă, Benjamin B. Fischer, A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare, Washington, D.C., Central Intelligence Agency, 1997; Fritz Ermarth, Observations on the „War Scare((of 1983 From and Intelligence Perch, 6 noiembrie 2003 în Bernd Schaefer şi Christian

important – ale acestei mişcări fusese acela de a impulsiona pregătirea militară a aliaţilor din cadrul Pactului de la Varşovia, incluzând aici mai puternica lor înregimentare sub comandament central sovietic.1

Indiferent însă de măsurile de „limitare a daunelor” adoptate de Moscova şi de partenerii ei loiali, costul menţinerii Bucureştiului în cadrul alianţei era expunerea celorlalţi membri ai Pactului la cel puţin una dintre acele „daune” cauzate de români. Liderul sovietic căuta cu disperare o declaraţie lipsită de echivoc a unei lumi aduse „în pragul războiului” de comportamentul agresiv al SUA şi NATO, care să identifice limpede răspunsul necesar ca fiind concurenţa militară acerbă, cursa înarmărilor şi integrarea în cadrul alianţei. Numai că declaraţiile şi comunicatele oficiale ale Pactului de la Varşovia au devenit tot mai ambigue – dacă nu chiar schizofrenice – ca urmare a includerii în ele a propunerilor Bucureştiului privind dezarmarea şi dezangajarea militară; acesta era un rău necesar, menit să preîntâmpine o altă opoziţie publică a României şi posibila ei retragere din organizaţia militară a Blocului.

O aniversare nedemnă de celebrare

Acest lucru a devenit evident la Conferinţa Miniştrilor Apărării din cadrul Pactului de la Varşovia (CMA) de la finele lui octombrie 1983, la care oficialii militari sovietici şi acoliţii lor est-europeni au încercat să forţeze, printr-o decizie, sporirea „capacităţilor militare ale Forţelor Armate Unite (FAU) până în anul 1985” şi îmbunătăţirea sistemelor de comandă şi control ale FAU ca o reacţie la „ameninţările la adresa securităţii venind dinspre SUA şi NATO”. [1483]Reflectând formatul tipic utilizat

---

Nuenlist, „Stasi Intelligence on NATO“, PHP

1483 Deşi există încă unele controverse privind veridicitatea temerilor cauzate de un prim atac nuclear american, acest autor consideră convingătoare argumentele fostului ofiţer al National Intelligence Agency Fritz Ermarth, anume că Andropov folosea această isterie a războiului în alte scopuri, fără a se teme în realitate de un asemenea atac. In mod cert, nici Ceauşescu nu se lăsase păcălit şi, cu posibila

în interiorul Pactului pentru a disimula sfidarea românească, ministrul apărării din RDG, generalul Heinz Hoffmann, a afirmat iniţial, la întrunire, existenţa unei „abordări colective şi a unei aprecieri unanime a chestiunilor ce urmau a fi discutate” şi abia mai târziu a recunoscut că existau „mari probleme cu ministrul român al apărării şi cu delegaţia acestuia”.[1484] În ciuda eforturilor coordonate ale Pactului de a le remedia în „discuţiile extinse”, prelungite până la orele dimineţii, românii au eliminat acele părţi ale comunicatului care justificau o sporire a arsenalelor militare prin blamarea SUA şi

NATO că ar intenţiona să declanşeze un război. În consecinţă, Moscova a apelat la subterfugiul „clarificării” şi „rafinării” versiunii finale a comunicatului, pentru a reinsera şi a da publicităţii acele declaraţii cu „care românii nu sunt de acord”.1

În raportul adresat mareşalului Kulikov, comandantul Pactului de la Varşovia, generalul Hoffmann a precizat care sunt declaraţiile respective, subliniind că ministrul român al apărării, generalul Constantin Olteanu, respinsese proiectul de comunicat:

Olteanu a eliminat formulările care condamnau statele NATO şi mai ales pe cele care afirmau că aceste state NATO depuneau toate eforturile pentru a dobândi supremaţia militară, iară a ţine seama de iniţiativele de pace ale Pactului de la Varşovia; de asemenea, a eliminat propunerile referitoare la adoptarea măsurilor corespunzătoare în interesul păcii şi al securităţii, pentru a preveni supremaţia militară a NATO şi a păstra paritatea în domeniul forţelor armate.[14851486]

---

excepţie a liderilor polonez şi est-german, nici ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia.

1484 Memorandum de la Heinz Hoffinann (ministrul est-german al apărării) către Erich Honecker (sejul statului est-german) despre problemele cu România, 20 octombrie 1983, PHP.

1485 Ibid.

1486 Telex al lui Viktor Kulikov (Comandant Suprem al Forţelor Armate Unificate) către Heinz Hojfinann (ministrul est-german al apărării) din

Olteanu a refuzat totodată să accepte orice formulare care justifica desfăşurările de rachete sovietice SS-20 ca o măsură de „modernizare” sau ca fiind impuse de „amplasarea unor noi rachete nucleare cu rază medie de acţiune în Europa”.[1487] Românii, susţinea Hoffmann, rămăseseră fermi pe poziţie împotriva „contramăsurilor” sovietice, exprimându-şi acordul doar cu locul şi momentul următoarei întruniri. Ceilalţi membri ai Pactului nu au izbutit, cu toate mijloacele folosite, să-i abată pe români de la cursul lor – şi în mod cert nu în parametrii politicii lor de disuadare şi blocare „agreată în comun”.

Singura soluţie la această dilemă era crearea unei alianţe paralele, care să adopte propriile-i decizii şi apoi să încerce să le impună indiferent de opoziţia României. Amintind de linia comună a serviciilor de informaţii şi a autorităţilor de partid din cadrul Pactului de la Varşovia, liderul militar est-german a conchis că, deoarece România îşi continua parcursul independent, era de dorit ca toţi ceilalţi miniştri ai apărării să simuleze cooperarea cu ea, respectând însă „poziţia anterior convenită”.[1488] Respectiva poziţie impunea desfăşurarea accelerată de rachete în RDG şi în Cehoslovacia, integrarea mai accentuată a statelor din cadrul Pactului de la Varşovia, întărirea capacităţilor lor de apărare şi sporirea gradului de pregătire pentru luptă a Forţelor Armate Unite ale Pactului.[1489]

Pe lângă încercările liderilor militari sovietici de a-l convinge sau intimida pe generalul Olteanu astfel încât

---

14 octombrie 1983, 14 octombrie 1983, PHP.

1487 Ibid. în mod similar, Olteanu a solicitat şi eliminarea oricărei referiri la presupusele „măsuri anterior convenite de îmbunătăţire a sistemelor de comandă şi informare ale FAU“.

1488 Ibid.

1489 Vezi, de pildă, Declaraţie a ministrului sovietic al apărării Dimitri Ustinov la întrunirea CMA din Sofia, 5 decembrie 1983, PHP; Rezumat al prezentării primului punct de pe agendă, 5 decembrie 1983, PHP; şi Linii directoare generale pentru dezvoltarea FAU şi a echipamentului lor militar, 1986-1990 (Prezentare), 5 decembrie 1983, PHP

acesta să accepte, Moscova a aplicat şi presiuni diplomatice directe asupra Bucureştiului, spre exemplu trimiţându-l pe ministrul de externe sovietic Gromîko, în ianuarie 1984, pentru a discuta despre „discrepanţele dintre cele două ţări în privinţa dezarmării nucleare”.1 În conformitate cu relatările din presa occidentală, Ceauşescu a complicat politica sovietică „pe scena internaţională cu o iritantă ingeniozitate”, cel mai recent „punând semnul egal între eurorachetele americane şi instalarea rachetelor sovietice SS-20 în Cehoslovacia şi Republica Democrată Germană”.[1490] Semnalând limpede intenţiile României, unul din cele două principale ziare româneşti a refirmat poziţia Bucureştiului cu privire la dezarmare în prima zi a convorbirilor dintre Ceauşescu şi Gromîko, insistând că:

România consideră că trebuie să facem tot posibilul pentru a ajunge la un acord la negocierile de la Geneva, pentru a împiedica amplasarea de noi rachete şi a le îndepărta şi distruge pe cele deja instalate.[1491]

Moscova a făcut ceea ce presa occidentală a numit „un gest semnificativ” în ajunul convorbirilor, anunţându-şi intenţia „de a livra petrol şi energie în aceleaşi condiţii ca altor ţări CAER şi peste obligaţiile care îi reveneau conform acordurilor bilaterale pe termen lung între cele două ţări”.[1492] Date fiind necesităţile economice reale şi preferinţele României, măsurile active care dădeau de înţeles că regimul fusese mituit cu astfel de beneficii

---

1490 Juan Fernandez Elorriaga, „Gromîko tratará en Rumania las discrepancias con Nicolae Ceaucescu sobre desarme nuclear“ (Gromîko a discutat în România cu Nicolae Ceauşescu despre divergenţele privind dezarmarea nucleară), El País, 30 ianuarie 1984.

1491 România Liberă, 30 ianuarie 1984.

1492 „Ceaucescu y Gromiko comienzan a abordar las diferencias rumano-soviéticas“ (Gromîko şi Ceauşescu încep să abordeze diferendele româno-sovietice), El País, 31 ianuarie 1984. în conformitate cu acest text, diplomaţii occidentali se aşteptau ca Gromîko să transmită „un avertisment serios“ Bucureştiului „pentru a susţine mai viguros poziţiile Moscovei“.

economice pentru a renunţa la independenţa sa erau cât se poate de credibile.[1493] Influenţaţi în parte de acest tip de dezinformare sovietică, majoritatea analiştilor americani şi occidentali tindeau, în general, să „supraestimeze subsidiile acordate de sovietici României”, chiar şi atunci când remarcau că acestea erau doar o mică fracţiune din ceea ce primeau ceilalţi aliaţi est-europeni ai Moscovei.1

De fapt, în ciuda aparent „generoasei” oferte sovietice şi a presupusei supuneri manifestate de România, aceasta din urmă a continuat să fie „penalizată pentru independenţa sa în materie de politică externă” prin excluderea „de la termenii comerciali preferenţiali acordaţi celorlalţi membri ai Blocului”.[1494] În esenţă, România a fost obligată „să plătească preţurile de pe piaţa mondială în valută forte pentru petrolul sovietic” şi, ducând lipsă de această valută forte, „nu i s-a permis să achiziţioneze petrol sovietic doar în schimbul unor mărfuri neperisabile”, ci, în principal, al produselor alimentare atât de necesare consumului intern.[1495] Iar Moscova a continuat să-şi reducă livrările către România pe parcursul Războiului Rece.[1496] În loc să beneficieze de imaginara generozitate sovietică în schimbul la fel de imaginarei ameliorări a politicilor sale independente, România a fost din plin ajutată de Moscova să înainteze pe o cale ce avea să exacerbeze în mod inevitabil nemulţumirile populaţiei –

1493 în conformitate cu spusele unui analist, spre exemplu, în anii 1980 “gravele probleme economice ale României şi dependenţa ei de sprijinul economic sovietic au fost exploatate cu succes de URSS, care a mituit România cu energie pentru a-i obţine acordul explicit sau cel puţin tacit cu deciziile Pactului de la Varşovia. Christian Nünlist, „Cold War Generáis: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-90“, (2001), p. 8, PHP

1494 Keith Crane, The Soviet Economic Dilemma of Eastern Europe, R-3368-AF, Santa Monica, RÂND Corporation, mai 1986, pp. 4-5.

1495 Ibid.

1496 Vezi, de pildă, Minută a întâlnirii dintre Mcolae Ceauşescu şi Mihail S. Gorbaciov, Moscova,
decembrie 1989, în Mircea Munteanu, „The Last Days of a Dictator“, CWIHP Bulletin, nr. 12/13 (toamna-iarna 2001), pp. 217-220.

o cale pe care Ceauşescu pornise odată cu greşit conceputul lui efort de a achita datoria naţională, concretizat în raţionalizări alimentare pe scară largă.

Nimic important nu s-a schimbat în acest conflict din interiorul Blocului în cursul anului 1984. Kremlinul şi ceilalţi membri ai Pactului au continuat să arunce vina exclusiv asupra „SUA pentru dezechilibrarea echilibrului de putere şi pentru deteriorarea situaţiei internaţionale”, perseverând în a le solicita „semnatarilor NATO să înceteze amplasarea de rachete americane”, justificând concomitent desfăşurările de rachete sovietice şi îndemnând la o mai puternică integrare şi pregătire militară în cadrul Pactului de la Varşovia.[1497] Iar România a continuat să le combată pe absolut toate fronturile, eliminând în mod repetat poziţiile părtinitoare antiamericane şi anti-NATO din declaraţiile oficiale ale Pactului şi îndemnând mai degrabă la dezarmare decât la dezvoltare în plan militar. Aşa cum nota delegaţia cehoslovacă în timpul pregătirilor pentru întrunirea CME din decembrie 1984, „România obiectează la aproape fiecare articol al proiectului de comunicat”.[1498]

În locul unei identificări şi condamnări lipsite de echivoc a SUA şi NATO ca responsabile pentru aducerea lumii în pragul conflictului nuclear, şi în locul atragerii fără scrupule, chiar entuziaste, a celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia sub stindardul sovietic pentru a combate eforturile americane de dobândire a „superiorităţii militare”, Andropov şi-a petrecut ultimele luni din viaţă, bolnav, văzând cum fiecare nouă declaraţie a Pactului purta amprenta tot mai clară a Iniţiativei româneşti pentru

---

1497 Vezi, de pildă, Discurs al ministrului sovietic de externe (Andrei A. Gromîko), 19 aprilie 1984, PHP; Comunicat, 19 aprilie 1984, PHP; Raport informativ, 26 aprilie 1984, PHP; Raport informativ, 3 decembrie 1984, PHP; Comunicat, 3 decembrie 1984, PHP; Raport la cea de-a 17-a sesiune a CMA, 6 decembrie 1984, PHP.

1498 Raport informativ, 26 aprilie 1984, PHP; vezi şi Discurs al ministrului român de externe (Ştefan Andrei), 3 decembrie 1984, PHP; şi Raport informativ, 3 decembrie 1984, PHP

trecerea la dezarmare. Costul apelului către NATO de oprire a amplasărilor de rachete a fost includerea în declaraţii a unor expresii privind „necesitatea dezarmării în Europa”.1 îndemnurile la condamnarea „militarismului american” şi a desfăşurărilor de rachete ale SUA au avut un preţ mare – acela de a fi lansate alături de apeluri „la oprirea cursei înarmărilor şi pentru progresul dezarmării” chiar în interiorul Blocului sovietic.[1499][1500]

Apropiata expirare a Tratatului de la Varşovia, în mai 1985, a făcut ca situaţia să devină tot mai disperată, dat fiind că Bucureştiul refuza să renunţe la condiţiile puse pentru viitoarea sa participare la alianţă, blocând nu doar reînnoirea Pactului, ci şi propunerile de discutare a reînnoirii, dacă respectivele condiţii nu erau îndeplinite. Pentru a ascunde acest conflict fundamental, care ameninţa ceea ce mai mulţi analişti americani identificaseră cu „un interes de securitate crucial al sovieticilor”, măsurile active luate de Moscova au prezentat sfidarea Bucureştiului ca un fenomen general, limitat la perioada reînnoirii Tratatului şi o chestiune de pură „târguială” economică.[1501]

Aşa cum raporta delegaţia cehoslovacă în aprilie 1984, participanţi nespecificaţi respinseseră „o propunere

---

1499 Comunicat, 19 aprilie 1984, PHP Vezi şi Discurs al ministrului de externe cehoslovac (Bohuslav Chnoupek), 3 decembrie 1984, PHP.

1500 Comunicat, 3 decembrie 1984, PHP.

1501 Vezi, de pildă, Ross Johnson, The Impact of Eastern Europe on Soviet Policy Toward Western Europe, R-3332-AF, Santa Monica, RÂND, martie 1986, pp. 50-51. Extraordinara eficacitate a măsurilor active sovietice este reflectată de faptul că analiştii occidentali au ignorat cu desăvârşire existenţa condiţiilor impuse de români pentru reînnoirea Tratatului de la Varşovia. Vezi, de pildă, Vladimir V. Kusin, „Impending Renewal of the Warsaw Pact“, RAD Background Report/36, RFER, 22 aprilie 1985; Vladimir Socor, „Warsaw Pact Summit Renews the Warsaw Treaty“, RAD Background Report/53, RFER, 19 iunie 1985; Ronald D. Asmus, „Differences at Warsaw Pact Defense Ministers’ Meeting?“ RAD Background Report/143, Radio Free Europe Research, 9 decembrie 1985. Rapoartele Kusin şi Asmus sunt disponibile la Arhivele Open Society, cutia 118, dosar 4, rapoartele 103 şi 305.

poloneză de a extinde sfera de acoperire a Tratatului de la Varşovia”.[1502] Rapoartele interne ale întrunirilor Pactului sugerează că insistenţele României s-au aflat la originea unui nou angajament declarat de a înfiinţa un „Grup de lucru pentru procesul de dezarmare în Europa”, în decembrie 1984. Pentru a încerca să eludeze tentativele României de a bloca reînnoirea Tratatului de la Varşovia, ceilalţi membri ai alianţei au fondat un „Grup de lucru pentru prelungirea Tratatului de la Varşovia”.1 între timp, oficialii sovietici şi ai celorlalte state membre au încercat să arunce o punte peste această prăpastie deschisă, exprimând în mod repetat pretinsa „dorinţă a tuturor semnatarilor Pactului de la Varşovia de a extinde valabilitatea Tratatului de la Varşovia cu 20 de ani”.[15031504]

Amploarea sentimentelor României referitoare la prelungirea valabilităţii Pactului de la Varşovia era de multă vreme reflectată în caracterul modest, chiar foarte modest, al aniversărilor alianţei. Bucureştiul ignorase aniversarea din 1966, determinând comentarii în presa vremii şi, deci, atenţia occidentalilor.[1505] Dar când a continuat să procedeze la fel, ca o practică regulată, comportamentul său şi-a pierdut interesul mediatic. Faptul că România era responsabilă pentru anularea întrunirii din 1975 a Pactului de la Varşovia şi pentru contestarea planurilor vizând manifestările festive pentru cea de-a 20-a aniversare a alianţei nu a atras nici el atenţia presei şi a

---

1502 Raport informativ, 26 aporilie 1984, PHP.

1503 Minute ale întâlnirii, 3 decembrie 1984, PHP Un „Grup de lucru pentru o zonă europeană liberă de arme nucleare“ a fost de asemenea creat, deoarece România avea puncte de vedere diferite de cele ale Moscovei în această privinţă. Vezi şi Raport informativ, 3 decembrie 1984, PHP; şi Discurs al ministrului român de externe (Ştefan Andrei), 3 decembrie 1984, PHP.

1504 Discurs al ministrului sovietic de externe (Andrei A. Gromîko), 3 decembrie 1984, PHP; Raport informativ, 3 decembrie 1984, PHP.

1505 „Rumania Officially Ignores Warsaw Pact Anniversary“, The New York Times, 15 mai 1966, p. 5.

trecut chiar neobservat în rândul analiştilor americani.[1506]

Anul 1985 nu avea să fie altfel. În vreme ce analiştii americani considerau cu totul improbabilă orice punere în discuţie serioasă a alianţei, opoziţia României avea un caracter aproape punitiv – fapt demonstrat clar înainte de cea de-a 30-a aniversare, pentru care planificatorii sovietici, polonezi şi est-germani doreau să pregătească o celebrare de gală a „tovărăşiei frăţeşti”, strâns legată de cea de-a patruzecea aniversare a victoriei asupra fascismului.[1507]

În conformitate cu un raport din decembrie 1984 al ministrului apărării est-german, Heinz Hoffmann, adresat liderului de partid din RDG, Erich Honecker, românii refuzaseră să finanţeze producerea oricăror survenire aniversare (insigne, medalii, steguleţe etc.); refuzaseră să producă orice „albume ilustrate, timbre poştale” sau „emisiuni aniversare”; refuzaseră de asemenea să organizeze orice „evenimente de informare politică, tematice, conferinţe, prezentări sau discuţii” pe respectiva temă, în rândurile cadrelor militare.[1508] Niciun film sau documentar referitor la alianţă şi la importanţa ei nu avea să fie realizat la

Bucureşti, iar armata României nu va „face schimb de delegaţii şi conferenţiari militari”, cu excepţia celor anterior aranjate prin acorduri bilaterale. Nu aveau să accepte nici măcar „transferul de filme” nesolicitat de la alţi membri ai Pactului.1 Armata română refuzase totodată

1506 Pentru descrieri ale acţiunilor României şi ale consecinţelor acestora, vezi de pildă Vojtech Mastny „Editorial Note, XIV Meeting of the PCC, Warsaw, 17-18 April 1974“, PHP; Despre poziţia RSR: adăugiri la discursul şefului de stat est-german (Erich Honecker), 4 aprilie 1974, PHP; Note est-germane pe tema proiectului Conferinţei pentru Securitate în Europa, 17 aprilie 1974, PHP; şi Raport al prim-secretarului PSMU Qânos Kâdâr) către Biroul Politic al PSMU asupra întrunirii CPC, 26 aprilie 1974, PHP.

1507 Raport la cea de 17-a sesiune a CMA, 6 decembrie 1984, p. 5, PHP.

1508 Op.cit., p. 8. Această „opinie neobişnuită“ a fost prezentată de ministrul român al Apărării, generalul Constantin Olteanu.

să participe la „schimburile reciproce între navele de război” în cadrul vizitelor în porturi sau la alte vizite similare ale unor formaţiuni de aviaţie, şi refuzase deopotrivă să facă schimb de „grupuri de artă populară” ori să organizeze „festivaluri de film”, în cadrul cărora să fie difuzate pelicule bazate pe versiuni sovietice ale unor evenimnente istorice.[1509] În plus.

În Forţele Armate ale Republicii Socialiste România [RSR] nu vor exista conferinţe sau prezentări susţinute în faţa trupelor (româneşti) de generali şi ofiţeri ai armatelor aliate ori de reprezentanţi ai Comandamentului Suprem al Forţelor Armate Unite.

În cadrul Forţelor Armate ale RSR nu se va pune problema organizării şi realizării de întâlniri ale populaţiei sau cadrelor militare din ţările aliate cu militari ai unităţilor de grăniceri, ai regiunilor militare (ale armatei) şi ai grupurilor aparţinând Forţelor Armate Sovietice.[1510]

De fapt, nicio prezentare specială a aniversării nu va fi supusă atenţie populaţiei române. Ştirile despre eveniment vor apărea ca parte a emisiunilor obişnuite, dar numai în ziua evenimentului. Iar Bucureştiul decisese să nu difuzeze „discursul comandantului suprem al Forţelor Armate Unite ale pactului de la Varşovia” la televiziunea română. Pentru a ascunde opoziţia explicită a României faţă de festivităţile din cadrul alianţei şi grava discrepanţă referitoare la prelungirea Tratatului de la Varşovia pe care aceasta o oglindea, URSS şi „partenerii în strânsă cooperare” din cadrul Pactului s-au văzut nevoiţi să diminueze drastic amploarea evenimentelor ocazionate de cea de-a treizecea aniversare a alianţei.

3

În căutarea unui profit: reînnoirea Tratatului de la Varşovia, ianuarie 1985

1509 Op. cit., p. 9.

1510 Op.cit., pp. 8, 9. Ministrul român al apărării a făcut o concesie, aceea de a organiza „doar o celebrare“ şi „într-o singură garnizoană“ a. armatei române. Sublinierea este prezentă în original.

Dacă disperarea crescândă cu privire la prelungirea Tratatului de la Varşovia caracterizase preocupările sovieticilor şi ale aliaţilor acestora în timpul lui Andropov, panica marca atmosfera de la Kremlin sub noua conducere a lui Konstantin Cernenko. La începutul lui 1985 nu se ajunsese încă la un acord cu privire la prelungirea alianţei, şi cu atât mai puţin la durata şi la condiţiile prelungirii. Iar Tratatul mai era valid doar încă patru luni.

Anul 1985 a fost totodată caracterizat de cea mai puternică influenţă a României, cea care explică, probabil, neaşteptatea flexibilizare temporară a conduitei moscovite în domeniul dezarmării, sub conducerea lui Cernenko.1 Bucureştiul pusese Moscova într-o poziţie aproape imposibilă. În mijlocul unei perioade caracterizate de ceea ce părea a fi o continuă serie de succesiuni la conducerea URSS – Andropov decedase în februarie 1984, iar Cernenko, în vârstă de 73 de ani, era deja bolnav – România ameninţa să se retragă din Pactul de la Varşovia, dacă oficialităţile de la Kremlin nu începeau să-şi schimbe modul de abordare a alianţei şi a diferendelor dintre Est şi Vest. Iar dacă România părăsea alianţa, autorităţile sovietice se temeau că vor avea mari dificultăţi în a opri destrămarea structurală care ar urma, înainte de a ajunge şi în interiorul graniţelor URSS. Acesta era motivul preocupărilor KGB cu privire la retragerea României din Pactul de la Varşovia, la mijlocul anilor 1980.[15111512]

Imediat după Crăciun, pe 26 decembrie 1984, comitetul de experţi al adjuncţilor de la ministerele de externe ale Pactului de la Varşovia s-a reunit la Sofia pentru a pregăti documentele pentru apropiata întrunire a Comitetului Politic Consultativ, programată să aibă loc în acelaşi oraş două săptămâni şi jumătate mai târziu, pe 15 ianuarie 1985. Pe lângă celelalte chestiuni de pe agendă,

1511 Implicarea României este sugerată în Larrabee (1984), p. 54. în conformitate cu un fost ofiţer al National Intelligence Agency, Cernenko a iniţiat primele deschideri către preşedintele Reagan în martie 1984. Ermarth (2003), p. 5, PHP

1512 Vezi în special Andrew şi Gordievski (1990), pp. 481, 641.

autorităţile sovietice doreau să obţină cel puţin un acord cu privire la data reînnoirii oficiale a Pactului de la Varşovia. Dar, aşa cum raporta conducătorul delegaţiei maghiare, „agenda iniţială recomandată de bulgari” şi acceptată de membrii loialişti ai alianţei „era deseori modificată ca lungime, conţinut şi structură în cursul reuniunilor experţilor”, de români.[1513] Principalele diferende vizau identificarea „celor responsabili pentru tensiunile crescânde, evaluarea importanţei pe care o avea cea de-a 30-a aniversare a Tratatului de la Varşovia” şi „problemele viitoarei cooperări în cadrul Tratatului de la Varşovia”.[1514] Cu alte cuvinte, Bucureştiul refuza să blameze exclusiv SUA şi NATO; refuza să trateze ca pe o mare victorie prelungirea unei alianţe pe care se străduia s-o desfiinţeze; şi continua să insiste asupra condiţiilor impuse pentru a rămâne membru al Pactului de la Varşovia.

Românii se întâlniseră deja cu oficialii sovietici la Moscova în decembrie, pentru „consultări”, dar rezultatele fuseseră nesatisfăcătoare.[1515] Imediat ce delegaţia lor sosise la întrunirea experţilor, membrii ei fuseseră luaţi deoparte de reprezentanţii Moscovei pentru o îndelungă întâlnire bilaterală şi pentru o altă reuniune – de această dată incluzându-i şi pe bulgari – în încercarea de a-i supune voinţei sovietice. Toate aceste eforturi s-au dovedit inutile. Cu două zile înainte de întrunirea CPC din ianuarie 1985, „preşedintele bulgar al şedinţei a declarat că discuţiile nu puteau continua din cauza românilor şi că reuniunea experţilor luase sfârşit”.1

1513 Document 1, Referitor la întâlnirea experţilor organizată în pregătirea întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia în Sofia, 14 ianuarie 1985 în Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra întrunirii miniştrilor adjuncţi de externe ai Pactului de la Varşovia, 9 ianuarie 1985, PHP.

1514 Ibid.

1515 La consultările de la Moscova, România a fost reprezentată de ministrul de externe Ştefan Andrei şi de Secretarul CC al PCR Emil Bobu.

Aşa cum raporta oficialilor de la Budapesta şeful delegaţiei maghiare, adjunctul ministrului de externe István Roska, nici „planificată întâlnire a grupului de lucru pe tema prelungirii Tratatului de la Varşovia nu a mai fost organizată”. În disperare de cauză, reprezentantul Poloniei a reiterat propunerea delegaţiei sale, ca „grupul de lucru pe tema prelungirii Tratatului de la Varşovia să-şi continue şi să-şi finalizeze activitatea la Varşovia, cât mai curând posibil” Propunerea a fost susţinută de URSS, RDG, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia şi Bulgaria, însă românii au avut altă părere, arătându-se complet neinteresaţi de respectivul proiect.[1516][1517]

Semnificativ este faptul că în informarea sa cu privire la întâlnire, a doua zi, la mai puţin de douăzeci şi patru de ore de încă planificată întrunire a CPC, Roska nu a dat de înţeles că reuniunea Pactului de la Varşovia era pe punctul de a fi amânată. În conformitate cu modul în care sovieticii îi prezentau pe români, ca apropiindu-se de poziţiile Moscovei după ce primiseră unele stipendii economice – a se citi mită – şi ca păstrându-şi opiniile diferite doar în privinţa unor detalii nesemnificative, nicio ştire despre rolul singular al României în anularea întrunirii nu a răsuflat şi nici nu a apărut în analizele americane. Măsurile active sovietice au prezentat amânarea întrunirii CPC din 1985 ca fiind motivată de boala lui Cernenko.

Ministrul adjunct Roska s-a exprimat foarte clar atât cu privire la faptul că solicităţile României fuseseră cele care duseseră la încheierea întrunirii, cât şi referitor la conţinutul respectivelor solicitări. Românii insistaseră să includă patru propuneri, înaintându-le chiar în scris cu o săptămână înainte, pe 6 ianuarie. Cele patru propuneri

---

1516 Document 3, Telegramă codificată, 13 ianuarie 1985 în Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra întrunirii miniştrilor adjuncţi de externe ai Pactului de la Varşovia, 9 ianuarie 1985, PHP

1517 Document 1 în Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra întrunirii miniştrilor adjuncţi de externe ai Pactului de la Varşovia, 9 ianuarie 1985, PHP.

prevedeau că:

1. Tratatul de la Varşovia ar trebui să recomande ca statele membre ale Tratatului de la Varşovia şi ale NATO să se întâlnească după debutul negocierilor sovieto-americane pentru a pune pe agenda de discuţii probleme legate de reducerea numerică a armelor nucleare şi eliminarea lor din Europa.[1518]

2. Va fi înfiinţat un comitet consultativ în cadrul Tratatului de la Varşovia care să abordeze chestiuni legate de agenda întâlnirilor sovieto-americane [pe tema controlului armamentelor] şi să facă recomandări.

3. Vor fi îngheţate unilateral bugetele militare ale statelor membre ale Tratatului de la Varşovia în 1985 – 1986.

4. Vor fi modificate procedurile întrunirilor CPC, lărgindu-li-se competenţele [pentru a include mai multe probleme socio-economice şi a li se diminua aspectul militar1].[15191520]

În conformitate cu Roska, lucrările au ajuns într-un „impas” când România a insistat asupra acestor puncte, deoarece:

Delegaţia sovietică a refuzat strict să discute aceste propuneri şi să includă recomandările României în proiect, fie şi doar între paranteze, ceilalţi s-au referit la lipsa lor

---

1518 Documentul 2 din Rapoarte (3) ale ministrului adjunct de externe ungar Ustvan Roska referitoare la întrunirea miniştrilor de externe adjuncţi ai Pactului de la Varşovia, 9 ianuarie 1985, PHP Roska stenografiază punctul (1) ca „întâlnirea Tratatul de la Varşovia - NATO“. Detaliază în Documentele 1 şi 3, unde oferă această explicaţie.

1519 Rapoartele Roska nu detaliază modificarea de „competenţe“ ale CPC solicitată de români. Deplasarea de la chestiunile militare spre cele socio-economice a fost propusă însă de România încă de la sfârşitul anilor 1970 şi a fost explicit prezentată la întrunirile CPC din 1983 şi 1987. A fost oficializată într-o circulară ca parte a propunerii româneşti pentru reformarea Pactului de la Varşovia în iunie 1988.

1520 Document 2, Telegramă codificată, 10 ianuarie 1985 în Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra întrunirii miniştrilor adjuncţi de externe ai Pactului de la Varşovia, 9 ianuarie 1985, PHP.

de instrucţiuni, „Cei şase” au propus ca discuţiile despre sugestiile româneşti să fie amânate pentru o dată ulterioară.[1521]

Denunţând evidenta „discriminare” drept ceea ce era în realitate, românii au „cerut” ca recomandările lor să „fie tratate în «termeni egali» şi discutate”. Dacă nu erau cel puţin incluse între paranteze în proiectul de comunicat, românii „nu erau dispuşi să continue negocierile”. În răspunsul său plin de indignare, reprezentantul sovietic a făcut afirmaţia fantezistă că nu se întâmplase niciodată în întrunirile Pactului de la Varşovia ca propunerile statelor membre „să nu fie tratate în mod egal”.[1522]

Românii au rămas pe poziţii referitor la condiţiile pentru reînnoirea Tratatului de la Varşovia şi au stipulat chiar că nu vor lua în considerare decât o variantă de numai zece ani, cu o reînnoire automată pentru cinci ani (Tratatul original fiind încheiat pe o perioadă de douăzeci de ani, cu o reînnoire automată pentru alţi zece ani), dacă le vor fi satisfăcute condiţiile. Indiferent de acordurile încheiate anterior de restul aliaţilor, adjunctul ministrului de externe român a declarat că „nu era autorizat să înceapă negocieri pe această temă şi nici să accepte continuarea activităţilor grupului de lucru”, dat fiind că decizia politică referitoare la durata reînnoirii avea să fie luată doar „la cel mai înalt nivel”.1 Cu mai puţin de 24 de ore înainte de momentul programat pentru începerea sa, întrunirea din ianuarie 1985 a Pactului de la Varşovia a fost anulată.

Aproape concomitent, URSS a tăiat furnizarea de gaze naturale către România prin gazoductul Orenburg (la preţul de piaţă), în toiul unei ierni grele.[1523] România

1521 Document 1, Referitor la întâlnirea experţilor organizată în pregătirea întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia în Sofia, 14 ianuarie 1985 în Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra întrunirii miniştrilor adjuncţi de externe ai Pactului de la Varşovia, 9 ianuarie 1985, PHP.

1522 Ibid.

1523 Document 2, Telegramă codificată, 10 ianuarie 1985 în Rapoarte

folosea acele gaze pentru încălzirea principalelor sale oraşe, în primul rând a Bucureştiului. În iarna aceea s-au înregistrat numeroase decese cauzate de expunerea la frig în marile zone urbane ale României – o situaţie descrisă de un diplomat american ca trecând de la una „mizerabilă la alta medievală” Această stare de fapt a fost atribuită – nu pe nedrept – politicilor economice duse de Ceauşescu şi asimilată – mult mai puţin pe drept – cu

O presupusă politică de represiune prin privaţiuni.

Judecând după nivelul şi consecvenţa rezistenţei demonstrate de Moscova şi după dimensiunile eforturilor sale de contra-*lobby* pe lângă ceilalţi membri ai alianţei, autorităţile sovietice considerau foarte periculoasă propunerea României de înfiinţare a unui comitet al Pactului de la Varşovia pentru dezarmare. Un astfel de comitet ar fi determinat implicarea activă a aliaţilor Moscovei – şi în special a României – în problemele de control al armamentului; ar fi însemnat ca ei să dobândească acces la poziţiile şi strategiile de negociere sovietice, legitimizându-le opiniile şi recomandările vizând negocierile dintre URSS şi SUA şi, probabil, chiar influenţând într-o anumită măsură agenda sovietică. Deşi diversele forumuri la nivelul Pactului, inclusiv CPC, au convenit în mod repetat şi chiar şi-au anunţat intenţia de a crea un comitet pentru dezarmare – aşa cum s-a întâmplat, spre exemplu, în ianuarie 1983, în octombrie 1983 şi în decembrie 1984 –, de fiecare dată Moscova a reuşit să blocheze înfiinţarea unui asemenea organism, atrăgându-şi în secret sprijinul aliaţilor loiali.

Riscurile reprezentate de un astfel de comitet erau multiple. Fireşte, Moscova putea pierde controlul asupra procesului de control al armamentelor. Ceilalţi membri ai alianţei se puteau alătura României, manifestând o mai mare rezistenţă la apelurile sovietice pentru consolidare militară. Cifrele reale privind cheltuielile lor militare ar fi

(3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra întrunirii miniştrilor adjuncţi de externe ai Pactului de la Varşovia, 9 ianuarie 1985, PHP.

putut fi aflate de publicul general, şi deci de NATO, la fel ca existenţa focoaselor nucleare sovietice depozitate în secret pe teritoriul altor membri ai Pactului. De pildă Ungaria. Şi, foarte probabil, activismul şi experienţa României în acest domeniu i-ar fi reliefat opoziţia singulară atât în afara Pactului, cât şi, mai grav, în faţa populaţiilor din cadrul URSS (mai cu seamă, a celor din RSS Moldovenească şi RSS Ucraineană).

În octombrie 1983, Moscova şi-a manifestat disponibilitatea – cel puţin la nivel declarativ general – de a accepta îngheţarea şi reducerea cheltuielilor militare, dar şi o „ofertă” adresată NATO pentru convorbiri directe între membrii celor două alianţe, însă doar cu condiţia ca România să renunţe pentru moment la solicitarea sa vizând înfiinţarea unui comitet pentru dezarmare. Refuzul sovieticilor de a lua măcar în considerare implementarea, în ianuarie 1985, a unei decizii deja vechi de doi ani a autorităţilor Pactului a dus la anularea summitului din aceeaşi lună ianuarie a anului 1985.

Pe 1 martie 1985, s-a convenit asupra unei întâlniri a adjuncţilor miniştrilor de externe, într-o încercare de a contracara instituţionalizarea unui cuvânt de spus al est-europenilor în politica de control sovietic al armamentelor şi de a bloca susţinerea din partea României a unui comitet pentru dezarmare la nivelul Pactului de la Varşovia. Consemnată ca o consultare referitoare la apropiatele negocieri cu SUA de la Geneva, programate să înceapă pe 12 martie, era de fapt o prezentare a poziţiilor de negociere sovietice deja stabilite, pentru care Kremlinul orchestrase susţinerea necondiţionată din partea celorlalţi aliaţi. Dar întrunirea nu era doar o simplă repetiţie a „consultărilor” anterior simulate, menite să aprobe în mod mecanic şi automat politicile sovietice, de a pune în faţa României un fapt deja împlinit şi de a o convinge să renunţe la poziţiile sale.

Ca parte a eforturilor de a preveni solicitările României, în argumentaţia celorlalţi aliaţi a fost

încorporată, într-un procent ridicat, vocabularul folosit de Bucureşti. Obiectivul urmărit era acela ca, dând impresia că sunt adoptate poziţiile susţinute de România, Bucureştiul să fie determinat să accepte „consultările” sovietice benevole ca un substitut al regimului obligatoriu de consultări pe care l-ar fi presupus un comitet pentru dezarmare. Aproape de fiecare dată însă, termenii erau uşor redefiniţi şi/sau redirecţionaţi, astfel încât să devină inofensivi, mai potriviţi pentru o operaţiune de propagandă decât pentru implementarea efectivă.

„Consultările” nu erau de fapt altceva decât o ofertă a sovieticilor de a-şi informa aliaţii cu privire la discuţiile bilaterale dintre URSS şi SUA, de care ceilalţi membri ai Pactului ar fi putut fi interesaţi, dar asupra cărora nu aveau în mod cert nicio autoritate şi niciun cuvânt de spus care să nu fi fost aprobat anterior de Moscova. Românii, care nu au fost nici păcăliţi şi nici intimidaţi de această abordare, au continuat să insiste asupra tuturor elementelor din Iniţiativa pentru trecerea la dezarmare, pe unele dintre ele susţinându-le deja de mulţi ani. Deşi nu a discutat cu Moscova despre meritele acestei „oferte”, delegaţia Bucureştiului a ridicat acelaşi tip de întrebări şi a făcut acelaşi gen de recomandări pe care le-ar fi avansat într-o întrunire a unui autentic comitet pentru dezarmare. Roska, spre exemplu, nota că, după ce prim-adjunctul ministrului sovietic de externe Kornienko şi-a susţinut foarte sumară informare privind negocierile sovietice, românii au solicitat „mai multe detalii despre propunerile şi iniţiativele concrete pe care tovarăşii sovietici intenţionau să le înainteze”, dat fiind că informarea oferise doar „o imagine cu titlu general asupra ideilor sovietice”, sugerând că „ar fi utile câteva amendamente şi clarificări”.1

Iniţiativa pentru trecerea la dezarmare „reîncărcată”, martie 1985

Lăudând disponibilitatea pentru consultări a sovieticilor şi dorinţa lor exprimată de a face tot posibilul

pentru a asigura succesul negocierilor, România a prezentat recomandări vizând însăşi esenţa poziţiilor de negociere a URSS. Într-o serie de trei rapoarte, Roska şi ambasadorul ungar în URSS Sandor Rajnai au descris linia Moscovei ca fiind literă de lege. În conformitate cu observatorii maghiari, Kornienko, prim-adjunctul ministrului de externe sovietic, a susţinut un discurs cu durata de o oră, în care:

A reamintit ascultătorilor să scopul conferinţei de la Geneva era acela de a preveni militarizarea spaţiului cosmic, pe de o parte, şi atenuarea cursei înarmărilor, pe de alta, aşa cum se menţiona în comunicatul comun emis după întâlnirea sovieto-americană la nivel de miniştri de externe care avusese loc la Geneva pe 7 – 8 ianuarie 1985.[1524][1525]

Uniunea Sovietică insistă în continuare să ţină cont de rachetele britanice şi franceze. […] Principiul complexităţii presupune că cele trei subiecte de negociere sunt reciproc interconectate. Acest lucru nu poate fi negociat. Trebuie subliniat că, în interconectarea acestor probleme, partea sovietică nu a fost mânată de considerente de ordin tactic: în acest caz, avem de-a face cu o interrelaţie obiectivă, organică. Aceasta este realitatea, la care nu există alternativă. A presupune că se poate ajunge la o înţelegere asupra limitării cursei înarmărilor nucleare fără a interzice militarizarea spaţiului cosmic este o iluzie.[1526]

Ministrul adjunct Roska a subliniat că toţi „ceilalţi vorbitori – cu excepţia delegatului român – au susţinut poziţiile de negociere sovietice”, limitându-şi comentariile la exprimări ale „gratitudinii pentru informaţiile primite şi ale faptului că respectivul schimb de vederi se dovedise

1524 Raport la consultările dintre adjuncţii miniştrilor de externe din ţările Tratatului de la Varşovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva (Moscova, 1 martie 1985), 8 martie 1985, PHP.

1525 Ibid.

1526 Ibid. Vezi şi Mesaj codificat de la Sandor Rajnai către Istvan Roska, 6 martie 1985, PHP.

util”.[1527] Şi, într-adevăr, replică României fusese una diferită. Subliniind că anul 1985 marca „un important punct de inflexiune în campania noastră de a opri cursa înarmărilor”, adjunctul ministrului român de externe, Aurel Duma, a declarat:

Ţările noastre sunt parteneri egali în evantaiul naţiunilor europene: ele se aşteaptă, pe bună dreptate, ca dreptul lor la pace şi securitate să fie luat în considerare la negocieri. Noi suntem de părere că, deoarece Uniunea Sovietică este dispusă să facă eforturi mari în cursul negocierilor, ar trebui să modificăm unele detalii, precum abordarea interconectată a celor trei chestiuni. Noi credem că, ori de câte ori este posibil, trebuie încheiate şi acorduri parţiale, în loc să se aştepte o soluţionare globală a tuturor problemelor.1

Diplomatul român a exprimat convingerea ţării sale că „decizia de a continua desfăşurarea de rachete în Europa” ridica îndoieli cu privire la „hotărârea sinceră de a se ajunge la un acord” De asemenea, a recunoscut, de formă, potenţială ameninţare reprezentată de Iniţiativa Strategică de Apărare (ISA) a SUA. Apoi a declarat fără menajamente că „popoarele europene consideră că amplasarea de rachete cu rază medie de acţiune este cea mai importantă chestiune” şi că România, prin aparatul său de conducere, „crede că aceste arme periculoase trebuie eliminate complet din Europa”, aceasta fiind o primă prioritate.

Românii şi-au reiterat propunerea din ultimii cinci ani, de a înfiinţa un comitet al Pactului de la Varşovia în care „statele membre să aibă posibilitatea de a-şi expune poziţiile şi de a lua parte la conceperea propunerilor înainte ca acestea să fie prezentate la conferinţa de la Geneva” şi cu alte împrejurări. Misiunea principală a comitetului ar fi fost aceea de a „trata subiecte specifice în

---

1527 Raport la consultările dintre adjuncţii miniştrilor de externe din ţările Tratatului de la Varşovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva (Moscova, 1 martie 1985), 8 martie 1985, PHP.

cooperare cu delegaţia sovietică”.

Totodată, România a propus un sistem de „consultări regulate” şi crearea de „platforme comune” mult mai ambiţioase decât comitetul pentru dezarmare al Pactului de la Varşovia. Astfel, propunerile României se concretizau într-un activism pentru dezarmare la nivelul tuturor forumurilor de negociere sovietoamericane şi între Pactul de la Varşovia şi NATO. De fapt, Bucureştiul făcea apel la o complet „nouă strategie în domeniul dezarmării” pentru Pactul de la Varşovia.[1528] Iată câteva dintre elementele acestei noi strategii, explicate de diplomatul român:

Este, de asemenea, important ca ţările socialiste să trimită observatori la Geneva, care să primească permanent informaţii actualizate de la conducătorul delegaţiei sovietice.

România propusese deja o întâlnire între statele Pactului de la Varşovia şi membrii NATO, pentru a discuta problematica limitării armamentelor.

În cursul convorbirilor sovieto-americane, vor trebui accelerate eforturile şi în alte forumuri internaţionale, pentru un impact favorabil asupra discuţiilor de la Geneva.

Concomitent, România doreşte să reactiveze aceste negocieri pentru a trece de impasul manifestat în cele internaţionale.

Conferinţa de la Stockholm ar putea aproba paşi concreţi vizând avertizări din vreme cu privire la exerciţiile militare etc.

La Geneva s-ar putea ajunge la un acord privind îngheţarea armamentelor şi monitorizarea în acest

---

1528 Mesaj codificat de la Sandor Rajnai către Istvan Roska, 6 martie 1985, PHP. Roska nota că „fără a lua în discuţie principiul interconectării“, reprezentantul României „a îndemnat Uniunea Sovietică să ajungă la acorduri separate în privinţa diverselor chestiuni, în loc să aştepte o soluţie globală pentru întreaga complexitate a problemelor“. Raport la consultările dintre adjuncţii miniştrilor de externe din ţările Tratatului de la Varşovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva (Moscova, 1 martie 1985), 8 martie 1985, PHP.

domeniu.

România se oferă să găzduiască consultări regulate în legătură cu aceste negocieri de la Geneva, Stockholm şi Viena şi, de asemenea, să joace un rol mai activ în campania pentru menţinerea păcii şi a securităţii. În viitor, România va continua să depună eforturi pentru a asigura succesul negocierilor.1

Deşi făceau apel la un activism mai susţinut din partea instituţiilor occidentale, esenţa propunerilor româneşti sugera că principalul obstacol în calea dezarmării era Blocul sovietic:

România îndeamnă diversele organizaţii şi forumuri de negociere internaţionale să-şi accelereze eforturile în domeniul dezarmării. După părerea ei, ţările semnatare ale Tratatului de la Varşovia trebuie să dovedească o abordare mai pregnant pozitivă la Conferinţa pentru Dezarmare de la Geneva şi la negocierile de la Viena, înaintând un număr mai mare de iniţiative concrete. Pentru a se ajunge la acest deziderat, România sugerează ca statele Tratatului de la Varşovia să găzduiască întruniri şi consultări pentru a discuta cele mai potrivite abordări privind toate problemele ce urmează a fi discutate la Geneva, Stockholm şi Viena.[1529][1530]

Ministrul adjunct Duma a încheiat subliniind că „România era hotărâtă să joace un rol în reuşita convorbirilor sovieto-americane de la Geneva şi în activarea altor discuţii pe tema dezarmării”.[1531]

Răspunsul sovieticilor a fost scurt, inflexibil şi negativ. Kornienko a început insistând că rachetele balistice strategice, rachetele cu rază medie de acţiune din Europa şi ISA erau „*organic* interconectate”, astfel că nu permiteau încheierea unor „acorduri *separate*” *în* privinţa

1529 Mesaj codificat de la Sandor Rajnai către Istvan Roska, 6 martie 1985, PHP.

1530 Raport la consultările dintre adjuncţii miniştrilor de externe din ţările Tratatului de la Varşovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva (Moscova, 1 martie 1985), 8 martie 1985, PHP.

1531 Ibid.

lor, aşa cum sugerase Bucureştiul.[1532] Remarcile lui Kornienko privind celelalte propuneri au fost şi mai scurte. Deşi uşor diferite, versiunile prezentate de Roska şi Rajnai reflectă aceeaşi reacţie negativă:

Propunerea pentru o întâlnire a secretarilor sau şefilor de guvern nu este una oportună acum. Propunerea observatorilor necesită o abordare separată. Dar trebuie spus că în anumite chestiuni este exclusă orice formă de cooperare.1

Unele erau neadecvate pentru consultări, ceea ce înseamnă că nu a putut fi luată nicio decizie la acest nivel. Majoritatea propunerilor nu le erau necunoscute statelor membre, care îşi exprimaseră deja îndoielile cu privire la caracterul lor practic.[15331534]

Transformarea sfidării româneşti în opoziţie maghiară

Aparatul de măsuri active sovietic/al Pactului de la Varşovia folosea acelaşi cadrul de abordare pe care îl utilizase pentru a atribui în mod fals opoziţia singulară a României faţă de amplasarea de rachete cu rază medie de acţiune în 1983 – 1984 unui grup mai larg de state ale Blocului sovietic – în principal, Ungaria şi RDG, dar şi Bulgaria. Adjunctul ministrului maghiar de externe Roska, acelaşi care raportase că Bucureştiul refuza reînnoirea Tratatului de la Varşovia în absenţa îndeplinirii condiţiilor sale, a primit misiunea de a „transforma” opoziţia României faţă de reînnoirea Tratatului, astfel încât, în presa internaţională, aceasta să fie reatribuită parţial Ungariei (şi Germaniei de Est). Campania lui Roska a fost lansată imediat după consultările din 1 martie şi după raportul său către Budapesta privind poziţia României, prin intermediul unui interviu al său, care a apărut o zi mai târziu în ziarul maghiar *Nepszava*? Articolul a fost

1532 Subliniere din original.

1533 Mesaj codificat de la Sandor Rajnai către Istvan Roska, 6 martie 1985, PHP.

1534 Nepszava, 2 martie 1985.

republicat a doua zi în organul de presă al partidului est-german, *Neues Deutschland*.[1535] Odată ce atenţia le fusese îndreptată spre declaraţiile cu caracter „independent” maghiare şi est-germane, care se coroborau reciproc, în cursul campaniei din 1983 – 1985, analiştii occidentali nu au întârziat să sesizeze mesajul dorit.

Articolul lui Roska era unul sofisticat. Deşi minimalizând în mod grosier principalele divergenţe din interiorul Pactului privind reînnoirea Tratatului, conţinutul lui nu era doar plauzibil, ci ar fi fost şi corect dacă s-ar fi referit doar la sfidarea României. Dar Roska a prezentat în mod fals opoziţia cu caracter unic a Bucureştiului ca fiind un fenomen generalizat la nivelul alianţei, sugerând că „existau unele divergenţe între membrii Pactului de la Varşovia asupra anumitor termeni care ar trebui incluşi în acordul de prelungire a tratatului ce data deja de 30 de ani”.[1536] Apoi a folosit terminologia românească pentru a afirma că membrii Pactului erau „ţări independente şi suverane, care respectă fără excepţie principiul nonintervenţiei în problemele interne (ale altui stat)”, conferind astfel ţării sale, prin asociere, o postură de opoziţie pe care în realitate nu o adopta în interiorul Pactului de la Varşovia.1

RDG a dobândit acelaşi statut republicând afirmaţiile lui Roska şi diseminând dezinformări bine direcţionate, „din om în om”, privind discuţiile din cadrul Pactului. Sugerând că deosebirile „în materie de practică politică şi metode de construire a socialismului” nu erau interzise în interiorul Pactului şi afirmând că „acordurile nu pot fi încheiate decât... ţinând cont de interesele reciproce”, Roska a trecut în plan secund apelurile României la recunoaşterea aceloraşi teme, pretinzând că ele existau deja.[1537] Realitatea era însă cu totul alta.

Absolut toţi ceilalţi membri ai Pactului, inclusiv

1535 Neues Deutschland, 5 martie 1985.

1536 „Alliances: Warsaw Pact Murmurs“, Time, 18 martie 1985.

1537 Nepszava, 2 martie 1985.

Ungaria, se grăbiseră să-şi afirme susţinerea loială faţă de poziţiile sovietice, spre deosebire de români, la consultările pregătitoare de pe 1 martie.[1538] După ce a învinovăţit conştiincios SUA pentru „tensiunile crescânde în plan internaţional” şi a descris „cursa frenetică a înarmărilor stimulată de SUA în diverse regiuni ale lumii”, Roska a declarat:

Noi susţinem pe deplin poziţia URSS, conform căreia aceste probleme complexe şi interconectate nu pot fi analizate sau soluţionate independent unele de celelalte. În activităţile sale internaţionale viitoare, Republica Populară Ungaria doreşte să deţină un rol activ în susţinerea şi promovarea poziţiei sovietice în cadrul negocierilor cu cercurile de vârf ale statelor NATO.[1539]

Deşi formularea declaraţiilor făcute de adjuncţii miniştrilor de externe român şi maghiar era similară ca formă, diferenţele de conţinut s-au dovedit considerabile, evidenţiind cât de false erau pretenţiile conducerii comuniste de la Budapesta privind opoziţia sau sfidarea sa faţă de opţiunile Moscovei în cadrul Pactului de la Varşovia. România şi-a reafirmat hotărârea de „a juca un rol în încheierea cu succes a discuţiilor sovieto-americane de la Geneva şi în iniţierea altor convorbiri pe tema dezarmării”.[1540] Ungaria şi-a exprimat dorinţa de „a juca un rol activ în susţinerea şi promovarea poziţiei sovietice”.[1541]

1538 Poziţiile fiecăruia dintre membrii Pactului sunt redate în Raport al ambasadorului maghiar la Moscova, Sandor Rajnai, asupra întrunirii miniştrilor adjuncţi de Externe ai Pactului de la Varşovia, 1 martie 1985, PHR

1539 Discurs al ministrului adjunct de externe maghiar, Istvan Roska, 1 martie 1985, pp. 1-2.

1540 Raport la consultările dintre adjuncţii miniştrilor de externe din ţările Tratatului de la Varşovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva (Moscova, 1 martie 1985) (Istvan Roska), 8 martie 1985, PHP.

1541 Discurs al ministrului adjunct de externe maghiar, Istvan Roska, 1 martie 1985, pp. 1-2.

O săptămână mai târziu, Cernenko a decedat şi a fost înlocuit de adjunctul său, Mihail Gorbaciov, multă vreme protejat al lui Andropov. Imediat după funeraliile lui Cernenko, pe 16 martie 1985, Gorbaciov a încercat să prezinte dialogul său cu Ceauşescu în cadrul ceremoniilor ca unul în care el a insistat ca liderul român să renunţe la obiecţiile şi condiţiile sale şi să urmeze exemplul celorlalţi aliaţi în privinţa reînnoirii Tratatului. Dar a fost corectat de un alt observator sovietic (deloc prieten al românilor), secretarul CC al PCUS pentru relaţiile cu partidele socialiste aflate la conducere, Konstantin Rusakov:

Gorbaciov: [...] În general, întâlnirea a decurs în spiritul înţelegerii reciproce şi al unei profunde unităţi. Referindu-se la problema reînnoirii Tratatului de la Varşovia, tovarăşul Husâk a propus reînnoirea acestui Tratat înainte de celebrarea a 40 de ani de la victoria asupra Germaniei hitleriste [9 mai]. Alţi lideri ai ţărilor frăţeşti l-au susţinut. Când a venit rândul lui, Ceauşescu a început să ezite, spunând că termenul pe care reînnoim Tratatul nu este foarte important.

A adăugat că îl putem prelungi pe 10, nu pe 20 de ani. Prin urmare, am fost nevoiţi să-i răspundem ferm, spunând că suntem toţi de aceeaşi părere privind semnarea protocolului de reînnoire a Tratatului de la Varşovia şi că acesta era punctul nostru de vedere comun. Trebuie să precizez că Ceauşescu a ascultat şi a rămas tăcut.

Rusakov: Însă, când a părăsit încăperea, a spus că această chestiune va fi decisă după discuţiile pe care preşedintele Consiliului de Miniştri din România, Deselescu [Dăscălescu], le va avea la Moscova.

Gorbaciov: Dar, în general, eu i-am răspuns ferm.1

Modul în care Gorbaciov descria discuţia sugerează două lucruri. În primul rând, pe 16 martie, cu şapte săptămâni înainte de expirarea Tratatului, românii continuau să refuze să accepte propunerile sovietice de reînniore a acestuia; în al doilea rând, autorităţile române

nu considerau că perioada de reînnoire era

O chestiune importantă.

În fapt, durata era privită ca fiind cea mai nesemnificativă dintre problemele referitoare la reînnoire.[1542] Bucureştiul s-a folosit de ea ca un element suplimentar de negociere, pentru a-şi susţine principalele solicitări referitoare la o nouă abordare a relaţiei dintre Est şi Vest. Când Moscova a refuzat să discute propunerile-cheie, Bucureştiul a insistat fără întârziere pe o durată de reînnoire a Tratatului de la Varşovia mult mai mică. În aceste circumstanţe, orice reînnoire pe o durată scurtă avea aproape în mod cert să fie interpretată în plan internaţional ca un eşec al planurilor sovietice de integrare şi ca un indiciu de disensiuni în interiorul alianţei, constituind astfel un element de influenţare a procesului.

Condiţiile militare impuse de România pentru semnarea unui nou Tratat de la Varşovia

La modul ideal, Bucureştiul dorea o reînnoire a Tratatului de la Varşovia care să întărească formularea celui original, permiţând cel puţin o transformare treptată de la o componentă subordonată armatei sovietice, dorită de Moscova, la o coaliţie cu adevărat benevolă de parteneri egali, preocupată fără echivoc de apărarea comună împotriva ameninţărilor militare în Europa, şi nu de extinderea puterii şi influenţei sovietice în plan internaţional. CIA a obţinut documente strict secrete de la personalul de planificare al Pactului de la Varşovia, referitoare la propunerile româneşti de revizuire a proiectului Statutului FAU pe timp de război „privitoare la organizarea şi activităţile pe timp de război ale Forţelor Armate Unite ale Pactului de la Varşovia”, care specifică limpede următoarele obiective:

Toate secţiunile „Statutului” sunt modificate prin

1542 „Minută a întâlnirii lui Gorbaciov cu secretarii CC al PCUS, 15 martie 1985“, Document 5 în „To the Geneva Summit: Perestroika and the Transformation of U.S.-Soviet Relations“, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 172, http://www.gwu.edu/nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB172/Doc5.pdf.

revizuiri, al căror scop ar fi sporirea autorităţii de comandă naţionale a respectivelor state membre, în detrimentul Comandamentului Suprem dominat de sovietici, în privinţa controlării forţelor angajate în teatrele de operaţiuni militare vestice şi sud-vestice [...] Conform versiunii româneşti, Comitetul Politic Consultativ ar funcţiona aidoma Comandamentului Suprem în timp de război, al cărui organ de control, un aşa-numit Comandament Combinat al Forţelor Armate Unite, înlocuind Statul-Major General sovietic, ar include reprezentanţi ai tuturor statelor membre ale Pactului de la Varşovia, investiţi cu autoritatea de a decide în toate chestiunile legate de folosirea şi susţinerea trupelor şi forţelor navale naţionale în teatrele de operaţiuni. În acest sens, România se opune constituirii Flotelor Navale Unite a Mării Baltice şi a Măreii Negre sub comandă sovietică.1

În vreme ce restul membrilor Pactului au acceptat comanda şi controlul sovietice ca fiind inevitabile, „românii au conceput o revizuire completă, punct cu punct”, despre care serviciile americane de informaţii credeau că reflecta „schimbările dorite de celelalte armate” şi „un rezumat util al preocupărilor est-europene”. [1543]Dacă puteau la fel de bine să oglindească dorinţele personalului militar şi preocupările cu caracter general ale unor indivizi şi grupări din cadrul regimurilor la putere ale partenerilor „în strânsă cooperare”, poziţiile României nu reflectau nici argumentaţia, nici deciziile liderilor militari şi politici din cadrul Pactului de la Varşovia. Regimul de la Bucureşti, pe de altă parte, a continuat să-şi urmeze politica deja instituită de două decenii, de transformare a Pactului într-un instrument care să servească într-adevăr interesele tuturor membrilor săi, nu doar pe cele ale URSS. Aşa cum raporta CIA spre sfârşitul anului 1983.

Românii au remarcat că structura pe timp de război

1543 CIA Intelligence Information Report: (1979) Romania’s Proposed Revisions to the Draft „Statute on the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact Member States and Their Command Organs for Wartime“, 22 mai 1980, pp. 1,3, CIA.

ar trebui să atribuie cea mai înaltă capacitate de direcţie strategico-politică unui organism bine definit, de tip coaliţie, care să reprezinte interesele tuturor statelor membre. Comandamentele subordonate ale Teatrelor de Operaţii vor continua să existe, dar un rol mai amplu va fi deţinut, în problemele cu caracter naţional, de comandanţii-şefi adjuncţi. „Flotele Aliate” nu vor fi lipsite operaţional de controlul naţional, ci îşi vor coordona activităţile prin intermediul unui Comandant al Flotei Aliate, numit prin rotaţie. Activitatea politică în conformitate cu prevederile statutului va rămâne o responsabilitate de ordin naţional. Deşi acceptau controlul centralizat al operaţiunilor la nivelul Pactului, românii concepeau acest control ca având un caracter de coaliţie, fiind o prelungire directă a mecanismelor pe timp de pace.1

Pentru aceasta, Bucureştiul prefera încorporarea formulărilor şi a amendamentelor sale în noul tratat al alianţei. Lăsând la o parte acel rezultat maximal, românii au reuşit, singuri, să împiedice orice reînnoire care să consfinţească puterea de control sovietică prin cvasilegalul Statut al FAU pe timp de război şi să prevină alte extinderi ale influenţei sovietice prin cerinţe crescute de pregătire, instruiri comune obligatorii, standardizarea impusă a echipamentelor, comunicaţii directe de comandă şi exerciţii instituţionalizate la nivel de Pact.

Bucureştiul şi-a menţinut poziţia privind reînnoirea condiţionată – blocând astfel acordul dorit de Kremlin asupra tipului de reînnoire – chiar până la (re) programata ceremonie de semnare, de pe 22 aprilie 1985. Analiştii occidentali care urmăreau situaţia nu au putut să nu remarce „declaraţiile mai degrabă laconice” – aşa cum le-a descris un observator – făcute de oficialii diverselor state membre ale Pactului de la Varşovia, care evitau cu grijă să răspundă la orice întrebări privitoare la detaliile specifice ale problemei, determinând astfel speculaţii în presa internaţională „cu privire la momentul şi locul în care

aveau să se întâlnească liderii partidelor din Bloc şi la modul în care vor proceda pentru prelungirea alianţei politico-militare”.[1544] Acest caracter evaziv ascundea divergenţele cât se poate de reale cu privire la caracterul alianţei şi chiar la oportunitatea existenţei ei în continuare, divergenţe care se manifestau în interiorul Pactului, punând România în opoziţie cu toate celelalte state membre.

Este, prin urmare, prea puţin surprinzător faptul că a treizecea aniversare şi reînnoirea Tratatului de la Varşovia, pe care URSS (şi regimurile politice din RDG şi Polonia îndeosebi) le doreau cu atâta îndârjire orchestrate ca o solemnitate de gală, au fost doar o reuniune rigid pusă în scenă, închisă şi aridă, cu o uimitoare lipsă de ceremonial.1 Observatorii occidentali au înţeles că repetatele amânări în privinţa aranjamentelor şi a anunţurilor, ca şi ţinuta în general modestă a evenimentului reflectau disensiunile din interiorul alianţei. Dar influ

5

enţa combinată exercitată de prejudecăţile cognitive preponderente şi dezinformarea coordonată de sovietici i-au determinat pe cei mai mulţi să atribuie în mod eronat disensiunile respective mai multor membri ai Pactului, cu Ungaria pe primul loc. Încă o dată, nu existau ambiguităţi în privinţa cauzei problemei în cadrul Pactului. România a obiectat la întreaga serie de „măsuri planificate” pentru sărbătorirea aniversării, măsuri pe care ceilalţi membri le conveniseră deja între ei.[15451546]

1544 Ibid.

1545 Vezi, de pildă, Ronald D. Asmus, „Differences At Warsaw Pact Defense Ministers’ Meeting?“ RAD Background Report/143, Radio Free Europe Research, 9 decembrie 1985, Cutia 118, Dosar 4, Raport 103, p. 1. Vezi şi Vladimir Socor, „Warsaw Pact Summit Renews the Warsaw Treaty“, RAD Background Report/53, RFER, 19 iunie 1985.

1546 Vezi Raport la cea de-a 17-a sesiune a CMA, 6 decembrie 1984, şi îndeosebi anexa la raport, pp. 5,8, PHP. Modul de celebrare a fost specificat în documentul Pactului de la Varşovia, Măsuri complexe

Refuzând să dea înapoi fie şi cu un pas şi a permite orice nouă exprimare în cadrul Tratatului care să consfinţească plusul de control pe care Kremlinul îl impusese forţelor armate ale celorlalţi membri ai Pactului, Bucureştiul zădărnicise unul dintre cele mai importante obiective urmărire de Moscova prin reînnoirea Tratatului. În conformitate cu unul dintre analişti, pe lângă „durata prelungirii”, principalele domenii de dispută fuseseră „modul în care aveau să fie reformulate anumite fragmente din tratatul reînnoit” şi „natura exactă a drepturilor şi puterilor statelor est-europene (comparativ cu ale sovieticilor)”.[1547] În final, textul tratatului a fost identic cu cel semnat cu treizeci de ani în urmă, cu toate că preambulul său făcea referire la realităţi internaţionale care nu mai existau încă din anii 1950.[1548]

Comunitatea de informaţii din SUA a interpretat aproape complet greşit dinamica politică internă dinainte şi din timpul reînnoirii Tratatului. În locul URSS care căuta un limbaj menit să-i consacre în mod legal controlul deplin asupra celorlalţi membri ai Pactului, România şi „alţii” nespecificaţi au fost greşit identificaţi ca dorind impunerea unor schimbări în textul tratatului. Şi niciuna dintre cele patru condiţii impuse de români şi care figurau în centrul dezbaterilor privind reînnoirea Tratatului de la Varşovia începând din 1980 nu au fost încorporate în analizele americane nici măcar cu titlu ipotetic. În conformitate cu un buletin *National Intelligence Estimate* ulterior:

Cum termenul iniţial expira în mai 1985, românii şi ceilalţi au sugerat că ar dori anumite modificări în text – o

---

pentru celebrarea acelei de 30-a aniversări a Organizaţiei Pactului de la Varşovia.

1547 Kusin (1985), p. 1.

1548 Interesant este faptul că ceilalţi membri ai Pactului au reuşit să transforme această evidentă înfrângere într-o victorie a URSS - ca şi când Moscova ar fi preferat exprimarea originală, mai degrabă cu ton liberal, a tratatului, în detrimentul revizuirilor propuse de alţi membri ai Pactului. Vezi, de pildă, Robert Gillette, „Soviet Bloc Leaders Renew Warsaw Pact“, Los Angeles Times, 27 aprilie 1985.

diluare a obligaţiilor privind apărarea reciprocă şi prevederi mai exacte pentru dizolvarea Pactului – şi că voiau o extindere pe numai 10 ani. În final, Tratatul a fost reînnoit fără nicio modificare, iar Gorbaciov, pe atunci în funcţie de numai două luni, a obţinut o reprezentaţie de unanimitate. (Se pare că Gorbaciov ar fi obţinut acest acord în timpul ceremoniilor funerare pentru Cernenko – în prima sa zi de mandat –, dar numai cu preţul unor noi livrări de energie sovietică în schimbul acceptului lui Ceauşescu.) [1549]

Capitolul 13

Artiştii mărunţi împrumută, marii artişti fură

Cât de influentă a fost contribuţia României în formularea „Noii gândiri” a lui Mihail Gorbaciov în politica externă? Răspunsul este incert, dat fiind că Gorbaciov şi principalii săi asistenţi nu recunosc nicio sursă externă de inspiraţie şi nicio contribuţie de la niciunul dintre aliaţii est-europeni ai URSS.1 Şi în conformitate cu interpretările generale americane, răspunsul este: deloc.[1550][1551]

Dacă luăm însă în considerare precedentele, se conturează o imagine cu totul diferită: când şi unde au fost abordate pentru prima dată, în întrunirile Pactului de la Varşovia, principalele puncte ale „Noii Gândiri”, cine le-a susţinut, ca o chestiune de politică, şi cine s-a opus persistent adoptării şi implementării lor, tot ca o chestiune de politică. Imaginea devine şi mai limpede când comparăm momentele şi succesiunea poziţiilor asumate de

---

1549 Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev (NIE 11 /12-9-88), mai 1988, p. 7.

1550 Vezi, de pildă, Mihail Gorbaciov, Memoirs, New York, Doubleday, 1996, îndeosebi capitolul 18: „New Thinking in Foreign Policy“, capitolul 19: „Europe - Our Common Home“, capitolul 20: „Towards a New World Order“. Vezi şi Mihail Gorbaciov, Perestroika: New Thinkingfor Our Country and the World, New York, Prentice-Hall, 2000 (publicată iniţial în 1988); Anatoli S. Cerniaev, My Six Years With Gorbachev, University Park, Pennsylvania State University Press, 2000.

1551 Vezi, de pildă, Mark Kramer, „The Demise of the Soviet Bloc“, Europe-Asia Studies, vol. 63, nr. 9 (201 la), p. 1550.

Gorbaciov după ce a preluat puterea în URSS nu numai cu politicile îndelung şi public susţinute de România, ci şi cu poziţiile specifice pe care, concomitent, Bucureştiul le-a afirmat în cadrul alianţei.

O astfel de comparaţie este facilitată de faptul că cele mai importante elemente din „Noua Gândire în Politica Externă" şi istoricul dezvoltării lor din perspectiva Kremlinului sunt precizate în mai multe variante, care se completează reciproc, de Mihail Gorbaciov şi de consilierii săi.[1552] De exemplu, printre elementele-cheie ale „Noii Gândiri", pe care România le promovase încă de la începutul anilor 1960, se numără:

eliminarea ideologiei din relaţiile între state; 1

relaţii de „tip nou", bazate nu pe forţă, ci pe drepturi egale, suveranitate, independenţă şi neamestec în treburile interne; [15531554]

democratizarea Pactului de la Varşovia; [1555]

1552 Vezi, de pildă, Gorbaciov (1996), capitolele 18-20. Aceeaşi secvenţă este confirmată de interpretul lui Gorbaciov, Pavel Palazchenko, împreună cu Don Oberdörfer, My Years with Gorbachev and Shevardnadze: The Memoirs of a Soviet Interpreter, University Park, Pennsylvania State University Press, 1997.

1553 Vezi, de pildă, „Declaraţie asupra poziţiei Partidului Comunist Român referitor la problemele clasei muncitoare şi ale mişcării comuniste în plan mondial: Scînteia, 23 aprilie 1964; Document 11 în William E. Griffith, Sino-Soviet Relations, 1964-1965, Cambridge, The MIT Press, 1967, pp. 269-296; Discurs al Secretarului General al Partidului Comunist Român (Mcolae Ceauşescu) la întrunirea CPC din Praga, în ianuarie 1972, 25-26 ianuarie 1972, PHP; Discurs al Secretarului General al Partidului Comunist Român (Mcolae Ceauşescu), 17 aprilie 1974, PHP

1554 Ion Gheorghe Maurer, „Temelia de neclintit a unităţii mişcării comuniste internaţionale", Problemy Mira i Sotsializma, voi. 4, nr. 11 (noiembrie 1963), pp. 11-22; Declaraţie asupra poziţiei Partidului Comunist Român (1964), şi fiecare reiterare a politicii externe române în perioada 1965-1989.

1555 Vezi, de pildă, Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek 'Spiritual' Tie to West - Even Hint at Claim to a Soviet Border Area", New York Times, 19 decembrie 1964; Peter Grose, „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies", The New York Times, 18 mai

trecerea de la competiţia militară la dezarmare.[1556]

Referitor la progresele esenţiale pe care atât SUA, cât şi URSS le-au considerat cruciale pentru evenimentele care au dus la încheierea Războiului Rece, adică tratatul privind Forţele Nucleare cu Rază Medie de Acţiune (FNRM), precedentul reprezentat de România este din nou evident dacă ţinem seamă că ea a susţinut:

opţiunea zero a lui Reagan – eliminarea tuturor armelor nucleare din Europa; [1557]

separarea FNRM de negocierile privind rachetele strategice şi ISA; [1558]

separarea arsenalului nuclear francez şi britanic de cel non – NATO.[1559]

În plus, au existaţ o serie de renunţări la intervenţii şi retrageri de pe poziţii militare ofensive pe care România le promovase cu consecvenţă şi în care se angajase acum

---

1966; Letter of the CC of the Romanian Communist Party Proposing the Improvement of the Warsaw Treaty Organization and the Democratization of its actwiţy, 8 iulie 1988, PHP.

1556 Discurs al şefului de stat român (Gheorghe Gheorghiu-Dej), 19 ianuarie 1965, PHP; Discurs al Secretarului General al PCR (Mcolae Ceausescu), 4 ianuarie 1983, p. 3, PHP

1557 Discurs al şefului de stat român (Gheorghe Gheorghiu-Dej), 19 ianuarie 1965, PHP; Discurs al Secretarului General al PCR (Mcolae Ceauşescu) la întrunirea CPC de la Praga, în ianuarie 1972, 25-26 ianuarie 1972; Larrabee (1984), pp. 54-55.

1558 Discurs al Secretarului Genertal al PCR (Mcolae Ceauşescu), 4 ianuarie 1983, p. 4, PHP. Rezumat est-german al summitului Pactului de la Varşovia din Moscova, 28 iunie 1983, PHP. Notă informativă redactată de şeful serviciului referitor la situaţia actuală şi la politica României, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11; Herbstritt şi Olarn (2005), p. 364.

1559 E.F.E., „Reagan envia al presidente rumano una carta sobre los euromisiles“ [Preşedintele român îi trimite lui Reagan un mesaj pe tema eurorachetelor], El Pcds, 19 septembrie 1983; Telex from the East German Ambassador to Romania (Bock) of 14 October 1983, PHP; Proposal to Free Europe from Nuclear Weapons, octombrie 1983, PHP; Letter from Ceauşescu to Kohl, noiembrie 1983, Document 91 în The Euromissiles Crisis andtheEndof the Cold War, 1977-1987, Document Reader, p. 236.

Gorbaciov. De exemplu:

normalizarea relaţiilor cu China;

normalizarea relaţiilor cu Israelul;

susţinerea procesului de pace din Orientul Mijlociu;

retragerea forţelor sovietice din Afghanistan;

renunţarea la intervenţiile „prin procură” în Asia de Sud-Est, America Latină şi în vestul Africii.

Înainte ca Gorbaciov să adopte aceste „inovaţii”, o singură ţară din Pactul de la Varşovia le susţinuse, România, şi o făcuse în ciuda atacurilor concertate ale tuturor celorlalţi membri ai Pactului, cu Moscova în frunte. De fapt, România fusese unicul membru al Pactului care *ar fi putut* să le promoveze, în sensul că le înţelegea implicaţiile şi era capabilă să le apere folosind o impecabilă retorică marxist-leninistă în faţa opoziţiei conformiste din punct de vedere ideologic.

Experienţa României în domeniul controlului armamentelor şi agenda de securitate a lui Gorbaciov

După conturarea strategiei româneşti la începutul deceniului 1960, Bucureştiul îşi crease în mod voit bazine de competenţe şi „centre de excelenţă” vizând chestiuni de control al armamentelor şi de mediere internaţională (şi, cu scopuri diferite, problemele lumii în curs de dezvoltare). Competenţele în domeniul dezarmării şi al controlului armamentelor erau apanajul sectorului civil şi al celui militar deopotrivă, implicând Ministerul Apărării şi cel de Externe, dar şi „grupurile consultative” aferente – ADIRI şi Centrul de Studii şi Cercetări pentru Istorie şi Teorie Militară.

Competenţa în privinţa dezangajării şi dezarmării şi în domeniul relaţiilor internaţionale nu era limitată la aceste sectoare. Principalele probleme erau discutate în alte cercuri guvernamentale şi în departamente universitare, prin articole în publicaţii de specialitate, reviste de popularizare şi chiar ziare – acestea din urmă servind şi ca „semnale” pentru publicul de peste hotare. În mod ironic, una dintre principalele publicaţii din acest

domeniu, *Lumea*, fusese iniţial ediţia în limba română a unei reviste sovietice care trata subiecte similare, însă din perspectivă marxist-leninistă şi, desigur, controlată de Moscova. Cu referire la situaţia din 1963, şeful Legaţiei americane de la vremea respectivă nota:

românii aveau o singură revistă de politică externă când am sosit eu, iar aceea era ediţia românească a periodicului sovietic *Timpuri noi*. Apoi, într-o zi luminoasă, abonaţii revistei *Timpuri noi* au fost informaţi că din acel moment nu vor mai primi publicaţia respectivă, ci o alta, intitulată *Lumea*. Iar *Lumea* a apărut cu o copertă foarte elegantă, amintind de [revista americană] *Time*, şi conţinând un punct de vedere românesc în materie de politică externă. Era mai mult o publicaţie de gen forum deschis şi, chiar dacă respecta la nivel fundamental linia comunistă, era periodicul lor de probleme internaţionale şi puteai găsi în el articole de la corespondenţi din lumea întreagă, inclusiv de la persoane precum Scotty Reston şi Cu Sulzberger.1 De fapt, puteai vedea articole ale lor preluate în întregime din *New York Times*. Iar în unele cazuri, existau chiar şi declaraţii *in extenso* ale preşedintelui Johnson – cred că asta s-a întâmplat după moartea preşedintelui Kennedy –, genul de lucruri care nu apăruseră niciodată înainte.

Era o revistă mult mai dinamică şi foarte interesantă, care se inspira în mare parte din presa noncomunistă a lumii libere, dar şi din alte publicaţii comuniste.[1560][1561]

Românii şi-au dezvoltat ulterior abordarea în domeniul politicii externe şi al securităţii într-un mediu extrem de liberal – cel mai deschis din Blocul sovietic înainte de 1988 – 1989 fapt care le-a permis să prezinte şi să susţină în mod independent iniţiative în cadrul Pactului

---

1560 James Barrett „Scotty“ Reston a fost redactor, şef de birou, editorialist şi vice-preşedinte la New York Times. Cyrus Leo Sulzberger, membru al familiei care deţinea The New York Times, era corespondent internaţional.

1561 William A. Crawford, interviu înregistrat de William W. Moss, 19 martie 1971, pp. 28-29, John F. Kennedy Library Oral History Program.

de la Varşovia. Şi au făcut acest lucru cu fiecare ocazie, ca parte a politicii lor proactive, readuse în actualitate din perioada anterioară celui de-al Doilea Război Mondial. În acea epocă, unul dintre cei mai cunoscuţi miniştri de externe ai României (şi de două ori preşedinte al Marii Adunări a Ligii Naţiunilor) a instituit în politică principiul „fără discuţii despre noi în lipsa noastră”.[1562] În conformitate cu acest principiu fundamental, pentru a nu căpăta statutul de obiect în relaţiile internaţionale, de care alţii să dispună conform intereselor proprii, România trebuia să fie un actor în politica internaţională, implicat – dacă nu deţinând un rol central – în toate problemele importante regionale şi internaţionale cu un potenţial impact semnificativ asupra viitorului său.

Această „deviere fundamentală” a constituit o principală sursă de tensiuni şi conflict cu Uniunea Sovietică atunci când liderii ei au vizat expansiunea şi consolidarea imperialistă. Aceste disensiuni s-au accentuat după ce crizele din Berlin şi Cuba au canalizat eforturile României într-o zonă inerent atrăgătoare pentru puterile mai mici, ţările în curs de dezvoltare şi societăţile de pretutindeni – ea insistând pentru dezangajare şi dezarmare şi pentru o explicită reprioritizare a cheltuielilor destinate apărării către nevoile economice şi sociale interne. Această tensiune fundamentală dintre politicile româneşti şi cele sovietice s-a diminuat odată ce Gorbaciov a iniţiat o reformă economică internă care a necesitat o modificare în alocarea resurselor de la sfera militară la cea socială.

Iar relaţia sovieto-română a suferit noi transformări atunci când proaspătul lider sovietic a încercat să preia autoritatea decizională asupra agendei de securitate de la armata sovietică. În mod paradoxal, strategiile de mediere internaţională, dezangajare şi dezarmare pe care România

---

1562 Vezi, de pildă, Paul Lendvai, Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans, Garden City, NY, Doubleday and Company, 1969.

le adoptase iniţial pentru a contracara dominaţia sovietică şi a preveni conflictele militare, şi în special nucleare, provocate de sovietici între Est şi Vest, ajunseseră acum să servească scopurilor reformiste vizate de Gorbaciov în domeniul politicii de securitate.

Trecerea la „Noua Gândire”.

Fără a lua în calcul faptul că România impusese „trecerea la dezarmare” ca principală condiţie pentru acceptul de reînnoire a Tratatului de la Varşovia, noul lider sovietic nu şi-a început mandatul cu acest program.1 De fapt, în primul an şi jumătate de activitate, Gorbaciov s-a comportat şi a fost privit în Occident ca un fidel urmaş al lui Brejnev şi Andropov.[1563] Ba chiar a încercat să consolideze Pactul de la Varşovia şi să sporească puterea de control sovietică asupra „imperiului” său est-european, la fel ca predecesorii săi.[1564] Mai târziu, Gorbaciov a confirmat această percepţie, remarcând că, atunci când a devenit secretar general al PCUS, a insistat pentru „un curs al politicii externe neschimbat pentru ţara noastră, declarând că nu este nevoie de schimbarea sa”.[1565]

Dar la nivel retoric cel puţin, Gorbaciov a abordat absolut toate condiţiile principale pe care le pusese România – aceleaşi care, odată respinse de Kremlin la sfârşitul anului 1984 şi începutul lui 1985, creaseră impasul ca urmare a căruia a fost anulat summitul Pactului de la Varşovia planificat iniţial pentru ianuarie 1985. Gorbaciov a fost principalul adjunct al suferindului Cernenko şi a cunoscut astfel aparenta disponibilitate a acestuia de a acţiona în aceste privinţe la finele lui 1984 –

1563 Aşa cum nota un analist, „de la accederea sa la putere în martie 1985 şi până la cea de-a 19-a conferinţă a partidului în iunie 1988, el a încercat (cu prea puţin succes) nu să distrugă, ci să adapteze structurile staliniste existente“ Harry Gelman, Gorbachev’s First Five Tears in the Soviet Leadership: The Clash of Personalities and the Remaking of Institutions, R-3951-A, Santa Monica, RÂND, mai 1990, p. vii.

1564 Gelman (1990), pp. 26-27.

1565 Jack Madock, Reagan and Gorbachev: How the Cold WarEnded, New York, Random, 2004, p. 153.

dacă nu chiar a avut un rol în ea – şi mai cu seamă angajamentul pe care sovieticii şi-l luaseră la momentul respectiv, de a reîncepe negocierile cu SUA în 1985 (după plecarea lui Andropov de la convorbirile de la Geneva, în 1983).

La vremea respectivă, influenţa României în această transformare devenise clar vizibilă, fiind remarcată de puţinii analişti americani care monitorizau politicile româneşti în domeniul controlului armamentelor.1 în mod cert, conducerea română făcea un lobby activ pe lângă liderii occidentali pentru a nu renunţa la solicitarea ca Moscova să separe, în negocieri, FNRM de consideraţiile privind arsenalele nucleare franceze şi britanice non – NATO. Ceauşescu trimisese scrisori în acest sens preşedintelui Reagan, cancelarului vest-german Helmut Kohl şi liderilor altor state NATO.[1566][1567]

În 1985 – 1986, Gorbaciov a preluat exemplul lui Ceauşescu şi a făcut apel la un dialog mai sincer cu SUA, promovând „prioritatea dezarmării”, păstrându-şi însă indisponibilitatea de a adopta schimbările specifice pe care Bucureştiul le considera necesare pentru „trecerea la dezarmare”. În particular, liderul sovietic nu putea însă să promoveze „desfacerea pachetului” reprezentat de rachetele balistice strategice – rachete nucleare cu rază medie de acţiune (FNRM) – şi armamentele din spaţiul cosmic (ISA). Nici nu a adoptat punctul de vedere conform căruia principala prioritate trebuia să vizeze FNRM. Şi nici nu a fost convins să renunţe la arsenalele franceze şi

---

1566 F. Stephen Larrabee, The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany, R-3190-AF, RAND Corporation, decembrie 1984, pp. 54-55.

1567 Ibid; E.F.E., „Reagan envia al présidente rumano una carta sobre los euromisiles“ (Preşedintele României îi trimite lui Reagan o scrisoare pe tema eurorachetelor) El Pais, 19 septembrie 1983; Scrisoare a lui Ceauşescu pentru Kohl, noiembrie 1983, Document 91 în The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977-1987, Document Reader, p. 236; Lettera Traduzione della lettera di Mcolae Ceauşescu a Helmut Kohl sugli euromissili (11/1983), Arhiva Fundaţiei Craxi, Roma.

britanice (aflate în afara controlului SUA şi al NATO) ca element în negocieri. Şi toate acestea l-au împiedicat să adopte „opţiunea zero-zero” propusă de Reagan pentru a elimina armele nucleare din Europa.

Dar începuse deja să aibă anumite ezitări în toate aceste privinţe. Aşa cum remarca un analist contemporan, în 1985, Gorbaciov insistase pentru „restricţii majore în Iniţiativa Strategică de Apărare (ISA) şi consimţământul francezilor şi al britanicilor de a-şi îngheţa programele de modernizare nucleară” înainte de a lua măcar în calcul propunerea SUA de „acord FNRM zero-zero în Europa”; apoi, în 1986, a renunţat la ambele condiţii, după care a ridicat din nou problema legăturii dintre FNRM ŞI ISA, în toamna aceluiaşi an, înainte de a „renunţa la această legătură în februarie 1987”, în mod irevocabil.[1568]

Noul lider sovietic a început totodată să pregătească propuneri pentru o îngheţare a cheltuielilor militare şi pentru reduceri ale bugetelor, armamentelor şi trupelor destinate apărării – propuneri care, deşi de obicei diferite la nivel de detalii de cele ale Bucureştiului (astfel neputând fi atribuite românilor), erau similare acestora în spirit. Gorbaciov a promis totodată consultări mai ample în cadrul Pactului de la Varşovia, o mai mare egalitate şi democratizarea procedurilor, deşi prea puţine s-au realizat în practică în acest sens. Aşa cum a recunoscut el mai târziu, „vechile tipare dispar greu”, Kremlinul continuând să ofere doar informări sporadice şi partizane, fără a-şi consulta cu adevărat aliaţii est-europeni. Gorbaciov a ridicat de asemenea problema reformei instituţionale a Pactului de la Varşovia. Dar şi de această dată, a făcut-o mai degrabă pentru a consolida alianţa şi controlul sovietic asupra ei – la fel cum procedaseră înaintea lui Cernenko, Andropov şi Brejnev – decât pentru a îmbunătăţi caracterul democratic al procedurilor interne ale alianţei.

1568 Harry Gelman, Gorbachev’s Policies Toward Western Europe: A Balance Sheet, R-3588-AF, Santa Monica, RAND, octombrie 1987, pp. 2-3.

Problema militară a lui Gorbaciov

Românii suspectaseră – ba chiar anticipaseră – un recul al sovieticilor referitor la promisiunile de a-şi schimba paradigma de securitate, de la una de competiţie militară la una de dezarmare competitivă. În parte, acest lucru era cauzat de faptul că Bucureştiul avea o bună înţelegere a forţelor şi constrângerilor de tip conservator cărora trebuia să le facă faţă noul lider de la Moscova. Provocările cu care se confrunta Gorbaciov în depăşirea blocajelor ridicate de armata sovietică şi de conservatorii din KGB şi din Departamentul Internaţional în calea „Noii Gândiri” erau formidabile.

În primul rând, el şi echipa lui au fost nevoiţi să ţină piept gândirii înguste a închistatului aparat birocratic al armatei şi îndeosebi a conducerii superioare a acestuia, care manifesta un dezinteres aproape absolut în orice alte chestiuni cu excepţia instituţiei lor şi a misiunii acesteia. Aşa cum remarca Gorbaciov, Ministerul Apărării „era perfect conştient de preţul plătit de ţară”, ca urmare a direcţiei spre competiţie militară pe care o promova încontinuu, şi totuşi „nu a oferit niciodată vreo propunere de reducere a cheltuielilor pentru apărare”.1 Mai grav, deşi Biroul Politic sovietic îşi declarase în unanimitate „hotărârea de a preveni o nouă cursă a înarmărilor” la summitul cu preşedintele Reagan organizat în 1986 la Reykjavík, generalii sovietici „şi chiar unele persoane din Ministerul de Externe şi din echipa noastră de negociatori de la Geneva” rămăseseră „ferm încremeniţi în logica antagonismului, iar armata dorea să-şi protejeze interesele de grup”.[15691570]

Viziunea militară îngustă era agravată de practicile birocratice standard, existente încă de pe vremea lui

---

1569 Gorbaciov (1996), p. 405.

1570 Op.cit., pp. 415-416. Aparent, Şevardnadze a devenit atât de frustrat din cauza „oficialilor de la Ministerul Apărării în timpul lucrărilor referitoare la iniţiative importante de control al armamentelor“, încât a început să i se plângă des lui Gorbaciov de neputinţa sa de a „lucra mai departe cu oamenii ăştia!“ Op.cit., p. 405.

Stalin. Astfel, spre exemplu, armata era una dintre „zonele în care critica este interzisă”, indiferent din partea cui venea şi din ce motiv.[1571] Acest lucru s-a concretizat într-o zonă extrem de largă de absolută putere discreţionară, monopolistă, care a rămas inatacabilă înainte de epoca lui Gorbaciov. Zona militară tabu „includea tot ce avea legătură cu cheltuielile militare, situaţia generală din armată, nivelul cercetării ştiinţifice în complexul militar-industrial şi datele despre eficienţa cu care erau folosite resursele financiare şi materiale pentru apărare”.1

În consecinţă, aşa cum remarca Gorbaciov, chiar şi Biroul Politic era lipsit de informaţii pertinente cu privire la imaginea generală, astfel că se vedea nevoit să autorizeze „decizii în chestiuni strict secrete fără dreptul de a le discuta sau analiza”.[1572] Ca urmare a unei practici de mult intrate în uz, conducerea de partid se implicase pe deplin în această procedură de operare standard conform căreia, cu excepţia secretarului general însuşi, „nimeni din cadrul Biroului Politic nu îndrăznea nici măcar să pară interesat de acest domeniu, şi cu atât mai mult să solicite informaţii în privinţa lui”.[1573] Această combinaţie nesănătoasă de imunitate instituţională şi personală, lipsă de răspundere şi absolută putere discreţionară şi monopolistă asupra chestiunilor militare şi de securitate a avut drept consecinţă previzibilă că a dat naştere la lipsă de eficienţă – chiar şi în domeniul strict al cheltuielilor militare – şi la corupţie. Iar aceasta din urmă a accentuat reacţia defensivă puternică a conducerii superioare a armatei în faţa reformelor şi a anchetelor din exterior.

Este deci prea puţin surprinzător că, la întâlnirea lui Gorbaciov cu comandanţii militari la Minsk, în 1985, pentru a-i informa cu privire la schimbările radicale prevăzute, Statul-Major sovietic „a reacţionat cu «şoc şi

1571 Op. cit., p. 203.
1572 Op.cit., pp. 203-204.
1573 Ibid. Şi KGB-ul era „în întregime interzisă“

oroare»”.[1574] Gorbaciov şi echipa lui au descoperit în scurt timp o parte a motivelor pentru „şocul şi oroarea” militarilor atunci când au fost informaţi că vor fi supuşi supravegherii din partea unei autorităţi externe. Tripla problemă a monopolului discreţionar, a imunităţii la orice control şi a secretului în privinţa oricărei statistici – mai cu seamă a bugetului armatei şi a „bugetului real al statului” – făcea posibile cele mai aberante abuzuri. Aşa cum notează Gorbaciov, nici Biroul Politic şi nici publicul larg nu bănuiseră că masivul „deficit era acoperit prin împrumuturi ilegale de la băncile lor de economii” şi nici că „rata de creştere a cheltuielilor pentru apărare timp de mulţi ani fusese o dată şi jumătate sau chiar de două ori mai mare decât creşterea planificată şi reală a venitului naţional”![1575]

Problema avea rădăcini adânci în rândurile armatei sovietice. Considerentele de misiune naţională, autoapărare instituţională, prestigiu personal şi imagine se combinaseră cu deloc onorabilul fenomen al complicităţii la corupţie, al păstrării privilegiilor şi evitării pedepselor administrative şi penale, pe o perioadă suficient de îndelungată încât militarii să facă front comun împotriva ingerinţelor lui Gorbaciov în domeniul lor, anterior sacrosanct. Aşa se face că, deşi Gorbaciov a apelat la generalii Dmitri Iazov, Ivan Tretiak şi Mihail Moiseev pentru a-i susţine „agenda de schimbări militare”, nu a trecut mult timp până când ei s-au retras deoarece, din punctul lor de vedere, agenda liderului sovietic devenise „radicalizată mult dincolo de punctul pe care Iazov şi majoritatea celorlalţi recent desemnaţi” îl puteau accepta.1 În august 1991, generalii Iazov şi Moiseev s-au aflat în fruntea tentativei de puci (împreună cu preşedintele KGB Vladimir Kriucikov, şi el numit de Gorbaciov şi protejat al lui Andropov), care a încercat să-l

1574 Gelman (1990), pp. vi, 85.
1575 Gorbaciov (1996), p. 204.

alunge pe Mihail Gorbaciov de la putere.[1576][1577]

Deja în 1988 diferendele dintre Gorbaciov şi oficialii armatei sovietice, pe de

O parte, şi cele dintre Gorbaciov şi KGB, pe de alta, i-au determinat pe analiştii americani să conchidă că un conflict deschis nu era exclus să survină.[1578] Ramificaţiile acestei situaţii erau resimţite în întregul Bloc sovietic. „Centrul Moscova” nu mai era o entitate singulară. Acum existau mai multe „Centre”.

Dat fiind că armata sovietică şi KGB (împreună cu GRU) aveau agende mult diferite de cea a lui Gorbaciov, natura şi tipul influenţei pe care URSS o exercita în afara graniţelor sale erau în mare măsură dependente de „Centrul” sau „Centrele” predominante în zonă. Această disociere crescândă în relaţia dintre „şef[1579] şi agent era exacerbată de faptul că, de când a devenit secretar general, în martie 1985, până la prăbuşirea comunismului în Europa de Est, la sfârşitul lui decembrie 1989, Gorbaciov nu a putut opera o reformare generală a misiunilor armatei şi ale KGB, lăsându-le să continue pe pilot automat în acele zone care nu constituiau o preocupare imediată pentru Kremlin. Ceea ce s-a întâmplat ulterior în unele regiuni ale Europei de Est – şi în câteva dintre republicile din componenţa URSS – a fost nu atât o reflectare a politicilor lui Gorbaciov, cât mai degrabă un ecou al vechii politici „tradiţionale”.

1576 Gelman (1990), p. 86; Alexander R. Alexiev şi Robert C. Nurick, The Soviet Military Under Gorbachev: Report on a RAJVD Workshop, R-3907-RC, Santa Monica, RÂND, februarie 1990, p. 45. Vezi şi Jeremy R. Azrael, The Soviet Civilian Leadership and the Military High Command\ 1976-1986, R-3521, Santa Monica, RÂND, iunie 1987, pp. 30-42.

1577 Tretiak a fost unul dintre ofiţerii superiori implicaţi în doborârea avionului civil de pasageri sud-coreean (KAL 007) care a intrat pe teritoriul sovietic deasupra Mării Japoniei în 1983.

1578 Vezi, de pildă, Gorbachev’s Growing Confrontalion with the KGB: A Corning Showdown? An Intelligence Assessment (SOV 88-10045 X), 1 iunie 1988, CIA.

1579 Gelman (1990), pp. xi, 87.

Recuperarea agendei de securitate sovietice

Gorbaciov şi-a îndreptat cu adevărat atenţia spre problema militară abia după 1987, când principalii săi aliaţi politici, ministrul de externe Eduard Şevardnadze şi secretarul CC al PCUS Aleksandr Iakovlev, au lansat ceea ce a devenit ulterior „o tot mai făţişă” şi „prelungită luptă pentru a reduce influenţa politică deţinută în mod tradiţional de anterior sacrosancta instituţie militară”.4 Cu Şevardnadze pe post de „avangardă”, Gorbaciov a încercat „să slăbească influenţa Statului-Major General şi să modifice prioritătile sovietice în domeniul militar, politic şi economic”.[1580]

Miza era constituită de „prerogativele şi pretenţiile tradiţionale ale militarilor în conceperea şi implementarea politicii de apărare”, şi în particular „dreptul armatei de a monopoliza informaţiile, analizele şi recomandările referitoare la politica de apărare şi de asemenea în privinţa mai multor decizii de politică din trecut”.1 Pentru a recupera agenda de securitate naţională a URSS, Gorbaciov era nevoit să retragă Statului-Major General aceste competenţe. Armatei sovietice nu i se mai putea permite „să determine singură viitoarele chestiuni de doctrină operaţională şi structuri de forţă”, indiferent de cerinţele sociale.[1581] încet, dar sigur, vocea armatei sovietice avea să devină mai puţin sonoră în procesul decizional din domeniul securităţii.[1582]

Esenţial pentru recuperarea agendei de securitate şi pentru diminuarea eforturilor armatei de a bloca acest proces era controlul asupra analizelor şi informaţiilor referitoare la apărare. Pentru ca Gorbaciov să reuşească, trebuia „cel puţin să spargă monopolul armatei asupra

---

1580 Ibid.

1581 Alexiev şi Nurick (1990), p. vi. Lucrările unei conferinţe organizate pe 16-17 iunie 1989 la Oxnard, California, publicate pentrtu uzul „factorilor politici, analiştilor guvernamentali şi al specialiştilor în probleme sovietice“.

1582 Ibid.

informaţiilor şi analizelor”.[1583] Impactul – şi de fapt scopul – viza reducerea influenţei pe care o deţineau evaluările militare până la cel puţin nivelul evaluărilor realizate de analiştii civili – dacă nu chiar sub acesta.[1584] în consecinţă, pentru prima dată după perioada stalinistă, a apărut un element de dispută privind legitimitatea şi prioritatea evaluărilor militare în faţa celor civile.[1585]

Coliziunea frontală dintre România şi armata sovietică

Desigur, românii – şi numai ei – contestau de decenii ideea de prioritate a evaluărilor armatei sovietice. Conducerea română intrase în dispută directă cu fiecare ministru sovietic al apărării şi comandant suprem al forţelor Pactului de la Varşovia, încă de la fondarea alianţei. Iar ceea ce se întâmpla acum nu era îngăduinţa sperată, ci o evoluţie inevitabilă, date fiind scoaterea instituţiilor româneşti de păstrare a siguranţei publice de sub controlul sovietic – mişcare ce începuse să definească relaţia lor de tip independent cu Uniunea Sovietică în anii 1950 – şi eforturile de contracarare a acestei situaţii depuse de atunci de militarii sovietici.

În 1955, Gheorghiu-Dej a făcut primul pas de apropiere de şeful Legaţiei americane în prezenţa ambasadorului sovietic în România, generalul A.A. Epişev, care avea să devină mai târziu şeful Direcţiei Politice Generale a forţelor armate sovietice. Epişev, evident iritat,

---

1583 Op.cit., p. vii, 45.

1584 Ibid

1585 Op. cit., p. 45. în conformitate cu Alexiev şi Nurick, apelurile făcute de Iakovlev şi Anatoli Dobrinin pentru „centre de evaluare concurente“ şi încurajările adresate de Şevardnadze şi Gorbaciov pentru „crearea unei reţele de instituţii şi analişti civili, ca o sursă alternativă de idei şi recomandări în beneficiul conducerii politice“, iniţial cu privire la clarificarea ISA, erau „expresii timpurii ale acestei intenţii“. Odată ce a fost creată, această sursă independentă de competenţe a fost „apoi exploatată pentru a contesta monopolul tradiţional deţinut de Statul- Major General“. Op.cit., pp. vi, 45.

fusese deliberat ignorat de Gheorghiu-Dej când generalul sovietic încercase în repetate rânduri să întrerupă discuţia între patru ochi româno-americană, care se întinsese pe durata a doua ore.1 Ministrul sovietic al apărării, mareşalul Rodion Malinovski (care luptase împotriva armatei române în timpul celui de-al Doilea Război Mondial şi apoi comandase forţele de ocupaţie sovietice din România) reacţionase furios la discuţiile franco-române despre posibila retragere a Bucureştiului din Pactul de la Varşovia, la mijlocul anilor 1960.[1586][1587]

La sfârşitul deceniului 1960, şeful Statului-Major al Pactului de la Varşovia, generalul Serghei Ştemenko, protesta indignat la insistenţa cu care Bucureştiul îşi menţinea vetoul cu privire la deciziile militare ale Pactului – deci sovietice (cu toate că opţiunea de veto există în prevederile tratatului).[1588]

Succesorul lui Malinovski la şefia Ministerului Apărării, mareşalul Andrei Greciko, chiar a militat pe lângă liderii de la Kremlin pentru o invazie militară în România

---

1586 „Rumanian Leader Promises Co-operation To Improve Relations with US“, Current Intelligence Bulletin, 4 decembrie 1955, p. 6. Aşa cum se menţiona în raport, „Deşi aparenta lipsă de respect a românilor faţă de el pare neobişnuită, cazuri similare au fost remarcate de diplomaţii occidentali cu referire la predecesorul său“.

1587 Fostul responsabil cu problemele militare şi de securitate din cadrul Comitetului Central cehoslovac, generalul Jan Seina, a dezvăluit acest lucru la începutul anilor 1980. Sejna (1982), p. 75. Documentele CIA despre discuţiile cu francezii despre retragerea României din alianţa sovietică au fost declasificate abia în 2010. In conformitate cu CIA, România „analiza diverse modalităţi de a-şi încheia calitatea de membru al Pactului de la Varşovia“. „Romania-Warsaw Pact“ in Central Intelligence Bulletin: Daily Brief CIRel2NS, 15 iunie 1965, p. 6. Vezi şi „Romania-Warsaw Pact“ în Central Intelligence Bulletin: Daily Brief CIRel2NS, 28 mai 1965, p. 7; şi Telegram From the Embassy in Romania to the Department of State, Bucureşti, noiembrie 24, 1964, 11 a.m., FRUS Pentru detalii, vezi capitolul 1 al acestui volum.

1588 General-colonel Ion Gheorghe, Note pe marginea discuţiilor dintre Nicolae Ceauşescu, generalul S.M. ştemenko ?i mareşalul LI. Iakubovski, 28 septembrie 1968, RMA, fond V2, col. 3, dos. 13/37, ff. 64-70, CWIHP.

în 1973 (şi, probabil, în 1968 când, în calitatea sa de comandant suprem al Pactului de la Varşovia, a informat Biroul Politic sovietic că Pactul de la Varşovia nu ar putea supravieţui dacă România s-ar retrage).[1589] în conformitate cu minuta discuţiei dintre Greciko şi Honecker pregătită de şeful de Stat-Major al forţelor armate ale RDG, ministrul Greciko a discutat despre cele de mai sus şi cu tovarăşul Brejnev, şi amândoi au ajuns la concluzia că este imposibil ca lucrurile să continue [în acest mod] cu România. Prin urmare, trebuie luate unele măsuri pentru a elimina această situaţie. Mareşalul Greciko a explicat că, după părerea sa, problema trebuie reglementată rapid. El i-a comunicat tovarăşului Brejnev că armata sovietică este pregătită şi că operaţiunea poate fi realizată mult mai curând decât în cazul Republicii Socialiste Cehoslovace.1

La mijlocul anilor 1970, generalul Emil Bodnăraş, viceprim-ministrul român, fost ministru al apărării, a exprimat ceea ce ambasadorul american a descris ca o opinie „extrem de dispreţuitoare" la adresa conducerii militare sovietice, pe care a caracterizat-o ca fiind „cea mai înapoiată din toată Europa de Est".[1590] Principalul ei defect, după părerea expertului român în domeniul

1589 Matthew J. Ouimet, The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy Chapel Hill, University of Northern California, 2003, p. 17. Pentru suspiciunile britanicilor privind implicarea lui Greciko în plănuita invazie în România, vezi de pildă Flash Foreign and Commonwealth Office Telegram no. 637 to Bucharest, 21 November 68, „from Secretary JIC Telegram no. JIC 573 of 21 November" în Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia, British National Archives, Public Records Office, PREM 13/2638, p. 13.

1590 Minută a întâlnirii dintre Erich Hoenecker şi tovarăşul mareşal Greciko, 17 noiembrie 1973, BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 314-315. Şeful Statului-Major est-german, general-locotenent Fritz Streletz, considera frazele subliniate ca fiind „atât de explozive, încât nici nu i-a permis secretarului său să le dactilografieze", adăugându-le „cu propria sa mână, sub forma unei observaţii". Otto Wenzel, „Ministrul sovietic al Apărării sugerează ocuparea militară a României", Zeitschrift des Forschungsverbundes S.E.D.-Staat an der Freie Universität Berlin, nr. 6/1998, p. 94.

securităţii militare, era lipsa de „orice simţ politic” şi gândirea îngustă, „doar în termeni de putere şi forţă brută, pentru atingerea obiectivelor sovietice”.[1591]

Comandantul suprem al Pactului de la Varşovia, mareşalul Viktor Kulikov, avusese de furcă serios cu românii în 1978, când Ceauşescu îi declarase în faţă că statisticile folosite de instituţia pe care Kulikov o conducea, ca argument pentru consolidarea militară, sporirea cheltuielilor pentru apărare şi o mai puternică integrare a alianţei, conţineau „erori elementare” şi „nu corespundeau realităţii internaţionale”.[1592] Aşa cum a declarat liderul român în faţa Comitetului

5) J 5

Central al PCR imediat după aceea, statisticile armatei sovietice erau intenţionat falsificate pentru a justifica impunerea comenzii sovietice asupra forţelor armate ale Pactului de la Varşovia.[1593]

În mod similar, Ceauşescu a respins solicitările ministrului sovietic al apărării, Ustinov, în 1980, pentru o sporire a eforturilor militare şi financiare împotriva presupusei agresivităţi crescute a SUA şi NATO, subliniind că principala luptă nu era una de ordin militar, ci una economică, în care „rachetele nu aduc nimic bun”.1 Când mareşalul Kulikov a încercat să intervină, liderul român l-a întrerupt imediat, informându-l că problema depăşeşte gradul lui militar.[1594] Ceauşescu a avut schimburi de replici

---

1591 Ibid.

1592 Minută a discuţiei asupra raportului Comandantului Suprem al FAU la întrunirea CPC, 3 decembrie 1978, pp. 193-200, în Mastny, Nunlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

1593 ANIC, CC al PCR, Cancelarie/2611,11 decembrie 1978, DR, voi. 2; Stenographie Transcript of the Meeting of the Consultative Political Committee of the Central Committee of the Romanian Communist Party, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP

1594 Scrisoare explicativă a Raportului la cea de-a zecea întrunire a CMA, 13 decembrie 1980, p. 6, „Breakdown of Détente, 1976-1980: XIII. Bucharest, 1-3 December 1980“ în Nünlist (2001), PHP. întrunirea a fost prezidată de generalul Olteanu.

similare în public cu comandantul suprem al Pactului de la Varşovia, mareşalul Iakubovski, şi cu şeful Statului-Major sovietic, mareşalul Nikolai Ogarkov, printre alţii.

Gorbaciov a criticat conducerea militară ca fiind un obstacol în calea oricărei reforme în domeniu şi, după 1987, a exclus-o de la întrunirile Biroului Politic în care se discuta despre această reformă. Românii însă contestaseră întâietatea armatei sovietice în politica de apărare şi securitate, în mod regulat, timp de cel puţin treizeci de ani *înaintea* lui Gorbaciov. Odată ce a adoptat abordările recomandate de Bucureşti, liderul de partid sovietic a putut conta pe un lobby gata format pentru a-i susţine politicile în domeniul dezarmării şi al controlului armamentelor.

Dar ultimul lucru dorit de orice lider sovietic era să recunoască inspiraţia, ajutorul sau anterioritatea românească în activităţile sau politicile sale. De aceea, Moscova a continuat să vizeze „consolidarea” alianţei sovietice şi era tot mai preocupată de integritatea viitoare a Uniunii Sovietice înseşi. Politicile României ameninţau nu doar să slăbească Pactul de la Varşovia, ci şi să declanşeze un haos în interiorul URSS (şi mai cu seamă în RSS Moldovenească).[1595] Printre măsurile speciale adoptate pentru a nega orice asociere a „Noii Gândiri în Politica Externă” a lui Gorbaciov cu „cursul special” urmat de România erau măsurile active ce prezentau contribuţiile româneşti ca „întreruperi” inoportune şi „ultimatumuri” menite să blocheze progresul pe calea dezarmării şi a reconcilierii între Est şi Vest – o cale pe care URSS şi aliaţii ei loiali păşeau deja.

Moscova sub continuă presiune: summitul de la Sofia, în 1985

Conducerea română avea două preocupări majore odată ce Gorbaciov pornise pe calea tranziţiei de la

1595 Vezi documentele sovietice pe tema ameninţării subversive reprezentate de România la adresa RSS Moldoveneşti în Negru şi Negru (2010); Negru şi Negru (2012); Watts (2012b).

competiţia militară la dezarmare. Prima era aceea ca efortul să fie unul serios şi să ofere rezultate. Bucureştiul nu avea mare încre

5 5

dere că Moscova se va angaja în orice proces care risca să-i pericliteze dominaţia, fără o permanentă supraveghere şi fără o combinaţie de presiuni interne şi externe. Prin urmare, Bucureştiul a continuat să menţină o presiune în acest sens la fiecare forum al Pactului de la Varşovia.

Cea de-a doua preocupare era aceea ca partenerii est-europeni – şi România, în special – să fie implicaţi în proces, nu doar simpli observatori. Îngrijorarea era motivată de îndelungata sa experienţă nu numai cu Rusia şi URSS, ci şi cu toate celelalte mari puteri. Dacă nu dorea să fie doar un obiect al tranzacţiilor între puteri, România trebuia să fie un actor în relaţiile internaţionale.

Astfel, la mai puţin de o săptămână după reluarea negocierilor americanosovietice de la Geneva, în martie 1985, în faţa unei adunări populare la Bucureşti, Ceauşescu „a propus organizarea unei întâlniri a ţărilor membre ale Pactului de la Varşovia şi ale NATO”, insistând pe „«participarea activă» a celor două blocuri militare în negocierile de la Geneva”.1 Această întâlnire între Pactul de la Varşovia şi NATO – pentru care România militase insistent în interiorul Pactului încă din anii 1970 – avea să fie dedicată trecerii de la declaraţiile retorice la „negocieri reale şi sincere”, care să ducă la „acorduri pentru eliminarea rachetelor cu rază medie de acţiune şi a altor armamente din Europa”.[1596] încă o dată, în cursul unei întâlniri cu monarhul spaniol în mai 1985, Ceauşescu a subliniat că „problema fundamentală a epocii noastre” este „oprirea cursei înarmărilor” şi angajarea în dezarmarea

1596 „Ceaucescu propone una reunion entre los paises de la OTAN y los del Pacto de Varşovia“ (Ceauşescu propune o întâlnire între NATO şi Pactul de la Varşovia), El Pais, 16 martie 1985.

nucleară.[1597] Apreciind în mod pozitiv discuţiile de la Geneva despre armele nucleare sovietice şi americane, liderul român a îndemnat „toate statele europene şi îndeosebi membrii blocurilor militare, Spania făcând parte din NATO şi România din pactul de la Varşovia”, să contribuie în mod activ la găsirea unor soluţii la Geneva.[1598]

Bucureştiul avea toate motivele să suspecteze că încorporarea poziţiilor standard ale României în „Noua Gândire” a lui Gorbaciov ar fi doar un truc propagandistic. Poziţiile respective fuseseră incluse cu greu de România în declaraţiile şi comunicatele Pactului de la Varşovia – şi, în rare cazuri, fuseseră chiar adoptate benevol de autorităţilor sovietice – doar ca o propagandă împotriva Occidentului încă din anii 1960.[1599] Odată preluate în textele Pactului, rareori s-a întâmplat ca aceste poziţii să treacă dincolo de nivelul exerciţiului retoric, deseori fiind „reinterpretate” în conformitate cu politica sovietică anterior stabilită. Chiar şi la acest nivel propagandistic însă, faptul că sovieticii încorporau propunerile româneşti în textele Pactului oferea Bucureştiului posibilitatea de a insista şi mai mult pentru iniţiativele sale, apropiindu-se de implementarea lor.

Declaraţia de la Bucureşti din 1966, spre exemplu, a fost emisă în cadrul unei întruniri a CPC organizate în

---

1597 Sebastian Garcia, „El Rey defiende las libertades en su visita oficial a Rumania“ (Regele apără libertăţile în cadrul vizitei sale oficiale în România), El Pais, 21 mai 1985. Regele Juan Carlos a lăudat „România pentru eforturile sale în favoarea păcii şi destinderii la nivel internaţional“ şi a remarcat că aceste eforturi depuse „pentru cauza păcii, destinderii, dezarmării şi dialogului între Nord şi Sud“ corespund îndeaproape „principalelor obiective de activitate externă ale Spaniei astăzi“.

1598 Ibid.

1599 In conformitate cu Gorbaciov, spre deosebire de utilizarea în mare parte propagandistică a apelurilor la dezarmare de la negocierile anterioare, „de această dată“, la convorbirile de la Geneva, în noiembrie 1985, „nu am folosit problema ca pe un mijloc propagandistic, aşa cum am făcut în trecut“. Gorbaciov (1996), p. 441.

România şi purta amprenta inconfundabilă a concepţiei româneşti privind securitatea, mai cu seamă în adoptarea dizolvării ambelor alianţe militare ca obiectiv al Pactului de la Varşovia. Valoarea propagandistică a apelului era evidentă, ţinând seama de lipsa oricărei intenţii a sovieticilor de a realiza un asemenea obiectiv. Pe baza lui, Bucureştiul putea susţine însă deziderate precum îngheţări unilaterale ale bugetelor, reduceri numerice ale trupelor şi armamentelor, retrageri de trupe şi diminuarea caracterului militar al alianţei, ca etape ale aplicării unui principiu aprobat de sovietici.

Occidentul – în special americanii – oscilase de la o profundă suspiciune privind retorica sovietică, în prima jumătate a anilor 1980, la o extraordinară disponibilitate de a-i acorda încredere, la sfârşitul aceluiaşi deceniu, după ce Gorbaciov a început să implementeze respectivele iniţiative şi propuneri, în special privind FNRM. Astfel, spre exemplu, un analist influent afirma, la mai mult de zece ani după destrămarea URSS, că Gorbaciov a stăvilit eforturile Pactului de a separa Europa de SUA ca fiind „nerealiste”.1 Dimpotrivă, Gorbaciov a continuat să-i preseze pe ceilalţi membri ai Pactului să „exploateze contradicţiile” dintre aliaţii occidentali (înregistrând un succes deosebit în cazul guvernării Mittenând din Franţa).[16001601]

Consecvent în lipsa sa de încredere în declaraţiile oficiale ale Moscovei, Bucureştiul a continuat să-l preseze pe Gorbaciov pentru dezarmarea nucleară şi cea convenţională, pentru reducerea numărului de trupe şi pentru retragerea lor unilaterală de pe teritoriile străine,

---

1600 Vojtech Mastny, „Editorial Note: XX. Meeting of the PCC, Budapest, 10-11 June 1986“, 24January 2003, PHP.

1601 Vezi, de pildă, Discurs al Secretarului general al PCUS (Mihail Gorbaciov) la întâlnirea CPC de la Sofia, 22 octombrie 1985, PHP, p. 2. Pentru entuziasta susţinere a conducerii est-germane, vezi de pildă Discurs al şefului de stat est-german (Erich Honecker), 22 octombrie 1985, PHP

îndeosebi din Europa de Est.[1602] De asemenea, Bucureştiul a insistat pentru un rol mai important al membrilor nonsovietici ai Pactului în negocierile privind armamentul, care vizau forţa militară a Pactului de la Varşovia. Iniţiativa românească a făcut ca echipei lui Gorbaciov să-i fie extrem de dificil să scoată un „profit” din transformarea în domeniul securităţii, dar nu a făcut nimic ca să-şi atragă bunăvoinţa Kremlinului deja iritat. În memoriile sale, Gorbaciov îşi exprimă foarte limpede resentimentele personale, pe mai multe pagini, presărate cu neobişnuit de multe şi de grele invective la adresa lui Ceauşescu şi a României.1

)?

Românii şi-au expus poziţiile în cursul preparativelor pentru summitul Pactului de la Varşovia din octombrie 1985. Bucureştiul a propus ca alianţa să informeze NATO cu privire la intenţiile sale:

Să înceapă unilateral o reducere numerică a trupelor cu 10% în cursul anului respectiv.

Să reducă unilateral cheltuielile militare cu 15% anual din 1986 [iar România]

Să ofere sugestii despre dezvoltarea relaţiilor economice ale statelor din Pactul de la Varşovia cu ţările în curs de dezvoltare.

1602 Atitudinea românilor faţă de promisiunile sovietice a fost descrisă în conversaţia cu ambasadorul american în România, Harry Barnesjr., în 1974. In conformitate cu Bodnăraş, „în vreme ce cuvântul unui gentleman englez sau chiar al unui comunist chinez, de exemplu, e literă de lege, nici măcar un raft întreg cu dicţionare nu ar ajunge pentru a fi siguri de sovietici în acorduri şi n gocieri“. US State Department Memorandum of Conversation between Emil Bodnăraş, Vxce President Romanian Council of State, and Harry G. Barnes, American Ambassador to Romania, US Embassy, Bucureşti, 17 mai 1974, Virtual Archive: „Romania in the Cold War“, CWIHP. In această privinţă, Beijingul şi Bucureştiul aveau aceeaşi părere. Deng Xiaoping i-a spus lui Henry Kissinger câteva luni mai târziu că oficialităţile chineze „nu cred că există un acord care să poate lega Rusia de mâini“ şi l-a avertizat că scopul sovietic „de a separa SUA de aliaţii ei“ rămăsese neschimbat. Kissinger (2000), pp. 872-873.

Mai departe, românii recomandau ca Moscova să cuantifice şi să dea publicităţii noi propuneri sovietice pentru „reducerea sistemelor de armament” şi să „convoace cât mai devreme o întâlnire a miniştrilor de externe din statele Pactului de la Varşovia şi NATO”.[16031604]

La summitul în sine, Gorbaciov a deplâns lipsa oricărui „progres semnificativ” în „activitatea diplomatică pentru dezarmare a statelor socialiste”, subliniind la fel ca România că omenirea ori va opri „cursa înarmărilor şi ameninţările militare”, ori va permite „forţelor care împing lumea către catastrofa nucleară” să aibă câştig de cauză.[1605] Pentru prima dată, liderul sovietic şi-a afirmat intenţia de a „desface” pachetul care obstrucţionase până atunci negocierile, anunţând propunerea Moscovei de a face distincţia „între armele nucleare cu rază medie de acţiune în Europa şi armele strategice din spaţiu”.[1606] Pe de altă parte, a continuat să încurajeze exploatarea contradicţiilor dintre SUA şi Europa Occidentală, prin instituirea unui dialog care să-i excludă pe americani, şi a insistat pentru adoptarea unei poziţii mai ofensive privitor la drepturile umane prin reliefarea abuzurilor petrecute în Vest.[1607]

Bulgaria, Cehoslovacia, RDG, Ungaria şi Polonia au „susţinut fără rezerve poziţia URSS descrisă de tovarăşul Gorbaciov”, convenind să „exploateze activ orice prilej de

---

1603 Gorbaciov (1996), pp. 473-476. Această deriziune era cel puţin parţial motivată de dorinţa de a-1 depărta şi mai mult pe liderul român de iniţiativele politice pe care le lansase şi le susţinuse, şi pe care le adoptase acum Gorbaciov

1604 Pentru raportul RDG privind poziţiile avansate ale României, vezi Rezumat est-german privind poziţia României la apropiata întrunire CPC\ 19 octombrie 1985, PHP

1605 Discurs al Secretarului general al PCUS (Mihail Gorbaciov) la întâlnirea CPC de la Sofia, 22 octombrie 1985, pp. 1,2, PHP.

1606 Ibid.

1607 Ibid. Această poziţie a primit sprijinul categoric al celorlalţi membri ai Pactului, cu excepţia României. Vezi, de pildă, Raport al RDG asupra întrunirii CPC din 22-23 octombrie 1985, p. 3, PHP.

a promova amplu noile propuneri” şi să „sporească presiunea asupra SUA”. Pe de altă parte, conform reporterului est-german.

[România] a înaintat propuneri menite să le ofere membrilor un cuvânt mai puternic de spus în crearea de propuneri vizând controlul armelor nucleare, nivelul redus de dezvoltare şi reformarea relaţiilor economice internaţionale, o îngheţare unilaterală urmată de reducerea bugetelor militare şi nivelurile de forţă din cadrul Tratatului de la Varşovia.1

Bulgarii au descris mult mai detaliat declaraţia CPC – Despre *eliminarea ameninţării nucleare şi o evoluţie pozitivă a situaţiei în Europa şi în lume* –, al cărei principal rol era acela de a oferi „o alternativă la cursa înarmărilor şi la războiul nuclear”. În vreme ce restul aliaţilor şi-au exprimat „susţinerea necondiţionată” pentru propunerile sovietice, numai România a adăugat câteva recomandări proprii, insistând „sfidător pentru adoptarea a doua propuneri inacceptabile” care vizau:

Organizarea unei întruniri a reprezentanţilor statelor din Tratatul de la Varşovia şi din NATO pentru a discuta şi a face sugestii cu privire la problemele abordate în convorbirile sovieto-americane de la Geneva.

Menţinerea nivelului de cheltuieli militare şi de forţe armate în statele Tratatului de la Varşovia la nivelul anului 1986 şi apoi reducerea lor cu 10 – 15%.2

În raportul bulgar, contribuţiile României sunt descrise în mod repetat ca „inacceptabile”, afirmându-se că ele au fost „ferm respinse de celelalte delegaţii”, doar pentru a menţiona apoi adoptarea unora identice. Spre exemplu, în conformitate cu raportul:

Partea. românească a insistat că, dacă cea de-a doua propunere nu va fi acceptată, tovarăşul Ceauşescu nu va semna declaraţia. În consecinţă, în protocol a fost inclus un text în care se preciza că propunerea va fi trimisă Comitetului Miniştrilor de Externe, care va forma un grup de experţi ce vor avea misiunea de a analiza şansele

implementării ei.

Delegaţia română a ridicat, de asemenea, problema adoptării unui document separat privitor la problemele ţărilor în curs de dezvoltare şi la instituirea unei noi ordini economice mondiale – propunere deopotrivă inacceptabilă pentru celelalte state. Protocolul emis de Comitetul Miniştrilor de Externe includea

1 Op. cit., pp. 4, 6.

2 Raport bulgar asupra întrunirii CPC, 27 octombrie 1975, p. 5, PHP.

un text referitor la elaborarea unui document politic despre instituirea unei noi ordini mondiale.1

Atât acest raport, precum şi o evaluare separată realizată de Todor Jivkov ironizau recomandările României, catalogându-le ca dictatoriale şi inutile, doar pentru a menţiona ulterior că solicitările lor, presupus inadecvate, au fost de fapt preluate pe agenda de lucru a Comitetului Politic Consultativ.

Românii erau descrişi ca încercând „să şantajeze reuniunea, refuzând susţinerea pentru poziţia constructivă a sovieticilor la convorbirile de la Geneva” dacă ideile lor nu aveau să fie incluse în declaraţie, însă n-au reuşit, conform relatării, să-şi impună „ideile radicale”.[1608] Liderul bulgar şi-a criticat omologul român pentru că juca „rolul unui mare pacifist, brodând pe baza bine-cunoscutelor

---

1608 Op.cit.> pp. 5. 6. Interesant este că Gorbaciov pretinde că el a lansat o nouă politică sovietică privind dezvoltarea şi „condiţiile de viaţă a sute de milioane de oameni din Lumea a Treia“, ca „prim“ pas practic, odată cu prezenţa sa în faţa ONU, pe 7 decembrie 1988. Gorbaciov (1996), p. 461. Intr-un raport cu cinci luni înainte, autorităţile sovietice menţionau explicit că „la sesiunea CPC de la Berlin (în mai 1987), la iniţiativa tovarăşilor români, a fost acceptat un document referitor la contracararea subdezvoltării“. Propunerea României pentru reformarea Pactului de la Varşovia: Informare porivind propunerea României, 8 iulie 1988, p. 1, PHP. România militase în cadrul Pactului pentru adoptarea acestei iniţiative referitor la contracararea subdezvoltării încă din 1985 cel puţin, aşa cum s-a demonstrat aici. Deşi nu sunt identice, aceste două iniţiative au asemănări remarcabile.

teorii româneşti” care ignorau „poziţiile de clasă”.[1609]

La aceeaşi întrunire din octombrie 1985, nota Jivkov, Ceauşescu „a sugerat de asemenea ca Uniunea Sovietică şi celelalte state membre ale Pactului de la Varşovia să-şi reducă cheltuielile şi trupele destinate apărării”.[1610] Jivkov remarca apoi că diminuarea cheltuielilor militare şi cealaltă propunere a României, intens susţinută, asupra Noii Ordini Economice Mondiale constituiau două dintre cele trei probleme principale de pe agenda următoarei reuniuni CPC.[1611] Între timp, celelalte forumuri ale Pactului de la Varşovia susţineau necesitatea de a „lua contramăsurile militare necesare” ca răspuns la creşterea de nivel a forţelor convenţionale ale NATO.[1612]

Întâlnirea miniştrilor de externe şi summitul de la Reykjavík din 1986

Ministrul român de externe a remarcat progresele înregistrate de Uniunea Sovietică în negocierile cu SUA, la întrunirea CME din martie 1986 şi apoi a recomandat o serie de „măsuri ulterioare”. Aşa cum făcuse şi în prima jumătate a anilor 1980, Bucureştiul a continuat să insiste că esenţial pentru „trecerea la dezarmare” era, mai întâi de toate, eliminarea armelor nucleare din Europa. Acest obiectiv, argumentau românii, necesita în primul rând ca URSS să accepte „opţiunea zero” propusă de Reagan; în al doilea rând, ca Moscova să „desfacă” pachetul de negociere rachete balistice strategice – forţe nucleare cu rază medie de acţiune – ISA/armament spaţial; şi, în al treilea rând, să excludă arsenalele nucleare franceze şi britanice non – NATO.1

Grigori Kornienko, adjunct al miniştrilor de externe Gromîko şi, apoi, Eduard Şevardnadze, a intrat într-o

---

1609 Evaluare a întrunirii CPC realizată de Secretarul General al PCB (Todor Jivkov), 22-23 octombrie 1985, PHP.

1610 Ibid.

1611 Ibid.

1612 Raport al Pactului de la Varşovia privind îmbunătăţirile tehnologiei militare a NATO, 11 noiembrie 1985, PHP.

dispută directă cu românii în privinţa acestor propuneri în cursul întrunirii Comitetului adjuncţilor miniştrilor de externe ai Pactului de la Varşovia (CAME). Aşa s-a întâmplat mai cu seamă în ianuarie şi martie 1985, cu mai puţin de două săptămâni înainte ca Gorbaciov să fie numit secretar general al PCUS. Astfel, conducerea sovietică ştia foarte bine ce origine aveau propunerile de „desfacere” a pachetului sovietic de negociere şi de a trata FNRM separat. Dar odată cu accederea la putere a lui Gorbaciov, insistenţele Bucureştiului cu privire la această abordare au devenit ţinta unei veritabile *omerta*, chiar dacă abordarea a fost preluată şi adoptată de conducerea sovietică. În cel mai bun caz, ceilalţi membri ai Pactului au făcut doar referiri indirecte la faptul că românii susţinuseră şi ei „alte” propuneri şi/sau unele „mai vechi”.

Crezând că Gorbaciov ar putea constitui o prezenţă efemeră, Bucureştiul a continuat să bată monedă pe iniţiativele privind dezarmarea şi controlul armamentelor, venind cu propuneri suplimentare. Spre exemplu, aşa cum nota delegaţia cehoslovacă, „printre altele”, propunerea românilor de la întrunirea CME din martie 1986 includea o reducere cu 50% a forţelor armate, a armamentelor convenţionale şi a bugetelor militare, ca parte a „desfiinţării treptate a Pactului de la Varşovia până în anul 2000”.[1613] Şi est-germanii remarcau că după „propunerile sovietice de eliminare completă a armelor nucleare până în anul 2000”, despre care delegaţia est-germană a subliniat că fuseseră „susţinute fără rezerve” de Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia şi RDG, românii propuseseră „extinderea noii iniţiative pentru a include o reducere a bugetelor militare, a forţelor navale şi lichidarea bazelor militare străine, cu dezvoltarea ei până la un program comprehensiv de dezarmare convenţională până la 50%

1613 Telex al ambasadorului est-german în România (Bock) din 14 octombrie 1983, 14 octombrie 1983, PHP. Raport asupra consultărilor dintre adjuncţii miniştrilor de externe ai Pactului de la Varşovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva (Moscova, 1 martie 1985), 8 martie 1985, PHP

din nivelul actual, propunere care nu primise nicio susţinere”.[1614]

Documentaţia bulgară care s-a păstrat de la această întrunire este cea mai detaliată:

În declaraţiile sale de la forumurile Pactului de la Varşovia, secretarul general al PCR şi preşedintele României, Nicolae Ceauşescu, propusese de mai multe ori ca ţările Pactului de la Varşovia să-şi îngheţe şi să-şi reducă unilateral cheltuielile militare şi nivelul forţelor armate. La întrunirea CPC de la Sofia (1985), partidul din România a înaintat această propunere ca o condiţie pentru semnarea documentelor finale. Drept rezultat, la întrunirea de la Varşovia (19 – 20 martie 1986) s-a decis că CME trebuie să creeze un grup de experţi pentru analizarea acestei posibilităţi.

La al Treilea Congres al Oamenilor Muncii (sindicate), organizat la începutul lui septembrie 1986, Ceauşescu a făcut apel la statele europene să-şi reducă nivelul armamentelor cu cel puţin 5%. Congresul a adoptat o hotărâre vizând reducerea cu 5% a armamentelor, forţelor şi cheltuielilor militare ale României până la sfârşitul aceluiaşi an, în urma unui referendum.

Pe 11 şi 12 septembrie 1986, Grupul de Lucru al ţărilor aliate a organizat o întâlnire la Bucureşti. Delegaţiile Pactului de la Varşovia au reuşit să evite discuţia propusă de România referitor la reducerea sus-menţionată. Ele au afirmat că acţiunile unilaterale nu sunt posibile fiindcă le-ar afecta în mod negativ securitatea, ţinând cont de fragilul echilibru dintre NATO şi Pactul de la Varşovia. Reprezentantul Statului-Major al armatei sovietice a demonstrat cu date că programele militare ale SUA şi NATO vizează superioritatea militară asupra Pactului de la Varşovia. A fost confirmată poziţia coordonată pentru menţinerea strictă a principiului egalităţii ca unica bază posibilă pentru programele de

1614 Raport asupra întrunirii CPC al statelor membre ale Tratatului de la Varşovia pe 10 şi 11 iunie 1986 la Budapesta, PHP.

dezarmare.

Ca rezultat al eforturilor celor şase state aliate, propunerea României a fost neutralizată în mare parte. De aceea, reprezentantul român a insistat pentru o a doua sesiune de lucru a Grupului înainte de întrunirea CME de la Bucureşti, prevăzută pentru 16 şi 18 octombrie 1986.1

Două săptămâni mai târziu, Biroul Politic al CC al PCUS a stabilit pachetul de negociere pe care Gorbaciov îl va prezenta la Reykjavík.[1615] Oricât le-ar fi displăcut să recunoască sursa de inspiraţie pentru ele, Gorbaciov şi consilierii lui au făcut-o indirect privind anterioritatea română, în cadrul discuţiilor privind modul în care şi-au formulat propunerile de excludere a rachetelor franceze şi britanice şi au „desfăcut” pachetul de negociere astfel încât să trateze separat

FNRM. Astfel, Gorbaciov afirmă nu numai că Biroul Politic sovietic „a decis să renunţe la legătura cu arsenalele nucleare franceze şi britanice” şi să accepte „opţiunea zero a americanilor” la summitul din Reykjavík de pe 10 octombrie 1986, dar şi că a luat în discuţie „desfacerea” pachetului „chiar înainte de summit” şi l-a împuternicit să decidă pe loc „dacă să accepte sau nu acorduri separate”.1

Eşecul ulterior al lui Gorbaciov de a „desface” pachetul nuclear sovietic la Reykjavík şi afirmaţia lui neexplicată că echipa sa „trebuie să adopte o poziţie fermă la summit, acceptând doar un acord general referitor la pachetul nostru de negociere”, sugerează importanţa pe care o avea presiunea exercitată încontinuu de România

---

1615 Informare a ministrului bulgar de externe (Mladenov) adresată Biroului Politic al CC al PCB cu privire la poziţia Bulgariei asupra propunerii româneşti de reducere a forţelor Tratatului de la Varşovia, 22 septembrie 1986, PHP. Bulgarii considerau că „nu este în interesul ţării noastre să realizăm propusa reducere unilaterală cu 5% a forţelor, armamentelor şi cheltuielilor militare“, deoarece un asemenea „pas ar invalida propunerea Budapestei către NATO de o reducere simultană şi considerabilă a forţelor armate şi a armamentelor convenţionale în Europa“.

asupra Moscovei.[1616] Această presiune a României era manifestată public prin lobby-ul făcut pentru adoptarea „opţiunii zero” în Europa, „desfacerea” pachetului de negociere şi eliminarea arsenalelor franceze şi britanice. Aceeaşi presiune era exercitată de asemenea în mod public prin insistenţele Bucureştiului pe lângă liderii vest-europeni, precum Helmut Kohl. Şi într-adevăr, aşa cum nota Gorbaciov, după Reykjavík, „principalul subiect de discuţie” reiterat persistent la fiecare întrunire a liderilor europeni era „Europa şi dezarmarea”.[1617]

De fapt, până la sfârşitul anului 1986 şi începutul lui 1987, Moscova a continuat să se opună desfacerii pachetului de negociere (ISA fiind în mod repetat descrisă ca „un obstacol insurmontabil”).[1618] Apoi, în conformitate cu interpretările uzuale actuale, cam prin decembrie 1986, Iakovlev a venit cu ideea unei „deschideri radicale în politica externă sovietică” prin „«desfacerea» pachetului şi semnarea de acorduri separate pentru fiecare dintre elementele sale” – fiind creditat cu ea de Gorbaciov şi de consilierul acestuia, Iakovlev.[1619] Se pare că Iakovlev a avut această revelaţie în vreme ce identifica tipurile de acorduri pe care desfacerea pachetului nu le-ar fi făcut „posibile în principiu”.[1620]

Primul dintre ele era un acord referitor la FNRM („cu o discuţie simultană despre rachetele tactice”). În

---

1616 Pregătirile pentru Reykjavik şi lucrările propriu-zise sunt descrise în Gorbaciov (1996), pp. 417-418,439-440.

1617 Gorbaciov (1996), p. 431. Vezi şi Henry Kamm, “Rumanian Urges Arms ‚Gesture’“, The New York Times, 24 noiembrie 1986, secţiunea A, pagina 9, coloana 1.

1618 Op.cit., p. 418.

1619 Jurnalul lui Anatoli Cerniaev: Jurnalul fostului consilier sovietic rememorează ultimii ani de Război Rece, NSAEBB nr. 192, Document 3: Memorandum pentru Gorbaciov, ((Pentru analiza vizitei unor lideri politici americani de prim rang în URSS (Kissinger, Vance, Kirkpatrick, Brown si alţii), decembrie 1986, http:/www.gwu.edu/nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB 168/yakovle v03.pdf.

1620 Ibid.

conformitate cu versiunea lui Cerniaev privind raţionamentul lui Iakovlev, acesta din urmă a remarcat că: „Desfacerea «pachetului» face posibil acest acord; păstrarea «pachetului» îl împiedică. Deci avantajul desfacerii lui este evident”.[1621] Gorbaciov notează că a vorbit pentru prima dată Biroului Politic despre planurile sale de a trata „separat problema forţelor nucleare cu rază medie de acţiune în Europa, iară legătură cu alte probleme ale arsenalelor nucleare”, la începutul lui martie 1987.1

La summitul din mai 1987

Deşi până în mai 1987 autorităţile sovietice conduse de Gorbaciov erau aproape pe deplin angajate în „Noua Gândire în Politica Externă”, existau încă impasuri substanţiale, iar impulsul de a căuta modalităţi de consolidare a Pactului de la Varşovia se manifesta vizibil. Astfel, după ce au prezidat un summit care viza diversele abordări în vederea dezangajării şi dezarmării, liderii sovietici şi aliaţii lor loiali au făcut apel la sporirea eforturilor militare, incluzând aici un plan ambiţios de creştere a cheltuielilor pentru apărare şi pentru achiziţia de armamente, prezentat de comandantul suprem al Pactului de la Varşovia, mareşalul Kulikov. Căutând aparent să preia prim-planul în locul românilor, după ce şi-a prezentat planurile de mărire a capacităţii de luptă a alianţei, Kulikov a pretins că NATO refuzase contactele directe cu Pactul de la Varşovia, propuse de Moscova.[16221623]

1621 Ibid.

1622 Gorbaciov (1996), p. 440.

1623 Kulikov afirma că a încercat să stabilească „contacte directe“ între Pactul de la Varşovia şi NATO, dar că generalul Rogers, comandantul NATO, a „refuzat“. Raportul comandantului- şef al Forţelor Armate Unite, mareşalul Uniunii Sovietice VG. Kulikov; la Consfătuirea Comitetul Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varşovia „ Cu privire la situaţia Forţelor Armate Unite şi măsurile de asigurare a capacităţii lor de luptă ţinind seama de raportul de forţe existent în Europa “ 29 mai 1987. Arhiva CC al PCR, Cancelarie, nr. 1346, 14 iulie 1987, p. 13, PHP.

Ignorând contribuţia conservatoare a armatei sovietice, Ceauşescu i-a atras atenţia lui Gorbaciov spre „elefantul din mijlocul încăperii”. Aşa cum raporta el imediat după aceea în faţa Biroului Permanent al CPEx, i-am spus, de asemenea, tovarăşului Gorbaciov că trebuie să ne gândim la îmbunătăţirea activităţii legate de aspectul militar. Practica de a asculta un raport despre activitatea militară la sfârşitul întâlnirii şi de a adopta o decizie care contravine orientării generale nu este cea mai indicată. De exemplu, în *Raport* [Raportul lui Kulikov] se spune că trebuie să dublăm cheltuielile militare şi cu armamentele până în 1990. Dar noi tocmai am discutat o orientare cu totul diferită.

În practică, fiecare ţară avea o altă orientare.

Sincer vorbind, am aprobat acest lucru în ciuda voinţei mele – am făcut-o ca să nu dau naştere la controverse pe această temă, dar această decizie nu corespunde orientării noastre generale. Trebuie totodată să stabilim orientări în dezvoltarea armamentelor, atât în termeni calitativi, cât şi cantitativi – această problemă nu trebuie să rămână strict una de ordin militar. În realitate, nu avem asemenea planuri, am decis să menţinem cheltuielile la nivelul actual – noi ne-am aprobat planul cincinal şi nu vom dezvolta arme în plus. Astfel, am semnat o decizie despre care, în ceea ce ne priveşte, ştiam de la bun început că n-o vom aplica în practică.1

La reuniunea din mai 1987 a alianţei, din nou părând să cedeze în faţa lobby-ului insistent al românilor, Moscova a acceptat (încă o dată!) să înfiinţeze de mult promisul Comitet pentru Dezarmare al Pactului de la Varşovia. Conform politicii „comun convenite” a sovieticilor şi a Pactului însă, România nu avea să fie recunoscută ca iniţiatoare a ideii (iar Comitetului nu i se va permite să-şi înceapă activitatea). Aşa cum raporta ministrul de externe bulgar:

Decizia Comitetului Politic Consultativ de a înfiinţa un comitet special pentru dezarmare al statelor membre

ale Tratatului de la Varşovia trebuie privită ca un nou pas în aceeaşi direcţie [a dezarmării]. Această decizie reprezintă un compromis între ideea Republicii Socialiste România şi propunerea URSS, care plasează activitatea comitetului pe un teren mai realist şi mai practic. Noul organism va facilita schimbul de opinii şi informaţii pe tema armamentelor şi a dezarmării, mai ales cu privire la dezarmarea nucleară. Va intensifica discuţia despre iniţiativele statelor din Organizaţia Tratatului de la Varşovia şi va elabora propuneri comune în acest domeniu.[1624][1625]

Combinaţia de prejudecăţi cognitive, dezinformare şi profund interes al SUA pentru încheierea paşnică a Războiului Rece, care să aducă liberalizarea şi independenţa cel puţin pentru Polonia, a împiedicat complet comunitatea de informaţii americană să recunoască faptul că existau mai multe „motoare” ce acţionau mişcarea pentru transformările în domeniul securităţii în interiorul Blocului sovietic.[1626] Aşa se face că,

---

1624 Discurs al tovarăşului Mcolae Ceauşescu, secretar general al CC al PCR, preşedintele RSR, la întâlnirea de lucru a secretarilor generali şi a prim-secretarilor Comitetelor Centrale ale Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti ale ţărilor membre ale Pactului de la Varşovia, 29 mai 1987, ANIC, Cancelarie 1346, 14 iulie 1987. îndemnând Pactul de la Varşovia să adopte o abordare proactivă a controlului şi reducerilor armamentelor, Ceauşescu a deplâns faptul că „astăzi, partidele comuniste, mai ales în Europa, nu deţin o poziţie de frunte în lupta pentru dezarmare, pentru pace, în probleme fundamentale. Desigur, există multe cauze şi nu avem timp acum (pentru a le discuta), dar noi credem că trebuie să discutăm această problemă. Fiind comunişti, fiind partide comuniste, avem responsabilitate faţă de popoarele noasatre, dar şi faţă de mişcarea comunistă de a discuta şi a găsi cea mai bună cale de acţiune în acest domeniu“.

1625 Informare adresată Biroului Politic al CC al PCB, 3 iunie 1987, PHP.

1626 Focalizarea poloneză asupra SUA avea motivaţii concrete, inclusiv semnificaţia ei militară strategică, presiunea din partea populaţiei polono-americane semnificative din punct de vedere politic, de peste nouă milioane de persoane, şi rolul tot mai mare jucat de pontiful de origine poloneză de la Vatican în relaţiile dintre Est şi Vest.

deşi a înţeles că „abordările sovietice privind Europa de Est nu-i aparţineau exclusiv lui Gorbaciov”, comunitatea americană de informaţii credea doar că „Gorbaciov trebuie să ţină seama şi de opiniile altor oficiali sovietici de primă importanţă”.1 Deloc surprinzător, în buletinul *National Intelligence Estimate* din mai 1988, analiştii americani au atribuit meritele pentru transformările în domeniul securităţii exclusiv lui Gorbaciov, subliniind că una dintre problemele sale din acest punct de vedere era ţinerea în frâu a celorlalţi membri ai Pactului şi convingerea sau obligarea lor să adopte politicile *sale* privind dezangajarea militară şi dezarmarea:

Prima sarcină a lui Gorbaciov era aceea de a restabili conducerea fermă asupra politicii externe a Pactului de la Varşovia şi de a îmbunătăţi coordonarea pentru a-i susţine agenda amplă de control al armamentelor. Gorbaciov punea un accent deosebit pe coordonare şi disciplină în întrunirile Pactului de la Varşovia.

În mai 1987, au fost create două noi organisme ale Pactului, pentru a facilita continua coordonare a poziţiilor sovietică şi est-europeană în privinţa controlului armamentelor [Comisia Specială pentru Probleme de Dezarmare*] şi supervizarea contactelor şi vizitelor peste graniţă în Europa de Est [Grupul Multilateral pentru Schimbul Curent de Informaţii*].[1627][1628]

În conformitate cu est-germanii, toţi aliaţii au înţeles importanţa majoră a „ajungerii la un acord cu o privire la eliminarea rachetelor cu rază medie de acţiune din Europa” şi şi-au dat seama că marchează „primul pas real spre reducerile numerice ale unui semnificativ tip de arme, de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial”.[1629] RDG (şi alţi membri ai Pactului de la Varşovia) au adresat

1627 Soviet Policy Towards Eastern Europe Under Gorbachev (NIE 11/12-9-88), mai 1988, p. 7 şi anexa, CIA.

1628 Op.cit., pp. 7-8. Buletinul National Intelligence Estimate din mai 1988 identifica aceste comitete prin numele lor într-o notă de subsol.

1629 Raport la întâlnirea CPC al statelor membre ale Tratatului de la Varşovia de pe 28 şi 29 mai 1987 la Berlin, 28-29 mai 1987, PHP.

românilor laude vagi, remarcând „iniţiativele regionale” avansate „de RDG şi URSS, de Bulgaria şi România, dar şi de Polonia”, ca „o îmbogăţire valoroasă a strategiei comune pentru pace”.[1630] Est-germanii au amintit apoi, fără comentarii, de faptul că România prezentase „un program detaliat al etapelor pentru o reducere radicală a forţelor armate şi a armelor convenţionale la scară globală (cu 50% până în anul 2000) şi pentru o reducere unilaterală cu 10% a forţelor armate, armamentelor şi cheltuielilor militare”.[1631]

Raportul delegaţiei bulgare către Biroul Politic al PCB se referea la o gamă mult mai largă de susţinere din partea românilor, inclusiv pentru Comitetul pentru Dezarmare, acum presupus înfiinţat. Raportul este remarcabil atât pentru prezentarea detaliată a propunerilor româneşti, cât şi pentru tonul de ridiculizare oficială, care însoţea deja toate referirile Pactului la activităţile României în cadrul alianţei:

Unele dintre propunerile [lui Ceauşescu în privinţa problemelor internaţionale] erau deja cunoscute şi fuseseră respinse în mod repetat de celelalte ţări aliate. Altele erau noi; celelalte state membre ale Tratatului de la Varşovia consideră însă că ele nu corespundeau situaţiei din Europa şi din lume. În cursul procesului de coordonare preliminară a proiectelor de documente, reprezentanţii României au încercat cu bravură să includă propriile lor propuneri şi să le excludă pe altele, mai ales pe cele înaintate de tovarăşii sovietici.

Reprezentanţii României au declarat limpede că ei vor aproba rezoluţia asupra doctrinei numai dacă va fi aprobat şi documentul referitor la noua ordine economică mondială. Încăpăţânarea lor a complicat şi a îngreunat discuţiile în etapa pregătitoare.

Mai concret, următoarele au fost ideile şi propunerile care au provocat cele mai mari dificultăţi:

1630 Ibid.
1631 Ibid.

Un program de reducere a forţelor armate, a armamentelor şi a cheltuielilor militare cu 50% până în anul 2000. Reprezentanţii României au insistat să-şi impună propria interpretare de această dată.

O propunere pentru organizarea unui forum separat între Organizaţia Tratatului de la Varşovia şi NATO cu privire la dezarmarea convenţională în Europa, care contravenea declaraţiei aprobate la întrunirea Comitetului Miniştrilor de Externe de la Moscova (martie 1987).

O idee pentru discuţii preliminare între statele aliate şi celelalte state membre ale Tratatului de la Varşovia privind problemele de dezarmare. Aceasta arată intenţia conducerii române de a obţine dreptul de veto asupra tuturor actelor unilaterale sau bilaterale ale statelor aliate, şi îndeosebi ale URSS. Ideea lor privind un comitet pentru dezarmare avea acelaşi scop.

O propunere de retragere a trupelor sovietice şi vietnameze din Afghanistan şi, respectiv, Cambodgia, ca principală condiţie pentru o soluţionare paşnică a conflictelor.1

Bulgarii au afirmat că eforturile combinate ale partenerilor „în strânsă cooperare” protejaseră poziţia Pactului de la Varşovia de rele tratamente din partea românilor:

Poziţiile principiale ale reprezentanţilor din Bulgaria, RDG, Polonia, URSS, Ungaria şi Cehoslovacia, împreună cu abordarea lor constructivă, au contribuit la contracararea tentativelor României de a include iniţiative şi formulări inacceptabile.[1632][1633]

Politica de apărare a cui?

Una dintre cele mai spectaculoase ciocniri dintre România şi ceilalţi participanţi la summitul organizat în mai 1987, în Berlinul de Est, a avut ca obiect efortul susţinut de sovietici de a concepe o doctrină de apărare

---

1632 Informare adresată Biroului Politic al CC al PCB’ 3 iunie 1987, PHP.

1633 Ibid.

comună a Pactului de la Varşovia. Cu acea ocazie, Polonia a fost cea care, aparent, a înaintat propunerea.1 Varşovia, Budapesta şi chiar Berlinul primiseră deja roluri semnificative în prezentarea iniţiativelor sovietice privind dezangajarea şi dezarmarea, multe dintre acestea „împrumutate” din vechile propuneri ale României, după accederea la putere a lui Gorbaciov. România adoptase, desigur, la mijlocul anilor 1960, o strategie de apărare strict limitată la teritoriul naţional, prevăzând chiar că trimiterea de trupe în afara graniţelor, indiferent de motivaţia ei, necesita o hotărâre a Marii Adunări Naţionale.

Conducerea PCR insistase că misiunea alianţei era strict limitată la apărarea împotriva agresiunilor militare în Europa (din partea unor nenumiţi atacatori „imperialişti”), încă de la semnarea iniţială a Tratatului de la Varşovia în 1955. Pe această bază, România blocase admiterea Mongoliei în cadrul Pactului de la Varşovia în 1963 şi în 1969 şi împiedicase admiterea Vietnamului şi a Cubei în 1978 – toate propunerile de admitere venind din partea Kremlinului.[1634] În vreme ce România agrea o şi mai profundă formalizare a rolului strict defensiv al alianţei, Moscova dorea să deţină o influenţă crescută asupra doctrinelor ţărilor membre ale Pactului (şi un acces direct mai liber la personalul lor militar superior).

1634J aruzelski a propus „o verificare reciprocă a doctrinelor militare“ ca parte a „planului comprehensiv de reducere a armamentelor şi pentru măsuri de sporire a încrederii în Europa Centrală“ care să coopteze în mare poziţiile româneşti, propunere prezentată de liderul polonez ca „un supliment şi un sprijin“ pentru „alte propuneri vizând dezarmarea ale statelor din coaliţia noastră socialistă“. Discurs al sejului de stat polonez (Wojciech Jaruzelski) la întrunirea CPC de la Berlin, 28 mai 1987, PHP. înainte, Jaruzelski asociase Polonia la apelul României pentrru crearea unui Comitet pentru Dezarmare a Pactului de la Varşovia, afirmând că autorităţile din ţara sa „ar putea lua în considerare - în funcţie de evoluţia situaţiei - şi ideea alternativă a unei conferinţe între Pactul de la Varşovia şi statele NATO dedicate reducerii armelor convenţionale în Europa“. Discurs al sefiilui de stat polonez (Wojciech Jaruzelski) la întrunirea CPC, 12 iunie 1986, PHP.

Tratatul iniţial, din 1955, identic cu cel reînnoit în 1985, nu prevedea o politică de apărare comună. Parţial din acest motiv, România a putut susţine o doctrină care nu numai că diferea de cea a unei coaliţii ofensive, pe care Moscova le-a impus-o celorlalţi aliaţi, dar era menită să contracareze un atac comun din partea URSS şi Ungariei (şi, posibil, Bulgariei). Aceeaşi dilemă, cu ameninţări venind din aceleaşi zone, inspirase conceperea unei strategii militare similare până la semnarea Pactului între Hitler şi Stalin, în 1939.1

România era singurul membru al Pactului de la Varşovia care militase până în acel moment pentru o strategie pur defensivă, iar acum era pusă în poziţia delicată de a părea să conteste adoptarea oficială a doctrinei defensive. O asemenea atitudine implica un interes crescut din partea României pentru operaţiunile ofensive – şi a fost portretizată ca atare de măsurile active coordonate de sovietici. În realitate, Bucureştiul insista ca fiecare stat membru să adopte o politică pur defensivă, fără a conferi Pactului o autoritate doctrinară generalizată. În conformitate cu un raport al întrunirii CPC, şi cu ridiculizarea deja caracteristică remarcilor aliaţilor cu privire la comportamentul României.

În discuţii prelungite, Republica Socialistă România a încercat să argumenteze pentru a se acorda prioritate doctrinei de apărare naţională a fiecărui stat faţă de doctrina militară a alianţei.[1635][1636]

Aşa cum îi raporta ministrul apărării est-german, generalul Heinz Kessler, lui Honecker, redactarea documentului „Despre doctrina militară a statelor membre ale Tratatului de la Varşovia” fusese obstrucţionată de „atitudinea inflexibilă a reprezentanţilor României”, care insistaseră că nu există „nicio doctrină militară unificată a

1635 Vezi, de pildă, Ioan Talpeş, Diplomaţie si apărare: Coordonate ale politicii externe româneşti 1933- 1939, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

1636 Raport la întâlnirea CPC al statelor membre ale Tratatului de la Varşovia de pe 28 şi 29 mai 1987 la Berlin, 28-29 mai 1987, PHP

statelor membre ale Tratatului de la Varşovia, ci doar doctrine ale ţărilor individuale”.[1637] În consecinţă, românii încercaseră (fără succes) să impună o schimbare în titlu – de la „doctrină” la „doctrine” – şi (cu succes de această dată) ca în „toate punctele relevante”, sintagma „statele membre ale Tratatului de la Varşovia” să fie înlocuită cu „statele socialiste aliate” sau „statele aliate”.[1638] Kessler părea iritat mai cu seamă de faptul că, pe lângă „atitudinea lor distructivă” în general, românii refuzau să-şi schimbe o poziţie care „neagă la nivel fundamental funcţia Tratatului de la Varşovia în domeniul securităţii şi caracterul său defensiv, echivalându-l cu agresivul pact NATO”.1

Un curent principal al măsurilor active anti-România diseminate de restul Blocului sovietic era acela că Bucureştiul nu numai că se depărtase de independenţa în politicile externe şi de securitate pe care o demonstrase în anii 1960 şi la începutul deceniului următor, dar acum era şi mai conservatoare, mai antioccidentală şi mai ofensivă militar decât aliaţii loialişti. Dar, aşa cum o descria ministrul est-german al apărării în mai 1987, România era mult mai interesată de blocarea declaraţiilor de sorginte moscovită care „ar putea «speria alte state şi popoare»” şi împingea alianţa în direcţia unei lumi mai puţin periculoase. Astfel, românii stipulau că:

Documentul nu ar trebui să menţioneze că:

Orice atac din exterior asupra oricărui stat membru

1637 Kessler către Honecker, 27 mai 1987, PHP. Vojtech Mastny şi Malcom Byrne, editori, A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1989, Budapesta şi New York, Central European University Press, 2005, pp. 562-563.

1638 Kessler către Honecker. Mesaj ataşat: Principalele solicitări ale reprezentanţilor RSR, 27 mai 1987, PHP. In mesaj se preciza că românii acceptaseră „într-un singur paragraf sintagma «forţele armate ale statelor aliate»“. Referindu-se încă la o singură doctrină, secţiunea I a documentului final începea astfel: „Doctrina militară a Tratatului de la Varşovia - ca şi a fiecăruia dintre membrii săi...“ On the Military Doctrine of the Warsaw Treaty Member States, 29 mai 1987, PHP; Mastny şi Byrne (2005), pp. 563-566.

va fi respins cu pierderi inacceptabile pentru agresor.

În cazul oricărui atac, agresorului i se va administra o lovitură distrugătoare cu mijloacele şi metodele necesare din arsenalul operaţiunilor militare.[1639][1640]

Aşa se întâmplase, de pildă, cu formulările originale ale sovieticilor şi cu o propunere est-germană chiar mai belicoasă, faţă de care românii „înaintaseră propria lor contrapropunere”, astfel formulată:

În actuala situaţie militară strategică, în care nivelul armamentelor şi potenţialul lor distructiv periclitează în mod grav pacea şi însăşi existenţa omenirii, nici măcar păstrarea parităţii nu poate garanta prevenirea unui război. În aceste condiţii, oprirea cursei înarmărilor şi angajarea în dezarmare au dobândit o importanţă istorică. Singura garanţie reală pentru prevenirea categorică a riscului de război este completa eliminare a armelor nucleare, a tuturor armelor de distrugere în masă şi o semnificativă reducere a armamentelor convenţionale.[1641]

Intervenţia României a dus totodată la includerea în document a celui de-al şaselea – şi ultimul – punct, cel ce avea să dea naştere unui lung şir de probleme pe care Moscova şi partenerii „în strânsă cooperare” se vor strădui din greu, timp de doi ani, să le soluţioneze. În conformitate cu versiunea finală a documentului.

1639 Kessler către Honecker, 27 mai 1987, PHP. Românii insistau pentru includerea aserţiunii că „existenţa blocurilor militare constituie o ameninţare permanentă la adresa păcii şi securităţii în lume“.

1640 Op.cit., Mesaj ataşat: Principalele solicitări ale reprezentanţilor RSR, 27 mai 1987, PHP.

1641 Kessler către Honecker, 27 mai 1987, PHP. Formula de compromis care a apărut în document stipula că „aşa cum ne arată experienţa, creşteri suplimentare ale nivelului parităţii nu vor aduce un plus de securitate. Din acest motiv, ei vor continua să depună eforturi de menţinere a echilibrului de forţe militare la un nivel şi mai scăzut. In aceste condiţii, oprirea cursei înarmărilor şi implementarea unor măsuri de dezarmare reală dobândesc o semnificaţie istorică. Guvernele epocii noastre nu au la dispoziţie altă cale, decât să ajungă la un acord pentru o scădere radicală a nivelului de confruntare militară“. Mastny şi Byrne (2005), pp. 563-566.

Considerând anormală continua divizare a Europei în blocuri militare rivale, statele membre ale Tratatului de la Varşovia sprijină dizolvarea simultană a alianţei NATO şi a Tratatului de la Varşovia şi, ca prim pas, eliminarea organizaţiilor militare ale acestora, încununată de crearea unui sistem comprehensiv de securitate internaţională.1

După spusele generalului Kessler, nici măcar după o oră întreagă de „discuţii la nivel de adjuncţi ai miniştrilor de externe din RDG, URSS şi RSR, inclusiv consultări cu experţi militari ai acestor ţări” românii nu s-au lăsaţi clintiţi de pe poziţiile lor.[1642] Iar frustrarea era cu atât mai mare fiindcă sovieticii şi est-germanii nu-şi putuseră împlini obiectivul nici prin metode blânde, nici printr-unele coercitive, dat fiind că mandatul reprezentanţilor României nu le permitea nicio deviere, şi că „numai secretarul general [...] al PCR” putea opera modificări. Ulterior, contramăsurile sovietice şi ale Pactului de la Varşovia au înfăţişat această situaţie nu ca pe o precauţie necesară, dat fiind *modus operandi* al Uniunii Sovietice, ci ca pe o altă dovadă a unui exacerbat cult al personalităţii.[1643]

Ascunderea rolului deţinut de România în chestiunea FNRM

Bucureştiul propusese, susţinuse, promovase şi solicitase adoptarea unor măsuri de sporire a încrederii, reduceri şi retrageri unilaterale care să limiteze acţiunile militare sovietice încă de la începutul deceniului 1960. Contestând în mod direct politicile de înarmare ale armatei sovietice, România a contribuit la legitimizarea unor perspective diferite, a îndepărtat o parte dintre criticile la

---

1642 Ibid. Românii stipulaseră în document „că Tratatul de la Varşovia nu vizează o «politică de bloc»“. Kessler către Honecker, 27 mai 1987, PHP.

1643 De exemplu, Gorbaciov a atribuit presupusei vanităţi exacerbate a liderului român faptul că „nicio oficialitate de partid sau de stat din România, nici măcar de la cele mai înalte niveluri, cu excepţia lui Ceauşescu însuşi, nu deţine autoritatea de a aproba documentele înaintate“ în întrunirile Pactului de la Varşovia. Gorbaciov (1996), p. 475.

adresa abordărilor de tip „nou” marca Gorbaciov şi a oferit argumente şi susţinere suplimentară liderului sovietic şi echipei lui. *Volens*, *nolens*, prin interminabilele sale ciocniri cu autorităţile militare sovietice, România a „dat apă la moară” tuturor potenţialelor reforme în domeniul controlului şi verificării armamentelor, dezarmării, reducerilor bugetare şi retragerii de trupe – şi a făcut toate aceste lucruri împotriva frontului comun al celorlalţi membri ai Pactului. Trebuie subliniat că, indiferent de simpatiile exprimate în conversaţiile private cu interlocutorii occidentali, în cadrul Pactului de la Varşovia „opoziţia clandestină” – îndeosebi Polonia şi Ungaria – s-a aliat cu Moscova împotriva iniţiativelor româneşti privind dezangajarea şi dezarmarea, înainte de 1986.

Ca adjunct al lui Cernenko şi prin prezenţa sa la întrunirile CPC, Gorbaciov era perfect conştient de poziţiile României. Şi totuşi, nu le discută nicăieri în scrierile sale de după 1985. Interesant este că face câteva referiri la faptul că ideile României nu erau „cu totul rele”, dar numai pentru a schiţa o imagine a obsesiilor României ca fiind ridicole şi, în fond, fără nicio consecinţă practică. Şevardnadze era şi el bine familiarizat cu propunerile şi politicile româneşti. Prim-adjunctul său în perioada 1985 – 1988, Grigori Kornienko, intrase deseori în dispute cu românii pe tema aceloraşi propuneri – înainte ca ele să fie preluate în gorbacioviana „Nouă Gândire în Politica Externă”. După numirea sa, în 1985, Şevardnadze a participat el însuşi la întrunirile Comitetului Miniştrilor de Externe ai Pactului de la Varşovia, la care România avea întotdeauna grijă ca politicile şi propunerile sale să fie limpede afirmate şi/sau reiterate.

În cea de-a doua jumătate a deceniului 1980, presa americană (dar şi cea britanică, franceză şi vest-germană) s-a referit la România aproape exclusiv din perspectiva deseori exageratelor încălcări ale drepturilor omului (informând, de pildă, despre acuzaţii de „genocid” în Transilvania). La fel ca majoritatea analiştilor din afara

comunităţii americane de informaţii, presa din SUA devenea tot mai oarbă la agenda pe care o urma Bucureştiul în domeniul dezangajării şi dezarmării. Situaţia nu era însă aceeaşi cu toată presa europeană. În Spania şi Portugalia, mai ales – unde elitele locale comuniste şi necomuniste beneficiaseră de medierea României –, presa a scris frecvent despre iniţiativele Bucureştiului în domeniul dezangajării şi dezarmării nucleare, până în 1986.[1644]

În perioada 1979 – 1985, spre exemplu, cotidianul spaniol *El País* a publicat articole precum: „Ceauşescu, omul-cheie în echilibrul internaţional” (mai 1979) 1; „Ceauşescu interesat de succesul Conferinţei pentru

---

1644 De fiecare dată România încerca să se asigure că partidele comuniste locale nu se vor subordona şi mai mult Moscovei. în Spania, România a mediat între partidul, pe atunci ilegal, al lui Santiago Carillo, pe de o parte, şi Franco şi Juan Carlos, pe de alta, acesta din urmă nefiind încă rege. Charles Power, Juan Carlos of Spain: Self-Made Monarch, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 1996, pp. 88-90; Christina Palomares, The Questfor Survival After Franco: Moderate Francoism And the Slowjourney to the Polis, 1964-1977, Eastborne, East Sussex, Sussex Academic Press, 2005, p. 117. Abordarea lui Franco este descrisă şi în interviul Rodicăi Chelaru cu fostul oficial al PCR Cornel Burtică, Culpa care nu se uită, Bucureşti, Curtea Veche, pp. 201-202. Se pare că Bucureştiul a mediat între junta militară şi Partidul Comunist Portughez după Revoluţia Garoafelor. Vezi, de pildă, „Romania: Ceausescu’s Remarks During Visit to Portugal Bound to Irk Kremlin“ în US Intelligence Board, National Intelligence Bulletin, 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA. în conformitate cu CIA, românii încercau să „prevină o basculare radicală spre stânga care să aducă Portugalia sub o considerabilă influenţă sovietică“. Ceauşescu era de asemenea implicat în crearea unor poziţii comuniste europene independente de Moscova împreună cu liderul comunist italian Enrico Berlinguer şi cu cel francez, Georges Marchais. Kevin Devlin, „Berlinguer’s Bucharest Visit: Sidelights and Subdeties“, RAD Background Report/6, RFER, 10 ianuarie 1977, OSA, Box 139, Folder 2, Report 42. Marchais şi liderul socialist Francois Mitterrand erau mult mai apropiaţi de Moscova (şi de Ungaria, în cazul lui Mitterrand) decât de Bucureşti. Vezi, de pildă, Kevin Devlin, „French Communist Picture of ‘Liberal’ Hungary“, RFER, 5 octombrie 1973, OSA, Box 35, Folder 4, Report 296, pp 1-4. Vezi şi Serge Leyrac, „Hongrie: Debats et experiences“, UHumanite, 2 şi 3 octombrie 1973.

Securitate în Europa de la Madrid” (martie 1980) [1645][1646]; „Ceauşescu cere retragerea sovieticilor din Afghanistan” (noiembrie 1980) [1647]; „Ceauşescu şi Carillo, împotriva amplasării eurorachetelor” (mai 1981) [1648]; „Ceauşescu lansează apelul pentru o Europă liberă de arme nucleare” (noiembrie 1981) [1649]; „România se distanţează din nou de politica Pactului de la Varşovia” (ianuarie 1983) [1650]; „Preşedintele României îi trimite lui Reagan o scrisoare pe tema eurorachetelor” (septembrie 1983) [1651]; şi „Gromîko discută în România despre divergenţele cu Nicolae Ceauşescu pe tema dezarmării” (ianuarie 1984) [1652] în

1645 Juan Luis Cebrian, „Ceaucescu, hombre clave del equilibrio internacional“ (Ceauşescu, omul-cheie în echilibrul internaţional), El País, 16 mai 1979. Cebrian l-a citat pe Ceauşescu în subtitlu: „Problemele de dezarmare trebuie să aibă prioritate la Conferinţa pentru Securitate în Europa de la Madrid“.

1646 „Ceaucescu, interesado en el éxito de la Conferencia Europea de Seguridad de Madrid“ (Ceauşescu, interesat de succesul Conferinţei pentru Securitate în Europa de la Madrid), El Pais, 8 martie 1980. Articolul avea subtitlul: „Liderul român îndeamnă la destindere internaţională“.

1647 „Ceaucescu pide la retirada soviética de Afganistán“ (Ceauşescu cere retragerea sovietică din Afghanistan), El País, 9 noiembrie 1980.

1648 „Ceaucescu y Carrillo, contra el despliegue de los euromisiles“ (Ceauşescu şi Carrillo împotriva amplasrii de eurorachete), El País, 28 mai 1981.

1649 „Ceaucescu lanza un llamamiento en pro de una Europa libre de armas nucleares“ (Ceauşescu lansează un apel pentru o Europă liberă de arme nucleare), El País, 29 noiembrie 1981.

1650 Juan Fernandez Elorriaga, „Rumania vuelve a distanciarse de la política del Pacto de Varşovia“ România se distanţează din nou de politica Pactului de la Varşovia), El País, 25 ianuarie 1983.

1651 E.F.E., „Reagan envía al presidente rumano una carta sobre los euromisiles“ (Preşedintele României îi trimite lui Reagan o scrisoare pe tema eurorachetelor, El País, 19 septembrie 1983.

1652 Juan Fernandez Elorriaga, „Gromiko tratará en Rumania las discrepancias con Nicolae Ceaucescu sobre desarme nuclear“ Gromîko discută cu Ceauşescu, în România, despre discrepanţele referitoare la dezarmarea nucleară), El País, 30 ianuarie 1984. Vezi şi „Ceaucescu y Gromiko comienzan a abordar las diferencias rumano-soviéticas“ (Ceauşescu şi Gromîko încep să abordeze diferendele româno-

acelaşi spirit, după ce în cursul vizitei sale la Bucureşti, la mijlocul lunii mai 1985, regele Spaniei, Juan Carlos, menţiona că principalele obiective ale ţării sale în plan internaţional oglindeau eforturile României „pentru cauza păcii, a destinderii, a dezarmării şi a dialogului între Nord şi Sud”, Ceauşescu a reafirmat convingerea ţării sale că „problema fundamentală a epocii noastre este oprirea cursei înarmărilor şi mai cu seamă dezarmarea nucleară”.[1653]

Au fost luate măsuri speciale pentru a dezminţi orice asociere între „Noua Gândire în Politica Externă” a lui Gorbaciov şi „cursul special” al românilor – inclusiv măsuri active care prezentau contribuţiile româneşti ca întreruperi şi ultimatumuri nu doar inutile, ci intenţionat aduse pentru a bloca înaintarea pe calea dezarmării şi a reconcilierii între Est şi Vest, pe care se angajaseră acum URSS şi aliaţii săi loiali. În mod paradoxal, preluarea şi adoptarea poziţiilor şi abordărilor pe care România le susţinse de mult timp, împotriva unei considerabile presiuni şi a cenzurii celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia, serveau acum ca vehicule perfecte pentru măsurile active antiromâneşti. Pe de o parte, constituiau o „operaţiune de consolidare a prestigiului” la nivelul întregului Pact, în care membrii loialişti îşi asumau acum linia progresistă, a dezarmării şi dezangajării militare. Pe de alta, contribuiau la o mai bună mascare a poziţiilor şi politicilor româneşti, dat fiind că fiecare dintre aliaţii subordonaţi ai Moscovei le prezentau ca fiind ale lor, uneori cu mici modificări, alteori ca o imagine în oglindă.

Conducerea sovietică, în perioada lui Gorbaciov la fel ca în vremea fiecărui lider de la Kremlin înaintea lui, înfăţişa procesul decizional în privinţa politicii externe şi a securităţii sovietice ca unul pur intern al URSS, cu o diseminare unidirecţională de la centrul Moscova spre

sovietice), El País, 31 ianuarie 1984.

1653 „El Rey defiende las libertades en su visita oficial a Rumania“ (Regele apără libertăţile în cursul vizitei sale oficiale în România), El País, 21 mai 1985.

diverşii săi aliaţi. Şi într-adevăr, contribuţiile celorlalte elite comuniste din Europa de Est la deciziile sovietice în acest domeniu erau marginale. Prin urmare, Gorbaciov aproape că nu greşeşte când îşi asumă meritele pentru schimbarea abordării Blocului sovietic, informându-şi aliaţii că „diplomaţia sovietică urmează un curs spre o mai largă ofensivă a păcii, cu toată seriozitatea, şi chiar mai mult: la un nivel practic, nu propagandistic”.1

România însă era excepţia care confirmă regula. Insistenţa sovieticilor că situaţia era contrară avea menirea să distragă atenţia de la acest statut unic în interiorul Pactului de la Varşovia şi în plan internaţional. De exemplu, Gorbaciov a insistat pe drept să spună că întrunirea din octombrie 1985 a Pactului constituise o noutate prin aceea că Moscova nu venise în faţa celorlalte state membre „cu un fapt împlinit”, cerându-le „aprobarea formală” pentru unele iniţiative asupra cărora se decisese deja.[1654] Dar explicaţia oferită mai departe de Gorbaciov, anume că înainte de întrunirea din octombrie 1985 toţi aliaţii nonsovietici fuseseră de acord cu „«fratele mai mare» în aproape toate etapele relativ importante, pentru a nu-şi atrage mânia Kremlinului” nu era deloc adevărată în privinţa României.[1655] Această obedienţă, susţine Gorbaciov în continuare, se reflecta mai ales în „stricta lor disciplină” în privinţa „problemelor strategice”, când „întotdeauna” se conformau ultimului cuvânt al „avangardei recunoscute, superputerea socialistă”; dar acest lucru nu era câtuşi de puţin adevărat în cazul Bucureştiului.[1656]

Confirmând în întregime prejudecăţile cognitive ale majorităţii analiştilor americani – în special dată fiind considerabila diferenţă de putere între URSS şi aliaţii ei,

---

1654 Gorbaciov (1996), p. 446.

1655 Ibid.

1656 Ibid. De fapt, Gorbaciov a folosit sintagma „primul cuvânt“, dar contextul sugerează că sensul corect ar fi de „ultimul cuvânt în probleme strategice“.

luaţi individual, afirmaţiile lui Gorbaciov erau demonstrabil false în privinţa României. În conformitate cu documente ale Pactului de la Varşovia disponibile acum, de la prima reunire, la începutul anilor 1960, niciun summit al Pactului de la Varşovia nu a fost doar o simplă curea de transmisie a opţiunilor sovietice. Iar principalul motiv în acest sens a fost acela că aproape de fiecare dată România a contestat poziţiile sovietice, le-a apărat pe ale sale şi a înaintat propuneri şi iniţiative neaprobate anterior, cu care Moscova s-a văzut nevoită să facă anumite compromisuri; astfel au apărut acele „amânări” şi „blocaje” la care se refereau aliaţii loiali atât de des. Începând din 1964, spre exemplu, Bucureştiul a respins conceptul unui partid „frate mai mare” sau de partide „părinte” şi „fiu”, specificând că „nicio naţiune nu are dreptul să o domine şi nici măcar să o «sfătuiască» pe alta doar fiindcă amândouă sunt comuniste”.1

Aproape invariabil, prin compromisul rezultat, Bucureştiul a reuşit să câştige cel puţin la câteva dintre punctele susţinute. Iar atunci când nu a făcut-o, documente şi declaraţii oficiale au fost blocate, iar întâlniri – chiar şi cele ale liderilor Pactului de la Varşovia – au fost întrerupte, amânate sau anulate. Uneori, iniţiativele Bucureştiului au avut implicaţii uriaşe asupra politicii internaţionale. Impactul lor, în unele cazuri extraordinar, arată cât de mult îşi poate depăşi un stat relativ mic, „periferic”, limitele categoriei sale de greutate, câteodată chiar cu efecte devastatoare, atunci când este organizat şi motivat în acest sens.

Încheierea unui acord pe tema FNRM este un astfel de exemplu. Importanţa acestuia se bucură de o deosebită recunoaştere deopotrivă din partea Moscovei şi a Washingtonului, ca fiind esenţial pentru brusca schimbare de climat care a survenit în Războiul Rece. În conformitate cu Gorbaciov, „tratatul vizând FNRM a pus în mişcare întregul proces” şi este „greu de crezut că, în lipsa lui, am

fi putut semna acordurile ulterioare”.[1657] Faptul că Moscova a acceptat „principiul zero-zero la nivel global pentru Forţele Nucleare cu Rază Medie de Acţiune (FNRM)”, au conchis analiştii americani, a fost „extrem de important” în schimbarea „vechilor presupoziţii occidentale” despre politica şi comportamentul sovieticilor.[1658] Aşa cum remarca generalul Brent Scowcroft, consultant al National Security Agency în perioada 1988 – 1991, tratatul FNRM şi angajamentul Moscovei de a reduce unilateral forţele convenţionale au creat „ocazia de a elimina complet din Europa ameninţarea războiului”.[1659]

Fără îndoială, Mihail Gorbaciov merită deplina recunoaştere pentru adoptarea politicii de dezarmare – una pe care el a marcat-o prin disponibilitatea sa de a reconsidera vechile poziţii sovietice privind FNRM, care până atunci blocaseră orice progres în negocieri. Mişcarea a fost una deosebit de curajoasă, ţinând cont de faptul că Gorbaciov a fost nevoit să trateze cu KGB şi cu armata sovietică – două entităţi profund închistate, extrem de conservatoare şi aproape atotputernice –, îndeosebi în privinţa problemelor militare şi de securitate. Conducerile lor erau hotărâte să împiedice orice deviere de la cursul competiţiei şi al confruntării militare, care le asigurase de atâta vreme privilegiile şi caracterul prioritar în cadrul sistemului socio-politic sovietic.

Acestea fiind spuse, România a formulat atât abordarea, cât şi elementele principale ale poziţiei de negociere privind FNRM, care au acţionat ca un catalizator pentru transformarea arhitecturii de securitate

---

1657 Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek ‘Spiritual’ Tie to West - Even Hint at Claim to a Soviet Border Area“, New York Times, 19 decembrie 1964, pp. 1, 4.

1658 Vezi, de pildă, Harry Gelman,* The Soviet Military Leadership and the Question of Soviet Deployment Retreats, R-3664-AF, Santa Monica, RÂND, noiembrie 1988, p. 1; Gelman (1990), p. 2.

1659 George Bush şi Brent Scowcroft, A World Transformed, New York, Alfred A. Knopf, 1998, p. 55.

a Războiului Rece şi pentru trecerea de la competiţia militară între Est şi Vest la dezarmare. Bucureştiul a susţinut neabătut această strategie timp de peste un deceniu, făcând faţă atacurilor concertate ale celorlalţi membri ai Pactului, organizaţi în acest scop de Moscova, nu numai în mandatele predecesorilor lui Gorbaciov, ci şi în primele optsprezece luni ale sale la Kremlin. Prin negarea acestui rol şi înfăţişarea României şi a conducerii sale ca fiind conflictuală şi obstrucţionistă în ţelul său privind dezarmarea, Mihail Gorbaciov şi echipa sa „Noua Gândire" au dovedit un deosebit talent artistic.1[1660]

VII

CU ASEMENEA PRIETENI, CINE MAI ARE NEVOIE DE DUŞMANI?

Ne-am exprimat speranţa că propunerile româneşti nu vor deveni subiect de discuţii publice. Propusa reorganizare a Pactului de la Varşovia... vizează schimbarea ordinii existente prin decizii colective privind dezvoltarea militară şi utilizarea în comun a forţelor armate pe timp de război [şi] slăbirea sistemului existent astăzi de organizare militară a alianţei.[1661]

Ministrul de externe, Eduard Şevardnadze, şi secretarul CC al URSS.

Vadim Medvedev, iulie 1988

[Propunerile României au făcut ca] pregătirea rezoluţiilor colective privind problemele fundamentale ale structurii militare şi asigurarea unei planificări uniforme pentru mobilizarea forţelor armate în timp de război să fie mai dificile [şi sunt] în acord, cu poziţia din trecut a României, de a nu permite nicio consolidare a structurilor alianţei [concomitent cu slăbirea actualului sistem de organizare militară a alianţei1 Şeful Statului-Major General est-german, generalul Heinz Kessler, iulie 1988

1660 ianuarie 1983, pp. 1, 3 şi 6, PHP.

1661 Romanian Proposal For Warsaw Pact Reform: Information Regarding The Romanian Proposal, 8 iulie
p. 2, PHP.

[Există] pericolul unei devieri decisive a ţării spre Vest [Inclusiv al ieşirii ei din Pactul de la Varşovia]... dar cu o abilă orchestrare ideologică a acestui pas nu vom pierde în realitate nimic, deoarece situarea sa geopolitică va forţa o Românie izolată să ia în calcul interesele noastre.[1662]

Activitatea alianţei este stânjenită de poziţia obstrucţionistă a conducerii române, care a adoptat un curs evident de dezmembrare a organelor existente şi a cooperării politice şi militare în cadrul Pactului de la Varşovia.[1663]

Analize sovietice, februarie 1989

[Românii] resping orice mişcări care vizează introducerea unor reforme substanţiale în structura existentă a cooperării politice [şi militare], pretinzând că as fel se va crea o structură supranaţională şi va fi efectată suveranitatea statelor membre.1 Spre deosebire de propunerea românească, cele care vizează întărirea cooperării sunt de acord că trebuie făcute progrese în organizarea internă şi modernizarea organizaţiilor militare, lăsându-le intacte structura şi Juncţiile. Posturile de comandant-şef şi şef de Stat-Major al Forţelor Armate Unite... vor fi rezervate exclusiv personalului militar superior al armatei sovietice... Armata Republicii Populare Ungaria trebuie pregătită în strânsă cooperare cu armatele aliate şi mai ales cu armata sovietică... în viitorul imediat, extinderea cooperării militare bilaterale între Uniunea Sovietică şi Ungaria [şi] îmbunătăţirea ei cu elemente fundamental noi vor dobândi o importanţă tot

---

1662 Memorandum to Alexander Yakovlev from the Bogomolov Commission (Mariana Sylvanskaya), februarie
Document Nr. 1 în Levesque (2001), pp. 57, 59. *Paranteze în original.

1663 Memorandum of the Soviet Ministry of Foreign Affairs, „ The Political Processes in the European Socialist Countries and the Proposalsfor Our Practical Steps Considering the Situation Which Has Arisen in ThemC(, 24 februarie 1989, Document Nr. 3 în Levesque (2001), p. 69.

mai mare.[1664][1665]

Memorandum al Ministerelor Apărării şi de Externe din Ungaria, martie 1989

[Cu privire la] viitorul Tratatului de la Varşovia, noi convenim numai asupra acelor lucruri asupra cărora au convenit şi sovieticii.[1666]

Ministrul ungar de externe Gyula Horn, mai 1989

Maghiarii ştiu că un atac nu va veni dinspre vest, ci dinspre sud-est [adică dinspre România].[1667]

Adjunctul Departamentului Internaţional al Ungariei, Csaba Tabajdi, iunie 1989

Cea mai bună soluţie ar fi fost să se acorde Transilvamei „autonomie (i după cel de-al Doilea Război Mondial[1668] Şeful Departamentului International Mâtyâs Sziiros, iulie 1989

România a solicitat intervenţia militară în Polonia.[1669]

1664 Joint Memorandum of the Foreign Ministry and the Ministry of National Defense on the Future of the Warsaw Treaty, 6 martie 1989, p. 7, „Hungary and the Warsaw Pact“, „National Perspectives“, PHP.

1665 Memorandum on Hungary’s Security Policy Situation, 7 martie 1989, pp 8, 1, PHP.

1666 Minutes of Meeting of the HSWP Political Committee on 16 May 1989-Excerpt on WP issues, 16 mai 1989, în Bekes şi Locher (2003), PHP.

1667 Interviu cu Csaba Tabajdi şi Imre Poszgay, realizat de Guido Rampoldi, „Amici di Mosca, ma padroni del nostro esercito“ [Prieteni ai Moscovei, dar la comanda armatei noastre], La Stampa, 14 iunie 1989; Kevin Devlin, „Hungary’s New Defense Doctrine: ‘Enemy Not The West But Romania’“, RAD Background Report/101, RFER, 16 iunie 1989, p. 1.

1668 Interviu al purtătorului de cuvânt al Parlamentului Ungar şi fost şef al Departamentului Internaţional din CC al PSMU Sziiros, realizat de Nestor Rateş în Michael Shafir, „Matyas Sziiros’s Interview with RFE’s Romanian Service“, RAD Background Report/127, RFER, 20 iulie 1989a, p. 4. Ministrul de externe Horn declarase de asemenea în presa internaţională că „România lansa «ameninţări de ordin militar» la adresa Ungariei (şi) încerca să incite deliberat la ostilităţi“. Henry Kamm, „Hungarian Accuses Romania of Military Threats“, The New York Tunes, 11 iulie 1989.

1669 Polityka Weekly News Roundup, Varşovia, Polityka în polonă, nr. 38, 23 septembrie 1989 (extrase), p. 2, JPRS-EER-89-130, 27 noiembrie

Presa poloneză, septembrie 1989

Ungaria voia să intervenim în România fiindcă spera ca asta să rezolve problema Transilvaniei.[1670]

Diplomatul sovietic Ivan Aboimov, secretar general al Pactului de la Varşovia în perioada iulie-decembrie 1989

Capitolul 14

Reformarea Pactului de la Varşovia în ultimul deceniu al Războiului Rece, România şi-a păstrat atitudinea sfidătoare la adresa Uniunii Sovietice şi a partenerilor ei loiali. Ciocnirile aveau ca obiect politicile externe şi de securitate în Europa, în Orientul Mijlociu, în Asia, America Latină, în ţările dezvoltate şi în cele în curs de dezvoltare; se desfăşurau în interiorul şi în exteriorul comunităţii socialiste; aveau ca temă probleme curente de ordin militar, economic şi politic, dar şi – chiar mai cu seamă – probleme din trecutul istoric; erau provocate de comanda sovietică a armatelor Pactului de la Varşovia, de cursa înarmărilor, de existenţa şi de chestiunile fundamentale ale confruntării dintre Est şi Vest. În loc să se diminueze, aşa cum insistau măsurile active ale Pactului de la Varşovia, conflictul devenise mai profund şi mai explicit. La fel se întâmplase cu îngrijorarea sovieticilor că România va părăsi Blocul şi se va realinia cu inamicii din NATO – cel puţin până la mijlocul anului 1989.

Transformarea alianţei: „integrare” versus democratizare în ultimii ani ai deceniului, Bucureştiul a continuat să vizeze limitarea şi reducerea forţei militare a sovieticilor ca un obiectiv major al politicii sale externe şi de securitate. Reforma Pactului de la Varşovia rămăsese un

---

1989, p. 19.

1670 Interviu cu Aboimov luat de Marina Kalaşnikova, „The Country’s Leadership Regarded the GDR as Self-Supporting Unit“, Vlast (Moscow), 26 aprilie 2005, www.kommersant.com. Matyas Sziiros a continuat să exprime susţinerea Budapestei pentru „autonomia“ şi „independenţa“ Transilvaniei şi după desemnarea sa ca preşedinte al Ungariei, în octombrie 1989. Vezi, de pildă, interviul luat de Arpad Zengo lui Sziiros la radioul budapestan, 20 decembrie 1989, ora 5.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 47

elementeheie al politicii sale, aşa cum fusese de la începutul anilor 1960, când România protestase faţă de manipularea sovietică a forţelor sale armate şi începuse să ceară „noi modalităţi de adoptare a deciziilor” în cadrul alianţei, care să respecte principiile unei coaliţii defensive voluntare.[1671]

Elementele de bază ale unei astfel de reforme rămăseseră şi ele aceleaşi, susţinute cu consecvenţă începând cel puţin din 1966. Printre ele se numărau:

atribuirea, prin rotaţie, a tuturor posturilor de comandă la nivel superior, inclusiv a acelora de comandant-şef şi şef al Statului-Major al Pactului de la Varşovia unor ofiţeri nonsovietici;

Interdicţia ca aceeaşi ţară să furnizeze ofiţeri pentru postul de comandant-şef şi cel de şef al Statului-Major.

Interdicţia ca deţinătorii posturilor de comandant-şef şi şef al Statului-Major să deţină concomitent posturi de conducere în cadrul armatelor naţionale;

necesitatea ca toate deciziile referitoare la mobilizarea şi operaţiunile comune să fie luate de o conducere militară colectivă, care să includă şi ofiţeri nonsovietici.1

Bucureştiul a militat şi pentru un nivel mai înalt de democratizare, chiar folosind NATO ca exemplu de proceduri democratice interne sănătoase – mai ales referitor la libertatea acordată Franţei de a participa în măsura dorită.[16721673]

1671 Vezi, de pilda, Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek ‘Spiritual’ Tie to West - Even Hint at Claim to a Soviet Border Area“, New York Times, 19 decembrie 1964, pp. 1,4.

1672 Vezi, de pildă, The New York Tune, 14-18 şi 22 mai 1966; Hungarian report on meetings of deputy Foreign Ministers in Berlin and deputy Defense Ministers in Moscow, 12 February 1966; şi Hungarian Minutes of Poliburo Meeting on Summit (Political Consultative Committee) in Bucharest, 12 July 1966, PHP

1673 Vezi, de pildă, „3. Rumania: Rumanian party declares its right to act independendy within the Communist world“ în Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, Current Intelligence Relating to National Security, 29 aprilie 1964, pp. 1-6, CIA; Prospects for Independence in Eastern

În 1988, disensiunile asupra reformării Pactului de la Varşovia între România şi ceilalţi lideri ai Pactului durau deja de un sfert de secol. Cea mai recentă manifestare a lor fusese în timpul şi imediat după impunerea de către sovietici a Statutului pentru perioade de război în 1978 – 1983, după care problema fusese lăsată deoparte de autorităţile sovietice, implicate în propriile lor crize de succesiune. Dar reformarea fundamentală a Pactului de la Varşovia rămăsese în centrul condiţiilor puse de România pentru a fi de acord cu reînnoirea Tratatului.

În întâlnirile pregătitoare pentru nefericitul summit din ianuarie 1985, românii au cerut modificări ale „procedurilor CPC" şi o „lărgire" a competenţelor sale.[1674] în realitate, acest lucru presupunea o diminuare a caracterului militar al alianţei şi o subordonare a problemelor militare în faţa unei agende socio-economice. La reuniunea din mai 1987, Ceauşescu a subliniat interesul ţării sale în transformarea alianţei astfel încât să i se reducă „aspectul militar". Aşa cum susţinuse în faţa celorlalţi membri ai Pactului, întrunirile CPC necesitau unele „îmbunătăţiri":

În mod normal, noi organizăm întâlniri mai degrabă pe probleme militare şi internaţionale, având în vedere atribuţiile Comitetului Politic Consultativ, dar după părerea mea, cred că ar fi mai bine să organizăm o întrunire generală pe problemele dezvoltării socialiste, ale colaborării generale – politice, economice şi militare. Deşi vor fi în acest cadru unele aspecte militare, cele care vor acţiona asupra lor vor fi organele respective. Eu consider

---

Europe: CIA Office of National Estimates Special Memorandum No. 10-65, 18 februarie 1965, pp. i-ii, 12- 14, 16-17, CIA; Intelligence Study: Warsaw Pact Military Strategy: A Compromise in Soviet Strategic Thinking (Ref Tide: Caesar XXVI), 7 iunie 1965, p. 26; „Rumania - Warsaw Pact: Rumania is reportedly exploring ways to end its membership in the Warsaw Pact" in Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, CIRel2NS, 15 iunie 1965, p. 6.

1674 Raport (3) al ministrului adjunct de externe maghiar Istvan Roska asupra întrunirii miniştrilor adjuncţi ai apărării din Pactul de la Varşovia la Sofia, între 9 şi 14 ianuarie 1985, 10 ianuarie 1985, PHP.

mult mai importantă problema dezvoltării, a activităţilor generale – problemele economice sunt mult mai importante –, decât să ne ocupăm doar de chestiunile militare, aşa cum facem acum, şi de cele internaţionale.1

Concomitent, gândirea militară în URSS urma exact direcţia opusă. La sfârşitul primăverii lui 1988, conducerea armatei sovietice a insistat din nou ca românii să semneze un nou conceput „Statut pe timp de război al Forţelor Armate Unite ale Pactului de la Varşovia şi al organelor de conducere”. Aşa cum explica ministrul apărării, generalul Vasile Milea (1985 – 1989) în faţa Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, deşi includea „unele modificări referitoare la statutul adoptat în 1980 de celelalte state”, documentul tot „nu rezolva problemele fundamentale cu care partea română nu fusese de acord”. [1675]Spre exemplu, remarca Milea, noul Statut ignora toate propunerile României privind rotaţia membrilor nonsovietici în posturile de comandă:

Conform proiectului, comandantul suprem al Forţelor Armate Unite trebuie să fie comandantul suprem al Forţelor Armate ale URSS, avându-l ca prim-locţiitor pe ministrul apărării al Uniunii Sovietice şi ca locţiitor pentru armatele aliate pe comandantul-şef al Forţelor Armate Unite.

Organismul de lucru al Comandamentului Suprem ar trebui să fie Statul-Major al armatei sovietice, iar

---

1675 Proces-verbal al întrunirii CPC de la Berlin: Comentariile lui Mcolae Ceauşescu, 29 mai 1987 (din versiunea în limba română), PHP; Cuvântarea tovarăşului Mcolae Ceauşescu, secretar general al Partidului Comunist Român, preşidentele Republicii Socialiste România, la întâlnirea de lucru a secretarilor generali fi primilor secretari ai Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste si muncitoreşti din ţările participante la Tratatul de la Varşovia, 29 mai 1987, ANIC, Cancelarie.. .1346, 14. VII. 1987. „Ţările noastre nu pot ignora situaţia economică internaţională. Problema economiei globale este una extrem de serioasă şi pentru ţările noastre. De aceea, trebuie să schimbăm puţin modul în care abordăm aceste probleme, începând de la cele cu caracter global, general, ale dezvoltării societăţilor noastre. Nu vom avea decât de câştigat din acest lucru“.

planificarea şi organizarea operaţiunilor de luptă ar trebui făcută de acesta împreună cu comandanţii teatrelor de operaţiuni, fără a se ţine seama de graniţele membrilor Tratatului. Comandamentele teatrelor de operaţiuni au dreptul de a transmite ordine şi dispoziţii către marile unităţi aflate în subordinea lor, fără acordul factorilor de comandă naţionali.[1676]

Factorii de comandă din teatrele de operaţiuni urmau să aibă „la bază comandamentele sovietice, mai precis cu comandanţi proveniţi din armata sovietică”, în vreme ce comandanţii unităţilor majore subordonate factorilor de comandă din teatre „voi fi numiţi de guvernele relevante numai cu acordul comandantului respectivului teatru de operaţiuni”.1 La fel ca în trecut, sovieticii cereau:

constituirea unei flote unite în Marea Baltică şi a alteia în Marea Neagră, cu comandanţi sovietici;

crearea unei noi direcţii politice pentru fiecare teatru de operaţiuni militare, al cărei şef să provină din armata sovietică, iar adjuncţii lui, din armatele aliate;

În plus faţă de cota de 10% a ţării noastre pentru bugetul Statului-Major al Forţelor Armate Unite, este stipulată o altă cotă, de 24, 1%, pentru bugetul comandamentului teatrului de operaţiuni sud-vestic.[1677][1678]

În acest nou şi „perfecţionat” Statut nu era mai nimic care să determine România să-şi reconsidere opoziţia anterioară. Deşi subiectul fusese discutat marginal de cele două armate, ocazional „până în 1983”, problema nu fusese ridicată la nivel politic, dat fiind că Moscova impusese Statutul în 1980 celorlalţi membri ai Pactului. Partea sovietică, nota Ceauşescu, „uitase” aparent obiecţiile României la prevederile Statutului, dat fiind că „acum, încă o dată, vrea să le impună ca o «restructurare»”.[1679]

1676 Ibid.
1677 Ibid.
1678 Ibid.
1679 Ibid.

În replică, Bucureştiul a conturat o viziune cu totul diferită a reformei Pactului de la Varşovia. În conformitate cu Ceauşescu şi generalul Milea, românii insistau pentru următoarele:

Comitetul Politic Consultativ (CPC) ar trebui să fie organismul suprem care să decidă asupra existenţei unei stări de război şi asupra problemelor de apărare ale ţărilor socialiste semnatare ale Tratatului de la Varşovia.

Organismul de lucru al CPC ar trebui să fie nu Statul-Major al armatei sovietice, ci comandamentul de la momentul respectiv al Forţelor Armate Unite.

Principiul Pactului de la Varşovia este cel al rotaţiei. Trebuie să existe comandanţi din fiecare ţară şi, în fiecare an, preşedinţi.

Decizia de a participa sau nu la un război trebuie luată de organele supreme ale fiecărui stat. Desigur, CPC trebuie să fie organul suprem, dar el nu poate acţiona decât după ce au decis organele supreme de stat şi de partid ale ţărilor membre ale Pactului de la Varşovia. Această prevedere trebuie să existe în Statut, şi trebuie să o scriem sub această formă.

Unităţile desemnate pentru a fi incluse în Forţele Armate Unite trebuie să rămână subordonate comandamentului naţional, care le va numi comandanţii, iar misiunile de luptă trebuie transmise de prim-adjuncţi comandanţilor de teatre de operaţiuni numiţi din rândul armatelor naţionale.

Operaţiunile militare ale forţelor aliate pe teritoriul unui stat membru al Tratatului trebuie desfăşurate numai la cererea organelor constituţionale ale acelui stat şi pe baza acordului ţării care trimite trupele, în condiţii ce vor fi stabilite prin convenţii guvernamentale bilaterale încheiate pe timp de pace.

Marina RSR trebuie să rămână subordonată comenzii naţionale şi trebuie să opereze în zona sa de responsabilitate, în cooperare cu Flota Unită din Marea Neagră.

Apărarea antiaeriană trebuie să opereze pe teritoriul ţării noastre, în conformitate cu convenitul plan de operaţiuni.

Activitatea politică în unităţile Armatei Române desemnate pentru a fi incluse în Forţele Armate Unite se desfăşoară numai pe baza deciziilor luate de PCR, sub conducerea organelor politice ale armatei noastre.

Cota noastră din bugetul Comandamentului Unificat trebuie să rămână la 10% în conformitate cu decizia din 17 martie 1969 a CPC, iar participarea la bugetul pentru comanda teatrelor de operaţiuni trebuie discutată numai după ce s-a convenit asupra unui statut pentru perioadele de război.1

În răspunsul dat de Ceauşescu solicitării prin care Statul-Major sovietic cerea date referitoare la „efectivele, armamentul şi echipamentul militar”, pentru a fi folosite în negocierile cu SUA vizând reducerea armamentelor convenţionale, arată cât de strâns monitoriza conducerea de la Bucureşti tentativele sovietice de „a lua un deget şi a înhăţa apoi tot braţul”.[1680] Ceauşescu afirma că aceste date pot fi solicitate, păstrate şi oferite doar „organului de comandă al Pactului de la Varşovia, fără ca nimeni altcineva să se interpună”.[1681] România era dispusă să comunice datele respective Comandamentului Unificat, dar „nu Uniunii Sovietice”.

Ceauşescu a recunoscut că Moscova avea acces deplin la orice date, „deoarece este parte a acestui comandament”. Dar principiul fundamental – acela că România era membră a unei coaliţii militare, nu un subordonat al Uniunii Sovietice – trebuia păstrat. Din

---

1680 Ibid. Concomitent, Pactul de la Varşovia emisese documente care atribuiau României o obligaţie bugetară de 24,1%, ca şi cum ea ar fi acceptat Statutul pentru timp de război. Vezi, de pildă, CIA Intelligence Information Report: (18 March - 13 April 1980) Ratification of the Wartime Statute on the Warsaw Pact Armed Forces and Appointment of Brezhnev as Supreme Commander, 25 iulie 1980, p. 32, CIA.

1681 Transcriere stenografiei a întrunirii Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 17 iunie 1988, PHP.

acelaşi motiv, a insistat Ceauşescu, trebuie subliniat foarte clar că „discuţiile se desfăşoară între Pactul de la Varşovia şi blocul NATO”, toţi membrii având statut egal, nicidecum între URSS şi NATO, ceea ce ar însemna o subordonare a Forţelor Armate Române în faţa Moscovei.[1682]

Propunerea de reformă din 1988: dizolvarea Pactului de la Varşovia

Contrapropunerea pe care România a anunţat-o pe 1 iulie 1988 s-a dovedit a fi cea mai radicală iniţiativă de reformare a Pactului de până atunci, având o rază de acţiune mult mai vastă decât cea discutată în întrunirea Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din 17 iunie 1988. În cele două săptămâni scurse de atunci, PCR decisese că sosise timpul să preseze Pactul să facă paşi concreţi care să ducă la dizolvarea sa. Bucureştiul susţinea că modificările pe care le propunea erau „necesare” ca urmare a „schimbărilor care au avut loc în situaţia internaţională” şi a „accentului special” pe care membrii Pactului de la Varşovia îl puneau acum „pe problemele dezarmării, destinderii şi colaborării în Europa şi în lumea întreagă, inclusiv pe crearea condiţiilor pentru a se ajunge cât mai curând posibil la dizolvarea simultană a Tratatului NATO şi a Pactului de la Varşovia”.1

Pe 4 iulie, Bucureştiul a solicitat o discuţie bilaterală pe această temă, cu conducerea sovietică. Propunerea românească a fost trimisă concomitent celorlalţi membri ai Pactului, când delegaţia României a sosit la Moscova pentru convorbirile din 7 – 8 iulie. La consultările bilaterale a participat, din partea română, secretarul CC al PCR pentru probleme militare, generalul Ion Coman, fost ministru al apărării (1976 – 1980).[1683] Partea sovietică era reprezentată de ministrul de externe Eduard Şevardnadze şi de noul secretar cu problemele ideologice al partidului,

1682 Ibid.

1683 Scrisoare a CC al PCR propunând îmbunătăţirea Organizaţiei Tratatului de la Varşovia ţi democratizarea activităţii sale, 8 iulie 1988, PHP Frazarea aparţine versiunii româneşti originale. Versiunea în limba engleză de la PHP nu o include.

Vadim Medvedev.[1684]

Generalul Coman a prezentat evaluarea CC al PCR conform căreia „actuala modalitate de funcţionare” a CPC al Pactului de la Varşovia era „unilaterală” şi oferea falsa „impresie” că atât preocupările membrilor alianţei, cât şi alianţa în sine aveau „un caracter preponderent militar”.[1685] Apoi Coman a enumerat cinci elemente ale reformei, incluzând de două ori mai multe inovaţii care, în marea lor majoritate, contraveneau preferinţelor sovietice. Românii propuneau:

reorganizarea CPC al Pactului de la Varşovia „în sensul renunţării la focalizarea sa actuală pe problemele militare”; (punctul 1)

recent reorganizatul CPC „nu ar trebui legat de Tratatul de la Varşovia, care are un caracter militar”; (punctul 1)

CPC „ar asigura, în principiu, colaborarea multilaterală a partidelor şi statelor noastre în domeniul politic şi economic”, îndeosebi „cu privire la dezvoltarea socio-economică, ridicarea standardului de viaţă şi de civilizaţie al popoarelor noastre (şi) consolidarea democraţiei socialiste, a forţelor socialismului şi păcii în general”; (punctul 1)

CPC „ar trebui să fie, concomitent, deschis oricărui stat socialist european care doreşte să participe la activităţile sale”; (punctul 1)

„Ar trebui creat un Comitet Militar pentru Apărare, ca organ militar al Pactului, constituit din miniştrii apărării ai tuturor membrilor Pactului, care să aibă obligaţia de a

---

1684 Acesta este un document sovietic din arhivele bulgăreşti. Deşi reproduce în mod corect majoritatea celor cinci puncte ale propunerii româneşti (cu omiterea câtorva elemente), nu include preambulul în care Bucureştiul descrie mediul internaţional schimbat, caracterizat de dezarmare şi ameninţări reduse, care facea ca propunerea să fie „necesară“.

1685 Scrisoare a CC al PCR propunând îmbunătăţirea Organizaţiei Tratatului de la Varşovia si democratizarea activităţii sale, 8 iulie 1988, PHP.

raporta guvernelor lor şi Comandantului Suprem din ţările lor”; (punctul 2)

„Cu privire la consolidarea caracterului democratic al CPC al ţărilor socialiste din Europa, noi propunem să-şi dezvolte activitatea printr-o rotaţie anuală, preşedinţia fiind asigurată de fiecare ţară participantă”; (punctul 3)

În prezent, „comandantul-şef este numit pe o perioadă de 4 – 6 ani, dar în viitor această funcţie ar trebui să fie [schimbată] la fiecare doi ani sau chiar anual, prin rotaţie, din rândurile ofiţerilor superiori ai statelor membre”; (punctul 4)

şeful Statului-Major al Pactului de la Varşovia poate fi „numit, în mod repetat, din rândurile ofiţerilor sovietici [numai] dacă guvernele celorlalte state sunt de acord în acest sens”; (punctul 5)

„Este necesar, în acelaşi timp, să se îmbunătăţească organizarea şi funcţionarea altor organisme militare”, (punctul 5) 1

În conformitate cu CC al PCR, adoptarea acestei reforme ar fi „consolidat” eforturile comune ale membrilor Pactului „în implementarea planurilor şi programelor naţionale de dezvoltare socio-economică, în sporirea forţei şi prestigiului socialismului în lume, ca şi în lupta pentru dezarmare, securitate şi pace”.[1686][1687]

Moscova a început imediat izolarea celorlalţi membri ai Pactului de efectele reformei româneşti, străduindu-se să se asigure că nu existau „scurgeri” privind propunerea către un public mai larg decât Pactul de la Varşovia. Această reacţie rapidă a fost motivată totodată de faptul că propunerea contravenea eforturilor coordonate de sovietici de portretizre a României în termeni cu totul diferiţi, pentru uzul lumii din exteriorul Pactului.1 Printre diversele tactici folosite în acest sens, reflectate în documentele Pactului de la Varşovia, Moscova:

a cerut explicit ca România să se abţină de la orice

1686 Ibid.
1687 Ibid.

discuţie publică referitoare la propunere, atâta timp cât aceasta era analizată;

I-a instruit confidenţial pe ceilalţi aliaţi să nu discute şi nici măcar să nu menţioneze iniţiativa de reformă în interiorul Pactului de la Varşovia;

I-a instruit confidenţial pe ceilalţi membri ai Pactului să înainteze propuneri separate de reformă, pe baza gamei de măsuri aprobate de sovietici, trecând astfel într-un plan îndepărtat propunerea foarte puţin discutată a României (şi dând de înţeles auditoriului din ţările NATO că reformarea Pactului de la Varşovia era un fenomen generalizat la nivelul întregii alianţe);

a înfăţişat în mod sistematic propunerea românească de reformă ca fiind menită să consolideze aspectul militar al Pactului de la Varşovia, în mod special capacitatea sa de a interveni împotriva membrilor reformatori.

În conformitate cu evaluarea sovietică, Sevardnadze şi Medvedev au insistat în discuţia cu generalul Coman ca, „deoarece propunerile româneşti trebuie examinate cu atenţie, pe o bază colectivă, ar fi aproape imposibil să le discutăm şi să adoptăm deciziile respective la apropiata sesiune CPC” de la Varşovia.[1688]” Diversele opţiuni” de reformă structurală, au subliniat cei doi oficiali sovietici, trebuie analizate „cu foarte mare atenţie”, iar „deciziile radicale” trebuie evitate, „pentru a nu submina poziţia noastră la negocierile” cu Occidentul.[1689] Pentru a preveni orice prezentări independente, sovieticii au sugerat ca

---

1688 La întrunirea din iulie 1988, România se oferise - şi URSS acceptase - să organizeze întrunirea CPC din 1989 la Bucureşti, pe terenul lui Ceauşescu. Dacă întotdeauna fusese dificil să limiteze libera exprimare a voinţei românilor, acest lucru avea să fie imposibil la un summit al Pactului găzduit de ei, unde aveau să susţină un discurs în deschiderea lucrărilor, dar şi o alocuţiune de încheiere. In acelaşi timp, Moscova ştia că Bucureştiul organiza şi conducea reuniunile pe care le găzduia astfel încât să se concretizeze în succese, nu în scandaluri, punându-şi în aplicare toate abilităţile de mediere şi negociere şi comportându-se cu mai multă discreţie decât în întrunirile Pactului - iar toate acestea puteau fi exploatate de sovietici în favoarea lor.

1689 Ibid. Parantezele apar în documentul tradus la PHP.

problema să fie preluată de Comitetul Miniştrilor de Externe şi cel al Apărării în sesiune comună, ceea ce permitea un mai bun control al circulaţiei informaţiilor referitoare la propunere în cadrul Pactului.

Ca o măsură suplimentară, Sevardnadze şi Medvedev au subliniat în faţa conducerii sovietice că:

Am acordat o atenţie specială faptului că perfecţionarea mecanismelor militare şi politice ale Tratatului de la Varşovia este în mod strict o chestiune confidenţială şi internă a alianţei noastre. Este important ca discutarea acestor probleme să rămână în cadrul alianţei. Ne-am exprimat speranţa că propunerile româneşti nu vor deveni subiect de discuţii publice. I. Coman a replicat că partea română înţelege că problemele de funcţionare a Tratatului de la Varşovia au un caracter intern şi că ele nu trebuie să iasă din cadrul lui.1

Deşi au evaluat în mod corect obiectivele şi consecinţele propunerii, Şevardnadze şi Medvedev au răstălmăcit solicitarea României, ca indicând o schimbare cu 180 de grade a politicii Bucureştiului, cu vizarea unui caracter militar mai pronunţat al Pactului de la Varşovia:

Este evident că există intenţia de a reorganiza Organizaţia Tratatului de la Varşovia prin separarea funcţiilor politice de cele militare, scoţând GPC din cadrul OTV şi transformându-l într-un organism consultativ al statelor socialiste europene în probleme de cooperare politică şi economică. *Drept rezultat, Tratatul de la Varşovia va dobândi un caracter exclusiv militar, ceea ce înseamnă că* va fi *obţinut rezultatul căruia partea română i*

se opune acum formal.[1690][1691]

Răstălmăcirea unei ameninţări militare româneşti

Faptul că românii ar fi intenţionat un asemenea deznodământ este credibil doar dacă ignorăm politica lor veche de un sfert de secol vizând scopul exact opus sau acceptăm că regimul Ceauşescu a renunţat la el în mod voit. O astfel de credibilitate ar necesita de asemenea ignorarea declaraţiilor Bucureştiului referitoare la dizolvarea „blocurilor militare" (declaraţii regăsite inclusiv în propunere), care reflectau intenţia României de a renunţa la componenta militară a Pactului de la Varşovia, păstrând o bază structurală pentru cooperarea politică şi mai ales socio-economică în viitor.[1692] O asemenea concluzie contrazice de asemenea intenţia declarată la punctul 5, „de a îmbunătăţi organizarea şi funcţionarea altor organisme militare", a cărei detaliere nu a fost inclusă în raportul sovietic. Acest lucru, au explicat oficialităţile militare române omologilor aliaţi, necesita respectarea deplinei suveranităţi a autorităţilor naţionale asupra forţelor lor armate, făcând ca utilizarea Pactului în

---

1690 Op. cit., p. 3. Sovieticii şi aliaţii lor loiali aplicau deseori această tehnică. Deşi summitul din mai 1980, spre exemplu, a fost în mod deosebit marcat de disensiuni ca urmare a faptului că românii condamnaseră invazia sovietică în Afghanistan, „se înregistra un efort palpabil - confirmat în mod clar - de a nu permite (ca ştirea despre poziţiile aparte ale românilor) să se răspândească dincolo de uşile închise ale întrunirii CPC". Raport asupra întrunirii CPC pentru prezidiul partidului cehoslovac, 27 mai 1980, p. 8, „XVII. Warsaw, 14-15 May 1980", Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

1691 Propunere românească pentru reformarea Pactului de la Varşovia: Informare privind propunerea românească, 8 iulie 1988, p. 1, PHP. Sublinierea îmi aparţine.

1692 Spre exemplu, aşa cum i se plângea ministrul est-german al apărării lui Honecker la întrunirea CPC din mai 1987, „România insistă că «existenţa blocurilor militare este o ameninţare permanentă la adresa păcii şi securităţii în lume», negând astfel funcţia Tratatului de la Varşovia în asigurarea păcii şi caracterul său defensiv, punând semnul egal între el şi agresivul pact al NATO". Ministrul est-german al apărării către Honecker, mai 1987. Ceauşescu a făcut de asemenea apel la „diminuarea aspectului militar" al alianţei.

scopuri ofensive în plan intern să fie mai puţin probabilă.

În ultimul rând, concluzia la care ajunseseră Şevardnadze şi Medvedev, că România dorea să confere alianţei un caracter militar mai pronunţat, contrazicea propria lor evaluare, care afirma limpede:

Propusa reorganizare a Comitetului Miniştrilor Apărării al OTV într-un comitet militar pentru apărare tinde să schimbe ordinea existentă, oferind cadrul pentru decizii colective asupra dezvoltării militare şi utilizării comune a forţelor armate pe timp de război. Propunerile referitoare la rotaţia la preşedinţia comitetului militar pentru apărare şi la postul de comandant suprem vizează [de asemenea] slăbirea actualului sistem al organizării militare a alianţei.1

Propunerea românească a devenit unul dintre subiectele importante ale întrunirii Comitetului Miniştrilor Apărării de la Praga – poate cel mai important (celălalt fiind desecretizarea îi difuzarea statisticilor militare menite a fi utilizate în negocierile cu NATO).[1693] În modul deja tipic, a fost discutat nu ca parte a agendei oficiale, ci ca o problemă (unica) „în afara agendei”.[1694] Aşa cum reiterase ministrul român al apărării, generalul Vasile Milea (1985 – 1989) într-o serie de întruniri ale Pactului de la Varşovia, principiile de „organizare şi funcţionare a altor organisme militare” în cadrul Statutului – acum modificate pentru a se referi la *condiţii de apărare*, nu la *stare de război* – rămâneau inacceptabile deoarece:

nu luau în considerare în mod adecvat drepturile naţionale ale statelor membre în conducerea forţelor armate şi în pregătirea condiţiilor defensive rolul

---

1693 Ibid.

1694 Vezi, de pildă, Rezumat al întâlnirii dintre Heinz Kessler (ministrul est-german al apărării) şi Viktor Kulikov (comandant suprem al FAU) pe 8 octombrie 1988 în Pregătirea celei de-a 22-a întruniri a CAÍA, 12 octombrie 1988, PHP; Propuneri pentru îmbunătăţirea mecanismului de cooperare politică şi militară în cadrul Pactului de la Varşovia (Prezentări), 17 octombrie 1988, PHP; Transcriere a tuturor declaraţiilor din discuţiile în afara agendei, 31 octombrie 1988, PHP.

comandantului suprem al forţelor armate naţionale nu era suficient de bine subliniat;

suveranitatea statelor membre nu este păstrată în toate cazurile (operaţiunile trupelor străine pe teritoriu străin ar trebui să fie supuse exclusiv aprobării conducerii respectivului stat, pe baze bilaterale).[1695]

Răspunzând la instrucţiunile sovieticilor, Biroul Politic bulgar s-a declarat de acord cu Moscova privind „esenţa” propunerilor de reformă ale PCR şi a insistat că „aceste propuneri trebuie discutate de miniştrii de externe şi ai apărării ai statelor membre ale Tratatului de la Varşovia” înainte de a fi măcar „luate în considerare de Comitetul Politic Consultativ”.1 Insistenţa lui jivkov ca propunerile să treacă mai întâi printr-o serie de comitete a făcut ca orice discuţie serioasă să poată fi cel puţin amânată (aşa cum s-a şi întâmplat, până în 1990).[1696][1697]

Şeful de Stat-Major est-german, generalul Heinz Kessler, a descris corect obiectivul vizat de PCR ca o încercare de a „schimba fundamental” caracterul politico-militar al Pactului de la Varşovia, şi de „slăbire” a organizaţiei sale ca „paşi unilaterali în direcţia cunoscutului ţel românesc de dizolvare a NATO şi a Tratatului de la Varşovia”.[1698] Primul punct al propunerii româneşti, observa Kessler, viza „în principal separarea funcţiei politice” a alianţei „de cea militară” – şi, într-

1695 Anexa 2 la Raportul la cea de-a 22-a întrunire a CAÍA: Rezumat al declaraţiilor referitoare la discuţiile din afara agendei, 19 octombrie 1988, pp. 3/59, 4/60, PHP

1696 Protocol „A“ Nr. 108 al întrunirii Biroului politic al Comitetului central al Partidului Comunist Bulgar, semnat de Todor Jivkov, Rezoluţia Biroului Politic al Partidului Comunist Bulgar referitoare la propunerea românească de reformare a Pactului de la Varşovia, 11 iulie 1988, PHP.

1697 Ibid.

1698 Evaluare a propunerii româneşti de reformare a Pactului de la Varşovia în pregătirea întrunirii CPC, realizată de ministrul est-german al apărării (Heinz Kessler), iulie 1988, PHP. Traducerea din limba germană îi aparţine autorului. Nicio traducere în limba engleză nu a fost postată pe site-ul PHP până la momentul scrierii acestei cărţi (februarie 2013).

adevăr, conform proiectului românesc de reformă, miniştrii de externe ai Pactului urmau să fie excluşi de la întrunirile CPC. În consecinţă, Kessler nota că:

Funcţia de coordonare a politicii externe va fi limitată… Libertatea de manevră a României de a lua măsuri separate de politică externă fără o coordonare prealabilă va fi mărită. Prin urmare, propunerile României nu sunt acceptabile pentru noi.[1699]

Referitor la cel de-al doilea punct, crearea unui Comitet Militar penteru Apărare, generalul Kessler i-a descris aparentul său scop ca fiind „reorganizarea Comitetului Miniştrilor Apărării pentru a face mai dificilă pregătirea rezoluţiilor colective privind chestiunile de structură militară şi asigurarea planificării uniforme pentru mobilizarea forţelor armate în timp de război”. Cel de-al treilea punct, apelul pentru stabilirea unui sistem de rotaţie la preşedinţia CPC şi a Comitetului Militar pentru Apărare, a fost de asemenea descris de Kessler ca „în acord cu poziţia din trecut a României, de a nu permite nicio consolidare a structurilor alianţei”.[1700] Cu alte cuvinte, în conformitate cu spusele unuia dintre cei mai de seamă specialişti militari ai Pactului de la Varşovia, ultimul lucru pe care îl dorea Bucureştiul era o sporire a „caracterului militar” al alianţei.

Kessler a tratat la fel cel de-al patrulea punct al propunerii româneşti – care reducea mandatul comandanţilor supremi ai pactului de la Varşovia de la 4 – 6 ani la 1 – 2 ani, pe bază de rotaţie – subliniind că obiectivul României atunci când permitea numiri repetate ale sovieticilor pe postul de şef al Statului-Major al Forţelor Armate Unite – dacă ceilalţi parteneri din cadrul alianţei erau de acord – nu era altceva decât un os aruncat pentru a evita „prezenţa permanentă a unui comandant suprem sovietic în fruntea forţelor armate ale Tratatului de la Varşovia”.1 „Obiectivul general” al propunerii de

1699 Ibid.
1700 Ibid.

reformă, conchidea generalul Kessler, era „slăbirea sistemului curent de organizare militară a alianţei”.[1701][1702]

Luptele interne din cadrul Pactului de la Varşovia, care opuneau România restului aliaţilor, reliefează problema investigării comportamentului şi intenţiei româneşti folosind arhivele celorlalţi membri ai Pactului. Cum toţi erau complici într-o operaţiune cu durata de un deceniu menită să izoleze ţara în plan internaţional, în primul rând prin discreditarea conducerii ei şi denigrându-i imaginea mai cu seamă – dar nu numai – în faţa partenerilor occidentali, declaraţiile lor şi documentele referitoare la România trebuie privite cu precauţie. Spre exemplu, măsurile active sovietice aveau rolul de a le „explica” interlocutorilor occidentali că propunerile româneşti de reformare a Pactului de la Varşovia tindeau să *consolideze*, nu să diminueze caracterul militar al alianţei, chipurile pentru a crea o instituţie mai pregătită pentru intervenţia militară în Europa şi mai precis împotriva membrilor reformatori ai Pactului, Ungaria şi Polonia.[1703]

În acest sens, bulgarii cel puţin au înaintat un document care se voia un „sumar” al propunerii româneşti, dar care îl modificase astfel încât să excludă sugestia de rotaţie la nivelul conducerii CPC, al Comitetului Militar de Apărare şi al comandamentului suprem al Pactului de la Varşovia.[1704] Falsul bulgarilor excludea de asemenea

1701 Ibid.

1702 Ibid.

1703 Vezi capitolul 16.

1704 Propunere românească de reformare a Pactului de la Varşovia: Scrisoare a CC al PCR, 8 iulie 1988, „A XXII-a întrunire a CPC, Varşovia, 15-16 iulie 1988“ în Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP PHP este unul dintre cele mai importante şi mai sigure site-uri pentru documente ale Pactului de la Varşovia şi studii privind Războiul Rece disponibile online. In acest caz însă, aici sunt postate două versiuni mult diferite ale propunerii de reformă - una în română, în original, şi cealaltă în engleză, cu acelaşi tidu: Propunere românească de reformare a Pactului de la Varşovia: Scrisoare a CC al PCR. Versiunea în engleză este de fapt o traducere a variantei bulgăreşti care alterează

prevederea că CPC era deschis tuturor statelor socialiste din Europa. Astfel redefinită, reforma radicală propusă de Bucureşd apărea doar ca un „detaliu” oarecare în documentele Pactului.1

Reproducând selectiv din propunerea originală (fără a ieşi din cadrul conceptului de „sumar”), falsul bulgăresc a şi modificat de două ori textul citat, pentru a crea impresia că România dorea să consolideze caracterul militar al pactului de la Varşovia. În plus, erau înserate puncte de suspensie acolo unde nu era cazul, iar altele, necesare, erau omise. În consecinţă, cititorul nu-şi dă seama că trei dintre cele cinci puncte ale propunerii româneşti plus paragrafele finale au fost omise.[1705][1706]

Varianta bulgărească:

Stabilirea unui „CPC al ţărilor socialiste europene care să nu fie legat de Pactul de la Varşovia – acesta având *obiective pur militare* –, ci să asigure cooperarea multilaterală a partidelor şi statelor noastre *în sferele politică şi militară*”.

Originalul românesc:

Stabilirea unui „CPC al ţărilor socialiste europene care să nu fie legat de Pactul de la Varşovia – acesta având *un scop militar* –, ci să asigure cooperarea multilaterală a

---

propunerea românească în mod decisiv. Vezi mai jos.

1705 Spre exemplu, specialistul care a prezentat setul de documente în care erau incluse propunerile româneşti a ignorat complet faptul, sugerând în schimb că românii s-au opus propunerilor înaintate de Gorbaciov privind reducerea forţelor convenţionale şi MSI („fiind de acord cu RDG“ că asemenea reduceri ar fi constituit „o ameninţare la integritatea alianţei“), aceasta fiind de fapt o poziţie diametral opusă celei adoptate în realitate de Bucureşti. Vezi Vojtech Mastny, „A XXII-a întrunire a CPC, Varşovia, 15-16 iulie 1988: Notă editorială“, 24 ianuarie 2003.

1706 Deşi într-o paranteză din nota de subsol se precizează că este vorba despre un „rezumat“, nu se menţionează din păcate nici în titlul documentului şi nici pe site-ul PHP că ar fi altceva decât o variantă în limba engleză a originalului românesc. Propunere românească de reformare a Pactului de la Varşovia: Scrisoare a CC al PCR, 8 iulie 1988, PHP.

partidelor şi statelor noastre *în domeniile politic şi economic*”.

Aceste modificări creau României o imagine falsă, ca insistând asupra naturii militare a Pactului de la Varşovia, când Bucureştiul specificase doar că avea şi un obiectiv militar, şi înfăţişau propunerea românească de reformă ca încercând numai să schimbe orientarea alianţei de la probleme militaro-politice la probleme politico-militare – o transformare nici radicală, nici impresionantă. Acest ultim element era semnificativ prin aceea că reflecta în mod corect nivelul disponibilităţii Moscovei de a îngrădi reformarea Pactului de la Varşovia. De fapt, Kremlinul insista pe transformarea Pactului dintr-o alianţă „militaro-politică” într-una „politico-militară” chiar şi în 1990, când acesta era în curs de destrămare.[1707]

Falsul bulgăresc eliminase – fără a indica acest lucru – apelul României la deschiderea CPC către toate ţările socialiste din Europa, o propunere îndreptată direct spre Iugoslavia, care ar fi asigurat faptul că alianţa nu va putea pune în aplicare o intervenţie militară:

Varianta bulgărească:

din acest punct de vedere, asigurând capacitatea de apărare a ţărilor socialiste.

Un Comitet Militar de Apărare care să fie înfiinţat ca un organism militar al tratatului, compus din miniştri ai fiecărui stat membru, care vor fi obligaţi să raporteze guvernului şi comandamentului suprem al ţării respective”, (finalul documentului)

Originalul românesc:

În acest context, asigurând capacitatea de apărare a ţărilor socialiste. Acest comitet – care va păstra aceeaşi componenţă – va fi în acelaşi timp deschis tuturor statelor socialiste europene care doresc să ia parte la activităţile sale.

1707 Vezi, de pildă, Discurs al Secretarului General al PCUS (Mihail Gorbaciov), 7 iunie 1990, PHP; A 35-a aniversare a Pactului de la Varşovia, Semnificaţia sa pentru păstrarea securităţii membrilor săi şi perspectivele de reformare (Sumar), 14 iunie 1990, PHP.

2. Un Comitet Militar de Apărare care să fie înfiinţat ca un organism militar al tratatului, compus din miniştri ai fiecărui stat membru, care vor fi obligaţi să raporteze guvernului şi comandantului suprem al ţării respective”, (urmează ultimele trei puncte)

În mare parte prin intermediul ministrului apărării, generalul Milea, românii au făcut încontinuu presiuni asupra celorlalţi aliaţi pentru a primi un răspuns la propunerea lor de reformă înaintată în scris.1 Aşa cum menţionau oficialii maghiari în martie 1989, după ce trimisese scrisoarea în iulie 1988, Bucureştiul „solicitase insistent o reacţie oficială din partea partidului (maghiar)”.[1708] Membrii Biroului Politic ungar au raportat în mai 1989 că ar trebui să răspundă la un moment dat la scrisoarea românilor, notând că sovieticii şi polonezii plănuiau să facă acest lucru cu puţin timp înainte de întrunirea CPC, planificată pentru iulie 1989 la Bucureşti, programându-şi în mod evident răspunsul astfel încât să ia locul oricărei discuţii asupra propunerii româneşti pentru summitul din 1989.[1709] în întâlnirile lor directe, ceilalţi membri ai pactului erau la fel de persistenţi în încercarea de a determina Bucureştiul să renunţe la ideea reformei, susţinând că aceasta „nu contribuie la asigurarea unităţii şi a solidarităţii şi nici la menţinerea capacităţilor defensive ale statelor membre ale Pactului de la Varşovia”.1

Ministerele de Externe şi al Apărării din Ungaria au consemnat cele două perspective diferite privind viitorul alianţei într-un raport comun alcătuit în martie 1989 pentru Biroul lor Politic. Sovieticii şi polonezii, urmând „îndeaproape linia” bulgarilor, presau pentru „o extindere marcantă a activităţilor politice” ale Pactului de la

1708 Anexa 2 la Raportul la cea de-a 22-a întrunire a CMA: Rezumat al declaraţiilor referitoare la discuţiile din afara agendei, 19 octombrie 1988, pp. 3/59 - 4/60, PHP.

1709 Minută a întâlnirii Comitetului Politic al PSMUpe 16 mai 1989 - Fragment pe problemele Pactului de la Varşovia, 16 mai 1989, în Bekes şi Locher (2003), PHP.

Varşovia, „în primul rând prin reforme instituţionale”, ca reacţie la „unificarea Europei occidentale prin sporirea integrării şi prin construirea unei pieţe comune socialiste”.[1710] Ungaria, care iniţial pretinsese că este de partea românilor, susţinea acum cooperarea strânsă cu „mai multă substanţă” în cadrul CPC şi al CME, şi milita pentru un „organism politic permanent, un secretariat, pentru sporirea integrării în domeniul politicii externe în cadrul alianţei”.[1711] De asemenea, susţinea ideea Moscovei de „democratizare precaută” a cooperării militare şi o îmbunătăţită cooperare legislativă, care „ar fi putut” duce la crearea unui „organism parlamentar comun” pentru contactele cu legislatorii din Occident.[1712]

Spre deosebire de cele de mai sus – explicau maghiarii –, partea română recomandă desfiinţarea CPC în forma sa actuală şi înlocuirea sa cu întruniri regulate la care să participe liderii de vârf ai tuturor ţărilor socialiste din Europa (cu alte cuvinte, inclusiv Albania şi Iugoslavia), pentru a întări cooperarea politică şi militară în afara cadrului reprezentat de Tratatul de la Varşovia. Ei resping orice măsură de introducere a unor reforme substanţiale în structura existentă a cooperării politice, pretinzând că astfel va fi creată o structură supranaţională şi va fi afectată în mod negativ suveranitatea statelor membre. Pe de altă parte, ei susţin propunerile privind democratizarea mecanismului de cooperare militară şi chiar adaugă propriile lor solicitări concrete.[1713]

Una dintre temele predominante ale măsurilor active

1710 Anexa 2 la Raportul la cea de-a 22-a întruniri a CMA: Rezumat al declaraţiilor referitoare la discuţiile din afara agendei, 19 octombrie 1988, pp. 3/59 - 4/60, PHP.

1711 Ibid.

1712 Ibid. în cursul anului 1989, Ungaria a făcut presiuni pentru „îmbunătăţiri substanţiale în cooperare“, concomitent încercând să determine Pactul să includă un Comitet Special pentru drepturile umane - pe care spera să-l controleze - pentru a-şi urmări agenda vizând drepturile minorităţilor. Op. cit., pp. 7-8.

1713 Op. cit., p. 7.

andromâneşti – minimalizând orice aspect constructiv sau lăudabil al politicilor şi comportamentului României şi insistând asupra motivaţiei lor venale şi josnice – era evidentă în modul în care maghiarii au evaluat motivele aflate la baza propunerii de reformă. Anterior, evaluările serviciilor de informaţii din SUA şi ale Pactului de la

Varşovia erau în esenţă similare, identificând obiectivele româneşti ale reformei în cadrul alianţei ca vizând contracararea controlului sovietic şi transformarea Pactului de la Varşovia într-o coaliţie autentic benevolă şi defensivă, între parteneri egali.1 Desigur, în vreme ce analiştii americani considerau că această politică era una pozitivă, sovieticii şi aliaţii lor loiali foloseau de cele mai multe ori termeni ca „distructiv” şi „obstrucţionist” pentru a o descrie.

Oficialii maghiari pretindeau acum că principala motivaţie a românilor era dorinţa de a combate acele „state membre care îndeamnă la apropierea în relaţiile dintre ţările europene”, insinuând evident că românii erau antieuropeni şi că încercau să împiedice reintegrarea europeană.[1714] Budapesta susţinea de asemenea că Bucureştiul dorea să împiedice alianţa să se conformeze „normelor europene”, ceea ce ar „garanta critici permanente la adresa românilor”, ca şi când românii ar fi fost singurii – sau cei mai răi – „nelegiuiţi” din cadrul alianţei – o aserţiune cam departe de adevăr.[1715] Şi, în ultimul rând, oficialii ungari au repetat tema măsurilor active din prima campanie lansată în mandatul de ambasador în România al generalului Epişev, în 1965, relansată de fostul KGB-ist Anatoli Goliţîn în 1963 şi încontinuu reiterată de defectorul român Ion Mihai Pacepa după sosirea sa în SUA, în 1978, anume că diferendele dintre conducerea României şi URSS pe teme de politici

1714 Vezi, de pildă, documentele de la Wartime Statuies - Instruments of Soviet Control, Central Intelligence Agency, Special Collections, aprilie 2011, http://www.foia.cia.gov/collection/ wartime-statutes-instruments-soviet-control.

1715 Ibid.

externe şi de securitate aveau în principal menirea de „a-i spori prestigiul în plan intern şi internaţional” – în acest caz, prin poziţionarea sa astfel încât „să-i permită să-şi «glorifice» cursul separat în politica externă” la apropiata reuniune CPC din iulie 1989, de la Bucureşti.[1716]

Temeri sovietice privind retragerea României

Trebuie să spunem că Moscova a continuat să fie îngrijorată de posibilitatea ca România să părăsească alianţa şi să se alăture Vestului – şi chiar se aştepta oarecum la acest lucru. O simplă enumerare a câtorva dintre motivele acestor temeri arată că nu erau totuşi nefondate. Bucureştiul începuse să-şi reorienteze economia spre Vest spre sfârşitul anilor 1950, iar de la începutul deceniului următor a devenit vârful de lance al relaţiilor est-europene cu Occidentul (odată cu primul acord încheiat cu RFG în 1963, dar mai vizibil prin deschiderea de relaţii diplomatice cu Bonnul, în 1967). Bucureştiul a renunţat în 1963 la imaginea de inamic creată Vestului, comună tuturor celorlalţi membri ai Pactului, acest lucru având profunde efecte pe termen lung asupra deja pronunţatelor sentimente pro Occident ale românilor de rând. De asemenea, în acelaşi an a oprit toate operaţiunile de bruiaj, făcând astfel o breşă în defensiva sovietică împotriva subversiunii străine; a refuzat să trateze NATO şi SUA ca pe o ameninţare militară; a condus campania pentru relaţii între CEE şi CAER şi chiar pentru relaţii directe între membrii Pactului de la Varşovia şi CEE; a deţinut un rol decisiv în dezvoltarea unui „eurocomunism” independent de controlul Moscovei; a continuat să respingă eforturile sovieticilor şi ale aliaţilor loiali acestora de a blama SUA şi NATO pentru crearea tensiunilor internaţionale, făcând acest lucru chiar şi în plină „panică a războiului” nuclear stârnită de Kremlin sub conducerea lui Iuri Andropov şi a insistat încontinuu nu numai pentru soluţionarea diferendelor internaţionale prin negocieri în loc de forţă, ci şi pentru un dialog direct între

1716 Ibid.

Pactul de la Varşovia şi NATO, în vederea încheierii Războiului Rece.

Aparent nesigură de eficacitatea operaţiunilor sale de terfelire a reputaţiei României în Occident, URSS se temea că „saltul” României către Vest ar putea surveni în orice moment. Ca atitudine, considerau autorităţile sovietice, românii erau deja la jumătatea drumului respectiv. Este posibil ca, dacă nu ar fi existat devotamentul inflexibil al lui Ceauşescu pentru o dogmă de mult discreditată şi extraordinar de disfuncţionalul sistem de recrutare şi avansare ierarhică în administraţia de stat, Moscova să fi avut dreptate.

Deşi măsurile active ale Pactului se străduiau cu obstinaţie să înfăţişeze România ca fiind orientată spre Est şi aflându-se de „cealaltă parte” a pragului între civilizaţii, şi regimul său ca „reconciliindu-se” treptat cu Moscova şi/sau renunţând la atitudinea sa sfidătoare de opoziţie, populaţia din România nu avea nicio legătură culturală sau tradiţională cu Rusia care să nu fi fost de tip antagonic. Dependenţa sa politică şi militară de URSS era minimă, astfel că Moscova nu avea aproape nicio pârghie în ceea ce o privea. Şi chiar dependenţa economică era relativ redusă, ceea ce făcea posibilă compensarea prin intermediul relaţiilor cu alţi potenţiali parteneri comerciali.1 Spre deosebire de ceilalţi membri ai Pactului, pentru România, o retragere din alianţa sovietică era o posibilitate cât se poate de reală.

Un studiu realizat în februarie 1989 pentru Aleksandr Iakovlev, unul dintre principalii consilieri pe probleme externe ai lui Gorbaciov, cu privire la probabilele evoluţii în Europa de Est reflecta aceste preocupări ale sovieticilor. În conformitate cu acest studiu, România avea să rămână, probabil, într-un „scenariu fix” de continuitate a tendinţelor începute, care ar fi putut duce la un scenariu mult mai grav:

„… pericolul unei schimbări de direcţie decisive a ţării spre Occident (inclusiv ieşirea ei din Pactul de la

Varşovia), [dat fiind că][1717] populaţia a devenit nemulţumită de valorile socialiste şi a fost educată în mod tradiţional în spiritul valorilor comune cu lumea latină (romanică)”. Sprijinul financiar şi material al Occidentului, foarte probabil dacă aceste schimbări sunt reale, se poate dovedi eficient pentru o ţară care dispune de numeroase resurse economice şi naturale.1

Raportul sovietic preciza că, pentru a limita efectele negative ale retragerii României din pactul de la Varşovia, ar fi necesară o „abilă orchestrare ideologică”, probabil prin blocarea oricăror relaţii apropiate cu Occidentul. Modul de exprimare ales pentru evaluare sugerează că o asemenea „orchestrare” mai fusese folosită în trecut. Comisia nota şi că Moscova va trebui să convingă orice conducere post-Ceauşescu de faptul că „situarea geopolitică” o obliga „să ţină seama de interesele noastre”.[17181719]

Ţinând seama că Ungaria şi Polonia au dobândit rapid, în 1988 – 1990 reputaţia de a fi cei mai detaşaţi membri ai Blocului sovietic, este interesant cât de diferit le percepeau autorităţile sovietice în februarie 1989. În conformitate cu acelaşi raport alcătuit de o comisie condusă de Oleg Bogomolov, în mod cert, Polonia nu va părăsi Pactul de la Varşovia, dat fiind că acest lucru ar fi împotriva intereselor sale naţionale, de stat şi geopolitice. Ungaria, de asemenea, nu va ridica această problemă în viitorul previzibil. Nici RDG nu va ridica chestiunea părăsirii Pactului de la Varşovia, deoarece cadrele sale de pastrid şi de stat consideră această organizaţie ca unul dintre principalii săi susţinători… Bulgaria şi Cehoslovacia depind de numeroşi factori incerţi, dar e greu de crezut că

1717 Imediat înainte de Revoluţia din decembrie 1989, de exemplu, Ceauşescu negociase furnizarea de ţiţei din Iran, de care România se bucurase în timpul şahului Reza Pahlavi.

1718 Memorandum adresat lui Aleksandr Takovlev de Comisia Bogomolov (Mariana Silvanskaia), februarie 1989, Document nr. 1 înjacques Levesque (2001), p. 57.

1719 Op. cit., p. 59.

vor părăsi Pactul de la Varşovia în viitorul apropiat.[1720]

Într-adevăr, evaluările interne din primul trimestru al anului 1989 sunt foarte limpezi cu privire la intenţia Ungariei de a construi o relaţie militărostrategică specială cu Uniunea Sovietică. Raportul comun al ministerelor de Externe şi al Apărării din martie 1989 afirmau clar că „trebuie stabilite relaţii speciale, orientate spre reformă, cu Uniunea Sovietică şi Polonia”, argumentând că „relaţiile [Ungariei] cu aceste două ţări constituie nucleul şi forţa motrice a Tratatului de la Varşovia”.[1721] în acest scop, se menţiona într-un raport al securităţii maghiare în ziua următoare, „Armata Populară Maghiară trebuie instruită în strânsă cooperare cu armatele aliate şi îndeosebi cu armata sovietică”.[1722] Aparent, erau aplicate în practică planuri de transferare a deja existentei relaţii speciale dintre Budapesta şi Moscova dintr-una în cadrul Pactului de la Varşovia spre una bilaterală. Aşa cum se specifica în raportul comun Vârkonyi – Kârpâti, dacă modernizarea forţelor armate era pe atunci „posibilă doar” în interiorul Pactului de la Varşovia, „în viitorul imediat, extinderea cooperării militare bilaterale între URSS şi Ungaria [şi] îmbogăţirea ei cu noi elemente vor dobândi o importanţă tot mai mare”.1

Relativa lipsă de punere sub semnul întrebării a controlului militar sovietic asupra alianţei de către elitele comuniste loiale, în primăvara anului 1989, este reflectată în diversele iniţiative de reformare a Pactului pe care Moscova le solicitase din partea celorlalţi membri ai Pactului, în mare parte pentru a estompa propunerile româneşti în acest sens. Primele elemente ale modelului sovietic de reformă cereau menţinerea unui CPC

1720 Ibid.

1721 Memorandum comun al Ministerului de Externe şi Ministerului Apărării Naţionale privind viitorul Tratatului de la Varşovia, 6 martie 1989, p. 6, „Ungaria şi Pactul de la Varşovia“, „Perspective naţionale“, PHP

1722 Memorandum asupra situaţiei politicii de securitate a Ungariei, 7 martie 1989, p. 1, PHP.

consolidat în interiorul Pactului de la Varşovia; acordarea unei autorităţi extinse secretarului general al Pactului şi numirea secretarului general ca lider al CPC. În plus, modelul sovietic susţinea „o atent controlată” democratizare, care includea o mai profundă coordonare şi un mai extins control sovietic asupra iniţiativelor de politică externă şi a conduitei celorlalţi membri ai pactului, plus diverse îmbunătăţiri în domeniul practicilor birocratice, precum „întărirea” atmosferei de muncă în întâlnirile de la toate nivelurile, eliminând „procesele şi formalităţile paralele” etc.

Ţinând cont de cine deţinea autoritatea şi puterea de decizie, exista o prea slabă reformă democratică în aceste propuneri. Sporirea frecvenţei întrunirilor şi îmbunătăţirea „tonului”, a procedurilor şi a mecanicii lor, aşa cum propuneau ceilalţi membri ai Pactului, nu schimba cu nimic ierarhia existentă şi nici nu descentraliza controlul exercitat de Kremlin asupra alianţei. Într-adevăr, apelurile la o mai amplă participare şi la roluri mai active implicau o influenţă mai mare. Dar aceste apeluri aveau un caracter foarte general şi păreau a fi menite să opereze în cadrul ierarhic deja existent al Pactului, marcate de o superdominaţie din partea sovieticilor şi o supersubordonare din partea celorlalţi aliaţi.

Scopul lor, sublinia comunitatea americană de informaţii, era de fapt acela de a accentua controlul şi disciplina impusă de sovietici, aşa cum dorea Gorbaciov.[1723] Miniştrii apărării şi de externe ai Ungariei aveau aceeaşi opinie cu privire la diferenţele dintre propunerea românilor de reformare a alianţei şi celelalte propuneri:

Spre deosebire de propunerea românească, cele care tind să intensifice cooperarea concordă în ideea că trebuie înregistrate progrese în organizarea internă şi modernizarea organizaţiilor militare, lăsându-le structura şi funcţiile intacte. Pare a exista un acord cu privire la

1723 Op. cit., p. 2.

necesitatea ca, exceptând posturile de comandant-şef şi şef de Stat-Major al Forţelor Armate Unite, care vor fi rezervate exclusiv personalului de vârf din armata sovietică şi vor avea o durată maximă de 4 – 6 ani pentru fiecare mandat, o cotă mai mare de posturi superioare trebuie atribuită reprezentanţilor celorlalte state membre.1

Mai exact, pe lângă insistenţa lor vizând o definire mai largă a drepturilor minorităţilor şi responsabilitatea Budapestei pentru etnicii maghiari din afara graniţelor, care devenise acum principala prioritate oficială a politicii sale externe, Ungaria susţinea „ferm" şi insista pentru: (1) „extinderea anvergurii şi a responsabilităţilor" Pactului de la Varşovia; (2) „adăugarea unor funcţii de coordonare" la responsabilităţile secretarului general al Pactului; (3) „întărirea democratizării internaţionale în organizaţiile politice şi militare şi stabilirea procedurilor asociate, care nu ar trebui să se limiteze la principiul consensului".[1724] Aparent, atunci când era aplicată dinamicii interne a alianţei, „întărirea" democratizării se focaliza pe eliminarea puterii de veto a României pe care i-o confereau necesităţile de consens existente la momentul respectiv. Acest lucru ar fi eliminat unicul impediment în calea preferinţelor sovietice în alianţă, dat fiind că toţi ceilalţi membri ai Pactului susţineau de fiecare dată preferinţele în cauză, fără nicio ezitare.[1725]

Trebuie să menţionăm că această discuţie avea prea

1724 Op. cit., p. 8.

1725 Aşa cum nota un analist, la sfârşitul anilor 1980, „miniştrii Apărării (din Pactul de la Varşovia) - cu excepţia celui român - erau dispuşi să se ralieze fără rezerve în spatele sovieticilor" şi „au rămas cei mai loiali susţinători ai sistemului sovietic mult după aceea". Christian Nunlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-1990", May 2001, PHP. Un alt analist sublinia că „exceptând România, miniştrii de externe erau în mod obişnuit de acord cu analizele şi cu propunerile sovietice", iar acest lucru „nu s-a schimbat nici în epoca Gorbaciov". Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance - The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990", mai 2002, PHP.

puţin de-a face cu lupta dintre regimurile liberalizatoare intern şi cele neliberalizatoare, care monopolizase atenţia Occidentului, îndreptând-o spre România în perioada respectivă. Pe tema reformării Pactului, regimurile din Polonia şi Ungaria au manifestat prea puţine ezitări când s-au alăturat Germaniei de Est, Cehoslovaciei, Bulgariei şi Uniunii Sovietice, împotriva adoptării unor proceduri autentic democratice precum cele susţinute de români. Respectându-şi conformismul cu modelul sovietic de reformă în domeniul militar, Budapesta şi-a exprimat intenţia „de a juca un rol mai activ” în cadrul alianţei; de a îmbunătăţi „activitatea colectivă pe baza unor date concrete”; de a veghea la asigurarea unei activităţi regulate şi la standarde înalte a Comitetului Special pentru Dezarmare şi de a coordona mai eficient producerea de „documente militare cu efecte în politica externă” împreună cu „personalul diplomatic”.1

Deloc surprinzător, prezenţa unui model sovietic era şi mai evidentă în propunerile bulgăreşti. După dezvoltarea în mod minimalist a primelor trei domenii de reformă, Sofia s-a mărginit să menţioneze celelalte domenii, fără a emite recomandări specifice pentru realizarea lor. În total existau zece domenii ale reformei. Patru necesitau îmbunătăţirea procedurilor, frecvenţa crescută a întrunirilor şi eficienţă generală. Alte patru impuneau crearea de noi organisme – secretariate „comune” şi „unificate” ale CPC şi CMA, o „Agenţie Specială pentru Problemele Procesului Comun European” şi „crearea unui Centru Comun de Cercetare şi Dezvoltare al Tratatului de la Varşovia”.[1726] Iar ultimele două implicau reformarea prin sporirea autorităţii organismelor sau posturilor deja existente. La fel ca maghiarii, bulgarii susţineau ca priorităţi ale reformei:

păstrarea „CPC în interiorul structurilor Tratatului

1726 Memorandum comun al Ministerului de Externe si Ministerului Apărării Naţionale privind viitorul Tratatului de la Varşovia, 6 martie 1989, p. 8, „Ungaria şi Pactul de la Varşovia“, „Perspective naţionale“, PHP.

de la Varşovia şi extinderea temelor discutate” (cu mai multe întâlniri informale între liderii militari şi civili de partid);

crearea unui „organism de lucru politic permanent – Secretariat Comun – cu următoarele misiuni: discuţiile şi schimbul de informaţii, analize ale situaţiei internaţionale, evaluări şi prognoze, coordonarea, pregătirea şi desfăşurarea întâlnirilor cu CPC, CME etc.”

sporirea „autorităţii secretarului general al CPC, care va deveni secretar general al Organizaţiei Tratatului de la Varşovia. El va conduce Secretariatul Comun şi va putea lua contact cu asociaţii şi organizaţii internaţionale şi cu NATO (dacă este necesar, împreună cu comandantul suprem al Forţelor Armate Unite).”[1727]

Privitor la domeniul militar, bulgarii propuseseră ca existentul Comitet al Miniştrilor Apărării să-şi schimbe numele în „Comitet Militar pentru Apărare”, dar să-şi „păstreze membrii, locul, funcţiile şi procedurile de lucru” şi să-şi sporească „funcţiile de control pentru întărirea capacităţilor defensive în ţările aliate”. În acest fel, partenerii „în strâns cooperare” puteau include solicitarea României de creare a unui nou Comitet Militar pentru Apărare care să înlocuiască CMA, folosind-o însă pentru a consolida, nu a slăbi agenda militară a alianţei. În vederea aceluiaşi scop, delegaţia de la Sofia a susţinut crearea unui „secretariat unit permanent al CMA şi a unui Comitet Militar” la nivel de Comandant Suprem. Sugerând lipsa de interes pentru acest subiect, propunerea bulgărească de îmbunătăţire a „cooperării militare şi a mecanismului de democratizare a activităţilor organelor militare” enumeră doar entităţile vizate, fără a oferi sugestii de realizare în practică.1

România „antireformistă”: eliberare sau liberalizare

O impresionantă campanie de măsuri active a fost

1727 Propunere bulgară pentru îmbunătăţirea structurilor Tratatului de la Varşovia, pregătită pentru întrunirea CPC de la Bucureşti, 14 iunie 1989, Sofia, pp. 1-2, PHP.

pusă în aplicare pentru a atrage atenţia publicului spre reformarea Pactului, susţinută acum de toţi, cu excepţia României. Campania insista că Bucureştiul renunţase la propunerile sale pentru alte priorităţi – despre unele dintre ele afirmându-se că se aflau exact la polul opus faţă de cele care motivaseră primele sale propuneri de reformă. Interesant este că ecouri ale acestei campanii mai răsună încă şi astăzi, aproape un sfert de secol mai târziu. În 2003, de exemplu, un analist familiarizat cu documentele Pactului de la Varşovia referitoare la reuniunea CPC din iulie 1989 a afirmat chiar că „de fapt, România nu-şi mai susţinea propunerea din 1988 privind reorganizarea Pactului de la Varşovia”.[1728][1729]

Ministrul bulgar de externe Petar Mladenov a dus chiar mai departe această temă a măsurilor active, declarând despre liderul român că ar fi renunţat la apelul pentru dizolvarea Pactului de la Varşovia. În conformitate cu raportul său către Biroul Politic de la Sofia.

De un interes deosebit au fost unele modificări ale poziţiei României referitoare la rolul actual al Tratatului de la Varşovia şi la unitatea şi interacţiunile dintre statele socialiste aliate. Tovarăşul Ceauşescu şi-a exprimat dezacordul cu destrămarea Organizaţiei Tratatului de la Varşovia. El a subliniat că, după ce alianţele militare din Europa se vor dizolva, statele noastre îşi vor continua interacţiunile în sfera militară. Este necesară o analiză comună cu privire la problemele construcţiei socialiste şi la modalităţile de depăşire a dificultăţilor. Tovarăşul Ceauşescu şi-a manifestat dorinţa pentru o mai mare flexibilitate în îmbunătăţirea cooperării în cadrul Organizaţiei Tratatului de la Varşovia.[1730]

La un moment dat în alocuţiunea sa de deschidere la

1728 Ibid.

1729 Vojtech Mastny, „Notă editorială: al XXIII-a întrunire a CPC, Bucureşti, 7-8 iulie 1989“, 24 ianuarie 2003, PHP.

1730 Raport al ministrului bulgar de externe (Petar Toşev Mladenov) către Biroul Politic al PCB privind întrunirea CPC\ 12 iulie 1989, p. 5, PHP.

reuniunea CPC desfăşurată la Bucureşti, în iulie 1989, Ceauşescu a afirmat:

Ne pronunţăm în favoarea renunţării la divizarea Europei în blocuri militare, şi nu de ieri, de azi. Aşa cum ştiţi, România şi-a propus de mult timp să acţioneze în această direcţie, iar în documentele noastre comune există pasaje în acest sens. Ar fi foarte bine dacă am putea ajunge la dizolvarea simultană a NATO şi a Tratatului de la Varşovia. Dar nu suntem în favoarea dizolvării unilaterale a

Tratatului de la Varşovia. Aş dori să subliniez că şi după dizolvarea Pactului de la Varşovia, noi credem că ţările socialiste vor trebui să continue să coopereze şi să acţioneze concertat, să menţină cooperarea şi acţiunile comune, inclusiv în domeniul militar. Acest lucru este necesar.1

Într-adevăr, România nutrea un mare interes pentru păstrarea unui instrument oficial de cooperare militară cu celelalte state socialiste şi îndeosebi cu vecinii ei socialişti, pe toată durata Războiului Rece. Acest interes constituise motivul principal pentru care Bucureştiul nu s-a retras niciodată oficial din Pactul de la Varşovia. Păstrarea calităţii de membru al alianţei Blocului militar sovietic, chiar şi de cel mai *pro forma* tip, pe lângă faptul că îi oferea acces la informaţii despre planurile alianţei, îngreuna considerabil operaţiunile militare îndreptate împotriva sa de unul sau mai mulţi dintre foştii aliaţi.

Acest lucru era important deoarece URSS (şi, iniţial, Rusia ţaristă), Ungaria şi Bulgaria acţionaseră împotriva ei în ambele războaie mondiale. Entitatea bolşevică în formare forţase armatele ţariste să abandoneze România în ultima

5) 5

mare bătălie de pe frontul de est în Primul Război Mondial şi apoi cooperase cu autorităţile germane, austro-ungare şi bulgare pentru divizarea ei, adoptând o poziţie ostentativ belicoasă faţă de România până la invadarea ei în 1940 (la fel ca Ungaria), şi forţând-o astfel să intre în cel

de-al Doilea Război Mondial. De fapt, toţi aceşti vecini socialişti actuali luaseră în 1940 teritorii şi populaţie de la România, iar Ungaria lansase o ofensivă militară împotriva ei atunci când părăsise alianţa germană, în 1944. Chiar dacă ostilitatea foştilor ei aliaţi era adesea abia disimulată (sau nedisimulată), calitatea de membru al alianţei îi oferea o securitate mai bună decât izolarea în mijlocul unor puteri care în mod tradiţional avusese faţă de ea porniri prădătoare. Dacă nu exista un sistem european de securitate colectivă la care să poată adera sau, mai puţin probabil, o mare putere care să o poată lua sub aripa sa, România nu avea de ales, decât să încerce să coopereze cât mai bine posibil cu vecinii ei antagonici.

În mod caracteristic pentru campania de măsuri active în derulare, est-germanii au alcătuit un rezumat al întrunirii în care afirmau că România „nu şi-a repetat ideile conţinute în scrisoarea adresată de PCR partidelor frăţeşti pe tema reorganizării pactului de la Varşovia”.[1731] Şi ministrul de externe bulgar a ignorat ultima parte a alocuţiunii lui Ceauşescu, în care aceasta reitera elementele centrale ale propunerii româneşti de reformă. Dar, în conformitate cu transcrierea est-germană, liderul român le spusese celorlalţi participanţi la întrunirea CPC din iulie 1989:

Mă adresez încă o dată participanţilor la această conferinţă cu apelul de a ne întări cooperarea pentru rezolvarea acestor probleme. Trebuie să îmbunătăţim activitatea Tratatului de la Varşovia. Multe propuneri au fost înaintate. Desigur, noi ne pronunţăm în favoarea dizolvării acestui Tratat, dat atât timp cât el există, trebuie să funcţioneze în condiţii bune. Fără îndoială, trebuie analizate propunerile înaintate de mai mulţi tovarăşi şi va trebui să ajungem la o decizie definitivă cât mai rapid posibil. Este necesar ca, începând cu această conferinţă,

1731 Procese-verbale ale întrunirii CPC de la Bucureşti: Discurs al secretarului General al PCR (Mcolae Ceauşescu), 7 iulie 1989, versiunea în engleză, pp. 6-7, PHP.

CPC să ne expună mai larg sarcinile care ne revin şi să analizeze problemele de dezvoltare socială şi economică în integralitatea lor, pentru a deveni o prioritate de analiză, alături de chestiunile militare.1

Începând de la această întrunire, pe lângă problemele militare, CPC ar trebui să-şi facă o datorie din a analiza mai comprehensiv problemele dezvoltării sociale şi economice, astfel încât acestea să devină, dacă o permit circumstanţele, chestiuni de prim ordin. După părerea mea, Comitetul Miniştrilor de Externe este un organism prin excelenţă politic, care deţine toate condiţiile necesare pentru a fi organismul politic al CPC. Încă o observaţie: să ne îmbunătăţim activităţile/2

y

Ceauşescu a preferat o abordare inovatoare pentru a-şi susţine propunerea vizând un nou Comitet Militar pentru Apărare, care să preia sarcinile organelor militare existente: a subliniat situaţia stânjenitoare creată ca urmare a practicilor de excesivă secretomanie în cursul negocierilor de la Viena:

Ne confruntăm cu problema îmbunătăţirii activităţii Comitetului de Miniştri ai Apărării şi a Consiliului Militar. Întrebarea este dacă aceste două organisme trebuie păstrate sau dizolvate. Faptul că există două nu mă deranjează în mod deosebit. Ideea este să implementăm metode de lucru mai bune, dat fiind că – să fim realişti, tovarăşi – a trebuit mai întâi să ne deplasăm la Viena şi să ne prezentăm propunerile de reducere a forţelor noastre armate pentru a descoperi în sfârşit puterea deţinută de forţele armate şi cea defensivă a Pactului. Cu greu am putea spune că am lucrat foarte bine şi că democraţia a avut de câştigat (de pe urma ignoranţei noastre).

Primul lucru pe care noi, ca membri ai acestei alianţe, trebuie să-l recunoaştem este puterea pe care o deţinem şi puterile pe care unul sau altul trebuie să le dobândească... Nu se pune problema să ne întoarcem la secretul militar, mai ales dacă ceea ce este considerat

secret e cunoscut deja de americani de douăzeci de ani. Este suficient loc de îmbunătăţiri în activităţile noastre. Trebuie să începem prin a institui încrederea şi cooperarea între armatele noastre; apoi toate celelalte probleme vor fi uşor de rezolvat.3

1 Procese-verbale ale întrunirii CPC de la Bucureşti: Discurs al secretarului General al PCR (Nicolae Ceauşescu), 7 iulie 1989, versiunea în engleză, p. 13, PHP.

2 Op. cit., din versiunea în germană, p. 26/160. Fragmentele cu litere cursive nu sunt incluse în versiunea în engleză.

3 Ibid. Fragmentele cu litere cursive nu sunt incluse în textul în engleză.

592

Revenind la subiectul principal, al democratizării laturii militare a alianţei, Ceauşescu le-a reamintit tuturor că:

5

Fireşte, mai există o chestiune pe care noi am susţinut-o întotdeauna – aceea a alegerii, în fiecare an sau la doi ani, a comandantului suprem dintre reprezentanţii [tuturor] statelor membre. Eu cred că aşa ar trebui să procedăm.

Înţeleg bine că Uniunea Sovietică are nevoie de continuitate, şeful înaltului Comandament [şeful Statului-Major General al Forţelor Armate Unite] oferă, desigur, această posibilitate, această continuitate, care însă poate lua şi alteforme; de exemplu, cu privire la acea parte a armatei sovietice din alianţă, unul dintre adjuncţii comandantului suprem poate fi întotdeauna un reprezentant al armatei sovietice. Sau am putea găsi şi alte soluţii acceptabile.

Decisivă este necesitatea de a crea încredere adevărată şi de a stabili reciproc limite pentru forţele noastre armate, în ideea că protejarea independenţei este garantată atunci când apar situaţii dificile. Trebuie să năzuim spre democratizare, dacă înţelegem acest termen.1

Temerile stârnite de fascism şi pactul Ribbentrop-Molotov

Bucureştiul a continuat să preseze pentru democratizarea deplină a alianţei, aşa cum făcuse încă de la începutul anilor 1960, având acum un scop tactic suplimentar, acela de a submina frontul coordonat despre care observa că se conturează împotriva României. Documentele ultimelor întruniri ale Pactului de la Varşovia, în 1989, erau sever „corectate” de partenerii „în strânsă cooperare”, pentru a ascunde caracterul continuu şi radical al poziţiilor României şi pentru a-i alinia regimul la linia celorlalte partide antireformiste din Bulgaria, Cehoslovacia şi RDG, a căror opoziţie deriva exclusiv din conservatorismul lor „ortodox”. Ceauşescu era, într-adevăr, ostil programului de reformă al lui Gorbaciov, dar „reconcilierea” sa cu partenerii „în strânsă cooperare” era superficială în cel mai bun caz, dat fiindcă respectivii parteneri continuau să colaboreze cu Moscova împotriva Bucureştiului.[17321733]

Tipic pentru campania de măsuri active dirijată de sovietici, spre exemplu, este un raport est-german al întrunirii CPC din iulie 1989 care sugera că România era de partea URSS şi a Germaniei de Est în denunţarea

1732 Op.cit., versiunea în germană, p. 27/161. Fragmentele cu litere cursive nu sunt incluse în versiunea în engleză.

1733 Spre exemplu, existenţa unei mult trâmbiţate alianţe conservatoare între Ceauşescu şi Honecker în vara lui 1989 este contrazisă de faptul că şeful Stasi, Ernst Mielke, i-a exclus pe români din lista sa de „servicii socialiste prietene“ (unde figura chiar şi Vietnamul), la mijlocul lui iulie. Deşi se poate ca Honecker să fi încercat să folosească sfidarea lui Ceauşescu în interesul propriu, RDG îşi menţinea clar orientarea ostilă României şi conducerii ei la nivel instituţional. Chiar dacă Honecker îşi urma propria agendă în contactele cu omologul său de la Bucureşti, probabil că viza totodată vechile proiecte privind îndepărtarea României recalcitrante. Vezi, de pildă, Ordinul nr. 13/89 privind dezvoltarea, comanda şi conducerea grupurilor operaţionale de legătură ale MSS cu organele de securitate străine prietene, 14 iulie 1989, BStU, MfS, HA II/10, 243, S. 292-4; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 96.

„activităţilor crescânde ale forţelor ostile destinderii”, ca şi când toate trei ţinteau SUA şi NATO, când de fapt Bucureştiul era mai preocupat de activităţile propriilor săi aliaţi.1 Acelaşi raport plasa România alături de URSS, RDG şi Polonia în reliefarea „pericolului reprezentat de tot mai numeroasele activităţi neonaziste” în Europa. Dar în vreme ce Moscova, Berlinul de Est şi Varşovia ţinteau în mod clar RFG (şi, posibil, reunificarea Germaniei) prin criticile lor, România viza în mod cert Ungaria (Bucureştiul folosind termenii „neonazist”, „hitlerist” şi „horthyst” pentru a descrie politicile separatiste la adresa Transilvaniei, care semănau ca anvergură cu cele ale regimului fascist din Ungaria în perioada interbelică).[17341735]

Distrăgând şi mai mult atenţia de la esenţa conflictului din cadrul alianţei, rapoartele celorlalţi membri sugerează că URSS, RDG, Polonia şi România subliniaseră apariţia fascismului în RFG, înfăţişând Ungaria ca luând apărarea Germaniei de Vest. În realitate, preocuparea României pentru fascism se focalizase pe recrudescenţa pretenţiilor teritoriale susţinute de regimul horthyst de dreapta în perioada interbelică şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, şi care a dus la

---

1734 Raport est-german asupra întrunirii CPC, 11 iulie 1989 p. 1, PHP; Mastny şi Byrne (2005), pp. 651-652. Abia la finalul raportului poate fi sesizat faptul că România blocase noile mecanisme decizionale pentru controlul Pactului de la Varşovia, est-germanii notând că, urmare a poziţiei Bucureştiului, „nu a fost posibil să se ajungă la un acord concret“. OpciL, p. 2. Raportul bulgar nu menţiona opoziţia României, ci doar preocuparea sa pentru „acţiunea comună“ pe „problemele dezvoltării economice şi sociale“ - baza propunerii sale de scoatere a CPC în afara Pactului de la Varşovia - la sfârşitul raportului. Raport al ministrului bulgar de externe (Retor Tosev Mladenov) către Biroul Politic al PCBprivind întrunirea CPC\ 12 iulie 1989, p. 6 în Selvage şi Mastny (2009), PHP

1735 Raport est-german asupra întrunirii CPC, 11 iulie 1989 p. 1, PHP De exemplu, o telegramă a veteranilor români publicată în oficiosul PCR denunţa tonurile naţionaliste din articolul referitor la funeraliile lui Imre Nagy în Budapesta şi protesta „împotriva comploturilor anticomuniste, antiromâneşti şi fasciste din Ungaria“. Scînteia, 1 iunie 1989.

anexarea de către Ungaria a părţii de nord a Transilvaniei, a Maramureşului şi a Crişanei în 1940 – 1944.1 Pentru Bucureşti, acest obiectiv era motivaţia pentru ridiculizarea şovină a mitului fondator românesc privind originile daco-romane ale poporului român în primele pagini ale cotidienelor de partid maghiare şi pentru reapariţia unor aprecieri extrem de şovine la adresa românilor în publicaţiile maghiare de la începutul anilor 1980.[1736][1737]

Al doilea punct focal al atenţiei acordate de români

1736 Aceasta a devenit o preocupare majoră a românilor ca reacţie la o campanie maghiară care a început în martie 1989. Vezi, de pildă, Lucreţia Văcar, „Who Falsifies Reality and Why“, Viaţa Militară, Nr. 5,1989, p. 24, şi Gheorghe Aradăvoaice, „A Grave Attack on the Sovereignty and the Territorial Integrity of the Neighboring States“, Viaţa Militară, Nr. 5, 1989, p. 25. Vezi şi declaraţiile generalului Ilie Ceauşescu în România Liberă, 21 iunie 1989 şi Scînteia, 29 iunie 1988, la scurt timp după întrunirea CPC. Interesant, referirea la asemănările dintre politicile lui Horthy şi cele curente ale guvernului de la Budapesta au fost considerate de unii analişti de la Radio Europa Liberă ca o expresie a şovinismului antimaghiar românesc. Pe de altă parte, în 2012, oficialii maghiari au dezvelit două statui în onoarea amiralului Horthy. Impactul mult mai amplei campanii sovietice împotriva „falsificărilor istorice“ comise de România a fost atât de puternic, încât în aprilie 1990, în România a fost înfiinţată o comisie specială menită să investigheze falsificările din istoriografia română, comisie din care făceau parte istorici de renume şi un arheolog. Membrii acesteia, profesorii Pippidi, Rădulescu-Zoner, Babeş, Moisuc şi Talpeş, au examinat lucrările redactate de Institutul de Istorie al Partidului şi îndeosebi Tratatul de istorie militară a poporului român - din care apăruseră şase dintre cele şapte volume proiectate, acoperind perioada din preistorie până la retragerea României din alianţa Axei (incluzând deci cel de-al Doilea Război Mondial) - şi două lucrări ulterioare, România în anii Primului Război Mondial (2 volume), şi România în al Doilea Război Mondial (3 volume), toate realizate de Centrul pentru Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară, sub conducerea generalului Die Ceauşescu. Istoricii au convenit să examineze mai întâi individual lucrările Centrului, discutând apoi, într-o şedinţă comună, cazurile de evidentă sau posibilă falsificare. După mai multe luni de activitate, în vara anului 1990, comisia s-a autodizolvat, după ce a stabilit că niciuna dintre lucrările sus-menţionate nu „falsificase“ istoria, ci - lăsând la o parte discreditantele citate din Nicolae Ceauşescu plasate la începutul fiecăreia - constituia o recuperare a istoriei României după mistificările impuse de istoriografia stalinistă a lui Mihai

fascismului era legat direct de complicitatea lui Stalin cu Hider în împărţirea Europei prin pactul Ribbentrop-Molotov. Din acest punct de vedere, ar fi fost într-adevăr bizar ca România să trateze brusc RFG ca pe un pericol de natură extremistă, după ce ani de-a rândul o apărase împotriva unor asemenea aserţiuni din partea celorlalţi membri ai Pactului, subliniind că forţele democratice de la Bonn erau mai numeroase decât cele ce manifestau tendinţe neonaziste.1 România susţinuse mult timp unificarea Germaniei – fiind de fapt cel mai puternic militant în acest sens din cadrul Pactului de la Varşovia, cel puţin până la mijlocul anilor 1980 – atât pentru a elimina drepturile de intervenţie ale URSS, stabilite prin acordurile de la Potsdam, cât şi ca o modalitate de

---

Roller. Din păcate, în anii 1990 au fost arse numeroase cărţi, printre care şi acestea, exemplarele fiind eliminate totodată din bibliotecile publice. Practica de a condamna aceste lucrări fără a le fi citit înainte continuă şi astăzi.

1737 Vezi, de pildă, editorialul de pe prima pagină a publicaţiei oficiale de partid din Ungaria. Zoltan Galabardi, „Identitatea“, Nepszabadsag, 13 martie 1982. Editorialul, totodată un atac personal la adresa lui Ceauşescu, a fost prezentat în Occident ca fiind direcţionat integral împotriva liderului român, fără referiri la atacurile şovine la adresa identităţii de sine a românilor. Vezi şi Der Spiegel, 23 august 1982. Vezi, de exemplu, caracterizările din 1979 că „românul este indolent, slab de minte“ şi că „populaţia valahă“ suferă de dificultăţi de învăţare, „nu are mândrie sau curaj“ şi are un „caracter distructiv“ care a făcut-o să fie înapoiată din punct de vedere cultural. MagyarHirlap 25 decembrie 1979; George Ciorănescu, „Transylvanian Continuity: Romanian Contribution“, RAD BR/252, RFER, 21 noiembrie 1979. Vezi şi George Ciorănescu, „An Escalation of Polemics on Transylvania“, RAD Background Report/126, RFER, 11 august 1982, OSA, Box 53, Folder 4, Report 68, p. 5.

instituire a unei păci reale în Europa.[17381739]

În 1966, de exemplu, cerându-i lui Brejnev să nu se dedea la o „demonstraţie de forţă antigermană”, Ceauşescu a reiterat o linie politică iniţiată de predecesorul său, Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu câţiva ani înainte:

Părerea noastră este aceea că trebuie să existe un document care să ofere naţiunii germane perspectiva unei unificări paşnice, care să indice locul pe care îl va deţine poporul german în Europa, ca o naţiune liberă, independentă şi suverană, şi că numai în acest mod documentul va avea însemnătate pentru popoare şi va juca un rol în pregătirea climatului de securitate în Europa.[1740]

Nu era o poziţie la care regimul român să renunţe uşor, dat fiind că, în mintea românilor, era strâns legată de interesele lor fundamentale. Un deceniu mai târziu, Ceauşescu a exprimat limpede sprijinul României pentru unificarea Germaniei, în discuţiile cu Henry Kissinger şi cu preşedintele Gerald Ford.[1741] Absolut întreaga conducere

---

1738 Ceauşescu a insistat de asemenea că în problema unificării „decizia nu ne aparţine nouă, ci germanilor“. Transcriere stenografică a întrunirii Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 18 martie 1969, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, DR, voi. 1, pp. 470-479, CWIHP. România era atacată de presa sovietică şi de cea a aliaţilor loiali de fiecare dată când preciza că guvernul german nu era unul fascist. Vezi, de pildă, Radio Moscova, 2 februarie 1967; JVeuesDeutschland, 3 februarie 1967; Scînteia, 6 februarie 1967; Ermarth (1969), pp. 43-47, 56-59.

1739 Kissinger (2000), pp. 661-662.

1740 ANIC, Fond CC al PCR - Cancelarie, Dosar 77/1966, Şedinţa Comitetului Executiv din 16 mai 1966, fila 21/30. în 1961, Gheorghiu-Dej a manifestat o opoziţie „vocală“ faţă de ridicarea Zidului Berlinului şi de intenţia de a diviza permanent oraşul şi ţara. Vezi, de pildă, Hope M. Harrison, Driving the Soviets Up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953-1961, Princeton, Princeton University Press, 2003, p. 169. în 1963, est-germanii erau furioşi pe autorităţile de la Bucureşti pentru asemenea poziţii împotriva divizării permanente a Germaniei. Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 80-81.

1741 Memorandum al discuţiei, Bucureşti, 2 august 1975, 19-20.10, Document 36, Foreign Relations, 1969-1976, Volume E-15, Documents

poststalinistă a PCR a respins categoric afirmaţiile sovietice conform cărora „problema germană a fost rezolvată” şi că „divizarea este permanentă”; aşa cum le explicase Bodnăraş interlocutorilor americani, „divizarea Germaniei în două «aşa-numite» naţiuni” era „comparabilă cu încercările de a prezenta Moldova ca o entitate separată de România”.1

Împreună cu condamnarea pactului Ribbentrop-Molotov, referirile la tendinţele fasciste au oferit Bucureştiului ocazia de a denunţa rolul sovieticilor în divizarea Europei, cea care dusese la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial şi menţinuse tensiunea care guvernase Războiul Rece. Nu era un atac la adresa Republicii Federale Germania. Dar, deşi fusese o constantă a politicii româneşti, această poziţie rareori atrăsese în mod serios atenţia analiştilor americani.

Uneori se întâmpla totuşi ca subiectul să intre în atenţia presei occidentale, în mai 1966, în *New York Times* se menţiona că Bucureştiul „nutrea resentimente serioase cu privire la ordinele sovietice care îi siliseră pe comuniştii din România să-şi înceteze activităţile antinaziste în 1940, când Stalin şi Hitler încheiaseră un pact de neagresiune”, fapt care „contribuise la împingerea României în mâinile germanilor şi de partea Germaniei în cel de-al Doilea Război Mondial”.[1742] La momentul respectiv, Ceauşescu citase directiva Cominternului care le cerea românilor să nu permită ca ţara lor „să fie transformată într-un cap de pod al Angliei şi al Franţei într-un război împotriva Germaniei şi a URSS” şi îi critica pentru că acţionau „împotriva agresiunii germane şi pentru poziţia lor de

on Eastern Europe, 1973-1976.

1742 US State Department Memorandum of Conversation between Emil Bodnăraş, Vke President Romanian Council of State, and Harry G. Barnes, American Ambassador to Romania, Ambasada SUA, Bucureşti, 17 mai 1974, Virtual Archive: „Romania in the Gold War“, pp. 2-3, CWIHP Aşa cum remarca viceprim-ministrul Bodnăraş în discuţia cu ambasadorul american în 1974, Moscova se comporta iraţional, „Ca şi cum germanii, din Est şi din Vest, nu se vor reuni în cele din urmă!“

apărători ai independenţei naţionale a patriei”.[1743] Directivele Moscovei, afirma liderul român, au declanşat procesul de arbitraj germano-italian în urma căruia „partea de nord a Transilvaniei a fost furată şi dată Ungariei fasciste”, lucru care a împins ţara „în braţele forţelor hitleriste” şi astfel „în războiul antisovietic”.[1744]

La mai mult de două decenii de la data aceea, în ianuarie 1988, Ceauşescu a contrazis sec nefericita încercare a lui Gorbaciov de a justifica pactul Ribbentrop-Molotov, declarând presei că „niciun acord semnat cu Germania hitleristă nu a servit cauza păcii şi independenţei, ba dimpotrivă, a oferit Germaniei un puternic sprijin pentru cursul ei către război, pentru care omenirea a plătit un preţ foarte mare, mai cu seamă Uniunea Sovietică”.1 Deşi autorităţile sovietice începuseră să recunoască faţă de ele însele că „problemele legate de pactul sovieto-german din 1939” creaseră „o frustrare deosebită în istoria relaţiilor noastre bilaterale cu o serie de ţări socialiste”, frustrare care ar fi trebuit abordată, URSS nu a făcut niciodată acest lucru.[17451746]

1743 Scînteia, 6 mai 1966; „Excerpts from Rumanian Chief’s Talk on Independent Line“, The New York Times, 14 mai 1966, p. 4.

1744 Ibid.

1745 Ceauşescu a făcut această declaraţie la aniversarea sa, pe 25 ianuarie 1988. Gorbaciov a justificat acordul semnat de Stalin cu Hider la aniversarea a 70 de ani de la Marea Revoluţie din Octombrie, pe 7 noiembrie 1987. Vezi Scînteia, 26 ianuarie 1988; Givrin (2003), p. 109. în conformitate cu ambasadorul israelian în România la acea vreme, Gorbaciov încerca „să-i contrazică pe istoriografii occidentali care afirmau că acordul dusese la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial“. La polul opus, nota ambasadorul Israelului, Ceauşescu era singurul lider comunist care adera la „opinia care a prevalat în Occident“ şi care respingea „teoria sovietică (reconfirmată de Gorbaciov) conform căreia pactul Ribbentrop-Molotov nu avusese nicio implicaţie asupra declanşării celui de-al Doilea Război Mondial“. Ibid.

1746 în februarie 1989, ministerul sovietic de externe lista, după pactul Ribbentrop-Molotov, „afacerea Katyn, evenimentele din Ungaria în 1956, criza din 1968 din Cehoslovacia etc.“, ca fiind cele mai problematice „pete albe“. The Political Processes in the European Socialist Countries and the Proposals for Our Practicai Steps

Ceauşescu a reluat această temă la reuniunea CPC din iulie 1989, avertizând împotriva recrudescenţei extremismului de dreapta şi a organizaţiilor neofasciste care apăreau „sub perdeaua libertăţilor democratice şi în care propaganda antisemită şi naţionalist-şovină este diseminată, împreună cu îndemnurile la o revizuire a frontierelor”.[1747] În această privinţă trebuie să remarcăm că cei doi lideri care au anunţat formarea Forumului Democrat Maghiar – forţa politică de dreapta ce avea să formeze primul guvern necomunist din Ungaria –, Sándor Csoori şi István Csurka, s-au remarcat ulterior prin şovinismul lor patriotard şi separatist.[1748]

În iulie 1989, referindu-se la apropiata comemorare a 50 de ani de la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, Ceauşescu a spus:

Nu trebuie să uităm lecţiile istorice ale perioadei premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial, când concesiile făcute organizaţiilor fasciste şi chiar încurajarea, printre altele, a fascismului lui Hider, au dus la pătrunderea fascismului în numeroase ţări europene şi la declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial.

Este bine cunoscut faptul că politica de concesiuni şi

Considering the Situation Which Has Arisen in Them, Memorandum of the Soviet Ministry of Foreign Aflairs, 24 February 1989, Document Nr. 3 în Jacques Levesque, „Soviet Approaches to Eastern Europe at the Beginning of 1989“, CWIHPBulletin, nr. 12/13 (toamna/iarna 2001), p. 69. Vezi şi MemorandumJrom the International Department of the Central Committee of the CPSU to Alexander Takovlev, February 1989, Document 2, în Op.ciL, p. 67.

1747 Procese-verbale ale întrunirii CPC de la Bucureşti: Discurs al secretarului General al PCR (Mcolae Ceauşescu), 1 iulie 1989, versiunea în limba germană, pp. 11-12/144-145, PHP.

1748 Vezi, de pildă, Attila Pok, „Why Was There No ‘Historikerstreit’ in Post-Communist Hungary?“ East European Perspectives, Radio Free Europe/Radio Liberty 18 august 2004. Csurka a fost obligat să părăsească Forumul Democrat Maghiar (FDM) în 1993 fiindcă peroraţiile sale subminau credibilitatea guvernului. Csoori a plecat de la conducerea FDM pentru a deveni şeful Federaţiei Mondiale a Maghiarilor, responsabil pentru gestionarea relaţiilor cu organizaţiile de emigranţi din străinătate, precum Federaţia americano-maghiară.

capitularea în faţa Germaniei naziste, acordul de la München şi, printre altele, tratatul dintre Molotov şi Ribbentrop, nu au împiedicat agresiunea, ci dimpotrivă, au facilitat-o. Aceste lecţii ne obligă să ne intensificăm lupta împotriva războiului şi pentru dezarmarea generală, îndeosebi pentru eliminarea armelor nucleare.1

Deşi e dificil să ştim în ce grad figurau disperarea şi anume calcule în revenirea lui Ceauşescu la acest subiect în noiembrie 1989, la ultimul congres al PCR, referirea sa la pactul Ribbentrop-Molotov a fost cea mai uimitoare şi – conform unor observatori diplomatici de la faţa locului – cea mai periculoasă de până atunci.[1749] Liderul PCR a cerut de fapt URSS nu doar să-şi accepte responsabilitatea (greu de crezut totuşi, dat fiind comportamentul său anterior), ci şi să remedieze problemele cauzate de împărţirea Europei între Uniunea Sovietică şi Germania nazistă:

Imposibil de uitat sunt lecţiile istoriei şi faptul că Germania hitleristă a primit încurajări pentru a iniţia cel de-al Doilea Război Mondial ca rezultat al unei politici de concesiuni făcute Germaniei naziste… Niciodată nu trebuie să uităm că acordul dintre Germania lui Hitler şi Uniunea Sovietică nu a eliminat ameninţarea războiului…

De aceea crede România că trebuie să căutăm modalităţi de a soluţiona problemele care au rămas nerezolvate. Este important mai ales să adoptăm o poziţie clară şi lipsită de echivoc în condamnarea şi anularea tuturor acordurilor cu Germania hitleristă, adoptând decizii practice de eliminare a rezultatelor tuturor acelor acorduri şi dictate.[1750]

Implicaţiile pentru Moscova erau înfricoşătoare. În încercarea de a contracara intenţiile lui Ceauşescu, agenţia TASS a ripostat „că niciun politician serios sau

1749 Procese-verbale ale întrunirii CPC de la Bucureşti: Discurs al secretarului General al PCR (Mcolae Ceauşescu), 7 iulie 1989, versiunea în limba germană, pp. 11-12/144-145, PHP.

1750 Ibid. Discursul lui Ceauşescu la cel de-al XIV-lea Congres al PCR, noiembrie 1989. Scînteia, 21 noiembrie 1989.

responsabil nu poate ridica problema graniţelor postbelice, inclusiv a frontierei sovieto-române”.[1751]

Distragere, doctrina Brejnev şi drepturile minorităţilor

Deşi o disciplină relativ rigidă a fost păstrată în cadrul organismelor militare şi de informaţii ale Pactului de la Varşovia în decursul anului 1989, este posibil să se fi înregistrat deosebiri reale între Departamentele Internaţionale care îşi coordonau măsurile active, inclusiv pe cele împotriva României. Astfel, nu putem exclude faptul că existau acum multiple surse şi motivaţii la baza măsurilor active care dădeau de înţeles că România renunţase la politica sa de dezangajare şi dezarmare şi chiar la vechile sale insistenţe că toate diferendele dintre state trebuie soluţionate nu prin forţă sau ameninţarea cu forţa, ci prin negocieri. Ambasadele occidentale de la Bucureşti (inclusiv cea a Israelului) erau ţinta unui impresionant baraj de măsuri active care încercau să disimuleze propunerile româneşti de reformă şi continua sa insistenţă pe politici pe care acum Moscova le prelua ca fiind ale sale, dar într-o formă mai puţin radicală şi într-un mod care să faciliteze controlul permanent al sovieticilor asupra Pactului de la Varşovia.

Ambasadorul israelian, spre exemplu, a primit de la o sursă est-europeană care participa la întrunirea CPC din iulie informaţia că exista un dezacord între cei „care susţineau reformele sociale şi economice şi cei care li se opuneau”.1 Sursa i-a spus ambasadorului că, atunci când „Gorbaciov a declarat că «epoca Războiului Rece s-a încheiat»”, Ceauşescu ar fi replicat „că Războiul Rece încă există” şi apoi i-ar fi surprins pe ceilalţi participanţi cu un apel la o reînnoire a „validităţii doctrinei Brejnev”, pe care Gorbaciov o declarase expirată.[1752] Transcrierea est-germană a discursului lui Ceauşescu creionează însă o altă imagine. Liderul român a început prin a anunţa că

1751 Citat în Govrin (2002), p. 114.

1752 Op.cit., p. 113.

eforturile combinate ale ţărilor socialiste şi ale „popoarelor din lumea întreagă” erau responsabile pentru încheierea politicilor de tip Război Rece şi pentru reuşita „tranziţiei la o politică de destindere, la soluţionarea dificilelor şi complicatelor probleme ale chestiunilor internaţionale prin intermediul negocierilor” – o poziţie care exclude orice considerare a doctrinei Brejnev şi care concorda cu politica oficială a României începând cel puţin din 1964.[1753]

Deşi nu a precizat care era identitatea (dez) informatorului său est-european, diplomatul israelian nota într-un alt context că ambasadorul maghiar dorea să stabilească relaţii bune cu el îndeosebi, deşi Budapesta nu avea relaţii diplomatice cu Tel Avivul în perioada respectivă.[1754] Cu câteva săptămâni înainte, Biroul Politic maghiar discutase despre temerile sale (neîmplinite) că România va folosi întrunirea CPC pentru a avertiza cu privire la prăbuşirea socialismului în Ungaria – în conformitate cu liderul de partid Károly Grosz – şi pentru a face apel la o reînnoire a „doctrinei Brejnev” (contrazicând astfel afirmaţia că referirea la această doctrină ar fi constituit o „surpriză”, dacă ar fi fost făcută).1 Ministrul de externe Gyula Horn l-a corectat imediat pe Grosz, explicând că „românii nu doresc să o discute în cadrul Comitetului Politic Consultativ”.[17551756]

Această admonestare se referea la faptul că

1753 Procese-verbale ale întrunirii CPC de la Bucureşti: Discurs al secretarului general al PCR (Mcolae Ceauşescu), 7 iulie 1989, versiunea în limba germană, pp. 2/135 - 3/136, PHP.

1754 Vezi de pildă Govrin (2002), pp. 8, 119, 125.

600

1755 Minută a întâlnirii Comitetului Politic al PSMUpe 16 mai 1989 - Fragment pe problemele Pactului de la Varşovia, 16 mai 1989, în Bekes şi Locher (2003), PHP. In cadrul întrunirii Biroului politic din mai 1989, Károly Grosz şi Reszo Nyers au elaborat o procedură pentru cazul în care românii apelau la o presupusă ameninţare la adresa socialismului în ţara lor, ca o justificare pentru a invoca Doctrina Brejnev şi intervenţia militară. Delegaţia lor s-ar ridica imediat şi ar pleca de la întrunirea CPC.

1756 Op.cit., p. 9.

Bucureştiul nu voia ca în această dezbatere să fie incluse instituţiile militare ale Pactului de la Varşovia. Problema ţinea de construcţia socialistă, astfel că era relevantă pentru viziunea lui Ceauşescu privind un CPC extins, cu participarea *tuturor ţărilor socialiste din Europa*. Un element-cheie al acestei propuneri era excluderea de la lucrări a oficialilor de la Apărare. Problema lui Ceauşescu era faptul că, până la crearea unui nou mecanism, principalul organism politic al Blocului sovietic rămânea Pactul de la Varşovia. Iar cea mai eficientă modalitate de a-l canaliza spre realizarea obiectivelor româneşti era referirea la principii şi politici despre care Moscova pretindea că sunt sacrosancte.

La mijlocul anului 1989, distanţarea sau apropierea lui Ceauşescu de ceilalţi lideri comunişti devenise tot mai dependentă de gradul în care aceştia considerau că sistemul socialist merită salvat. Pentru liderul român, menţinerea şi dezvoltarea socialismului erau esenţiale şi meritau să fie susţinute chiar dacă acest lucru presupunea utilizarea forţei militare, de poliţie şi de securitate din fiecare ţară. Ceauşescu nu se sfia să-şi afirme aprobarea pentru folosirea instituţiilor coercitive ale partidului şi statului împotriva ameninţării „contrarevoluţionare”.

Astfel, atunci când a descris utilizarea forţei în Republica Populară Chineză ca fiind „regretabilă”, el a susţinut represiunile recente ale manifestanţilor din Piaţa Tienanmen, considerându-le o ripostă legitimă la adresa „contrarevoluţiei”.[1757] Până în 1989, aceasta fusese poziţia

1757 Regimurile la fel de conservatoare din RDG şi Cehoslovacia erau chiar mai zgomotoase în aprobările lor. Şeful Stasi Ernst Mielke, spre exemplu, nota în ordinul din 10 iunie 1989 (Instrucţiuni secrete din partea şefului MfS Ernst Mielke pentru şefii tuturor unităţilor de securitate a statului, Berlin, WS-Nr. 0008, MfS-Nr. 45/89): „Campania de denunţare din presa occidentală referitoare la recentele evoluţii din RPC, îndeosebi la măsurile ferme de suprimare a tulburărilor contrarevoluţionare din Beijing, a dus la o sporire a provocărilor şi la acţiuni ostile ale forţelor inamice împotriva măsurilor adoptate de conducerea de partid şi de stat chineză, dar şi împotriva instituţiilor şi cetăţenilor RPC din RDG“. Armin Mitter şi Ştefan Wolle, Ich liebe Euch

oficială a tuturor liderilor din Blocul sovietic.[1758] Şi a continuat să fie principiul practic de operare în Uniunea Sovietică chiar şi după 1990, indiferent de preferinţele personale ale lui Gorbaciov, aşa cum o atestă incidentele din Georgia, Lituania şi Letonia.

Concomitent, întreaga strategie de securitate şi politica internaţională a României timp de mai bine de douăzeci şi cinci de ani avusese la bază revenirea intervenţiilor militare străine – cei mai probabili candidaţi referitor la România fiind Uniunea Sovietică şi Ungaria.1 Această politică fundamentală a rămas neschimbată atât la nivel militar, cât şi la nivel de partid. În acest sens, este sugestiv faptul că în paragraful imediat următor al discursului său, chiar după justificarea represiunii chineze, Ceauşescu declara:

Ne dorim o cooperare activă cu toate ţările socialiste, şi în primul rând cu vecinii noştri, pentru progresul şi dezvoltarea economică şi socială a ţărilor noastre pe calea socialismului, pentru creşterea nivelului de trai material şi pentru garantarea independenţei şi suveranităţii.

În această privinţă, suntem de părere că este important în mod special pentru statele socialiste membre ale Pactului de la Varşovia şi pentru toate ţările socialiste să analizeze şi să stabilească în comun problemele actuale ale construcţiei socialiste, cum putem munci mai bine împreună, pregătind populaţia pentru criză şi asigurând dezvoltarea socială şi economică a tuturor popoarelor pe

---

doch alle! Orders and Situation Reports of the MfS, January to November 1989, Berlin, BassisDruck, 1990, p. 78.

1758 Fusese exprimat public, de exemplu, de Jaruzelski şi Kâdâr.

calea socialismului.[1759][1760]

De la mijlocul anului 1989, şi cu toate că urmărea încă o agendă evident sprijinită de Moscova, Budapesta avea şi o agendă oarecum independentă în cadrul Pactului de la Varşovia, folosindu-se de drepturile omului şi cele ale minorităţilor pentru a-şi impune un interes personal şi o autoritate privilegiată asupra teritoriului şi populaţiei româneşti.[1761] Insistenţele Ungariei pentru „coordonarea activităţii" unui nou Comitet Special al Pactului de la Varşovia pentru Drepturile Omului şi Problemele

---

1759 Acesta fusese unul dintre cele trei scenarii de ameninţare ale Statului-Major român şi în perioada interbelică. Dintre celelalte două, unul alătura Bulgaria, Ungaria şi URSS pentru un atac tripartit la adresa României, iar celălalt proiecta o posibilă alianţă româno-sovietică împotriva maghiarilor şi a bulgarilor susţinuţi de germani. Aceste strategii sunt discutate în Talpeş (1988). Vezi şi Hugh Ragsdale, The Soviets, theMunich Crisis, and the Corning of World War II, New York, Cambridge University Press, 2004.

1760 Procese-verbale ale întrunirii CPC de la Bucureşti: Discurs al secretarului General al PCR (Mcolae Ceauşescu), 7 iulie 1989, versiunea în germană, pp. 151-152. Sublinierea îmi aparţine.

1761 Acesta pare a fi un pas evolutiv al politicii anunţate în 1968, conform căreia Budapesta îşi afirma responsabilitatea pentru literatura scrisă de autorii maghiari de peste graniţă - adică din România - şi apoi a extins-o treptat şi asupra scriitorilor în sine. Vezi, de pildă, raportul ambasadorului maghiar Jozsef Vmcze din 13 mai 1968 în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), Document 148, pp. 908-910; MOL, KUM, XIX-J-l-j-Rom-16/b-szn-1945-1968/11, f. 297-299. Vezi şi raportul Ambasadei Ungariei din 3 iulie 1968 către adjunctul Departamentului Internaţional Andrâs Gyenes (Ibid., Document 149, pp. 911-922) şi raportul din 15 august către şeful cu problemele ideologice Istvan Szirmai, şeful Departamentului Internaţional Zoltan Komoscin, adjunctul acestuia, Andras Gyenes şi şefului cu probleme de propagandă Gyorgy Aczel (Document 151 în opcit., pp. 930-933). In discuţia cu ambasadorul maghiar la Bucureşti de la vremea respectivă, ambasadorul bulgar şi-a exprimat uimirea oripilată. Nastasă, Andreescu and Varga (2003), Document 149, Annex 2, Discuţie cu ambasadorul bulgar (Bogdanov) despre problemele legate de literatura naţionalităţilor, 2 iulie 1968, pp. 921-922; MOL, KUM, XIX-J-1- j-Rom-16/b-szn-1945-68.11, f. 339-345. La scurt timp după aceea, Bulgaria a lansat programul de asimilare forţată a minorităţilor, primii fiind pomacii, musulmani cu origini slave.

Umanitare, şi pentru controlul grupurilor de lucru care aveau să-i stabilească structura, procedurile şi agenda, sugerează că Budapesta considera că prezenţa sa în activitatea de coordonare şi contror al procesului era aproape la fel de importantă ca susţinerea drepturilor umane şi a problemelor umanitare.1 Ministrul de externe, Vârkonyi, şi cel al apărării, Kârpâti, recomandau ca Ungaria să propună înfiinţarea acestor organisme şi „anumite obligaţii comune" referitoare la drepturile minorităţilor la reuniunea CPC din iulie 1989, ştiind bine că niciunul dintre partenerii ei nu o va susţine; intenţia sa era, aparent, aceea de a pune previzibilul eşec al propunerii pe seama poziţiei dure a României cu privire la drepturile umane şi la cele ale minorităţilor, şi de a se asigura că publicul internaţional era informat (pe canalele corespunzătoare".[17621763]

Cele trei niveluri ale confruntării sovieto-române

Existau trei niveluri principale ale confruntării din cadrul Blocului sovietic pe parcursul Războiului Rece şi mai ales în ultimul deceniu al acestuia, toate trei fiind importante pentru interesele strategice americane. Primul era acela al confruntării dintre Est şi Vest şi al riscului ca tensiunile să explodeze, ducând la un conflict militar şi

1762 Memorandum comun al Ministerului de Externe fi Ministerului Apărării Naţionale privind viitorul Tratatului de la Varşovia, 6 martie 1989, p. 7, „Ungaria şi Pactul de la Varşovia", „Perspective naţionale", PHP.

1763 Op cit., p. 10. în mai 1989, Gyula Horn susţinea „eliminarea" propunerilor referitoare la un „comitet special pentru drepturile omului" şi o „obligativitate comună" de a garanta drepturile colective ale minorităţilor, deoarece „noi nu avem susţinere în acest sens în interiorul Pactului de la Varşovia". Mâtyâs Szuros (şi Kăroly Grosz) s-au arătat de acord, recomandând „o retragere lentă", lăsând problema pe agendă, dar „păstrând tăcerea în privinţa ei". Minute ale întâlnirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 - Fragment pe problemele Pactului de la Varşovia, 16 mai 1989, în Bekes şi Locher (2003), pp. 1-2, 4, 10, PHP. După în trunirea CPC din iulie 1989, Horn şi alţii au „denaturat" aceste propuneri, ca fiind un serios subiect de dispută la Bucureşti şi negând faptul că propunerile româneşti de reformă au fost măcar discutate.

chiar la un război nuclear. La acest nivel, România combătuse cu consecvenţă politicile de competiţie militară provocatoare, tensiuni crescute şi războaie prin interpuşi, agreate de diverşi lideri sovietici şi, în special, de cei militari. Şi a făcut acest lucru în primul rând prin intermediul propriei sale strategii de mediere internaţională, dezangajare şi dezarmare.

Abilitatea sa de a-i şantaja pe liderii sovietici pentru a adopta aceste politici, în schimbul acceptului de a reînnoi Tratatul de la Varşovia în 1985 este unul dintre cele mai surprinzătoare fenomene ale ultimilor ani de Război Rece, despre care nu se ştia aproape nimic la momentul respectiv, nici măcar faptul că exista. În mod ironic, rapoartele din ultima jumătate a anilor 1980 referitoare la reconcilierea sovieto-română reflectau în parte o realitate în care Gorbaciov alinia tot mai mult politica de securitate sovietică la vechea linie trasată de Bucureşti şi începea să satisfacă vechile solicitări ale României. Înainte de acest moment, rapoartele privind o astfel de reconciliere, diseminate în deceniile 1960 şi 1970, erau elemente standard ale unei campanii de măsuri active menite să creeze imaginea unei independenţe româneşti deja reduse şi în continuă diminuare. Acum însă, ele reflectau realinierea sovietică la poziţiile de mult susţinute de România. Deloc surprinzător, Gorbaciov – şi aproape toţi ceilalţi lideri sovietici – avea mari ezitări în a recunoaşte rolul României în acest proces.[1764]

Acum, că Bucureştiul era tot mai mult în acord cu politica de securitate sovietică, unul dintre cele mai importante domenii ale trecutei confruntări sovietoromâne se redusese considerabil. Acest lucru nu i-a oferit însă lui Gorbaciov decât un vag respiro. În parte fiindcă momentul i se părea propice şi în parte ca urmare a adânc înrădăcinatelor probleme de „încredere” faţă de Moscova,

1764 De exemplu, referirile lui Gorbaciov sugerează doar că iniţiativele şi propunerile româneşti nu erau complet deplasate. Vezi, de pildă, Gorbaciov(1996), pp. 466, 473-476.

Bucureştiul a continuat să facă presiuni pentru progresul dezarmării, pentru reduceri şi mai mari ale armamentelor, trupelor şi bugetelor destinate apărării şi pentru o retragere mai rapidă şi completă a trupelor sovietice de pe teritoriile altor state. Şi a perseverat în această direcţie până la Revoluţia din decembrie 1989, spre substanţialul disconfort al Kremlinului.

Cel de-al doilea nivel al confruntării era în interiorul Pactului de la Varşovia, unde România se străduise fără încetare să-i scoată pe aliaţii est-europeni de sub dominaţia Moscovei, aproape chiar de la semnarea Tratatului de la Varşovia, în mai 1955 (consolidându-şi şi garantându-şi astfel propria independenţă). Şi a făcut acest lucru insistând pentru o democratizare a Pactului care să ducă la descentralizarea puterii şi la rotaţia la comandă, transformându-l astfel dintr-un instrument al politicii militare sovietice într-o coaliţie autentică de parteneri egali. În 1988, susţinea chiar o restructurare completă care să-i încheie rolul de alianţă politico-militară şi ca principal organism coordonator pentru politicile externă şi de securitate ale Blocului sovietic.

Transformarea alianţei, aşa cum o susţinea România, ar fi schimbat atât de drastic prioritătile interne, de la unele politico-militare la altele socio-economice – mergând chiar până la excluderea de la lucrări a militarilor şi a miniştrilor apărării – încât ar fi necesitat o reformulare completă a însuşi Tratatului de la Varşovia. Şi dacă s-ar fi realizat, ar fi subordonat obiectivele predominant militare de până atunci într-o agendă socio-economică. Iată ce anume raporta conducerea maghiară referitor la iniţiativa de reformă a românilor la momentul respectiv:

Partea română va încerca probabil să focalizeze atenţia pe propunerile pe care Partidul Comunist Român le înaintase partidelor frăţeşti pe tema transformării Tratatului de la Varşovia. Aceste modificări care afectează rolurile organizaţiilor politice – primirea Iugoslaviei şi a Albaniei în Tratatul de la Varşovia – vizează în principal, şi

ar putea duce la revizuirea tratatului iniţial.1

La instrucţiunile Moscovei, membrii loialişti ai alianţei au combătut iniţiativa României din toate puterile. În conformitate cu rapoartele maghiare însă, argumentaţia părţii române avea o forţă irezistibilă. Aşa cum reliefa ministrul de externe Gyula Horn la o întrunirte a Biroului Politic maghiar la mijlocul lui 1989.

Să nu pornim pe acelaşi drum pe care au propus românii să mergem, adică să introducem pe agendă problemele construcţiei socialiste, de exemplu experienţele construirii socialismului în plan intern, pe lângă chestiunile de cooperare economică în cadrul Tratatului de la Varşovia; regret să spun că mai multe ţări ale Tratatului de la Varşovia au îmbrăţişat acea propunere. Noi ne opunem prevederilor scrise [în propunere] şi nu le susţinem în niciun caz.[1765][1766]

Conducerea sovietică privea „democratizarea” Pactului de la Varşovia într-o lumină cu totul diferită de punctul de vedere al omologilor români. Perspectiva Kremlinului ar fi permis Uniunii Sovietice să păstreze caracterul de „interblocuri” al relaţiei dintre Est şi Vest şi să accentueze integrarea Pactului sub controlul sovietic, facilitând astfel supravieţuirea pe termen lung a imperiului sovietic în zona de est a Europei. Este dificil să ne dăm seama dacă şi în ce măsură campania României a avut un rol în eşecul proiectului sovietic. Oricum însă, faptul că opţiunile sovietice au fost urmărite chiar şi la această dată sugerează că opoziţia permanentă a României a jucat într-

1765 Memorandum referitor la poziţia maghiară cu privire la transformarea mecanismelor de lucru ale Pactului de la Varşovia, 6 decembrie 1988, pp. 3-4, PHP. „Delegaţiile maghiare fuseseră instruite să evite să răspundă în vreun fel la solicitarea României şi să nu ofere un răspuns categoric la propunerile româneşti“. Oprit., p. 4.

1766 Minută a întâlnirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 - Fragment pe problemele Pactului de la Varşovia, 16 mai 1989, p. 1, PHP. Horn a adăugat că autorităţile române „în mod clar“ puseseră o „presiune atât de mare“ pe Moscova pentru a discuta problemele „construcţiei socialiste şi modernizarea Tratatului de la Varşovia“, încât „sovieticii fac acum o concesie“.

adevăr un rol în înfrângerea lor.

La sfârşitul anilor 1980, această luptă ar fi putut fi dusă mai departe doar de un membru al Pactului de la Varşovia. Dacă SUA ar fi demonstrat chiar şi cel mai vag interes pentru democratizarea Pactului de la Varşovia în perioada reformelor lui Gorbaciov, probabil că procesul de încheiere paşnică a Războiului Rece s-ar fi oprit brusc. Pentru a facilita îndeplinirea unui obiectiv mai important, era nevoie ca SUA să se dezică de acest aspect al vechii lor politici de diferenţiere. Iar schimbarea a devenit de domeniu public atunci când s-a renunţat la independenţa de Uniunea Sovietică în politica economică, externă şi de securitate ca unul dintre cele două elemente principale care asiguraseră susţinerea, asistenţa şi prietenia SUA, concentrându-se în schimb pe liberalizarea internă a fiecărui stat membru al Pactului de la Varşovia.

Acest lucru a avut un efect devastator asupra viitorului foarte apropiat al relaţiei româno-americane – o relaţie deja mutilată de combinaţia de dezinformări coordonate de sovietici, politicile interne deloc liberale ale regimului comunist român şi declinul aparent accelerat al capacităţilor administrative ale României. În vreme ce rolul României pe primele două niveluri ale confruntării – cel strategic şi cel al alianţei – era nu doar constructiv şi eficient, ci şi în acord cu politica generală americană în cea mai mare parte a Războiului Rece, lupta pe cel de-al treilea nivel, care necesita liberalizarea în interiorul fiecărui stat socialist, fusese întotdeauna un element de dispută între Bucureşti şi Washington. Bătăliile pe care Bucureştiul le-a dus şi a continuat să le ducă la nivelurile strategic şi de alianţă nu au avut aproape niciun ecou dincolo de ocean.

Din păcate, susţinerea populară pentru politicile independente, orientate spre Occident, urmate de conducerea română până în primii ani ai deceniului 1980, nu a avut un efect pozitiv asupra descentralizării interne din ultima parte a aceluiaşi deceniu. Prin urmare, se

întrezăreau prea puţine semne ale unei liberalizări pornite de jos, de tipul celei poloneze. De asemenea, nu exista nici liberalizarea de tip descendent, aprobată de sovietici şi menită să redea regimului legitimitate, aşa cum s-a întâmplat în Ungaria după înăbuşirea revoltei din 1956 şi după „normalizarea” brutală care a urmat. La polul opus, regimul comunist din România a demonstrat prin toate mijloacele că a considerat – în mod eronat – susţinerea populară pentru evenimentele şi orientările din trecut ca oferindu-i o aprobare de de *carte blanche* pentru politicile interne şi pentru noile orientări strategice care nu au generat o legitimitate corespunzătoare, ba dimpotrivă.

Spre deosebire de politicile sale externe şi de securitate constructive şi deseori inspirate, politicile interne ale României păreau osificate într-o etapă primară de dictatură de dezvoltare, care nu a permis decât foarte palide reforme şi chiar mai puţină liberalizare în ultimii ani ai Războiului Rece. Dezinformările sovietice şi ale Pactului, prejudecăţile cognitive din Occident şi noul interes al americanilor pentru susţinerea lui Gorbaciov împotriva criticilor venite din URSS şi din ţările Europei de Est au focalizat atenţia Vestului doar pe această componentă vulnerabilă şi blamabilă a politicii româneşti. Concomitent, măsurile active sovietice au reuşit să eclipseze iniţiativele strategice şi din interiorul alianţei ale României, din două direcţii diferite.

Dintr-o perspectivă, măsurile active înfăţişau Bucureştiul ca susţinând politici diferite, deseori diametral opuse, şi/sau blocând exact acele politici pentru care de fapt milita. Cea de-a doua direcţie a măsurilor active facilita operaţiunile de „sporire a prestigiului” pentru aliaţii favoriţi, reatribuindu-le lor iniţiativele de reformă ale României. Astfel, chiar şi atunci când mişcările românilor ajungeau să fie cunoscute în Occident, originea lor românească era adesea ascunsă.

Acest efort al măsurilor active sovietice s-a dovedit extrem de profitabil. De pildă, cu toate că Budapesta a

urmat cu rigurozitate linia dictată de Moscova în domeniul politicii externe şi de securitate, nu puţini au fost analiştii occidentali care au crezut, până la întrunirea CPC din iulie 1989, că Ungaria „ajunsese deja cel mai departe în tendinţa de detaşare treptată de Pactul de la Varşovia”.1 Cu mai puţin de şase săptămâni înainte, ministrul de externe Horn sublinia în faţa Biroului Politic maghiar că, „referitor la viitorul Tratatului de la Varşovia, acceptăm doar acele lucruri pe care le acceptă şi sovieticii”.[1767] Iar cinci luni mai târziu, în decembrie 1989, oficialii maghiari preamăreau „virtuţile rămânerii în Pactul de la Varşovia”.[1768]

Împreună cu Praga, Budapesta era de asemenea considerată ca mergând „cel mai departe în a susţine desfiinţarea structurilor militare ale Pactului de la Varşovia”.[1769] Dar acesta era un rol pe care, în conformitate cu documentele disponibile ale Pactului de la Varşovia, niciun lider cehoslovac sau maghiar nu l-a deţinut vreodată înainte de 1990.[1770] Pentru Bucureşti însă,

---

1767 Vojtech Mastny, „A XXIII-a întrunire a CPC, Bucureşti, 7-8 iulie 1989: Notă editorială“, în Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP Din păcate, versiunile în limba română ale discursurilor lui Ceauşescu la summitul de la Bucureşti nu sunt incluse în această colecţie, deci vocea României lipseşte. Dovezile existente nu sugerează însă că descrierea retragerii Ungariei din Pact era corectă şi că afirmaţia lui Ferenc Münnich din 1950, că politica externă a Ungariei „era o prerogativă a Uniunii Sovietice“, fusese reconsiderată în mod serios cu privire la Pactul de la Varşovia. Borhi în Halmesvirta (2002), p. 64. Szürós, Horn şi Kádár au exprimat aceeaşi poziţie în anii 1980.

1768 Raport la a 24-a întrunire a CMA, 1 decembrie 1989, PHP.

1769 Vojtech Mastny, „A XXIV-a întrunire a CPC, Moscova, 6-7 iunie 1990: Notă editorială“, 24 ianuarie 2003 în Mastny, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP. In aceeaşi notă a unui brusc reamintit comportament independent, generalul Jaruzelski a făcut surprinzătoarea afirmaţie că „Polonia a fost singurul membru al Pactului de la Varşovia care a dezvoltat un concept propriu de apărare teritorială“. Discurs al generalului Wojciech Jamzelski, 5 februarie 2002, „Generali polonezi“, PHP.

1770 De exemplu, ministrul ungar de externe Gyula Horn a continuat să se opună trecerii Pactului de la Varşovia de la focalizarea pe

era o partitură familiară – una pe care, conform consemnărilor de la diverse întruniri ale Pactului de la Varşovia, românii au interpretat-o în opoziţie cu toţi ceilalţi membri ai alianţei, până la Revoluţia din decembrie 1989.1 După ce autorităţile care au urmat această politică au fost îndepărtate de la putere, ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia au atribuit pur şi simplu Cehoslovaciei şi Ungariei propunerile româneşti de reformă: „desfiinţarea Forţelor Armate Unificate, plasarea forţelor armate exclusiv sub comandă naţională, apărarea teritoriului naţional ca unică obligaţie în alianţă, transformarea Statului-Major al Forţelor Armate Unite într-un Grup de Coordonare”.[1771][1772]

Capitolul 15

---

problemele militare şi politice la cele socio- economice în cadrul întrunirii CME desfăşurate la Varşovia la finele lui octombrie 1989. Discurs al ministrului ungar de externe (Gyula Horn), 26 octombrie 1989, PHP. în mod similar, înainte de îndepărtarea sa, liderul de partid cehoslovac Milos Jakes aderase rigid la modelul sovietic privind reformarea Pactului de la Varşovia. Discurs al Secretarului General al PCC (Milos Jakes), 7 iulie 1989, PHP.

1771 Deşi grupul de lucru special pe „probleme legate de îmbunătăţirea mecanismului de cooperare în cadrul Pactului de la Varşovia“ s-a reunit de patru ori de la înfiinţarea sa în iulie 1988 până în toamna anului 1989, nu a putut ajunge la un consens din cauza „profundei opoziţii de opinii dintre România şi restul membrilor“. In mod ironic, s-a ajuns în cele din urmă la un consens la cea de-a cincea întâlnire, în februarie 1990, când ceilalţi membri au acceptat transformarea funcţiilor Pactului şi rotaţia la postul de comandant suprem, aşadar, principalele elemente ale propunerii româneşti de reformă. Dar Ceauşescu nu se mai afla la putere, iar noii reprezentanţi ai României în reuniunea CPC nici nu şi-au asumat, nici nu le-a fost acordat creditul pentru ceea ce avea să fie reforma care a pus capăt Pactului de la Varşovia. Vezi, de pildă, Jordan Baev, „The End of the Warsaw Pact, 1985-1991: Viewed from the Bulgarian Archives“, în „National Perspectives“, PHP; Information on the Budapest meeting of the Group ,for issues to the improvement of the mechanism of cooperation within the Warsaw Pact“, 5 martie 1990, Arhiva diplomatică, Sofia, Opis 47-10, A.E. 34, p. 10.

1772 Propunere a delegaţiei cehoslovace, 7 iunie 1990, PHP; Procese-verbale ale întrunirii CPC de la Moscova: Raport est-german, 8 iunie 1990, PHP; Vojtech Mastny, „A XXIV-a întrunire a CPC, Moscova, 6-7 iunie 1990: Notă editorială“, 24 ianuarie 2003, PHP.

De la partener la paria în vreme ce toate aspectele politicii externe şi de securitate a României erau sistematic reatribuite regimurilor loiale sovieticilor, cu ajutorul aparatului de măsuri active al URSS şi al Pactului de la Varşovia, tara şi conducerea ei erau cu minuţiozitate înfăţişate ca susţinând exact opusul măsurilor promovate în ultimul sfert de secol. De la statutul de unic membru al Pactului care refuzase să blameze şi să condamne SUA, RFG şi NATO, România devenise ţara care detesta cel mai profund autorităţile de la Washington, Bonn şi Bruxelles. De la ţara cu activitate de pionierat în domeniul relaţiilor cu Europa de Vest şi mai ales cu CEE, devenise cea mai antieuropeană dintre toate. De la singurul membru al alianţei care condamnase invaziile militare conduse de sovietici şi respinsese doctrina Brejnev, devenise susţinătoare a invaziilor militare în Europa şi împotriva propriilor ei aliaţi. Desigur însă, România nu devenise în realitate aşa, dar acestea erau imaginile proiectate în Occident de aparatul sovietic de dezinformare, cu un remarcabil succes.

Pregătirea terenului pentru violenţe

Una dintre cele mai eficace aserţiuni care ar fi putut fi făcute împotriva României era aceea a discriminării minorităţilor. Motivul acestei eficacităţi nu era atât abuzul ieşit din comun la adresa minorităţilor, cât mai degrabă faptul că aproape toate statele sunt astfel organizate încât să servească în primul rând interesele şi nevoile populaţiei majoritare, dar şi tendinţa cvasiuniversală de favorizare a membrilor propriului grup etnic, cultural sau religios, în detrimentul „celorlalţi”. Astfel, în fiecare structură statală şi în fiecare individ există un impuls discriminatoriu inerent. Da, exista o discriminare a minorităţilor în România. Dar era ea o politică oficială? şi era mai accentuată decât oriunde altundeva în cadrul Blocului sovietic?

Budapesta lansase deja, la sfârşitul anilor 1940, ca un substitut al pretenţiilor sale teritoriale devenite

nelegitime, o campanie pe termen lung menită să înfăţişeze autorităţile române ca abuzive la adresa minorităţii maghiare din Transilvania.1 Deşi aceste eforturi nu au dat roade, mai ales din perioada proceselor-marionetă de la începutul anilor 1950 până la brutala normalizare de după înăbuşirea sovietică a revoltei maghiare din 1956 şi, mai apoi până în primii ani ai deceniului 1960, ele au reapărut cu noi forţe – şi cu ajutorul organizaţiilor maghiaro-americane din SUA – în anii 1963 – 1965.[1773] Deja la începutul anilor 1970, afirmaţia că România comitea un „genocid cultural" al minorităţii sale maghiare devenise strigătul de luptă al oficialilor de la Budapesta şi fusese preluată de organizaţiile de maghiaro-americani din SUA, cel mai limpede şi mai insistent exprimată în cadrul audierilor anuale în Congres pentru clauza naţiunii celei mai favorizate, acordată României în 1975.[1774]

În deceniul 1970, Congresul şi Departamentul de Stat au condus în mod repetat şi separat anchete şi investigaţii privind pretinsele brutalităţi şi discriminări şi,

---

1773 Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), Document 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1- a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226. Raportul ambasadorului de la Moscova, 1946. Vezi şi Mevius (2005), p. 119. Acelaşi efort a fost reliefat de misiunea Rakoszi-Magy din 1946 în SUA, Franţa şi Marea Britanie. Vezi de pildă declaraţia lui Rakoszi în Népszabadsâg, 13 august 1945; Kôvari (1983), p. 130; „Mathematics for the Millions", Time, 1 iulie 1946; The Manchester Guardian, 19, 20 iunie 1946. Vezi şi repetatele declaraţii ale ideologului şef maghiar de la vremea aceea, Jôszef Rêvai, „Despre pacea maghiară", Szabad Nép 28 aprilie 1946; ASB, CC al PCR Relaţii Externe, dosar 6.1946, f. 2-9; Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), Document 107, p. 329 şi Document 109, p. 341.

1774 Vezi, de pildă, reclama pe o pagină întreagă plătită de Comitetul pentru Drepturi Umane din România (numit şi Asociaţia Maghiară pentru Drepturi Umane), intitulată „Vor aproba oare Statele Unite genocidul cultural?" The New York Times, 7 mai 1976. Pentru o descriere detaliată a audierilor pentru Clauza celei mai favorizate naţiuni referitor la România, vezi Mircea Răceanu, Istoria Clauzei Naţiunii Cele Mai Favorizate în relaţiile româno-americane, Bucureşti, Institutul Naţional Pentru Memoria Exilului Românesc, 2009.

aproape de fiecare dată, acuzaţiile s-au dovedit nefondate. Paradoxal, în anii 1970, modul în care România îşi trata minorităţile etnice şi religioase rivaliza ca permisivitate cu cel al Budapestei. Dar împărtăşind convingerea Budapestei în necesitatea unei reconsiderări a graniţei româno-ungare, principalele organizaţii maghiaro-americane din SUA nu s-au lăsat convinse de dovezile în sens contrar, mai cu seamă că acuzaţiile de abuzuri româneşti la adresa etnicilor maghiari corespundeau mult mai vechilor prejudecăţi cognitive.1

Persistenţa acestor acuze şi influenţa politică a celor care le lansau au determinat Congresul şi administraţia americană să iniţieze investigaţii similare şi în anii 1980. Aşa cum nota Departamentul de Stat în iunie 1980.

Am analizat de asemenea îngrijorările privind tratamentele la care sunt supuse minorităţile naţionale, şi în special grupul etnic al maghiarilor. În acest sens, oficialii ambasadei americane au vizitat încă o dată regiuni româneşti cu populaţie numeroasă de limbă maghiară. Deşi s-au constatat cazuri de discriminare la nivel local, evaluările ambasadei noastre sugerează că nu există dovezi care să susţină rapoartele despre o politică de discriminare aplicată de guvernul României la adresa

minorităţii etnice maghiare.[1775][1776]

În mod similar, un grup de studiu al Congresului, din partea Subcomitetului pentru Comerţ al Comitetului pentru Căi şi Mijloace al Camerei Reprezentanţilor, a fost trimis în Transilvania în ultima parte a lunii aprilie 1980 pentru a investiga acuzaţiile maghiarilor şi ale maghiaro-americanilor privind represiunile brutale la care ar fi fost supuse minorităţile. Conduşi de David Rohr, membrii

---

1775 Disponibilitatea organizaţiilor maghiaro-americane de a se încrede în Budapesta, în particular pe tema recuperării Transilvaniei de la România, avea precedente vechi. La înfiinţarea Federaţiei Mondiale a Maghiarilor, în 1929, fondată pentru a colabora cu Liga Revizionistă Ungară cu scopul de a face lobby în mediile occidentale (şi internaţionale, în general), în principal în sprijinul pretenţiilor teritoriale ale maghiarilor împotriva României (urmată de Cehoslovacia şi de Iugoslavia), cea mai importantă organizaţie maghiaro- americană din acea perioadă a susţinut alocuţiunea principală, în care s-a angajat să facă tot posibilul pentru îndeplinirea obiectivului vizat. Mark Imre Major, American Hungarian Relations 1918-1944, Astor, Fl., Danubian Press, 1974, disponibilă la www.hungarian-history. hu. Vezi mai cu seamă capitolul VI: „Emigration as an Ally: Hungarians in America“, pp. 137-139. Federaţia Mondială a Maghiarilor cu sediul la Budapesta „se preocupa“ de interesele organizaţiilor de maghiari emigraţi în Occident şi, aşa cum nota un istoric, în anii 1970 atitudinea lor faţă de Ungaria „putea fi descrisă ca una de loialitate“. Jorg K. Hoensch, A History of Modern Hungary: 1867-1994, New York, Longman, 1996, p. 274. Maghiaro-americanii urmăreau cu onestitate aceste obiective, lăsându-se ghidaţi de două distorsionări sistematic promovate de instituţiile maghiare încă de la Primul Război Mondial: (1) că populaţia maghiară din Transilvania era la fel de numeroasă sau mai numeroasă decât cea română; şi (2) că pretenţiile românilor la teritoriul Transilvaniei nu erau la fel de vechi sau de juste ca acelea ale maghiarilor.

1776 Rozanne Rodgway, consilier la Departamentul de Stat, SUA, în Hearing before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways andMeans, 10 iunie 1980, Washington DC, US GPO, 1980, pp. 44. Ridgway a declarat: „Este evident că politicile României în domeniul drepturilor omului nu sunt aceleaşi cu ale noastre şi nici nu sunt conforme pe deplin cu ceea ce considerăm noi a fi spiritul Actului Final de la Helsinki. Cu toate acestea, am constatat că guvernul român este pregătit pentru discuţii sincere şi comprehensive în acest sens. Acest lucru a fost reliefat în cursul Mesei Rotunde pe tema drepturilor omului, organizate în România în februarie [1980], la care au participat oficiali

grupului au vizitat oraşele Târgu Mureş, Sfântul Gheorghe şi Cluj-Napoca, întâlnindu-se cu numeroşi lideri ai comunităţilor respective, printre care şi Karol Király.1 Ancheta Congresului a conchis că pretinsele dovezi „de genocid cultural” nu erau „observabile” şi că autorităţile statului nu au părut „a reprima [minoritatea mahiară] în mod direct, ca o chestiune de politică oficială”.[1777][1778]

În frunte cu o entitate cu nume dublu, *Comitetul pentru Drepturile Omului în România/Asociaţia Maghiară pentru Drepturile Omului* (CDOR/AMDO), mai multe organizaţii maghiaro-americane au încercat să discrediteze investigaţia, ca fiind manipulată de autorităţile române.[1779] De exemplu, insistând că etnicii maghiari din România îi informau în mod regulat pe cei din organizaţia sa despre grave discriminări şi abuzuri, liderul CDOR/AMDO László

---

ai guvernului american, reprezentanţi ai Comisiei CSCE şi membri ai unor organizaţii private interesate de problemele drepturilor omului“. Ibid.

1777 Oraşele vizitate au fost alese nu doar fiindcă erau trei dintre cele mai importante localităţi din Transilvania, ci şi fiindcă reprezentau o diversitate de tipuri de aşezări. In Cluj-Napoca, de exemplu, etnicii maghiari constituiau mai puţin de un sfert din totalul populaţiei, în Târgu Mureş exista o relativă egalitate între etnicii români şi cei maghiari, iar în Sfântu Gheorghe etnicii maghiari depăşeau trei sferturi din totalul populaţiei.

1778 Extension of the President’s Authoriţy To Waive Section 402 (Freedom of Emigration Requirements) Of The Trade Act Of 1974, HearingBefore The Subcommittee on International Trade On The Committee On Finance, United States Senate, 96^ Congress, Second Session, 21 iulie 1980, Washington, US GPO, 1980, p. 252. Studiul sublinia că: „Niciuna dintre persoanele intervievate nu a fost de părere că încheierea actualei relaţii comerciale cu Statele Unite va fi benefică pentru situaţia minorităţilor“. Hamos a susţinut exact contrariul, sugerând că organizaţia sa ar putea pune Congresul SUA în legătură cu persoane din România care pledau pentru izolarea ei de sprijinul şi de contactele americane. Ibid.

1779 Pe lângă CDOR, condusă de Laszlo Hamos, principalele organizaţii implicate în această campanie erau „Comitetul de Colaborare a Organizaţiilor Ungare din America de Nord“, condus de Istvan Gereben, şi Fundaţia Americano-Transilvăneană din Washington, condusă de A. Tamas şi Christina Kun.

Hamos a susţinut apoi, tautologic, că sursele sale sunt de încredere, fiindcă nu e de crezut că persoanele supuse unor asemenea abuzuri grosolane ar minţi sau ar exagera. Senatorul Charles Vanik, unul dintre susţinătorii amendamentului care lega politicile de emigrare mai liberale de statutul naţiunii celei mai favorizate (NCMF), sublinia că investigaţiile şi observaţiile la faţa locului ale oficialilor americani sunt mai convingătoare decât relatările „din auzite" oferite de CDOR/AMDO şi de alte persoane şi organizaţii.[1780]

Hamos a replicat însă că surselor sale trebuie să li se acorde mai multă crezare decât concluziilor grupurilor de studiu ale Congresului (sau investigaţiilor făcute de Departamentul de Stat), fiindcă „cele mai multe elemente ale campaniei de discriminare şi deznaţionalizare duse de România nu se pretează la observaţii la faţa locului, mai cu seamă nu pentru foarte expusele delegaţii occidentale, fiecare pas al acestora fiind atent urmărit, în mod deschis sau mai ferit".1 Congresul american, afirma Hamos, ar avea mai mult de câştigat dacă s-ar baza pe scrierile „mai multor lideri locali ai disidenţilor maghiari" – publicate în traducere în limba engleză – „în loc să se bazeze pe observaţiile şi generalizările la a doua mână ale unor delegaţii străine care vizitează Transilvania în condiţii stricte, şi să acorde atenţie acelor voci care vorbesc chiar

---

1780 Aşa cum specificase senatorul Charles Vanick, după ce Hamos a recomandat cartea publicată de Albert Wass, Witness to Cultural Genocide, ca o sursă de încredere, „Dacă te duci acum în România, poţi aduce înapoi scrisori sau declaraţii notariale semnate de oamenii care locuiesc acolo. Mărturia ta devine una indirectă - ceva ce ai auzit sau ai citit, ceva ce nu ai observat personal sau ceva ce a fost relatat organizaţiei tale într-o publicaţie scrisă de cineva pe care noi nu-1 putem chestiona, scrisă de cineva pe care nu-1 cunoaştem, scrisă de cineva pe care nu-1 putem verifica". Extension of the President's Authority To Waive Section 402 (Freedom of Emigration Requirements) Of The Trade Act Of 1974, HearingBefore The Subcommittee on International Trade On The Committee On Finance, United States Senate, 96th Congress, Second Session (1980), pp. 254-255.

din România”.[1781] În prima parte a anilor 1980, situaţia internă tot mai dificilă a conferit credibilitate unor asemenea aserţiuni, care întâmpinau acum o tot mai redusă rezistenţă din partea Congresului şi a Departamentului de Stat.[1782]

Deja în 1987, tema că pretinsele tratamente brutale ale României la adresa minorităţilor ajunseseră pe punctul de a duce la o explozie de terorism justificabil” în Transilvania era pe larg şi cu insistenţă diseminată de măsurile active la nivelul întregului Bloc sovietic. De exemplu, în ziarul finlandez cu cel mai mare tiraj se raporta că etnicii maghiari din Transilvania erau „transformaţi în teroriști” şi în scurt timp aveau să „înceapă să lovească ţinte internaţionale”, la fel ca „bascii, armenii şi palestinienii, fiindcă opresiunea internă” exercitată de autorităţile de la Bucureşti făcea din terorism „o alternativă logică”.[1783]

Ambasada Ungariei de la Bucureşti continua să dismineze aceste măsuri active aşa cum făcuse şi în perioada în care fostul şef al informaţiilor maghiare Sandor Rajnai fusese ambasador (1978 – 1982). În 1988, ambasadorul Pal Sziics l-a adus pe János Fazekas, etnic maghiar şi fost viceprim-ministru român, la o întâlnire pe care o aranjase cu ambasadorul israelian la Bucureşti. Întâlnirea era una extraordinară, şi nu numai pentru că dovedea că oficialităţile maghiare susţineau mişcarea separatistă din România. La vremea respectivă, Ungaria nici măcar nu avea relaţii diplomatice cu Israelul şi o asemenea întâlnire ar fi fost imposibilă în oricare alt stat al Pactului de la Varşovia.

Sziics şi Fazekas i-au depănat diplomatului israelian

1781 Oprit., p. 91.

1782 Vezi, de pildă, Genocide in Transyhania: Nation On The Death Row, compilat de Federaţia Mondială a Maghiarilor şi Danubian Research and Information Center, Astor, Fl., Danubian Press, 1985.

1783 Martti Valkonen, „Gorbachev Aided the Minority“, Helsingin Sanomat, 13 iulie 1987, p. 19 înJPRS-EER-87-141, 23 septembrie 1987, pp. 1-3. Helsingin Sanomat era ziarul finlandez cu cel mai mare tiraj.

poveştile despre „genocidul cultural”, insistând că „pretinsa «represiune antimaghiară»” din România amintea de antisemitismul din perioada nazistă şi că îi va determina pe etnicii maghiari din Transilvania să se revolte şi astfel sângele „să curgă pe străzi”.1 Budapesta şi-a menţinut perspectiva apocaliptică şi după 1989, prevăzând un inevitabil „sistem al violenţelor” care va duce la „asasinarea oamenilor, la masacre – de la epurare etnică la anumite tipuri de persecuţii” şi la „migraţii necontrolate în regiune şi în afara ei”, dacă Transilvaniei nu îi era acordată autonomie.[1784][1785]

Sziics îl cultiva pe ambasadorul israelian în parte pentru a depărta Bucureştiul de Tel Aviv şi a progresa în îndeplinirea obiectivului general de izolare a României de partenerii ei internaţionali, şi în parte pentru ţelul specific de subminare a eforturilor sincere depuse de Bucureşti pentru procesul de pace din Orientul Mijlociu.[1786] Extravaganta încercare de a asemăna situaţia etnicilor maghiari din România cu aceea a evreilor în timpul Holocaustului constituia

O modalitate de apropiere de aceste obiective. O alta era aceea de a orchestra condamnarea politicilor

1784 Govrin (2002), p. 129. Aparent, Fazekas a fost implicat într-o tentativă de puci în 1984, care a inclus încercări de a provoca ciocniri etnice violente în Transilvania. Vezi, de pildă, Deletant (1995), p. 344. Ambasadorul ungar Sziics era totodată membru de vârf al Federaţiei Mondiale a Maghiarilor.

1785 Geza Entz, responsabil pentru maghiarii de peste graniţă în guvernarea Forumului Democrat Maghiar, către Stephen Engelberg şi Judith Ingram, „Now Hungary Adds Its Voice to the Ethnic Tumult“, New York Times, 25 ianuarie 1993.

1786 Aceasta a fost totodată una dintre ţintele principale ale dezertorului român Ion Mihai Pacepa. Vezi, de pildă, Pacepa (1987). Liderii israelian şi egiptean au garantat în mod public pentru sinceritatea rolului jucat de România, la fel ca preşedintele Carter, astfel încât să nu mai existe dubii în această privinţă. în vreme ce specialiştii americani ignoră în mare parte rolul României, diplomaţii şi specialiştii israelieni l-au analizat în detaliu. Vezi, de pildă, Govrin (2005). Vezi şi Aba Effen, Israel At A Crossroads, Ierusalim, Gefen, 2001, pp. 164-178.

româneşti faţă de minorităţi, făcută de membri de vârf ai aripii Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei care respingea negocierile, ca un mijloc de discreditare a implicării Bucureştiului în medierile din Orientul Mijlociu.

Ilustrativ din acest punct de vedere este interviul dat în limba engleză Agenţiei de Presă Ungare MTI în august 1988, de Abu Iyad (Salah Khalaf), şeful securităţii lui Yasser Arafat, din OEP – interviu destinat publicului de limbă engleză.[1787] Folosind împotriva Bucureştiului aserţiunile maghiare deja standard de „genocid cultural”, Iyad a cerut excluderea României din procesul de pace în Orientul Mijlociu.[1788] La vremea respectivă, Iyad, un susţinător declarat al Frontului de

Respingere arab, depunea eforturi constante de blocare a negocierilor arabo-israeliene. Atitudinile şi comportamentul său erau cum nu se poate mai potrivite cu condiţia sa de agent KGB cu numele de cod KOCHUBEY1 Se pare că autorităţile sovietice îi făcuseră cunoştinţă şefului securităţii din OEP cu teroristul Ilici Ramirez Sánchez – „Carlos Şacalul” – în timp ce se aflau amândoi la Moscova, în 1979, cei doi conspirând pentru asasinarea

---

1787 MTI (în engleză), 22 august 1988.

1788 Michael Shafir, „PLO’s Second in Command Denounces Romania’s Treatment of Hungarian Transylvanians“, RAD Background Report/168, RFER, 25 august 1988, pp. 1-3, OSA, Box 37, File 5, Report 65. Iyad i-a dezinformat şi pe interlocutorii occidentali, susţinând că teroriştii Abu Nidal şi Ilici Sanchez Ramirez („Carlos Şacalul“) erau agenţi CIA. Vezi, de pildă, David Yallop, To the Ends of the Eartk: The Hunt for the Jackal, London, Jonathan Cape, 1993, p. 214; Seattle Times, 24 februarie 1993; Patrick Seale, Abu MdaL A Gun For Hire, New York, Random House, 1992. Nici Seale şi nici Yallop nu par să fi bănuit că Iyad „Khalaf i-a folosit pentru a distanţa OEP de cei mai neatrăgători aliaţi ai ei“. Daniel Pipes, recenzie a cărţii lui Yallop în Orbis, toamna 1993.

regelui Hussein al Iordaniei.[1789][1790]

Ţelul urmărit de Iyad, discreditarea Bucureştiului ca mediator în Orientul Mijlociu, nu putea fi mai evident de atât. După ce i-a acuzat pe români că ar comite „un păcat” împotriva palestinienilor, tratându-i „pe maghiarii din Transilvania cu aceeaşi cruzime cu care ne tratează israelienii pe noi, în teritoriile ocupate”, principalul agent KGB din OEP a declarat pentru serviciul de presă al partidului aflat la putere în Ungaria că el…

nu reuşea să înţeleagă cum o ţară socialistă poate adopta măsuri atât de drastice ca nimicirea satelor [maghiare], care nu au nimic de-a face cu marxismul şi cu socialismul. Aş vrea să vă spun că nutresc simpatie pentru maghiarii transilvăneni, care suferă la fel ca poporul palestinian sub ocupaţia militară. Sunt forţaţi să fugă de pe pământul lor, de care sunt deposedaţi; satele le sunt distruse; iar ei sunt văduviţi de identitatea lor culturală şi naţională.[1791]

În realitate, nici măcar un singur sat maghiar (sau al altei minorităţi etnice) nu a fost vreodată distrus sau modificat în vreun fel în cadrul programului de „sistematizare”, în ciuda insistenţelor Budapestei că acesta

1789 Vezi, de pildă, discuţiile lui Iyad cu şeful Stasi Ernst Mielke, în iunie 1978. Koehler (2000), pp. 367-368. Şi Arafat încerca să aplice metoda „când doi se ceartă al treilea câştigă“, poate în acord cu Iyad. In primăvara lui 1980, îl avertiza pe Jivkov că „există posibilitatea ca Israelul să ajungă la un acord cu Iordania, spiritul de la Câmp David ar putea renaşte, iar Iordania ar putea relua negocierile“ care, susţinea OEP, „vor deranja neîndoielnic echilbrul de puteri în regiune“. El l-a asigurat pe liderul bulgar că OEP „face eforturi pentru a se opune acestei situaţii“. Minută a discuţiei dintre Todor Jivkov ţi Tasser Arafat, Damasc, 22 aprilie 1980, „Bulgaria in the Cold War“, CWIHP.

1790 Follain (1998), p. 126; John Follain, Jackal: Finally, the Complete Story of the Legendary Terrorist, Carlos the Jackal, Arcade 2000. în eforturile sale de a submina rolul României în procesul de pace din Orientul Mijlociu, dezertorul român Pacepa a reatribuit rolurile de conspiratori împotriva regelui Iordaniei lui Ceauşescu şi lui Arafat. Pacepa (1987), pp. 16-19.

1791 Agenţia de presă ungară a transmis apoi declaraţia lui Iyad publicului occidental. MTI (în engleză), 22 august 1988; Shafir (1988).

era un plan de „distrugere a satelor maghiare”.[1792] În ciuda nenumăratelor rapoarte şi articole din presă, Ungaria nu a primit niciun refugiat din satele maghiare (sau germane, sau sârbe) distruse, pentru simplul motiv că Ceauşescu exclusese Transilvania, în 1987, din procesul de sistematizare, informând Budapesta în acest sens în

1988.1 Oficialii maghiari şi organizaţiile maghiaro-americane au ignorat pur şi simplu aceste asigurări şi au continuat să descrie programul – care afectase în perioada 1986 – 1990 trei sate cu etnici români aflate între Bucureşti şi principalul aeroport al capitalei – ca unul menit să „distrugă satele maghiare”.[1793] Odată ce impusese această temă a măsurilor active, Iyad declara că:

[Politicile româneşti în Transilvania] nu anunţă nimic bun pentru medierea realizată de Ceauşescu între noi şi Israel, dat fiind că o ţară nu poate acţiona împotriva opresiunii şi a ostilităţilor decât după ce îşi face ordine în propria casă.

Dacă ei nu-şi pot rezolva propriile probleme, cum ar putea ajuta la soluţionarea conflictului israeliano-palestinian şi israeliano-arab?[1794]

1792 Vezi remarcabilul set de acuze în acest sens în Bela Revesz, ,,‘Out of Romania!’ Reasons and Methods as Reflected in State Security Documents 1987-1989“, Regio - Minorities, Politics, Society, voi. 11 (2008).

1793 Govrin (2005), pp. 125-126. Sursa ambasadorului Govrin era însuşi ambasadorul maghiar, în conformitate cu Sziics, „Ceauşescu a susţinut că sistematizarea rurală era implementată în Moldova, Muntenia şi Dobrogea, dar nu în Transilvania, «unde satele sunt construite în formă compactă»“. Ibid. Sziics i-a spus lui Govrin acest lucru în cadrul informării neoficiale cu privire la vizita şefului Departamentului Internaţional al Ungariei, Mâtyâs Sziiros, la Bucureşti, pe 23 octombrie 1988.

1794 MTI (în engleză), 22 august 1988; Shafir (1988), p. 2. Intervievatorul maghiar pretindea că ministrul de externe Shimon Peres s-ar fi plâns de modul în care „ţările socialiste condamnă tirania israeliană şi reprimarea palestinienilor, în vreme ce România procedează la fel cu etnicii maghiari şi cu alte minorităţi din Transilvania“. în vreme ce Budapesta depunea, într-a- devăr, eforturi pentru a atrage Israelul de partea sa, iar campania de măsuri active

Aşa cum remarca un analist de la Radio Europa Liberă, afirmaţia lui Iyad că medierea românilor în Orientul Mijlociu „nu mai era dezirabilă” şi atacul său la adresa României într-un „mod atât de emfatic, ca să nu spunem exagerat” ar fi putut fi determinate de un anume „stimulent special” oferit de „Ungaria sau URSS”.1 în mod cert însă, nu reflectau percepţiile şi modul de gândire ale oficialităţilor din Israel şi Egipt.[1795][1796]

Ungaria şi „agresiva ameninţare militară românească”.

Des trâmbiţata temă a naţionalismului provocator de terorism şi afirmaţiile privind impulsul militar agresiv au convins multe servicii de informaţii occidentale de posibilitatea unui puci militar intern şi a unui atac şovin împotriva etnicilor maghiari (şi a altor minorităţi) din Transilvania.[1797] În conformitate cu o evaluare realizată în vara anului 1988 de CIA, spre exemplu, o „revoltă de

influenţa opiniile israeliene, liderii de la Tel Aviv erau avertizaţi de diplomaţii israelieni de la faţa locului să stea departe de „problema transilvăneană“. Vezi discuţia în Govrin (2002). Prim- ministrul israelian Shimon Peres a refuzat să-l condamne pe Ceauşescu în timpul Revoluţiei din 1989, fiindcă era „un om al păcii în problemele internaţionale“ şi „singurul între ţările comuniste care recunoscuse Israelul şi întreţinuse relaţii diplomatice cu el“. Washington Post, 24 decembrie 1989, A22.

1795 Shafir (1988), p. 2.

1796 Pentru percepţiile israeliene, vezi Govrin (2004) şi Aba Gefen, Israel At A Crossroads, Tel Aviv, Gefen Publishing House Ltd, 2001. Govrin se ocupa de problemele Blocului sovietic în cadrul Ministerului israelian de Externe, începând din ultima parte a anilor 1970, a fost ambasador în România în perioada 1985-1989 şi apoi a revenit la Ministerul de Externe ca secretar general al acestuia. Gefen a fost ambasadorul Israelului în România între 1977 şi 1982. Colaboratorii lui Gefen au convins autorităţile de la Tel Aviv că dezbaterea privind drepturile minorităţilor în România nu suferea comparaţie cu situaţia din Israel şi Palestina.

1797 Preşedintele Antall a declarat pentru un ziar german că „Românii au pur şi simplu nevoie de un inamic, [iar] acesta suntem noi“. De asemenea, a afirmat că naţionaliştii din România doreau să anexeze zone din estul Ungariei şi din Uniunea Sovietică. Der Spiegel, 21 mai 1990, pp. 172-176; FBIS,JPRS-EER-90-092, 26 iunie 1990, pp. 18-20.

amploare”, concretizată în „cvasianarhie ar putea duce la preluarea puterii de către armată”, iar violenţele domestice s-ar putea „transforma în violenţe etnice îndreptate împotriva minorităţii maghiare din Transilvania”.[1798] Evaluarea continua cu ideea că fie şi doar o „anarhie incipientă” – sau ameninţarea „de a scoate România din Pactul de la Varşovia” – ar face ca intervenţia militară sovietică să devină „o eventualitate plauzibilă”.1

Câteva săptămâni mai târziu, pe 14 iunie 1989, Imre Poszgay, economist şi membru al Biroului Politic maghiar, detalia circumstanţele care ar determina o intervenţie militară sovietică în interiorul Blocului sovietic:

O intervenţie militară sovietică ar putea surveni într-

1798 „Romania: Impending Crisis?“ în Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev: National Intelligence Estimate (NIE 11/12-9-98), 26 mai 1988, p. 16, CIA. Chiar şi după Revoluţie, serviciile americane de informaţii au continuat să creadă că „instabilitatea politică cronică“ ar fi „însoţită de răbufniri de violenţe etnice“. Outlook For Eastern Europe in 1990: Interagency Intelligence Memorandum (NI IIM 90-10001), 8 februarie 1990, p. 37, CIA. Unica izbucnire survenită la Târgu Mureş în martie 1990 a fost în mod evident orchestrată aşa încât să-i înfăţişeze pe români ca agresori, în faţa opiniei internaţionale. Vezi candidul interviu cu britanicul Patrick Swain, care descrie această orchestrare şi rolul său inconştient în ea, în Mihai Mincan, „Culisele manipulării conflictului româno-maghiar din 20 martie 1990“, Adevărul, 14 martie 2010, la http://adevarul.ro/news/eveniment/exclusiv-culisele-manipularii- conflictului-romano-maghiar-20-martie-1990-l_50ad49937c42d5a663924d61/index.html. Vezi şi Dorin Suciu, „Postscriptum la o manipulare“ la http://roncea.ro/2010/03/22/ dupa-20-de-ani-post-scriptum-la-o-manipulare-dorin-suciu-prezinta-noi-dovezi-de-la-targu- mures-ungurii-au-reusit-sa-blocheze-pe-youtube-documentarul-despre-ororile-din-1990/ Pentru portretizarea românilor ca agresori extremişti şovini, vezi de pildă, The Washington Post, 22 martie 1990; Blaine Harden, „Hungary Protests Romanian Mob Action; Ethnic Hungarians Slain, Injured in Transylvania, Budapest Says“, The Washington Post, 21 martie 1990; „A Bitter Blood Feud: Angry Mobs Attack Ethnic Hungarians“, The Washington Post, 22 martie 1990; Elod Kincses, Marosvâsârhely fekete mârciusa (Martie negru în Târgul Mureş), Piiski Kiado, Budapest, 1990, Versiunea în engleză: Black Spring: Romania’s PathJrom Revolution to Pogrom December 1989-March 1990, Budapesta-Miinchen, Present, 1992.

un singur caz: izbucnirea unui război civil care ar ameninţa securitatea europeană prin afectarea echilibrului de forţe. Acesta este un pericol pe care îl putem evita dacă noi, cei de aici, reuşim să instaurăm o fază de tranziţie paşnică.[17991800]

O întreagă mitologie fusese creată cu privire la presupusele violenţe exercitate de statul român împotriva cetăţenilor săi care încercau să fugă din ţară. În 1988 – 1989, în presa maghiară au apărut numeroase rapoarte ce susţineau că zeci şi chiar sute de persoane fuseseră ucise pe când încercau să fugă din România, chiar şi după ce

---

1799 „Romania: Impending Crisis? “ în Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev: National Intelligence Estimate (1988), p. 16. Deşi autorii buletinului Estimate îşi exprimaseră convingerea că succesiunea „ar putea determina o rivalitate între Est şi Vest deoarece Moscova încearcă să-şi reafirme influenţa“ asupra regimului „cel mai rebel faţă de constrângerile sovietice“, şi că dezordini sociale chiar şi moderate „ar oferi (Moscovei) oportunităţi de refacere a influenţei pierdute“, afirmau apoi, oarecum contradictoriu, că „problemele României erau locale“, de parcă eforturile sovietice de a-şi impune influenţa şi controlul asupra Bucureştiului ar fi fost lipsite de orice legătură cu problemele României. Oprit., pp. 14-16. Presa sovietică a început în 1988 să lanseze apeluri pentru reînfiinţarea Regiunii Autonome Maghiare din perioada lui Stalin. Vezi comentariile ministrului adjunct de externe sovietic Vladimir Petrovski şi ale istoricului Roy Medvedev la televiziunea ungară, citate în Vladimir Socor, „Soviet Reactions to the Hungarian-Romanian Dispute“, RAD Background Report/162, RFER, 18 august 1988, OSA, Box 37, Folder 5, Report 60, p. 3. Petrovsky compara situaţia din Transilvania cu aceea din Nagorno-Karabakh.

1800 Kevin Devlin, „Hungary’s New Defense Doctrine: ‘Enemy Not The West But Romania’“, RAD Background Report/101, RFER, 16 iunie 1989, p. 3. In mod similar, Sziiros nota că Moscova nu va tolera ieşirea României din Pactul de la Varşovia. Aşa cum îi declara el unui ziarist de la REL în iulie 1989, „Uniunea Sovietică consideră că este esenţial ca România să rămână în Pactul de la Varşovia“. In privinţa Moscovei, „prioritatea este aceea de a menţine (actualul) sistem de alianţe atâta timp cât există NATO“. Interviu luat de Nestor Rateş preşedintelui Parlamentului Ungar şi fost şef al Departamentului Internaţional din cadrul CC al PMSU, Sziiros, în Michael Shafir, „Matyas Szuros’s Interview with RFE’s Romanian Service“, RAD Background Report/127, RFER, 20 iulie 1989a, p. 6.

trecuseră graniţa în Ungaria.[1801] Asemenea articole din presa centrală şi locală, frecvente în 1988 şi 1989, lăsau de înţeles că autorităţile române erau responsabile pentru uciderea refugiaţilor aflaţi pe teritoriul

Ungariei – un act de război care impunea un răspuns pe măsură – incitând astfel al sentimente antiromâneşti.

Nu o singură dată, oficialităţile maghiare au negat public aceste rapoarte, aşa cum a procedat, spre exemplu, poliţia ungară cu privire la o acuzaţie făcută în ianuarie 1989 de Forumul Democrat Maghiar, adresată preşedintelui Adunării Naţionale a Ungariei, că la frontieră au fost găsite cadavrele unui număr de 18 persoane „fugite din România".1 Dar aceste dezminţiri apăreau, prin forţa împrejurărilor, în ediţii ulterioare şi rareori ca articole de prima pagină. Între timp, răul fusese făcut, iar publicul maghiar rămânea cu imaginea refugiaţilor împleticindu-se printre cadavre de copii, ca să treacă graniţa româno-maghiară, unde ciorile „se înfruptau deja din trupurile lor".[18021803]

Sursele sovietice, ungare şi altele din cadrul Pactului de la Varşovia raportau „un aflux spre ieşiri", în care români de toate etniile fugeau din ţară sub rafalele de

---

1801 Judith Pataki, „The Problem of Transylvanian Refugees", Hungarian Situation Report/3, RFER, 24 februarie 1989, pp. 35-36. Radio Budapesta, 18 decembrie 1988, ora 24.00; Nepszabadsag, 25 decembrie 1988; Magyar Nemzet, 9 şi 14 ianuarie 1989.

1802 Ramura Gyula a Forumului Democrat Maghiar a trimis scrisoarea pe 9 ianuarie 1989. „Weekly Record of Events in Eastern Europe", RFER, 13 ianuarie 1989, OSA, Box 120, Folder 2, Report 293, p. 7. In mai 1988, se înregistrase la graniţa româno-maghiară un incident cu arme de foc, care s-a soldat cu cel puţin o victimă. In orice caz, cauza incidentului, localizarea şi identitatea victimei (victimelor) sunt incerte. Ceauşescu a făcut o scurtă referire la acest incident în întrunirea CC al PCR din 18 iunie 1988, într-o manieră care sugerează că a fost un eveniment singular.

1803 Radio Budapesta, 18 decembrie 1988, ora 24.00. Nepszabadsag, 25 decembrie 1988; Radio Budapesta, 10 ianuarie 1989, ora 22.00; Pataki (1989), pp. 35-36.

gloanţe.[1804] Aceste rapoarte reapăreau în presa occidentală, inclusiv în analize la Radio Europa Liberă, în care se afirma, spre exemplu, că „graniţa românoiugoslavă devenise cea mai însângerată din Europa” şi că circa 400 de cetăţeni români fuseseră împuşcaţi în vreme ce încercau să fugă în Iugoslavia.[1805] în conformitate cu un analist de la REL, se înregistrase chiar un „efect de deversare peste frontiera româno-sovietică”, din cauza căruia „autorităţile sovietice se confruntau cu o problemă fără precedent, aceea a modului de abordare a refugiaţilor dintr-o ţară comunistă vecină”, iar Moscova se vedea nevoită să caute „soluţii pentru tensiunile etnice şi sociale de la baza fenomenului”.1

Ungaria viza în mod special să folosească aceste acuzaţii pentru a câştiga susţinere în vederea unui transfer de suveranitate asupra Transilvaniei – dacă nu către Ungaria, cel puţin aceasta să-i fie retrasă României. Aceste alegaţii erau legate de un scenariu de violenţe crescute şi nici sursele sovietice, nici cele maghiare nu erau reticente în a face referiri explicite la caracterul lor inevitabil. În

---

1804 Vezi, de pildă, declaraţiile etnicilor maghiari din RSS Ucraineană. Interviu cu scriitori unguri din Ujgorod, Radio Budapesta, 16 iulie 1988, ora 16.00.; Erdelyi Magyar Hirugynokseg (Presa Maghiară din Transilvania) (Satu Mare/Szatmar Nemeti), 22 iunie 1988, citat în Socor, „Soviet Reactions To The Hungarian-Romanian Dispute“ (1988), pp. 2-3.

1805 Magyarorszag, 20 ianuarie 1989; Pataki (1989), p. 36. Ziaristul observa că era „dificil să armonizeze aceste poveşti cu faptul că circa 6 500 de persoane au reuşit să emigreze ilegal în 1988, fugind peste graniţă, în Ungaria“. în loc să se întrebe de ce erau făcute asemenea aserţiuni, dat fiind că rapoarte similare cu privire la graniţa maghiară se dovediseră în mod repetat false, ziaristul a sugerat că „neconcordanţa ar fi putut fi pusă la cale ([de Bucureşti] pentru a-i menţine într-o stare de nesiguranţă cât mai accentuată pe eventualii fugari“. Astfel, autorităţile române erau responsabile pentru răspândirea, în presa internaţională, a unor poveşti false despre brutalitatea lor la frontiere, pentru a-i descuraja pe români să încerce să fugă. O explicaţie mai plauzibilă presupunea că rapoartele cu pricina erau menite să discrediteze România în plan internaţional şi erau diseminate pentru a susţine mai degrabă interesele Budapestei şi ale Moscovei, decât pe cele ale Bucureştiului.

toată această perioadă, presa sovietică şi a celorlalte state membre ale Pactului de la Varşovia a fost constant ostilă în relatările despre tensiunile maghiaroromâne, ignorând sau luând în derâdere poziţiile României şi acordând

O atenţie şi o susţinere deplină afirmaţiilor Ungariei.[1806][1807]

În august 1988, de exemplu, televiziunea maghiară i-a invitat pe adjunctul ministrului de externe sovietic Vladimir Petrovski şi pe istoricul sovietic Roy Medvedev pentru o discuţie privind necesitatea autonomiei teritoriale a etnicilor maghiari din Transilvania. Diplomatul sovietic a asemănat „tensiunile româno-ungare şi situaţia naţionalităţilor din Transilvania cu problema din Nagorno-Karabah”, unde între azeri şi armeni au avut loc ciocniri violente referitoare la enclava locuită în majoritate de azeri.[1808] Medvedev a criticat regimul român pentru presupuse „represiuni la adresa minorităţii maghiare” şi a susţinut reinstituirea „regiunii autonome Transilvania” din perioada stalinistă, pentru a rezolva problema.[1809] Din acel

---

1806 Socor, „Reacţii sovietice la disputa maghiaro-română“ (1988), pp. 3-5.

1807 Ibid. Vezi şi Televiziunea din Budapesta, 24 iunie 1988, ora 19.30; „Vremya“, Televiziunea moscovită, ora 17.00, 28, 29, şi 30 iunie 1988; Pravda şi Izvestia, 23, 29 iunie şi 1 iulie 1988; „Punct de vedere“, Ekho Planeţy, nr. 12, iunie 1988, p. 24; „De pe poziţii diferite“, Ekho Planeţi nr 15, iulie 1988, pp. 18-19; „România-Ungaria: Ce se întâmplă?“ Moskovskie Novosti, nr. 28, iulie 1988, p. 5; „Ungaria-România: Expunere de caz“,Novoe Vremya, nr. 29, iulie 1988, pp. 37-38; „Ungaria-România: Probleme şi perspective“, Literaturnaya Gazeta, nr. 30, iulie 1988, p. 9. Pentru articolele partizane din presa celorlalţi membri ai Pactului, vezi Vladimir Socor, „East European Media Treatment of the Hungarian-Romanian Dispute“, RAD Background Report/161, RFER, 19 octombrie 1988, OSA, Box 37, Folder 5, Report 56, pp. 1-4.

1808 Vladimir Socor, „Soviet Reactions To The Hungarian-Romanian Dispute“, RAD Background Report/162, RFER, 18 august 1988, OSA, Box 37, Folder 5, Report 60, p. 3; Televiziunea maghiară, 5 august 1988, ora 21.30; vezi şi Hungarian Situation Report/13, Radio Free Europe Research, 17 august 1988, item 3.

1809 Socor, „Soviet Reactions To The Hungarian-Romanian Dispute“

moment, reinstituirea regiunii autonome a devenit un slogan pe care liderii maghiari aveau să-l repete şi după Revoluţia din decembrie 1989, şi chiar după trecerea în noul mileniu.

În iulie 1989, după ce a insistat că extinderea suveranităţii Ungariei asupra etnicilor maghiari din România („datoria de a ne simţi răspunzători pentru maghiarii care s-a întâmplat să locuiască dincolo de graniţele actuale ale Ungariei după Primul şi cel de-al Doilea Război Mondial”) „nu implica intenţii revizioniste”, şeful Departamentului internaţional Mâtyâs Sziiros – din martie, şi preşedinte al Parlamentului ungar – i-a mărturisit unui ziarist de la REL convingerea sa că „cea mai bună soluţie pentru problemă ar fi fost să se acorde Transilvaniei «autonomie» după cel de-al Doilea Război Mondial”.1 Sziiros părea să nu aibă habar că ocupaţia maghiară în regiune pe timpul războiului dusese la completa lipsire de drepturi a majorităţii române, la confiscarea proprietăţilor acesteia şi la executarea sistematică a elitelor din aşezările româneşti.[1810][1811]

5 5 5 5

Sziiros a evitat să specifice „la ce tip de autonomie se referea”, atunci când ziaristul i-a cerut acest lucru, insistând în schimb că, în vreme ce Ungaria nu suferea de boala şovinismului extrem, România avea politici şovine faţă de toţi vecinii săi. În conformitate cu Sziiros:

(1988), p. 3; Televiziunea maghiară, 5 august 1988, ora 21.30.

1810 Shafir (1989a), p. 4.

1811 Vezi, de pildă, rapoartele comisiilor de anchetă germano-italiene (Altenburg-Roggeri, octombrie 1940, şi Roggeri-Hencke, februarie 1943) prezentate în Vasile Puşcaş, Al Doilea Război Mondial: Transilvania fi aranjamentele europene (1940-1944), Cluj, Fundaţia Culturală Română, 1995. SUA au obţinut şi raportul final al celei de-a doua comisii, Roggeri-Hencke. Vezi „Report by the Special Italo-German Commission sent to Hungary and Romania“. Berlin, 8 February 1943, U.S. National Archives and Records Administration (NARA), General Records of the Department of State, Division of South-East European Affairs, No. 871,000/1-3045, Consulul SUA la Geneva, Paul Squire, către secretarul de Stat, 30 ianuarie 1945.

Trebuie să facem totul pentru a proteja drepturile egale ale minorităţii naţionale maghiare din Transilvania. În Ungaria nu există, de fapt, tendinţe iredentiste sau revizioniste adevărate. Este posibil însă ca naţionalismul să fie prezent în mintea unor indivizi sau în cadrul unor grupuri restrânse. Nu aceasta este problema. Problema apare atunci când naţionalismul este ridicat la rangul de politică oficială. Şi asta s-a întâmplat în România. Politicile româneşti nu sunt doar antimaghiare, ci şi direcţionate împotriva Uniunii Sovietice şi împotriva slavilor de sud.[1812]

Una dintre primele măsuri adoptate la debutul Revoluţiei române din decembrie 1989 de preşedintele ungar ad-interim Mátyás Sziiros a fost abrogarea unilaterală a Tratatului de Prietenie şi Cooperare semnat în 1948 de România şi Ungaria, care consfinţea în mod oficial frontiera dintre cele două state.[1813] în conformitate cu preşedintele Sziiros, Ungaria putea acum, cu „conştiinţa curată”, să susţină şi să ajute Transilvania să „devină o regiune autonomă”, beneficiind de „independenţa sa de drept”.1 Ocolind întrebarea unui corespondent de la *New York Times* referitoare la scopul şi consecinţele abrogării unicului acord prin care Budapesta recunoştea în mod oficial graniţa româno-ungară postbelică, ministrul de externe (şi fostul şef al securităţii din Departamentul Internaţional) Gyula Horn a afirmat că „bazele care au dus la crearea acordului au dispărut”, astfel că existenţa sa în continuare a devenit

1812 Op. cit., pp. 4-5.

1813 Intenţia de a abroga unilateral Tratatul de Prietenie maghiaro-român a fost menţionată

„nesustenabilă”.[1814][1815]

O temă principală a măsurilor active în anul 1989 fost aceea a ameninţării militare româneşti crescânde la adresa diverşilor membri ai Pactului de la Varşovia. În cadrul discuţiilor cu colegii israelieni şi occidentali la Bucureşti, de exemplu, ambasadorul maghiar Sziics insista pe o iminentă agresiune armată din partea României împotriva ţării sale, pretinzând că armata română fusese plasată în alertă „de mai multe ori”, în pregătirea unor asemenea operaţiuni ofensive.[1816] Lansată în timpul crizei poloneze din 1980, tema măsurilor active sovietice conform căreia Ceauşescu susţinea în secret intervenţia militară împotriva altor membri ai alianţei, în beneficiul „ortodoxiei” ideologice devenise deja, în mai 1989, o caracteristică a analizelor occidentale.[1817]

1814 Arpad Zengo, interviu cu Sziiros la radioul budapestan în limba maghiară, 20 decembrie 1989, ora 5.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 47. Cu o zi înainte, viitorul ministru adjunct al apărării din Ungaria, Erno RafFay, i-a declarat aceluiaşi ziarist că, „maghiarii din Transilvania nedorind niciodată să locuiască pe teritoriu românesc, eu, ca deputat în Adunarea Naţională, spun că voi face totul pentru a împlini, mai curând sau mai târziu, această dorinţă a maghiarimii din România“. Opcit., p. 46. Vezi şi Codrescu et al. (1998), p. 43. Acest apel a fost reluat de fostul oficial al PCR de naţionalitate maghiară Kâroly Kirâly.

1815 „Oficialii informează“, Serviciul intern, Budapesta, 21 decembrie 1989, ora 9.50 GMT, FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, pp. 39-40. Odată ce deschisese problema unei noi trasări a frontierelor, Ungaria nu a renunţat în mod oficial la pretenţiile teritoriale faţă de România (sau Slovacia) decât după Conferinţa pentru Stabilitate în Europa din vara anului 1994. Nicholas Denton, „Hungary Acts on Borders“, Financial Times, 15 iulie 1994, p. 2; Patrick Worsnip, „Talks On Stability Fan Old Enmities“, The Independent, 28 mai 1994, p. 7; Cyrus R. Vance şi David A. Hamburg, copreşedinţi, Freventing Deadly Conflict, 1997 Final Report, Carnegie Corporation of New York, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, p. 205.

1816 Govrin (2002), pp. 8, 119.

1817 Vezi, de pildă, Michael Shafir, „Revisionism under Romanian General’s Fire: Ceauşescu’s Brother Attacks Hungarian Positions“, RAD Background Report/86, RFER, 17 mai 1989b, OSA, Box 53, Folder 11, Report 32, pp. 6-7. Pentru interpretări similare în cursul crizei poloneze

În primăvara şi vara anului 1989, Mâtyâs Sziiros, Gyula Horn, Geza Kotai şi Csaba Tabajdi – toţi membri ai Departamentului Internaţional al PMSU (centrul de coordonare a „măsurilor active” maghiare din cadrul Comitetului Central) – au afirmat în mod repetat că armata română face încontinuu pregătiri agresive şi comite atrocităţi, creând astfel cadrul necesar confruntării fizice şi justificând dinainte „contramăsurile” violente. La mijlocul lunii iunie 1989, adjunctul secţiei pentru relaţiile cu partidele conducătoare din cadrul

Departamentului Internaţional, Tabajdi, a declarat ziarului italian *La Stampa* că „marea majoritate a maghiarilor ştiu că un atac nu va veni dinspre vest, ci dinspre sud-est”, adică dinspre România.1 Imre Poszgay, membru al Biroului Politic al PMSU – ce avea să devină curând vicepreşedinte al partidului, când acesta din urmă a fost rebotezat Partidul Socialist Ungar – i-a ţinut isonul lui Tabajdi, explicând că „revizuirea radicală” a politicii de apărare maghiare fusese determinată de faptul că Budapesta „recunoscuse că orice atac previzibil” avea să vină „de la România”, nu de la NATO.[1818][1819]

Aşa cum observa un analist de la REL, noua strategie militară maghiară necesita redesfăşurarea „trupelor care timp de patru decenii au fost staţionate la frontiera cu Austria”, în vest, spre „regiunea de sud-est” – altfel spus, „de la frontiera cu Austria la aceea cu România”.[1820] După declaraţiile făcute pentru *La Stampa*, Tabajdi a primit o palmă peste mână din partea Conducerii comuniste a Ungariei. Ironic este însă faptul că nu a primit-o pentru că ar fi greşit în privinţa politicii maghiare, ci pentru că a dezvăluit-o în faţa observatorilor străini. În vreme ce Kotai

---

din 1980, vezi capitolul 7 în acest volum.

1818 Kevin Devlin, „Hungary’s New Defense Doctrine: ‘Enemy Not The West But Romania’“, RAD Background Report/101, RFER, 16 iunie 1989, p. 1. Interviu luat lui Gsaba Tabajdi de Guido Rampoli, „Friends of Moscow, but in Command of our Army“, La Stampa, 14 iunie 1989.

1819 Devlin (1989), p. 1; Rampoli (1989).

1820 Devlin (1989), p. 1.

nota că subordonatul său „nu inventase nimic nou”, Sziiros a adăugat că „Tabajdi a făcut o «eroare tactică» atunci când a vorbit despre asemenea probleme în străinătate fiind”.[1821]

Ameninţarea nucleară română în mai 1989, când ambasadorul Ungariei la Bucureşti a lansat primele acuzaţii că armata română se pregătea să-i atace ţara, Budapesta a început să pretindă că România dezvolta focoase nucleare şi achiziţiona sisteme de rachete pentru a le folosi împotriva Ungariei.[1822] Deşi tratate cu prea puţină seriozitate de analiştii occidentali, aceste acuzaţii aveau implicaţii extrem de grave pentru România, din punct de vedere ai dreptului internaţional. După ce refuzaseră acordarea statutului de cobeligerant pentru România, în ciuda celor 540.000 de militari cu care aceasta a contribuit pe front în ultimele opt luni ale celui de-al Doilea Război Mondial, autorităţile sovietice impuseseră românilor o serie de restricţii, ca foşti „aliaţi ai Germaniei hitleriste”, prin Tratatul de pace semnat cu România în 1947. Articolul 14 al tratatului specifica limpede că România „nu va deţine, construi sau face experimente cu niciun fel de arme atomice, rachete teleghidate sau autopropulsate ori aparatură de detonare a acestora”.1 Astfel, achiziţionarea independentă a unei arme nucleare sau a unei rachete cu rază medie de acţiune care să o transporte, indiferent de mijloace, ar fi însemnat abrogarea unilaterală a tratatului, inclusiv a celui de-al doilea articol al acestuia, privind revenirea la România a nord-estului Transilvaniei, care se

1821 Geza Kotai la Radio Budapesta, 26 iunie 1989; Mâtyâs Sziiros în Magyar Hirlap 29 iunie 1989.

1822 Vezi, de pildă, Nepszabadsag, 17 mai 1989; Janos Juhani Nagy, „Bonn-Bucharest Missile Business“, Budapester Rundschau, 29 mai 1989; MTI în engleză, 5 iunie 1989.

aflase sub ocupaţie maghiară în perioada 1940 – 1944.[18231824]

Aproape imediat, în săptămânalul vest-german *Der Spiegel* a fost publicat un articol senzaţional în care se afirma că Messerschmitt-Bölkow-Blohm (MBB), companie cu sediul în München, construia o „uriaşă” fabrică de rachete nucleare cu rază medie de acţiune în România.[1825] Apărut la câteva săptămâni după ultima declaraţie publică a lui Ceauşescu, în care preciza că „din punct de vedere tehnic, avem capacitatea de a fabrica arme nucleare”, articolul exploata acest comentariu ca pe o dovadă a existenţei unui program de dezvoltare a armelor nucleare, evitând însă în mod convenabil orice referire la faptul că Nicolae Ceauşescu reiterase politica României de dezarmare nucleară şi distrugere a armelor nucleare.[1826]

În realitate, serviciile americane de informaţii ştiau că „România avea capacitatea de a trece la arme nucleare” cel puţin din 1964, dacă alegea s-o facă.[1827] Washingtonul

---

1823 Tratatul de pace cu România a fost semnat pe 19 februarie 1947 şi a intrat în vigoare pe 15 septembrie 1947. Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776- 1949, volumul 4, sub direcţia lui Charles I. Bevans LL.B., Washington, DC Government Printing Office, 1969.

1824 Articolul 2 al Tratatului de Pace cu România în Bevans (1969). Probabil că Moscova a închis ochii la rachetele cu rază medie de acţiune SCUD-B pe care le „dăruise“ României anterior.

1825 „‘Dieselbe Fabrik Entsteht’ in Rumänien“ (Aceeaşi uzină este în construcţie în România), Der Spiegel, Nr. 19, 8 mai 1989, pp. 166-168, tradus înJPRS Arms Control, 17 mai 1989, pp. 54-55. Messerschmitt-Bölkow-Blohm era deja implicată de presa germană în scandalul iscat de construcţia de facilităţi pentru rachete în Orientul Mijlociu.

1826 Vladimir Socor, „Ceauşescu Claims That Romania Could Make Nuclear Weapons“, Romanian Situation Report/4, RFER, 4 mai 1989, item 4; Mihail E. Ionescu şi Carmen Rîjnoveanu, „Percepţia României asupra descurajării nucleare“, Revista de Istorie Militară, voi. 5, nr. 6 (2007), p. 6.

1827 R. Eliza Gheorghe, „Romania’s Nuclear Negotiations Postures in the 1960s: Client, Maverick, and International Peace Mediator“, Romania Energy Center, 2012, pp. 21-22. Deşi premisa fundamentală de la care pleacă analistul este aceea că România era un cal troian

nu era însă îngrijorat, deoarece Bucureştiul îi informase deja pe preşedintele Kennedy în octombrie 1963 că România nu a permis şi nu va permite prezenţa armelor nucleare pe teritoriul său şi chiar invitase SUA să trimită echipe care să verifice acest lucru.1 Aceeaşi atitudine fusese exprimată clar în faţa lui Averell Harriman de preşedintele Comitetului de Stat pentru Energie Nucleară din România, Gheorghe Gaston-Marin, care afirmase în mai 1964 că ţara sa deţine substanţiale rezerve de uraniu, „pe care preferă să le folosească pentru a obţine mai degrabă energie electrică decât material fisionabil”.[1828] Iar în această privinţă, declaraţiile şi comportamentul efectiv al României au demonstrat o remarcabilă consecvenţă.

Un deceniu mai târziu, la mijlocul anilor 1970, Ceauşescu a făcut prima sa declaraţie publică referitoare la capacitatea României de a dezvolta arme nucleare, dacă ar fi dorit.[1829] În 1976, analiştii americani considerau, fără a demonstra o preocupare deosebită în acest sens, că

---

sovietic, iar independenţa sa era doar o parodie (de pildă „dacă a existat un lider rebel în Europa, acela a fost de Gaulle, nu Ceauşescu“, - opcit., p. 24), ea oferă detalii interesante despre programul său energetic nuclear şi în special despre cooperarea, sau mai degrabă lipsa acesteia, cu Uniunea Sovietică. Vezi şi Francis J. Gavin, „Same As It Ever Was. Nuclear Alarmism, Proliferation, and the Cold War“, International Security, voi. 34, nr. 3 (iarna 2009/2010), p. 17.

1828 Raymond L. Garthoff, „When and Why Romania Distanced itself from the Warsaw Pact“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 5 (primăvara 1995), p. 35; „Convorbiri neterminate cu Corneliu Mănescu“ în Lavinia Betea, Partea lor de adevăr, Bucureşti, Compania, 2008, pp. 499-501. SUA au considerat convingătoare comportamentul consecvent şi politica în mod repetat declarată a României împotriva armelor nucleare, şi erau „rareori“ îngrijorate de posibilitatea ca „România să-şi deturneze programul civil în scopuri militare“. Gheorghe (2012), pp. 21-22. Ţinând seama de lipsa dovezilor privind orice program nuclear militar după căderea comunismului în România, încrederea SUA pare să fi fost justificată.

1829 Telegramă a secretarului de Stat către ambasada americană din Ottawa, 025899, 3 februarie 1976, Secret, Central Foreign Policy Files, Record Group 59, NARA, Acces la baza de date a arhivelor, citat în Gheorghe (2012), p. 6.

„dacă România ar opta să producă arme nucleare, ar putea obţine cunoştinţele şi materialele necesare într-un răstimp relativ scurt, de la furnizori occidentali precum germanii, britanicii sau francezii, ori chiar de la chinezi”.[1830] În iulie 1984, Ceauşescu a declarat clar într-un interviu pentru conglomeratul de presă Hearst că „dacă am dori să producem astăzi o armă nucleară, am putea s-o facem”.[1831] Ca de obicei însă, liderul român a continuat imediat subliniind că ţara sa era împotriva achiziţionării, depozitării şi escaladării înarmării nucleare şi dorea reducerea globală a armelor nucleare şi retragerea lor completă din Europa.

Declaraţiile României în această privinţă şi-au păstrat deplina credibilitate în Occident deoarece Bucureştiul nu demonstrase niciun interes în achiziţionarea de rachete nucleare după criza cubaneză a rachetelor şi nici nu găzduise sau deţinuse vreo armă nucleară de când făcuse primul apel la destindere şi dezarmare, cu douăzeci de ani în urmă. Caracterul veridic al acestor declaraţii este atestat şi de dezvăluirile postcomuniste din arhive, care demonstrează campania insistentă şi singulară dusă de Bucureşti în interiorul Pactului de la Varşovia, pentru destindere şi dezarmare nucleară, din anii 1960 până la sfarţitul deceniului 1980.

Prin urmare, nu exista nimic ameninţător în declaraţia făcută de Ceauşescu în august 1988 în discuţia cu liderul de partid maghiar (şi prim-ministru) Károly Grosz, că România avea capacitatea şi cunoştinţele

---

1830 Telegramă a Secretarului de Stat către ambasada americană din Ottawa (1976); Gheorghe (2012), p. 35.

1831 Nicolae Ceauşescu în interviul luat de Hearst la BBC, 9 iulie 1984. Interesant este că analistul de la REL nu a relatat şi restul comentariului lui Ceauşescu, anume că România nu va proceda astfel fiindcă era împotriva armelor nucleare. Vladimir Socor, „Soviet-Romanian Programs in Nuclear Energy Development“, RAD Background Report/129, RFER, 18 noiembrie 1985, pp. 1-2. Interesant este şi că, aşa cum a specificat analistul, toate informaţiile proveneau din surse sovietice.

necesare pentru „a produce şi a fabrica orice, chiar şi dispozitive nucleare”, dacă dorea.1 Nimic excepţional nu avea nici declaraţia sa din 14 aprilie 1989 în faţa plenului Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste, că: „Din punct de vedere tehnic, avem capacitatea de a produce arme nucleare”.[1832] Aşa cum sublimase liderul român, ţara sa nu-şi folosise această capacitate deoarece „ne opunem ferm armelor nucleare”.[1833]

Şi totuşi, numeroase instituţii, organizaţii şi surse media internaţionale continuă să afirme că România nutrea ambiţii nucleare şi că în deceniile 1970 şi 1980 lucrase în secret la dezvoltarea unei arme nucleare.[1834] în absolut fiecare caz, procesul de identificare a bazei şi a sursei iniţiale a acestor afirmaţii duce la mărturia lui Ion Mihai Pacepa, dată publicităţii pentru prima dată în cartea sa din 1987, *Orizonturi roşii.1* Pacepa pretindea că „visul secret al lui Ceauşescu” era să aibă capacităţi militare nucleare şi că, la mijlocul anilor 1970, liderul român şi cel pakistanez Zulfikar Ali Bhutto ar fi încheiat „un acord confidenţial de cooperare secretă între serviciile de informaţii externe ale celor două ţări în vederea obţinerii

---

1832 Reuters (Budapesta), 15 noiembrie 1988.

1833 Radio Bucureşti, 14 aprilie 1989, ora 21.00. Vezi şi Romania Situation Report/4, Radio Free Europe Research, 4 mai 1989, item 4.

1834 Rapoartele ulterioare privind un program secret de fabricare a armelor nucleare par a-şi avea originea în mărturia discreditată a fugarului român Ion Mihai Pacepa şi au fost alcătuite fără referire la documentele din arhive devenite disponibile după 2010, cu excepţia rapoartelor de informaţii sovietice/ruseşti care susţin acelaşi lucru. Vezi, de pildă, „Romania and Weapons of Mass Destruction“, la Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Romania_ and_weapons_of_mass_destruction; Institute for Science and International Security (ISIS), http://isis-online.org/country-pages/romania; „The Nuclear Information Project“, at Federation of American Scientists, http://www.fas.org/nuke/guide/romania/index.html; „Romanian Special Weapons“ în „WMD“, la http://www.globalsecurity.org/wmd/world/ romania/index, html.

de informaţii occidentale despre armele nucleare”.[1835][1836]

Acuzaţiile făcute de maghiari în mai iulie 1989, că România încerca să obţină rachete cu rază medie de acţiune care să poată transporta focoase nucleare, urmate de rapoartele serviciilor de informaţii sovietice şi apoi ruse care pretindeau că oferă mai multe detalii despre programul nuclear militar român, păreau să confere o confirmare independentă a acuzaţiilor făcute de Pacepa.[1837] Există însă motive substanţiale pentru a-i considera pe oficialii comunişti maghiari, ofiţerii sovietici de informaţii şi pe Ion Mihai Pacepa ca fiind puncte separate de diseminare a dezinformărilor provenite din aceeaşi unică sursă. Trebuia ca măsurile active puse la punct de membrii loialişti ai Pactului de la Varşovia (inclusiv Ungaria) să fie coordonate cu şi aprobate de autorităţile sovietice, indiferent dacă rolul lor principal era acela de a servi interesele „naţionale” sau

---

1835 Ion Mihai Pacepa, RedHorizons, Washington DC, Regnery Gateway, 1987, pp. 99-100, 297, 300-301. Institutul pentru Ştiinţă şi Securitate Internaţională (ISIS) de la MTI (http://isis- online.org/country-pages/romania) este ieşit din comun prin faptul că atribuie în mod clar informaţia referitoare la programul românesc pentru arme nucleare „rapoartelor din presă“. Alte surse lasă impresia că au acceptat aserţiunile lui Pacepa fără a le verifica. Pacepa a continuat să susţină aceste acuze şi după anul 2001. Vezi, de pildă, „«Băieţelul» lui Ceauşescu, mort în faşă“, Evenimentul £ilei, 10 decembrie 2002; Ion Mihai Pacepa, „Bomba atomică a lui Ceauşescu“, Ziua, 18 octombrie 2006; Roxana Roseti, „Se pregătea Ceauşescu de război nuclear? Dezvăluiri şocante: România putea să fabrice bomba atomică“, Evenimentul JTjilei,

1836 decembrie 2012.

Op.cit.y pp. 300, 100.

1837 Vezi, de pildă, Russian Federation Foreign Intelligence Service, The Nuclear Potenţial of Individual Countries, 6 April 1995, la http://www.fas.org/irp/threat/svr_nuke.htm. în conformitate cu un „expert“ rus, în vreme ce URSS părea neîngrijorată, programul pentru arme nucleare al lui Ceauşescu a determinat „serviciile secrete occidentale să accelereze pregătirile şi realizarea loviturii de stat în România, în decembrie 1989“. Vezi, de pildă, „Revoluţia din ’89, grăbită de ambiţiile nucleare ale lui Ceauşescu“, Adevărul, 29 mai 2009.

„internaţionaliste” (adică sovietice).[1838]

În consecinţă, declaraţiile publice făcute de Ungaria în perioada Războiului Rece cu privire la programul românesc de achiziţionare a rachetelor şi armelor nucleare erau conforme cu politicile sovietice. Mai mult decât atât, autorităţile maghiare care au fost cele mai active în această campanie, veteranii Departamentului International din subordinea CC al PMSU Mâtyâs Sziiros şi Gyula Horn au fost îndepărtaţi ulterior din funcţie, înainte de primirea Ungariei în NATO, ca urmare a legăturilor necorespunzătoare pe care le avuseseră cu serviciile de informaţii.1 în mod similar, nu o singură dată după fuga sa, Pacepa a declarat fără echivoc că „lucrase pentru KGB” pe întreaga durată de douăzeci şi şapte de ani a activităţii sale în cadrul serviciilor de informaţii româneşti.[18391840]

„Bomba” lui Ceauşescu

Mult timp după căderea comunismului, Pacepa a continuat să insiste că, la momentul dezertării sale, în iulie 1978, Ceauşescu şi Bhutto colaboraseră la construirea unei arme nucleare. Pe atunci, insista Pacepa.

(1) Un „colectiv special al DIE era în curs de a obţine de la Islamabad tehnologie pakistaneză pentru producerea

---

1838 Watts (2010), pp. 528-530.

1839 Vezi, de pildă, Zsofia Szilagyi, „Ex-Judge: Top Hungarian Socialist Leaders Were Former Agents’“, Voi 1, nr. 188, Partea a II-a, RFE/RL NEWSLINE, 27 septembrie 1996; MSZ, „Hungarian Screening Panel Calls for Speaker’s Resignation“. Voi. 1, Nr. 164, partea a II-a, RFE/RL NEWSLINE, 20 noiembrie 1997; şi MSZ, „Hungarian Socialist Deputy Urged to Resign“, Voi. 1, Nr. 168, partea a II-a, RFE/RL NEWSLINE, 26 noiembrie 1997.

1840 Pacepa a făcut acest lucru, printre altele, în faţa fostului director CIA James Woolsey şi a disidentului sovietic Vladimir Bukovski, afirmând că „Mi-am petrecut 27 de ani din viaţă lucrând pentru KGB“, adică întreaga perioadă în care pozase ca ofiţer în serviciul intereselor de securitate române. Vezi remarcile lui Pacepa în Jamie Glazov, „Symposium: KGB Resurrection (continuare)“, FrontPageMagazine.com, 30 aprilie 2004 la www.frontpage. corn. Vezi şi Jamie Glazov, „From Russia with Terror“, FrontPageMagazine.com, 1 martie 2004; Ion Mihai Pacepa, „Russia Hid Saddam’s WMDs“, Washington Times, 2 octombrie 2003.

unei bombe nucleare, pe baza unui acord secret între Ceauşescu şi Zulfikar Ali Bhutto, premierul Pakistanului la acea vreme”.

(2) Un „institut de cercetare şi planificare pentru dezvoltarea rachetelor meteorologice, condus de profesorul Alexandru Spătaru şi amplasat într-o casă conspirativă a DIE din pădurea Băneasa, lucra la planurile pentru construirea unei rachete cu rază medie de acţiune care să poată fi folosită cu focoase nucleare sau chimice şi bacteriologice”.

(3) Un „colectiv condus de generalul Marin Niculescu, adjunct al ministrului apărării şi comandant al trupelor de artilerie, lucra la dezvoltarea unor mortiere şi aruncătoare de mine cu încărcături nucleare, chimice şi bacteriologice”.[1841]

Vom aborda pe rând aceste aserţiuni.

(1) Când Pacepa a fugit din România în SUA, în 1978, Bhutto nu fusese doar îndepărtat de la putere, ci şi arestat, de mai bine de un an. Deşi Pakistanul a testat cu succes primul său dispozitiv nuclear în 1983, România nici măcar nu a construit unul vreodată. În afară de mărturia dezertorului, nu există nicio dovadă privind un proiect comun româno-pakistanez pentru dezvoltarea de arme nucleare.

Pacepa deţinea informaţii secrete cu privire la discuţiile româno-pakistaneze referitoare la un proiect privind armele nucleare şi la dorinţa Islamabadului de a intra într-un parteneriat cu Bucureştiul, dar le-a răstălmăcit grosier. Când Bhutto i-a propus o colaborare în domeniul armelor nucleare, la mijlocul anilor 1970, Ceauşescu a refuzat clar. În conformitate cu Ştefan Andrei, pe atunci şef al Secţiei Relaţii Externe a CC al PCR.

Prim-ministrul Pakistanului, Bhutto, i-a trimis lui Ceauşescu un mesaj prin intermediul serviciilor speciale [de informaţii] pakistaneze. Cam prin 1975 – 1976. Eu

---

1841 Ion Mihai Pacepa, „Bomba atomică a lui Ceauşescu“, octombrie 2006.

eram secretarul pe probleme internaţionale al Comitetului Central. Ceauşescu mi-a telefonat şi mi-a spus: Pacepa vine să discute cu tine. Pakistanul propune să colaborăm la producerea unei arme nucleare.

Noi am răspuns că respectăm cu stricteţe tratatul de neproliferare a armelor nucleare şi că, în acest cadru, nu producem şi nu colaborăm cu nimeni care produce arme nucleare. Am scris acest răspuns pe o bucată de hârtie, i-am dat-o lui Pacepa, iar el l-a dactilografiat la Securitate. Dar Ceauşescu aprobase textul pe care eu l-am formulat.1

Dovezile documentare care au apărut de atunci cu privire la programul pakistanez pentru arme nucleare confirmă amintirile fostului ministru de externe al României şi le demontează pe cele ale lui Pacepa. Bhutto a avut mai mult succes pe lângă Mao, obţinând sprijinul acestuia, sprijin pe care RP Chineză a continuat să-l acorde succesorului lui Bhutto, Ziaul Haq, furnizând Islamabadului suficient uraniu îmbogăţit pentru a construi două bombe nucleare. [1842]Iar partenerul european al Pakistanului la momentul fugii lui Pacepa era Franţa, nu România (deşi Parisul a început să se retragă din programul nuclear pakistanez în septembrie 1978, la două luni după ce dezertorul a ajuns în SUA).[1843]

Pacepa a încercat de asemenea să implice România într-un program comun cu Libia vizând armele nucleare.1 Ceauşescu a respins însă şi oferta primită de la Tripoli, iar capriciosul Muammar Gaddafi a primit ajutorul nuclear

---

1842 Lavinia Betea, I se spunea Machiavelli: Ştefan Andrei în dialog cu Lavina Betea, Bucureşti, Adevărul, 2011a.

1843 Vezi seria de documente despre programul nuclear pakistanez şi reacţiile internaţionale stârnite în William Burr, The United States and Pakistan’s Quest for the Bomb, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 33, 21 decembrie 2010, la http://www.gwu.edu/ Insarchiv/nukevault/ebb333/index.htm. Vezi şi William Burr, U.S. and British Combined to Delay Pakistani Nuclear Weapons Program in 1978-1981, Declassijied Documents Show, Nuclear Proliferation International History Project, http://www.wilsoncenter.org/publication/us- and-british-combined-to-delay-pakistani-nuclear-weapons-program-1978-1981.

dorit prin intermediul reţelei stabilite de Pakistan. Dacă România a refuzat orice implicare în programele nucleare libian şi pakistanez, Bhutto şi Gaddafi au urmat un program comun din 1974 până la arestarea celui dintâi, în 1977, Ziaul Haq întrerupând apoi cooperarea. Când dezertorul român şi-a publicat aserţiunile, Zia devenise deja un important partener al SUA în rezistenţa faţă de forţele sovietice din Afghanistan.

(2) „Fabrica" super-secretă despre care Pacepa pretindea că ar fi produs rachete cu rază medie de acţiune în pădurea Băneasa nu a fost niciodată altceva decât o casă de oaspeţi/casă conspirativă, cea mai mare atracţie tehnică a sa fiind pista de popice de la subsol.[1844] Presupusul conducător de proiect, profesorul Spătaru, era de fapt cel mai de seamă expert român în domeniul telecomunicaţiilor spaţiale (în special satelitare) şi al transmisiilor de informaţii – o impresionantă competenţă de nişă a României în perioada Războiului Rece şi un sector privilegiat al cooperării americano-române.[1845] Între anii 1975 şi 1978, Spătaru a fost preşedintele Comisiei Române pentru Activităţi Spaţiale şi Telecomunicaţii prin Satelit, iar Washingtonul a aprobat transferul către România de tehnologii cu dublă utilizare (civilă şi militară) în acest domeniu.[1846]

1844 Pacepa a pretins că Ceauşescu construia atât o bombă nucleară, cât şi arme biologice, cu finanţare de la Muammar Ghaddafi, în scopuri de terorism internaţional. Ion Mihai Pacepa pentru Ziua, nr. 3757, 18 octombrie 2006b; Ion Mihai Pacepa, „Tyrants and the Bomb", National Review Online, 17 octombrie 2006a, ora 05.56. Vezi şi Burr (2010).

1845 Radu Zaciu, „Professor Spătaru - A Lifetime of Achievement", Omniscope, nr. 3 (2012) la http://www.omniscop.ro/wp-content/uploads/2012/03/articol.pdf. Profesorul Spătaru a inventat şi „o serie de dispozitive ştiinţifice amplasate ulterior pe sateliţii NASA".

1846 Telegram 3630 From the Department of Defense Attaché at the Embassy in Romania to the Department of theArmy, Bucharest, 30 iulie 1975, 163Z, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976; Telegram 3953 From the Embassy in Romania to the Department of State, 13

În orice caz, un efort secret de construire a rachetelor nucleare în România cu scopul de a obţine arme pentru a le folosi împotriva Ungariei ar fi fost redundant. Aşa cum subliniau analiştii americani la vremea respectivă, Româna deţinea deja rachete SCUD furnizate de sovietici (despre care ulterior serviciile de informaţii sovietice şi apoi cele ruseşti au încercat să afirme că ar fi fost procurate în secret de România de la Coreea de Nord).1 Rachetele SCUD puteau transporta focoase nucleare şi aveau capacitatea de a lovi orice ţintă de pe teritoriul Ungariei, cu excepţia unei benzi înguste de-a lungul graniţei cu Austria.

În plus, Ungaria deţinea şi ea rachete sovietice SCUD, aşa că, teoretic, ameninţarea era una reciprocă. Exista însă un semnificativ dezechilibru practic. Budapesta se afla într-o poziţie mai bună pentru a ameninţa România cu un atac nuclear, dat fiindcă pe teritoriul său existau amplasate focoase nucleare – un lucru pe care Bucureştiul nu l-a permis niciodată.[1847][1848]

La fel de redundantă ar fi fost fabrica de rachete cu rază medie de acţiune – fie ea uriaşă, minusculă ori pe la mijloc – despre care *Der Spiegel* pretindea că e construită de firma vest-germană MBB în beneficiul românilor, sau rachetele cu rază medie de acţiune Condor II, despre care

---

august 1975, 1505Z, Document 39, şi Memorandum of Conversation, Washington, 1 noiembrie 1975, 1 p.m., Document 40 în Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volum E-15, Partea 1, Documents on Eastern Europe, 1973-1976. Vezi şi „Diplomacy: After Helsinki: Balkan Jitters“, Time, 18 august 1975.

1847 Glarke (1989), pp. 2-4. în conformitate cu informaţiile din epoca sovietică „reciclate“ de SVR, România intenţiona să-şi folosească focoasele nucleare procurate/fabricate în secret „pentru rachete cu rază lungă de acţiune de tip SCUD (pe care România le producea sau le cumpăra din Coreea de Nortd şi China)“. S-a „uitat“ însă, în mod convenabil, că toate rachetele de tip SCUD ale României fuseseră furnizate de URSS în anii 1960. Vezi, de pildă, Russian Federation Foreign Intelligence Service, The Nuclear Potenţial of Individual Countries, 6 aprilie 1995, la http://www.fas.org/irp/threat/svr_nuke.htm.

1848 Clarke (1989), pp. 2-4.

tot *Der Spiegel* susţinea că România le achiziţiona din Argentina. Asemenea alegaţii păreau plauzibile deoarece România era implicată în cooperarea strategică cu RFG – de exemplu, Bonnul deţinea un rol esenţial, acordând României asistenţă pentru restructurarea unităţii sale an ti teroriste (şi transformarea sa în USLA) după modelul renumitei GSG-9 vest-germane, în a doua jumătate a anilor 1970. Iar România era într-adevăr implicată în industria de apărare argentiniană, deşi ca un concurent al URSS, livrând Argentinei ţevi de tun şi negociind furnizarea „sistemului de rachete de concepţie sovietică SĂ-7 SAM şi a elicopterului franţuzesc Puma" (pe care România îl fabrica sub licenţă) în 1983.[1849]

(3) Pacepa a susţinut şi existenţa unui proiect de fabricare a minelor nucleare (plus a celor bacteriologice şi chimice) sub comanda generalului Marin Niculescu. Exploatând logica confruntărilor din Războiul Rece şi evoluţiile similare din alte regiuni, Pacepa a greşit atât în privinţa localizării acestui proiect cât se poate de real şi de ameninţător, cât şi a statelor şi a persoanelor responsabile pentru el. Proiectul avea rolul de a crea pentru teroriști o modalitate de a provoca crize politice şi catastrofe ecologice folosind mine nucleare pentru a distruge centrale atomice, în aşa fel încât reziduurile lăsate în urma exploziilor să nu poată fi deosebite de materialul nuclear împrăştiat al centralelor distruse.1

Dar proiectul nu era unul românesc, aşa cum pretindea Pacepa. Iar generalul Niculescu este mai bine cunoscut pentru faptul că era ministrul adjunct al apărării implicat în blocarea tentativelor sovietice de a impune efectuarea exerciţiilor militare ale Pactului de la Varşovia în România la sfârşitul anilor 1960 şi începutul anilor 1970, şi pentru că l-a susţinut pe ministrul apărării atunci când delegaţia română a obstrucţionat intervenţia militară

1849 Prospects For Soviet Arms Deliveries To Argentina: Interagency Intelligence Assessment (NIC 4604-83), 1 iulie 1983, p. 8, CIA.

a Pactului de la Varşovia în Polonia, în 1981.[1850] Proiectul minelor nucleare era conceput şi gestionat de supersecretul „grup de lucru” ministerial din cadrul Stasi (*Arbeitsgruppe Des Ministers fitr Staatsicherheit,* sau AGMS).[1851]

AGMS pregătea grupuri restrânse pentru a imita *modus operandi* al unor grupări teroriste şi organizaţii criminale cunoscute, dar fără a lăsa în urmă nicio dovadă compromiţătoare.[1852] Spre exemplu, AGMS „privea în mod explicit atacurile cu explozibil de la sediul Radio Europa Liberă, în 1981”, ca o operaţiune model de acest tip.1 Instrucţiunile AGMS descoperite la fostul său cartier general sugerează implicarea în atac a acestui

---

1850 Vezi, de pildă, Christian Booss, „Stasi plante Einsatz von Atomminen: Gauck-Behörde präsentiert Akten über Terrorpläne gegen die BRD“ (Stasi a plănuit utilizarea de mine nucleare: Gauck prezintă documente privind comploturi teroriste împotriva RFG), Die Welt, 7 aprilie 1999. In conformitate cu Booss, Stasi prezuse „un accident extrem de credibil“ în care „mine atomice de mărimea mingilor de ping-pong ar putea fi utilizate pentru a arunca în aer centrale nucleare în aşa fel încât radiaţia să nu-1 poată indica pe făptaş“. Booss (1999).

1851 Booss (1999); Thomas Auerbach, Einsatzkommandos an der unsichtbaren Front: Terror- und Sabotagevorbereitungen des M/S gegen die Bundesrepublik Deutschland (Forţa Specială pe frontul invizibil: Terorismul Stasi şi pregătirile de sabotaj împotriva Republicii Federale Germania), Berlin, Christopher Links, 1999, pp. 10, 30-35.

1852 Ibid. In mod ironic, lipsa oricăror dovezi i-a determinat în primul rând pe anchetatorii vest-germani să suspecteze implicarea Stasi. Niciun grup terorist nu mai operase vreodată într-un mod atât de antiseptic. Vezi şi Lisa Erdmann, „RAF-Anschlag: Ermittler prüfen Stasi-Verwicklung in Heerhausen Mord“ (Atac RAF: Investigatorii examinează implicarea Stasi în asasinatul Heerhausen), Der Spiegel, 17 septembrie 2007; Dirk Banse şi Uwe Müller, „Verdacht: War die Stasi am Herrhausen-Mord beteiligt?“ (Suspiciune: Stasi a fost implicat în asasinatul Heerhausen), Die Welt, 18 septembrie 2007.

organism.[18531854]

La peste un deceniu de la căderea comunismului, Pacepa insista în continuare că „nimic altceva decât moartea nu-l putea împiedica” pe Ceauşescu să „construiască arme nucleare”.[1855] între 1964 şi 1983, China, India, Pakistanul şi Israelul dezvoltaseră sau obţinuseră arme nucleare. Pakistanul solicitase colaborarea României pentru construirea unei bombe

---

1853 Booss (1999). Documente reconstituite în 2010 demonstrează că teroristul „Carlos Şacalul“, a cărui organizaţie este responsabilă pentru bomba de la REL, a primit mai mult ajutor din RDG decât au primit Brigăzile Roşii. Stasi a desemnat chiar 77 de membri ai personalului său ca echipă pentru terorist; aceştia nu au încercat să-şi ascundă afilierea în faţa lui Carlos. Documentele sugerează de asemenea că „relaţia cu Stasi era atât de strânsă, încât contactele sale cunoşteau locurile şi momentele atacurilor plănuite, iar informaţia era împărtăşită şi KGB-ului, în Moscova“. Allan Hall, „How Carlos the Jackal was Feted and Pampered by Stasi Bäckers“, The Daily Mail, 30 octombrie 2010; Tony Paterson, „Rescued from the Shredder: Carlos the Jackal’s Missing Years“, The Independent, 30 octombrie 2010. înainte de apariţia acestor dezvăluiri, sovieticii şi est-germanii susţinuseră public că teroristul Carlos era „o bombă cu ceas“, cu greu tolerată în Berlinul de Est şi evitată la Moscova. în perioada atacului asupra REL, Carlos îşi avea sediul principal la Budapesta, în Ungaria, bucurându-se de generozitatea lui Kâdâr. La fel ca autorităţile sovietice şi est-germane, oficialii comunişti din Ungaria au pretins că teroristul era o armă scăpată de sub control cu care nu colaborau.

1854 Instrucţiuni separate din 1981 şi 1982 stipulau că personalul AGMS trebuia: (1) „Să provoace sentimente de nesiguranţă persoanelor de vârf din structura de putere imperialistă prin intermediul unor apeluri telefonice anonime, scrisori de ameninţare, bombe în colete, alte dispozitive explozibile etc.“; (2) „Să provoace sentimente de nesiguranţă persoanelor de vârf din centrele de diversiune politico-ideologică prin tulburări, de pildă obstacole care să le împiedice să-şi exercite atribuţiile (spre exemplu lichidarea sau răpirea unor personalităţi precum editori, comentatori)“; (3) „Să provoace daune sau să închidă facilităţi, tehnologie şi documente din aceste centre (de exemplu, atacuri cu bombe sau incendiare împotriva acestor facilităţi, ca de pildă atacul cu bombă de la REL în München din februarie 1981)“. Auerbach (1999), pp. 10, 35, 159-161. în conformitate cu respectivul analist, deşi nu este clar „dacă asemenea acţiuni chiar au avut loc, referirea la atacul de la REL din 1981 ar putea sugera, în contextul dat,

nucleare şi, foarte probabil, China i-ar fi împărtăşit cunoştinţele sale în domeniu, dacă România ar fi cerut acest lucru, şi totuşi, în ciuda numeroaselor oportunităţi, Ceauşescu nu a obţinut niciodată o armă nucleară, iar acest fapt sugerează nu incapacitate, ci lipsă de interes în acest sens.

Când vicepreşedintele George Bush a vizitat România, în septembrie 1983, Ceauşescu i-a înmânat scrisoarea adresată preşedintelui Ronald Reagan, în care condamna desfăşurările de „eurorachete” sovietice şi declara că ţara sa nu va permite amplasarea de rachete nucleare pe teritoriul său.1 Liderul român a subliniat de asemenea că ţara sa deţinea capacitatea de a produce o armă nucleară, dacă ar dori. În contextul respectiv, declaraţia era menită să transmită ideea că România refuza să deţină arme nucleare nu din cauza incapacităţii de a face acest lucru, ci ca urmare a convingerilor şi a politicii sale.

Dar cu ceea ce ar putea fi descris ca un efect al influenţei crescânde a aserţiunilor lui Pacepa, vicepreşedintele american a fost „impresionat în mod negativ”. Nu fiindcă Washingtonul s-ar fi temut că Bucureştiul ar dezvolta arme nucleare, ci din cauza rapoartelor care sugerau că ar fi putut împărtăşi cunoştinţele în domeniu cu anumiţi lideri arabi cu care Ceauşescu se întâlnea în mod regulat – o interpretare asiduu promovată de Pacepa. Aşa cum i-a spus Bush lui

---

cea de-a doua posibilitate, dat fiind că grupuri MfS realizaseră deja astfel de atacuri în RFG în anii 1960“. Op.citpp. 33-34. Interesant este că la locul atacului de la REL au fost lăsate în urmă dovezi - explozivi şi grenade - care indicau clar spre România, fapt ce marchează una dintre rarele apariţii de urme de muniţie românească într-un atac terorist. Vezi, de pildă, The USSR and Its Allies: A Global Presence: An Intelligence Assessment, 1 decembrie 1983, p. 7, CIA; Jack Kemp, „The Unseen Hand“ în Benjamin Netanyahu, editor, International Terrorism: Challenge and Response, Jerusalem, Mekhon Yonatan, Transaction, 1981, p. 191.

1855 Pacepa (2006a). Pacepa pretinde că a fost „principalul consilier pe probleme nucleare“ al lui Ceauşescu.

Ştefan Andrei imediat după aceea:

„Îl cred pe preşedintele vostru când declară că nu doreşte să producă arme nucleare. Dar faptul că aveţi relaţii cu astfel de oameni precum liderii Libiei, Irakului şi Iranului ne obligă să ne gândim la pericolul de a transmite şi lor aceste secrete pe care le deţineţi”. După ce l-a informat pe Ceauşescu despre această discuţie, Andrei a fost instruit să-l asigure pe Bush că România nu va face aşa ceva şi că Ceauşescu respinsese ofertele altor state – de pildă, Pakistan – şi că nu va transmite (nimănui) secrete legate de armele nucleare.[18561857]

Se pare deci că analiştii americani nu greşiseră când consideraseră aceste acuzaţii ca fiind nefondate.[1858] Aşa cum declarase un oficial al administraţiei Reagan adresându-se presei de la Washington, autorităţile americane „au ignorat cu desăvârşire” rapoartele din media referitoare la o presupusă capacitate nucleară română.[1859] Unul dintre analiştii puternic implicaţi în verificarea şi apoi demontarea aserţiunilor Budapestei referitoare la ameninţarea nucleară românească sesizase

---

1856 Telex al ambasadorului est-german în România (Bock) din 14 octombrie 1983', PHP. Pentru traducerea în limba engleză, vezi Document 10 în Larry L. Watts, Românim Securiţy Policy and the Cuban Crisis, Cold War International History Project e-Dossier nr. 38, februarie 2013.

1857 Betea (201 la)f Lavinia Betea, „Adevărul despre arma nucleară şi Banca Mondială din România“, Adevărul, 18 decembrie 2011b.

1858 De exemplu, cooperarea româno-americană din regiune nu pare să fi avut de suferit. Vezi, de pildă, scrisoarea fostului preşedinte Richard Nixon către Ceauşescu privitor la cooperarea acestuia din urmă cu fostul şef de personal al lui Nixon, colonelul John Brennan, şi cu fostul procuror general al SUA, John Mitchell, cu privire la furnizarea către Irak de uniforme militare fabricate în România. Letter Jrom Richard M. Nixon to Mcolae Ceausescu. (Regarding US.-Romanian Venture to Sell Uniforms to Iraq), May 3, 1984, Document 56 în „Shaking Hands with Saddam Hussein: The U.S. Tilts toward Iraq, 1980-1984“, National Securiţy Archive Electronic Briefing Book No. 82, editor Joyce Battle, 25 februarie 2003, http://wvvw.gwu. edu/însarchiv/NSAEBB/NSAEBB82/iraq56.pdf.

1859 „Rumanian Threat Discounted“, New York Times, 11 iulie 1989.

în iulie 1989 esenţa problemei: „nimeni nu crede în mod serios că România are motivaţia politică, militară sau economică de a intra în clubul statelor care deţin arme nucleare”.1

Unica dovadă concretă – dincolo de mărturia lui Pacepa – privind existenţa oricărui program de cercetare în domeniul armelor nucleare era un singur caz în care România extrăsese 100 miligrame de plutoniu de puritate necesară pentru uz militar, în decembrie 1985 (doar o zecime din cantitatea care ar fi impus raportarea către Agenţia Internaţională pentru Energie Atomică).[1860] Informaţiile sovietice insistaseră că acesta fusese doar vârful aisbergului, parte a unui program de producere a câte unui kilogram de plutoniu anual.[1861] Obiectivul vizat ar fi fost atingerea cantităţii de 8 kilograme de plutoniu – minumul considerat atunci necesar pentru fabricarea unei arme nucleare pe bază de plutoniu (în epoca dinaintea „bombelor murdare”).

Făcând referire la „informaţii” anterioare ale KGB, Serviciul de Informaţii Externe al Federaţiei Ruse (*Slujba Vneşnei Razvedki* – SVR) a susţinut că declaraţiile publice ale lui Ceauşescu privind capacitatea României de a fabrica arme nucleare, făcute în aprilie-mai 1989, fuseseră motivate de extracţia reuşită de plutoniu din 1985.1 Efortul de a atribui o anume cauzalitate acelei corelaţii şubrede nu izbuteşte să explice motivele pentru care liderul român făcuse aceeaşi declaraţie în 1974, cu mulţi

---

1860 Clarke (1989b), p. 2. Clarke a remarcat de asemenea că, în ciuda referirilor continue ale oficialilor maghiari la ameninţarea militară românească, „nu existau dovezi privind ameninţări specifice şi nici vreun motiv de a ne aştepta la un conflict real“. Op.citp. 1. Concomitent, Gyula Horn, prertinzând că vorbeşte în numele lui Reszo Nyers, i-a acuzat pe români că „încearcă în mod deliberat să provoace ostilitate“ faţă de Ungaria. Henry Kamm, „Hungarian Accuses Rumania of Military Threats“, New York Times, 11 iulie 1989.

1861 Spre exemplu, în conformitate cu SVR, România avea „un program special, focalizat pe

ani înainte ca România să aibă un reactor care să poată produce plutoniu şi cu mai mult de un deceniu înainte să facă efectiv acest lucru. Şi toate acestea se petreceau într-un moment în care cercetările nucleare româneşti nu trecuseră mult de punctul în care încă se mai dezbătea oportunitatea construirii unui reactor – un proces declanşat de neaşteptata furnizare, din partea SUA, a unui reactor FRIGA (în cadrul programului american „Atomi pentru pace”).[1862][1863]

Aserţiunea ruşilor nu reuşeşte să explice nici anunţul cât se poate de public despre capacităţile României de a fabrica un dispozitiv nuclear, anunţ făcut de Ceauşescu în faţa presei internaţionale în ianuarie 1984, cu aproape doi ani înainte de unica extracţie de plutoniu românească, din decembrie 1985.[1864] în mod cert, referirile lui Ceauşescu la capacităţile tehnologice ale ţării sale nu reflectau situaţia unui program secret de construire a armelor nucleare. Şi într-adevăr, faptul că România nu a mai extras altă

1862 Aceste aserţiuni, toate părând a fi lansate de Pacepa după 1989, au fost acceptate ca atare, cu toate că celelalte afirmaţii ale sale (de exemplu că regimul român fura tehnologie militară sofisticată americană şi colabora cu terorişti din Orientul Mijlociu împotriva Israelului) au fost demonstrate ca fiind în întregime false. Astfel de pildă, succesul experimentului este interpretat ca „permiţându-i lui Ceauşescu să facă anunţul în mai“, cu toate că el făcuse acelaşi anunţ şi înainte de decembrie 1985. Ionescu şi Rîjnoveanu (2007), p. 6. Pacepa a fost de asemenea sursa descrierii unui program nuclear militar secret oferit de fostul director tehnic al Institutului pentru Fizică Atomică de la Măgurele, Mihai Bălănescu, care fusese trimis de Bucureşti să informeze AIEA de la Viena cu privire la plutoniul uitat al României, în 1992. Vezi, de pildă, „«Băieţelul» lui Ceauşescu, mort în faşă“, Evenimentul Zilei, 10 decembrie 2002.

1863 Reactorul TRIGA al General Atomics, oferit României de SUA, a fost pus în funcţiune în 1980. Vezi Douglas M. Fouquet,Junaid Razvi şi William L. Whittemore, „TRIGA Research Reactors: A Pathway to the Peaceful Applications of Nuclear Energy“, în Nuclear News: The 50^ Anniversary of Atoms For Peace, voi. 46, nr. 12 (noiembrie 2003), pp. 46-56.

1864 Nicolae Ceauşescu în interviul pentru Hearst Newspapers şi BBC, 9 iulie 1984.

cantitate de plutoniu după 1985, când deja demonstrase că are capacitatea, experienţa şi uraniul îmbogăţit necesare în acest sens, pare a constitui un obstacol insurmontabil pentru asemenea acuzaţii privind înşelătoria românească în domeniul nuclear.

La fel de sterile sunt acuzele de minciună lansate de ruşi ca explicaţie pentru insistenţa lui Ceauşescu de a declara public, în mod repetat, că „nu deţinem arme nucleare şi nu dorim să deţinem arme nucleare”, aşa cum s-a întâmplat şi pe 17 decembrie 1985, cu două zile înainte de extragerea plutoniului.[1865] La urma urmei, România nu a deţinut niciodată arme nucleare, iar politicile ei împotriva unor astfel de arme exact asta sugerau. SVR a readus pe tapet aceste acuzaţii la mijlocul anilor 1990, când România a candidat prima dată pentru a primi calitatea de membru al NATO, şi din nou la cea de-a doua sa candidatură, în 2002 – 2004, circumstanţe care fac ca afirmaţiile ruşilor să pară foarte suspecte.

Ceauşescu, pretindeau ruşii, avusese deja, în 1989, o armă de distrugere în masă, iar noile autorităţi din România continuaseră programul de dezvoltare a armelor nucleare până în 1992.1 În realitate, plutoniul uitat a fost redescoperit în 1992 de guvernul postcomunist, în abandonatul institut de cercetări în fizica nucleară de la Piteşti. După ce terminase uraniul super-îmbogăţit furnizat de SUA la sfârşitul anilor 1970, institutul şi-a închis porţile un deceniu mai târziu, înainte de Revoluţie.

Înainte de 1985, insistenţele Bucureştiului de a preciza că ar putea produce

O armă nucleară dacă ar dori aveau rolul de a sublinia nivelul tehnologic ridicat al ţării, într-o perioadă în care fizica nucleară şi ingineria aerospaţială erau jaloane simbolice ale dezvoltării ştiinţifice. Aceste afirmaţii nu

---

1865 Nicolae Ceauşescu, România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate, Bucureşti, Editura Militară, 1987, p. 373; Mihail E. Ionescu şi Carmen Rîjnoveanu, „Percepţia României asupra descurajării nucleare“, Revista de Istorie Militară, voi. 5, nr. 6 (2007), p. 6.

reflectau nici existenţa unui program real pentru dezvoltarea de armamente, nici intenţia de a iniţia unul, aşa cum susţinuseră KGB, SVR, autorităţile maghiare şi Ion Mihai Pacepa. Deşi ar fi fost posibil ca situaţia să se schimbe după ce s-a reuşit extragerea de plutoniu în decembrie 1985, caracterul unic al acestei extracţii sugerează că nimic nu s-a schimbat.[1866][1867]

Mai multe surse subliniază cât de „serios" ar fi încălcat România acordurile de siguranţă ale AIEA şi mai cu seamă Tratatul de Neproliferare a Armelor

Nucleare (TNAN).1 Dar acest caracter „serios" păleşte considerabil dacă plasăm acţiunile României în context. De exemplu, prevederile standard al AIEA impuneau raportarea experimentelor de extracţie dacă în urma lor se producea minimum un gram de plutoniu – de aproape zece ori mai mult decât cantitatea obţinută de

---

1866 Un raport al informaţiilor ruse s-a „scurs" către diverse ţări NATO când, brusc, România a apărut ca un candidat indezirabil pentru primirea în primul val de extindere a NATO, în 1995-1996. Russian Federation Foreign Intelligence Service, The Nuclear Potenţial of Individual Countries, 6 aprilie 1995, la http://www.fas.org/irp/threat/svr_nuke.htm. Aserţiuni similare au fost diseminate în presa occidentală în 2002, cu puţin timp înainte ca NATO să invite România să devină membru (de pildă în The Sunday Herald în august 2002). Vezi şi „Bomba atomică. Secretul nuclear al lui Ceauşescu", Evenimentul £ilei, 22 ianuarie 2006.

1867 în mod ironic, Radio Europa Liberă pare să fi provocat România să „demonstreze" că poatre realiza cu succes un asemenea experiment. Amintindu-şi afirmaţia din 1984 a lui Ceauşescu - „dacă am vrea astăzi să fabricăm o armă nucleară, am putea s-o facem" - un analist de la REL cataloga în 1985 comentariul ca fiind fals şi „absurd", considerând că România era incapabilă de o asemenea reuşită. în conformitate cu analistul în cauză, „lauda nu avea legătură cu performanţele şi capacităţile economice şi tehnice reale ale ţării", iar „ţara rămăsese mult în urma celorlalte state membre ale Pactului de la Varşovia şi ale CAER cu privire la dezvoltarea în domeniul energiei nucleare". La nicio lună mai târziu, fizicienii români realizau singura lor extracţie de 100 mg de plutoniu. Vezi Socor (1985), pp. 1, 9. Vezi şi Nicolae Ceauşescu în interviul pentru Hearst Newspapers şi BBC, 9 iulie 1984.

637

fizicienii români.[1868][1869]

În mod similar, măsura în care România a încălcat prevederile TNAN este discutabilă, dat fiind că TNAN impunea raportarea programelor de cercetare şi dezvoltare în domeniul armelor nucleare.[1870] Ţinând seama că cele 100 de miligrame de plutoniu extrase de România în decembrie 1985 erau insuficiente pentru construirea unei arme nucleare, că nu s-a mai produs nicio altă cantitate de plutoniu, şi că (până la data scrierii acestei cărţi) nu există dovezi privind vreun asemenea proiect, nu putem spune decât că întrebarea dacă experimentul de extracţie a fost parte a unui program secret vizând armele

---

1868 Vezi, de pildă, Ann MacLachlan, „Romania Separated Tiny Amount of Plutonium in Secret in 1985“,Nucleonics Week, 25 iunie 1992, p. 16. în conformitate cu MacLachlan, aceasta era „o încălcare clară a angajamentelor luate de România în conformitate cu Tratatul de Neproliferare Nucleară şi indica un program nuclear militar mai extins, păstrat secret“. Vezi şi http://isis-online.org/nuclear-weapons-programs/endedpostl970 şi http://isis-online. org/country-pages/romania (accesat pe 12 decembrie 2012). Radioul public naţional anunţa de asemenea că experimentul de extracţie dovedea că „un program secret de dezvoltare a armelor nucleare era urmat în regimul dictatorului român Nicolae Ceauşescu între 1965 şi 1989“. PBS News Hour, „Tracking Nuclear Proliferation“ 2 mai 2005, la http://www.pbs. org/newshour/indepth_coverage/military/proliferation/countries/romania .html.

1869 Pentru detalii privind regimul „măsurilor de precauţie“ şi excluderile AIEA, vezi Ephraim Asculai, Verification Revisited: The Nuclear Case, Washington, DC, Institute for Science and International Security Press, 2002.

1870 Un fost preşedinte al Comisiei Naţionale pentru Controlul Activităţilor Nucleare (CNCAN) considera că, deşi era o regretabilă „eroare“, faptul că Bucureştiul nu anunţase experimentul său cu plutoniu nu constituia o încălcare gravă a prevederilor şi că ar fi trebuit acordată o importanţă mai mare politicii de durată care stipula că România „nu a produs, nu produce şi nu va produce“ bombe nucleare. Declaraţie a fostului director al CNCAN, Lucian Biro, la cea de-a douăzecea aniversare a experimentului de extracţie a plutoniului. Ziua, 5 aprilie 2005. Biro a fost susţinut în declaraţia sa de directorul CNCAN de la data respectivă, Anton Coroianu.

nucleare rămâne deschisă.[1871] Dar, încă o dată, lipsa probelor care să indice un program de dezvoltare a armelor nucleare, când erau prezente ingredientele, tehnologia şi capacitatea necesare, sugerează ferm lipsa unei intenţii în acest sens, exact aşa cum declara conducerea de la Bucureşti încă din perioada crizei rachetelor din Cuba.

Plasând toate acestea în perspectivă regională, la momentul extragerii plutoniului în decembrie 1985, când ceilalţi membri ai Pactului deja caracterizau România ca pe un stat ce nu respectă tratatele internaţionale, Kremlinul transfera în secret rachete SS-23, ce puteau purta focoase nucleare, către RDG, Cehoslovacia şi Bulgaria. Concomitent, RDG, Cehoslovacia, Ungaria şi Polonia aveau deja focoase nucleare depozitate în secret pe teritoriul lor.1 Ameninţarea teoretică reprezentată de ceea ce un analist, cel puţin, descria ca „obiectivele nucleare evident periculoase urmărite de România” era o nimica toată în comparaţie cu riscul evident de proliferare a armelor nucleare, cu încălcarea tratatelor internaţionale în care se angajaseră toate celelalte state membre ale

1871 Incidentul s-a produs în vreme ce SUA încercau să remedieze proliferarea pe care o provocase neintenţionat prin intermediul programului „Atomi pentru pace“, lansat în anii 1950 de preşedintele Eisenhower - motivul pentru care românii aveau un reactor TRIGA II care putea extrage plutoniu. Echipa de fizicieni de la laboratorul din Piteşti, conduşi de ofiţeri ai Securităţii, era conştientă că ar putea pierde ocazia şi capacitatea de a mai extrage vreodată plutoniu, dacă reactorul ar fi fost modificat de SUA pentru a folosi uraniu mai puţin îmbogăţit (o modificare acceptată de guvernul român, cu condiţia ca SUA să furnizeze noul combustibil, la fel cum îl furnizase pe cel vechi). Pentru circumstanţele acestui incident din perspectiva celor implicaţi direct, vezi Roe (2007).

Pactului de la Varşovia.[1872][1873]

La doi ani după experimentul românesc de extragere a plutoniului, când URSS a încheiat cu SUA, în 1987, Tratatul privind Forţele Nucleare cu rază medie de acţiune (FNRM), Uniunea Sovietică obligându-se să distrugă toate rachetele de acest tip, Kremlinul a ales să nu informeze Washingtonul cu privire la armele şi focoasele pe care le desfăşurase şi/sau depozitase în RDG, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria şi Bulgaria. În conformitate cu un oficial american responsabil pentru aplicarea tratatului FNRM, URSS „«negociase cu rea credinţă», prin aceea că nu informase SUA despre aceste transferuri”.[1874] De fapt, toţi membrii Pactului de la Varşovia erau vinovaţi de încălcarea gravă a Tratatului de Neproliferare şi a prevederilor de siguranţă ale AJEA – România, într-o măsură mult mai mică.

Cine face pregătiri militare împotriva cui?

Pe lângă insistenţele lor privind existenţa unor „dovezi concrete” că „pe râurile ce despart cele două ţări plutesc cadavre” şi că Bucureştiul se dedase la un „şantaj” nuclear la adresa Ungariei, Szürós, Tabajdi şi Horn susţineau şi că lideri militari superiori din România

---

1872 De exemplu, RD Germană, RP Polonă, RS Cehoslovacă şi RP Ungară au „semnat acorduri cu URSS vizând instalarea de arme nucleare pe teritoriul lor“, documente „păstrate atât de secret, încât chiar şi patruzeci de ani mai târziu, generali care ar fi trebuit să cunoască situaţia îşi contrazic reciproc mărturiile privind întrebarea dacă au existat vreodată arme nucleare în ţările lor“. Vojtech Mastny şi Malcom Byrne, editori, A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991, Budapesta, Central European Press, 2005, p. 31. Lansatoare şi rachete capabile să poarte încărcături nucleare (FROG şi SCUD) au fost desfăşurate de asemenea în România şi Bulgaria. Numai România a refuzat să găzduiască rachete nucleare sovietice.

1873 Gheorghe (2012), p. 35. Analistul consideră că România a izbutit să convingă SUA să „închidă ochii“ la aceste fapte pozând în mod fals într-un „rebel“ în cadrul Blocului sovietic.

1874 Alex Wagner, „U.S., Bulgaria Reach Deal To Destroy Missiles“, Arms Control Toda% iulie/ august 2002, la http://www.armscontrol.org/act/2002_07-08/bulgariajul_aug02.

emiseseră pretenţii la teritoriul maghiar şi ameninţaseră cu o invazie, şi că mobilizaseră deja trupe de-a lungul graniţei cu Ungaria, pregătindu-se evident în acest scop.1 În realitate, nu au existat redesfăşurări ale unor forţe româneşti semnificative în ultima jumătate a anilor 1980, înainte de Revoluţie. De asemenea, planurile româneşti de apărare teritorială nu impuneau desfăşurări mai ample de trupe, nici chiar în cele mai ameninţătoare circumstanţe.

5

Pe de altă parte, unităţi militare maghiare şi sovietice fuseseră redislocate de la graniţa vestică a Ungariei cu Austria spre frontiera de est, cu România, cel puţin din aprilie 1989.[1875] Cu ajutorul aparatului de măsuri active de la nivelul întregului Bloc, această mişcare a fost prezentată, credibil, ca fiind motivată strict de dorinţa de a crea o „zonă a păcii” cu Austria, simbolizând deci lipsa oricărei ameninţări ungare, sovietice sau din partea Pactului de la Varşovia faţă de Occident. Chiar şi analiştii occidentali care subliniaseră anterior că există o probabilitate mai mare să izbucnească ostilităţi între Ungaria şi România decât între Ungaria şi orice stat vest-european considerau acum greu de crezut că Moscova sau Budapesta şi-ar regrupa trupele mai aproape de graniţa cu România din motive operaţionale.[1876]

1875 Interviul luat de Rateş lui Sziiros în Shafir (1989a), pp. 5-6; Douglas Clarke, „The Romanian Military Threat to Hungary“, RAD Background Report/130, RFER, 27 iulie 1989b, OSA, Box 143, Folder 4, Report 53, pp. 1-6; Devlin (1989), pp. 1-2. Douglas Clarke a examinat toate aserţiunile privind ameninţarea militară şi a constatat că sunt lipsite de fundament, astfel ajungând la concluzia că Budapesta le-ar fi putut face „ca o modalitate de a-1 discredita mai rău pe Ceauşescu“ sau de a câştiga „sprijinul popular pe motive naţionaliste“. Clarke nu a fost de părere că ar putea fi de fapt un mod de a atribui un caracter violent provocării româneşti. Clarke (1989b), pp. 1-8.

1876 In ianuarie 1989, un analist nota: „în realitate, riscul ca Ungaria să ajungă la conflicte cu vecinul şi aliatul ei socialist, România, este mai mare în prezent“ decât orice posibilitate de ofensivă împotriva Austriei, Iugoslaviei sau NATO. David Clarke, „The USSR Cannot Expect Greater Military Efforts from Hungary“, RAD Background Report/13, RFER, 27

Primele suspiciuni timide privind intenţiile Budapestei au fost provocate de insistenţa exagerată cu care maghiarii negau orice astfel de redislocări de trupe – fie ale lor, fie ale sovieticilor. Spre exemplu, la începutul lui iulie 1989, ministrul ungar al apărării, Ferenc Karpati, declara că rapoartele privind redesfăşurări de trupe sovietice de la graniţa cu Austria la cea „cu România erau «ştiri panicarde» care nu aveau nicio bază”.1 Asemenea negări contraveneau scopului de a disimula redesfăşurările de forţe, date fiind capacităţile tehnice de culegere de informaţii ale americanilor, aceştia monitorizând mişcările respective la acel moment. Cu numai două săptămâni înainte, un regiment motorizat de puşcaşi fisese redislocat de la Szombathely, în jumătatea vestică a Ungariei, la Debrecen, la mai puţin de 100 km de graniţa cu România, unde sovieticii aveau de mult timp o prezenţă militară considerabilă.[1877][1878]

Desigur, armata sovietică dovedise că se pricepe să ascundă de SUA semnificative mişcări de forţe. De exemplu, Moscova şi Budapesta reuşiseră atât de bine să mascheze intrarea unui număr de circa 20.000 de militari sovietici în Ungaria în anii 1980, încât chiar şi în 1989 mulţi analişti occidentali evaluau efectivele forţelor sovietice pe teritoriul maghiar cu circa două divizii mai mici decât erau în realitate.[1879] Oficial, Ungaria raporta

---

ianuarie 1989a, OSA, Box 120, Folder 2, Report 135, p. 2. în primii ani ai deceniului, Istvan Volgyes nota că armata maghiară ar acţiona cu entuziasm împotriva României, şi că cel mai probabil scenariu privind implicarea armatei maghiare intr-un conflict Est-Vest ar fi „împotriva României ca un element de presiune şi o ameninţare la adresa Transilvaniei“. Istvan Volgyes, „Hungary“, în Daniel N. Nelson, editor, Soviet Allies: The Warsaw Pact and the Issue of Reliabilify Boulder, Westview, 1984, p. 214.

1877 Vezi interviul generalului Karpati la Radio Budapesta, ora 06.45, 1 iulie 1989; Clarke (1989a), p. 8.

1878 Vezi, de pildă, MTI în engleză, 12 iunie 1989; Clarke (1989a), p. 8, nota de subsol 15; Jeremy King (1989), p. 3.

1879 Zoltan D. Barany, Soldiers and Politics in Eastern Europe, 1945-90: The Case of Hungary, New York, St. Martin’s Press, 1993, p. 145.

prezenţa unui număr de 62

O de militari sovietici pe teritoriul său, în vreme ce NATO credea că în realitate erau 65.000 (iar unele surse raportau, cu mai multă acurateţe, prezenţa a 83.000 de militari sovietici).[1880] în plus, membrii Pactului de la Varşovia efectuau exerciţii special destinate să-i inducă în eroare pe observatorii occidentali (şi în special pe ataşaţii militari ai statelor NATO aflaţi la post pe teritoriul lor) cu privire la adevăratul scop al mobilizărilor şi exerciţiilor.[1881]

Deşi redesfăşurările de trupe spre est în 1989 veneau în sprijinul „zonei de pace" a Ungariei cu Austria, ele corespundeau totodată cerinţelor de transfer al forţelor impuse de noua doctrină de apărare maghiară, care identifica România ca fiind principala ameninţare militară. Faptul că toate acele dislocări de forţe erau ascunse de ochii publicului – indiferent dacă erau trupe sovietice sau maghiare – contraveneau obiectivelor declarate şi asumate, de diminuare a confruntărilor, de dezangajare militară sau chiar de intimidare şi descurajare.1 Dar toate aceste scopuri ar fi fost mai bine servite nu ascunzând redislocările de forţe, ci semnalându-le explicit şi cât mai

---

Multe dintre aceste trupe au fost desfăşurate în jumătatea estică a Ungariei, spre România. Budapesta şi Moscova se pricepeau la fel de bine să mascheze amplasările de rachete nucleare sovietice în Ungaria, despre care doar câţiva lideri comunişti ungari erau informaţi.

1880 Douglas Clarke, „The USSR Cannot Expect Greater Military Efforts from Hungary", RAD Background Report/13, RFER, 27 ianuarie 1989, OSA, Caseta 120, Dosar 2, Raport 135, p. 1. Pentru rapoarte mai corecte, vezi de pildă David C. Isby, Weapons and Tactics of the Soviet Army ediţia a doua, Londra, Jane's Publishing, 1988, pp. 124-129.

1881 Vezi, de pildă, raportul serviciilor bulgare de informaţii referitor la reuşita derutare a ataşaţilor occidentali prin operaţiunea de contraspionaj MULNLA în cursul amplelor exerciţii militare RHODOPI desfăşurate în apropiere de graniţa cu România, în 1967, în „The Communist Balkans Against NATO In The Eastern Mediterranean Area, 1949-1969", document prezentat la conferinţa „Războiul Rece în Mediterana", Cortona, 5-6 octombrie 2001, pp. 9-10, Journal of History, International Relations and Security, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm; Arhiva Ministerului bulgar de Interne (AMVR), Fond 1, Opis 10, Fila 258, pp. 112-138.

vizibil.

Aplicând principiul parcimoniei („briciul lui Occam”), redislocarea secretă a trupelor spre graniţa cu România sugerează existenţa unor pregătiri operaţionale pe care Budapesta şi Moscova ar fi vrut să le ţină ascunse. Secretarul general al Pactului de la Varşovia la acea vreme, Ivan Aboimov, care a devenit cunoscut ca lider al grupului sovietic de criză pentru România în timpul evenimentelor din decembrie 1989, remarca într-o discuţie neoficială cu un ziarist rus că „Ungaria voia ca noi să intervenim în România, fiindcă spera să soluţioneze astfel problema Transilvaniei”.[1882] În vreme ce Aboimov nu a specificat dacă dorita intervenţie sovietică ar fi fost de natură militară, repetatele eşecuri de a influenţa politica României sugerează că Budapesta viza o intervenţie cu caracter mai coercitiv.[1883]

Liderul de partid (şi premier al Ungariei) Kâroly Grosz a dezvăluit fără să vrea că redislocările de trupe maghiare spre graniţa de sud-est erau măsuri operaţionale menite să trateze „ameninţarea românească”. Când, la câteva luni după aceste evenimente, a fost întrebat despre intenţia sa exprimată de a folosi forţa militară împotriva opoziţiei interne din ţara sa, Grosz a interpretat greşit subiectul întrebării şi şi-a „uluit” interlocutorul cu următoarea aserţiune:

La momentul acela, relaţiile noastre cu România erau foarte tensionate, din cauza problemelor pe care le aveau maghiarii din Transilvania. Cum primisem ameninţări

1882 Nici Moscova şi nici Budapesta nu aveau motive pentru a aplica presiuni militare asupra Iugoslaviei în 1989.

1883 Aboimov era specialist în probleme maghiare când a fost numit Secretar General al Pactului de la Varşovia, în 1989, iar apoi a fost ambasador al URSS şi ulterior al Rusiei în Ungaria. Interesant este că primul sovietic diplomat de profesie numit ambasador în România postrevoluţionară a fost tot un specialist în probleme maghiare, care nu cunoştea limba română şi care lucrase cu Aboimov la Budapesta, spre sfârşitul anilor 1970. „New Soviet Ambassadors Profiled“, New Times (Moscow), nr. 16, 1-7 mai 1990, pp. 44-45 înJPRS- UIA-90-009, 5 iunie 1990, pp. 1-2.

nucleare din partea lui Ceauşescu, am ordonat transferul trupelor de la graniţa cu Austria spre cea cu România. Această mişcare de trupe a fost probabil percepută de serviciile de informaţii din Occident ca fiind pregătiri pentru o acţiune militară.[1884]

Prin urmare, exact în momentul în care Budapesta acuza Bucureştiul de desfăşurări de trupe şi de pregătiri militare agresive care nu aveau în realitate nicio bază, forţele maghiare erau în secret dislocate de la frontiera cu Austria la cea cu România, din motive legate de etnicii maghiari care trăiau pe teritoriul românesc. Nu era totuşi nimic surprinzător aici. Diverse autorităţi maghiare ieşiseră în public cu declaraţii similare, cu cel puţin şase luni înainte, doar că remarcile lor se pierduseră pe fondul publicităţii făcute noii strategii de apărare a Ungariei, care nu doar că era contrapusă poziţiei anterioare, mai ofensive, a partenerilor „în strânsă cooperare” faţă de Occident, dar era prezentată totodată ca o politică pe deplin „independentă” de Moscova.1

Dacă a existat un set de probleme pe care SUA le-a verificat cu seriozitate şi în mod constant pe parcursul Războiului Rece, acestea au fost deplasările unor forţe semnificative din cadrul Pactului de la Varşovia şi pregătirile pentru un conflict militar din interiorul Blocului sovietic. De fapt, principala preocupare a SUA în timpul Războiului Rece era evitarea unei confruntări militare, indiferent dacă aceasta ar fi izbucnit între SUA şi URSS direct sau indirect, ca urmare a escaladării unui conflict între aliaţi mai mărunţi. Dat fiind că eficacitatea oricărei dezinformări depinde de lipsa verificărilor serioase din partea publicului căruia îi este destinată şi că nu poate rezista unei examinări atente, operaţiunile de disimulare şi dezinformare ale sovieticilor cu privire la preparativele

---

1884 Jacques Levesque, The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe; Berkeley, University of California Press, 1997, p. 133.

militare erau unele dintre cele mai dificil de susţinut.[1885][1886]

În mod obişnuit, examinarea atentă poate fi evitată dacă dezinformarea confirmă tendinţele cognitive existente; se conformează tiparelor comportamentale anterioare; se încadrează în logica actuală a situaţiei şi/sau oglindeşte circumstanţe similare în alte puncte ale regiunii. Aşa cum am menţionat deja, există o tendinţă general umană de a nu examina atent informaţiile care confirmă ceea ce este „ştiut" deja ca fiind adevărat. Dar, indiferent de percepţiile eronate care se manifestau în rândul analiştilor americani, la sfârşitul anilor 1980, privind agresivitatea României, rapoartele referitoare la pregătirile pentru o confruntare militară ar fi trebuit să atragă exact acea atenţie fatală unei dezinformări.

Astfel, spre exemplu, când Horn şi Sziiros l-au acuzat pe un nenumit „şef al Marelui Stat-Major al armatei române" că ar fi emis pretenţii teritoriale la adresa Ungariei şi au fost presaţi să ofere „mai multe detalii" privind identitatea exactă a şefului Marelui Stat-Major român şi modul exact în care şi-a formulat solicitarea, cei

---

1885 în mod similar, pe 1 decembrie 1989, prim-ministrul ungar Nemeth a anunţat public că „o parte substanţială a forţelor armate va fi regrupată din regiunea de vest a ţării" - expresie care sugera, aşa cum remarca un analist de la REL, „că trupele vor fi transferate la graniţa română". Zoltan Barany, „Major Reorganization of Hungary's Military Establishment", RAD Background Report/230, RFER, 28 decembrie 1989, p. 5, OSA, Box 37, Folder 6, Report 191. Acelaşi analist nota că în „ultimii doi ani, maghiarii au fost preocupaţi nu de potenţiala invazie din vest, ci de un conflict în sud-est", cu România. Oprit., p. 4.

1886 Excepţiile parţiale fiind disimulările pe termen scurt în timpul operaţiunilor tactice şi disimulările incrementale pe termen lung, precum lenta şi clandestina sporire a forţelor. Pentru o discuţie detaliată a acestei chestiuni, vezi Cynthia M. Grabo, „Soviet Deception in the Czechoslovak Crisis: A Study in Perspective", Studies in Intelligence, voi. 14, nr. 1 (primăvara 1970), pp. 20-21. Vezi şi Cynthia M. Grabo, Anticipating Surprise: Analysis of Strategic Warning, Washington D.C., Center for Strategic Intelligence Research, National Intelligence University, 2002, capitolul 7.

doi au făcut referire deplorabilă la o publicaţie „militară” din 1988, pe care „n-o puteau preciza”.1 Analiştii au identificat apoi publicaţia din 1988 care cita enclave de limbă română de partea maghiară a frontierei după Primul Război Mondial, dar articolul avea ca autor un civil, nu-şi aroga nicio autoritate militară, nu făcea referire la vreun militar român şi nu emitea pretenţii teritoriale la adresa Ungariei sau a unei alte ţări.[1887] În plus, autorul cita un articol din timpul războiului, al unui ziarist american, cu privire la existenţa acelor enclave de limbă română.[1888]

Sziiros a încercat să îndepărteze atenţia de la sursa maghiară a aserţiunilor, citând „rapoarte din presa occidentală despre suplimentări de forţe militare la graniţa României cu Ungaria”.[1889] Dar verificările meticuloase nu au putut găsi „niciun astfel de raport din presa occidentală sau alte dovezi privind suplimentări de forţe militare româneşti”, cu excepţia articolelor care tratau afirmaţiile originale făcute de Tabajdi, Poszgay, Horn şi Sziiros însuşi.[1890] Când interlocutorii occidentali au subliniat că, deşi tot mai accentuata „eventualitate a unui conflict militar” era frecvent abordată de oficialii Budapestei în presa maghiară, nu era reflectată în cea română, Sziiros a

---

1887 Clarke (1989b), p. 3.

1888 Articolul cita observaţia că aşezări româneşti „au fost lăsate pe teritoriul Ungariei“ dintr-o publicaţie din 1944 a jurnalistului american Milton G. Lehrer, Ardealul: pământ românesc (Problema Ardealului văzută de un american) Bucureşti, 1944. (Publicaţia din 1944 care sublinia că enclave de limbă română rămăseseră în Ungaria ca rezultat al Tratatului de la Trianon a fost republicată în SUA cu tidul Transyhania: History and Reality, Silver Springs, MD, Bartelby Press, 1986). John Reed, un alt ziarist american, radical de stânga cu convingeri mai degrabă andromâneşti, făcuse aceeaşi observaţie cu puţin timp înainte de Primul Război Mondial, descriind din proprie experienţă cum puteai „călători prin Ungaria (venind din Transilvania) mergând până la Buda-Pesta şi mai departe, fără a vorbi o altă limbă decât cea română“. Vezi, de pildă, John Reed, The War in Eastern Europe, New York, Charles Scribner & Sons, 1916, pp. 302-308. Vezi şi Clarke (1989b), p. 3.

1889 Interviul luat de Rateş lui Sziiros în Shafir (1989a), p. 5.

1890 Ibid.

revenit la tema măsurilor active conform căreia nicio informaţie furnizată de Bucureşti nu era credibilă şi că „ceea ce scria presa română era «irelevant»”, fiindcă Budapesta avea o abilitate unică de a „afla intenţiile românilor din alte surse”.1

Caracterul surprinzător şi superficial al acestor aserţiuni amintea de umorul ceva mai inventiv din perioadele îngheţate ale Războiului Rece, despre Radio Erevan. După deschiderea standard cu „Radio Erevan anunţă că...”, gluma confirma veridicitatea absolută a rapoartelor senzaţionale şi adăuga apoi, într-o doară, o listă de modificări fundamentale ale acestora, până ce devenea evident că afirmaţia originală nu avea nicio legătură cu adevărul. Deja în primăvara anului 1989, presa internaţională era inundată de rapoarte despre armata română tot mai agresivă, oficialii maghiari pretinzând că: (1) şeful Marelui Stat-Major român emisese pretenţii teritoriale faţă de Ungaria şi ceruse modificarea graniţelor în favoarea României; [1891] (2) armata română se pregătea să lanseze operaţiuni militare neprovocate împotriva Ungariei; [1892] (3) Ceauşescu ameninţase Ungaria cu un atac nuclear.[1893]

1891 Ibid; Clarke (1989b), p. 7. Sziiros sublinia de asemenea „că trupele române au fost deja în Budapesta de două ori în acest secol, pe când trupele maghiare nu au fost niciodată în Bucureşti“ şi că „prima dată când trupele române au intrat în Budapesta, ele ajutau la «reprimarea» republicii sovietice ungare a lui Bela Kun“. In conformitate cu Sziiros, românii erau periculos de imprevizibili în comportamentul lor, conform căruia „totul este posibil“.

1892 Clarke (1989b), pp. 1-6, şi Devlin (1989), pp. 1-2.

1893 Interviu luat de Rateş lui Sziiros în Shafir (1989a), pp. 5-6; Clarke (1989b), OSA, Box 143, Folder 4, Report 53, pp. 1-6; Devlin (1989), pp. 1-2. Douglas Clarke a examinat toate aserţiunile privind ameninţarea militară şi a constatat că sunt nefondate, astfel ajungând la concluzia că Budapesta le-ar fi putut face „ca o modalitate de a-1 discredita mai rău pe Ceauşescu“ sau de a câştiga „sprijinul popular pe motive naţionaliste“. Clarke nu a fost de părere că ar putea fi de fapt un mod de a atribui un caracter violent provocării româneşti. Clarke (1989b), pp. 1-8. Merită remarcat că aceste acuzaţii au fost făcute în public de liderii reformişti maghiari, persoane de cea mai înaltă credibilitate în

Verificând aceste acuzaţii, analiştii occidentali au descoperit că:

Problema enclavelor de limbă română existente în Ungaria după Primul Război Mondial fusese abordată, într-adevăr; dar nu de vreun şef al Marelui Stat-Major român, ci de un ziarist american; nu în 1989, ci în 1944; şi nu fusese emisă nicio pretenţie teritorială şi nu se ceruse modificarea graniţelor.[1894] Concomitent însă, oficialii maghiari militau pentru ca anumite teritorii ale României să primească autonomie.[1895]

Redislocări de trupe spre frontiera ungaro-română fusese într-adevăr observate în 1989, dar acestea nu se produseseră pe teritoriul României.1 Dimpotrivă, şi în ciuda dezminţirilor Budapestei, trupe sovietice şi maghiare deopotrivă erau transferate la graniţa Ungariei cu România.[1896][1897]

Armele nucleare proliferaseră, într-adevăr, în Europa de Est, numai că nu în România. Repetatele declaraţii ale lui Ceauşescu privind capacitatea României de a „produce orice, chiar şi dispozitive nucleare”, făcute începând cu anii 1970 (mai ales în 1983, 1984, 1988 şi 1989) fuseseră de fiecare dată urmate de reafirmări ale polideii româneşti

---

SUA şi Europa de Vest (de pildă, Mâtyâs Sziiros, Gyula Horn, Imre Poszgay and Csaba Tabadji). Sziiros, Horn şi Tabajdi au lucrat în cadrul Departamentului Internaţional al CC al PMSU la vremea respectivă.

1894 Unica legătură militară era faptul că jurnalul din 1988 fusese publicat de Ministerul Apărării.

1895 Interviul luat de Rateş lui Sziiros în Shafir (1989a), p. 5. Vezi şi interviul luat de Arpad Zengo la radio Budapesta, 20 decembrie 1989, ora 5.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 47.

1896 King (1989), p. 3; Clarke (1989c), p. 2.

1897 Pentru negările maghiarilor, vezi Radio Budapesta, ora 06.45,1 iulie 1989; interviul generalului Karpati la Radio Budapesta, ora 06.45. 1 iulie 1989; Clarke (1989a), p. 8 şi nota de subsol 15; MTI (Budapesta) în engleză, 12 iunie 1989. După cum se poate observa, posibilitatea unei ciocniri militare ungaro-române era discutată deschis în prresa internaţională de la începutul anului 1989. Clarke (1989a), p. 2. Vezi şi Barany (1989), p. 4.

care „se opune ferm armelor nucleare”.[1898] Deşi Budapesta prezenta România ca fiind o ameninţare nucleară, Ungaria era cea care deţinea de fapt arme nucleare pe teritoriul său.[1899]

Subliniind că „nu liderii militari ai Ungariei sunt cei care îşi exprimă îngrijorarea, ci liderii de partid, civili” – liderii ei reformişti –, un analist de la Radio Europa Liberă sugera că autorităţile de la Budapesta ar fi putut fi motivate să facă astfel de afirmaţii „de o pertinenţă şi chiar o acurateţe discutabile”, ori „ca

O modalitate de a-l discredita mai tare pe Ceauşescu”, ori „într-o încercare de a depăşi divizarea din cadrul societăţii maghiare şi a câştiga susţinerea populară pe baze naţionaliste”, inventând o ameninţare din partea României.[1900] Dar nu era luată în considerare posibilitatea ca portretizarea în tuşe negative a României, ca o ameninţare la adresa securităţii ungare şi europene, să fi avut rolul de a justifica operaţiuni militare preventive

---

1898 Radio Bucureşti, 14 aprilie 1989, ora 21.00. Vezi şi Romania Situation Report/4, Radio Free Europe Research, 4 mai 1989, item 4; Clarke (1989b), p. 3.

1899 Douglas Clarke, „Hungary Proposes Border Security Zones“, RAD Background Report/181, RFER, 27 septembrie 1989c, pp. 3-4, OSA, Box 37, Folder 6, Report 146; Henry Kamm, „Hungary Cites Military Threat from Romania“, The New York Times, 11 iulie 1989; Socor (1989), item 4. Sziiros a pretins de asemenea că Ceauşescu se angajase într-un „şantaj“ nuclear - acuzaţie greu credibilă în lipsa armelor nucleare în România. Vezi interviul luat de Rateş lui Sziiros în Shafir (1989), p. 5. Pentru aserţiuni privind „ameninţarea“ nucleară românească în 1988, vezi Mâtyâs Sziiros în Reuter (Budapesta), 15 noiembrie 1988 şi Istvan Csurka în Hitel (Budapesta), 14 decembrie 1988.

1900 Clarke (1989b), p. 6. Clarke nota că frecventele comentarii în care autorităţile ungare negau sau minimalizau ameninţarea aveau exact scopul opus, de a o reliefa, folosind o abordare de tipul „desigur... şi totuşi...“. In conformitate cu Clarke, „niciuna dintre cele trei ameninţări enumerate de Horn“ în cursul declaraţiilor sale publice din 10, 15 şi 26 iulie nu era „foarte convingătoare“, şi nici nu au fost mai credibile atunci când au fost rostite de Imre Poszgay şi Csaba Tabajdi la mijlocul lui iunie ori când le-a repetat Mâtyas Sziiros pe 19 iulie. Clarke (1989b), pp. 5-6.

împotriva ei.1 Astfel, spre exemplu, construirea unei căi ferate cu ecartament lat, sovietic, în estul Ungariei, în anii 1980, nu a stârnit nicio suspiciune în Vest şi (pe baza evaluărilor declasificate până la data scrierii acestui volum) nu a fost analizată cu referire la impactul său asupra securităţii României.[19011902]

Pe lângă celelalte avantaje oferite, această cale ferată permitea desfăşurări rapide de forţe direct din URSS în zonele de lângă graniţa ungaro-română, fără a necesita mobilizarea Grupului de Sud de Forţe Sovietice, deja staţionat în Ungaria.[1903]

Analiştii occidentali au continuat să ignore orice intenţie operaţională vizând mişcări şi redislocări de trupe pe teritoriul Ungariei, considerându-le aproape exclusiv un indiciu al apropierii de Austria, cu care Ungaria avea relaţii excelente în ultimul timp.[1904]

1901 In anii 1930, organizaţia de faţadă Societăţile Basarabiei avea ca una dintre principalele sale misiuni convingerea opiniei publice europene şi americane de faptul că România era o „tabără militară agresivă“ şi că intervenţia militară sovietică împotriva ei ar avea şi scopuri umanitare. Campania din anii 1970 şi 1980 care înfăţişa în mod fals România ca fiind angajată în „etnocid“ şi „genocid cultural“ a servit aceluiaşi scop, deşi soluţia susţinută era o intervenţie internaţională, nu una strict maghiară.

1902 King (1989), p. 7. Linia ferată militară sovietică din estul Ungariei este descrisă în Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift, septembrie 1984, p. 483, şi în Österreichische Militärische Zeitschrift, mai 1984, p. 473.

1903 King (1989), p. 7.

1904 De exemplu, în conformitate cu un analist, „unele trupe sovietice sunt redislocate de la frontiera Ungariei cu Austria spre baze din apropiere de România, dar schimbările par a avea legătură prea vagă cu vreo ameninţare din partea României, în acord cu crearea unei aşa-zise «zone a păcii» de-a lungul frontierei cu Austria“. Vezi, de pildă, Clarke (1989a), p. 8, nota de subsol 15. Un alt analist observa că declaraţia premierului ungar, că trupele vor fi relocate de la graniţa cu Austria, sugerează „că trupele vor fi transferate la frontiera cu România“, dar conchidea că „este mai probabil că remarca este un semn de prietenie adresat Austriei“. Barany (1989), p. 5. Viena, care întreţinuse vechi legături cu Budapesta, avea relaţii mai bune cu Moscova şi cu aliaţii loiali acesteia decât avea Bucureştiul.

Nu era luată în calcul nici posibilitatea ca natura ostentativă a campaniei să fie menită să distragă atenţia mediilor occidentale şi internaţionale de la evenimente deopotrivă de senzaţionale care contraziceau campania dusă la nivelul Pactului pentru a prezenta România ca pe un stat-paria periculos. Mai precis, denunţările privind agresivitatea României făcute pe 9 – 10 iulie 1989 de ministrul de externe Gyula Horn sugerează o încercare de a sustrage atenţiei occidentale şi internaţionale caracterul real al lucrărilor întrunirii Pactului de la Varşovia de pe 7 – 8 iulie 1989, de la Bucureşti.

Comunicatul emis la consfătuirea Pactului de la Varşovia de la Bucureşti, în iulie 1989

Nivelul extins în care Gorbaciov şi partenerii „în strânsă cooperare” s-au inspirat din iniţiativele româneşti în domeniul politicii externe şi de securitate – prea puţin înţeles în Occident înainte de mijlocul anilor 1980 şi tot mai puternic negat după aceea – a devenit evident la consfătuirea CPC desfăşurată la Bucureşti în iulie 1989.1 Comunicatul emis în urma acestei consfătuiri reliefa succesul înregistrat de România în ultimele trei decenii, în toate domeniile principale ale pledoariei sale privind politica independentă de securitate în cadrul Pactului de la Varşovia. Spre exemplu, toţi membrii Pactului denunţau acum cazuri repetate „de amestec în treburile interne ale altor state şi încercări de destabilizare a lor”, şi susţineau întărirea securităţii europene prin intermediul dezarmării şi prin „reducerea substanţială a forţelor armate, armamentelor şi cheltuielilor militare”.[1905] Toţi

1905 Existau motive politice serioase pentru ca SUA să nu sublinieze acest lucru în 1989, cel mai important fiind acela că iritarea Moscovei (stârnită întotdeauna de ajutorul dat Bucureştiului) ar fi fost contraproductivă pentru ţelul principal, de încheiere a Războiului Rece. Din păcate, considerentele politice raţionale la vremea respectivă aveau un efect de distorsionare a analizelor politice şi istorice, prelungit mult timp după aceea. De exemplu, la începutul noului mileniu, un analist a trecut cu vederea faptul că Gorbaciov adoptase vechile poziţii susţinute de România în domeniul reducerii armamentelor şi a cheltuielilor militare, al retragerii trupelor, al politicii în Orientul Mijlociu

recunoşteau în mod oficial că „nu există modele socialiste universale” şi că socialismul trebuia „implementat în fiecare ţară în concordanţă cu tradiţiile, condiţiile şi necesităţile sale”.[1906] Iar insistenţele anterior singulare ale României privind suveranitatea şi neamestecul în treburile interne erau reiterate acum în apelul la respectarea „realităţilor teritoriale şi politice care s-au conturat, a caracterului inviolabil al frontierelor existente, a suveranităţii şi a dreptului tuturor popoarelor de a-şi decide liber propriul destin”.[1907]

În loc să insiste pentru o confruntare mai acerbă cu NATO, aşa cum procedaseră toţi liderii sovietici (inclusiv Gorbaciov) înainte de 1987, comunicatul din 1989 îndemna la acelaşi tip de discuţii directe între NATO şi Pactul de la Varşovia pentru realizarea cărora România ameninţase cu blocarea reînnoirii Tratatului de la Varşovia în perioada 1980 – 1985. La Bucureşti, toţi membrii Pactului şi-au exprimat susţinerea unanimă pentru „trecerea relaţiilor dintre Pactul de la Varşovia şi alianţa nord-atlantică pe o cale paşnică, stabilind între ele un dialog constructiv pe canale politice şi militare şi transformându-le într-un factor de securitate şi cooperare pe continent.[1908]

Aproape de finalul comunicatului, şi în ciuda faptului că Moscova şi partenerii „în strânsă cooperare” evitau menţionarea propunerilor româneşti de reformă în vederea unei reale împărţiri a puterii în cadrul alianţei, Bucureştiul a izbutit să însereze şi apelul la „consolidarea caracterului

şi al abordării relaţiilor internaţionale, în general, susţinând că dispariţia Pactului de la Varşovia era „singurul postulat românesc realizat parţial“, că „România s-a sfiit întotdeauna să sfideze cele mai importante politici sovietice“, acceptând doar că poziţiile sale „le umbreau uneori“ - nu le inspirau - „pe cele ale celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia“. Locher (2002), pp. 14-15. Ambasadorul israelian în România în 1985-1989, pe de altă parte, nota că Gorbaciov adoptase „principiile politicii externe româneşti, unele dintre acestea considerate de predecesorii săi inacceptabile“. Vezi, de pildă, Govrin (2002), p. 133, nota de subsol 3.

1906 Comunicat (1989), pp. 4-5 în Selvage (2009), PHP.

1907 Op. cit., p. 3.

1908 Ibid.

politic [mai degrabă decât militar] al Pactului de la Varşovia şi la îmbunătăţirea mecanismului de cooperare internă pe baze democratice”.1 Şi în vreme ce Moscova dorea să împiedice orice discuţii asupra propunerii, regimul din România a reuşit să exprime necesitatea unei reformări fundamentale a Pactului şi a stabilirii unei egalităţi depline, concretizate prin rotaţia în toate posturile de comandă.

O schimbare similară era vizibilă cu privire la adoptarea abordărilor din politica românească faţă de relaţiile internaţionale în plan general, ceilalţi membri ai Pactului reluând „declaraţia de independenţă „a României din aprilie 1964 şi exprimându-şi sprijinul unanim pentru „soluţionarea prin mijloace paşnice a conflictelor regionale din Orientul Mijlociu, Africa, Asia şi America Centrală”, adoptând medierea şi negocierea ca modalităţi standard de soluţionare a conflictelor între state:

Viaţa ne-a demonstrat că metoda negocierilor este una rodnică şi că nu există o alta raţională. Ele vor continua să promoveze în mod activ rezolvarea pe cale politică a situaţiilor de criză din lume şi să accentueze rolul ONU în acest proces.[1909][1910]

Amprenta românească era evidentă mai cu seamă în privinţa politicii în Orientul Mijlociu, în cazul căreia comunicatul exprima susţinerea pe care Pactul de la Varşovia o acorda:

unei conferinţe internaţionale cât mai curând posibil pe tema Orientului Mijlociu, sub egida ONU, cu participarea tuturor părţilor interesate, inclusiv a OEP.

[şi] o soluţionare generală a situaţiei din Orientul Mijlociu pe baza recunoaşterii dreptului poporului palestinian la autodeterminare, la existenţa unui stat palestinian independent, la fel cu dreptul la independenţă, la suveranitate şi la integritate al tuturor statelor din

1909 Op. cit., p. 5.
1910 Op.cit., p. 3.

regiune, inclusiv Israel.[1911]

Membrii Pactului au susţinut de asemenea o „soluţionare justă a situaţiei” din Afghanistan, care să-i permită acestuia să fie independent şi liber să-şi decidă „soarta fără niciun fel de amestec din afară” – un apel care, din nou, amintea de propunerile României.[1912]

Unul dintre laitmotivele comunicatului era acela al folosirii cât mai mult posibil a ONU pentru stabilirea şi menţinerea păcii, îndelung susţinută de România în acord cu apelul său la un rol independent sporit al statelor mici şi mijlocii în problemele internaţionale, prin implicarea „tuturor ţărilor, indiferent de mărimea sau de structura lor socială, în soluţionarea problemelor lumii”.1 în mod similar, în comunicat a fost inclusă şi chemarea României la un efort comun, cu „participarea activă a ONU”, pentru soluţionarea „prăpastiei crescânde între ţările dezvoltate şi cele în curs de dezvoltare” şi pentru „instituirea unei noi ordini economice internaţionale”.[1913][1914]

Influenţa României era accentuată îndeosebi în sfera politicii de apărare, în care poziţiile sale îndelung afirmate erau reflectate acum în susţinerea acordată de Moscova retragerii şi reducerii unilaterale a forţelor militare şi armamentelor, măsurilor de sporire a încrederii şi recunoaşterii parităţii generale a forţelor NATO şi ale Pactului de la Varşovia. Chiar mai semnificativ, liderii sovietici şi cei ai Pactului reiterau acum apelul românilor la abandonarea poziţiei lor strategice ofensive în favoarea structurilor şi strategiilor defensive, ca o modalitate de a

---

1911 Ibid.

1912 Op. cit., pp. 3-4.

1913 Ibid.

1914 Op.cit., p. 4. Aşa cum dicta deja practica, foarte puţine dintre elementele pozitive atribuibile în mod direct României erau reflectate în rapoartele partenerilor „în strânsă cooperare“. Vezi, de pildă, Informare realizată de ministrul de externe bulgar (Mladenov) pentru Biroul Politic al CC al PCB cu privire la consfătuirea CPC de la Bucureşti, 12 iulie 1989, pp. 1-5, în „Belated Attempts at a Warsaw Pact Perestroika, 1987-1989“, Baev şi Locher (2000), PHP

evita tensiunile internaţionale – o modificare ilustrată la întrunirile miniştrilor apărării din cadrul Pactului încă din 1987.[1915]

Susţinerea deplină a dezangajării şi dezarmării, şi mai cu seamă a unor reduceri radicale şi a distrugerii tuturor armelor nucleare, pe care autorităţile române au exprimat-o la reuniunea Pactului de la Varşovia desfăşurată la Bucureşti în 7 – 8 iulie 1989, era mai problematică – şi potenţial devastatoare – pentru caracterizările de „tabără militară agresivă” diseminate prin intermediul măsurilor active la nivelul întregului Pact. Pe 9 iulie, imediat după ceremoniile de închidere a consfătuirii şi înainte de a părăsi capitala României, oficialităţile ungare s-au grăbit să descrie summitul ca fiind dominat de disensiunile dintre Budapesta şi Bucureşti pe tema presupuselor abuzuri ale autorităţilor române asupra minorităţilor, marcând, aparent, „cel mai scăzut nivel al relaţiilor dintre cele două ţări vecine şi aliate în Pactul de la Varşovia, de când au intrat ambele sub dominaţie sovietică, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial”.[1916]

Horn a avut grijă să sublinieze, în conferinţa de presă cu ziariştii maghiari înainte de a părăsi Bucureştiul, „criza” respectivă. „În sfera politică”, a insistat el, „am atins un punct de minim” – terminologie pe care analiştii au descris-o ca fiind „cea mai pregnant negativă evaluare a relaţiilor dintre aliaţi din cadrul

Pactului de la Varşovia” folosită vreodată.1 De fapt,

1915 Vezi, de pildă, Possible Structural Reorientation of WPNational Armed Forces Towards More Defensive Stance in the next Two to Three Tears (Presentation), 17 decembrie 1988, şi Principles for Improving the UAFby the Tear 2000 while Maintaining Basic Defense Capabilities (Summary), 27 noiembrie 1989 în „The End of the Gold War, 1985-1990“, Nuenlist (2001), PHP

1916 Interviu luat de Henry Kamm ministrului maghiar de externe, fost înalt oficial al Departamentului Internaţional al CC al PMSU, Gyula Horn, „Hungarian Accuses Rumania of Military Threats“, New Tork Times, 11 iulie 1989; Magyar Hirlap, 10 iulie 1989; MTI în engleză, 10 iulie 1989.

aşa cum anticipaseră autorităţile maghiare cu câteva luni înainte, ceilalţi membri ai Pactului respinseseră solicitările extreme ale Budapestei şi conflictul, deşi zgomotos, a fost de scurtă durată.[1917][1918]

O zi mai târziu, în prima sa conferinţă de presă de după consfătuirea CPC, susţinută la Budapesta pe 10 iulie, Horn a declarat în mod fals despre Bucureşti că provoacă tensiuni şi proliferare nucleară – o opinie aflată la 180 de grade faţă de poziţia adoptată de regimul de la Bucureşti. În termeni de diseminare cu succes a acestei direcţii de dezinformare, momentul ales de ministrul ungar de externe era cum nu se poate mai potrivit, dat fiind că preşedintele George Bush Sr. avea să viziteze Budapesta la scurt timp după aceea. Horn a afirmat că, în timpul consfătuiri, oficiali români „de rang înalt” nespecificaţi „au anunţat că ţara lor este acum capabilă să producă arme nucleare şi în curând va fabrica rachete cu rază medie de acţiune”.[1919]

Horn a repetat ideea într-o serie de interviuri în presa internaţională, în care a descris „ameninţările militare agresive”. În versiunea pe care a relatat-o câteva zile mai târziu unui ziarist italian, despre delegaţia ungară a spus că „îl avertizase pe Ceauşescu la recentul summit al Pactului de la Varşovia din Bucureşti că «nu trebuie subestimată» ameninţarea pe care o reprezintă aceste rachete pentru securitatea europeană, dar liderul român

---

1917 Ibid. Faptul că mulţi observatori păreau convinşi de caracterul fără precedent al „unei asemenea evaluări negative a relaţiilor dintre aliaţii din Pactul de la Varşovia“ indica măsura în care măsurile active sovietice reuşiseră să ascundă ciocnirile deseori puternice între România, pe de o parte, şi URSS şi Ungaria, pe de alta.

1918 Memorandum comun al Ministerului de Externe şi al Ministerului Apărării Naţionale asupra viitorului Tratatului de la Varşovia, 6 martie 1989, p. 10; Minută a întrunirii Comitetului Politic al PMSUpe 16 mai 1989 - Extras pe problemele Pactului de la Varşovia, 16 mai 1989, în Bekes şi Locher (2003), pp. 1-2, 4, 10, PHR

1919 Kamm (1989).

nu a răspuns nimic”.[1920] Această campanie, în care lui Horn i s-au alăturat Sziiros şi Tabajdi, nu şi-a atins decât parţial obiectivul de a înfăţişa România ca pe o ameninţare, fiindcă verificările occidentale au demonstrat lipsa de veridicitate a principalelor sale elemente.[1921]

Polonia şi „ameninţarea militară agresivă română”: august decembrie 1989

O lună mai târziu, la miezul nopţii dintre 19/20 august 1989, tema măsurilor active de prezentare a României ca o „tabără militară agresivă” a prins o formă nouă. Serios îngrijorat de soarta socialismului dacă autorităţile de partid maghiare şi polone continuau să se îndrepte spre o tot mai mare împărţire a puterii cu entităţi noncomuniste, Ceauşescu a început să militeze pentru

O întrunire a tuturor statelor socialiste, în care să se discute problemele fundamentale ale „construcţiei socialiste”.1 Intenţiile României au fost discutate de liderul comunist maghiar Kâroly Grosz şi de ministrul de externe Horn în cadrul unei întâlniri al Biroului Politic al PMSU la Budapesta, în mai 1989. Când Grosz a afirmat că Ceauşescu va critica reformele din Ungaria şi va invoca doctrina Brejnev la apropiata reuniune a CPC din iulie 1989, Horn l-a corectat, explicând că românii n-au vrut să discute acest lucru „în cadrul Comitetului Politic

---

1920 Andrea Tarquini, „Ceauşescu is Buying Missiles to Aim at Hungary“, La Repubblica, 16/17 iulie 1989; MTI (Roma), 17 iulie 1989, p. 15; Clarke (1989b), p. 8.

1921 Interviu luat de Guido Rampolli oficialului din Departamentul Internaţional al CC al PMSU Csaba Tabajdi în La Stampa (1989); interviu luat de Nestor Rateş preşedintelui Parlamentului ungar şi fost şef al Departamentului Internaţional al CC al PMSU Sziiros în Shafir (1989a), p. 5.

Consultativ”.[1922][1923]

Continuând să susţină caracterul ilegitim al orierei intervenţii militare străine în cadrul Pactului de la Varşovia, Ceauşescu dorea organizarea unei conferinţe a tuturor statelor socialiste din Europa, în care să fie discutate situaţia curentă şi viitorul socialismului. Aşa cum sublinia el la consfătuirea CPC din iulie 1989.

Suntem de părere că este foarte important pentru statele socialiste membre ale Pactului de la Varşovia şi pentru toate ţările socialiste să analizeze şi să soluţioneze în comun problemele curente ale construcţiei socialiste, modalităţile în care putem colabora mai bine, pregătindu-ne pentru criză şi asigurând dezvoltarea economică şi socială a tuturor popoarelor pe calea socialismului.[1924]

1922 Oarecum paradoxal, Ceauşescu preamărea virtuţile cooperării stângii cu partidele burgheze din Portugalia în 1975 pentru a împiedica stânga portugheză să devină un instrument sovietic (aşa cum părea a fi liderul comuniştilor portughezi, Cunhal). In consecinţă, România a devenit unicul stat membru al Pactului de la Varşovia care a semnat un tratat de prietenie şi cooperare cu o ţară membră NATO în timpul Războiului Rece. Vezi „Romania: Ceauşescu’s remarks during visit to Portugal bound to irk Kremlin“ în US Intelligence Board, National Intelligence Bulletin, 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA.

1923 Minută a întrunirii Comitetului Politic al PMSU pe 16 mai 1989 - Fragment pe problemele Pactului de la Varşovia, 16 mai 1989, pp. 5, 9, în Bekes şi Locher (2003), PHP.

1924 Consemnări ale întrunirii CPC de la Bucureşti: Discursul Secretarului General al PCR (Nicolae Ceauşescu), 1 iulie 1989, versiunea în limba germană, pp. 151-152, PHP Sublinierea aparţine autorului. Din păcate, această porţiune a discursului lipseşte din traducerea în engleză de pe site-ul PHP. Pentru întregul document, vezi versiunea în limba germană. In conformitate cu bulgarii, Ceauşescu dorea să includă atât membrii Pactului de la Varşovia, cât şi „alte ţări socialiste“ într-o „analiză comună“ a „problemelor construcţiei socialiste şi a modurilor de depăşire a dificultăţilor“. Ceauşescu propusese „să fie organizată o întâlnire, nu mai târziu de octombrie în acest an“, pentru a „analiza problemele dezvoltării economice şi sociale şi ale construcţiei socialismului şi a concepe un program real de acţiune comună“. Raport al ministrului de externe bulgar (Mladenov) pentru Biroul Politic al CC al PCB cu privire la consfătuirea CPC, 12 iulie 1989, PHP.

O nouă ocazie de a prezenta conducerea română ca fiind ferm pornită pe calea intervenţiei militare a apărut după victoria în alegeri a Solidarităţii, pe 19 august 1989, când Tadeusz Mazowiecki a fost desemnat prim-ministru şi a fost însărcinat cu formarea guvernului în Polonia. În noaptea aceea, Ministerul de Externe al României le-a telefonat pe rând tuturor ambasadorilor ţărilor din Pactul de la Varşovia, propunându-le o întâlnire urgentă pentreu a discuta soarta socialismului în Polonia, în Europa şi la nivel global. În conformitate cu versiunea publicată în presa poloneză a „declaraţiei verbale" a lui Ceauşescu, acesta a afirmat:

Ca partid comunist şi ca ţară socialistă, nu putem considera că aceasta este exclusiv o chestiune internă a Poloniei. Credem că ea priveşte toate statele socialiste.

Ţinând seama de cele de mai sus, conducerea de partid şi guvernul României consideră că partidele comuniste şi muncitoreşti din ţările socialiste, membrii Pactului de la Varşovia trebuie să ia poziţie şi să insiste ca Solidarităţii să nu-i fie încredinţată misiunea de a forma guvernul. (...)

Conducerea PCR a decis să facă apel la conducerea PMUP (Partidul Muncitoresc Unit Polonez), la birourile politice, (la) liderii multor ţări din Pactul de la Varşovia şi la alte ţări socialiste, pentru a-şi exprima intensa îngrijorare şi a acţiona împreună pentru a preveni situaţia gravă din Polonia, în apărarea socialismului şi a poporului polonez.1

Liderul român făcea un apel urgent la organizarea unei „conferinţe a liderilor de partid, a forumurilor politice şi a liderilor altor state socialiste" pentru a preveni prăbuşirea socialismului în Polonia.[1925] Chemarea sa a fost

1925 „Dokumenty Polska-Rumunia", Gazeta Vfyborcza, 29 septembrie-1 octombrie 1989. Gazeta Wyborcza precizează că aceasta este o reiterare a unei „declaraţii verbale". Ultima frază în versiunea poloneză este următoarea: „Kierownictwo RPKpostanowilo zwrocic siq do kieroimictwa P/ţPR, do biur politycznych, do kierownictw pârtii krajow UW i innych krajâw socjalistycznych, by uyrazic powazne

prompt reinterpretată ca un apel la o intervenţie militară în cadrul protestelor publice amplu diseminate de Varşovia şi de Budapesta, ca şi în uşor mai discretele comentarii ale oficialilor sovietici în discuţiile cu interlocutorii occidentali.[1926] Ceauşescu, pretindeau ei, renunţase la opoziţia de două decenii faţă de doctrina Brejnev şi la „principiul neamestecului în treburile interne ale statelor şi partidelor”, pentru care autorităţile de la Bucureşti insistaseră încă de la începutul anilor 1960.

Aşa cum a explicat Ceauşescu a doua zi Comitetului Politic Executiv al partidului său, o conferinţă a tuturor ţărilor socialiste „ar constitui o puternică manifestare a unităţii ţărilor noastre socialiste, afirmarea solidarităţii şi a hotărârii lor de a întări această solidaritate”, mai cu seamă că mişcările poloneze fuseseră făcute „în acord cu Uniunea Sovietică şi, cred eu, am putea spune mai mult, chiar la recomandarea Uniunii Sovietice”.1 Din acest motiv, a continuat Ceauşescu, „ne-am adresat mai întâi sovieticilor”, fiindcă numai ei ar putea „determina conducerea Partidului Muncitoresc Unit Polonez să adopte o poziţie mai fermă”.[1927] Prin declaraţia sa, Ceauşescu a

---

zaniepokojenie oraz aby wspolnie zadzialac w sprawie zapobiezenia powaznej sytuacji w Polsce, w sprawie obrony socjalizmu i narodu polskiego“. Declaraţia originală, în română, nu a fost încă publicată, dar a fost discutată în oficiosul PCR a doua zi. „De la Varşovia“, Scînteia, 20 august 1989. Vezi şi Florin Anghel, „Considerente asupra României în discursul public din Polonia, în 1989“, Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989, Caietele Revoluţiei, nr. 4, voi. 6 (2006), pp. 45-53.

1926 Vezi, de pildă, „România a solicitat intervenţia militară în Polonia“, Polityka Weekly News Roundup, Warsaw, Polityka în poloneză, nr. 38, 23 septembrie 1989 (fragmente), p. 2,JPRS- EER-89-130, 27 noiembrie 1989, p. 19; Levesque (1997), p. 120. Aserţiunea a fost repetată de atâtea ori şi în atâtea lucrări, încât a dobândit deja statutul de „cunoştinţă publică“. Faptul că aserţiunile au fost lansate şi confirmate de acelaşi grup al foştilor membri ai Pactului de la Varşovia, în principal surse foste sovietice, poloneze şi ungare, în absenţa dovezilor româneşti nu a preocupat comunitatea de analişti marcată de prejudecăţi cognitive şi influenţată de dezinformări copleşitoare.

1927 Stenograma şedinţei Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din ziua de 21 august 1989, Arhivele Naţionale, Fond CC al PCR - Secţia

dorit să facă presiuni asupra Kremlinului, ştiind bine că autorităţile poloneze conduse de Jaruzelski erau bine dirijate de Moscova şi că nu acţionau după propria lor voinţă.[1928]

Varşovia a criticat dur propunerea şi şi-a exprimat dezamăgirea faţă de faptul că Bucureştiul nu se arăta mai înţelegător, în vreme ce presa poloneză a prezentat iniţiativa liderului român ca susţinând intervenţia militară străină împotriva Poloniei.[1929] Urmându-i exemplul, autorităţile comuniste de la Budapesta au protestat şi ele faţă de apelul lui Ceauşescu la „o acţiune comună «folosind toate mijloacele necesare pentru a împiedica distrugerea socialismului în Polonia»”, subliniind acele aspecte ale declaraţiei liderului român care puteau fi răstălmăcite ca implicând susţinerea pentru o intervenţie militară străină.[1930] Budapesta chiar a anunţat că

Cancelarie, dos. nr. 56/1989; Clio 1989 (Bucureşti), nr. 1-2 (2005), pp. 168-170; Ioan Scurtu, „Nicolae Ceauşescu şi evenimentele din Polonia (1981, 1989)“, 12 decembrie 2011 la http://www.ioanscurtu.ro/nicolae-ceausescu-si- evenimentele-din-polonia-1981-1989/.

1928 Această situaţie este atestată şi în rapoartele colonelului Kuklinski în anii anteriori ai aceluiaşi deceniu şi reconfirmate după 1989 de investigaţiile conduse de Institutul Memoriei Naţionale din Polonia. Vezi, de pildă, referirile lui Kuklinski la Jaruzelski şi la România în The Soviet Union’s Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, pp. 18-19, CIA. Vezi şi CIA Intelligence Information Report: (November 1979) Twelfth Session of the Committee of Defense Ministers of the Warsaw Pact Member States, 20 februarie 1980, pp. 3, 6, CIA; CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw PactArmed Forces and Their Control Organs in Wartime, 25 februarie 1980, p. 4, CIA. Cu privire la recrutarea lui Jaruzelski în rândurile spionajului militar sovietic, vezi de pildă Marek Jan Chodakiewicz, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent ‘Wolski’“, World Politics Review, 12 decembrie 2006, „The General’s Dark Past“ Warsaw Voice, 15 iunie 2005; Fakty, TVN (Varşovia), 8 iunie 2005.

1929 Vezi, de pildă, Polityka, 23 septembrie 1989 în JPRS-EER-89-130, 27 noiembrie 1989, p. 19; Levesque (1997), p. 120.

1930 Documentele referitoare la reacţia Ungariei sunt reproduse în Dumitru Preda şi Mihai Retegan, 1989. Principiul dominoului: Prăbuşirea regimurilor comuniste europene, Bucureşti, Fundaţia Culturală Română,

„intervenţia militară sau prin orice alte mijloace în treburile interne ale altei ţări” era „în totală contradicţie” cu poziţia perseverentă a României împotriva invaziei în Cehoslovacia, din 1968, de parcă asta ar fi susţinut Ceauşescu.1

În mod ironic, Budapesta şi-a demascat propria sa campanie recentă şi extrem de categorică prin care pretindea că România se pregătea pentru o intervenţie militară împotriva ei, mai ales în iulie 1989. Acum, oficialii maghiari insistau că, înainte de 19/20 august 1989, Bucureştiul „promovase sistematic” şi „permanent” principiul „neamestecului în treburile interne ale altor state”, şi că pretinsa sa pledoarie pentru o intervenţie în Polonia era, prin urmare, „în totală contradicţie” cu acele poziţii anterioare.[19311932]

Oficialii sovietici de atunci (şi mult timp după aceea) au făcut de asemenea tot posibilul pentru a-i convinge pe interlocutorii americani că România constituia o ameninţare militară agresivă în cadrul Blocului sovietic.[1933] Un specialist în probleme americane de la Ministerul de Externe sovietic pretindea că liderul român „nu avea cunoştinţă despre încurajările lui Gorbaciov” pentru reformele poloneze atunci când a făcut apel în secret „la intervenţia militară străină în Polonia”.[1934] Un adjunct de la

---

2000, pp. 165-167, 170-171.

1931 Ibid.

1932 Ibid.

1933 Fostul şef al Departamentului Internaţional Anatoli Dobrînin a pretins că, în timp ce se afla în vacanţă pe ţărmul georgian al Mării Negre, ministrul de externe şevardnadze a fost contactat de Ceauşescu, acesta „cerându-i o intervenţie militară a Pactului de la Varşovia în Polonia fiindcă alegerile fuseseră câştigate de partidul anticomunist Solidaritatea“. In conformitate cu amintirile sale de tip „telefonul fără fir“, Dobrînin susţine că a fost informat cu privire la presupusul incident de asistentul personal al lui Şevardnadze. Anatoli Dobrînin, In Confidence: Moscow’s Ambassador to Six Cold War Presidents, Seattle, University of Washington Press, 1995, p. 632.

1934 Raymond L. GarthofT, The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War, Washington D.C., Brookings

Departamentul Internaţional sovietic şi fost membru al GRU afirma în discuţia cu un alt analist că „guvernul României a îndemnat în secret celelalte state din Pactul de la Varşovia să i se alăture în trimiterea de trupe în Polonia”.[1935] Amploarea acestei campanii şi insistenţa cu care a fost diseminată i-au convins pe mulţi analişti că Ceauşescu „susţinea intervenţia militară în întregul Bloc estic”.1

Efectul combinat al tendinţelor cognitive, al patologiilor organizaţionale şi al dezinformărilor focalizate a făcut ca detaliile privind rolul României în atenuarea confruntărilor periculoase din perioada Războiului Rece să fie cunoscute doar unor cercuri restrânse ale administraţiilor americane, de la Kennedy la Reagan. În rândul comunităţilor de analişti ale serviciului de informaţii şi ale mediului academic din SUA, percepţia asupra României a oscilat, pe aproape întreaga durată a Războiului Rece, între imaginea de „rebel” şi cea de „cal troian” sovietic. Multe dintre acţiunile şi reuşitele României erau pur şi simplu prea improbabile şi neplauzibile pentru a fi înţelese şi acceptate în lipsa unei observări şi/sau implicări directe. Iar dezinformările sponsorizate de Moscova nu au făcut decât să confirme

---

Institute, 1994b, p. 604. GarthofT notează că sursa sa în acest sens era unul dintre principalii asistenţi ai lui Şevardnadze şi apoi ministru de externe, Serghei Tarasenko. Acesta din urmă i-a derutat în mod similar pe Philip Zelikow şi Condoleeza Rice, sugerând că Budapesta nu avusese aprobarea anterioară a sovieticilor pentru a-şi deschide graniţele în faţa est-germanilor care fugiseră din RDG în 1989. Philip Zelikow şi Condoleeza Rice, Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1998, p. 69.

1935 Mark Kramer, „The Collapse of East European Communism and the Repercussions within the Soviet Union (Part I) “, Journal of Cold War Studies, vol. 5, nr. 4 (toamna 2003), pp. 197-198. Insistenţele (ex)sovieticilor, ale polonezilor şi maghiarilor l-au convins pe analist că România „îi îndemna în secret pe ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia să i se alăture şi să trimită trupe în Polonia pentru a împiedica accederea la putere a Solidarităţii“. Formularea sugerează că România se pregătea pentru această operaţiune.

părerile celor care considerau că aceste reuşite nu erau de fapt reale.

România era concomitent ţinta unei *Legende Negre* la nivelul întregului Bloc sovietic; un ţap ispăşitor a cărui denigrare îndepărta în mare parte atenţia crtitică a Occidentului de ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia; şi tot mai mult

O problemă – una potenţial dezastruoasă – pentru politica americană ce viza o transformare fundamentală a relaţiilor dintre Est şi Vest, în care „Estul” era reprezentat şi dirijat de URSS. în consecinţă, ţara şi regimul ei erau zugrăvite în cei mai întunecaţi termeni fără o serioasă verificare, imperativul politic de neutralizare sau îndepărtare a obstacolelor din calea încheierii Războiului Rece (considerate de mulţi în Occident ca sinonime cu oponenţii lui Gorbaciov) suprapunându-se peste şi chiar umbrind cerinţele de acurateţe analitică.[1936][1937]

Fenomenul a fost ilustrativ descris de celebrul autodenunţat spion sovietic Whittaker Chambers. După ce a spionat pentru URSS în anii 1920 şi 1930, Chambers şi-a recunoscut trădarea şi a descris cu detalii minuţioase amploarea incredibilă în care instituţiile federale americane fuseseră penetrate de spionajul sovietic la niveluri înalte; revelaţiile sale au fost primite însă cu o considerabilă şi de durată reţinere de oficialii americani, care nu puteau accepta cât de substanţial fuseseră înşelaţi şi de cine.[1938] După spusele lui Chambers, exista o

1936 Vezi, de pildă, Minută a întâlnirii dintreMcolae Ceauşescu şi Mihail S. Gorbaciov, Moscova, 4 decembrie 1989 în Munteanu (toamna-iarna 2001), pp. 217, 220.

1937 Vezi, de pildă, Jonathan Eyal, „Romania: Between Appearances and Realities“, înjonathan Eyal, editor, The Warsaw Pact and the Balkans: Moscow3s Southern Flank, New York, St. Mardn’s, 1989, îndeosebi pp. 39-73, 99, 107. Pentru o analiză critică a unor asemenea interpretări, vezi Ashby B. Crowder, Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceauşescu3s Romania, 1965- 1989, Athens, OH, Ohio University, august 2007, Master’s Thesis at http://etd.ohiolink.edu/send-pdf.cgi/Crowder%20Ashby%20B.pdf?ohiou 1186838492.

1938 Vezi, de pildă, Whitaker Chambers, Witness, New York, Random

„incapacitate universală de a distinge adevărul de fals”, mai ales „atunci când falsul este prezentat astfel încât să semene cu ceea ce lumea îşi doreşte, iar adevărul este aşa cum lumea nu şi-l poate şi nu vrea să şi-l închipuie”.1 „Ticălosul” român era convenabil pentru URSS, pentru liderii est-europeni loiali sovieticilor şi, spre sfârşitul anilor 1980, tot mai mult şi pentru SUA.

De aceea, aserţiunile privind agresivitatea militară a României nu erau supuse unei atente examinări sau verificări.[1939] Din motive similare, analizele de după 1989 s-au axat mai puţin pe ceea ce făcuse sau intenţionase România şi mai mult pe colectarea de reiterări ale respectivelor aserţiuni din aceleaşi surse care le lansaseră iniţial.[1940] Astfel, o serie de fenomene de tip „câinele n-a lătrat noaptea”[1941], care ar fi trebuit să impună o anume precauţie privind aserţiunile de ameninţare militară din partea României, au rămas neexaminate.[1942]

House, 1952. Autobiografia lui Chambers este în continuare foarte influentă.

1939 Chambers (1052), p. 770; Lock K. Johnson şi James J. Wirtz, editori, Strategic Intelligence: Windows Into A Secret World, An Anthology Los Angeles, Roxbury, 2004, p. 311.

1940 Spre exemplu, în monumentala sa lucrare bazată pe dovezi documentare şi mărturii verbale, Jacques Levesque a folosit exclusiv surse sovietice, maghiare şi poloneze cu privire la intenţiile agresive ale României. Jacques Levesque, tradus în engleză din franceză de Keith Martin, The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe, Berkeley, University of California Press, 1997, pp. 119-121.

1941 Referire la un dialog din SilverBlaze, de Arthur Conan Doyle, purtat între detectivul Gregory de la Scotland Yard şi Sherlock Holmes. „Gregory: Mai aveţi să-mi atrageţi atenţia asupra a ceva? Holmes: Asupra curiosului incident cu câinele din timpul nopţii. Gregory: Dar câinele nu a făcut nimic în timpul nopţii. Holmes: Tocmai asta este curios“.

1942 Descriind un fenomen asemănător cu cel menţionat de Chambers, celebrul plagiator al pieselor lui Shakespeare din secolul al XVIII-lea, William Henry Ireland observa „cât de dispuşi sunt oamenii să închidă ochii la orice aspect care le stârneşte emoţiile. Odată ce o idee falsă prinde rădăcini în mintea unei persoane, aceasta va răstălmăci datele sau probabilităţile astfel încât să coroboreze ideea, nu să o pună

Spre exemplu, niciunul dintre documentele întrunirii CME din octombrie 1989 nu reflectă existenţa vreunei discuţii sau îngrijorări cauzate de o propunere românească de intervenţie militară.[1943] De asemenea, nimeni n-a „lătrat” în această privinţă nici la consfătuirea CMA din noiembrie 1989.[1944] în mod similar, nu au fost observate pregătiri militare sau desfăşurări de trupe cu caracter ofensiv pe teritoriul României în perioada respectivă şi nici nu s-a descoperit nimic despre existenţa lor până la data scrierii acestei cărţi (în 2013).

De asemenea, nu au apărut documente sau transcrieri la nivelul Comitetului Central sau al Comitetului Politic Executiv – ori la orice alt nivel politic – care să sugereze că România ar fi susţinut sau ar fi discutat măcar despre o intervenţie militară străină împotriva Poloniei în 1989. Deopotrivă, nu s-au înregistrat discuţii sau preparative în acest sens în cadrul Ministerului român de Externe şi al Marelui Stat-Major al armatei române. Nivelurile de comandă operaţionale sunt în mod similar „tăcute” în privinţa oricărui gen de dislocări.

Într-adevăr, a crede că România susţinea intervenţia militară dincolo de graniţele proprii ar însemna să ignorăm aproape treizeci de ani de politică militară, de pregătiri şi dislocări, de instrucţie şi îndoctrinare, menite în parte să transforme armata română în singura inutilizabilă pentru o astfel de misiune.1 Frecvent reafirmatele sale bariere legale şi constituţionale îi interziceau să ia parte la operaţiuni dincolo de frontierele naţionale în absenţa unui

în discuţie“. Johnson şi Wirtz (2004), p. 304. Comentând pe marginea evaluărilor din timpul Revoluţiei române din decembrie, un analist nota că era „oarecum ironic faptul că o revoluţie care dorea să reinstituie raţionalul în România a creat o aparentă pierdere colectivă a aceleiaşi facilităţi în lumea externă“. Siani- Davies (2005), p. 282.

1943 Vezi prezentările şi rapoartele de la „A XXVI-a reuniune, Varşovia, 26-27 octombrie 1989“, „Documente ale Comitetului Miniştrilor de Externe ai Pactului de la Varşovia: 1976- 1990“, PHP.

1944 Vezi prezentările şi rapoartele de la „A XXIV-a reuniune, Budapesta, 27-29 noiembrie 1989“, „Documente ale Comitetului Miniştrilor de Externe ai Pactului de la Varşovia: 1976- 1990“, PHP.

atac militar al „imperialiştilor”, iar atunci permisiunea era acordată doar de Marea Adunare Naţională. Absurditatea acestor acuze este evidentă fie şi la o simplă analizare a modului în care forţele armate române ar fi putut ajunge în Polonia – unica rută cât de cât posibilă necesitând ocolirea bunei bune părţi a continentului pe mare sau pe deasupra ei.[1945][1946]

Interesant este că, afirmând că România renunţase la poziţia sa împotriva intervenţiilor militare, Budapesta şi Varşovia s-au referit la faptul că România condamnase invadarea Cehoslovaciei în 1968, dar nu şi la permanentele reiterări ale condamnării invaziei sovietice din 1979 în Afghanistan. De asemenea, nu au amintit nici de poziţia singulară a României în respingerea unei intervenţii militare străine în Polonia în 1980 – 1981 şi după aceea – inclusiv, spre exemplu, în 1983, când eforturile Bucureştiului de a însera în comunicatul

Pactului de la Varşovia o declaraţie menită să-i protejeze pe polonezi de intervenţiile străine au fost refuzate de Jaruzelski.1

Pentru a relua paralela cu Radio Erevan, liderul

1945 întregul sistem de apărare al României, inclusiv îndoctrinarea militară şi modificările aduse ideologiei marxist-leniniste, era orientat împotriva amestecului şi intervenţiilor străine. Această poziţie constituia totodată baza influenţei de care se bucura Ceauşescu în ţările în curs de dezvoltare şi în cadrul mişcării de nealiniere. Chiar dacă non-intervenţia militară nu ar fi fost un aspect atât de important al politicii româneşti, este greu să ne imaginăm prin ce mijloace i-ar fi convins România pe sovietici sau pe unguri să permită trecerea trupelor sale. Pe lângă faptul că Moscova, Budapesta şi Varşovia colaborau îndeaproape, în mod public, Ungaria devenise recent, oficial, adversarul României, iar organele de securitate ale URSS o trataseră ca atare chiar mai de mult. Deşi această confruntare era în mare parte clandestină, necunoscută multora din Occident, românii şi celelalte oficialităţi din Pactul de la Varşovia o cunoşteau foarte bine.

1946 Unica rută ipotetic disponibilă pentru un transport militar românesc spre Polonia începea de la Marea Neagră, trecea prin Strâmtoarea Bosfor, traversa Marea Egee şi Marea Adriatică, apoi Mediterana, ieşea în Atlantic, străbătea Marea Nordului şi ajungea în Marea Baltică, pe ţărmul polonez.

român a ridicat, într-adevăr, problema intervenţiei militare la sesiunea extraordinară a liderilor de partid de la Moscova, la începutul lui decembrie 1989. Dar felul în care a făcut-o se află aproape la polul opus faţă de ceea ce au afirmat delegaţiile sovietică, poloneză şi maghiară. De fapt, Ceauşescu a dat o lovitură de graţie himerei reprezentate de faptul că România ar fi susţinut o intervenţie militară în Polonia. În întâlnirea sa bilaterală cu liderul sovietic de pe 4 decembrie 1989, Ceauşescu i-a spus acestuia:

Cred că Uniunea Sovietică, şi mă refer în primul rând la Partidul Comunist din Uniunea Sovietică, ar putea deţine un anumit rol – nu prin forţa armată – în a conferi o mai bună orientare (la Varşovia).[1947][1948]

Condamnarea intervenţiei şi solicitarea de retragere a trupelor: decembrie 1989

După întâlnirile de la Moscova din 4 decembrie 1989, aparatul de măsuri active al Blocului sovietic a diseminat rapoarte despre dialogul lui Ceauşescu cu Gorbaciov, în care liderul român refuzase să accepte orice culpabilitate a României pentru invazia din Cehoslovacia, în 1968, ca o renunţare la politica de peste douăzeci de ani de condamnare a doctrinei Brejnev şi a practicii intervenţiilor militare străine. Nevoit să facă faţă instituţiilor conservatoare conduse de armată în încercarea sa de a elimina din politica sovietică şi ultimele vestigii ale doctrinei Brejnev, Gorbaciov voia, fireşte, să răspundă presiunilor populare pentru retragerea forţelor sovietice, păstrând pe cât posibil o imagine cât mai bună a URSS. Iar realitatea „crudă” adusă în prim-plan de liderul român ameninţa să-i submineze aceste eforturi.

Raportul la această întâlnire inclus în buletinul CIA

1947 Cu privire la documentele pregătite pentru consfătuirea CPC de la Praga, 3 ianuarie 1983, notă redactată de M. Dmochowski, PHP

1948 Minuiă a întâlnirii dintre Mcolae Ceauşescu şi Mihail S. Gorbaciov\ Moscova, 4 decembrie 1989 în Munteanu (2001), pp. 217, 220.

National Intelligence Daily nu indică nimic din poziţia României, cu excepţia negării iniţiativelor sovietice. Dar „sincerul schimb de opinii” între liderul român şi cel sovietic a fost interpretat de analiştii americani ca fiind datorat opoziţiei manifestate de Ceauşescu faţă de reformă – o explicaţie plauzibilă, date fiind diferendele intens popularizate pe această temă între Moscova şi Bucureşti.[1949] Autorităţile sovietice şi cele ale Pactului au „întors” evidentul dezacord care a apărut la întrunirea din decembrie

1989, ca fiind cauzat de pretinsa susţinere acordată de liderul român invaziei în Cehoslovacia din 1968.

Succesul acelor măsuri active poate fi apreciat după gradul în care au fost apoi reflectate în presa internaţională. Cea franceză, spre exemplu, relata că în vreme ce URSS, Bulgaria, Polonia, RDG şi Ungaria îşi ceruseră toate „scuze pentru acţiunea lor” de invadare a Cehoslovaciei în 1968, „Ceauşescu, ale cărui trupe nu au luat parte la intervenţie, nu a condamnat-o”, sugerând astfel că regimul din România considera acum invadarea Cehoslovaciei justificată.1 Analiştii americani au căzut în aceeaşi capcană, remarcând doar ironia faptului că Ceauşescu – singurul care a denunţat invazia atunci când aceasta s-a produs – acum „nu a fost de acord cu declaraţia despre acţiunea din Cehoslovacia, din 1968”.[1950] De asemenea, unii analişti occidentali care s-au bazat pe aceleaşi surse au ajuns la concluzii similare, la fel de eronate.[1951]

1949 „Warsaw Pact: Condemning Invasion of Czechoslovakia“ în National Intelligence Daily marţi, 5 decembrie 1989, p. 10, CIA. Vezi şi Walter Mayr, Christian Neef şijan Puhl, „How Poland and Hungary Led the Way in 1989“, Der Spiegel, 30 octombrie 2009.

1950 „Ryzhkov - Sending Troops ‘Unacceptable’“, AFP în engleză, 23 decembrie 1989, 15.00 GMT în FBIS-SOV-89-246, 26 decembrie 1989, p. 13.

1951 în conformitate cu un analist, spre exemplu, Ceauşescu refuzase să semneze rezoluţia care condamna invazia şi să respingă doctrina Brejnev, sugerând că liderul român prefera acum utilizarea intervenţiei

Versiuni româneşti asupra întrunirii care au ieşit la iveală deocamdată – cea a ministrului român de externe Ion Stoian şi cele ale ministrului apărării, generalul Constantin Olteanu, care a participat în noua sa calitate de şef al Secţiei de Relaţii Internaţionale a CC al PCR – coincid în privinţa aspectelor fundamentale. În conformitate cu ambele, Gorbaciov se lansase într-o prezentare foarte generală – şi în general nesatisfăcătoare – a întâlnirilor sale cu preşedintele George Bush Sr. În Malta, când brusc a abordat problema „revizuirii şi reevaluării ocupaţiei militare a Cehoslovaciei de trupele Tratatului de la Varşovia în 1968”.1 Liderul român s-a enervat imediat, după ce sublimase în mod repetat că alianţa sovietică nu putea efectua operaţiuni militare decât pe bază de unanimitate – condiţie neîndeplinită ca urmare a vetoului României (şi a condamnării ulterioare a invaziei). Prin urmare, a insistat Ceauşescu, ocupaţia fusese pusă în practică doar de Uniunea Sovietică, Polonia, Ungaria, Bulgaria şi RDG, nu de Pactul de la Varşovia.

A 5

În conformitate cu Stoian, Gorbaciov a propus apoi emiterea unui comunicat al celor „implicaţi atunci, excepţie făcând România”, despre care a adăugat că „iese din această discuţie”. Din nou Ceauşescu l-a întrerupt, precizând că România nu poate „ieşi”, dat fiind că „nu a intrat în Cehoslovacia”:

Nu am intrat fiindcă am considerat că era o încălcare gravă a suveranităţii şi independenţei unui stat, un act agresiv, contrar normelor şi principiilor pe care se bazează relaţiile dintre state, care a făcut mult rău socialismului şi

---

militare. Argumentul lui Ceauşescu, în conformitate cu care a proceda astfel ar fi însemnat să accepte responsabilitatea pentru o invazie pe care România o condamnase întotdeauna, e considerat de analistul în cauză o „scuză lamentabilă“. Tom Gallagher, Outcast Europe: The Balkans 1789-1989: From the Ottomans to Milosevic, Amsterdam, Harwood Academic Publishers, 2003, pp. 256-257.

Uniunii Sovietice.[1952][1953]

Stoian relatează că liderul de partid maghiar Reszo Nyers „a aprobat imediat” remarcile lui Ceauşescu, în conformitate cu practica Ungariei de a călca pe urmele României şi a se asocia rapid cu poziţiile sale disidente. Discuţia ulterioară asupra textului comunicatului propus a devenit în mare parte una bilaterală, între Gorbaciov şi Ceauşescu, şi aceasta fiind o trăsătură des întâlnită a întrunirilor CPC. În cele din urmă, Gorbaciov a anunţat că acum puteau conveni cu toţii asupra textului, dat fiind că până şi tovarăşul Ceauşescu se arătase de acord. Această remarcă a dus la următorul schimb de replici:

Ceauşescu: Deşi, formal vorbind, lucrul acesta nu ne priveşte – noi ne-am exprimat de mult punctul de vedere [opunându-ne invaziei] –, putem conveni asupra textului. Pot spune că, dacă noi am fi redactat comunicatul, ar fi fost mult mai bun. De exemplu, retragerea trupelor sovietice din Cehoslovacia ar trebui menţionată şi ea într-o exprimare clară.

Gorbaciov: Aceasta este o problemă pe care o vom rezolva bilateral, cu tovarăşii cehoslovaci. Ştiţi, eu cred că între noi şi Cehoslovacia există un acord referitor la staţionarea trupelor sovietice pe teritoriul cehoslovac.

Ceauşescu: Da, ştiu, există un acord bilateral încheiat după ocuparea Cehoslovaciei.

Gorbaciov: Pe problema aceasta nu vom ajunge niciodată la un acord cu dvs. Ceauşescu: Da, în privinţa

---

1952 Relatarea lui Stoian este reprodusă în culegerea de documente a Ministerului Apărării din România cu privire la Revoluţia din 1989 dintr-un interviu în presă anterior. Vezi Codrescu et. al. (1998), pp. 41-42; Interviu cu fostul ministru de externe român Ion Stoian în Vocea României, nr. 202, 1 august 1994. Relatarea lui Olteanu este preluată dintr-un interviu acordat realizat în 2005, Stoenescu (2005), p. 695. Aşa cum a subliniat Olteanu ulterior, Gorbaciov nu a condamnat invazia în sine, ci doar a recunoscut-o ca „o greşeală“ şi a apelat la ceilalţi membri ai Pactului să facă acelaşi lucru. Olteanu şi Constantin (2013), p. 547.

1953 Interviu cu fostul ministru de externe român Ion Stoian în Vocea României, nr. 202, 1 august 1994, şi Codrescu et. al. (1998), pp. 41-42.

asta putem fi de acord.1

Aşa cum raportează şi generalul Olteanu, după ce Gorbaciov a propus ca toţi „să semneze declaraţia de condamnare a intervenţiei din Cehoslovacia”, Ceauşescu a replicat că „numai cei care au intervenit ar trebui să semneze”, subliniind că „noi nu avem nimic de semnat”, fiindcă România nu doar că refuzase să intervină, ci condamnase invazia atunci, pe loc, şi permanent după aceea.[1954] Gorbaciov s-a arătat de acord, „vizibil iritat”, întrebându-l sarcastic pe liderul român dacă acum era „fericit”, dar nu a apucat să înainteze prea mult în expunerea sa, când Ceauşescu l-a întrerupt iar.

Continuând să vorbească, liderul român a recomandat ca problema să fie dusă până la capăt în sensul că, dacă toată lumea recunoştea şi condamna actul din 1968, şi pentru a repara greşeala, să se ordone imediat retragerea trupelor sovietice din Cehoslovacia. În sală s-a stârnit rumoare, delegaţii şuşotind între ei. Fiindcă Mihail Gorbaciov a fost din nou luat prin surprindere, neavând un răspuns pregătit pentru o astfel de situaţie, s-a propus o pauză pentru consultări.[1955]

1954 Ibid.

1955 Stoenescu (2005), p. 695; Constantin şi Olteanu (2013), p. 547. Gheorghiu-Dej provocase aceeaşi reacţie de uimire, urmată de o bruscă întrerupere a lucrărilor, când îi recomandase lui Hruşciov ca Uniunea Sovietică să-şi retragă toate trupele din România, în 1955, şi din nou când sugerase retragerea reţelelor sovietice de spionaj din toate ţările socialiste, de mai multe ori în 1962-1964. Vezi, de pildă, Transcriere a discuţiilor dintre delegaţiile CC al PMR şi CC al PCUS, Moscova, iulie 1964 (fragmente), întrunirea din 7 iulie 1964, Document 7 în Watts (2013), la ANIC, Fond C.C. al P.C.R., Secţia Relaţii Externe, dosar 35/1964, voi. II, filele 1-237; Document Nr. 4 în Vasile Buga, O vară fierbinte în relaţiile româno-sovietice: Convorbirile de la Moscova din iulie 1964, Bucureşti, Academia Română, Institutul Naţional pentru Studierea Totalitarismului, 2012, pp. 4-197. Ceauşescu stârnise această reacţie de nenumărate ori începând din 1965, iar capacitatea sa de a face în mod repetat acest lucru, deşi stârnea admiraţia în cadrul CIA - şi avertiza că a încerca să prevezi ce anume va face România în continuare însemna „deseori să analizezi improbabilul“ - provoca în aceeaşi măsură exasperarea şi furia Kremlinului, dat fiind că „numai

După pauză, liderul sovietic şi-a exprimat intenţia de a discuta chestiunea separat cu delegaţia cehoslovacă, aceasta rămânând şi după întrunire, după care s-a întors din nou către omologul său român:

Apoi Mihail Gorbaciov i s-a adresat lui Nicolae Ceauşescu, ironic: „Este în regulă pentru dumneavoastră, tovarăşe Ceauşescu?” Nicolae Ceauşescu a răspuns afirmativ şi a adăugat că ar fi bine dacă retragerea trupelor sovietice ar putea fi pusă în aplicare în cel mai scurt timp posibil, nu numai din Cehoslovacia, ci din toate celelalte ţări socialiste în care erau încă desfăşurate, ceea ce a iscat murmure puternice în sală. În acel moment, Egon Krenz, care fusese „consultat” în timpul pauzei, a luat cuvântul, susţinând că o asemenea acţiune nu este oportună, că ei ar rămâne fără apărare împotriva imperialiştilor etc. Membrii celorlalte delegaţii au comentat de la locurile lor. Înţelegând situaţia în care se afla, Mihail Gorbaciov nu a respins propunerea delegaţiei române, ci a declarat că era o chestiune care necesita discuţii între URSS şi ţările respective şi că trebuia abordată într-o manieră organizată, ca o problemă pentru viitor, pe baza unui plan convenit între ţări în urma discuţiilor bilaterale.1

În conformitate cu generalul Olteanu, comportamentul lui Ceauşescu a stârnit admiraţia celorlalţi membri ai delegaţiei române, încă o dată luându-i pe interlocutorii sovietici prin surprindere şi lăsându-i deopotrivă uimiţi şi exasperaţi. Liderul român, relatează Olteanu, a abordat intenţionat această „chestiune extraordinar de periculoasă”, solicitând retragerea completă a forţelor militare sovietice din Europa Centrală

---

necuratul“ putea şti ce urma să facă mai departe liderul român. Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe (1968), pp. 8-11; Transcript, Meeting of East German leader Erich Honecker and Soviet leader Leonid Brezhnev, Crimea, USSR, 25 iulie 1978, Document 8, „U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980 - New Russian & East German Documents“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 8/9 (iarna 1996), p. 123.

„singur împotriva tuturor”.[1956][1957]

Problema era, într-adevăr, una copleşitoare. Liderul sovietic abia dacă reuşea să gestioneze schimbările în interiorul Blocului aşa cum erau ele. Cu două săptămâni înainte, Ceauşescu solicitase în mod explicit Moscovei să elimine consecinţele negative ale pactului Ribbentrop-Molotov în Europa, inclusiv staţionarea forţelor de ocupaţie pe teritoriul ţărilor est-europene.[1958] La nici două săptămâni după întrunirea din decembrie 1989, o serie de grupări poloneze aveau să înceapă să ceară în mod public trupelor sovietice să părăsească ţara, iar parlamentul ungar urma să fie îndemnat de membrii săi de rang înalt, printre care ministrul apărării, Karpati, „să organizeze convorbiri cu guvernul sovietic pentru retragerea completă a trupelor sovietice”, dat fiind că nu existau „motive politice şi nici militare pentru ca trupele sovietice să fie staţionate în Ungaria”.1 Iar la scurt timp după aceea,

---

1956 Constantin şi Olteanu (2013), p. 547. într-un interviu anterior, Olteanu îşi amintea că Ceauşescu propusese retragerea trupelor sovietice „din toate ţările socialiste“. Stoenescu (2005), p. 694.

1957 Ibid. Amintirile lui Olteanu din 2005 diferă de cele din 2013 prin faptul că îl identifică pe liderul est-german ca acţionând în chip de pion al Moscovei în cadrul discuţiei. în 2005, el îl identificase pe Hans Modrow ca vorbitor, pe când în 2013 l-a identificat pe Egon Krenz. Ambii erau prezenţi. Modrow era, la vremea respectivă, succesorul desemnat de Gorbaciov. Cu privire la „dichisirea“ lui Modrow de KGB, vezi Dirk Banse, „KGB Suchte Schon 1987 Nachfolger fiir Honecker“ (KGB căuta un înlocuitor pentru Honecker încă din 1987), Berliner Morgenpost, 13 august 2009. Moscova, sau KGB cel puţin, dorea să-l prezinte pe fostul şef al informaţiilor externe din Stasi, Markus Wolf, în tandem cu Modrow, ca fiind noua conducere reformistă, numai că speranţele (şi cele ale lui Wolf) i-au fost spulberate când a fost huiduit de mulţimea est-germană în cursul primului său discurs în public în calitate de „comunist reformist“. Vezi, de pildă, „Soviet Union Wanted Stasi Chief To Help To Topple Honecker Of East Germany In 1987“, Eurasian Secret Services Daily Report, 13 august 2009. Vezi şi Frank Sieren şi Günther Schabowski, Wir Haben Fast Alles Falsch Gemacht: Die Letzten Tage Der DDR (Am greşit în aproape toate privinţele: Ultimele zile ale RDG), Berlin, Econ Verlag, 2009.

1958 Vezi, de pildă, Govrin (2002), pp. 109, 115.

autorităţile cehoslovace aveau să anunţe discuţii despre prezenţa trupelor sovietice în ţara lor, descriind „acordul pentru prezenţa sovietică”, încheiat după invazia din 1968, ca „invalid”.[1959][1960]

Trecutul ca prolog: România înţeleasă greşit în ajunul Revoluţiei

La sfârşitul anilor 1980, activitatea analiştilor americani era marcată de o serie de percepţii eronate referitoare la polidea externă şi de securitate a României, pe de o parte, şi la politica URSS şi a Pactului de la Varşovia faţă de România, pe de altă parte, percepţii care au făcut ca Revoluţia din decembrie 1989 şi evenimentele ulterioare să fie pentru ei de neînţeles. Cauza fundamentală a acestei percepţii greşite continua să fie cadrul analitic deformat de prejudecăţile cognitive, patologia organizaţional şi dezinformările intenţionate, pe care se suprapuneau alte distorsiuni inerente activităţii analitice. Maniera triplă în care distorsiunea „actorului raţional unificat” a mascat dinamici importante din relaţiile sovieto-române, ale Pactului de la Varşovia cu România şi din evenimentele interne din România exemplifică problema.

În primul rând, politica sovietică faţă de România era consecvent percepută ca şi cum nu ar fi existat deja diferende considerabile între Gorbaciov, cu politicile sale liberalizatoare şi permisive, pe de o parte, şi KGB şi armata sovietică, pe de alta.[1961] Atât KGB, cât şi GRU, de

---

1959 „‘Soviets Go Home’ Slogans, Rallies Reported“, Zolnierz Wolnosci, 18 decembrie 1989, p. 2 în FBIS-EEU-89-246, 26 decembrie 1989; „Karpati To Hold Talks on Soviet Troop Withdrawal“, MTI în engleză, 18.55 GMT, 21 decembrie în FBIS-EEU-89-245, 22 decembrie 1989.

1960 „Calfa intervievat despre convorbirile cu Gorbaciov“, radioul praghez, 19.00 GMT, 20 decembrie 1989, în FBIS-EEU-89-247, 27 decembrie 1989; „Dienstbier: Accord on Soviet Presence ‘Invalid’“, CTK (Praga) în engleză, 20.42 GMT, 26 decembrie 1989, în FBIS- EEU-89-247, 27 decembrie 1989.

1961 Pentru disensiunile cu KGB, vezi de pildă Gorbachev’s Growing Confrontation with the KGB: A Coming Showdown? An Intelligence

exemplu, erau preocupate în mod direct de România ca un „centru ideologic subversiv” din aceeaşi categorie cu SUA, RFG şi Israel, ambele conducând operaţiuni împotriva „Obiectivului 24” – acesta fiind numele de cod al României la KGB – în a doua jumătate a anilor 1980.1 Într-adevăr, aceste servicii şi armata sovietică au continuat să opereze în conformitate cu strategii şi instrucţiuni operaţionale pe care Gorbaciov nu avusese nici ocazia şi (poate) nici abilitatea să le modifice de când preluase puterea.[1962][1963]

Assessment (SOV 88-10045 X), 1 iunie 1988, CIA; Jeremy R. Azrael, The KGB in Kremlin Politics, JRS-05, Santa Monica, RAND, februarie 1989; şi Harry Gelman, Gorbachev’s First Five Tears in the Soviet Leadership: The Clash of Personalities and the Remaking of Institutions, R-3951-AF, Santa Monica, RAND, mai 1990, îndeosebi pp. xiv-xvi, 98-108. Literatura referitoare la conflictul lui Gorbaciov cu armata este mult mai bogată. Vezi, de pildă, Francis Fukuyama, Soviet Civil-Military Relations and the Power Projection Mission, R-3504, Santa Monica, RAND, aprilie 1987; Jeremy R. Azrael, The Soviet Civilian Leadership and the Military High Command, 1976-1986, R-3521-AF, Santa Monica, RAND, iunie 1987; Abraham S. Becker, Ogarkov’s Complaint and Gorbachev’s Dilemma: The Soviet Defense Budget and Party-Military Conflict, R-3541-AF, Santa Monica, RAND, decembrie 1987; Harry Gelman, The Soviet Military Leadership and the Question of Soviet Deployment Retreats, R-3664-AF, Santa Monica, RAND, noiembrie 1988; Harry Gelman, The Soviet Turn Toward Conventional Force Reduction: The Internal Struggle and the Variables at Play, R-3876-AF, Santa Monica, RAND, decembrie 1989; şi Gelman (1990), pp. x-xiv, 85-97.

1962 Vezi Decizia Colegiului KGB al RSS Moldoveneşti, Despre situaţia implementării de către Secţia 5 a KGB RSSM a deciziilor Colegiului KGB al URSS din 26 iunie 1986 „Cu privire la participarea organelor securităţii statului la îndeplinirea directivelor celui de-al XXVII-lea Congres al PCUS referitor la intensificarea activităţii ideologic-educative“ 24 iulie 1987, Document 26; şi Implementarea măsurilor privitoare la decizia Colegiului KGB al URSS din 5 septembrie 1989 „Despre misiunea organelor securităţii statului din URSS referitor la apărarea regimului constituţional sovietic“, 28 noiembrie 1989, Document 27 în Watts (2012b), la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

1963 Gorbaciov şi-a descris incapacitatea de a reforma comportamentul şi modalitatea de planificare a armatei sovietice în cadrul URSS şi al Blocului sovietic, demonstrată mai târziu de atitudinea

În al doilea rând, percepţia unei politici „sovietice” unificate faţă de România a mascat influenţa de tip *parii pris* a Ungariei în cadrul Pactului de la Varşovia. Caracterul „special” al relaţiei ungaro-sovietice era de aşa natură încât Budapesta a condus unele operaţiuni clandestine pentru KGB (de pildă, împotriva Vaticanului şi în operaţiunile de dezinformare care ţinteau SUA şi NATO), iar în anii 1980 a fost prezentat public ca exemplul de reformă în cadrul Blocului agreat de Moscova.[1964] Acest lucru a conferit Budapestei o influenţă asupra politicii sovietice în regiune asemănătoare, într-o măsură nu foarte mare, cu cea deţinută la un moment dat de mult mai independenţii vietnamezi asupra politicii sovieticilor în Asia de Sud-Est.[1965]

---

rebelă a militarilor din Georgia, Lituania şi Letonia în perioada 1989-1991 şi subliniată de tentativa de puci condusă de şeful KGB Kriucikov şi de ministrul apărării, generalul Iazov, în august 1991. Vezi, de pildă, capitolul 13 şi Gorbaciov (1996), pp. 203-204, 405,415-416.

1964 Pentru „relaţia specială“ sovieto-maghiară de la Doilea Război Mondial până la sfârşitul anilor 1960, vezi Watts (2010), Capitolele 5, 11 şi 13, pp. 110-129, 260-262, 301-313. Vezi şi Csaba Bekes, „Hungarian foreign policy in the Soviet alliance system, 1968-1989“, Foreign Policy Review (Budapesta), voi. 3, nr. 1 (2004), pp. 87- 127. Pentru rolul maghiarilor în operaţiunile de informaţii sovietice, vezi de pildă The KGB vs. Vatican City. Folder 29. The Chekist Anthology, Arhiva Mitrokhin, CWIHP. Vezi şi Stefano Bottoni, „A Special Relationship: Hungarian Intelligence and the Vatican (1961-1978)“ în NKVD/KGB Activities and its Cooperation with Other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945-1989, Bratislava, Institutul pentru Memoria Naţională, 2008. Capacităţile de dezinformare ale maghiarilor sunt menţionate în Bittman (1972), pp. 106-122, 130, 145-148, 157-158; Bittman (1985), pp. 193-197; Frolik (1975), p. 79; Arhiva Vasili Mitrokhin, KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980-1982, aprilie 2004, CWIHP; Andrew şi Mitrokhin (2005), p. 162.

1965 Pentru relaţiile sovieto-vietnameze, vezi de pildă Robert C. Horn, Alliance Politics Between Comrades: The Dynamics of Soviet-Vietnamese Reladons, JRS-02, Santa Monica, RÂND, 1987; Ilya Gaiduk, The Soviet Union and the Vietnam War, Chicago, Ivan R. Dee, 1996. S-a spus chiar că Budapesta deţinea o anume influenţă asupra numirilor făcute de CC al PCUS. Soviet Union- Eastern Europe (CI SNEE 76-18), 1 October 1976, p. 6, CIA.

Deja în vara anului 1989, Ungaria redefinise în mod oficial România ca „principalul său inamic” şi „principala ameninţare militară”, chiar reorientându-şi politica externă pentru a se focaliza asupra Transilvaniei.1 În vreme ce susţinea şi încuraja explicit multe dintre iniţiativele Ungariei împotriva României, Kremlinul era în mod vizibil stânjenit de altele.[1966] De exemplu, Gorbaciov, prim-ministrul Nikolai Rîjkov şi ministrul de externe Eduard Şevardnadze erau mult mai puţin entuziasmaţi de posibila intervenţie militară în România, comparativ cu omologii lor de la Budapesta, care militau pentru o astfel de măsură cu mult înainte de Revoluţia din decembrie.[1967]

În ultimul rând, deşi convinşi de credibilitatea unei rupturi între armată şi Securitate, pe de o parte, şi armată şi conducerea de partid, pe de alta, analiştii americani încă tindeau să trateze regimul din România şi serviciul său de informaţii ca actori raţionali unificaţi. Dar capacităţile administrative ale regimului degeneraseră clar în cursul deceniului şi, în mod repetat de la începutul anilor 1960,

---

1966 Budapesta a făcut din preocuparea pentru etnicii maghiari de peste graniţe „prioritatea sa principală“: în 1988, militând împotriva „genocidului“ la adresa etnicilor unguri şi a „distrugerii satelor maghiare din Transilvania“, care nu s-au concretizat niciodată. Vezi, de pildă, Govrin (2005), pp. 125-126.

1967 Deşi depăşeşte perioada acoperită de analiza din acest volum, disputa sovieto-maghiară asupra intervenţiei era evidentă la debutul Revoluţiei române, ministrul de externe Horn militând pentru intervenţie, iar Gorbaciov, Rîjkov şi Şevardnadze excluzând-o în mod explicit. Vezi, de pildă, ministrul de externe Horn în „Horn discută despre evnimente“, Radioul budapestan, 10.30 GMT, şi „Adjunctul solicită întrunirea Pactului de la Varşovia“, Radioul budapestan, 10.35 GMT, 20 decembrie 1989, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, pp. 43-45; „Oficialii informează“, Radioul budapestan, 9.50 GMT, 21 decembrie 1989 în FBJS-EEU-89-245, 22 decembrie 1989, p. 39; „Pact Foreign Ministers Likely to Meet“, Paris AFP în engleză, 23 decembrie 1989, 16.34 GMT, în FBIS-SOV-89-246, 26 decembrie 1989, International Affairs, p. 13. Pentru riposta lipsită de ambiguitate a prim-ministrului Rîjkov, vezi „Ryzhkov - Sending Troops ‘Unacceptable’“, Paris AFP în engleză, 23 decembrie 1989, 15.00 GMT, în FBIS-SOV-89-246, 26 decembrie 1989, International Affairs, p. 13.

personalul superior (şi chiar unele sectoare) din Securitate dovedise un comportament necinstit.1 Performanţele şefului informaţiilor externe, Nicolae Doicaru, ale adjunctului său, Ion Mihai Pacepa, şi ale şefului contrainformaţiilor externe, Mihai Caraman, în subminarea misiunii unităţii anti-KGB din cadrul Securităţii în cursul anilor 1970, astfel încât să fie redirecţionată împotriva diplomaţilor SUA şi NATO din ţările socialiste, ilustrează perfect această incoerenţă instituţională.[1968][1969]

1968 Problema era determinată de faptul că Securitatea fusese la origine o creaţie a Moacovei, majoritatea departamentelor sale fiind comandate de ofiţeri sovietici. De asemenea, personal cu pregătire în URSS ocupa posturile de la nivel superior. Vezi, de pildă, Dennis Deletant, Ceauşescu and the Securitate, Londra, Hurst & Company, 1995. Descoperirea faptului că şeful biroului Securităţii de la Paris, Mihai Caraman, trimitea Moscovei documente obţinute ilegal de la NATO, după ce cooperarea cu KGB fusese întreruptă în 1963, a fost primul caz senzaţional de comportament trădător. Parisul a transformat cazul într-o cause célèbre, înfăţişând totodată România ca având o atitudine anti-NATO. Anchetele interne ale DSS au dezvăluit complicitatea Franţei, ca parte a campaniei anti-NATO a lui de Gaulle. Vezi, de pildă, Dosar privitor la problemele rezultante din materialele referitoare la generalul-maior Mihai Caraman, Ministerul de Interne, Departamentul Securităţii de Stat, strict secret, 22 iunie 1979, în Arhiva Serviciului Român de Informaţii, fond D, dosar 11200, volum 37, f. 3-5 (de aici înainte, Dosarul Caraman); Watts (2010), pp. 466-472. Pentru versiunea franceză a evenimentelor, vezi Pierre Accoce şi Daniel Pouget, Le Reseau Caraman VRoumains ont fait trembler l'OTAN (Reţeaua Caraman: Românii au făcut NATO să tremure, Paris, Fayard, 1972.

1969 Dosar privitor la problemele legate de Nicolae Doicaru, Ministerul de Interne, Departamentul Securităţii de Stat, Nr. C/1582 din 22 iunie 1979, strict secret, exemplarul nr. 2, ASRI, fond D, dosar nr. 11200, voi. 6, f. 290-5; Dosarul Caraman (1979), f. 3-5; Dosar privitor la problemele rezultante din materialele referitoare la colonelul Constantin Iosif Ministerul de Interne, DSS, 22 iunie 1979, strict secret, ASRI, fond D, dosar 11200, voi. 2, f. 51-52; Pelin (1997), pp. 267-272, 274-275, 278. La fel de suspect era şi faptul că unitatea anti-teroristă a României fusese trimisă în munţi sau în zona de litoral de fiecare dată când teroristul Carlos Şacalul venise în România, că vizitele sale coinciseseră cu absenţa lui Ceauşescu din ţară, şi că Securitatea controla echipa de fizicieni care efectua singularul experiment soldat cu extragerea

Chiar înainte de Revoluţia din decembrie, analiştii americani urmau mai multe linii interpretative care, în loc să clarifice, îngreunau încercarea de a înţelege evenimentele din România. În conformitate cu aceste linii, România nu avea nicio importanţă strategică pentru URSS;[1970] Bucureştiul renunţase la politica autonomă din trecut, atât cât fusese ea, deoarece independenţa „fostei" politici era acum aprig contestată; 1 relaţiile româno-sovietice se îmbunătăţeau;[1971] iar România nu era obiectul operaţiunilor ostile antamate de aliaţii ei.[1972] Toate aceste premise erau considerabil greşite.

În 1989, URSS deja nu mai percepea eventuala

---

plutoniului în 1985, discutat anterior.

1970 J.F. Brown în Gordon (1987), p. 55; Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev (NIE 11/12-9-88), mai 1988, p. 16; J.F. Brown, Eastern Europe and Communist Rule, Durham, Duke University Press, 1988, pp. 266, 273; Vojtech Mastny, „Eastern Europe and the West in the Perspective of Time", în William E. Griffith, editor, Central and Eastern Europe: The Opening Curtain?, Boulder, Westview Press, 1989, p. 31; J.F. Brown, „Conservatism and Naţionalism in the Balkans", în Griffith (1989), p. 291; Michael Mandelbaum, „The United States and Eastern Europe: A Window of Opportunity", în Griffith (1989), p. 371; Peter Siani-Davies, The Romanian Révolution of December 1989, Ithaca, Corneli University Press, 2005, p. 47. Vezi şi J.F. Brown şi A. Ross Johnson, Challenges to Soviet Control in Eastern Europe: An OverView, decembrie 1984, pp. 3, 18; F. Stephen Larrabee, The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany, R-3190-AF, RÂND Corporation, decembrie 1984, p. 108.

1971 Brown în Gordon et al (1987), p. 55; Soviet Pohcy Toward Eastern Europe Under Gorbachev (1988), p. 7, CIA; Brown în Griffith (1989), p. 297; Siani-Davies (2005), pp. 46-49. Pentru interpretările conform cărora România nu a fost niciodată independentă, vezi de pildă Vladimir Tismăneanu, Stalinism for AII Seasons, University of California Press, 2003, pp. 187-188; Tom Gallagher, Theft of a JSfation: Romania Since Communism, Hurst & Co, 2005, pp. 58-59; Charles King, „Remembering Romanian Communism", Slavic Review, voi. 66, nr. 4 (iarna 2007), pp. 719-720.

1972 Soviet PoUey Toward Eastern Europe Under Gorbachev (1988), p. 16, CIA; Brown (1988), pp. 437-438; Siani-Davies (2005), pp. 46, 184-185. In general pentru analiştii occidentali, expresiile de îngrijorare ale României erau de fapt reflexii ale acceselor de paranoia. Vezi, de pildă, Brown (1988), p. 439.

retragere a României din Pactul de la Varşovia ca având potenţialul de a pune capăt alianţei, aşa cum o percepuse Kremlinul în anii 1960, 1970 şi, în mod cert, în deceniul 1980. În februarie 1980, oficialii sovietici credeau chiar că impactul probabilei ieşiri a României din alianţă putea fi minimizat printr-o adecvată „orchestrare ideologică”.[1973] Dar teama că o asemenea contagiune românească în RSS Moldovenească risca să provoace o destrămare catastrofală a Uniunii Sovietice căpătase proporţiile unei obsesii în anii 1980, iar Moscova continua să aloce resurse extraordinare pentru a o preîntâmpina.[1974]

Urmând acum aceeaşi direcţie generală ca politica sovietică de după realinierea lui Gorbaciov, politicile independente ale României continuau să influenţeze – şi chiar să determine – agenda Kremlinului din puncte de vedere importante, mai cu seamă referitor la aspectele de viitor ale dezangajării şi dezarmării militare (şi îndeosebi ale implementării lor), la schimbarea radicală şi la democratizarea Pactului de la Varşovia şi la politica faţă de ţările în curs de dezvoltare.[1975] Alte politici, în special tot mai stridenta campanie dusă de Ceauşescu pentru anularea efectelor pactului încheiat între Hitler şi Stalin, au pus o presiune enormă pe Moscova, având potenţialul

---

1973 Memorandum către Aleksandr Iakovlev al Comisiei Bogomolov (Mariana Silvanskaia), februarie 1989, Document nr. 1 în Levesque (2001), p. 57.

1974 Vezi, de pildă, Transcrierea nr. 24 a întrunirii Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist Moldovenesc „Cu privire la continua intensificare a luptei împotriva propagandei burgheze si revizioniste îndreptate asupra RSS Moldoveneşti“ 29 decembrie 1982, Document 17; Proiect de măsuri pentru instituţiile ştiinţifice ale secţiei de ştiinţe sociale ale Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti, pentru implementarea dispoziţiei prezidiului Academiei de Ştiinţe a URSS din 24.03.1983, nr. 068: „Despre măsurile ştiinţifice ale Academiei de Ştiinţe a URSS în conexiune cu ‘noua concepţie istorică3 în RSR({, 8 iunie 1983, Document 21; şi Decizie privitoare la contracararea falsificărilor socibbgibr români, 13 noiembrie 1984, Document 22 în Watts (2012b).

1975 Vezi, de pildă, capitolele 12-14 din acest volum.

unui foc politic scăpat de sub control nu doar în interiorul Blocului, ci şi în Uniunea Sovietică.1

Privitor la crescânda „apropiere” în relaţiile dintre Bucureşti şi Moscova, nu era neobişnuit în Occident, cu puţin timp înainte de Revoluţie, ca România să fie privită ca înconjurată de vecini inofensivi, mai dornici să se distanţeze decât să caute relaţii mai strânse cu ea. Unii analişti percepeau existenţa unui interes şi a unei bunăvoinţe din partea sovieticilor pentru asigurarea regimului Ceauşescu împotriva instabilităţii şi a violenţei.[1976] Într-adevăr, mai mulţi analişti au considerat chiar că România ar fi fost ferită de violenţe dacă armata ei ar fi fost subordonată celei sovietice şi dacă KGB ar fi deţinut comanda asupra Securităţii.[1977]

Desigur, o asemenea subordonare „dezirabilă” ar fi împiedicat din start orice politică independentă. De asemenea, ar fi fost imposibil ca România să medieze importante relaţii inter şi într-astatale. Ar fi oferit

1976 Govrin (2002), p. 114; Discursul lui Ceauşescu la cel de-al XIV-lea Congres al PCR, noiembrie 1989, Scînteia, 21 noiembrie 1989; TASS, 22 noiembrie 1989.

1977 Un analist susţinea că violenţele în România erau inevitabile şi „logice“ deoarece regimul reuşise să-şi „epureze serviciile secrete de agenţi sovietici“. Charles Găti în Thomas L. Friedman, „Upheaval in the East; Casualties Reported In Rumania Protest Spawned By A Clash“, New York Times, 19 decembrie 1989. Vezi şi Găti în Volgyes (1982), pp. 94-99. Un altul pretindea că strategia militară română era „îndreptată împotriva poporului român, nu împotriva Uniunii Sovietice“. Jonathan Eyal, „Romania: Between Appearances and Realities“, în Jonathan Eyal, editor, The Warsaw Pact and the Balkans: Moscow’s Southern Flank, New York, St. Martin’s, 1989, p. 107, citat în Ashby Crowder, p. 41. Ministrul ungar de externe Gyula Horn afirmase acelaşi lucru în dialogul cu un jurnalist italian, susţinând că postura militară a României era „menită să intimideze populaţia internă“. Andrea Tarquini, „Ceauşescu is Buying Missiles to Aim at Hungary“, La Repubblica, 16/17 iulie 1989, p. 15; Clarke (1989b), p. 8. Ideea că violenţele în România erau cauzate de „absenţa trupelor sovietice“ a devenit interpretarea predominantă în Vest după 1989. Mark Kramer, „The Collapse of East European Communism and the Repercussions within the Soviet Union (Part I) “, Journal of Cold War Studies, voi. 5, nr. 4 (toamna 2003), p. 199; Siani-Davies (2005), pp. 46, 184.

Moscovei posibilitatea de a-şi subordona nestingherită Pactul de la Varşovia şi, poate, chiar să-l folosească, şi ar fi permis Uniunii Sovietice, în ultima parte a mandatului Brejnev şi mai cu seamă în timpul lui Andropov, să escaladeze liber, în mod exacerbat, confruntarea dintre Est şi Vest. În conformitate cu documentele americane şi ale Pactului de la Varşovia referitoare la aceste chestiuni, politica independentă a României a deţinut un rol unic în facilitarea sau obstrucţionarea lor.

Împreună, cele trei premise false – a lipsei de importanţă strategică, a renunţării la politicile independente şi a îmbunătăţirii relaţiilor cu Moscova – i-au dus în mod inexorabil pe analiştii americani la concluzia că nici URSS şi nici ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia nu constituiau o ameniunţare la adresa României, şi totuşi, Moscova coordona operaţiuni ale Pactului împotriva României chiar dinainte ca Bucureştiul să încheie colaborarea în domeniul informaţiilor cu Uniunea Sovietică, în 1963.1 Deja în anii 1970, operaţiunile antiromâneşti implicau alocări masive de resurse în cadrul URSS şi aportul combinat al celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia, al clienţilor ei privilegiaţi (de exemplu Mongolia şi Cuba) şi al agenţilor-cheie sovietici în Occident (de pildă, preşedintele finlandez Kekkonen şi Gabrielle Gast, analista *Bundesnachtrichtendienst* pentru Uniunea Sovietică şi Europa de Est), scopul urmărit fiind acela de a opri „cursul separat” al României şi/sau a înlocui conducerea regimului cu una care să se conformeze

mai îndeaproape liniei dictate de Moscova.[1978][1979]

Câţiva analişti au observat că, deşi sever viciate de practicile interne extrem de disfuncţionale ale regimului, politicile externă şi de securitate independente şi constructive ale României au rămas la fel pe parcursul anilor 1980.[1980] Chiar şi printre aceştia însă, existau dubii crescânde cu privire la gradul în care aceste politici fuseseră – sau puteau fi – păstrate pe fondul legitimităţii în rapidă scădere a regimului.1 în orice caz, până la finele anilor 1980, în rândul analiştilor din SUA se manifesta o slabă tendinţă de a verifica până şi cele mai grave acuzaţii

---

1978 Ofiţerii de informaţii care au fugit din Cehoslovacia în cursul şi după Primăvara de la Praga citează anul 1962 ca un punct de inflexiune - la fel ca liderul sovietic Nikolai Podgornîi. Conducerea KGB a confirmat ruptura din 1963 în faţa liderilor Stasi. Vezi, de pildă, Ladislav Bittman, The Deception Game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare, Syracuse, Syracuse University Research Center, 1972, p. 147; Transcriere a discuţiilor dintre delegaţiile CC al PMR ţi CC al PC US, Moscova, iulie 1964, Document 7 în Larry L. Watts, Romanian Security Policy and the Cuban Crisis, Cold War International History Project e-Dossier No. 39, martie 2013 (în curs de publicare), la http://www.wilsoncenter.org/publication- series/cwihp-e-dossier-series; şi Markus Wolf, Discuţie cu Comitetul (sovietic) pentru siguranţa statului, care a avut loc în 3-6 aprilie 1967 la Moscova, BStU, MfS, SdM 1432, S. 2, 8; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 94.

1979 Vezi, de pildă, Georg Herbstritt, „Ein feindliches Bruderland. Rumänien im Blick der DDR- Staatssicherheit“ (O ţară frăţească inamică: România din perspecdva RDG), Halbjahresschrift jur südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik (Berlin), nr. 1 (mai 2004); Gheorghe Negru şi Elena Negru, „Cursul deosebit“al României ţi supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română ţi campanile propagandistice antiromâneţti din RSSM (1965-1989), volumul I: 1965-1975, Chişinău, Desdn Românesc, 2012.

1980 Aşa cum remarca unul dintre aceşti analişti, politica externă independentă abilă şi curajoasă a României contrasta puternic cu „lamentabila“ sa politică internă, aceasta din urmă „afectând întreaga perspectivă în care fusese privită politica sa externă“, în aşa măsură încât „a făcut ca România să piardă treptat respectul pe care diplomaţia sa îl câştigase iniţial“ şi „a slăbit scutul protector pe care şi-l crease cu perseverenţă împotriva Uniunii Sovietice şi a alianţei din care face parte cu numele“. Brown (1988), p. 275. Autorul acestui volum facea parte din grupul respectiv la vremea aceea.

privind încălcări brutale ale drepturilor omului în România.[1981] Iar comunitatea americană de informaţii ignora în mod obişnuit sugestia că URSS ar putea conduce, alături de ceilalţi membri ai Pactului, operaţiuni împotriva României, considerând-o paranoică şi lipsită de raţiune.[1982]

Prejudecata cognitivă care lua în considerare o „opoziţie clandestină” ca modalitate de asimilare a primelor mişcări independente observabile ale României începând cu primii ani ai deceniului 1950 a fost consolidată cu uşurinţă de măsurile active sovietice în 1989. Nereuşind să sesizeze războiul ascuns al celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia împotriva României, analiştii occidentali tindeau să considere că restul ţărilor est-europene din cadrul Pactului, îndeosebi Polonia şi Ungaria, împărtăşesc şi/sau susţin sfidarea României la adresa Moscovei.[1983] Rolul ferm al României în limitarea

---

1981 Vezi, de pildă, Brown în Griffith (1989), pp. 294, 297. Vezi şi Brown şi Johnson (1984), p. 19; Larrabee (1984), pp. v-vi, 23, 28, 47-50, 55.

1982 Astfel, ori de câte ori doreau să atragă atenţia asupra indiciilor privitoare la ostilitatea celorlalţi membri ai Pactului faţă de România, analiştii erau nevoiţi mai întâi să accepte faptul că România avea un comportament paranoid. Vezi, de pildă, Brown (1988), p. 439.

1983 De exemplu, un analist afirma că „România trebuie să fi avut o susţinere din partea aliaţilor, oricât de tăcută“, atunci când obstrucţionase eforturile sovieticilor de a desfăşura „forţe est-europene cel puţin simbolice în Orientul îndepărtat, ca un semn de sprijin pentru Vietnam“, Brown (1988), p. 272. Un altul declara pur şi simplu că „statele est-europene au susţinut tacit poziţia României în noiembrie 1978“, când Bucureştiul a refuzat să accepte cerinţele Statutului pentru perioade de război, de a transfera Moscovei comanda forţelor armate naţionale şi de a mări cheltuielile militare. Daniel N. Nelson, „Eastern Europe and the Non-Communist World“, în Stephen Fischer-Galati, editor, Eastern Europe in the 1980s, Boulder, Westview, 1981, p. 213. Iar un al treilea îi caracteriza pe ceilalţi membri est-europeni ai Pactului ca “mai puţin vocali în opoziţia lor“. Larrabee (1984), p. 17. Toţi trei au greşit. Celelalte regimuri est-europene şi-au alăturat în realitate forţele pentru a ataca poziţiile româneşti, care au triumfat doar datorită clauzei de unanimitate din statutul Pactului de la Varşovia şi ameninţării credibile că România va face problema publică (ceea ce a şi făcut cu privire la Statut şi la cheltuieli). Vezi capitolele 3 şi 4 din acest volum.

capacităţii de exercitare a puterii militare sovietice şi în încheierea Războiului Rece a depăşit atât de mult contribuţiile tuturor celorlalte state est-europene, încât între de aproape că nu poate exista termen de comparaţie. Iar faptul că politica şi comportamentul României au avut un caracter cu totul aparte nu l-a făcut mai uşor de înţeles pentru observatorii din exterior, ba dimpotrivă.

În ceea ce a devenit un exemplu clasic în lumea analiştilor, plagiatorul operelor shakespeariene din secolul al XVIII-lea, William Henry Ireland, descria tendinţa umană de a îmbrăţişa benevol chiar şi cele mai implauzibile idei atunci când ele sunt conforme cu preconcepţiile şi cu preferinţele deja existente. Aşa cum remarca Ireland, „odată ce o idee falsă prinde rădăcini în mintea unei persoane, aceasta va deforma datele sau probabilităţile nu pentru a o contesta, ci pentru a o corobora”.[1984] Exista un interes evident al URSS – remarcat de mult de comunitatea de informaţii din SUA – de a asigura o tranziţie care să pună capăt politicilor

---

Permisiunea acordată de Ungaria est-germanilor pentru a traversa* frontiera ungaro- austriacă în 1989, astfel încât să evite remiterea lor către RDG pare a confirma o sfidare mai amplă. Abia mai târziu au recunoscut oficialii maghiari că „sfidarea“ lor fusese în prealabil aprobată de Moscova. Minciuna l-a determinat pe fostul şef al Diviziei pentru URSS şi Europa de Est din cadrul CIA să creadă că mişcările din Ungaria „erau primele acte de sfidare ale unui membru al pactului de la Varşovia“. Vezi, de pildă, fostul ministru de externe Laszlo Kovacs în Levesque (1997), p. 163;Jim Hoagland, „Hungary Had Soviet Approval: U.S. Also Reportedly Informed of Plans for East Germans“, Washington Post, 17 septembrie 1989; Jeffrey Gedmin, The Hidden Hand: Gorbachev and the Collapse of East Germany, Washington D.C., AEI Press, 1992, pp. 88, 91, 110. Pentru percepţiile eronate ale CIA privind sfidarea maghiară unilaterală vezi Milt Bearden şi James Risen, The Main Enemy: The Inside Story of the CIA’s Final Showdown with the KGB, New York, Ballantine Books, 2004, pp. 370,418-419.

1984 Johnson şi Wirtz (2004), p. 304. Aşa cum nota ulterior un analist, era „puţin ironic faptul că o revoluţie“ prin care participanţii locali „doreau să reinstituie dominaţia raţiunii în România a creat o aparentă pierdere a respectivei facultăţi în lumea externă“. Siani-Davies (2005), p. 282.

prejudiciante ale „cursului special” al României şi de a le realinia la cele ale Moscovei. Dorinţa Kremlinului de a bloca tot mai strânsa apropiere a celor două entităţi de etnicitate română – Republica Socialistă România şi Republica Sovietică Socialistă Moldovenească – era de asemenea evidentă, chiar dacă ceva mai bine disimulată. În paralel, Ungaria promova în rândul opiniei publice internaţionale transferul de suveranitate asupra Transilvaniei – sau a unei părţi a acesteia – de sub autoritatea Bucureştiului.

Combinaţia de diverse prejudecăţi cognitive şi dezinformare amplă menită să le susţină a reuşit să disimuleze în faţa analiştilor americani interesele intervenţioniste din rândul „aliaţilor” din cadrul Pactului ai României – interese care existau fără nicio legătură cu o eventuală dorinţă de a preveni sau a contracara instabilitatea politică şi vărsările de sânge. Dimpotrivă, ţara – ale cărei controale la frontiere slăbiseră mult odată cu debutul Revoluţiei – era percepută ca impermeabilă. În analizele occidentale, România devenise o insulă pe teritoriul căreia numai actorii români puteau influenţa şi determina cursul evenimentelor şi asupra căreia nu acţionau alte puteri în încercarea de a-şi impune interesele şi preferinţele. Această imagine distorsionată a limitat considerabil capacitatea de a înţelege ceea ce a urmat.

Mulţumiri

Cele mai calde mulţumiri le datorez, de departe, familiei mele – Gabriela şi Raven Katherine – pentru susţinerea pe care mi-au acordat-o, pentru perseverenţa şi pentru continua lor bună-dispoziţie, chiar şi în cele mai dificile circumstanţe. Pe lângă faptul că datorită lor viaţa merită cu adevărat trăită, ele constituie o dovadă vie a capacităţii mele de a lua decizii bune. Le rămân de asemenea dator pentru totdeauna fratelui meu, Gary, surorii mele, Lee, şi cumnatului meu, Earl Showerman. împreună cu tatăl meu, „Big” Larry, căruia îi dedic cartea de faţă, ei au făcut posibil acest proiect.

Familia extinsă şi prietenii care mi-au oferit sprijin şi sfaturi preţioase sunt prea mulţi la număr pentru a-i enumera aici. Dar desele şi îndelungatele momente pe care am avut plăcerea să le petrec alături de Ioan şi Zoe Talpeş şi de Marc Cannizzo şterg graniţa dintre familia „extinsă” şi cea „apropiată”.

Desigur, pentru întreaga mea activitate datorez recunoştinţă unui mare număr de profesori şi dascăli – din Statele Unite şi din România deopotrivă – care mi-au permis să mă ridic pe umerii lor, pentru a vedea puţin mai departe.

Tuturor vă mulţumesc.

Larry L. Watts 10 aprilie 2013

Indice

A

Aboimov 383, 568, 642, 667

Academia de Studii Politice Stefan

Gheorghiu 225

Academia de Ştiinţe 12, 276, 393 Academia Militară 313, 359 Acordul „Cer Deschis” 489 acordul de la München 599 Actul Final de la Helsinki 203, 483 acţiuni antisovietice 120, 239, 276, 391

acţiuni comune 112, 119, 188, 239, 277, 364

Adunarea Mondială a Bisericilor Reformate 258

Afghanistan 6, 40, 147, 200, 208, 251, 252, 253, 254, 257, 258, 259, 260, 266, 272, 315, 380, 393, 412, 557 AFL-CIO 12, 113, 396 agenda de schimbări militare 540 agenda de securitate 535, 542 Agenţie Specială pentru Problemele Procesului Comun European 589 AGM/S 12

AIEA 14, 636, 637, 638, 639 albanezi 52

Albania 24, 45, 147, 161, 166, 211, 216, 244, 287, 387, 390, 583 al Bhutto 430

al Doilea Război Mondial 30, 31.

39, 44, 48, 84, 87, 130, 135, 157, 175, 196, 207, 225, 227, 232, 244.

677

275, 306, 333, 346, 353, 354, 359, 361, 371, 387, 393, 415, 456, 465, 501, 536, 543, 556, 568, 591, 594, 597, 598, 620, 621, 623, 635, 650 Alexiev 318, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 327, 328, 329, 336, 353, 363, 370, 541, 542 Algeria 147, 260 al Treilea Reich 350 ambasada bulgară 223 Ambasada Cehoslovaciei 223 ambasada română 123 ambasador american 128, 144, 293 AMBR 18, 258, 259 ameninţarea militară românească 635
ameninţare internaţională 176 ameninţare nucleară 646 America de Nord 21, 29, 147, 161, 189, 612
America Latină 109, 113, 116, 133, 173, 260, 291, 393, 535, 569 Amin 251
analişti 22, 59, 76, 81, 91, 99, 127, 193, 205, 213, 249, 253, 282, 306, 308, 329, 342, 357, 367, 370, 391, 402, 405, 435, 447, 448, 456, 461, 472, 483, 509, 515, 531, 537, 542, 595, 641, 653, 656, 660, 670, 672 Andrei, Ştefan 181, 182, 209, 299, 340, 341, 389, 415, 486, 490.
506, 516, 629, 634
avioane F-5 312 armata sovietică 7, 15, 108, 109, Axa 5, 166, 167, 387
678
Andropov 6, 26, 65, 107, 135, 212, 215, 220, 251, 254, 269, 270, 335, 375, 379, 380, 381, 382, 384, 386, 387, 394, 409, 410, 412, 413, 416, 417, 418, 425, 427, 428, 433, 435, 436, 438, 439, 443, 446, 450, 495, 497, 499, 503, 506, 510, 515, 518, 527, 537, 539, 585, 670 anexare 112, 323 angajamente 132, 186, 477, 482 Angelton 135
Angola 14, 15, 113, 183, 312 anomalie 33, 248 Anoşin 171
anti-KGB 18, 125, 137, 138, 362.
409, 668
antisemit 126, 136 antisemitism 74, 126 antisovietism 167, 172, 466 Antonescu 346, 354, 359, 406 apropierea sino-americană 162, 165, 173, 246, 403, 462 arabo-israelian 155 Arafat 121, 266, 614, 615 Arbeitsgruppe Des Ministers fur Staatsicherheit 12, 632 Argentina 147, 631 arhive 24, 59, 242, 249, 260, 290, 295,

316, 325, 337, 354, 626 ARLUS 12, 98, 171, 221, 222, 410 Armata a II-a 313 armata poloneză 278, 365, 368, 370 armata română 119, 186, 280, 313, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 328, 329, 336, 337, 338, 342, 343, 352, 353, 356, 363, 370.
410, 508, 622, 623, 645, 658
158, 167, 175, 180, 183, 329, 332, 353, 537, 539, 541, 542, 544, 566, 568, 571, 572, 586, 587, 641, 665, 666 arme atomice 413, 623 arme bacteriologice 632 arme chimice 503, 632 arme de distrugere în masă 23, 24, 499
armeni 620
arme nucleare 64, 180, 382, 388, 389, 390, 406, 413, 418, 426, 440, 459, 470, 473, 474, 476, 479, 496, 499, 508, 510, 516, 563, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 633, 634, 635, 636, 638.
639, 646, 651
asimilare 6, 29, 83, 87, 89, 226, 385, 393, 408, 602, 672 asistenţă militară 116, 132, 186, 401, 507, 508
Asociaţia Maghiară pentru Drepturile Omului 612 Atac cu rachete nucleare 17 atac nuclear 487, 494, 497, 511, 631, 645
ataşat cultural 395 atenţia Occidentului 191, 489, 588 atribuire fundamentală 81, 282, 286, 376
Austria 70, 125, 157, 163, 268, 322, 386, 396, 452, 467, 623, 631.
640, 641, 642, 643, 647 autonomie teritorială 85, 250 AVH 12, 130, 211, 395
Axen, Hermann 213, 214, 437 azeri 620
B
570, 571, 601, 621, 632, 663, 671
Biblioteca Maxim Gorki 393 Biblioteca Szechenyi 394 Bil ak 508
Bindreiter 348
Baghdad 184 Barbakov 263
Balcani 6, 113, 119, 149, 150, 151, 170, 172, 190, 214, 235, 242, 243, 288, 382, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 426 balcanizare 243

Banat 30, 387
Bantea, Eugen 337, 344, 347, 349, 358
Barnes 51, 52, 88, 89, 94, 122, 134, 135, 151, 156, 276, 311, 357, 380, 544, 547, 597 Basarabia 30, 31, 33, 83, 87, 178, 287, 387, 393 Basdevant 348
Bazele de rachete balistice ale SUA 444
Beijing 5, 69, 80, 107, 134, 153, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 172, 173, 235, 243, 246, 288, 317, 357, 387, 558, 601 Belgrad 6, 40, 41, 43, 147, 179, 189, 207, 235, 261, 262, 292, 330, 387, 444, 448, 484, 485, 486, 490 Bell, William Holden 129 Berecz 398, 455 Beria 212, 289
Berlin 24, 32, 45, 53, 63, 108, 111, 157, 188, 222, 263, 358, 359, 366, 389, 413, 415, 439, 441, 447, 454, 463, 468, 477, 493, 507, 536, 544, 550, 556, 558, 559.
Blocul sovietic 26, 50, 54, 61, 99, 128, 132, 154, 164, 179, 191, 192, 247, 248, 260, 277, 321, 337, 347, 357, 371, 380, 430, 451, 525, 536, 601 blocuri militare 494, 496, 546, 561, 590
Blumenthal 203 Bock, Siegfried 506 Bodiul, Ivan 220
Bodnăraş 51, 52, 69, 71, 72, 94, 134, 156, 157, 159, 160, 166, 344, 357, 360, 380, 544, 547, 597 Bodnăraş, Emil 51 Bogomolov, Oleg 586 Bonn 102, 124, 163, 215, 355, 415, 454, 477, 596, 609, 623 Brzezinski 136, 421
Bucovina 30, 33
Budapesta 23, 24, 25, 29, 31, 43, 50, 59, 62, 63, 82, 83, 84, 85, 88, 98, 123, 124, 147, 150, 159, 174, 203, 205, 209, 217, 218, 219, 226, 227, 228, 229, 233, 243, 248, 249, 250, 259, 264, 267, 268, 269, 270, 279, 280, 295, 300, 302, 303, 304, 305, 333, 334, 338, 339, 342, 350, 364, 383, 385, 386, 393, 394, 395, 397, 398, 399, 404, 405, 409, 424, 426, 433, 434, 444, 447, 448, 451, 452, 453, 454, 455, 468, 477, 498, 519, 526, 527, 551, 558, 559, 584, 586, 588, 594, 595, 600, 602, 603, 607, 610, 611, 614, 616, 617, 618, 619, 620, 622, 623, 626, 631, 633, 639, 640, 641, 642, 643, 645, 646, 647, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 657, 658, 666, 667
Bulgaria 13, 26, 27, 29, 30, 36, 66, 92, 108, 109, 120,

133, 150, 155, 157, 158, 167, 218, 219, 221, 223, 233, 244, 250, 287, 304, 305, 316, 328, 336, 364, 374, 382, 386, 387, 389, 390, 391, 402, 431, 446, 447, 448, 454, 490, 513, 519, 526, 548, 551, 556, 557, 586, 591, 593, 602, 615, 639, 660, 661, 672 Bundy 74, 78, 163 Burlacu 161 Burundi 147

Bush Sr 151, 366, 506, 508, 651, 660

C

cadre 39, 126, 141

Cairo 70, 158, 184, 223, 255, 268, 431

cal troian 5, 22, 92, 93, 116, 121, 128, 192, 247, 293, 332, 339, 624, 656

campanii antiromâneşti 204, 233, 404

Camp David 174, 184, 405, 415, 615

caracter de clasă 374

Caraman, Mihai 125, 137, 139, 140, 144, 668

Carlos Şacalul 158, 262, 614, 615, 633, 668

Carter, Jimmy 20, 110, 117, 121, 252, 291, 421

Casa Albă 20, 44, 74, 87, 100, 102, 111, 115, 128, 151, 205, 291, 312, 321, 327, 421, 474 Casey, William 115, 272 Castro, Fidel 109, 133, 167, 168, 213, 214 casus belli 474 CDOR 612

Ceauşescu, Elena 143, 144, 145, 147, 317, 358, 362 Ceauşescu, Ilie 143, 144, 315, 316, 320, 342, 346, 347, 351, 355, 357, 360, 362, 595 Ceauşescu, Nicolae 144, 149, 160, 166, 179, 180, 210, 271, 298, 299, 307, 315, 317, 318, 340, 346, 351, 357, 360, 417, 421, 440, 459, 460, 470, 479, 481.

482, 486, 498, 500, 513, 534, 552, 563, 571, 591, 598, 624, 632, 652 Cebrikov 410

CEE 13, 190, 210, 216, 585, 609 Cehoslovacia 13, 17, 19, 22, 36, 40, 45, 49, 51, 52, 61, 62, 80, 83, 92, 97, 100, 106, 107, 130, 131, 142, 150, 158, 162, 177, 187, 193, 194, 208, 219, 223, 243, 245, 259, 266, 276, 277, 279, 283, 289, 294, 304, 305, 307, 310, 362, 374, 380, 386, 387, 393, 396, 398, 399, 400, 403, 404, 420, 426, 435, 439, 440, 446, 447, 448, 459, 465, 474, 477, 490, 498, 503, 509, 512, 513, 519, 544, 548, 551, 557, 586.

593, 598, 601, 611, 625, 639, 655, 659, 660, 661, 662, 663, 671
centrale atomice 631 centre de excelentă 535 Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie 6, 315, 337, 344, 345, 346, 355
Cernenko 195, 381, 382, 438, 439, 503, 517, 518, 519, 527, 532, 537, 539, 562 Chambers 656, 657 cheltuieli militare sporite 369 chiaburi 346
China 20, 24, 69, 71, 78, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 119, 147.
153, 154, 159, 160, 161, 162.
163, 164, 165, 166, 167, 168.
170, 172, 174, 175, 189, 199.
200, 202, 206, 207, 211, 214.
226, 232, 234, 236, 241, 242.
243, 245, 246, 269, 288, 296.
317, 380, 381, 387, 392, 408.
421, 427, 462, 466, 535, 558.
631, 633, 635 chinezii naţionalişti 78 CIA 13, 14, 16, 17, 19, 20, 23, 26, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 66, 67, 71, 74, 75, 76, 81, 88, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 102, 105, 106, 113, 115, 116, 121, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 142, 156, 157, 162, 163, 164, 165, 166, 177, 178, 186, 187, 199, 200, 205, 208, 209, 213, 216, 222, 224, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 252, 253, 254, 262, 266.
270, 271, 272, 273, 274, 278, 281, 283, 284, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 299, 304, 305, 306, 312, 319, 329, 336, 340, 349, 357, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 384, 392, 404, 405, 408, 414, 420, 421, 422, 423, 431, 434, 436, 437, 476, 477, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 521, 529, 530, 541, 543, 556, 562, 570, 573, 587, 614, 617, 618, 625, 628, 630, 631, 633, 652, 654, 659, 662, 665, 666, 669, 672, 673 ciocnire militară 52 clauza naţiunii celei mai favorizate
117, 610

Clinton 339, 342, 456 Cluj 83, 86, 218, 219, 346, 612, 621 CMA 13, 441, 442, 443, 444, 445, 491, 511, 512, 514, 516, 531, 545, 578, 582, 583, 589, 607, 657
CMB 18, 258, 259, 260 CME 13, 506, 509, 510, 514, 550.
551, 552, 583, 589, 607, 657 COCOM 128 coexistenţă paşnică 160 Cold War International History Project 13, 24, 49, 51, 59, 60, 64, 65, 80, 107, 114, 119, 168, 181, 207, 220, 255, 257, 260, 268, 273, 289, 295, 301, 305, 306, 308, 357, 380, 397, 439, 465, 472, 508, 625, 634, 662, 671 Cole, John 90, 248 comandant suprem 366, 507, 509, 542, 543, 578, 580, 608 comandă unificată 18
Coman, Ion 144, 148, 182, 311.
319, 321, 337, 352, 356, 574 comerţ 55, 88, 125, 130 COMINFORM 13, 38 cominternişti 143, 358 Comitet Central 51
Comitetul Miniştrilor Apărării 13, 59, 301, 441
Comitetul Miniştrilor de Externe 13, 491, 510, 549, 576, 592 Comitetul Politic Executiv 317 compartimentare 5, 68, 164 complot 22, 97, 151, 159, 279, 282, 431
comunităţi de imigranţi 282, 392 Condorii 631
conferinţa de la Madrid 489, 490 Conferinţa pentru Dezarmare de la Geneva 477, 525
Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa 13 Conferinţa pentru Stabilitate în Europa 334, 622 conflict etnic 6, 241 conflict nuclear 473, 474, 493, 494 conflict nuclear accidental 474, 494 confruntare militară 109, 167, 174, 560, 644 Congo 147
Conrad, Clyde Lee 129 consens 210, 215, 588, 608 Consiliul Mondial al Bisericilor 18 Consiliul Mondial al Păcii 396, 397 Consiliul Politic Superior 144, 183.
320, 355, 356 contrarevoluţie 295, 299 contrarevoluţionar 28, 213 contribuţia României 135, 258, 533 contribuţie militară 353
Contribuţii la cercetarea conceptului de putere armată la români 366, 367
controale internaţionale 108

5
control naţional 64, 93 cooperare defensivă 202 cooperare militară 127, 236, 237, 276, 321, 356, 583, 591 Coreea de Nord 22, 147, 211, 631, 635
corelarea forţelor 181 coridorul galiţian 275 Coşul III 409, 488 CPC 7, 13, 102, 109, 160, 175, 176, 182, 187, 189, 205, 207, 210, 215, 257, 258, 267, 278, 287, 307, 396, 403, 405, 415, 416, 417, 439, 442, 459, 464, 468, 469, 470, 471, 473, 475, 478, 480, 486, 487, 488, 491, 494, 495, 496, 498, 499, 500, 504, 516, 519, 520, 521, 534, 544, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 556, 558, 559, 562, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 587, 589, 590, 591, 592, 594, 595, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 607, 608, 648, 650, 651, 652, 659, 661 Crawford, William 45, 86, 98, 536 Craxi, Bettino 302 credibilitatea României 77 creionarea imaginii de inamic 466 crime de război 31 Crimeea 100, 106, 107, 110, 114, 116, 167, 168, 169, 172, 195, 200, 214, 218, 221, 226, 227, 234, 240, 254, 257, 314, 317.
365, 388, 413, 488, 496, 509 criza poloneză 6, 275, 289, 293, 295, 301, 302, 308 criza rachetelor din Cuba 5, 63, 68, 474, 502, 507 croaţi 29
Csemi, Kâroly 433 Csurka, István 598, 646 Cuba 5, 63, 64, 65, 68, 112, 133, 147, 154, 164, 260, 288, 381, 449, 463, 472, 474, 493, 502, 507, 508, 536, 639, 671 cultul personalităţii 228, 229, 410 cursa înarmărilor 153, 176, 186, 196, 197, 439, 464, 473, 486, 488, 495, 511, 523, 548, 549, 569 curs separat 240
Czinege, Lajos 300, 302, 304, 401, 433
D
d’Abzac, Cheyron 409, 410 daco-romani 350
Daily Brief 19, 43, 44, 47, 48, 49, 56, 57, 61, 96, 98, 404, 423, 437, 476, 543, 570 Dăscălescu 528 Debrecen 218, 641 declaraţia de independenţă 56, 64, 180, 232, 463, 649 defector 125, 139, 366 Departamentul pentru
Contrapropagandă 212 Despre doctrina militară a statelor membre 559

destabilizare 6, 241, 250, 429, 648 destindere militară 176 dezangajare militară 494, 495, 642 dezarmare 7, 10, 44, 65, 111, 174, 178, 180, 190, 269, 340, 345, 396, 415, 463, 464, 465, 466, 468, 475, 478, 479, 480, 481, 485, 486, 488, 491, 493, 494, 495, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 509, 510, 513, 514, 515, 521, 522, 523, 524, 534, 536, 537, 538, 539, 545, 546, 548, 551, 552, 555, 557, 560, 563, 566, 574, 575, 600, 603, 624, 626 dezarmare unilaterală 180, 396, 466, 502

dezinformare 5, 10, 14, 28, 72, 77, 82, 88, 92, 93, 97, 99, 103, 114, 126, 136, 137, 162, 191, 240, 243, 248, 268, 332, 375, 398, 403, 409, 410, 422, 449, 454, 483, 513, 555, 609, 643, 651, 666, 674 DGIE 14, 126, 138, 140, 144, 360 DIE 14, 121, 122, 125, 126, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 157, 315, 360, 628 Dinu, Ştefan 146 Direcţia a IV-a 137, 146, 361 disensiune sovieto-română 153 disensiunile sino-sovietice 421 disident 151, 306, 424, 448, 453, 456

disimulare 208, 643 disputa eurorachetelor 194, 438, 448

distrugerea satelor maghiare 672 dizolvarea blocurilor militare 469 Djurov, Dobri 301 Dmochowski 274, 307, 475, 502, 503, 659

Dobrogea 30, 387, 616

FMS 18, 397, 398, 399 684

doctrina Brejnev 8, 599, 609, 652, 653, 660

doctrina Carter 266 doctrină de apărare comună 558 doctrină militară 559 dogmatism ideologic 213 Doicaru, Nicolae 125 Dong, Van 73 d’Orlandi 78 Drăghici, Alexandru 139 drepturile omului 227, 444, 448, 485, 602, 603

Drozdenko 169, 233, 256, 257, 409 DSS 5, 14, 107, 114, 125, 126, 127, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 146, 148, 149, 224, 292, 333, 347, 361, 362, 390, 402, 409, 431, 668 Dubček 22, 62, 80, 223, 477 Duma, Aurel 523 Dumitru, Dumitru 144, 145 duşman de clasă 28, 30

E

Eagleburger, Lawrence 292 echilibru militar 459 Editura Militară 29, 33, 320, 333, 337, 346, 347, 351, 367, 636 egipteano-israeliene 153, 184, 185 Eisenhower 316, 375, 638 eliberare 8, 116, 155, 438, 590 eliminarea armelor nucleare 475, 551, 599 El Salvador 260 Engels 28, 29, 30, 213 Epişev 38, 39, 40, 92, 95, 301, 543, 584 erezie doctrinară 319 escaladarea cursei înarmărilor 153, 180, 266, 297, 345, 396, 397, 415, 477, 497

escaladare militară 443, 466 etnocid 89, 249, 647 eurocomunism 208, 585 Europa de Est 14, 35, 54, 55, 58, 61, 80, 81, 91, 126, 127, 149, 215, 216, 224, 246, 273, 287, 292, 323, 330, 333, 341, 347, 376, 384, 393, 419, 420, 421, 422, 434, 447, 449, 454, 455, 456, 461, 462, 467, 476, 477, 479, 509, 541, 544, 547, 555, 556, 564, 585, 646, 671, 673 exemplul românesc 63 exemplu negativ 188, 239 experimentul românesc 639 extinderea suveranităţii Ungariei 620

F

facilităţi navale 256 Falin 212 falsuri 270

fascist 88, 171, 594, 596 faţadă 6, 50, 93, 96, 192, 395, 396, 397, 399, 400, 401, 421, 455, 647 Fazekas, János 613, 614 Federaţia Mondială a Sindicatelor 18, 208, 396 Federaţia Rusă 310 Finlanda 62, 322, 354, 358, 386, 396, 398, 425, 452 flancul sudic 390

FMTD 18, 399 FNM 15, 468

FNRM 7, 500, 505, 506, 534, 538, 547, 551, 553, 561, 565, 566, 639

focoase nucleare 194, 623, 627, 628, 631, 639

Fondul Moscova 397 Ford, Gerald 68, 102, 113, 150, 177, 312, 313, 321, 326, 387, 388, 421, 426, 483, 596 Forţa Nucleară Multilaterală 15, 468

Forţele Armate Unificate 13 forţe paramilitare maghiare 243 Forumul Democrat Maghiar 598, 619

FPEP 14, 431

Franţa 48, 102, 201, 203, 209, 210, 211, 213, 265, 275, 302, 321, 352, 353, 360, 381, 394, 396, 398, 403, 465, 483, 547, 610.

629, 672
Fundaţia Humboldt 358 Für, Lajos 24, 338
G
Gaspari, Sandor 397 Gast, Gabrielle 671 Gaston Marin 134 Gates 253, 272 Găti 331, 339
Găti, Charles 22, 280, 339, 395, 403, 454, 670
gaze naturale 186, 216, 302, 521 gazoductul Orenburg 521 Gdańsk 279
Generalii pentru Pace şi Dezarmare 322, 400, 401
genocid 23, 88, 89, 91, 117, 219, 249, 562, 610, 612, 614, 647 Georgia 312, 601, 666 Ghaddafi, Muammar 630 Ghana 183
Gheorghiu-Dej 19, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 49, 55, 56, 64, 65, 93, 95, 96, 160, 164, 165, 180, 181, 226, 233, 236, 237, 247, 362, 390, 396, 397, 406, 437, 450, 451, 463, 464, 468, 473, 502, 503, 507, 508, 534, 543, 596, 662 Goliţîn, Anatoli 49, 96, 98, 116, 121, 293, 584
Gomułka 42, 54, 56, 60, 96, 127, 277, 282, 283, 289, 502, 505 Gorbaciov 7, 11, 26, 175, 186, 192, 208, 212, 230, 246, 289, 322, 331, 347, 369, 423, 427, 438, 456, 459, 460, 461, 472, 493, 501, 502, 503, 510, 514, 527, 528, 532, 533, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542.
545, 546, 547, 548, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 558, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 574, 581, 585, 587, 588, 593, 597, 598, 600, 601, 604, 605, 606, 647, 648, 655, 656, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 669 Gordievski, Oleg 426, 427, 518 Greciko 47, 48, 50, 51, 108, 158, 353, 495, 543, 544 Gribkov 300, 302, 306 Griffith, William E. 65, 105, 160, 285, 302, 309, 370, 534, 668.
669, 672
Grisin 438

Gromîko 51, 61, 113, 211, 251, 254, 269, 381, 418, 438, 439, 454.
495, 513, 514, 516, 551, 563 Grosz, Kâroly 600, 601, 626, 642, 652
Groza 159

GRU 14, 17, 136, 137, 138, 142, 146, 251, 252, 280, 282, 306, 310, 330, 331, 335, 355, 360, 366, 418, 423, 541, 655, 665 grup consultativ 393 Grupul de Cercetări Româneşti 249 GSG 9 124

Guo-Feng 189, 287, 288 Gyenes, Antal 269

H

Hamos, Laszlo 90, 612 Hanak, Lubomir 223 Hanoi 70, 71, 72, 73, 403 Harriman, Averell 33, 73, 79, 80, 134, 135, 352, 403, 625 Helms, Jesse 116, 133, 135 Helms, Richard 19, 135, 186, 404 Helsinki 27, 110, 177, 179, 203, 216, 217, 222, 227, 230, 245, 277, 299, 312, 327, 341, 348, 383, 409, 444, 478, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 488, 489, 491, 492, 496, 611, 630 Historikerstreit 348, 598 Hitler 30, 83, 87, 88, 157, 195, 212, 275, 276, 302, 347, 352, 354, 358, 465, 559, 596, 597, 598, 599, 669 hitlerista 597, 599 hitleriste 348, 528, 597, 623 Hodja, Enver 161, 163, 166

Hoffman, Heinz 282, 296, 299, 365, 442, 443, 491, 507, 509, 511, 512, 516 Honduras 133

Honecker, Erich 102, 108, 114, 119, 125, 149, 167, 174, 179, 194, 210, 282, 296, 299, 307, 341, 382, 443, 456, 481, 486.

499, 516, 547, 662 Horn, Gyula 25, 262, 264, 334, 426, 432, 455, 568, 601, 605, 607, 622, 635, 645, 647, 670 Horthy 31, 82, 83, 226, 394, 595 horthyst 594

Hruşciov 39, 40, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 56, 93, 94, 96, 98, 100, 245, 382, 387, 388, 399, 436, 472, 662

Hsinhua 154, 169 HUMINT 14, 363, 371 Husäk 80, 106, 168, 176, 194, 300, 499, 528

I

Iakovlev, Aleksandr 410, 541, 585, 669

Iakunin, Gleb 259 Iazov, Dmitri 540 ilegalişti 224 Ilie Ceauşescu 316 imperialişti 167, 296, 498, 558 inamic intern 280 incidente antiromâneşti 233

Incoerentă instituţională 668

Independenţa României 21, 42, 101, 115, 152, 182, 183, 192, 277, 334, 344, 405, 423, 462, 509

Independenţă limitată 55, 105 independenţă naţională 82, 203 India 147, 253, 270, 633 Indonezia 147
Instabilitate 23, 226, 241, 355 interesele SUA 55, 68, 111 Internaţionala Comunistă 13, 29, 245
Internaţionalism proletar 101, 319 intervenţia în Polonia 6, 294 intervenţie militară 64, 154, 294, 305, 307, 308, 582, 618, 653, 654, 655, 657, 658, 659, 667 intervenţie militară în Polonia 659 intervenţie militară în România 667
Intervenţie militară sovietică 64, 308, 618
Intimidare 45, 173, 197, 468, 477, 642
Inturist 219
Invazia în Afghanistan 252, 259, 260, 262, 266, 412
Invazia în Cehoslovacia 398, 399, 400, 403, 404 Ionescu, Ghiţă 30, 348 Ionescu, Mihail 50, 347, 352, 360, 624, 636
Iordania 147, 207, 615
Iosif, Constantin 125, 137, 138, 668
Irak 147, 634
Iran 147, 254, 256, 257, 266, 270, 272, 478, 585 iredentism 87, 335 Ireland, William Henry 657, 673 Irmler, Werner 428 Islamabad 628
Israel 111, 126, 155, 156, 158, 167, 211, 212, 216, 269, 403.
415, 429, 466, 614, 616, 617, 649, 665
Isteria războiului 5, 178, 190, 197, 340, 418
Istoria Transilvaniei 350 Italia 132, 163, 207, 211, 266, 321, 354, 398, 415, 426, 430, 436, 441, 467, 478
Iugoslavia 24, 29, 36, 42, 43, 45, 54, 61, 108, 147, 158, 207, 211, 218, 220, 222, 233, 234, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 244, 245, 253, 254, 261, 262, 263, 266, 277, 287, 288, 292, 386, 387, 389, 423, 456, 582, 583, 611, 619, 625 Iyad, Abu 78, 614 izolarea Bulgariei 414 împărţirea poverii 402, 405 Înaltul Comandament sovietic 366, 370
Îndoctrinare 183, 658
J
Janzic 263 Japonia 147 Jaroszewicz, Piotr 279

Jaruzelski 49, 60, 62, 63, 177, 200, 274, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 295, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 377, 378, 390, 417, 499, 558, 601, 607, 654, 659 Jelavich, Barbara 348 Jivkov, Todor 102, 107, 108, 109, 133, 167, 172, 262, 307, 382, 387, 388, 389, 496, 550, 579

Johnson, Lyndon B. 19, 70, 73, 134, 162, 340, 420

K

Kaddoumi, Farouk 266 Karelia 382 Karmal, Babrak 253 Kârpâti 587, 603 Katusev, Konstantin 381 Kekkonen, Urho 62 Kennedy, John F. 45, 64, 98, 536 Kent, Sherman 56, 105, 367 Kessler, Heinz 559, 567, 579 KGB 12, 14, 15, 18, 22, 24, 35, 39, 49, 51, 67, 72, 79, 88, 92, 96, 97, 98, 100, 107, 111, 115, 121, 122, 124, 125, 126, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 146, 157, 162, 171, 185, 188, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 219, 220, 221, 223, 224, 226, 242, 249, 251, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 263, 264, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 288, 289, 296, 310, 316, 324, 330, 331, 355, 362, 371, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 387, 390, 395, 399, 401, 402, 409, 410, 413, 418, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 446, 466, 467, 477, 509, 518, 539, 540, 541, 566, 584, 615, 628, 633, 635, 637, 663, 665, 666, 667, 668, 670, 671, 673 Khomeni 266 Kideckel, David 90, 248 Kirâly 6, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 249, 333, 612, 622

KOCHUBEY 79, 615 Kofos, Evangelos 348 Kohl, Helmut 440, 538, 553 Köln 121, 123, 400 KOMSOMOL 15 Köpeczi, Béla 350 Kornienko 523, 525, 551, 562 Kosighin, Alexei 72 Kôtai, Géza 433 Kraigher, Sergej 302 Kremlin 5, 36, 40, 63, 99, 103, 116, 134, 149, 152, 162, 170, 178, 180, 183, 192, 193, 196, 211, 213, 221, 226, 235, 241, 254, 256, 275, 284, 290, 317, 319, 347, 377, 379, 382, 391, 395, 400, 408, 418, 447, 473, 476, 488, 494, 502, 503, 510, 517, 518, 530, 537, 541, 543, 562, 564, 566, 585, 587, 652, 665, 667

Krenz, Egon 663 Kriucikov, Vladimir 270, 383, 541 Kukliński, Ryszard 49, 61, 241, 274, 278, 286, 289, 305, 370, 573 kulak 346

Kulikov 113, 175, 176, 181, 273, 284, 297, 300, 305,

306, 355, 365, 366, 378, 379, 406, 414, 415, 416, 427, 442, 443, 445, 487, 497, 498, 499, 506, 507, 509, 512, 544, 545, 554, 578 Kuusinen, Otto 379, 382

L

Kissinger, Henry 20, 31, 80, 150, Langley 92, 266

177, 278, 387, 480, 547, 596 legitimitate internă 187

688

Lenin, Vladimir Ilici 28, 29, 30, 73, 193, 206, 213, 214, 272, 304, 436, 467

Letonia 601, 666

liberalizare 8, 26, 55, 86, 217, 341, 422, 590, 606 liber schimb 217, 218 Libia 22, 630 Liga Naţiunilor 352 linia comună 187, 374, 454, 512 Lituania 264, 601, 666 lobby 32, 41, 42, 89, 92, 116, 122, 150, 246, 376, 393, 398, 509, 521, 538, 545, 553, 555, 611 loialişti 154, 182, 204, 237, 266, 300, 316, 358, 455, 482, 518, 560, 564, 605, 627 Londra 27, 29, 82, 111, 147, 157, 158, 172, 177, 186, 268, 269, 277, 279, 328, 342, 352, 360, 376, 427, 430, 641, 668, 670 lovitură de stat 208, 313, 322, 325 lumea musulmană 156

M

macedoneni 29 Macovescu, Gheorghe 161 MAE 15, 32, 140 maghiaro-americani 85 Main Administration III/II. *See* AVH and Hungarian Intelligence Malinovski, Rodion 48, 149, 543 Malta 660

Mao Zedong 41, 72, 159, 162

Maramureş 30

Marchais, Georges 209, 562

Marea Adunare Naţională 193, 475, 496, 658

Marea Britanie 12, 72, 89, 97, 102, 111, 135, 201, 321, 352, 353, 360, 394, 399, 427, 452, 465.

483, 610 Maroc 147

marxist-leninist 150, 213 Marx, Karl 28 material fisionabil 625 Mazowiecki, Tadeusz 652 măsuri active 17, 23, 129, 133, 136, 152, 215, 216, 242, 248, 257, 264, 269, 290, 293, 322, 326, 336, 344, 349, 380, 394, 399, 410, 423,

424, 430, 437, 438, 447, 453, 526, 563, 590, 591, 594, 600, 604, 609, 613, 616, 640, 659, 660, 672 măsuri de sporire a încrederii 115, 385, 464, 478, 481, 482, 484, 558, 561
MBB 15, 624, 631 MBFR 15, 437, 479, 480 McArthur, Marylin 90, 248 McNamara, Robert 76 mediere 24, 64, 68, 71, 75, 79, 80, 111, 126, 134, 135, 156, 158, 165, 246, 296, 338, 402, 403, 451, 463, 493, 500, 535, 537, 576, 603 Medvedev, Roy 618 Medvedev, Vadim 567, 574 Meir, Golda 157 Melnikov, L.K. 40, 95 mesajul din octombrie 1963 66 Mexic 109, 133, 167 MGB 15, 39
Mielke, Ernst 155, 156, 428, 593, 601, 615
Milea, Vasile 148, 571, 572, 578, 185, 186, 187, 191, 195, 197.
582 203, 204, 205, 206, 208, 209, militarizarea spaţiului cosmic 523 214, 215, 216, 217, 218, 219.
Militam, Nicolae 26, 136, 137, 138, 220, 221, 222, 223, 225, 226.
145, 202, 231, 280, 309, 360, 230, 232, 233, 234, 235, 236.
362 237, 238, 241, 242, 244, 245.
Ministerul Apărării Naţionale 313, 246, 252, 253, 254, 255, 256.
320, 338, 367 257, 258, 261, 262, 263, 265.
Ministerul Securităţii de Stat 373, 266, 267, 269, 270, 271, 272.
428 275, 276, 277, 278, 281, 283, minorităţi 86, 228, 229, 422, 424, 284, 285, 286, 287, 288, 290.
466, 614, 615, 616, 617 292, 296, 297, 299, 300, 304.
Minsk 170, 415, 540 306, 310, 311, 313, 314, 315, mişcarea de nealiniere 113, 488 319, 320, 322, 323, 324, 325.
Mitin, Mark Borisov 38 326, 327, 331, 332, 335, 336.
Mitrohin, Vasili 267 339, 340, 348, 350, 352, 353.
Mittenând 209, 547, 562 354, 356, 357, 358, 361, 363, model sovietic 163, 317, 328, 356, 365, 369, 370, 371, 373, 377.
589 381, 382, 383, 385, 386, 387.

Moiseev, Mihail 667 388, 392, 393, 394, 395, 397.
Moldova 12, 32, 51, 104, 112, 171, 398, 402, 404, 405, 406, 408.
178, 188, 212, 218, 219, 221, 409, 412, 414, 415, 417, 418.
466, 597, 616, 635 419, 422, 423, 424, 425, 426, moldoveni 188, 195, 219, 227, 332 427, 430, 431, 433, 434, 435.
Mongolia 80, 186, 244, 449, 671 436, 437, 438, 439, 440, 444, monopol nuclear 464 447, 448, 449, 455, 456, 461, moral 154, 201, 231, 301, 341, 342, 462, 463, 464, 466, 467, 468.
371 469, 470, 472, 473, 474, 475.
Moscova 5, 7, 22, 23, 27, 28, 29, 477, 478, 479, 481, 484, 485.
30, 31, 32, 33, 35, 36, 40, 42, 46, 486, 487, 488, 489, 492, 493.
47, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 61, 494, 495, 496, 498, 501, 505.
62, 63, 64, 66, 67, 69, 71, 72, 78, 506, 510, 511, 512, 513, 514.
80, 82, 93, 95, 96, 98, 101, 103, 515, 518, 521, 522, 523, 524.
104, 105, 106, 109, 112, 116, 525, 526, 527, 528, 529, 531.
122, 127, 128, 130, 134, 137, 534, 535, 538, 539, 541, 545.
143, 148, 150, 151, 152, 153, 548, 551, 553, 554, 555, 557.
156, 161, 162, 163, 166, 167, 558, 561, 562, 564, 565, 566.
168, 169, 170, 171, 173, 174, 572, 573, 574, 575, 576, 579.
176, 178, 180, 182, 183, 184, 584, 585, 586, 587, 588, 594.
690
596, 597, 599, 600, 601, 602, 604, 605, 607, 608,

610, 615, 618, 620, 624, 633, 640, 641, 642, 643, 647, 649, 650, 654, 656, 658, 659, 660, 662, 663, 666, 667, 669, 670, 671, 673 MOSSAD 15 Mosse, W.E. 348
MSI 7, 13, 464, 476, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 489, 492, 581 MTI 15, 334, 435, 455, 614, 615, 616, 623, 627, 641, 646, 650, 651, 664
München 23, 156, 157, 363, 400, 447, 599, 617, 624, 633 Munnich, Ferenc 395, 425, 607
N
Nagorno-Karabah 620 Nagy, Imre 383, 394, 594 narcotice 125, 155, 316 National Intelligence Daily 16, 106, 178, 186, 187, 205, 216, 253, 273, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 304, 305, 306, 312, 431, 521, 659 nazişti 51
j nealiniate, ţări 267, 492 negocieri directe 156, 503, 505 negocierile de la Viena 481, 484, 525
Nemeş, Dezso 471
neutralitate 419
New York City 242
Nicaragua 116, 133
Niculescu, Marin 628, 631
Nidal, Abu 155, 157, 158, 262, 614
Nistru 324
Nixon, Richard 20, 71, 76, 77, 78, 80, 134, 163, 164, 166, 381, 382, 421, 456, 483, 508, 634 NORAD 312 normalizare 421, 610 Noua Gândire 7, 533, 537, 546, 554, 563, 566
Novosti 12, 172, 232, 316, 620 Nürnberg 31
Nyers, Rezso 210, 601, 635, 661
Obiectivul 24 429 ocupaţie 48, 82, 148, 171, 224, 237, 335, 407, 543, 624, 663 OEP 16, 156, 185, 266, 614, 615, 649
ofiţeri 40, 47, 63, 67, 71, 119, 123, 125, 130, 136, 137, 140, 142, 277, 282, 283, 284, 285, 292, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 320, 330, 335, 342, 343, 356, 377, 402, 431, 517, 570, 638, 668 Ogarkov, I. 251 Ogarkov, Nikolai 415, 545 Olteanu, Constantin 290, 296, 300, 301, 302, 367, 434, 441, 442, 443, 491, 507, 512, 513, 516, 545, 660, 661, 662,

663 operaţiunea DINOZAUR 135 Operaţiunea Packers 73 Operaţiunea RYAN 153 operaţiuni de discreditare 70 operaţiuni de sporire a prestigiului 94
operaţiuni subversive 24
opoziţie clandestină 205, 434, 435, 471, 479, 672
opţiunea zero 460, 496, 500, 534, 538, 551, 553
orchestrare 567, 586, 617, 669 ordine secrete 231 Organizaţia Naţiunilor Unite 16 Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei 16, 78 organizaţii de faţadă 399 organizaţii maghiaro-americane 610, 612
Orientul Mijlociu 78, 79, 91, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 116.
121, 126, 147, 153, 154, 156.
157, 158, 164, 168, 170, 173.
174, 178, 185, 189, 190, 193, 194, 247, 256, 261, 267, 315, 380, 392, 403, 408, 430, 431, 462, 535, 569, 614, 615, 616, 624, 636, 648, 649 origini sociale sănătoase 345
P
Pacepa, Ion Mihai 5, 23, 49, 114, 115, 116, 119, 121, 122, 123.
124, 125, 126, 127, 128, 129.
132, 133, 134, 135, 136, 137.
138, 139, 140, 141, 142, 144.
145, 147, 148, 149, 150, 151.
152, 153, 157, 159, 188, 202.
272, 288, 292, 293, 330, 360.
370, 402, 584, 614, 615, 626.
627, 628, 629, 630, 631, 632.
633, 634, 635, 636, 637, 668 Pagini din istoria militară a poporului român 346, 351 Pahlavi, Reza 430, 585
Pakistan 147, 252, 268, 269, 270, 271, 272, 430, 629, 630, 634 palestinieni 156, 157 papă 287, 289
paradigmă 26, 53, 104, 146, 290 paranoia 7, 296, 430, 669 Paris 40, 48, 67, 71, 78, 134, 147, 208, 265, 280, 286, 324, 328, 376, 396, 398, 410, 667, 668 Partidul Comunist al Uniunii Sovietice 16

Partidul Comunist Francez 16, 265, 266, 398
Partidul Comunist Român 16, 176, 298, 318, 323, 604 Partidul Muncitoresc Unit Polonez 16, 298, 301, 653 Partidul Naţional Liberal 351 Partidul Naţional Ţărănesc 351, 360 Partidul Socialist Ungar 623 patriotism 335 Pavlov, Vladimir 269 pădurea Băneasa 628, 630 Pârvulescu, Constantin 225, 226 PCUS 16, 39, 51, 98, 101, 104, 108, 110, 112, 113, 114, 116, 119, 120, 153, 158, 162, 163, 169, 172, 174, 175, 185, 188, 190, 196, 199, 200, 206, 209, 211, 212, 218, 221, 222, 223, 227, 235, 239, 240, 251, 252, 254, 256, 261, 265, 267, 270, 287, 288, 314, 317, 318, 322, 325, 328, 329, 349, 351, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 388, 391, 392, 409, 410, 416, 436, 439, 452, 465, 466, 467, 485, 486, 488, 509, 528, 537, 541, 547, 548, 551, 552, 574, 581, 662, 666, 671
Pentagon Papers 70, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 135, 403 Peres, Shimon 159, 616 Pershing II 414, 415, 425, 447, 497, 511
pete albe 161, 276, 598 Petrovski, Vladimir 618, 620 Piaţa Comună 190, 210 planuri de rezervă 241 Pleşiţă, Nicolae 139, 141, 142 Ploieşti 346
j plutoniu 625, 635, 636, 637, 638 PMSU 238, 409, 618, 622, 623, 627, 645, 650, 651, 652 pogromuri 23
politica de securitate sovietică 604 politică sovietică 494, 550 politici de diferenţiere 605 Polonia 6, 8, 15, 26, 28, 30, 36, 41, 42, 43, 53, 54, 55, 62, 63, 73, 74, 81, 92, 95, 96, 120, 123, 129, 130, 131, 155, 158, 177, 192, 209, 215, 219, 220, 251, 254, 273, 275, 276, 277, 279, 282, 283, 285, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 305, 306, 307, 308, 333, 347, 354, 358, 369, 374, 375, 386, 420, 427, 434, 437, 446, 447, 456, 469, 474, 479, 489, 503, 519, 530, 548, 551, 555, 556, 557, 558, 561, 568, 580, 586, 588, 594, 607, 632, 639, 651, 653, 654, 655, 658, 659, 660, 661, 673 polono-americani 375 polono-român 6, 275, 281 Ponomarev, Boris 251, 254, 265, 269, 455
Postelnicu, Tudor 138, 139, 142, 145
Poszgay, Imre 568, 618, 623, 644, 645, 646

Potapov, V.I. 60, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 119, 120, 169, 185, 188, 189, 190, 195, 196, 199, 200, 206, 210, 218, 227, 228, 229, 239, 240, 314, 317, 328.
329, 391, 452, 485, 486, 509 Potsdam 31, 358, 470, 596
Praga 38, 61, 62, 80, 97, 166, 170, 180, 223, 238, 240, 257, 266, 277, 289, 290, 293, 295, 307, 340, 386, 389, 397, 398, 399, 416, 417, 440, 442, 447, 455, 459, 460, 468, 475, 476, 477, 478, 479, 502, 503, 504, 505, 506, 534, 566, 578, 607, 659, 664, 671 Pravda 153, 172, 212, 319, 436, 620, 648, 670
pregătiri militare agresive 643 prej judecată cognitivă 191 prejudecăţi cognitive 37, 38, 42, 80, 82, 91, 92, 304, 368, 375, 419, 555, 611, 653, 674 Premiul Lenin 73 Premiul Nobel pentru Pace 73 presa internaţională 23, 25, 65, 100, 232, 403, 510, 526, 530, 568, 619, 645, 651, 660 prestigiu 94, 95, 101, 173, 261, 329.
330, 334, 357, 540
pretenţii teritoriale 195, 207, 227, 249, 250, 327, 644, 645 Primakov, Evgheni 269 prim atac nuclear 497, 511 Primăvara de la Praga 293, 477, 671 Primul Război Mondial 29, 31, 82.
91, 268, 275, 276, 323, 346, 354, 382, 406, 591, 611, 644, 645 procedură de operare standard 501, 540
proces analitic 165 propagandă antiromânească 188 Propunerile româneşti 379, 390, 481 prosovietici 107, 241, 336, 361 protocol secret 348 psihoză militară 418 putere de veto 473 Puterile Centrale 29
R
rachete americane 373, 435, 441, 445, 503, 509, 514 rachete cu rază medie de acţiune 418, 439, 459, 460, 496, 499, 501, 524, 526, 624, 627, 628, 630, 631, 651 rachete SS-20 513 rachete SS-23 639 Radio Erevan 645, 659 Radio Moscova 168, 170, 171, 185, 352, 596
Radio Praga 170, 223 Radio Sofia 170 Radioul cehoslovac 170 Rajnai, Sandor 394, 395, 409, 459, 523, 524, 525, 526, 527, 613 Rakhmanin, Oleg 222, 263, 359,

410
RÂND Corporation 27, 106, 274, 277, 308, 353, 363, 370, 430, 483, 495, 514, 538, 668 Răceanu, Mircea 144, 161, 165.
312, 318, 610
Răutu, Leonte 224, 225 război 5, 18, 31, 32, 33, 36, 39, 41, 47, 64, 67, 72, 113, 135, 153, 154, 162, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 184, 185, 190, 193, 197, 199, 200, 223, 227,.267, 274, 275, 281, 283, 284, 285, 287, 288, 296, 297, 310, 314, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 360, 361, 363, 364, 366, 370, 377, 378, 404, 405, 407, 409, 414, 415, 427, 433, 438, 441, 469, 474, 475, 476, 486, 487, 494, 497, 498, 500, 507, 509, 512, 517, 529, 530, 560, 567, 570, 571, 572, 573, 578, 579, 597, 603, 618, 619, 627, 644, 673 război civil 618 război de gherilă 154 război nuclear 162, 438, 603, 627 Războiul de independenţă 348 războiul întregului popor 344 RDG 14, 24, 31, 36, 45, 61, 66, 108, 109, 114, 120, 131, 155, 158, 159, 163, 167, 188, 197, 213, 214, 216, 219, 220, 239, 269, 273, 274, 276, 294, 295, 304, 305, 307, 322, 351, 365, 366, 374, 382, 383, 384, 386, 389, 394, 396, 413, 426, 428, 435, 437, 438, 439, 440, 445, 446, 447, 448, 449, 453, 454, 456, 457, 459, 469, 470, 474, 477, 481, 498, 503.
504, 505, 506, 507, 511, 512, 516, 519, 526, 527, 530, 544, 548, 551, 556, 557, 561, 581, 586, 593, 594, 601, 625, 633, 639, 655, 660, 661, 663, 667, 671, 673 Reagan, Ronald 115, 116, 128, 133, 135, 151, 152, 271, 272, 291, 416, 418, 422, 431, 437, 439.
450, 496, 500, 502, 506, 507, 508, 518, 534, 537, 538, 539.
551, 552, 563, 634, 656 rebel 189, 217, 277, 278, 375, 447, 618, 624, 639, 656 recensământ 84, 85 reduceri radicale 650 reduceri unilaterale 65, 180, 341, 369, 416, 461 regatul român 83 regele Juan Carlos 116 regimuri est-europene 53, 58, 673 relaţia partid-armată 322 relaxarea tensiunilor 385, 473 represiuni etnice 245 Republica Federală Germania 17 Republica Populară Chineză 17, 69,

73, 76, 159, 166, 169, 601 Republica Socialistă Sovietică Moldovenească 100 republici sovietice 227 retragerea din Pactul de la Varşovia 50, 52, 105
retragerea trupelor sovietice 42, 43, 46, 57, 96, 147, 200, 225, 257, 661, 662, 663
retragerea trupelor străine 469, 476 retrageri unilaterale 417, 561 reţele de spionaj 130 revolta din Ungaria 19, 41, 42, 54, 85
Revoluţia din decembrie 1989 63, 290, 333, 337, 585, 604, 608, 620, 665
revoluţionar 28, 319 Reykjavík, summitul de la 7, 459, 460, 539, 550, 552, 553 rezidentura 425 rezistenţă armată 52
RFG 12, 17, 65, 107, 163, 167, 178, 188, 203, 211, 212, 215, 265, 268, 277, 296, 354, 356, 358, 362, 373, 394, 416, 425, 427, 429, 432, 436, 438, 447, 463, 465, 466, 467, 470, 473, 478, 483, 503, 584, 594, 596, 609, 631, 632, 633, 665 Rîjkov, Nikolai 667 Rohr, David 612
Roma 147, 249, 415, 440, 441, 538, 651
România în anii primului război mondial 349 românizare 87, 214, 233 româno-american 357 româno-iugoslavă, graniţa 619 româno-portugheze 95, 235, 319 româno-sovietică 93, 410, 436, 602, 619
Roska, István 459, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 570
Rostow, Walt 76, 475 RSR 17, 102, 112, 119, 148, 160, 169, 171, 188, 189, 190, 200, 206, 210, 214, 220, 221, 226, 238, 239, 256, 311, 314, 317, 349.
356, 374, 428, 429, 435, 443, 516, 517, 555, 559, 560, 561, 573, 669 RSS Ucraineană 51, 103, 173, 218, 347, 408, 429, 446, 466, 467, 522, 619
ruptura sino-sovietică 56 Rusakov, Konstantin 528 Rusia ţaristă 29, 228, 591 rusificare 39
Rusk, Dean 64, 69, 73, 74, 76, 135, 508
Ruttner, M. 348
s
SĂ-7 SAM 631 sabotaj ideologic 314 Sampson, Steve

90, 248 Sánchez, Ilici Ramirez 158, 262, 614, 615 sârbi 29 ZB 17, 211 Schonau, castelul 157 Scowcroft, Brent 20, 68, 216, 234, 236, 241, 565
SCUD 624, 630, 631, 635, 639 SDI 17, 148, 428
Secretar General 379, 380, 642, 667 secretomanie 66, 164, 592 Securitatea 12, 13, 14, 15, 16, 17, 24, 39, 98, 114, 125, 221, 280, 355, 401, 402, 413, 460, 477, 478, 668
securitatea României 46 securitate în Europa 450, 569, 596 semnificaţie militară 188
5
semnificaţie strategică 44 separatism etnic 269 servicii de informaţii 24, 75, 78, 92.
129, 617
Serviciul A 17, 268, 288, 371 Seton-Watson, Hugh 348 Sfântu Gheorghe 612 sfere de influenţă 154, 171 sfidarea românească 53, 173, 511 Shakespeare, William 37, 657 Sheng, Kang 72, 80, 159, 161, 166 SHIN BET 17, 224 sindicat 289, 397 Sinkiang 243, 244 Siria 147
sistematizare 615, 616 sloveni 29
Smith, Abbot 61, 105, 157, 158, 238, 262, 367, 629 Sofia 7, 108, 109, 133, 149, 155, 167, 170, 250, 259, 305, 311, 316, 385, 387, 388, 391, 418, 439, 441, 446, 468, 509, 510, 512, 518, 520, 545, 547, 548, 552, 570, 589, 590, 608 Solidaritatea 288, 293, 296, 307, 655
sovieto-germană 354 sovieto-română 29, 33, 103, 146, 153, 188, 195, 238, 324, 537, 603, 660, 671 SOVROM 17, 93 Spătaru, Alexandru 628 Speţnaz 251 S & T 17, 127, 130 Stalin, Iosif Vissarionovici 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 39, 88, 93, 195, 213, 234, 245, 275, 276, 285, 302, 308, 316, 322, 344, 347, 354, 358, 376, 380, 387, 395, 407, 465, 539, 559, 596, 597, 598, 618, 670 stare de urgenţă 174 Star Wars 17, 428, 502 Stasi 12, 14, 17, 18, 24, 61, 67, 102, 119, 120, 124, 138, 145, 148, 155, 156, 162, 167, 173, 184, 188, 197, 215, 216, 276, 295, 311, 314, 318, 319, 322, 355, 356, 373, 374, 384, 394, 401, 428, 432, 435, 445, 447, 451, 477, 510, 593, 601, 615, 632, 633, 663, 671 stat autonom 271 state clientelare 207, 260 Statele Unite ale

Americii 11, 19, 445, 500
Statutul Forţelor Armate Unite 173, 174, 176, 177, 185, 223, 274, 281, 288
Stavrianos, Leften Stavros 348 Stănculescu, Victor 337, 338 Stănescu, Ion 125, 138, 139, 151 Sth 17, 223, 224, 289, 290 Stockholm 280, 484, 489, 492, 525 Stoian, Ion 290, 660, 661 strategie de apărare 558 SUA, Armor School 312 SUA, Army Command and General Staff Collège 312
SUA, Army Infantry Schools' Paratroop and Ranger Training Facilities 312
SUA, buletinele National Intelligence Estimates 21 SUA, Camera Reprezentanţilor 86, 88, 123
SUA, comunitatea de informaţii 54, 66, 81, 82, 92, 96, 101, 129, 131, 132, 236, 242, 292, 365, 367, 404, 420, 434, 435, 508, 509, 555, 674 SUA, Congresul 86, 89, 612 SUA, Departamentul Apărării 14, 21, 77, 129, 318, 338 SUA, Departamentul de Stat 38, 40, 45, 74, 75, 76, 87, 89, 93, 94, 102, 129, 133, 135, 150, 216, 219, 229, 292, 312, 313, 375, 610, 611, 613, 672
SUA, FBI 14, 92, 115, 121, 122, 128, 135, 151, 339 SUA, Quartermaster Schools' Food Service Training Facility 312 SUA-România 135 SUA, servicii de informaţii 75 subsidii 27
Sudan 147, 478 superioritate militară 416, 499 SVR 17, 631, 635, 636, 637 Szabó, Zoltán 129, 130 Szczecin 280
Szirmai, István 350, 351, 602 Szombathely 641 Szuros, Mâtyâs 108, 269, 333, 448 şantaj 7, 381, 417, 493, 639, 646 Şelepin, Aleksandr 399 Şerbaşin, Leonid 255, 667 Şerb, Ion 136, 330 şovin 25, 87, 231, 327, 332, 334.
617, 672
şovinism 23, 63, 91, 214, 231, 245, 247, 335, 345 Ştemenko 353, 543
T
Tabajdi, Csaba 568, 622, 623, 639, 644, 645, 646, 651 Taipei 78

Talpeş, Ioan 92, 124, 137, 144, 264, 338, 339, 342, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 354, 358, 359, 360, 409, 410, 559, 595, 602 TASS 17, 170, 171, 172, 184, 185, 287, 288, 409, 413, 435, 436, 599, 670
Târgu Mureş 23, 24, 25, 230, 232.
233, 612, 617 Teheran 256, 354, 380 tehnologie militară sofisticată 315, 636
Tel Aviv 126, 158, 184, 614, 616, 617
tensiuni etnice 215, 226, 242
tensiuni internaţionale 22, 259, 267, 403, 493 teroare 334
terorism 154, 155, 156, 158, 613, 617, 630
terorişti 121, 157, 158, 613, 631, 636
Thompson, E.R. 145 Tiajelnikov, Evgheni 409, 410, 411 Timişoara 279, 337, 409 Tirana 161
Tito, Iosip Broz 36, 50, 132, 207, 234, 235, 236, 242, 261, 262, 263, 267, 404, 422, 437 Toth, Kâroly 258, 259 transfer de suveranitate 620 Transilvania 14, 23, 29, 30, 33, 41, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 117, 178, 218, 219, 229, 230, 232, 243, 248, 249, 250, 264, 287, 291, 313, 333, 342, 348, 350, 376, 383, 387, 393, 394, 400, 409, 465, 562, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 642, 644, 667
transparenţă 5, 184, 186, 192, 377, 449
tratament preferenţial 420 Tratatul de Neproliferare 637, 638 trădare 167, 180, 236, 336, 431 trecerea la dezarmare 7, 500, 502, 505, 506, 510, 515, 522, 523, 537, 538, 551 Tretiak, Ivan 540, 541 FRIGA 17, 636, 638 trimis special 87, 135, 203, 383 Trinh 73 Tripoli 630 troika dezinformării 396, 437, 447 turişti români 220, 243 Turner, Stansfield 252 ţări nord-europene 163
U
uciderea refugiaţilor 618 UM 0110 18, 138, 409 UM 0920/A 18, 137 unanimitate 185, 214, 241, 441, 442, 454, 532, 539, 661, 673 UNESCO 18, 399 Ungaria 6, 7, 8, 14, 15, 19, 27, 29, 30, 31, 36, 41, 42, 43, 44, 45, 53, 54, 60, 62, 66, 73, 82, 84, 85, 88, 89, 91, 95, 96, 123, 129, 130, 131,

155, 158, 159, 192, 194, 209, 217, 218, 219, 221, 232, 233, 244, 248, 249, 250, 254, 261, 264, 265, 269, 273, 276, 283, 291, 294, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 309, 328, 332, 333, 336, 337, 348, 350, 369, 373, 374, 375, 379, 380, 382, 383, 386, 387, 392, 395, 396, 398, 402, 405, 406, 413, 419, 420, 422, 423, 425, 426, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 444, 445, 446, 447, 448, 451, 453, 454, 455, 456, 457, 465, 469, 477, 479, 489, 509, 519, 522, 526, 527, 531, 548, 551, 557, 561, 562, 568, 580, 582, 583, 584, 586, 587, 588, 589, 591, 594, 595, 598, 600, 602, 603, 606, 607, 611, 613, 615, 617, 618, 619, 620, 621, 622.

627, 631, 633, 635, 639, 640, 641, 642, 644, 645, 646, 647, 651, 652, 658, 660, 661, 664, 667, 673, 674

ungaro-române 89, 334, 338, 348, 646

UNICEF 18, 399 unificare 144

unificarea Germaniei 470, 596 Uniunea Internaţională a Studenţilor

j

15

Uniunea Sovietică 12, 30, 32, 33, 49, 51, 52, 58, 59, 61, 67, 71, 82, 91, 94, 98, 99, 100, 101, 105, 107, 109, 112, 114, 120, 133, 149, 151, 156, 166, 167, 168, 170, 171, 174, 181, 193, 200, 210, 216, 218, 219, 221, 228, 239, 253, 263, 264, 287, 309, 310, 311, 328, 354, 365, 370, 386, 400, 407, 410, 412, 417, 420, 423, 429, 431, 436, 438, 440, 447, 459, 464, 465, 466, 477, 485, 487, 490, 500, 502, 507, 523, 524, 536, 542, 550, 568, 586, 593, 598, 599, 601, 602, 605, 617, 618, 624, 639, 654, 659, 661, 662, 670, 671 Uniunea Tineretului Comunist 15, 18

uraniu 625, 629, 638 urgenţă militară 176 USIA 18, 35, 212, 213, 288, 289, 336

USLA 125, 157, 362, 631 Ustinov, Dmitri 153, 251, 254, 261, 263, 273, 281, 296, 297, 300, 301, 302, 303, 365, 414, 415, 427, 441, 495, 512, 544

V

Vance, Cyrus 270, 334, 553, 622 Vanik, Charles 612 Vass, Ghizela 224, 225 Vatican 88, 249, 410, 555, 666

Venezuela 147
verificare 131, 139, 141, 149, 189, 230, 464, 476, 483, 489, 492, 508, 558, 656 Vichy 353
Viena 142, 179, 315, 360, 396, 400, 403, 425, 426, 481, 484, 486, 487, 497, 500, 525, 592, 636, 647 Vietnam 5, 19, 49, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 133, 134, 135, 147, 164, 165, 260, 381, 401, 403, 449, 462, 666, 673 Vietnamul de Nord 69, 71, 79 Vnezapnoye Raketno-Yadernoye Năpădenie 418 Vocea Americii 18, 98, 466 Volgyes, Ivan 22, 91, 283, 309, 326, 336
Volodin, Vladimir 409 VPK 18, 131 VRYAN 18, 418, 494 vulnerabilităţi 28, 139, 215
W
Washington 19, 20, 21, 23, 25, 27, 32, 33, 34, 35, 38, 40, 41, 42, 49, 54, 55, 58, 68, 69, 70, 72, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 86, 87, 89, 90, 92, 95, 96, 102, 115, 121, 122, 123, 124, 128, 130, 131, 134, 135, 137, 144, 147, 151, 153.
159, 162, 164, 165, 166, 168, 173, 182, 186, 208, 215, 220, 221, 223, 225, 229, 234, 241, 243, 252, 260, 264, 272, 283, 288, 289, 292, 293, 305, 312, 313, 315, 316, 321, 339, 342, 375, 376, 384, 388, 392, 393, 395, 402, 403, 404, 410, 419, 420, 421, 422, 431, 453, 462, 475, 476, 482, 483, 489, 501, 508, 510, 606, 609, 611, 612, 616, 617, 624, 625, 627, 628, 629, 630, 634, 638, 643, 655, 673 Weinberger, Caspar 306 Wilson, Harold 72 Womack, R. 313 WSW 18, 211
X
Xiaoping, Deng 161, 547
Y
Yemen 147 Z
Zagladin, Vadim 410 ZAIG 18, 60, 62, 111, 120, 162, 167, 184, 197, 213, 215, 216, 238, 274, 276, 307, 311, 318, 322, 343, 351, 373, 374, 382, 389, 428, 432, 435, 445, 451, 459, 477, 534 Zamiatin, Leonid 212, 287, 288, 289, 410
ziarişti 127, 222, 409 Zimianin, Mihail 410 zonă a păcii 640 zonă demilitarizată 389
De acelaşi autor y

Editura RAO vă oferă

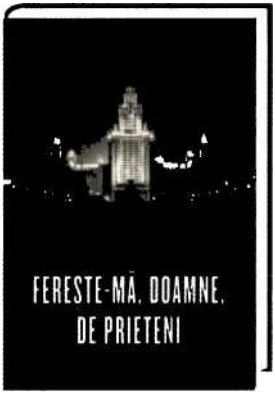

LARRY WATTS

FEREŞTE-MĂ, DOAMNE, DE PRIETENI...

Deşi România era bine-cunoscută pentru politica sa neconformistă din cadrul Blocului Sovietic, doar câţiva observatori din afară şi-au dat seama de gradul de animozitate pe care aceasta îl stârnea în cadrul URSS şi al altor aliaţi din cadrul Pactului de la Varşovia sau de cauzele

5 a 5

punctuale ale acestei animozităţi. În anii 1980, mulţi analişti occidentali începuseră să pună la îndoială faptul că aparentele conflicte cu Moscova şi loialiştii sovietici erau reale. „Fereşte-mă, Doamne, de prieteni” examinează interesele strategice aflate în spatele relaţiilor antagoniste ale României cu „aliaţii” din Răsărit, motivaţiile incredibilei sfidări a ţării noastre la adresa Moscovei, metodele de „eliberare” militară şi de securitate din jugul sovietic, scopurile opoziţiei faţă de politicile de la Kremlin şi, mai ales, reacţia sovieticilor şi a loialiştilor din rândul membrilor Pactului de la Varşovia în cele mai înalte consilii ale acestora, aşa cum au fost acestea consemnate de lideri ai Partidului Comunist, de comandanţi militari şi de organe ale securităţii statului.

RAOtLASS

Rafael Ăbalos – Grimpow John L. Allen, jr. – Opus dei Michael Baigent – Dosarele Iisus

Carl *Bernstein* & *Bob Woodward* – Toţi oamenii preşedintelui

Steve Berry – Al treilea secret – Camera de chihlimbar – Moştenirea templierilor – Profeţia familiei Romanov-Conexiunea Alexandria – Trădare la Veneţia

Jules Boucher – Simbolurile francmasoneriei

Marlon Brando, *Robert Lindsey* – Brando. Cântece învăţate de la mama *Dan Brown* – Simbolul pierdut *Gheorghe Buzatu* – România sub imperiul timpului *Tom Clancy* – Ursul şi dragonul *John lelarre* – CÂNTECUL MISIUNII *Jennifer Lee Carrell* – Codul Shakespeare *Maxime Chattam* – SÂNGELE TIMPULUI *Susanna Clarke* – Jonathan Strânge & Mr Norrell *Bill Clinton* – Viaţa mea *Tom Clancy* – Ursul şi dragonul *John Connolly*-Îngerul negru – Neliniştiţii *Nelson DeMille* – Focul sălbatic *John Darnton* – Secretul lui Darwin *Arnaud Delalande* – CAPCANA LUI Dante *Gordon Dahl Quist* – Devoratorii de vise *Wolfgang Hohibein* – Inchizitorul – Anubis *Jeffery Deaver* – Luna rece – Păpuşa adormită *Juan Manuel de Prada* – Furtuna – Viaţa invizibilă *Umberto Eco* – Înainte ca racul *Andreas Eschbach* – Secătuit – Premiul Nobel *Ken Follett* – Stâlpii pământului *Max Foran* – Ordinul Fecioarei Maria *Udefonso Falcones* – CATEDRALA MĂRII *Claus Cornelius Fischer*şi ne iartă nouă greşelile noastre *Tana French*-Pădurea *Laurence Gardner* – Testamentul Magdalenei *Joseph Gelineck* – Simfonia a X-a

Maria Georgescu di Mihai Retegan – SSI-SOE. Jurnal politic *Dinu C. Giurescu* – Falsificatorii. „Alegerile” din 1946

Mircea Goga – Veturia Goga, „Privighetoarea lui Hitler” – Golgota – Octavian Goga între apologeţi şi detractări

Jason Goodwin – Copacul Ienicerilor – Coloana Şerpuită

John Grisham – Nevinovatul – Asociatul

Tess Gerritsen – Chirurgul – Clubul Mefisto

Efraim Halevy – Omul din umbră

John Twelve Hawks – CĂLĂTORUL
Elizabeth Kostova – Colecţionarul de istorie
John Le Carré – Cântecul misiunii
Jonathan Littell – Binevoitoarele
David McCullough – 1776
Gerd Langguth – Angela Merkel
Philip Le Roy – Ultimul testament
Ruggero Marino – Cristofor Columb – Ultimul templier
Esteban Martin ôc A. Carranza – Cheia Gaudi
Kathleen McGowan – Cea aşteptată
AndyMcNab – Bezna
Kate Moss – Labirintul – Sepulcrul
Julia Navarro – Sângele nevinovaţilor – Confreria Sfântului Giulgiu – Biblia de lut
Roberto Pazzi – Conclav
Michael Peinkofer – Frăţia runelor – Umbra lui Thot I. *Picknett* & C. *Prince* – Misterul Sionului – Măştile lui Hristos *Juan Manuel de Prada* – Furtuna – Viaţa invizibilă
Douglas Preston & *Lincoln Child* – Relicva – Relicvariul – Vitrine de curiozităţi – Natura moartă cu ciori
Tom Reiss – Orientalistul
Craig Russell – Vulturul însângerat – Fratele Grimm
Silvia Ronchey – Enigma lui Piero
John Sack – Conspiraţia Franciscană
Antoine de Saint-Exupéry – Micul prinţ
Franck Schatzing – Adâncuri
Boris von Smercek – Al doilea Graal
José Carlos Somoza – Zigzag
Margaret Starbird – Femeia cu vasul de alabastru
Alex Mihai Stoenescu – Din culisele luptei pentru putere 1989 – 1990. Prima
GUVERNARE PETRE ROMAN – ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ *Arno Strobel* – Magus *Paul Sussman* – Secretul templului *Pierre-André Taguieff* – Iluminaţii
Philipp Vandenberg – Conjuraţia sixtină – A cincea evanghelie –

Fiica Afroditei – Al optulea păcat

Enrique de Vicente – Chei oculte în Codul lui da Vinci *Edwin Williamson* – Borges – O viaţă *Michael White* – Echinox *Bob Woodward* – INFORMATORUL

clubul cărţii rao

CLUBUL CĂRŢII RAO are un regulament de funcţionare mai modern, mai eficient şi mai adaptat nevoilor dumneavoastră, care este pus la dispoziţia membrilor odată cu fişa de înscriere. Principala inovaţie o reprezintă introducerea a TREI TIPURI DE CARDURI care vă oferă mari reduceri de preţ în achiziţionarea cărţilor.

Pentru detalii privind acest regulament vă puteţi informa din broşurile editurii noastre sau scriindu-ne pe adresa:

CP CE-CP 23, Bucureşti; e-mail: *dubraobooks.com* sau accesând site-urile: www.*raobooks*. corn; www.*rao.ro*

Tiparul executat de R.A. „Monitorul Oficial” Bucureşti, România

1 *Opcit.*, pp. 197 – 200.